

Jihočeská univerzita

Historický ústav

Diplomová práce

Tomáš Kadlec

Těžký život nuceně nasazených

**Nedobrovolná práce pro Třetí říši ve vzpomínkách a svědectvích
pamětníků**

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. et PaedDr. Jiří Dvořák, Ph.D.

České Budějovice 2006

Anotace

Tomáš Kadlec

Těžký život nuceně nasazených. Nedobrovolná práce pro Třetí říši ve vzpomínkách a svědectvích pamětníků.

Historický ústav, Jihočeská univerzita 2006.

(celkem 771 stran, 50 příloh)

Má práce se dělí na dvě části. V první se zaměřuji na pracovní migraci Čechů na počátku 20. století. Poté následuje pohled na dvě největší totalitní mocnosti 20. století profitující z nucených prací – Sovětský svaz a nacistické Německo. Dále jsou rozebírány motivy těch, kteří na sklonku třicátých let odešli dobrovolně pracovat do Říše. Následující kapitola analyzuje tři základní kategorie českých nedobrovolných pracovníků – nuceně nasazené civilní dělníky, vězně koncentračních táborů a věznic a uniformované osoby. První díl práce završuje exkurz, který zkoumá fenomén nucených prací mimo Třetí říši a SSSR v souvislostech s českými lidmi.

Druhá část se zabývá aspekty každodenního života a nedobrovolné práce ve Třetí říši z pohledu nuceně nasazených civilních dělníků. Je zde zachycen prožitek okupace Československa, kterou zahájila dohoda velmocí v Mnichově a završil 15. březen 1939. Další kapitola zkoumá proces odvodu na pracovních úřadech a samotný odjezd z domova. V následující kapitole jsou ukázány životní a pracovní podmínky – především ubytování, stravování, druhy vykonávané práce, lékařská péče a přidělový systém. Není opomenuto ani trávení volného času, včetně zábavy, kulturního a sportovního vyžití. Kapitola zvršuje tabuizované téma návštěvy veřejných domů. Potom zkoumám míru informovanosti nasazenců prostřednictvím oficiálních a neoficiálních informačních zdrojů. Další kapitoly práce se zabývají leteckou válkou, poté vztahem mezi samotnými nedobrovolnými dělníky a jinými národy a také formami odporu. Poslední kapitola ukazuje konec války v Evropě a komplikovanost prvních týdnů života

v míru. Součástí tohoto oddílu je také pohled na spojenecké vojáky a zkušenosti s nimi. Pak jsou v letném nástinu popsány poválečné osudy bývalých nasazenců, proces odškodnění obětí nucených prací a následky, které přetrvávají dodnes.

Základem mé práce jsou sepsané vzpomínky bývalých nasazenců. Jde o zaznamenání unikátních osobních zkušeností, které by jinak byly navždy ztraceny. Kromě toho jsem čerpal informace z deníků, vydaných vzpomínek, memoárů, korespondence, ale i beletrie sepsané bývalými nasazenci.

Annotation

Tomáš Kadlec

Hard life of the forced labourers. Involuntary work for the Third Reich in the recollections and evidence of the witnesses.

Institute of history, South Bohemia University 2006.

(771 pages, 50 attachments)

My thesis is divided into two parts. In the first part I focus on the employment migration of Czechs at the beginning of the 20th century. After that I show two most totalitarian powers that benefited from the forced labour – the Soviet Union and nazi Germany. Then I analyse the motivation of the people who voluntarily went to work to the Reich. Next chapter shows three main categories of the Czech involuntary workers – the civil forced labourers, the prisoners of the concentration camps and prisons and the uniformed men.

The second part of the thesis deals with the aspects of the every day's life and the involuntary work in the Third Reich as it was viewed by the civil forced labourers. I show the experience with the occupation of Czechoslovakia, that was started by the Munich agreement and accomplished on 15 March 1939. Next chapter explores the recruitment at the employment office and the departure from home itself. Then I show the conditions of living and working in the Reich – the lodgings, the food, the types of work, the medical care and the allotment system. I also don't neglect the spending of the free time, including fun, culture and sport. This chapter is completed by the taboo theme of visiting of the brothel. After it I analyse the degree of informedness of the forced labourers by the means of official and unofficial information sources. Next chapters show the air war, the relations among the forced labourers themselves and the relations to the other nations and the forms of resistance. The last chapter shows the end of the war in Europe and the inextricability of living in the first weeks of peace. This is followed by the reflection of the Allied soldiers and experience with them. The thesis ends by the cursory sketch of the forced labourer's fate after the war, the

process of compensation of the nazi victims and the consequences that persist until today.

The main source of my thesis are the written recollections of the former forced labourers. They are unique personal experience, which would be lost if it wasn't recorded. Moreover, I used personal diaries, published recollections, memoirs, correspondence and also the imaginative literature, which was written by the former forced labourers.

Prohlašuji, že diplomovou práci na téma „Těžký život nuceně nasazených. Nedobrovolná práce pro Třetí říši ve vzpomínkách a svědectvích pamětníků“ vypracoval samostatně, pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v závěrečném seznamu.

.....

V Českých Budějovicích, dne 23. 4. 2006.

Rád bych poděkoval všem, kteří mi pomohli s realizací mé práce. Jmenovitě děkuji pamětníkům Ladislavu Borovkovi, JUDr. Lumíru Čechovi, PhDr. Miroslavu Dědičovi, Jaroslavu Farskému, JUDr. Miroslavu Gründlovi, Karlu Jakešovi, Matěji Jirochovi, Václavu Kadlecovi, Janu Kamlachovi, Václavu Kopencovi, Marii Kopřivové, Janu Kotousovi, Dobroslavu Kozákovi, Janu Královci, Marii Lustové, Janu Mařhovi, Oldřichu Mikulovi, Marii Nováčkové, Janu Pauerovi, Miladě Petříkové, Jaroslavu Slancovi, Františku Sovovi, Ing. Rudolfu Šindelářovi, Marii Traplové. Děkuji i za pohoštění, kterého se mi z jejich strany dostalo.

Dále můj velký dík náleží Milanu Bílkovi, Mgr. Janě Brčákové, Mgr. Martinu Čechovi, Marii Dřevové, JUDr. Janu Kotousovi, Mgr. Lukáši Kosičkovi, Ludmile Kubelové, Petru Netopilovi.

Je také mou milou povinností poděkovat svému vedoucímu diplomové práce PhDr. et PaeDr. Jiřímu Dvořákovi, Ph.D. za veškerou laskavou pomoc. Dále bych rád poděkoval Mgr. Petru Justinovi, Ph.D. za cenné rady při orientaci ve fondech mimořádných lidových soudů. Děkuji také některým ochotným pracovníkům archivů.

Můj velký dík patří i mým rodičům a samozřejmě i Barunce, které děkuji za její pomoc, obětavost, ale především trpělivost se mnou.

Motto:

„Válku a nacismus těžko pochopí, kdo neprožil aspoň totální nasazení na práci v Německu, které z něj udělalo středověkého otroka a ždímalu ho dvanáctihodinovou pracovní dobou; komu za leteckých náletů ve vnitrozemí neumírali ve dne i v noci kamarádi pod explozemi leteckých bomb a střepin dělostřeleckých granátů; kdo nehladověl a celé roky necítil zapáchající kuchyně lágrů; kdo nespával v dřevěných barácích po dvaceti na světnicích prolezlých tisíci štěnic, kterých se nebylo možné zbavit; kdo nebyl násilím postaven před cizí, často nepřátelské lidi, před kterými musel hlídat každé své slovo, každý pohyb, aby v nich jako ausländer nezapálil doutnající oheň nacismu, který se pak vyřádí na něm. Kdo toto všechno neprožil, neví, co je skutečný, živý, zuřící a přitom se usmívající nacismus. Nedovede se vžít do života a hrůz umírání postižených. Žádný seberealističtější film, vyprávění nebo kniha nedokáže vystihnout prostředí, kde je cítit střelný prach a kde život je jen otázka zlomku sekundy a čekání na tuto sekundu.“¹

---

¹ Oldřich ZÁCHA, Vídeňská cela číslo 107, Olomouc 1997, s. 136-137.

Obsah:

Úvod.....	11
I. „Volání práce“	31
Exkurz I: Odchody Čechů za prací v průběhu 19. a začátkem 20. století	31
1. Do spárů totalitních ideologií	39
Od války k válce.....	39
V Československu v letech krize.....	80
Na práci do Německa	94
2. Na pracovní frontě.....	112
V civilu: Do práce proti své vůli	116
Ve vězeňském mundúru: Méně než otrok.....	171
V uniformě: S puškou nebo s lopatou?	221
Exkurz II.: Pracovní nasazení napříč 20. stoletím.....	280
II. V Říši i v protektorátu	305
3. Wenn die Soldaten durch die Stadt marschieren... ..	305
Záříjová zrada.....	305
Přijeli.....	317
4. Cestička do „rajchu“ je bol a žal	324
Na „pracáku“	326
Cestování do neznáma.....	353
5. Životní podmínky nuceně nasazených.....	378
V lágru i v soukromí.....	378
Práce, lékařská péče a zdraví.....	402
Strava, přiděly a ošacení.....	454
Volný čas, kultura, zábava a sport.....	485
6. Informovanost a styk s domovem	529
Rozhlas a tisk.....	529
Šeptanda	539
Dovolená, korespondence a zásobování z domova	545
7. Letecká válka	563
Nástin spojenecké letecké ofenzívy	563
Hloubkaři.....	571
Anatomie náletu	576
Reflexe bombardování nuceně nasazenými	591
Bomby	600
Kryty.....	606
8. Vztahy mezi národy a skupinami nasazenců a jejich reflexe Čechy	611
Češi.....	613
Němci	621
Rakušané	637
Poláci	641
Ostarbeiteři	643
Francouzi	644
Ostatní národy	646
Vězni	649
Váleční zajatci	653

9. Formy odporu	656
Sabotáže.....	657
Další způsoby odbojové činnosti.....	668
Nelegální pobyt doma	674
Konflikty a spory	677
10. Vojna a mír	681
Celková situace konce války a poslední útky	681
Květnová revoluce.....	700
Osvoboditelé.....	713
Návraty domů po válce.....	721
Osudy nuceně nasazených po válce, pohled zpátky a odškodnění.....	730
Závěr.....	740
Zkratky a vysvětlivky.....	743
Použité materiály	749
Přílohy	771

Úvod

Bylo mi něco kolem deseti let, když jsem se poprvé dozvěděl o fenoménu nucených prací za 2. světové války. Vyprávěl mi o tom můj dědeček Václav Kadlec. Z jeho povídání jsem však tenkrát mylně usuzoval, že děda byl v koncentračním táboře. Byl jsem tehdy ještě příliš malý na to, abych mohl pochopit rozdíly mezi životem v koncentračním táboře pro vězně a v ubytovacím lágru pro nuceně nasazené dělníky.

Řekl bych, že dědečkovo vyprávění na mě mělo praktický dopad. Od té doby jsem se začal živě zajímat o dějiny prostřednictvím svědectví lidí, kteří „byli u toho“.

Jako každého chlapce mě začala zajímat technika – a především ta válečná. Začal jsem tedy číst populární práce o 2. světové válce. První kniha, kterou jsem si o tomto tématu sám koupil, pojednávala o vylodění Spojenců v Normandii.² Byl to vlastně poměrně umně poskládaný text, který se opíral o autentické výpovědi přímých účastníků. Další knihou, která se také týkala výpovědi očitých svědků, byla populárně naučná publikace od Karen Farringtonové.³ Tu jsem si koupil při výletu do Londýna v roce 1996.

O pár let později jsem se začal z médií pomalu dovídat o probíhajících jednáních týkajících se odškodnění lidí, kteří byli za války deportováni do Říše na nucené práce. Teprve když už bylo jisté, že k odškodnění opravdu dojde, začal se u mě pomalu a jistě probouzet zájem o toto téma. Tehdy jsem v televizi viděl poprvé dokument Bylo jich 640 tisíc, ve kterém promlouvali různí lidé ze Svazu nuceně nasazených i známé osobnosti, jako například herci Libuše Havelková a Radovan Lukavský.

Když jsem začal studovat historii, přemýšlel jsem o tom, jaké si vyberu téma pro svou diplomovou práci. Byl jsem pevně rozhodnut si vybrat téma z období 2. světové války, ale pořád jsem nevěděl, čeho by se vlastně mělo týkat. Začal jsem si tedy půjčovat diplomové práce ostatních absolventů, abych načerpal inspiraci.

---

² Robin NEILANDS – Roderick DE NORMAN, Den D 1944. Hlasy z Normandie, Ostrava 1994.

³ Karen FARRINGTON, The Soldier's War, Leicester 1995.

Při mém rozhodování mě klíčovým způsobem ovlivnila diplomová práce Jiřího Linarta.⁴ Nutno říct, že název této práce je mírně řečeno zavádějící. Neinformovaný čtenář by si podle názvu mohl myslet, že se jedná o syntetickou práci zkoumající na základě svědeckých výpovědí protektorátní a válečnou realitu. Tak tomu bohužel ale není. Ústředním tématem práce jsou víceméně osudy dvou lidí – vězně koncentračního tábora a nuceně nasazeného, které jsou sice zasazeny do širšího kontextu, ale vzhledem k deklarovanému názvu je to poměrně málo.

S přihlédnutím k tomu, že můj vlastní děda byl také poslán do Říše na práci, začal jsem se zajímat o to, jak je toto téma zaznamenáno v české historiografii. Čekalo mě ale velké rozčarování. Kromě dvou monografií Františka Mainuše⁵ jsem neobjevil vůbec nic. To mě velmi překvapilo. Jak je možné, že historici opominuli studium tak velké skupiny lidí a ani po sametové revoluci se nikdo nezhostil této problematiky? Marně jsem hledal odpověď.

Začal jsem tedy velmi vážně uvažovat o tom, že bych natočil rozhovory⁶ s bývalými nasazenci a převedl jejich svědectví do psané podoby, tak jak to udělal Petr Řezníček s bývalými „pétépáky“.⁷

---

⁴ Jiří LINART, Protektorát a II. světová válka očima protektorátních obyvatel, Diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity, České Budějovice 2002.

⁵ František MAINUŠ, Totální nasazení. Češi na pracích v Německu 1939 – 1945, Brno 1970. Ta pak byla drobně přepracována a vydána o několik let později. Týž, Totálně nasazení (1939 – 1945), Praha 1974. Obě práce jsou velice kvalitní a budou vždycky „základními kameny“ pro studium nuceného pracovního nasazení za 2. světové války pro české prostředí. Autor se také opíral o svědectví pamětníků, která mu však spíše sloužila k „podbarvení“ celého procesu nucených prací v Říši. Největším neduhem Mainušových prací je přílišné kolektivistické chápání celé problematiky, někdy příliš černobílý pohled a ignorace „ožehavých“ či nepříjemných témat.

⁶ Mnoho arogantních historiků, kteří v životě nepracovali s pamětníky, zastává apriorní názor, že svědecká výpověď zaznamenaná s velkým časovým odstupem nutně musí být zkreslená. Proto prý nemá vůbec cenu se ji snažit zaznamenat. Já ze své zkušenosti dobře vím, že silný zážitek, kterému byl člověk vystaven, se může spolehlivě vybavit i s odstupem šedesáti (!) let. Navíc jde o to rekonstruovat prožitek určité doby v minulosti, který se pak nechá srovnat se zážitkem u jiných lidí. Samozřejmě, že historik musí přistupovat k pamětníkům kriticky a nesmí jim věřit úplně vše. (Ostatně vědecká kritika se provádí u jakéhokoliv typu pramene, tak proč by měly představovat pamětnické výpovědi něco mimořádně nespolehlivého? Rozmluva s pamětníkem či přečtení deníků a memoárů dokáže probudit u mnoha laiků zájem a osobní účast. Jde také o „malé dějiny“, které se nechají prožívat společně s přímými aktéry.

Musel jsem si sám vypracovat vlastní dotazník jako osnovu, podle kterého jsem chtěl postupovat, abych naplnil pokud možno co nejvíce tématických okruhů, ze kterých jsem potom následně chtěl vystavět osu celé diplomové práce.

Mé otázky nejprve měly směřovat na to, zda bývalí nasazenci věděli o Češích, kteří před nimi v Říši pracovali dobrovolně. Bylo mi jasné, že spoléhání se na lidskou paměť může být ošidné, přesto jsem usuzoval, že opravdu silný emocionální zážitek se může asociovat i ke konkrétnímu datu. Proto se další otázka týkala prožívání okupace zbytku Československa nacistickým Německem. Pak jsem se ptal na činnost pracovních úřadů a osobní zkušenosti s nimi. Dotázal jsem se i na možnost vyhnout se odchodu. Následující otázky mířily na prožívání cesty do Říše a samotný příjezd. Posléze mě zajímalo ubytování a stravování. Opomenuta nemohla pochopitelně zůstat ani vykonávaná práce. Dále mne zajímaly možnosti styku s domovem – dopisování si, zasílání balíků se zásobami a trávení dovolené. Protože nejen prací živ je člověk, chtěl jsem se dozvědět informace o trávení volného času, který byl limitován pracovním nasazením a probíhající válkou. Posléze mě zajímal vztah k místním lidem i ostatním cizincům. S tím celkem úzce souvisí i tematika odporu. Na závěr jsem chtěl zkusit rekonstruovat pohnutou atmosféru konce války.

Můj prvotní úmysl bylo také natočit rozhovory s bývalými vězni s tím, že jim předložím modifikovaný dotazník, přičemž jsem se chtěl pokusit provést dílčí srovnání podmínek nuceně nasazených civilních dělníků a vězňů, kteří byli také přinuceni k práci pro nacisty.⁸

To u „velkých dějin“ není tak dobře možné.) Velice problematická může být v pamětnické výpovědi lokalizace v čase a prostoru – pokud je možnost, je nutno tyto informace konfrontovat s jinými zdroji, nejlépe tedy archivními prameny. Mnohdy jsem byl zaskočen, že si pamětník dokázal vybavit velice přesné datum, které navíc odpovídalo!

⁷ Petr ŘEZNÍČEK, *Ze vzpomínek některých příslušníků pomocných technických praporů. Hořká každodennost v táborech PTP*, Diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity, České Budějovice 2001.

⁸ To jsem ale nakonec opustil vzhledem k tomu, že v poslední době vyšlo obrovské množství publikací, memoárů a vzpomínek především na koncentrační tábory. Tušil jsem, že jen letmá sonda do života vězňů by byla příliš povšechná a stručná, proto jsem raději napřel své veškeré síly ke zmapování života nuceně nasazených civilních dělníků, kteří jsou jako oběti národního socialismu víc opomíjeni. (Vzhledem k míře utrpení vězňů právem. Ale jsou také oběťmi války, to je třeba zdůraznit.) Přesto se výpovědi vězňů daly poměrně vhodně použít

Musel jsem ale dotazník nejprve vyzkoušet v praxi v rozhovoru s pamětníkem, abych zjistil, jak moc se bude lišit mé očekávání a finální výstup. Pro svůj pokus jsem si vyvolil jediného bývalého nasazence, o kterém jsem tehdy věděl – svého dědu. Rozhovor dopadl dobře a prakticky všechny důležité otázky byly uspokojivě zodpovězeny.⁹

Pak ale nastal problém při hledání pamětníků – nevěděl jsem o nikom dalším z nuceně nasazených civilních dělníků. Natočil jsem mezitím rozhovor s Ing. Rudolfem Šindelářem (vězněm z koncentračního tábora v Sachsenhausenu), okresním tajemníkem Českého svazu bojovníků za svobodu z Českých Budějovic a JUDr. Lumírem Čechem (který sice pracoval za války jako klasický dělník, nicméně jeho výpověď mi mohla pomoci alespoň trochu při rámcovém srovnání situace dělníků v Říši a doma).

Musím předestřít, že na rozdíl od ČSBS nebyl Svaz nuceně nasazených kromě svého ústředí v Praze tak pevně organizačně ukotven. Často se úřadovalo v domácnostech jednotlivých členů.

Bylo tedy neobyčejně těžké hledat další nasazence. Až později jsem se dozvěděl o tom, že pan Borovka, který bydlel kousek ode mne, byl také za války nuceně nasazen. Ten pak byl tak laskavý a zapůjčil mi věstník svazu, kde jsem našel adresy a kontakty na předsedy okresních organizací v Táboře – JUDr. Miroslava Gründla, v Českých Budějovicích – Jaroslava Slance a v Českém Krumlově – Karla Jakeše. Od nich jsem pak získal další kontakty.

Zároveň jsem zprostředkovaně získal kontakty i na jiných místech. Těmto pamětníkům jsem zaslal dotazníky k vyplnění, přičemž jsem vyzval, že otázky slouží pouze jako určitá osnova, která jim má pomoci při psaní souvislých vzpomínek. Bohužel, tyto lidé mým zasláným pokynům pravděpodobně

---

v kapitole týkající se vzájemné reflexe. Nezbyvá tedy než doufat, že se někdy ještě k problematice vězňů vrátím a budu moct srovnat postavení obou skupin nedobrovolných pracovníků na základě vzpomínek.

⁹ Velice mne trápily myšlenky, zda se mi podaří vůbec najít dostatečný počet lidí, kteří budou se mnou ochotni mluvit a odpovídat na mé otázky, které otvíraly staré nezhojené rány. (Nakonec jsem naštěstí zjistil, že pamětníci rádi hovoří o svém životě nebo jeho části s někým, kdo jim naslouchá a snaží se jim rozumět. Téměř všichni staří lidé velice trpí nezájmem svého okolí. Moje práce měla tak i sociální rozměr, kdy jsem alespoň na krátký čas mnohým seniorům zpestřil chvíle trudného osamění.)

nerozuměli, a tak pouze dotazníky vyplnili – víceméně formou „ano – ne“. Tím se ale prakticky znehodnotily jako zdroj vhodný k ocitování. Nakonec mi alespoň posloužily pro mou osobní potřebu, ohledně toho, co je možno dobře zobecnit a co ne.

Podotýkám, že pamětníky jsem si předem nijak sám nevybíral, byl jsem tedy odkázán na ty lidi, na které zrovna narazím. Snažil jsem se pracovat především s lidmi, kteří mají nějaký vztah k Jihočeskému kraji.

Celou dobu jsem se potýkal s problémy ohledně hledání pamětníků a hrozilo riziko, že se mi zavčas nepodaří zajistit si dostatečný počet lidí. Naštěstí dobře dopadla spolupráce s domovem důchodců „U Hvízdala“ v Českých Budějovicích, dále s okresními organizacemi Českého svazu bojovníků za svobodu a Svazu nuceně nasazených v Českých Budějovicích. V rozmezí od 29. 11. 2003 do 27. 4. 2004 jsem nakonec zaznamenal rozhovory s dvaceti pamětníky. Čtrnáct z nich muselo pracovat v Říši, dva byli dlouhodobě nasazeni v protektorátu, jeden člověk byl normálním dělníkem a tři lidé byli vězni koncentračních táborů.

Celkem jsem ve svém zvukovém archivu shromáždil téměř 26 hodin čistého nahrávacího času. Všechny přepsané výpovědi vydaly na 300 stran.¹⁰ Tento rozsah by sám o sobě stačil na tři průměrné diplomové práce. Podařilo se mi zachovat svědectví lidí, které by jinak mohlo zůstat navždy ztraceno.¹¹ Podotýkám, že každý pamětník, jehož vzpomínky jsem nahrál, písemně souhlasil s jejich uveřejněním pro potřebu mé práce.

---

¹⁰ Je nutné zdůraznit, že každá přepsaná výpověď má jinou výpovědní hodnotu. Někteří pamětníci mluvili doslova „jako kniha“, jiní ale pletli „páté přes deváté“. Aby následné čtení nebránilo porozumění, musel jsem drobně opravit zejména větnou strukturu. Také jsem se snažil převést řeč ze slangu do celkem spisovné češtiny. Expresivní slangismy a občasné vulgarismy ale zůstaly zachovány, protože bych jen těžce hledal jiné vhodné expresivní výrazy. Podotýkám, že jsem nijak neupravoval výpovědi kvůli věrohodnosti, i když se občas stalo, že pamětník nedopatřením spojil několik věcí dohromady. Asi největším nebezpečím při práci s bývalými nasazenci byla tzv. „zpětná projekce“. To znamená, že člověk projektuje své pozdější zkušenosti do dřívější doby. Například není možné, aby nasazeneц už roku 1942 věděl o masovém vraždění Židů a utrpení vězňů koncentračních táborů v plné šíři. (O tom vědělo pouze několik Němců.) Nestvůrnost holocaustu vyplula na povrch teprve až v samém závěru války. V roce 1942 to ale nikdo netušil... – Takto kriticky se musí pracovat s výpověďmi pamětníků.

¹¹ Víím, o tom, že někteří nasazenci zemřeli nedlouho potom, co jsem s nimi hovořil. Jsem tedy rád, že se na poslední chvíli stihli ještě „zapsat do dějin“.

Také se mi podařilo od bývalých nasazenců získat různé věci – fotografie, pohledy, propustky, příkazovací výměry, pracovní knížky. Tyto věci mám uchované v elektronické formě ve svém archivu.¹² Vrcholem těchto materiálů je deník PhDr. Miroslava Dědiče, který se týká různých údobí ději protektorátu, ale i poválečné vojenské služby.¹³

Jak jsem už napsal výše, snažil jsem se o to, abych ukotvil pamětníky v čase a prostoru. Proto jsem se vydal do archivů, kde jsem vyhledával policejní přihlášky lidí, kteří byli deportováni na nucené práce. Dále jsem se probíral torzovitou agendou, která zbyla z úřední činnosti úřadů práce. I přesto, že se většinou jednalo o velmi titěrné zbytky, objevil jsem přesto zajímavé věci, které stály za zveřejnění.

Jádro mé diplomové práce jsou vzpomínky pamětníků. Zajímal jsem se tedy proto i o jiné publikace, které se týkaly zaznamenání osobní zkušenosti.¹⁴ I práce z komunistického období se nechají využít, pokud se čtou bez „ideologických brýlí“.¹⁵

---

¹² Jejich výběr je uveden v přílohách. Úplně všechny shromážděné materiály jsou na přiloženém CD.

¹³ Jedná se o unikátní pramen k protektorátní každodennosti, který by měl být za každou cenu vědecky kriticky zpracován a následně vydán. Není mi znám žádný jiný deník, který by takovýmto brilantním způsobem dokázal postihnout komplikovaný život v Protektorátu Čechy a Morava. I následné oddíly, které se týkají autorovy vojny, jsou velmi zajímavé, neboť pan Dědič prožil na vojně přelomové období 1947-1949. Pro svou práci jsem se snažil proto hojně čerpat i z tohoto zdroje.

¹⁴ Ctibor NEČAS (ed.), Nemůžeme zapomenout. Naši bisteras. Nucená táborová koncentrace ve vyprávění romských pamětníků, Olomouc 1994; Alena WAGNEROVÁ, (ed.), Odsunuté vzpomínky. Z vyprávění mých sudetoněmeckých generačních vrstevníků, Praha 1993; Karel BARTOŠEK (ed.), Český vězeň. Svědectví politických vězeňkyň a vězňů let padesátých, šedesátých a sedmdesátých, Praha-Litomyšl 2001; František EMMERT (ed.), Češi ve Wehrmachtu. Zamlčované osudy, Praha 2005.

¹⁵ Věra HOLÁ (ed.), Bojovali jsme a zvítězili. Léta 1938 – 1945 ve vzpomínkách pamětníků, Praha 1979; Bojovali – zvítězili, Sborník vzpomínek starých komunistů z Jihočeského kraje, České Budějovice 1961; Stanislav PRŮŠA (ed.), Strana nás vedla, České Budějovice 1981; Karel ŠTORKÁN (ed.), Cestou k barikádám, Praha 1955.

Je jasné, že svědectví o životě v Říši za 2. světové války by bylo nejhodnější rekonstruovat na základě deníkových zápisů. Těch bylo bohužel vydáno jen velmi málo.¹⁶

Čeští historikové dlouho dobu velkou měrou problematiku pracovního nasazení Čechů ve Třetí říši přehlíželi. Ani jednotlivé dílčí studie¹⁷ nemohly tento stav příliš změnit. Teprve až po roce 2002 začaly vycházet novější práce o nuceném nasazení zásluhou pracovníků Státního ústředního archivu a Kanceláře pro oběti nacismu, která je součástí Českoněmeckého fondu budoucnosti.¹⁸ Ze zahraničních prací se svého překladu konečně dočkala vynikající práce německého historika Marka Spoerera, která zkoumá nasazení tří základních kategorií nedobrovolných

---

¹⁶ I přes jejich malý počet mi byly cennými pomocníky. První je deník dívky z ročníku 1924 nasazené v bývalém Rakousku a posléze i v Protektorátu Čechy a Morava. Stanislava ZVĚŘINOVÁ, *Devatenáct nám bylo pryč.... Totální nasazení dívčího ročníku 1924 trochu jinak*, Praha 2001. Druhou prací je deník komunisty, ačkoliv se autor k této ideologii vůbec nehlásí. Tento člověk byl nasazen na práci do pracovního praporu na území Německa. I přes vyhrocenou levicovou orientaci autora je jeho deník neobyčejně cenným svědectvím o nucených pracích vykonávaných u polovojenských organizací. Ladislav NEZKUSIL, *Z deníku nuceně nasazeného. Zápisky z doby nuceného nasazení v Říši od 23. 10. 1942 do 26. 4. 1945*, Praha 2005. Výsledný dobrý dojem kalí autorovy vlastní vpisky a pozdější komentáře – to by měl přenechat spíš odborníkům,.

¹⁷ Zdeněk KONEČNÝ – František MAINUŠ, *Pracovní nasazení Čechů v Německu před vypuknutím druhé světové války*, in: *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity* 18, C 16, Brno 1969, s. 121-142.

¹⁸ Především to byl sborník „Nepřichází-li práce k Tobě...“. Různé podoby nucené práce ve studiích a dokumentech, Praha 2003. Ten se soustředil na některá dílčí témata v souvislosti s nucenými pracemi jako bylo třeba postavení Čechů v Říši, informace o věznicích, pracovních výchovných táborech apod. V dubnu a květnu 2004 byla uspořádána v Praze výstava *Museli pracovat pro Říši*, jejíž součástí byl i doprovodná publikace, která obsahovala fotografie, vzpomínky a jiné zajímavé informace pro nejširší veřejnost. Zdeňka KOKOŠKOVÁ – Stanislav KOKOŠKA, (edd.), *Museli pracovat pro Říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války. Doprovodná publikace k výstavě*, Praha 2004. V souvislosti s výstavou byla uspořádána i konference, jejíž příspěvky byly vydány ve vědeckém sborníku. V něm byla řešena témata v souvislosti s některými specifickými skupinami nedobrovolných dělníků – třeba železničářů, studentů nasazených u Technische Nothilfe a zákopových pracích. Dalšími zajímavými tématy byla činnost obávaných „pracáků“ či věznění v pracovních výchovných táborech. Zdeňka KOKOŠKOVÁ – Stanislav KOKOŠKA – Jaroslav PAŽOUT (edd.), *Museli pracovat pro Říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války. Sborník ze semináře konaného ve Státním ústředním archivu v Praze dne 2. dubna 2004*, Praha 2004.

dělníků za 2. světové války v celoevropském kontextu.¹⁹ Ta však vyšla příliš pozdě, takže jsem ji nemohl do své diplomové práce kompaktně zařadit. Mnohdy jsem si proto musel Spoererovy postřehy „vypůjčit“ odjinud.

Nyní se podívejme na vydané vzpomínky, se kterými jsem pracoval. Lidé z Kanceláře pro oběti nacismu, sdružení v obecně prospěšnou společnost Živá paměť, vydali v roce 2004 vzpomínky především nasazenců z pracovních praporů na území Sárska.²⁰ Mnoho dalších vzpomínek bývalých nasazenců je uloženo v depozitáři bývalého SNN. Ty pak byly postupně vydávány v několika sbornících²¹ a také v Informačním zpravodaji Svazu nuceně nasazených od čísla 16.²² Nucené nasazení také tvoří významnou část některých autobiografií či biografií – lékařů,²³ kněží,²⁴ policistů,²⁵ herců,²⁶ skautů.²⁷ Nucené nasazení

---

¹⁹ Mark SPOERER, Nucené práce pod hákovým křížem. Zahraniční civilní pracovníci, váleční zajatci a vězni ve Třetí říši a v obsazené Evropě v letech 1939-1945, Praha 2005.

²⁰ Jana HAVLÍKOVÁ – Lucie VONDRYSKOVÁ (edd.), Místo určení: Sársko. Čeští nuceně nasazení vzpomínají, Praha 2004. Při vši úctě, kterou chovám k práci lidí pracujících s pamětníky, musím bohužel konstatovat, že drtivá většina zde zapsaných vzpomínek je mírně plochá a bezbarvá. Při vši sebekritičnosti musím říct, že se mi podařilo vyzvědět od pamětníků daleko důležitější a taky mnohem zajímavější věci. Přesto se mi dobře hodily i tyto vzpomínky.

²¹ Ctibor MOTL (ed.), Byli jsme totálně nasazení I. Almanach vzpomínek a dokumentů z 2. světové války, Praha 1991; Ctibor MOTL – Zdeněk MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazení II. Almanach vzpomínek a dokumentů z 2. světové války, Praha 1992; Tíž (edd.), Byli jsme totálně nasazení III. Almanach vzpomínek a dokumentů z 2. světové války, Praha 1993; Ladislav PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazení IV. Almanach vzpomínek a dokumentů z 2. světové války. Škoda těch mladých let, Praha 1995; Jiří KAREN (ed.), Kruh života a smrti aneb evangelium podle sepsání nesvatého Jana Eliáše, 1.-4. díl, b. m. b. d.

²² Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války 1998–2004.

²³ Vlastimil ČERMÁK, Pro Doru.... Příběh českého lékaře, Praha 2004. Autor, který není příliš dobrý vypravěč, je ve svém popisu velmi sterilní. Kromě toho o sobě píše jako o třetí osobě, což je mírně podivné. Ludmila SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, Praha 1983. Autorka je specifická tím, že do Říše prchla jako odbojová pracovníce, aby se ukryla před Gestapem. Navíc byla o dost starší než klasičtí nasazenci, a tím pádem měla i více zkušeností a větší rozhled. I přes výraznou levicovost její memoáry přináší pozoruhodný pohled především na sféru lékařství za války. Navíc slušně popsala několik různých míst – Lipsko, Berlín, Vídeň.

²⁴ Jejich nucené nasazení František Mainuš z logických důvodů zcela ignoroval. Zdeněk ČÍŽKOVSKÝ, V Africe mi říkali Sípho. Životní příběh českého misionáře, Kostelní Vydří 2003; Antonín ODVÁRKA, Zakázaná kniha. V říši zlomeného kříže, Sedlec-Prčice 1996.

²⁵ Ladislav LANDIŠ – František HORA, Ohnivý koberec nad Hamburkem. Z historie protektorátního policejního praporu Čechy, Praha 2000.

poznamenalo i osud známého historika Bořivoje Čelovského, který pracoval v průmyslu a pak vykonával práci hasiče u protiletecké ochrany.²⁸

Nucené práce našly svůj odraz i v krásné literatuře. Myslím, že i ta zde má své místo. Nejde o fikci – spíše o jiné ztvárnění prožitku z nuceného nasazení. Navíc beletristickému zpracování této látky se věnují výhradně osoby, které byly samy nasazeny.

Asi nejznámější v širší obci čtenářů je kniha Karla Ptáčníka, zobrazující nasazení u pracovních praporů.²⁹ Milovníci divadla by mohli znát hru Ludvíka Kundery.³⁰ Tito autoři podle mě tvoří špičku, co se týče literárního ztvárnění reality nucených prací. Ale i jiní autoři se pokusili beletrizovat své vlastní zážitky. Asi nejplodnějším autorem na tomto poli je bývalý předseda písecké organizace SNN Antonín Švec.³¹ Další autoři se pokusili literárně popularizovat nasazení dělníků v průmyslu³², u protiletecké ochrany³³, u Říšských drah³⁴ a studentů, kteří místo užívání si studentského života byli nahnáni ze škol do práce pro okupanty.³⁵ Nucených prací a všední okupační reality se týká výborná kniha spisovatele Václava Kaplického, z níž silně vane atmosféra doby.³⁶

---

²⁶ Petr HOŘEC (ed.), Jaroslav Marvan, Nejen o sobě, Praha 1991; Zuzana SÍLOVÁ, Radovan Lukavský, Praha 1999.

²⁷ Karel SKÁLA(ed.), Je nás pět a tři sta pět zároveň. Příběhy skautů z válečných let 1940 – 1945, Praha 1996. Tato publikace vypovídá o zákopových pracích na konci války.

²⁸ Bořivoj ČELOVSKÝ, Nejlepší z nás. Dvě vzpomínky Bořivoje Čelovského, Šenov u Ostravy 2001; Týž, Šel jsem svou cestou, Opava 1996.

²⁹ Karel PTÁČNÍK, Ročník jedenadvacet, Praha 1978.

³⁰ Ludvík KUNDERA, Totální kuropění, Praha 1962.

³¹ Jiří Antonín ŠVEC, Moji synové. Kronika života Rudy Vandase, Písek 2002; Týž, Muzikantské humoresky z Písecka, Milevska a Táborska, Písek 2003; Týž, Ukradené mládí, Písek 2001.

³² Jaromír GRYGAR, Lágry byly náš svět, Frýdek-Místek 2001; Dušan TOMÁŠEK, Třináctý dopis. Osudy totálně nasazených Čechů, Třebíč 2000; Oldřich ZÁCHA, Videňská cela číslo 107, Olomouc 1997.

³³ Luboš JOHANIS, Šestý útvar, Kiel, Praha 1986.

³⁴ Zdeněk WIESNER, Tenkrát v Berlíně aneb byli jsme při tom, Praha 1996.

³⁵ Miroslav DĚDIČ, Omluvte mě, pane profesore. Příběh ze života českobudějovických studentů za války, Vimperk 1998.

³⁶ Václav KAPLICKÝ, Ďáblem posedlí. Kronika z let 1939 – 1945, Praha 1946.

Jako ikonografický pramen k nucenému pracovnímu nasazení slouží soubor fotografií známého fotografa Zdeňka Tmeje.³⁷ Za svolení k použití fotografií pro mou diplomovou práci děkuji ještě jednou Mgr. Blance Chocholové. (Žádný jiný člověk kromě Zdeňka Tmeje nedokázal tak skvěle vizuálně zaznamenat nucené nasazení v Říši ani tamní každodenní realitu. Většina nasazenců si přivezla poměrně stereotypní fotografie skupinek lidí před ubikacemi.)

Abych si rozšířil obzory a podíval se na válečnou realitu trochu z jiného úhlu a nebyl pouze v „zajetí“ bývalých nasazenců, pročítal jsem paměti a vzpomínky i jiných lidí. Například známých osobností³⁸, Židů³⁹, československých zahraničních letců⁴⁰ a vojáků.⁴¹

Pro větší záběr jsem namátkou přečetl i publikace z druhé strany – paměti nechvalně známého esesmana a „nejnebezpečnějšího muže Evropy“, který vysvobodil Benita Mussoliniho ze zajetí italských partyzánů Otto Skorzenyho.⁴² Další knihou byly beletrizované vzpomínky zkušebního letce testujícího raketový letoun Me 163 Komet.⁴³ Obě publikace jasně ukazují, že by podobné práce

---

³⁷ Anna FÁROVÁ – Tomáš JELÍNEK – Blanka CHOCHOLOVÁ, Zdeněk Tmej: Totaleinsatz, Praha 2001.

³⁸ Třeba spojeneckých velitelů: George Smith PATTON Jr., Válka mýma očima, Praha 1992; Arthur HARRIS, Bombardéry útočí, Brno 1994. Dále pak nacistického ministra zodpovědného krom jiného za nucené nasazení: Albert SPEER, V srdci Třetí říše. Paměti Hitlerova architekta a ministra zbrojního průmyslu, Brno 1996. Nebo českého literárního vědce: Václav ČERNÝ, Paměti II. (1938 – 1945). Křik koruny české – náš kulturní odboj za války, Brno 1992.

³⁹ Antonín SLAVÍČEK (ed.), Heda Kaufmannová, Léta 1938 – 1945. Válečné vzpomínky, Praha 1999; Victor KLEMPERER, Jazyk Třetí říše – LTI. Poznámky filologovy, Jinočany 2003; Jiří KOSTA, Život mezi úzkostí a nadějí, Praha – Litomyšl 2002.

⁴⁰ Miroslav A. LIŠKUTÍN, Bouřlivá oblaka, Praha 1992; Ivo TONDER – Ladislav SITENSKÝ, Na nebi i v pekle, Plzeň 1997; Jiří OSOLSOBĚ, Zbylo nás devět, Praha 1990; Alois ŠIŠKA, KX-B neodpovídá, Praha 1991.

⁴¹ Dagmar BLÜMLOVÁ (ed.), Válečný zápisník Rudolfa Hrubce. 15. III. 1939 – 21. III. 1941, Bernartice 2001. Jednoznačně nejlepšími memoáry, které jsem kdy četl, je kniha vystřízlivělého komunistického novináře a příslušníka čs. zahraniční armády Fritze Beera. Je to vynikající plastický pohled na první půlku dvacátého století – v podstatě syntéza meziválečných dějin ČSR, komunistického hnutí u nás a česko-německých vztahů. Tato kniha umožňuje snadno pochopit překomplikované dějiny. Tuto práci by si měl přečíst každý student historie povinně. Fritz BEER, ...a tys na Němce střílel, dědo?, Praha 1997.

⁴² Otto SKORZENY, Mé velitelské operace. Nekonvenční bojové akce, Praha 1994.

⁴³ Mano ZIEGLER, Messerschmitt Me 163, Plzeň 1993.

neměly vycházet bez doplňujícího historického komentáře či vysvětlivek. Z obou knih totiž vyvěrá pocit, že šlo o naprosté profesionály, kteří jen plnili svou povinnost a sloužili své vlasti. Přesně takovéto knihy vedou k nežádoucímu zkreslení ve vnímání celé války. Nikde totiž není pořádně zdůrazněno, že bývalý esesman i zkušební pilot sloužili ať tak či onak režimu, který nechal zbudovat vyhlazovací a koncentrační tábory a způsobil smrt a utrpení milionům lidí. Právě na takové a jim podobné lidi museli spojenečtí vojáci střílet a zabíjet je, aby nejstrašnější válka všech dob mohla skončit...

Podívejme se nyní pro změnu na produkci, která mě ovlivnila metodicky a metodologicky. Pro svou práci jsem využil spíš výjimečné práce historiků, kteří zkoumají dějiny 2. světové války metodou skupinové biografie⁴⁴ a sondou do každodenního života⁴⁵ popř. kolektivní psychologií.⁴⁶

Vzhledem k tomu, že nuceným pracím byli vystaveni i vězňové a váleční zajatci, pokusil jsem se zmapovat tuto problematiku k českému prostředí. Toho jsem dosáhl propojení několika dílčích studií. V souvislosti s koncentračními tábory jsem se samozřejmě nemohl vyhnout problematice holocaustu v evropském⁴⁷ i českém⁴⁸ kontextu. K celkové orientaci v problematice koncentračních a dalších táborů mi posloužila dodnes velmi slušná práce tří českých historiček,⁴⁹ ale především Miloslava Moulise.⁵⁰ Důležité byly také

---

⁴⁴ Ladislav KUDRNA, *Když nelétali. Život našich letců v Polsku, Francii a Británii za 2. světové války*, Praha 2003.

⁴⁵ Vladimír KAISER, *Každodenní život Němců v Ústí nad Labem a okolí za druhé světové války*, *Dějiny a současnost* 23, 2001, č. 5, s. 37-43.

⁴⁶ Christopher R. BROWNING, *Obyčejní muži. 101. záložní policejní prapor a „konečné řešení“ v Polsku*, Praha 2002.

⁴⁷ Raul HILBERG, *Pachatelé, oběti, diváci. Židovská katastrofa 1933 – 1945*, Praha 2002.

⁴⁸ Miroslav KÁRNÝ, *„Konečné řešení“*. Genocida českých židů v protektorátní politice, Praha 1991.

⁴⁹ Růžena BUBENÍČKOVÁ – Ludmila KUBÁTOVÁ – Irena MALÁ, *Tábory utrpení a smrti*, Praha 1969.

⁵⁰ Miloslav MOULIS (ed.), *Češi v nacistických koncentračních táborech, káznících a věznicích*, Praha 1996; Týž (ed.), *Průvodce po nacistických koncentračních táborech*, b. m. 1999; Týž, *Neviditelná fronta*, Praha 1970.

sepsané seznamy koncentračních táborů a jim podobných zařízení.⁵¹ Mé pozornosti neušly ani práce zkoumající podobu a formy nacistické represe.⁵²

Pro pracovní nasazení uniformovaných osob jsem nejprve vycházel z titěrného množství publikací týkajících se válečných zajatců⁵³ a také několika memoárových prací.⁵⁴ Do této skupiny patří i vládní vojsko, které bylo Němci internováno v Itálii – tedy v podstatě zajato a přinuceno pracovat.⁵⁵

Mohou snahou bylo začlenit nucené práce do celkového kontextu dějin 20. století, které kromě pokroku přineslo obrovské ujařmení člověka a nové okovy. Čerpal jsem proto informace ze dvou vynikajících syntetických prací anglosaských historiků.⁵⁶ Mnoho informací jsem také použil z různých encyklopedií,⁵⁷ slovníků⁵⁸ a datových příruček.⁵⁹

---

⁵¹ Fašistické koncentrační tábory a věznice na území Československa za druhé světové války, Praha 1964; František NEDBÁLEK, Místa utrpení a vzdoru, Praha 1984.

⁵² Marián KONEČNÝ, Táborská cesta smrti, Tábor 1985; Vojtěch HOLEČEK (ed.), Památná místa boje československého lidu proti fašismu, Praha 1955; Robert MIXA, Český jih pod botou fašismu, Praha 1955; Jiří JOŽÁK, Místa bojů a vítězství. Výběr památných míst boje proti fašismu v českých zemích, Praha 1977; Týž, Památná místa protifašistického boje Jihočeského kraje, Praha 1978; Antonín ROBEK, Lidé bez domova, Praha 1980.

⁵³ Základní prací k tomuto tématu je výborná práce Jindřicha Pecky: Jindřich PECKA, Váleční zajatci na území Protektorátu Čechy a Morava, Praha 1995. I když by se měla spíš jmenovat Váleční zajatci v bývalém Československu, poněvadž v samotném protektorátu se žádné zajatecké tábory s výjimkou konce války nevyskytovaly. Velmi slušná je také studie o britských zajatcích: Zdeněk KONEČNÝ – František MAINUŠ, British Prisoners-of-war in Czechoslovakia and Upper Silesian Territory during the Second World War, in: Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity 15, C 13, Brno 1966, s. 147-162. Práce Ladislava Kudrny o zajatých letcích v době mého spisování nebyla ještě vydána.

⁵⁴ Vzpomínky některých zajatých letců už byly citovány výše. Zajímavý pohled na zajetí přináší československý důstojník Svobodných Francouzů. František FAJTL (ed.), Richard Zdráhala, Válčil jsem v poušti, Praha 1990. A kniha amerického vojína, který se zabývá především stravou. George J. DAVIS, Hitlerova dieta, Praha 2003.

⁵⁵ Seriozní, ale příliš stručnou knihu představuje Miroslav KALOUSEK, Vládní vojsko 1939 – 1945. Vlastenci či zrádci?, Praha 2002. Šířeji se tímto tématem zabýval Jindřich MAREK, Háchovi Melody Boys. Kronika českého vládního vojska v Itálii 1944 – 1945, Cheb 2003. Tato práce je ale spíš publicistickým pohledem na danou věc. Navíc autor dospěl k některým scestným závěrům.

⁵⁶ Eric HOBSBAWM, Věk extrémů. Krátké 20. století 1914 – 1991, Praha 1998; Paul JOHNSON, Dějiny 20. století, Praha 1991.

⁵⁷ Rodinná encyklopedie světových dějin, Praha 2000; Encyklopedie Českých Budějovic, České Budějovice 1998; Jiří FIDLER, Sokolovo 1943. Malý encyklopedický slovník, Praha 2004; Milan HODÍK, Encyklopedie pro milovníky Švejka s mnoha vyobrazeními, Praha 1998;

Velmi mne zajímaly také podobnosti mezi dvěma otrokářskými systémy 20. století – komunismem a nacismem. Pro komunismus jsem prostudoval osobní svědectví⁶⁰ a studie týkající se komunismu u nás.⁶¹

Pro období týkající se nástupu nacismu a osobnosti Adolfa Hitlera jsem používal práce Brigitte Hamannové,⁶² Antonína Klimka⁶³ a kritické vydání Hitlerova *Mein Kampf*.⁶⁴

Období eskalace nacismu a přímého ohrožení ČSR jsou tématy dvou historiků, kteří jsou dobrými přáteli. I přesto, že jejich práce jsou v nutných intencích poplatné době, pořád to jsou díla na velmi dobré úrovni.⁶⁵ K problematice mnichovské dohody je velmi inspirující a podnětná kniha Václava Kurala.⁶⁶ V chronologické návaznosti na období zářijové zrady je velmi zajímavá a svým záběrem celkem široká publikace od dvojice Gebhart-Kuklík.⁶⁷

Milan HODÍK – Pavel LANDA, *Encyklopedie pro milovníky Švejka s mnoha vyobrazeními II.*, Praha 1999.

⁵⁸ Jiří FIDLER, *Sokolovo 1943. Malý encyklopedický slovník*, Praha 2004; Peter TEED, *Moderní oxfordský slovník 20. století*, Praha 1994; *Český antifašismus a odboj. Slovníková příručka*, Praha 1988.

⁵⁹ Eduard ČEJKA, – Karel RICHTER, *Historické události – druhá světová válka. Datová příručka*, Praha 1979; Marián KONEČNÝ, *Kalendář dějin okupace, protifašistického boje a osvobození Táborska Sovětskou armádou*, Praha 1984.

⁶⁰ Již zmíněná práce Karla Bartoška o vězeňství. Dále se mé znalosti tříbily díky několika dalším pracím. Josef ČERNÝ, *Za dráty komunismu. 5 291 dnů na Borech, v Leopoldově, na Mírově, ve Valdčicích*, Praha – Litomyšl 2005; Tomáš ZAHRADNÍČEK, *Tři léta v českém gulagu. Rozhovor s Jiřím Loewym o třídění uranu, muklovském divadle a socialistické soutěži v Jáchymově*, *Dějiny a současnost* 27, 2005, č. 5, s. 25-27; Viktor SUVOROV, *Den „M“*. Jak J. V. Stalin chystal válku na východě v roce 1941, Brno 1996.

⁶¹ Zdeněk JIRÁSEK (ed.), *Tábory nucené práce a další projevy mimosoudní perzekuce 1948 – 1954*, Opava 1992; Jiří KOCIÁN, *Poválečný vývoj v Československu 1945 – 1948*, Praha 1993; Petr RADOSTA, *Protikomunistický odboj. Historický nástin*, b. m. 1993.

⁶² Brigitte HAMANNOVÁ, *Hitlerova Vídeň. Diktátorova učednická léta*, Praha 1999.

⁶³ Antonín KLIMEK, *30. 1. 1933. Nástup Hitlera k moci. Začátek konce Československa*, Praha 2003.

⁶⁴ František BAUER – František SVÁTEK. – Michal ARNOT, *Mein Kampf očima historiků*, Praha 2005.

⁶⁵ Robert KVAČEK, *Předehra k tragédii*, Praha 1980; Robert SAK, *Hnědá kolona dosud čeká*, České Budějovice 1962.

⁶⁶ Václav KURAL, *Češi, Němci a mnichovská křižovatka*, Praha 2002.

⁶⁷ Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938 – 1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004.

Od mnichovské krize se dostáváme k dodnes ožehavé problematice česko-německých vztahů, které jakoby za minulého režimu neexistovaly – respektive existovaly pouze v pokriveném zrcadle, kdy „ti hodní“ byli jen východní Němci, zatímco západní Němci byli „ti zlí“. Pro tuto problematiku jsem čerpal ze samých velmi kvalitních prací.⁶⁸ Pro dodnes značně rozjitřenou tematiku odsunu či vyhnání (jak je komu libo) českých Němců jsem použil práci Tomáše Staňka.⁶⁹

Ani dějiny každodennosti nelze psát bez syntéz dějin jednotlivých zemí. Musel jsem tedy projít práce zabývající se dějinami Německa,⁷⁰ působením propagandy a ideologie na řadové občany,⁷¹ dějinami Rakouska,⁷² které mělo v rámci Třetí říše trochu specifické zvláštnosti a dějin Protektorátu Čechy a Morava.⁷³ Do

---

⁶⁸ Především to byl Václav KURAL, *Místo společenství – konflikt! Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu* (1938 – 1945), Praha 1994; Zdeněk BENEŠ a kol., *Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848 – 1948*, b. m. 2002; Jan KŘEN – Eva BROKLOVÁ (edd.), *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, Praha 1998; Milan SLÁDEK, *Němci v Čechách. Německá menšina v českých zemích a Československu 1848 – 1946*, Praha 2002. Podnětný byl i sborník *Češi a Němci. Dějiny – kultura – politika*, Praha a Litomyšl 2002.

⁶⁹ Tomáš STANĚK, *Odsun Němců z Československa 1945 – 1947*, Praha 1991.

⁷⁰ Sem patří komerčně vypadající, přesto velmi kvalitní práce Matthew HUGHES – Chris MANN, *Hitlerovo Německo. Život v období Třetí říše*, Praha 2002. A dále vynikající historická freska, jejíž hlavní metafora o vnucích a dědech mne velmi pozitivně podnítila k mé práci s pamětníky: Ferdinand SEIBT, *Ta stará ošklivá melodie. Několik ohlédnutí za německou historií 1900 – 1945*, Praha 2002.

⁷¹ Peter REICHEL, *Svůdný klam Třetí říše. Fascinující a násilná tvář fašismu*, Praha 2004; J. J. DUFFACK, *Dr. Joseph Goebbels. Poznání a propaganda. Komentovaný překlad vybraných projevů*, Praha 2002.

⁷² Evan Burr BUKEY, *Hitlerovo Rakousko. Jedna říše, jeden národ*, Praha 2002; Hugo PORTISCH. – Sepp RIFF, *Österreich II, Die Wiedergeburt unseres Staates*, Wien 1985.

⁷³ Jednou z prvních prací, která k této nejvyhrocenější části českých dějin vyšla po revoluci, byla práce již zmíněné dvojice Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Dramatické i všední dny protektorátu*, Praha 1996. Jak by se z názvu mohlo zdát, mělo by se jednat o dějiny každodennosti. Tak tomu ale bohužel není. V podstatě jde jen o politické dějiny dovedené víceméně jen do heydrichiády. Z jiného ranku je práce, která se zabývá českou kulturou za protektorátu: Jiří DOLEŽAL, *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*, Praha 1996. I když jde o poměrně neorganický celek, poskytuje mnohdy zajímavé informace i podněty. Dodnes nepřekonaným dílem je opus Detlefa Brandese z konce šedesátých let. Detlef BRANDES, *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939 – 1945*, Praha 2000. Přesto, že se jedná především o politické dějiny, najde se tam leccos i ze sociálních a každodenních dějin. Nevýhodou práce je malá čtivost a až přílišná závislost na úředních pramenech. Naopak poslední mnou

historie okupace patří bezpochyby i kolaborace. Zde jsem si všiml hlavně českých a moravských fašistů,⁷⁴ kteří také byli pracovně nasazováni, a konfidentů Gestapa.⁷⁵

Další oblastí, které jsem vzhledem ke svému tématu musel věnovat pozornost, bylo české protektorátní školství,⁷⁶ problematika vysokých škol⁷⁷ a středních škol⁷⁸ a mládeže vůbec.⁷⁹

---

pročtená práce k tématu prakticky nic nového nepřináší. Pavel MARŠÁLEK, *Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939 – 1945*, Praha 2002. Podaří se vůbec někdy českým historikům vybědnout ze stereotypního opisování dějin protektorátních dějin a neustálého opakování již mnohokrát zopakovaného? Do protektorátních dějin je nutno zařadit i biografie významných protektorátních činitelů. Robert KVAČEK – Dušan TOMÁŠEK, *Causa Emil Hácha*, Praha 1995; *Tíž, Generál Alois Eliáš. Jeden český osud*, Praha 1996; Jiří PERNES, *Až na dno zrady*. Emanuel Moravec, Praha 1997.

⁷⁴ Nejucelenější studií o této nepěkné stránce českých dějin je práce: Tomáš PASÁK, *Český fašismus 1922 – 1945 a kolaborace 1939 – 1945*, Praha 1999. Byť byla vydána po autorově smrti a nemohla projít vlastní autorskou úpravou, přesto je nejlepší knihou, která byla o českých fašistech napsána. To samé se nedá ale říci o profesoru Nakonečném, který dočasně opustil svou vědu a začal nepříliš poučen „fušovat“ do historie. Milan NAKONEČNÝ, *Vlajka. K historii a ideologii českého nacionalismu*, Praha 2001. Jeho práce vlastně není místy o vlajkařích, ale o názorech pana profesora Nakonečného na současnou politickou garnituru. Očekávaný psychologický profil „vyděděnců slušné společnosti“ naopak velmi postrádám. Je mi líto, že tato vcelku diletantská práce je jediným uceleným zmapování dějin neblaze proslulé Vlajky. Velmi slušnou práci o moravských fašistech a iredentistech napsal profesor František MEZIHORÁK, *Hry o Moravu. Separatisté, iredentisté a kolaboranti 1938 – 1945*, Praha 1997.

⁷⁵ Dušan TOMÁŠEK, *Konfidenti*, Praha 1991. Ač sám autor se pokládá spíše za spisovatele literatury faktu než za seriózního historika, rozhodně by mu prospělo, kdyby opustil svou zónu polobeletristického sepisování a psal bez přesvědčení o vlastním spisovatelském umění jen vědecky. Škoda, že se nechová více jako opravdový historik

⁷⁶ Poměrně kvalitní studie od Františka Bosáka ze šedesátých let: František BOSÁK, *Česká škola v době nacistického útlaku. Příspěvek k dějinám českého školství od Mnichova do osvobození*, České Budějovice 1969.

⁷⁷ František BURIÁNEK – Rudolf MERTLÍK – Jan PILAŘ – Josef STRNADEL (edd.), 17. listopad. Almanach odboje československého studentstva v letech 1939 – 1945, Praha 1945; František KROPÁČ – Vlastimil LOUDA (edd.), *Persekuce českého studentstva za okupace*, Praha 1945.

⁷⁸ Bořivoj ČELOVSKÝ, *Zlaté děcka. Kronika klasy '42 na přívozkém gymnáziu*, Ostrava 1992.

⁷⁹ Miloslav MOULIS, *Mládež proti okupantům*, Praha 1966; Emanuel PECKA – Jindřich PECKA, *Mládež v boji: Z dějin mládežnického hnutí v jižních Čechách I. (1900 – 1938)*,

Bez pozornosti nemohly zůstat ani sociální dějiny.⁸⁰ Z dějin hospodářství jsem použil starší práci Leopolda Chmely⁸¹ a nejnovější syntetický přehled hospodářského vývoje.⁸² Velmi zajímavé jsou dvě monografie, které souvisí s průmyslovou výrobou za války a týkají se téhož tématu – podzemní továrny Diana⁸³ u moravského Tišnova, která rozhodně nebyla jediným podzemním pracovištěm na našem území...

Protože jsem chtěl svou práci ukotvit v jihočeském regionu, čerpal jsem i z mnoha místních studií, které přinášejí pohled na velká historická témata zasazená do menšího území. Jednotlivé práce se týkají oblasti celých jižních Čech⁸⁴, Českobudějovicka⁸⁵, samotného pohraničí⁸⁶ a dalších oblastí.⁸⁷

České Budějovice 1963; Tíž, Mládež v boji: Z dějin mládežnického hnutí v jižních Čechách II., (1938 – 1945), České Budějovice 1967.

⁸⁰ Dějiny obyvatelstva českých zemí, Praha 1998.

⁸¹ Leopold CHMELA, Hospodářská okupace Československa. Její metody a důsledky. Znalecký posudek v procesu s K. H. Frankem, Praha 1946.

⁸² Václav PRŮCHA a kol., Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992, 1. díl, období 1918 – 1945, Brno 2004.

⁸³ Vladimír USTOHAL, Tunely pro Messerschmitt, Tišnov 2003; Miroslav VANĚK, Diana. Továrna na smrt 1944 – 1945. Z historie železniční trati Brno – Havlíčkův Brod, Brno 2003.

⁸⁴ Karel VESELÝ (ed.), Z dějin jižních Čech za okupace. Studie a vzpomínky, České Budějovice b. d.; Oldřich SLÁDEK, Krycí heslo svoboda. Hnutí odporu v jižních Čechách, České Budějovice 1967.

⁸⁵ Miloslav PECHA – Stanislav ŠMÍD – Václav VONDRA, Protifašistický odboj 1938 – 1945 na Českobudějovicku, České Budějovice 1986. V podstatě tato samá práce byla vydána dvěma z autorů o mnoho let později. Miloslav PECHA – Václav VONDRA, Českobudějovicko v době nacistické okupace a osvobození 1939 – 1945, České Budějovice 2004. Kromě toho je její název mírně zavádějící – o osvobození tam není téměř nic. Navíc obsahuje četné faktografické i gramatické chyby. Podnětnou monografií je jedna z diplomových prací. Petr FIALA, 15. březen 1939 v Českých Budějovicích, Diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity, České Budějovice 2002. Zajímavé údaje obsahuje Václav VONDRA (ed.), Zliv. Minulost a přítomnost města a okolí, Zliv 1985.

⁸⁶ Andrea KOMLOSYOVÁ – Václav BŮŽEK – František SVÁTEK (edd.), Kultury na hranici, Jižní Čechy – Jižní Morava – Waldviertl – Weinviertl, Vídeň 1995. Hodně prací se soustředilo na oblast Českokrumlovsko: Českokrumlovsko 1918 – 1968. Sborník vzpomínek a článků, Český Krumlov 1968; Českokrumlovsko 1918 – 1988. K 70. výročí vzniku Československa, Český Krumlov 1988; Jiří ZÁLOHA, Českokrumlovsko a Kaplicko v letech 1938 – 1941, Český Krumlov 1965; Miroslav PRUDIL, Českokrumlovsko a Kaplicko v letech 1938 – 1941, Český Krumlov 1974.

⁸⁷ Jan KNOTEK, Mladovožicko za druhé světové války (1939 – 1945), Diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity, České Budějovice 2004; František MIKOLÁŠEK,

I když člověk píše o civilistech za války, nemůže se zcela vyhnout líčení válečných operací a války samotné.⁸⁸

Zvýšenou pozornost jsem musel věnovat letecké válce. Zde jsem musel prostudovat především dvě rozsáhlé syntézy leteckých operací za 2. světové války,⁸⁹ dále výborné práce bez nadsázky nejlepšího českého leteckého historika Jiřího Rajlich,⁹⁰ spíše populární práce Zbyňka Války,⁹¹ Jiřího F. Šišky⁹² a Edwarda H. Simse.⁹³ Zaměřil jsem se i na německé letectvo,⁹⁴ spojenecké stíhače,⁹⁵ bombardéry⁹⁶ a leteckou válku nad jihočeským regionem.⁹⁷

Tenkrát byla válka. Bernartice 1938 – 1945, Bernartice 2002; Tábořsko v odboji 1939 – 1945 I-II., Tábor 1970; Trhové Sviny v boji a svobodné práci, Trhové Sviny 1946; Marek HALLA, K problematice divadelního života v Táboře v době meziválečné a válečné (1918 – 1939/1945), Diplomová práce Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity, České Budějovice 1997.

⁸⁸ Vojenské dějiny Československa IV. 1939 – 1945, Praha 1988; Zbyněk VÁLKA, Tajné zbraně Třetí říše I - II., Olomouc 2001-2002; Jiří FIDLER, Stalinovi maršálové, Brno 1998; Jiří ŠOLC, Padáky nad Slovenskem. 2. československá samostatná paradesanční brigáda v SSSR, Praha 1997; Philippe MASSON, Historie německé armády 1939 – 1945, Praha 1995; Richard LAMB, Válka v Itálii 1943 – 1945, Plzeň 1996.

⁸⁹ O. GROEHLER, Letecká válka 1939 – 1945, Praha 1981. Tato práce je dnes již dost zastaralá. Daleko lepší je Janusz PIEKALKIEWICZ, Letecká válka 1939 – 1945, Plzeň 1995.

⁹⁰ Jiří RAJLICH, Jindřichův Hradec. 24. 8. 1944, Praha – Litomyšl 1998; Týž, Luftwaffe in detail. Air War over the Czech Lands, Praha 2000; Týž, Mustangy nad protektorátem, Operace britského a amerického letectva nad českými zeměmi a německá obrana, Praha 1997; Týž, Spitfire nad Evropou. Československý stíhač Otto Smik a jeho doba, Cheb 2004; Týž, Tatraští orli nad Kubání. Historie slovenské stíhací letky 13, Praha 2002.

⁹¹ Zbyněk VÁLKA, 17. 12. 1944. Největší letecká bitva nad protektorátem, Olomouc 2004; Týž, Stíhací letadla 1939 – 1945. Itálie – Francie – SSSR – Československo – Polsko – Holandsko – Švédsko – Austrálie, Olomouc 1999; Týž, Stíhací letadla 1939 – 1945. USA – Japonsko, Olomouc 1996.

⁹² Jiří F. ŠIŠKA, Nebe východní fronty, Olomouc 2001; Týž, Rudé hvězdy válečného nebe, Olomouc 1998.

⁹³ Edward H. SIMS, Duely na obloze, Plzeň 1993; Týž, Stíhači, Plzeň 1994.

⁹⁴ Alfred PRICE, Poslední rok Luftwaffe, Plzeň 1995.

⁹⁵ Tim LAMING – Jack FLACK, 80 let vzdušných bojů, Praha 1996; Jerry SCUTTS, Mustangy stíhacích es 8. USAAF, Plzeň 1995.

⁹⁶ Miloslav PAJER, Křídla míří na Německo, Cheb 1994.

⁹⁷ Jiří PETRÁŠ (ed.), Činnost letectva nad územím jižních Čech v době 2. světové války, České Budějovice 1995.

Pro konec 2. světové války v Evropě jsem prostudoval práci Martina Gilberta, která také vychází z očitých svědectví.⁹⁸ Ke konci války v českomoravském prostoru jsem vycházel především z nejnovější produkce.⁹⁹ Ale i některé starší práce, které zkreslovaly osvobození, jsem alespoň prolistoval.

I přesto, že jsem pracoval především se svědectvími přímých účastníků, použil jsem pro tuto práci i edice pramenů – dokumentů, které měly význam v protektorátní době¹⁰⁰ a pro mezinárodní válečné právo.¹⁰¹

Protože nucené pracovní nasazení bylo dennodenně v ústech lidí, stalo se také terčem mnoha anekdot.¹⁰² Rozhodl jsem se proto glosovat vhodnou anekdotou (či doplnit literárním textem) téměř všechny kapitoly. Rozhodně bych byl nerad, kdyby tato moje snaha měla vypadat, jako že si dělám legraci z utrpení druhých.

---

⁹⁸ Martin GILBERT, Den, kdy skončila válka. Den vítězství 1945 v Evropě a ve světě, Praha 1999. Výborný dojem z knihy kazí břídičský překlad. Takovéto práce by měl vždy překládat anglista-historik. Pak by se nemusely vyskytovat trapné faux pas typu armoured division – armed division (Tedy ne „ozbrojená divize“, nýbrž obrněná divize. Každá divize která bojuje na frontě je zcela logicky přece ozbrojená!) či bitva u Bulge, která nezalého čtenáře vede v omyl domnívat se, že jde o město. Bulge je výběžek – jako „bitva o výběžek“ je v anglosaské historiografii označována „bitva v Ardenách“. Myslím, že tak super drahé nakladatelství jako je právě Argo, by nemělo litovat finančních prostředků a mělo by si zaplatit skutečně kvalitního překladatele...

⁹⁹ J. PECKA, Na demarkační čáře. Americká armáda v Čechách v roce 1945, Praha 1995; Týž, Tady skončila válka.... Historické reportáže o roce 1945. Křeč, Povídky – Praha 1975, České Budějovice 2005; Stanislav KOKOŠKA, Praha v květnu 1945. Historie jednoho povstání, Praha 2005; Tomáš JAKL, Konec skupiny armád Střed, Dějiny a současnost 23, 2001, č. 2, s. 16-21; Týž, Květen 1945 v českých zemích. Pozemní operace vojsk Osy a Spojenců, Praha 2004; Zdeněk ROUČKA, Skončeno a podepsáno. Drama pražského povstání, Plzeň 2003.

¹⁰⁰ Bořivoj ČELOVSKÝ (ed.), So oder so. Řešení české otázky podle německých dokumentů 1933 – 1945, Šenov u Ostravy 1997; Lenka LINHARTOVÁ – Vlasta MĚŠŤÁKOVÁ – Jaroslava MILOTOVÁ (edd.), Heydrichova okupační politika v dokumentech, Praha 1987; Seznam příslušníků gestapa v Čechách a na Moravě, b. m. b. d.; Seznam povolání pro věleňování do práce v Protektorátu Čechy a Morava, b. m. b. d.

¹⁰¹ Marek JUKL (ed.), Ženevské úmluvy a dodatkové protokoly, Praha 1999; Haagské úmluvy v systému mezinárodního humanitního práva I-II., Praha 1992 – 1993; Ženevské konvence, Martin 1983.

¹⁰² Jaroslav VOJTĚCH (ed.), Anekdoty z protentokrátu, Praha 1975; Eduard CENEK – Vlastimil ZIEGNER (edd.), Válečné anekdoty 1939 – 1945. Smích v bodláci, Hořovice 1945; Oldřich ROSENBERG (ed.), Od ucha k uchu.... Šeptanda válečných anekdot z let 1939 – 1945, Praha 1945.

To vůbec ne! Takřka všude jsem chtěl jen ukázat stručnou dobovou reakci na zkoumanou realitu.

Pro svou diplomovou práci jsem hojně využíval především regionální tisk (ať už současný nebo dobový), kde se občas nechala najít zajímavá vzpomínka bývalého nasazence nebo i jiné velmi významné a závažné sdělení.

V současnosti už nelze ignorovat jako zdroj informací ani internet. Vždy samozřejmě záleží na tom, jak je ten který server kvalitní. Člověk musí být tedy opatrný a nesmí nekriticky z internetu převzít úplně vše. Ale tato zásada koneckonců platí i pro literaturu.

Výborný zdroj informací představuje internetová encyklopedie Wikipedie.¹⁰³ I téma holocaustu a koncentračních táborů se dá dobře dohledat,¹⁰⁴ mnoho cenných informací nabízí servery zabývající se tématem zajateckých táborů¹⁰⁵ a válek vůbec.¹⁰⁶ O komunismu pojednává celkem slušný server Totalita.¹⁰⁷ Dost zajímavých vzpomínek, které jsem pro svou práci dobře využil, se nachází na serveru Senio. Ten je dílem velice aktivních seniorů z Tábora.¹⁰⁸

To tedy byl souhrn a rozbor materiálů, které jsem při své práci používal. Nyní se chci zastavit u metod a východisek, které jsem při zpracování tématu nuceného pracovního nasazení českých občanů za 2. světové války volil. Mým základním záměrem bylo postihnout každodenní život nedobrovolných civilních dělníků za 2. světové války (především na území Říše) a jeho proměny. Základním metodologickým souborem byla metoda řízených rozhovorů s pamětníky – tedy orální historie. V jejím rámci jsem aplikoval metodu kolektivní biografie a

---

¹⁰³ Ať už česká verze, která zatím není příliš rozsáhlá a není také tak kvalitní jako její anglická předloha.

http://cs.wikipedia.org/wiki/Hlavn%C3%AD_strana; http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page

¹⁰⁴ <http://osvetim.valka.cz/>; <http://www.holocaust.cz/>; <http://www.holocaustchronicle.org/>;
<http://www.volny.cz/mauthausen/>

¹⁰⁵ <http://www.b24.net/>; <http://www.merkki.com/>; <http://www.stalag.moosburg.org/>;
<http://www.sweb.cz/sovinec/franzajatci.htm>

¹⁰⁶ <http://www.feldgrau.com/>; <http://www.jg52.de/15jg52.htm>;
<http://www.rozhlas.cz/wwii/portal>; <http://www.valka.cz> Na poslední uvedené adresa se dají spíše najít příspěvky od různých „nadšenců“.

¹⁰⁷ <http://www.totalita.cz>

¹⁰⁸ <http://www.senio.cz>

metodu sondy.¹⁰⁹ Dále jsem používal především metodu přímou,¹¹⁰ nepřímou¹¹¹ a komparativní.¹¹² Nevyhýbal jsem se ani synchronním a diachronním hlediskům. Výzkum nuceně nasazených dělníků současně patří i do výzkumu dějin práce.

Při psaní jsem se snažil skloubit téma „velkých“ a „malých“ dějin – čili dějin namnoze popisných - politických a dějin „viděných zdola“. Tomu odpovídá i koncepce rozdělení do dvou částí – v první se snažím ukázat děje, které formovaly nucenou práci, druhá část je o životě nedobrovolných dělníků, jak ho sami prožívali. I přesto, že se jedná o sondu, chtěl jsem postihnout válečný život v celé jeho šíři. Také jsem se snažil vyhnout nežádoucímu a zkreslujícímu stereotypu o „hodných Čechách“ – obětech a „zlých Němcích“ – pachatelích.

Ještě se musím zastavit u přepisu cizích slov. Neexistuje žádný jednotný a obecně platný postup. I u pamětníků bylo mnohdy problém rozlišit mezi spisovným názvem a hovorovým názvem – např. vedoucí tábora – lagerführer – lágrfýrer či lágrfirer nebo lágrfíra. Další úskalí bylo psaní velkých a malých písmen. Ani mnozí historici to nemají vyjasněné – píší například Luftwaffe, ale zároveň wehrmacht. Přitom jde o stejný typ slova. Proto předesílám, že kde jde o název organizace či nějaké organizované složky (např. Luftschutz) nebo o zkratku (např. Gestapo, Gulag), tam píší velké písmeno. Jiná situace je u oficiálních názvů (Protektorát Čechy a Morava) a názvů běžně užívaných (protektorát).

Závěrem chci říct, že má práce má napomoci uvedení tématu nucených prací do širšího povědomí lidí, kterým je toto téma známo jen jako „totální nasazení“, a to ještě díky punkrockové kapele ze Slaného, která si zvolila tento název...

---

¹⁰⁹ I když jsem zkoumal jen omezený vzorek lidí doplněný o vydané a sepsané vzpomínky, domnívám se, že naprostá většina závěrů, ke kterým jsem dospěl, má obecnou platnost.

¹¹⁰ Dával jsem si při rozhovorech dobrý pozor na to, bych pamětníkům nevnucoval své názory a domněnky. Fungoval jsem tedy spíš jako „zvědavý posluchač“ či „naslouchající vnuk“.

¹¹¹ Snažil jsem se, abych nesklouzl do metody ilustrativní – neměl jsem dopředu „hotové“ názory na problematiku. Své závěry a úsudky jsem také v průběhu mírně korigoval.

¹¹² Snažil jsem se zobrazit rozdíly mezi jednotlivými skupinami nasazenců, ale i uvnitř skupiny samotných civilních dělníků. V nástinu jsem zkoušel porovnávat situaci nasazených dělníků v Říši a v protektorátu a obyčejných dělníků. Zde ale bude rozhodně později při následném zkoumání zapotřebí širšího pohledu. Nedospěl jsem tedy k jasnému závěru – spíš jsem chtěl poukázat na tuto alternativu výzkumu.

I. „Volání práce“

Exkurz I: Odchody Čechů za prací v průběhu 19. a začátkem 20. století

„Pracovní síly naší země se považují po celém světě za zdatné. Zdatní doplňovali své vzdělání po letech učení a po prvních letech svého povolání též v jiných okresích nebo zemích a hledali a našli své štěstí v širším poli své působnosti. Kdo nenajde svůj chléb ve svém městě, své vesnici, následuj volání práce do jiných okresů (a ve velkoněmeckém hospodářském prostoru).“¹¹³

Někdo bude možná namítat, že se tato podkapitola vůbec nevztahuje k nucenému pracovnímu nasazení českého obyvatelstva za 2. světové války. Já však zastávám opačný názor. Čeští lidé odcházeli za prací v průběhu dějin z nejrůznějších příčin. O důvodech a motivaci můžeme vést sáhodlouhou debatu, která by však byla značně nad rámec předkládané práce. Studium této problematiky by si také vyžádalo podrobnější výzkum. Kromě toho by podobné úvahy na toto téma zbytečně zahlcovaly prostor, který bude jinak věnován odchodům za prací, hospodářské situaci i nacionálním střetům. Problematiku příčin odchodů za prací ale nelze zcela ignorovat.

Prozatím se spokojím s tvrzením, že míra dobrovolnosti a důvod pro odchod do zahraničí¹¹⁴ byla u každého jedince značně rozdílná. O této oblasti bude proto pojednáno alespoň ve stručném nástinu.

Mým úmyslem je ukázat především určitou historickou kontinuitu mezi odchody do ciziny v průběhu 19. století a během 2. světové války. Navíc Češi, kteří se usadili ve Vídni, později sehráli významnou roli v životě nuceně nasazených. Ale k téhle otázce se dostanu později.

Pracovní migrace našich lidí do cizích krajů měla velkou tradici. Podíleli se na ní především řemeslníci, tovaryšové, učni, obchodníci a služky. Co bylo příčinou toho, že dokázali opustit „svou rodnou hroudu“ a vydali se putovat za nejistým živobytím?

---

¹¹³ Archiv autora, Pracovní podmínky Václava Kopence, s. 1.

¹¹⁴ Výrazem „zahraničí“ zde rozumím území ležící za historickou hranicí zemí Koruny české.

Domnívám se, že tu zapůsobilo hned několik faktorů, které závisely na možnostech uplatnění příslušné profesní specializace každého jednotlivce. V 19. století panoval na jihočeském venkově citelný nedostatek pracovních příležitostí. Proto většina tamních obyvatel odcházela za prací do větších měst a průmyslových oblastí.¹¹⁵ Dalším důvodem byly i nižší platy českých pracovníků v českém prostoru než dělníků v německých oblastech.¹¹⁶ Podstatnou roli tu sehrál hospodářský rozvoj a důležitější úlohu měl populační růst, který na něm ale nebyl přímo úměrně závislý.

I přesto, že hospodářský vývoj stagnoval či kolísal, utvořily se ve druhé polovině 19. století příznivé podmínky pro populační vzestup.¹¹⁷ Ten poté nalezl svůj odraz i v rozložení pracovních sil do jednotlivých sfér zaměstnanosti českého obyvatelstva a vedl k přesunu z oblasti zemědělství do oblasti průmyslu. Roku 1869 patřilo přibližně 61 % ekonomicky aktivních osob k zemědělskému sektoru, 33 % k průmyslovému a jen asi 5 % k sektoru obchodu, dopravy a nevýrobních činností. Roku 1910 bylo v zemědělské sféře zaměstnáno 46 %, v průmyslu 41 % a v obchodním sektoru 12 %. V souvislosti s těmito změnami ve společnosti se otevřel trh práce i světu žen. V letech 1890 až 1910 přibývalo v českých zemích 425 tisíc nových dělnických pracovních příležitostí. Míst pro ženy-dělnice v nich bylo jen několik tisíc, ačkoli bylo v roce 1880 v českých zemích více než milion dělnic. Více než polovina z nich pracovala v zemědělství a asi čtvrtina v průmyslu. Tam však na přelomu století přibývaly profese především pro muže.¹¹⁸

Je zřejmé, že industrializace je městskou záležitostí, neboť pouze větší koncentrace potenciálních pracovních sil mohla vést k prosperitě průmyslových závodů. Proto se lidé vydávali do měst za prací. Vedlejším produktem těchto migrací byla i určitá „čechizace“ městského obyvatelstva. Ukažme si to na příkladu dvou konkrétních měst ležících v české kotlině – dnešní jihočeské

---

¹¹⁵ A. KOMLOSYOVÁ, Jedna země – mnoho hranic, Cesty zboží a lidí mezi rakouskými a českými zeměmi (1740-1918), in: A. KOMLOSYOVÁ – V. BŮŽEK – F. SVÁTEK (edd.), Kultury na hranici, Jižní Čechy – Jižní Morava – Waldviertel – Weinviertel, Vídeň 1995, s. 62.

¹¹⁶ A. KLIMEK, 30. 1. 1933. Nástup Hitlera k moci. Začátek konce Československa, Praha 2003, s. 10.

¹¹⁷ Dějiny obyvatelstva českých zemí, Praha 1998, s. 221.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 250.

metropole a hlavního města českého království. České Budějovice byly kolem roku 1850 čistě německým městem; roku 1880 se počet Němců a Čechů vyrovnal a roku 1910 měli Němci už jen osmatřicetiprocentní podíl s klesající tendencí. V Praze i s předměstími žilo roku 1880 přesně 228 019 Čechů a 41 975 Němců, tedy zhruba 82 % proti 18 %. Roku 1900 se tento poměr změnil již na 92,3 % proti 7,5 %.¹¹⁹ Je zajímavé, že v hlavním městě habsburské monarchie žilo mnoho českých obyvatel. Součty vídeňských občanů podle původu dokázaly, že téměř čtvrtina dvoumilionové císařské metropole pocházela z českých zemí. Například z českobudějovického kraje se roku 1912 odstěhovalo do Vídně 156 196 obyvatel z celkového počtu 1 843 116. Některé okresy přispěly k populaci hlavního města celou desetinou, Jindřichův Hradec dokonce šestinou obyvatelstva.¹²⁰ Češi zde však nebyli koncentrováni do jedné čtvrti jako například Židé, a proto docházelo k jejich postupné asimilaci.¹²¹ I přesto existovaly okresy, které byly Čechy obývány ve větším měřítku než jiné. Jednalo se například o 4.¹²², 16.¹²³ a 21.¹²⁴ okres.¹²⁵ Kromě trvale usedlých Čechů se ve Vídni nacházelo také velké množství sezónních dělníků, kteří tam pracovali od jara do podzimu v cihelnách a na zimu se vraceli domů. Někteří mladí muži přicházeli do Vídně pouze na několik let, aby si vydělali peníze a nasbírali zkušenosti. Po návratu zpět do Čech vložili peníze do nějakého obchodu nebo domu, čímž podpořili hospodářský rozmach v Čechách.

Z výše uvedeného vyplývá, že nejčastějšími destinacemi českých pracovních emigrantů byly ostatní země habsburské monarchie, především Dolní Rakousy a Vídeň.¹²⁶ Právě sem směřovala v letech 1880 až 1910 celá polovina všech vystěhovalců, kterých bylo tehdy kolem půl milionu.¹²⁷

---

¹¹⁹ B. HAMANNOVÁ, Hitlerova Vídeň. Diktátorova učednická léta, Praha 1999, s. 341-342.

¹²⁰ E. PECKA – J. PECKA, Mládež v boji: Z dějin mládežnického hnutí v jižních Čechách I., (1900-1938), České Budějovice 1963, s. 20.

¹²¹ B. HAMANNOVÁ, Hitlerova Vídeň, s. 344.

¹²² Wieden.

¹²³ Ottakring.

¹²⁴ Floridsdorf.

¹²⁵ E. PECKA – J. PECKA, Mládež v boji: Z dějin mládežnického hnutí v jižních Čechách I., s. 20.

¹²⁶ Dějiny obyvatelstva českých zemí, Praha 1998, s. 219.

¹²⁷ E. ECKERTOVÁ, Kameny na prérii. Čeští vystěhovalci v Texasu, Praha 2004, s. 17.

Díky rozvoji mezikontinentální dopravy se začali rodáci z českých zemí stěhovat i za oceán - do USA, Kanady i Brazílie, podle toho, kde byla lepší ekonomická situace.¹²⁸ Od poloviny 90. let se zvyšoval počet vystěhovalců do západoevropských uhelných revírů, zejména do Vestfálska a severní Francie.¹²⁹ Je nezbytné doplnit, že masové emigrace umožnil výnos z roku 1832, který je legalizoval, ale v platnost byl uveden až roku 1848.¹³⁰

V předvečer 1. světové války žilo za hranicemi 1,2 milionu rodáků z českých zemí: 750 tisíc v ostatních zemích západní části habsburské monarchie, 40 tisíc ve východní části, 90 až 110 tisíc v Sasku, 70 až 110 tisíc v Prusku, celkem v Německé říši 200 až 250 tisíc a v Ruské říši asi 30 tisíc osob. V letech 1880 až 1890 žilo ve Spojených státech amerických na 85 tisíc Čechů a o deset let později 118 tisíc.¹³¹

Nejčastějším důvodem těchto odchodů byly práce a obživa. Největší profesní skupinu, která se vydávala za práci, tvořili především nádeníci. Velmi četné byly i odchody stavebních řemeslníků – zedníků, tesařů a pokrývačů. Z drobnějších řemeslníků nejnáze nacházeli uplatnění ševci, krejčí, soukeníci a obchodníci.¹³²

Mírně odlišné byly motivy tovaryšů. Ty vedla do světa především touha po zdokonalení se ve svém řemesle. Při své pouti se zastavovali na několik týdnů nebo i měsíců ve městech, kde se jim naskytla možnost práce a poté zase vandrovali dál. Někteří strávili na svých cestách třeba i deset let.¹³³

Cílem vandrujících řemeslníků bylo zdokonalení se ve své profesi u mistrů v zahraničí. K tomuto účelu byla podle rozhodnutí 24. února 1827 úředně vystavena vandrovnícká knížka (wanderbuch), která uváděla nacionále a sloužila

---

¹²⁸ Dějiny obyvatelstva českých zemí, s. 219.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ E. ECKERTOVÁ, Kameny na prérii, s. 16.

¹³¹ Dějiny obyvatelstva českých zemí, s. 219.

¹³² J. TRACHTOVÁ, Vandrovaní řemeslníků. Spolupráce jihočeských a rakouských řemeslníků v 17. až 19. století, in: A. KOMLOSYOVÁ – V. BŮŽEK – F. SVÁTEK (edd.), Kultyry na hranici, s. 123.

¹³³ Tamtéž.

k záznamům o získané praxi. Také byla dokumentem který fungoval i jako cestovní pas.¹³⁴

Další skupinou, kterou bylo možno potkat na cestách a silnicích, byli obchodníci, kteří odcházeli nakupovat či prodávat suroviny, materiál a zboží. Soukeníci kupovali vlnu, hedvábí a plátno ve Vídni, ševci a koželuzi tak obstarávali kůži. Obchodníci a sedláci prodávali ovoce, zeleninu a obilí v Horních Rakousích. Obvykle byli na cestách čtyři týdny až dva měsíce.¹³⁵

Mnohem déle pobývaly v zahraničí české dívky. Sloužily většinou ve Vídni, méně často i v Linci. Pracovní pobyt zde trval průměrně jeden rok.¹³⁶

Poslední skupinu, která se vydávala za hranice svých rodných krajů, tvořili učedníci, kteří se učili řemeslu u mistra v zahraničí. (Jedním z truhlářských učedníků ve Vídni na počátku 20. století byl i později nechvalně známý Klement Gottwald¹³⁷.)¹³⁸ Nutno podotknout, že ne všichni budoucí učni se vydávali za zvyšováním své kvalifikace dobrovolně. Zejména chlapci kolem deseti let se někdy stávali obětí profesionálních náhončích. Ti je pak zavlékali na práci do

---

¹³⁴ M. HODÍK – P. LANDA, Encyklopedie pro milovníky Švejka s mnoha vyobrazeními II., Praha 1999, s. 281-282.

¹³⁵ J. TRACHTOVÁ, Vandrování řemeslníků, in: A. KOMLOSYOVÁ – V. BŮŽEK – F. SVÁTEK (edd.), Kultury na hranici, s. 123-124.

¹³⁶ Tamtéž, s. 124.

¹³⁷ Klement Gottwald (23. 11. 1896 – 14. 3. 1953), prezident Československa v letech 1948 – 1953. Narodil se v Dědicích na Moravě jako nemanželský syn chudé zemědělské dělnice, bojoval v 1. světové válce v řadách rakousko-uherské armády. Roku 1921 se stal zakládajícím členem Komunistické strany Československa a roku 1929 jejím generálním tajemníkem. Po podpisu mnichovské dohody roku 1938 odešel do Moskvy, kde setrval až do konce 2. světové války. Roku 1943 se dohodl s Edvardem Benešem na sjednocení domácího a zahraničního odboje. Do Prahy se vrátil roku 1945 a v letech 1946 – 1948 byl předsedou koaliční vlády. Po komunistickém převratu roku 1948 nahradil Edvarda Beneše ve funkci prezidenta republiky. Jeho vláda byla poznamenána masovými čistkami, zavíráním odpůrců do táborů nucené práce a zmanipulovanými procesy, z nichž největší byl Slánského proces, v němž byla roku 1952 odsouzena k trestu smrti řada jeho stranických rivalů. Celkem bylo vyneseno přes 230 rozsudků smrti, přes sto tisíc občanů bylo odsouzeno k doživotí či mnohaletým vězením. Gottwald se podřídil Stalinovu diktátu redukujícímu čs. ekonomiku na úroveň satelitu v rámci systému RVHP. Byl závislý na alkoholu a trpěl syfilitidou, zemřel krátce po návratu ze Stalinova pohřbu roku 1953. P. TEED, Moderní oxfordský slovník 20. století, Praha 1994, s. 166; <http://cs.wikipedia.org/wiki/Gottwald> ze dne 17. 8. 2005.

¹³⁸ A. KLIMEK, 30. 1. 1933. Nástup Hitlera k moci. Začátek konce Československa, Praha 2003, s. 10-11.

Vídňě, kde si je na nádraží Františka Josefa rozebírali řemeslničtí mistři.¹³⁹ Vídeňští podnikatelé takto za drobný poplatek získávali levnou pracovní sílu, což poněkud připomínalo praxi obchodu s otroky.¹⁴⁰ Toto ale byl poněkud extrémní aspekt poptávky po českých pracovnících.

Domnívám se, že čeští řemeslníci, tovaryšové i lidé jiných profesí, kteří odešli za prací o své vůli, byli často vyhledávanými odborníky, kteří svému řemeslu dobře rozuměli. To samé je možné říct o českých služebných.¹⁴¹

Dlužno podotknout, že ne všude se však čeští lidé setkávali s „otevřenou náručí“. Zvýšený příval imigrantů rozdmýchal také národnostní třenice a nepokoje. Například v hornorakouském Linci existovala mnohem větší xenofobie proti nově příchozím českým dělníkům než třeba vůči Židům. „Český problém“ byl po dvě desetiletí před 1. světovou válkou hlavním tématem jak v linecké městské radě, tak místním tisku a na školách. Byly to hlavně tamní noviny, které těžily z obav místních lidí z převahy cizího živlu, ze ztráty pracovních příležitostí v důsledku levné konkurence, z „výprodeje“ domácí půdy a z rostoucí kriminality.¹⁴² Podobné obavy z Čechů (i z dalších příchozích) panovaly také v císařském hlavním městě. I zde se vlivem nezaměstnanosti, nedostatku bytů, zdražování a politické nestability rozhostil strach v myslích a srdcích starousedlíků.¹⁴³ Hněv vídeňských obyvatel se obracel i proti dvěma českým školám ve čtvrti Favoriten¹⁴⁴ a ve 3. obvodě¹⁴⁵. Jednoduché postavení v této nacionalisticky vypjaté době neměla ani česká šlechta, která vychovávala své děti v nadnárodním duchu zemského patriotismu, tedy dvojjazyčně. Jí bylo vytýkáno,

---

¹³⁹ B. HAMANNOVÁ, Hitlerova Vídeň, s. 345.

¹⁴⁰ A. KLIMEK, 30. 1. 1933. Nástup Hitlera k moci, s. 11.

¹⁴¹ „Bylo automatické, že zedníci jezdili pracovat do Němec. To bylo dřív normální. Od nás jezdili dělat do Německa dost často. (...) Byli to kvalitní pracovníci – především štukatéři a zedníci. Jezdili na práci, která trvala od jara do podzimu. Pocházeli z vesnic v našem okolí. (...) Děvčata pracovala jako služebné. Moje maminka mi vyprávěla, jak její sestra sloužila ve Vídni. Dokonce se tam i provdala.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 1.

¹⁴² B. HAMANNOVÁ, Hitlerova Vídeň, s. 28.

¹⁴³ Tamtéž, s. 344.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 352.

¹⁴⁵ Čtvrť Landstrasse. B. HAMANNOVÁ, Hitlerova Vídeň, s. 356.

že se svým českým služebnictvem, úředníky a duchovními vytváří v německých oblastech „české kolonie“.¹⁴⁶

Národnostní třenice nenechávaly ani českou stranu chladnou. Nejvíce zlé krve nadělala skutečnost, že Němci tvořili většinu podnikatelů, zatímco Češi byli spíše jejich dělníky.¹⁴⁷

To jsme ovšem mírně odbočili. Migrace za prací nebyla absolutním „všelékem“ na problém nezaměstnanosti. Nabídka pracovních míst často nedokázala pokrývat poptávku, a tak někteří z nově příchozích zůstávali i nadále bez práce. To pochopitelně vedlo i k určitému sociálnímu napětí.

Podívejme se znovu do hlavního města mocnářství, které bylo největším „tavícím kotlem“ rakousko-uherských národů. V ulicích Vídně bychom tehdy mohli potkat pestrá směs lidí všelijakých charakterů, povolání a majetkových poměrů. Pod pozlátkem vídeňských plesů a společenského života se ukrývaly nejrůznější ztracené existence, lidské trosky a chudina, které tvořily lumpenproletariát. Život takovýchto jedinců postrádal jakékoliv aspirace a cíle, neboť jejich jedinou starostí bylo přežití a život „z ruky do úst“. Mezi tuto lůzu se svého času dostal i pozdější „Vůdce“ Třetí říše¹⁴⁸ Adolf Hitler¹⁴⁹. I on na vlastní

---

¹⁴⁶ B. HAMANNOVÁ, Hitlerova Vídeň, s. 359.

¹⁴⁷ A. KLIMEK, 30. 1. 1933. Nástup Hitlera k moci, s. 22.

¹⁴⁸ Autorem výrazu „Třetí říše“ je německý historik Arthur Moeller van der Bruck (1876 – 1925), který o této problematice vydal roku 1923 zajímavou knihu. Podle něj trvala „První říše“ od roku 800 do roku 1806, „Druhá říše“ pak od roku 1871 do roku 1918. Chaos, který podle něj představovala výmarská republika, měl být překonán až novou a silnou „Třetí říší“. P. JOHNSON, Dějiny 20. století, Praha 1991, s. 127; T. PASÁK, Český fašismus 1922 – 1945 a kolaborace 1939 – 1945, Praha 1999, s. 26.

¹⁴⁹ Adolf Hitler (20. 4. 1889 – 30. 4. 1945), německý nacistický diktátor. Narodil se v rakouském městě Braunau am Inn. Již od raného dětství toužil po umělecké kariéře. Na základní škole měl vynikající výsledky, ale na střední škole nastal obrat k horšímu. Často byl svědkem násilnických a sexuálních útoků na svou matku ze strany otce, alkoholika. Roku 1907 neuspěl při přijímacím řízení na Všeobecnou malířskou školu na Umělecké akademii ve Vídni. Brzy poté mu zemřela matka na rakovinu prsu. Z její smrti obvinil židovského lékaře Eduarda Blocha. Roku 1913 se odstěhoval do Mnichova, po vypuknutí 1. světové války nastoupil vojenskou službu u 16. bavorského pěšího pluku. Dvakrát byl vyznamenán za statečnost Železným křížem, po plynovém útoku dočasně oslepl. Po válce se zapojil do antibolševických aktivit a vstoupil do Německé dělnické strany (Deutsche Arbeiterpartei - DAP), kterou později přejmenoval na Nacionálně socialistickou německou dělnickou stranu (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei - NSDAP). Začal brojit proti komunistům,

kůži poznal sociální ponížení, jelikož nebyl ani kvalifikovaným dělníkem, nýbrž dělníkem pomocným. Zkušenosti z tohoto sociálního marasmu u něj přivodily hlubokou nenávist k Vídni.¹⁵⁰ Až na jednu poznámku nejsou doloženy žádné Hitlerovy výroky na adresu Čechů v tomto období.¹⁵¹ Česká otázka tehdy ještě pro něj nebyla na pořadu dne. Budoucí „Vůdce“ se mnohem víc zabýval svou nouzí a tíživou sociální problematikou, která měla být zlepšena za pomoci nacionalizace.¹⁵² Zůstává otázkou, do jaké míry by marginální skupiny obyvatelstva byly tehdy ochotny uvěřit jeho populistické politice. Tito lidé měli mnohem více starostí se svým každodenním přežitím než s nacionalistickou politikou. Navíc netvořili nijak masovou základnu pro ideologickou manipulaci, jako se to postupně stalo s Němci po 1. světové válce. Ale zpět do nocleháren, kanálů a ulic hlavního města mocnářství.

Židům a versailleskému systému. Roku 1923 se v Mnichově pokusil o „pivní puč“, za což si odseděl devět měsíců ve věznici v Landsbergu. V průběhu svého žalářování diktoval Rudolfu Hessovi svůj politický pamflet *Mein Kampf* (Můj boj), ve kterém se pokusil formulovat svůj program. Roku 1926 založil svou osobní policii – „ochranné oddíly“ (Schutzstaffel - SS). Po vypuknutí hospodářské krize zažila Hitlerova strana rozkvět v podobě přílivu nových členů a sympatizantů. V lednu 1933 byl prezidentem Hindenburgem jmenován do funkce Říšského kancléře. V listopadu téhož roku Německo vystoupilo ze Společnosti národů. V červenci roku 1934 nechal Hitler zlikvidovat svou stranickou konkurenci v tzv. „Noci dlouhých nožů“. V srpnu téhož roku Hitler spojil úřad Říšského prezidenta a funkci kancléře do jedné funkce, zároveň vyhlásil Třetí říši. Hitler nechal vytvořit a vyzbrojit silnou armádu. Roku 1936 nacistické Německo obsadilo demilitarizované Porýní, roku 1938 přišel anšlus Rakouska a nedlouho na to došlo k obsazení Československého pohraničí, ČSR byla úplně zlikvidována v březnu 1939. V srpnu tohoto roku uzavřelo Německo se SSSR smlouvu o neútočení. 1. 9. 1939 vypukla 2. světová válka napadením Polska, sovětsko-německá smlouva o neútočení byla porušena 22. 6. 1941 napadením SSSR. V prosinci roku 1941 Hitler převzal velení nad německými vojsky, která tehdy stála před Moskvou a Leningradem. Od roku 1941 docházelo k vyhlazování Židů, ale až roku 1942 nabyl tento proces obudných rozměrů. V červenci 1944 Hitler přežil pokus o atentát a rozpoutal perzekuce spiklenců, kteří se ho pokusili odstranit. V dubnu 1945 kdy už stála sovětská vojska před branami Berlína se oženil se svou milenkou Evou Braunovou a společně spáchali sebevraždu. Těla byla spálena. P. TEED, *Moderní oxfordský slovník*, s. 185; http://cs.wikipedia.org/wiki/Adolf_Hitler ze dne 17. 8. 2005.

¹⁵⁰ F. BAUER – F. SVÁTEK – M. ARNOT, *Mein Kampf očima historiků*, Praha 2005, s. 36.

¹⁵¹ B. HAMANNOVÁ, *Hitlerova Vídeň*, s. 361. Jeho pozdější výroky o „nacionalistických, mongoloidních, vychytralých a nebezpečných lidech“ pocházejí až z období 2. světové války a byly účelově vloženy Adolfem Hitlerem ex post do jeho vídeňského životního období.

¹⁵² F. BAUER – F. SVÁTEK – M. ARNOT, *Mein Kampf očima historiků*, s. 37.

Na samotném dně vídeňské společnosti se nacházeli tuláci, kteří byli i přes policejní zákaz nuceni přenocovat venku, v továrních halách, pod oblouky městské dráhy, v páchnoucím kanalizačním systému nebo na teplých hnojištích v zahradnictvích. Pokud je chytla policie, byli převezeni do robotárny, zatčeni nebo vykázáni z města.¹⁵³ Úřady se nárůstu sociálního napětí ve městě snažily čelit také nucenými deportacemi. Při tomto vyhoštění byli žebráci, tuláci, lidé bez pasu a bez práce navraceni do svých domovských obcí, delikventi přišli před příslušný zemský soud a vojenští zběhové ke své rotě.¹⁵⁴

Ani tato opatření však nevedla ke kýženému výsledku. Příliv přistěhovalců se nezastavil; naopak byl podporován rozvojem dopravy, zejména železnice. Rychle se rozvíjející průmysl přitahoval stále více pracovních sil. Počet továren na vídeňských periferiích se například v letech 1880 - 1910 zvýšil o 130 %. Výstavba sociálních bytů však tomuto tempu nestačila. Špitály, nalezince, školy i univerzity byly přeplněné. Stále častěji se ozývaly názory, že v nemocnicích a sirotčincích by měli dostat přednost domácí, zatímco jiné skupiny měly být vyloučeny – například Židé z východu a Slované.¹⁵⁵

K „tradici“ této hněvivé zášti se později přihlásil i Hitler, když označil reptání vídeňských obyvatel za důsledek židovsko-české směsi. Při „svátku odžidovštělé Vídně“ 25. června 1943 dokonce v malém kruhu prohlásil: „Židy už mám z Vídně venku, teď ještě musím dostat ven Čechy.“¹⁵⁶ Válečné události tohoto zlomového roku však naštěstí donutily „Vůdce“ upřít svou pozornost jiným směrem.

1. Do spárů totalitních ideologií

Od války k válce

„Když ještě Hitler jezdil po volebních schůzích před uchopením moci, stala se prý tato příhoda. Za války jsme si ji povídali pro potěšení. Vůdce stojí na tribuně a hřímá: „V roce 1918 stála naše statečná vojska odhodlána vésti boj až ke

---

¹⁵³ B. HAMANNOVÁ, Hitlerova Vídeň, s. 174.

¹⁵⁴ A. KOMLOSYOVÁ, Jedna země – mnoho hranic, in: A. KOMLOSYOVÁ – V. BŮŽEK – F. SVÁTEK (edd.), Kultury na hranici, s. 63.

¹⁵⁵ B. HAMANNOVÁ, Hitlerova Vídeň, s. 174.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 363-364.

konečnému vítězství. Byla neporažena a jen dýka vražená do zad ze zázemí způsobila, že bylo uzavřeno tak potupné příměří. A kdo tím vším byl vinen? Židé...!“ Udělal efektní pauzu, aby vychutnal účinek svého odhalení, když tu se ze shromáždění ozval nesmělý hlásek: „A listonoši...“ Hitler spolknul sliny překvapením, rozhlédnuv se po davu, aby ztrestal opovázlivce, který si dovoluje ho vyrušovat, ale nic se už nepohnulo, proto pokračoval: „Potom přišla doba inflace, kdy naše německé ženy se prodávaly cizím vetřelcům s lepší valutou, jen aby měly co dát svým hladovějícím dětem. A kdo tím vším byl vinen, ptám se? Židé...!“ A opět udělal pauzu, ale ještě ani nedozněla ozvěna jeho hlasu, již se zase kdesi z davu ozval nesmělý výkřik: „A listonoši...“ Hitler zkameněl. Je to nějaká nástraha socialistů, je to heslo nebo povel k demonstracím? Chvilí čekal, ale v sále se nic nehnulo. Proto pokračoval zvýšeným hlasem: „Naše země vykořisťována lupičskými reparacemi upadla do hospodářské bídy, továrny zastavovaly, dělníci se octli na dlažbě a zanedlouho bylo šest milionů německých mužů bez práce. Šest milionů! A kdo tím byl vinen? Židé!“ Domluvil a vytřeštil oči. Ze shromáždění se ozvalo nesmělé: „A listonoši...“ To už bylo moc. Udeřil pěstí do stolu a zařval: „Proč listonoši?“ „A proč Židé?“ namítl nesmělý hlásek.“¹⁵⁷

Výbuch 1. světové války způsobil do té doby neslýchanou katastrofu v dějinách lidstva. Prakticky vyvrátil čtyři monarchie, způsobil smrt miliónům lidí, sebral základní životní jistoty, proměnil vnímání světa a zašlapal samotné lidství do bahna.

Kromě toho můžeme v této prazákladní katastrofě 20. století najít také kořeny nuceného pracovního nasazení, a to právě v zemi, která se později tak neblaze zapíše i do osudů českých mladých lidí ročníků 1918 až 1928. (Tedy v Německu.) Události z poloviny roku 1917 vynesly k moci vojenskou kliku v čele s generálem Ludendorffem¹⁵⁸, který se snažil dosáhnout vítězství německých zbraní značně

---

¹⁵⁷ O. ROSENBERG (ed.), *Od ucha k uchu... Šeptanda válečných anekdot z let 1939-1945*, Praha 1945, s. 47-48.

¹⁵⁸ Erich Ludendorff (9. 4. 1865 – 20. 12. 1937), německý generál. Narodil se v rozděleném Polsku nedaleko dnešního města Poznaň (Posen). Roku 1882 se stal důstojníkem německé císařské armády, roku 1906 byl povolán do generálního štábu, kde se mimo jiné podílel na

nevybíravými metodami, mezi něž patřil tzv. „válečný socialismus“. ¹⁵⁹ V praxi to znamenalo nahnat do Německa na 400 000 belgických dělníků jako předzvěst nacistických a komunistických otrokářských metod. ¹⁶⁰ Kromě Belgičanů byli touto neblahou zkušeností zasaženi i Francouzi a obyvatelé východních území. Nucená práce však nedosáhla v německém císařství takových masových rozměrů jako za 2. světové války. ¹⁶¹ I přesto tam ale umíralo 10 % zavlečených dělníků podobně jako za nacistů. ¹⁶²

Podobný „luxus“ v podobě nucených prací dopřál generál Ludendorff i berlínským dělníkům, kteří si v době války dovolili stávkovat. Jejich vzpoura byla rozdracena a desítky tisíc vzbouřenců byly poslány na frontu do „pracovních útvarů“. ¹⁶³

---

přípravě Schlieffenova plánu vedení možné války na západní frontě. Roku 1914 byl po úspěšném dobytí Lutychu odeslán na východní frontu ke generálu Hindenburgovi, kterému dělal náčelníka štábu armády. Značnou měrou přispěl k vítězství německých zbraní u Tannbergu a Mazurských jezer. Ve funkci náčelníka generálního štábu v letech 1916 – 1918 soustředil ve svých rukou obrovskou moc a řídil válečné úsilí Německa. Spolu s Hindenburgem donutili kancléře Bethmanna-Hollwega k rezignaci a fakticky nastolili vojenskou diktaturu, císař Vilém II. byl zatlačen do pozadí. Ludendorff hrál také důležitou roli při jednání s ruskými bolševiky v Brestu Litevském v březnu 1918. Německá jarní ofenziva z tohoto roku ale nedopadla nejlépe, proto Ludendorff naléhal na císaře, aby uzavřel mír. V říjnu 1918 uprchl do Švédska. V exilu hodně publikoval a také vytvořil legendu o „dýce, kterou vrazili německé armádě do zad levicovní politici“. Po návratu do Německa se zapojil do „Kappova puče“ proti výmarské republice v březnu 1920. Společně s Adolfem Hitlerem se zúčastnil i „pivního puče“ v bavorském Mnichově. V letech 1924 – 1928 zasedal v Říšském sněmu za nacionální socialisty. Roku 1925 neúspěšně kandidoval na post říšského prezidenta. Roku 1929 se rozešel s Hitlerem. Stal se propagátorem ideje totální války a árijských rasistických teorií, z problémů světa obviňoval křesťany, Židy a svobodné zednáře. Se svou druhou ženou Matyldou založil Společnost pro poznání Boha. Ke konci života byl více než excentrický. Zemřel roku 1937. Adolf Hitler mu nechal vystrojit státní pohřeb. P. TEED, Moderní oxfordský slovník 20. století, s. 303-304; <http://en.wikipedia.org/wiki/Ludendorff> ze dne 17. 8. 2005.

¹⁵⁹ P. JOHNSON, Dějiny 20. století, s. 22.

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ F. MAINUŠ, Totální nasazení. Češi na pracích v Německu 1939-1945, Brno 1970, s. 10.

¹⁶² P. JOHNSON, Dějiny 20. století, s. 141.

¹⁶³ Tamtéž, s. 91.

Není bez zajímavosti, že německé zkušenosti s využíváním nucených prací hluboce ovlivnily V. I. Lenina¹⁶⁴, který se je jal uvádět do praxe ve své rodné zemi. V popřevratovém Rusku se naskytl živná půda pro tento velký neduh¹⁶⁵ 20.

---

¹⁶⁴ Vladimír Iljič Lenin (vlastním jménem Vladimír Iljič Uljanov) (22. 4. 1870 – 21. 1. 1924), ruský revoluční vůdce a zakladatel Sovětského svazu. Narodil se v povolžském Simbirsku v rodině vyššího státního zaměstnance. Je pravděpodobné, že pseudonym „Lenin“ si přisvojil z názvu řeky Leny a současně se tak profiloval proti Georgiji Plechanovovi, který používal pseudonym Volgin podle řeky Volhy. Do Leninova života citelně zasáhla poprava jeho staršího bratra Alexandra za podíl na atentátu na cara Alexandra III. roku 1887. Téhož roku byl on sám vyloučen ze studia na právnické fakultě Kazaňské univerzity pro účast ve studentských protestech. Roku 1893 se přestěhoval do Petrohradu, kde externě vystudoval práva. Roku 1895 založil Svaz za osvobození dělnické třídy a byl carskou vládou poslán do vyhnanství na Sibiř, kde strávil tři roky. Pak opustil Rusko a pobýval v Ženevě, Paříži a Londýně. V roce 1903 se zúčastnil sjezdu sociální demokracie, na kterém došlo k odštěpení bolševické frakce. Roku 1905 se vrátil do Ruska, organizoval odpor petrohradských dělníků a založil deník Pravda. V té době dospěl k tomu, že pokud chce dosáhnout svého cíle, nesmí se štítit ani banditských metod (nezříkal se loupeží, vražd a násilí). V době vypuknutí 1. světové války žil ve Švýcarsku. Zde publikoval jedno ze svých známějších děl Imperialismus jako nejvyšší stádium kapitalismu. Vydal zde i práci Stát a revoluce, ve které předpověděl proletářskou revoluci v Rusku. V březnu 1917 se vrátil do Ruska v pověstném zaplombovaném vagóně, v dubnu dorazil do Petrohradu. V červenci byl prozatímní vládou donucen emigrovat do Finska. Po návratu v říjnu toho roku stanul v čele petrohradského sovětu v době VŘSR. Jako předseda rady lidových komisařů se stal skutečným diktátorem nového státu. Vyvedl Rusko z války s Německem podpisem míru v Brest-Litovsku a úspěšně čelil protirevolučním silám v občanské válce v letech 1918 – 1921. Zřídil tajnou policii Čeku, která se stala jeho nejdůležitějším a zároveň nejkrutějším nástrojem k udržení moci. Roku 1919 vznikla z Leninovy iniciativy Komunistická internacionála, která měla sloužit k „vývozu“ revoluce do dalších zemí. Vojenská expanze Rudé armády byla ale zastavena Poláky v srpnu 1920 u Varšavy. Leninova ekonomická politika válečného komunismu zahrnovala znárodnění důležitých průmyslových podniků, bank a kontrolu nad zemědělstvím. Tento stav byl ale z ekonomického hlediska neudržitelný, proto došlo k zavedení Nové ekonomické politiky (NEP), která umožnila soukromou výrobu a obchod v zemědělství. Byla zavedena ale příliš pozdě na to, aby odvrátila hrozný hladomor let 1921 – 1923. V květnu 1922 ranila Lenina první mozková mrtvice. Roku 1923 sepsal závěť a pokusil se neúspěšně odstavit k moci se deroucího Stalina. Následujícího roku zemřel. P. TEED, Moderní oxfordský slovník 20. století, s. 287-288;

http://cs.wikipedia.org/wiki/Vladimír_Iljič_Lenin ze dne 17. 8. 2005.

¹⁶⁵ Kořeny sovětských táborů nucených prací sahají až do carského Ruska 19. století, kdy se ustálil zvyk posílat politické odpůrce do vyhnanství na Sibiř. Tuto tradici uzákonil Lenin dekretem z roku 1919 a rozvinul prostřednictvím tajné policie Čeky. P. TEED, Moderní oxfordský slovník 20. století, s. 543.

století. Revoluční kvas vyžadoval pot a krev svých obětí. Tajná policie¹⁶⁶ začala proto ve velkém vraždit odpůrce nově nastoleného režimu. Druhou stranou této hrůzné mince bylo zavedení otrockých prací. Už v prvních týdnech činnosti zřizovala Čeka koncentrační a pracovní tábory. Ty vznikly na základě dekretu Sovnarkomu¹⁶⁷, který nařizoval shromáždit „buržoazní muže a ženy“ ke kopání obranných zákopů v Petrohradě. Pro jejich ubytování a hlídání byly zřízeny tábory. Jakmile byla Čeka pověřena dohledem nad nucenými pracemi, rapidně vzrostl počet vězeňských táborů na okrajích měst a dokonce i daleko na venkově – tak vzniklo jádro pozdějšího gigantického systému, který dostal název „souostroví Gulag“. Koncem roku 1917, kdy byl Lenin u moci teprve devět nebo deset týdnů, bylo možno právem konstatovat, že se Čeka stala „státem ve státě“; a pokud se týká některých stránek její činnosti, byl to vlastně stát sám.¹⁶⁸

Jací lidé končili ve spárech této organizace a jejich nelítostných metod? Nejdříve to byli takoví, kteří se nachází na okraji jakékoliv (tedy samozřejmě i slušné) společnosti. Mezi ně se řadili povaleči, vagabundi, spekulanti, keřasové a prostitutky, které je při určité dávce pedanterie možno nálepkovat jako kriminální živly.¹⁶⁹ Po nich se dalšími třídními nepřáteli staly celé skupiny určitých povolání: představitelé zemských správ, členové družstevních hnutí, univerzitní profesori, členové farních rad a pěveckých sborů, kněží, mniši, jeptišky, tolstojovští pacifisté a zaměstnanci odborových svazů. Odpůrci se zkrátka stávali všichni, kteří byli označeni za „lidi včerejška“.¹⁷⁰

---

¹⁶⁶ V Rusku a v Sovětském svazu se vystřídalo několik tajných policí. První z nich byla Všeruská mimořádná komise pro potírání kontrarevoluce a sabotáže - Čeka. Byla založena v prosinci roku 1917 Felixem Edmundovičem Dzeržinským. Jejím sídlem bylo vězení Lubjanka v Moskvě, kde se nacházely kanceláře, cely pro výslechy, mučírny i popravistiště. Roku 1922 byla přejmenována na GPU – Státní politickou správu a později na OGPU Sjednocenou státní politickou správu. Jejím následníkem se stal Lidový komisariát vnitřních věcí – NKVD. Ta se roku 1953 transformovala na Výbor státní bezpečnosti – KGB. Tento název vydržel až do rozpadu SSSR v roce 1991. P. TEED, Moderní oxfordský slovník 20. století, s. 97, 254.

¹⁶⁷ Sovět národních komisařů – oficiální název vlády SSSR do roku 1946. <http://en.wikipedia.org/wiki/Sovnarkom> ze dne 25. 8. 2005.

¹⁶⁸ P. JOHNSON, Dějiny 20. století, s. 72.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 73.

¹⁷⁰ Tamtéž, s.73-74.

Sovětský režim si však musel také vynutit poslušnost a respekt u „obyčejných lidí“, u kterých se nepředpokládalo, že by se z jakéhokoliv důvodu stavěli vládě na odpor¹⁷¹, nebo u kterých neměli komunisté zájem na jejich likvidaci. Rudá diktatura musela zbavit především dělníky a jejich představitele dojmu, že jsou pány ve svých továrnách. Faktickou kontrolu nad závody proto převzaly odbory¹⁷², které začaly dohlížet na pracovní kázeň a morálku. Tato taktika byla nutná poté, co Lenin začal realizovat svou představu „všeobecné pracovní povinnosti“ jako analogii povinnosti branné. Od dubna 1918 začaly odbory vydávat směrnice pro „normování produktivity práce“. Dělníci, kteří se proti tomu bouřili, byli z odborů vyloučeni a důsledkem toho přišli o zaměstnání a přiděly ve smyslu Leninova výroku: „*Kdo nepracuje, ať nejí*“.¹⁷³ Stávky byly postaveny mimo zákon. V červnu 1919 byly ve velkých městech zavedeny „pracovní knížky“ po vzoru propustek, které vnutily domorodcům různé koloniální vlády. Počínaje lednem 1920 mohl být na povinnou robotu povolán každý: jednalo se zejména o stavbu silnic a rozvoz materiálu. Šlo o to dodávat pracovní síly podle plánu a nijak zvláště se neohlížet na jejich tužby, přání ani kvalifikaci.¹⁷⁴ Kdo se vzpouzel, skončil v pracovním táboře.¹⁷⁵

Kromě nich existoval ještě druhý typ táborů s tvrdším režimem a „obtížnou a nepříjemnou“ prací (tj. v Arktidě) údajně pouze pro kontrarevolucionáře. Ale i ty byly brzy plně normálních trestanců.¹⁷⁶

---

¹⁷¹ Ne všechno obyvatelstvo však trpělo strachem z potenciálního uvržení do Gulagu pro svou nepoddajnost. Nepochybně existovala i pozitivní identifikace s režimem. Jisté sociální skupiny profitovaly z nových možností společenského vzestupu a s novým zřízením proto souhlasily. Nadto existovali také – především mezi mládeží – idealisté, kteří se novému režimu upsali ve spravedlivé víře v hvězdu socialismu. D. NEUTATZ, Nadšení nebo krize? Nálady sovětského obyvatelstva ve stalinských třicátých letech, Dějiny a současnost 22, 2000, č. 4, s. 26.

¹⁷² Ty se vlastně staly jakýmsi dozorčím orgánem nad podnikovou hierarchií, jež tvořilo několik diktátorů na různých úrovních. Mistr byl diktátorem nad dělníky, jeho nadřízený byl diktátorem nad mistry a tak to šlo dál až po ředitele, který byl diktátorem továrny. V. SUVOROV, Den „M“. Jak J. V. Stalin chystal válku na východě v roce 1941, Brno 1996, s. 169.

¹⁷³ P. JOHNSON, Dějiny 20. století, s. 92.

¹⁷⁴ Tamtéž.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 92-93.

¹⁷⁶ Tamtéž.

Konec občanské války rozhodně neznamenal konec nucených prací. Jako všechna Leninova „dočasná nouzová“ opatření zůstaly tábory natrvalo. Dokonce Třetí armáda byla na Uralu pohotově změněna dekretem z 15. ledna 1920 na „První revoluční armádu práce“ a většina jejích „vojáků“ se už nikdy domů nevrátila. Trocký¹⁷⁷ jásal nad vlastním pojmem „militarizace pracujících“. Radek¹⁷⁸ odsoudil „pracovní svobodu“ jako buržoazní přežitek. Devátý sjezd

---

¹⁷⁷ Lev Davidovič Trocký (vlastním jménem Lev Davidovič Bronštejn) (7. 11. 1879 – 21. 8. 1940), ruský revolucionář. Narodil se v rodině bohatého židovského sedláka v Janovce na Ukrajině. Ve věku 17 let se přidal k ruským sociálním demokratům. Za svou ilegální činnost byl zatčen a poslán na Sibiř. Odtud uprchl pod jménem bývalého žalárníka Trockého z Oděsy a zamířil za Leninem do Londýna. Na sjezdu sociální demokracie roku 1903 se přiklonil k menševikům. Roku 1905 se vrátil do Petrohradu, kde se podílel na založení městského sovětu. Byl opět zatčen a poslán na Sibiř. Znovu uprchl do Londýna, v říjnu 1907 se dostal do Vídně, kde vydával exilové noviny Pravda, které pak byly pašovány do Ruska. Za 1. světové války pobýval ve Švýcarsku, Francii a USA. Roku 1917 se vrátil do Ruska, konkrétně do Petrohradu, kde stanul v čele sovětu, který se stal řídicím centrem Říjnové revoluce. Zasloužil se o odvrácení dvou největších hrozeb, kterým musela bolševická vláda čelit: válce s Německem a občanské válce. Jako komisař zahraničních věcí se zasloužil o uzavření míru v Brestu Litevském, kterým Rusko vystoupilo z války. V letech 1918 – 1924 byl válečným komisařem a dokázal shromáždit a vycvičit Rudou armádu, která porazila bělogvardějskou armádu a zachránil revoluci. V březnu 1921 se zasloužil o likvidaci vzpoury kronšadtských námořníků, kteří povstali proti komunistům. Po Leninově smrti se zdál být samozřejmým nástupcem na čelní stranickou pozici, nebyl však tak lstivý a mstivý jako nový generální tajemník Stalin, a proto z toho sešlo. Trocký byl internacionalista, který zastával názor o nutnosti permanentní světové revoluce, tedy nesouhlasil se Stalinovou politikou budování socialismu v jedné zemi. Postupně začal ztrácet vliv, roku 1927 byl ze strany vyloučen a donucen opustit SSSR. Trockého kroky vedly roku 1929 nejprve do Turecka a poté do Francie. Roku 1938 založil 4. Internacionálu jako alternativu ke stalinistické 3. Internacionále. Poté přesídlil do Mexika, kde byl 20. 8. 1940 napaden Stalinovým agentem Ramónem Mercaderem, jenž ho sekl do hlavy sekáčkem na led. Trocký zemřel následujícího dne. P. TEED, Moderní oxfordský slovník 20. století, s. 525-526; <http://en.wikipedia.org/wiki/Trotsky> ze dne 17. 8. 2005.

¹⁷⁸ Karl Bernardovič Radek (vlastním jménem Karol Sobelsohn) (1885 - ?1939/1941), mezinárodní komunistický vůdce. Narodil se v rakousko-uherském Lvově. Po svém oblíbeném literárním hrdinovi přejal pseudonym „Radek“. Vstoupil do německé a polské sociálně demokratické strany. Roku 1905 se zúčastnil protiruského povstání ve Varšavě. Doprovázel V. I. Lenina na jeho cestě ze Švýcarska přes Německo do Ruska a stal se jeho blízkým spolupracovníkem. V letech 1918-1920 pomáhal organizovat německé komunistické hnutí. Roku 1922 se vrátil do Ruska, kde se stal vedoucím činitelem Komunistické internacionály. Jeho vliv ale postupně slábl a roku 1928 byl dokonce ze strany vyloučen pro údajnou podporu Trockého a poslán do vyhnanství na Sibiř. Zřekl se svých

strany v roce 1920 nařídil, aby dělníci, kteří opustí práci, byli označeni jako „zběhové“ a potrestáni koncentračním táborem.¹⁷⁹

„Známe otrockou práci,“ prohlásil Trocký na třetím sjezdu odborů, „známe i práci nevolnickou. Známe nucenou sešněrovanou práci středověkých cechů, poznali jsme námezdnou práci, kterou buržoazie nazývá „svobodnou“. Přecházíme teď k novému typu práce řízené společensky na základě hospodářského plánu, který platí pro celou zemi.... To je základ socialismu.“ Nucená práce za kapitalismu, psal Bucharin¹⁸⁰, je pravým opakem nucené práce za diktatury proletariátu: První znamenala „zotročení dělnické třídy“, druhá „její sebeorganizování“.¹⁸¹

Po Leninově smrti se chopil moci Stalin¹⁸² a jak to tak u většiny změn bývá, šlo o změnu k horšímu. Sociální experimentování nabralo zvýšenou intenzitu: nový

---

předchozích názorů a byl znovu přijat do strany. Stal se vůdčí osobností sovětské zahraniční politiky až do roku 1937, kdy byl obviněn z velezrady a ve druhém zinscenovaném procesu velké čistky odsouzen a poslán do vězení. Jeho konec není spolehlivě objasněn. Spekuluje se o tom, že zahynul ve vězení při rvačce se spoluvězněm. Jiné zdroje uvádí, že byl roku 1941 propuštěn a poté zmizel, nebo že mohl žít až do padesátých let. P. TEED, Moderní oxfordský slovník 20. století, s. 427; http://en.wikipedia.org/wiki/Karl_Radek ze dne 18. 8. 2005.

¹⁷⁹ P. JOHNSON, Dějiny 20. století, s. 93.

¹⁸⁰ Nikolaj Ivanovič Bucharin (9. 10. 1888 – 13. 3. 1938), bolševický revolucionář a intelektuál, později sovětský politik. Narodil se v Moskvě, při studiu na Moskevské univerzitě se podílel na aktivitách, které byly pevně spjaty s ruskou revolucí roku 1905. Podílel se na založení Komsomolu. Jako člen moskevského sovětu se aktivně účastnil VŘSR. Později se stal předsedou Kominterny a redaktorem komunistických stranických novin Pravda. Patřil ke kritikům Brest-Litevského míru, jelikož zastával názor, že je třeba války využít pro vyvolání revoluce v celé Evropě. Podporoval Leninovu Novou ekonomickou politiku, roku 1928 se postavil proti Stalinovu plánu kolektivizace zemědělství, v dubnu 1929 byl vyhozen z politbyra. Pod mimořádným tlakem přiznal své chyby a roku 1934 mu bylo na krátkou dobu povoleno řídit vydávání vládních novin Izvestijí. V lednu 1937 byl Bucharin zatčen, v březnu 1938 se jeho případ stal součástí monstrprocesu. Byl označen za špiona, trockistu a kontrarevolucionáře, jehož záměrem bylo znovunastolení kapitalismu. Téhož roku byl popraven. Rodinná encyklopedie světových dějin, Praha 2000, s. 89; <http://en.wikipedia.org/wiki/Bukharin> ze dne 18. 8. 2005.

¹⁸¹ P. JOHNSON, Dějiny 20. století, s. 93.

¹⁸² Josif Vissarionovič Stalin (vlastním jménem Josif Vissarionovič Džugašvili) (6. 12. 1878 – 5. 3. 1953), sovětský diktátor. Narodil se v rodině obuvníka v gruzínském městě Gori. Přezdívku „Stalin“ (muž z ocele) mu přirkl V. I. Lenin, v mládí byl znám pod pseudonymem „Koba“ (Vyznamenaný). Pod vlivem svých rodičů (matka byla zbožná křesťanka, otec byl nejspíš alkoholik) nastoupil do pravoslavného semináře, aby se stal knězem. Odsud byl po

vůdce rozpoutal roku 1929 vlnu násilných kolektivizací majetku zemědělců. To se setkalo s odporem, jenž však pod účinkem teroristických opatření rychle pohasl. Následné represe na sebe nedaly dlouho čekat. Pět milionů sedláků¹⁸³ bylo

---

třech letech vyloučen. Podle svých slov kvůli tomu, že propagoval marxismus, jiná verze hovoří o tom, že se nedostavil ke zkouškám. Roku 1898 se stal členem Ruské sociálně demokratické strany, roku 1903 se přidal k bolševikům. Roku 1902 byl zatčen a uvězněn, pak byl poslán na Sibiř. Odtud ale uprchl. V této souvislosti vyslovili někteří jeho spolupracovníci tezi o tom, že je agentem carské tajné policie. Tato obvinění však pramenila spíš z vnitrostranických půtek. Roku 1905 se ve Finsku setkal s Leninem. 13. 6. 1907 zorganizoval přepadení transportu finanční zásilky pro banku v Tbilisi. Někteří členové strany požadovali Stalinovo vyloučení ze svých řad, Lenin však jakýmkoliv diskuzím na toto téma zamezil. Stalin byl roku 1908 znovu zatčen, tentokrát s největší pravděpodobností za vydírání obchodníků. Není tedy divu, že se v jeho životě začaly rychle střídát zatčení, vyhnanství a útěky. Vyvíjel ilegální činnost v Zakavkazsku a roku 1913 byl kooptován Leninem a Zinověvem do bolševického ústředního výboru. Po únorové revoluci roku 1917 uprchl z vyhnanství a uchýlil se do Petrohradu. Stal se vydavatelem listu Pravda. Byl Leninovou pravou rukou a roku 1923 upevnil kontrolu nad stranickým aparátem. Po Leninově smrti bojoval úspěšně o moc ve straně s Trockým. Propagoval doktrínu budování socialismu v jedné zemi. Roku 1928 zahájil uskutečňování pětiletých plánů, jež zařadily Sovětský svaz mezi nejmočnější země světa. Stalinova naprostá bezohlednost se projevovala v politických čistkách, které zavedl koncem třicátých let. Byly nasměrovány proti všem potencionálním i skutečným odpůrcům (např. viz výše uvedené příklady Bucharina, Radka a Trockého), ale také umístily miliony lidí do vězeňských táborů v „souostroví Gulag“. Proti vlastním občanům se neštítel použít ani uměle vyvolaný hladomor. Roku 1941 se prohlásil předsedou vlády, komisařem obrany a maršálem Sovětského svazu. Koncem třicátých a počátkem čtyřicátých zaútočil nebo postupně obsadil Polsko, Litvu, Lotyšsko, Estonsko a Finsko (které se houževnatě bránilo navzdory obrovské přesile Rudé armády – Sovětský svaz byl za tento akt dokonce vyloučen ze Společnosti národů a Francie s Velkou Británií začaly navzdory válce s Německem dokonce uvažovat o intervenci), na Rumunsku si vynutil Besarábii. V letech 2. světové války podepsal dohodu mezi SSSR a Velkou Británií, od USA dostával válečnou materiální podporu v rámci smlouvy o půjčce a pronájmu. Po válce zvýšil prestiž Sovětského svazu ve světě, získal gloriolu osvoboditele národů a vítěze nad nacismem. Pak prostřednictvím komunistických stran jednotlivých zemí vybudoval síť satelitních států. Jeho panství zasahovalo i do střední Evropy. Aby si uchoval kladnou tvář, nepostupoval tak agresivně jako v minulosti. Roku 1948 se rozkmoťil s Titovou Jugoslávií. Ke konci života se stal paranoidním a opět nechal popravovat své stranické kolegy, a to i v satelitních státech. Jeho silný antisemitismus přerůstal v posledních dnech v patologickou úchylku. Roku 1956 byl kult jeho osobnosti napaden Nikitou Sergejevičem Chruščovem.

P. TEED, Moderní oxfordský slovník 20. století, s. 488-489;

http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Stalin ze dne 20. 8. 2005.

¹⁸³ Mnoho rolníků se v roce 1940/1941 těšilo na válku, protože si od ní slibovali konec komunistického panství. Průmyslové dělnictvo ke stalinskému režimu tak jednoznačně odmítavě nestavělo. Například začátek první pětiletky 1928/1929 s sebou přinesl nadšení

zavražděno; dvakrát tolik jich bylo nahnáno do pracovních táborů. Právě tehdy získal Stalin také žáka, obdivovatele a soupeře v Adolfu Hitlerovi, který se rovněž chystal vládnout neomezeně a konat lidské oběti vlastní ideologii v ještě větším měřítku.¹⁸⁴

Pokud budeme o Leninovi mluvit jako o jednom z „otců“ nucených prací v sovětském Rusku, nesmíme zapomenout na to, že to byl až jeho následovník Stalin, který dovedl tento zločinecký a vykořisťovatelský¹⁸⁵ systém k absolutní dokonalosti. Zpočátku se přitom zdálo, že to budou komunisté, kteří se stanou bojovníky za práva utlačovaných.¹⁸⁶ K tomu bohužel nedošlo. Naopak se z nich

---

značné části dělníků. Městské obyvatelstvo tehdy uvěřilo propagandě, že je potřeba se dočasně uskrovnit, aby se později vše zlepšilo. D. NEUTATZ, Nadšení nebo krize? Dějiny a současnost 22, 2000, č. 4, s. 28.

¹⁸⁴ P. JOHNSON, Dějiny 20. století, s. 260.

¹⁸⁵ Komunistický žargon byl vždycky doslova prošpikován výrazy jako jsou např. „vykořisťování“, „útlak“, „poroba“, „revoluce“ atd. Právě takto emocionálně zabarvená slova sloužila této lákavé, velmi zjednodušené a zhoubné myšlence k legalizaci boje za „sociální spravedlnost“ a ovládnutí světa. Nikdy nešlo ale o nic víc než o prázdné bezobsažné fráze, které padaly na hlavy budoucích obětí. Naopak je to vždycky totalistická, (komunismus usiloval o vyhlazení společenských tříd, zatímco nacismus o vyhubení „méněcenných“ ras) popřípadě autoritářská ideologie, která člověka prostřednictvím svých katanů utiskuje, vnucuje mu své přesvědčení, ponižuje ho, dokonce i vraždí. Použití výrazových prostředků, které byly komunistické rétorice vždy tak vlastní, proti ní, chápu pouze jako „vrácený bumerang“ původci. Také se domnívám, že by bylo víc než vhodné oprášit výraz „imperialismus“ a použít jej proti jeho tvůrcům – Sovětský svaz se často choval mnohem více imperialisticky než samotní imperialisté, které komunisté s rozkoší často kritizovali. Ostatně, naše země má se sovětským imperialismem své poválečné zkušenosti, včetně událostí z let 1945-1948 a roku 1968.

¹⁸⁶ „Komunisté se zmocnili vlády pod krásnými hesly. Už v říjnu roku 1905 uveřejnili program své strany v deníku „Novaja žizň“. Mezi mnoha jinými body byly i takové: krátká pracovní doba a úplný zákaz přesčasové práce, zákaz práce v noci, zákaz práce dětí (do 16 let), zákaz práce žen v těch odvětvích, která byla nebezpečná pro ženský organismus, zavedení dvou volných dní v týdnu. Pochopitelně se přitom dva oddělené volné dny v týdnu za plnohodnotný odpočinek nepovažovaly; musely následovat po sobě. A napsáno tam bylo ještě mnoho. Jádrem programu (a všech dalších komunistických programů) by se dalo vyjádřit jedním heslem: *pracovat stále méně a méně a vydělávat stále víc a víc*. Heslo to bylo přitažlivé. Zalíbilo se milionům hlupáků a v říjnu 1917 se komunisté zmocnili vlády, což bylo provázeno radostným pokřikem těch, kterým se chtělo pracovat co nejméně. Komunistická vláda se svých slibů neodříkala, jenže dobrou komunistickou vládu si musíme udržet, bránit ji před vnějšími i vnitřními nepřáteli, a k tomu je zapotřebí mnoho zbraní. Lid musí vynakládat větší úsilí než dřív, jinak se vrátí kapitalisté a znovu budou vykořisťovat masy pracujících.

stali mnohem větší tyraní než jaké představoval vládnoucí carský aparát. V dobách nucené kolektivizace bylo v koncentračních táborech na 10 miliónů vězňů¹⁸⁷ a pod toto číslo klesl jejich počet teprve až dost dlouho po Stalinově smrti. Otročné práce vězňů se pravidelně a ve velkém měřítku používalo v dolech na zlato a na uhlí, v lesnictví, v průmyslovém zemědělství a v dopravě – zejména při stavbě průplavů, železničních tratí, silnic a letišť.¹⁸⁸

Na stavbě velkého průplavu mezi Baltským a Bílým mořem, který byl Stalinovou chloubou, pracovalo 300 000 vězňů. Je více než pravděpodobné, že tamní nelidské podmínky nepřežilo více než 10 % vězňů. Potřeba doplňovat pracovní síly byla bezpochyby hlavním důvodem bezpočtu zatčení nekomunistických dělníků v letech 1929 až 1933. Následné soudní monstrprocesy vyvolávaly u prostých lidí pocit strachu, na kterém komunistický režim budoval svou pozici.¹⁸⁹

Zůstává smutným faktem, že ostatní svět byl o těchto ukrutnostech zpraven v buď naprosto nedostatečné (ale vzhledem k izolacionistické politice SSSR pochopitelné) míře, nebo se dokonce těmto zvěrstvům obdivoval. Především levicovní intelektuálové nebyli schopni prolomit svou vlastní ideologickou zaslepenost a sovětské zločiny proti lidskosti chápali zkresleně jako úsilí o nápravu zločinců či případně jako úsilí o zformování nového člověka.¹⁹⁰ Většina však spíš neviděla, vidět nechtěla či vidět nemohla.¹⁹¹

Aby komunisté mohli ubránit svoji dobrou vládu, zavedli v závodech drakonické pořádky: každý dělník je vojákem armády pracujících a spíš by zemřel, než že by nesplnil nesplnitelnou normu. Jinak by se totiž vrátili kapitalisté...“ V. SUVOROV, Den „M“, s. 164.

¹⁸⁷ Odhady množství lidí uvězněných za Stalina se pohybují od 6 do 15 miliónů. P. TEED, Moderní oxfordský slovník 20. století, s. 543.

¹⁸⁸ P. JOHNSON, Dějiny 20. století, s. 272.

¹⁸⁹ Tamtéž.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 273.

¹⁹¹ „O Sovětském Rusku se tehdy mezi obyčejnými lidmi říkalo, že tam každý má práci a že tamní věda jde úžasným tempem kupředu. Tuto iluzi mezi veřejností navíc živil i levicovní intelektuálové, kterým se dostávalo značné publicity v tisku. Ti Sovětský svaz navštívili a psali o něm jen v samých superlativech. V době velké nejistoty a bídy lidé nutně museli věřit iluzi, že „někde“ – nejlépe „u bratrů Slovanů na Východě“ – se žije snesitelněji a že i oni sami se mají už brzy „na co těšit“. V novinách se sice i psalo o hladomoru na Ukrajině, o moskevských monstrprocesech a politickém teroru, jenže tomu řada dělníků a intelektuálů

Sovětské koncentrační tábory se navzájem značně odlišovaly a měly mnoho podob stejně jako koncentráky nacistické. V jejich rámci existoval například i zvláštní tábor pro vdovy, sirotky a ostatní příbuzné zavražděných důstojníků; byly vězeňské sirotčince pro děti „nepřátel lidu“, které byly později, jakmile dospěly do příslušného věku, také souzeny.¹⁹²

Většina táborů sloužila určitému ekonomickému účelu, což inspirovalo po roce 1941 Himmlera¹⁹³ ke snaze vytvořit v německém hospodářství rozsáhlý „státní sektor“. Sovětský svaz však na rozdíl od nacistického Německa neusiloval o

---

odmítala uvěřit. Považovali jsme to jen za „buržoazní propagandu“ a pomlouvačné žvásty. Kriticky se ke komunismu stavěli spíše jen lidé na venkově, živnostníci a samozřejmě věřící. Ostatní z něj byli buď vyloženě nadšeni, nebo ho považovali za jednu z alternativ. To je historický fakt. Mnoho Čechů a Slováků tehdy v Sovětský svaz naivně věřilo. Myslím, že i v roce 1948 většina veřejnosti nastupující komunistickou vládu přinejmenším tolerovala.“
Vzpomínka Karla P., in: F. EMMERT (ed.), Češi ve Wehrmachtu. Zamčené osudy, Praha 2005, s. 53-54.

¹⁹² P. JOHNSON, Dějiny 20. století, s. 300-301.

¹⁹³ Heinrich Himmler (7. 10. 1900 – 23. 5. 1945), nacistický politik, Reichsführer (Říšský vůdce) SS, hlavní organizátor holocaustu. Narodil se v rodině ředitele školy nedaleko bavorského Mnichova. Jeho babička byla patrně Židovka. Po ukončení školy se stal vojenským kadetem a byl přidělen k 11. bavorskému pěšímu pluku, ale bojové akce 1. světové války již nestihl. Po válce studoval agronomii a stal se aktivním členem Freikorpsu (polovojenské organizace, která se snažila potlačovat levicové revoluční hnutí v rozvráceném Německu po 1. světové válce). Roku 1923 se zúčastnil Hitlerova „pivního puče“ v Mnichově. Ve dvacátých letech se zabýval chovem drůbeže. Byl příslušníkem SA (Sturmabteilung – úderné oddíly NSDAP) a poté SS, kde dosáhl nejvyšší pozice. Jeho jednotky se podílely na krvavé „Noci dlouhých nožů“ v roce 1934, kdy došlo k eliminaci stranické opozice. Stal se velitelem Sicherheitspolizei (bezpečnostní policie - Sipo), která se roku 1939 stala součástí Říšského hlavního bezpečnostního úřadu (RSHA – Reichssicherheitshauptamt), jehož součástí bylo i Gestapo (Geheime Staatspolizei - tajná státní policie), bezpečnostní služba (Sicherheitsdienst - SD) a kriminální policie. Byl zodpovědný za vytvoření sítě koncentračních táborů ve třicátých letech a sítě vyhlazovacích táborů v letech čtyřicátých. V nich byli vražděni Židé, Romové, kněží, homosexuálové, komunisté a další odpůrci nacistů. Je pozoruhodné, že Himmler sám nesnášel pohled na krev. Roku 1943 byl jmenován ministrem vnitra a velitelem záložní armády. Postupoval bezohledně proti účastníkům červencového spiknutí proti Hitlerovi, prakticky vyřadil ze hry kontrašpionážní službu Abwehr. Tím se jím ovládaný Sicherheitsdienst stal jedinou zpravodajskou službou v Německu. Před koncem války se Himmler pokusil neúspěšně vyjednat o separátní mír se západními Spojenci. Byl za to vyloučen ze strany. Pokusil se o útěk z Německa, byl ale chycen britskými vojáky a nedlouho na to spáchal sebevraždu kyanidem. P. TEED, Moderní oxfordský slovník 20. století, s. 183; <http://en.wikipedia.org/wiki/Himmler> ze dne 21. 8. 2005.

systematickou genocidu obyvatelstva. Ale i tak byly sovětské koncentráky „tábory smrti“. Nápis z kovových písmen nad branou tábora v kolymské oblasti, kde byly jedny z nejhorších podmínek, zněl: „Práce je věcí cti, zdatnosti a hrdinství“. Bylo to stejně klamavé jako nacistická napodobenina umístěná nad bránou v Osvětimi: „Arbeit macht frei“ („Práce osvobozuje“).¹⁹⁴

Nejvíce lidí umíralo ve speciálních trestných táborech u zlatých dolů. Lenin a později i Stalin vybudovali druhé největší doly na zlato (první místo zaujímaly doly v Jižní Africe) a nahromadili obrovské zlaté rezervy vydřené z otrocké práce. Nešťastníci robotovali bez ohledu na neděle a svátky šestnáct hodin denně, byli oblečeni v hadrech, spali v potrhaných stanech za šedesátistupňových mrazů a dostávali žalostně malé příděly jídla. Podle pozdějších výpovědí svědků se v takových táborech změnil zdravý člověk v trosku během dvaceti až třiceti dní a někteří tvrdili, že podmínky byly úmyslně tak plánovány, aby se docílilo co největší úmrtnosti. Vězni byli surově biti jednak od dozorců, jednak od profesionálních zločinců, kteří jako „kápa“ dohlíželi na masy „politických“ – běžná praxe, kterou také napodobili nacisté.¹⁹⁵

Nejbrutálnějšího a zároveň nejironičtějšího zločinu se ale podle mého názoru komunisté dopustili na navrátilcích z nacistického zajetí po druhé světové válce. Sovětská vláda totiž prohlásila zajetí vlastních vojáků za zločin a stíhala je podle § 58-1-B zvláštního zákona nejtěžšími tresty. Běžným územ bylo, že zajatec vracející ze zajetí, byl povinen podat vysvětlení, zejména pokud se nedostal do zajetí raněn. Stalinský systém toto pravidlo dovedl do takové absurdnosti, že zajetí trestal zastřelením. V roce 1945 „zmírnil“ svou tvrdost tak, že všechny vracející se zajatce bez rozdílu odsoudil na 10 let vězení a 5 let vyhnanství. Omluvou nebyl ani útěk ze zajetí, ani účast v partyzánském hnutí.¹⁹⁶

Uvolnění režimu v táborech nucených prací v SSSR způsobila až Stalinova smrt. Po destalinizační kampani Chruščova¹⁹⁷ po roce 1956 bylo mnoho

---

¹⁹⁴ P. JOHNSON, Dějiny 20. století, s. 301.

¹⁹⁵ Tamtéž.

¹⁹⁶ J. PECKA, Váleční zajatci na území Protektorátu Čechy a Morava, Praha 1995, s. 35.

¹⁹⁷ Nikita Sergejevič Chruščov (17. 4. 1894 – 11. 11. 1971), sovětský státník. Narodil se v Kalinovce v Kurské gubernii. Pocházel z rolnické rodiny. Za ruské občanské války sloužil jakou politický komisař v Rudé armádě. Od roku 1924 byl profesionálním aparátčíkem, ve

zadržovaných osvobozeno a nejhorší vězeňské praktiky postupně opuštěny. Tábory byly oficiálně nahrazeny pracovními nápravnými zařízeními. Mnoho statečných sovětských občanů bylo však i nadále posíláno do vyhnanství na Sibiř nebo drženo v „psychiatrických léčebnách“. V roce 1987 bylo v souladu s politikou glasnosti (zmírňování komunistického režimu – pozn. T. K.) nařízeno propuštění většiny zadržovaných.¹⁹⁸

Je nezpochybnitelné, že situace sovětských vězňů odsouzených ke zničení prostřednictvím práce, byla otřesná. Situace prostých dělníků byla diametrálně odlišná, avšak nelze se domnívat, že by měli „na růžích ustláno“.

Po skončení občanské války zemi nebyvalou měrou zasáhla krize, továrny se zavřely a nebyla práce. *„Komunisté s nezaměstnaností bojovali zkracováním pracovní doby a pracovního týdne, a tak všechny přeměňovali na polozaměstnané a s odpovídající mzdou. Na místo sedmidenního pracovního týdne zavedli pětidenní: čtyři dny pracujeme, pátý den odpočíváme. A tak na místo 52 týdnů v roce jich bylo 73 s odpovídajícím počtem volných dnů. A navíc byla zavedena celá přehršel svátků, něco na způsob „Dne Pařížské komuny“. Bude-li třeba, dá se vymyslet hodně svátků. A k údivu celého světa se zkrátila i pracovní doba. A to všechno se vykládalo jako výdobytky dělnické třídy a Velkého října.*

---

třicátých letech byl obvodním stranickým tajemníkem v Moskvě, kde prováděl očistu od „pravicových úchylků“, za odměnu byl roku 1934 zvolen do ústředního výboru. V průběhu stalinistických represí byl tajemníkem Komunistické strany Ukrajiny. Od roku 1939 byl členem politbyra. Za 2. světové války sloužil jako politický komisař ve vojsku, roku 1941 koordinoval obranu Ukrajiny, dále sloužil jako politruk u armád, které se účastnily bitev u Stalingradu, Kursku a Kyjeva. Pak pacifikoval ukrajinské nacionalisty. Po Stalinově smrti roku 1953 zinscenoval pád obávaného šéfa bezpečnosti Beriji, krátce nato se stal prvním tajemníkem strany. Za jeho éry začala doba „tání“, což umožnilo i obdobný vývoj v satelitech. Neváhal však potlačit maďarské povstání roku 1956, v němž viděl pokus o kontrarevoluci. O rok později nechal popraviti spiklence Malenkova a Kaganoviče, kteří se postavili proti jeho osobě. Roku 1956 nechal propustit miliony lidí z Gulagů a přednesl projev o Stalinově kultu. K záporným jevům jeho epochy patří konflikt, do nějž se dostal s maoistickou Čínou, dále vyvolal karibskou krizi a za jeho éry byla zbudována berlínská zeď. Roku 1964 byl odstaven od moci, jeho místo zaujal stalinista Brežněv. Zemřel roku 1971 v Moskvě. P. TEED, Moderní oxfordský slovník 20. století, s. 206;
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Chru%C5%A1%C4%8Dov> ze dne 21. 8. 2005;
http://en.wikipedia.org/wiki/Nikita_Khrushchev ze dne 21. 8. 2005.

¹⁹⁸ P. TEED, Moderní oxfordský slovník 20. století, s. 543-544.

Potom se však pracovní doba začala pomalu natahovat. Se skřípěním kol se země začala zvolna rozjíždět. Pomalu se rozezvučely továrny, začala se roztáčet kola pětiletok. K nebi se začaly zvedat velké stavby. Dněprogres, Magnitka, Komsomolsk. Je sice pravda, že mzdy, přesněji řečeno jejich kupní síla, ustrnuly někde na úrovni sociální podpory pro částečně nezaměstnané. Lid sice pracoval stále víc, ale životní úroveň nijak zvlášť nestoupala, i když soudruh Stalin prohlásil, že „žijeme lépe, žijeme radostněji“.¹⁹⁹

Již v letech 1930 - 1931 si někteří lidé stěžovali na špatné zásobování, na hladové potravinové příděly v kantýnách a na srážky mezd pro upisování státních industrializačních půjček.²⁰⁰ Za zlomový rok ve vztahu mezi vládou a dělníky může být považován rok 1932. Právě tehdy většina dělnictva vyčerpaně ztratila víru, je možno hovořit přímo o krizi. V letech 1932 – 1933 došlo v celé zemi k řadě malých stávek kvůli zkrácení potravinových přídělů. Úřady jejich účastníky pozatýkaly, zároveň se ale snažily zlepšovat zásobování. Po roce 1933 už stávky nevypukaly. Dělníci²⁰¹ se vyhýbali konfrontaci a snažili se učinit si práci snesitelnější.²⁰²

Roku 1939 zavedli v kolchozech povinné normy. Případné neplnění normy bylo trestáno vězením.²⁰³ V červnu 1940 vláda zostříla pracovní zákony²⁰⁴ a prodloužila pracovní dobu. V praxi to znamenalo přechod na osmihodinovou²⁰⁵

---

¹⁹⁹ V. SUVOROV, Den „M“, s. 165.

²⁰⁰ D. NEUTATZ, Nadšení nebo krize? Dějiny a současnost 22, 2000, č. 4, s. 29.

²⁰¹ Mnoho dělníků pracovalo s nechutí a snažilo se protlouci pracovním dnem neproduktivní činností. Docházelo ke každodennímu drobnému porušování pracovní kázně – pomalé práci, mnohahodinovému marnému hledání a nenalézání náradí, kouření, pití a spaní na pracovišti. Tito kverulanti se sice nestávali uvědomělými odpůrci státního zřízení, ale i tak jejich činnost přispívala k závažnému poklesu produktivity práce. D. NEUTATZ, Nadšení nebo krize? Dějiny a současnost 22, 2000, č. 4, s. s. 27.

²⁰² Tamtéž, s. 29.

²⁰³ V. SUVOROV, Den „M“ s. 166.

²⁰⁴ Došlo i k postavení fluktuantů mimo zákon. Za absenci na pracovišti hrozilo uvěznění. Jako absence byl posuzován i pozdní příchod do zaměstnání, který přesáhl 20 minut. Nehledělo se přitom ani na nezaviněné okolnosti – například na porouchanou tramvaj. V. SUVOROV, Den „M“, s. 167.

²⁰⁵ Pracovní doba se neustále zvyšovala, až se nakonec změnila na jedenáctihodinovou. Povolena byla i práce přesčas. Kdo si chtěl přivydělat, mohl zůstat v práci i večer. Vydělané mzdy však dělníci znovu vraceli vládě na válečné půjčky, takže se jim opět nedostávalo

pracovní dobu, na sedmidenní pracovní týden a zákaz nedovoleného odchodu dělníků a zaměstnanců z podniků a úřadů.²⁰⁶ Stasisice dělníků skončily za nepatrná porušení pracovní disciplíny v Gulagu. Situace v tomto období se dělníků dotkla mnohem více než teror let 1936 – 1938.²⁰⁷

Sovětský průmysl se v té době připravoval na válečný konflikt, a bylo tedy nutné zmobilizovat pracovní rezervy a zajistit plynulý a klidný chod výroby. Postupně docházelo k tomu, že muži opouštěli své profese, odcházeli konat vojenskou službu a jejich pozice zaujímaly ženy. Takto bylo nasazeno do práce například 200 000 žen, které nastoupily na místo traktoristek.²⁰⁸

Další podobnou „injekci“ sovětskému hospodářství představovala školní mládež. V říjnu 1940 došlo k zavedení plateb za studium ve vyšších třídách základních škol a na vysokých školách, čímž byli studenti de facto donuceni k tomu, aby si na studium přivydělávali. Proto byla také zřízena Hlavní správa pracovních rezerv, která měla zpočátku po kontrolou 1551 „školských zařízení“. Podléhala předsedovi rady lidových komisařů Molotovovi²⁰⁹, od května 1941

---

peněz. Vláda jim vyšla znovu vstříc: mohli pracovat i ve dnech volna. Nejprve ten, kdo chtěl, později úplně všichni. V. SUVOROV, Den „M“, s. 168.

²⁰⁶ V. SUVOROV, Den „M“, s. 166.

²⁰⁷ Pracovní zákony z let 1938 a 1940 byly velkou částí dělnictva pocit'ovány jako zrušení výdobytků revoluce. D. NEUTATZ, Nadšení nebo krize? Dějiny a současnost 22, 2000, č. 4, s. 30.

²⁰⁸ V. SUVOROV, Den „M“, s. 160.

²⁰⁹ Vjačeslav Michajlovič Molotov (vlastním jménem Vjačeslav Michajlovič Skrjabin) (9. 3. 1890 – 8. 11. 1986), sovětský politik a diplomat. Narodil se ve vesnici Kukarka v rodině obchodníka. Pseudonym „Molotov“ pochází z podstatného jména „molot“, což znamená kladivo. V šestnácti letech, během studií, se přidal k ruským sociálním demokratům. Carským režimem byl poslán do exilu, ale roku 1912 se vrátil do Ruska a stal se jedním ze zakladatelů komunistického deníku Pravda. Za říjnové revoluce byl členem petrohradského sovětu a po uchvácení moci bolševiky rychle postupoval ve stranických funkcích. Byl blízkým spolupracovníkem Lenina a později Stalina. Odpovídal za realizaci znárodnění ruských továren a dílen. Během stranických bojů o moc se postavil na Stalinovu stranu proti Trockému, Kameněvovi, Zinověvovi a Bucharinovi. Roku 1930 se stal předsedou rady lidových komisařů. V této funkci rozbil odpor rolníků, kteří se stavěli proti kolektivizaci. Osobně vedl Mimořádnou komisi pro obilní zásobování na Ukrajině, která zabavila zemědělcům 4,2 milionu tun obilí, což vedlo k brutálnímu uměle vyvolanému hladomoru. 22. srpna 1939 uzavřel za sovětskou stranu (dosavadní ministr zahraničí Maxim Litvinov nebyl vhodným kandidátem, protože byl Žid) smlouvu o neútočení s nacistickým Německem (známá též také jako pakt Ribbentrop-Molotov). Po německém porušení této dohody dne 22.

osobně Stalinovi. Počet těchto zařízení se měl postupně zvyšovat a nábor do nich měl donucovací charakter, podobně jako do armády. Těto povinnosti byly podřízeny děti od věku 14 let. Náplň výuky se odvíjela od plnění výrobních norem. Útěk z „pracovních rezerv“ měl za následek odpovídající dobu pobytu v „romantických útulcích“ pro mládež. Řády v „pracovních rezervách“ jsou vojensko-vězeňské. Doba výuky – až dva roky. Výrobní normy skoro jako pro dospělé.²¹⁰ Tím ale vykořisťování sovětského člověka nekončilo – po skončení studia byl dělník povinen odpracovat čtyři roky v továrně bez práva zvolit si místo, profesi a pracovní podmínky.²¹¹ Násilná mobilizace nedospělých chlapců do průmyslu znamenala mobilizaci průmyslu, jeho převedení na válečný režim a jeho podřízení zákonům válečného režimu.²¹²

Teror sice vyvolal atmosféru strachu a vzájemného podezřívání, nyní však zasáhl především elity a členy strany. Prostí dělníci a rolníci²¹³ se vcelku neměli čeho bát a mnohdy dokonce využili této příležitosti, aby se prostřednictvím udání mstili „těm nahoře“.²¹⁴

---

6. 1941 se snažil vyjednávat se západními Spojenci, doprovázel Stalina na konferenci v Teheránu roku 1943, v Jaltě a Postupimi roku 1945. Reprezentoval Sovětský svaz na ustanovujícím sjezdu Organizace spojených národů v San Franciscu v témže roku. Po válce podporoval sovětskou blokádu Berlína a odmítnutí Marshallova plánu. Po Stalinově smrti byl Chruščovem zbaven moci a poslán jako velvyslanec do Mongolska. Roku 1960 se stal sovětským představitelem v Mezinárodní agentuře pro atomovou energii ve Vídni. Zanedlouho byl vyloučen ze strany a odešel z veřejného života. Dva roky před smrtí byl rehabilitován. Pakt Ribbentrop-Molotov byl roku 1990 odsouzen Michailem Gorbačovem, obsazení pobaltských zemí a rozdělení Polska bylo shledáno nezákonným. P. TEED, Moderní oxfordský slovník 20. století, s. 340-341;

http://en.wikipedia.org/wiki/Vyacheslav_Molotov ze dne 21. 8. 2005.

²¹⁰ V. SUVOROV, Den „M“, s. 161.

²¹¹ Tamtéž, s. 162.

²¹² Tamtéž.

²¹³ Rolníci se protivili nucené kolektivizaci a s kolchozy se nikdy nesmířili. Náladu na venkově je nutno hodnotit jako špatnou až nepřátelskou režimu. Většina kolehozníků nespojovala naději na lepší budoucnost s výstavbou socialismu, nýbrž naopak s likvidací kolchozního systému. Většina dělnictva byla nadšena snad jen rozmachem první pětiletky. Nejpozději v letech 1931 – 1932 však převážilo zklamání a rezignace. Vystupňovaná nespokojenost zachvátila koncem třicátých let i dosud loajální vrstvy. D. NEUTATZ, Nadšení nebo krize? Dějiny a současnost 22, 2000, č. 4, s. 30.

²¹⁴ Tamtéž, s. 29.

Německý útok pomohl bolševikům z krize a dlouhodobě stabilizoval jejich vládu. Úspěšná obrana proti německým vetřelcům během „Velké vlastenecké války“ zmobilizovala patriotické cítění a opatřila režimu novou legitimaci a takovou oporu v obyvatelstvu, o jaké se mu před válkou ani nesnilo. Není náhodou, že až do konce existence Sovětského svazu udržovali komunisté živou vzpomínku na fašistické ohrožení a vítěznou válku, a po desetiletí tak těžili z kapitálu, který jim přineslo vítězství nad Hitlerem.²¹⁵ Ale to už je jiná historie.

Porážka Německa v 1. světové válce způsobila u poražených rozsáhlou frustraci a pocit zklamání. K tomuto přispěla značnou měrou i Versailleská dohoda, o níž si Němci mysleli, že je vůči nim nespravedlivá. V jejich očích byla kartaginským mírem, jehož cílem bylo jednou provždy zlomit sílu Německa.²¹⁶ Pocity zklamání panovaly také v Rakousku, které se přeměnilo z evropské velmoci na stát druhořadého významu.²¹⁷ To stejné cítili i čeští Němci, kteří se z místa vládnoucího státního národa propadli až na druhé místo. Tradiční hodnoty se rozplynuly a elity se těžko vyrovnávaly se ztrátou svého postavení a s ponížením, jež z toho vyplývalo. Brněnský Žid Fritz Beer vzpomíná na německé slečny z „lepších rodin“, které byly kvůli tíživé ekonomické situaci donuceny k práci služebných u nich v rodině.²¹⁸ V populaci, která se pokoušela vyrovnat s realitou válečné prohry a s hospodářskou krizí, se myšlenka nespravedlivého a

---

²¹⁵ D. NEUTATZ, Nadšení nebo krize? Dějiny a současnost 22, 2000, č. 4, s. 30.

²¹⁶ M. HUGHES – CH. MANN, Hitlerovo Německo. Život v období Třetí říše, Praha 2002, s. 23.

²¹⁷ E. B. BUKEY, Hitlerovo Rakousko. Jedna říše, jeden národ, Praha 2002, s. 22.

²¹⁸ „Byly jiné nežli český personál. Kuchařky a pokojské pocházely z venkova, z dělnických a z maloroľnických rodin. V porovnání s tím, jak se měly doma, byla služba v naší rodině lehká a čistá. Byly veselé, zpívaly a žertovaly a někdy se s námi kočkovaly. Neměly nic proti tomu, že nás obsluhují, mluvily s námi česky a říkaly nám všechno bez okolků, jednoznačně a bez cavyků, ať se to týkalo čehokoliv. (...) Německé slečny k dětem pocházely ze středostavovských rodin, které zhroucení rakouské monarchie deklasovalo. Za císaře, jak nám vyprávěly, bylo samozřejmě nemyslitelné, aby dcera z jejich kruhů pracovala. Chodily by do vyšší dívčí, naučily by se vyšívát a vařit a decentně tančit. Pak by čekaly, až si je s jejich výbavou a věnem vezme nějaký vážený muž. „Jít sloužit“ bylo pod jejich důstojnost. Ale s novými vládci státu, s těmi necivilizovanými povýšenci, už jejich rodiny neměly na věno, které by jim zajistilo stavovsky přiměřeného manžela. Byly všechny svědomité, ale zatrpklé a plné odporu k nové životní situaci.“ F. BEER, ...a tys na Němce střílel, dědo?, Praha 1997, s. 18-19.

trestajícího míru dobře uchytila. Docházelo i ke zpochybňování samotné porážky – Německo nebylo hned bezprostředně po porážce okupováno a jeho armády se stáhly z front v dobrém stavu a naprosto spořádaně.²¹⁹

Výmarská republika se zrodila v atmosféře porážky a hněvu. Nebyl jí však dopřán dlouhý život. Již v okamžiku jejího vyhlášení se na ni vrhly síly zleva i zprava. Nadále pokračovala britská námořní blokáda, která způsobila citelný nedostatek potravin. Německo posléze přistoupilo na podmínky Versailleské smlouvy. I přesto, že nová ústava obsahovala řadu demokratických prvků, v očích německého lidu byla výmarská republika vnímána jako nemanželské dítě porážky Německa. Napadali ji vítězné mocnosti, napadali ji protivníci v Německu.²²⁰

Situace se stávala neudržitelnou a stačilo málo, aby došlo k úplnému kolapsu. Ten nakonec také přišel. Roku 1923 vstoupila francouzská vojska do Porúří a Porýní, aby si vynutila platbu válečných reparací. Díky tomu se Německo hospodářsky zhroutilo. Nejmarkantnějším znakem tohoto kolapsu byla hyperinflace, v jejímž důsledku se německá marka stala prakticky bezcennou. I z tohoto důvodu začali mnozí lidé vstupovat do nové nacistické strany. Ta jim tehdy poskytovala vizi lepšího života a naději. Demokracie se jevila slabou, poněvadž nebyla schopna zajistit naplňování základních životních potřeb a aspirací svých občanů. Inflace byla tak vysoká a marka tak bezcenná, že dělníci chodili pro výplaty s koši na prádlo, tolik bankovek dostávali. Je zaznamenána příhoda, kdy se takového koše zmocnil zloděj, vysypal z něj peníze a s prázdným košem utekl. Koš mohl alespoň za něco vyměnit.²²¹

Roku 1918 byl kurz německé marky vůči americkému dolaru přibližně jedna ku čtyřem, marka však rychle ztrácela na ceně; v létě roku 1922 bylo možné dostat za jeden dolar již 400 marek a na počátku roku 1923 dokonce 7000 marek. V období 1923 – 1924, kdy inflace dosáhla vrcholu, byla výmarská republika nucena tisknout bankovky v nominální hodnotě dvacet milionů, a dokonce deset miliard marek!²²²

---

²¹⁹ M. HUGHES – CH. MANN, *Hitlerovo Německo*, s. 24.

²²⁰ Tamtéž.

²²¹ Tamtéž, s. 29.

²²² Tamtéž.

Zhroucení domácí měny mělo za následek zhroucení obchodu, nespočetné bankroty, nedostatek potravin a obrovskou nezaměstnanost. Zasažen byl každý německý občan. Inflace doslova přes noc, jakoby mávnutím kouzelného proutku znehodnotila všechny úspory. Těžce pracující dělnická i střední třída přišly doslova o všechno. Kupní síla týdenní mzdy klesla prakticky na nulu. Průměrný Němec pracoval sice takřka do úmoru, přesto však nebyl schopen svoji rodinu nakrmit či ošatit. I tato úvaha byla pro většinu Němců čistě akademická, nebyla totiž práce.²²³

Hyperinflace dvacátých let zasadila výmarské republice těžkou ránu. Šílená inflační spirála stačila zlikvidovat nejenom peníze a majetek, ale i samotnou víru ve smysl těchto komodit. Lidé byli ochotni naslouchat extrémistům a Hitlerovy vášnivé útoky na údajně zkorumpovaný, Židy prolezlý²²⁴ výmarský režim našly široké vrstvy posluchačů.²²⁵

Německá ekonomika se počínaje rokem 1925 začala pomalu vzpamatovávat. Hospodářský vzestup se výrazně podepsal na dalších osudech nacistické strany, období všeobecné prosperity znamenalo pro Hitlera a jeho nacisty mimořádně hubené roky. Nezaměstnanost poprvé od konce války klesla pod jeden milion. Nižší střední třída, tedy třída, na jejímž voličském potenciálu byl Hitler nejvíc závislý, měla z hospodářského oživení výrazný prospěch. Za svůj růst vdělila německá ekonomika i americkým půjčkám.²²⁶ Poválečný ekonomický rozvrat byl překonán v celém světě, nadešla „zlatá dvacátá léta“ s hospodářskou konjunkturou, růstem životní úrovně. Současně to byla doba pacifistických iluzí o

---

²²³ M. HUGHES – CH. MANN, Hitlerovo Německo, s. 29.

²²⁴ Tehdy se ještě našli lidé, kteří nacismus odmítali. Aloise Pfallera například nacistický antisemitismus z řad strany přímo vyhnal: „*Celý ten jejich antisemitismus mi připadal divný a ujetý. Židé podle nich mohli vlastně za všechno. Znal jsem osobně mnoho Židů a měl jsem mezi nimi přátele, se kterými jsem trávil spoustu času. Absolutně jsem proto nechápal, v čem spočívá ten strašlivý rozdíl mezi námi. Byli jsme přece všichni lidé... Vždycky jsem se dokázal postavit na stranu spravedlnosti. Spravedlnost a rozum, to byly pojmy, za které jsem chtěl bojovat. Byl jsem připraven potírat bezpráví a nevyžítat se místo toho v perzekuci jiných ras či lidí.*“ Pfaller se tedy obrátil k nacistů zády a zvolil si jiné, obdobně radikální řešení problémů, které Německem dvacátých let zmítaly: Komunistickou stranu Německa. M. HUGHES – CH. MANN, Hitlerovo Německo, s. 31.

²²⁵ Tamtéž, s. 29.

²²⁶ Tamtéž, s. 31.

věcném míru, vyloučení válek, vytvoření Spojených států evropských...²²⁷ Zatímco roku 1923 představovala německá produkce jen 65 % výše z roku 1913, v roce 1927 vyšplhala na 122 %. Průmyslová odvětví rostla ovšem nerovnoměrně. Těžký průmysl zbavený možnosti zbrojní výroby se zpožďoval, došlo k nezdravé koncentraci produkce, vládla stále relativně vysoká nezaměstnanost, střední vrstvy byly inflací připraveny o úspory a opomíjeny při kompromisech, v něž vyústovaly spory mezi „kapitálem a prací“, přes podstatná vylepšení v sociální oblasti zůstávaly poměry hlavně nejchudších vrstev tristní...²²⁸

Nacisté v čele s Hitlerem se dostali na okraj zájmu veřejnosti a ve volbách roku 1928 zcela propadli, když z celkového počtu 31 milionů odevzdaných hlasů získali 810 000, tedy pouhých 2,6 %. Německo v období hospodářského růstu a prosperity nacisty prostě nepotřebovalo a ti se podle Darwinovy teorie o přežití nejsilnějších jedinců, kterou tak rádi propagovali, ocitli na samé hranici vyhynutí. Roku 1929 se však v New Yorku na Wall Street zhroutil burza²²⁹ a Američané začali požadovat splácení půjček. Výsledkem byla těžká hospodářská krize, která dolehla na celý svět.²³⁰

Začala největší hospodářská krize, jakou svět dodnes poznal. Otrásla jistotami lidstva snad více než 1. světová válka. Průmyslová krize se propletla s agrární, finanční, úvěrovou, zhroutil se světový obchod. Mizela víra v danou společnost, v demokracii, parlamentarismus, rostla přitažlivost revolučních, totalitářských hnutí. Obzvláště náchylní k nákaze totalitárními ideami byli obyvatelé států, kde se ekonomická, sociální a politická krize mísila s šovinismem vyrůstajícím z pocitu ukřivdění po prohře ve světové válce.²³¹

Německo s dosud neduživou ekonomikou bylo státem po USA krizí nejpostiženějším. Rychle z něho prchaly úvěry, podnikatelé krachovali, závody se zavíraly, už v zimě 1929 – 1930 zde bylo přes 3 miliony nezaměstnaných.

Krize se neblaze zapsala i do dějin Rakouska, a to především tím, že zruinovala bankovní systém. 11. května 1931 nastal kolaps největší rakouské banky

---

²²⁷ A. KLIMEK, 30. 1. 1933. Nástup Hitlera k moci, s. 88.

²²⁸ Tamtéž, s. 89.

²²⁹ K „černému pátku“ na burze došlo dne 24. 10. 1929.

²³⁰ M. HUGHES – CH. MANN, Hitlerovo Německo, s. 32.

²³¹ A. KLIMEK, 30. 1. 1933. Nástup Hitlera k moci, s. 91.

Creditanstalt, který zničil valutovou pokladnu, zlaté rezervy a zahájil mezinárodní bankovní krizi. Mezi léty 1929 – 1932 poklesla výroba o 39 %, zahraniční obchod o 47 % a velkovýrobní ceny o 17 %. Nezaměstnanost během stejného období postihla více než jednu třetinu pracujících.²³² Ztráta práce u nezanedbatelného množství lidí se projevila velmi výrazně, což nepřímo vedlo ke zničení organizovaných odborů, i ke konci demokratické republiky.²³³ V roce 1934 bylo bez práce 44,5 % průmyslových dělníků a 34,8 % všech zaměstnanců mimo zemědělství. Nejstrašnější situace vládla v Korutanech a Salcbursku, kde v některých městech zůstalo bez zaměstnání veškeré obyvatelstvo.²³⁴

Vznikl ďábelský kruh: zbídačení obyvatelé ztráceli kupní schopnost, malá poptávka vedla k omezování výroby, propouštění a zavírání podniků, a tím k dalšímu zbídačování. Na venkově už dříve řádící vleklá zemědělská krize se ještě prohlubovala, selská hospodářství přicházela na buben. Bída oživila násilí, docházelo k útokům na policisty, exekutory i jiné úředníky a veřejné činitele.²³⁵ Krátký rozkvět hospodářství výmarské republiky tedy skončil naprostým zhroucením, od konce války druhým v pořadí. Pozdější nacista Bruno Hähnel na tuto další dobu mnoha nejistot vzpomíná takto: „*Nezaměstnaní stáli každý pátek v dlouhých frontách před úřady práce a u přepážek dostávali pět marek. Všude kolem bylo plno těch, kteří neměli dost vlastních prostředků na zakoupení nejnnutnějších potravin.*“ Alois Pfaller, nyní již člen komunistické strany, komentuje vzniklou situaci obdobně: „*Bylo to beznadějně. Po městě chodili lidé, kterým z kapes trčely lžíce. Za marku jim ve vývařovnách pro chudé nalili misku polévky.*“²³⁶

Tisíce a tisíce rodin ze střední vrstvy se musely drasticky uskrovnit, aby vůbec přežily. Nezaměstnanost vystoupala na pět milionů a nezaměstnaní²³⁷, stejně jako

---

²³² E. B. BUKEY, Hitlerovo Rakousko, s. 24.

²³³ Rozšíření velké hospodářské krize do Rakouska mělo za následek značné vzednutí nálad ve prospěch anšlusu (připojení Rakouska k Německu v březnu 1938 – pozn. T. K.). E. B. BUKEY, Hitlerovo Rakousko, s. 26.

²³⁴ Tamtéž, s. 36.

²³⁵ A. KLIMEK, 30. 1. 1933. Nástup Hitlera k moci, s. 92.

²³⁶ M. HUGHES – CH. MANN, Hitlerovo Německo, s. 32.

²³⁷ Nezaměstnanost přímo působila na rozmach nacistické organizace SA, jejíž řady působením krize prudce rostly. V dubnu 1931 měla 118 982 mužů, v létě 1932 – 445 tisíc, počátkem

ti, kteří o práci sice nepřišli, ale přesto se ocitli na hranici bídy, se začali dožadovat radikálního řešení. V klimatu hospodářské krize se začalo upadající nacistické hnutí vzrůstat.²³⁸

Němci opět začali nabývat přesvědčení, že výmarská demokracie na řešení jejich problémů nestačí a začali již podruhé naslouchat hlasům extrémistů. Úřady práce se staly místem, kde si nezaměstnaní nejenom vyzvedávali své pětimarky, ale kde velmi často docházelo ke střetům znepřátelených frakcí. Pfaller vzpomíná, že když se všichni sešli při vyplácení podpory, zpravidla se strhla rvačka.²³⁹

Ekonomická krize, která počínaje rokem 1929 v Německu zavládla, poskytla Hitlerovi životní příležitost. Hitler nebyl z těch, kteří by si takovou šanci nechali proklouznout mezi prsty. Stejně jako většina velkých revolucionářů podával své nejlepší výkony v nejtěžších dobách. Nacisté dokázali využít okamžiku a za situace, kdy v Německu vládla masová nezaměstnanost, hlad a zoufalství, uměli strhnout moc na svou stranu. Podpora nacistů postupně rostla.²⁴⁰ Vláda výmarské republiky nezhálela, i když efektivnost jejích předkládaných návrhů byla přinejmenším diskutabilní. Parlament je zpočátku slabou většinou přijímal. 15. 7. 1930 však odmítl komplex sociálních zákonů, vycházejících z Brüningovy²⁴¹

---

roku 1933 – 700 tisíc. Příslušníky SA se mohli stát i nečlenové NSDAP a jen čtvrtina SA-manů byla v nacistické straně. A. KLIMEK, 30. 1. 1933. Nástup Hitlera k moci, s. 98.

²³⁸ M. HUGHES – CH. MANN, Hitlerovo Německo, s. 32.

²³⁹ Tamtéž, s. 33.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 33-34.

²⁴¹ Heinrich Brüning (26. 11. 1885 – 30. 3. 1970), německý politik a kancléř. Narodil se ve vestfálském Münsteru. Studoval filozofii, historii, němčinu a politologii na univerzitách ve Štrasburku, Londýně a Bonnu, kde získal doktorát v oboru národohospodářství. V 1. světové válce sloužil dobrovolně jako kulometčík, později se vypracoval na důstojníka. Byl vyznamenán Železným křížem. Po válce vystupoval jako stoupenec a obhájce křesťanské demokracie. Roku 1924 byl zvolen do Říšského sněmu za stranu Centrum. Roku 1930 se po pádu vlády sociálního demokrata Heinricha Müllera stal kancléřem. Tento post však Brüning nezastával příliš dlouho. Již v roce 1932 ho ve funkci nahradil jeho stranický kolega Franz von Papen, který byl později ochotný jednat s nacisty. Brüning protestoval proti tomu, že se Hitler stal kancléřem a začal likvidovat opozici. Roku 1934 uprchl do Nizozemí, pak do Velké Británie. Nakonec zakotvil v USA. Zde varoval před nacistickou i sovětskou rozpínavostí, nebyl však oslyšen. Roku 1952 se vrátil do Německa, kde se stal kritikem integračních snah Konrada Adenauera. Nespatřoval možnost se politicky prezentovat, a proto se vrátil do USA, kde roku 1970 zemřel. Je pohřben ve svém rodišti.
http://en.wikipedia.org/wiki/Heinrich_Br%C3%BCning ze dne 22. 8. 2005.

koncepte deflační politiky, krajní šetrnosti a stupňování daní. Předlohy zvyšovaly podpory v nezaměstnanosti, ale současně zaváděly daň pro svobodné a silně zhoršovaly podmínky zaměstnanců, hlavně úředníků. Brüning poté poprvé uvedl v platnost zákony pomocí nouzového nařízení prezidenta. Tím vláda opouštěla striktně parlamentní půdu. Na návrh SPD²⁴² sněm téhož dne velkou většinou odhlasoval neplatnost premiérova kroku, načež jej prezident rozpustil.

Volby do Říšského sněmu proběhly za vysoké účasti voličů 14. 9. 1930. Nacisté v nich získali přes 18 % hlasů a stali se druhou nejsilnější stranou za oslabenými sociálními demokraty.²⁴³ Nové sympatizanty nacisté nacházeli mezi venkovskými a domáckými dělníky, v menších závodech a v nevýrobních a státních podnicích.²⁴⁴ Kromě nich se voliči nacistů rekrutovali ze středních vrstev (řemeslníci a živnostníci, drobní obchodníci, malí a střední podnikatelé, zřizenci a úředníci, svobodná povolání), sedláků (jejichž podíl mezi členstvem byl v roce 1930 14,1 %).²⁴⁵ Čas radikálům nahrával: v září 1932 bylo v Německu 5,1 milionů nezaměstnaných a počátkem roku 1933, kdy krize vrcholila, přes šest milionů, každý třetí uchazeč o práci.²⁴⁶ V lednu 1933 se Hitler stal kancléřem.²⁴⁷ Tím se naplnil osud výmarské republiky.

Za nacistické vlády započal rozkvět německého hospodářství. V Německu byl po roce 1933 vytvořen hybridní hospodářský systém, v němž byla ekonomika nastartována a připravena na válku, zatím však fungovala v mírových podmínkách.²⁴⁸

Hitler se o ekonomickou realitu příliš nestaral a toleroval rozdílné druhy ekonomických struktur, pokud byly respektovány nároky zbrojního průmyslu. Všechno bylo podřízeno požadavku vyzbrojování německé armády.²⁴⁹

Když Adolf Hitler nastupoval v roce 1933 do svého úřadu, nezaměstnanost byla nejtíživějším problémem Německa. I proto byl do vlády přizván Hjalmar

---

²⁴² Sozialdemokratische Partei Deutschlands - Sociálně demokratická strana Německa.

²⁴³ A. KLIMEK, 30. 1. 1933. Nástup Hitlera k moci, s. 92-93.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 84.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 93.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 103.

²⁴⁷ M. HUGHES – CH. MANN, Hitlerovo Německo, s. 33-34.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 36.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 37.

Schacht,²⁵⁰ který byl pověřen řízením státní ekonomiky. Byl to on, kdo zavedl pro nezaměstnané povinné programy veřejných prací.²⁵¹

Nejednalo se o žádný převratný krok, neboť i ve fašistické Itálii už dávno existoval program veřejných prací, který vyřešil problém nezaměstnanosti.²⁵²

Na tyto programy vyčlenil z rozpočtu přes miliardu marek, které byly využity například na stavbu dálnic, na granty na přestavbu a obnovu a na daňové úlevy poskytované průmyslovým a zemědělským podnikům, které se rozhodly rozšířit výrobu. Tento plán se podobal programu New Deal,²⁵³ se kterým přišel americký

---

²⁵⁰ Hjalmar Horace Greeley Schacht (22. 1. 1877 – 3. 6. 1970), německý finanční expert a ministr hospodářství v letech 1935 – 1937. Křestní jméno dostal na popud dánské babičky, jméno Horace Greeley dostal na počest amerického novináře a publicisty, který žil v 19. století. Narodil se ve městě Tinglev u dánských hranic. Studoval medicínu, filologii, politologii, roku 1899 získal doktorát v ekonomii. Roku 1923 byl jmenován komisařem pro měnu. Pomocí přísné monetární politiky stabilizoval marku, která se nedlouho před jeho zásahem zhroutila. V letech 1923 – 1930 byl prezidentem Říšské banky. Nebyl členem NSDAP, ale po setkání s Hitlerem se začal podílet na financování strany. V srpnu 1934 byl Hitlerem jmenován ministrem hospodářství. O rok později byl jmenován čestným členem nacistické strany. Roku 1937 na funkci ministra rezignoval kvůli konfliktům s Göringem a také kvůli jednostranné orientaci hospodářství na zbrojní průmysl. Poté byl opět prezidentem Říšské banky, ale v lednu 1939 došlo k jeho odvolání. Pak zastával funkci ministra bez portfeje. V červenci 1944 byl neprávem obviněn z podílu na atentátu na Hitlera a následně byl internován v koncentračním táboře v Dachau až do dubna 1945. Následně byl uvězněn Spojenci a souzen před norimberským tribunálem, který jej ale omilostnil. Byl ale odsouzen Němci v rámci denacifikace k osmi letům v pracovním táboře. V září 1948 byl propuštěn. Následně se věnoval profesi finančního poradce v různých rozvojových zemích. Zemřel v Mnichově. P. TEED, *Moderní oxfordský slovník 20. století*, s. 465;

<http://en.wikipedia.org/wiki/Schacht> ze dne 21. 8. 2005.

²⁵¹ M. HUGHES – CH. MANN, *Hitlerovo Německo*, s. 37.

²⁵² T. PASÁK, *Český fašismus*, s. 15.

²⁵³ Nový úděl – označení programu sociálních a ekonomických reforem prezidenta USA Franklina Delano Roosevelta v letech 1933 – 1939. Termín „New Deal“ byl poprvé použit ve volbách v roce 1932. První program Nového údělu (1933 – 1935) si kladl za cíl obnovit důvěru veřejnosti k systému a jeho institucím a poskytnout pomoc 14 milionům nezaměstnaných. První opatření zahrnovala zákon na záchranu bankovníctví a hospodářský zákon z března 1933. V zemědělství se usilovalo o omezení produkce hlavních plodin a stabilizaci cen. Tato opatření pomohla bezprostředně zažehnat krizi. Dalšími akcemi byl vytvořen rozsáhlý systém veřejných prací. Plánovalo se budování přehrad a vodních nádrží, objevil se projekt na obnovu těžby ledu, mělo se zalesňovat povodí řeky Tennessee. Aby se předešlo možnému opakování krize, byla vytvořena společnost pro pojištění vkladů. Následovala ještě další ochranná a intervenční opatření. Se zahájením procesu obnovy vstoupila administrativa prezidenta Roosevelta s druhým programem Nového údělu (1935 –

prezident Franklin Delano Roosevelt²⁵⁴, s jehož pomocí bojovaly s hospodářskou krizí Spojené státy. Oba programy měly mnoho společného. Dopad opatření uplatňovaných v Německu přinesl okamžitý a na první pohled patrný efekt. Z ulic zmizeli nezaměstnaní, neboť nezaměstnanost začala prokazatelně klesat. Jestliže ještě v lednu 1932 bylo v Německu bez práce neuvěřitelných 6 milionů lidí, v létě roku 1934 klesl jejich počet na 2,4 milionu. Nezaměstnaní byli využíváni v rámci celé řady programů, ovšem největší proslulosti dosáhl plán výstavby německé

1938), jehož úkolem byla konsolidace poměrů a zajištění větší sociální ochrany. Jednalo se především o změny ve vztazích mezi zaměstnanci a zaměstnavateli. Mimo to byla plánována i rozsáhlejší výstavba. Důležitý mezník představoval zákon o sociálním zabezpečení, který zavedl penze pro staré občany a vdovy, podpory v nezaměstnanosti, pojištění pro případy pracovní neschopnosti. Na něj navázal zákon o rovných pracovních podmínkách, který zavedl minimální hodinovou mzdu 40 centů a omezil pracovní dobu na 40 hodin týdně. Kongres New Deal zprvu podporoval, od roku 1937 se ale začaly objevovat kritické hlasy, které poukazovaly na to, že se program mění v „plíživý socialismus“. Nejvyšší soud poukázal na to, že federální vláda neměla žádnou pravomoc danou ústavou k tomu, aby regulovala průmysl nebo vydávala zákony týkající se sociálních reforem, které byl v kompetenci jednotlivých států. Tempo přijímání nových zákonů bylo tedy značně ztíženo. P. TEED, Moderní oxfordský slovník 20. století, s. 373-374

²⁵⁴ Franklin Delano Roosevelt (30. 1. 1882 – 12. 4. 1945), 32. prezident Spojených států americký v letech 1933 – 1945, člen Demokratické strany. Pocházel z bohaté newyorské rodiny. Studoval právo na Harvardské a Columbijské univerzitě. Záhy vstoupil do politiky a roku 1910 byl zvolen senátorem za stát New York. V desátých letech 20. století byl náměstkem ministra námořnictví. Roku 1921 byl postižen obrnou a od té doby byl upoután na kolečkové křeslo. Roku 1933 porazil ve volbách dosavadního prezidenta Herberta Hoovera. Realizací programu New Deal se snažil vyvést USA z velké hospodářské krize. Uznal Sovětský svaz a navázal s ním diplomatické styky. Za jeho druhého funkčního období se projevil nedostatek Nového údělu a zesílil proti němu odpor podnikatelských kruhů. Rooseveltův pokus dosadit své přívržence do Nejvyššího soudu USA, který odmítl některé ze zákonů Nového údělu, způsobil značné pohoršení. Snažil se vymanit zemi z vlivu izolacionistů, kteří propagovali neutralitu. V srpnu 1940 uzavřel s Churchillem smlouvu o dodání padesáti torpédoborců výměnou za základny, tím poskytl účinnou ochranu zásobovacím konvojm. V březnu 1941 prosadil v Kongresu zákon o půjčce a pronájmu, v srpnu 1941 se setkal s Winstonem Churchillem a uzavřeli spolu Atlantickou chartu, která se stala základem spolupráce mezi západními Spojenci. Po přepadení Pearl Harbouru Japonci byly Spojené státy zavlečeny do světového konfliktu po boku Číny, Velké Británie a SSSR. Roosevelt se zúčastnil konferencí v Casablance, Québecu, Káhiře, Teheránu a Jaltě. 12. 4. 1945 zemřel, ve funkci ho nahradil viceprezident Harry S. Truman. Celkem byl prezidentem zvolen čtyřikrát. Kritiky byl často napadán pro své diktátorské ambice. P. TEED, Moderní oxfordský slovník 20. století, s. 438-439;

http://en.wikipedia.org/wiki/Franklin_Delano_Roosevelt ze dne 21. 8. 2005.

dálniční síť Autobahnen, která se stala symbolem obnovené hospodářské síly Německa. S její výstavbou počítala už výmarská republika, ale realizaci zahájil Hitler, který si okamžitě uvědomil propagační hodnotu projektu.²⁵⁵ Projekt výstavby pozemních komunikací se nabízel jako velmi účinný způsob vytváření pracovních míst, zvláště pro zástupy nekvalifikovaných dělníků. Hitler tedy halasně vytáhl plán na stavbu dálnice „ze šuplíku“, teatrálně jej uvedl na scénu před společností plnou politických očekávání a nadšenou produkty automobilového průmyslu. Výstavba se měla stát ukázkou schopnosti nacistického Německa prezentovat se jako stát, kde se nebojí velkých projektů a kde není opomenuta ani péče o dělníky. Do těchto aktivit se zapojil i Hitlerův architekt Albert Speer²⁵⁶, který měl vybudovat vzorový ubytovací tábor pro

---

²⁵⁵ M. HUGHES – CH. MANN, *Hitlerovo Německo*, s. 37.

²⁵⁶ Berthold Konrad Hermann Albert Speer (19. 3. 1905 – 1. 9. 1981), německý architekt a nacistický ministr. Narodil se v Mannheimu jako prostřední ze tří dětí. Studoval architekturu v Karlsruhe, Mnichově a Berlíně. V německém hlavním městě se stal žákem a později asistentem Heinricha Tessenowa. Univerzitním studentům se podařilo přimět Speera k tomu, aby se s nimi účastnil nacistických schůzí. Do NSDAP vstoupil spíše kvůli fascinaci osobou Adolfa Hitlera než z politických pohnutek. První zakázku pro stranu provedl roku 1933, kdy ho Joseph Goebbels požádal o provedení stavebních úprav na ministerstvu propagandy. Goebbels byl spokojen, a proto bylo Speerových služeb použito i při renovaci Říšského kancléřství, kde byl nadaný mladý architekt dán jako pomocník k dispozici Paulu Troostovi. Speer nechal postavit velký balkon, ze kterého Hitler často mluvil ke shromážděným davům. Následně se stal členem užšího okruhu prominentů, kteří se stýkali s „Vůdcem“. Hitler nalezl ve Speerovi zalíbení, poněvadž v něm svým způsobem viděl splnění svých vlastních nenaplněných uměleckých ambicí. Po smrti architekta Troosta se Speer stal novým stranickým architektem. Další zakázky ho proslavily neméně – aranžmá Zeppelinova pole v Norimberku, kde se pořádala masová shromáždění; Olympijský stadion v Berlíně nebo pavilon reprezentující Německo na mezinárodní výstavě v Paříži. Speer byl také pověřen přeměněním Berlína na nové reprezentativnější hlavní město nacistického impéria, které se mělo jmenovat „Germania“. Poté, co ministr zbrojního průmyslu Fritz Todt zahynul při leteckém neštěstí, nastoupil na jeho místo. V této funkci se snažil zefektivnit německé hospodářství – jeho prioritou bylo vyrovnání ekonomické síly se spojeneckými mocnostmi. Narážel však na neochotu, byrokracii a lokální stranické spory. I přesto dosáhl mnohonásobného zvýšení hospodářské produkce, a to navzdory kulminující spojenecké letecké ofenzivě. Nedosáhl ale masového začlenění německých žen do výrobního procesu tak, jak se to dělo na straně protihitlerovské koalice. Místo toho se musel spokojit „pouze“ s masou nuceně nasazených a vězňů koncentračních táborů. Se Speerovou pomocí počítali i vzbouřenci, kteří se pokusili provést neúspěšný atentát na Hitlera. Dotyčného nekontaktovali, jeho jméno však figurovalo v jejich seznamech. Speer sám ke konci války uvažoval o možnosti Hitlera zavraždit, ale k rozhodujícímu kroku se neodhodlal. (Zůstává otázkou, zda

stavební dělníky, jež se měl stát základem pro další podobné objekty.²⁵⁷ Praxe se ale od deklarácí nacistů značně odlišovala.

Potřebnou podporu pro výstavbu dálnic našel Hitler především u konstruktérů a architektů, v první řadě v osobě Fritze Todta²⁵⁸, který si od projektu²⁵⁹ sliboval

---

to v dubnu 1945 aspoň trochu myslel vážně nebo zda se chtěl rehabilitovat před sebou samým, když ve vězení sepisoval svoje memoáry.) Nedlouho před Hitlerovou sebevraždou uprchl s obleženého Berlína spolu s jednotkami generála Heinriciho. Před norimberským tribunálem vyslovil lítost nad svými činy. Byl odsouzen k dvaceti letům ve vězení ve Špandavě (Spandau) za zneužívání otrocké práce. Byl zachycen na fotografii spolu s vězni koncentračního tábora v Mauthausenu. Popíral, že by věděl o holocaustu. I když sám na něm neměl podíl, je vysoce nepravděpodobné, že by takto vysoce postavený pohlavár nikdy neslyšel o systematickém vyvražďování. Ve vězení sepsal své vzpomínky na éru nacismu a na pobyt za mřížemi, také hodně četl. Roku 1966 byl propuštěn a vydal knihu „V Třetí říši“ (v českém překladu byla vydána pod názvem V srdci Třetí říše – pozn. T. K.), která je dodnes cenným pramenem pro poznání nacistické velmoci. Zemřel na krvácení do mozku roku 1981 v Londýně. Není bez zajímavosti, že Speerův syn Albert je také architektem. Roku 2000 se podílel na přípravě německého pavilonu pro Expo v Hannoveru. Spolupracoval také na vytváření designu pro olympijský areál pro hry v Pekingu.
<http://en.wikipedia.org/wiki/Speer> ze dne 25. 8. 2005.

²⁵⁷ „O několik měsíců později jsme měl zařídit ubytovnu pro dělníky na právě zahájené dálnici. Hitlerovi se dosavadní ubytování nelíbilo a chtěl, ať vyvinu typ, který by se dal použít pro všechny ubytovací tábory. S pořádnými prostorami pro kuchyň, s umývárny a sprchami, se společným prostorem a s kabinami se dvěma lůžky. Toto se bezpochyby lišilo mnoha přednostmi od zatím běžných kvartýrů na stavbách. Hitler se staral až do detailů o tuto vzorovou stavbu a nechal si pak referovat, jak působí na dělníky. Tak jsem si tehdy představoval národně socialistického Vůdce.“ A. SPEER, V srdci Třetí říše. Paměti Hitlerova architekta a ministra zbrojního průmyslu, Brno 1996, s. 44.

²⁵⁸ Fritz Todt (4. 9. 1891 – 8. 2. 1942), nacistický ministr výzbroje a munice. Narodil se v Pforzheimu v rodině drobného továrníka. Studoval techniku v Karlsruhe a v Mnichově. V 1. světové válce sloužil jako pěšák, později jako letecký pozorovatel. Byl vyznamenán Železným křížem. Roku 1920 dokončil studia a začal pracovat pro soukromou společnost. Vstoupil do nacistické strany i do jejích oddílů SA. Roku 1931 obdržel doktorát. V červenci roku 1933 se stal generálním inspektorem německých železnic, měl vazby i na společnost, která realizovala výstavbu dálnic. Byl odměněn řadou administrativních funkcí, roku 1935 byl povýšen na generálmajora německého letectva. Roku 1938 vytvořil sloučením některých vládních a soukromých společností a části Říšské pracovní služby Todtovu organizaci (Organisation Todt). Důvodem bylo vybudování tzv. Západního valu (později přejmenovaného na Siegfriedovu linii) pro obranu Říše. Touto organizací prošly miliony nuceně nasazených z mnoha zemí Evropy. 17. 4. 1940 byl Todt jmenován Říšským ministrem výzbroje a munice. Po invazi do SSSR v červnu 1941 byl pověřen znovu vybudovat infrastrukturu na okupovaném území. Válku na východě považoval za chybu, protože německá armáda na ni nebyla vhodně vybavena ani vyzbrojena. 8. 2. 1942 zahynul

hned několikanásobný užitek: sociální a hospodářský, spočívající v radikálním snížení nezaměstnanosti; vojenskostrategický, který spatřoval v obnově „obranyschopnosti“, rozuměj v opětovém vyzbrojení; technický a kulturní, který s sebou mělo přinést rozsáhlé formování krajiny.²⁶⁰ Do konce výmarské republiky v roce 1932 vznikla pouze část tratě s čilým dopravním ruchem v Porýní, dráha z Kolína do Bonnu. Otevřít ji bylo úkolem kolínského primátora Konrada Adenauera²⁶¹. Byla to skrytá ironie dějin německé dopravy: první německou dálnici uváděl do provozu Adenauer, nikoli Hitler.²⁶²

---

v troskách letounu, který havaroval. Spekulovalo se o tom, že se stal obětí atentátu, ale nebylo to nikdy spolehlivě prokázáno. V ministerské funkci ho nahradil Albert Speer, který měl s Todtem letět ve stejném osudovém letadle. http://en.wikipedia.org/wiki/Fritz_Todt ze dne 23. 8. 2005.

²⁵⁹ Plán celkové sítě počítal se zhruba 7000 kilometry komunikací a finančním objemem více než šest miliard říšských marek. Do roku 1942 bylo do provozu předáno 3800 kilometrů a dalších 3000 kilometrů bylo ve výstavbě. Finanční prostředky se čerpaly převážně ze zdrojů pojištění v nezaměstnanosti. Výzkum se podstatně shoduje na tom, že význam výstavby dálnic pro snížení nezaměstnanosti byl mnohem menší než propagandistický úspěch tohoto opatření. Legenda ale žije dál, protože konkrétní čísla zajímají málokoho. Todtův původní plán počítal se zaměstnáním asi 600 000 lidí, tedy asi 10 % všech nezaměstnaných. Todt doporučoval, aby bylo omezeno nasazení stavebních strojů, protože si byl velmi dobře vědom toho, že i stavba silnice se díky pokroku techniky mezitím stala méně náročnou na pracovní sílu. Ve skutečnosti počet zaměstnaných dělníků překročil stotisícovou hranici teprve na přelomu let 1934 – 1935. I když připočítáme veškeré přidružené činnosti a dodavatelské podniky, na vrcholu stavební aktivity v roce 1936 nezaměstnávala výstavba říšských dálnic více než 250 000 osob. Špatné životní a pracovní podmínky na stavbách společně s neatraktivními výděly navíc vedly už roku 1934 k citelnému nedostatku pracovních sil, který se ještě zvýšil, jakmile se po překonání hospodářské krize začala zlepšovat nabídka pracovních míst. P. REICHEL, Svůdný klam Třetí říše. Fascinující a násilná tvář fašismu, Praha 2004, s. 235-236.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 235.

²⁶¹ Konrad Adenauer (5. 1. 1876 – 19. 4. 1967), německý konzervativní státník. Byl politikem katolické strany Centrum, v letech 1917 – 1933 stál v čele radnice Kolína nad Rýnem. Této funkce byl zbaven nacisty. Roku 1944 byl uvězněn jako politický odpůrce. V letech 1949 – 1963 zastával úřad kancléře Spolkové republiky Německo. Stal se spoluzakladatelem CDU (Christlich-Demokratische Union – Křesťanskodemokratické unie). Konsolidoval poměry v Západním Německu, navázal přátelské styky s Francií a zasloužil se o přistoupení SRN ke smlouvě NATO roku 1955. Za jeho éry došlo i k oživení německého hospodářství a ekonomiky zásluhou jeho spolupracovníka Ludwiga Erharda. Na druhé straně byl současníky obviňován z rozbití Německa, znovuvyzbrojení, zavedení povinné vojenské služby a návratu některých bývalých nacistů do státní správy. Stal se také symbolem konservatismu, proti kterému v šedesátých letech protestovalo studentské hnutí. Vesměs ale přežívá kladné

I přesto, že nacistické sliby a jejich realizace spolu nešly úplně ruku v ruce, stimulovaly již zmiňované pracovní programy hospodářství, vytvořily nové pracovní příležitosti a především pomohly postavit na nohy německý automobilový průmysl. V roce 1938 podpořilo optimistického ducha doby zejména prohlášení vlády, že nové dálnice budou skutečně pro každého. Ve stejné době sjíždí z továrních linek i první lidové vozidlo Volkswagen navržené Ferdinandem Porschem²⁶³ tak, aby získalo na trhu co největší stupeň

---

hodnocení jeho osobnosti širokou veřejností. Nejlepším dokladem toho je Adenauerovo první místo v poněkud obskurní anketě o největších Němce všech dob, která proběhla v SRN roku 2003. <http://en.wikipedia.org/wiki/Adenauer> ze dne 24. 8. 2005.

²⁶² F. SEIBT, Ta stará ošklivá melodie. Několik ohlédnutí za německou historií 1900 – 1945, Praha 2002, s. 130.

²⁶³ Ferdinand Porsche (3. 9. 1875 – 30. 1. 1951), německý automobilový konstruktér pocházející z Čech. Narodil se ve Vratislavicích nad Nisou na Liberecku (Maffersdorf, též rodiště Konrada Henleina). Od mládí projevoval pozoruhodné technické nadání. Pracoval ve Vídni pro Bélu Eggera, později u firmy Jakoba Lohnera. Prezentoval se na světové výstavě roku 1900 v Paříži. Roku 1902 byl povolán do vojenské služby, kterou vykonával jako řidič rakousko-uherského arcivévodského Františka Ferdinanda d'Este. Od roku 1906 byl zaměstnán u společnosti Austro-Daimler jako hlavní designér. Roku 1916 se stal výkonným ředitelem firmy a obdržel čestný doktorát Vídeňské technické univerzity. Roku 1923 firmu kvůli neshodám opustil a přesídlil do Stuttgartu, tehdejšího centra automobilového průmyslu. Roku 1929 se přestěhoval do rakouského Steyru, ale hospodářská krize jeho plány překazila. Roku 1931 založil společnost, která již nesla jeho jméno. Začal pracovat na vývoji svého vlastního malého automobilu, ale štěstí mu nepřálo. Teprve Hitlerovo stanovisko, že každý Němec by měl vlastnit automobil či alespoň traktor, ho zachránila. V červnu 1934 byl s Porschem uzavřen kontrakt na postavení tří prototypů s jeho vlastním designem. Právě z této konstrukce vyšel legendární a dodnes (i mnou – pozn. T. K.) obdivovaný Käfer (Brouk). V té době se začalo s budováním tzv. Autostadtu (města, kde se budou vyrábět auta dostupná pro každého) na „zelené louce“, toto město bylo později nazváno Wolfsburg, podle nedalekého hradu. Dodnes je sídlem firmy Volkswagen. I v této továrně pracovalo za války mnoho nuceně nasazených. Ve válečném období se Porsche zaměřil na konstrukci tanků. Z jeho dílny vyšel např. mimořádně úspěšný typ těžkého tanku Tiger I nebo obří stíhač tanků Ferdinand (později označovaný jako Elefant). Téměř dvousettunové monstrum, jakým měl být tank typu Maus, ale zůstalo jen na papíře. Po válce se Porscheho továrna přemístila do Francie jako součást válečných reparací. V prosinci 1945 byl Porsche zatčen a strávil bez soudu dvacet měsíců ve vězení v Dijonu. V listopadu 1950 navštívil Porsche svou továrnu poprvé od ukončení války. V té době zde ve velkém pokračovala výroba Brouků, která byl přerušena válkou. O několik týdnů později ranila Ferdinanda Porscheho mrtvice. Z jejich následků se už nevzpamatoval a o rok později zemřel.

http://en.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_Porsche ze dne 21. 8. 2005; Z. VÁLKA, Tajné zbraně Třetí říše II., Olomouc 2002, s. 41-44.

dosažitelnosti pro uživatele. Této strategii odpovídala i cena vozu 990 říšských marek, která měla umožnit, aby si vlastní automobil mohla pořídit každá průměrná německá rodina.²⁶⁴

Rozhodně nemám v úmyslu na tomto místě nějak do hloubky analyzovat vztah nacistů k německému hospodářství, protože by to bylo nad rámec mého tématu; na druhou stranu tuto problematiku nelze zcela opominout, proto se pokusím alespoň o velmi stručný nástin.

Němečtí podnikatelé byli s novým režimem spokojeni, průmyslníci pochopitelně vítali, že se mohou podílet na státních aktivitách. Kromě toho nacisté rozdrtili organizované dělnické odbory, odstranili nebezpečí komunistické revolty a nastolili pořádek. Hitler slíbil nejen obrovské státní zakázky, ale především konec demokracie. Tento slib byl přijat s neskrývaným nadšením, neboť kapitáni německého průmyslu stejně jako Hitler a ostatní nacisté ke štěstí žádné demokratické instituce a ani volby nepotřebovali.²⁶⁵

Zpočátku se zdály být Hitlerovy projevy o nutnosti vyzbrojení jen pouhou rétorikou, počínaje rokem 1936 však německá zbrojní výroba začala nabírat na tempu a stala se ústředním bodem vládní politiky. Ke své vojenské expanzi Hitler potřeboval soběstačnost německé ekonomiky (tj. nezávislost na zahraničních surovinových zdrojích). Splnit tento úkol nebylo jednoduché, neboť Německo zoufale postrádalo dostatečné zásoby téměř všech důležitých strategických surovin – kaučuku, mědi, základních kovů i ropy. Právě z tohoto důvodu se pustili němečtí výzkumníci do vývoje syntetického kaučuku, benzínu, tuků i kovů. Úspěchy se skutečně dostavily. Společnosti Braunkohle Benzin A. G. se podařilo vyvinout z hnědého uhlí syntetický benzín. Jeho výroba měla po vypuknutí druhé světové války pro německé válečné úsilí stěžejní význam. Snaha o dosažení surovinové nezávislosti tak významně napomohla rozvoji celé oblasti německého průmyslového vývoje a výzkumu.²⁶⁶ Kromě výroby benzínu z uhlí se Němci ještě snažili vyrábět syntetický kaučuk, umělá vlákna, dalšími experimenty se

---

²⁶⁴ Realita však byla jiná; třebaže pro rok 1940 byla naplánována výroba 100 000 Volkswagenů, jejich výroba musela být utlumena a továrna byla nucena přejít na válečný program. M. HUGHES – CH. MANN, *Hitlerovo Německo*, s. 38.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 39.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 40.

pokoušeli nahradit kovy chemickými látkami či řešit deficit živočišných tuků rozšířením osevních ploch. Důležitým rysem této politiky bylo vytváření strategických zásob.²⁶⁷

Pro zefektivnění hospodářské produkce připravil Hitler roku 1936 tajné memorandum hospodářské strategie a vyzbrojení. Podle něj mělo být Německo do čtyř let připraveno k válce. Nespokojenost se Schachtovou opatrností a váhavostí vedla Hitlera k tomu, že ředitelem nově přijatého čtyřletého plánu jmenoval Hermanna Göringa²⁶⁸ a vybavil ho rozsáhlými pravomocemi, které mu umožnily podřídit veškeré německé hospodářství válečným přípravám.²⁶⁹

---

²⁶⁷ V. PRŮCHA a kol., *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992*, 1. díl, období 1918 – 1945, Brno 2004, s. 256.

²⁶⁸ Hermann Wilhelm Göring (12. 1. 1893 – 15. 10. 1946), nacistický politik. Narodil se v bavorském Rosenheimu v rodině právníka a koloniálního úředníka. V 1. světové válce začal sloužit u pěchoty, později se stal pilotem. Nejprve létal na pozorovacích letadlech, poté na bombardovacích letounech. Nakonec se stal stíhacím letcem s 22 potvrzenými sestřely nepřátelských letadel. Válku končil jako velitel stíhací eskadry JG 1 (známé jako „Létající cirkus“) a nositel nejvyššího vyznamenání Pour le Mérite. Roku 1922 se přidal k nacistické straně. Účastnil se „pivního puče“ v Mnichově, kde byl zraněn. Pak uprchl do Švédska. Od roku 1928 byl poslancem Říšského sněmu, kterému v letech 1932 – 1933 předsedal. Významnou měrou se zasloužil o „zglajchšaltování“ (podřízení veškerého života – společnosti, kultury, politiky, hospodářství, ekonomiky atd. zájmům nacistů a jejich kontrole) Německa. Po nastolení nacistického režimu byl jmenován pruským premiérem a založil tajnou státní policii (Geheime Staatspolizei – Gestapo). Současně byl stále členem Reichswehru (branná moc/armáda v letech 1918 – 1935, předchůdkyně Wehrmachtu), roku 1933 byl povýšen na generálmajora, roku 1935 na generálporučíka a o rok později se stal velícím generálem nově založeného německého vojenského letectva (Luftwaffe). Roku 1939 byl povýšen na polního maršála, tím se stal vůbec prvním maršálem v německém letectvu. 29. 6. 1941 ho Hitler povýšil na říšského maršála a jmenoval ho svým následovníkem. Často zasahoval do kompetencí velení armády i letectva, což mu spolu s rostoucí závislostí na drogách nadělalo mnoho nepřátel. Sponzoroval divizi Hermann Göring, která bojovala na různých frontách s různorodými výsledky. Kromě toho se podílel na krádeži mnoha uměleckých památek z celé Evropy a podepsal se i pod dokument plánující „konečné řešení židovské otázky“. Ke konci války se snažil na sebe strhnout veškerou moc a vyjednávat se západními Spojenci o separátní mír. V květnu 1945 se vzdal americkým jednotkám v Rakousku. V norimberském procesu byl jako nejvyšší dopadený nacistický představitel odsouzen k trestu smrti, ale vykonání rozsudku unikl požitím sebevražedné kyanidové kapsle. P. TEED, *Moderní oxfordský slovník 20. století*, s. 166; <http://en.wikipedia.org/wiki/Goering> ze dne 21. 8. 2005.

²⁶⁹ M. HUGHES – CH. MANN, *Hitlerovo Německo*, s. 40.

Göringovo úsilí kulminovalo založením Göringových závodů (Hermann Göring Werke), průmyslových podniků určených k zužitkování železné rudy s nízkým obsahem železa, která se těžila ve středním Německu (75 % závodů bylo ve vlastnictví státu, k nákupu zbývajících akcií byl přinucen soukromý sektor).²⁷⁰

Po roce 1936 začalo docházet k názorovým rozporům mezi Göringem a Schachtem. Jednalo se o priority německé ekonomiky – Schacht si uvědomoval, že německá ekonomika není dost silná na to, aby mohla kontinuálně subvencovat zbrojní průmysl, aniž by to bylo na úkor jiných odvětví. Göring, člověk bez jakéhokoliv ekonomického vzdělání, se domníval, že to možné je. V listopadu 1937 se Schacht vzdal funkce ministra hospodářství a na jeho místo nastoupil Walter Funk²⁷¹. Díky novému ministrovi došlo k utužení vazby ministerstva hospodářství na úřad zmocněnce pro čtyřletý plán.²⁷²

Výsledky německé hospodářské politiky třicátých let byly z krátkodobého hlediska úspěšné. Do roku 1939 Hitler Německo skutečně masivně vyzbrojil, a měl tak k dispozici pravděpodobně nejlépe vyzbrojené vojenské síly v celé tehdejší Evropě. Zároveň se mu podařilo udržet vysokou úroveň spotřebitelské spokojenosti, nízkou nezaměstnanost a inflaci a stabilní mzdy.²⁷³ Je ale sporné, zda by se tento vývoj²⁷⁴ udržel i v letech čtyřicátých.²⁷⁵

---

²⁷⁰ M. HUGHES – CH. MANN, *Hitlerovo Německo*, s. 40.

²⁷¹ Walter Emanuel Funk (18. 8. 1890 – 31. 5. 1960), nacistický ministr hospodářství v letech 1937 – 1945. Narodil se v Královci (Königsberg, Kaliningrad) ve Východním Prusku. Studoval právo, ekonomii a filozofii na univerzitách v Berlíně a Lipsku. Za 1. světové války sloužil v řadách pěchoty, odkud byl roku 1916 uvolněn. Pak pracoval jako žurnalista. Toto zaměstnání opustil roku 1931, když vstoupil do nacistické strany. O rok později byl zvolen do Říšského sněmu, kde zastával funkci předsedy výboru pro ekonomické záležitosti. Roku 1933 se stal státním sekretářem na ministerstvu propagandy. Postupně nahradil Hjalmaru Schachta v pozici ministra hospodářství i prezidenta Říšské banky. V září 1943 byl jmenován do výboru pro centrální plánování. Byl odsouzen norimberským tribunálem. Do roku 1957 byl vězněn ve Špandavě (Spandau), o tři roky později zemřel.

http://en.wikipedia.org/wiki/Walter_Funk ze dne 21. 8. 2005.

²⁷² M. HUGHES – CH. MANN, *Hitlerovo Německo*, s. 44.

²⁷³ I rakouský diktátorský režim se snažil ve třicátých letech stabilizovat hospodářskou situaci pomocí intervenčních a direktivních opatření. Jedním z nich byla deflační politika zaměřená na vyrovnaný rozpočet a stabilizaci měny. Vládní program obsahoval přísné škrty výdajů, vysoké úrokové sazby a zmrazení platů. Z čistě ekonomického hlediska znamenal úspěch: v roce 1937 průmyslová i zemědělská produkce překonaly úroveň roku 1929, bilance obchodu byla příznivější, národní banka zlikvidovala většinu zahraničního dluhu a dokonce

Nacistické ústřední orgány podnikům diktovaly, co a v jakém množství mají vyrábět. Zisky, mzdy, další rozvoj a výstavba firmy, to vše bylo nyní centrálně plánováno. Velké společnosti²⁷⁶ se s těmito omezeními dokázaly vyrovnat poměrně dobře, protože hospodářství skutečně rostlo. Pro malé podniky však byly výhody nacistického ekonomického systému sporné. Továrníci sice žehrali, že se jim nacisté vměšují do činnosti, zejména těžký průmysl si ovšem hodně sliboval od plánu velkých státních zakázek, včetně velkorysé výstavby dálnic a od zbrojních objednávek.²⁷⁷ Menší podniky subdodavatelsky napojené na velké zbrojní výrobce na tom byly poměrně dobře, zato pro malé společnosti, jejichž výroba neměla k probíhajícímu vyzbrojovacímu programu žádný vztah, nacistická ekonomická politika přínosem nebyla. Mnoho společností těžilo z programu tzv. arizace, na jehož základě byl konfiskován veškerý židovský majetek, tedy i podniky a příbytky.²⁷⁸

Na rozdíl od svých židovských spoluobčanů na tom byli němečtí průmysloví dělníci dobře. Ztratili sice právo na stávku i možnost organizovat se v rámci vlastních odborových svazů, nicméně nezaměstnanost dramaticky klesla a mnozí Němci byli přesvědčeni, že ztráta ochrany ze strany odborových organizací je imponantním nárůstem zaměstnanosti dobře kompenzována. Po kvalifikovaných

---

nashromáždila značné rezervy ve zlatě a v cizích měnách. Křesťanský korporativní režim (Korporativismus je ideologie, která chápe politický útvar jako organismus složený z různých ekonomických a funkčních skupin, odborů a sdružení, které vyjadřují zájmy svých členů. Rozvinuta byla zejména ve fašistické Itálii, kde všichni představitelé odborů i sdružení byli členy fašistické strany a posilovali tak kontrolu korporativního státu nad společností. – pozn. T. K.) v jistém smyslu prokázal životaschopnost rakouského státu, ale zaplatil za to ztrátou sympatií svých občanů. E. B. BUKEY, *Hitlerovo Rakousko*, s. 36-37; P. TEED, *Moderní oxfordský slovník 20. století*, s. 271.

²⁷⁴ Je neoddiskutovatelnou ekonomickou pravdou, že řízené hospodářství může existovat pouze po určitou dobu. Trh se totiž za normálních okolností řídí pravidlem nabídky a poptávky, a pokud není tomuto požadavku podřízen, dříve nebo později se zhroutí.

²⁷⁵ M. HUGHES – CH. MANN, *Hitlerovo Německo*, s. 45.

²⁷⁶ Velcí průmyslníci a finanční oligarchie pokládali nacisty za podstatně menší zlo než komunisty, nebránili Hitlerovi na cestě k moci, ale také jeho vzestup výrazněji nepodporovali; jejich favority zůstali konzervativní nacionalisté. NSDAP tak zůstávala navzdory velkorysým darům svých členů mezi nejchudšími stranami. A. KLIMEK, 30. 1. 1933. *Nástup Hitlera k moci*, s. 95.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 132.

²⁷⁸ M. HUGHES – CH. MANN, *Hitlerovo Německo*, s. 45.

dělnících byla navíc mimořádná poptávka, zejména ve zbrojním průmyslu. Dělníci těžili z nových sociálních programů, jakými byly například Kraft durch Freude (KdF). Tyto programy vedl Robert Ley²⁷⁹, který stál v čele Německé pracovní fronty²⁸⁰ (Deutsche Arbeitsfront – DAF), která od roku 1933 nahradila tradiční dělnické odbory. Do této nové organizace byli převedeni všichni

---

²⁷⁹ Robert Ley (15. 2. 1890 – 25. 10. 1945), nacistický prominent. Narodil se chudým rodičům v Niederbreidenbachu, studoval v Jeně a v Bonnu, získal doktorát v chemii. V 1. světové válce bojoval jako pilot, byl však sestřelen a strávil dva roky ve francouzském zajetí. Po válce pracoval pro firmu IG Farben, ale roku 1928 byl propuštěn pro nadměrný alkoholismus. S nacistickou ideologií se plně seznámil až roku 1924 během soudního procesu s Adolfem Hitlerem. Ley, který pocházel z chudých zemědělských poměrů, v nacismu spatřoval hnutí bojující za práva chudých a utlačovaných. Roku 1925 se stal župním vedoucím v jižním Porýní. Zde dokázal vybudovat prosperující a fungující organizaci, což mu zaručilo další kariérní růst. I přesto, že se nacisté profilovali jako prodělnická strana, neměli pracujícím co nabídnout. Tento nezájem dělníků o nacismus byl nejpalčivějším problémem, který Hitlera trápil. Prvořadým úkolem se tedy stalo upoutání pozornosti pracujících mas a jejich integrace do stranické struktury, aby byly snáze kontrolovatelné. K tomuto kroku skutečně došlo. Roku 1933 byly rozpuštěny všechny odborové organizace a dělníci byli integrováni do Německé pracovní fronty, v jejímž čele byl Robert Ley. Ten se snažil udělat co nejvíce „viditelných“ akcí pro pracovníky. K tomu mu dopomáhala organizace KdF. Byla dceřinnou společností Německé pracovní fronty a její snahou bylo organizovat zábavu a rekreační pobyty pro pracující. Za tímto účelem zakoupila dvě vyhlídkové lodě (jedna byla pojmenována Leyovým jménem) a organizovala rekreační plavby a pobyty. Dalším podobnou akcí mělo být vytvoření a podpora lidového vozidla pro každého. Kvůli propuknutí války byly tyto programy zastaveny. Ke konci války Ley uprchl do Berchtesgadenu, kde byl zajat 16. 5. 1945 a poslán do Norimberku. Soudnímu procesu unikl Ley sebevraždou oběšením. http://en.wikipedia.org/wiki/Robert_Ley ze dne 21. 8. 2005.

²⁸⁰ Německá pracovní fronta měla suplovat funkci prostředníka mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem. Ve skutečnosti ovšem dělníky kontrolovala a dbala na to, aby nevznášeli mzdové požadavky. Členství v této organizaci mělo být dobrovolné, dělníci se ovšem rychle poučili, že bez příslušnosti k DAF najdou jen těžko zaměstnání. Členství bylo zpoplatněno a stálo v rozmezí od 15 feníků až po 3 marky podle toho, do které z dvaceti skupin organizace dotyčný patřil. Poplatky tvořily významnou část příjmů Německé pracovní fronty – roku 1934 například činily 300 milionů marek. Organizace měla dvě hlavní složky – Národně socialistickou podnikovou organizaci (Nationalsozialistische Betriebsorganisation – NSBO), Národně socialistickou obchodní a průmyslovou organizaci (Nationalsozialistische Handels und Gewerbeorganisation – NSHABO). Kromě nich pod hlavičkou DAF fungovala organizace Radostí k síle (Kraft durch Freude – KdF), Krása práce (Schönheit der Arbeit – SdA) a Říšská pracovní služba (Reichsarbeitsdienst – RAD). http://en.wikipedia.org/wiki/German_Labour_Front ze dne 23. 8. 2005.

zaměstnanci bez ohledu na profesi.²⁸¹ Leyovým cílem mělo být ukončení třídního boje. Namísto stávek požadoval nový systém jednotu a společné úsilí o dosažení obecného blaha. DAF měla přes dvacet milionů členů, velký rozpočet a rozsáhlý majetek. Společně s KdF zaměstnancům poskytovala záchrannou sociální síť, zaručovala stabilní mzdy, nabízela možnost vzdělávání a rekreace (prostřednictvím členství v KdF či v jiných podobných sdruženích). Jen v roce 1938 se na dovolenou s KdF vydalo 180 000 Němců, přičemž dalších 10 milionů se zúčastnilo jiných sportovních či rekreačních aktivit pořádaných organizací. Typická týdenní dovolená s KdF v Horním Bavorsku včetně cestovních výdajů, plné penze i služeb průvodce přišla německého zaměstnance na 39 marek, na 43 marek přišel týdenní pobyt v Moselu. Němečtí pracující však mohli levně vycestovat i do zahraničí, za dva týdny v Itálii zaplatili pouhých 155 marek. Je samozřejmé, že levné dovolené udělaly pro propagaci nacistické hospodářské politiky mezi pracující třídou velký kus práce.²⁸² Účast na zájezdech však byla stále výsadou více vydělávajících dělníků. Pro dělníky s nižším příjmem a pro rodiny s více dětmi zůstávaly cestovní programy KdF většinou nedostupné. Pokud se vůbec mohli zúčastnit nějakého zájezdu, museli se většinou spokojit s jednoduchými a levnými cestami na venkov. Podle neověřených statistik se v letech 1934 – 1939 plavilo s Kraft durch Freude po moři 750 000 výletníků z nichž bylo pouze asi 100 000 dělníků.²⁸³ I jiné naděje však zůstaly nenaplněny – z Leyova slibu zavést všeobecně tři až čtyři týdny volna ročně se v praxi uplatnil jen nárok na jedno až dvoutýdenní dovolenou. Také jeho slib, že každý rok stráví dvanáctidenní dovolenou s KdF 14 milionů Němců, nebyl uskutečněn.²⁸⁴

Nacisté se snažili vycházet vstříc dělníkům prostřednictvím své populistické politiky nejen na poli rekreace, ale i ve sféře práce. V rámci organizace DAF byl zřízen úřad „Krása práce“, jehož hesla zněla: „Německý všední den má být krásný.“ Dělníkovi měl být navrácen „pocit důstojnosti významu jeho práce“. Úřad se měl snažit propagovat estetiku práce prakticky ve všech pracovních odvětvích, pořádal osvětové akce a propagoval očistu pracovního prostředí. Cílem

---

²⁸¹ M. HUGHES – CH. MANN, Hitlerovo Německo, s. 47.

²⁸² Tamtéž.

²⁸³ P. REICHEL, Svůdný klam Třetí říše, s. 212-213.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 213.

této kampaně bylo „odstranit prach a špínu z pracoviště, vyklidit harampádí ze závodních dvorů, vyčistit a hygienicky zařídit umývárny a zřídit důstojné pracovní prostory.²⁸⁵ Jak toto zkrášlování pracovního prostředí vypadalo, se pokusil přiblížit bývalý nacistický ministr Albert Speer ve svých vzpomínkách: *„Ovlivňovali jsme nejdřív majitele továren, aby nově nechali upravit provozní prostory a nechali v dílnách umístit květiny. Naše ctižádost se ale u toho nezastavila: měla se zvětšit okna, zřídit kantýny a z leckterého smetiště se vytvořilo odpočívadlo pro pracovní přestávky, namísto asfaltu se vysazovaly trávníky. Nechali jsme vyrobit jednoduché, dobře formované jídelní soupravy, navrhli jsme nenáročný nábytek, který se dal sériově vyrobit ve větším množství, a postarali jsme se o to, aby se provádělo v podnicích poradenství v otázkách umělého osvětlení s pomocí osvětlových filmů. Za spolupracovníky při těchto projektech byli získáni bývalí odboroví funkcionáři, jakož i několik členů rozpuštěného Pracovního svazu. Bez rozdílu se obětavě vrhli na úkoly, každý z nich s odhodláním přispět svým malým dílem ke zlepšení životních podmínek, uskutečnění hesla o beztřídní společnosti lidu. K mým překvapujícím zkušenostem nicméně patřilo, že Hitler těmto ideám už sotva věnoval pozornost. On, který se dokázal rozplývat do detailu u každého stavebního záměru, se zde projevoval znatelně lhostejně, když jsme mu referoval o sociální oblasti mé práce. Každopádně ji výš oceňoval britský velvyslanec než Hitler.“²⁸⁶ Svůdný lesk těchto inovací sice zasáhl a oslovil mnohé, i když zdaleka ne všechny dělníky.²⁸⁷ Nelze se tomu divit, vždyť nacisté vždycky usilovali o to, aby každá věc, která měla přispět ke zlepšení, byla důkladně propagandisticky využita, zatímco samotná realizace pokulhávala.²⁸⁸*

---

²⁸⁵ P. REICHEL, Svůdný klam Třetí říše, s. 201.

²⁸⁶ A. SPEER, V srdci Třetí říše, s. 66-67.

²⁸⁷ P. REICHEL, Svůdný klam Třetí říše, s. 206.

²⁸⁸ Krátce po obsazení Rakouska Německem vyhlásil Göring okamžitý převod šedesáti milionů marek na průmyslový rozvoj a modernizaci zemědělství. Jeho slib následovalo rozšíření německého oficiálního zabezpečení na Rakousko, opětovné vyplácení podpor nezaměstnaným vyslání 100 000 školních dětí a 2 500 dospělých na zotavovací pobyty do Říše. Mezi chudé bylo rozděleno množství potravin, postaveny chudinské jídelny, byl zrušen nepopulární poplatek z jízdních kol a zastavena dražba zadlužených statků. E. B. BUKEY, Hitlerovo Rakousko, s. 64-66.

Nacisté se jako správní populisté pokoušeli získat přízeň lidí i zaváděním volných dnů a státních svátků. Teprve Hitlerův režim uznal dělnický 1. máj za státní svátek: Den národní práce. V roce 1933 byl slaven masově, jednotně. Hitler promluvil o povznesení národa „nad třídy, stavy a úzké zájmy“, o cíli „pošlechtit pojem práce“. A Goebbels²⁸⁹ pateticky vyzýval: „Vzdejte čest práci a vaňte si dělníků!“²⁹⁰ Na tomto shromáždění došlo také k vyhlášení budoucího zavedení povinné pracovní služby²⁹¹, příslibu zaměstnání pro miliony lidí a výzvě k jednotě.²⁹²

---

²⁸⁹ Joseph Paul Goebbels (29. 10. 1897 – 1. 5. 1945), nacistický ministr propagandy, jednodenní kancléř. Narodil se v Rheydtu (dnešní Mönchengladbach) v Porýní. Kvůli svému fyzickému handicapu – měl kopyto – nebyl přijat do německé armády za 1. světové války. Absolvoval univerzitu v Heidelbergu, kde získal doktorát. Pak pracoval jako novinář. Roku 1924 vstoupil do nacistické strany. Zpočátku byl v opozici proti Hitlerovi, ale nakonec se stal jeho podporovatelem. Goebbels byl hlavním nacistickým propagandistou. Sám vytvořil teorii o tom, jak se z neustále opakované lži stává pravda. Za účelem ovlivňování široké veřejnosti používal stranické noviny *Der Angriff*. 18. 2. 1943 pronesl ve Sportovním paláci projev, kterým vyhlásil totální válku, již byla mimo jiné naplněna podstata totální mobilizace pracovních sil. Současně byl také jmenován říšským komisařem pro totální mobilizaci se zvláštními pravomocemi. Před svou sebevraždou mu Hitler předal úřad kancléře. (Funkce „Vůdce“ byla opět rozdělena na funkci říšského kancléře a říšského prezidenta – tím se stal admirál Karl Dönitz). 1. 5. 1945 spáchal sebevraždu v obklíčeném Berlíně spolu se svou ženou Magdou. P. TEED, *Moderní oxfordský slovník 20. století*, s. 164; http://en.wikipedia.org/wiki/Josef_Goebbels ze dne 22. 8. 2005.

²⁹⁰ A. KLIMEK, 30. 1. 1933. *Nástup Hitlera k moci*, s. 132.

²⁹¹ V červenci roku 1934 byla založena polovojenská Říšská pracovní služba (*Reichsarbeitsdienst – RAD*). Od roku 1935 museli touto organizací projít povinně všichni muži ve věku 16 – 25 let. Její členové se podíleli na pracích v civilní oblasti, ve sféře vojenství a zemědělství. Po celou dobu fungování stál v čele RAD Konstantin Hierl. Říšská pracovní služba se organizačně dělila na dvě sekce: pro muže a pro ženy. Územně se tato organizace členila na 40 pracovních žup. V čele každého obvodu stál jeden důstojník, který se opíral o svůj štáb a dozorčí rotu. V každé oblasti se nacházelo na šest až osm pracovních skupin, jejich tabulkový stav byl na úrovni praporu (mezi 1200 až 1800 příslušníky). Tyto jednotky se dále dělily na čety, a ty se členily na oddělení. Všichni členové RAD byli vybaveni rýči a jízdními koly. Organizace měla svůj odznak. Byl ve tvaru lopaty směřující dolů a členové jej nosili na levém rameni. Během válečných kampaní v Norsku a na západě Evropy sloužilo mnoho jednotek Říšské pracovní služby v rámci logistického zabezpečení frontových jednotek, dále opravovaly poškozené silnice a stavěly nová letiště. Podílely se také na budování Atlantického valu, který měl ochránit Německo před obojživelnou vyloďovací operací západních Spojenců – pokládaly minová pole, burovaly opevnění, strážily důležité body a dokonce hlídaly válečné zajatce, vězně a dělníky, kteří na stavbách pracovali. Role této organizace se neredukovala jen na podpůrné činnosti. Mnoho příslušníků

Je ale nutno dodat, že nacisté sociální otázky často obcházeli. Dělníkům se dostávalo místo vyšších mezd více „cti“, místo většího množství volného času více „radosti“, místo lepších pracovních a životních podmínek více maloměšťáckého sebevědomí.²⁹³ Situace nebyla o mnoho lepší ani co se bydlení týče. Hitler prohlásil, že nebude stavět žádné domky pro dělníky, poněvadž tak by se mohla chovat jen marxistická anebo buržoazní vláda.²⁹⁴

Nacisté skutečně zastávali vůči dělníkům politiku „cukru a biče“. Dobře si uvědomovali, že bez dělnictva by nemohli realizovat gigantické zbrojní plány. A proti jeho odporu už vůbec ne.²⁹⁵

Cenou, kterou zaplatila německá pracující třída za plnou zaměstnanost, sociální výhody a levnou dovolenou, byla naprostá ztráta nezávislosti. Dělníci neměli při řešení svých záležitostí prakticky vůbec žádné dovolání. K řešení sporů byly sice zřízeny v rámci DAF speciální rady a pracovní soudy, řízené loajálními nacisty, kteří však zpravidla rozhodovali ve prospěch zaměstnavatele.²⁹⁶ Toto byl důsledek změny vztahů mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem. Tato nerovnost se projevila i v jazykové rovině. Vyjádřena byla označením zaměstnavatele za betriebsführera a zaměstnanci nesli pojmenování gefolgschaft. Tato označení byla později zavedena i v Protektorátu Čechy a Morava.²⁹⁷ Dalším krokem, jenž utužil státní dozor nad jednotlivými podniky, bylo zřízení funkce tzv. treuhänderů, čili správců, kteří dohlíželi na chod firmy.²⁹⁸

Nacisté rovněž zavedli systém kontroly, který zaměstnancům znesnadňoval svobodnou volbu zaměstnání a omezoval volný pohyb na trhu práce. Všichni

---

RAD obsluhovalo protiletcké dělostřelecké baterie (flaků – Fliegerabwehrkanone, též Flugzeugabwehrkanone – pozn. T. K.), několik jednotek sloužilo na východní frontě jako pěchota. Spolu s blížícím se koncem války se zvyšovalo nasazování jednotek RAD do boje – nakonec bylo utvořeno šest větších frontových útvarů, které se zúčastnily těžkých bojů.
<http://en.wikipedia.org/wiki/Reichsarbeitsdienst> ze dne 23. 8. 2005.

²⁹² P. REICHEL, Svůdný klam Třetí říše, s. 183.

²⁹³ Tamtéž, s. 212.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 245.

²⁹⁵ Tamtéž, s. 198.

²⁹⁶ M. HUGHES – CH. MANN, Hitlerovo Německo, s. 47.

²⁹⁷ A. KLIMEK, 30. 1. 1933. Nástup Hitlera k moci, s. 133.

²⁹⁸ V. KLEMPERER, Jazyk Třetí říše – LTI. Poznámky filologovy, Jinočany 2003, s. 246.

zaměstnanci museli mít pracovní knížku²⁹⁹ (Arbeitsbuch) s uvedením kvalifikace a průběhu dosavadních zaměstnání, bez níž bylo de facto nemožné získat zaměstnání. Nacionální socialisté zorganizovali německé pracující stejným způsobem, jakým sešněrovali i celý zbytek německé společnosti. Mladí Němci ve věku 18 až 25 let museli absolvovat šestiměsíční pracovní službu. Tato povinnost se týkala i příslušníků vyšších vrstev, kteří byli nuceni pracovat společně s Němci, jenž byli společensky pod jejich úrovní. Německé dívky a ženy mohly až do konce roku 1939 nastoupit tuto službu dobrovolně.³⁰⁰

Podobné burcující a naléhavé akce nepřekvapují, neboť Hitler zastával názor, že je třeba bojovat i na „pracovní frontě“. Nejdříve se bojovalo proti nezaměstnanosti, potom ve výrobních bitvách čtyřletého plánu. Bojovalo se znovu a znovu, když vypukla válka, zázemí se stalo „vnitřní frontou“.³⁰¹

V zemědělství panovala podobná situace jako v průmyslu. Nacisté přebírali roku 1933 německé zemědělství ve stavu totální krize. Aby byl patový stav překonán, aplikovali i zde systém řízeného hospodářství. Zemědělský trh i ceny byly regulovány státem; vlastnictví půdy bylo ošetřeno v rámci nově přijatého zákona o dědičných statcích, jehož cílem bylo ochránit zadlužené³⁰² zemědělce před nebezpečím bankrotu. Nacisté dále uzákonili dědictví ve prospěch jediného dědice a zakázali prodej dědičných statků.³⁰³

Na plnění nacistického zemědělského plánování dohlížel Richard Walter Darré³⁰⁴, který se ale začal obohacovat obchodem na černém trhu, a proto byl roku

---

²⁹⁹ Byly zavedeny roku 1935. Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války. Doprovodná publikace k výstavě, Praha 2004, s. 10.

³⁰⁰ M. HUGHES – CH. MANN, Hitlerovo Německo, s. 47-48.

³⁰¹ F. SEIBT, Ta stará ošklivá melodie, s. 201-202.

³⁰² Obrovská zadluženost zemědělců panovala i v sousedním Rakousku. Produkce na počátku třicátých let poklesla sice jen o 2 %, ale rakouští sedláci se dopadu krize stejně nevyhnuli. Došlo k ostrému propadu příjmů z půdy, zejména mezi již zbídačelými alpskými sedláky, pastevcí a dřevorubci. Výsledkem byla obrovská zadluženost a po ní vlna zabavování majetku. V letech 1933 – 1937 bylo provedeno 71 135 dražeb – 16,7 % rakouské zemědělské půdy. E. B. BUKEY, Hitlerovo Rakousko, s. 36.

³⁰³ M. HUGHES – CH. MANN, Hitlerovo Německo, s. 48.

³⁰⁴ Richard Walter Darré (14. 7. 1895 – 5. 9. 1953), nacistický ideolog a ministr výživy a zemědělství, „říšský vůdce sedláků“. Narodil se v Belgranu nedaleko Buenos Aires v Argentině. Toto prostředí mělo pozitivní vliv na rozvoj jeho jazykových schopností: kromě

1942 ze své funkce odvolán. Zemědělská politika, která spočívala na ochranných opatřeních a uplatňování programu potravinářské samostatnosti, nebyla zdaleka tak efektivní, jak se jevila při svém zavádění. Německo nadále pocívalo nedostatek. Venkov trpěl především odlivem pracovních sil. Lidé z venkova hledali práci ve městě. Tento trend probíhal po celá třicátá léta.³⁰⁵

Hospodářské oživení třicátých let výrazným způsobem snížilo nezaměstnanost, která panovala v zemi před nástupem nacistů k moci. Nová pracovní místa, mzdová stabilita, obnovení společenské prestiže dělnictva, lákavé možnosti rekreace a sportovního využití v rámci KdF, to všechno byly faktory, které činily nacistický režim pro německé pracující mimořádně přitažlivý a pro které mnoho Němců považovalo třicátá léta za období zlatého věku.³⁰⁶ O tom, jak byli nacisté v čele s Hitlerem populární, hovoří Albert Speer: *„Taková popularita byla až příliš pochopitelná: Nikomu jinému jenom Hitlerovi připisovala veřejnost úspěchy v hospodářství a v zahraniční politice a stále víc v něm viděla uskutečnovatele hluboce zakořeněné touhy po mocném, sebevědomém, sjednoceném Německu. Jenom málo bylo těch, co mu nepřáli. A ten, kdo měl občas pocit, že v něm vzrůstají pochybnosti, se uklidňoval myšlenkou na úspěchy a respekt, který si režim získal v kritickém zahraničí.“*³⁰⁷ Poměrně pozitivní obraz prosperujícího Německa se vytvořil v sousedním Rakousku, především v Korutanech a Štýrsku.

---

němčiny hovořil ještě anglicky, španělsky a francouzsky. Za 1. světové války sloužil u dělostřelectva a byl několikrát zraněn. Ve dvacátých letech začal propagovat teorie o výlučnosti nordické rasy, která vešla později v širokou známost jako teorie „Blut und Boden“ (krev a půda). Měla ospravedlnit nacistickou vyhlazovací válku pro získání půdy na východě. Krátce po nacistickém uchopení moci se stal ministrem výživy a zemědělství. Současně byl také ředitelem Rasového a osídlovacího úřadu (Rasse und Siedlungshauptamt – RuSHA), který byl součástí SS. Tato instituce vytvořila ideologické zázemí pro nacistickou expanzi na východě. Darré také inspiroval Himmlera k myšlence vypěstovat čistou germánskou rasu prostřednictvím selekce. Himmler se od Darrého časem odklonil, protože ho považoval za přílišného teoretika. Darré nevycházel dobře ani se Schachtem, který byl nespokojený s úrovní sklizní ve třicátých letech. „Selský vůdce“ byl zajat roku 1945 a souzen v tzv. následném norimberském procesu v letech 1947 – 1949 a odsouzen k sedmi letům ve vězení. Byl propuštěn roku 1950 a zemřel o tři roky později na selhání jater. http://en.wikipedia.org/wiki/Walter_Darr%C3%A9 ze dne 21. 8. 2005.

³⁰⁵ M. HUGHES – Ch. MANN, Hitlerovo Německo, s. 48-49.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 49.

³⁰⁷ A. SPEER, V srdci Třetí říše, s. 75.

Místní obyvatelé, kteří byli silně antiklerikální a tíhli k německé etnické solidaritě, projevovali vůči nacionálním socialistům otevřené sympatie. Významnou roli tu sehrály nadšené zprávy od místních chlapců, kteří se do Německa vypravili za prací.³⁰⁸

Většina lidí se snažila z pochopitelných důvodů nový režim neprovokovat. Kdokoli se postavil na odpor, či se z nějakého důvodu nacistům znelíbil, byl buď ihned zavražděn nebo uvězněn v koncentračním táboře, kde měl být zlikvidován i prostřednictvím fyzické práce. Jelikož je tato problematika poměrně rozsáhlá, budu se jí věnovat v samostatné podkapitole, kde se pokusím o srovnávací analýzu různých forem nedobrovolné práce se zvláštním zřetelem k Čechům a českému prostředí. Zatím ale nahlédněme do Československa té doby, které bylo hospodářskou krizí také postiženo a navíc se v něm o slovo začaly hlásit různé militantní a nacionalistické živly.

V Československu v letech krize

„Táže se pan učitel: „Řekněte mi, děti, co je to máslo.“ Hlásí se Pepík. „No tak, Pepíku, pověz nám to!“ „Máslo to je prosím to žlutý, co nám maminka mazala na chleba, když byl tatínek ještě nezaměstnaný.“³⁰⁹

S postupem krize a spolu s vývojem v Německu se komplikovaly i německo-české vztahy uvnitř ČSR. Ještě před nástupem Hitlera k moci získalo nacistické hnutí četné přívržence mezi Němci v ČSR. V Československu působila nacistická strana, která se podle hitlerovského vzoru nazývala Německá nacionálně socialistická dělnická strana³¹⁰. Mezi její hlavní požadavky patřila mimo jiné i hospodářská jednota se Třetí říší.³¹¹

---

³⁰⁸ E. B. BUKEY, Hitlerovo Rakousko, s. 40.

³⁰⁹ J. VOJTĚCH (ed.), Anekdoty z protentokrátu, Praha 1975, s. 68.

³¹⁰ DNSAP – Deutsche Nationalsozialistische Arbeiterpartei, kterou po jejím zákazu nahradila od roku 1933 Fronta sudetoněmecké domoviny (Sudetendeutsche Heimatfront – SHF), roku 1935 se transformovala v Sudetoněmeckou stranu (Sudetendeutsche Partei – SdP), která se významnou měrou zasloužila o rozbití ČSR roku 1938.

³¹¹ V. PRŮCHA a kol., Hospodářské a sociální dějiny Československa, 1. díl, s. 261.

Nepříznivá hospodářská situace se nejmarkantněji projevovala v českém pohraničí. Zde byl soustředěn lehký průmysl, který byl krizí³¹² velmi těžce postižený. To se stalo v sudetoněmecké agitaci i v dalších letech záminkou k útokům na čs. stát a jeho hospodářskou politiku. I přesto, že československá vláda rozhodně nechtěla cíleně diskriminovat německé podnikatele při zadávání státních zakázek, zastávali Němci v československém pohraničí opačný názor.³¹³

Němečtí nacionalisté tedy zneužívali krizi ve svůj prospěch a jejich vliv tím stoupal. Markantně se to ukázalo v obecních volbách na podzim roku 1931. Dělníci byli velmi nespokojeni s politikou německé sociální demokracie, jejíž zástupci seděli ve vládě, ale neudělali nic pro zlepšení tehdejšího stavu.³¹⁴

Na této atmosféře se podepsaly i přiosťující se českoněmecké vztahy. Je velkou ironií, že to byli právě čeští Němci, kteří dopláceli na Hitlerovu hospodářskou politiku. Němečtí nacisté zavedli embargo na dovoz zboží z Československa. Tím byl postižen především lehký průmysl v pohraničí. Zdejší výrobky se spolu s hnědým uhlím nejvíce vyvážely právě do Německa.³¹⁵

Jak vůbec vypadalo československé pohraničí v těchto klíčových letech? Poměrně zdařilý obraz poměrů v Sudetech té doby nám pomůže přiblížit židovský komunistický novinář Fritz Beer: „*V létě jsme oba pracovali v táboře pro děti z hladových oblastí. Dostal jsem na starost jednu skupinu z Krušných hor. Jej*

---

³¹² Po krachu na newyorské burze se nejprve zdálo, že krizový propad bude v ČSR mírný, ale vývoj v letech 1931 a 1932 tyto optimistické úvahy vyvrátil. Přispěl k tomu i náhlý útlum investiční výstavby po doznění investiční vlny z druhé poloviny 20. let, na němž se podílela také redukce bankovních úvěrů na investiční účely. Krize byla mimořádně ostrá a vleklá, nepříznivá léta tvořila převážnou část cyklu, oživení hospodářství bylo nevýrazné, technická modernizace pomalá a investiční činnost skromná. Krize dosáhla svého dna v roce 1933 a doznívala až do roku 1936. Krátké oživení vyústilo koncem roku 1937 v novou cyklickou krizi. Průmyslová výroba klesla do roku 1933 o 40 % a ani v roce 1937 nedosáhla úrovně z roku 1929. Vysoká nezaměstnanost se stala chronickým jevem. Dalším tíživým problémem byla nerovnoměrnost hospodářského vývoje. Na druhé straně je třeba připomenout, že zbrojení, které v republice probíhalo, stimulovalo ekonomickou aktivitu v některých průmyslových odvětvích a budováním opevnění a strategicky významných komunikací došlo ke konjunktúře i ve stavebnictví. V. PRŮCHA a kol., *Hospodářské a sociální dějiny Československa*, 1. díl, s. 271.

³¹³ Tamtéž, s. 261.

³¹⁴ R. SAK, *Hnědá kolona dosud čeká*, České Budějovice 1962, s. 53.

³¹⁵ A. KLIMEK, 30. 1. 1933. *Nástup Hitlera k moci*, s. 142.

průvodci mi vyprávěli, jak hrozivě působí na politickou situaci v sudetském území rostoucí síla nacionálních socialistů v Německu. Uzrál mi z toho nový plán. Vydám se pěšky a autostopem po sudetském území, navrhl jsem redakci Rotes Vorwärts³¹⁶. Budu žít s brusiči skla a kovodělníky, s nástrojaři, s horníky, textiláky a nezaměstnanými. Každý týden se budu vracet do Liberce a napíšu reportáž o území, v němž by potom nakladatelství mohlo o víkendů provést reklamní kampaň. Požadoval jsem jen mírný honorář, záleželo mi na tom, poměřit se na čistě žurnalistickém úkolu. Začal jsem v Krušných horách, tam byla moje úloha prostá: každý byl dychtivý mě informovat. Žil jsem u rodičů dětí, o něž jsem se staral v táboře, spal v komorách, na půdě a v kůlnách, pil cikorku a jedl černý chleba se škvarky a bramborové placky. Když jsem přinesl špek, salám nebo sádlo, byli rozpačití, jako by byli zanedbali svoji pohostinnost. Bída se tu snášela lépe, protože mnozí bydleli ve vlastních domcích s malou zahrádkou, roztroušených po horských svazích. Často to byla veselá bída, smálo se a žertovalo.³¹⁷

V odlehlých vesnicích, kde byli bez práce skoro všichni a kde už nebyly obchody ani možnost příležitostného výdělků, byl však tvrdý hlad. „Na jaře jsme ze zoufalství jedli mladé výhonky trávy,“ vyprávěla mi jedna žena. Vypadala na padesát a bylo jí třicet. Její poslední dítě zemřelo pár měsíců po porodu, protože neměla mléko. Mluvil jsem s lékaři i řezníky, s učiteli a dřevorubci, s ladiči harmonik a výrobci trumpet; každý měl nějaké vlastní trápení. V Kraslicích jsem jedno dopoledne seděl na pracovním úřadě; na louce v Zelené Hoře jsem naslouchal poradě dvanácti nezaměstnaných tvořících obecní radu; v nemocnici v Nejdku jsem prvně viděl otok z hladu a opuchlá břicha dětí. Jeden lesník mi nabídl, abych si vybral jednu z jeho dcer, jsou všechny dobře vychované, skromné a pilné. Nemají pouze věno. (...) Viděl jsem hodně. Na sudetském území se vyráběla jablonecká bižuterie a broušené sklo, Kunertovy hedvábné punčochy, ústecké pletené zboží, karlovarské oplatky a mnoho jiného; z Německa váł přes hranici nový vítr extrémního nacionalismu. (...) Reportáže ukazovaly povrch, ne však co bylo pod ním, mezi nevyřčenými slovy. Co lidé cítí, když se den nepodařil? Jak to, že jsou ještě schopni milovat a zřídka kdy nenávidí? Takovými věcmi se tenkrát

---

³¹⁶ Rudí vpřed.

³¹⁷ F. BEER, ...a tys na Němce střílel, s. 92-93.

*noviny nezabývaly, byly to náměty na román. A mnohé bylo tabu. Například, jak nezaměstnanost ničí lidské sebevědomí a zatěžuje vztahy mezi manželi. Komunisté se v tom nelišili od ostatních. Jakmile muž nebyl schopen uživit rodinu, cítil se postižený ve své virilitě, ačkoliv si to uvědomoval jen velmi nejasně. Když na chleba začala vydělávat žena, protože nižší ženské platy jí usnadnily nalézt zaměstnání, platilo za nemůžné dělat její domácí práci.*³¹⁸

Ostrý a nebyvale vleklý průběh krize vedl v celé ČSR k radikalizaci početných skupin obyvatelstva, zejména průmyslového a zemědělského dělnictva, nezaměstnaných a exekucemi ohrožených rolníků. Propuklo mnoho sociálně motivovaných a stále častěji i protikapitalisticky zaměřených demonstrací, do organizovaných forem přerůstalo hnutí nezaměstnaných, byly pořádány hladové pochody a protestní akce mládeže, přes nevýhodné objektivní podmínky pro stávkový boj (za branami podniků čekali na práci nezaměstnaní), jich proběhla celá řada. Někdy měly bouřlivý průběh, často poutaly pozornost veřejnosti a nezřídkou končily srážkami s četnictvem a policií.³¹⁹

Hospodářskou krizi se v lednu 1933 pokusem o puč snažili ve svůj prospěch využít i moravští fašisté. Jejich cílem bylo ve finále neúspěšné obsazení vojenských kasáren v Brně-Židenicích. Tito renegáti inspirovaní svými italskými a německými vzory chtěli poté podniknout pochod na Prahu, kde by došlo k převzetí moci. Není bez zajímavosti, že i tímto způsobem chtěli zúčtovat s bídou a nezaměstnaností.³²⁰

Krize byla v Československu delší a hlubší než ve většině jiných zemí a pokrizové oživení méně zřetelné. Způsobil to celý komplex příčin: nevhodná, ještě nepřekonaná „rakousko-uherská“ struktura průmyslové výroby, technické zaostávání za předními zeměmi, zhroucení vývozu ovlivněné i skladbou exportovaného zboží, paralelní agrární krize při velké váze zemědělství v ekonomice, nízká kupní síla obyvatelstva na vnitřním trhu a opožděné reakce hospodářské politiky (zejména měnové politiky) na krizové jevy.³²¹

---

³¹⁸ F. BEER, ...a tys na Němce střílel, s. 93-94.

³¹⁹ V. PRŮCHA a kol., Hospodářské a sociální dějiny Československa, 1. díl, s. 262.

³²⁰ T. PASÁK, Český fašismus, s. 122.

³²¹ V. PRŮCHA a kol., Hospodářské a sociální dějiny Československa, 1. díl, s. 273.

V hospodářské politice byla zdůrazněna přerozdělovací funkce státního rozpočtu, z něhož byl hrazen širší okruh různých dotací a sociálních plateb, mimo jiné výdaje na nezaměstnané a chudinskou péči. V rámci toho organizoval stát také „produktivní péči“ o nezaměstnané (tzv. nouzové práce) a budoval pro ně i pracovní tábory. Mezi další opatření, která měla zamezit hospodářskému rozvratu, patřila sanace bank, daňové úlevy, výhodné dopravní tarify pro vývozce, v železniční dopravě docházelo k zestátnování tratí s cílem racionalizovat dopravní systém a sjednotit dopravní podmínky.³²²

V letech 1932 – 1933 došlo přibližně k trojnásobnému zvýšení nezaměstnanosti proti roku 1929. V Československu vzrostla v tomto období nezaměstnanost osmnáctkrát, což však bylo způsobeno nejen velikostí krize, nýbrž i nízkou výchozí základnou. Jestliže v létě a na podzim roku 1932 evidovaly zprostředkovatelné práce kolem 35 000 neumístěných uchazečů o zaměstnání, do konce tohoto roku se jejich počet zvyšoval až do maxima 920 000 v únoru 1933. Skutečný rozsah nezaměstnanosti byl proti údajům zprostředkovatelen práce ještě daleko vyšší. Podle odhadu převýšil počet nezaměstnaných jeden milion a v zimě roku 1933 se přiblížil 1,3 milionu, takže včetně členů rodin bylo touto sociální pohromou postižena pětina populace. Tíživou situaci nijak výrazně nepomáhaly řešit zprostředkovatelné práce, které byly nerovnoměrně rozmístěny. Navíc šance získat jejich prostřednictvím zaměstnání nebyla příliš velká – na jedno volné místo připadlo v roce 1930 sedm uchazečů, ale o čtyři roky později již 144 zájemců o práci. Krize zasáhla v republice nejvíce průmyslová odvětví a na východě země zemědělství.³²³

Není tedy žádný div, že bídou velmi sužovaní pohraniční Němci začali pošilhávat po nacistickém Německu. V jejich očích zde byla vysoká zaměstnanost, kouřící komíny a rostoucí výdělky.³²⁴ Německý dělník nebo rolník srovnával mzdy v sousedním Německu s ubohými podporami v nezaměstnanosti, jež poskytoval československý stát. Nechápal, proč by měl hladovou republiku bránit proti nacistické expanzi. Byl proto přístupný sociální demagogii německých

---

³²² V. PRŮCHA a kol., Hospodářské a sociální dějiny Československa, 1. díl, s. 279.

³²³ Tamtéž, s. 399.

³²⁴ A. KLIMEK, 30. 1. 1933. Nástup Hitlera k moci, s. 170.

nacionalistických stran, které ho přesvědčovaly, že příčinou jeho útrap je sama existence Československé republiky.³²⁵

Kulminačním bodem nezaměstnanosti byl většinou rok 1933, ale v zemědělství, dřevozpracujícím průmyslu a obchodě až rok 1935 a v potravinářském průmyslu, zahradnictví a domácích službách až rok 1936.³²⁶

Celková zaměstnanost klesla do roku 1934 proti předkrizovému stavu o 22 % a v závěrečném roce 1937 byla o 7 % nižší (za leden až srpen 1938 o 5 % nižší).³²⁷

Například ještě v roce 1935 napočítaly úřady v jižních³²⁸ Čechách více nezaměstnaných než v roce 1933. Nejhorší stav byl na Kaplicku, v prachatickém okrese i na Krumlovsku.³²⁹

Na neutěšené sociální podmínky reagovali někteří lidé tím, že se rozhodli hledat své štěstí za hranicemi republiky. Celkem bylo v letech 1930 – 1937 vydáno 78 000 vystěhovaleckých pasů. Největší přesuny osob probíhaly v letech, které rámují celé uvedené období, citelný nárůst zaznamenal především rok 1937 díky eskalaci mezinárodního napětí ze strany nacistického Německa. Emigrace pokračovala i v roce 1938, kdy ještě zesílila. Z ČSR prchali v obavách před Hitlerem hlavně Židé a němečtí antifašisté. Ne všichni ale z republiky odcházeli kvůli obavám. Značný počet lidí vyjel do zahraničí za sezónní práci, především do Rakouska a Německa. Šlo celkem o 90 000 osob.³³⁰

Přelomové události přinesl rok 1935. Ve volbách do poslanecké sněmovny překvapivě zvítězila SdP Konrada Henleina³³¹. Významné zisky zaznamenaly i další nacionalistické strany.³³²

---

³²⁵ M. PECHA, – S. ŠMÍD – V. VONDRA, Protifašistický odboj 1938 – 1945 na Českobudějovicku, České Budějovice 1986, s. 18.

³²⁶ V. PRŮCHA a kol., Hospodářské a sociální dějiny Československa, 1. díl, s. 400.

³²⁷ Tamtéž, s. 398.

³²⁸ V Jihočeském kraji bylo 9 177 nezaměstnaných v roce 1930, 15 208 v roce 1931, 18 001 v roce 1933. Českokrumlovsko 1918 – 1988. K 70. výročí vzniku Československa, Český Krumlov 1988, s. 20.

³²⁹ R. SAK, Hnědá kolona, s. 58.

³³⁰ V. PRŮCHA a kol., Hospodářské a sociální dějiny Československa, 1. díl, s. 397.

³³¹ Konrad Henlein (6. 5. 1898 – 10. 5. 1945), patrně nejdůležitější pronacistický politik v předválečném Československu, čelný představitel sudetoněmeckých separatistů. Narodil se ve Vratislavicích nad Nisou rodičům ve smíšeném manželství. Jeho otcem byl etnický Němec, zatímco matka byla Češka. Vystudoval obchodní akademii v Liberci. V 1. světové

Ani komunistická strana v té době nezhálela. Se střídavými úspěchy se snažila organizovat hnutí nezaměstnaných a propojit je s bojem zaměstnaných dělníků proti snižování mezd. Vše probíhalo pod heslem „Ani muže ze závodu, ani halěr ze mzdy!“³³³

Přetrvávající rozsáhlá nezaměstnanost v pohraničních průmyslových oblastech s převážně německou populací byla stále více a více zneužívána henleinovským hnutím v kampani proti ČSR a k propagaci hospodářské politiky nacistického Německa. V letech 1935 – 1936 byla nezaměstnanost v okresech s podílem Němců nad 80% dvojnásobná než v okresech, ve kterých se podíl Němců pohyboval pod dvacetiprocentní hranicí. To souviselo i s takovými okolnostmi, jako bylo vysoké zastoupení průmyslově činného obyvatelstva v pohraničí. Důležitým faktorem byla i malá pružnost německých podnikatelů při restrukturalizaci průmyslu v této oblasti státu.³³⁴

Od poloviny třicátých let klesala nezaměstnanost rychleji v průmyslově rozvinutých okresech než v zemědělských oblastech. V českých zemích nastal výrazný pokles nezaměstnaných i v převážně německých oblastech. V okresech s nadpolovičním počtem obyvatelstva německé národnosti ubylo v letech 1934 – 1938 (jen měsíce před Mnichovem) ve srovnání s rokem 1933 bezmála 165 000 neumístěných uchazečů o práci, tj. 51 % z původního počtu.³³⁵

Hospodářskou krizí byla velmi silně zasažena mládež. Například v roce 1934 hledalo marně pracovní uplatnění kolem 200 000 lidí ve věku od 16 do 24 let. Nejvíce byla postižena dělnická mládež po vyučení a absolventi středních a

---

válce sloužil v řadách rakousko-uherské armády. Na italské frontě byl zajat. Za 1. republiky patřil nejprve k německým aktivistům, později se přidal na stranu německých nacionalistických separatistů. Jeho aktivity vedly 30. 9. 1938 k mnichovské dohodě, která připravila Československou republiku o pohraniční oblasti obývané německým obyvatelstvem. Poté, co SdP splnila svůj účel, byla tato Henleinova strana dne 5. 11. 1938 inkorporována do NSDAP. Od 1. 5. 1939 zastával funkci župního vedoucího (Gauleiter) Říšské župy Sudety až do konce války. V květnu 1945 byl zajat Američany. Během internace v plzeňských kasárnách spáchal sebevraždu přeřezáním tepen pomocí skla z brýlí. Byl pohřben do neoznačeného hrobu na plzeňském centrálním hřbitově. http://en.wikipedia.org/wiki/Konrad_Henlein ze dne 28. 8. 2005.

³³² V. PRŮCHA a kol., Hospodářské a sociální dějiny Československa, 1. díl, s. 264.

³³³ Tamtéž, s. 400.

³³⁴ Tamtéž.

³³⁵ Tamtéž, s. 401.

vysokých škol po ukončení studia. Z výběrového šetření roku 1934 vyplynulo, že ještě rok po maturitě nenašlo zaměstnání značné procento absolventů: z gymnázií a reálků 74 %, z obchodních akademií 45 %, z učitelských ústavů 53 % a z odborných škol 61 %. Nezaměstnanost zasáhla také příslušníky inteligence, z nichž přišlo o místo na 50 000 lidí.³³⁶

Ministerstvo sociální péče se snažilo čelit krizi přijetím plánu pro boj s nezaměstnaností. Jedním z opatření bylo i zadávání veřejných investic. Proto byla prováděna výstavba bytů, protiletceckých krytů, přehrad a hydroelektráren, zkvalitnění silniční sítě, regulace a splavňování řek, meliorace a elektrifikace. Objevily se i projekty dálnice, pražského metra a labsko-dunajsko-oderského průplavu.³³⁷

Exploze nezaměstnanosti si vynutila změnu přístupu k podporám, protože gentský systém zavedený roku 1925 zaručoval podporu jen členům odborů, navíc v době minimální nezaměstnanosti. Po nástupu krize byly zdroje odborových organizací vyčerpány. Od roku 1930 byl gentský systém doplněn státní stravovací akcí. Vztahovala se na odborově neorganizované nezaměstnané, pokud byli od ledna 1929 zaměstnání po dobu alespoň tří měsíců. Svobodní dostávali týdně poukázku na potraviny v hodnotě 10 Kč a ženatí v hodnotě 20 Kč. Poukázky byly lidově nazývány žebračenkami³³⁸. Podle zákona z roku 1930 stát poskytoval také příspěvky organizátorům tzv. nouzových prací pro nezaměstnané – státním institucím, zemím, okresům, obcím a jiným investorům; aspoň 15 % osob mělo být zaměstnáno z řad mladistvých. Maximální příspěvek na jednoho pracovníka byl 10 Kč denně. Většinou šlo o stavební práce na dopravních komunikacích, při regulaci řek apod.

---

³³⁶ V. PRŮCHA a kol., Hospodářské a sociální dějiny Československa, 1. díl, s. 401.

³³⁷ Tamtéž, s. 401-402.

³³⁸ „Nechtěl jsem žít za žebračanky – chtěl jsem práci. Ráno jsem šel z domova a ptal jsem se na všech možných místech, ale nikde nic. A večer domů – znovu a znovu říkat ženě, že jsem práci nenašel. To byly dlouhé, těžké dny. (...) A tak jsem byl bez práce dál, až přišly vánoce. Z radnice nám dávali dvacetikorunové žebračanky a k vánocům nám slíbili „zvláštní přiděl“ – kilo a půl mouky. To ovšem zdaleka nemohlo stačit. Hrozilo nám, že budeme i o vánocích hladovět.“ F. SCHWEIGHOFER, Život za žebračanky, in: Bojovali – zvítězili. Sborník vzpomínek starých komunistů z Jihočeského kraje, České Budějovice 1961, s. 111.

Od roku 1934 byly pro nezaměstnané zřizovány pracovní tábory – první v Terezíně pro stovku mladých lidí ve věku od 18 do 20 let. Tábor řídily vojenské osoby a většina mzdy se odváděla správě tábora na stravu a k úhradě dalších nákladů. Pracovní tábory organizovala také firma Baťa s příslibem přijetí do zaměstnání těch dělníků, kteří se osvědčili.³³⁹

Rozšířeným jevem ve třicátých letech byla také polozaměstnanost, která měla různé podoby. Představovaly ji snížené pracovní hodiny při zachování plného počtu směn, vysazování z práce po část týdne, nucené zahálky, v oborech se sezónním zaměstnáním zkracování období pracovní činnosti. Kromě toho byli lidé značně citliví na přesčasovou práci, která nabývala i ilegálních forem.³⁴⁰

Krise v ČSR byla ještě více prohloubena velmocenskou politikou ústupků nacistickému Německu. Po mnichovské dohodě přišla Československá republika o řadu území. Byl to logický důsledek mnoha nepříznivých faktorů – nedodržení spojeneckých závazků ze strany spojenců, protičeskoslovenský postoj Polska a Maďarska a značná vojenská síla Německa umocněná navíc zábořem Rakouska a rozmachem henleinovského hnutí.³⁴¹ Tyto okolnosti způsobily konec téměř dvacetileté období nového státu.

Je také důležité připomenout, že to bylo samo nacistické Německo, které mnichovskou dohodu porušilo, a to v bodě, který sliboval plebiscit na národnostně smíšených územích. Z vojenského hlediska byla Druhá republika³⁴² vydána na milost a nemilost nacistickému Německu. Zpretrhání dopravní sítě posilovalo závislost republiky na sousedech a ztěžovalo vyjednávací pozici státu.³⁴³ Při vytyčování nových území se schválně kalkulovalo s rozvrácení železniční a silniční sítě. Úmyslně došlo k přerušení všech nejdůležitějších železničních komunikací, jež zajišťovaly spojení pohraničních oblastí s vnitrozemím a také se zahraničím.³⁴⁴

---

³³⁹ V. PRŮCHA a kol., *Hospodářské a sociální dějiny Československa*, 1. díl, s. 402.

³⁴⁰ Tamtéž, s. 403.

³⁴¹ Tamtéž, s. 426.

³⁴² Česko-Slovensko v období od 30. 9. 1938 do 14. 3. 1939.

³⁴³ V. PRŮCHA a kol., *Hospodářské a sociální dějiny Československa*, 1. díl, s. 426.

³⁴⁴ J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Druhá republika 1938 – 1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 165-166.

Na odtrženém území zůstalo 1 430 000 Čechů, Slováků a Rusínů. I když Hitler prohlašoval, že nechce na novém území jediného Čecha, získal po Mnichově území s 22 % Čechů.³⁴⁵

Podle odhadu ztratilo Československo oblasti, na něž připadalo 35 % vytvořeného národního důchodu a plné dvě pětiny průmyslové kapacity státu – 40 % větších závodů a 43 % činných osob, z toho 48 % činných osob v Čechách, 39 % v Moravskoslezské zemi, 20 % na Slovensku a 34 % na Podkarpatské Rusi. Podíl Slovenska na celostátní průmyslové výrobě se zvýšil z 8 % na 11 %. Kooperační vztahy mezi podniky ve vnitrozemí a v pohraničí se zpřetrhaly nebo zkomplikovaly.³⁴⁶

Ztracená hospodářská výkonnost celého odtrženého území silně zredukovala ekonomické možnosti zbylého Československa. Z dosavadní hospodářské struktury vypadly celé průmyslové oblasti. Zvláště těžce se celkové situace dotýkala ztráta uhelných revírů na Mostecku, Falknovsku (Sokolovsku) a Ostravsku, velkých hutních a strojírenských podniků v Třinci, Bohumíně a Kopřivnici, Svinově, Chomutově i chemických závodů na Ústecku, Mostecku, Falknovsku a Ostravsku, ale třeba i v Bratislavě-Petržalce. Takřka katastroficky působila ztráta energetických zdrojů, především 90 elektráren.³⁴⁷

Na minimum klesla těžba vzácných rud a fakticky za hranicemi republiky se ocitla těžba tuhy, kaolinu a sklářského křemičitého písku. Z průmyslové kapacity v oblasti výroby porcelánu zůstalo pouhých 10 %, v hračkářském a sklářském průmyslu jen 25 %. Územní ztráty výrazně postihly také textilní průmysl (úbytek 63 % kapacity), papírenský průmysl (ztráta 54 % kapacity) a i v oblasti kovoprávního průmyslu ubylo celkem 30 % dosavadní výrobní kapacity.³⁴⁸

Zemědělství také utrpělo ztráty, ale v porovnání s průmyslem nebyly tak drastické. V odtržených oblastech zůstalo 33 % orné půdy, ale i tak byla pomnichovská republika soběstačná v produkci čtyř hlavních obilnin: pšenici, ječmenu, žitu a ovsu.³⁴⁹

---

³⁴⁵ V. PRŮCHA a kol., Hospodářské a sociální dějiny Československa, 1. díl, s. 428.

³⁴⁶ Tamtéž.

³⁴⁷ J. GEBHART – J. KUKLÍK, Druhá republika 1938 – 1939, s. 163-164.

³⁴⁸ Tamtéž, s. 164.

³⁴⁹ Tamtéž, s. 165.

Republika se také musela postarat o obrovské množství migrantů, kteří uprchli ze zabraného pohraničí do vnitrozemí. Jejich počet byl odhadován na 450 000, z toho 335 000 změnilo bydliště v době pomnichovské republiky.³⁵⁰ S nezaměstnaností a se zvyšujícím se počtem uprchlíků přímo souvisel nacistický boj na poli hospodářském. Češi byli propouštěni ze zaměstnání, SdP zasílala lidem letáky s důrazným zákazem nakupovat u Čechů a Židů. K psychologickému a sociálnímu útlaku se přidal ještě útlak fyzický.³⁵¹

Rozsáhlá migrace pozměnila sociální skladbu obyvatelstva v českém vnitrozemí a ještě výrazněji v té části populace, která zůstala v pohraničí. Ze zabraných krajů uprchla většina českých státních zaměstnanců, příslušníků inteligence, vojáků z povolání, velkých podnikatelů a zbytkových statkářů, takže zde téměř vymizely dvě sociální skupiny Čechů – buržoazie a inteligence. Odstěhoval se také značný počet dělníků, zatímco rolníci byli mezi přesídlenci zastoupeni v nepatrné míře.³⁵²

O běžence se na území Druhé republiky staral Ústav pro péči o uprchlíky, který poskytoval postiženým osobám cennou pomoc právní ochranou, vymáháním náhrad za opuštěný majetek, opatrováním zaměstnání a obydlí, pomoc při otevírání živností, zprostředkováním půjček a přidělů půdy, výměnou peněz vystěhovalcům aj.³⁵³

Kumulace složitých hospodářských a sociálních problémů po mnichovském diktátu a územních změnách vedla na podzim 1938 k všeobecnému uznávání důležité úlohy státu, i když ojediněle se nadále také ozývaly opačné hlasy liberálních ekonomů. Období pomnichovské republiky se stalo nástupem k vytvoření uceleného systému řízeného hospodářství, který podle převažujících představ měl vycházet z domácích podmínek. Skutečnost se však od tohoto scénáře odkláněla. Rostl počet těch, kteří z faktického souhlasu Velké Británie a Francie s vřazením republiky do mocenské sféry nacistického Německa vyvozovali, že je nevyhnutelné, aby se čs. hospodářská soustava přibližovala

---

³⁵⁰ V. PRŮCHA a kol., Hospodářské a sociální dějiny Československa, 1. díl, s. 431.

³⁵¹ Českokrumlovsko 1918 – 1988, s. 29.

³⁵² V. PRŮCHA a kol., Hospodářské a sociální dějiny Československa, 1. díl, s. 432.

³⁵³ Tamtéž, s. 434.

fašistickému vzoru – nejen Německu, ale v některých případech (hlavně v pojetí Hlinkovy slovenské ľudové strany) i Itálii.³⁵⁴

To, že bylo Česko-Slovensko ve vleku hitlerovského Německa, dokládá i jednání o výstavbě exteritoriální dálnice na úseku Vratislav – Vídeň. Výsledkem byla ponižující dohoda, ve které se ČSR zavázala poskytnout zdarma pozemky, které by přešly trvale do německého vlastnictví. Staveniště i dálnice se měly fakticky stát německým územím, pasově i celně začleněným do Německa. Na práci měli být využiti čeští dělníci, zejména nezaměstnaní soustředění v pracovních oddílech.³⁵⁵

Po Mnichově se opět ozvala hospodářská krize. Zesílil inflační proces, který vyvolal pokles reálných příjmů zaměstnanců a znehodnocování úspor. Životní náklady dělnických domácností stouply za pouhých šest měsíců od srpna 1938 do února 1939 o 6,4 %, přičemž mzdy zůstaly na dřívější úrovni.³⁵⁶

Podobu hospodářství Druhé republiky znatelně poznamenala systematická hospodářská expanze říšského kapitálu doprovázená zásahy do dosavadního bankovního a také měnového systému. Vzájemné čs.-německé finanční a hospodářské vztahy výrazně ovlivňoval vynucený a nerealistický kurz marky. Hodnota stanovená zpočátku na 8,33 Kč a později na 10 Kč za 1 marku podhodnocovala reálnou směnnou hodnotu koruny.³⁵⁷

Z celkového počtu nezaměstnaných zůstala sice více než polovina na odtrženém území, ale v pomnichovské republice vykazovala nezaměstnanost vzestupný trend. Bylo to způsobeno nejen obvyklými sezónními výkyvy, ale i přílivem uprchlíků, demobilizací vojáků a nedostatkem objednávek v mnoha podnicích. Koncem ledna 1939 bylo v ČR registrováno 180 000 neumístěných uchazečů o zaměstnání; jejich skutečný počet byl podstatně vyšší, protože k dřívějším mezerám v evidenci se přidala obava ze zařazení do pracovních útvarů.³⁵⁸

---

³⁵⁴ V. PRŮCHA a kol., Hospodářské a sociální dějiny Československa, 1. díl, s. 436.

³⁵⁵ Tamtéž, s. 439.

³⁵⁶ Tamtéž, s. 444.

³⁵⁷ J. GEBHART – J. KUKLÍK, Druhá republika 1938 – 1939, s. 169-170.

³⁵⁸ V. PRŮCHA a kol., Hospodářské a sociální dějiny Československa, 1. díl, s. 445.

Nezaměstnaní byli po vzoru fašistických zemí soustřeďováni v pracovních útvarcích, které se početně rozšiřovaly a měnily se v polovojenské jednotky („prapory³⁵⁹“). Neumístěné uchazeče o zaměstnání do nich povolávaly okresní úřady příkazy, proti nimž nebylo odvolání. V čele útvarů stáli vojáci z povolání a na Slovensku navíc kněží. Od jejich vzniku si vláda slibovala „snížení“ počtu osob, které se hlásily ve zprostředkovatelcích o práci. Pracovní útvary byly využívány hlavně při údržbě silnic a regulaci řek, na železničních i jiných stavbách a na velkostatcích. Počítalo se s nimi také pro připravovanou výstavbu exeterritoriální dálnice Vratislav-Brno-Vídeň, kde by dělníci pracovali přímo pod německým vedením. Koncem ledna 1939 soustřeďovaly pracovní útvary něco přes 10 000 osob, což představovalo 5,6 % nezaměstnaných.³⁶⁰

Situace v pracovních táborech nebyla nijak růžová, což dokládá i svědectví pamětníka z Budějovicka: „V roce 1938 jsem byl s dalšími nezaměstnanými zařazen do pracovního tábora. Byli jsme oblečeni do starých vojenských stejnokrojů, hromadně ubytováni v bývalé německé rolnické škole ve Čtyřech Dvorech. Podléhali jsme vojenským zákonům. Žold činil na pracovníka za den Kč 1,50 a za každou odpracovanou hodinu jsme dostávali 40 haléřů. Když ani po měsíčním pobytu jsme nedostali ani žold, ani peníze za odpracované hodiny, rozhodli jsme se po poradě zorganizovat stávkou. Stávka byla úspěšná a zúčastnili se jí všichni pracovníci bez výjimky. Podle vojenských zákonů byla stávka kvalifikovaná jako vzpoura. Po jejím ukončení jsem byl ještě s dalšími zatčen a vězněn ve vojenské věznici v Plzni a odsouzen na dva a půl měsíce tuhého vězení za organizování vzpoury.“³⁶¹ Pracovní tábor ve Čtyřech Dvorech zanechal stopy také v paměti Stanislava Průši: „V táboře nás bylo 400 – 500 nezaměstnaných. Dostali jsme vojenský mundúr, stravu a denní žold 1,50 Kč. Kdo byl ženatý a měl několikačlennou rodinu, nemohl být s tímto stavem spokojen, protože nemohl žít

---

³⁵⁹ Pracovní prapory zahájily svou činnost koncem října 1938. Vznikly v Praze, v Českých Budějovicích (ve Čtyřech Dvorech, viz dále – pozn. T. K.), ve Zlíně, v Brně, Klatovech a dalších městech. V polovině února 1939 již existovalo 19 pracovních praporů o 72 rotách, v nichž bylo zhruba 12 tisíc osob. J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Druhá republika 1938 – 1939*, s. 176.

³⁶⁰ V. PRŮCHA a kol., *Hospodářské a sociální dějiny Československa*, 1. díl, s. 445.

³⁶¹ Vzpomínka Eduarda Lehečky, in: S. PRŮŠA (ed.), *Strana nás vedla*, České Budějovice 1981, s. 36.

*rodinu. Na to se nikdo neptal. Tato situace v zárodku vyvolávala silnou nespokojenost, protože rodina a děti dále hladověly. Na práci se chodilo na silnice, čistit stoky a do zemědělství. Byla to většinou nejpodřadnější práce.*³⁶²

Existence této instituce nezůstala bez odezvy ani v českém tisku. Reagoval na ni týdeník Brázda článkem „Poslání pracovních táborů“. Autor Ladislav Jeníček polemizoval s těmi, kteří pracovní tábory odmítali: *„Řekněme to hnedka na začátku jasně: je u nás stále mnoho těch, kteří nedělají velkého rozdílu mezi pracovním táborem a donucovací pracovní nebo koncentračním táborem. Je to velký a nebezpečný omyl, neboť pracovní tábory musí být celonárodním opatřením vysokého, mravního, sociálního a hospodářského poslání. Jejich úkolem není za něco trestat, nýbrž umožnit co nejúčelnější hospodaření nejcennějším statkem, který nám zbyl a kterým je pracovní energie celého národa. Musí zachycovat tuto energii a využít ji, aby nepřišla na zmar v době větší nezaměstnanosti.*“³⁶³ Mě osobně by velmi zajímalo, zda autor článku viděl nějaký pracovní tábor na vlastní oči, či zda jen papouškoval bezobsažné fráze, které mu někdo podsunul. Domnívám se, že případná autorova osobní zkušenost se zmíněnou institucí by patrně vedla k tomu, že by psal poněkud odlišně. Je to ale jen můj subjektivní pocit, který nemá oporu v žádném věrohodném zdroji.

Faktem zůstává, že pracovní prapory trpěly nekázní, což přinejmenším mírně zpochybňuje jejich samotnou existenci, jež měla vyřešit nezaměstnanost.³⁶⁴

Počátkem března 1939 začaly být zřizovány kárné pracovní tábory pro „neukázněné“ příslušníky normálních útvarů a „osoby štítící se práce, které dovršily 18. rok věku a nemohou prokázat, že mají řádným způsobem zajištěnou obživu.“ Kárné tábory znamenaly v podstatě uvěznění osob, které nemohly být stíhány podle platných zákonů. Pracovní doba nebyla omezena 48 hodinami týdně a peněžní odměna byla stanovena na 10 haléřů za hodinu.³⁶⁵

Pochybují o tom, že by tento způsob obživy přinášel pracujícím nějaký povznášející pocit v podobě dobře vykonané práce či slušné mzdy. V té době se

---

³⁶² Vzpomínka Stanislava Průši, in: S. PRŮŠA (ed.), Strana nás vedla, s. 45.

³⁶³ J. GEBHART – J. KUKLÍK, Druhá republika 1938 – 1939, s. 176.

³⁶⁴ R. KVAČEK, – D. TOMÁŠEK, Causa Emil Hácha, Praha 1995, s. 26.

³⁶⁵ V. PRŮCHA a kol., Hospodářské a sociální dějiny Československa, 1. díl, s. 445.

našli někteří lidé, kteří se nespokojili se zaměstnáním v republice a vydali se za prací do země, kde se vyrábělo ve velkém – do Německa.

Na práci do Německa

„Ti chlapci se chlubili tím, že v říši jsou čeští dělníci považováni za nejzdatnější, nejpilnější a nejochotnější ze všech evropských dělníků, kteří jsou v Německu na práci!“³⁶⁶

Vyvstává otázka, kdo všechno se vydával za prací do Třetí říše. Jaké byly motivy těchto lidí? Co očekávali od této příležitosti? A splnila se jich očekávání? Na tyto otázky se pokusím odpovědět v následujících řádcích. Nejdříve se ovšem zaměřím na odchody za prací českých Němců.

Tato problematika nebyla nikdy českou historiografií příliš dotčena. Ani František Mainuš se Zdeňkem Konečným nevěnovali této problematice takovou pozornost, jakou by si zasloužila. Svůj výzkum zredukovali pouze na Čechy, což je podle mne škoda. Já osobně jsem se ale neubráníl pocitu, že mezi osoby, o kterých jejich stěžejní studie³⁶⁷ pojednává, určitě „proklouzlo“ přinejmenším pár Němců. Já se pokusím nahlédnout na tuto otázku na základě svého archivního výzkumu.

Již v době ohrožení ČSR nacistickým Německem byla českým Němcům dána možnost odejít na práci do Říše. Ta potřebovala stále nové a nové pracovní síly. Podle zprávy policejního ředitelství v Českých Budějovicích byl v Německu citelný nedostatek pracovních sil. Příčinou mělo být zvýšené nasazení ve zbrojním průmyslu, na opevňovacích pracích hlavně na západní hranici Německa a při stavebních pracích na silnicích. Dalšími důvody byly paradoxně masové vstupy německých lidí do pracovních táborů, a dále do SA a SS. K nedostatku lidských

---

³⁶⁶ V. KAPLICKÝ, *Ďáblem posedlí. Kronika z let 1939 – 1945*, Praha 1946, s. 354.

³⁶⁷ Z. KONEČNÝ – F. MAINUŠ, *Pracovní nasazení Čechů v Německu před vypuknutím druhé světové války*, in: *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity (dále jen SPFFBU) 18, C 16*, Brno 1969, s. 121-142.

zdrojů v německém průmyslu mělo přispět i držení „nespolehlivých živlů“ ve věznicích a koncentračních táborech.³⁶⁸

Náborové akce měly však také souvislost s odstraňováním neněmeckých zaměstnanců ve Třetí říši. Náhradou za ně měli být politicky i vojensky kvalifikovaní lidé. Této situace pak využívali čeští Němci k tomu, aby se hlásili na práci do Německa.³⁶⁹ V roce 1938 žádaly německé úřady o 11 000 zemědělských dělníků. Československá strana však byla ochotna vydat povolení jen 7 500 zájemců.³⁷⁰ Existovaly totiž reálné obavy, že by odliv zaměstnanců do Říše způsobil nedostatek zaměstnanců v českých oblastech, a to především při žňových pracích a sklizni chmele.³⁷¹ Tato prognóza se skutečně naplnila a do českých zemí pak přicházeli shánět práci zemědělské dělníci ze Slovenska.³⁷²

Podle dochovaných zpráv mělo již v březnu 1938 opustit České Budějovice 96 mužů a 45 žen německé národnosti, z nichž všichni byli mladší 35 let.³⁷³

Počet českých Němců v Říši měl podle důvěrných informací českobudějovického policejního ředitelství ze dne 1. září 1938 stále narůstat a v následujících dvou letech mělo být v Německu umístěno na 40 000 československých Němců mladších 35 let.³⁷⁴

Mělo se však jednat jen o pouhou zástěrku, neboť tito lidé měli absolvovat vojenský výcvik a výchovu, a poté se měli vrátit zpět, aby uvolnili místo pro další. Mělo jít jen o spolehlivé a důvěryhodné osoby, které měly být právě proto pečlivě vybrány SdP.³⁷⁵

Pod pláštíkem sezónních prací se maskoval i nábor německých dobrovolníků z českého pohraničí pro intervenční vojska ve španělské občanské válce – údajná cesta za polními pracemi byla v zimním období obzvlášť podezřelá.³⁷⁶

---

³⁶⁸ Státní oblastní archiv (dále jen SOA) Třeboň, Policejní ředitelství České Budějovice, inv. č. 437, sign. pres. s. s., kart. 27.

³⁶⁹ Tamtéž.

³⁷⁰ F. MAINUŠ, *Totálně nasazení (1939 – 1945)*, Praha 1974, s. 10.

³⁷¹ SOA Třeboň, Policejní ředitelství České Budějovice, inv. č. 437, sign. pres. s. s., kart. 27.

³⁷² Z. KONEČNÝ – F. MAINUŠ, *Pracovní nasazení Čechů*, in: SPFFBU 18, C 16, s. 122.

³⁷³ SOA Třeboň, Policejní ředitelství České Budějovice, inv. č. 437, sign. pres. s. s., kart. 27.

³⁷⁴ Tamtéž.

³⁷⁵ Tamtéž.

³⁷⁶ R. CÍLEK, *Krvavá předehra. Španělsko, 1936 – 1939: občanská válka a zahraniční intervence*, Praha 2004, s. 244.

I Češi se vydávali za Pyreneje, aby zasáhli do španělské občanské války. K tomuto kroku je nevedlo pouze komunistické přesvědčení, ale také touha po dobrodružství, podporovaná nezaměstnaností a hmotným nedostatkem, který zavinila krize.³⁷⁷

Po uzavření mnichovské dohody se spektrum pohnutek pro odchody za prací rozšířilo. Kvůli nedávným událostem se zcela logicky obrátil hněv českých lidí proti jejich německým spoluobčanům. Docházelo k propouštění Němců z práce, obchodníci, živnostníci a zemědělci se setkávali s odmítáním svých výrobků. Podobně jako Češi nebyli ani Němci ve zbytku Česko-Slovenska vůči kulminující krizi imunní. Německá říše proto dokonce organizovala finanční podporu svých „soukmenovců“ a s povolením pražské vlády zorganizovala vytvoření sítě „Arbeitsamtů“³⁷⁸, které měly napomáhat ke „zmírnění nouze“ rozdělováním finanční pomoci a zprostředkováním pracovních míst.³⁷⁹

Díky dochovaným zprávám, které jsou uloženy ve fondu Policejní ředitelství České Budějovice ve Státním oblastním archivu v Třeboni, se můžeme na činnost jedné pobočky „Arbeitsamtu“ v období Druhé republiky alespoň částečně podívat.

Dne 26. listopadu 1938 přijel do Českých Budějovic poslanec SdP Ernst Kundt. Ještě téhož dne po schůzce s čelnými představiteli Němců z Českobudějovicka vyhlásil zřízení budějovické pobočky německého „Arbeitsamtu“ v Československé republice. Zároveň zřídil pobočku Německé říšské pomoci. Prozatímním vedením pobočky „Arbeitsamtu“ byl pověřen advokát Dr. Rudolf Jarolim, v čele „Reichshilfe“ stanul Dr. Karl Pörtl. Za sídlo

---

³⁷⁷ J. FRIEDL, „Španěláci“ z tábora Gurs. Ke vstupu čs. interbrigadistů do naší armády ve Francii 1939-40. *Historie a vojenství*, 2000, č. 4, s. 813.

³⁷⁸ Jan Gebhart a Jan Kuklík ve své práci o Druhé republice píší o „Arbeitsamtech“. Jejich interpretace je však nepřesná a povšechná. Nešlo o několik pracovních úřadů, nýbrž pouze o jednu jedinou instituci, která měla své pobočky ve významnějších městech. Ty pak se staly určitou předzvěstí pozdějších pracovních úřadů v Protektorátu Čechy a Morava. Za Druhé republiky se však staraly výhradně o nezaměstnané Němce. Srov. J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Druhá republika 1938 – 1939*, s. 142.

³⁷⁹ Opět drobná nesrovnalost v textu obou autorů. O finanční zaopatření Němců v Česko-Slovensku se starala Německá říšská pomoc – Deutsche Reichshilfe, která byla přidruženou organizací „Arbeitsamtu“. Srov. J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Druhá republika 1938 – 1939*, s. 142.

obou institucí byl vybrán Německý dům³⁸⁰. Pak bylo provedeno rozčlenění pobočky „Arbeitsamtu“ na jednotlivá oddělení – všeobecné, hospodářské a kulturní. Od 30. listopadu byl dozorem nad oběma institucemi pověřen německý továrník Hans Westen³⁸¹, který ve funkci nahradil senátora Dr. Hilgereinera. Podle informací, které mělo k dispozici policejní ředitelství, je očividné, že tyto instituce sloužily jako náhrada za zrušenou³⁸² SdP.³⁸³

Docházelo ale i k agitaci mezi českým obyvatelstvem, kterému byla slibována finanční odměna, pokud se přidá k německé národnosti.³⁸⁴ Jednalo se především o působení na smíšená manželství. Děti z těchto rodin měly být posílány do německých škol. Této situace se pokoušeli využít někteří nezodpovědní čeští lidé k tomu, aby si finančně přilepšili.³⁸⁵

---

³⁸⁰ Dnešní kulturní dům Slávie na nábřeží řeky Malše. V současnosti je v tomto domě mimo jiné restaurace, kde točí pivo velmi nevalné kvality.

³⁸¹ Hans Westen (24. 6. 1891 – 15. 2. 1947), nacistický funkcionář a majitel smaltovny. Narodil se v Liesingthalu bei Sankt Michael ob Leoben v Rakousku. Vystudoval německé státní gymnázium v Českých Budějovicích a obchodní akademii ve Vídni. Zkušenosti pro své budoucí povolání získal při práci ve smaltovnách v Polsku a ve Velké Británii. Během 1. světové války bojoval v řadách rakousko-uherské armády, v listopadu 1918 převzal vedení rodinné firmy Südböhmische Stanz- und Emailierwerke Franz Westen v Českých Budějovicích. Roku 1934 založil místní pobočku Sudetendeutsche Heimatsfront a stal se jejím předsedou. Roku 1935 byl zvolen za Sudetendeutsche Partei do českého zemského zastupitelstva a roku 1937 za tutéž stranu do městského zastupitelstva v Českých Budějovicích. Již roku 1936 byl obžalován z propagace nacismu, ale na základě udělení amnestie byl obvinění zproštěn. Roku 1938 utekl do obsazeného Rakouska, odkud řídil záškodnické akce proti Československé republice. V březnu 1939 byl ustanoven vedoucím krajského sekretariátu NSDAP v Českých Budějovicích, stal se rovněž poslancem Říšského sněmu v Berlíně a prezidentem Obchodní a živnostenské komory v Českých Budějovicích. V rámci arizace se jeho rodina obohacovala na zabraném židovském majetku, ale údajně měl zachránit některé Židy před transportem do koncentračních táborů. (Je až podivné, kolik „Oskarů Schindlerů“ se koncem války vyrojilo. Domnívám se, že pro bývalé nacisty nebyl větší problém si opatřit dostatek „věrohodných svědků“ či přátel, kteří jim měli potvrdit alibi. – pozn. T. K.) V květnu 1945 uprchl s celou rodinou do bavorského Haidmühle. Téhož roku byl zajat a uvězněn. Byl odsouzen lidovým soudem k trestu smrti, který byl vykonán roku 1947 ve vězení na Pankráci. Encyklopedie Českých Budějovic, České Budějovice 1998, s. 555.

³⁸² Sudetoněmecká strana byla formálně rozpuštěna 16. září 1938 a její představitelé uprchli do Německa. Český antifašismus a odboj. Slovníková příručka, Praha 1988, s. 443.

³⁸³ SOA Třeboň, Policejní ředitelství České Budějovice, inv. č. 439, sign. pres. s. s., kart. 29.

³⁸⁴ Tamtéž.

³⁸⁵ Tamtéž.

Těžko se dá dnes dopátrat, kolik lidí německé národnosti odjelo z jižních Čech za práci do Třetí říše, a také kam se ubíraly jejich kroky. Je doloženo, že z Českých Budějovic odjelo začátkem prosince 1938 na práci do Říše 22 Němců - bývalých zaměstnanců pošt.³⁸⁶

Pobočka „Arbeitsamtu“ z Českých Budějovic organizovala na jaře 1939 transporty dělníků a řemeslníků na stavbu Hermann Göring Werke do Lince. Do této akce byli zainteresováni i četní podnikatelé. Mnozí z nich si však stěžovali na druhorepublikové úředníky, kteří jim především na hraničních přechodech znesnadňovali odjezd za prací. Po německé okupaci českých zemí v březnu 1939 se již žádné stížnosti nevyskytly. Transporty odjížděly v naprostém klidu a pořádku.³⁸⁷

Nyní se dostáváme k problematice odchodů českých lidí za prací na sklonku třicátých let. Podotýkám, že tato kapitola českých dějin už byla dříve několikrát popsána,³⁸⁸ proto se zaměřím jen na ukázání nejdůležitějších bodů, které napomohou k rámcové orientaci v dané problematice. Pro hlubší zájem slouží již výše uvedená literatura.

Podle statistického přehledu roku 1938 měla Československá republika k 30. listopadu celkově 103 585 a k 31. prosinci 142 316 nezaměstnaných. Mzdové zařazení našich dělníků v Německu, aspoň podle slibovaných nabídek před válkou, bylo velmi výhodné, zvláště co se týče převodu marky na československou korunu.³⁸⁹

---

³⁸⁶ SOA Třeboň, Policejní ředitelství České Budějovice, inv. č. 437, sign. pres. s. s., kart. 27.

³⁸⁷ Tamtéž, kart. 29.

³⁸⁸ Nejdůležitější prací k tomuto období je především příspěvek Zdeňka Konečného a Františka Mainuše: Z. KONEČNÝ – F. MAINUŠ, Pracovní nasazení Čechů, in: SPFFBU 18, C 16, s. 121-142. Ten byl pak použit a rozveden v knize Františka Mainuše o nuceném nasazení za 2. světové války, i v jejím pozdějším druhém vydání: F. MAINUŠ, Totální nasazení. Češi na pracích v Německu 1939 – 1945, Brno 1970, s. 9-47; Týž, Totálně nasazení (1939 – 1945), Praha 1974, s. 9-40. Z prací poslední doby jsou této problematice věnovány pasáže v doprovodném sborníku pro výstavu Museli pracovat pro Říši: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války. Doprovodná publikace k výstavě, Praha 2004, s. 9-17.

³⁸⁹ Z. KONEČNÝ – F. MAINUŠ, Pracovní nasazení Čechů, in: SPFFBU 18, C 16, s. 121.

Příslušná ministerstva československé vlády neodmítala žádosti německé vlády o naše pracovní síly a každý odchod československých občanů na práce do Německa posuzovala individuálně.

Ministerstvo stanovilo určitý počet dělníků, kteří smějí odejít za prací do zahraničí. Tato kvóta však bývala často překračována. Přechod přes hranice totiž nebyl nikterak obtížný a trestní sankce po návratu do republiky byly malé.³⁹⁰

Koncem roku 1938 požádalo Německo vládu ČSR, aby povolila přestěhování většího počtu dělníků pracujících v kovodělném a stavebním průmyslu, a to alespoň na dobu dvou let. Je důležité připomenout, že všechny tyto náborové akce byly zpočátku jen málo organizované. Teprve po novém roce nastala změna.³⁹¹

V lednu 1939 došlo k dohodě mezi Státní hospodářskou radou Československa a Německem, která měla řešit nezaměstnanost prostřednictvím odchodů českých dělníků za prací do Říše. Dohoda zajišťovala uchazečům stejné mzdové a sociální podmínky jako německým dělníkům a zaručovala jim i některé výhody, jako například slevy jízdného, odlučné atp.³⁹²

Německé delegaci šlo při jednáních především o to, aby mohla najímat co největší počet českých a slovenských dělníků, prozatím asi 41 000. Čeští zástupci vyslovili požadavek, aby se pokud možno mohlo odstranit najímání pracovních sil „načerno“ a aby dohody vstoupily v platnost, jakmile bude k oboustranné spokojenosti dořešena otázka převodu mezd.³⁹³

Dalším mezníkem při získávání českých pracovníků do Říše byl 15. březen 1939. Po tomto neblahém datu české historie dostaly události novou dynamiku. Nacisté si dobře uvědomovali hospodářský a ekonomický přínos Protektorátu Čechy a Morava pro své válečné plány, proto mělo zatím docházet pouze k najímání přebytečných pracovních sil. Od 23. března byla proto ohlášeno zahájení najímací činnosti. Před tímto datem mělo do protektorátu dorazit 34 verbířů říšského ministerstva práce. Z nich se utvořilo šest „verbovacích kolon“, které začaly pracovat v Praze, Plzni, Kolíně, Moravské Ostravě, Olomouci a v Brně. Najímači pracovali především prostřednictvím inzerátů v denním tisku,

---

³⁹⁰ Z. KONEČNÝ – F. MAINUŠ, Pracovní nasazení Čechů, in: SPFFBU 18, C 16, s. 122.

³⁹¹ Tamtéž.

³⁹² J. GEBHART – J. KUKLÍK, Druhá republika 1938 – 1939, s. 175-176.

³⁹³ Z. KONEČNÝ – F. MAINUŠ, Pracovní nasazení Čechů, in: SPFFBU 18, C 16, s. 122.

plakátů, vyhlášek nebo dokonce obecního bubnování. Nábor nebyl patrně příliš seriózní, jelikož verbíři nabízeli uchazečům mnohem vyšší platy než byla skutečná reálná mzda v Německu.³⁹⁴

Po březnové okupaci českých zemí se opět zvedla vlna nenávisti k Němcům, kteří se nyní již stali okupanty českomoravského prostoru. I tak se mnozí Češi odhodlali k tomu, aby šli pracovat přímo do „jámy lvové“. Důvod byl více než prozaický – obrovská nouze.³⁹⁵

První transporty českých dělníků do Německa odjely z protektorátního území koncem března 1939. Z českého ministerstva sociální péče byli určeni dva úředníci, kteří měli osobně doprovázet každý početnější transport. Do konce března bylo připraveno pro Říši 9 500 pracovních sil z protektorátu a v prvních pěti dnech dubna dalších 3 500. Z tohoto počtu byla také většina do Německa odeslána.³⁹⁶ Během prvních dnů nábory došlo doslova k obležení místností, kde se prováděl nábor. Lidé přicházeli s úmyslem vycestovat za prací, další přitáhla zvědavost. Nával překvapil i členy komisí.³⁹⁷

Chtěl bych znovu připomenout, že tehdy se na venkově i ve městech nacházely desetitisíce nezaměstnaných. Když lidé četli na vyhláškách a plakátech oznámení o výhodných pracovních příležitostech na německém území, chtěli se přesvědčit. V náborových střediscích slyšeli o značných možnostech, které se jim nabízejí v Německu. Slyšeli o vysokých mzdách, sociálních vymoženostech, rodinných příplatcích, dlouhých a častých dovolených na cesty za rodinami apod. Členové komisí líčili pracovní a životní podmínky v růžových barvách. Nelze se tedy divit tomu, že někteří lidé nedokázali odolávat vábení verbířů i legendám o tom, jak se nacionálně socialistický režim stará o své pracující.³⁹⁸

Čeští dělníci byli známí svou dobrou kvalifikací, proto byl o ně velký zájem ze strany německých podnikatelů. Navíc zde svou roli sehrála i určitá tradice, neboť

---

³⁹⁴ Z. KONEČNÝ – F. MAINUŠ, Pracovní nasazení Čechů, in: SPFFBU 18, C 16, s. 124.

³⁹⁵ F. MAINUŠ, Totálně nasazení (1939 – 1945), s. 14.

³⁹⁶ Z. KONEČNÝ – F. MAINUŠ, Pracovní nasazení Čechů, in: SPFFBU 18, C 16, s. 124.

³⁹⁷ F. MAINUŠ, Totálně nasazení (1939 – 1945), s. 14.

³⁹⁸ Tamtéž, s. 15.

Češi tvořili nejsilnější skupinu mezi dělníky, kteří se na německém pracovním trhu vyskytovali v letech 1936 – 1938.³⁹⁹

Nejvíce dělníků odcházelo do Německa především na různé stavební práce a dále byl také zájem o kvalifikované síly v oboru obrábění kovů. Už počátkem května 1939 začalo ubývat dobrovolných zájemců o práci v Říši. Úřad říšského protektora se snažil tuto skutečnost omluvit blížícím se jarním a sezónním období, které přinášelo pracovní příležitosti v samotném protektorátu. Čeští dělníci však byli nespokojeni s některými jevy; například s tím, že nemohli vydělané peníze ihned posílat svým rodinám.⁴⁰⁰ Říše totiž od roku 1931 trpěla trvalým nedostatkem deviz a převody peněžních částek tak zatěžovaly devizový trh.⁴⁰¹

Nespokojenost dělníků postupně narůstala, což se začalo projevovat i v ochotě vycestovat za prací. Protektorátní vláda se snažila počet odchozích regulovat, poněvadž se obávala nedostatku pracovních sil při žňových pracích, krom toho musela kalkulovat s rezervou pracovních sil, která bude potřeba při stavbě dálnice přes protektorát. Již 10. května bylo z německé strany požadováno, aby protektorátní vláda dodala ještě 40 000 dělníků. Vláda nesouhlasila s tak horentními odvody za hranice a pokusila se toto množství omezit stanovením jistých podmínek: zvýšením mezd zemědělských dělníků v protektorátu, vyreklamování dělníků z Říše, pokud bude v protektorátu nedostatek sil a zastavení nábory v okresech, kde byla překročena únosná mez. Říšské orgány však prohlásily, že se nyní už nemusí řídit smlouvou z ledna 1939 a mohou stanovený počet podle svých potřeb libovolně překračovat.⁴⁰²

Nasazení⁴⁰³ českých dělníků v Německu byla od samotného počátku akcí neobyčejně závažnou, a proto se kolem ní vyrojila spousta problémů, které

---

³⁹⁹ J. MILOTOVÁ, „Cizorodí“ dělníci a jejich pracovní nasazení v nacistickém Německu v letech 1939-1945, in: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA – J. PAŽOUT (edd.), Museli pracovat pro Říši Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války. Sborník ze semináře konaného ve Státním ústředním archivu v Praze dne 2. dubna 2004, Praha 2004, s. 27.

⁴⁰⁰ Z. KONEČNÝ – F. MAINUŠ, Pracovní nasazení Čechů, in: SPFFBU 18, C 16, s. 125.

⁴⁰¹ M. SPOERER, Nucené práce pod hákovým křížem. Zahraniční civilní pracovníci, váleční zajatci a vězni ve Třetí říši a v obsazené Evropě v letech 1939-1945, Praha 2005, s. 42.

⁴⁰² Z. KONEČNÝ – F. MAINUŠ, Pracovní nasazení Čechů, in: SPFFBU 18, C 16, s. 126.

⁴⁰³ Tehdy ještě stále víceméně dobrovolné.

musely být řešeny na všelijakých zasedáních a jednáních, obvykle na vysoké úrovni. Zpočátku nebyl prověřován politický charakter uchazečů o práci v Říši, ale už na ujednání 26. května bylo stanoveno, že jmenovité seznamy odjíždějících musí být předány Gestapu.⁴⁰⁴

Pro nábor bylo charakteristické to, že se redukoval pouze na české obyvatelstvo. Najímání Němců do Říše bylo dokonce úředně zakázáno; ačkoli ti by samozřejmě tuto změnu kvůli lepším výdělkům uvítali. Za touto direktivou lze spatřovat snahu nejvyšších říšských orgánů po jakémsi rozmělnění českého národa, eventuálně částečném poněmčení, i když v praxi, totiž při samotném nasazení v říšském prostředí, se tyto tendence zatím neuplatňovaly.⁴⁰⁵ Plány na přesídlení celých rodin do Německa se neseťkaly s úspěchem. Mohly sice citelně napomoci ke germanizaci českého národa, avšak byly odmítnuty Heinrichem Himmlerem jako nerealistické. Nacisté uvažovali především o fyzické likvidaci Čechů. Tyto plány jim ale zhatil nepříznivý vývoj války. Bylo tedy třeba Čechy nejdříve zužitkovat jako levné pracovní síly, a zároveň je národnostně

---

⁴⁰⁴ Z. KONEČNÝ – F. MAINUŠ, Pracovní nasazení Čechů, in: SPFFBU 18, C 16, s. 126.

⁴⁰⁵ Tamtéž, s. 127.

rozmělnit.⁴⁰⁶ Se samotným vyhlazením se mělo počkat až do vítězného konce války.⁴⁰⁷

Stěžejním motivem řešení tzv. české otázky se stalo pracovní využití českého národa. Na tuto skutečnost poukázal i literární vědec Václav Černý ve svých pamětech.⁴⁰⁸

---

⁴⁰⁶ „*Je jenom jedno možné řešení: toto české společenství se musí rozpustit místně a duchovně. Za tím účelem se musí z prostoru Čechy a Morava odstranit nejdříve jeho vedoucí vrstva. Česká inteligence je nesmiřitelným nepřítelem Německa, na rozdíl od dělníků a sedláků.*“ Memorandum gen. Fridericiho, zplnomocněnce armády u říšského protektora ze dne 12. 7. 1939. B. ČELOVSKÝ (ed.), *So oder so. Řešení české otázky podle německých dokumentů 1933 – 1945*, Šenov u Ostravy 1997, s. 226. „*Během vytlačování českého živlu z česko-moravského prostoru by se mohlo použít dalšího vhodného prostředku ve prospěch germanizačního procesu: výměny českých odborných dělníků s německými dělníky ze staré Říše. Myslím si, že tento krok v případě, že jej schválí Vůdce, by mohl v krátké době vést k základní změně struktury dělnictva a tím celého obyvatelstva Protektorátu. (...) Kdyby se vyskytly námitky proti tomu, aby se čeští odborní dělníci usadili ve větším počtu v Německu, mohlo by se pomýšlet přemístit je do polských průmyslových okresů, např. do Lodže nebo Sandomierze; a uvolnění německých dělníků by pak mohli být převedeni do staré Říše.*“ Záznam dr. Giese, osobního referenta K. H. Franka ze dne 7. 10. 1939. B. ČELOVSKÝ (ed.), *So oder so*, s. 231. „*Mohli bychom v rámci nasazení pracovních sil do Německa – v souhlase s rasovou inventurou – usadit v Říši rasově dobré lidi jako dělníky a pak je poněmčít.*“ Záznam Reinharda Heydricha, který zaslal K. H. Frankovi dne 14. 4. 1940. B. ČELOVSKÝ (ed.), *So oder so*, s. 266.

⁴⁰⁷ F. MAINUŠ, *Totálně nasazení (1939 – 1945)*, s. 18.

⁴⁰⁸ „*Neběželo o to likvidovat Čechy do posledního. Běželo o konverzi české etnie (etnické skupiny – pozn. T. K.) ve fyzický nástroj německého úmyslu, redukovat ji na pouhou hmotu, na čirou pracovní sílu, technickou pomůcku, o sobě slepou a bez autonomního smyslu a vlastního záměru. Proč by se říše měla vzdávat české lopaty, českého kladiva, české ruce na páce stroje? Nikdo z Němců nepochyboval a nepopíral, že je to ruka zdatná a pilná! V perspektivě světovládných cílů, které německému národu vytkla nacistická ideologie, měla tato ruka jasné a prospěšné určení. Ale právě jenom ta ruka, nikoliv i jakákoliv hlava, která by práci české ruky dávala i český smysl a cíl, vedla ji k českému prospěchu a spolupracovala s ní na zvláštním a samostatném českém osudu a určení. Běželo o to zachovat si českou ruku a zbavit ji neřesti české myšlenky, která oduševňovala její práci. Od samého počátku protektorátu K. H. Frank napadal českou inteligenci („hrstku intelektuálů“, která zavedla český národ a zmátla ho falešnými velikášskými ideály, neodůvodněnými historicky a usvědčovanými ze lži jak zeměpisnou polohou Čechů v srdci německého prostoru, tak národní českou nepočetností) a pochvaloval českého rolníka a českého dělníka; v německém tisku byl pravidelným protějškem „žido-zednářského českého masarykovsko-demokratického“ nebo „zbořševizovaného vzdělance“ „der überaus gutmütige tschechische Bauer“ (velice dobromyslný český sedlák – pozn. T. K.) a „der fleissige tschechische Arbeiter“ (pilný český dělník – pozn. T. K.). Brzo si Němci ostatně uvědomili strašnou sílu*

Před inteligencí byli preferováni dělníci, rolníci a živnostníci, které nacisté chválili za plnění výrobních úkolů. Ti, kteří dobře pracovali, dostávali také mimořádné přiděly. Vytvářet privilegované skupiny byl jeden ze způsobů, jak národ rozdělit.⁴⁰⁹

Plány na germanizaci českého národa, při kterých se měly zužitkovat odchody obyvatel do nuceného nasazení v Německu, se opět vynořily v únoru 1942.⁴¹⁰

---

inercie (nehybnosti – pozn. T. K.), kterou dovede proti jakémukoliv nevídanému lákání vyvinout český sedlák, a poněvadž se jim v přesný plán krystalizoval i jejich záměr vyvlastnit českou půdu pro „německou krev“, ze sympatické dvojice jim zůstal pouze „der fleissige Arbeiter“. Nepřestali mu lahodit. Potřebovali ho teď již svrchovanou měrou pro naléhavé a stále rostoucí potřeby válečného průmyslu. Měli pro něj platné určení i v rámci svých cílů poválečných. Dobře vyhovoval jejich programu konverze českého národa ve vratký živel nesrostlý s pevnou základnou vlastní a rodné půdy nebo od ní odtržitelný, pohyblivý a přemístitelný, použitelný k manuálním a technickým úkonům brzo zde brzo tam na celém území říše, rozptýlitelný, vykořenitelný, nejsnáze ze všech složek českého etnického celku odnárodnitelný.“ V. ČERNÝ, Paměti II. (1938 – 1945). Křik koruny české – náš kulturní odboj za války, Brno 1992, s. 222-223.

⁴⁰⁹ J. DOLEŽAL, Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie, Praha 1996, s. 14.

⁴¹⁰ „Protože mám tento úmysl, který schválil Vůdce, mohu dnes jednat klidně, jako bych chtěl poněmčít všechno obyvatelstvo a přivést je legální cestou do říše, což nám velmi ulehčí současnou válečnou situaci. Neboť kdybych sáhl v tomto okamžiku po opatřeních, která by jasně ukázala, že nechci jednu část ponechat na jejich půdě, měli bychom v krátké době revoluci, která by nám dělala potíže. Proto jsme přemýšleli o pozdější pokojné evakuaci tohoto národa, těch, kteří nejsou poněmčitelní ve formě pracovního nasazení s výhodou, že se za nimi mohou stěhovat jejich rodiny atd., takže budující na tomto základě, můžeme dnes dělat jako bychom chtěli celý tento prostor začlenit en bloc do říše. To bych chtěl nyní zde zdůraznit jako tajný a otevřený cíl.“ (...) „Nuže, praktické cesty, řekněme pokusy, přimět české obyvatelstvo k tomu, co chceme, jsou v různých rovinách: Nejdříve, také v politickém zájmu říše, je to zavedení pracovní povinnosti. To znamená, že můžeme, potom co ji bude česká vláda nucena vyhlásit, právem říct: „Protože vy se Češi až na práci ve zbrojních závodech nezúčastňujete na osvobozovacím boji říše tak, jak to činí vlast, je jen správné a samozřejmé, když povoláte určitý počet ročníků – branná povinnost neexistuje – v rámci pracovního nasazení. Podle možností v říši je bude nutné vychovávat v různých táborech pod vedením vynikajících, vybraných vedoucích pracovní služby ve zcela jiných uniformách, rozdělené na způsobilé a nezpůsobilé poněmčení je vychovávat jako dělníky a pro povolání řemeslníků; když budou dva roky v tábore, musí složit určité zkoušky jako tovaryši nebo něco podobného. Těm, kteří jsou způsobilí poněmčení, by se pak pokud možno zprostředkovala práce v říši, aby se už vůbec nevrátili. Ty, kteří nejsou ještě způsobilí poněmčení, bude snad možné odeslat po dalším otevření prostoru kolem Ledového moře tam, kde koncentrační tábory budou pro příště ideální domovinou pro 11 milionů Židů z Evropy. Do těchto míst

Tehdy se začalo plánovat zavedení všeobecné pracovní povinnosti, která měla umožnit povolávat celé ročníky protektorátních obyvatel k výkonu práce v Německu. (Pracovní povinnost⁴¹¹ se měla vztahovat na muže od 16 do 25 let.) V červenci 1939 se začalo připravovat uvedení v činnost budoucích pracovních úřadů⁴¹², a to na základě Hitlerova výnosu o autonomní správě na území protektorátu.⁴¹³ I když se všude prohlašovalo, že jde o zcela dobrovolný nábor, praxe byla odlišná. Před náborové komise přicházeli hlavně nezaměstnaní, jimž státní orgány poskytovaly podporu. Byli upozorněni, že odmítnou-li nabízené místo, bude jim odebrán příspěvek v nezaměstnanosti a budou povoláni do pracovních útvarů. Protektorátní Čech ze sociálně slabších vrstev tedy neměl

---

bychom snad mohli nasadit Čechy, kteří nejsou způsobilí poněmčení, ve znamení pozitivního proněmeckého úkolu jako dozorce, předáky atd. s možností přivést si také rodiny. (...) „To jsou věci jen zhruba řečené, ale podstatné, které musí být vzaty v úvahu. Neboť nesmíme Čecha, kterého považují za poněmčitelného, hnát na východ jako nepřitele, nýbrž jej musíme nasadit s pozitivním úkolem pro říši, aby stál na východě, na námi nekolonizovaném východě – užší kolonizační oblasti budou osídleny Němci – jako přední evropská stráž. To jsou ale problémy, o kterých se ještě bude mluvit a které budou ještě objasněny. Nejprve přijde pracovní povinnost. Budeme uvažovat, zda půlrok pracovní služby se má odbyť v táborech v protektorátu, abychom české obyvatelstvo zbavili myšlenky na nucené deportace jeho mládeže k pracovnímu nasazení v říši. Ale jsem naopak přesvědčen, že tato mládež způsobilá k poněmčení, o níž tu pouze může jít, bude za jeden až jeden a půl roku vychována tak, že zde bude moci později působit dokonce pozitivně, když ji sem pošleme. To jsou problémy, které potřebují přesného přezkoušení a které jsem chtěl nakousnout...“ Výňatek z projevu Reinharda Heydricha na Pražském hradě týkající se germanizace českého národa ze dne 4. 2. 1942. L. LINHARTOVÁ – V. MĚŠTÁKOVÁ – J. MILOTOVÁ (edd.), Heydrichova okupační politika v dokumentech, Praha 1987, s. 106-107.

⁴¹¹ Byla uvedena v život vládními nařízeními z 25. července a 24. srpna. Na základě povolávacího či příkazovacího výměru mohli být práce schopní muži ve věku 16 až 25 let přiděleni na určitou práci. Jednalo se o dobu trvání v délce jednoho roku, v odůvodněných případech i o rok více. Dalším mezníkem při postupném zavádění pracovní povinnosti, která nakonec vyústila v nucené nasazení, byl 25. listopad 1939. Tehdy vstoupily v platnost říšské právní úpravy o nouzové službě. Od té doby mohly být v zájmu „zajištění úkolů zvláštního státně politického významu“ povoláni všichni obyvatelé ve věku od 15 do 70 let. Další vládní nařízení z prosince 1939 zmocňovalo ministerstvo sociální a zdravotní správy dohlížet prostřednictvím úřadů práce na uzavírání a vypovídání pracovních nebo učňovských poměrů. Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 14.

⁴¹² O činnosti pracovních úřadů bude podrobněji pojednáno v samostatné podkapitole. V ní se také na základě archivního studia a pamětnických výpovědí alespoň částečně pokusím rekonstruovat fungování dvou konkrétních „pracáků“: v Českých Budějovicích a v Táboře.

⁴¹³ Z. KONEČNÝ – F. MAINUŠ, Pracovní nasazení Čechů, in: SPFFBU 18, C 16, s. 127.

příliš velkou volbu: Dostavit se před přijímací komisí a vyslovit souhlas s nabízeným zaměstnáním.⁴¹⁴ Kdo by se protivil úřednímu nařízení, mohl být umístěn i do ochranné vazby (schutzhaft).⁴¹⁵

Vyskytly se však i poměrně řídké případy, kdy dělníci, kteří byli v protektorátu nespokojeni s pracovními či mzdovými podmínkami doma, hledali východisko v odchodu do Německa.⁴¹⁶

V letním období působila na protektorátním území celá řada tzv. „divokých“ verbířů, jejichž činnost byla v rozporu s oficiální nacistickou politikou. Tito verbíři díky slibům vysokých mezd a vynikajícího materiálního zabezpečení balamutili české dělníky, kteří tak opouštěli i povolání důležitá pro protektorátní průmysl. Když už tato činnost ohrozila i legální nábor do Říše, postavil se protektor Konstantin von Neurath⁴¹⁷ proti ní.⁴¹⁸

---

⁴¹⁴ F. MAINUŠ, *Totálně nasazení (1939 – 1945)*, s. 15.

⁴¹⁵ T. JELÍNEK, *Nucená práce v nacionálním socialismu*, in: „Nepřichází-li práce k Tobě...“. *Různé podoby nucené práce ve studiích a dokumentech*, Praha 2003, s. 24.

⁴¹⁶ F. MAINUŠ, *Totální nasazení*, s. 56.

⁴¹⁷ Konstantin von Neurath (2. 2. 1873 – 14. 8. 1956), německý diplomat, ministr zahraničí Německa, a protektor Protektorátu Čechy a Morava. Narodil se ve Württembergu v rodině nižšího švábského šlechtice. Po ukončení studií pracoval pro ministerstvo zahraničních věcí. Od roku 1903 působil na německé ambasádě v Londýně, od roku 1914 působil na velvyslanectví v Cařihradu. Za 1. světové války sloužil jako důstojník u pěchoty až do roku 1916, kdy byl zraněn. Byl vyznamenán Železným křížem za statečnost. Pak se znovu vrátil do diplomatických služeb v Turecku. Ke konci války stál v čele místní vlády ve Württembersku. Po roce 1919 postupně pracoval na ambasádách v Kodani, v Římě a nakonec znovu v Londýně. Roku 1932 byl povolán do Německa, aby převzal úřad ministra zahraničí v kabinetě Franze von Papena. V této funkci se udržel i za následujícího kancléře Kurta von Schleichera, i ve vládě Adolfa Hitlera. Neurath nesl přímou zodpovědnost za vystoupení Německa ze Společnosti národů roku 1933 a také za obsazení demilitarizovaného pásma v Porýní. Roku 1937 vstoupil do NSDAP a v září téhož roku byl vyznamenán udělením čestné hodnosti Obergruppenführera (generála) SS. Téhož roku byl v úřadu ministra zahraničí nahrazen Joachimem von Ribbentropem, podržel si však úřad ministra bez portfeje. V březnu 1939 nastoupil do úřadu zastupujícího říšského protektora v Protektorátu Čechy a Morava. Byl však kritizován za svou přílišnou mírnost vůči Čechům. V září 1941 byl proto nahrazen „tvrdým mužem“ Reinhardem Heydrichem. Neurath byl souzen norimberským soudem a odsouzen k patnácti letům vězení. Roku 1953 byl po prodělaném infarktu propuštěn z vězení ve Špandavě. O tři roky později zemřel.

http://en.wikipedia.org/wiki/Konstantin_von_Neurath ze dne 4. 9. 2005.

⁴¹⁸ Z. KONEČNÝ – F. MAINUŠ, *Pracovní nasazení Čechů*, in: SPFFBU 18, C 16, s. 130.

Od konce března do konce srpna 1939 mělo odjet do Německa okolo 70 000 Čechů. Ve skutečnosti jich bylo více. Mnozí lidé odešli totiž za prací mimo rámec oficiálního náboru.⁴¹⁹

Odejet za prací do Německa nepředstavovalo v prvních měsících existence protektorátu výraznější problém. Lékařské prohlídky, které byly svěřeny českým lékařům, nebyly nijak zvlášť důležité. Kdokoli z dělníků projevil zájem odjet za prací, nebyly mu ze strany lékaře činěny žádné problémy. Stávalo se, že německé úřady upozorňovaly na skutečnost, že někteří čeští dělníci nebyli schopni vykonávat těžkou fyzickou práci na níž byli najati. Člověk, který však nechtěl do Říše, mohl také od lékaře snadno získat potřebný nález, který pak případný odjezd znemožnil. Už v dubnu 1939 vydal zemský pracovní úřad v Praze nařízení všem okresům, aby hlásily každého dělníka, který by nechtěl nastoupit práci v Říši, ačkoli neměl naději najít v protektorátu zaměstnání. Každý takový dělník mohl být dán do tzv. pracovního útvaru.⁴²⁰

Jestliže zdravotním prohlídkám byla věnovaná malá péče, pak zpočátku se vůbec neprováděla prověrka politického či morálního charakteru uchazečů. Tato otázka byla projednávána říšským protektorem, poněvadž se v červenci 1939 doslechl, že se mezi dělníky odcházejícími na práci do Německa vyskytovalo až 20 % „nežádoucích elementů“, zejména „bez morální spolehlivosti“. Bylo to kvůli tomu, že byli do Říše běžně posíláni lidé trestaní, morálně narušení, alkoholici atp.⁴²¹

Představitelé německých firem pochopitelně usilovali o to, aby s jejich budoucími zaměstnanci nebyly žádné problémy. Nabádali proto kompetentní představitele v protektorátu, aby zamezili odjezdům osob, které neprošly oficiálním najímacím řízením. Nutnost těchto opatření vysvětlovali jednak zdravotními hledisky, jednak hledisky policejními.⁴²²

Současně se začala objevovat nespokojenost u dělníků pracujících v Říši. Nebyli spokojeni s úrovní stravování – ani s kvalitou, ani s odlišností od české kuchyně. Za stravu platili jednu marku denně. Další problém představovalo

---

⁴¹⁹ F. MAINUŠ, *Totálně nasazení (1939 – 1945)*, s. 19.

⁴²⁰ Z. KONEČNÝ – F. MAINUŠ, *Pracovní nasazení Čechů*, in: SPFFBU 18, C 16, s. 131.

⁴²¹ Tamtéž.

⁴²² Tamtéž, s. 132.

odesílání výdělků rodinám do protektorátu. Spořádaní dělníci, kteří odjeli za vidinou výdělků, nebyli spokojeni s tím, že mohli svým rodinám posílat jen částky do určité výše. Navíc si stěžovali na zdržování zásilek. Na druhé straně se vyskytly stížnosti na protektorátní pracovní síly, které veškeré mzdy v Německu utratily a jejich rodiny zůstaly bez prostředků.⁴²³

Potíže s posíláním mezd rodinám do protektorátu vedly k tomu, že zájem o práci v Německu citelně ochladl. Velké množství těch, kteří byli rozhodnutí odjet, tuto možnost na poslední chvíli odmítlo. Na této nechuti se podepsala i rozšířená fáma, že Němci chtějí rodinné příslušníky dělníků vyhladovět. Dalšími určujícími faktory, které přispěly k neochotě vycestovat za prací, byly odlišné klimatické poměry v severních částech Německa, nemožnost vykonávat svou profesi, odlišná strava a nutnost přikupovat si další potraviny.⁴²⁴

Svou roli zde sehrál i návrat sezónních dělníků z Říše v prosinci roku 1939. Jejich zprávy „věhlasu“ Třetí říše rozhodně nepřispěly.⁴²⁵ Odchody za prací do Německa vyvolávaly všeobecný neklid a u venkovského obyvatelstva dokonce znepokojení z toho, že se jedná o masovou přesídlovací kampaň.⁴²⁶

Tyto nedostatky od samého počátku způsobovaly, že Češi svévolně měnili povolání nebo se vraceli zpátky do protektorátu. I přesto, že bylo poměrně hodně negativních ohlasů, není z těchto příkladů možno vyvozovat zobecňující soudy.⁴²⁷

Již od května 1939 dostávali nezaměstnaní písemné pozvánky k předvolání, avšak značná část jich neuposlechla a nepřišla.⁴²⁸

Jedná se spíše o dílčí případy, které ovšem ilustrují atmosféru a situaci, která v Říši panovala. Například dělníci v cihelnách v Berlíně a Falkensee měli menší mzdy, než jaké jim byly slibovány a kromě toho neměli přiznaný nárok na rodinné

---

⁴²³ Z. KONEČNÝ – F. MAINUŠ, Pracovní nasazení Čechů, in: SPFFBU 18, C 16, s. 132.

⁴²⁴ Tamtéž, s. 133.

⁴²⁵ Z. KOKOŠKOVÁ, – S. KOKOŠKA, (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 13.

⁴²⁶ „Češi, hlavně na venkově, jsou znepokojeni pověstmi, že brzo dojde k přesídlování. Podle těchto zkazek mají se přestěhovat celé obce, ležící v blízkosti protektorátních hranic, do Polska nebo Ruska, při čemž jednotlivci si mohou vzít jen ruční zavazadlo do 40 kg. Tvrdí se, že tímto způsobem bude česko-moravský prostor násilně poněmčen.“ (...) „Zvláště vytrvale se udržuje pověst, že nezaměstnaní Češi budou posíláni do Německa na nucené práce.“
Hlášení RSHA II ze dne 29. 12. 1939. B. ČELOVSKÝ (ed.), So oder so, s. 240-241.

⁴²⁷ Z. KONEČNÝ – F. MAINUŠ, Pracovní nasazení Čechů, in: SPFFBU 18, C 16, s. 133.

⁴²⁸ F. MAINUŠ, Totálně nasazení (1939 – 1945), s. 16.

přídavky. V Gross-Berenu nebyli dělníci plně pracovně vytěžováni. V Königs-Wusterhausenu si firmy stěžovaly, že dělníci chodili do práce značně nepravidelně a navíc výdělky propíjeli. Ve vápencových dolech v Brüdershofu působila na dělníky protinacistická propaganda, která měla za následek útěk několika dělníků k polským legiím. Pozdější útěk několika lidí do Dánska vedl nacisty k obavě, aby se v Evropě nerozšířovaly fámy o tom, že jsou Češi do Německa nasazování nuceně.⁴²⁹

Období od března do září 1939 tvořilo první etapu nasazení českých dělníků z protektorátu v Německu. I když dohoda byla podepsána v lednu 1939 ještě čs. vládou, v praxi bylo realizováno najímání a nasazování teprve za existence protektorátu. K nucenému nasazování docházelo jen v jednotlivých případech; někdy ti, kteří odmítali nastoupit práci v Německu, byli trestáni peněžitými pokutami, odejmutím podpor v nezaměstnanosti nebo dokonce přerážením do pracovních táborů. Většině lidí však práce v Německu pomohla k tomu, aby se zbavili nezaměstnanosti. Zcela jiná situace nastala po vypuknutí 2. světové války.⁴³⁰

Odchody lidí za prací do země nepřítelů pochopitelně nenechávaly v klidu ilegální odbojové organizace. Čeští odbojáři varovali dělníky před odjezdem na práci především pomocí článků v ilegálním tisku, kde otiskovali články o těžkých životních podmínkách v Říši a o konfliktech s Němci.⁴³¹

„Práce pro nepřítel“ se netýkala jenom dělníků, kteří vycestovali za prací, nýbrž i jejich blízkých. Nelehký úděl lidí, jež pracovali v Říši, se prostřednictvím veřejného mínění přenášel i na jejich rodiny v protektorátu, a ty tak také musely nést stigma zrádců či kolaborantů. Takové rodiny byly okolím bojkotovány. Psychóza vládnoucí v prvních týdnech po vzniku protektorátu byla plna podrážděnosti, přitom však označení kolaborant bylo nejednou přičteno bezdůvodně.⁴³²

---

⁴²⁹ Z. KONEČNÝ – F. MAINUŠ, Pracovní nasazení Čechů, in: SPFFBU 18, C 16, s. 134.

⁴³⁰ Tamtéž, s. 137.

⁴³¹ Z. KOKOŠKOVÁ, – S. KOKOŠKA, (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 12.

⁴³² F. MAINUŠ, Totálně nasazení (1939 – 1945), s. 16-17.

Jak se asi na tyto lidi dívali hoši a dívky, kteří byli později do Německa odesláni nedobrovolně? Odpověď na tuto otázku se pokusím najít na následujících řádcích.

Mnoho lidí z mladších ročníků vůbec nevědělo o tom, že by někteří Češi v Německu pracovali. V době, kdy začaly do Německa odcházet za prací první kontingenty dobrovolných dělníků, se část mládeže o podobné záležitosti nestarala, jelikož měla dost svých starostí – například se studiem či s učením se nějakému řemeslu.⁴³³

Další část české mládeže o odchodech na práci do Říše věděla. I po mnoha letech se naprostá většina pamětníků shodla na tom, že dělníci odcházeli do Německa pouze za vidinou lepšího výdělků, nikoli z politických důvodů.⁴³⁴

Samozřejmě, že se vyskytly i poněkud příkřejší názory. Některým lidem se zdálo, že dobrovolníci se svým novým údělem vychloubají, jiní je dokonce

---

⁴³³ „Byli jsme kluci, o tohle jsme se nikdy nezajímali.“ Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 1. „Já jsem se v té době učil a neměl jsem ani potuchy o tom, že by tam někdo pracoval.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 1. „O to jsem se celkem nezajímala. Čili jsem tohleto ani moc nevěděla. Chodila jsem do školy.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 1. „My jsme se o problematiku zaměstnání dospělých v tom smyslu jako pozitivním nebo negativním ani nezajímali. Prostě šli tam na práci.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 1. „Mě se to jakoby netýkalo. Ani jsem nedosahoval patřičného věku. Bylo mi sedmnáct roků, tak jsem to nevnímal jako aktuální pro moji osobu.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 2.

⁴³⁴ „Věděl jsem o tom, že někteří tam pracovali těsně před válkou. (...) Jejich podmínky potom byly samozřejmě poněkud lepší než těch, kteří tam pak šli jako nuceně nasazení. (...) Vím, že byli dlouhou dobu bez zaměstnání. (...) Vím, že z toho pak měli nějaké potíže, ale to bylo velmi nespravedlivé, poněvadž ti lidé tam prostě šli pracovat. Ne z nějakých politických důvodů. (...) Fakt je, že v Německu si vydělali víc.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003, s. 1. „Byli tam dobrovolníci. (...) Byly tam i ročníky 1915 a 1916. Ty tam byly už před námi. A dobrovolně. Ne nasazení. (...) Tady z Náchoda byl taky jeden. Byl to zedník a odcházel tam kvůli výdělků. Pak se ale vrátil.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 1. „My jsme to brali asi tak: „No dobře, jdou si tam vydělat.“ Protože tam z toho hlediska podstaty té věci nebylo nic víc, než že si tam jdou vydělat peníze. To nebyl nějaký politický podtext – oni tam jdou Hitlerovi pomáhat nebo takhle nějak. V tom smyslu to chápáno aspoň naší tehdejší generací nebylo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 1.

podezřívají i z osobní vychytralosti.⁴³⁵ Toto byly ale víceméně zprostředkované zkušenosti. Nuceně nasazení se později potkávali s dobrovolnými dělníky na pracovištích i na lágrech v Říši. Mezi dobrovolci se našlo dost těch, kteří posléze mladým lidem okolo dvaceti let sebrali mnohé životní ideály a iluze. Byli o dost starší než lidé z masově nasazených ročníků, byli až příliš světem protřelí, až moc semletí životem, a také neurvalí. Od života již nečekali nic. Měli své zkušenosti, tak proč by brali ohledy na ostatní, když na ně samotné nikdo nikdy ohled nebral?⁴³⁶ Ani jejich mluva nebyla někdy příliš na výši.⁴³⁷

Já osobně nechci nad těmito lidmi vynášet žádné zobecňující soudy. Pramenná základna k tomuto tématu není příliš velká, předchozí pasáže je proto nutno chápat jen jako drobnou sondu. Zmíněnou problematiku jsem chtěl pouze přiblížit na základě několika výpovědí.

---

⁴³⁵ „Že tam začali jezdit, když začal protektorát, tak to vím bezpečně. A šli tam dobrovolně, bez přinucení, ba dokonce se někteří i prostě holedbali tím, že si tam vydělají mnohem víc než tady. (...) Čili přímo si tam tu práci žádali, to je pravda.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 1. „Kdo předem vystihl budoucí vývoj, docílil toho, že třeba nemusel jít tak daleko do Německa. Mohl jít třeba do Rakouska. Dokázali se tam třeba potom udržet po celou válku. My jsme se třeba nemohli rok podívat domů. Nebylo to možné. Oni mohli jezdit třeba každý týden domů.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Matřhou ze 26. 4. 2004, s. 1.

⁴³⁶ „Jsou tu i lidé starší. Někteří sem dokonce jeli už dříve za prací, vydělávali tu více. S těmi už je hovor těžší. Mají svůj názor, své zájmy a jsou to zájmy značně, ba snad pouze materiální, a pak sexuální. Musím se usmívat našemu horování o člověku, o novém člověku, tady to všechno vypadá jinak, ve střízlivějším světle. (...) Jenže tady, tady člověk musí negaci vidět. Je tak naléhavá, proniká do každého póru; dýcháš ji se vzduchem, pojídáš ji se špatným jídlem. (...) Právě teď: chlapi sedí u stolu a masí karty. Ale což, kdyby hráli a těšila je hra, kdyby hráli pro radost. Oni hrají o prachy. Vztekají se, hádají se jako psi, nedůvěřují si, asi sami příliš podvádějí, než aby druhému věřili. Plivají na zem. Co kam hodí a položí, tam to nechají. Je tu strašný nepořádek. A nemá smysl jim něco říkat. Oni jsou naštvaní na život a basta. Oni ten život předělávat a vylepšovat nebudou. Na to vůbec nepomyslí. A tak propadnout skepsi a zápornému vidění světa není nic těžkého ve zdejších poměrech.“ Dopis Jana Eliáše ze dne 9. 12. 1942, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti aneb evangelium podle sepsání nesvatého Jana Eliáše, 1. díl. Prolog 1942, b. m. b. d., s. 97-98.

⁴³⁷ „Chci tedy zápor vidět, ale nechci mu podlehnout. A když už ho budu muset líčit, pak to chci udělat alespoň jazykem kultivovaným. Ten jazyk alespoň musím tříbit, neboť právě ten jazyk, jazyk český, tady strašně trpí. Je deptán, ponižován, vulgarizován. To by se podivil pan profesor Němeček, nevyšla by z podivu paní profesorka češtiny, jakých tvarů a výrazů se tu používá. Asi je v životě neslyšeli.“ Dopis Jana Eliáše ze dne 9. 12. 1942, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti, 1. díl, s. 98-99.

Domnívám se, že mezi dělníky, kteří odešli do Říše, se nacházeli lidé dobří i špatní, proto se nesmí vyslovovat žádné paušalizující soudy, které by je buď očerňovaly nebo by je glorifikovaly. Dobří a špatní lidé ostatně jsou ve všech povoláních, ve všech možných národech i ve všech věkových kategoriích. Měli by být dobrovolníci, kteří odešli na práci do „rajchu“, výjimkou? Tito lidé navíc potom neměli možnost ukončit pracovní poměr a odejít svobodně domů, takže se z nich také stali nuceně nasazení...

2. Na pracovní frontě

„Prodaná nevěsta se z technických důvodů vyřazuje z programu.“ „Proč?“ „Jeník je v koncentráku, Mařenka na práci v Říši a Kecal⁴³⁸ je ministrem školství a lidové osvěty.“⁴³⁹

Možná, že někoho název této kapitoly překvapil. Proč se někdo opovažuje srovnávat válečnou frontu, kde hynuly tisíce lidí, s obyčejnou prací? V továrnách se přece nestřílelo, neházely se granáty a nedopadaly miny, tak jakápak fronta? „Pracovní frontu“ jsem si nevymyslel jako lacině podbízivý nadpis já, nýbrž znesvářené tábory účastníci se 2. světové války.

Nacisté rozvinuli učení o totální válce, které se pak obrátilo proti nim. V jejich pojetí bylo úplně všude bojiště, v každé továrně i v každém sklepě se prokazovalo válečném hrdinství, děti, ženy i starci umírali stejnou hrdinskou bojovou smrtí, často ve stejné uniformě, jak se to jinak patřilo a stávalo jen mladým vojákům na bojišti.⁴⁴⁰

Ale i český odboj akceptoval toto vidění války „vždy a všude“. Fronta neprobíhala jen mezi armádami, fronty probíhaly i mezi národy, etnickými skupinami i jednotlivými lidmi. A byl to boj na život a na smrt: *„Bojovat musí každý z nás, každá vesnice, škola, továrna nebo pracovní tábor. Začneme s bojem ihned, v každé minutě našeho života.“⁴⁴¹*

---

⁴³⁸ Narážka na Emanuela Moravce.

⁴³⁹ J. VOJTĚCH (ed.), Anekdoty z protentokrátu, s. 65.

⁴⁴⁰ V. KLEMPERER, Jazyk Třetí říše, s. 13.

⁴⁴¹ M. MOULIS, Mládež proti okupantům, Praha 1966, s. 59.

Kdo stál proti komu na pracovní frontě? V posledních letech před rozpoutáním druhé světové války začalo Německo trpět kritickým nedostatkem pracovních sil, který byl způsoben především zvýšenými potřebami zbrojního průmyslu. Vzhledem k opačným problémům sousedních zemí byl tento nedostatek kompenzován zaměstnáváním cizích státních příslušníků. Tím se podařilo udržet vysoké tempo německého hospodářství. Na druhé straně to přinášelo i ideologické komplikace, poněvadž se nacistická velmoc stále více a více musela spoléhat na pomoc zahraničních dělníků, kteří byli označováni za rasově méněcenné. Tento rozpor trval po celou dobu války a vedl i k nelidské diskriminaci cizinců. Pro miliony osob zaměstnaných po dobu války v nacistické říši se vžil pojem „nuceně nasazení“ (Zwangsarbeiter). Ne všichni měli stejný osud. Pojem nuceně nasazený vyjadřuje pouze „hodnocení osudu postižených při zohlednění okolností jejich rekrutování a pracovních a životních podmínek.“⁴⁴²

Skupina nuceně nasazených byla vnitřně velmi diferencovaná a zahrnovala jak civilní dělníky, tak vězně koncentračních táborů a věznic, i válečné zajatce.

Jak vůbec odlišit nuceně nasazené dělníky od těch, kteří odešli do Říše pracovat dobrovolně⁴⁴³? Existuje několik možností teoretické interpretace termínu „nucené nasazení“. Každý historik to vidí trochu jinak a debata na toto téma není právě plodná. Přiznám se, že mi toto jalové „mlácení prázdné slámy“, které je do značné míry pustým slovíčkařením, nikdy zcela nepřiřostlo k srdci. Každý si může vymyslet svou definici a tu pak do krve bránit. Aby se však dostalo i případnému zcela nezasvěcenému čtenáři alespoň drobné teoretické průpravy, zvolil jsem jednu definici, která je patrně nejpřesvědčivější. Dle mého soudu byl termín nuceného nasazení nejlépe vymezen německým historikem Markem Spoererem, jehož tezi převzal do své studie i Tomáš Jelínek. Spoerer chápe nucené nasazení jako hluboký zásah do svobody jednotlivce. Základním prvkem při definování nucené práce je už samotný fakt přinucení člověka k práci. Rozhodujícím faktorem podle Spoerera není to, zda byl pracovní poměr navázán

---

⁴⁴² T. JELÍNEK, Nucená práce, in: „Nepřichází-li práce k Tobě...“, s. 16.

⁴⁴³ Sociálně slabí lidé, kteří odešli za prací do Německa na sklonku třicátých let, byli sice k tomuto činu donuceni ekonomickými faktory, ale přesto se k tomu rozhodli ze své vůle. Nebyli tedy donuceni někým „z vnějšku“. Zpočátku byli ve výhodě proti klasickým nasazencům, ale později museli u svého zaměstnavatele zůstat.

dobrovolně či nikoli, ale nemožnost se z pracovního poměru vyvázat. Spoerer se domnívá, že dalším důležitým jevem nucené práce je vzdálenost od domova.⁴⁴⁴ Z toho vyplývá i možnost ovlivňovat průvodní okolnosti svého pracovního nasazení. Svou roli sehrála velká vzdálenost od kompetentních či neformálních institucí, které by hájily zájmy jedince či by mu přinášely alespoň zdánlivé zastání. Z tohoto vyplývala i velká izolace nuceně nasazených. Posledním hlediskem pro definici a jejich další diferenciaci jsou průměrné šance na přežití.⁴⁴⁵

Tím je rovina vymezení pojmu uzavřena. I když můžeme mít k některým formulacím určité dílčí výhrady, těžiště celé problematiky bylo alespoň rámcově stanoveno. V následujících odstavcích se pokusím o přiblížení tří základních kategorií nedobrovolných pracovníků. Na zřeteli budu mít především jejich vztah k českému prostředí. Základním kritériem, které jsem při diversifikaci mezi těmito skupinami lidí uplatnil, je jejich příslušnost ke každé z nich podle druhu oděvu. Setkáme se tedy s klasickými nasazenými civilními dělníky oblečenými v normálních šatech, s vězni v pruhovaných či šedivých mundúrech a s uniformovanými osobami (zde jsem se mimo jiné zabýval otázkou, zda Němci měli vůbec někdy zájem na využití Čechů v boji na frontě či pouze při pracovním nasazení). Právě poslední skupina bude asi někomu připadat podivná – obsahuje totiž studenty donucené sloužit v polovojenských organizacích, protektorátní policisty, vládní vojáky. Kromě nich jsou v ní zahrnuti čeští fašisté (kteří si tak přáli sloužit nacistickému impériu se zbraní v ruce, ale nakonec byli využíváni spíš pracovně). Pro všechny fašisty byla více než typická patologická láska k uniformám, proto jsem je zahrnul právě sem. Dále pojednávám o Češích, kteří na rozdíl od fašistů se do boje za Třetí říši nijak nehnali, přesto nakonec museli

---

⁴⁴⁴ Mezi nuceně nasazenými v Říši a v protektorátu byl značný rozdíl. Zkušenosti z Protektorátu Čechy a Morava nás učí, že k donucování k práci nedocházelo jen za hranicemi mateřského státu, ale i uvnitř něho samotného, tedy v místě domova. Například čeští nuceně nasazení nepracovali jen v samotné Říši, nýbrž i na území protektorátu, který byl v područí nacistického Německa. Byli doma, přesto byli k práci donuceni. Jejich životní podmínky ale nebyly tak zlé jako těch, kteří byli do Německa deportováni. Svým způsobem se podobali „klasickým“ dělníkům, kteří nemuseli změnit svou profesi, jelikož pracovali v odvětví důležitém pro chod války.

⁴⁴⁵ T. JELÍNEK, Nucená práce, in: „Nepřichází-li práce k Tobě...“, s. 17.

prolévat krev za válečného agresora. Další předmět zájmu tvoří otázka možnosti pracovního nasazení českých válečných zajatců.

Současně se pokusím naznačit možnosti dalšího výzkumu života nasazených dělníků, vězňů a zajatců (či spíš uniformovaných lidí) na základě metod orální historie a využití dalších pramenů osobní povahy, které jsou podle mě klíčem k pochopení celé problematiky.

Kromě toho se budu v rámci každé kategorie snažit ukázat i specifika procesu nasazování do práce, která odlišovala jednu skupinu od druhé. Jsem si vědom toho, že tato podkapitola bude na čtenáře působit značně nevyváženě, ale musím předejít, že vycházím ze současného stavu vědění, který není pro každou skupinu úplně stejný. Toto je dáno především jinakou velikostí každé ze tří skupin, dále stavem současného i dřívějšího bádání, i množstvím publikovaných vzpomínek, memoárů, deníků a korespondence. Z toho bude vycházet i další nástin možného diskurzu.

Pokud se naznačené možnosti stanou povzbuzujícím motivem pro podle mě neobyčejně zajímavý výzkum ve zmíněných oblastech, budu tomu jen rád. Byla by obrovská škoda nepokusit se vytěžit důležité a zároveň neopakovatelné informační zdroje, zvláště pokud existuje alespoň teoretická možnost zužitkovat vzpomínky a svědectví lidí, kteří jsou stále ještě mezi námi. Apeluji tedy na ty, které by podobná práce zajímala, aby neváhali a pustili se do ní. Je sice časově značně náročná, avšak přináší hřejivý pocit uspokojení z toho, že člověk odvedl kus práce tam, kde je jí nejvíce třeba.

Právě ve shromažďování svědectví obětí totalitních ideologií spatřuji ten nejvyšší smysl historikovy práce. Co se při práci s pamětníky vykoná, nebude nikdy zapomenuto! Historik musí sloužit všem lidem. Pomáhá jim tím, že nedovolí, aby upadli v zapomenutí. Staví se na stranu utlačovaných a přispívá tímto způsobem k boji proti zlu a aroganci.

Bohužel, česká historiografie stále hodně dluží na poli práce s pamětníky. Je proto třeba opustit sebestředná a pro laiky naprosto odtažitá a dnešku nic neříkající témata. Historici musí napřít síly k zachování historické paměti tam, kde je jí nejvíce třeba. Jen autentická svědectví našich spoluobčanů nám pomáhají

pochoptit, že dějiny nejsou něco vzdáleného nebo odtažitého, nýbrž to, co se přes nás doslova valí.

V civilu: Do práce proti své vůli

„Na podzim roku 1944 postihlo totální⁴⁴⁶ kde koho. Tehdy už opravdu jenom nejmazanější dovedli vyklouznout z archů úřadů práce. Zavolali si tam kde koho, a tak přišel před pány i jeden pražský komíník. Řekli mu, že bude totat, a on se důvěřivě otázel: „Když už musím být nasazený, mohli byste mi alespoň říct, jak dlouho?“ „To je jednoduché – do konce války.“ I vyskočil herec od podlahy a zajuchal: „To jsem rád! Já se bál, že až do vánoc!“⁴⁴⁷

Proces postupného nedobrovolného nasazování českých lidí do práce jsme opustili v létě 1939. Jak bylo již ukázáno výše, do Německa nejdříve odcházely na práci kontingenty nezaměstnaných. Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava je jen postupně začali nahrazovat sociálně slabí. Stále ještě nešlo o tak masovou záležitost jako v letech čtyřicátých, i když cesta k tomuto vývoji se již pomalu

---

⁴⁴⁶ Lidové označení pro „totální nasazení“, které se dost často používá jako synonymum pro „nucené pracovní nasazení“. Tento termín je také značně zakotven v myslích řadových občanů (pokud tedy o této problematice vůbec někdy slyšeli). Je až s podivem, že prakticky nikdo z českých historiků se nevěnoval detailnímu vymezení těchto pojmů. Já osobně trvám na tom, že celý proces nedobrovolného nasazování lidí do práce je nutné označovat jako „nucené nasazení“, či pokud někomu vyhovuje detailnější popis, pak jako „nucené pracovní nasazení“. Co se týče dějin nacistického Německa, týká se celého období 1933-1945. „Totální nasazení“ má přímou souvislost s vyhlášením „totální války“ v únoru 1943. (Samozřejmě vím, že základy „totální mobilizace pracovních sil“ byly položeny už událostmi z prosince roku 1941 a poloviny roku 1942. Protože ale k faktickému vyhlášení „totálního nasazení“ došlo až v únoru 1943, je nesprávné předchodí období označovat jako období „totálního nasazení“. Této závažné chyby se dopustil František Mainuš svou prací o „Totálním nasazení“, čímž ovšem myslel celkové „nucené nasazení“ v letech 1939-1945. Tím celou problematiku značně zamlžil.) „Totální nasazení“ jak ho chápu já, trvalo pouze od února roku 1943 do května 1945. (Včetně dalšího mezníku v roce 1944.) Protože se ale stalo tak masovou a všeobecně známou záležitostí, zapsalo se pod tímto názvem i do širšího povědomí českého národa.

⁴⁴⁷ E. CENEK – V. ZIEGNER (edd.), *Válečné anekdoty 1939 – 1945. Smích v bodláčí*, Hořovice 1945, s. 108.

začínala rýsovat. Nabízí se otázka, kolik bylo vůbec v té době v Německu zahraničních dělníků.

Před zahájením vojenské expanze pracovalo roku 1938 v Německu 375 000 cizinců, v létě 1941 to již bylo přes tři miliony, o půl roku později byl překročen počet válečných zajatců pracujících v Německu za doby 1. světové války. Během následujících dvou let se počet zahraničních dělníků rozrostl o další dva a půl milionu osob. Podle statistických údajů z 31. května 1944 to bylo již 7 126 000 osob. Oproti této vzestupné tendenci pochopitelně klesal počet vlastních německých pracujících občanů. Roku 1939 zaměstnávalo německé hospodářství 39 milionů vlastních občanů, v roce 1944 to bylo již jen třicet a půl milionu. Do těchto statistik se promítaly rostoucí požadavky německé armády. Je zajímavé, že díky tomuto vývoji představoval každou pátou pracovní sílu cizinec, v některých oborech to byla dokonce každá třetí pracovní síla.⁴⁴⁸

Je zapotřebí připomenout, že za prací do Říše neodjížděli jen muži. První ženy odjely z protektorátu do Německa v květnu 1939 a byly umístěny především v továrnách na výrobu konzerv a zpracování zeleniny ve Stendalu, Hannoveru, Hamburku, Mohuči a Brunšviku. Jejich celkový počet však byl velmi nízký, v roce 1939 činil 4 % všech dělníků. Ani v následujících letech výrazně nevzrostl.⁴⁴⁹

Před vypuknutím války bylo německé hospodářství připraveno na válku pravděpodobně lépe než kterákoli jiná evropská země. Proces opětovného vyzbrojování začal již v roce 1933 a počínaje rokem 1936 nabyl na intenzitě. Pokud však jde o dosaženou úroveň vyzbrojení, z pohledu Wehrmachtu začala válka o tři až o čtyři roky dříve, než bylo žádoucí. Hitler sice po vypuknutí války ve snaze dohnat tento rozdíl mobilizoval všechny zbrojní továrny, avšak celková hospodářská mobilizace jako příprava na dlouhou válku se rozhodně nekonala.⁴⁵⁰

Nebyli to ale pouze sami nacisté, kdo na konci třicátých let cíleně mobilizoval síly pro válku. Aby vzbudili zdání jisté autonomie, snažili se okupanti apelovat i na čelné představitele Protektorátu Čechy a Morava, aby volali lid do práce. A tak

---

⁴⁴⁸ J. MILOTOVÁ, „Cizorodí“ dělníci, in: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA – J. PAŽOUT (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 27.

⁴⁴⁹ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 16.

⁴⁵⁰ M. HUGHES – CH. MANN, Hitlerovo Německo, s. 143.

v poledne 16. července 1939 hovořil u příležitosti začínajících žní v rozhlase státní prezident Hácha⁴⁵¹ a volal „*každého schopného jednotlivce, aby neotálel přiložit ruku k dílu*“, a vyzýval organizace, instituce a spolky, aby „*provedly vše, co je v jejich možnostech.*“ Založil tím tradici, kterou pár let po válce převzali jiní politici, aby zemědělcům připomínali, že o žních je třeba jet na žně.⁴⁵²

Vypuknutí druhé světové války znamenalo počátek nové etapy ve vnitřním vývoji Německa. Do hospodářského života Říše pronikala první válečná opatření. Sociální a jiné vymoženosti pracujících, pokud ještě zůstaly, byly omezovány. Němečtí a protektorátní pracující pocítili řadu zásahů ve všech oblastech života. Objevil se dočasný zákaz dovolených. Všude zavládl systém racionálního hospodaření s potravinami a spotřebním zbožím. Pracovní podmínky byly zpřísněny. Bylo například zakázáno měnit pracoviště bez svolení příslušných orgánů. Pracovní doba se prodlužovala, nejdříve na deset, pak až na dvanáct hodin denně. Do tohoto období také spadá začínající činnost nově zřízených pracovních

---

⁴⁵¹ Emil Hácha (12. 7. 1872 – 30. 6. 1945), prezident 2. republiky a státní prezident Protektorátu Čechy a Morava. Narodil se v Trhových Svinech na Českobudějovicku. V letech 1882 – 1890 studoval na Jirsíkově katolickém gymnáziu v Českých Budějovicích. V letech 1890 – 1895 byl posluchačem české právnické fakulty v Praze, následně byl promován doktorem obojího práva. V prosinci 1916 byl jmenován dvorním radou správního soudního dvora ve Vídni. V únoru 1919 se stal druhým prezidentem Nejvyššího správního soudu ČSR v Praze. V červenci roku 1925 byl jmenován prvním prezidentem Nejvyššího správního soudu ČSR v Praze. Po abdikaci Edvarda Beneše byl dne 30. 11. 1938 zvolen prezidentem Česko-Slovenska. Dne 14. 3. 1939 odjel do Berlína za Hitlerem, který oznámil okupaci českých zemí. Dne 16. 3. se Emil Hácha stal prezidentem v nově vyhlášeném Protektorátu Čechy a Morava. 25. 7. 1939 se stal vrchním velitelem vládního vojska. V říjnu 1939 odmítl složit „slib věrnosti“ Hitlerovi, v únoru 1941 protestoval proti finančnímu rabování protektorátu. V září téhož roku již po několikáté intervenoval u Neuratha za propuštění studentů vězněných od 17. 11. 1939 v Sachsenhausenu a rukojmí držených od 1. 9. 1939 v Buchenwaldu. 28. 9. 1941 uvažoval již po několikáté o abdikaci poté, co předchozího dne nastoupil do úřadu protektora Reinhard Heydrich, bylo vyhlášeno stanné právo a zatčen premiér Eliáš. Myšlenku na odstoupení ale znovu zavrhl a podřídil se nové situaci. V lednu 1942 jmenoval novou vládu v čele s Jaroslavem Krejčím, ve které zasedl radikální stoupenec programové kolaborace s nacisty Emanuel Moravec a německý ministr Walter Bertsch. 9. 6. 1942 se Hácha v Berlíně zúčastnil pohřbu Reinharda Heydricha. V únoru 1943 se svěřil K. H. Frankovi se svými sebevražednými úmysly, které měl již víckrát. 13. 5. 1945 byl těžce nemocný prezident převezen z Lán do upravené cely vězeňské nemocnice na Pankráci, kde 27. 6. zemřel. Pohřben byl o tři dny později do rodinné hrobky na Vinohradském hřbitově v Praze. R. KVAČEK – D. TOMÁŠEK, Causa Emil Hácha, s. 219-220.

⁴⁵² Tamtéž, s. 58.

úřadů.⁴⁵³ Ty nahradily dosavadní hustou síť okresních zprostředkovatelen práce.⁴⁵⁴

Již na podzim 1939 se začaly v protektorátu projevovat první důsledky válečného stavu. Některé podniky začaly pociťovat nedostatek surovin. Někde se proto musela omezit výroba, někde se zastavil provoz. Docházelo k propouštění svobodných dělníků, kteří byli pak posíláni do Říše. I když se neustále preferovali „dobrovolníci“, pracovní úřady se samozřejmě neomezily jen na ně. Jinak by se totiž přísun pracujících výrazně zpomalil. Člověk, který přišel o zaměstnání, se musel bát toho, že bude poslán na práci do Německa. „Pracáky“ se stávaly čím dál víc institucí, která přicházela do řeči lidí a které bylo třeba se obávat. Ochotu k odjezdu také značně utlumovaly zvěsti, které šířili navrátilci z Říše. Nejčastěji se mluvilo o tom, že jsou Češi zařazováni na nejtěžší práce, o zásobovacích problémech, o špatném ubytování a nízkých mzdách.⁴⁵⁵

Získávání dělníků pro práci v Říši oscillovalo od verbování dobrovolníků až po násilím prováděné deportace. Možnosti verbování dobrovolníků po celé okupované Evropě, na kterém se přímo podílely zbrojní koncerny, byly ale na počátku roku 1944 vyčerpány, přičemž se stávalo, že z několika stovek či desítek najatých se k transportu dostavilo jen pár jednotlivců. S naverbovanými dobrovolníky byly uzavírány smlouvy až na jeden rok. Tento systém však považovali vedoucí představitelé velkých hospodářských závodů za nevýhodný.⁴⁵⁶

Na sklonku roku 1939 přestali být Češi jedinými zahraničními pracovníky, kteří v Říši pracovali. Dalšími cizinci, kteří byli masově využiti v německém válečném hospodářství, se stali obyvatelé Polska. Okamžitě po porážce své země byli Poláci nasazováni převážně do zemědělství, což jim sice kromě vyhnutí se přebývání v lágrech pro nuceně nasazené mohlo přinést větší množství potravin než dělníkům v průmyslu, mohli však být vystaveni svévoli sedláka, k němuž byli

---

⁴⁵³ O činnosti pracovních úřadů bude podrobněji pojednáno v samostatné podkapitole. V ní se budu zabývat činností především dvou konkrétních „pracáků“ – v Českých Budějovicích a v Táboře. Pokusím se přiblížit jejich fungování a činnost na základě vlastního archivního studia a vzpomínek pamětníků.

⁴⁵⁴ F. MAINUŠ, *Totální nasazení*, s. 48.

⁴⁵⁵ *Tamtéž*, s. 49.

⁴⁵⁶ J. MILOTOVÁ, „Cizorodí“ dělníci, in: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA – J. PAŽOUT (edd.), *Museli pracovat pro Říši*, s. 28.

přidělení a který nerespektoval ani již tak ponižující diskriminační předpisy. Poláci museli nosit na oděvu viditelné písmeno „P“, za pohlavní styk s Němkou jim hrozil trest smrti a z už tak nízkého platu jim byla strhávána zvláštní daň (tzv. Polenabgabe).⁴⁵⁷

Vůči českým dělníkům se nacisté chovali shovívavěji. Na konci roku 1939 se v Říši nacházelo stále hodně Čechů, kteří po uplynutí sezónních prací mířili zpět k domovu. Tato situace se ale měla brzy změnit. Lidé, kteří se vraceli domů z Říše, neměli rozhodně vyhráno. Mezi nimi se nacházeli zemědělstí a stavební dělníci, dále lidé zaměstnaní při stavbě dálnice. Zaměstnavatelé je propustili na dobu zimního klidu. Nevrátili jim ale jejich pracovní dokumenty, a tak si je zajišťovali i pro další sezónu. Tito pracovníci většinou nenašli doma uplatnění. Současně jiní říšskoněmečtí podnikatelé zasílali své žádosti o pracovní síly i v zimních měsících. Na jedné straně se tedy vracely početné skupiny českých občanů, někteří dostali neplacenou dovolenou, jiní přijížděli na vánoční svátky a nemínili se již vrátit. Na straně druhé předvolávaly pracovní úřady další české muže a připravovaly je k odjezdu. V zimě 1939-1940 již nebylo mnoho nezaměstnaných, proto se přikročilo k odesílání dělníků, kteří měli stálé zaměstnání. Čeští zaměstnavatelé se tomuto trendu pochopitelně bránili, poněvadž přicházeli o svou pracovní sílu, za kterou neměli odpovídající náhradu. Protektorát byl však předurčen k tomu, aby se aktivně podílel na úsilí o zdárný průběh války. A to i výrazným příspěvkem pracovních sil. V červnu 1940 bylo tedy oficiálně rozhodnuto, aby úřady zvaly k najímacím pohovorům a prohlídkám i ty dělníky, kteří byli zaměstnaní na veřejných pracích. Šlo rovněž o procesání zaměstnanců na výstavbě dálnice.⁴⁵⁸

V prvních třech měsících po vypuknutí války odjíždělo do Německa zhruba sedm tisíc českých dělníků. V zimních měsících následoval pochopitelný útlum. Očekávané oživení ovšem nenastalo ani na prahu jara. Bylo to dáno tím, že pracovní úřady nezačaly ještě v masovém měřítku provádět nátlak na obyvatelstvo. Další nevěle k odjezdu za prací do Říše se objevila v květnu a červnu roku 1940. Svou roli zde sehrály právě probíhající válečné operace na

---

⁴⁵⁷ T. JELÍNEK, Nucená práce, in: „Nepřichází-li práce k Tobě...“, s. 19.

⁴⁵⁸ F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 50.

západní frontě. V červenci dosáhl počet odeslaných českých dělníků do Říše znovu pěti tisíc, ale v dalších měsících se znovu zmenšoval, až v prosinci 1940 dosáhl hranice minima.⁴⁵⁹

V důsledku vítězství německých zbraní na západní frontě roku 1940 zakolísali někteří ministři protektorátní vlády, a přemýšleli o tom, že dají německé armádě k dispozici sanitní vlak a nabídnou Němcům některé kvalifikované úředníky nebo dělníky. Tento postoj byl tehdy výsledkem obojakého chování vlády, která nechtěla předběhnout další vývoj – to znamená, že vyčkávala, zda se bude situace vyvíjet ve prospěch Třetí říše nebo Spojenců.⁴⁶⁰ Toto gesto však mohlo vyvolat zvýšenou poptávku po pracujících z protektorátu.

Po vítězném tažení německé armády na západní frontě přibyli do Říše dělníci z nově obsazených zemí. Ti byli paušálně označováni jako tzv. západní dělníci (Westarbeiter). Jejich osud byl mírnější, než jak tomu bylo u lidí ze střední a východní Evropy. Většinou sice nebyli v Německu dobrovolně, jejich postavení však bylo srovnatelné s jejich německými kolegy. Za porušení předpisů, pokud se na ně vůbec vztahovaly, jim navíc zdaleka nehrozily tak přísné tresty jako příslušníkům slovanských národů.⁴⁶¹

Není ironií, že si nacisté sami „dováželi“ do Říše lidi, kteří pro ně nebyli rovnocenní a kteří se mohli smísit se zdejším obyvatelstvem a „poskvřnit tak árijskou krev“? Pochybnosti rasových ideologů, že český živel způsobí „znečištění germánské rasy“, byly překonány argumentací, že sedm milionů Čechů není vedle osmdesátimilionového německého národa tak moc. Kromě toho byli Němci již dávno obklopeni slovanským etnikem a přesto německví nijak neutrpělo. Z těchto důvodů bylo záhodno povolat na území staré říše⁴⁶² české vědce a ekonomy, přizvat rovněž techniky a vyučené dělníky, účelná měla být i výměna lékařů či studentů. K realizaci tohoto plánu nedošlo, navíc byl

---

⁴⁵⁹ F. MAINUŠ, *Totální nasazení*, s. 51.

⁴⁶⁰ D. BRANDES, *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939 – 1945*, Praha 2000, s. 132.

⁴⁶¹ T. JELÍNEK, Nucená práce in: „Nepřichází-li práce k Tobě...“, s. 19.

⁴⁶² Tj. původní, před obsazením Rakouska a dalších zemí.

kompetentními místy opuštěn. Radikálnější varianta počítala s vysídlením Čechů na Sibiř.⁴⁶³

Zahraniční dělníci i váleční zajatci nasazení na práci v Německu byli dlouhodobě považováni za potenciální zdroj vnitřního ohrožení. Od roku 1939, kdy se začalo uskutečňovat masové pracovní nasazování polských dělníků v Říši, přijímaly policejní i vojenské složky, a to včetně vojensko-konzervativní opozice připravující v roce 1944 operaci Valkýra⁴⁶⁴, rozsáhlá opatření pro případ možné revolty, nepokojů a povstání, která byla součástí mobilizačních plánů.⁴⁶⁵

Právě na jaře roku 1940 začaly do protektorátu prosakovat zprávy o bombardování německých měst britským letectvem. Následky bombardování se spontánně zveličovaly „šeptandou“, a o to větší byl dopad těchto zpráv na široké masy obyvatelstva. Na jaře roku 1941 nezbývalo kompetentním orgánům nic jiného, než se uchýlit k nátlakovému působení na české obyvatelstvo. Začalo docházet k tvrdšímu pročesávání zaměstnanců v mnoha podnicích. Vedení měla dobrovolně oznámit, které pracovní síly mohou postrádat.⁴⁶⁶ Protože šlo o mimořádně choulostivou záležitost, zachovávala se přísná anonymita. Ze seznamů si referenti pracovních úřadů vybírali sami tolik lidí, kolik právě potřebovali.⁴⁶⁷

V souvislosti s procesem pracovního nasazování je nezbytně nutné sledovat i nacistický postup proti českému školství, neboť právě ze žáků a studentů se rekrutoval značný počet nuceně nasazených.

Již od roku 1939 existovalo nasazování studentů na brigády. Jednalo se především o pomocné práce při žních. Právo nasadit mládež na žňové brigády bylo roku 1939 ještě v kompetenci Národního souručenství⁴⁶⁸.⁴⁶⁹

---

⁴⁶³ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 151.

⁴⁶⁴ Krycí název pokusu o atentát na Hitlera.

⁴⁶⁵ J. MILOTOVÁ, „Cizorodí“ dělníci, in: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA – J. PAŽOUT (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 33.

⁴⁶⁶ F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 52.

⁴⁶⁷ Tamtéž, s. 53.

⁴⁶⁸ Národní souručenství byla jediná politická organizace, kterou nacisté v Protektorátu Čechy a Morava povolili. Přes mocenské ambice českých fašistů sledovaly tuto linii i okupační orgány. Národní souručenství vzniklo fakticky koncem března 1939 sloučením dvou druhorepublikových stran: Strany národní jednoty a Národní strany práce. Dne 6. dubna 1939 bylo prohlášeno za jedinou oficiální stranu protektorátu. Formálně se do Národního souručenství přihlásilo údajně přes 97 % všeho mužského obyvatelstva (Židům bylo členství

Nacisté se snažili všemožně omezovat české školství. Postupně měly být odstraňovány české střední školy, posléze i české školy základní, aby děti mohly navštěvovat už jen německé školy. Z těch by se mohlo přecházet na německou univerzitu v Praze. Po povinné dvouleté pracovní službě měla následovat povinná vojenská služba. Význam češtiny se měl stlačit na úroveň dialektu. Chytrou sňatkovou politikou měly být pro německví získány „rasově hodnotné“ elementy.⁴⁷⁰

Ke germanizaci českého živlu měla přispět i nabídka vysokoškolským studentům, aby nastoupili ke studiu na některé německé univerzitě. Protože možnost studovat v protektorátu po 17. listopadu 1939 se ukázala jako zcela nemožnou, vyšly německé orgány českým studentům tímto způsobem vstříc. Studium na německých vysokých školách měla navíc provázet zvláštní zvýhodnění. Dlouhodobě se těmito prostředky mělo dosáhnout toho, že česká inteligence bude dobrovolně odcházet do Říše, kde ji nezbytně bude čekat odnárodnění.⁴⁷¹

Za tyto plány se postavil roku 1940 i protektor Neurath. Domníval se, že studium by mohlo být umožněno především inženýrům, vědcům v oboru lesního hospodářství a lékařům. Do té doby byly žádosti českých studentů o možnost

---

zakázáno). Jako masová organizace se mělo stát jednoznačnou oporou politické linie protektorátní vlády, která tak chtěla nacistům demonstrovat svůj vliv mezi českým obyvatelstvem a podpořit své představy o spolupodílení se na moci v okupované zemi. V Národním souručenství se pak střetávaly kolaborační i odbojové síly. Odbojová aktivita organizace ale prakticky zanikla během roku 1940. V srpnu téhož roku se Národní souručenství stalo cílem pro aktivistické novináře, kteří tuto organizaci napadli kvůli nedostatečnému následování proněmecké politiky v protektorátu. Roku 1941 si okupační orgány Národní souručenství de facto podřídily a začaly jej zneužívat pro své cíle související s konečným řešením české otázky. Do vedení organizace byli nakonec prosazeni stoupenci programové kolaborace, kteří pro okupační moc představovali záruku iniciativního a důsledného propagování nacistické ideologie a válečných potřeb Říše mezi českým obyvatelstvem. 15. ledna 1943 bylo Národní souručenství jako politická organizace zlikvidováno a přeměněno v korporaci s převážně kulturními a výchovnými úkoly. Zaniklo v květnu 1945 v souvislosti s koncem války. Po válce byli jeho představitelé souzeni Národním soudem. Český antifašismus a odboj, s. 250-252.

⁴⁶⁹ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 54.

⁴⁷⁰ Tamtéž, s. 157.

⁴⁷¹ Tamtéž, s. 150.

studovat v Říši zamítány. S novým kurzem vyslovil souhlas i K. H. Frank⁴⁷², který ovšem trval na „rasově-politické upotřebitelnosti“ studujících.⁴⁷³

Devízou práce škol bylo přispět k německému vítězství různými sběry, pracovním nasazením mládeže a pak i totálním nasazením učitelů. Školní budovy byly zabírány pro válečné potřeby Německa. Od léta 1944 bylo školství zcela ochromeno a agónie trvala až do května 1945.⁴⁷⁴ To se netýkalo pouze světských, ale i církevních škol. Například i českobudějovičtí seminaristé museli odejít pracovat do Říše, část z nich byla poslána do dolů v Ostravě. Většina bohoslovců se pak po válce vrátila a od podzimu 1945 pokračovala ve studiu.⁴⁷⁵

Na jaře 1941 se Německo připravovalo na velké válečné tažení proti Sovětskému svazu. Armáda povolávala záložníky a na jejich místa přicházeli

---

⁴⁷² Karl Hermann Frank (24. 1. 1898 – 22. 5. 1946), čelný sudetoněmecký a nacistický představitel v Československu, státní tajemník a později státní ministr Protektorátu Čechy a Morava. Narodil se v Karlových Varech. Neúspěšně se pokoušel studovat práva na Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze. Ke konci 1. světové války sloužil v řadách rakousko-uherské armády. Po skončení války se živil jako knihkupec. Sen o připojení sudetského území ho přivedl do řad DNSAP. Po jejím zániku se podílel na utváření SHF, která se pak transformovala na SdP. Za ní byl pak zvolen do československého parlamentu. Po zřízení župy Sudety v říjnu 1938 se stal zástupcem župního vedoucího, v listopadu 1938 byl Himmlerem povýšen do hodnosti Brigadeführera (generálmajora) SS. Roku 1939 byl povýšen na Gruppenführera (generálporučíka), současně byl jmenován také vysokým velitelem policie a státním tajemníkem Protektorátu Čechy a Morava. V této funkci se snažil převzít veškerou moc v protektorátu. Snažil se vyřadit ze hry protektora von Neuratha, jeho snahy však vyzněly doztracena. Po odvolání von Neuratha z funkce byl novým protektorem jmenován Reinhard Heydrich. Po jeho smrti se opět Frank těšil na nejvyšší funkci v protektorátu, ale jeho ambice nebyly uspokojeny ani v tomto případě, poněvadž novým protektorem se stal Kurt Daluege. Spolu s ním se stal zodpovědným za vyhlazení Lidic a Ležáků, tedy za jeden z nejstrašnějších zločinů, které byly na našem území za války spáchány. V srpnu 1942 se Frank stal státním ministrem Protektorátu Čechy a Morava. V červnu 1943 byl povýšen na Obergruppenführera (generála) SS a generála policie. V květnu 1945 byl zajat americkou armádou v Rokycanech a v průběhu března a dubna 1946 byl souzen a odsouzen za válečné zločiny lidovým soudem v Praze k trestu smrti oběšením. Popraven byl 22. 5. 1946 za přihlížení pěti tisíc diváků.

http://en.wikipedia.org/wiki/Karl_Hermann_Frank ze dne 26. 9. 2005.

⁴⁷³ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 163-164.

⁴⁷⁴ F. BOSÁK, Česká škola v době nacistického útlaku. Příspěvek k dějinám českého školství od Mnichova do osvobození, České Budějovice 1969, s. 5.

⁴⁷⁵ M. PECHA – V. VONDRA, Českobudějovicko v době nacistické okupace a osvobození 1939 – 1945, České Budějovice 2004, s. 143.

cizinci. Také protektorát musel zvýšit své úsilí a poskytnout Třetí říši tisíce pracovních sil. V květnu 1941 oznamoval úřad říšského protektora oberlandrátům⁴⁷⁶, že je zcela nezbytné vypravít do 1. června 20 000 a během června dalších 20 000 českých pracovních sil do Německa. Největší část z nich měli tvořit kovodělníci a dělníci různých stavebních profesích. Úřady práce začaly budovat účinný aparát, s jehož pomocí mohly využívat lidský potenciál. Jejich pravomoc byla zvýšena především tím, že došlo k přeřazení dosavadních oddělení práce u oberlandrátů k pracovním úřadům. Právě tato oddělení měla rozhodující slovo při přeřazování Čechů na práci do Říše. Také došlo k posílení vedení pracovních úřadů novými německými úředníky. Současně se přikročilo k realizaci vládního nařízení z 26. června 1941, aby každý dospělý protektorátní příslušník vlastnil pracovní knížku. Ta se stala základním dokumentem pracovněprávních vztahů mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem. Pomáhala monitorovat pohyb pracovních sil, zároveň ho znesnadňovala a omezovala změny zaměstnání. Protektorátní příslušníci v Říši museli své pracovní dokumenty odevzdat vedení podniku při nástupu do zaměstnání a dostali je zpět jedině po vzájemné dohodě. Když opustili o své vůli zaměstnání, čekaly je velké potíže právě proto, že neměli pracovní knížku.⁴⁷⁷

Koncem června 1941 vydalo ministerstvo sociální a zdravotní správy pokyn, na jehož základě měly úřady práce uskutečňovat tzv. začleňování do práce. Předlohu vypracoval úřad říšského protektora. Tím se měla realizovat koordinační činnost při vyrovnávání pracovních rezerv mezi protektorátem a Německem.⁴⁷⁸

I když se stále zachovávalo pravidlo „dobrovolnosti“, vedoucí pracovních úřadů byli upozorněni, že u svobodných osob mohou použít donucení. Dalším předělem v procesu začleňování protektorátních pracovních sil do říšského

---

⁴⁷⁶ Vrchním zemským radům, kteří byli přímo podřízeni protektorovi. Jejich úkolem bylo dozírat ve svých obvodech na činnost českých úřadů, především okresních a obecních. V období vojenské správy (v prvních týdnech existence Protektorátu Čechy a Morava – pozn. T. K.) vzniklo 35 úřadů oberlandrátů, do dubna 1939 jich zůstalo 20. Postupně se jejich počet snížil na 7 (v červnu 1942) a 6 (září 1944). Oberlandráti byli označeni za tzv. inspektory říšského protektora (později německého státního ministra). Český antifašismus a odboj, s. 292.

⁴⁷⁷ F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 53.

⁴⁷⁸ Tamtéž.

hospodářství bylo samotné napadení SSSR. Současně se zvýšenými nároky Německa na lidský potenciál Protektorátu Čechy a Morava vzrůstal i odpor proti odchodům z domova. Úřadům práce se nedařilo dosahovat ani dílčích kvót. Místo 40 000 osob vyslaly v červnu pouze 5 658 a v červenci necelé 4 000. Úřad říšského protektora začal proto připravovat podklady pro plné vytěžení pracovních sil. V polovině prosince odeslalo ministerstvo prezidentské kanceláři návrh vládního nařízení, které se stalo podkladem pro tzv. totální nasazení⁴⁷⁹. Podle jednoho ze článků mohli být přikázáni k neodkladným pracím obyvatelé protektorátu ve věku od 18 do 50 let.⁴⁸⁰

V září 1941 nastoupil do úřadu říšského protektora Reinhard Heydrich⁴⁸¹. Za jeho působení došlo k výrazné reorganizaci protektorátní vlády, zrušení a sloučení některých ministerstev, lepšímu využití pracovního a lidského potenciálu

---

⁴⁷⁹ Jednalo se o milník, který však měl k budoucímu totálnímu nasazení stále ještě příliš daleko. Připomínám, že samotné „totální nasazení“ má souvislost s vyhlášením totální války v únoru 1943. Do té doby ale uplyne ještě čtrnáct dlouhých měsíců.

⁴⁸⁰ F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 54.

⁴⁸¹ Reinhard Eugen Tristan Heydrich (7. 3. 1904 – 4. 6. 1942), prominentní nacist, po Heinrichu Himmlerovi druhý nejvýznamnější muž SS, generál policie, šéf Hlavního úřadu říšské bezpečnosti (RSHA – Reichssicherheitshauptamt), druhý zastupující říšský protektor v Protektorátu Čechy a Morava. Narodil se v Haale an der Saale v Sasku-Anhaltsku v rodině hudebního skladatele. Celý život miloval hru na housle. Byl vynikajícím atletem, plavcem a šermířem. Po skončení 1. světové války bojoval v řadách Freikorpsu proti bolševické revoluci v Německu. Po studii na gymnáziu nastoupil k námořnictvu. Odsud byl roku 1931 po předchozí milostné aféře propuštěn. V roce 1931 se stal členem NSDAP a SS. Roku 1932 založil Sicherheitsdienst. O dva roky později se zúčastnil „Noci dlouhých nožů“. Roku 1939 byl jmenován do čela RSHA. V letech 1939 – 1941 byl rezervním stíhacím pilotem Luftwaffe. Zúčastnil se i několika bojových akcí, za něž byl vyznamenán Železným křížem II. i I. stupně. Jeho bojová kariéra vzala za své poté, co byl roku 1941 sestřelen sovětským protiletadlovým dělostřelectvem a při návratu do vlastních linií musel dokonce přeplavat řeku. To stačilo Himmlerovi k tomu, aby mu zakázal jakoukoliv další bojovou činnost. V září 1941 se po Konstantinu von Neurathovi stal novým protektorem. V lednu 1942 předsedal konferenci ve Wannsee u Berlína, kde bylo naplánováno vyvraždění Židů. Dne 27. května 1942 na něj spáchali českoslovenští výsadkáři atentát. Byl zasažen střepinou granátu, který po něm hodil Jan Kubiš. Následkům zranění podlehl dne 4. 6. 1942. Příčinou smrti byla s největší pravděpodobností seps. V odvetě za Heydrichovu smrt byly vypáleny obce Lidice a Ležáky, došlo k zavraždění mnoha českých lidí. V úřadu protektora ho nahradil Kurt Daluege.

http://en.wikipedia.org/wiki/Reinhard_Heydrich ze dne 19. 9. 2005;

http://cs.wikipedia.org/wiki/Reinhard_Heydrich ze dne 19. 9. 2005.

protektorátu. Obecně se jednalo o zostření kurzu německé politiky proti Čechům, který však vhodně doplňovala populistická opatření. Zdaleka nejlepším pojmenování pro tento způsob zacházení s českým národem je bezpochyby „politika cukru a biče“.⁴⁸²

Klid na práci pro dělníky nacisté zajišťovali především díky použití velmi brutálních metod, jako byly například časté popravy skutečných či domnělých odpůrců a sabotérů.⁴⁸³ Připomínám, že celkový kurz této politiky nebyl v protektorátu tak krutý jako např. v Polsku či na dobytých východních územích. Podle mého soudu se o to velkou měrou zasloužila protektorátní vláda a především hlava „státu“.

Aby zamezil nejtěžším represím českého národa, připomínal státní prezident Emil Hácha okupantům, že celá protektorátní správa i průmysl stojí téměř výlučně ve službách Říše. I přání pověstného „klidu na práci“ mělo sloužit k tomu, aby se nacisté vystříhali brutálních zákroků proti Čechům, kteří pro ně dobře pracují.⁴⁸⁴

---

⁴⁸² „První blízký úkol je diktován nutností vedení války. Potřebuji v prostoru totiž klid, aby dělník, český dělník, věnoval svou pracovní píli úplně německému válečnému úsilí a abychom při zdejší obrovské existenci zbrojního průmyslu nezdržovali přísun a další zbrojní vývoj. K tomu dále patří, že se musí českým dělníkům dát tak nažrat – smím-li to říct tak zřetelně – aby mohli konat svou práci. Patří k tomu však i nutnost dávat pozor, aby Čech nepoužil podle svého svérázu této tísně říše k získání nějakého soukromého a vlastního českého zvláštního prospěchu. Tento bezprostřední úkol předpokládá, že nejprve Čechům ukážeme, kdo je pánem v domě, aby zcela přesně věděli, že zde diktuje německý zájem a že jediným rozhodující činitelem je říše. (...) Protože nemá žádný účel, abych na Čecha vzal klacek a nutil ho vsí silou a policejními opatřeními k tomu, aby šel po své práci, když skutečně nedostal to, co potřebuje, aby měl fyzické síly k výkonu své práce. (...) Prozatím zvýšíme českým dělníkům dávky tuků asi o 400 gr., to je množství, které se nechá vidět.“ Výňatek z Heydrichova projevu k představitelům okupační správy v Černínském paláci v Praze týkající se germanizačního programu vůči českému obyvatelstvu ze dne 2. 10. 1941. L. LINHARTOVÁ – V. MĚŠŤÁKOVÁ – J. MILOTOVÁ (edd.), Heydrichova okupační politika, s. 44-45. I čelný protektorátní nacističtí Karl Hermann Frank zastával ve vztahu k Čechům téměř stejné stanovisko: „I když obyčejně netrpím společenský styk s Čechy, přece jenom zacházím se slušným Čechem, především dělníkem, který mi vyrábí tanky a letecké motory, slušně a také ho pořádně krmím. Nepřipustil jsem ani na tak důležitém úseku, jakým je pracovní nasazení, aby se používalo metod, které jsou běžné jinde a které daly vznik partyzánským oddílům v lesích.“ Řeč K. H. Franka v Karlově Studánce ze dne 30. 3. 1944. B. ČELOVSKÝ (ed.), So oder so, s. 424.

⁴⁸³ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 252.

⁴⁸⁴ R. KVAČEK – D. TOMÁŠEK, Causa Emil Hácha, s. 105.

Samozřejmě, že prezident Hácha se v této době snažil okupantům čelit především slibem loajality, jelikož mu jeho postavení příliš mnoho jiných možností neskýtalo. Jeho největší snahou bylo uchránit český národ brutálních represí. Mohlo by se tedy na první pohled zdát, že „toho moc neudělal“, ale nebylo snadné jednat s někým tak povýšeneckým a krutým jako byl Reinhard Heydrich... Ten se k otázce zavřených vysokých škol vyjádřil v tom smyslu, že opětovné otevření před koncem války nepřipadá v úvahu. Mohlo by však být založeno „Háchovo stipendium“, které by českým studentům umožňovalo studovat na vysokých školách v Říši. Ve zvlášť výjimečných případech by se dalo dokonce uvažovat o studiu na německé vysoké škole v Praze.⁴⁸⁵

V říjnu a v listopadu 1942 se začal provádět nábor ke studiu v Říši. Zpočátku se zdálo, že zájemců bude hodně. Valná většina studentů však byla přesvědčena o konečné porážce Německa a studium v Říši odmítala. O nezájmu Čechů vstoupit na německé univerzity a techniky svědčil dokument z počátku roku 1944, v němž se konstatovalo, že počet uchazečů je nápadně malý ve srovnání s počtem míst rezervovaných pro Čechy a s množstvím maturantů českých středních škol.⁴⁸⁶

Drtivá část vysokoškoláků ovšem předem vylučovala podobné nabídky, které česká společnost považovala za národní zradu. To zapůsobilo i na ty studenty, kteří zprvu uvažovali o přijetí této možnosti, ale pak ji odmítli. Ačkoliv se tak původně zajímalo o přihlášky na německé vysoké školy v Říši 1350 uchazečů, tj. 8,9 % celkového počtu vysokoškoláků z roku 1939, podalo přihlášku do března 1941 pouze 223 žadatelů, tj. necelých 1,5 %. V roce 1942 pak projevilo zájem o studium na říšských vysokých školách 3 500 osob, z nichž bylo přijato 380 žadatelů. Z toho ale více než polovina odstoupila. Větší zájem o studium byl tehdy motivován také snahou studentů vyhnout se pracovnímu nasazení ve válečně důležitém průmyslu Třetí říše.⁴⁸⁷

Je možné, že svou roli tu sehrála i špatná zkušenost s Němci ze 17. listopadu 1939. Je obecně známým faktem, že právě tehdy utrpělo české školství zdrcující úder: kvůli manifestačnímu pohřbu zastřeleného studenta Jana Opletala vtrhlo na

---

⁴⁸⁵ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 279.

⁴⁸⁶ F. BOSÁK, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 28.

⁴⁸⁷ J. DOLEŽAL, Česká kultura za protektorátu, s. 50.

vysokoškolské koleje Gestapo, mnoho studentů zatklo a poslalo je do koncentračních táborů.

Jihočeští vysokoškoláci byli většinou po krátké době propuštěni a vrátili se z Prahy domů. Ani zde však neunikli pozornosti nacistů. Studenti nesměli rozvíjet své schopnosti a vyrůstat v novou národní inteligenci, proto je nacisté přidělovali většinou jako pomocné síly na velkostatky nebo do továren, a tak mrzačili jejich kvalifikaci.⁴⁸⁸

Mnozí studenti se po zavření vysokých škol dobrovolně rozhodli najít si nějaké zaměstnání, aby tak zmizelo slovo „student“ z jejich osobních záznamů. Důvod tohoto kroku byl více než zřejmý – chránili se tím proti případnému zatčení.⁴⁸⁹

Druhou stranou mince školské otázky bylo zacházení s učiteli, kteří měli být dovedeni k novým způsobům výuky. Symbolem převýchovy učitelstva v německém duchu se stal pojem Rankenheim. Tak se nazývalo školící středisko pro učitele nedaleko Berlína. V Rankenheimu se mohlo stravovat a po táborovém způsobu ubytovat asi 80 lidí. Úkol přeškolit nejprve německé učitelské masy si rozdělily dvě instituce: Ústřední institut pro výchovu a vyučování a Nacionálně socialistický svaz učitelstva. Světonázorové školení prováděl Svaz, další odborné vzdělání se stalo doménou říšského ministerstva výchovy, které tento úkol svěřilo právě Ústřednímu institutu. Hlavní náplní odborného školení byl národopis, vlastivěda, nauka o rasách, prehistorie s raným dějepisem a pak lidová hudba. Pobočka Ústředního institutu byla dne 18. června 1940 založena i v Praze. Hlavní školící pracoviště bylo však od roku 1935 právě v Rankenheimu. Za války byl Rankenheim vyhrazen německým učitelům z dobytých území. Napřed tam byli převychováváni učitelé z Rakouska, potom z našeho pohraničí, pak nových východních i západních oblastí, němečtí učitelé z protektorátu a nakonec došlo na české učitelstvo, kterému byl Rankenheim vyhrazen od podzimu 1941 (od 28. září) do poloviny roku 1943, tedy přibližně dva školní roky. Celkem bylo

---

⁴⁸⁸ O. SLÁDEK, *Krycí heslo svoboda. Hnutí odporu v jižních Čechách*, České Budějovice 1967, s. 84.

⁴⁸⁹ F. KROPÁČ – V. LOUDA (edd.), *Persekuce českého studentstva za okupace*, Praha 1945, s. 108.

přeškoleni 800 českých účastníků. Byli to profesori středních, zčásti i odborných škol a inspektoři národních škol.⁴⁹⁰

Od počátku školního roku 1943 – 1944 bylo pětistupňové známkování rozšířené na šestistupňové, s tím, že „pětka“ byla udělena pouze žákům, u kterých se dala očekávat náprava. Mezistupně se nepřipouštěly. Protože se čeští profesori snažili klasifikovat žáky mírněji, bylo nařízené zostřené známkování. Propadající žák vyšší třídy mohl být nasazen do výroby.⁴⁹¹

Hluboké podcenění školní práce a vůbec vzdělání přivedlo okupanty k názoru, že kolektivu žáků lze využít jako pracovní síly, která je velmi laciná nebo úplně zadarmo. Učitelé svou autoritou museli zajišťovat pracovní výkon u dětí, které by nikdo jiný nedokázal přinutit k soustavné fyzické práci. Školy se za války změnily v rozsáhlé sběrný surovin, učitelé v úředníky či spíše ve zřizence, kteří neměli pouze provádět zdarma administrativní práce spojené se sběrem, ale přenášet také bezohledný tlak nadřízených školských orgánů na žáky, aby výsledek této hospodářské činnosti byl co největší. Žáci s učiteli byli místo vyučování kolektivně nasazováni především na zemědělské práce. Děti dostávaly za práci odměnu, která zdaleka nenahradila ani opotřebení šatů.⁴⁹²

Využívání práce žáků nacisty se datuje od roku 1940. Tehdy bylo vydáno „nařízení o dobrovolné pracovní pomoci v zemědělství“ o prázdninách. Studenti středních a odborných škol museli přinést do školy potvrzení o prázdninové práci. Celkem však nebylo problémem získat je od obce na základě prohlášení některého venkovského příbuzného. Výnos o pracovním nasazení školní mládeže byl vydán ministerstvem školství dne 30. června 1942 a pak každoročně prodlužován. Krátkodobé nebo dlouhodobé nasazení školní mládeže si mohl vyžádat starosta obce a od roku 1943 také předseda Svazu zemědělství a lesnictví buď přímo u správce školy, nebo u úřadu práce. Šlo obvykle o žňové práce a o sklizeň brambor. V roce 1943 ministerstvo školství povolilo poprvé nasazení žáků a žákyň při česání chmele. V roce 1944 jeli žáci od 6. postupného ročníku. Jezdilo se za hranice protektorátu na Žatecko.⁴⁹³

---

⁴⁹⁰ F. BOSÁK, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 43-44.

⁴⁹¹ J. DOLEŽAL, Česká kultura za protektorátu, s. 52.

⁴⁹² F. BOSÁK, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 55.

⁴⁹³ Tamtéž, s. 57.

Studentské brigády byly vítanou výpomocí, poněvadž zemědělství citelně postihlo odčerpání pracovních sil na práci do zbrojního průmyslu, zejména v letech 1943 – 1944.⁴⁹⁴

Děti nepracovaly jenom v zemědělství. Školy musely posílat hlavně na jaře celé třídy na zalesňovací práce a na sběry lesních semen. Mohlo se používat žáků až od šestého postupného ročníku. Nasazování pro žáky, kteří byli na zalesňování poprvé, nesmělo trvat déle než dva týdny. Ostatní měli při opětovném nasazení pracovat nejdéle šest dní.⁴⁹⁵

Zostřenější postup byl používán proti českému školství na Sedlčansku, kde se od roku 1942 připravovalo vystěhování tamních obyvatel a vybudování cvičiště pro zbraně SS. Děti, které dosáhly 14 let, musely vystoupit ze školy a byly pracovním úřadem zařazeny do pracovního procesu.⁴⁹⁶

Čtvrtého února 1942 se Heydrich poprvé zmínil o svém plánu na vytvoření zvláštní instituce, s jejíž pomocí měla být „převychována“ mládež. Toto zařízení mělo odcizit českou mládež českým učitelům, kteří ji podle jeho názoru naočkovávají bojovného ducha. Výchova se měla týkat mladistvých od 10 do 18 let. Realizací měly být pověřeny některé české spolky, ale toto pověření by jim mohlo být také opět odňato. Výchovu měla uzavírat roční pracovní služba. Heydrich Moravcovi⁴⁹⁷ napsal, že by si také dokázal představit propojení

---

⁴⁹⁴ O. SLÁDEK, Krycí heslo svoboda, s. 17.

⁴⁹⁵ F. BOSÁK, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 57.

⁴⁹⁶ A. ROBEK, Lidé bez domova, Praha 1980, s. 44.

⁴⁹⁷ Emanuel Moravec (17. 4. 1893 – 5. 5. 1945), československý důstojník, vojenský publicista a ministr školství a lidové osvěty v protektorátní vládě. Narodil se v rodině pražského obchodníka. Roku 1908 nastoupil ke studiu na Vyšší průmyslovou školu v Praze. Roku 1912 úspěšně složil maturitní zkoušku. V den, kdy Rakousko-Uhersko vypovědělo válku Srbsku (28. 7. 1914), byl povolán do císařsko-královské armády. Službu nastoupil u 8. zeměbranceckého pluku. V březnu 1915 padl do ruského zajetí. V září téhož roku požádal o přijetí do České družiny, první jednotky čs. dobrovolníků, která bojovala v řadách ruské armády proti Rakousko-Uhersku. V květnu 1916 vstoupil v hodnosti poručíka do 1. srbské dobrovolnické divize v Rusku, v létě 1916 se účastnil bojů proti ústředním mocnostem na frontě v Dobrudži (v Rumunsku). V září byl zraněn v bitvě u Amzači. V březnu 1917 přešel do čs. legií, v červnu byl přidělen k 6. pěšímu pluku „Hanáckému“. V červnu 1918 časopis Československý voják zveřejnil poprvé Moravcovu odbornou stať o opeřování, která se stala počátkem jeho publicistické a spisovatelské kariéry. V lednu 1919 byl povýšen na kapitána čs. legií. V dubnu 1920 nastoupil na lodi Mount Vernon transport do

mládežnických táborů povinné pracovní služby s tábory Hitlerjugend⁴⁹⁸. Mládež ve věku 17 až 18 let měla být koncentrována ve zvláštních táborech; měla se

---

Československa. V září 1920 byl přidělen jako zpravodajský důstojník na Podkarpatskou Rus. V listopadu 1923 byl jmenován přednostou II. oddělení (zpravodajského) štábu Zemského vojenského velitelství v Praze. V letech 1924 – 1926 se stal aktivním účastníkem v tzv. Gajdově aféře vyvolané spisem Jaroslava Kratochvíla Cestou revoluce. Roku 1927 byl Moravec přeložen jako velitel I. polního praporu k 24. pěšímu pluku do Znojma. Téhož roku navázal spolupráci s Ferdinandem Peroutkou. V prosinci roku 1928 byl povýšen na podplukovníka. O rok později se stal velitelem 2. polního praporu 20. pěšího pluku v Humenném. V lednu 1931 byl jmenován profesorem válečných dějin na Vysoké škole válečné v Praze. V prosinci byl uznán způsobilým pro službu generálnímu štábu. V červenci roku 1933 byl povýšen na plukovníka. Roku 1935 se stal honorárním docentem Českého vysokého učení technického v Praze. O rok později vyšly jeho knihy Válečné možnosti ve střední Evropě a tažení v Habeši, Úkoly naší obrany a Vojenský význam Československa ve střední Evropě (ta byla také současně vydána v angličtině a ve francouzštině). V prosinci byl jmenován velitelem 28. pěšího pluku Tyrše a Fügnera v Praze. V září 1937 byl vybrán, aby vedl smuteční kondukt za zemřelého prezidenta Masaryka. V říjnu 1937 byl opět přeložen jako profesor válečných dějin na Vysokou školu válečnou v Praze. Při zářijové mobilizaci roku 1938 byl přidělen k Zemskému vojenskému velitelství v Košicích, tato dispozice byla později změněna pro oblast jižní Moravy. 28. září opustil svou jednotku a odjel do Prahy, kde si vymohl přijetí u prezidenta Beneše, kterého chtěl za každou cenu přimět k obraně republiky. V říjnu se podílel na činnosti skupiny vojáků a politiků, která uvažovala o násilném vystoupení proti prezidentovi Benešovi s cílem bránit republiku proti nacistické agresi i bez pomoci spojenců. Krátce nato se názorově navždy s prezidentem rozešel. Byl pak přeložen do Památníku národního osvobození v Praze, hlavní štáb mu také zakázal publikovat. Moravec však tento zákaz porušil a publikoval pod různými pseudonymy dál. Pro neuposlechnutí rozkazu byl odeslán na dovolenou. To byl faktický konec jeho vojenské dráhy. V červnu 1939 se snažil do armády neúspěšně vrátit. V létě 1939 absolvoval okružní poznávací jízdu po Třetí říši, ze které se vrátil nadšený. V srpnu zahájil své pravidelné měsíční promluvy do pražského rozhlasu, které sloužily politice nacistických okupantů. V říjnu 1939 vyšla jeho publikace V úloze mouřenína, kde formuloval své zásady úzké spolupráce s nacisty. V následujících dvou letech se podílel na konstituování skupiny aktivistických novinářů. 19. ledna 1942 se stal ministrem ve vládě Jaroslava Krejčího. Jeho rezortním působištěm se stalo ministerstvo školství a Úřad lidové osvěty. Po atentátu na Heydricha se účastnil shromáždění, na nichž členové protektorátní vlády přesvědčovali okupační orgány o své loajalitě a upřímné vůli ke spolupráci. Hlavním řečníkem byl ponejvíce právě Emanuel Moravec. V den vypuknutí pražského povstání (5. 5. 1945) ho Němci odváželi do mělnické vysílačky, kde měl promluvit k národu. Koloně automobilů však došlo palivo. Moravec, který si uvědomil bezvýchodnost celé situace, spáchal sebevraždu zastřelením. J. PERNES, Až na dno zrady. Emanuel Moravec, Praha 1997, s. 227-233.

⁴⁹⁸ Hitlerova mládež (HJ), druhá nejstarší nacistická polovojenská organizace hned po SA. Původně byla založena jako Jungsturm Adolf Hitler roku 1922. Po neúspěšném „pivním

v nich odbývat povinná pracovní služba spolu s odborným výcvikem. Tam by se na základě „lékařského“, rozuměj: „národnostně rasového vyšetření“ měla vytřídit část mladých lidí – totiž lidí „k poněmčení způsobilých“ – pro nasazení v Říši.⁴⁹⁹

Nacisté si zatím nemohli dovolit, aby si v podstatě sami narušili nějakými velkými likvidačními či přesídlovacími plány funkčnost tak důležitého a výkonného prostoru, jakým Protektorát Čechy a Morava bezpochyby byl. Tím by mohlo dojít k citelnému narušení pracovního smíru. Čeští lidé byli v německých očích cenným říšským kapitálem, a proto nacisté nemohli postrádat práci sedmi milionů Čechů.⁵⁰⁰

První léta války se nesla ve znamení úspěchů Wehrmachtu. V prosinci roku 1941 ale nastal obrat. 6. prosince 1941 se sovětské protiofenzivě podařilo před Moskvou zastavit německé armády a nakonec je i donutil, aby se vzdaly části dobytého území.⁵⁰¹

V zimě 1941 si K. H. Frank a Heydrich uvědomili, že s blitzkriegy⁵⁰² je konec a že je třeba připravit se na dlouhou válku. Pak následovalo přehodnocení cílů nacistické politiky v protektorátu. Měly být zavrženy „určité projevy domýšlivosti“. Hlavním zájmem německé politiky se stalo „neztratit ze zřetele cíl v dálce“. Proto bylo třeba vyčerpát lidské a hospodářské zdroje tohoto prostoru a jeho obyvatel.⁵⁰³

Hitler se domníval, že pořídí válku lacino. Blitzkrieg byl nejen vojenskou, ale i ekonomickou záležitostí a vyplýval z Hitlerova přesvědčení, že Německo nevydrží déletrvající válku, dokud se nezmocní ruského bohatství. Operace Barbarossa, jak se tažení nazývalo, měl být poslední blitzkrieg a výdaje měly být omezeny na minimum. Hitler neměl ani v roce 1941 v úmyslu prosazovat

---

puči“ roku 1923 byla rozpuštěna. Roku 1926 byla po reorganizaci nacistické strany znovu obnovena. Jejím nejvyšším představitelem se stal Baldur von Schirach. Jejím úkolem bylo připravovat mladé chlapce pro vojenskou službu. Vedle Hitlerjugend existovala i paralelní organizace pro dívky – Bund Deutscher Mädel (BDM) a také Deutsches Jungvolk pro chlapce a děvčata mladšího věku. <http://en.wikipedia.org/wiki/Hitlerjugend> ze dne 29. 9. 2005.

⁴⁹⁹ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 287.

⁵⁰⁰ Tamtéž, s. 155.

⁵⁰¹ Tamtéž, s. 259.

⁵⁰² Blesková válečná tažení, při kterých se při útoku užívalo kombinovaného tankového útoku s použitím letectva. Cílem bylo srazit nepřítele co nejrychleji na kolena.

⁵⁰³ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 260.

neomezené válečné hospodářství. Začal pochybovat o vůli německého národa vést totální válku a nechtělo se mu proto posílat ženy do továren nebo omezovat na úkor válečných cílů výrobu a spotřebu víc, než je nezbytně nutné.⁵⁰⁴

Není bez zajímavosti, že v roce 1941 byla výroba v okupovaných zemích vyšší než v Německu. Koncem tohoto roku Hitler prohlásil: „*Obsadili jsme dosud 1 670 000 km². Pracuje pro nás oblast s 250 miliony, se spojenci 350 miliony lidí. A my je dovedeme zapřáhnout do práce!*“⁵⁰⁵

Důraznější kurz při vymáhání pracovních sil byl nastoupen i v Protektorátu Čechy a Morava. Nový zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich byl právě tou osobou, která se největší mírou zasloužila o maximální využití průmyslové i lidské kapacity českomoravského prostoru. Bylo jeho zásluhou, že se v protektorátu mnohem dříve než na říšském území uváděla v činnost nařízení, která mobilizovala⁵⁰⁶ materiální a lidské zdroje pro válku. Tento vývoj získal své nejjasnější obrysy v podobě nově ustanoveného ministerstva práce a hospodářství. V jeho čele stanul jediný Němec v protektorátní vládě – dr. Walter Bertsch⁵⁰⁷.

Toto protektorátní ministerstvo bylo vytvořeno na základě vládního nařízení č. 14 z 15. ledna 1942 Sb. o nové organizaci některých ústředních úřadů, vzniklo

---

⁵⁰⁴ P. JOHNSON, Dějiny 20. století, Praha 1991, s. 369.

⁵⁰⁵ V. PRŮCHA a kol., Hospodářské a sociální dějiny Československa, 1. díl, s. 422.

⁵⁰⁶ Již v prosinci toho roku bylo nařízeno všeobecné zmrazení mezd a Heydrich našel možnost, jak všechny neženaté (neprovdané) osoby mezi 18. a 50. rokem povolat k povinnému výkonu pracovní služby. D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 276.

⁵⁰⁷ Walter Bertsch (4. 1. 1900 - 5. 1. 1952), jediný Němec, který kdy zasedal ve vládě Protektorátu Čechy a Morava. Narodil se württenberském Oppenweileru. V květnu 1933 se stal členem NSDAP. V prosinci 1938 vstoupil do SS, kde v listopadu 1944 dosáhl hodnosti Brigadeführera (generálmajora). V srpnu 1939 byl říšským protektorem Konstantinem von Neurathem povolán do jeho úřadu, aby vedl oddělení pro hospodářskou správu. V lednu 1942 se stal ministrem nově zřízeného ministerstva hospodářství a práce. V květnu 1945 byl zajat Rudou armádou. Ze sovětského zajetí byl v říjnu roku 1948 předán československým úřadům a 23. prosince téhož roku byl odsouzen Mimořádným lidovým soudem v Praze podle retribučního dekretu k doživotnímu trestu odnětí svobody. Bertsch trpěl závažnou plicní chorobou a zemřel 5. ledna 1952 ve veřejné nemocnici v Brně. Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 24.

z dosavadního ministerstva průmyslu, obchodu a živností s přibíráním některé další agendy jiných resortů.⁵⁰⁸

Do kompetence nově zřízeného ministerstva spadalo rovněž omezování nebo zastavování válečně méně významných provozů, které se od počátku roku 1942 stalo jedním z klíčových zdrojů získávání nových pracovních sil.⁵⁰⁹

Tehdy došlo i k vydání zákonů, které umožňovaly posílat protektorátní příslušníky mimo hranice. Asi nejzásadnějším činem v rámci celoevropského (respektive ve státech porobených Německem) kontextu pracovního nasazení bylo jmenování Fritze Sauckela⁵¹⁰ generálním zplnomocněncem pro pracovní nasazení.⁵¹¹

---

⁵⁰⁸ L. CHMELA, *Hospodářská okupace Československa. Její metody a důsledky*. Znalecký posudek v procesu s K. H. Frankem, Praha 1946, s. 20.

⁵⁰⁹ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), *Museli pracovat pro Říši*, s. 28.

⁵¹⁰ Ernst Friedrich Christoph Sauckel (27. 10. 1894 – 16. 10. 1946), čelný nacistický představitel. Narodil se v rodině poštovního doručovatele v Hassfurtu nad Mohanem nedaleko Bambergu. Před 1. světovou válkou byl příslušníkem obchodního loďstva, se kterým se plavil po celém světě. Vypuknutí války ho zastihlo při plavbě do Austrálie. Loď byla ale zajata, a tak Sauckel strávil prakticky celou dobu války ve francouzské internaci. Ta trvala od srpna 1914 do listopadu 1919. Po válce se vrátil do Německa, našel si práci v továrně ve Schweinfurtu a začal studovat techniku. Roku 1923 vstoupil do NSDAP a stal se jejím 1 395. členem. Roku 1927 byl jmenován župním vedoucím v Durynsku a roku 1929 členem místní vlády. Po nacistickém uchopení moci se stal členem Říšského sněmu. O rok později byl odměněn udělením čestné funkce Obergruppenführera SA a SS. Během 2. světové války zastával úřad pověřence pro obranu v oblasti Kasselu. Od 21. 3. 1942 zastával funkci generálního zplnomocněnce pro pracovní nasazení, do které ho navrhl Albert Speer. V tomto postavení podléhal prostřednictvím úřadu pověřence pro čtyřletý plán přímo Hitlerovi. Verbování dobrovolných dělníků na práci do Říše přestalo stačit, proto bylo přikročeno k nuceným odvodům. Díky nim bylo do Říše zavlčeno na pět milionů lidí z celé Evropy. Naprostá většina zahraničních dělníků pocházela z východních území, kde byl nábor pracovních sil obzvláště nevybíravý. Sauckel byl po válce za své zločiny souzen norimberským soudním tribunálem. Bránil se tvrzením, že pracovní nasazení nemá nic společného s vykořisťováním, nýbrž že se jedná o hospodářský proces nahrazování pracovních sil. Popřel také využívání otrocké práce a metodu zničení prostřednictvím práce. Byl shledán vinným z válečných zločinů a zločinů proti lidskosti. Oběšen byl 16. října 1946. Před popravou řekl: „*Umírám nevinně, rozsudek je nespravedlivý. Bůh ochraňuj Německo!*“ http://en.wikipedia.org/wiki/Fritz_Sauckel ze dne 13. 9. 2005.

⁵¹¹ F. MAINUŠ, *Totální nasazení*, s. 54.

Nedlouho na to byl jmenován Sauckelův zástupce pro Protektorát Čechy a Morava. Stal se jím prof. Ing. R. Jung⁵¹². Byl to právě on, kdo tvrdě vymáhal pracovní síly pro potřeby říšskoněmeckého hospodářství.⁵¹³

V roce 1942 odjížděly do Německa poprvé celé skupiny českých mužů a žen pod nejtvrdějším nátlakem. Oficiální místa přestala nazývat odjezdy desetitisíců českých mužů a žen „dobrovolnými odchody“. Vládní nařízení č. 10/42 dávalo zákonný podklad k tomu, aby pracovní úřady pověřovaly svobodné muže i ženy pracemi v rámci tzv. služební povinnosti. V květnu téhož roku došlo k rozšíření služební povinnosti na všechny práceschopné obyvatele.⁵¹⁴ Toto nařízení vlády č. 154/1942 umožňovalo tedy povolát prakticky kohokoliv na práci, jež sloužila „k obraně země, zajištění výživy, výrobě spotřebních statků, hospodářskému využití země, zdokonalení dopravních poměrů, jakož i zdolání stavu nouze a přírodních katastrof.“⁵¹⁵

Stovky lidí byly nasazeny v protektorátu na různé „brigádnické výpomoci“, které také jitrily napjatou atmosféru a u postižených vyvolávaly pochopitelnou

---

⁵¹² Rudolf Jung (16. 4. 1882 – 11. 12. 1945), austrofašista, významný nacista a ideologický teoretik. Narodil se v Plasech na Plzeňsku, významnou část života prožil v Jihlavě, kde byl patrný silný nacionalistický antagonismus. V této době se živil jako zaměstnanec rakousko-uherských drah. Roku 1910 vstoupil do německé dělnické strany (Deutsche Arbeiterpartei - DAP). Během členství a působení v této straně se proměnil v zarytého odpůrce Židů, Slovanů, církve a kapitalismu. Roku 1919 dokončil svůj významný spis *Der Nationale Sozialismus*. Věřil v to, že se tato jeho práce stane pro nacionalisty jakousi biblí, podobně jako se stal Marxův kapitál pro marxisty. Kvůli neustálému provokování byl donucen opustit Čechy a přesídlil do Mnichova. Zde výrazně ovlivnil čelného představitele DAP Antona Drexlera a později i Adolfa Hitlera. Právě Rudolf Jung přesvědčil Adolfa Hitlera o tom, že je vhodné užívat výrazu „národní socialista“. Během svého života zastával řadu úřadů a funkcí. Byl prezidentem státního pracovního úřadu pro oblast středního Německa, čestným župním vedoucím, od roku 1936 byl poslancem Říšského sněmu za oblast jižního Vestfálska. Roku 1943 se stal Říšským inspektorem a ředitelem říšské inspekce pracovní administrativy. V prosinci 1945 zemřel hladem v pražské věznici na Pankráci.

http://en.wikipedia.org/wiki/Rudolf_Jung ze dne 3. 10. 2005.

⁵¹³ F. MAINUŠ, *Totální nasazení*, s. 61.

⁵¹⁴ Tamtéž, s. 62.

⁵¹⁵ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), *Museli pracovat pro Říši*, s. 28.

nechuť. To se stalo například při zavedení občanské povinnosti při odklizení sněhu v zimě roku 1942.⁵¹⁶

Podle názoru odborníků na ministerstvu práce a hospodářství byl stav kvalifikovaných dělníků v protektorátních podnicích vyšší asi o 30 % než tomu bylo v Říši. Proto se omezilo přijímání nových zaměstnanců. Pracovní úřady dostaly příkaz mobilizovat žáky vycházející z obecných a měšťanských škol do úzkoprofilových zaměstnání a v tom smyslu se upravovaly i osnovy na odborných školách. V době zemědělských sezónních prací se měla zajišťovat sklizeň i s pomocí školní mládeže, popřípadě se mohla vyhlásit pracovní povinnost pro obyvatelstvo zemědělských obcí.⁵¹⁷

Asi nejmarkantněji se nová válečná opatření projevila ve dvou krocích. První se týkal pracovního nasazení žen⁵¹⁸, které však z ideologických a dalších příčin bylo nižší než například ve Velké Británii či v Sovětském svazu.⁵¹⁹

---

⁵¹⁶ Hlášení okresního četnického velitelství v Mělníku zemskému četnickému velitelství v Praze o politické a zásobovací situaci v okrese v únoru 1942. L. LINHARTOVÁ – V. MĚŠŤÁKOVÁ – J. MILOTOVÁ (edd.), Heydrichova okupační politika, s. 110.

⁵¹⁷ F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 62.

⁵¹⁸ „Když jsem počátkem roku 1942 požadoval na Sauckelovi nasazení žen do zbrojovek, prohlásil bez okolků, že otázky, jaké pracovníky a kde je vezme a jak je rozdělí, patří do jeho působnosti, navíc je jako župní vedoucí podřízen přímo Hitlerovi a zodpovídá se jemu. Nakonec mi ale nabídl, aby o tom rozhodl jako pověřenec pro čtyřletku Göring. Ten se při pohovoru v Karinhallu ukázal zjevně potěšen. Vůči Sauckelovi byl přehnaně pozorný a znatelně chladněji jednal se mnou. Oba mne opakovaně přerušovali. Největším Sauckelovým argumentem bylo riziko mravních škod, které by německým ženám vzniklo prací v továrnách, přičemž by se mohlo uškodit nejen jejich „duševnímu životu“, ale také jejich schopnosti rodit. Takovým důvodům Göring rozhodně přikyvoval. Aby měl vše jisté, nechal si to Sauckel po pohovoru bez mého vědomí schválit i od Hitlera. Byl to první úder proti mojí pozici považované do té doby za neotřesitelnou. Svě vítězství sdělil Sauckel svým gauleiterským kolegům v proklamaci, ve které mezi jinými konstatoval: „Aby se německým hospodyním, zejména ženám s mnoha dětmi ...zajistilo znatelné ulehčení a aby se nadále neohrožovalo jejich zdraví, Vůdce mne pověřil, abych z východních území povolal do Říše kolem 400 000 až 500 000 vybraných zdravých a silných dívek.“ Zatímco Anglie zredukovala počet pomocnic v domácnosti o dvě třetiny, zůstalo v Německu toto číslo až do konce války zhruba stejné – kolem 1,4 miliónu. Na veřejnosti se brzy mluvilo o tom, že kolem půl milionu Ukrajinek působilo většinou coby poslíčkové stranických funkcionářů.“ A. SPEER, V srdci Třetí říše, s. 221.

⁵¹⁹ J. MILOTOVÁ, „Cizorodí“ dělníci, in: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA – J. PAŽOUT (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 30.

Zoufalý nedostatek pracovních sil způsobil, že jako ideální zdroj se začaly jevit bezdětné ženy, případně matky s odrostlými dětmi. Nakonec byli nacisté donuceni přijmout opatření, která měla tyto ženy motivovat k návratu do pracovního procesu. Největším úskalím tohoto pragmatismu však byla sama podstata nacistické ideologie, ve které neexistovalo pro ženu jiné místo než domácnost. Úsilí o zapojení žen⁵²⁰ do pracovního procesu tak nutně bylo polovičaté a většinou i neúspěšné.⁵²¹

Speer byl jeden z mála čelných nacistů, který si uvědomoval nutnost zapojení žen do práce. Byl ale osamocen a proto byli do práce odvedeni místo žen zahraniční dělníci.⁵²²

Ani pozdější generální pověřenec pro totální nasazení Goebbels nebyl nakloněn pracovnímu využití žen a naopak je sám rafinovaným způsobem přesvědčoval: „*Nacionálněsocialistické hnutí jako jediná strana nepřitahuje ženy k bezprostřední každodenní politice. Nikoliv proto, že v ženě vidíme něco*

---

⁵²⁰ Do roku 1939 vzrostl počet zaměstnaných žen na 12,7 milionu (oproti 11,5 milionům v roce 1925), což činilo 37 % německé ženské populace, v průběhu první poloviny války vzrostlo procentní zastoupení pracujících žen na 38 %. Zatímco například ve Spojených státech nebo ve Velké Británii vedl nárůst zbrojní výroby i k obrovskému rozvoji pracovních příležitostí pro ženy, v Německu celkový podíl žen na zbrojní výrobě nedosáhl ani úrovně z období 1. světové války. Neochota zapojit do pracovního procesu vlastní ženy nakonec vyústila ve vykořisťování milionů nuceně nasazených dělníků z okupované Evropy. M. HUGHES – CH. MANN, Hitlerovo Německo, s. 74.

⁵²¹ Tamtéž, s. 73.

⁵²² „*Jednou z překvapivých zkušeností války zůstane, že Hitler chtěl ušetřit svůj národ zátěže, kterou uložili svým národům Churchill nebo Roosevelt. Nesoulad totální mobilizace pracovních sil v demokratické Anglii a laxního přístupu k této otázce v autoritativním Německu charakterizuje obavy režimu před změnou náklonnosti svého lidu. Vedoucí vrstva sama nemínala přinášet oběti, ani nechtěla požadovat totéž po lidu. Snažila se pomocí ústupků udržet lid v pokud možno dobré náladě. Hitler a většina jeho politické garnitury patřili ke generaci, která revoluci roku 1918 zažila ve vojenské uniformě a nikdy to nestrávila. V soukromých rozhovorech Hitler často naznačoval, že po zkušenostech z roku 1918 není opatrnosti nikdy dost. Aby se předešlo jakékoliv nespokojenosti, vydávalo se na zásobování spotřebním zbožím, válečné renty nebo na odškodňování manželek při nezaměstnanosti mužů sloužících v poli daleko více, než v demokraticky řízených zemích. Zatímco Churchill neslibil svému lidu kromě krve, slz, tvrdé práce a potu nic, platilo u nás ve všech fázích války monotónně opakované Hitlerovo heslo: „Konečné vítězství je jisté.“ Bylo to přiznání politické slabosti a prozrazovalo značné obavy ze ztráty popularity, z čehož by mohly vznikat vnitropolitické krize.“ A. SPEER, V srdci Třetí říše, s. 216.*

méněcenného, nýbrž proto, že v ní a v jejím poslání vidíme něco cenného jiným způsobem, než je poslání, jež plní muž. Proto jsme byli přesvědčeni, že žena, a především německá žena, která víc než kterákoliv jiná je ženou v nejlepším smyslu slova, musí své síly a schopnosti nasazovat v jiných oblastech než muž.“ A pak nastínil nacistické pojetí poslání ženy, což není nic jiného než „všechna moc mužům“ – a ženám to staré „Kinder, Küche, Kirche“ – „Děti, kuchyň, kostel“.⁵²³

Druhým výrazným krokem v procesu pracovního nasazení bylo prohloubení trendu, který byl nastolen již na přelomu let 1941 – 1942, kdy se na nátlak Fritze Todta začala měnit orientace německého hospodářství z mírové produkce na produkci válečnou. Realizace tohoto kroku předpokládala nejen větší koncentraci výroby, ale i podstatně větší koncentraci pracovních sil. Jeho uskutečnění bylo spojeno s reorganizací řízení celé vojenskohospodářské oblasti, která byla provedena mezi březnem a květnem 1942. Jmenování Fritze Sauckela 21. března 1942 generálním zplnomocněncem pro pracovní nasazení bylo její součástí. V rámci těchto procesů došlo i k pokusům vytěžit ještě více z hospodářství okupovaných zemí. Díky své imperialistické politice Německo disponovalo četnými surovinovými zdroji, značnými výrobními kapacitami, které byly velmi rozšiřovány a zprvu i velkým rezervoárem pracovních sil.⁵²⁴

Během války přestala německá dělnická třída jako celek existovat. Pozice německého proletariátu zaujali zahraniční dělníci, ausländleri, nahnaní do továren v Říši z celé Evropy, od Pyrenejí až po Ukrajinu.⁵²⁵

Vraťme se nyní ale zpátky do protektorátu. Za dva válečné roky (tedy 1940 a 1941) bylo odsud vypraveno asi 96 000 mužů a žen. Od počátku nábory do konce roku 1941 dosáhl počet Čechů, kteří odjeli do Německa na práci, 191 000.⁵²⁶

Přesto neměly úřady práce jednoduchou úlohu s plněním kontingentů českých dělníků. V roce 1940 se dal již málokdo přesvědčit sliby, aby odjel pracovat do některého německého města. Kdo se nechal přemluvit, musel počítat s tím, že

---

⁵²³ J. J. DUFFACK, Dr. Joseph Goebbels. Poznání a propaganda. Komentovaný překlad vybraných projevů, Praha 2002, s. 89.

⁵²⁴ J. MILOTOVÁ, „Cizorodí“ dělníci, in: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA – J. PAŽOUT (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 30.

⁵²⁵ J. J. DUFFACK, Dr. Joseph Goebbels, s. 73.

⁵²⁶ F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 54.

bude považován za kolaboranta. Nenávist proti zrádcům i proti pracovním úřadům rostla den ze dne. Pomalu se rozmáhal bojkot výzev k předvolání. Už v letech 1940 – 1941 tyto jedince předvádělo protektorátní četnictvo. Stihl je trest v podobě přednostního místa v některém z nejbližších transportů do nejvíce ohrožených míst v Říši. Pracovní úřady však zatím stále netrestaly jednotně ty, kteří odmítli nastoupit práci v Německu. Jaká byla možnost vyhnout se v této době nedobrovolnému odjezdu za hranice domova? Většina pozvaných na pracovní úřad brala odjezd do „rajchu“ jako nevyhnutelnost. Velmi záleželo na zaměstnavateli, jak dokázal své zaměstnance ochránit. Podniky vyrábějící pro armádu byly jen velmi málo dotčeny různými pročesávacími akcemi. Prvními oběťmi bývali mladí svobodní muži a ženy. Východiskem, jak se zbavit v letech 1940 – 1941 dotěrných pozvánek na pracovní úřad, byly sňatky. Ty se staly jednou z nejrozšířenějších forem odporu proti odvlékání mládeže z domova. Brzy odjížděli do Říše i ženatí, takže sňatek byl zbytečný. Velkou cenu měla již v roce 1940 lékařská vysvědčení.⁵²⁷

Když se jejich vydávání značně rozmohlo, přikročily kompetentní orgány k zpřísnění dohledu nad českými lékaři, kteří je vydávali. Je nezpochybnitelné, že se lékaři vydáváním falešných vysvědčení vystavovali riziku zatčení a současně se tím dostávali do přímého ohrožení života. Než se však pustíme do oslavování jejich hrdinských činů, které brzdily válečné úsilí nacistického Německa, je nezbytně nutné si uvědomit jeden poměrně banální fakt: Lékařské osvědčení sice mohlo jednu osobu uchránit před nuceným nasazením v Říši, ale na druhé straně přivodilo odchod jiného člověka. Kvóty pracovníků pro nacistickou velmoc musely být za každou cenu naplněny. Tím, že lékaři vydávali osvědčení o pracovní neschopnosti, prakticky nic nezměnili. Navíc dávali ještě zbytečně všanc své vlastní životy. Předpokládám, že i vydávání zdravotních vysvědčení se dělo hlavně na bázi „dobré známosti“. Často přišly ke slovu i úplatky. Tím, ale nechci celou věc nijak paušalizovat.

Ale i bez znalosti skutečných německých záměrů vyvolalo chystané nasazení mladých lidí ve staré říši mezi českým obyvatelstvem neklid. Jak sděloval zástupce ministerstva zahraničí, „všeobecně se hovořilo o nucené deportaci“.

---

⁵²⁷ F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 55.

Proslýchalo se, že česká děvčata budou nasazována společně s Polkami a Cikánkami. Protože mnoho mladých se snažilo vyhnout pracovnímu nasazení rychlým sňatkem, byl výkon povinné pracovní služby rozšířen na všechny práce schopné obyvatele protektorátu. Nařízení splnilo svůj účel. Jestliže roku 1941 bylo na práci do říše vysláno pouhých 45 999 českých dělníků, pak v roce 1942 stoupl jejich počet na 135 158.⁵²⁸

Masové odvody lidí na práci do „rajchu“ samozřejmě nezůstaly bez odezvy ze strany protektorátní společnosti. Šířily se poplašné zprávy. Lidé byli plni úzkosti, poněvadž nevěděli, kdo bude muset opustit domov a nedobrovolně odejít na práci do země nepřítel. Z Německa přicházely zprávy o náletech i o těžkých pracovních podmínkách, o svízelném zásobování potravinami i o dalších nepříjemnostech. Strach z toho, že na člověka čeká obsílka s předvoláním na pracovní úřad, převyšoval snad jen strachem z Gestapa. Atmosféra byla stále ještě plná obav z osudu národa po atentátu na Heydricha. Ani neúspěšné akce spojeneckých armád nepřispívaly ke zvednutí nálady obyvatelstva. Za touto kulisou strachu probíhaly odvody české mládeže. Ty podporovali i aktivističtí (tedy kolaborantští) novináři, kteří si libovali, že se konečně podařilo odstranit kavárenské povaleče a nezaměstnanou mládež. Toto nálepkování bylo součástí širší propagandistické kampaně, která měla ovlivnit českou veřejnost.⁵²⁹ Pokus vyličit příslušníky ročníků 1918 – 1922 jako kavárenské povaleče vyhýbající se práci se nesetkal s žádným ohlasem. Ve skutečnosti tím vzrůstal jen odpor k nucenému nasazení v Říši, kterému se mladí lidé snažili vyhnout všemi možnými prostředky.⁵³⁰

V roce 1942 se nevyhnul Německu ten, kdo ignoroval pozvánky pracovních úřadů, ale ten, kdo hledal jiné cesty k úniku. Pomoci mohli představitelé místních samosprávných orgánů, zejména na vesnicích a v malých městech. I když bylo zemědělství ušetřeno nelítostného odběru pracovních sil, přece jen se pracovní úřady pokoušely uchvátit nadbytečné osoby a povolávaly v ročníkové akci zejména čeledí a rodinné příslušníky z menších hospodářství. Záleželo na

---

⁵²⁸ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 284.

⁵²⁹ F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 69.

⁵³⁰ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 32.

vyjádření místních orgánů, zda ohrožené jednotlivce označí za klíčové pracovníky, nebo ne. Velkou roli také začaly sehrávat úplatky. Vidina masa, sádla, drůbeže a mouky dokázala ovlivnit četné nacistické funkcionáře. Samozřejmě záleželo na tom, co všechno mohl ohrožený člověk úplatným úředníkům nabídnout. Dalším způsobem, jak se vyhnout odchodu za prací, byly pochopitelně „dobré známosti“. Na druhé straně je ale nezbytně nutné si uvědomit, že ne všichni zaměstnanci úřadů práce byli zkorumpovaní. Jinak by totiž do Říše neodjely statisíce mladých českých lidí...⁵³¹

Jak již zaznělo v jedné pamětnické výpovědi, pokud existovala možnost, čeští dělníci se snažili o to, aby odešli pracovat do míst, která by byla co možná nejméně vzdálena od jejich domova. Snahy českých dělníků pracovat v blízkém pohraničí však ztroskotávaly na plánech nacistických úřadů, které se rozhodly neposilovat českou menšinu v Sudetech. Roku 1941 však převážily hospodářské potřeby nad politickými zájmy a české pracovní síly pro Sudety byly uvolněny. Češi však museli být ubytováni ve společných táborech a v žádném případě se nesměli usadit v pohraničí.⁵³²

Najímání dělníků pro Říši se i nadále provádělo mimo oficiální rámec. Pro menší podniky zpravidla verbovali pracovníci, kteří byli na dovolené. Rozsáhlé mimoúřední najímací akce uskutečňovaly podniky Hermanna Göringa v Linci. Pro jihočeské a jihomoravské pracující byly lákavé především lepší výdělků a nevelká vzdálenost od domova. „Podloudné“ aktivity Hermann Göring Werke se ale neseťkávaly s pochopením ze strany oficiálních autorit. Další institucí, která prováděla na českém území rozsáhlé náborů neúřední cestou, byla Todtova organizace.⁵³³ O ní ale bude ještě řeč v podkapitole o uniformovaných. Není bez zajímavosti, že právě tahle organizace se stala vůbec největším zaměstnavatelem nuceně nasazených dělníků, válečných zajatců i vězňů koncentračních táborů. Bohužel není možné zjistit přesný počet Čechů, kteří v ní sloužili. Mnoho z nich se totiž do ní dostalo oklikami přes různé stavební firmy. Podle výnosu vrchního velitelství branné moci jejím příslušníkům náleželo stejné materiální zabezpečení

---

⁵³¹ F. MAINUŠ, *Totální nasazení*, s. 72.

⁵³² Tamtéž, s. 56-57.

⁵³³ Tamtéž, s. 57.

jako německým vojákům. Toto privilegium však bylo vykoupeno tuhou kázní a často i pobyt v obtížných klimatických podmínkách.⁵³⁴

V lednu 1941 pracovalo z celkového počtu 130 000 českých nasazených mužů asi 90 000 jako stavební dělníci, 22 000 v kovoprůmyslu, 7 000 v železniční dopravě⁵³⁵ a 11 000 v různých dalších povoláních.⁵³⁶

České ženy, jichž nebylo v prvních letech najímáno zdaleka tolik jako mužů, byly určeny většinou do průmyslu, v malé míře do sektoru služeb - jako pomocné síly v hotelích a restauracích apod. Jen nepatrná část pracovala v zemědělství. V roce 1941 zasáhly pracovní úřady citelně již i mladé protektorátní příslušníky. Nedotčeno zůstávalo zatím zemědělské obyvatelstvo a též vysoce kvalifikované průmyslové dělnictvo. Tím více prořídly řady zaměstnanců obchodu a služeb. Také absolventi škol se stávali v roce 1941 snadnou kořistí pracovních úřadů.⁵³⁷ Člověk, který právě dokončil svá středoškolská studia, se musel zaškolit na novou profesi, vhodnější pro válečné účely.⁵³⁸ Odchody českých lidí pomáhaly také řešit „českou otázku“. Ve smyslu Hitlerova výnosu o upevňování německví ze 7. října 1939 se v Čechách usazovaly německé rodiny z Pobaltí, ze západní Ukrajiny, Besarábie a jižního Tyrolska.⁵³⁹

---

⁵³⁴ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 51.

⁵³⁵ Od roku 1938 a na začátku existence Protektorátu Čechy a Morava nastal nadbytek zaměstnanců železnic, který byl způsoben jejich vyháněním z okupovaných oblastí a ze Slovenska. Potřeba železničních zaměstnanců byla ministerstvem dopravy odhadnuta na 76 692 osob, nicméně aktuální stav počet pomocných a definitivních zaměstnanců byl k 31. 1. 1939 celkem 82 400. Tento stav se zvýšil ještě o asi 2 440 zaměstnanců, kteří se tehdy vrátili ze Slovenska. Přebývalo tedy 8 150 lidí a počítalo se s tím, že se toto číslo ještě zvýší. Dělníci, které se nepodařilo nějakým odpovídajícím způsobem zaměstnat, byli propuštěni. Zároveň se jim však doporučovalo, aby se o práci přihlásili u Německé říšské dráhy (Deutsche Reichsbahn – DRB). Do Čech se ještě i roku 1940 vraceli zaměstnanci drah ze Slovenska. To vedlo ještě k dalšímu propouštění. Každý, kdo byl propuštěn z Českomoravských drah (ČMD), se musel ihned hlásit na pracovním úřadu, kde mu byla okamžitě nabídnuta práce u říšských drah. P. KUNTOVÁ, Pracovní nasazení českých železničářů v Německu 1938-1945, in: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA – J. PAŽOUT (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 75-76.

⁵³⁶ F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 57.

⁵³⁷ Tamtéž s. 58.

⁵³⁸ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 20.

⁵³⁹ F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 58.

S vypuknutím války se všude zotřovala bezpečnostní opatření. Protože Češi odjížděli na práci i do vysoce tajných provozů, museli být prověřeni. Z technických důvodů však prověrky nebyly nijak hluboké. V srpnu 1940 Gestapo v Praze oznámilo Úřadu říšského protektora, že si úřadovny Gestapa už nepřejí kontrolovat seznamy odjíždějících. Výsledek šetření prý nebyl úměrný vynaložené námaze. Od března 1941 to byly pracovní úřady, které se staraly o to, aby se do transportů nedostala žádná stíhaná osoba. Gestapo se tak zbavilo pracné činnosti, ale hlavně svalilo odpovědnost za eventuální útěk stíhaných osob. Nebylo pochyb o tom, že odchod do Říše se stal vhodným důvodem k úniku ze sítě místního represivního aparátu. Teprve nová povinnost pracovních úřadů útěky značně znesnadnila.⁵⁴⁰

V prvních dvou letech války byli Češi posíláni nejčastěji do oblastí Dolního Saska, Braniborska a do Ostmarky.^{541 542}

Velké porážky na východní frontě v zimě 1941 – 1942 a definitivní konec bleskové války zasáhly citelně německé hospodářství. Okupační režimy obsazených zemí se musely přizpůsobovat nové situaci. Ani Protektorát Čechy a Morava nebyl výjimkou. Bylo třeba mobilizovat všechny materiální zdroje a pracovní rezervy pro vítězství Říše. Už 8. prosince 1941 podepsal Adolf Hitler vojenskou směrnici číslo 39, ve které mimo jiné nařídil, aby mladé dělníky povolané do Wehrmachtu nahradili sovětští váleční zajatci a dělníci.⁵⁴³

Osoby, které byly do Německa zavlčeny z východních území, to znamená především z území Ruska, Běloruska a Ukrajiny, byly označovány souhrnným názvem jako východní dělníci (ostarbeiter). Představovali největší a zároveň nejvíce diskriminovanou skupinu nuceně nasazených civilistů. Ve své vlasti byli doslova loveni a odváženi v nákladních vagónech do Říše. Tam museli nosit označení „Ost“. I u nich byl, podobně jako u Poláků, za pohlavní styk s Němci trest smrti. Pracovali převážně v průmyslu. Za svou práci dostávali plat, z něhož jim po odečtení speciálních daní pro východní dělníky nezbylo téměř nic. Trpěli hladem a zimou. Zpočátku byli hlídáni v lágrech, které byly oplocené ostnatými

---

⁵⁴⁰ F. MAINUŠ, *Totální nasazení*, s. 59.

⁵⁴¹ Tehdejší název pro anektované Rakousko.

⁵⁴² F. MAINUŠ, *Totální nasazení*, s. 59.

⁵⁴³ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), *Museli pracovat pro Říši*, s. 28.

dráty.⁵⁴⁴ Jejich postavení bylo až nápadně podobné postavení vězňů koncentračních táborů.

Nacisté se domnívali, že si mohou dovolit kruté zacházení s obyvateli východních území, neboť předpokládali, že budou moci ztráty na životech ihned nahrazovat. Tato iluze vzala za své na podzim roku 1943, kdy byly do Říše dopraveny poslední velké kontingenty dělníků z obsazených východních území.⁵⁴⁵

Třetí říše potřebovala značné počty zahraničních dělníků i z důvodu neefektivnosti průmyslové výroby. Němcům se v podstatě nikdy nepodařilo plně si osvojit moderní principy průmyslové velkovýroby. Německé ozbrojené síly již tradičně spolupracovaly spíše s menšími firmami a zdatnými řemeslníky, kteří byli schopni vyprodukovat skutečně sofistikované zbraně. Je zcela bez diskuze, že německý průmysl se vždy vyznačoval mimořádně kvalitním zpracováním a vyspělými technologiemi. Tyto činnosti však vyžadovaly čas a kvalitní materiál.⁵⁴⁶

Pracovní nasazení vyřešilo otázku nezaměstnanosti na území Protektorátu Čechy a Morava. Jakkoli se to může jevit paradoxní, tato situace přivodila nedostatek pracovních sil. Například okresní četnické velitelství v Kutné Hoře si v dubnu 1942 stěžovalo na to, že není dostatek nekvalifikovaných pracovních sil, které byly zapotřebí při jarních pracích.⁵⁴⁷

Hektické zajišťování pracovních míst a strategie zaměstnanosti, prováděné nacistickou hospodářskou politikou, nepřinášela jen jednoznačné a přímočaré výsledky: pracovní nasazení tisíců osob z jižních Čech v průmyslovém Linecku a ve „staré říši“ vedlo v jižních Čechách k dlouhodobému nedostatku pracovních sil. Potřeba těchto sil byl kryta nasazením českých pracujících z protektorátu,

---

⁵⁴⁴ T. JELÍNEK, Nucená práce, in: „Nepřichází-li práce k Tobě...“, s. 20.

⁵⁴⁵ J. MILOTOVÁ, „Cizorodí“ dělníci, in: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA – J. PAŽOUT (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 29.

⁵⁴⁶ M. HUGHES – CH. MANN, Hitlerovo Německo, s. 145.

⁵⁴⁷ Hlášení okresního četnického velitelství v Kutné Hoře zemskému četnickému velitelství v Praze o politické a zásobovací situaci v okrese za březen 1942. L. LINHARTOVÁ – V. MĚŠŤÁKOVÁ – J. MILOTOVÁ (edd.), Heydrichova okupační politika, s. 119.

čímž se zcela v rozporu s cíli nacistů podstatně zvyšoval podíl českých obyvatel například na Kaplicku.⁵⁴⁸

Během roku 1942 předvolávaly pracovní úřady zaměstnance úřadů a institucí, textilních a jiných továren, které dosud vyráběly spotřební zboží. Před úředníky obávaných „pracáků“ přicházeli zaměstnanci obchodů i řemesel. Z nábory pracovních sil do Říše se během roku 1942 vyvinul složitý, ale účinný systém, plně zapadající do celého okupačního režimu. Mezi nacisty byla poměrně silně zakořeněna domněnka, že mnoho zejména mladých protektorátních pracovníků není ještě v pracovním poměru. Jejich představy potvrzovaly údajně přeplněné zábavní místnosti, kavárny, kina aj. Proto následovaly četné razie v těchto podnicích.⁵⁴⁹

Lidé, kteří se nemohli prokázat platnými dokumenty, byli zařazováni do nejbližších transportů. Atmosféra zhoustla o mnoho více po atentátu na Heydricha. Na české veřejnosti leželo břemeno strachu z neisté budoucnosti, který se mísil se strachem o život a obavami z odchodu za prací za hranice protektorátu. Nebylo se co divit, poněvadž sám Heydrich nedlouho před svou smrtí oznámil, že Říši dodá dalších 100 000 osob. Od počátku roku 1942 do konce dubna bylo vysláno z protektorátu 41 000 našich občanů, to znamená více než 10 000 měsíčně. Do konce roku 1942 se podařilo do Říše odeslat 135 158 občanů. Od počátku okupace jich odjelo celkem 326 906. Z velkých železničních stanic odjížděly přeplněné vlaky, zvláště v pozdním létě a na podzim.⁵⁵⁰

Z protektorátu rovněž odjely velké skupiny železničních a poštovních zaměstnanců, kteří byli zařazeni u říšských drah a pošt jako náhrada za německé muže povoláné do armády.⁵⁵¹

Několik set zaměstnanců česko-moravských drah bylo přiděleno k německým říšským drahám, a to až do konce války. Mezi železničáři vyvolala tato akce rozruch. Kdo se vzpouzel nebo se postavil na odpor, byl stíhán protektorátní

---

⁵⁴⁸ M. JOHN, Od jazykových sporů k železné oponě – Horní Rakousy a jižní Čechy. Hranice v politice, hospodářství a všedním dni ve 20. století, in: A. KOMLOSYOVÁ – V. BŮŽEK – F. SVÁTEK (edd.), *Kultury na hranici*, s. 97-98.

⁵⁴⁹ F. MAINUŠ, *Totální nasazení*, s. 62.

⁵⁵⁰ Tamtéž, s. 63.

⁵⁵¹ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), *Museli pracovat pro Říši*, s. 31.

policií nebo četnictvem a byl předán k potrestání. Během dvanácti hodin měl být železničář, který neuposlechl výzvy, zatčen a předán Gestapu.⁵⁵² Nejednalo se pouze o stavební profese jako dosud, nýbrž i o strojvedoucí, topiče, zámečníky a posunovače.⁵⁵³

Do Německa bylo nasazeno také několik desítek českých lékařů, většinou do nemocnic. Někteří lékaři byli posláni do Říše, aniž by byl náležitě prozkoumán jejich rasový původ. To se napříště již nemělo opakovat. Kromě toho se ověřovaly i jejich politické názory a vztah k současnému režimu.⁵⁵⁴

Jinou skupinou, která měla být odeslána do „rajchu“, byli učni. V jejich případech se argumentovalo tím, že je v protektorátu nedostatek učebních míst.⁵⁵⁵

Moravec se stal od ledna 1942 ministrem školství. Teprve v této době se začaly intenzivně projevovat zásahy nacistů do vnitřní práce škol. Velmi podstatně se zvýšila hodinová dotace němčiny. Říšská myšlenka byla základním principem výchovy.⁵⁵⁶

V květnu 1942 vydal Moravec nařízení, podle kterého měla mládež do 18 let povinně navštěvovat cvičení v Kuratoriu pro výchovu mládeže⁵⁵⁷. Smyslem

---

⁵⁵² F. MAINUŠ, *Totální nasazení*, s. 77.

⁵⁵³ Podle dohody z února 1942 mělo být do Říše odesláno na 11 000 zaměstnanců protektorátních železnic. Byli mezi nimi lidé nekvalifikovaní i kvalifikovaní – především úředníci a projektanti. Ministerstvo celou akci dozorovalo, ale vlastní zaměstnance koordinovalo ředitelství drah. Byly vypracovány seznamy, podle kterých neměli být do transportů zařazováni: němečtí státní příslušníci, dělníci na výpomoc se středoškolským vzděláním, členové OSOŽ (Ozbrojená stráž ochrany železnic), řidiči motorových vozů konající službu strojních topičů a zaměstnanci v zácviku pro strojívedcovskou službu. Naplňování kvót pro nasazení v Říši nyní již představovalo pro ČMD problém. Byl to tedy zcela opačný trend proti tomu, který existoval na počátku existence protektorátu. Do července 1943 odjelo do Německa celkem 63 transportů s 12 180 lidmi. P. KUNTOVÁ, *Pracovní nasazení českých železničářů*, in: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA – J. PAŽOUT (edd.), *Museli pracovat pro Říši*, s. 77-78.

⁵⁵⁴ F. MAINUŠ, *Totální nasazení*, s. 77.

⁵⁵⁵ *Tamtéž*, s. 65.

⁵⁵⁶ F. BOSÁK, *Česká škola v době nacistického útlaku*, s. 5.

⁵⁵⁷ Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě bylo protektorátní kolaborantskou organizací. Vznikala postupně od podzimu roku 1941, kdy nastala zásadní změna v převýchově české mládeže v nacionálně socialistickém duchu. Na pokyn nacistů zformoval Emanuel Moravec jakýsi přípravný výbor, v jehož čele stál Dr. František Teuner. Kolem něj se pak soustředili jeho budoucí spolupracovníci, kteří se rekrutovali převážně z řad bývalých fašistů. Podle vzoru Hitlerjugend byl zpracován „prozatímní organizační předpis státní

tohoto nařízení bylo podchycení volného času mládeže, odcizení se rodičům a usnadnění nacistické převýchovy.⁵⁵⁸

---

mládeže“ s důrazem na tzv. nacionálně socialistické kamarádství a pracovní pospolitost. Vlastní přípravné práce k založení kuratoria probíhaly na jaře 1942. Dr. Teuner zpracoval pro Moravce návrh na provádění náboru mládeže, kdy přísnou selekcí přihlášek měli být vysledováni „důvěryhodní“ a ti vychováni v budoucí funkcionáře kuratoria. Vládní nařízení z 29. května 1942 stanovilo, že „všichni mladiství protektorátní příslušníci“ árijského původu, chlapci a děvčata od 10 do 18 let, „podléhají povinné službě mládeže“ výhradně pod vedením kuratoria. Mladiství, kteří by odmítali tuto službu, k ní mohli být přinuceni třeba policejním zásahem. Vedení Kuratoria pro výchovu mládeže zahájilo svou činnost 17. června 1942. Vedoucím představitelem této organizace byl jmenován Emanuel Moravec. Generálním referentem, tedy druhým nejvýznamnějším mužem, se stal dr. František Teuner. Němečtí poradci kuratoria patřili vesměs k Hitlerjugend. Kuratorium bylo prohlášeno za německy vedený úřad s němčinou jako jednacím řečí. Jednojazyčná česká podání bylo možné přijímat jen od spolků nebo jednotlivců. Germanizační podtext působnosti této organizace byl více než očividný. Členové kuratoria měli být roku 1944 rozčleněni do šesti kategorií podle míry souhlasu s nacistickým režimem a ochoty zapřít vlastní národnost. Stejně kategorizováni měli být i všichni vychovatelé. Měly být zřízeny domovy mládeže, kde by byli pod stálou kontrolou především učni. Tímto způsobem nacisté plánovali zajistit pro Říši dostatečný počet kvalifikovaných dělníků. Realizace plánů se měla uskutečňovat v horizontu tří až deseti let. V roce 1942 se Kuratorium pro výchovu mládeže zabývalo především školením svých funkcionářů a vedoucích. Organizovaly se tzv. vůdcovské školy (nejprve na Slapech, později například na Čeperce nedaleko Unhoště nebo v Protivíně.) Do konce ledna 1944 bylo v 59 chlapeckých školách vycvičeno 3 500 instruktorů, v 10 dívčích školách na 400 instruktorek. Největší důraz byl kladen na ideologickou výchovu prostřednictvím školení, brožur a tisku. K slavnostnímu zahájení činnosti kuratoria došlo 13. března 1943 na shromáždění ve Slaném. Největší akcí kuratoria se v tomto roce staly Dny mládeže, v podstatě lehkootletické soutěže se závěrečnými závody na Strahovském stadionu. Na deset tisíc chlapců a děvčat z kuratoria se také zúčastnilo tzv. zotavovací akce Reinharda Heydricha. V roce 1943 se v kuratoriu začaly utvářet tzv. vzorné roje, které se nakonec změnilly na oddíly ZZ (zvláštního zasazení). Ty pak většinou působily při záchranných pracích po náletech. Koncem války se právě z nich rekrutovalo nejvíce dobrovolníků pro Svatováclavskou rotu (český vojenský útvar, který se měl po boku Němců zúčastnit bojů proti Rudé armádě). Zvláštní důraz byl kladen na konfidentskou činnost v protektorátu i později při pracovním nasazení v zahraničí. Již koncem roku 1943 se v kuratoriu objevil rozklad. Přes nakomandovanou účast mladých se nápadně projevoval odpor proti této organizaci recesemi při akcích, zesměšňováním nařízeného árijského pozdravu, nepřátelstvím vůči aktivistům, sabotováním nebo zeslabováním nařízení. Po odvolání německých poradců na frontu v dubnu 1944 došlo k dalšímu rozkladu. Na podzim téhož roku bylo 30 % zaměstnanců kuratoria dáno k dispozici pracovnímu úřadu. Stále se zvětšovaly rozpory mezi jednotlivými funkcionáři a členstvem. Kuratorium zaniklo s koncem války v květnu 1945. Český antifašismus a odboj, s. 185-186.

⁵⁵⁸ F. BOSÁK, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 145.

Jediným úspěchem, kterého v této době dosáhla protektorátní politická reprezentace, byl zákaz neúředního verbování pro Todtovu organizaci.⁵⁵⁹

Vysoké Sauckelovy požadavky plnily úřady práce jen s největším vypětím. Jejich naplnění dokonce přímo ohrožovalo činnost protektorátního průmyslu. Počátkem května 1942 se celou záležitostí zabýval dokonce osobně Adolf Hitler, který doporučil zvyšovat zbrojní výrobu v českých zemích a do říše posílat jen přebytečnou část odborných dělníků. Tento přístup však vzal za své krátce po Heydrichově smrti. Už v červnu 1942 generální zplnomocněnec pro pracovní nasazení požadoval, aby protektorát do 30. dubna 1943 dodal v pravidelných měsíčních kontingentech 100 000 dělníků.⁵⁶⁰

Musely se proto najít jiné možnosti, jak uvolnit co nejvíc Čechů pro Říši. Východiskem se stalo nasazování celých ročníků. Byl to způsob, který se dosud nikde nepoužíval. Kromě využití levné pracovní síly představoval odsun mladých mužů i další klad: z protektorátu se dostávala i velká skupina obyvatel, která mohla způsobovat nacistům potenciální problémy. Nasazením v Říši byla odstraněna jejich případná odbojová činnost, jejich účast na válečném úsilí Říše představovala značný užitek. Vybírání jedinců náležitých k určitým ročníkům usnadňovalo práci úředníků. Nebylo se již nadále nutno spoléhat na pročešávací akce, které rozhodně nenaplňovaly představu o levně nabyté síle. Naopak to úřady stálo značné úsilí. Původní plán navrhoval nasadit masově lidi ročníků 1923 a 1924, kteří byli nejvíce zaměstnáni ve veřejné správě. S plánem se souhlasilo, byly pouze nahrazeny ročníky 1921 a 1922. Lidé těchto ročníků měli údajně pro nacisty být větší hrozbou.⁵⁶¹

Největším kladem v odvodech celých ročníků bylo to, že se úřady již nadále nemusely spoléhat na individuální odvodové akce, navíc masový nábor se prováděl mnohem snáz.⁵⁶²

Nucené pracovní nasazení v Říši bylo pro nacisty vítanou záminkou, jak se třeba v Polsku a na východních území zbavit lidí, od nichž bezprostředně hrozila partyzánská činnost.⁵⁶³

---

⁵⁵⁹ F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 64.

⁵⁶⁰ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 28-29.

⁵⁶¹ F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 66.

⁵⁶² Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 29.

V důsledku vojenské situace na východní frontě bylo v prvním čtvrtletí 1942 povoláno k vojenské službě 522 000 německých mužů, ve 2. čtvrtletí dokonce 748 000; 243 000 (169 000) z nich muselo být odvoláno z práce ve zbrojních závodech. Tyto mezery se pokoušelo německé vedení zaplnit zahraničními pracovními silami. Z 822 000 pracovníků, kteří byli zbrojnímu průmyslu přiděleni ve druhém čtvrtletí, pocházela zhruba polovina z obsazených území.⁵⁶⁴

V říjnu 1942 se velké ročníkové akce rozjely naplno. Příslušníci těchto ročníků byli přezkušováni před komisemi, jejichž členy byli vedoucí úřadu práce nebo jeho zástupce, úřední lékař a příslušník zbrojní komise. Lékaři směli uznat jen osoby schopné žít ve společných táborech. Kdo nesplňoval zdravotní podmínky, neměl být do Říše za řádných okolností vyslán, aby se v budoucnu předešlo zbytečným nepříjemnostem. Osoby naprosto nezbytné pro chod válečně důležitých podniků byly uvolněny a komise jim to vyznačila do jejich evidenčního lístku. Úřady práce pak však dostávaly instrukce, aby postupovaly s největší možnou přísností a uvolňovaly příslušníky ročníků 1921 a 1922 jen po zralé úvaze. Osvobození byli pracovníci v zemědělství, pokud tam byli zaměstnání aspoň půl roku, zaměstnanci v hornictví, odborníci z válečně důležitých továren a konečně zaměstnanci menších závodů, jejichž odchod by narušil provoz. Dále byli uvolňováni příslušníci drah a pošt, vládního vojska a policie. Jen ve výjimečných případech měli být osvobozeni i jedinci, jejichž odchod by byl zvláště tvrdý z osobních důvodů.⁵⁶⁵

Komise, které přezkušovaly každodenně stovky příslušníků obou ročníků, dospěly po několika dnech k názoru, že nedosáhnou očekávaných výsledků. Byly to především intervence zaměstnavatelů, kteří si chtěli z pochopitelných důvodů své zaměstnance ponechat.⁵⁶⁶

Práci úřadů ztěžoval samozřejmě i odpor samotných příslušníků obou zmíněných ročníků proti odchodu do Německa a jejich veliké úsilí nalézt cestu,

---

⁵⁶³ W. BORODZIEJ, Bez mýtů a zjednodušování. Německý vpád do Polska a druhá světová válka v polské historické reflexi, *Dějiny a současnost* 23, 2001, č. 4, s. 38; J. FIDLER, Sokolovo 1943. Malý encyklopedický slovník, Praha 2004, s. 75.

⁵⁶⁴ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 366.

⁵⁶⁵ F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 67.

⁵⁶⁶ Tamtéž; Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 29.

jak uniknout tomuto nebezpečí. Proto počátkem listopadu rozšířilo ministerstvo hospodářství a práce okruh, z něhož se měly vybírat pracovní síly, o ročníky 1918, 1919 a 1920.⁵⁶⁷

V prosinci 1942 vznikl z popudu K. H. Franka centrální hospodářský štáb, jehož cílem bylo maximální využití zdrojů protektorátu pro potřeby Říše. Tento štáb přijímal také veškerá rozhodnutí o transpotech pro Německo. Střetávaly se tu dvě tendence: na jedné straně poskytoval protektorát Německu značné pracovní síly, tím však oslaboval svůj výrobní potenciál. Na druhé straně představoval stále významné zázemí, kam zatím prakticky nepronikla letecká ofenziva Spojenců. Roku 1943 došlo k dohodě, která zaručovala, že nedocházelo k narušování zakázek pro armádu kvůli odnímání pracovních sil. Pracující, kteří byli označeni za klíčové, byli ponecháni na svých místech. Jen v případě, že za ně úřad práce mohl poskytnout ekvivalentní náhradu, mohli být odebráni i důležitým podnikům.⁵⁶⁸ Zpřísnování hospodářského režimu spolu s pracovním nasazením se stále více a více stávalo typickým projevem kulminující války, která se stávala válkou opravdu totální.

Není sporu o tom, že moderní válčení se týká všech občanů a mobilizuje většinu z nich; že je vedeno výzbrojí, která vyžaduje převedení celé ekonomiky na její výrobu a jež je používána v nepředstavitelném množství; že jejím výsledkem je nevídané ničení a že zcela přetváří životy zemí, které jsou jí postiženy. Všechny tyto jevy patří pouze válkám 20. století.⁵⁶⁹

Totální mobilizace změnila poměry v továrnách, kam se dostalo mnoho příslušníků inteligence, maloburžoazie a zemědělského dělnictva.⁵⁷⁰

Do 30. dubna 1943 měl protektorát Říši dodat asi 73 600 osob. Proto se přikročilo k dalšímu prozkoumávání ročníků 1921 a 1922, ze kterých zbývalo vybrat ještě asi 35 000 mužů. Příslušníci ročníků 1918 – 1920 měli být zváni před komise pracovních úřadů a schopní měli být na základě výnosu ze dne 4. května 1942 přiděleni služebně do Německa na dobu trvání války. Znovu byli osvobozeni ti, kteří se nacházeli v některých již zmiňovaných kategoriích. Za ty, co museli

---

⁵⁶⁷ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), *Museli pracovat pro Říši*, s. 31.

⁵⁶⁸ F. MAINUŠ, *Totální nasazení*, s. 76.

⁵⁶⁹ E. HOBSBAWM, *Věk extrémů. Krátké 20. století 1914 – 1991*, Praha 1998, s. 53.

⁵⁷⁰ O. SLÁDEK, *Krycí heslo svoboda*, s. 154.

odjet do Říše, dostávali zaměstnavatelé náhradu, i když ne plnohodnotnou: ženy, penzisty apod. Za příslušníky předchozích dvou ročníků pracovní úřady žádnou náhradu neposkytovaly.⁵⁷¹

Počínaje rokem 1943 mělo Německo ve zbrani již 9,5 milionu mužů, čímž bylo pravděpodobně dosaženo maxima; důsledkem stále rostoucích válečných ztrát a rychle se snižujícího stavu zdrojů byli ke konci války prakticky všichni muži schopní udržet zbraň povolání do služby.⁵⁷²

Vývoj na frontě v roce 1943 zasáhl významným způsobem do celkového procesu pracovního nasazení. Nemožnost doplňovat ve velkém rozsahu chybějící pracovní síly v podnicích v Říši z řad obyvatelstva z území SSSR způsobila nutné obrácení pozornosti na okupované země západní Evropy – Belgie, Nizozemsko a především Francii. Protektorát Čechy a Morava stál v tomto případě mimo hlavní zájem, poněvadž jeho možnosti byly téměř vyčerpány odvodovými akcemi roku 1942. Daleko více se o něm začalo uvažovat jako o území, kam by bylo vhodné přemístit průmysl z bombardovaných oblastí. Nacistická okupační politika byla nucena zabývat se zásadní dilematem, jak skloubit potřeby pracovních sil pro Říši s požadavky domácího průmyslu, aniž by došlo k ohrožení výroby. V případě Francie tato kauza přerostla dokonce do otevřeného střetu mezi Sauckelem a Speerem. Speer a jeho stoupenci zastávali názor, že je pro Říši mnohem výhodnější využívat kapacitu přímo ve Francii a neoslabovat ji nadměrnými odvody pro Říši, které navíc přispívají k eskalaci protiněmeckých nálad mezi tamními obyvateli.⁵⁷³

Speerova koncepce využívání místních chráněných továren a podniků zamezila nedobrovolnému odchodu na práci u mnoha dělníků. Ti tak mohli zůstat doma a pracovat v těchto továrnách. To bylo polehčující okolností, ke které ve Speerově případě přihlížel mezinárodní poválečný tribunál.⁵⁷⁴

---

⁵⁷¹ F. MAINUŠ, *Totální nasazení*, s. 68.

⁵⁷² M. HUGHES – CH. MANN, *Hitlerovo Německo*, s. 113.

⁵⁷³ J. MILOTOVÁ, „Cizorodí“ dělníci, in: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA – J. PAŽOUT (edd.), *Museli pracovat pro Říši*, s. 31.

⁵⁷⁴ A. SPEER, *V srdci Třetí říše*, s. 524.

Velkým mezníkem v celkovém procesu nuceného nasazení bylo vyhlášení totální války. To bylo v první řadě spojováno s projevem⁵⁷⁵, který pronesl Joseph Goebbels 18. února 1943 na shromáždění vedoucích funkcionářů berlínské župy NSDAP. Tento projev byl počátkem masivní propagandistické kampaně, kterou chtělo po porážce u Stalingradu nacistické vedení připravit civilní obyvatelstvo na nepopulární „úsporná“ opatření. Jejich účelem bylo dosáhnout obratu nepříznivé vojenské situace. Kromě toho se nacisté snažili motivovat neutrální a západní státy k boji proti bolševickému východu. Právní základ totální války tkvěl v Hitlerově nezveřejněném výnosu ze 13. ledna 1943 o hromadném nasazení mužů a žen pro úkoly obrany Říše. Dotýkal se mimořádně citlivých oblastí vnitroněmecké politiky.⁵⁷⁶ Právě zde mohli nacisté pomocí svých úřadů nejlépe působit na vlastní německé obyvatelstvo i lidi z okupovaných území a ovlivňovat tak pracovní nasazení.

Ačkoli koncentrační procesy pro ni typické byly započaty zvláště v oblasti hospodářství a při řízení pracovního nasazení v celoříšském měřítku o mnoho dříve, než došlo k jejímu oficiálnímu zahájení, bylo zde možné oproti předchozímu období zaznamenat určitý kvalitativní posun. Především nasazení všech sil na podporu bojujících armád muselo být vystupňováno s pomocí

---

⁵⁷⁵ „18. února 1943 měl Goebbels proslov o totální válce. Nebyl směřován pouze na veřejnost, nepřímě se obracel na vedoucí vrstvy, které neschvalovaly naše společné snahy po radikální mobilizaci domácích rezerv. V podstatě se jednalo o pokus vystavit Lammerse (šéfa Říšského kancléřství – pozn. T. K.) a ostatní váhavce tlaku ulice. Tak zfanatizované publikum jsem viděl jenom při zdařilých manifestacích Hitlera. Když se vrátil do bytu, dělal Goebbels k mému údivu své zdánlivě emocionální výbuchy podle jejich psychologického efektu jako zkušený herec. I se svým posluchačstvem byl toho večera spokojen: „Všiml jste si? Reagovali na nejmenší nuanci a souhlasili přesně ve správných okamžicích. Bylo to politicky nejvyspělejší publikum, jaké lze v Německu najít.“ Jednalo se o lidi, které daly k dispozici stranické organizace, mezi nimi lidové intelektuálové a herci, jako Heinrich George, jejichž souhlasné reakce měly pomocí filmových kamer udělat dojem na lid. Ale proslov měl také zahraničně politický cíl: Byl to jeden z pokusů doplnit Hitlerovo vojensky orientované myšlení politikou. Aspoň jak se domníval Goebbels, směřoval ve svém projevu důrazný apel na Západ, aby si připomněl nebezpečí, které hrozí celé Evropě z Východu a pár dní poté jevil velké uspokojení nad tím, že západní tisk citoval právě tyto věty.“ A. SPEER, V srdci Třetí říše, s. 253.

⁵⁷⁶ J. MILOTOVÁ, „Cizorodí“ dělníci, in: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA – J. PAŽOUT (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 29.

kombinace násilného donucení, intenzivního propagandistického tlaku a účelně využívané sociální demagogie až na samotné hranice možností.⁵⁷⁷

Totální válka počítala i s totálním hospodářským vytěžením Protektorátu Čechy a Morava. Říše tu teď potřebovala vlastizrádné kolaboranty Moravcova typu, ale větší vliv na veřejnost se stále více přičítá Háchovi, zvláště když se povzbudí jeho autorita. „Oslavy“ prezidentových narozenin v červenci 1943 ukazovaly i na to, jak se měnil průběh války. Před rokem v Berlíně způsobil svými výhrůzkami Hitler Háchovi málem srdeční kolaps, teď byl pozornost sama.⁵⁷⁸

Goebbels se jako generální zplnomocněnec pro totální nasazení musel spokojit se zavedením šedesátihodinového pracovního týdne, s trojsměnným provozem, se zavíráním kaváren a divadel a nasazováním herců a hereček na manuální práce v továrnách. To samozřejmě, jak sám poznamenal, bylo příliš málo a bylo to příliš pozdě... Rusové zavedli tvrdý systém totálního nasazení ihned s vypuknutím války 22. června 1941 (když ho již dříve uplatňovali v dobách válečného komunismu – „kdo nepracuje, ať nejí!“ – a později v pětiletkách systémem pracovní povinnosti).⁵⁷⁹

K přípravě totálního nasazení také na území protektorátu svolala pražská vláda z nařízení okupační moci na pátek 26. února 1943 do Lucerny „projev vlády k vypětí všech sil národa do rozhodného boje proti bolševismu“.⁵⁸⁰

Pak zavládla v Protektorátu Čechy a Morava napjatá atmosféra. Po vyhlášení totální války v únoru 1943 zde totiž proběhla nová vlna rušení živností a zavírání méně důležitých podniků. Touto cestou se sice podařilo získat několik tisíc dělníků, ale už v létě nebyly úřady schopny ani pokrývat potřeby protektorátního průmyslu. Měsíční kontingenty stále klesaly a na podzim 1943 již dosahovaly 3 000 dělníků měsíčně.⁵⁸¹

---

⁵⁷⁷ P. MARŠÁLEK, *Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939 – 1945*, Praha 2002, s. 75-76.

⁵⁷⁸ R. KVAČEK – D. TOMÁŠEK, *Causa Emil Hácha*, s. 179.

⁵⁷⁹ J. J. DUFFACK, *Dr. Joseph Goebbels*, s. 69.

⁵⁸⁰ R. KVAČEK – D. TOMÁŠEK, *Causa Emil Hácha*, s. 170-171.

⁵⁸¹ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), *Museli pracovat pro Říši*, s. 34.

Od dubna 1943 platilo v protektorátu nařízení o zájmových společenstvích (Gemeinschaftswerke) v živnostenském hospodářství ze 4. 9. 1939. Podle něho mohl říšský ministr hospodářství ukládat na hospodářském a technickém poli úkoly přímo protektorátním podnikům, resp. koncernům, a k jejich provedení i koncerny vytvářet. Rovněž byl oprávněn upravovat právní postavení zájmových společenství, a také mu ve vztahu k nim příslušelo nařizovací právo. Tím se stal (spolu se Sauckelem) řídicím článkem celého protektorátního hospodářství. Toto rozdělení kompetencí ale nevydrželo dlouho. Na počátku září 1943 vydal Hitler výnos o koncentraci ve válečném hospodářství. Aby se zajistilo „přísné soustředění a jednotné nasazení všech hospodářských sil pro válečnou zbrojní výrobu“, převáděl dosavadní působnost říšského ministerstva hospodářství v oboru surovin a výroby v průmyslu i řemeslech na říšského ministra pro výzbroj a munici Alberta Speera, nyní označeného za říšského ministra pro zbrojení a válečnou výrobu. Jeho pravomoci se měly vztahovat i na protektorát.⁵⁸² Tento krok přinesl i určité zefektivnění válečné produkce, neboť Speer se již dříve ukázal jako jeden z nejprogresivnějších a nejschopnějších mužů v čele Třetí říše.⁵⁸³ Jeho největší devizou bylo zcela logické využívání hospodářského zázemí jednotlivých zemí místo toho, aby se ničil odvod pracovních sil do Říše. Tento kurz byl nastoupen i v protektorátu.

Čtrnáctého května 1943 dlelo na práci v Říši na 250 000 Čechů. V červnu dosáhl K. H. Frank snížení kvóty na 12 000 najímaných dělníků za měsíc, z nichž jen 6 000 muselo být odesíláno k pracovnímu nasazení do Říše. O několik měsíců později byl počet Čechů, kteří museli být předáváni Říši, redukován na 3 000 měsíčně. I centrální orgány začaly přikládat stále větší důležitost dobrému

---

⁵⁸² P. MARŠÁLEK, *Protektorát Čechy a Morava*, s. 77.

⁵⁸³ „Již půl roku poté, co jsem se chopil nového úřadu, se ve všech svěřených oblastech významným způsobem zvýšila produkce. Červencová výroba roku 1942 byla podle indexových čísel německé finální výroby vyšší o 27 procent, u výroby zbraní a tanků došlo oproti únoru k nárůstu o 25 procent. Výroba munice se se svými 97 procenty téměř zdvojnásobila. Celková výkonnost zbrojního průmyslu vzrostla v tomto období o 59,6 procenta. Zjevně jsme zmobilizovali zatím nevyužité rezervy.“ A. SPEER, *V srdci Třetí říše*, s. 212.

zabezpečení protektorátního průmyslu pracovními silami.⁵⁸⁴ Nadále se však střetávaly obě protichůdné tendence.

Jedním z podstatných rysů celého období 1943-1945 byly zásahy úřadů práce do chodu českého školství. Zatímco obecné a hlavní školy vedle zabírání školních budov trpěly pouze povoláváním učitelů do práce, střední a odborné školy byly kromě těchto potíží postiženy i mobilizací starších žáků. Studijní postavení nasazených středoškoláků i studentů odborných škol bylo upravováno řadou výnosů. I když lacině získané maturity přišly vhod studentům, kteří utrpěli nenahraditelnou újmu přerušáním studia, přece jen na dlouhou dobu znevážily naše střední školství.⁵⁸⁵

Podívejme se, jaká byla struktura pracovních úřadů v Protektorátu Čechy a Morava. Ministerstvo hospodářství a práce zde mělo na počátku roku 1943 k dispozici síť osmnácti úřadů práce s mnoha pobočkami a 2 851 zaměstnanci, z nichž velkou část tvořili Češi. Jen 553 úředníků bylo německé národnosti a z nich se rekrutovalo padesát vedoucích funkcionářů. Na nich ležela odpovědnost za hospodaření s pracovními silami.⁵⁸⁶

Následovalo další pročesávání v oblasti řemesel, obchodu, dopravy a rovněž z válečného průmyslu. Sotva ustaly masové prohlídky mladých ročníků 1918 – 1922, přicházely na úřady práce další stovky mladých českých mužů. Byly však stále častěji povolávány české ženy, zejména svobodné. I když počty odvedenců nebyly zrovna malé, byli po důkladné probírce zmíněných pěti velmi mladých ročníků postiženi i starší občané.⁵⁸⁷

Své školy muselo opustit přes 3 000 českých a přes 100 německých učitelů. První šli do továren, ti druzí na frontu. Němečtí žáci ročníků 1926-1928 pracovali jako výpomoc u protiletdecké obrany. Vlna nově zastavených provozů měla za následek několikaměsíční fázi uvolnění na pracovním trhu. Protože však noví zaměstnanci ještě nikdy nepracovali v průmyslu, museli být přeškoleni. Ale přesto

---

⁵⁸⁴ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 370.

⁵⁸⁵ F. BOSÁK, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 51.

⁵⁸⁶ F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 77.

⁵⁸⁷ Tamtéž.

už v dubnu 1943 bylo možno požadavky průmyslu splnit jen na 75 % a v následujících měsících dokonce jen na 50 %. Tento stav se neměnil.⁵⁸⁸

Zatímco generální zmocněnec pro pracovní nasazení zcela rezignoval na pracovní síly z protektorátu, objevil se v létě 1943 nový vážný zájemce o práci českých dělníků. Říšský ministr pro zbrojení a válečnou produkci nárokoval zhruba 60 000 pracovních sil, které měly posílit leteckou výrobu.⁵⁸⁹ Nepříznivý vývoj války v roce 1943 vystupňoval požadavky na válečnou výrobu a také na odvod pracovních sil. V poslední čtvrtině roku 1943 přistoupily okupační orgány k nové rozsáhlé akci, k zařazení ročníku 1924 do výroby. Spojenecká letecká ofenziva přiměla nacistické plánovače zaměřit se na výrobu tolik potřebných stíhaček, kterých se při obraně Říše zoufale nedostávalo. Letecký průmysl náležel přímo do kompetence Hermanna Göringa, nikoli Alberta Speera. Neúspěchy německého letectva donutily zodpovědné představitele sáhnout k radikálnějším opatřením, která by zvýšila jeho údernou sílu. Proto začala být koordinována spolupráce mezi Göringovým a Speerovým ministerstvem, byly učiněny i kroky při reorganizaci výroby. Část továren, které byly ohroženy bombardováním, byla dislokována do bezpečnějších oblastí, popřípadě přenesena pod zem. Tato činnost byla náplní zvláštního štábu, v jehož čele stáli Albert Speer a Erhard Milch⁵⁹⁰. Na základě rozhodnutí této pracovní skupiny byla zvýšena pracovní doba kvalifikovaným odborníkům až na 72 hodin v týdnu a všude, kde to bylo možné,

---

⁵⁸⁸ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 369.

⁵⁸⁹ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 34.

⁵⁹⁰ Erhard Milch (30. 3. 1892 – 25. 1. 1972), německý generál letectva. Narodil se ve Wilhelmshavenu. Za 1. světové války sloužil v řadách německé armády jako dělostřelec, později nastoupil k letectvu jako pozorovatel. Po válce pracoval v civilním letectvu. Roku 1933 se stal státním tajemníkem na nově zřízeném Říšském ministerstvu letectví (Reichsluftfahrtministerium – RLM). Jeho úkolem bylo především obstarat materiální zabezpečení německé Luftwaffe. Roku 1935 se vyskytly spekulace o jeho židovském původu. Do této kauzy zasáhl i Göring, který si vyhradil právo sám rozhodovat o tom, kdo je Žid a kdo ne. Na počátku 2. světové války Milch velel letectvu při norském tažení, po pádu Francie byl povýšen na polního maršála a současně byl jmenován generálním inspektorem letectva. Neshody s Göringem ho nakonec o jeho funkci připravily. Ke konci války se snažil uprchnout z Německa, byl však zajat na pobřeží Baltského moře. Byl souzen a odsouzen norimberským soudem. Trest si odpykával ve věznici v Landsbergu, odkud byl roku 1954 propuštěn. Pak žil až do své smrti v Düsseldorfu. http://en.wikipedia.org/wiki/Erhard_Milch ze dne 28. 9. 2005.

byla zaváděna pásová výroba. Štáb rozhodoval velmi operativně o nápravě škod způsobených bombardováním leteckému průmyslu.⁵⁹¹

Horečně se budovaly podzemní továrny a sháněl se dostatečný počet kvalifikovaných dělníků, bez něhož by zvýšení letecké výroby nebylo možné. V srpnu 1943 se v Berlíně jednalo mimo jiné o zajištění pracovních sil pro letecký průmysl v protektorátu. K. H. Frank se zavázal, že opatří české dělníky pro nové továrny. Počítal proto s povoláním dalšího ročníku české mládeže, tedy ročníku 1924.⁵⁹²

Německý letecký průmysl utrpěl na začátku roku 1944 nesmírné ztráty americkým bombardováním, ale díky úsilí jednotek Jägerstab (bojových výborů), zakládaných Ministerstvem válečného průmyslu, které vedl Albert Speer, se průmysl z těchto ztrát brzy dostal, jeho výroba byla vyšší než kdy předtím a stále rostla. Byla provedena racionalizace výroby, navíc například výroba draků letadel byla rozdělena do 27 hlavních technologických skupin a ty se začaly vyrábět ve více než desetinásobném počtu malých továren, rozptýlených po celé zemi. Stejně organizační úpravy nastaly i u výroby leteckých motorů. Celý letecký průmysl se tak stal daleko odolnějším proti útokům nepřátelských bombardérů, než byl začátkem roku. Současně byly jiné důležité provozy letecké výroby přesunuty do podzemních prostor. Největší taková podzemní továrna byla v Kohnsteinu u Nordhausenu v pohoří Harz.⁵⁹³

Vedoucí funkcionáři ministerstva hospodářství a práce počítali s tím, že mobilizací ročníku 1924 získají asi 58 000 pracovních sil. Byly beze zbytku určeny potřebám letecké výroby. Všichni příslušníci ročníku 1924 měli být povoláni podle osobních karet, nevyjímaje ani studenty, bez rozdílu jaké školy navštěvovali. Měli být posláni do Říše na zácvik a po jeho skončení měli nastoupit do leteckých továren na území protektorátu. Na podzim 1943 se tak znovu začaly masově vyskytovat pozvánky na pracovní úřady. Tato situace znovu rozjitřila veřejné mínění v protektorátu. Bylo očividné, že se znovu připravuje velká ročníková akce.⁵⁹⁴

---

⁵⁹¹ F. MAINUŠ, *Totální nasazení*, s. 81.

⁵⁹² Tamtéž.

⁵⁹³ A. PRICE, *Poslední rok Luftwaffe*, Plzeň 1995, s. 7-9.

⁵⁹⁴ F. MAINUŠ, *Totální nasazení*, s. 82.

Podniky se opět začaly stavět proti tomu, aby jim byli odebíráni zaměstnanci, a to i přesto, že jim byla slibována náhrada. Ta ale nebyla nikdy plnohodnotná, poněvadž ji tvořili starší muži nebo ženy, většinou bez potřebné kvalifikace. Někteří mladí lidé však už ve válečně důležitém průmyslu už pracovali, proto nebylo třeba je z jejich současného zaměstnání vyjímat. Ušetřeni zůstali také horníci. Na druhou stranu však došlo k nasazení zemědělských dělníků, kteří byli do této doby ročníkových akcí prakticky ušetřeni. Největší naději přečkat v klidu a doma měli synové a dcery větších sedláků. Naopak nejvíce ohroženy byly rodiny drobných zemědělců a čeledí.⁵⁹⁵

Přesto úřady naplňovaly stanovené kvóty pouze s obtížemi. Ještě v březnu 1944 nebyla plánovaná kvóta splněna, a proto muselo dojít k přezkušování původně vyreklamovaných příslušníků nasazeného ročníku. Celou akci se podařilo uzavřít teprve počátkem května 1944. Do říše nakonec odjelo 27 000 mladých lidí, kteří se podle oficiální propagandy měli seznámit s vyspělou úrovní německého leteckého průmyslu.⁵⁹⁶

Ten začal pracovat na plné obrátky. Výsledkem nových organizačních změn a přílivu pracovních sil bylo, že během května 1944 stouply dodávky všech typů bojových letadel o padesát procent proti lednu téhož roku – 2 213 letadel proti lednovým 1 550.⁵⁹⁷

Výroba leteckého benzínu, která dříve čas od času brzdila bojové operace, dosáhla v březnu 1944 svého historického maxima (těsně pod 200 000 tun). Od té chvíle mírně klesala, ale protože byla provázena i sezónním omezením akcí, bylo možno zvýšit zásoby benzínu na 580 000 tun – největší od léta 1941.⁵⁹⁸

V roce 1944 dosáhl podíl zbrojní výroby 40 %. V roce 1944 vyrobilo Německo 38 000 letadel, 27 000 tanků, 41 000 děl a 234 ponorek. Největší slabinou byla tekutá paliva – výroba jejich různých druhů klesla jen v době od dubna do června 1944 o 26 až 70 %.⁵⁹⁹

---

⁵⁹⁵ F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 83.

⁵⁹⁶ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 37.

⁵⁹⁷ A. PRICE, Poslední rok Luftwaffe, s. 9.

⁵⁹⁸ Tamtéž.

⁵⁹⁹ V. PRŮCHA a kol., Hospodářské a sociální dějiny Československa, 1. díl, s. 422.

Nejvyšší okupační orgány rozhodly, že část ročníku 1924, která se měla podrobit výrobní praxi a přeškolení v říšských leteckých továrnách, začnou posílat teprve na počátku dalšího roku. Bylo to kvůli tomu, že se jim prosinec nejevil jako nejvhodnější měsíc pro přepravu velkého množství lidí. Dalším důvodem byla i nálada obyvatelstva.⁶⁰⁰

Plány úřadů práce narušily české dívky. Protože před odjezdem na přeškolení byly osvobozeny jen ty, které se vdaly před 1. zářím 1943, zůstala jim otevřena ještě poslední možnost úniku: potvrzení o těhotenství. Počet těhotných z ročníků 1924 byl před odjezdem transportů velmi vysoký. Potvrzení přinášely na úřady práce nejen mladé ženy, které se právě vdaly, ale i svobodné dívky. Počet svobodných dívek v jiném stavu se podle hlášení úřadů práce několikrát zvýšil. Například v Praze byl pracovní úřad nucen škrtnout 1 100 příslušnic ročníku 1924, přičemž celkový počet činil 4 000. Žádný okupační orgán na sebe nechtěl vzít to riziko, že by odeslal do Říše těhotnou ženu. Ročník 1944 se zapsal do české populační statistiky jako jeden z nejsilnějších.⁶⁰¹ Zvýšil se i průměrný počet dětí v rodinách. Druhou stranou této mince bylo zapojení žen ze silných ročníků po 1. světové válce.⁶⁰²

18. ledna 1944 odjely první vlaky s příslušníky ročníku 1924. Mnoho odvedenců se k transportům nedostavilo, proto musela častěji než v jiných případech asistovat protektorátní policisté a četníci. Lidé projevovali nejmenší k ochotu k odjezdu především do nejvzdálenějších míst a měst, která byla nejvíce ohrožena leteckou válkou.⁶⁰³

Obavy ze špatných životních a pracovních podmínek v Německu a strach ze spojeneckých náletů současně vedly k četným pokusům o vyjmutí z evidence pracovních úřadů. V řadě případů pomáhali lékaři, kteří nechávali mladé lidi hospitalizovat v nemocnicích s fingovanou diagnózou. Vyskytly se i případy nepotřebných operací, především slepého střeva, a sebepoškození různými více či méně kvalitními zákroky.⁶⁰⁴

---

⁶⁰⁰ F. MAINUŠ, *Totální nasazení*, s. 84 .

⁶⁰¹ Tamtéž, s. 86.

⁶⁰² *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1998, s. 333.

⁶⁰³ F. MAINUŠ, *Totální nasazení*, s. 86.

⁶⁰⁴ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), *Museli pracovat pro Říši*, s. 35.

Rozrušení z odjezdu ročníku 1924 zvyšoval počet dívek, které měly být odeslány na práci do Říše. Dokonce se tím začaly zabývat nejvyšší úřady. Ministerstvo hospodářství a práce odmítlo žádost prezidentské kanceláře, aby nebyly posílány na přeškolení české dívky. Kancelář však dostala ujištění, že se nepomýšlí na odeslání ročníku 1925 do Říše, jak se všude vykládalo. Tisk a rozhlas se pokoušely uklidňovat situaci tím, že vyvracely teze o tom, že ročník 1924 zůstane v Německu až do konce války. V novinách byly otištěny oficiální zprávy o „nadšeném odjezdu“ mladých lidí a současně bylo zdůrazněno, že se jedná pouze o několikaměsíční přeškolení.⁶⁰⁵

Okupační úřady v Praze vnímaly nasazení ročníku 1924 v Říši jako jeden z faktorů, který může radikalizovat situaci v českých zemích. Proto také usilovaly o to, aby původní dohoda ze srpna 1943 byla dodržena a mladí dělníci se po zaškolení vrátili zpět do protektorátních podniků.⁶⁰⁶

Nasazení ročníku 1924 se lišilo od dřívějších ročníkových akcí. Polovina všech jeho příslušníků pracovala v leteckých továrnách. Z ročníků 1918 – 1922 byla mobilizována jen menší část. U ročníku 1924 postupovaly úřady mnohem přísněji, než u jiných ročníků, jelikož neměly přílišný výběr a stanovené kvocienty pracovních sil bylo nutno naplnit.⁶⁰⁷

V roce 1944 hodlal Fritz Sauckel dodat do Říše 2,5 až 3 milióny nových pracovních sil, aby se udržela alespoň dosavadní úroveň. Odpovědní činitelé museli více než kdy jindy dbát na udržení průmyslové výroby na okupovaných územích. Ministr Speer zastával názor, že je zapotřebí udržovat chod podniků na obsazených území a nenarušovat ho odvozy na práci do Říše. Protektorátní průmysl byl alespoň v první polovině roku 1944 stále takřka nedotčen spojeneckými leteckými útoky. Bezprostřední ohrožení tohoto prostoru frontou zatím nehrozilo. V tomto klidném prostředí byly dobré podmínky pro rozšiřování nových výrobních kapacit. Ukazovalo se, že je mnohem ekonomičtější ponechat místní pracovní síly v protektorátní výrobě.⁶⁰⁸ Není tedy žádným divem, že po odjezdu části ročníku 1924 nepřístupily okupační úřady k dalšímu hromadnému

---

⁶⁰⁵ F. MAINUŠ, *Totální nasazení*, s. 87.

⁶⁰⁶ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), *Museli pracovat pro Říši*, s. 37.

⁶⁰⁷ F. MAINUŠ, *Totální nasazení*, s. 88.

⁶⁰⁸ *Tamtéž*.

odsunu. I příslušníci ročníku 1924 se po desíti měsících začali vracet a pracovali v leteckých podnicích, které je vyslaly na přeškolení.

Někteří pracovníci svévolně opustili své místo v Říši a vrátili se domů. Úřady práce je ale donutily k opětovnému odjezdu. Tomu předcházela pobyt v pracovním výchovném táboře, kde byli čeští lidé „převychováni“. Ve druhé polovině roku 1944 se již nemuseli uprchlíci vracet na svá pracoviště, ale pracovní úřady je zařazovaly do podniků v protektorátu.⁶⁰⁹

Je nutno znovu připomenout, že zbrojní podíl protektorátu byl velký a zvyšoval se v důsledku náletů na říšskoněmecké podniky. Zatímco se např. výroba tanků v Říši snížila od června 1944 do ledna 1945 na polovinu (754 kusů), v protektorátu vzrostla na čtyřnásobek (434 kusů). Škodovka a Zbrojovka Brno dodávaly děla, kulometry, pušky, pistole a nákladní auta.⁶¹⁰

Do konce roku 1944 se do protektorátu vrátila značná část příslušníků ročníku 1924. Obvykle žádné větší problémy nenastávaly u firem, které měly svoje pobočky v protektorátu, anebo sem po vybombardování předávaly výrobu. Některé podniky však odmítaly propouštět mladé české dělníky s odůvodněním, že za ně nemají vhodnou náhradu. Řada mladých Čechů tak musela v Říši setrvat až do úplného konce války. Tento osud potkal například nuceně nasazené dělníky u firmy Junkers v Sasku-Anhaltsku. V létě 1944, když byla většina provozů v této oblasti zničena spojeneckým bombardováním, se výroba přesunula do podzemní továrny v Nordhausenu. Přes všechny prosby adresované protektorátním činitelům zde pak až do osvobození pracovalo v těžkých podmínkách vedle tisíců válečných zajatců a vězňů koncentračního tábora Dora i přes 400 mladých Čechů.⁶¹¹

V červenci roku 1944 byla vyhlášena druhá fáze totální mobilizace pracovních sil. Do dílen byli nahnáni poslední muži a ženy, studenti, mládež, herci, někteří učitelé, ženy v domácnosti, zkrátka všichni, kteří do té doby nebyli zasaženi

---

⁶⁰⁹ F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 89.

⁶¹⁰ D. BRANDES, Pod německým protektorátem, in: Češi a Němci. Dějiny – kultura – politika, Praha a Litomyšl 2002, s. 79.

⁶¹¹ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 38.

pracovním nasazením. Ročníky 1927 a 1928 byly zařazeny k Luftschutzu a Technische Nothilfe v protektorátu.⁶¹²

V roce 1944 byli na Hitlerův rozkaz odvoláni protektorátní příslušníci z polovojenských organizací, kteří byli na německém území.⁶¹³ Formálně to bylo zdůvodněno tím, že by se české obyvatelstvo po vítězné válce mohlo dovolávat privilegií za službu v německých organizacích. Je více než pravděpodobné, že motivy této akce byly bezpečnostní.⁶¹⁴ Velký počet cizinců mohl působit v Říši jako „pátá kolona“ zvláště v situaci, kdy se blížily frontové linie z východu i západu. I toto opatření bylo důkazem toho, že Říše spěla již ke svému nevyhnutelnému zániku, a vše bylo podřizováno zoufalému úsilí zvrátit vývoj situace.

Vedení totální války na základě Hitlerova výnosu z 25. července 1944 neměla být přizpůsobena pouze ekonomická sféra, nýbrž i veškerý veřejný život. Vedle toho nesmíme zapomenout ani na to, že řízení totální války zůstalo vyhrazeno pouze nejužšímu stranickému vedení, které mělo být podporováno celým aparátem SS (předtím poněkud utlačované stranou NSDAP). Opatření totální války pochopitelně zasáhla také Protektorát Čechy a Morava. Zde byla realizace těchto opatření svěřena do rukou státního ministerstva představovaného osobou K. H. Franka.⁶¹⁵

Je celkem kuriózní, že ne všechny podniky byly nuceny přejít na válečnou výrobu, a to jenom kvůli vrtochům nejčelnějších nacistických představitelů.⁶¹⁶

Rok 1944 přinesl novou vlnu koncentrace. Po racionalizaci v rámci totální války stanovil Frank následující plánované cíle: Administrativa může při radikálním útlumu postoupit 60 až 65 000 pracovníků, uvolněno bude rovněž 50

---

⁶¹² F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 89.

⁶¹³ Příslušníci Organizace „L“ na říšském území zůstali.

⁶¹⁴ F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 89.

⁶¹⁵ P. MARŠÁLEK, Protektorát Čechy a Morava, s. 76.

⁶¹⁶ „Ještě v létě roku 1944 dokázali Hitler a Bormann sdělit svému ministrovi zbrojního hospodářství, že mnichovský výrobce ráků na obrázky nesmí být rekrutován pro válečnou výrobu. Několik měsíců předtím na základě jejich osobních výnosů byly „továrny na gobelíny a podobné umělecké výrobny“ zabývající se výrobou koberců a potahů na stěny Hitlerových poválečných staveb zbaveny povinnosti zapojit se do zbrojního průmyslu.“ A. SPEER, V srdci Třetí říše, s. 218.

až 60 000 žáků mezi 15 a 19 lety. Obě skupiny měly být „z pochopitelných a věcných důvodů“ nasazeny uvnitř protektorátu. Pracovně nasazení měli být žáci ročníků 1925 a 1926. Tyto plány byly pak rychle realizovány. Prvního září 1944 byla uzavřena všechna protektorátní divadla. Tento krok vyvolal v protektorátní společnosti značně negativní ohlas. S kritikou se setkala i redukce poštovního doručování, odstraňování poštovních schránek a omezování cestovního ruchu. Lidé byli rozhořčeni i z uzavírání škol a povolávání celých žákovských ročníků na práci. Pracovní místa byla zřizována nyní i pro čtrnáctileté. Jako jeden muž měli být nasazováni pracovníci z kulturní sféry. Učitelé a veřejní zaměstnanci se dostali k Todtově organizaci. K dalšímu zavírání provozů se přikročilo ve sklářském průmyslu a v tiskárenství. K tomu se připojil zákaz dovolených v soukromém hospodářství a oficiální zavedení šedesátihodinového pracovního týdne.⁶¹⁷

Podle výnosu ministerstva vnitra z 29. 3. 1944 o přizpůsobení správy totální válce měla činnost politických úřadů sloužit především požadavkům války. Vše, co z tohoto hlediska nebylo důležité, muselo ustoupit do pozadí. Proto k množství již zcela nebo zčásti zastavených, popř. omezených agend přibyly na základě příloh k tomuto výnosu další. Následujícím výnosem ministra vnitra z 31. 3. 1944 došlo ještě k omezení provozu jen na nezbytně nutnou míru. Totální válka totiž vyžadovala, aby zejména osoby činné ve válečném hospodářství nebyly příliš často volány před úřady, a tím nevznikaly ztráty ve výrobě.⁶¹⁸

Totální mobilizace pracovních sil neminula ani filmové pracovníky, v nichž nacisté vytušili v létě 1944 pracovní rezervy. Mobilizace se týkala celkem 14 192 osob zaměstnaných v tomto oboru. Z tohoto počtu náleželo 828 osob do kategorie umělecké, 2 179 do technické, 3 564 do administrativní a 7 621 do kategorií ostatních. Totální nasazení se vztahovalo na všechny osoby práceschopné, i když byli nadále činní ve filmové výrobě. Hercům, pokud je smluvně nevázala některá z filmových produkcí, se ukládalo pracovat ve zbrojních závodech, které určilo Českomoravské filmové ústředí. Podmínky totálního nasazení filmových herců nebyly mimořádně striktní a pro některé představovala práce ve válečně důležitém

---

⁶¹⁷ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 371.

⁶¹⁸ P. MARŠÁLEK, Protektorát Čechy a Morava, s. 80.

průmyslu jen formální záležitost. Aby se jim ulehčilo, byli v některých případech obsazováni do epizodních filmových rolí.⁶¹⁹

Na podzim roku 1944 se přiblížila Rudá armáda k německým hranicím. Po celé jejich délce se horečně začaly budovat obranné valy. Organizací této výstavby byly pověřeny župní orgány NSDAP. Počátkem září podnikl vedoucí Kuratoria pro výchovu mládeže Dr. František Teuner cestu do Braniborska. Tam navštívil místa, kde se budovala opevnění. Je více než pravděpodobné, že se tam seznamoval se zkušenostmi při využití pracovních sil ve spojitosti s budoucím nasazením českých mužů na obdobné stavby podél protektorátních hranic.

Předzvěstí, že na budování zákopů budou muset odejít také Češi, byl Bormannův⁶²⁰ výnos určený župním vedoucím NSDAP z 19. listopadu 1944. Konstatoval, že s příchodem špatného počasí je nutno brát určité ohledy na německé pracovní síly nasazené na stavbě opevnění. Proto měla být většina německých žen a mládeže nejpozději do 15. prosince odvolána a nahrazena

---

⁶¹⁹ J. DOLEŽAL, Česká kultura za protektorátu, s. 226.

⁶²⁰ Martin Bormann (17. 6. 1900 – 2. 5. 1945), nacistický stranický sekretář a Hitlerův osobní tajemník. Narodil se ve Wegelebenu nedaleko Halberstadtu v Sasku-Anhaltsku v rodině poštovního zaměstnance. Po krátké službě v armádě za 1. světové války vstoupil do Freikorpsu v Meklenbursku. Roku 1924 byl společně s Rudolfem Hössem (pozdějším nechvalně proslulým velitelem koncentračního a vyhlazovacího tábora v Osvětimi, který je občas nedopatřením ztotožňován s Rudolfem Hessem – pozn. T. K.) odsouzen za spoluúcast na vraždě Waltera Kadowa, který měl zavinit smrt „nacistického mučedníka“ Alberta Leo Schlagetera. Po propuštění vstoupil Bormann do NSDAP. V říjnu 1933 se stal Říšským vedoucím NSDAP (nejvyšší hodnost, kterou mohl člen nacistické strany dosáhnout, hodnostně stála nad župními vedoucími; dvacet říšských vedoucích tvořilo nejužší okruh nacistického vedení – pozn. T. K.) a v listopadu poslancem Říšského sněmu. V letech 1933 až 1941 zastával funkci tajemníka Rudolfa Hesse. Hessův odlet do Velké Británie mu uvolnil pozici stranického tajemníka. V této funkci rozhodoval především o tom, kdo dostane audienci u „Vůdce“. Během květnových bojů v Berlíně roku 1945 se stal nezvěstným. Norimberským tribunálem byl odsouzen v nepřítomnosti k trestu smrti. Bormannovo záhadné zmizení zavdalo podnět k mnoha spekulacím o tom, že tajně žije v Jižní Americe. Roku 1972 našli stavební dělníci v západním Berlíně lidské ostatky. Teprve testy DNA, které byly provedeny v roce 1999, spolehlivě prokázaly, že se jednalo o Martina Bormanna. Někteří historikové nadále spekulují o tom, že byl zabit přímou palbou sovětských vojáků. Bormann však požil kyanidovou kapsli těsně před tím, než mohl být zajat rudoarmějci. Pro zajímavost doplňuji, že Bormannův nejstarší syn Martin se stal katolickým knězem, který se rozhodně postavil proti činnosti svého otce a nacistické ideologii vůbec.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Bormann> ze dne 29. 9. 2005.

cizinci. Protože v posledních týdnech roku 1944 dosáhla Rudá armáda výrazných úspěchů v operačním prostoru na rakousko-maďarském pomezí, stala se výstavba obranného valu aktuální i v této oblasti. 6. prosince 1944 byl rozeslán okresním hejtmanům a starostům měst oběžník Úřadu říšského protektora. Všichni příslušníci ročníků 1921, 1922 a 1923, pokud byli zaměstnáni v zemědělství, měli být povoláni na zákopy.⁶²¹ Někdy se v tomto kontextu hovoří o akci „10 tisíc“, čímž se připomíná i akce „77 000“ z padesátých let, která byla zaměřena na převod administrativních pracovníků do výroby.⁶²²

Z nasazení mohli být vyjmuti jen zemědělci, jejichž setrvání doma bylo bezpodmínečně nutné. Celkem mělo na zákopové práce odjet zhruba 11 000 mladých zemědělců. Do transportů byli odvedenci zařazováni zcela bez lékařských prohlídek. Jen ve výjimečných případech byli jednotlivci prohlédnuti. Transportu ušel pouze ten, kdo vůbec nebyl schopen fyzické práce nebo ten, který byl uznán za nezbytnou pracovní sílu. Důležitou roli při nasazování na zákopové práce při stavbě jihozápadního valu sehrálo Kuratorium pro výchovu mládeže. Do té doby se jeho funkcionáři neúčastnili přímo ani ročníkových akcí a ani nebyli pověřováni samostatnými úkoly mezi českou mládeží na říšském území. Jeho představitelé převzali nad českými zákopníky veškerý dozor s výjimkou odborného dohledu, a to po celou dobu výstavby. Znaleckou kontrolu zajišťovali lidé z místních organizací NSDAP a vojenští odborníci.⁶²³

Kuratorium projevovalo eminentní zájem o zákopníky⁶²⁴. Už od listopadu 1944 shánělo dobrovolníky, kteří měli být nasazeni spolu s příslušníky Hitlerjugend při

---

⁶²¹ F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 91.

⁶²² D. STÁTNÍK, Účast Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě na zákopových pracích u Neziderského jezera na přelomu let 1944-1945, in: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA – J. PAŽOUT (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 83.

⁶²³ F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 92-93.

⁶²⁴ Po přečtení podkapitoly o uniformovaných lidech někdo jistě namítne, že i zákopníci by patřili spíše do této kategorie, než mezi „civilisty“. S tím nelze než souhlasit. Kopáči zákopů byli vystaveni téměř vojenskému zacházení, útek byl posuzován jako dezertce atd. I přesto, že toto nasazení bylo jedno z nejhorších, ale zároveň nejkratších, do „uniformovaných“ jsem ho nezačlenil z jednoho prostého důvodu: zákopníci nosili své civilní šaty. Uniformami disponovali jen jejich drábové z kuratoria a Hitlerjugend. Jinak se ale zacházení s nimi nelišilo od nasazení v Technische Nothilfe, Luftschutzu či v Arbeitsbatalionech.

stavbě opevnění na východních hranicích protektorátu. Podařilo se zajistit asi 2000 dobrovolníků.⁶²⁵

První transporty odjely 10. prosince 1944. Do 17. prosince bylo vypraveno do oblasti Neziderského jezera v Dolním Rakousku téměř 10 000 mladých zemědělců. U transportů musela asistovat protektorátní policie a četnictvo. Často muselo být proti vzpouzejícím se jedincům použito i hrubé násilí.⁶²⁶

Podstatné zhoršení poměrů, které bylo lidmi kriticky reflektováno, přineslo až vystupňování tempa totální války. Na náladu obyvatelstva negativně působilo uzavření velké části obchodů a jiných provozoven. Stejně tak nucené zapojení téměř všech práceschopných lidí do pracovního procesu v rámci totálního nasazení. Postupně bylo čím dál těžší uspokojit základní životní potřeby.

Ruku v ruce s totálním nasazováním studentů byli povoláváni i učitelé. Masové nasazování po prázdninách v roce 1944 vyvolalo značné vzrušení, na něž reagoval ministr Moravec dne 20. listopadu 1944 rozsáhlou výzvou k českým pedagogům. Zdůraznil, že učitelé měli výhodu, že byli nasazeni jen v protektorátu. České školství bylo podle Moravce nejlépe udržované v celé Evropě, mělo výhody i před německým školstvím. To tvrdil Moravec v době, kdy už byly uzavřeny všechny odborné školy a kdy studenti osmých tříd byli dáni k dispozici úřadu práce. Jednotlivě byli povoláváni i mladší studenti.⁶²⁷

V polovině prosince 1944 se v Praze za předsednictví K. H. Franka konala porada, jíž se účastnil ministr hospodářství a práce Walter Bertsch a vysocí úředníci jeho ministerstva, zástupci Gestapa, stranické orgány a další. Na poradě přítomní rozhodli, že se má zajistit alespoň 65 000 českých mužů pro stavbu obranného valu na moravsko-slovenských hranicích. Z toho se mělo asi 50 000 mužů ve věku od 17 do 45 let zúčastnit výstavby hned, ostatní měli vytvořit zálohu pro vyplnění mezer. Tato akce byla ještě rozsáhlejší než předchozí, které byla určena pro Dolní Rakousko. Do 20. ledna 1945 bylo při budování zákopů na Moravě nasazeno asi 40 000 českých mužů. Tato skupina měla na místě zůstat

---

⁶²⁵ F. MAINUŠ, *Totální nasazení*, s. 93.

⁶²⁶ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), *Museli pracovat pro Říši*, s. 77.

⁶²⁷ F. BOSÁK, *Česká škola v době nacistického útlaku*, s. 51.

osm týdnů. Vystřídat je měli mobilizovaní příslušníci ročníků 1927 a 1928. Výměna byla provedena mezi 10. až 20. březnem 1945.⁶²⁸

Protektorátní noviny vyzývali občany k tomu, aby darovali věci ve prospěch lidí, kteří kopali na Moravě zákopy. Část z nich měla být „v dohledné době“ vystřídána, ovšem jen „pokud svědomitě splnili svou povinnost“. Bylo to lákadlo, které mělo zvýšit nízkou pracovní morálku a zamezit častým útekům. Zemědělská mládež, která byla nasazena v dolnodunajské župě, se však začala „bez náhrady“ vracet zpátky, neboť se přiblížily jarní polní práce.⁶²⁹

I přesto, že byl tehdy již konec války na dohled, bylo do konce měsíce března 1945 na zákopové práce posláno asi 30 000 příslušníků z obou zmíněných ročníků. Počet zákopníků však nebyl dostatečný, proto bylo mobilizováno dalších 22 000 příslušníků ročníků 1927 a 1928. Byly zrušeny prakticky všechny dosud platné výjimky a museli nastoupit skoro všichni alespoň trochu schopní práce. Jako omluva mohla sloužit pouze slepota či ztráta končetiny. Pokud někde nemohl úřad práce naplnit stanovené kvóty, mohl povolát muže z ročníků 1925. Některé transporty však ani nedorazily na místo kvůli překotnému vývoji válečné situace.⁶³⁰

Přestože za neuposlechnutí výzvy k nástupu na zákopové práce hrozily přísné tresty – až stotisícová pokuta a šestiměsíční vězení, značná část povolaných dělníků chyběla.⁶³¹

Celkem bylo v nacistickém Německu za 2. světové války nasazeno odhadem 13,5 milionů lidí.⁶³² O tom, kolik jich pocházelo z Protektorátu Čechy a Morava, se dodnes vedou spory. Podle většiny historiků a lidí, kteří se touto problematikou zabývali, jich bylo mezi 600 000 nebo 640 000. V těchto nejčastěji uváděných číslech však mají být zahrnuty i počty vězňů koncentračních táborů a věznic. Nejnověji se této problematice věnoval Tomáš Jelínek v již několikrát citovaném příspěvku ve sborníku „Nepřichází-li práce k Tobě...“. Podle něj osciloval počet českých nuceně nasazených civilních dělníků za celou válku mezi 400 000 až

---

⁶²⁸ F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 93.

⁶²⁹ R. KVAČEK – D. TOMÁŠEK, Causa Emil Hácha, s. 203.

⁶³⁰ F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 94.

⁶³¹ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 77.

⁶³² T. JELÍNEK, Nucená práce, in: „Nepřichází-li práce k Tobě...“, s. 22.

450 000. Přesné počty se však pravděpodobně nepodaří nikdy zjistit. Důvodem je již zmíněné ztotožnění nuceně nasazených s vězni koncentračních táborů a věznic. Kompetentní orgány, jež se těmito ciframi zabývaly, nevidovaly všechny osoby, které v Říši pracovaly, ale jen ty, které se tam v daném okamžiku nacházely. Kromě toho postrádáme evidenci převádění lidí z kategorie nuceně nasazených civilních dělníků do kategorie vězňů.⁶³³

V Jugoslávii dosáhl počet internovaných osob a lidí vyslaných na nucené práce 1 610 000, tj. 10,2 % všeho obyvatelstva.⁶³⁴

Výše uvedené řádky představují stručný souhrn problematiky českých nuceně nasazených civilních dělníků, které je nutná pro pochopení širších souvislostí a celého válečného kontextu. Připomínám, že na výzkumu této skupiny spočívá těžiště mé diplomové práce.

Mou snahou bylo zaznamenat vzpomínky nuceně nasazených civilních dělníků a dělnic. Celkem jsem vedl rozhovory se šestnácti bývalými nuceně nasazenými. Osm z nich pracovalo na území samotného Německa, čtyři lidé byli nasazeni na území dnešního Rakouska (v tomto počtu je zahrnuta jedna osoba, která byla nucena prodělat několikaměsíční nasazení ve Štýrsku a pak byla v rámci akce ročníku 1924 odeslána do Protektorátu Čechy a Morava.), dva lidé pracovali v odtržených Sudetech a dva byli nasazeni na práci na českém území.⁶³⁵

Mým úkolem bylo zmapovat obraz nuceného nasazení na základě vzpomínek jeho obětí. K tomuto kroku jsem se odhodlal kvůli nedostatečnému počtu přímých svědectví – především deníků aktérů.

V první řadě chci předestřít, že problematika nuceného pracovního nasazení není pro nakladatele a vydavatele tak atraktivní, jako jsou například memoáry československých vojáků bojujících v obou světových válkách⁶³⁶ či deníky politiků nebo veřejně činných osob. Víc než výmluvným dokladem toho je vydání pouze několika autentických deníků za posledních pár let. (Některé memoáry

---

⁶³³ T. JELÍNEK, Nucená práce, in: „Nepřichází-li práce k Tobě...“, s. 30-31.

⁶³⁴ T. PASÁK, Český fašismus, s. 42.

⁶³⁵ Krátké profily všech nuceně nasazených a jednoho civilního dělníka, který poznal Třetí říši jako cestovní kurýr firmy zajišťující opravu poškozených letadel, jsou součástí příloh.

⁶³⁶ Především legionářů z 1. světové války a letců RAF z 2. světové války.

vydali bývalí nuceně nasazení či jejich domovské obce vlastním nákladem, vždy se ale bohužel jednalo jen o několik výtisků, které se velmi špatně shánějí.)

Z tohoto stavu jsem velice smutný, neboť vím, že mnoho lidí si v Německu za války psalo deník. Většina z nich však byla zničena při bombardování nebo zapomenuta při kvapném úprku před blížící se frontou na samém konci války. To, co se podařilo dohovat, zničil buď zub času nebo nezodpovědní rodinní příslušníci, pro které byly tyto historické klenoty pouze „starým papírem“.

Je třeba doplnit, že nucené pracovní nasazení našlo svůj odraz v krásné literatuře. Profesionální spisovatelé i „lidoví písmáci“⁶³⁷ se rozhodli prostřednictvím beletrie zprostředkovat, zatraktivnit a zpopularizovat téma nuceného nasazení pro širší veřejnost. Největším kladem této činnosti vidím v možnosti „pohledu zvenčí“ na tuto tematiku. Autoři se alespoň zdánlivě vymanili ze své „role nuceně nasazeného“ a pokusili se sami na sebe podívat zvenčí a s určitým odstupem, který v denících nebývá příliš patrný. Využití tohoto zdroje jako pramene má ale pro historika svá úskalí. Jedním z největších je možnost případné fabulace skutečnosti, která se udála poněkud odlišně. (Nebo autor mohl připsat svůj vlastní zážitek „někomu jinému“. Tím narážím na problematiku literárního alter ega: rozhodně bych nechtěl sklouznout do neustálého vysvětlování, že Ladislav Podmele je vlastně básník Jiří Karen, zatímco v próze je jeho pseudonymem jméno Jan Eliáš.) I tak si myslím, že literárně ztvárněná skutečnost tu má své místo, pokud ji ovšem sepsali bývalí nuceně nasazení. Chtěl bych ještě doplnit, že hranice mezi beletrií, beletrizovanými vzpomínkami a memoáry je prostupná, a mnohdy se nedá přesně určit, do které kategorie daná publikace náleží.

Tím se dostáváme ke kategorii vzpomínek. Přesto, že mnohé z nich již odvál čas a další se zkreslily vlivem proběhnuvších událostí v lidském životě, jsou cennou a neopakovatelnou výpovědí o dané době. Navíc se ze vzpomínek člověk může dozvědět mnohé cenné věci, které se pro svou „ožehavost“ nedají nalézt v archivech a často ani ve „standardních“ pramenech osobní povahy.

---

⁶³⁷ Tento výraz rozhodně není ironií či sarkastickým zhodnocením jejich činnosti. I přesto, že tito lidé zdaleka nedosahují Ptáčnickových či Kunderových kvalit, je třeba jejich písemný projev ohodnotit jako cenné svědectví o nelehké době a jejím duchu.

Pru tuto diplomovou práci jsem využil vzpomínek lidí, které jsem sám nahrál, dále pak těch, jež byly vydány knižně nebo vyšly v tisku. Neopomenul jsem ani vzpomínky zveřejněné na internetu. Podotýkám, že toto médium je dnes již naprosto legálním zdrojem informací, ač se to někomu konzervativnímu nemusí zdát.

Jsem vůbec prvním člověkem, který se pokusil zmapovat problematiku nuceného nasazení Čechů pouze na základě výpovědí pamětníků⁶³⁸ a využil pro to sepsané vzpomínky jako hlavní informační zdroj. Rozhodně se nesnažím přijít se syntetickou prací o životě lidí, které vykořenila válka. Mým cílem je provést dílčí sondu, která bude moci sloužit k určitému zobecnění. Pokud někdo někdy napíše syntézu o této problematice, budu jen rád, když využije tuto práci a výsledné zkoumání se nebude příliš odlišovat od závěrů, ke kterým jsem dospěl já.

Ve vězeňském mundúru: Méně než otrok

„Přišel nováček do koncentračního tábora a ptal se druhých, jaké to tu je. Odpověď byla vždy stejná: „Chlapče, na všechno si zvykneš, nejhorší jsou první tři roky.“⁶³⁹

„Chytají rukojmí a posílají je do koncentračních táborů. Odvádějí stovky lidí, často zcela nevinných, jen proto, že se o nich domnívají, že jim mohou být nebezpeční. Bijí je, týrají hladem, mučí. Zrádci mluví o lásce k vlasti, lupiči o poctivosti, vyvrhelové lidské společnosti o mravnosti, křivopřísežníci o cti... Lidé se chvějí jako zajíci o honu. Nikdo neví, kdy na něj přijde řada, kdy ho vyvečou z postele, odvedou od pracovního stolu.“⁶⁴⁰

---

⁶³⁸ Historikové doposud komplexně nepracovali se vzpomínkami lidí na nucené nasazení. (Tj. nepokusili se jejich o zobecňující výklad a srovnávací analýzu.) Pamětnické výpovědi jim sloužily především jako určitý kolorit, který podbarvoval jejich práce či studie mapující celý proces pracovního nasazení, případně některé dílčí aspekty. Já osobně se domnívám, že je obrovská škoda, že nikdo řádně nezužitoval tato svědectví. Překvapuje mne to o to víc, poněvadž sbírání vzpomínek pamětníků je jednou z hlavních náplní činnosti Kanceláře pro oběti nacismu.

⁶³⁹ E. CENEK – V. ZIEGNER (edd.), *Válečné anekdoty 1939 – 1945*, s. 113.

⁶⁴⁰ V. KAPLICKÝ, *Ďáblem posedlí*, s. 37.

Bezprostředně po jmenování Hitlera říšským kancléřem 30. ledna 1933 se začaly připravovat podmínky pro likvidaci politických odpůrců. Zapálení Říšského sněmu zosnované nacisty 27. února 1933 bylo vítanou příležitostí otevřeně vystoupit a s co nejbrutálnější systematickostí zneškodnit údajné nepřátele nového režimu. Už 28. února vydal říšský prezident Paul von Hindenburg⁶⁴¹ nařízení na „ochranu lidu a státu“, kterým podpořil protiprávní

---

⁶⁴¹ Paul Ludwig Hans Anton von Beneckendorff und von Hindenburg (známější jako Paul von Hindenburg) (2. 10. 1847 – 2. 8. 1934), německý polní maršál, státník a prezident Německa v letech 1925 – 1934. Narodil se ve městě Posen (dnešní Poznaň – pozn. T. K.) v Prusku v rodině aristokrata. Po studiích na kadetních školách ve Wahlstattu (dnešní Legnickie Pole v Dolním Slezsku – pozn. T. K.) a v Berlíně aktivně bojoval v řadách pruské armády. Zúčastnil se i bitvy u Hradce Králové roku 1866, kde se Prusové střetli s rakouským vojskem a uštědřili mu zdrcující porážku. Hindenburg se zúčastnil i války proti Francii v letech 1870 – 1871. Roku 1903 byl povýšen na generála. Roku 1911 řady armády opustil, avšak po vypuknutí 1. světové války do ní znovu vstoupil. Byl pověřen velením armád ve Východním Prusku. Náčelníkem štábu jeho vojska se stal velice výkonný Erich Ludendorff, který Hindenburgovi zajistil válečné vavříny a gloriolu neporazitelného hrdiny. Hindenburg dokázal hned zpočátku války porazit ruské armády v bitvách u Tannenbergu (nedaleko nám dobře známého Grunwaldu, kde roku 1410 spojená polsko-litevská armáda porazila Řád německých rytířů a kde měl bojovat Jan Žižka – pozn. T. K.) a Mazurských jezer. Výsledkem byly dvě prakticky zničené ruské armády. Patrně šlo o jeden z nejlepších a nejrozhodnějších střetů za celou dobu války. V listopadu 1914 byl Hindenburg povýšen na polního maršála a stal se nejvyšším velitelem na východě. Hindenburgovy vojenské pověsti bylo využito při mobilizaci válečné výroby v roce 1916. Ve stejném roce se stal i šéfem hlavního štábu německé armády, avšak skutečnou výkonnou moc si podržel generál Ludendorff. Tato dvojice se následně stala „tichými diktátory“ v celém císařství. Po válce Hindenburg značně podporoval tezi o „vítězící německé armádě, které vrazili nůž do zády civilisté a politici v zázemí“. Roku 1925 převzal po Friedrichu Ebertovi prezidentský úřad Výmarské republiky. V této funkci se snažil víceméně suplovat roli konstitučního monarchy a být stabilizujícím elementem v jinak značně proměnlivých vodách německé politiky konce dvacátých a počátku třicátých let. V říjnu 1931 se poprvé setkal s Adolfem Hitlerem a toto setkání nedopadlo nejlépe, neboť oba muži se od té doby začali nesnášet. V soukromí Hindenburg několikrát Hitlera nazval „českým kaprálem“. (Domníval se totiž, že Hitlerovo rodné Braunau je totožné s českým Broumovem, přes který roku 1866 táhl s vojskem – pozn. T. K.) Hindenburg pak často prohlašoval, že za žádných okolností nejmenuje Hitlera kancléřem. Po složitých politických jednáních se ale Hitler nakonec přece jen kancléřem stal. Hindenburg setrval v prezidentském úřadu až do své smrti 2. srpna 1934. Hindenburgův podpis dekretu na ochranu lidu a státu bezprostředně po požáru Říšského sněmu de facto odstartoval proces „glajchšaltace“. Pouze jedenkrát se Hindenburg postavil nacistům, a to když odmítl diskriminační zákon namířený proti židovským vysloužilcům a úředníkům. Po maršálově smrti nastalo až do roku 1945 prezidentské vakuum, neboť Hitler jako „Vůdce“

kroky. V březnu a dubnu 1933 zaplavila Německo obrovská vlna zatýkání zaměřená proti představitelům opozice. Vězení nestačila pojímat stovky vězňů v ochranné vazbě, a proto už 20. března 1933 dal Himmler – jako policejní prezident v Mnichově – zřídit první koncentrační tábor v budovách bývalé továrny na výrobu střelného prachu nedaleko Dachau.⁶⁴²

Vězení po celém Německu zůstávala nadále přeplněná a jeden tábor nebyl s to pojmout stovky a tisíce uvězněných. Bylo proto potřeba budovat nové tábory. Do konce června 1933 přiznalo pruské ministerstvo vnitra šest oficiálních táborů jako státní koncentrační tábory: Quednau, Sonnenburg, Hammerstein, Lichtenburg, Werden a Brauweiler u Kolína nad Rýnem. Kromě těchto státních a soudních táborů byly v Německu z iniciativy místních funkcionářů SA zřízeny také desítky takzvaných „divokých“ táborů, v nichž měli strážci z řad SA a SS zcela neomezenou moc. Byly to menší tábory, v nichž počet nikdy nepřesáhl 1 000 osob. Byly zřizovány jen provizorně, na přechodnou dobu, dokud se v rašeliništích nevybudovaly velké tábory pro další vězně, kteří byli zatčeni v létě 1933.⁶⁴³

Uváděná opatření však byla pouze dočasná. Nacisté si záhy uvědomili, že by bylo záhodno uvězněných produktivně využít, a začali budovat tábory pro větší počty vězňů. V prosinci roku 1933 se dostavil dočasný úbytek koncentračních táborů, když většina z „divokých“ byla zrušena. V následujícím roce se však vynořila tendence vytvořit z přechodných koncentračních táborů stálá zařízení. Výnos říšského ministerstva vnitra z 12. dubna doplněný nařízením z 26. dubna 1934 o ochranné vazbě se stal směrnicí, která platila pro koncentrační tábory až do roku 1938. Vazba se odbyvala ve státních vězeních nebo v koncentračních

---

spojil dohromady funkci kancléře a prezidenta. Hindenburg byl pohřben u tannenberského památníku. Roku 1945 byla jeho rakev odvezena před postupujícími sovětskými vojsky do západního Německa. Jméno maršála Hindenburga nesla vzducholod', která shořela 6. 5. 1937 v Lakehurstu v americkém státě New Jersey.

http://en.wikipedia.org/wiki/Paul_von_Hindenburg ze dne 7. 11. 2005.

⁶⁴² R. BUBENÍČKOVÁ – L. KUBÁTOVÁ – I. MALÁ, *Tábory utrpení a smrti*, Praha 1969, s. 9-10.

⁶⁴³ Tamtéž, s. 10.

táborech. Výnos byl výrazem snahy vnitřní správy po normalizaci a pokud možno po plném odstranění zařízení ochranné vazby, které podporovala též justice.⁶⁴⁴

Účelem odvodů do koncentračních táborů nebyla jen izolace nežádoucích elementů, nýbrž i zajištění nových pracovníků, protože splnění čtyřletého pracovního plánu vyžadovalo nasazení všech pracovních sil. V nacistických nařízeních bylo nyní již zcela jasně vysloveno, že nucené práce jsou cílem a náplní koncentračních táborů.⁶⁴⁵

Z táborů SS a SA zůstaly jen Oranienburg, Emsland, Lichtenburg a Columbia-Haus v Berlíně. Koncentrační tábory se postupně začaly měnit ve svět uzavřený sám do sebe, jehož výlučnou doménou se staly oddíly SS. Veřejnost začala ztrácet přehled, co se v nich vůbec děje. Bylo velkou ironií, že v koncentračních táborech bylo kromě demokraticky či komunisticky smýšlejících lidí vězněno i několik čelných funkcionářů SA, kteří pomáhali tato zařízení zakládat. Tato realita byla odrazem vnitrostranické politiky NSDAP, kde po „noci dlouhých nožů“ získaly návrh SS. Stále více se projevovala tendence nahradit státně policejní kompetenci koncentračních táborů stranickou organizací SS. Těchto cílů bylo částečně dosaženo už v roce 1934, ale k určitější realizaci těchto tendencí došlo až po vydání pruského zákona o Gestapu z února 1936 a po jmenování Himmlera velitelem německé policie 17. června 1936. Od té doby lze datovat nejužší spolupráci policie a SS. Období od vzniku koncentračních táborů až po jejich etablování je poznamenáno sice postupným snižováním počtu uvězněných, zároveň v něm však došlo i k uvěznění nepolitických osob. Také došlo k omezení určitých brutálních postupů vůči uvězněným a bylo omezeno vraždění.⁶⁴⁶

V této době byl také definitivně vybudován vzorový koncentrační tábor, podle něž měly být vytvářeny další v následujících letech. Tímto táborem byl koncentrační tábor v Dachau, který už od roku 1933 budovala SS jako ukázkový tábor. Právě zde byl vydán vůbec první předpis o zacházení s vězni. Obsahoval

---

⁶⁴⁴ R. BUBENÍČKOVÁ – L. KUBÁTOVÁ – I. MALÁ, *Tábory utrpení a smrti*, s. 11.

⁶⁴⁵ Začalo také postupně docházet k propojování SS s průmyslovou sférou, neboť průmyslové koncerny měly v úmyslu zužitkovat tuto levnou pracovní sílu ve svůj prospěch. Této tematiky však nemám v úmyslu se dotýkat ani rámcově, poněvadž bych se tím příliš odchýlil od tématu.

⁶⁴⁶ R. BUBENÍČKOVÁ – L. KUBÁTOVÁ – I. MALÁ, *Tábory utrpení a smrti*, s. 12.

dlouhý výčet trestních přestupků, za které se vězni trestali zostřeným vězením až do tří měsíců, vyhlášoval v táboře stanné právo a dovoloval trestat i smrtí zvláštní provinění, jako odpor, nabádání k neposlušnosti apod.⁶⁴⁷

Propracovanější a konkrétnější podobu dostala pravidla pro zacházení s vězni teprve až v disciplinárních a trestních nařízeních, které v Dachau zavedl 1. října 1933 nový velitel Theodor Eicke⁶⁴⁸ k udržení „kázně a pořádku“.⁶⁴⁹

---

⁶⁴⁷ R. BUBENÍČKOVÁ – L. KUBÁTOVÁ – I. MALÁ, *Tábory utrpení a smrti*, s. 13.

⁶⁴⁸ Theodor Eicke (17. 10. 1892 – 26. 2. 1943), významný nacist, Obergruppenführer SS a velitel divize SS Totenkopf. Narodil se v Hampontu v tehdejší nacistické Lotrinsku v rodině přednosta stanice. Poté, co byl ve věku 17 let vyhozen ze školy, dobrovolně vstoupil do 23. bavorského pěšího pluku. Později zastával funkci pokladníka u dalších dvou regimentů. Za 1. světové války byl vyznamenán Železným křížem. Po válce se znovu pokoušel studovat, ale ani tentokrát nebyl úspěšný. Výmarské republice pak sloužil jako policejní informátor, následně i jako policista. V řadách policie ale žádnou oslnivou kariéru neudělal, poněvadž neměl potřebnou kvalifikaci. Roku 1923 nastoupil u firmy IG Farben v Ludwigshafenu. V prosinci 1928 vstoupil do NSDAP a současně se také stal členem SA. Řady SA ale opustil v srpnu 1930, kdy dal přednost SS. Byl pověřen nábořem členů a vybudováním organizace SS v Bavorsku. Na konci roku 1931 byl Heinrichem Himmlerem povýšen do hodnosti Standartenführera (plukovníka) SS. Roku 1932 byl propuštěn z IG Farben, krátce na to byl zatčen za přípravu bombových útoků v Bavorsku, ale podařilo se mu uprchnout do Itálie, kde se stal vedoucím exilových esesmanů. V březnu 1933 se vrátil do Německa a v červnu nahradil Hilmaru Wäckerleho ve funkci velitele koncentračního tábora Dachau. Nyní čerstvě povýšený Oberführer Eicke (hodností zhruba odpovídal brigádnímu generálovi; německá armáda však hodnost brigádního generála nepoužívala – pozn. T. K.) položil základy zacházení s vězni, ze kterých pak nacistická zločinecká praxe po zbytek války vycházela. V lednu 1934 byl povýšen na Brigadeführera (generálmajora) SS, v květnu se stal inspektorem koncentračních táborů. Eicke sehrál aktivní roli při „noci dlouhých nožů“, mimo jiné zavraždil velitele SA Ernsta Röhma a jeho pobočníka Michaela Lipperta. Za tento čin byl odměněn hodností Gruppenführera (generálporučíka) SS. Do roku 1939 prováděl důkladnou reformu koncentračních táborů a zasadil se i o využití otrocké práce vězňů koncentračních táborů. Krutost tohoto nacisty silně ovlivnila mnohé dozorce v koncentračních táborech. Eicke se také zasloužil o vytvoření oddílů „umrlčích lebek“ v rámci SS (Totenkopfverbände – SS-TV), které hlídaly koncentrační tábory a v září 1939 při polském tažení postupovaly za německou 8. a 10. armádou a systematicky vyvražďovaly Židy a politické odpůrce. Z těchto jednotek byla později utvořena divize „Totenkopf“ (mimo jiné se „proslavila“ masakrem britských válečných zajatců v roce 1940 u belgického města Le Paradis, byl to vůbec první válečný zločin této jednotky – pozn. T. K.) a Eicke byl jmenován jejím velitelem. Protože se stal vojenským velitelem, byl ve funkci inspektora koncentračních táborů nahrazen Richardem Glücksem. Obergruppenführer Theodor Eicke zahynul 26. 2. 1943 v průběhu třetí bitvy u Charkova, když byl jeho průzkumný letoun zasažen palbou sovětských vojáků a havaroval. Eickeho vojáci zuřivě bojovali, aby se jim

V roce 1935 byla v Berlíně u hlavního úřadu SS zřízena zvláštní instituce pro koncentrační tábory – štáb pro vedení koncentračních táborů a strážních oddílů SS, který v roce 1938 přesídlil do Oranienburgu a zůstal tam až do konce války. Správu a zásobování strážních oddílů a koncentračních táborů řídil správní úřad SS, v jehož čele stál Oswald Pohl⁶⁵⁰.⁶⁵¹

Za celou dobu existence koncentračních táborů byl stav vězňů v zimě 1936 – 1937 nejnižší, protože byl nedostatek ubytovacích prostor i ošacení. Potíže činilo i zásobování a vedení koncentračních táborů se obávalo možnosti propuknutí epidemií. V roce 1936 byly dokonce menší tábory rozpuštěny a zůstaly jen čtyři velké: Dachau, převážně pro politické vězně, Sachsenhausen pro tzv. asociály,

---

podarilo vyrvat tělo svého velitele z rukou nepřátel. Po Theodoru Eicke byl následně pojmenován jeden z pluků Totenkopfu. http://en.wikipedia.org/wiki/Theodor_Eicke ze dne 8. 11. 2005.

⁶⁴⁹ R. BUBENÍČKOVÁ – L. KUBÁTOVÁ – I. MALÁ, *Tábory utrpení a smrti*, s. 13.

⁶⁵⁰ Oswald Pohl (30. 6. 1892 – 7. 6. 1951), čelný nacistický činitel, člen SS a jeden z vykonavatelů „konečného řešení“. Narodil se v Duisburgu v rodině kováře. Roku 1912 vstoupil do německého námořnictva. Za 1. světové války sloužil v oblasti Baltského moře a u flanderského pobřeží. Po válce studoval na univerzitě v Kielu právo a teorii státu, ale byl ze studia vyloučen. Poté nastoupil k Freikorpsu a stal se pokladníkem. Po Kappově puči nastoupil znovu k námořnictvu. Roku 1925 se přidal k SA a o rok později vstoupil do NSDAP. Roku 1933 se setkal s Himmlerem, 1. února 1934 byl ustanoven Standartenführerem (plukovníkem) SS. V této funkci začal výrazným způsobem ovlivňovat administrativu koncentračních táborů. Od 1. února 1942 Pohl stanul v čele úřadu zvaného SS-Wirtschafts-Verwaltungshauptamt (SS-WVHA – Hlavní úřad SS pro ekonomické záležitosti), který byl přímo zodpovědný za pracovní nasazení vězňů koncentračních táborů až do roku 1944. Pohl byl v prosinci 1944 povýšen na Obergruppenführera. Roku 1944 byl zbaven zodpovědnosti za pracovní nasazení vězňů. Tuto úlohu posléze přejalo říšské ministerstvo munice. Pohl nicméně vytrval v administrativě SS až do konce války. Po válce se ukrýval v Bavorsku a v Brémách. Nakonec byl 27. 5. 1946 zajat britskými jednotkami. 3. 11. 1947 byl odsouzen k trestu smrti, který však nebyl ihned vykonán. Roku 1950 vydal knihu *Krédo – moje cesta k Bohu*, která byla vydána se svolením katolické církve, jejímž členem se Pohl opět stal. Dne 7. 6. 1951 byl po několika neúspěšných revizích soudního procesu popraven oběšením ve věznici v Landsbergu. Pohl neustále trval na své nevině a prohlašoval, že byl jen pouhým funkcionářem. http://en.wikipedia.org/wiki/Oswald_Pohl ze dne 9. 11. 2005.

⁶⁵¹ R. BUBENÍČKOVÁ – L. KUBÁTOVÁ – I. MALÁ, *Tábory utrpení a smrti*, s. 15.

Buchenwald pro vězně vyhýbající se práci a Lichtenburg⁶⁵², sloužící od léta 1937 jako ženský tábor.⁶⁵³

V letech 1934 – 1937 nebyli do koncentračních táborů zavíráni jen političtí odpůrci režimu, ale i ti, kteří si odpykali tresty, a často i lidé, které soud odsoudil nebo osvobodil. Už v listopadu 1933 přišli do Dachau zločinci recidivisté, a v roce 1935 též osoby z pracovních a protialkoholických ústavů. V plné míře a systematicky byly tyto živly posílány do koncentračních táborů až po roce 1937. Podle nařízení říšského ministra vnitra ze 14. prosince 1937 byly do koncentračních táborů převezeny osoby, které byly třikrát trestány nejméně šestiměsíčním vězením nebo kázníci, lidé s vysokým výměrem trestu, ale též osoby bez stálého zaměstnání a tzv. asociální živly. A v lednu 1938 byla ochranná vazba v koncentračních táborech rozšířena i na osoby „vyhýbající se práci“. Další skupinu vězňů v ochranné vazbě tvořili příslušníci Mezinárodního sdružení vyznavačů Bible. Výnos o ochranné vazbě z 25. ledna 1938 zajistil pro koncentrační tábory vězně, jelikož ochranná vazba byla rozšířena nejen na politické odpůrce v užším smyslu slova, ale i na všechny osoby, které svým jednáním „ohrožovaly“ bezpečnost lidu a státu. Další akce nacistů byly namířeny proti asociálům.⁶⁵⁴

Pro účely kriminalizace určitých druhů chování definoval v roce 1938 Říšský úřad pro trestnou činnost pojem asociální živel velmi obecně – jako člověka, který jakkoli nezapadá do tzv. lidského společenství (Volksgemeinschaft). Do této volně vymezené kategorie patřili tuláci, cikáni, prostitutky, žebráci, alkoholici a osoby, které se z nějakého důvodu stranily práce (arbeitscheu): fluktuanti, podivíni a excentrici. Díky obecně definované klasifikaci mohli nacisté označit nálepkou „asociála“ prakticky kohokoli a poslat jej do koncentračního tábora. Zákon o prevenci dědičných chorob dokonce umožňoval, aby byl nepohodlný asociální živel sterilizován. Šance na odvolání byla mizivá, pravděpodobnější

---

⁶⁵² Tento tábor byl po nějaké době zrušen a místo něj nacisté vybudovali v květnu 1938 koncentrační tábor pro ženy v Ravensbrücku. R. BUBENÍČKOVÁ – L. KUBÁTOVÁ – I. MALÁ, *Tábory utrpení a smrti*, s. 18.

⁶⁵³ Tamtéž, s. 15.

⁶⁵⁴ Tamtéž, s. 15-17.

bylo uvěznění a smrt. Podobně neradostný byl i úděl mentálně postižených. U nich nacisté nastolili program eutanazie.⁶⁵⁵

Osazenstvo táborů bylo rozděleno do čtyř skupin: političtí oponenti nacistického režimu; rasově méněcenní; kriminální živly a tzv. nepřizpůsobiví, považovaní nacisty za asociální živel. Skupinu politických oponentů tvořili příslušníci všech složek německé společnosti: od posluchačů zakázaných rozhlasových stanic až po aktivní odpůrce nacistického režimu. Druhá skupina rasově méněcenných byla určena k zvláštnímu zacházení. Zločinci se dělili do dvou skupiny: Befristete Vorbeugungshäftlinge (vězni v časově omezené preventivní vazbě) neboli BV, kam patřili dříve trestaní recidivisté, a Sicherungsverwahrte (vězni v bezpečnostní vazbě) neboli SV, tedy vězni, kteří si odpykávali skutečný trest. Do čtvrté skupiny patřily asociální živly včetně homosexuálů, kteří byli podrobováni hrůzným kastročným experimentům s cílem napravit jejich sexuální orientaci.⁶⁵⁶

Ve třicátých letech si ještě Němci mohli dovolit koncentrační tábory, které se ostatně dotýkaly životů jen relativně malého počtu obyvatel, ignorovat. Nejednalo se přece o vyhlazovací tábory let čtyřicátých, ale pouze o tábory pracovní. Propuštění byli navíc donuceni podepsat prohlášení, že o svých zážitcích a zkušenostech nebudou pod hrozbou nového zatčení a uvěznění v táboře s nikým hovořit.⁶⁵⁷

Všichni vězňové nosili na oděvu vlevo na prsou a na pravé noze barevné nášivky. Jednalo se barevný trojúhelník, který označoval kategorii, ke které vězeň náležel. Nad ním bylo číslo. V mnohých táborech byli navíc tetováni pořadovým číslem na levém předloktí. Političtí vězňové nosili červené označení, kriminální živly zelené, nepřizpůsobivé živly černé, homosexuálové růžové, Romové hnědé a Židé žluté v podobě dvou trojúhelníků vytvářející šesticípou Davidovu hvězdu. Adventisté (a další příslušníci náboženských sekt) nosili fialové označení. Samostatné označení měli cizinci, Francouzi byli označováni písmenem „F“, Poláci písmenem „P“. „A“ bylo vyhrazeno pro pracovní delikty (podle

---

⁶⁵⁵ M. HUGHES – CH. MANN, Hitlerovo Německo, s. 109.

⁶⁵⁶ Tamtéž, s. 106.

⁶⁵⁷ Tamtéž, s. 80.

německého Arbeit), vězni shledaní slabomyslnými nosili označení Blöd (blbec) a vězňové, u kterých se předpokládal pokus o útěk, měli na prsou a na zádech černobílé terče.⁶⁵⁸

V průběhu války přibývali v koncentračních táborech Češi označení černým trojúhelníkem. Byli tak potrestáni ti, kteří se pokusili uprchnout z některého pracoviště pro velkoněmeckou Říši.⁶⁵⁹

Za války byla perzekuována i církev. Na 371 českých katolických duchovních bylo zavřeno v koncentračních táborech, internováno nebo jinak pronásledováno. Osm bylo zastřeleno, 38 jich zemřelo v koncentračních táborech a 7 na následky věznění. Nejhorší osud měli jezuité. Byl jim zabaven a uzavřen Emauzský klášter a řádoví bratři byli posláni do koncentračních táborů nebo k pracovnímu nasazení. Ani evangelická církev nebyla ušetřena perzekuce.⁶⁶⁰

Člověk, který uvázl v síti koncentračních táborů, se v podstatě stal jakýmsi novodobým otrokem. Tato skupina však byla také velmi různorodá podle toho, jak se k jejím jednotlivým podskupinám chovali nacisté. Zdaleka nejnižší na pomyslném žebříčku stáli Židé. Nacistický režim z nich udělal nepřítele číslo jedna. Represe proti tomuto národu spadají především do konce třicátých let. I když byly antisemitské nálady vystupňované na nejvyšší míru, zpočátku nacisté neuvažovali o jejich masové fyzické likvidaci. V letech 1938 a 1939 mělo Německo eminentní zájem na vystěhování bohatých Židů ze země z toho důvodu, aby se mohlo zmocnit jejich majetku. Tato praxe se uplatňovala i na nových územích prakticky až do roku 1941. Židům z Polska se později tato možnost nedávala – měli být uzavřeni v ghettech a pracovních táborech.⁶⁶¹

Roku 1935 získal nacistický antisemitismus právní kodifikaci v podobě norimberských zákonů. Židům bylo odňato německé občanství a bylo jim zakázáno uzavírat sňatky s árijci. Tlak vyvíjený na židovskou populaci se zmírnil v letech 1936 a 1937, o což se zasadil ministr hospodářství Schacht, který se obával ekonomických dopadů perzekuce Židů. Svou roli při zmírnění tohoto tlaku

---

⁶⁵⁸ M. HUGHES – CH. MANN, *Hitlerovo Německo*, s. 107-108; F. KROPÁČ – V. LOUDA (edd.), *Persekuce českého studentstva za okupace*, s. 95.

⁶⁵⁹ M. MOULIS, *Neviditelná fronta*, Praha 1970, s. 42.

⁶⁶⁰ D. BRANDES, *Češi pod německým protektorátem*, s. 393.

⁶⁶¹ R. BUBENÍČKOVÁ – L. KUBÁTOVÁ – I. MALÁ, *Tábory utrpení a smrti*, s. 138.

sehrály i olympijské hry pořádané roku 1936 v Berlíně. Rasová nenávisť však i nadále doutnala pod povrchem. V průběhu celých třicátých let byli Židé cíleně vyháněni ze svých podniků a vystaveni jejich bojkotu. V německém tisku vycházely antisemitské karikatury, které Židy například ukazovaly jako chlípné a smilné zloduchy, jejichž jediným zájmem bylo zneuctit nevinné německé dívky.⁶⁶²

Separace Židů v Německu byla dokončena poměrně brzy. Dřív než byla nařízena povinná druhá jména Izrael a Sára a mnohem dříve, než byla zavedena povinnost nosit žlutou hvězdu.⁶⁶³

Roku 1938 nacistická perzekuce Židů explodovala v podobě „křišťálové noci“. Záminkou se stalo zavraždění německého diplomata polským Židem v Paříži. Joseph Goebbels požádal Hitlera o povolení nasadit proti populaci německých Židů svoje oddíly a Hitler jeho žádosti vyhověl. Útoky na židovská obydlí na celém území Německa byly zahájeny 9. listopadu 1938. Po vlně násilí, která se tehdy přehnala Německem, zůstalo více než 1 000 zničených synagog a přes 400 zavražděných Židů. Neslavně proslulé jméno dalo této noci množství střepů z rozbitých oken a výloh⁶⁶⁴ židovských obchodů, které se druhého dne nacházely v ulicích německých městech.⁶⁶⁵

---

⁶⁶² M. HUGHES – CH. MANN, Hitlerovo Německo, s. 99-100.

⁶⁶³ R. HILBERG, Pachatelé, oběti, diváci. Židovská katastrofa 1933 – 1945, Praha 2002, s. 177-178.

⁶⁶⁴ „Neviděl jsem, že se tehdy rozbilo víc, než nějaké sklo, že Hitler té noci a toho roku počtvrté překročil svůj Rubikon a způsobil to, že osud Říše se stal neodvolatelným. Cítil jsem na letmý okamžik, že začalo něco, co musí skončit zničením části našeho národa? Že by se změnila také má morální podstata? Nevím. Vnímám události spíše lhostejně, přispívala k tomu také Hitlerova slova politování nad tím, že nechtěl, aby došlo k přehmatům. Vypadalo to, že ho to skutečně mrzí. Později v úzkém kruhu naznačil Goebbels, že on byl iniciátorem této temné a hrozně noci, a považuji za docela možné, že váhajícího Hitlera postavil před hotovou věc, aby mu vnutil gesto neodvolatelného činu. Dodnes mne zaráží, že mi Hitlerovy antisemitské výroky vůbec neutkvěly v paměti. Z věcí, které se mi z paměti nevytratily, mohu zpětně poskládat vzpomínky, co mi tehdy bylo nápadné: Byly to odchylky od obrazu, který jsem si o Hitlerovi dělal: jeho starosti a „chatrné“ zdraví, naděje na zmírnění proticírkevního boje, vyhlášení utopických cílů, různé kuriozity – ale Hitlerova nenávisť vůči Židům se mi zdála tehdy tak samozřejmá, že to na mně nezanechalo žádný dojem.“ A. SPEER, V srdci Třetí říše, s. 120.

⁶⁶⁵ M. HUGHES – CH. MANN, Hitlerovo Německo, s. 100-101.

Po „křišťálové noci“ 9. listopadu 1938 se počet vězňů na území Německa rozšířil o 35 000 Židů. Počet vězňů v táborech tak stoupl z 25 000 na 60 000.⁶⁶⁶

Nebylo žádným divem, že někteří Židé se rozhodli z Německa raději uprchnout. Na zvýšené židovské emigraci v letech 1938 – 1939 se významně podílelo několik událostí. Jednou z nich byla anexe Rakouska v březnu 1938 a druhou byl prudký výbuch protizidovského násilí 10. listopadu 1938 – již zmiňovaná „křišťálová noc“. Během ní bylo v průběhu čtyřadvaceti hodin vypáleno mnoho synagog, rozbity výlohy židovských obchodů, židovské rodiny byly násilně vystěhovány ze svých domovů a přes 25 000 židovských mužů bylo dopraveno do koncentračních táborů v Dachau, Buchenwaldu a Sachsenhausenu, kde jich většina zůstala týdny nebo celé měsíce. Krátce po této razii pak byla vydána řada vyhlášek, které nařizovaly likvidaci židovských podniků, což vedlo ke ztrátě pracovních příležitostí pro Židy.⁶⁶⁷

Velmi mnoho židovských mužů bylo poté nezaměstnaných a další byli odvléčeni na nucené práce, nebo museli pracovat většinou za bídnou mzdu v pracovních oddílech či v pracovních táborech na stavbách silnic a železnic, na regulaci toků řek, v dolech a při budování opevnění. Ženám sice bránila tradice i nadále zastávat vedoucí funkce, ale stále více jich začínalo pracovat v továrnách.⁶⁶⁸

V duchu nařízení, vydaných v Německu po „křišťálové noci“, byl potom i Židům v protektorátu odňat nemovitý majetek, cenné předměty a papíry, na jejich podniky byla uvalena vnučená správa. Ruku v ruce s tím následovala opatření, která je měla vyvrhnout na periferii společnosti: od září 1939 jim byl postupně zakázán přístup do hotelů, hostinců, lázní, biografů, divadel. Byla jim odňata podpora v nezaměstnanosti a byli nuceně nasazováni na pomocné práce. Nesměli měnit bydliště. Nesměli se bez zvláštního povolení vzdalovat z Prahy nebo z jiných obcí. Nesměli se pohybovat v určitých ulicích, parcích a nábřežích. Byla jim odňata auta a řidičské průkazy, v nemocnicích nesměli být ubytováni v týchž pokojích jako arijci. Nesměli uzavírat manželství s nežidovským obyvatelstvem.

---

⁶⁶⁶ R. BUBENÍČKOVÁ – L. KUBÁTOVÁ – I. MALÁ, *Tábory utrpení a smrti*, s. 17-18.

⁶⁶⁷ R. HILBERG, *Pachatelé, oběti, diváci*, s. 115-116.

⁶⁶⁸ *Tamtéž*, s. 121.

Nesměli opouštět „bydliště“ („byty“ jim byly postupně odňaty) po 20. hodině, nesměli lovit ryby, chodit na sportovní podniky, vlastnit telefonní aparáty. Vlakem nebo tramvají směli jezdit jen v posledním voze, tramvají později vůbec ne. Počet židovských dětí v českých školách nesměl převyšovat 4 %. Židé nesměli nakupovat mimo vyhrazenou dobu, nesměli dostávat příděl ovoce, marmelády, sýru, cukrovinek, ryb, drůbeže, česneku. Nesměly se jim prodávat ani čepice...⁶⁶⁹

Zpočátku uvažovali nacističtí představitelé řešící židovskou otázku, o tom, že všechny lidi židovského původu přesídlí na dobytá východní území, kde se z nich vytvoří jakési ohromné ghetto. Už v prosinci 1939 byli evakuováni Poláci a Židé z Poznańska. Když byl Adolf Eichmann⁶⁷⁰ jmenován zvláštním referentem pro

---

⁶⁶⁹ V. KURAL, Místo společenství – konflikt! Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938 – 1945), Praha 1994, s. 74.

⁶⁷⁰ Adolf Otto Eichmann (19. 3. 1906 – 1. 6. 1962), čelný nacističtí zodpovědný za „konečné řešení židovské otázky“. Narodil se ve městě Solingen v Severním Porýní – Vestfálsku jako syn celkem úspěšného průmyslníka a obchodníka. Roku 1914 se jeho rodina přestěhovala do rakouského Lince, ale o pět let později se přestěhovala zpět do Německa. Eichmann se vrátil do Rakouska v roce 1925 a pokoušel se neúspěšně studovat strojní inženýrství. Pak se živil jako obchodník. Poté se přidal k mládežnickému poutnímu hnutí Wandervogel, které prokazovalo jisté rysy antisemitismu. Na radu Ernsta Kaltenbrunnera (pozdějšího šéfa RSHA po zavražděném Heydrichovi – pozn. T. K.) vstoupil do rakouské odnože SS. Roku 1933 se vypracoval na hodnost Scharführera (četaře) a byl poslán vykonávat administrativní službu do koncentračního tábora Dachau. Ve třicátých letech postupoval v hodnostech a roku 1937 dosáhl hodnosti Untersturmführera (poručíka) SS. V následujícím roce byl pověřen vybudováním tajných složek SS v Rakousku. Není bez zajímavosti, že tehdy byl častým hostem i na našem území, když dojížděl za svou snoubenkou do Mladého u Českých Budějovic. Za svou politicko-vojenskou činnost byl koncem roku 1938 povýšen na Obersturmführera (nadporučíka) SS a zároveň se stal šéfem Centrálního úřadu pro židovskou emigraci. Na začátku války podnikl studijní cestu do Palestiny, aby zjistil, jaké jsou tam podmínky. Na sklonku roku 1940 byl povýšen na Obersturmbannführera (podplukovníka) a pověřen vedením jedné sekce čtvrtého oddělení Říšského úřadu bezpečnosti (RSHA IV-B4), které bylo oddělením pro židovské záležitosti v náboženské sekci. Na začátku roku 1942 se zúčastnil konference ve Wannsee, kde se projednávalo „konečné řešení židovské otázky“. Eichmann byl pověřen zorganizováním vlaků, které měly odvézt Židy do vyhlazovacích táborů na východě. V následujících letech se často chlubil tím, že smrt takřka pěti milionů lidí byla především jeho zásluhou. Eichmannova práce byla oceněna a roku 1944 byl odeslán do Maďarska, aby tam „zařídil“ vyhlazení tamních Židů. Počátkem roku 1945 nařídil Himmler zastavení vraždění Židů v plynových komorách a následné zničení všech důkazů. Eichmann však nadále ve své práci pokračoval. Po invazi Rudé armády do Maďarska uprchl na území Rakouska a setkal se s Kaltenbrunnerem, který však s ním nechtěl mít nic společného. Po válce se Eichmann musel skrývat. Dokonce byl krátkodobě zajat americkou

evakuaci Židů a Poláků, rozrostly se deportace i z jiných míst a probíhaly za nejbrutálnějších podmínek. I generální guvernér Frank⁶⁷¹ protestoval proti zvýšenému přílivu Židů a Poláků do gouvernementu, proto Göring vydal začátkem roku 1940 rozkaz prozatímně deportace zastavit.⁶⁷²

Po porážce Francie se objevil nový návrh na vystěhování Židů z Německa na Madagaskar nebo do Palestiny. Už v září 1939 Heydrich nařídil, že všichni Židé

---

armádou, když se vydával za prostého vojína jiného jména. Německo opustil na začátku roku 1947 a téměř rok se ukrýval v klášteře v Itálii. Pak odletěl do Jižní Ameriky, kde se usadil a začal zcela nový život. Na to, že se válečný zločinec Eichmann skrývá v Argentině, byl v padesátých letech pomocí anonymního pohledu upozorněn proslulý lovec nacistů Simon Wiesenthal. Ten pak získané informace poskytl izraelské tajné službě Mossad. Roku 1960 bylo přesně zjištěno, kde se Eichmann nachází. 11. 5. 1960 byl unesen z Argentiny izraelskými agenty a o deset dnů později přepraven letadlem do Izraele. O zajištění Eichmanna napsal šéf Mossadu Isser Harel knihu *Dům v Garibaldiho ulici*. Soudní proces s Eichmannem začal 11. 2. 1961. Obžalovaný trval na své nevině a odvolával se na to, že pouze plnil rozkazy. V prosinci 1961 byl odsouzen k trestu smrti oběšením, který byl vykonán 1. 6. 1962 ve věznici v Ramaláhu. Byla to jediná civilní poprava za dobu existence Izraele. Eichmannův popel byl po kremaci rozptýlen do moře. <http://en.wikipedia.org/wiki/Eichmann> ze dne 12. 11. 2005; F. BOSÁK, *Nacistická okupace a boj za osvobození v jižních Čechách*, České Budějovice 1978, s. 2-3.

⁶⁷¹ Hans Frank (23. 5. 1900 – 16. 10. 1946), nacistický činitel a právník. Narodil se v Karlsruhe v Bádensku – Württembersku. Od roku 1917 sloužil v německé armádě, po válce se stal členem Freikorpsu. Roku 1927 vstoupil do NSDAP. Díky jeho profesi ho Hitler jmenoval svým právním poradcem. Roku 1930 se stal členem Říšského sněmu a o tři roky později byl ustanoven ministrem spravedlnosti Bavorska. Protestoval proti zabíjení obětí v koncentračním táboře Dachau i při „noci dlouhých nožů“. Roku 1934 se stal ministrem bez portfeje v říšské vládě. V září 1939 se stal šéfem administrativy generála Gerda von Rundstedta v Generálním gouvernementu (nový státní útvar vzniklý na části území Polska – pozn. T. K.). V říjnu téhož roku se stal generálním guvernérem a současně byl povýšen na Obergruppenführera. V této funkci dohlížel na využívání nucené práce Poláků a Židů. Roku 1942 byl v mocenském sporu s Friedrichem Wilhelmem Krügerem, státním tajemníkem bezpečnosti, hlavou SS a policie v Generálním gouvernementu. Z tohoto duelu vyšel vítězně a Krüger byl nahrazen Wilhelmem Koppem. Frank později prohlašoval, že celý holocaust byl výhradně záležitostí Heinricha Himmlera a že on sám nevěděl o existenci koncentračních a vyhlazovacích táborů prakticky až do roku 1944. Dále prohlašoval, že z tohoto důvodu chtěl čtrnáctkrát rezignovat, avšak Hitler to pokaždé odmítl. Generální gouvernement opustil v lednu 1945, když prchal před Rudou armádou. Zajat byl 4. 5. 1945 americkými jednotkami u Berchtesgadenu. Následně stanul před norimberským tribunálem, který soudil nacistické válečné zločince. Během soudního přelíčení se navrátil ke katolické víře. Byl odsouzen za válečné zločiny a zločiny proti lidskosti k trestu smrti provazem.

http://en.wikipedia.org/wiki/Hans_Frank ze dne 13. 11. 2005.

⁶⁷² R. BUBENÍČKOVÁ – L. KUBÁTOVÁ – I. MALÁ, *Tábory utrpení a smrti*, s. 138.

z venkova mají být shromážděni v městských ghettech; měla to být přípravná akce pro další opatření. Začátkem roku 1941 bylo Židům zakázáno stěhovat se z Říše, protektorátu, Belgie a Francie.⁶⁷³

Dne 15. července 1939 byla v protektorátu založena Ústředna pro židovské vystěhovalectví. Avšak po jejím založení se paradoxně židovské vystěhovalectví zkomplikovalo. Nápadně poklesl počet žádostí o vystěhování, snížil se i počet průchozích ústřednou. Důsledkem byla napjatá mezinárodní situace, a proto se vycestování stalo prakticky nemožným. Proto se objevily návrhy koncentrace protektorátních Židů.⁶⁷⁴

Židovské vystěhovalectví pokračovalo v omezené míře i po vypuknutí války, ale na podzim již nastala naprosto nová situace, kterou si vyžádalo „konečné řešení“. Počet emigrantů k 30. listopadu 1942 činil 25 977 lidí.⁶⁷⁵

Od 1. října 1941 bylo pro Židy zavedeno povinné označení šesticípou hvězdou nařízené velikosti s nápisem Jude. Od roku 1941 museli všichni zaměstnanci v protektorátu prokazovat svůj nežidovský původ křestními listy tří minulých generací.⁶⁷⁶

Od února 1942 měli Židé zakázáno prát prádlo ve veřejných prádelnách, bylo pro ně zavedeno zvláštní pracovní právo s neomezenou pracovní dobou a byly zcela uzavřeny židovské školy. Potravinové lístky pro Židy se začaly označovat písmenem „J“.⁶⁷⁷

V protektorátu uváděla v platnost protižidovské vyhlášky a nařízení česká protektorátní vláda i Úřad říšského protektora. Je tedy nutné odmítnout tezi o tom, že si „ruce špinili“ pouze Němci.⁶⁷⁸

Na perzekuci československých občanů židovského původu se nepodíleli pouze němečtí nacisté, ale i čeští fašisté. Největší antisemitské akce probíhaly hned na začátku existence protektorátu v Brně. Například 15. srpna 1939 zde byli

---

⁶⁷³ R. BUBENÍČKOVÁ – L. KUBÁTOVÁ – I. MALÁ, *Tábory utrpení a smrti*, s. 138.

⁶⁷⁴ M. KÁRNÝ, „Konečné řešení“. *Genocida českých židů v protektorátní politice*, Praha 1991, s. 36.

⁶⁷⁵ *Tamtéž*, s. 38.

⁶⁷⁶ M. PECHA – V. VONDRA, *Československo v době nacistické okupace*, s. 89.

⁶⁷⁷ J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Dramatické i všední dny protektorátu*, Praha 1996, s. 214.

⁶⁷⁸ M. KÁRNÝ, „Konečné řešení“, s. 15.

Židé vyhazováni z kaváren a surově bití. Nelze se divit, že takovéto excesy končily i smrtí.⁶⁷⁹

Čeští fašisté se domnívali, že se v „honu na Židy“ stanou platnými spolupracovníky svých německých vzorů. Ti je však nechápali jako partnery, nýbrž jako prostředek, který sloužil jejich zájmům. Je nesmírně důležité podotknout, že se jednalo pouze o zanedbatelnou skupinu obyvatelstva. Rozhodně tedy nešlo o většinový postoj českého národa. Představitelé odboje si naopak dobře uvědomovali, že jsou na stejné lodi jako Židé. Podobný postoj zastávaly i protektorátní úřady, které podle názoru českých fašistů Židy ochraňovaly.⁶⁸⁰

Na straně nacistických okupantů stáli i kolaborantští novináři, kteří se prostřednictvím tisku snažili ideově působit na veřejnost a ovlivňovat veřejné mínění. Je samozřejmé, že tedy zastávali stanoviska toho nejradikálnějšího antisemitismu a schvalovali funkci koncentračních táborů.⁶⁸¹

Proto nikoho asi nepřekvapí, že už v únoru 1939 plánovali vlajkaři zřízení koncentračních táborů v českých zemích. Nepochybnou inspirací jim měly být tábory na říšském území.⁶⁸²

Během války ustoupil na určitou dobu do pozadí politický význam koncentračních táborů – vyhladit nepřátele. Byl zatlačen do pozadí potřebou SS – potřebou zajistit armádu pracujících otroků. Tyto dvě tendence se projeví už před rokem 1941 a vzájemně se křížily a odporovaly si zejména v židovské otázce.

Podle výnosu o včleňování Židů do práce, který byl vydán 29. 8. 1941, musely náboženské obce zavést zdravotní prohlídky všech mužů. Cílem bylo pořídit přesnou evidenci nezaměstnaných a nevýdělečných osob, které pak byly pracovně nasazeny. Úřady je pak posílaly na stavby silnic, pozemních budov, do kamenolomů, cihelen, hornických podniků, pískoven, k dobývání kaolínu a k melioračním pracím. Židé měli být odděleni od nežidovských dělníků, což se týkalo ubytování i stravování. Výjimky muselo odsouhlasit ministerstvo. Pokud pracovaly v podnicích malé skupinky Židů, bylo pochopitelně nesmírně obtížné

---

⁶⁷⁹ T. PASÁK, Český fašismus, s. 281.

⁶⁸⁰ Tamtéž, s. 282.

⁶⁸¹ Tamtéž, s. 323.

⁶⁸² M. NAKONEČNÝ, Vlajka. K historii a ideologii českého nacionalismu, Praha 2001, s. 97.

izolovat je od ostatních dělníků. Okupační orgány nadále odmítali zaměstnávání jednotlivých Židů.⁶⁸³

Okupační úřady pracovní nasazení Židů v protektorátu tvrdě reglementovaly s cílem, aby také při práci byli maximálně izolováni a aby byli přinuceni k fyzické práci ve stavebnictví, v průmyslu stavebních hmot nebo s určitými výhradami v zemědělství. Výběr pracovišť pro Židy byl výhradní kompetencí pracovních úřadů. U židovských mužů bylo podmínkou nasazení ve skupinách, oddělených od ostatních při práci a ubytování. V zemědělství musely být skupiny nejméně desetičlenné. Mohly v nich pracovat i židovské dívky.⁶⁸⁴

Vše se ale změnilo se začátkem deportací. Pracovní nasazení se stalo při razíích podstatným důvodem pro odklad nebo pro osvobození z deportace a za přebytečné byly nyní primárně považovány ženy.⁶⁸⁵

Mnohé stavební podniky nepřijímaly Židy jako nové zaměstnance ze dvou důvodů. Lidé starších ročníků se obtížně adaptovali na fyzicky náročnou práci při snížených potravinových přídělech, mzdách, ztížené dopravě do zaměstnání atd. Přinášelo to organizační a technické potíže při zvýšených finančních nákladech. Kromě toho zaměstnávání Židů přitahovalo nežádoucí pozornost tajné státní policie, která pak podnik dopodrobna kontrolovala.⁶⁸⁶

V konkrétních podmínkách roku 1941 nemohl hrát pracovní potenciál židovského obyvatelstva nijak významnější roli v bilanci pracovních sil protektorátu. A proto se nemohl stát ani faktorem, který by zbrzdil deportace do Terezína a dál na východ.⁶⁸⁷

Nacisté plánovali vybudování říšského ghetta na území Generálního gouvernementu. Navzdory tradovanému předsudku, že se mělo jednat o jakýsi židovský stát pod nacistickou správou, je třeba připomenout, že v podstatě se spíš jednalo o „nádoby na smetí“. Byla to pouze jedna etapa „konečného řešení židovské otázky“. Nebyl to cíl, nýbrž prostředek k němu.⁶⁸⁸

---

⁶⁸³ M. KÁRNÝ, „Konečné řešení“, s. 70-71.

⁶⁸⁴ Tamtéž, s. 69.

⁶⁸⁵ R. HILBERG, Pachatelé, oběti, diváci, s. 123.

⁶⁸⁶ M. KÁRNÝ, „Konečné řešení“, s. 71.

⁶⁸⁷ Tamtéž.

⁶⁸⁸ Tamtéž, s. 40.

Už v roce 1939 schválil Hitler první deportace Židů z Německa na území obsazeného Polska. Zároveň měl být odstraněn i zbytek Romů. Kromě deportací do Polska se připravovaly i jiné plány – například přesídlit Židy na Madagaskar. Ten ale nebyl uskutečněn. Teprve v roce 1941 padlo rozhodnutí o konečném řešení židovské otázky. To bylo ovlivněno zisky na území SSSR, potřeba vypořádat se s politickými komisaři Rudé armády a odpůrci v těchto oblastech. Organizačním, věcným a materiálním zajištění řešení židovské otázky byl pověřen Heydrich.⁶⁸⁹

Koncem září 1941 Hitler souhlasil se zahájením židovských deportací ze Třetí říše. Ty měly být organizovány Heydrichovým „odborníkem na židovské otázky“ v Berlíně, Adolfem Eichmannem, a oblastními služebnami bezpečnostní policie v celém Německu. Jedinými výjimkami byly Vídeň a Praha, kde se o deportace měly starat Ústřední úřadovny pro židovské vystěhovalce, které Eichmann vytvořil již před válkou a obsadil je svými muži. Heydrich se téměř okamžitě dohodl s Daluegem o rozdělení práce. Daluegeho pořádková policie měla střežit transporty, které organizovala Heydrichova bezpečnostní policie. Před každou vlnou deportací dostala místní pořádková policie pokyny, aby plnila přání pořádkové policie týkající se poskytování dohodnutých transportních strážů, které zpravidla tvořil jeden důstojník a 15 mužů na jeden transport.⁶⁹⁰

Deportační transporty organizovalo spolu s odborníky pražské a vídeňské Ústředny pro židovské vystěhovalce také ostravské Gestapo, navenek však vystupovaly židovské náboženské obce jako organizátor dobrovolné akce. Celý podnik byl maskován jako odjezd za pracovním přeškolením.⁶⁹¹

Cílem „přeškoleního přesídlení“ mělo být město Nisko v Generálním gouvernementu. Nakonec se ale nestalo přestupní stanicí do koncentračních a ani vyhlazovacích táborů.⁶⁹²

„Pracovní službou“ na východě pak Němci vysvětlovali deportace z Francie. Prvních šest transportů z této země tvořili téměř výhradně muži.⁶⁹³

---

⁶⁸⁹ R. BUBENÍČKOVÁ – L. KUBÁTOVÁ – I. MALÁ, *Tábory utrpení a smrti*, s. 23.

⁶⁹⁰ CH. R. BROWNING, *Obyčejní muži. 101. záložní policejní prapor a „konečné řešení“ v Polsku*, Praha 2002, s. 35.

⁶⁹¹ M. KÁRNÝ, „Konečné řešení“, s. 42.

⁶⁹² Tamtéž, s. 46.

Jaký rozsah měly tyto operace? Od podzimu 1941 do jara 1945 odvezlo přes 260 deportačních vlaků německé, rakouské a české Židy přímo do ghatt a táborů smrti „na východě“ (tj. do Polska a Sovětského svazu) nebo do sběrného ghetta v Terezíně na sever od Prahy a odtamtud „na východ“. Nejméně 147 vlaků z Maďarska, 87 z Holandska, 76 z Francie, 63 ze Slovenska, 27 z Belgie, 23 z Řecka, 11 z Itálie, 7 z Bulharska a 6 z Chorvatska – tedy téměř 450 dalších vlaků ze západní a jižní Evropy – bylo na nějakém úseku trati doprovázeno německými strážemi. Zatím nebyl proveden odhad počtu deportačních vlaků, které vozily Židy do táborů smrti z blízkých polských měst, avšak je evidentní, že jich bylo několik set. Prakticky všechny tyto vlaky střežila pořádková policie.⁶⁹⁴

Od září 1941 probíhalo v Říši tažení proti Židům, které vedlo k jejich deklasování na „občany druhé kategorie“. V říjnu téhož roku byly nařízeny první deportace. To však byly zatím pouhé přípravy, které se staly předzvěstí rychle se blížící pohromy zvané holocaust. 20. 1. 1942 se uskutečnila konference ve Wannsee u Berlína, kde bylo rozhodnuto Židy vyhladit. Někteří Židé měli být podle Himmlerova výnosu z tohoto procesu vyňati a zařazeni prozatímně do koncentračních táborů na nucené práce. V té době se totiž nedostávalo sovětských válečných zajatců, proto byla určitá část Židů uchráněna okamžitého vyhlazení.⁶⁹⁵

Už 10. října 1941 svolal Heydrich poradu nacistických činitelů, na které se měla řešit židovská otázka v protektorátu, kde žilo v té době 88 000 Židů. Nejvíce jich žilo v Praze, asi 48 000.⁶⁹⁶

O stavbě vyhlazovacích koncentračních táborů se jednalo od konce roku 1940 a v krátké době byly vybudovány nové koncentrační tábory, v jejichž plynových komorách měly zahynout miliony lidí z celé Evropy. Celá tato ohavná akce měla probíhat pod pláštěm vysídlení na východ. Do první etapy přesunu Židů na východ měl být také zařazen Protektorát Čechy a Morava.⁶⁹⁷

Nacisté usilovali o soustředění většiny českých Židů na jedno místo. Uvažovali o pražském Žižkově nebo Karlíně, dále o Brně, Staré Boleslavi, Novém Bydžově,

---

⁶⁹³ R. HILBERG, Pachatelé, oběti, diváci, s. 123-124.

⁶⁹⁴ CH. R. BROWNING, Obyčejní muži, s. 35.

⁶⁹⁵ R. BUBENÍČKOVÁ – L. KUBÁTOVÁ – I. MALÁ, Tábory utrpení a smrti, s. 24.

⁶⁹⁶ Tamtéž, s. 139.

⁶⁹⁷ Tamtéž.

Českém Brodě nebo Boskovicích. V dalších návrzích se objevila Stará Ratiboř nebo Terezín. Ten byl nakonec vybrán jako budoucí velké ghetto.⁶⁹⁸

Dne 24. listopadu 1941 dorazilo do Terezína aufbaukommando (tedy stavební komando) s 342 muži. Nezačalo se však se stavbou svébytného židovského města, jak si to představovala židovská náboženská obec, ale o budování koncentračního tábora. Jeho vznik se projevil především v zastavení transportů na východ do Generálního gouvernementu. Atmosféra se tím sice uklidnila, ale bylo to jen dočasné. V lednu 1942 začalo transportování terezínských Židů.⁶⁹⁹

Do konce roku do Terezína dorazily tři transporty z Prahy a jeden z Brna. Internovaní Židé v něm ale dlouho nepobyli. Už 5. ledna 1942 byl vydán denní rozkaz o transportech 1 000 vězňů do Rigy a byly zahájeny i popravy. Mezitím do Terezína přijížděly další transporty, a tak se toto staré české pevnostní město stalo jakousi tranzitní stanicí v cestě za smrtí, která čekala na východě. K 15. březnu 1939 se na území protektorátu nacházelo 118 310 Židů, jejich počet se k 31. březnu 1942 snížil na 61 320, tedy o 48 %. K 30. říjnu 1943 zůstalo v protektorátních městech jen 8 531 Židů. Všichni ostatní byli odvezeni do Terezína ke zlikvidování.⁷⁰⁰

V Terezíně se na malém prostoru těsnilo mnoho lidí, kteří byli ponecháni svému osudu bez pomoci a ošetření. Kromě toho byli také podrobeni té nejtěžší práci. Vůbec přitom nezáleželo na tom, zda byl dotyčný člověk stařec, žena nebo dítě. Všichni bez rozdílu museli pracovat.⁷⁰¹

Ghetto mělo být ekonomicky soběstačné. Od ledna 1942 začala v Terezíně stálá výroba kavalců, otevřely se dílny na opravu ošacení a obuvi vězňů. Pomalu se připravovala i produkce na „export“. Dřeváky, bačkory, brašnářské výrobky z umělých hmot, kartonáž, výrobky uměleckých řemesel a háčkované rukavice byly prvními výrobními programy. Navíc přišla zakázka na opravu ponožek, rukavic a pletených částí oděvů. V důsledku přílivu nových a nových transportů nastala v březnu 1942 „krize výstavby“. Nově příchozí bylo třeba umístit v těch několika kasárnách, která byla dána k dispozici. Pro výrobní provozy nezbyly

---

⁶⁹⁸ R. BUBENÍČKOVÁ – L. KUBÁTOVÁ – I. MALÁ, *Tábory utrpení a smrti*, s. 140.

⁶⁹⁹ M. KÁRNÝ, „Konečné řešení“, s. 87.

⁷⁰⁰ R. BUBENÍČKOVÁ – L. KUBÁTOVÁ – I. MALÁ, *Tábory utrpení a smrti*, s. 141.

⁷⁰¹ Tamtéž, s. 145.

potřebné prostory. Další krize vypukla v dubnu, když některé pracovní síly odešly do transportů.⁷⁰²

Produkční význam Terezína nebyl příliš významný. Pracovní síly byly spotřebovány především na vnitřní provoz. „Exportní“ produkce tedy nebyla pochopitelně příliš výrazná, kromě toho ghetto dostávalo výhradně jednorázové zakázky.⁷⁰³

Terezínské ghetto mělo i decimační charakter. Heydrich na poradě vyložil celou koncepci ghettizace. Považoval za účelné vytvořit dvě ghetta – jedno v Čechách a druhé na Moravě, měly se stát arbeitslagerem a versorgungslagerem, tedy pracovním a zaopatřovacím táborem. Pracovní příležitosti měly být vytvořeny přímo v táboře, kde by vězňové bez jakéhokoliv strojového vybavení vyráběli malé předměty, např. dřeváky, slaměné pletivo pro útvary Wehrmachtu na severu apod. Rada starších měla tyto předměty shromažďovat a dostávat za ně minimum potravy.⁷⁰⁴

Životní podmínky ve všech ghettech byly nesmírně kruté, a proto v nich umírala spousta lidí. I tak se tento způsob hubení Židů vůbec nedal porovnávat s tím, co mělo přijít později v podobě holocaustu.

Život Židům v ghettech usnadňovaly peníze. Například ve varšavském a lublinském ghettu, kde byly organizovány židovské tábory nucených prací, si mohli majetní Židé koupit svobodu za měsíční poplatek, ze kterého pak byly podporovány rodiny dělníků. Podobná praxe se vyskytovala i v Rumunsku, kde také bylo možné zakoupit certifikáty zajišťující uvolnění z nucených prací.⁷⁰⁵

Pověst Terezína jako pracovního ghetta vzala za své spolu s příjezdem transportů z území Německa a Rakouska v létě 1942. Bylo v nich příliš mnoho starých lidí, kteří nebyli schopni práce. Tento koncentrační tábor se tak stal „ghettem pro staré“, ale nikoliv pro privilegované, jak to nacisté původně tvrdili. Poslední deportační transport roku 1942 z Terezína byl současně také prvním do vyhlazovacího tábora v Osvětimi.⁷⁰⁶

---

⁷⁰² M. KÁRNÝ, „Konečné řešení“, s. 90.

⁷⁰³ Tamtéž, s. 100.

⁷⁰⁴ Tamtéž, s. 82.

⁷⁰⁵ R. HILBERG, Pachatelé, oběti, diváci, s. 153-154.

⁷⁰⁶ M. KÁRNÝ, „Konečné řešení“, s. 95.

Dne 3. července 1942 bylo dokončeno přesídlení „árijského“ obyvatelstva z Terezína a 6. července se stáhly četnické stráže z jednotlivých vězeňských kasáren. Nyní už nejen kasárna, ale celý Terezín byl koncentračním táborem.⁷⁰⁷

Nacisté cíleně oslabovali rezistenční potenciál terezínského ghetta. V dubnu 1943 vypuklo ve varšavském ghettu povstání a nacisté se báli, aby se jim podobným rozhodným a zároveň marným bojem nepostavili také terezínští vězni. Proto se snažili z ghetta vyexpedovat co možná největší počet mladých Židů, u nichž se předpokládala vůle k ozbrojenému odporu.⁷⁰⁸

To, že nedošlo k vybudování ghetta na Moravě (v úvahu připadalo město Kyjov), neznamená, že by vlna represí proti Židům nějak polevila. Na chování nacistů se podepsal nepříznivý vývoj válečné situace. Antisemitská politika byla nadále určována dvěma hledisky: vyhubením „příživníků“, tj. dětí, nemocných a starých lidí a pracovním využitím ostatních.⁷⁰⁹

„Konečné řešení židovské otázky“ nezačalo být realizováno na území okupovaného Polska, nýbrž v létě a na podzim roku 1941 v SSSR. Při přípravě vpádu do Sovětského svazu a „vyhlazovací války“, kterou tam Hitler zamýšlel svést, byly na sklonku jara 1941 vytvořeny a vycvičeny čtyři speciální mobilní jednotky SS známé jako Einsatzgruppen. Jádro těchto jednotek pocházelo z Heydrichovy bezpečnostní policie (Gestapa a Kripa⁷¹⁰) a dále z jeho výzvědného aparátu (bezpečnostní služby známé jako Sicherheitsdienst – SD). Dále tam byly přiřčeny malé jednotky Waffen SS. Kromě toho do nich byly začleněny i prapory pořádkové policie^{711, 712}

---

⁷⁰⁷ M. KÁRNÝ, „Konečné řešení“, s. 91.

⁷⁰⁸ Tamtéž, s. 104.

⁷⁰⁹ Tamtéž, s. 88.

⁷¹⁰ Kriminalpolizei, kriminální policie.

⁷¹¹ Ordnungspolizei – Orpo, pořádková policie. Této policii velel Kurt Daluge, který byl podřízen přímo Himmlerovi. Do této organizace náležela Schutzpolizei (Schupo – ochranná policie), dále četnictvo, správní policie, dopravní policie, vodní ochranná policie, nádražní policie, poštovní policie, požární police, protivzdušná ochranná policie (již zmiňovaný Luftschutz, případně Luftschutzpolizei, ke které byli nasazováni i Češi – pozn. T. K.), Technická nouzová pomoc (tedy také známá Technische Nothilfe, kde také sloužili Češi), rozhlasová policie a tovární bezpečnostní policie (čili Werkschutz, který hlídal průmyslové závody a proto s ním pochopitelně přicházelo do styku značné procento nuceně nasazených

V euforických dnech poloviny července 1941, kdy se po úžasných počátečních vojenských úspěších Německa zdálo, že konečné vítězství je na dosah ruky, Hitler nařídil, aby na území za postupujícími německými vojsky byla zesílena pacifikační opatření. Dne 16. července vyhlásil, že se Německo z nově dobytých území na východě nikdy nestáhne; naopak bude učiněno vše proto, aby tam vznikla „rajská zahrada“. Naštěstí, jak objasnil Hitler, Stalin vydal rozkaz k partyzánské válce, proto „*máme příležitost vyhladit každého, kdo stojí proti nám*“. Samozřejmě, že „*obrovský prostor musí být pacifikován co možná nejrychleji,*“ přičemž nejlepší cestou, jak toho dosáhnout, je „*zastřelit každého, kdo se na nás podívá třeba jen úkosem*“.⁷¹³

Počáteční střílení Židů popravčími četami SS a policií bylo nahrazeno promyšleným zmechanizovaným systémem. Ve vyhlazovacích táborech Chelmno, Treblinka, Majdanek, Sobibor, Belzec a jiných byly vyvražděny statisíce osob.⁷¹⁴

K zabíjení Židů zpočátku sloužily speciálně upravené vozy, které zabíjely Židy pomocí výfukových plynů.⁷¹⁵

Po zahájení vražedného tažení proti ruskému židovstvu se Himmler v létě 1941 svěřil Odilu Globocnikovi⁷¹⁶, veliteli SS a policie v Lublinu, že Hitler hodlá

---

dělníků – pozn. T. K.). Dále sem náležely policejní prapory a policejní divize Waffen SS. <http://en.wikipedia.org/wiki/Ordnungspolizei#Verkehrspolizei> ze dne 14. 11. 2005.

⁷¹² CH. R. BROWNING, *Obyčejní muži*, s. 23.

⁷¹³ Tamtéž, s. 23-24.

⁷¹⁴ R. BUBENÍČKOVÁ – L. KUBÁTOVÁ – I. MALÁ, *Tábory utrpení a smrti*, s. 139.

⁷¹⁵ M. KÁRNÝ, „Konečné řešení“, s. 93.

⁷¹⁶ Odilo Globocnik (21. 4. 1904 – 31. 5. 1945), rakouský nacist a významný příslušník SS. Narodil se v rakousko-uherském Terstu v rodině slovinského původu. Nejdříve pracoval jako stavební řemeslník. V roce 1922 se stal příslušníkem korutanských polovojenských organizací. Od roku 1931 byl členem rakouské nacistické strany, roku 1934 vstoupil do SS. V letech 1933 – 1935 byl rakouskými úřady čtyřikrát zatčen za svou činnost v rakouské odnoži NSDAP. Celkem strávil 11 měsíců ve vězení. Byl jedním z rakouských nacistů, kteří se významnou měrou zasloužili o připojení Rakouska k Německu v březnu 1938. Za to byl v květnu téhož roku jmenován Hitlerem do úřadu vídeňského župního vedoucího. Jeho úřadování však netrvalo moc dlouho. Na pádu tohoto muže se podepsaly především finanční skandály a neméně také schopnost si rychle získat nepřátele. Jedním z nich byl i Hermann Göring. 30. 1. 1939 byl Globocnik z funkce gauleitera odvolán a nahrazen Josefem Bürckelem. Bývalý župní vedoucí vstoupil do Waffen SS, kde sloužil v pluku „Germania“ od března do listopadu 1939. S touto jednotkou ze zúčastnil i polského tažení. Za věrné služby ho Heinrich Himmler jmenoval velitelem policie a SS v lublinském obvodu

odstranit všechny evropské Židy. Globocnik byl pověřen úkolem vyhubit Židy v Generálním gouvernementu, tedy v oblasti, kde žilo nejvíce polského židovstva. Na rozdíl od postupu, který byl použit proti Židům na území SSSR, neměly být proti zbylým Židům nasazovány popravčí čety. Proto se začalo se stavbou vyhlazovacích táborů.⁷¹⁷

Mezi potřebami „endlösung“ a momentálními potřebami vedení německé války vzniklo ovšem napětí, na němž oscilovala praktická Heydrichova politika: Jakkoli musela být vzhledem k válečným potřebám Říše umírněnější než konečné řešení, nemělo v jejích důsledcích konečné řešení utrpět. Jejím určujícím momentem však měl přece jen být ohled na potřeby dneška, tedy hlavně vedení války.⁷¹⁸

V táborech smrti byl odklad výjimkou a dostali ho jen ti, kteří byli schopni kvalifikované nebo těžké práce, pokud vůbec byla po ruce. Při selekcích tak byli ušetřeni okamžitého zplynování spíše muži než ženy, které tvořily jen jednu třetinu Židů přeživších Osvětim. V ostatních táborech, kde bylo málo vězňů, a těch co přežili, byla jen hrstka, zmizely ženy beze zbytku. Pouze několik jich uteklo z Treblinky a Sobiboru. Z Belzecu a Chelмна se nedostala žádná.⁷¹⁹

Hlavní fáze holocaustu se vyznačovala krátkou, intenzivní vlnou masového vraždění, jejímž těžištěm bylo Polsko. Navzdory dvěma a půl rokům strašlivých útrap, strádání a pronásledování byly v březnu 1942 všechny velké polské židovské obce ještě nedotčené. O jedenáct měsíců později existovaly už jen zbytky polského židovstva v několika chatrných ghettech a „pracovních“

---

v Generálním gouvernementu. 13. 10. 1941 obdržel od Heinricha Himmlera ústní rozkaz k vybudování vyhlazovacího tábora v Belzecu, vůbec prvního tábora tohoto typu na území Generálního gouvernementu. Stavba dvou dalších, Sobiboru a Treblinky, následovala v roce 1942. Byl zodpovědný za zavraždění 1,5 milionu evropských Židů v operaci „Reinhard“ a za vykořisťování židovských otroků v táborech nucených prací a za okrádání vyvražděných obětí holocaustu. Po Mussoliniho pádu byl odvolán do oblasti Benátska-Furlanska, jeho sídlem se stal rodný Terst. Byl jmenován vyšším velitelem police a SS v operační zóně Jaderského moře. Jeho úkolem bylo především čelit partyzánům, avšak zakročoval výhradně proti italským Židům. Kvůli postupu spojeneckých vojsk uprchl do Korutanských Alp, kde se ukrýval. Přesto se ho 31. 5 1945 podařilo britským jednotkám vystopovat a zajmout. Ten samý den Globocnik požil kapsli jedovatého kyanidu.

http://en.wikipedia.org/wiki/Odilo_Globocnik ze dne 15. 11. 2005.

⁷¹⁷ CH. R. BROWNING, *Obyčejní muži*, s. 51.

⁷¹⁸ V. KURAL, *Místo společenství – konflikt!*, s. 154.

⁷¹⁹ R. HILBERG, *Pachatelé, oběti, diváci*, s. 124.

táborech. Německý útok na Židy v Polsku neměl tedy podobu pozvolného nebo stupňovaného, dlouhodobého programu, nýbrž skutečné bleskové války, mohutné ofenzivy, vyžadující mobilizaci velkého počtu úderných jednotek.⁷²⁰

Rozměry holocaustu byly tak obrovské, že se až lidské mysli přičí představit si tu hrůzu v celé její nechutné komplexnosti. Co záleží na tom, jestli bylo vyhlazeno šest milionů (což byl původní chybný odhad), nebo něco mezi čtyřmi až pěti miliony? Za každým číslem se skrývá zavražděný jednotlivec, který žil svým životem, měl své pocity a přání... Co znamená pro každého dnešního člověka údaj, že z 5,7 milionů sovětských válečných zajatců jich 3,3 milionů zemřelo? Můžeme to vůbec pochopit?⁷²¹

Čeští lidé ve své většině pociťovali lítost z osudu židovských spoluobčanů, ale na druhé straně pro ně neudělali vůbec nic. Existovali i lidé, kteří neváhali této tragédie zneužít pro osobní obohacení. Největším tragédií genocidy židovského etnika byla skutečnost, že se na ní podíleli i představitelé židovské náboženské obce, která poslušně plnila pokyny nacistů, opatrovala seznamy lidí, obesílala na deportace. I když tato snaha byla motivována pokusem zabránit většímu zlu, výsledek byl pro Židy kontraproduktivní a navíc se velice ulehčovala práce nacistům.⁷²²

Kvalitativní i kvantitativní změny pro koncentrační tábory nastaly s rozpoutáním 2. světové války. Po 1. září 1939 se staly již masovou záležitostí. Změnila se pochopitelně i národnostní skladba vězňů. Zatímco ve třicátých letech byli v koncentračních táborech vězňové především Němci, přibývali v prvních válečných letech hlavně Češi, Poláci, Francouzi, Nizozemci, Belgičané, Srbové, Chorvati a později Rusové.⁷²³

Po vypuknutí války se Sovětským svazem byly zatčeny a dopraveny do koncentračních táborů další osoby z Polska a Čech. V roce 1941 vydal Himmler pověstný rozkaz „Noc a mlha“⁷²⁴. Na jeho základě bylo zatčeno a do táborů zavlčeno mnoho lidí, proti nimž nebylo dost důkazů pro soudní řízení nebo kteří

---

⁷²⁰ CH. R. BROWNING, *Obyčejní muži*, s. 11.

⁷²¹ E. HOBSBAWM, *Věk extrémů*, s. 53.

⁷²² V. KURAL, *Místo společnosti – konflikt!*, s. 174-175.

⁷²³ R. BUBENIČKOVÁ – L. KUBÁTOVÁ – I. MALÁ, *Tábory utrpení a smrti*, s. 18.

⁷²⁴ *Nacht und Nebel*.

měli být dokonce propuštěni z vězení pro naprostý nedostatek průkazního materiálu.⁷²⁵

Od podzimu 1941 byla u koncentračních táborů vybudována též zvláštní oddělení pro sovětské válečné zajatce, jež měla být od ostatních vězňů oddělena ostatním drátem a měla zvláštního velitele. Tito zajatci nebyli postaveni na roveň vězňům z koncentračních táborů, byli jen propůjčeni Wehrmachtem na práci, zacházelo se s nimi však ještě krutěji než s ostatními vězni.⁷²⁶

Snad nejhorším myšlenkovým projevem nacismu byl v téhle Himmlerův výrok z roku 1943: „*Zda některé národy prospívají nebo chcípají hladem, nás zajímá jen potud, pokud jich můžeme používat jako otroků v zájmu naší civilizace. Zda při kopání protitankového příkopu vysílením padne 10 000 ruských ženštin nebo ne, to mě zajímá jen potud, pokud to umožní dohotovení tohoto příkopu pro Německo.*“⁷²⁷

V období mezi začátkem války a novou organizací koncentračních táborů v březnu 1942 počet vězňů v těchto táborech vzrostl na 100 000. Většina táborů byla přeplněna a úmrtnost stoupala. Proto zimě 1939 – 1940 Himmler uložil inspektorovi koncentračních táborů a vyšším funkcionářům SS, aby prozkoumali možnost zřídit nové koncentrační tábory. Proto byl v červnu 1940 vybudován tábor v Osvětimi⁷²⁸, který by původně zamýšlen jako průchozí a karanténní tábor

---

⁷²⁵ R. BUBENÍČKOVÁ – L. KUBÁTOVÁ – I. MALÁ, *Tábory utrpení a smrti*, s. 20.

⁷²⁶ Tamtéž, s. 20-21.

⁷²⁷ T. PASÁK, *Český fašismus*, s. 28.

⁷²⁸ Osvětim je hromadné pojmenování bývalého táborového komplexu, který se rozkládal mezi řekami Vislou a Solou západně od Krakova a byl rozdělen do tří hlavních částí. První část Auschwitz I. vznikla roku 1940 jako kmenový tábor (Stammlager) v bezprostřední blízkosti města Oswiecim (něm. Auschwitz), druhá část Auschwitz II-Birkenau byla založena roku 1942 na území vysídlené obce Brzezinka (něm. Birkenau) a postupně se rozšiřovala v tzv. zájmovém prostoru (interessengebiet) také na území okolních vysídlených obcí Babice, Broszkowice, Harmeže, Plawy a Rajsko. Třetí a poslední část byla zřízena roku 1943 jako vnější tábor (aussenlager), který zahrnoval vedle hlavního tábora v Monowicích i několik desítek pobočných táborů na různých místech v Horním Slezsku i mimo ně. Všechny tábory byly oficiálně označovány nejprve společným názvem KL Auschwitz (od května 1943), později třemi názvy odpovídajícími pojmenování hlavních částí (od listopadu 1943) a nakonec názvy KL Auschwitz – pod ním byla spojena část Auschwitz II-Birkenau jako podtáborem – a KL Monowitz (od listopadu 1944). C. NEČAS (ed.), *Nemůžeme*

pro polské vězně. Postupně byl však rozšiřován, až jeho rozměry dosáhly oblundné výše a nakonec v něm byli věznění lidé prakticky z celé Evropy. Jeho pozdějším nechvalně známým účelem bylo vyhlazování židovské populace. V červnu 1940 byl vybudován i koncentrační tábor Neuengamme u Hamburku, který vznikl transformací pracovního komanda sachsenhausenského tábora v samostatný tábor. Dalším tábořem, který vznikl v této době, byl koncentrační tábor v Gross Rosenu v Dolním Slezsku, kde se mělo využívat především polských vězňů při práci v kamenolomu.⁷²⁹

I tábory Buchenwald, Mauthausen, Flossenbüř se nacházely v blízkosti kamenolomů. Sachsenhausen, Neuengamme a Stutthoff měly zajišťovat velkovýrobu cihel a dalšího stavebního materiálu.⁷³⁰

Joseph Goebbels pronesl na poradě v Berlíně dne 14. 9. 1942 návrh, který počítal s pracovním nasazením asociálních elementů a který měl v konečných důsledcích vést k jejich úplnému zničení.⁷³¹

Životní podmínky pracujících vězňů se od podzimu 1942 sice zlepšily, ale pro SS spočívala cena života vězně jen ve schopnosti pracovat. Práce neschopní byli nemilosrdně likvidováni. Vyhlazovací úkoly tedy částečně padly, ale hubení vězňů se mělo provádět výlučně neproduktivní metodou. Měli se upracovat k smrti. Tato metoda bývá označována jako „Vernichtung durch Arbeit“.⁷³²

Vězni nasazení na práci pochopitelně nepodávali požadovaný výkon. Až když se zlepšily jejich životní podmínky a zacházení, zlepšila se i produktivita práce.⁷³³

---

zapomenout. Našti bisteras. Nucená táborová koncentrace ve vyprávění romských pamětníků, Olomouc 1994, s. 15.

⁷²⁹ R. BUBENÍČKOVÁ – L. KUBÁTOVÁ – I. MALÁ, Tábory utrpení a smrti, s. 21.

⁷³⁰ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 70.

⁷³¹ C. NEČAS (ed.), Nemůžeme zapomenout, s. 10.

⁷³² S. ZÁMEČNÍK, Systém německých koncentračních táborů, in: M. MOULIS (ed.), Češi v nacistických koncentračních táborech, káznicích a věznicích, Praha 1996, s. 13.

⁷³³ „Zpočátku si ředitelé továren stěžovali, že vězni přicházejí oslabení a po několika měsících musí být kvůli vyčerpání odesláni zpět do základních táborů. Protože jim zaučení trvalo několik týdnů a chyběli lektori, nemohli jsme si dovolit opakovat výcvik po několika měsících znovu. Na základě našich stížností pak SS značně zlepšila jak sanitární podmínky, tak stravování. Brzy na to jsem uviděl při mých prohlídkách zbrojovek mezi vězni spokojenější tváře a lépe živené lidi.“ A. SPEER, V srdci Třetí říše, s. 351.

Jak je zřetelně vidět, v koncentračních táborech byly uvězněny desetitisíce vězňů, které se měly stát rezervoárem pracovních sil pro německý průmysl, především pro podniky SS. Nacisté si uvědomovali potřebu levných pracovních sil, zvláště vzhledem k prodlužující se válce, a tak 2. prosince 1942 vydal Himmler oběžník s nařízením, aby se v táborech omezily tresty bitím. Stálé žádosti firem o nové vězně byly podnětem k zavedení odměn „za dobrou práci, píli a dobré chování“ – zmírnění vězení, přídatky jídla a tabáku, peněžní prémie apod. V praxi se to ale příliš neprojevovalo.⁷³⁴

Ačkoliv životní a pracovní podmínky vězňů byly skutečně mimořádně kruté a nelidské, mohlo pracovní nasazení této skupiny lidí znamenat, a u některých vězňů také skutečně znamenalo, záchranu života.⁷³⁵ Většinou se ale jednalo o jiný prostředek zničení než byly plynové komory.⁷³⁶

Pracovní nasazení vězňů si vynutilo spolupráci mezi SS a ministerstvem vedeným Albertem Speerem. Ten však z této situace nebyl nijak nadšený, protože se mohl velmi snadno dostat pod nežádoucí kontrolu Heinricha Himmlera.⁷³⁷

---

⁷³⁴ R. BUBENÍČKOVÁ – L. KUBÁTOVÁ – I. MALÁ, *Tábory utrpení a smrti*, s. 21-22.

⁷³⁵ „Vzpomínám si ještě na pochůzku lineckými ocelárnami v létě 1944, kde se vězni volně pohybovali mezi ostatními pracovníky. Stáli ve vysokých dílnách u strojů, pracovali jako pomocní dělníci u vyučených dělníků, kteří se s nimi nenuceně bavili. Nehlídeli je lidé od SS, nýbrž vojáci pravidelné armády. Když jsme se setkali se skupinou asi dvaceti Rusů, pomocí tlumočnicka jsem se jich zeptal, jestli jsou spokojeni se zacházením. Souhlasili vášnivými gesty a jejich zevnějšek to potvrzoval. Oproti vyčerpaným lidem v podzemních prostorách Mittelwerku byli dobře živeni a když jsem se jich napůl žertem zeptal, jestli nechtějí zpátky do hlavního tábora, hrozně se polekali a jejich tváře vyjadřovaly nepokryté zděšení. Dál jsem se již neptal. Proč také, když tváře v podstatě říkaly vše.“ A. SPEER, *V srdci Třetí říše*, s. 355.

⁷³⁶ T. JELÍNEK, *Nucená práce*, in: „Nepřichází-li práce k Tobě...“, s. 21.

⁷³⁷ „Formálně jsme sice byli odpovědní za výrobu, ale v případě pochybností jsme byli nuceni ustoupit před větší mocí vedení SS. Himmler nám tak určitým způsobem vrazil klín do boku a my sami jsme museli pomáhat ten klín páčit. Moje spolupráce s Himmlerem hned zpočátku po mém jmenování ministrem začala roztržkou. Skoro každý říšský ministr, u kterého musel Himmler brát ohled na jeho politickou nebo osobní váhu, byl obdarován čestnou hodností v SS. Mně osobně vyměřil zvláště vysoké ohodnocení – měl jsem se stát *Oberstgruppenführerem SS* (nad touto hodností stál už jen sám Himmler jako *Reichsführer SS* – pozn. T. K.), tedy hodnost, která odpovídala generálplukovníkovi armády a do té doby byla udělována velmi vzácně. Přestože mi dal vědět, že jak nezvyklá taková pocta je, jsem jeho nabídku ve vši slušnosti odmítl. Poukázal jsem na to, že mi jak armáda, tak SA a N.S.K.K. (Nationalsozialistisches Kraftfahrerkorps – Nacionálněsocialistický motorizovaný

Cílem nacistické politiky bylo absolutní pracovní využití síly vězňů. Z tohoto vykořisťování pak profitovali nacisté i německé podniky. Jednou z nejznámějších firem, která se neblaze zapsala do osudů vězňů koncentračního tábora v Osvětimi, byl chemický koncern I. G. Farben a jeho hlavní inženýr Dr. Walter Dürrfeld. Právě tento člověk byl pověřen úkolem vybudovat továrnu v blízkosti surovinových zdrojů a zdrojů levné pracovní síly. Onou lokalitou se nakonec stala průmyslová část koncentračního tábora v Osvětimi. Dürrfeld několik let působil na postu ředitele továrny. Vězni, kteří pracovali na stavbě a v dolech I. G. Auschwitz, umírali po tisících. Po válce byl Dürrfeld souzen norimberským tribunálem. Při procesu prohlašoval, že dohlížel na 30 000 lidí včetně zaměstnanců a vězňů v továrně o ploše 26 km² a nemohl být všude. Soud jej přesto odsoudil k osmiletému vězení vzhledem k tomu, že ať byl v továrně kdekoliv, neustále byl v Osvětimi.⁷³⁸

Aby se diferencovaly vězeňské a pracovní podmínky, vydal Himmler začátkem roku 1941 nařízení o rozdělení vězňů do skupin. Byly stanoveny tři stupně (lagerstufen); do prvního byli určeni starší vězni, kteří nebyli schopni práce (prominentní ochrana duchovních apod.), a proto měli dostávat lehčí práci, např. v zahradě léčivých rostlin v Dachau, Sachsenhausenu a v kmenovém táboře v Osvětimi. Do druhého stupně byli zařazováni vězni v ochranné vazbě za závažná provinění, kteří byli ještě určeni k převýchově. Byli umístěni většinou v Buchenwaldu, Flossenbürgu, Neuengamme a Osvětimi II. Vězni v ochranné vazbě za těžké zločiny, kriminální zločinci nebo už jednou trestaní a asociálové patřili do třetího stupně a byli většinou v Mauthausenu. Vězni měli být takto označováni a rozdělováni do jednotlivých táborů hned při uvěznění. Ovšem

---

sbor – pozn. T. K.) bez úspěchu nabízely stejně vysoké hodnosti. Abych tomu otupil ostří, navrhl jsem obnovení aktivního řadového členství v mannheimské SS. Netušil jsem, že do té doby mne tam jako člena vůbec nevedli. Himmlerovým úmyslem bylo samozřejmě zjednat si udělením takové hodnosti na mě vliv a vměšovat se pak do oblastí, které mu nenáležely. Moje nedůvěra v této záležitosti se ukázala až příliš oprávněná. Himmler opravdu nasadil vše, aby se vložil do vyzbrojování armády. Ochotně nabízel nesčetné „heftlinky“ (vězně – pozn. T. K.) a již v roce 1942 vložil do hry svoji moc, aby vystavil tlaku mé spolupracovníky. Jak bylo vidno, chtěl změnit koncentrační tábory na moderní výrobní především pro zbrojní účely tak, aby bezprostředně podléhaly SS.“ A. SPEER, V srdci Třetí říše, s. 350.

⁷³⁸ R. HILBERG, Pachatelé, oběti, diváci, s. 40.

obrovský počet vězňů a též jejich pracovní nasazení zabránilo provést toto rozdělení v praxi důsledně.⁷³⁹

V březnu 1942 se změnila funkce nacistických koncentračních táborů. Inspektor koncentračních táborů byl na Himmlerův rozkaz dne 16. března 1942 vyňat z kompetence SS-Führungshauptamt (SS-FHA – Administrativní a zásobovací oddělení všeobecných SS a zbraní SS) a začleněn do SS-Wirtschaftsverwaltungshauptamt, vedeného Oswaldem Pohlem. Několik dní po této změně došlo ke jmenování Fritze Sauckela generálním zplnomocněncem pro pracovní nasazení. Změny, které proběhly v oblasti koncentračních táborů, je tedy třeba vidět i v širším kontextu celého procesu pracovního nasazení. Heinrichu Himmlerovi se zdálo mnohem vhodnější mobilizovat pro nucené práce vězně než civilní dělníky. Využít se mělo především lidí z východu.⁷⁴⁰

Od září 1942, kdy se Albertu Speerovi podařilo u Hitlera zvrátit Himmlerovu koncepci, jeho vizi, aby se podstatná část zbrojní výroby přesunula do koncentračních táborů a SS na ni tímto způsobem získala vliv, a jakmile Hitler rozhodl, že naopak vězňové koncentračních táborů mají být přesunuti do existujících nebo nově se vytvářejících zbrojních továren, nesmírně akcelerovalo tempo zřizování pobočných táborů. Nejpozději v průběhu roku 1944 byla většina vězňů vězněna mimo kmenové koncentrační tábory.⁷⁴¹

Poslední velkou pracovní rezervu pro Třetí říši představovalo v roce 1944 nasazení 150 000 maďarských Židů. Pak už nacistickému vedení nezbylo než v souladu s původním Ludendorffovým pojetím totální války „mobilizovat veškeré duchovní, fyzické a materiální síly vlastního lidu“. Odrazem této reality bylo jmenování Josepha Goebbelse říšským zplnomocněncem pro totální válečné nasazení 25. července 1944.⁷⁴²

Už roku 1938 byla náplní koncentračních táborů kromě převýchovy a izolace nepřátel také jejich zničení. Zároveň ale sílila potřeba využívat vězeňskou

---

⁷³⁹ R. BUBENÍČKOVÁ – L. KUBÁTOVÁ – I. MALÁ, *Tábory utrpení a smrti*, s. 22.

⁷⁴⁰ Tamtéž, s. 24.

⁷⁴¹ M. KÁRNÝ, *Otázky historiografie koncentračních táborů*, in: M. MOULIS (ed.), *Češi v nacistických koncentračních táborech*, s. 29.

⁷⁴² J. MILOTOVÁ, „Cizorodí“ dělníci, in: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA – J. PAŽOUT (edd.), *Museli pracovat pro Říši*, s. 32.

pracovní sílu a tento motiv se stal v letech 1941 – 1942 dominantním. Úbytek pracovních sil v Říši nebyl tedy nahrazován jen příchody civilních dělníků, nýbrž i prací vězňů koncentračních táborů.⁷⁴³

Základní průlom stávajících trestních norem představovala dohoda mezi říšským ministrem spravedlnosti Otto Thierackem⁷⁴⁴ a říšským vůdcem SS a šéfem německé policie Heinrichem Himmlerem ze dne 18. 9. 1942. Na základě této dohody měli být všichni Židé, „cikáni“, Poláci, Rusové, Ukrajinci, Češi a „asociální“ Němci, kteří si měli odpykat vyšší trest než tři roky, vydáni do rukou policie a SS. Ti pak rozhodovali o jejich osudech – tyto osoby pak často skončily v koncentračních táborech.⁷⁴⁵

Vězni koncentračních táborů museli žít a pracovat v ošesných životních i pracovních podmínkách. I přesto, že nacisté měli v úmyslu využít pracovní síly vězňů, neudělali příliš mnoho pro to, aby zlepšili jejich podmínky. Tak docházelo k vysoké úmrtnosti vězňů a nebylo žádným překvapením, že se neplnila nacistická očekávání ohledně exploatace pracovní síly. Bylo proto třeba zapojovat větší a větší počet otrockých pracovníků. Systém koncentračních táborů se začal rozrůstat do obřích rozměrů. Nyní již v nich byly vězněny statisíce lidí a desetitisíce v nich zahynuly. Zatímco v období 1933 – 1937 zahynulo v koncentračních táborech v Německu asi 40 000 osob, vzrostl jejich počet v letech 1937 – 1939 na 140 000 a ve válečných letech dosáhl milionů.⁷⁴⁶

---

⁷⁴³ R. BUBENÍČKOVÁ – L. KUBÁTOVÁ – I. MALÁ, *Tábory utrpení a smrti*, s. 24.

⁷⁴⁴ Otto Georg Thierack (19. 5. 1889 – 22. 11. 1946), první prezident Lidového soudního dvora (Volksgerichtshof) a pozdější ministr spravedlnosti. Roku 1932 vstoupil do nacistické strany, o čtyři roky později se stal předsedou Lidového soudního dvora v Berlíně. Roku 1942 se stal ministrem spravedlnosti. V témže roce souhlasil s tím, aby vězni byli převedeni do koncentračních táborů a tam zničeni prací. Jako Brigadeführer (generálmajor) SS povolil Himmlerovi vyjmout Židy a asociály ze soudní jurisdikce a převést je do kompetencí SS. Roku 1945 byl zajat. Před zahájením soudního procesu spáchal sebevraždu. http://pl.wikipedia.org/wiki/Otto_Thierack ze dne 28. 11. 2005; <http://www.holocaustchronicle.org/StaticPages/390.html> ze dne 28. 11. 2005.

⁷⁴⁵ F. VAŠEK, *Postavení českých internovaných ve věznicích a káznicích během nacistické okupace*, in: „Nepřichází-li práce k Tobě...“, s. 72.

⁷⁴⁶ R. BUBENÍČKOVÁ – L. KUBÁTOVÁ – I. MALÁ, *Tábory utrpení a smrti*, s. 26.

Po překonání stagnace se počet vězňů rychle zvyšoval. Z 88 tisíc v prosinci 1942 vzrostl do srpna 1943 na 224 tisíc, do srpna následujícího roku se více než zdvojnásobil (na 534 tisíc) a v lednu 1944 činil 714-750 tisíc.⁷⁴⁷

V celém Německu bylo s výjimkou Židů jen málo skupin, kterým se ze strany nacistů dostalo horšího zacházení, než jaké nacisté uplatňovali vůči romskému etniku. Podle nové rasistické teorie byli dědičnými zloději a kriminálníky. Tento postoj vedl k masové perzekuci Romů, k zatýkání a odesílání do koncentračních táborů. V září 1939 na berlínské konferenci, které předsedal Heydrich, bylo schváleno tzv. konečné řešení cikánské otázky, jinými slovy genocida celé romské populace. Hromadné vyvražďování Romů mohlo začít.⁷⁴⁸

V srpnu 1940 byly zřízeny kárné pracovní tábory v Letech u Písku a v Hodoníně. Byli v nich internováni i protektorátní Romové, ale jejich zvýšený příliv nastal až v roce 1942. Romské internační tábory sloužily pro místní koncentraci, následně měl proběhnout přesun do vyhlazovacích a koncentračních táborů.⁷⁴⁹

Protektorátní cikánské tábory vznikly přeměnou z dosavadních sběrných táborů v Letech a v Hodoníně. Celkem prošlo letskou koncentrací 1 308 osob a hodonínskou 1 317 osob. V Letech zahynulo 327 osob a 3. prosince 1942 odtud bylo transportováno 94 osob do kmenového tábora Auschwitz (v Osvětimi) I a 5. května 1943 417 osob do cikánského tábora v Auschwitz II -Birkenau (v Březince), zatímco v Hodoníně zemřelo 194 osob a transporty 7. prosince 1942 odtud bylo odsunuto 75 osob do kmenového tábora v Auschwitz I a 21. srpna 1943 704 osob do cikánského tábora v Auschwitz II-Birkenau.⁷⁵⁰

Po přechodném pobytu ve sběrných táborech byli někteří vězňové včetně Romů zařazováni do tzv. transportů pro asociální živly, jejichž cílem byl

---

⁷⁴⁷ S. ZÁMEČNÍK, Systém německých koncentračních táborů, in: M. MOULIS (ed.), Češi v nacistických koncentračních táborech, s. 14.

⁷⁴⁸ M. HUGHES – CH. MANN, Hitlerovo Německo, s. 108.

⁷⁴⁹ C. NEČAS, Romové v koncentračních táborech, in: M. MOULIS (ed.), Češi v nacistických koncentračních táborech, s. 65.

⁷⁵⁰ Týž (ed.), Nemůžeme zapomenout, s. 12.

koncentrační tábor Auschwitz (Osvětim) I. Transporty byly vypravovány od 29. dubna 1942 a skládaly se zpočátku pouze z mužů, později z mužů i žen.⁷⁵¹

Deportace protektorátních Romů se měly uskutečnit co nejdříve a pokud možno v krátkém časovém rozpětí. Tento záměr však německé kriminální policii nevyšel a celá akce proběhla liknavě. V první etapě byla odvečena podstatná část Romů z protektorátu v hromadných transportech 7., 8., 11. a 19. března 1943. Někteří jednotlivci a rodiny z řad usedlých moravských Romů však byli z transportních seznamů vyňati a ponecháni prozatím na svobodě. Druhá etapa se skládala z hromadných transportů 7. května a 22. srpna 1943. V prvním z těchto transportů byli vězni likvidovaného cikánského tábora v Letech a dále integrovaní moravští Romové, kteří měli být původně transportováni už v předcházející etapě, byli však z deportace dočasně osvobozeni. Ve druhém z uvedených transportů převažovali vězni likvidovaného cikánského tábora v Hodoníně. V poslední etapě pak byli Romové transportováni jako asociálové v menších skupinách 19. října 1943 a 28. ledna 1944 nebo také jednotlivě.⁷⁵²

Čechy a Morava byly první země s neněmeckou většinou obyvatelstva, která byla konfrontována s činností nacistického represivního aparátu.⁷⁵³

Nacisté stíhali obyvatele protektorátu, kteří nějakým způsobem přestupovali zákony a nařízení Říše, ať už to bylo nedovolené spolčování, poslouchání cizího rozhlasu, urážka Němců, poškozování německého hospodářství, poskytnutí pomoci přímým bojovníkům proti nacismu nebo účast v tomto boji.⁷⁵⁴

Brzy se však ukázalo, že základní zásada právního řádu společnosti, že totiž osobní provinění je stíháno trestem, nemůže vysvětlit všechny případy zatýkání. Jen velmi těžko si razilo cestu poznání, že trest může přijít i bez provinění. Nacisté často zatýkali občany, kteří byli i z jejich právního hlediska nevinní. Také se tím netajili. Šlo jim jednak o předběžné zneškodnění osob, které by jim mohly být někdy nebezpečné, jednak chtěli vyvolat jistý stupeň nejistoty a strachu mezi

---

⁷⁵¹ C. NEČAS (ed.), Nemůžeme zapomenout, s. 10.

⁷⁵² Tamtéž, s. 13.

⁷⁵³ J. MILOTOVÁ, Represe jako jedna z forem okupační politiky, in: M. MOULIS (ed.), Češi v nacistických koncentračních táborech, s. 17.

⁷⁵⁴ F. BOSÁK, Politictví vězňů jižních Čech v období nacistické poroby, in: Cestou k vítězství. Příspěvky k dějinám osvobození Československa a jižních Čech sovětskou armádou, České Budějovice 1985, s. 24-25.

českým obyvatelstvem. V protektorátu šlo nacistům především o udržení válečné hospodářské produkce, perzekuce se tedy nesměla přepínat tak, až by struna napětí praskla a Češi by si uvědomili, že mají alternativu: buď nacistický vyhlazovací tábor, nebo zoufalé ozbrojené povstání, když není jiné cesty. Proto nacisté velmi pečlivě dávkovali počty zatčených a dobu, kdy se plánované zásahy provedou. Pro zdůvodňování zatýkání používali tři odborné termíny: preventivní opatření, odvetná opatření a jiné uvalení vazby.⁷⁵⁵

Hitler zastával názor, že pro české buřiče a rebely stačí popravčí četa. Rozhodně si nepřál, aby se z nich prostřednictvím soudů dělali mučedníci. Češi podle „Vůdce“ by pak automaticky považovali jakýkoliv rozsudek za nespravedlivý.⁷⁵⁶

Již od 15. března 1939 do května proběhla Akce mříže (Aktion Gitter), kterou podle přání okupantů prováděly české policejní orgány. Jednalo se o pátrání a bezpodmínečné zadržení všech osob (včetně německých a židovských emigrantů, komunistů, teroristů a anarchistů), podezřelých z antifašistické činnosti, a jejich předání Gestapu.⁷⁵⁷

Nacisté si dávali dobrý pozor na bývalé příslušníky Maffie⁷⁵⁸, od nichž logicky očekávali, že se postaví na odpor. Přílišná obecná známost bývalých „maffiánů“ je pochopitelně z jakékoliv utajené konspirativní činnosti vylučovala. Boj s nacisty byl úplně něco jiného než boj s policií starého Rakouska, hemžící se českými úředníky. Nebylo tedy žádným zázrakem, že se mnoho příslušníků této organizace ocitlo za dráty koncentračních táborů.⁷⁵⁹

V některých případech internovalo Gestapo vězně do koncentračního tábora rovnou, bez soudního řízení. Například po zastřelení německého policisty Wilhelma Kniesta v Kladně bylo do policejní věznice Gestapa v Brně na Špilberku a poté do koncentračního tábora Mauthausen zavlčeno 111 rukojmí.⁷⁶⁰

---

⁷⁵⁵ F. BOSÁK, Političtí vězni, in: Cestou k vítězství., s. 25.

⁷⁵⁶ Zpráva dr. Ziemkeho, pověřence Ministerstva zahraničních věcí u říšského protektora ze dne 5. 10. 1940. B. ČELOVSKÝ (ed.), So oder so, s. 269.

⁷⁵⁷ M. PECHA – V. VONDRA, Českobudějovicko v době nacistické okupace, s. 47.

⁷⁵⁸ Česká odbojová organizace bojující proti Rakousko-Uhersku, za 1. světové války. Její členové se rekrutovali v okruhu T. G. Masaryka a Edvarda Beneše.

⁷⁵⁹ V. ČERNÝ, Paměti II. (1938 – 1945), s. 166.

⁷⁶⁰ F. VAŠEK, Postavení českých internovaných, in: „Nepřichází-li práce k Tobě...“, s. 72.

Souběžně s rozpoutáním válečné agrese proti Polsku uskutečnilo tentokrát již samo Gestapo od 1. a 2. září 1939 do poloviny měsíce tohoto roku 1939 akci Albrecht I (Albrecht der Erste, zkráceně A-Aktion), která byla zorganizována jako zstrašovací akce a proběhla v podobě bezpečnostních preventivních opatření, při níž šlo o zatýkání rukojmí podle tajných, neustále doplňovaných, kartoték. Zatčení byli bez jakýchkoliv výslechů dopraveni autobusy do věznice v Linci, a pak 6. září 1939 odváženi do koncentračních táborů v Buchenwaldu a Dachau, odkud se většinou vrátili domů až po skončení války v květnu 1945.⁷⁶¹

Na rozdíl od březnové Akce mříže probíhal Albrecht I. bez součinnosti s českými bezpečnostními orgány i bez vědomí vlády a autonomních úřadů. České ministerstvo jen dodatečně a podle kusých hlášení četnických stanic registrovalo zatčené, kteří byli odesláni do koncentračních táborů. Do konce září vzrostl jejich počet na 1 247. Celkem bylo postiženo asi 2 000 lidí. Jen přibližně desetina z nich byla po měsíci propuštěna, a to na přímou intervenci protektorátního prezidenta Háchy.⁷⁶²

Represe byly i proti českým vysokoškolským studentům. Můžeme je datovat od 28. 10. 1939. Tehdy byl při protiněmecké demonstraci v hlavním městě nacisty zastřelen student medicíny Jan Opletal. Studentská účast na pietním obřadu za zavražděného studenta byla nacisty pochopena jako provokace, a proto v noci ze 16. na 17. listopadu vtrhli nacisté na studentské koleje, kde studenty pozatýkali a na 1 200 z nich posléze internovali v Ruzyni a poté je odvezli do koncentračního tábora v Sachsenhausenu.⁷⁶³

Ostatní studenti byli zavlčeni do Terezína, kde byli vězněni devět měsíců a pak byli nakomandováni na práci do dolů.⁷⁶⁴

V sachsenhausenském táboře byl vězněn i čelný představitel KSČ, druhý „dělnický“ prezident a nepříliš nápaditý spisovatel Antonín Zápotocký^{765, 766}.

---

⁷⁶¹ M. PECHA – V. VONDRA, Českobudějovicko v době nacistické okupace, s. 47.

⁷⁶² R. KVAČEK – D. TOMÁŠEK, Causa Emil Hácha, s. 62.

⁷⁶³ L. SCHUBERT – K. SONNTAG, 17. listopad 1939 a boj českého národa za svobodu, in: F. BURIÁNEK – R. MERTLÍK – J. PILAŘ – J. STRNADEL (edd.), 17. listopad. Almanach odboje československého studentstva v letech 1939 – 1945, Praha 1945, s. 38-45.

⁷⁶⁴ M. MOULIS, M., Mládež proti okupantům, s. 125.

⁷⁶⁵ Antonín Zápotocký (19. 12. 1884 - 13. 11. 1957), druhý komunistický prezident Československa. Narodil se ve středočeských Zákolanech jako syn Ladislava Zápotockého-

Ve prospěch studentů zatčených při akci 17. listopadu 1939, kteří byli vězněni v koncentračním táboře Sachsenhausen, se také snažil intervenovat Emil Hácha.⁷⁶⁷

Studenti se vraceli z koncentračního tábora Sachsenhausen ještě na jaře roku 1942. I po propuštění věnovaly okupační úřady bývalým vězňům zvýšenou pozornost. Museli se například pravidelně hlásit místním policejním orgánům.⁷⁶⁸

Kromě studentů se v koncentračním táboře v Sachsenhausenu nacházeli ještě další čeští političtí vězni – například lidé zatčení při demonstracích 28. října 1939, vojáci a důstojníci, kteří byli chyceni při nelegálním přechodu hranic, poslanci a

---

Budečského, který byl spoluzakladatelem sociálnědemokratické strany v českých zemích. Vyučil se kameníkem a podílel se i na dostavbě chrámu sv. Víta na Pražském hradě, zároveň působil jako funkcionář sociálnědemokratické strany na Kladensku. Za 1. světové války sloužil v rakousko-uherské armádě v řadách 91. (českobudějovického) pěšího pluku. Zápotocký se zúčastnil tažení v Srbsku, Haliči i na italské frontě. Po vzniku ČSR se přidal k odštěpené frakci sociální demokracie a stal se organizátorem dělnických rad. Roku 1920 se zúčastnil kongresu II. Komunistické internacionály, v prosinci pomáhal organizovat stávkové akce na Kladensku. V podstatě se jednalo o první komunistický převrat v Československu. Za tento čin byl poslán na devět měsíců do vězení. Po propuštění vstoupil do KSČ a zařadil se do Šmeralovy frakce. V letech 1922 – 1925 byl dokonce generálním tajemníkem strany. Ve stranickém vedení se udržel i po roce 1929, kdy se do čela dostala Gottwaldova skupina. Ve třicátých letech se Zápotocký stal představitelem komunistických rudých odborů a organizoval nechvalně známou mosteckou stávku roku 1932. Po okupaci zbytku Československa se pokusil uprchnout do SSSR, byl však zatčen a až do února roku 1940 vězněn na Pankráci. Pak byl přemístěn do koncentračního tábora v Sachsenhausenu (také známého pod názvem Oranienburg). Po válce se stal předsedou Ústřední rady odborů, členem předsednictva ÚV KSČ a poslancem Národního shromáždění. Po únorových událostech roku 1948 byl Zápotocký do června roku 1948 místopředsedou československé vlády a poté až do roku 1953 jejím předsedou. Po smrti Klementa Gottwalda se Zápotocký stal prezidentem Československa, k jeho zvolení došlo 21. března 1953. Prezidentem byl pak až do své smrti. Role Zápotockého v čele státu je někdy idealizovaná - bývá označován jako "táta dělníků", za člověka z lidu, ale není to tak docela pravda, události po měnové reformě v roce 1953 (kdy neváhal silou Lidových milic zasáhnout proti dělníkům plzeňské Škody) ukázaly, že Zápotocký dokázal být právě vůči dělníkům, kteří dají najevo nesouhlas s komunistickou vládou, velmi tvrdý a nesmlouvavý. 13. listopadu roku 1957 pak Antonín Zápotocký zemřel v Praze na infarkt (třetí v pořadí) - na jeho místo nastoupil Antonín Novotný. <http://zivotopisyonline.cz/antonin-zapotocky.php> ze dne 26. 11. 2005; M. HODÍK, Encyklopedie pro milovníky Švejka s mnoha vyobrazeními, Praha 1998, s. 138.

⁷⁶⁶ M. MOULIS, Neviditelná fronta, s. 176.

⁷⁶⁷ R. KVAČEK – D. TOMÁŠEK, Causa Emil Hácha, s. 105.

⁷⁶⁸ M. MOULIS, Neviditelná fronta, s. 142.

funkcionáři různých politických stran a další příslušníci odboje. Celkem prošlo Sachsenhausenem asi 4 000 vězňů, 500 z nich tam zahynulo.⁷⁶⁹

Již od roku 1938, tedy krátce po okupaci Rakouska, se začali v koncentračním táboře ve Flossenbürgu vyskytovat vídeňští Češi. O Velikonocích roku 1940 sem přijelo několik transportů z Domažlicka.⁷⁷⁰

Byla to církevní pouť ke Sv. Vavřínečkovi na Domažlicku 13. srpna 1939, která skončila uvalením „ochranné vazby“ na pečlivě vybrané vůdce v čele s prelátem Staškem.⁷⁷¹

Na podzim 1943 bylo ve Flossenbürgu přeměněno několik kamenických dílen na výrobní leteckých součástí pro firmu Messerschmitt A. G., která vyráběla známý stíhací letoun Messerschmitt 109. V roce 1944 měl Flossenbürg již více než 100 venkovních komand, která pracovala pro válečné hospodářství. Jedno z největších se nacházelo v Litoměřicích, kde bylo přinuceno pracovat 6 506 vězňů. Další pobočky koncentračního tábora Flossenbürg se nacházely ve Svatavě (617 žen), Holýšově (694 žen), Rabštejně u České Lípy (634 vězňů), Herline (594 žen), Kraslicích (465 žen), Nové Roli u Karlových Varů (65 mužů, 550 žen), Ostrově (121 vězňů), Božičanech (19 vězňů) a Lovosicích (18 vězňů). V mnoha z těchto poboček byly daleko horší životní a pracovní podmínky než v kmenovém táboře.⁷⁷²

Flossenbürgem prošlo v letech 1939 – 1945 přes 111 400 vězňů. Celková bilance úmrtnosti ve Flossenbürgu a jeho pobočkách je otřesná. Do 23. 4. 1945 (dne osvobození) zde zahynulo 73 296 vězňů, z toho 3 784 Čechů.⁷⁷³

Flossenbüřský koncentrační tábor měl své pobočky i v protektorátu. Byla to např. Bystřice u Benešova (tábor pro židovské míšence), v Hradištku u Štěchovic (442 vězňů), ve Vrchotových Janovicích (176 vězňů), Křepenicích u Příbrami (170 vězňů). Z těchto poboček nevyvázl prakticky žádný vězeň. V sídle Reinharda Heydricha v Panenských Březanech pracovalo 15 vězňů – badatelů Bible.⁷⁷⁴

---

⁷⁶⁹ M. MOULIS (ed.), Průvodce po nacistických koncentračních táborech, b. m. 1999, s. 46.

⁷⁷⁰ Týž, Neviditelná fronta, s. 173.

⁷⁷¹ B. ČELOVSKÝ (ed.), So oder so, s. 29.

⁷⁷² M. MOULIS (ed.), Průvodce po nacistických koncentračních táborech, s. 22.

⁷⁷³ Tamtéž, s. 23.

⁷⁷⁴ Tamtéž, s. 23-24.

Nacisté a především Heydrich, který byl sám o sobě nejexplicitnějším vyjádřením nacistické zvěle, svůj teror pečlivě směřovali na zvolené vrstvy obyvatelstva. Cílem byla naprostá neutralizace české společnosti.⁷⁷⁵

Zlomem v celé okupační politice byl atentát na Heydricha dne 27. května 1942, respektive protektorova smrt dne 4. června. Již v den spáchání atentátu bylo vyhlášeno stanné právo. V jeho průběhu bylo zastřeleno 1 300 pracovníků odboje, další byli zavražděni ve věznicích a v koncentračních táborech. Byly vyvražděny celé rodiny i s dětmi, vypáleny a srovnány se zemí obce Lidice a Ležáky. Teror neznal mezí.⁷⁷⁶

Následné perzekuce trvaly až do prvních červencových dnů. Jen v koncentračním táboře Mauthausen povraždili v té době 2 700 českých vězňů. Jihočeské Bernartice unikly osudu Lidic jen o vlásek.⁷⁷⁷

I když počet českých vězňů v koncentračních táborech nedosahoval nikdy počtu příslušníků polské nebo ukrajinské národnosti, také čeští vězni měli své důležité místo v pracovním nasazení pro válečné účely. Takto byl motivován i velký přesun všech Čechů kromě osob židovského původu z Osvětimi do Buchenwaldu v létě 1943. Specialisté měli dát k dispozici svůj um a svou zručnost pro výrobu tajných zbraní.⁷⁷⁸

Do koncentračního tábora v Buchenwaldu byli dopravováni čeští vězni v létě roku 1939. Masové transporty přišly až na začátku října téhož roku. S jedním z transportů přijeli i tzv. čestní vězňové z 1. září 1939. Byla mezi nimi řada

---

⁷⁷⁵ „Represivním aspektem tohoto programu byla exterminace společenských složek, které představovaly možnost oduševnění české etnické masy, ať už oduševnění branného a mravního, ať vlastenecky nacionálního, ať sociálního v antinacistickém smyslu slova. Takové složky viděl Heydrich tři: zbytky bývalého důstojnického stavu, inteligenci a komunisty. Dával jim zásadně a mlčky na vybranou: buď zradit a okamžitě zahájit již zcela vědomou spolupráci na procesu redukce české etnie, anebo zemřít buď v koncentračním táboře, buď přímo na popravišti. Kdo si dá práci a prostuduje společenskou příslušnost oněch 662 popravených první heydrichiády, užasne nad tím, jak přesně se dělí téměř výhradně do tří uvedených kategorií.“ V. ČERNÝ, Paměti II. (1938 – 1945), s. 224.

⁷⁷⁶ T. PASÁK, Český fašismus, s. 327.

⁷⁷⁷ F. BOSÁK, Političtí vězni jižních Čech v období nacistické poroby, in: Cestou k vítězství, s. 37.

⁷⁷⁸ M. MOULIS, Neviditelná fronta, s. 133.

prominentů předmnichovské republiky, např. Petr Zenkl⁷⁷⁹, Ferdinand Peroutka⁷⁸⁰ nebo Josef Čapek⁷⁸¹. Největší přírůstek zaznamenal tento tábor v létě 1943, kdy

---

⁷⁷⁹ Petr Zenkl (13. 6. 1884 – 3. 11. 1975), československý národně socialistický politik. Narodil se v Táboře. Po studiích na filozofické fakultě české části univerzity v Praze působil v letech 1906 – 1918 jako středoškolský profesor. Od roku 1913 byl činný v národně socialistické straně v pražském Karlíně, kde byl v letech 1919 - 1922 starostou. Ve dvacátých letech působil na ministerstvu sociální péče. V období 1937 - 1939 byl primátorem hlavního města Prahy. Zasloužil se o vybudování Masarykových domovů v Krči, během krize inicioval nouzové programy pro nezaměstnané. Od září do prosince 1938 byl členem československé vlády, nejprve jako ministr bez portfeje, pak jako ministr sociální péče, zdravotnictví a tělesné výchovy. Za 2. světové války byl vězněn v koncentračních táborech Dachau a Buchenwaldu. V letech 1945 – 1948 byl předsedou Československé strany národně socialistické a poslancem Národního shromáždění, a také náměstkem předsedy vlády. 20. 2. 1948 podal spolu s ostatními demokratickými ministry demisi jako výraz protestu proti komunistické snaze o hegemonii ve vládě. Po komunistickém puči emigroval nejprve do Západního Německa a pak přes Londýn do USA, kde byl až do své smrti předsedou Rady svobodného Československa. Zemřel v severokarolinském Raleighu.
http://www.totalita.cz/vysvetlivky/o_zenklp.php ze dne 26. 11. 2005.

⁷⁸⁰ Ferdinand Peroutka (6. 2. 1895 – 20. 4. 1978), český novinář a politický publicista. Narodil se v Praze. Žurnalistickou dráhu zahájil jako výtvarný referent v Času. V letech 1919 – 1924 byl redaktorem týdeníku Tribuna, v období 1924 – 1939 řídil kulturně-politickou revui Přítomnost a přispíval do Lidových novin. Patřil k tzv. „pátečníkům“, tj. úzkému okruhu přátel Tomáše Garrigue Masaryka, Edvarda Beneše a Karla Čapka. Za 2. světové války byl vězněn v koncentračních táborech Dachau a Buchenwald. Pak působil ve Svobodných novinách a v Dnešku. Těsně po válce byl poslancem prozatímního Národního shromáždění jako hospitant národních socialistů. Po únorovém puči roku 1948 emigroval. Pobýval ve Velké Británii a Spojených státech amerických. V letech 1951 – 1961 řídil české vysílání Svobodné Evropy. Zemřel v New Yorku. http://www.totalita.cz/vysvetlivky/o_peroutkaf.php ze dne 26. 11. 2005.

⁷⁸¹ Josef Čapek (23. 3. 1887 – duben 1945) český malíř, spisovatel, fotograf, grafik a knižní ilustrátor. Byl spoluzakladatel Skupiny výtvarných umělců, poté člen Spolku výtvarných umělců Mánes, dále pak působil v tzv. skupině Tvrdošijných. Jako jevištní výtvarník spolupracoval s Národním divadlem v Praze, Státním divadlem v Brně a s Městským divadlem na Vinohradech. Začínal jako redaktor Národních listů, později (1921 – 1939) byl redaktorem a výtvarným kritikem v Lidových novinách. Mimo to působil jako redaktor v několika časopisech zabývajících se výtvarným uměním, například v Uměleckém měsíčníku a v časopisu Volné směry. V některých novinách a časopisech působil i jako karikaturista. Za protifašistickou činnost byl v září 1939 zatčen a vězněn v německých koncentračních táborech. Věznění nepřežil.
http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_%C4%8Capek ze dne 26. 11. 2005.

sem byli transportováni plzeňští škodováci a byli sem přesunuti čeští vězni z Osvětimi.⁷⁸²

Mimořádně otřesné podmínky panovaly v táborech, kde věžňové pracovali v podzemí a někdy se celé měsíce nedostali na denní světlo (Dora-Nordhausen, buchenwaldské komando Ohrdruf aj.). Snositelnější režim byl tam, kde věžňové měli pracovat v továrnách.⁷⁸³

V období do poloviny roku 1943 byli terezínští vězni odváženi převážně do táborů v Mauthausenu nebo v Osvětimi. Úmrtnost českých věžňů byla nejvyšší právě v těchto dvou místech.⁷⁸⁴

Českých politických věžňů prošlo Osvětimí asi 3 000, z nich přežilo asi 1 500. První transport politických věžňů (jednalo se o ostravské horníky obviněné ze sabotáže) dorazil do Osvětimi 6. srpna 1940. V rámci akce proti sokolům nařídil Heydrich jejich deportace koncem roku 1941 a začátkem roku 1942. Celkem bylo do Osvětimi zavlčeno na 695 příslušníků sokolské organizace. Velké transporty českých politických věžňů přijely v lednu a dubnu 1943 z Prahy a Malé pevnosti Terezín. Ti, kteří přežili, byli 18. srpna 1943 deportováni do Buchenwaldu. Jednalo se o 1 050 lidí.⁷⁸⁵

Koncentrační (a vyhlazovací) tábor v Osvětimi se stal synonymem nacistické zvlč, útlaku a teroru. O život v něm přišlo několik milionů žen, dětí a mužů z celé Evropy, je tedy pochopitelné, že se mezi nimi nacházelo i velké množství Čechů. Kromě rasově pronásledovaných lidí se tam nalézalo i velké množství politických odpůrců. Spolu s pobočkami bylo v Osvětimi věžněno na 88 500 čs. občanů. Jen málo z nich se dočkalo svobody. Například ze 695 uvězněných Sokolů, kteří sem byli zavlčeni roku 1941, se zachránilo jen 69 lidí. Jednou z nejznámějších českých kulturních veličin, jenž zahynula v této „továrně na smrt“, byl židovský spisovatel Karel Poláček^{786, 787}.

---

⁷⁸² M. MOULIS, Neviditelná fronta, s. 171-172.

⁷⁸³ Tamtéž, s. 36.

⁷⁸⁴ M. POLONCARZ, Postavení terezínské Malé pevnosti v systému nacistické perzekuce, in: M. MOULIS (ed.), Češi v nacistických koncentračních táborech, s. 53.

⁷⁸⁵ Týž (ed.), Průvodce po nacistických koncentračních táborech, s. 40.

⁷⁸⁶ Karel Poláček (22. 3. 1892 – 19. 10. 1944) byl český spisovatel a novinář. Narodil se v Rychnově nad Kněžnou, jeho otec byl židovský obchodník. Od roku 1907 žil v Praze, kde absolvoval gymnázium. Poté začal studovat práva, když začala 1. světová válka a Poláček

Mauthausen byl po Osvětimi druhým největším vyhlazovacím táborem pro Čechy. První vězni z protektorátu sem přibyli na jaře 1939. První velký transport, který zahrnoval celkem 280 osob, byl sestaven hned po příchodu Reinharda Heydricha do Prahy. Do Mauthausenu dorazili 3. října 1941. Po heydrichiádě nastala pravá žeň. Do tohoto tábora bylo deportováno na 3 200 českých vězňů. V Mauthausenu zahynul i známý herec a zpěvák Karel Hašler^{788 789}.

---

odešel z Prahy. Znovu se tam vrátil až po válce. Psát začal z existenčních důvodů, působil jako redaktor Lidových novin, odkud byl v r. 1939 pro svůj židovský původ propuštěn. Do Lidových novin psal zejména sloupky a soudničky. V roce 1943 byl uvězněn v Terezíně a poté byl transportován do Osvětimi, kde zemřel.

http://cs.wikipedia.org/wiki/Karel_Pol%C3%A1%C4%8Dek ze dne 26. 11. 2005.

⁷⁸⁷ M. MOULIS, *Neviditelná fronta*, s. 175.

⁷⁸⁸ Karel Hašler (31. 10. 1879 – 22. 12. 1941), český písničkář, kabaretiér a filmař. Narodil se na pražském Zličově v proletářské rodině, rodiče pracovali ve smíchovských sklárnách. Jejich syn se vyučil rukavičkářem, ale s tovaryšským listem v kapse už šilhal po divadle. Rodiče mu hereckou dráhu zakazovali, ale on přesto utekl ke kočovné divadelní společnosti. Rozhodujícím pro jeho budoucnost bylo setkání s Rudolfem Frimlem. Nejenže se zahleděl do jeho sestry Zdeny a časem si ji vzal, ale Friml v něm probudil tu pravou touhu skládat písničky. Hašler ve svých písničkách geniálně trefil do lidového tónu, který bavil i dojímal, a ke zpěvu uměl strhnout celé hlediště, celý lokál. Zakrátko opustil idylku starých zámeckých schodů a písničkami ironizoval politiky, pseudovlastence i šmelináře. Bouřlivý politický život, soupeření stran o moc v novém státě a první korupční skandály mu nabízely dost materiálu. Velkým přelomem Hašlerovy kariéry byl příchod zvukového filmu. A nešlo jen o známý film *Písničkář*, ze kterého je evergreen *Ta naše písnička česká* a v němž si zahrál titulní roli. V soukromí na tom byl podstatně hůř, jeho bohémský život se manželce Zdeně nezamlouval, hádali se o výchovu synů, manželství se rozpadalo a od poloviny 30. let žili odděleně. Pak přišel protektorát. Hašler sice pokračoval u filmu, ale jeho starý přítel František Spurný ho přesvědčil, aby obnovili kabaretní zájezdy po vlastech českých a písničkami těšili i posilovali. Hašler souhlasil, jenže se v něm ozval starý zvyk vyřizovat si to s politickou situací, a jeho parodie Gestapo nemohlo přeslechnout. Poprvé si pro něj přijeli na natáčení filmových exteriérů Drdova Městečka na dlani. U výslechu ho drželi tři dny, pak ho pustili s varováním, aby si dal pozor. Odpoledne 2. září 1941 přijelo na natáčení Gestapo znovu a čtyři lidi ze štábu odvezlo, mezi nimi i Karla Hašlera. Prošel výslechy v „Pečkárně“ (Petschkovým palácem, sídlem pražského Gestapa – pozn. T. K.), ve věznicí v Drážďanech. V polovině října ho odvezli do koncentračního tábora v Mauthausenu. Konec byl krutý. Zanítila se mu rána od kopanců a ráno 22. prosince 1941 zemřel. Jedna z verzí jeho spoluvězňů o bezprostřední příčině Hašlerovy smrti vypráví, že byl v koupelně přivázaný pod sprech a tak dlouho polévaný ledovou vodou, až dokonal.

<http://www.pisnickar.cz/zivotopis.php> ze dne 26. 11. 2005.

⁷⁸⁹ M. MOULIS, *Neviditelná fronta*, s. 174.

Koncem září 1939 bylo do buchenwaldského koncentračního tábora transportováno 700 tzv. českých rukojmí, z nichž někteří tam byli věznění až do osvobození v roce 1945. Další velké transporty českých vězňů přišly zejména v roce 1943 a 1944, kdy počet českých vězňů v Buchenwaldu dosáhl čísla 3 500. Celkem prošlo Buchewaldem a jeho pobočkami 7 783 vězňů, z nichž 818 tam zahynulo. Pobýval zde i spisovatel Josef Čapek, který byl později převezen do Sachsenhausenu. Na podzim 1943 bylo více než tisíc českých vězňů odvezeno do pobočky Dora-Mittelbau, která se pak stala samostatným koncentračním táborem.⁷⁹⁰

Historii koncentračního tábora Dora se počala odvíjet v noci ze 17. na 18. července 1943, kdy britská RAF zničila základnu na výrobu vojenských raket v Peenemünde na pobřeží Baltského moře. Bezprostředně poté se německé vrchní velení rozhodlo tuto továrnu vyrábějící odvetné zbraně přemístit do podzemí nedaleko Kohnsteinu u Nordhausenu. Dorou prošlo 1 078 českých vězňů, z nichž bylo 557 vězněno ve vlastní Doře a dalších 285 bylo v pobočném komandu Erich.⁷⁹¹ O koncentračním táboře Dora (Mittelbau) zanechal očitě svědectví i nacistický ministr Albert Speer.⁷⁹²

---

⁷⁹⁰ M. MOULIS (ed.), Průvodce po nacistických koncentračních táborech, s. 14.

⁷⁹¹ Tamtéž, s. 20.

⁷⁹² „Zde jsem si 10. prosince 1943 prohlédl rozsáhlé podzemní prostory, kde se měla do budoucna stavět V2. V nedohledných halách se vězni zabývali umístováním strojů a montovali instalace. Dívali se bezvýrazně skrze mne a mechanicky smekali věžeňské čepice z modrého plátna, dokud naše skupina nepřešla dál. Nemohu zapomenout na profesora francouzského Pasteurova institutu v Paříži, který potom vypovídal jako svědek v Norimberském procesu. I on byl zaměstnán v „Mittelwerku“, který jsem jednoho dne navštívil. Věcně a bez rozrušení mi vyprávěl o nelidských podmínkách v této nelidské továrně. Pro mne to bylo nezapomenutelné a dodnes zneklidňující. Ta jeho obžaloba bez nenávisti, pouze plná smutku a údivu nad takovým znetvořeným přístupem k lidskosti. Podmínky vězňů byly skutečně barbarské a silně mne to zasahuje spolu s pocitem osobní viny, kdykoliv si na to vzpomenu i dnes. Jak jsem se dozvěděl od dozorců po skončení prohlídky, byly sanitární podmínky nevyhovující, šířily se nemoci a vězni bydleli poblíž pracovišť ve vlhkých prostorách. Proto byla mezi nimi mimořádně vysoká úmrtnost. Ještě téhož dne jsem vydal povolení pro potřebný materiál, a dal do pohybu vše pro to, aby, aby se zřídily ubytovny na nedalekém vršku. Na velení tábora SS jsem tlačil, aby obratem zahájili potřebná opatření pro zlepšení hygienických podmínek a výživy.“ A. SPEER, V srdci Třetí říše, s. 351.

V únoru 1945 byla do koncentračního tábora v Bergen-Belsenu přemístěna skupina lidických žen z Ravensbrücku. V tomto táboře měl údajně zahynout Josef Čapek, který byl asi pohřben v jednom z masových hrobů. Tímto táborem prošlo asi 770 československých vězňů a vězeňkyň, z nichž velká část zde zahynula.⁷⁹³

Do koncentračního tábora v Dachau byli transportováni českoslovenští občané německé národnosti, na podzim 1938 sem přišly i první stovky českých vězňů. Další přísun nastal na jaře a v září 1939. V dalších letech sem byly dopravovány početné transporty českých politických vězňů z Terezína, Mauthausenu, Flossenbürgu.⁷⁹⁴

Koncentračním táborem v Dachau prošlo asi 3 643 Čechů a Slováků, z nichž 1 399 zde prokazatelně zahynulo. Při osvobození tábora koncem dubna 1945 tu bylo celkem 1974 Čechů a 240 Slováků. Ze známých osobností tu byl vězněn a zahynul bývalý předseda Československé obce legionářské Dr. Josef Patejdl a spisovatel Dr. Alfréd Fuchs. Poté, co se znelíbil K. H. Frankovi, sem byl převezen i „vůdce“ protektorátní fašistické organizace Vlajka Jan Rys⁷⁹⁵, který ale byl uvězněn v oddělení pro čestné vězňe, a tudíž pobyt přežil. V listopadu 1942 bylo z Mauthausenu do Dachau přemístěno 25 politických vězňů. Transporty ale

---

⁷⁹³ M. MOULIS (ed.), Průvodce po nacistických koncentračních táborech, s. 13.

⁷⁹⁴ Týž, Neviditelná fronta, s. 172.

⁷⁹⁵ Jan Rys (vlastním jménem Josef Rozsévač) (1901 – 1946), „vůdce“ české ultrapravicové organizace Vlajka. Narodil se v Bílsku v Podkrkonoší v rodině středního zemědělce. Po maturitě na reálném gymnáziu v Novém Bydžově s rozhodl pro studium lékařství. Studentem byl osm let, aniž by studium dokončil. Místo ukončení svého vzdělání se věnoval politice – nejdříve se angažoval v mládežnické organizaci agrární strany, potom v Národní obci fašistické. Po návratu z povinné vojenské služby roku 1934 vstoupil do organizace Vlajka-Hnutí za nové Československo. Brzy se stal vedoucím pražské Vlajky na Starém městě. Rozsévač byl fanatickým antisemitou, odpůrcem liberalismu, demokratického partajnictví a intelektuáliství, vášnivým nacionalistou a hluboce věřícím katolíkem. Od roku 1938 začal používat pseudonym Jan Rys. V listopadu téhož roku, poté, co byla Vlajka úředně zastavena, se stal čelným představitelem její ilegální odnože Vlajky-Maffie. V dubnu 1939 nahradil Jindřicha Streibla v čele organizace. Nesnášel se s „vůdcem“ českých fašistů Radolou Gajdou, který podle jeho názoru zavedl fašistické hnutí do bahna partajnictví. Bojoval za oficiální uznání vlajkařské organizace, ale nikdy toho nedosáhl. Poté, co jeho snahy naprosto zkrachovaly a co se zcela zkompromitoval před nacistickými okupanty, byl internován v koncentračním táboře. Po osvobození se vrátil do republiky, kde byl souzen za kolaboraci a odsouzen k trestu smrti provazem. Popraven byl v červnu 1946. M. NAKONEČNÝ, Vlajka, s. 312-314.

přicházely stále až do konce války. V tomto koncentračním táboře bylo vězněno i velké množství kněží, mezi kterými se nacházela i stovka Čechů.⁷⁹⁶

Česky dorazily do Ravensbrücku už v roce 1939, jednalo se především o komunistky. První větší transport, 60 žen, sem dorazil v lednu 1942 a v červnu téhož roku sem bylo posláno 189 žen z vyhlazených Lidic.⁷⁹⁷ V srpnu 1943 108 žen z Osvětimi. Mezitím přicházely ženy jednotlivě nebo v malých skupinkách. Celkem Ravensbrückem prošlo asi 2 200 občanek protektorátu, v dubnu 1945 zůstalo na živu asi 800. V tomto koncentračním táboře zahynulo na 500 českých vězeňkyň.⁷⁹⁸

Všechny ženy byly nuceny pracovat, nejednou až do úplného vyčerpání. Byly zaměstnány na stavbě silnic, těžily písek, kácely stromy, vykládaly materiál z lodí a vagónů, odvážely odpadky a jiné pracovaly v zemědělství. Lépe na tom byly ty, které pracovaly pod střechou. Byly to především dílny, kde se vyrábělo oblečení pro esesmany i vězně. Největším pracovištěm ale byly Siemens-Werke, kam denně docházelo 3 000 vězeňkyň. V prosinci 1942 byla zahájena práce i v dalších průmyslových podnicích.⁷⁹⁹

Součástí koncentračního tábora v Ravensbrücku byl také podstatně menší mužský tábor. Byli v něm soustředěni hlavně řemeslníci, kteří stavěli nové baráky pro hromadné transporty. Mezi nimi bylo také minimálně 276 Čechů.⁸⁰⁰

Tajemství koncentračních táborů bylo před veřejností přísně střeženo, je zajímavé, že jejich účel byl skryt i některým příslušníkům SS, jak doložil Jakub Čermín.⁸⁰¹

---

⁷⁹⁶ M. MOULIS (ed.), Průvodce po nacistických koncentračních táborech, s. 19.

⁷⁹⁷ Týž, Neviditelná fronta, s. 176.

⁷⁹⁸ Týž (ed.), Průvodce po nacistických koncentračních táborech, s. 43.

⁷⁹⁹ Tamtéž, s. 44.

⁸⁰⁰ Tamtéž, s. 45.

⁸⁰¹ „Jako vězeň KT Sachsenhausen (známá akce 17. listopad 1939) jsem byl poslán v sobotu odpoledne na práci do budovy SS, což byly místnosti SS, kde jsme myli chodby a schody. Najednou ke mně přišel důstojník SS a začal křičet, abych mu vytřel podlahu v jeho kanceláři. Řekl jsem mu, že je to přísně zakázáno, aby se obrátil na mého vorabaitera, (předáka – pozn. T. K.) ale on mne uchopil za rameno a strčil do kanceláře. Pečlivě zavřel a česky mi řekl: Ty jsi ten český student z Prahy, já jsem také z Prahy, absolvent německé techniky, neboj se, posad' se a řekni mi, jak to v tom táboře vypadá. Řekl jsem, že je na to trest smrti. Dával mi svoje čestné slovo a říkal, že má zájem o to, co se tam děje. Vyprávěl, že

Struktura koncentračních táborů se v průběhu války stále měnila. Některé pracovní tábory bývaly občas „povyšovány“ na koncentrační, jiné byly rušeny apod.⁸⁰²

Pracovně výchovné tábory AEL (Arbeiterziehungslager) byly řízeny oddělením IV B 4 hlavního říšského bezpečnostního úřadu (RSHA) a pravidelně je kontrolovalo Gestapo. První pracovně výchovné tábory vznikly na území Německa už v roce 1941. Tento způsob vězení trval od několika týdnů po několik měsíců a byl považován za „výchovné opatření“. Prodloužení vazby bylo v kompetenci Gestapa, které mohlo navrhnout přemístění do koncentračního tábora.⁸⁰³

Než byly v roce 1943 vybudovány pracovně výchovné tábory v protektorátu, dostávali se protektorátní občané, kteří porušili pracovní morálku na říšském pracovišti nebo z něho utekli, do podobných zařízení na území Říše střežených příslušníky SS, např. do tábora v Gross-Beeren u Berlína, v Radebergu u Drážďan či ve Spergau.⁸⁰⁴

Pracovně výchovný tábor v Reichenau byl zřízen innsbruckým Gestapem v roce 1941 mezi městy Innsbruck a Hall v Tyrolsku a až do léta 1942 sloužil jako sběrný tábor pro italské civilní dělníky, kteří odešli z pracovního nasazení v Říši. Poté byl změněn na pracovně výchovný tábor a byl hlídán příslušníky SS. Tamní podmínky se podle jednoho z vězňů příliš nelišily od toho, co bylo v Buchenwaldu. I když tam nedocházelo k masovým vraždám, panovala tam

---

se stýká se strážci a že ho udivuje, když je úplně opije a zeptá se, co se tam dělá, že každý hned vystřízliví a odejde. Tak jsem mu řekl, co se v táboře děje. Byl zděšen, dal mi dvě housky s tlačenkou a řekl mi: Byli jsme podvedeni. Tím chci dokumentovat, jak přísně bylo střeženo tajemství těchto táborů. Když jsme v koloně opouštěli tábor na práci mimo něj, často se stalo, že někteří výrostci na nás křičeli, že jsme zločinci z povolání a házeli po nás kamením.“ J. ČERMÍN, Úvod ke konferenci, in: M. MOULIS (ed.), Češi v nacistických koncentračních táborech, s. 6-7.

⁸⁰² M. MOULIS, Neviditelná fronta, s. 21.

⁸⁰³ Š. JARSKÁ, Život českých vězňů v nacistických internačních zařízeních na území dnešního Rakouska, in: „Nepřichází-li práce k Tobě...“, s. 88.

⁸⁰⁴ M. SEDLÁKOVÁ, Pracovně výchovné tábory, in: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA – J. PAŽOUT (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 139.

mnohem horší šikana, neboť každý vězeň byl pod stálým dohledem některého esesmana.⁸⁰⁵

Dalším pracovním táborem na území dnešního Rakouska byl Schörghub, resp. Wegscheid, který ležel asi 3 km od Lince mezi těmito obcemi. Do tohoto tábora posílalo linecké Gestapo dělníky, kteří „porušili pracovní smlouvu“, to znamená, že například přišli pozdě do práce nebo se později vrátili z dovolené.⁸⁰⁶

Nedaleko Vídně se nacházel AEL Oberlanzendorf, který byl poprvé zmíněn v úředním dokumentu v říjnu 1941. Byly zde internovány i ženy, ale až od května 1944. Aby se odlehčilo policejnímu vězení ve Vídni, fungoval tento tábor současně jako věznice.⁸⁰⁷

Obávanými pracovníě výchovnými tábory pro ženy na území Říše byly především Wattenstedt a Rudersberg bei Welzheim. Byly zřízeny v první polovině roku 1942. V průběhu roku 1944 byla zřízena ženská oddělení v následujících stávajících pracovníě výchovných táborech na území Říše: Spergau, Radeberg, Fehrbellin, Schwetig, Posen-Lenzingen, Wilhelmsburg, Nordmark, Innsbruck-Reichenau a Oberlanzendorf. Zcela nové, čistě ženské tábory byly doloženy ve městech Ahaus, Magdeburg, Hirzenhain, München-Berg am Laim, Schwetig (Swiecko) a Spergau.⁸⁰⁸

Podle vládního nařízení č. 404 ze dne 7. prosince o zajištění stability mezd a platů a pracovní morálky byly i v Protektorátu Čechy a Morava zřízeny pracovníě výchovné tábory. Do těchto táborů byli umístováni dělníci, kteří porušovali pracovní smlouvu nebo pracovní morálku, čímž mohlo být odmítání práce přes čas, včetně nočních a nedělních směn, neplnění stanovených denních norem, neukázněné chování narušující běh práce, nebo časté absence, které nebyly podloženy dostatečnou omluvou.⁸⁰⁹

---

⁸⁰⁵ Š. JARSKÁ, Život českých vězňů, in: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA – J. PAŽOUT (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 89.

⁸⁰⁶ Tamtéž, s. 90.

⁸⁰⁷ Tamtéž.

⁸⁰⁸ L. VONDRYSKOVÁ, Životní a pracovní podmínky v pracovníě výchovných táborech pro ženy, in: „Nepřichází-li práce k Tobě...“, s. 99.

⁸⁰⁹ M. SEDLÁKOVÁ, Pracovníě výchovné tábory, in: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA – J. PAŽOUT (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 138-139.

Velitelem pracovně výchovných táborů musel být vždy buď příslušník německé policie nebo SS. Strážní službu zajišťovalo protektorátní četnictvo.⁸¹⁰

Na konci roku 1943 se na území protektorátu nacházelo již sedm pracovně výchovných táborů s kapacitou 5 000 vězňů. Jednalo se o tábory v Břežanech, Mirošově, Plzni-Karlově⁸¹¹, Plané nad Lužnicí, Moravské Ostravě-Vítkovicích, Moravské Ostravě-Kunčicích a v Mladkově⁸¹², v nichž bylo tou dobou umístěno na 3 000 protektorátních občanů. Osoby jiné státní příslušnosti měly být internovány v policejní věznici v terezínské Malé pevnosti.⁸¹³

Zvláštní postavení mezi pracovně výchovnými tábory měl tzv. sběrný tábor v Praze-Ruzyni fungující od listopadu 1943, do něhož byly za policejního dohledu odváženy všechny zadržené osoby před svým propuštěním. Ruzyňská pobočka Úřadu práce v Praze vypravovala společné transporty s ozbrojeným doprovodem na říšské území. Každý vězeň se tak nejpozději do osmi dnů vracel ke své původní firmě, aby pokračoval ve svém pracovním nasazení. Tímto způsobem mělo být zabráněno častým případům, že propuštěné osoby do Říše neodjely.⁸¹⁴ Pobyt v pracovně výchovném táboře trval nejméně dva týdny, nesměl však překročit 84 dní.⁸¹⁵

Velice těžké životní podmínky panovaly v pracovně výchovných táborech zbudovaných na území benešovského cvičiště zbraní SS. Byl to nejdříve tábor v Hradištku, později v Břežanech, kam byli hradišští vězni přemístěni koncem roku 1943. Hradištko pak sloužilo jako pobočka koncentračního tábora ve Flossenbürgu.⁸¹⁶

Úplně jiný typ vězňů se nalézal v internačním táboře ve Svatobořicích nedaleko Kyjova. V září 1942 nechal K. H. Frank zatknout všechny rodinné příslušníky

---

⁸¹⁰ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 65.

⁸¹¹ Tento tábor byl určen pro ženy a dívky ve věku od 15 do 55 let. Byl zřízen v srpnu 1943 nedaleko Škodových závodů. Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 67.

⁸¹² Byl určen pro chlapce ve věku od 14 do 18 let. Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 67.

⁸¹³ M. SEDLÁKOVÁ, Pracovně výchovné tábory, in: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA – J. PAŽOUT (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 140.

⁸¹⁴ Tamtéž, s. 141.

⁸¹⁵ Tamtéž, s. 139.

⁸¹⁶ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 67.

lidí, o kterých nacisté bezpečně věděli, že odešli bojovat proti Třetí říši do zahraničí. Byla to tzv. akce E (emigranti). Ve Svatobořicích žilo průměrně 1 200 lidí. Celkem jimi prošlo 3 500 protektorátních obyvatel. Třicet osob věznění nepřežilo. Režim zde byl volnější než v „klasických“ koncentračních táborech. Tábor střežilo protektorátní četnictvo, ale správa byla v kompetenci SS.⁸¹⁷

Nacisté využívali nejen práce vězňů koncentračních táborů a pracovních výchovných táborů, ale i vězeňských zařízení. Režim ve věznicích byl o něco volnější než v káznicích, velkých rozdílů ale nebylo.⁸¹⁸

Mnozí bývalí nádeníci se za války díky protekční příslušnosti k NSDAP nebo jiné nacistické organizaci stali protekčními dozorci. Ti dávali zejména českým politickým vězňům neustále najevo, že jsou většími zločinci než sprostí vrazi či jiní kriminální vyvrhelové a recidivisté. Mezi „bachaře“ také bývali často přidělováni bývalí členové SS, kteří byli po zranění odesláni s fronty. Za své osobní osudy a za neúspěchy hitlerovské válečné mašinérie se mnohdy vězněným mstili a vylévali si na nich svůj vztek.⁸¹⁹

Nucená práce vězňů je doložena pro české území ve věznicích v následujících městech: Česká Lípa (v zahradnictví), Hradec Králové (výroba leteckých motorů a oprava maskovacích sítí), Cheb (polní práce, vyklízení a stěhování nábytku), Jičín (zahradnické práce, lepení bačkor), Klatovy (zemědělské práce, úprava silnice, úklidové práce, kopání kanalizace), Liberec (práce ve skladech železa), Litoměřice (práce na silnici, výroba maskovacích sítí, třídění textilu – ženy), Most (práce v kamenolomu, úklidové práce v továrnách), Nový Jičín (práce pro firmu Tonak – zpracování kůže na výrobu oděvů), Olomouc (kácení stromů, lepení obálek), Opava (práce pro firmu Minerva – výroba šicích strojů), Plzeň (kompletování kočárků pro německou firmu Toffe), Stříbro (práce v zemědělství), Šumperk (pletení košíků), Tábor (draní peří, lepení sáčků), Uherské Hradiště (práce na pile HAMO) a Znojmo (polní práce).⁸²⁰

---

⁸¹⁷ M. MOULIS (ed.), Průvodce po nacistických koncentračních táborech, s. 52.

⁸¹⁸ F. VAŠEK, Postavení českých internovaných, in: „Nepřichází-li práce k Tobě...“, s. 71.

⁸¹⁹ Tamtéž, s. 69.

⁸²⁰ P. PLACHÁ – V. ZEMANOVÁ, Životní podmínky v nacistických věznicích na českém území, in: „Nepřichází-li práce k Tobě...“, s. 86.

Nyní se podívejme na nejznámější věznice na našem území, které slouží většinou dodnes. Rozlehlá budova věznice krajského trestního soudu na Pankráci byla Gestapem zabrána prakticky ihned po okupaci, 16. března 1939. Touto věznicí prošly do 5. května 1945 tisíce vězňů. Mnohem více se ale zapsala do dějin okupace díky své „sekyrárně“, ve které bylo zavražděno 1 079 lidí. Vězni na Pankráci prováděli drobné práce na celách, dále pracovali v kartonáži, loupali slídu a také rozebírali letecké součástky.⁸²¹

Na konci března 1939 byla otevřena policejní věznice na hradě Špilberku, která fungovala až do předání Wehrmachtu v červenci 1940. Po 17. listopadu 1939 nacisté k věznění používali opuštěné studentské koleje. Od poloviny prosince 1939 Sušilovy koleje a od 4. ledna 1940 také Kounicovy koleje. Všechny brněnské věznice pak byly souhrnně označovány jako „Kounicovy koleje“, protože kompetenčně spadaly právě pod tuto věznici. Internované osoby v „Kouničkách“ nuceně pracovali na přestavbě budovy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, prováděli přestavbu vězení, někteří pracovali na stavbě sportovního klubu SS v Brně-Žebětíně. Na Vysoké škole zvěrolékařské se starali o stáje jezdeckých koní a o zahrady v okolí budovy SD na Hlinkách. Přimo v budově Kounicových kolejí pracovali vězni v krejčovně a ševcovně, obstarávali veškeré domácí a úklidové práce, práci v kuchyni, rozvoz jídla, práce na zahradě a v garážích policejní služebny.⁸²²

Z Kounicových kolejí byli vězni v září 1940 odvázeni do Breslau, věžňové z Čech pak v říjnu 1940 končili v káznici v Ebrachu.⁸²³

Věznice na hradě Mírov (Mürau) na severní Moravě patřila v letech 1938 – 1945 k největším v okupovaném pohraničí. Tamní vězni pracovali uvnitř věznice i mimo ni. Pracovní komanda byla posílána především na práce do okolních lesů a lomů, na zemědělské práce, na stavební a pomocné práce v mohelnických průmyslových závodech, hlavně do továrny Siemens-Schuckert Werke. Těžce nemocní vězni byli nasazováni na práci uvnitř věznice do kartáčnícké dílny. V oddělení, kde se prováděly sedlářské práce pro armádu, existovala vůči vězňům

---

⁸²¹ P. PLACHÁ – V. ZEMANOVÁ, Životní podmínky v nacistických věznicích na českém území, in: „Nepřichází-li práce k Tobě...“, s. 84-85.

⁸²² F. VAŠEK, Postavení českých internovaných, in: „Nepřichází-li práce k Tobě...“, s. 75-76.

⁸²³ M. MOULIS, Mládež proti okupantům, s. 88.

mimořádná krutost ze strany dozorců. Zde museli pracovat i vězni s vysokými horečkami, kteří nebyli v průběhu dne pouštěni vůbec na záchod. Vůbec nejhorším oddělením byla tkalcovská dílna v podzemí. Za války Mírovem prošlo nejméně 5 000 osob, z nichž asi 3 500 bylo politických.⁸²⁴

Podle údajů říšského ministerstva soudnictví bylo na podzim 1944 nasazeno do válečné výroby na 90 % všech vězňů. Některé výrobní linky byly instalovány přímo ve věznicích a zřizovala se i vězeňská oddělení přímo ve velkých zbrojních podnicích. Celkem bylo v té době vězněno na 200 000 lidí, mezi nimiž se nacházelo i 14 000 Čechů.⁸²⁵

Mezi 360 tisíci občany, kteří se stali obětí nacistické zvěle a boje za osvobození Československa, bylo více než 80 tisíc těch, kteří padli za oběť „konečnému řešení židovské otázky“.⁸²⁶

Podle novějších číselných údajů bylo z rasových důvodů z českých zemí deportováno 81 397 a vrátilo se 10 685 osob. Z politických důvodů zatkl Gestapo 105 – 115 000 osob. Po válce bylo ve Svazu osvobozených politických vězňů sdruženo na 80 000 lidí, tedy těch, kteří se z nacistických koncentračních táborů a věznic vrátili domů.⁸²⁷

Po válce navrátilí vězni založili několik organizací. Jednou z nich byl například levicově orientovaný (ale apolitický) Svaz osvobozených politických vězňů – SOPV. Po komunistickém převratu v únoru 1948 byly jednotlivé organizace násilně začleněny do komunistického Svazu bojovníků za svobodu – SBS. V listopadu 1951 se tato organizace sloučila se svým slovenským protějškem, a tak vznikl Svaz protifašistických bojovníků – SPB, který později opět změnil svůj název na Československý svaz protifašistických bojovníků. Po listopadu 1989 na jeho činnost navázal Československý svaz bojovníků za svobodu, který se po rozpadu federace změnil na Český svaz bojovníků za

---

⁸²⁴ P. PLACHÁ – V. ZEMANOVÁ, Životní podmínky v nacistických věznicích na českém území, in: „Nepřichází-li práce k Tobě...“, s. 81-82.

⁸²⁵ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 74.

⁸²⁶ M. KÁRNÝ, „Konečné řešení“, s. 7.

⁸²⁷ J. ČERMÍN, Úvod ke konferenci, in: M. MOULIS (ed.), Češi v nacistických koncentračních táborech, s. 7.

svobodu (ČSBS). Po sametové revoluci také došlo k obnovení činnosti Českého svazu osvobozených politických vězňů.⁸²⁸

K problematice koncentračních táborů a vězení již bylo publikováno mnohem více vzpomínek než k tématu života nuceně nasazených civilních dělníků a dělnic. Je to především zásluha dlouhodobě etablovaného Svazu bojovníků za svobodu, který už od roku 1945 vyhlašuje soutěže vzpomínkových prací, jichž se pravidelně účastní velké množství prací. Těžiště soutěže představují léta 1938 – 1945.⁸²⁹ Některé vzpomínky pak byly vydány ve sbornících nebo i samostatně.

Je však dobré připomenout, že díky době svého vzniku je naprostá většina vzpomínek značně ideologicky zatížená a jejich využití je přinejmenším sporné, jelikož se soustředí výhradně na činnost komunistů, případně pouze na jejich odboj proti nacistům. Člověk pak snadno nabude mylného dojmu, že kromě komunistů se nikdo nebyl schopen postavit nacistickému zlu. Tím značně trpí vypovídací hodnota. I přesto se domnívám, že se mezi nimi dá najít dost takových, které mohou dobře posloužit ke zmapování určitých kapitol nacistického represivního systému. (Důkladné zmapování by si zasloužilo především věznění v „klasických“ vězeňských zařízeních nebo určité aspekty každodenního života v koncentračních táborech.)

Na knižním trhu se čas od času objevují vydané vzpomínky bývalých vězňů, které k vydání připravili jejich rodinní příslušníci. Vědecké zpracování těchto prací a určité propojení mezi nimi by bylo více než žádoucí. Historik, který se bude na tomto poli pohybovat se nesmí spokojit s publikovanou produkcí, ale musí i „chodit k lidem domů“ snažit se získávat rukopisy dosud nevydaných vzpomínek. Je zapotřebí zachránit cenná svědectví lidí před zmizením v nenávratné propasti času.

I přesto, že koncentrační tábory a vězení nejsou mým ústředním zájmem a tématem, domnívám se, že tuto kapitolu nelze zcela opomenout, poněvadž někteří nuceně nasazení dělníci uvázli v síti koncentračních či pracovních výchovných táborů. Bohužel, podařilo se mi najít jen jednoho člověka, který skončil v AEL.

---

⁸²⁸ A. HÁJKOVÁ, Život po Neuengamme. Zapomenutý koncentrační tábor v Hamburku a Svaz bojovníků za svobodu 1945 – 2000. Dějiny a současnost 27, 2005, č. 3, s. 14-16.

⁸²⁹ M. MOULIS – M. CHALOUPKOVÁ – J. JOŽÁK, Odkaz pro budoucnost. 45 ročníků soutěží vzpomínek a historických prací, Praha 2000, s. 3-9.

Vězně koncentráku, který by předtím byl dělníkem se mi osobně sehnat nepodařilo. I tak jsem se rozhodl natočit rozhovory s několika bývalými vězni (případně sehnat jejich sepsané memoáry), kteří byli zavřeni z politických důvodů.

Jsem si vědom, že ucelené zmapování tohoto tématu by vydalo na další práci (či na několik prací), ale protože jsem prostorově omezen, bude se této látce věnovat pouze v drobné odbočce. Nezbyvá než vyslovit přání, že se někdy jednou k této problematice vrátím a udělám alespoň dílčí srovnání mezi nasazenci a vězni pro české prostředí.

V uniformě: S puškou nebo s lopatou?

„Jeden vedoucí přehlížel práci odklizovacích čet v Berlíně a přišel k pracovní skupině Čechů. Ti stáli, lopaty opřeny o bradu. „Himmeldonnerwetter! Chlapi líní, co tu stojíte a čumíte?“ „My čekáme, až spadnou tyhle dva poslední baráky.“⁸³⁰

„Z jednoho německého zajateckého tábora utekli čtyři Angličané a dostali se až do Prahy, kde je chytili. Chtěli je odvést zpátky do tábora, a protože tam byli po ruce jen dva němečtí vojáci, zavolali na pomoc čtyři vládní. Tak se ten průvod sebral a šel po Praze na nádraží. Vpředu dva němečtí vojáci, uprostřed čtyři Angličané a vzadu čtyři vládní. Jak tak jdou ulicemi, koukají na ně z chodníku dva Pražáci a jeden povídá: „Hele, čtyřicet tisíc zajatců.“ „Jak to?“ vece druhý, „vždyť jsou jenom čtyři!“ „A co ty čtyři nuly vzadu!?“⁸³¹

Vraťme se nyní k procesu získávání českých dělníků na práci do „rajchu“. Naši lidé nekončili pouze v továrnách, menších závodech či zemědělských statcích (byť v mnohem menší míře než jiné národy). Někteří končili u polovojenských organizací, kde museli obléci uniformy, podřídit se tuhé kázní a za neposlušnost jim hrozily přísné tresty.

Nejdříve se podívejme na Todtovu organizaci. I když tato organizace dostávala výrazné pracovní posily v podobě odvedenců z pracovních úradů, její

---

⁸³⁰ J. VOJTĚCH (ed.), Anekdoty z protentokrátu, s. 99.

⁸³¹ Tamtéž, s. 75.

představitelé se s tím nespokojili a vysílali své vlastní verbíře. Tito najímači vábili české lidi na vysoké výdělky, neobyčejně výhodné životní podmínky a možnost navštívit země, do kterých by se asi jinak nikdy nepodívali. Češi z Todtovy organizace se dostali jednoznačně nejdál „do světa“ ze všech dělníků, kteří pracovali pro Třetí říši. Stavěli Atlantický val ve Francii, budovali opevnění u Orla v Rusku, pracovali u norského Narviku, i na pobřeží Egejského moře.⁸³²

Během roku 1942 se Češi ocitli také v dalších polovojských organizacích, zejména v Luftschutzu⁸³³ a v Technische Nothilfe⁸³⁴.

K Technische Nothilfe mohly být zařazeny osoby podle nařízení o technické nouzové pomoci z 8. srpna 1942.⁸³⁵ Krátce na to byl do Německa vypraven první český kontingent čítající přibližně 1 600 mužů.⁸³⁶ Osoby, které byly přiděleny

---

⁸³² F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 57.

⁸³³ Protiletická ochrana. V rámci této organizace byli mladí Češi nejvíce nasazováni na hašení požárů.

⁸³⁴ Technická nouzová pomoc (Technische Nothilfe – TN, také TENO). Jejím úkolem bylo vyprošťování mrtvých a raněných po náletech a také odklizení trosk. Byla založena 30. 9. 1919 Otto Lummitzschem k ochraně a udržování důležitých strategických lokalit jako jsou například plynárny, vodárny, poštovní úřady, zemědělské a hospodářské podniky. Ty tehdy byly nejvíce ohroženy revolučním stavem v Německu, který hrozil přerůst v občanskou válku. TN byla vytvořena transformací vojenských jednotek na polovojský spolek. Byla uskutečněna v rámci limitů, které povolovala Versailleská mírová smlouva. Většina členů TN se rekrutovala ze středních vrstev a studentstva. Kvůli tomu se na ni dívali spatra především členové odborových organizací a komunisté. TN změnila své hlavní poslání poté, co se uklidnila vypjatá sociální atmosféra dvacátých let. Jejím novým posláním se stala likvidace katastrof a škod po náletech. Od roku 1931 byla napojena na Dobrovolnou pracovní službu (Freiwilligen Arbeitsdienst), později se dostala pod přímou kontrolu RAD. Od roku 1936 jí byla přisouzena role pomocné policejní síly při katastrofách. Také se dostala pod kontrolu Heinricha Himmlera. Roku 1939 byla postavena na veřejnoprávní základ a začleněna do systému nacistických organizací jako technická složka podřízená pořádkové policii (Orpo – Ordnungspolizei), její členové měli při výkonu služby status a pravomoc veřejných osob. Její význam vzrostl za války, kdy zasahovala po bombardování jako druhosledová jednotka hned po Luftschutzu. Za války působila i na okupovaných územích. Roku 1945 byla zrušena. Protože však bylo třeba zaplnit mezeru, kterou způsobil zánik TN, byla roku 1950 Lummitzschem vytvořena organizace Technisches Hilfswerk (THW – Technická pomocná práce). Existuje dodnes a plní úkoly civilní ochrany. http://en.wikipedia.org/wiki/Technische_Nothilfe ze dne 5. 10. 2005; M. EISENHAMMER, Nasazení studentů středních škol v rámci organizace Technische Nothilfe, in: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA – J. PAŽOUT (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 64–65.

⁸³⁵ F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 64.

⁸³⁶ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 52.

k této organizaci, byly odesílány do velmi ohrožených oblastí. Šlo o řemeslníky, mezi kterými byli nejvíce pokrývači a sklenáři. Od roku 1943 k nim přibyli rovněž čeští studenti stavebních škol.⁸³⁷

Ministr školství a lidové osvěty Emanuel Moravec totiž iniciativně rozhodl o tom, že tito studenti budou v Říši vykonávat povinnou půl roku trvající praxi. Jednalo se přibližně o dva tisíce mladíků, z nichž mnohým nebylo ještě ani sedmnáct let.⁸³⁸ Někteří pamětníci v této souvislosti hovoří o „nevyhlášené akci ročníku 1925“.⁸³⁹ Studenti měli být použiti výlučně při odklízecích pracích v nejčastěji bombardovaných městech.⁸⁴⁰

Odjezd studentů průmyslových škol vyvolal mezi obyvatelstvem značný rozruch. Po zkušenostech ročníků 1918 – 1922 se začali lidé domnívat, že transporty neustanou, dokud nebude většina mladých lidí mimo protektorát. Ministr Moravec odsun mladých žáků omlouval tím, že mladíci po vystudování stejně chodí do světa na zkušenou, takže jim tuto možnost poskytl o něco dříve. Ty chlapce, kterým ještě nebylo ani sedmnáct let, se snažila z Německa vyreklamovat prezidentská kancelář. Moravec však její zástupce chlácholil tím, že celou záležitost řeší. Nakonec souhlasil s tím, aby studenti byli vystřídáni koncem ledna 1944.⁸⁴¹

Intervence rodinných příslušníků a protektorátní tisk, který o této akci CO, nakonec v lednu 1944 způsobily odvolání středoškolských studentů z Německa. Moravec sám rozhodně nečekal, že nasazení nedospělých jedinců vyvolá takový rozruch a pobouření. Vyslání skupiny českých studentů průmyslových škol v létě 1943 bylo první akcí tohoto druhu od začátku okupace. Před tím byly do Říše posílány pouze menší skupiny studentské mládeže. V prvním pololetí roku 1943 povolávaly pracovní úřady jednotlivě studenty osmých tříd gymnázií ještě před složením maturitních zkoušek. Čeští studenti byli na sklonku války houfně nasazováni na různá pracoviště především v protektorátu. Mnoho se jich dostalo

---

⁸³⁷ F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 64.

⁸³⁸ Tamtéž.

⁸³⁹ M. EISENHAMMER, Nasazení studentů středních škol, in: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA – J. PAŽOUT (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 63.

⁸⁴⁰ F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 78.

⁸⁴¹ Tamtéž, s. 79.

k Technische Nothilfe, Luftschutzu a v posledních týdnech války také mezi zákopníky.⁸⁴²

V listopadu 1942 bylo 2 250 českých mužů zařazeno ke stavebním praporům, zvaným Landesbautruppen⁸⁴³. Byli zpočátku umístěni na vojenském cvičišti Baumholder, později rozděleni do různých skupin. Druhým z výcvikových středisek těchto pracovních praporů byl Remscheid.⁸⁴⁴

Češi byli určeni pro službu ve dvou pracovních praporech L 12 a L 13. Určitou dobu se Češi vyskytovali i u praporu L 14, ale jejich působení v této jednotce je

---

⁸⁴² F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 80.

⁸⁴³ Já osobně neustále narážím na mnoho nejasností, co se této organizace týče. V úředních dokumentech často figuruje jako Organisation „L“. Písmeno „L“ se podle několika zdrojů nechá interpretovat různým způsobem. František Mainuš hovoří o „Landesbautruppen“ (jednotky pozemních staveb). F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 64. Ladislav Nezkusil, který strávil dva a půl roku v pracovním praporu „L 13“, mluví o „Landeswiederaufbau“ (znovuvýstavba země). L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného. Zápisky z doby nuceného nasazení v Říši od 23. 10. 1942 do 26. 4. 1945, Praha 2005, s. 15. Podle názorů jiných nuceně nasazených šlo o Organizaci Ley (Měla být nazvána podle Roberta Leye, nabízí se zde určitá analogie k Todtově organizaci (Organisation Todt – OT), která měla ve svém názvu také jméno čelného nacistického představitele). C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazení II. Almanach vzpomínek a dokumentů z 2. světové války, Praha 1992, s. 3. Podotýkám, že téměř všichni historici se této problematice elegantně obloukem vyhnuli. Ono tajemné „L“ se pro jistotu nepokoušeli vůbec analyzovat, a proto tuto polovojenskou organizaci paušálně označují jako „pracovní prapory“. Výjimkou jsou Jana Havlíková a Lucie Vondryšková, které se pokusily vyložit termín „Organisation L“ ve své práci, jejíž obsahem jsou vydané vzpomínky nuceně nasazených z oblasti Sársko. Obě dámy však dospěly na základě zdánlivé podobnosti zápisů v archivních dokumentech k naprosto scestnému závěru, že OT (čili Todtova organizace) a OL (Organistion „L“) byly totéž. Co k tomu dodat? Podobná forma zápisu ještě neznamená, že se jedná o tutéž organizaci... J. HAVLÍKOVÁ – L. VONDRYSKOVÁ (edd.), Místo určení: Sársko. Čeští nuceně nasazení vzpomínají, Praha 2004, s. 12. Zajímavé je, že ani někteří nuceně nasazení v pracovních praporech nevěděli, komu vlastně slouží: „*To už jsme věděli, že jsme Arbeitsbatallion (pracovní prapor – pozn. T. K.) 13, Kompanie 6, jakési organizace L a že co nejdříve budeme nasazeni na záchranné práce po náletech spojenců.*“ Vzpomínka Josefa Valeše, in: J. HAVLÍKOVÁ – L. VONDRYSKOVÁ (edd.), Místo určení: Sársko, s. 43. Pro úplnost dodávám, že problematika pracovních praporů a dalších polovojenských organizací není prakticky probádána, je tedy na budoucích badatelích, aby zde odvedli kus pořádné práce.

⁸⁴⁴ F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 65.

zahaleno tajemstvím. Není vyloučen pozdější převod pracovníků od tohoto praporu k praporu L 13, neboť v L 14 pak měli sloužit italští váleční zajatci.⁸⁴⁵

Pracovní prapory působily v Saarbrückenu, Ludwigshafenu, Brémách, Kasselu, Essenu, Zeitzu a dalších německých městech. Mužstvo dostávalo jídlo podle stravovacích norem německé armády, mělo nárok na bezplatné ubytování a za svou práci pobíralo běžnou tarifní mzdu, která se s výjimkou kapesného převáděla na bankovní účet. Přesto však právě toto nucené nasazení patřilo k nejhorším. Při odstraňování trosk po náletech a budování nouzových přístřeší pro vybombardované obyvatelstvo docházelo k četným úrazům. Příslušníci těchto jednotek vykonávali těžkou fyzickou práci pod širým nebem za každého počasí. Do pracovních praporů bylo odvedeno okolo 3 000 Čechů, z nichž naprostá většina nedobrovolně sloužila od podzimu 1942 až do konce války.⁸⁴⁶

Pracovní prapory administrativně podléhaly Luftschutzu. Právě k protiletcecké ochraně putovaly od podzimu 1942 posily z protektorátu. Úřady práce vybíraly pro tyto účely absolventy i studenty vyšších tříd středních škol. Také zaměstnanci z obchodů a služeb se ocitali na seznamech příslušníků Luftschutzu. Roku 1942 byla dobudována i organizace protiletcecké ochrany v českomoravském prostoru. Její příslušníci tak mohli být nasazeni v Říši i v protektorátu.⁸⁴⁷

V květnu 1943 odjížděly do Německa prapory protektorátní policie. Tyto útvary vznikly v říjnu 1942 z rozkazu zastupujícího říšského protektora Kurta Daluegeho⁸⁴⁸. Jejimi příslušníky se stali důstojníci a poddůstojníci uniformované protektorátní policie, uniformované obecní policie a policejní čekatelé z řad

---

⁸⁴⁵ J. HAVLÍKOVÁ – L. VONDRYSKOVÁ (edd.), Místo určení: Sársko, s. 13.

⁸⁴⁶ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 52.

⁸⁴⁷ F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 65.

⁸⁴⁸ Kurt Daluege (15. 9. 1897 – 23. 10. 1946), prominentní nacist. Narodil se v slezském Kreuzburgu. První světové války se zúčastnil jako voják německé armády. Po válce vstoupil do Freikorpsu, od roku 1922 se stal členem NSDAP. Podílel se na zformování první jednotky SA v Berlíně. Roku 1928 se přidal k SS. Roku 1933 byl zvolen do Říšského sněmu, ale nedlouho na to byl umístěn na Říšském ministerstvu vnitra, kde převzal kontrolu nad pořádkovou policií (Ordnungspolizei – Orpo). Roku 1942 byl povýšen na Oberstgruppenführera (generálplukovníka) SS a generálplukovníka policie. Od 5. června 1942 do 24. srpna 1943 zastával úřad říšského protektora v Protektorátu Čechy a Morava. Po válce byl souzen za spáchané válečné zločiny a odsouzen k trestu smrti.
http://en.wikipedia.org/wiki/Kurt_Daluege ze dne 27. 9. 2005.

mladých protektorátních příslušníků. Prapory měly být použity k pořádkové službě v případě náletů, při katastrofálních a jiných mimořádných situacích. Výcvik byl policejní i vojenský. Prapory nazvané Čechy a Morava byly pěší. Třetí, protipožární, byl útvarem plně motorizovaným. Část výcviku prodělávali členové těchto jednotek doma, část v Německu, především ve městech nejvíce bombardovaných.⁸⁴⁹ Do Říše jich bylo posláno víc než tisíc. Jejich zaškolování probíhalo v braniborském městě Beeskow, kde byl utvořen protipožární pluk z již jmenovaných praporů. Pluk prošel nasazením v Lübecku. Samostatné prapory pak asistovaly při vyprošťování lidí v bombardovaném Kielu, Brémách, Hamburku či Porúří. Nejpikantnější na celém nasazení policejních čekatelů je skutečnost, že se většina z nich přihlásila k policii právě z toho důvodu, aby se vyhnuli pracovnímu nasazení v Říši.⁸⁵⁰ Kromě nasazení v Říši byly policejní síly využívány i při brigádách v protektorátu – například při svozu okopanin.⁸⁵¹

Zatímco policejní čekatelé se k protipožární službě nepřímo „přihlásili“, muži určení pro službu v protektorátní protiletectké ochraně byli jednoduše povoláni příslušným oberlandrátem. Na 1 500 z nich bylo po několikadenním soustředění odesláno do kurzů německé protiletectké policie v Kielu a Dortmundu. Zde absolvovali jednoměsíční výcvik, po němž už jako kompletně připravená jednotka zasahovali při spojeneckých náletech na severoněmecké přístavy a města v Porúří. Nedobrovolné odchody k Luftschutzu proběhly ve dvou vlnách v říjnu 1942 a v červnu 1943.⁸⁵²

Povolávání mnoha Čechů k protiletectké obraně vyvolalo četné fámy o to, že bojové nasazení na sebe nedá dlouho čekat v podobě vojensky organizovaných pracovních praporů mimo území protektorátu nebo i blízko fronty.⁸⁵³

Přestože byli nuceně nasazení do polovojenských organizací povolávání podle stejných právních norem jako ostatní, jejich postavení se značně odlišovalo. Museli se podrobovat tuhé kázní, a to i v mimopracovní době, a jejich případné

---

⁸⁴⁹ F. MAINUŠ, Totální nasazení, s. 78.

⁸⁵⁰ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 54-55.

⁸⁵¹ Hlášení velitele německé pořádkové policie v protektorátu o náladě českého a německého obyvatelstva a policejních akcích za říjen 1941. L. LINHARTOVÁ – V. MĚŠŤÁKOVÁ – J. MILOTOVÁ (edd.), Heydrichova okupační politika, s. 79.

⁸⁵² Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 56.

⁸⁵³ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 174.

prohřešky spadaly pod jurisdikci nikoli civilních, ale vojenských a policejních soudů. Od ostatních nuceně nasazených se odlišovali i navenek – nosili totiž uniformu.⁸⁵⁴

Od sklonku zimy 1943 začaly úřady práce znovu posílat stovky českých mužů k oddílům Luftschutzu, ke zmíněným stavebním praporům. Muži se tam měli vycvičit a po určité době se vrátit do protektorátu.⁸⁵⁵

Až dosud jsme se zabývali otázkou pracovního nasazení českých lidí. Je však málo známou dějinnou kapitolou, že někteří Češi museli za Třetí říši dokonce bojovat! A proč? Protože byli jejich občany... Musíme se proto podrobněji podívat na to, kdo z československých občanů se změnil na občana nacistické Třetí říše.

Bývalé čs. státní občany, kteří za války sloužili v rámci německé branné moci, lze rozdělit do několika kategorií: 1. Němci z oblastí, které byly po Mnichovu přičleněny k Říši a hlásili se k německé národnosti (tudíž od roku 1939 podléhali branné povinnosti), 2. Slezané (tj. osoby, žijící na území, které bylo po Mnichovu zabráno Polskem a po jeho porážce začleněno do Říše), kteří dostali Volksliste III. a byli národnostně postaveni mezi Čechy, Poláky a tzv. Volksdeutsche (podléhali branné povinnosti od roku 1941), 3. Češi s jedním rodičem Němcem, který se buď sám přihlásil, nebo mu byla národnost německými úřady prokázána, nebo Češi původem ze Sudet nebo s německými školami, byli různými způsoby donucováni k německému občanství, na jehož základě byli odvedeni. To se týkalo též Čechů ze Sudet, kteří neoptovali ve stanovené lhůtě pro českou národnost a protektorátní příslušnost (byli odváděni od roku 1941), 4. Češi z protektorátu jako všechny osoby neněmecké národnosti sice nebyli odváděni do německé armády, ovšem s výjimkou těch, kteří žádali o přiznání německého občanství (tzv. Volksdeutsche), nebo se přihlásili dobrovolně.⁸⁵⁶

Podívejme se nejdříve na Čechy v německých branných silách. Ve Wehrmachtu sloužily v průběhu války tisíce rodilých Čechů. Nejednalo se přitom o poněmčené kolaboranty, ale o mladé muže, kteří se do německé armády dostali

---

⁸⁵⁴ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), *Museli pracovat pro Říši*, s. 50.

⁸⁵⁵ F. MAINUŠ, *Totální nasazení*, s. 77.

⁸⁵⁶ L. KUDRNA, *Když nelétali. Život našich letců v Polsku, Francii a Británii za 2. světové války*, Praha 2003, s. 211.

nedobrovolně a český národ nikdy nezradili. Mnozí z nich dokonce z Wehrmachtu dezertovali a dostali se do československých zahraničních jednotek.⁸⁵⁷

Když se německá armáda vyrovnávala s obrovskými ztrátami po první i druhé ruské zimě, Hitler trval na svém, že „*Češi nejsou hodni cti býti povoláni do zbraně, protože jsou nepolepšitelní a zrádlní*“. I kdyby se jejich vojenské nasazení omezovalo pouze na dobrovolníky, stejně by nechtěl, „*aby mu Češi po válce předložili politickou směnku, která by v důsledku (české) krve prolité pro Říši obsahovala požadavky pro něj nesplnitelné*“. Hitler nechtěl připustit, aby si Češi vybojovali právo na své poválečné zachování ve střední Evropě.⁸⁵⁸

I K. H. Frank se bojového nasazení Čechů obával a měl v tomto směru Hitlerovu plnou podporu. Při jednání mezi nimi dne 3. října 1942 sudetoněmecký předák „Vůdce“ varoval před vojenským nasazením Čechů, vzhledem ke zkušenostem z rakousko-uherské monarchie i vzhledem k jejich politickým postojům. Z jiné strany se rovněž navrhovalo rozšířit na protektorát pracovní službu a včlenit Čechy do policejních oddílů. Ale i to Hitler zamítl⁸⁵⁹. Je ale velmi pravděpodobné, že Hitler později nasazení českých dobrovolníků na frontu minimálně zvažoval.⁸⁶⁰

Navzdory Hitlerovým snahám se rodilí Češi do německé armády stejně dostali. Stalo se tak zcela nedobrovolně, v rámci umělého vytváření „nových Němců“ ve dvou specifických regionech na severní Moravě: v Těšínském Slezsku a na Hlučínsku. Přitom se jednalo o oblasti, které měly převážně český charakter. V regionu Těšínské Slezsko Češi rukovali v důsledku promyšleného podvodu s Volkslisty a „slezskou národností“. V oblasti Hlučínska, které před rokem 1918 patřilo k Německu, zase v důsledku zneužití skutečnosti, že se jednalo o bývalé

---

⁸⁵⁷ F. EMMERT (ed.), *Češi ve Wehrmachtu*, s. 8.

⁸⁵⁸ Tamtéž, s. 11.

⁸⁵⁹ „*Kdyby staří Římané nevzali Germány do svých legií, germánský sedlák by se sotva kdy mohl stát vojákem, který pak byl schopen zničit Řím. (...) Proto musím všem českým žádostem o povolení k ustavení vlastního vojska (i když jen v tak malém měřítku), odpovědět kategorickým ‚Ne‘. Neboť každý Čech, pokud je neozbrojen, je svou podlézavostí, a když ozbrojen, pak svým velikášstvím, nanejvýš nebezpečný.*“ Hitler u večere dne 16. 5. 1942. B. ČELOVSKÝ (ed.), *So oder so*, s. 340.

⁸⁶⁰ Není to však zcela jisté vzhledem k této torzovité zprávě: „*Dvě divize dobrovolníků, Čechy a Morava (dvě slova nečitelná). Vůdce si to chce (tři slova nečitelná) rozmyslit.*“ Himmlerův zápis o audienci u Hitlera ze dne 22. 9. 1942. B. ČELOVSKÝ (ed.), *So oder so*, s. 376.

území tzv. „staré říše“ a na starousedlé Čechy se proto v roce 1938 nahlíželo jako na „bývalé Němce“, protože před rokem 1918 byli po celé generace pruskými a německými občany.⁸⁶¹

Lidé, kteří žili na území Těšínska a Hlučínska, neměli příliš na vybranou. Museli se s danou situací vyrovnat, pokud chtěli žít v klidu a nevyvolávat rozruch. Rozhodnutí hlavy rodiny, byť podepsané pod nátlakem, pak zasáhlo všechny její členy.⁸⁶²

Samozřejmě nás nijak nepřekvapí, že když mohli Češi nedobrovolně sloužit u Wehrmachtu, že mohli předtím absolvovat i službu u RAD (Reichsarbeitsdienst).⁸⁶³ To bylo svým způsobem završení jistých plánů z minula, i když si to zrovna takhle asi čelní nacističtí pohlaváři nepředstavovali.

Již na podzim roku 1940 se rozhodovalo o asimilaci Čechů způsobilých k poněmčení. Mezi Frankem a Daluegem v této otázce nepanovala shoda. Daluege

---

⁸⁶¹ F. EMMERT (ed.), Češi ve Wehrmachtu, s. 12.

⁸⁶² „Němci navíc přišli s nátlakem, aby se všichni Češi na Těšínsku přihlásili ke „slezské národnosti“ a podepsali jim tzv. Volkslist III. Podle té římské číslice jsme tomu říkali „stát se německým občanem třetí kategorie“. Mého otce, který tehdy pracoval jako dělník na šachtě, si zavolali na úřad celkem třikrát a přemlouvali ho, aby jim listinu podepsal. Pokaždé odmítl a vysvětloval, že je Čech a že německy neumí. Takže jim nic podepisovat nebude. Pak si ale jeho a všechny dělníky, kteří „ještě nepodepsali“, svolali hromadně a dali jim na vybranou: „Bud' teď hned podepíšete a zůstanete i se svými rodinami na Těšínsku, anebo vás všechny šupem pošleme na práce do Vestfálska na druhé straně Německa, kde jsou také uhelné doly.“ Jinými slovy, bud' vás poněmčíme tady, nebo tam. Vyberte si, jestli při tom chcete zůstat doma. Takže chlapi začali podepisovat. Přijetí „říšského občanství“ (na tzv. odvolání) se přitom vztahovalo i na neplnoleté děti, mezi které jsem v té době úředně patřil já.“ Vzpomínka Otmar Malíře, in: F. EMMERT (ed.), Češi ve Wehrmachtu, s. 20.

⁸⁶³ „V červnu 1944 mi bylo šestnáct let. Proto jsem byl nejprve poslán na tři měsíce k Říšské pracovní službě do Hamburku. Musím říci, že oproti pozdějším zážitkům to bylo u pracovní služby docela dobré. Tehdy ještě fungovalo zásobování i dopravní spojení, takže životní podmínky u Hamburku byly celkem snesitelné. Nepříjemnými zážitky byly samozřejmě časté nálety. Naš útvár byl ubytován v kasárnách asi třicet kilometrů za městem. Tam jsme museli absolvovat třítydenní základní výcvik. Místo zbraní jsme přitom používali jen obyčejné rýče. Potom nás přidělili na práce. Naším úkolem bylo opravovat železniční koleje u dělostřeleckých bunkrů v rekreační oblasti Blanken See. Ty koleje vedly do bunkrů, ve kterých byly ukryty dalekonosné kanóny umístěné na speciálních pojízdných vagónech. Každý den vyjeli po kolejích ven a ostřelovaly přes moře britské pobřeží. Po skončení palby zase zajely zpátky do krytů. Téměř každou noc přilétala britská a americká letadla a kryty i kolejnice bombardovala. Naším úkolem bylo opravovat a udržovat koleje v provozu.“ Vzpomínka Jana K., in: F. EMMERT (ed.), Češi ve Wehrmachtu, s. 94.

brzy po svém nástupu do funkce navrhoval, aby byli do Říšské pracovní služby přijímáni dobrovolníci, pokud se mohou poněmčit. Vedoucí této organizace byl v srpnu 1942 srozuměn s tím, že se začne s malým kontingentem 2 000 mužů a 2 000 žen. Měli se spolu s Němci zapojit do práce v oddílech pracovní služby. Záměr se zrodil ve stejnou dobu jako dotaz vrchního velení pozemních vojsk, zda je možné sestavit útvar českých dobrovolníků pro nasazení na frontě a užít na frontě i vládní vojsko. Nerozhodnuta byla rovněž otázka nasazení Čechů k dělům protiletadlové obrany při náletech na Škodovku a na brněnskou Zbrojovku, stejně jako sestavování policejních praporů z řad vládní policie a četnictva pro použití na frontě i v týlu.⁸⁶⁴

I na Slovensku vznikla po vzoru Říšské pracovní služby „Slovenská pracovní služba“, která byla povinná pro všechnu mládež od 18 do 25 let. Výchova mládeže se uskutečňovala v půlročních pracovních táborech. Vedoucí Slovenské pracovní služby byli školeni v Německu.⁸⁶⁵

Zpět k Čechům ve Wehrmachtu. Je třeba si uvědomit, že německá vojenská uniforma představovala prostředek, který mohl pomoci při vyhnutí se nucenému pracovnímu nasazení. Ovšem, tento případ uvádím spíše jako určitou kuriozitu.⁸⁶⁶ Jinak se domnívám, že se však jednalo o typický případ „vyhánění čerta ďáblem“.

Dezertovat z Wehrmachtu nebylo právě snadné (a to ani pokud dotyčný již padl do zajetí spolu s ostatními vojáky). Uprchlík se tak musel potýkat s řadou rizik – největší z nich představoval hněv nedávných spolubojovníků, nemenším problémem mohlo být přesvědčení spojeneckých vojáků o tom, že není radno

---

⁸⁶⁴ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 353-354.

⁸⁶⁵ M. MOULIS, Mládež proti okupantům, s. 216-217.

⁸⁶⁶ „Úřad práce mi přidělil namáhavou práci v zemědělství. Byla to strašná dřina a výdělek malý. Alespoň nám ale zajistili nocleh, i když jen na dřevěné pryčně v baráku s ostatními. V té době již v nacistickém Německu platila pracovní povinnost pro mladé muže v mém věku, takže se ze mě stal v podstatě novodobý otrok. Jediný způsob, jak se z této neradostné pozice dostat ven, bylo nechat se naverbovat k námořnictvu. To slibovalo romantiku a dobrodružství. Který kluk se nikdy nechtěl stát námořníkem? Plavit se po světových mořích, poznávat cizí kraje? A tak jsem se jako sedmnáctiletý, světa neznalý kluk nechal zlákat. Jenže jsem měl smůlu. V roce 1941 mě nečekal žádný zámořský parník, ale pouze Kriegsmarine (válečné námořnictvo – pozn. T. K.)“. Vzpomínka Gerharda B., in: F. EMMERT (ed.), Češi ve Wehrmachtu, s.114.

věřit ihned někomu v německé uniformě.⁸⁶⁷ I samotný moment zajetí spojeneckými vojáky představoval pro novopečeného zajatce značné riziko, kdy byl přímo ohrožen život dotyčného.⁸⁶⁸

---

⁸⁶⁷ „Využili jsme situace, když jednou v těsné blízkosti tábora prolétla německá letadla a pokusila se kousek od nás bombardovat nějaký britský cíl. Všichni němečtí zajatci se seběhli na severní stranu tábora, tlačili se u plotu a s hlasitými výkřiky sledovali nepříliš úspěšný nálet. Tehdy jsem řekl Michalovi: „Pojď, musíme se o to pokusit teď nebo nikdy. Zmizíme za latrínou, aby nás ostatní neviděli, a přivoláme přes plot britskou hlídku.“ Vzdalovali jsme se od ostatních pomalu, abychom nevzbudili pozornost. Za latrínami jsme se pak dostali až přímo k drátěnému oplocení. Měli jsme štěstí, že na druhé straně procházel zrovna jeden britský seržant. Já jsem anglicky skoro vůbec neuměl a tak jsem na něho zavolal jen to, na co má slovní zásoba stačila: „Hello, Kamarad. I am not German, I am Czech.“ On se zastavil a podíval se na nás: „Are you Czech? Really? Not German?“ „Not German,“ opakovali jsme, „We are Czechs“. Pak jsem se snažil vysvětlit, že chceme do „Czech Army“. On už se na nic dalšího neptal, sundal z ramene samopal, stáhl ostnatý drát a přidržel nám ho u nohou, abychom mohli přelézt. A byli jsme na svobodě! Jak to najednou bylo jednoduché!! Vysvětloval jsem, že v táboře je ještě dalších šest Čechů, kteří se také chtějí dostat ven. Seržant nám přislíbil, že to zařídí, a předal nás výš. Nejprve svému kolegovi, jenž nás odvedl přímo na velitelství stráže, které bylo mimo samotný tábor. Tam nás dále vyslýchal nějaký poručík. Teprve až jemu jsem ukázal své školní vysvědčení a také svoji vojenskou knížku, která přitom podle vojenských pravidel do rukou nepříteli nepatří, ale mně to bylo jedno, protože za nepřátelskou armádu jsem beztak považoval wehrmacht. On si obojí prohlédl a porovnal údaje mezi vojenskou knížkou a vysvědčením. Doklad z měšťanky pak zkoumal proti světlu, až dokud na něm nenašel zřetelný vodotisk Československé republiky. To mu stačilo. Britové byli velmi důvěřiví. Koneckonců, skuteční Němci by o dezerci stejně neměli zájem. (O vyloženou dezerci patrně ne, ale jsou dokumentovány případy, kdy se např. sestřelení čeští Němci vydávali za Čechy, jelikož se domnívali, že jim to přinese místo zajetí nějakou hmotnou výhodu. – pozn. T. K.) To se všeobecně vědělo. Takže vlastně ani nebyl důvod nás podezírat.“ Vzpomínka Otmara Malíře, in: F. EMMERT (ed.), Češi ve Wehrmachtu, s. 24-25.

⁸⁶⁸ „Tu mě obskočilo asi pět vojáků: „Ruky věrch!“ Řekl jsem jim, že nejsem Němec. Mezi nimi byl také mladý poručík a když jsem řekl, že jsem Čech, tak se ptal: „Jak to, vždyť Češi bojují s námi a ty v německé uniformě bojuješ proti nám.“ Tu jsem mu krátce řekl, že jsem ze zabraného území. Před tím mi jeden mladý voják vytrhl bajonet, který jsem zapomněl zahodit, a mihnul mi ostřím před očima. Myslel jsem, že mám po očích. Byl mezi nimi také již starý voják. Ten mě uklidňoval, nabízel mi machorku a říkal, že za 1. světové války byl také v zajetí a že budu žít, ale že ženy se mi nezachce. Pak mě ten starý voják s jedním mladým doprovázeli na jakýsi štáb, dozadu. Tam v domku byl ruský plukovník, který mě vyslýchal. Na stole měl rozloženou mapu a já jsem mu vše vypovídal. Chtěl jsem jim nějak pomoci. Když jsem však skončil, vzal do rukou nagan (Nagant – pozn. T. K.) (pistole v dřevěném pouzdru), namířil na mě a začal na mě křičet, že lžu, že mě ihned zastřelí. Připadalo mi, že je opilý. Tu vešla do mě zlost a křičel jsem: „Tovarišč pulkovník, strilaj!“ Přitom jsem mu trhnul blůzou. Položil pistoli na stůl a řekl: „Govori ješčo ráz.“ Znovu jsem vše opakoval. Odtud jsem se

I Češi z odtržených území, kterým nacisté celkem bez problémů prokázali německé předky, byli odvedeni do Wehrmachtu. Samozřejmě, že i oni se snažili přeběhnout k „nepříteli“. Stal se i případ, kdy člověk, který byl vězněn dva roky v koncentračním táboře, poté byl poslán na nucené práce a nakonec skončil ve Wehrmachtu. Z tohoto příkladu je vidět, jak je celá problematika komplikovaná a nejednoznačná.⁸⁶⁹

Někteří čeští Němci s česky znějícími jmény sloužili jako letci v Luftwaffe. Poté, co byli zajati, se neúspěšně pokoušeli vyhnout zajetí tím, že se vydávali za Čechy a snažili se vstoupit do československého letectva v zahraničí. Je znám případ jednoho německého letce, který byl po sestřelení na Maltě zajat, vzat do důstojnické jídelny a opit. Poté začal tvrdit, že raději bojuje za Hitlera, než aby pro něj musel pracovat v továrně. Tyto případy značně komplikovaly československou zahraniční akci. Představitelé exilu pak byli nuceni vysvětlovat, že i když se dílem jedná o bývalé příslušníky československého letectva, jsou německé národnosti.⁸⁷⁰

Je tedy více než zvláštní, že za Třetí říši museli válčit Češi, kteří na jejím vítězství neměli sebemenší zájem, zatímco nabídky české fašistické spodiny, která se hrnula do války proti Sovětskému svazu, zůstaly neoslyšeny.

Po 1. září 1939 se několik stovek Čechů, ponejvíce příslušníků pronacistické Vlajky a jiných pravicových uskupení, přihlásilo do Wehrmachtu. Rovněž v následujícím období předkládala Vlajka neustále návrhy na oficiální získávání

---

dostal do místa, kde již byla skupina zajatých Němců. Odvezli nás v nákladním autě na železniční stanici a dali nás do policejního vagonu. Jeli jsme několik dní a nocí. Nedali nám nic jíst ani pít, až poslední den dali každému slanečka. Toho jsem snědl i s hlavou, jaký jsem měl hlad. Pak jsme měli palčivou žízeň a vodu nám nedali. Pamatuji se, že jsem ležel nahoře na lavičce a jazyk jsem měl vyplazený u malého okénka, abych tak zachytil trochu vlhkosti ze vzduchu. Němci křičeli a nadávali Rusům. Já jsem si říkal, že nebudu nadávat, neboť jsem šel do zajetí dobrovolně. Teprve po několika hodinách nám dali napít vody. Uvnitř všechno hrozně pářilo. Pak jsme měli další problém, že nás nechtěli pustit na malou stranu. Konečně jsme byli na místě. Dole před vagonem stáli vojáci se psy. Museli jsme se seřadit do trojstupeň a kleknout, pak jsme šli a přišli před zajatecký tábor.“ F. KONEČNÝ, Vzpomínky z mého života. <http://www.senio.cz/index.php?w=art&id=1105&rub=93&s> ze dne 17. 7. 2005.

⁸⁶⁹ M. MOULIS, *Mládež proti okupantům*, s. 129.

⁸⁷⁰ L. KUDRNA, *Když nelétali.*, s. 210-211.

dobrovolníků v Čechách a na Moravě a pokoušela se tím přivádět do rozpaků Národní souručenství, které se nemohlo takovému návrhu veřejně postavit.⁸⁷¹

Podle zprávy neznámého policejního referenta již na počátku okupace byla Vlajka organizace, která chtěla odstranit všechny přívržence bývalého režimu, neměla pevnou organizační základnu a měla nebezpečné úzké vazby na německé kruhy: Měla být ve spojení s pražským *arbeitsamtem* (úřadem práce) a snad i s ministerstvem propagandy.⁸⁷²

Vlajkaři sloužili okupantům především jako konfidenti a špióni. Ve zpravodajské oblasti spolupracovali hlavně s Českou pracovní frontou⁸⁷³, zejména v továrnách s válečně důležitou výrobou. Mnozí členové závodní stráže (*Werkschutz*) byli vlajkaři, kteří měli za úkol sledovat zaměstnance a odhalovat případné sabotáže.⁸⁷⁴

Na oslavu Hitlerových jednapadesátých narozenin (20. 4. 1940) iniciovala Vlajka sběr kovů a starého železa, jehož organizování se nakonec účastnila i protektorátní vláda a Národní souručenství. Hubený výsledek akce pokryly jen nucené dodávky a vládní nákupy ve sběrnách. Například funkcionáři Národního souručenství se bránili tvrzením, že jde o dobrovolný dar a že oni sami za svou osobu nemají co dát.⁸⁷⁵

---

⁸⁷¹ D. BRANDES, *Češi pod německým protektorátem*, s. 123.

⁸⁷² M. NAKONEČNÝ, *Vlajka*, s. 106.

⁸⁷³ Česká pracovní fronta vznikla v létě 1939 jako jakási vlajkařská odborová organizace. V jejím čele stál krátce Ing. František Šimerda, který byl pro spolupráci s Národním souručenství, což se Rysovi nelíbilo. Ve funkci ho proto nahradil Dr. Jan Jílek, který byl předtím už angažován v Hnutí za nové Československo. Poté, co jeho německá manželka přihlásila své děti k německé národnosti, byl i Jílek funkce zbaven. Pak se stal vedoucím České pracovní fronty Alois Svoboda, kterého později nahradil Josef Hallman, jeho dosavadní zástupce. Základním organizačním prvkem České pracovní fronty byly tzv. závodní jednotky, které podléhaly místnímu a krajskému zmocněnci Vlajky. Česká pracovní fronta vydávala vlastní bulletin, pomocí kterého byly udílány pokyny. Není jasné, kolik měla tato organizace členů, ale určitě byla zastoupena v každém větším podniku. Byla pořádána různá školení a členové České pracovní fronty měli vlastní modré uniformy, které se mírně odlišovaly od černých uniforem Svatoplukových gard (úderných oddílů Vlajky – pozn. T. K. Česká pracovní fronta byla analogií DAF a spolupracovala i s *Werkschutzem*. M. NAKONEČNÝ, *Vlajka*, s. 232-233.

⁸⁷⁴ Tamtéž, s. 144.

⁸⁷⁵ D. BRANDES, *Češi pod německým protektorátem*, s. 130-131.

Sběr starého haraburdí ale nebyl fašistům po chuti. Chtěli bojovat. Vlajkaři chápali své možné frontové nasazení jako možnost, jak si vysloužit uznání.⁸⁷⁶

Začátkem června 1940 žádala Vlajka znovu nasazení vlajkařů-dobrovolníků na frontu. Okupační správa však sdělila Rysovi, že požadované nasazení dobrovolníků nebude uskutečněno, ale že může upozornit členy ČNST (Český národně socialistický tábor – organizace, která měla sloučit všechny protektorátní fašistické skupiny, kde měla mít hegemonii právě Vlajka) na to, že „*zvláště při žňových pracích vyskytují se možnosti k aktivnímu osvědčení se a účasti na nynějším boji.*“ Vlajkaři se tedy mohli lépe uplatnit v „boji o zrna“ než v boji na frontě.⁸⁷⁷

Vlajka byla majoritní protektorátní společností izolována, protože se soustředila především na udavačství a podivnou agitační činnost. Lidé neradi četli sáhodlouhé traktáty, které byly plné úplně cizího myšlení a odporovaly mentalitě, duchu i potřebám národa. Vlajkařské plány ztroskotaly i na neschopnosti vlajkařů prezentovat se jiným způsobem než jen jako „gangsteři obchodující s neštěstím národa“.⁸⁷⁸

Po zhroucení Francie v červnu 1940 navštívil Hácha Konstantina von Neuratha a učinil nabídku „*aktivní pomoci českého národa bojující Říši*“. Protektor ji formálně přijal, ale ještě si přál promyslet způsob provedení. Čechům stále moc

---

⁸⁷⁶ „*Eliminovati členstvo ČNST – Vlajky z tzv. národa, dáti svoje síly bez výhradně k dispozici německým místům, spontánně se hlásiti k dobrovolné vojenské službě, ať již česká vedoucí místa chtějí, nebo nechťejí a žádati pro členstvo ČNST – Vlajka říšské státní občanství. Nemělo by smyslu a nebylo by spravedlivé obětovati malou sice, ale novému světovému názoru na smrt oddanou skupinu Čechů-Vlajkařů osudu oné zkažené české krve. V takovém případě bude lépe padnouti čestně na frontě za říši jako její občan, než po všech obětech živořiti mezi šuškalý atd., spravedlivým trestem postiženými. Národ, který nechce pochopit novou dobu, a cestu ke svému rozkvětu, nemá pak už práva na život. My jsme hlásali nacionálněsocialistické ideje v přátelství k německému národu již v době, kdy nás pronásledoval starý režim. Proč bychom měli nyní jíti touže trnitou cestou, kterou si národ sám ve své tvrdohlavosti připravil? (...) Měkká sentimentalita a přepjatý cit pro duchovně a tělesně z vlastní vůle hynoucí národ nemá zde místa. Koneckonců jde o nacionálněsocialistické uspořádání světa a nejen o český národ, který se staví stále k odboji.*“ T. PASÁK, Český fašismus, s. 347.

⁸⁷⁷ M. NAKONEČNÝ, Vlajka, s. 162.

⁸⁷⁸ T. PASÁK, Český fašismus, s. 305.

nevěřil a proto zamítl (respektive prohlásil, že bude celou problematiku „nadále sledovat“) i Háchovu prosbu o propuštění internovaných občanů a studentů.⁸⁷⁹

Skoro ve všech částech Čech se rozšířila zpráva, že Hácha jel nabídnout Hitlerovi mobilizaci Čechů proti sovětskému Rusku. Po jeho návratu i potom později se podle fám měli Češi na co těšit. Současně se také proslýchalo, že byl státní prezident vyzván dát Čechy k dispozici pro vojenskou službu.⁸⁸⁰

Když Vlajka začala útočit na nacistického chráněnce Emanuela Moravce, podepsala si tím svůj vlastní ortel smrti. Z tohoto důvodu byl zatčen Jan Rys a jeho další čelní spolupracovníci, kteří byli pak internováni v koncentračních táborech. Další část vlajkařů byla pracovníčně nasazena v Říši, aby se zabránilo potenciální možnosti jejich opětovnému spolčování se. Mezi těmito lidmi byla i Rysova milenka Hana Hradecká, která byla nasazena do mnichovské textilní továrny. Na přelomu let 1942 – 1943 přestala Vlajka fakticky existovat.⁸⁸¹

Ukázalo se, že nacisté použili Vlajku jen jako nátlakový prostředek na vládu a Národní souručenství, ale nikdy ji nechápali jako rovnocenného partnera. Jan Rys se domníval, že nacistům jde především o spolupráci jeho hnutí s Moravcem, a tak doufal, že se mu nakonec podaří tohoto nacistického exponenta a politického konkurenta zlomit. Okupanti však byli jiného názoru.⁸⁸²

Po rozprášení ústředního vedení Vlajky se zbylí členové rozštěpili do tří skupin. Jedna byla po několika týdnech rozpuštěna komisařským vedoucím, druhá přešla k Emanuelu Moravcovi do Veřejné osvětové služby a třetí vstoupila po určitém čase do Technische Nothilfe, kde zastávala funkci vedoucích.⁸⁸³

Jeden z vlajkařských velitelů pořádkových služeb Vladislav Skalička byl nasazen do této organizace.⁸⁸⁴

---

⁸⁷⁹ R. KVAČEK, – D. TOMÁŠEK, *Causa Emil Hácha*, s. 88.

⁸⁸⁰ *Denní zpráva tajné státní policie v Praze* ze dne 1. 7. 1941. B. ČELOVSKÝ (ed.), *So oder so*, s. 289-290.

⁸⁸¹ M. NAKONEČNÝ, *Vlajka*, s. 222; D. BRANDES, *Češi pod německým protektorátem*, s. 345.

⁸⁸² T. PASÁK, *Český fašismus*, s. 347.

⁸⁸³ *Tamtéž*, s. 348.

⁸⁸⁴ M. NAKONEČNÝ, *Vlajka*, s. 268.

I poté, co byli rozeznáni, nepřestávali tito lidé provádět svou protičeskou a kolaborantskou činnost. Vlajka nabádala své členy, aby i v Říši pátrali po sabotérech.⁸⁸⁵

Vlajkaři byli fanaticky oddáni myšlence nacismu. Tomuto pojetí také odpovídala instrukce vedoucího České pracovní fronty Hallmana. Když byl nasazen na práci do Německa, domníval se, že jde splnit povinnost k „nacionálně socialistické revoluci“, a vydal proto ostatním nasazeným vlajkařům rozkaz k „odhalování nepřátel a zákeřníků ve výrobě“. V době od října do konce prosince 1942 bylo odesláno na práci do Německa 350 vlajkařů. Mezi nasazenými dělníky pak pracovali většinou jako udavači.⁸⁸⁶

Mezi nasazenými dělníky v Říši se snažila působit i fašistická organizace Česká autonomní strana dělnická. Její snahy se však nesetkaly s kýženým ohlasem. Jediný, kdo měl zájem na její existenci, byl Hlavní říšský bezpečnostní úřad. Nasazení Češi věděli, že je strana ve spojení s nacisty, a proto s ní odmítli spolupracovat.⁸⁸⁷

Na konci roku 1942, když se vyhrotily rozpory v Kuratoriu pro výchovu mládeže, došlo k čistce a propuštění zaměstnanci byli pracovními úřady odesláni do Říše.⁸⁸⁸

Do kuratoria se předtím hlásili lidé, kteří se tak chtěli vyhnout nucenému nasazení v Říši, ale zároveň také ze zjištěných důvodů.⁸⁸⁹

V prosinci 1943 vedení kuratoria navrhlo okupantům zorganizování symbolické české jednotky k obsluze protiletceckých baterií. Němci však měli obavu z toho, dát Čechům jakoukoliv zbraň a návrh zamítli.⁸⁹⁰

I fašisté z budějovické pobočky Národní árijské kulturní jednoty byli nasazeni na práci do Říše, a proto byla tato pobočka 31. srpna 1944 rozpuštěna.⁸⁹¹

Jinou fašistickou organizací, která se dala plně do služeb okupantům, byl Český svaz válečníků. Jeho první větší akcí bylo memorandum říšskému

---

⁸⁸⁵ M. NAKONEČNÝ, Vlajka, s. 200-201.

⁸⁸⁶ T. PASÁK, Český fašismus, s. 348.

⁸⁸⁷ Tamtéž, s. 297.

⁸⁸⁸ M. MOULIS, Mládež proti okupantům, s. 144.

⁸⁸⁹ Tamtéž.

⁸⁹⁰ Tamtéž, s. 151.

⁸⁹¹ M. PECHA – V. VONDRA, Českobudějovicko v době nacistické okupace, s. 86.

protektorovi Neurathovi, ve kterém mu byly nabídnuty síly svazu v boji na frontě po boku nacistických vojáků. Tuto nabídku učinil předseda svazu generál ve výslužbě Otto Bláha. Stalo se tak v březnu 1941. Žádost byla zamítnuta s odůvodněním, že je Čechům služba v německé armádě zapovězena. Za dva měsíce se generál Bláha obrátil na Gestapo v Praze a nabídl členy svazu k využití na pracovních úřadech. Počátkem července 1941 požádal K. H. Franka, aby se svaz podílel na organizaci pracovní povinnosti a aby byla česká mládež vychovávána v duchu Hitlerjugend.⁸⁹²

Po odmítnutí nabídky Českého svazu válečníků o bojové zapojení Čechů bylo jasné, že Češi se ve své většině nemůžou ztotožnit s říšskou myšlenkou, i když státní prezident při příležitosti zavedení celní unie mezi Říší a protektorátem vyzval Čechy, aby přijímali německé říšské občanství.⁸⁹³

Vedoucí představitelé Českého svazu válečníků se znovu v dubnu 1944 shodli na tom, aby bylo české vojsko posláno na frontu bojovat proti sovětské armádě. Generál Robert Rychtrmoc chtěl vyslat do akce českou armádu o síle 600 000 mužů. Sestavení této mohutné vojenské síly se mělo uskutečnit mobilizací patnácti mužských ročníků ve věku od 21 do 35 let. Tento požadavek tlumočil prezidentu Háchovi dne 25. dubna. Mobilizační návrhy oprášil Rychtrmoc znovu o rok později, v dubnu 1945. Tehdy doporučil mobilizovat osm starších a osm mladších ročníků. Tehdy však již nezbyval na podobné plány čas, jelikož do konce války zbývalo několik posledních týdnů.⁸⁹⁴

Dobrodruzi z Českého svazu válečníků a militantní přívrženci české fašistické Vlajky se pak v průběhu okupace dobrovolně „poněmčili“ (přihlásili se k německé národnosti a prošli rasovými zkouškami) a k Waffen SS se už pak dostali jako „Němci“.⁸⁹⁵

Fašisté z Nacionálně socialistické české dělnické a rolnické strany (Strany zeleného hákového kříže) přijali v roce 1942 německou národnost a byli zařazeni

---

⁸⁹² T. PASÁK, Český fašismus, s. 308; D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 168.

⁸⁹³ Tamtéž, s. 147.

⁸⁹⁴ T. PASÁK, Český fašismus, s. 366.

⁸⁹⁵ F. EMMERT (ed.), Češi ve Wehrmachtu, s. 9.

do pořádkových ozbrojených útvarů. Vykonávali službu v Polsku při ochraně železnic.⁸⁹⁶

Fašisté, kteří přijali německé občanství, byli povoláni přímo do frontového území nebo do pomocných útvarů. Například H. Olšák, krajský vedoucí Zeleného hákového kříže ve Zlíně a zároveň konfident Gestapa, se dostal v rámci Todtovy organizace a RAD do Přemyšlu a do Minska, kde se stal velitelem ruských pracovních kolon. V surovosti si v ničem nezdal s příslušníky SS. Pracovní oddíl vodil do práce pomocí nahajky, obušku a hole. Podle poválečné zprávy své podřízené denně týral do krve, aby si na nich vynutil co největší pracovní výkon. V Přemyšlu mlátil Žida obuškem vyztuženým drátem po chodidlech a nakonec ho vyhnal s rozbitou tváří na dvorek, kde musel běhat dokola. Na Olšákův popud byl později zastřelen za krádež chleba. Případ tohoto fašisty není ojedinělý.⁸⁹⁷ I proto si myslím, že dnes je již naprosto přežitý obraz všech Čechů jako „obětí nacistické okupace“. Výše uvedené případy české fašistické lůzy ukazují vyloženě aktivní participaci na válečném utrpení. Je však nutno dodat, že se jednalo pouze o malou skupinku zvrhlých individuí. Český národ byl ve své většině vůči okupantům odmítavý, avšak nevyvíjel nijak komplexní podvratnou činnost, které by se nacisté museli obávat. Ta byla záležitostí nevelkého počtu lidí, kteří se dokázali postavit zlu.

Ke konci války se někteří „Němci“ začali opět pragmaticky hlásit ke svému češství.⁸⁹⁸

Dne 25. června 1941 byli u říšského protektora Neuratha zástupci obnovené Národní obce fašistické Ladislav Kobsinek, prof. O. Mančal z Brna a Jan Pavlík z Českých Budějovic. Žádali, aby se jejich fašistická organizace mohla postavit se zbraní v ruce proti sovětské armádě. Týž požadavek zaslali dne 14. července prezidentu Háchovi.⁸⁹⁹

---

⁸⁹⁶ T. PASÁK, Český fašismus, s. 286.

⁸⁹⁷ Tamtéž, s. 366-367.

⁸⁹⁸ J. MAREK, Háchovi Melody Boys. Kronika českého vládního vojska v Itálii 1944 – 1945, Cheb 2003, s. 133.

⁸⁹⁹ T. PASÁK, Český fašismus, s. 319.

V červenci 1941 požadovali moravští fašisté z organizace Národopisná Morava sdružení kolem Jana Úprky⁹⁰⁰ bojové nasazení na východní frontě v boji proti „židovsko-bolševickému Rusku“. Jejich žádost byla mimo jiné podložena argumentem, že o bojové nasazení už usilovali v září 1939 při polském tažení, kdy se do války zapojil i Hitlerův vazalský stát Slovensko.⁹⁰¹

Další fašistickou organizací, která znovu usilovala o bojové nasazení na frontě po boku Němců, byla Národně socialistická česká dělnická a rolnická strana (tzv. Zelené hákové kříže) kraje Vizovicka.⁹⁰²

Na začátku podzimu 1942, když uvázla německá ofenziva na Volze, začaly se v Čechách šířit znepokojující zprávy. Hovořily o tom, že nacisté mají v úmyslu zařadit část české mládeže přímo do nacistické armády a vyslat ji proti sovětské armádě. Protože se v Čechách vědělo o germanizaci a nedobrovolnému zařazování Čechů v pohraničí, vzbudily tyto zprávy velké obavy.⁹⁰³

Určité zvěsti o tom, že by Češi mohli být vojensky nasazeni za zájmy Říše, se donesly i nuceně nasazeným Čechům do „rajchu“.⁹⁰⁴

Nuceně nasazení dělníci pochopitelně raději pracovali pro Říši, než kdyby za ni museli jít bojovat.⁹⁰⁵ (Pomím situaci, jak by se zachovali při střetu s nepřítelem. Nepochybně by však utrpěli jisté ztráty na životech.) Tím nijak ale nenaznačuji, že by se drtivě většině nuceně nasazených práce pro nacisty líbila.

Jedním z těch, kteří aktivně sloužili na frontě pro Třetí říši, byl fašistický renegát a zosnovatel útoku na kasárna v Brně-Židenicích Ladislav Kobsinek.

---

⁹⁰⁰ Syna známého moravského malíře Jožky Úprky.

⁹⁰¹ F. MEZIHORÁK, Hry o Moravu. Separatisté, iredentisté a kolaboranti 1938 – 1945, Praha 1997, s. 99-100.

⁹⁰² Tamtéž, s. 103.

⁹⁰³ M. MOULIS, Mládež proti okupantům, s. 129.

⁹⁰⁴ Například dělník berlínské AEG Václav Kopenc napsal v pohlednici odeslané domů matce: „(...) *Jak jsi se měla v Praze a co říkali situaci a jestli půjdeme na vojnu.*“ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 4. 2. 1943.

⁹⁰⁵ „*Pro nás bylo výhodnější zůstat v práci než kdyby nás odvedli. Protože jsme měli kamarády, které jsme znali z obsazeného území. (...) Poněvadž ti, co tam zůstali a nevyhnali je, tak je oblékli do uniforem a posílali je na fronty. Tak pro nás bylo prostě výhodnější být v té práci.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 2.

V roce 1944 získal německé občanství a před koncem války se v rámci Volkssturm⁹⁰⁶ zúčastnil bojů proti sovětské armádě na ostravské frontě.⁹⁰⁷

Oba synové z prvního manželství ministra Moravce se z otceva popudu přihlásili k německé národnosti. Oba strávili určitou dobu za války v německých uniformách. Jura jako frontový malíř dokumentoval tažení na východě, Igor se stal dokonce příslušníkem zbraní SS. Konec války ho zastihl na sovětsko-německé frontě u Královce v hodnosti Oberjunkera⁹⁰⁸. Byl velitelem minometné čety a jeho jednotka měla být posléze nasazena i při obraně Poznaně, ale kvůli rozkladu fronty k tomu nedošlo. S ustupujícím vojskem se dostal až za Odru k Berlínu, kde padl do zajetí. Podařilo se mu skrýt úspěšně příslušnost k SS a v zajateckém táboře v Rovnu na Ukrajině se díky svým znalostem ruštiny stal platnou kancelářskou silou. Z tábora uprchl a dostal do Československa. Následně se ukrýval na několika zemědělských statcích. Nakonec byl po udání zatčen. Při zatýkání zastřelil v sebeobraně policistu. Byl odsouzen mimořádným lidovým soudem v Praze a popraven 10. července 1947.⁹⁰⁹

V březnu 1945 ujišťovala protektorátní vláda svoje obyvatelstvo, že nebude povoláno k branné službě. Kuratorium pro výchovu mládeže znovu navrhovalo nasazení Čechů k obsluze protiletcecké obrany (poprvé tak učinilo už v prosinci 1943), ale bylo to odmítnuto.⁹¹⁰

Hoši z oddílů „zvláštního zasazení“ (v něž se transformovaly „vzorové formace“ kuratoria) byli v počtu sto mužů odvedeni v březnu 1945 a měla se

---

⁹⁰⁶ Volkssturm byl název pro nacistickou domobranu. Založena byla dne 18. října 1944. Sloužit v ní museli všichni muži ve věku od 16 do 60 let, kteří ještě (nebo už) nevykonávali normální brannou povinnost. Uniformou byla v podstatě jen černá páska s nápisem „Deutscher Volkssturm“, mnoho členů domobrany nosilo civilní oblečení nebo různě kombinované polovojenské uniformy, poněvadž koncem války panoval zoufalý nedostatek normálních uniforem. Členové domobrany absolvovali rychlý výcvik, obdrželi běžné vybavení - pušku a pancéřovou pěst a po složení přísahy Adolfu Hitlerovi byli odesíláni do boje. Volkssturm se zapsal nejvíce do historie bitvy o Berlín, kde zuřivě, ale marně bojoval s Rudou armádou do posledního dechu. Jeho vojenský význam byl ale mizivý a nemohl zásadnějším způsobem ovlivnit poslední týdny a dny války.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Volkssturm> ze dne 14. 12. 2005.

⁹⁰⁷ F. MEZIHORÁK, Hry o Moravu, s. 16.

⁹⁰⁸ Hodnost důstojnického čekatele, která velmi zhruba odpovídala hodnosti poručíka.

⁹⁰⁹ J. PERNES, Až na dno zrady, s. 210-222.

⁹¹⁰ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 342-343.

z nich vytvořit „Dobrovolnická svatováclavská rota“, o níž se zajímaly i Waffen SS. Proti Moravcovu přání ale jednotku nakonec nepřežaly.⁹¹¹

Člen Národopisné Moravy Jan Ryba usiloval o to, aby Dobrovolnická svatováclavská rota mohla diverzně operovat po vzoru werwolfů⁹¹². Tentýž muž se už v roce 1943 snažil o to, aby byla vytvořena česká fašistická divize „Böhmen“ a odeslána na frontu. V rámci kuratoria se pokoušel o formování úderných družin. 20. února 1945 se obrátil na K. H. Franka se žádostí, aby povolil zařazení fašistů do Volkssturmu nebo vytvoření zvláštní jednotky. Tato jednotka, která znesvětila jméno Sv. Václava, byla nakonec ustavena až 5. března 1945. Místo plánovaného tisíce mužů se na Čeperce u Unhoště sešlo jen 77 jedinců.⁹¹³

Největší lidskou injekcí této plánované jednotce bylo 50 dobrovolníků typu brněnského fašisty a konfidenta Gestapa J. M. Tichého, kteří kolem 21. března 1945 odjeli na Čeperku. V dubnu k nim přibýlo dalších asi 30 dobrovolníků. Před 5. květnem 1945 jich tam bylo soustředěno pouze 77. Výcvik vedl poručík Wehrmachtu Beywl s německým poddůstojníkem, přičemž kuratoristé měli uniformu vládního vojska a byli vyzbrojeni puškou s bodákem. Cvičili se také ve střelbě z kulometu. Ideová výchova byla vedena v nacistickém duchu.⁹¹⁴

Opusťme nyní fašistické blouznivce, o jejichž fanatismu nebylo žádných pochyb. Zůstane nezodpovězenou otázkou, zda by jejich účast na frontě byla nacistům platná. Bojové formace českých fašistů by patrně oplývaly velkým odhodláním, malým počtem lidí a prachmizernou morálkou. Byli by prospěšní? Mnohem cennější by byla bojová síla vládního vojska, pokud by bylo posláno do akce. Všichni vojáci byli profesionálové, ne jen nadšení blouznivci pochybných morálních kvalit. Ale tato vojenská síla se netěšila důvěře okupantů ani vlastního národa. Vládní vojsko se dostalo i do okřídleného úsloví, které znevažovalo jeho schopnosti. „Platný jak vládní vojsko v Itálii.“ Označuje neschopnost, zbytečnost a zmar.⁹¹⁵

---

⁹¹¹ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 343.

⁹¹² Čili „vlkodlaků“, jak byli nazýváni nacističtí záškodníci, kteří měli škodit za spojeneckými liniemi i po skončení války.

⁹¹³ F. MEZIHORÁK, Hry o Moravu, s. 103.

⁹¹⁴ T. PASÁK, Český fašismus, s. 368.

⁹¹⁵ M. KALOUSEK, Vládní vojsko 1939 – 1945. Vlastenci či zrádci?, Praha 2002, s. 9.

Není úplně jasné, jaké pohnutky vedly nacistické okupanty k tomu, že povolili protektorátní vojsko. Nejpravděpodobnějším motivem asi bylo vzbuzovat určité zdání nejen politické, ale i vojenské samostatnosti Protektorátu Čechy a Morava. Další pohnutkou mohlo být úsilí o zmírnění sociálního napětí, poněvadž kdyby byla úplně zrušena armáda, muselo by hledat obživu daleko větší množství obyvatel.⁹¹⁶

Vládní vojsko Protektorátu Čechy a Morava bylo zřízeno na základě vládního nařízení č. 216/39. Jeho úkolem mělo být zajištění vnitřní bezpečnosti a pořádku, byly v tom zahrnuty i pomocné služby při pohromách, které ohrožují život a majetek.⁹¹⁷

I přesto, že okupanti vyslovili souhlas se zřízením české vojenské jednotky, nechovali k ní příliš velkou důvěru. Báli se vyzbrojit vládní vojska nad rámec nutného minima, jelikož měli strach, že by kvalitní zbraně mohly být použity proti nim v případě eventuálního povstání. Pro jistotu tedy vládní vojáci nedostali do výzbroje žádné těžké zbraně a ani počet lehkých zbraní, čili pušek a pistolí, nebyl závratný. Výzbroj doplňovaly bodáky pro mužstvo a šavle pro důstojníky. Granáty a výbušniny neměli vojáci k dispozici vůbec.⁹¹⁸

Jedním ze základních posláních vládního vojska se ihned po jeho založení stala výpomoc protektorátním úřadům i německé armádě. Vládní vojáci v rámci programu začali plnit kromě základního výcviku ještě pracovní úkoly, a to v různých oblastech protektorátní sféry. Mezi ně patřily například odchody ledu v jarních měsících, likvidace polomů, stavební práce, střežení vězňů v trestaneckých pracovních táborech, dále pak například přehazování vzníceného uhlí nebo hašení požárů. Důležitou povinností bylo také zajišťování výcviku koní pro Wehrmacht. Kromě toho odstraňovali vládní vojáci také následky po spojeneckém bombardování.⁹¹⁹ Pomoci vládních vojáků se využívalo i při žních a sklizních brambor.⁹²⁰

---

⁹¹⁶ M. KALOUSEK, *Vládní vojsko 1939 – 1945*, s. 12.

⁹¹⁷ J. MAREK, *Háchovi Melody Boys*, s. 6.

⁹¹⁸ M. KALOUSEK, *Vládní vojsko 1939 – 1945*, s. 24.

⁹¹⁹ Tamtéž, s. 26-27.

⁹²⁰ J. MAREK, *Háchovi Melody Boys*, s. 15.

Jak se sami vládní vojáci dívali na toto své pracovní nasazení? Takto ho hodnotí bývalý vládní voják a pozdější italský partyzán Jiří Kamiš: „*Já sloužil u vládního vojska jako ročník 1921 od roku 1940 u josefovského 7. praporu. Některé „vladaře“ bavilo zašívát se u železniční strážní služby, já byl raději v pracovním nasazení, kde jsme byli nějak užiteční svým krajanům.*“⁹²¹

Kromě toho mělo vládní vojsko za úkol střežit železniční tratě proti případným sabotážím. Úplně jiným úkolem bylo zadržování uprchlíků z Říše. Jednalo se o uprchlé válečné zajatce i lidi z nucených prací (především o Ukrajince a Rusy). Ti se pokoušeli vrátit domů podél železnice, neboť ta pro ně představovala jediný orientační bod v cizím prostředí. Dlužno dodat, že vládní vojáci tyto běžence aktivně nepronásledovali, ale někteří jim vběhli přímo do náručí. Zjištěné neměli vládní vojáci většinou komu předat. Nejčastěji je proto posílali přímo na posádkové velitelství říšské branné moci v Praze.⁹²²

V letech 1943 a 1944 se vládní vojsko podílelo i na pročešávání lesů a krajiny kvůli výskytu nepřátelských parašutistů-agentů. Nezadrželi však žádného muže, který by byl do protektorátu dopraven vzdušnou cestou.⁹²³

Na vládní vojsko nebylo nikdy útočeno ze strany londýnského vysílání BBC do protektorátu (kromě reakce na knihu plukovníka Vítěze o dobytí Maginotovy linie, kterou naplnil vírou ve vítězství německých zbraní). Co se týče odbojových aktivit vládních vojáků, je třeba konstatovat, že se nejednalo o živelné hnutí, ale spíš o individuální akce.⁹²⁴

Podle Jindřicha Marka byli „*vládní vojáci pochodující s hudbou za zvuku starých českých pochodů a za zpěvu českých písní po ulici českých měst českou veřejností vítání s porozuměním a s jásotem. Například po koncertu hudby vládního vojska ke 100. výročí narozenin Antonína Dvořáka v pražské Stromovce v září 1941 obyvatelstvo demonstrativně volalo: „Ať žije československá armáda!*“⁹²⁵ Podle mého názoru však lidé takto křičeli právě navzdory vládnímu vojsku, které pokládali za „armádu“ ve službách okupantů.

---

⁹²¹ J. MAREK, Háchovi Melody Boys, s. 16.

⁹²² M. KALOUSEK, Vládní vojsko 1939 – 1945, s. 28-31.

⁹²³ Tamtéž, s. 32-34.

⁹²⁴ Tamtéž, s. 37.

⁹²⁵ J. MAREK, Háchovi Melody Boys, s. 9.

Česká společnost se rozhodně po celou dobu války na vládní vojsko neobraccela se sympatiemi a důvěrou, tudíž se k němu nemohla po skončení války obrátit zády, jak se domnívá Jindřich Marek.⁹²⁶ Následující příklady dokazují, že vládní vojsko minimálně nepoživalo takovou popularitu, jak si myslí pan Marek.⁹²⁷

Frank 7. února 1940 navrhl Hitlerovi, aby bylo vládní vojsko z protektorátu odveleno. Mohlo by prý být určeno k dozorčím úkolům v Říši, nebo nasazeno jako pracovní oddíly. Ve Frankových očích se začalo proměňovat v bezpečnostní riziko, zejména proto, že věděl o záměru českého odbojového hnutí vytvořit z něj jádro povstalecké armády.⁹²⁸

Mohla být vůbec tato karikatura pravidelné armády poslána do skutečného boje? Nabídku k boji proti SSSR učinil i prezident Hácha, byť z jiných pohnutek než z jakých tak činili čeští fašisté. Hácha k tomuto kroku podnítilo sestavování dobrovolnických sborů v různých evropských státech. 3. července 1941 se Neuratha dotazoval, zda si přeje sestavit české vojsko proti SSSR. Pro takovéto vyslání vojáků na frontu by zatím zřejmě připadalo v úvahu jenom české vládní vojsko, jež však z německého hlediska nebylo zvláště spolehlivé, protože už dlouhou dobu týden co týden dezertovalo několik mužů k československému zahraničnímu vojsku. To, že Háchova nabídka nebyla myšlena vážně, vyplývá z jednoho podkladu, který si připravil pro jednání. Upozorňuje na to, že český národ přispívá k obraně Říše, když pracuje ve zbrojním průmyslu a v zemědělství odvádí matrikulární příspěvek Říši. Nadto by podle něho existovalo nebezpečí, že by čeští branci v německém vojsku mohli působit rozkladně. Namísto toho Hácha navrhol, aby se vládní vojsko posílilo v rámci protektorátu a bylo pověřeno úkoly, které doposud zajišťovaly německé branné síly. Takto uvolněné jednotky

---

⁹²⁶ J. MAREK, Háchovi Melody Boys, s. 291.

⁹²⁷ Viz například onen vtip v záhlaví této podkapitoly, který rozhodně nebyl ojedinělý: „*Jaký je rozdíl mezi vládním vojskem a psí boudou? Psí bouda je pro psa a vládní vojsko pro kočku.*“ J. VOJTĚCH (ed.), *Anekdoty z protentokrátu*, s. 26. Domnívám se, že kdyby existoval dostatečný počet pramenů osobní povahy k protektorátním dějinám, nechalo by se leccos zajímavého o vládním vojsku najít i tam. Pro ilustraci nám poslouží alespoň jeden příklad pohledu na vládní vojsko, jehož autor „vladařům“ rozhodně tehdy „nefandil“: „*Z Čičenic do Protivína jelo vládní vojsko. Úplný dobytek. Na vládním vojsku je vidět jak vojsko vypadat nemá.*“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 7. 12. 1941, s. 64.

⁹²⁸ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 342.

Wehrmachtu by pak mohly být použity k posílení fronty. Když Neurath Háchovu „nabídku“ vyslat české jednotky do boje proti Sovětskému svazu odmítl, „Háchovi se viditelně ulevilo“. Neurath prý už s Hitlerem na toto téma hovořil a dostal od něho odpověď, že účast Čechů v boji neočekává, za důležitější je považuje jejich práci v zemědělství a v průmyslu. Exilovému prezidentovi Benešovi byla podána zpráva, že se Háchovi podařilo Neuratha přesvědčit o tom, že účast českých vojáků na východním tažení by byla pro většinu společnosti nepřijatelná. Beneš nato Háchovi 24. července 1941 děkoval „za to, že znemožnil akci pro tvoření vojenského sboru proti Rusku“. Současně požadoval: „*Ale za nové situace a po našem uznání můžete se bránit co nejrozhodněji i pracovní povinnosti a zejména nějakým kontribucím.*“⁹²⁹

Obstrukce při řešení možnosti nasazení vojska činil i jeho velitel, který se tak snažil tlumit Moravcův tlak na Háchu. Generál Jaroslav Eminger ubezpečoval státního prezidenta o tom, že čeští vojáci budou houfně dezertovat k Rusům, což nepochybně způsobí brutální perzekuce jejich rodin.⁹³⁰

Vyčerpávající boje na východní frontě dovedly již v červenci 1942 německé velení k návrhu, který zmocněnec branné moci plukovník Malischek tlumočil Generálnímu inspektorátu vládního vojska. V rozhovoru s generálem Emingerem se vyjádřil, že „běží o účast Čechů v boji proti bolševismu. Z tohoto důvodu mělo být vládní vojsko doplněno na stav divize⁹³¹ a po urychleném výcviku nasazeno do bojů na východní frontě. Generální inspektor reagoval prohlášením, že vládní vojsko je frontově nezkušené a je ho poskrovnu. Ani političtí představitelé protektorátu nebyli z případného bojového vystoupení vládního vojska nijak nadšeni a tuto možnost komentovali za použití prohlášení Adolfa Hitlera, který při ustavení Protektorátu Čechy a Morava mluvil o tom, že „bere obyvatelstvo pod ochranu“ a tak jej zbavil povinnosti.⁹³²

Ministr Moravec několikrát nabízel bojové nasazení vládního vojska na frontu, ale pokaždé byl odmítnut. K. H. Frank mu v lednu 1943 připomněl, že český

---

⁹²⁹ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 177.

⁹³⁰ M. KALOUSEK, Vládní vojsko 1939 – 1945, s. 43.

⁹³¹ Při zřízení v roce 1939 mělo stav 6 500 mužů.

⁹³² M. KALOUSEK, Vládní vojsko 1939 – 1945, s. 42.

národ nemá pro Říši přinášet krvavé oběti, ale má vítězství pomáhat pouze pracovním nasazením.⁹³³

O další možnosti nasazení vojáků se rokovalo v únoru 1943. Háchovi se ulevilo, když viděl, že nacisté nejeví ani tentokrát žádný zájem o vyslání vojenského kontingentu 6 000 vojáků na frontu, neboť by to svému národu dokázal jen velice těžko jasně a srozumitelně vysvětlit.⁹³⁴

Když ne do války, tak alespoň do práce! To bylo myšlenkou nacistů v kauze vládního vojska. K. H. Frank nabídl v roce 1943 Fritz Sauckelovi vládní vojáky alespoň pro stavbu podzemních továren a letišť v Durynském lese, ale nebyl úspěšný.⁹³⁵

Možnost pracovního využití našich vojáků nebyl nový nápad. Již Akční program Sudetoněmecké strany z roku 1938 počítal s pracovním nasazením českých vojáků: „*Ze zajatých českých vojáků se vytvoří co nejdříve pracovní oddíly a použije se jich k znovuvýstavbě válečného území.*“⁹³⁶

Vládní vojsko se ale stávalo čím dál tím víc solí v očích nacistů. V případě zvýšeného napětí v protektorátu navrhoval Frank okamžité odzbrojení vládních vojáků přímo v posádkách a jejich přemístění do pracovních táborů v Říši. Absolutně vylučoval možnost nasadit vojáky poblíž východní fronty nebo při protipartyzánských akcích v Jugoslávii.⁹³⁷ Jinou možnost představovalo odeslání „vladařů“ na Apeninský poloostrov.

K. H. Frank se stavěl proti odsunu vládního vojska do Itálie z důvodu možných dezercí. Usiloval o to, aby bylo vládní vojsko nasazeno mimo protektorát pouze jako pracovní síla. Přesto generál Jodl⁹³⁸ vojsko použil v Itálii k ozbrojené strážní

---

⁹³³ J. PERNES, *Až na dno zrady*, s. 193.

⁹³⁴ R. KVAČEK, – D. TOMÁŠEK, *Causa Emil Hácha*, s. 169.

⁹³⁵ M. KALOUSEK, *Vládní vojsko 1939 – 1945*, s. 43.

⁹³⁶ J. PECKA, *Váleční zajatci*, s. 94.

⁹³⁷ M. KALOUSEK, *Vládní vojsko 1939 – 1945*, s. 44.

⁹³⁸ Alfred Jodl (10. 5. 1890 – 16. 10. 1946), německý důstojník, náčelník operačního štábu Wehrmachtu a pobočník Wilhelma Keitela. Narodil se v dolnofranckém Würzburgu. Roku 1910 absolvoval kadetní školu v Mnichově. V letech 1914 – 1916 sloužil jako důstojník dělostřelecké baterie na západní frontě, kde byl dvakrát raněn. Roku 1917 sloužil krátce na východní frontě, pak se opět vrátil na západ jako štábní důstojník. Po válce zůstal v Reichswehru. Byl pravidelně povyšován a roku 1935 byl jmenován šéfem sekce národní obrany na Vrchním velitelství branných sil. Při opětovném vyzbrojování armády byl

službě. Prověrkou pro nasazení v Itálii měla být služba vládních vojáků při protiparazitických akcích na území protektorátu. Poněvadž německá strana vyslovila spokojenost s nasazením českých vojáků, bylo rozhodnuto o dalším osudu vojska. Přesto je třeba říct, že šlo hlavně o vítězství K. H. Franka, který si dělal obavy z výzev prezidenta Beneše k ozbrojenému povstání.⁹³⁹

Koncem května 1944 bylo pak 5 000 z celkového počtu 6 500 mužů přeloženo do severní Itálie, kde měli být pověřeni „zabezpečovacími úkoly“. Nemělo jich být pokud možno využíváno v boji proti partyzánům, ale měli být použiti hlavně ke střežení železnic a dalších objektů především proto, „*aby si Češi do budoucna nemohli činit nějaké nároky*“. Nakonec byli do boje proti partyzánů stejně zataženi, o čemž svědčí 10 mrtvých, 15 raněných a na 800 „odvlečených“. Poté, co byla prokázána odbojová činnost šéfa generálního štábu a dalších důstojníků vládního vojska, dal Frank vojsko odzbrojit a přikázal ho použít při opevňovacích pracích.⁹⁴⁰ Ale nepředbíhejme.

Po odsunu naprosté většiny vládního vojska do severní Itálie zůstal v protektorátu pouze pražský 1. prapor, který zajišťoval strážní službu na Pražském hradě a na zámku v Lánech.⁹⁴¹

Stejně jako mnoho ostatních mužů začali i vládní vojáci v létě 1939 zbíhat za hranice, kde se v Polsku začala tvořit československá vojenská jednotka. Mnohem méně bylo vojáků, kteří zběhli pro rozdíly mezi očekáváním a realitou v řadách vládního vojska.⁹⁴²

O tom, že obava z dezercí českých vojáků k nepříteli není planá, svědčí to, že již koncem května 1944 uprchl jeden voják k italským partyzánům. Další muži jeho příkladu následovali. Aby tyto akce nebyly příliš okaté, kryli je kolegové

---

ustanoven velitelem dělostřelectva 44. divize. Tuto funkci zastával od října 1938 do srpna 1939. Pak byl až do konce války náčelníkem operačního štábu Vrchního velitelství branných sil. V červenci 1944 utrpěl zranění při pumovém atentátu na Hitlera. Dne 7. 5. 1945 podepsal bezpodmínečnou kapitulaci německých jednotek v Remeši. Poté byl zajat a uvězněn v zajateckém táboře ve Flensburgu. V následném norimberském procesu byl odsouzen k trestu smrti.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Jodl> ze dne 26. 12. 2005.

⁹³⁹ M. KALOUSEK, *Vládní vojsko 1939 – 1945*, s. 43.

⁹⁴⁰ D. BRANDES, *Češi pod německým protektorátem*, s. 342.

⁹⁴¹ M. KALOUSEK, *Vládní vojsko 1939 – 1945*, s. 46.

⁹⁴² Tamtéž, s. 22-23.

uprechnuvších vojáků a označovali je jako „odvlékání“. V některých případech čeští vojáci a italští partyzáni předstírali boj pomocí vystřelených zásobníků. Německé vyšetřující komise pak na místě nacházely prázdné patrony, a tudíž neměly důvod o věrohodnosti zpráv pochybovat. Na druhou stranu je třeba dodat, že Češi neměli velkou důvěru v italské partyzány. Pokud dezertovali, podnikali pak raději přechod Alp na vlastní pěst. Dezerce českých vojáků nabyly nakonec obecně masového charakteru. K největším z nich patřil odchod štábního kapitána Mořky s 88 muži 26. června 1944 a kapitána Šína se 71 muži, 33 koňmi, automobilem a útvarovou pokladnou 10. července 1944.⁹⁴³

Samozřejmě, že německá branná moc nepřihlížela nečinně. Každý voják, který zběhl, měl být potrestán smrtí a mělo se zakročit i proti jeho rodině, která měla být odeslána do koncentračního tábora. Represe však přišly pozdě. V té době (do 10. července 1944) chybělo vládnímu vojsku v Itálii 15 důstojníků a 538 vojáků. Bylo zahájeno vyšetřování, které však dalo za pravdu „odvlečeným“. Němečtí vyšetřovatelé se báli do míst, kde bylo moc „banditů“⁹⁴⁴ a stopy po „bojích“ mezi vládními vojáky a partyzány byly hmotným relevantní dokladem, ne jen emocionálně zabarveným tvrzením. Rodinám zběhů se tedy mohly dál vyplácet zaopatřovací platy místo postihů, které mohly nabýt i podoby koncentračních táborů.⁹⁴⁵

I když v Itálii probíhal boj mezi SS a Wehrmachtem ohledně kompetencí nad vládní vojskem, nakonec bylo rozhodnuto, že vládní vojsko náleží pouze do kompetencí zbraní SS. Ke štěstí českých vojáků nad nimi soudní pravomoc převzal Wehrmacht, jmenovitě 539. divize v Praze.⁹⁴⁶

Mnozí z vojáků, kteří původně utekli k partyzánům, přešli do Francie a po přihlášení se v československých vojenských táborech pokračovali do Anglie, kde prodělali nový bojový výcvik. Následně byla většina mužů začleněna do samostatné obrněné brigády a zapojili se do obléhání přístavního města Dunkerque. Jiní přešli pod správu II. oddělení MNO (Ministerstvo národní

---

⁹⁴³ M. KALOUSEK, *Vládní vojsko 1939 – 1945*, s. 51-53.

⁹⁴⁴ Právě tímto nelichotivým slovem Němci označovali partyzány, lhostejno zda na západní či východní frontě.

⁹⁴⁵ M. KALOUSEK, *Vládní vojsko 1939 – 1945*, s. 56-57.

⁹⁴⁶ Tamtéž, s. 46-47.

obranu), jež je vycvičila jako výsadkáře. Někteří z nich také byli tímto způsobem nasazeni.⁹⁴⁷

12. září 1944 oznámil Himmler bleskovým telegramem Frankovi návrh na odzbrojení vládního vojska a jeho následné nasazení jako stavebních praporů. Vládní vojsko bylo proto přesunuto do hornoitalského prostoru, kde bylo použito k opevňovacím pracím. Předtím ale byly dne 4. října vojákům odebrány zbraně, důstojníci si směli ponechat pistole, poddůstojníkům a mužstvu zůstaly bodáky. Kromě toho byla zrekvírována osobní a nákladní auta, motocykly, dokonce i jízdní kola. Poté, co vládní vojáci přišli o zbraně, neměli už partyzáni zájem na žádných útěcích. Argumentovali nedostatkem transportních prostředků. Navíc Čechy teď velmi přísně střežily jednotky SS.⁹⁴⁸

Vládní vojáci pak byli přiděleni na výstavbu opevnění na řece Pád a byli rozděleni do několika skupin.⁹⁴⁹

Po odzbrojení přestalo vládní vojsko fakticky existovat jako vojenská jednotka a změnilo se na vojensky organizované pracovní útvary. Jejich postavení se nechá přirovnat ke statutu válečných zajatců či nuceně nasazených dělníků.⁹⁵⁰

Vládní vojáci se v Itálii setkali se slovenskými vojáky, kteří tam byli pracovně nasazeni. Od podzimu 1943 se na Apeninském poloostrově nacházela slovenská 2. technická brigáda, která byla od 1. července 1944 přejmenována na 2. technickou divizi. Tento útvar byl do Itálie přesunut z Ukrajiny, protože projevoval určitou nespolehlivost. Podle svědectví několika vládních vojáků však Slováci celkem ochotně pracovali pro německé vojsko na stavbě polních opevnění a nejevili (až na výjimky) ochotu přeběhnout k partyzánům. K masovému přeběhnutí celé divize došlo až těsně před koncem války v dubnu 1945.⁹⁵¹ Podle mého názoru tito Slováci raději pracovali, než aby vydávali své životy „zbytečně v šanc“. Teprve když bylo úplně jasné, že je konec války na spadnutí, přeběhli na druhou stranu fronty, poněvadž to pro ně bylo výhodnější. Kdyby totiž zůstali na

---

⁹⁴⁷ M. KALOUSEK, *Vládní vojsko 1939 – 1945*, s. 61.

⁹⁴⁸ Tamtéž, s. 70-71.

⁹⁴⁹ Tamtéž, s. 72.

⁹⁵⁰ J. MAREK, *Háchovi Melody Boys*, s. 156.

⁹⁵¹ Tamtéž, s. 159-161.

„své“ straně, strávili by několik poválečných týdnů, možná i měsíců, ve spojeneckém zajetí.

Představitelé československé exilové vlády se pokusili získat vládní vojsko a slovenskou technickou divizi na svou stranu. Plán počítal s hromadným přechodem k italským partyzánům a utvořením československých guerillových jednotek podléhající zahraniční vládě. Později byl změněn v tom smyslu, že vojáci měli místo k partyzánům putovat přímo do Francie, kde by posilovali čs. zahraniční vojsko. Proto byla zorganizována Operace Silica, která si vytkla za cíl převedení čs. vojáků v Itálii na stranu Spojenců. Protože tehdy došlo k rozdělení vládního vojska (bylo září 1944), musela být i operace Silica rozdělena na dvě skupiny.⁹⁵² Krátce nato bylo vládní vojsko odzbrojeno a naděje na přechod celého vládního vojska ke Spojencům definitivně zhasly.⁹⁵³

Morálka vládních vojáků se po odzbrojení prudce zhoršila. Toužili po návratu domů, kde by mohli na konci války zasáhnout proti okupantům. Útěk však byl neproveditelný. Německé velení vydalo přísný zákaz pod jakoukoliv záminkou opouštět prapory. Výjimku tvořily pouze sňatky či úmrtí. Důstojníci se tato nařízení snažili obcházet a odesílali na kratičké dovolené hlavně ženaté muže. Ti se ovšem zřídka vraceli a zůstávali v protektorátu jako tzv. marodéři. Pak je museli nahrazovat svobodní vojáci, což pochopitelně vyvolávalo bouře nevole.⁹⁵⁴

Je velkou ironií, že vládní vojáci, kteří strávili několik měsíců v podstatě jako váleční zajatci, byli hned po skončení války internováni americkou armádou.⁹⁵⁵

Vládní vojsko tedy v podstatě prodělalo dvojnásobné zajetí – jednou od Němců, podruhé od Spojenců. Podívejme se nyní ale na „opravdové“ zajatce a jejich složitou situaci v nacistickém Německu

---

⁹⁵² Při plnění úkolů operace Silica se setkali dva českoslovenští parašutisté, rodáci z jihočeských Bernartice – kapitáni Krzák a Hrubec. Krzákovi skupině se podařilo po seskoku kontaktovat italské partyzány, letadlo s Rudolfem Hrubcem narazilo do skály a všichni na jeho palubě zahynuli. D. BLÜMLOVÁ (ed.), *Válečný zápisník Rudolfa Hrubce*. 15. III. 1939 – 21. III. 1941, Bernartice 2001, s. 24.

⁹⁵³ M. KALOUSEK, *Vládní vojsko 1939 – 1945*, s. 68-69.

⁹⁵⁴ Tamtéž, s. 74.

⁹⁵⁵ J. MAREK, *Háchovi Melody Boys*, s. 290.

Není žádných pochyb o tom, že samotný akt zajetí byl nejkřivější momentem v celém období, kdy byl člověk zajatcem nepřátel. Zde se jednalo o bytí a ne bytí.⁹⁵⁶ Zajatci pak tvořili sílu, kterou bylo radno pracovně využít.

Jak jsem již uvedl, pro nacisty bylo spoléhání se na zahraniční pracovní sílu osudovým dilematem. Bylo potřeba zkorigovat potřeby fronty a potřeby německé společnosti. Německá armáda neustále odčerpávala pracovní síly z hospodářské sféry do svých řad. Bylo proto nutné tyto mezery zaplňovat. V září 1941 bylo třeba pokrýt asi 2,6 milionu pracovních míst. Tehdy se už nedalo očekávat, že bude část vojáků po vítězném tažení opětovně uvolněna pro výrobu, tak jak se to stalo v letech 1939 a 1940.⁹⁵⁷ To je ale v rozporu s tvrzením jednoho německého pamětníka. Těžko posoudit, kde je pravda. Situace na podzim roku 1941 se na

---

⁹⁵⁶ „Pokud jste ještě nebyli zadrženi na policejní stanici, mučení únosci nebo jinak ovládnuti zcela nekontrolovatelnou silou, nikdy se vám nepodaří zcela pochopit děs a hrůzu prvních momentů při zajetí. Tato úvodní část dostane vaše tělo – i duši – do velmi zvláštního stavu. Když jste totiž zcela vydáni na milost a nemilost nepříteli, vyvolá to ve vás totální Angst (strach – pozn. T. K.). Z celého srdce poděkujte Bohu za to, že žijete; zbytek modliteb si můžete nechat na později. Jistě není třeba dodávat, že tato „počáteční fáze“ je jedním z nejhorších momentů v zajetí. (...) Čerstvý válečný zajatec je svým ponižujícím postavením okamžitě zdrcen. Navzdory nejisté ochraně spočívající na Ženevské dohodě je situace nových zajatců velmi nejistá. S ohledem na to, že většina zajatců postrádala vysokou hodnotu, nikoho ubohý vstup do Reichu (Říše – pozn. T. K.) příliš nepřekvapil. A navzdory hrubě komické propagandě Krautů (Vojáci západních Spojenců označovali své protivníky ne právě lichotivými přezdívkami. Zatímco čeština přisoudila Němcům „krásné“ výrazy typu „Němčour“ či „skopčák“, používala angloamerická vojska zásadně označení „Kraut“, „Jerry“ nebo „Hun“. První znamená zelí – jedná se o explicitní vyjádření záliby Němců v konzumaci této typické zeleniny. „Jerry“ je zkrácenina zvukového výrazu „German“. Hun snad nepotřebuje bližší okomentování. Užívání tohoto slova sahá až do doby 1. světové války, kdy byla německá císařská armáda srovnávána s Attilovými hordami. – pozn. T. K.) jsme nepočítali ani s přebytkem Gemütlichkeit (pohodlí – pozn. T. K.). Tudiž nebyl žádný zajatý Američan držen v „třetí říši“ zklamán. Na otřesené zajatce vehnané do německých linií s rukama nad hlavou čekalo mnoho šoků. Poté, co byli vhozeni do příkopů, skladů, kůlen, rozpadlých budov nebo jakýchkoliv dalších míst v dezolátním stavu, viděl každý z nich své postavení celkem reálně. Hrubé šacování při hledání zbraní vystřídaly nejrůznější výslechy. Díky bohu za anglické slova „jméno, číslo čety a oddílu“ (Domnívám se, že se autor mýlí. Zajatci byli podle mezinárodních dohod povinni nepřátelské straně sdělit jméno a příjmení, hodnotu a osobní číslo. – pozn. T. K.), která znali i ti nejhlupejší američtí vojáci.“ G. J. DAVIS, Hitlerova dieta, Praha 2003, s. 20-21.

⁹⁵⁷ J. MILOTOVÁ, „Cizorodí“ dělníci, in: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA – J. PAŽOUT (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 26.

východní frontě vyvíjela velice slibně, a proto měla být část vojska stažena a poslána do výroby.⁹⁵⁸

V kontrastu s tvrzením pamětníka je fakt, že 31. října 1941 podepsal Wilhelm Keitel⁹⁵⁹ rozkaz o velkonasazení ruských válečných zajatců pro potřeby

---

⁹⁵⁸ „Na podzim 1941 Hitler zřejmě považoval válku proti Sovětskému svazu za vyhranou. Část vojáků ostheeru (vojska bojujícího na východní frontě – pozn. T. K.) byla převelena jinam a další byli dokonce podle své původní profese poslání plnit úkoly ve válečném hospodářství. Měl jsem štěstí, že jsem patřil mezi ně. „Na domácí frontě jde do tuhého... Státně spolehlivý příliš nejste – při výcviku jste byl nejlepším střelcem, ale na frontě nic netrefíte – takže vás pošleme domů a budete pracovat na šachtě,“ oznámili mi. Horníci a zaměstnanci šachet byli pro válečné úsilí stejně důležití jako samotní vojáci. Tyto pozice totiž nemohly zastávat ženy ani muži se zdravotními problémy. Ty už raději poslali do armády. Na šachtách bylo třeba silných, zdravých mužů a co více, nejlépe Němců. Alespoň na vedoucích místech, ale i v jednotlivých partách, aby na ostatní „dohlídli“. Němci byli většinou zaměstnání jako vedoucí směn, kontroloři nebo na pozicích, kde se vyžadovala nějaká odbornost. Nejtěžší práci pak dělali cizinci.“ (Autor této vzpomínky je Němec, československým občanem se stal až roku 1953. – pozn. T. K.) Vzpomínka Gregora E., in: F. EMMERT (ed.), Češi ve Wehrmachtu, s. 151-152.

⁹⁵⁹ Wilhelm Bodewin Johann Gustav Keitel (22. 9. 1882 – 16. 10. 1946), německý polní maršál. Narodil se v Helmscherode u Hannoveru v rodině pozemkového vlastníka. Po absolvování kadetní školy v Göttingenu nastoupil službu u 6. Dolnosaského pluku polního dělostřelectva. Během 1. světové války sloužil u 46. dělostřeleckého pluku. V září 1914 byl při bojích ve Flandrech vážně zraněn střepinou granátu na pravém předloktí. Po rekonvalescenci na začátku roku 1915 se stal členem německého generálního štábu. Po válce se podílel na výstavbě Reichswehru a Freikorpsu. Poté vyučoval na kadetní jezdecké škole v Hannoveru. Od roku 1924 pracoval na říšském ministerstvu obrany na Vojenském úřadu (Truppenamt), který byl v podstatě maskovaným generálním štábem, jenž byl však Versailleskou mírovou smlouvou zakázán. Na počátku třicátých let povýšil na šéfa organizačního oddělení. Roku 1937 byl povýšen na generála. Po Blombergově a Fritschově aféře roku 1938 se stal náčelníkem nově zřízeného OKW (Oberkommando der Wehrmacht – vrchní velitelství branné moci). Stal se náčelníkem štábu této instituce a roku 1940 byl povýšen na polního maršála (Generalfeldmarschall). V průběhu 2. světové války se projevil jako slabý a opatrný velitel. Zrazoval Hitlera od války s Francií a SSSR. Jinak se ale vůči „Vůdci“ projevoval značnou servilností a úslužností, což mu vyneslo nelichotivou přezdívku Lakeitel (Lakai – lokaj – pozn. T. K.). V průběhu války podepsal celou řadu pochybných rozkazů a nařízení. „Nejslavnějším“ z nich byl tzv. „Komissarbefehl“ (komisařský rozkaz – pozn. T. K.), který umožňoval okamžité zastřelení zajatých sovětských politických komisařů. Dalším podobným nařízením byl například rozkaz, který umožňoval okamžitou popravu zajatých francouzských letců z perutě Normandie-Němen, kteří operovali na území SSSR. Wilhelm Keitel byl také zodpovědný za smrt mnoha německých důstojníků, kteří se zapojili do pokusu o puč proti Hitlerovi v červenci 1944. 9. května 1945 podepsal kapitulaci nacistického Německa vůči

hospodářství. K masovému nasazení sovětských zajatců tehdy ovšem ještě nedošlo. Převážná většina ze tří milionů sovětských válečných zajatců mezitím totiž zemřela, nebo byla zavražděna. Ti, kteří pobývali v táborech, byli tamními životními podmínkami tak zdecimováni, že do Říše mohla být transportována jen malá část. Náhradou za ně se stalo civilní obyvatelstvo z východních území.⁹⁶⁰

Nacisté podrobovali sovětské zajatce mučení, upalovali je zaživa ve stodolách, přibíjeli na kůly a v některých případech je i posmrtně zhanobili. Ve velkém rozsahu popravovali zajatce (zvláště ty sovětské) za ostatními dráty koncentračních táborů.⁹⁶¹

Nyní se podívejme trochu blíže na situaci válečných zajatců ve Třetí říši a jejich pracovní nasazení. Pro zacházení s nimi byly klíčové dvě mezinárodní dohody – Haagská a Ženevská konvence.

Ženevská konvence (z roku 1929) povolovala pracovní využívání zajatců jen s podmínkou, že jsou zdraví a respektuje se jejich kvalifikace. Důstojníky lze podle ní zaměstnat jen na jejich vlastní žádost a poddůstojníky pouze k doзору. Zakázáno bylo takové pracovní nasazení, které mělo souvislost s válečnými operacemi. Odměna za práci byla velmi mlhavá. Pokud nebyla mezi válčícími státy vysloveně uzavřena zvláštní dohoda, měly tyto záležitosti vyřizovat příslušné vojenské úřady. Mohla být vyplacena buď přímo nebo ukládaná na účet a vyplacena po skončení zajetí.⁹⁶²

Podle Haagské konvence⁹⁶³ se ponechávalo státu právo používat zajatců s výjimkou důstojníků na práce podle jejich hodnosti a kvalifikace.⁹⁶⁴

Rudé armádě. Byl souzen mezinárodním tribunálem a odsouzen k trestu smrti. Jeho žádost o popravu zastřelením byla zamítnuta, místo toho byl oběšen.

http://en.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_Keitel ze dne 12. 9. 2005.

⁹⁶⁰ J. MILOTOVÁ, „Cizorodí“ dělníci, in: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA – J. PAŽOUT (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 26.

⁹⁶¹ J. PECKA, Váleční zajatci, s. 42.

⁹⁶² Tamtéž, s. 33.

⁹⁶³ „Stát je oprávněn zaměstnávat válečné zajatce kromě důstojníků podle jejich hodnosti a způsobilosti za dělníky. Tyto práce nesmějí být přílišné a nesmějí být v žádném vztahu k válečným výkonům.“ Haagské úmluvy v systému mezinárodního humanitního práva II., Praha 1993, s. 21.

⁹⁶⁴ J. PECKA, Váleční zajatci, s. 28-29.

Zacházení se sovětskými vojáky se odvíjelo od skutečnosti, že SSSR nebyl signatářem Ženevské konvence z roku 1929.⁹⁶⁵

Vzhledem k chování nacistů vůči zajatým sovětským vojákům nikoho nepřekvapí, že ani jejich důstojníci neměli na různých ustláno a byli podrobena nucené práci.⁹⁶⁶

Základní organizační jednotkou, do které byli zajatci umístováni, byly zajatecké tábory. Mezi nimi se pak rozlišovalo několik typů: patřily sem sběrné stanice a průchozí tábory, tzv. Dulagy (Durchgangslager), jimiž zajatci procházeli před dalším určením. Vznikaly zpravidla hned za frontou nebo v ustálených trasách v týlu. Klíčové postavení mezi tábory měly tzv. Stalagy (Stammlager), jejichž dislokace byla vázána příslušným vojenským okruhem. Všechny tyto tábory nebyly výlučnou doménou Wehrmachtu. Některé náležely Luftwaffe, SA nebo Todtově organizaci či SS. Jednotlivé Stalagy se odlišovaly podle toho, zda v nich bylo umístěno mužstvo nebo důstojníci. V druhém případě se jednalo o tzv. Oflagy (Offizierlager). Zajatecké tábory⁹⁶⁷ se lišily i druhem zbraní, ke kterým zajatci náleželi.⁹⁶⁸ Pro letce byl táborem Stalag Luft, pro námořníky Marine Dulag. Zvláštním typem byly tzv. Ilagy (Interniertenlager), kde byly umístěni civilisté jejichž země byly s Německem ve válečném stavu. Nebyly to zajatecké tábory, ale i tak podléhaly daným vojenským okruhům. Pro nemocné byly určeny lazarety - tzv. Heilagy (Heilungslager). V rámci vojenských okruhů nebo větších Stalagů vznikaly trestní (výchovné) tábory nebo tzv. štráfkomanda.⁹⁶⁹

---

⁹⁶⁵ J. PECKA, *Váleční zajatci*, s. 35.

⁹⁶⁶ Z. KONEČNÝ – F. MAINUŠ, *British Prisoners-of-war in Czechoslovakia and Upper Silesian Territory during the Second World War*, in: SPFFBU 15, C 13, Brno 1966, s. 148.

⁹⁶⁷ „Důstojníci byli vyčleněni (pokud se tak nestalo již při zatčení) a posláni do speciálních táborů zvaných Oflags. Po důstojnících přišli na řadu četaři a desátníci – v té chvíli byli někteří vojíni dostatečně pohotoví a sami se povýšili, a občas jim byl připsán některý Stalag. Důstojníci a tzv. důstojníci nemuseli pracovat. Jenom opravdové „psí ksichty“ (Zde se jedná o neschopnost překladatelů. Anglický slangový termín „dog face“ by se dal lépe přeložit jako „vojcl“ nebo „bigoš“ – pozn. T. K.), tedy ty nejobyčejnější vojíny, čekaly pěkně ponuré vyhlídky. dozorcí jim mohli zadávat jakékoli práce na libovolnou dobu, pokud to nebylo považováno za „válečnou záležitost“, což je mlhavý a jen velmi těžko definovatelný termín.“
G. J. DAVIS, *Hitlerova dieta*, s. 37-38.

⁹⁶⁸ J. PECKA, *Váleční zajatci*, s. 110-111.

⁹⁶⁹ Tamtéž.

Mnoho zajatců pracovalo v různých komandech mimo svůj kmenový tábor. Podle jednoho z nich byla zdaleka nejhorší situace právě v arbeitskommandu.⁹⁷⁰

V první fázi války kladlo vrchní velení Wehrmachtu požadavek, aby pracovní komanda neměla méně než 50 mužů. To znemožňovalo jejich nasazení v malovýrobě. Situace se změnila teprve v roce 1942 především u francouzských a belgických zajatců.⁹⁷¹

Jak to ale vypadalo na území bývalé ČSR? Váleční zajatci byli umístováni v odtrženém českém pohraničí. V protektorátu se žádné zajatecké tábory nenacházely, kromě několika nepodstatných výjimek na konci války. Nacisté se oprávněně obávali reakce českého obyvatelstva na přítomnost spojeneckých válečných zajatců, která by mohla vyústit i v aktivní spolupráci.⁹⁷²

Češi, kteří zůstali v Sudetech, měli podle nacistických zpráv kladný poměr k válečným zajatcům i zahraničním dělníkům. Francouzští zajatci měli jednomu Čechovi na pohřeb donést věnec, dělníci z východu byli často slyšet, jak říkají, že Čech je dobrý člověk.⁹⁷³

Na území odtrženého československého pohraničí byli zajatci zpočátku přidělováni jako pomocná síla při těžbě dřeva, v řepné kampani a v zemědělství vůbec. Týkalo se to především polských, francouzských a belgických zajatců. V průmyslu se jich ve větším měřítku začalo využívat až v druhé polovině roku 1940. Tak například v této době došlo k nasazení 4 000 francouzských zajatců na stavbu chemických závodů v Záluží u Mostu, krátce na to byli přeloženi do železáren v Brance v Sokolovském revíru. Tento trend zesílil v roce 1941 po

---

⁹⁷⁰ „Když porovnáte tyto tábory z hlediska celkových podmínek a hygieny, dostaly by Oflags s přihlédnutím k relativitě minus jednu hvězdičku, Stalags minus dvě a Kommandos minus tři až čtyři. Hodností si všímající Němci by to nikdy nepopletli. Dokonce i naše vlastní vojenská praxe používala podobný systém. Ale bez ohledu na hodnost, žádný vězeň to neměl u nacistů lehké. Trpěli všichni.“ G. J. DAVIS, *Hitlerova dieta*, s. 38.

⁹⁷¹ J. PECKA, Pobyť válečných zajatců na území jižních Čech za druhé světové války, in: K. VESELÝ (ed.), *Z dějin jižních Čech za okupace. Studie a vzpomínky*, České Budějovice b. d., s. 118.

⁹⁷² Z. KONEČNÝ – F. MAINUŠ, *British Prisoners-of-war in Czechoslovakia*, in: SPFFBU 15, C 13, s. 147.

⁹⁷³ Hlášení RSHA II ze dne 9. 11. 1942. B. ČELOVSKÝ (ed.), *So oder so*, s. 382.

příchodu prvních transportů sovětských zajatců, kteří byli proti ustanovením mezinárodních smluv nasazováni i do zbrojního průmyslu.⁹⁷⁴

I v zajateckých táborech museli být někteří zajatci označeni. Poláci museli na svrchním i spodním oblečení nosit 5 cm dlouhý obdélník s 2,5 cm vysokým fialovým P, sověšští zajatci se označovali písmeny SU, zatímco skupiny východních dělníků nosily čtyřúhelník s nápisem OST. Od srpna 1944 byly sověšští zajatci navíc tetováni. V trestních táborech se k dosavadnímu označení KG (Kriegsgefangenen – váleční zajatci) přidávaly ještě znaky provinění, obdobně jako tomu bylo v koncentračních táborech.⁹⁷⁵

Kvůli tomu se zacházení s nimi více než podobalo situaci, ve které byli vězni koncentračních táborů. Velmi markantně se to projevovalo hlavně v krutých trestech, hrubém zacházení, ale i v možnostech stravování a zásobování.

Postavení zajatců bylo ale proměnlivé. Pokud se na tuto problematiku podíváme značně zjednodušenou optikou, dojdeme k názoru, že východní zajatci na tom byli špatně, zatímco u západních zajatců se nechalo čekat lepší zacházení. To je ale v rozporu se skutečností. Zacházení bylo rozdílné i vůči jednotlivým národům západních Spojenců.⁹⁷⁶

---

⁹⁷⁴ J. PECKA, *Váleční zajatci*, s. 62.

⁹⁷⁵ Tamtéž, s. 121.

⁹⁷⁶ Zajatý československý důstojník Richard Zdráhala takto popsal situaci spojeneckých zajatců ve táboře Stalag IV B v Mühlbergu: „*Plukovník Webb mi vysvětlil poměry v táboře, kde žilo sto tisíc zajatců, z toho skoro osmdesát tisíc sovětských. Další nejsilnější skupinou byli Francouzi zajatí ve Francii ve čtyřicátém roce. Nejstaršími obyvateli tábora však byli Poláci. Bylo jich jen několik tisíc. Pak zde bylo několik set holandských policistů. Britských zajatců bylo něco málo přes šest tisíc. Sověšští zajatci byli od ostatních zajatců oddělení plotem z ostnatého drátu. Vstup ostatním zajatcům do sovětského tábora byl zakázán. Veškerá správa tábora byla v rukou francouzských zajatců. Měli obsazená všechna klíčová místa jako sklady, dílny a hlavně kuchyně. S jídlem to měli britští zajatci donedávna velmi špatné. Když přišli do tábora, byli odkázáni jen na německé přídělky. Trochu horké vody na snídani, sto gramů chleba na celý den, na oběd dvě lžíce řepy (vodnice) a dvě až tři malé brambůrky. K večeři nic. Jednou týdně dvě lžíce marmelády z řepy, trochu margarínu a lžíci cukru. Nyní se situace britských zajatců zlepšila. Do tábora začaly docházet balíky Britského červeného kříže. Staří francouzští a holandsí zajatci měli možnost sem tam něco dostat z domovů. Rovněž tak Poláci, kteří dostávali jakousi výpomoc z Portugalska. Nejhůře na tom byli vždy nově příchozí a sověšští zajatci. Barák stavěný pro padesát lidí nyní hostil dvě stě. V malé umývárně s několika kohouty se měli ráno vystřídat všichni. Na dvou záchodech byla tlačenička po celý den. Pro sporák chybělo topivo. Kolem dvou stolů vojenského typu s dvěma*

Zajatí polští bojovníci z varšavského povstání (1944) byli na začátku popravováni, ale pak se praxe zacházení s nimi změnila a byli bráni do zajetí.⁹⁷⁷

Hospodářské zájmy na využití pracovní síly zajatců nakonec otupily rasistický osten zacházení s východními zajatci a umožnily poněkud lepší zacházení. Jednotlivé závody si začaly žádat přidělení zajatců bez ohledu na to, že jejich pracovní výkonnost byla proti německým dělníkům v průměru o 30 – 40 % nižší.⁹⁷⁸

Nacisté nechávali východní zajatce naživu, jen pokud jim byli nějak užiteční. I někteří sovětsí vojáci (ne-li většina) si zcela nepochybně uvědomovali, že pracovní nasazení je může ochránit před likvidací.⁹⁷⁹

Každá skupina zajatců měla rozdílné přiděly. Největšími oběťmi tohoto systému byli sovětsí zajatci⁹⁸⁰, kteří měli naprosto minimální přiděly a navíc narozdíl od zajatců, jejichž vlast podepsala mezinárodní dohody o ochraně válečných zajatců, nedostávali balíčky Červeného kříže. Zajatci, kteří nesplnili

---

lavicemi u každého si mohlo současně sednout nejvíc dvacet lidí. Ostatní museli zůstat na posteli, pokud se neprocházeli v uličce mezi sporáky. Věšáky chyběly. Šaty jsme buď věšeli, nebo skládali na postele. Na noc se jimi přikrývali. Každý jsme měli jednu přikrývku a spoře nacpaný papírový slamník.“ F. FAJTL (ed.), R. Zdráhala, Válčil jsem v poušti, Praha 1990, s. 132.

⁹⁷⁷ W. BORODZIEJ, Bez mýtů a zjednodušování. Německý vpád do Polska a druhá světová válka v polské historické reflexi, Dějiny a současnost 23, 2001, č. 4, s. 38.

⁹⁷⁸ J. PECKA, Váleční zajatci, s. 63.

⁹⁷⁹ „Zajatý ruský voják se snažil vzbuzovat dojem, že je „náš přítel“. Hned mi říkal, že chce jít pracovat pro Německo, ať ho prý pošleme na práce do Německa nebo někam jinam na západ. Vše jsem tomu esesákovi v dobré víře přeložil. Esesák stál vedle Rusa s cigaretou mezi prsty a tvářil se naprosto klidně. Dokonce se na toho ruského vojáka podíval a zřetelně kývl bradou na znamení souhlasu. Potom se otočil na mě. „Řekni mu, že ho tam právě vedu. Koušek odtud dostane práci.“ Takže jsem mu to bezelstně přeložil. Na Rusovi bylo vidět, že mu spadl kámen ze srdce. Asi se obával nejhoršího... Ten esesák chtěl dokouřit, než půjdou dál, takže jsme se spolu ještě chvíli bavili německy. Říkal mi, že hledá nějaké dobré místo, kde by toho Rusa mohl beze svědků zastřelit, protože zajmout jednoho vojáka prý nemá smysl.“ Vzpomínka Štěpána V., in: F. EMMERT (ed.), Češi ve Wehrmachtu, s. 43-44.

⁹⁸⁰ „Pozastavoval jsem se nad tím, že sovětsí zajatci nedostávají z domova žádné balíky. Na to sovětský velitel tábora odvětil: „Stalin řekl, že očekává, že Němci budou dávat sovětským zajatcům to, co budou němečtí zajatci dostávat v Sovětském svazu.“ F. FAJTL (ed.), R. Zdráhala, Válčil jsem v poušti, s. 134.

stanovenou normu, měli za trest snížené příděly. To se ale pak projevilo na jejich dalším pracovním výkonu.⁹⁸¹

Někdy se však zajatci, kteří byli vyňati z pracovní povinnosti, o práci sami hlásili, aby unikli ubíjejícímu životu za ostnatým drátem. Práce jim skýtala příležitost podívat se za táborový plot a pracovat třeba v zemědělství.⁹⁸²

Spojenečtí vojáci dostávali sice balíčky Červeného kříže, které jim měly pomoci lépe snášet jejich úděl. Koncem války však byla situace v zásobování tak špatná, že balíčky nedocházely. Panovala obrovská nouze o vše.⁹⁸³

Samostatnou kapitolu tvoří krádeže. Mnoho přídělů pro zajatce nenašlo svého adresáta, poněvadž se „ztratily“. Vinu za to neslo především osazenstvo kuchyně, ale i strážní.⁹⁸⁴

Změna nastala teprve tehdy, když už byla Říše značně vojensky oslabena a spěla ke své záhubě. Nacisté se pokusili do boje zapojit jednotky složené z válečných zajatců – ale o tom ještě bude řeč. Jak ale zajatci snášeli svůj truchlivý úděl? Byly jen pasivní? Někteří se pokusili utéct. Zajatec, kterému se podařilo utéci od svých nacistických trýznitelů, rozhodně neměl vyhráno.

Zvlášť složitá byla situace sovětských válečných zajatců, kteří se snažili po útěku dostat na frontu nebo k odboji, aby si vytvořili polehčující okolnosti pro konec války. Domov je odepsal a oni podstupovali riziko útěku, hnáni zoufalým postavením v zajetí i strachem z blížícího se osvobození. Sovětský režim je v závěru války politicky využil na podporu svých zájmů v Československu, ale neváhal je potom odsoudit do vyhnanství.⁹⁸⁵

V SSSR se o zajatcích 15 let mlčelo, protože ti, co se vrátili z německého zajetí, i ti, kteří uprchli a účastnili se partyzánského hnutí, byli odsouzeni na dlouhá léta do vězení a do vyhnanství. Přesto se o nich u nás v padesátých letech

---

⁹⁸¹ Z. KONEČNÝ – F. MAINUŠ, British Prisoners-of-war in Czechoslovakia, in: SPFFBU 15, C 13, s. 152.

⁹⁸² <http://www.moosburg.org/info/stalag/hatteng.html> ze dne 25. 12. 2005.

⁹⁸³ Z. VÁLKA, 17. 12. 1944. Největší letecká bitva nad protektorátem, Olomouc 2004, s. 106.

⁹⁸⁴ Z. KONEČNÝ – F. MAINUŠ, British Prisoners-of-war in Czechoslovakia, in: SPFFBU 15, C 13, s. 151.

⁹⁸⁵ J. PECKA, Váleční zajatci, s. 7.

za tichého souhlasu sovětských míst psalo, neboť jejich činy sloužily pro utužení „československo-sovětského přátelství“.⁹⁸⁶

A to se několik let předtím dělali pro vítězství Třetí říše a umožňovaly chod nacistického válečného hospodářství. Už v listopadu 1941 vydalo OKW⁹⁸⁷ pokyny, v nichž se doslova píše: „Potřeby válečného hospodářství vyžadují, aby se Němec podle možnosti zaměstnával jen v takových případech, kdy jej nemůže nahradit cizinec nebo válečný zajatec.“ Zcela v rozporu s mezinárodními smlouvami docházelo k využívání zajatců ve sférách důležitých pro válku. Protiprávně používali zajatce ve válečném průmyslu, ale i například při hledání min. Někteří zajatci nastoupili ozbrojenou službu v týlu – stali se z nich řidiči, mechanici, nosiči munice apod. Měli německé uniformy bez označení a případ od případu zastávali i některé služby „ve zbrani“. Říkalo se jim „hiwi“ nebo „hiwsi“ (Hilfsfreiwillige). S myšlenkou na aktivní bojové nasazení se na okupovaném území formovaly i dobrovolnické sbory z příslušníků pobaltských a jiných republik. Čistě ruské jednotky vznikly v roce 1942. Tito lidé se rekrutovali především z nasazených dělníků a válečných zajatců.⁹⁸⁸ Je jasné, že všichni tito rekruti dali přednost nejistému životu v pronacistické armádě, než jisté smrti v táborech. Zpočátku působily jejich jednotky jako strážní útvary, propagandisté v zajateckých táborech nebo jako provokatéři v boji proti partyzánům. Dne 14. listopadu 1944 byla v Praze uveřejněna výzva generála Andreje Andrejeviče Vlasova⁹⁸⁹ a po dvou letech zdlouhavých jednáních začalo formování dvou divizí

---

⁹⁸⁶ J. PECKA, *Váleční zajatci*, s. 11.

⁹⁸⁷ Oberkommando der Wehrmacht – vrchní velitelství branných sil.

⁹⁸⁸ „*Situace se v sovětském táboře ještě zhoršila od chvíle, kdy agenti přišli dělat nábor pro vstup do Vlasovovy armády. Když přišli poprvé, dívali se všichni zajatci na vlasovce jako na zjevení. Tenkrát se nepřihlásil nikdo.*“ F. FAJTL (ed.), R. Zdráhala, *Válčil jsem v poušti*, s. 134.

⁹⁸⁹ Andrej Anrejevič Vlasov (14. 9. 1900 – 2. 8. 1946), sovětský generál, který během 2. světové války změnil strany a přidal se po bok Wehrmachtu v boji proti SSSR. Narodil se v Lomakinu v oblasti Nižného Novgorodu. Původně byl studentem teologického semináře. V průběhu revoluce studia ukončil a vstoupil do Rudé armády. Roku 1930 vstoupil do komunistické strany a bez úhony přežil čistky třicátých let. Na počátku německého vpádu do SSSR hrál důležitou roli při obraně Kyjeva a později Moskvy. Poté byl postaven do čela 2. úderné armády, která měla vyprostit obležený Leningrad. Tato expedice však skončila v červnu 1942 fiaskem v podobě obklíčené armády a zajetí Vlasova. Jeho vězňatelé mu nabídli, aby jim pomohl v boji proti Stalinovi. Vlasov, který obviňoval Stalina z rozpoutání

ROA (Ruská osvobozenecská armáda), jejichž vojáci nosili na rukávech svatoondřejský⁹⁹⁰ kříž.⁹⁹¹

Podívejme nyní trochu blíže na bojové nasazení dalších slovanských národů, které po určitou dobu bojovaly po boku nacistického Německa. A začneme u národa, který je nám Čechům nejbližší, tedy u Slováků. Jak bojovali tito lidé proti Sovětskému svazu? Pro ilustraci této problematiky jsem z ozbrojených sil zvolil vojenské letectvo, respektive jednu stíhací letku.

Naprostá většina slovenských vojáků a letců nešla na východní frontu s entuziasmem. Válka se Sovětským svazem nebyla na Slovensku nikdy oblíbená ani v létě 1941, tím méně později, když válečná štěstěna Německo opustila, a to začalo jít od porážky k porážce. Svou roli v této nepopularitě hrálo i naivní slavjanofilství. To se projevilo na bojové morálce slovenských, ale i chorvatských letců. Je známo, že němečtí velitelé letecké eskadry JG 52⁹⁹², ke které byla 13. letka Slovenských vzdušných zbraní přidělena, museli své slovenské svěřence ve vzduchu často osobně kontrolovat, jak plní svěřené úkoly. Vliv na uvolněnou

---

teroru v SSSR i z jeho vlastní porážky a zajetí, souhlasil. Zastával názor, že by Němci měli povolit vytvoření ruské prozatímní vlády a také zřízení armády ruských dobrovolníků. Vlasov byl autorem antibolševického pamfletu, který byl pak rozhazován v sovětských liniích a zapříčinil dezerci tisíců sovětských vojáků. Následně přislíbil vytvořit Ruskou osvobozenecskou armádu a osvobodit Rusko od stalinismu. Kromě toho slíbil návrat soukromého vlastnictví a kapitalismu. Na nastolení demokracie nebo svobody přímý zájem neměl. Hitler ale Vlasovovi nedůvěřoval, a proto došlo k bojovému nasazení vlasovců až na samotném konci války, když nacisté potřebovali v poli jakéhokoliv muže bez ohledu na národnost, protože situace byla kritická. Více než na straně Němců (13. 4. 1945 se 1. divize ROA – čili Ruské osvobozenecské armády - zúčastnila neúspěšného protiútoků v oblasti Frankfurtu nad Odrou – pozn. T. K.) se vlasovci zapsali do historie květnového povstání v českých zemích, kde pomohli odvrátit daleko větší masakry civilistů ze strany SS. Tato akce jim ale neposkytla kýžené alibi, ve které doufali. I přesto se Vlasov rozhodl ustoupit se svým vojskem do zóny západních Spojenců, kde následně před Američany kapituloval. Američané, pro které vlasovci představovali nevídané břemeno, vydali vojáky ROA do rukou Sovětů. Soudní proces s Vlasovem a dalšími jedenácti vysokými důstojníky se konal v létě 1946. Popraveni byli 2. 8. 1946 provazem. Většina mužstva a poddůstojníků dopadla o trochu lépe – skončili v pracovních táborech. 55 000 z nich bylo omilostněno až 17. 9. 1955 novou sovětskou vládou. <http://en.wikipedia.org/wiki/Vlasov> ze dne 11. 12. 2005.

⁹⁹⁰ Rozhodně ne svatoštěpánský kříž, jak tvrdí profesor Pecka. J. PECKA, *Váleční zajatci*, s. 63.

⁹⁹¹ Tamtéž.

⁹⁹² Slovenská letka č. 13 patřila právě pod tuto eskadru a byla v ní začleněna jako letka 13.(Slow.)/JG 52.

morálku slovenských letců měla zhoršená zásobovací situace, která bývá u vojáků nejčastějším důvodem pro vypovězení poslušnosti. Dalším faktorem, který se negativně podepsal na psychice letců, bylo, že tato letka působila v Rusku na kubánském předmostí zcela osamocena. Samota působila na Slováky skličujícím dojmem.⁹⁹³

I když se žádná velká dezerce k nepříteli nikdy neuskutečnila, nelze tuto problematiku bagatelizovat. Masový úlet na sovětskou stranu měl plánovat stotník (kapitán) Ivan Haluzický. Právě proto nebyl jmenován velitelem 2. frontové garnitury letky 13.⁹⁹⁴

K dezercím došlo spíše v ojedinělých případech. Spektrum důvodů, proč se člověk rozhodne změnit vlastní bojující stranu za nepřátelskou, může být různorodé – závislost na alkoholu, psychická labilita, touha vyhnout se případnému potrestání.⁹⁹⁵

Proto někteří piloti ulétli a přistáli na nepřátelském letišti. Protože po úletu čtyř letců bylo riziko dezerce stále aktuální, rozhodovalo se o tom, že bude nejlepší stíhací letku stáhnout do zázemí a využít ji při obraně slovenského území. Reakce na přesun do zázemí však byla z německé strany značně liknavá – neměli totiž k dispozici adekvátní náhradu. I když tehdy neuletěl žádný pilot, dezertovalo pro změnu několik členů pozemního personálu. 27. září 1943 byla slovenská letka odeslána na Krym, kde bylo bezpečněji. V říjnu 1943 byla vystřídána 15. chorvatskou stíhací letkou (15.(Kroat.)/JG 52), které velel Mato Dukovac, „eso“⁹⁹⁶ es“ chorvatského státu.⁹⁹⁷

Dlužno dodat, že ani loajalita Chorvatů nebyla právě valná, poněvadž právě jmenovaný Dukvac spolu s dalším letcem dezertoval 20. září 1944 na sovětskou stranu. Letka byla poté „uzemněna“, byly jí zabaveny stroje a degradována na

---

⁹⁹³ J. RAJLICH, *Tatranští orli nad Kubání*. Historie slovenské stíhací letky 13, Praha 2002, s. 65.

⁹⁹⁴ Tamtéž, s. 65-67.

⁹⁹⁵ Tamtéž, s. 67.

⁹⁹⁶ Za eso byl považován pilot, který zničil v leteckém boji minimálně pět vzdušných cílů protivníka. Eso es pak byl nejuspěšnější letec vůbec.

⁹⁹⁷ J. RAJLICH, *Tatranští orli nad Kubání*, s. 70-71.

pouhou pěší jednotku. Někteří členové pak pomáhali znovu vytvářet chorvatské letectvo, ale to už je úplně jiná kapitola.⁹⁹⁸

Všechny satelity Třetí říše nasadily svá vojska do „boje za novou Evropu“ proti Sovětskému svazu. Bojových akcí se určitou dobu po boku Němců zúčastnila vojska Bulharska, Chorvatska, Estonska, Finska, Maďarska, Itálie, Lotyšska, Litvy, Rumunska, Slovenska. Kromě toho za cizí zájmy na frontě bojovaly malé jednotky dobrovolníků z neutrálních států: Španělska, Švédska a Švýcarska. Němci vybudovali i několik jednotek, které byly složeny z bývalých zajatců. Sem spadali: Dánové, Francouzi, Britové, Indové, Nizozemci, Norové, Portugalci, Srbové, Slovinci a národy SSSR. Některé z výše jmenovaných národních jednotek pak našly uplatnění ve zbraních SS.

Zabývat se touto problematikou je však velice náročné a kromě toho by větší exkurz zabral příliš místa. Pro další informace o nacistických dobrovolnících odkazuji na internet.⁹⁹⁹ Pouze jsem chtěl ukázat, kolik národu bojově sloužilo za války v rámci vojsk Osy, i když se počty značně různily. U některých národů šlo vyloženě o jednotlivce (Britové), u dalších třeba o tisíce (Rusové). I Češi mohli být vysláni do boje jako celek. Nikde není psáno, že se tak nemohlo stát. Vlasovcům nacisté taky příliš nevěřili a přesto za Říši krátce bojovali. Buďme rádi, že nebyla za zrůdnou myšlenku nacismu do boje nasazena žádná česká jednotka. Těch několik fašistických odpadlíků na nás rozhodně nevrhá tak špatné světlo jako celá divize SS „Wiking“ třeba na Nory, Dány a Finy či divize SS „Wallonien“ na Belgičany.

I Ukrajinci vytvořili v SS celou divizi. Šlo o 14. divizi SS „Galizien“.¹⁰⁰⁰ O službu v ní však nebyl velký zájem, a tak se do ní odvádělo nuceně. V červenci 1944 byla prakticky zničena Rudou armádou, její zbytky se zúčastnily potlačení Slovenského národního povstání, později její příslušníci konali strážní službu v koncentračním táboře Mauthausen. Na sklonku války byla z Ukrajinců zavlčených na nucené práce do Německa utvořena ještě další divize „Karpaticen“.

---

⁹⁹⁸ <http://www.jg52.de/15jg52.htm> ze dne 15. 12. 2005.

⁹⁹⁹ Ze zahraničních je to především vysoce kvalitní: <http://www.feldgrau.com>. Pro český internet uvádím server www.valka.cz, kde je ale kvalita některých článků mírně řečeno problematická.

¹⁰⁰⁰ Halič.

Části obou svazků pak přešly do amerického zajetí, odkud pak byli zajatci většinou vydáni do Sovětského svazu.¹⁰⁰¹

Nebylo to jen Němci, kdo za 2. světové války formoval vojenské útvary z nepřátelských zajatců. Dokonce i Japonci postavili Indickou osvobozenickou armádu z indických válečných zajatců, která poté bojovala proti jednotkám britského impéria. Za jejím vytvořením stál bengálský radikál Subhás Čandra Bose^{1002, 1003}.

Dosud jsem se nezabýval otázkou našich lidí, kteří bojovali proti nacismu se zbraní v ruce. I ti se ocitali v područí Němců jako váleční zajatci. A zvláště těžké bylo postavení, ve kterém se ocitali zajatí českoslovenští vojáci a letci. Po vyhlášení protektorátu byl vydán zákon o tzv. protektorátním občanství, na jehož základě a na základě § 91 říšského trestního zákoníku mohli nacisté soudit zajaté příslušníky československých jednotek za „velezradu, zemězradu a pozvednutí zbraně proti „Vůdci“ a Říši“. Vykonávali tak na československé vojáky v zahraničí nátlak prostřednictvím okupačního práva, podle něhož také příslušníky jejich rodin internovali v táborech. Zajaté československé vojáky, pokud je

---

¹⁰⁰¹ J. FIALA, Zpráva o akci B, Praha 1994, s. 36.

¹⁰⁰² Subhás Čandra Bose (23. 1. 1897 – ?18. 8. 1945), představitel Indického hnutí za nezávislost a organizátor Indické národní armády. Narodil se v rodině státního zástupce v Bengálsku. Studoval na univerzitách v Kalkatě a v Cambridge. Po návratu do Indie vstoupil do Indického národního kongresu. Zde se střetával s Gándhím, který preferoval nenásilnou formu řešení problémů. Za 2. světové války zamýšlel využít nepevnosti britského impéria ve svůj prospěch. V letech 1933 – 1936 pobýval v Evropě a mimo jiné se setkal s Benitem Mussolinim a Alfredem Rosenbergem. Britové tušili, že by pro ně mohl Bose představovat bezpečnostní riziko, a proto ho uvěznil. On jim však dokázal uprchnout a přes SSSR se dostal do Německa. V Berlíně vytvořil Indickou legii ze 4 500 válečných zajatců, která byla přičleněna ke Zbraním SS. Bose dokázal být kritický k nacistům kvůli jejich zacházení se Židy. Poté, co Třetí říše napadla SSSR, Bose ztratil poslední iluze a odplul do Japonska. V Singapuru pak začal budovat nové vojsko. Indická národní armáda měla 85 000 vojáků a byly do ní začleněny i ženy. Boseho armáda se zúčastnila bojů s vojáky britského impéria, např. u Kohimy a Imphalu, kde byla spolu s Japonci poražena a zatlačena do defenzivy. Kapitulace Japonska po atomovém bombardování byla i kapitulací Indické národní armády. Někteří lidé obdivují Boseho jako osvobozenického hrdinu, avšak jeho vojáci se střetávali v boji i s probritskými Indy, což tuto skutečnost minimálně relativizuje. Boseho smrt není dodnes uspokojivě vysvětlena – podle jedné verze zahynul na palubě letadla směřujícího z Tchajwanu do Japonska.

http://en.wikipedia.org/wiki/Subhash_Chandra_Bose#Death ze dne 2. 1. 2006.

¹⁰⁰³ E. HOBSBAWM, Věk extrémů, s. 181-182.

nelikvidovali hned při zajištění (speciálně na východní frontě), odevzdávali Němci zpravidla do pravomoci Gestapa. Tak se např. českoslovenští letci ocitli na Pankráci, zbaveni statutu válečných zajatců. Jen díky energickému vystoupení britských politiků po událostech v Saganu unikli jistě smrti a dočkali se nakonec osvobození v táboře Colditz¹⁰⁰⁴.¹⁰⁰⁵

Pevnost Colditz byla zbudována na skalním útesu nad řekou, asi 40 – 50 kilometrů jihovýchodně od Lipska. Útěk z tohoto tábora se měl údajně podařit jen jedinému muži.¹⁰⁰⁶

Všichni letci, kteří by padli do zajetí a měli by hodnost nižší než seržant (četař), by mohli být využiti k práci. Spojenecká letectva tomuto riziku čelila tím, že letci automaticky dostávali jako nejnižší právě tuto hodnost.¹⁰⁰⁷

První českoslovenští letci, kteří se dostali do zajetí v roce 1940, byli Gestapem uvězněni v Berlíně a měli být souzeni německým soudem pro velezradu. Na zákrok amerického diplomatického zástupce a mezinárodní organizace pro kontrolu zacházení s válečnými zajatci byli tito letci po 12 měsících vězení předáni do zajateckých táborů.¹⁰⁰⁸

Němci dokázali odhalit totožnost letců podle kmenových čísel RAF. Tím se proměnili z válečných zajatců na „zrádce Říše“ a čekal je soud. Obžaloba je vinila z velezrady, zemězrady, špionáže a vyhnutí se pracovní povinnosti.¹⁰⁰⁹

Kuriózní případ se stal československému rodákovi Jiřímu Maňákovi, který před Němci dokázal skrýt svou českou národnost a vydával se za Brita.¹⁰¹⁰

---

¹⁰⁰⁴ „V Colditz byly tři skupiny zajatců: První, prominenti číslo jedna, byli angličtí důstojníci z významných rodin, například bratranec anglického krále Jiřího VI., Churchillův synovec, syn generála Alexandra a další. Bydleli odděleně a Němci je drželi jako rukojmí. Druhá skupina, prominenti číslo dvě, byli váleční zločinci v nacistickém pojetí. To jsme byli právě my, Češi, příslušníci RAF. Bydleli jsme také odděleně a byli jsme ve dne v noci pod stálým dozorem. Třetí a nejpočetnější část vězňů tvořili důstojníci spojeneckých armád všech zbraní a všech hodností. Na pevnosti byli z trestu, za takzvanou aktivní činnost, utíkali totiž ze zajateckých táborů.“ A. ŠIŠKA, KX-B neodpovídá, Praha 1991, s. 103.

¹⁰⁰⁵ J. PECKA, Váleční zajatci, s. 41.

¹⁰⁰⁶ F. FAJTL, Hrdina století. Příběh beznohého válečného stíhače RAF Douglase Badera, Praha 1994, s. 178.

¹⁰⁰⁷ Z. VÁLKA, 17. 12. 1944. Největší letecká bitva, s. 106; L. KUDRNA, Když nelétali, s. 67.

¹⁰⁰⁸ Tamtéž, s. 188.

¹⁰⁰⁹ M. PAJER, Křídla míří na Německo, Cheb 1994, s. 74.

Zajatí čeští letci byli odváženi k výslechu na Gestapo v Praze a po několikátýdenním vězení v Praze byli transportováni zpět do zajateckých táborů. Na diplomatické zákroky Velké Británie (prostřednictvím švýcarské vlády) bylo trestní řízení proti našim letcům zastaveno a mělo se v něm – podle rozhodnutí německého vrchního velení – pokračovat po skončení války. Angličané byli ochotni označit naše letce za britské příslušníky (letci přísahali československé vládě i anglickému králi) a potom na nacisty jistě silně zapůsobilo prohlášení ministerského předsedy Churchilla¹⁰¹¹ o tom, že za každého popraveného zajatce

---

¹⁰¹⁰ „ (...) Já sem si dal jméno James, páč na těch štítkách nehořlavých, které zůstanou třeba u mrtvolky nebo něco, aby věděli, kdo to je. Tam jsem měl napsáno: „J. Manac“. Tak jsem si to změnil na „James“ a to „Manac“, v první světové válce existoval nějaký Angličan, stíhací eso, který se jmenoval Mannock. Tak jsem si říkal, no to je podobné. Tak jsem to nechal. (...) No, a dali mě do takové cely 2 x 3 metry, kde v úterý pak přišel německý důstojník, který na mě spustil česky a říkal mi, že jsem Čech anebo Polák. Já jsem udával jenom podle Ženevských dohod: hodnost, jméno, číslo, náboženství. A takhle se pak na mně střídali. Každý den přišel jiný ten, co mě vyslychal. Některý mi dával cigarety a byl na mě jako hodný, že jo. A někteří hrozili Gestapem, a tak dále. Až ke mně začal chodit celkem mladší chlapík – důstojník teda, který vykládal, že je pilot, taky stíhač, že byl za bitvy o Anglii, ale byl sestřelen, poranil si páteř a nemohl už létat, takže dělal pak toho vyslychače. A ten mi říká: „Heleďte, my máme dojem, že jste Čech nebo Polák. A máme rozkaz, že z vás musíme dostat nějaké výkony, organizaci a úkoly Typhoonů (Hawker Typhoon – v překladu „tajfun“, stíhací bombardér RAF – pozn. T. K.) My o tom moc nevíme. A když to z vás nedostaneme, tak máme za úkol vás předat Gestapu.“ A já sem mu říkal: „No, lepší když budu předaný Gestapu teď, než po válce být souzen vlastním soudem, že jsem prozradil vojenské tajemství. (...) Celou dobu jsme se bavili anglicky. A jednou taky dokonce tam přivedl vojáčka, říkal, že je to jeho synovec, že má dovolenou, bydlí u něj, že je u odposlouchávací služby a zrovna na naší frekvenci. A buď to skutečně byl nebo se to nějak dozvěděli, jako přes Čechy nebo co. Páč mi opakoval několik letů, naši korespondenci na nich a říkal: „Podržte si takhle trošku nos.“ A říkal: „Váš hlas poznávám.“ Ten vojáček mi říkal. No a jednou, když už jsem byl asi 14 dní jako tam, tak on jeden den přinesl formulář, napsal tam jako hodnost, jméno, náboženství, že jsem Brit, já jsem podepsal a šel jsem normálně, tam byl takový malý lágr jako vedle hned, že jo, kde když bylo dost zajatců, tak je odvezli do toho tábora Stalag Luft III. To bylo tady v Polsku, v Saganu. Dneska se jmenuje Zaháň.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jiřím Maňákem ze dne 6. 4. 1989, s. 9-10.

¹⁰¹¹ Sir Winston Leonard Spencer Churchill (30. 11. 1874 – 24. 1. 1965), britský politik, premiér, voják a spisovatel. Narodil se 30. listopadu 1874 na zámku Blenheim ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irska jako vnuk 7. vévody z Marlborough. Jeho otec, Lord Randolph Churchill, byl tím, kdo vyvedl britské konzervativce z krize v osmdesátých letech 19. století. Mladý Winston nastoupil v sedmi letech na elitní školu St. James. Tam ovšem vydržel pouze dva roky, neboť neměl k učení, alespoň ve svých raných letech kladný vztah, i když je pravdou, že v předmětech, které ho bavily (např. historie nebo matematika)

v britské uniformě budou popraveni dva němečtí zajatci o hodnost vyšší. Za své kamarády z boje se postavili i jejich britští a američtí kolegové v zajateckých táborech.¹⁰¹²

Na sestřelených letcích se německé obyvatelstvo občas dopouštělo násilí v podobě lynčování. Bylo to pochopitelné kvůli nezměrnému utrpení, které

---

dosahoval dobrých výsledků. Přešel tedy na školu v Brightonu, kde se mu nedařilo o mnoho lépe a stejně špatně prospíval i na další škole, v Harrow. Opustil tedy všechny civilní školy a v roce 1893 se na třetí pokus stal vojenským kadetem na Královské vojenské akademii v Sandhurstu. Po smrti svého otce, v lednu 1895, přestože jeho kavalérie odjela do Indie, se stal poručíkem husarů a od listopadu působil jako válečný dopisovatel listu Daily Graphic na Kubě. Následující rok strávil v Indii a v roce 1896 se zúčastnil tzv. Kitchenerovy expedice v Súdánu a bitvy u Omdurmánu, která bývá považována za poslední bitvu, v níž byla naposledy užita britská kavalérie. V říjnu 1899 vypukla v jižní Africe búrská válka a Winston Churchill zde začal působit jako dopisovatel listu Morning Post. V roce 1906 vyhráli liberálové všeobecné volby a o rok později nastoupil Churchill do funkce zástupce ministra kolonií. V roce 1911 se stal lordem admirality – ministrem námořnictví. Podílel se na snahách zreformovat britské loďstvo. Za 1. světové války patřil k hlavním tvůrcům koncepce vylovení v Gallipoli na Dardanelách, která nakonec znamenala v období první světové války jeho pád. Až 16. července 1917 nový premiér povolal Churchilla do vlády a nabídl mu buď ministerstvo pro výrobu válečného materiálu, nebo nově vytvořené ministerstvo letectví. Churchill si vybral ministerstvo pro výrobu válečného materiálu a následujícího dne bylo zveřejněno jeho jmenování. V letech 1917–1922 Churchill opět zastával významné úřady. V období po říjnové revoluci v Rusku prosazoval co největší zásah intervenčních vojsk. Na začátku 2. světové války se Winston Churchill stal opět prvním lordem admirality. Během tzv. Podivné války, kdy jediná výrazná aktivita probíhala na moři, se ukázal být jedním z neaktivnějších ministrů. Churchill se zpočátku soustředil na čtyři body. Za první odsunul do pozadí prominentní politiky appeasementu. Za druhé na sebe soustředil všechny významné funkce tak, aby mohl vést válku a přitom rozhodovat o všem důležitém. Za třetí provedl industriální mobilizaci Británie (okamžitě dal svému příteli baronu Beaverbrookovi na starosti leteckou produkci; byla to Beaverbrookova zásluha, že během letecké bitvy byla Británie schopna vzdorovat německým náletům) a konečně za čtvrté uvedl v život anglo-americkou alianci, která v této fázi mělo podobu vysílání amerických lodí přes Atlantik a zásobování Británie životně důležitými materiály. Churchill se také zúčastnil konferencí, kde se rozhodovalo o budoucích hranicích Evropy a Asie. Po válce Churchillova strana prohrála volby. Churchill se však nestáhl do ústraní a dál veřejně vystupoval. Roku 1953 získal Nobelovu cenu za literaturu. Do velké politiky se Winston Churchill vrátil ještě jednou, a to v roce 1951 jako předseda konzervativní strany, která ve volbách získala těsnou většinu v parlamentu. V červnu 1953 Churchill prodělal další záchvat mrtvice, 27. června odešel na dovolenou a v roce 1954 již bylo jasné, že Churchill na svůj úřad fyzicky nestačí a proto 5. dubna 1955 odstoupil z funkce premiéra. Zemřel 24. 1. 1965. http://cs.wikipedia.org/wiki/Winston_Churchill ze dne 12. 1. 2006.

¹⁰¹² L. KUDRNA, Když nelétali, s. 189.

civilisté zažívali v bombardovaných městech. Kromě toho k zostřenému postupu vůči sestřeleným letcům vybízela i oficiální místa. Nebylo tedy žádným divem, že nejen postižení bombardováním, ale i příslušníci všech nacistických organizací si chtěli tímto způsobem vyřídit účty a projevit své válečné odhodlání. Jeden z Himmlerových výnosů toto chování přímo nařizoval a naopak lidsky se chovající Němec riskoval, že bude sám postižen, pokud se nařízením nebude řídit.¹⁰¹³

Českoslovenští letci (a všichni příslušníci zahraniční armády) počítali s tím, že když padnou do německého zajetí, nebudou s nimi nacisté zacházet v rukavičkách. Nečekali však, že budou perzekuováni i jejich rodinní příslušníci. Československá zahraniční akce vyvolávala reminiscence na odboj za 1. světové války. Bohužel, Gestapo nebyla rakouská policie, která nechávala rodinné příslušníky odbojářů na pokoji.¹⁰¹⁴

Obavy z toho, jak se budou Němci chovat vůči našim letcům, kteří budou sestřeleni nad Německem, nebo Němci ovládaným územím, a padnou do zajetí, byly důležitým faktorem bojové morálky. Každý věděl, jak rakousko-uherská armáda zacházela za první světové války s našimi legionáři, kteří padli do zajetí. Obavy, že nacisté budou zacházet s letci stejně, nebo ještě hůře, byly rozhodně oprávněné. Mnozí letci si přáli sloužit raději u stíhačů, kteří v roce 1940 operovali nad Anglií, než u bombardovacího letectva, které podnikalo noční nálety na německá města. Tím pro ně byla hrozba zajetí velmi aktuálním rizikem.¹⁰¹⁵

Československé letectvo ve Velké Británii usilovalo o samostatnost, kterou si však ve všech důsledcích nemohlo dovolit. Pro letce exilové vlády nebylo vhodné zbavit se příslušnosti k RAF¹⁰¹⁶, tedy zrušit přísahu britskému králi – jako příslušníci britského letectva, oblečení v uniformě RAF, požívali v případě zajetí stejné ochrany a práv jako jejich britští kolegové. Na to poukazovali sami Angličané: pokud by se československé letectvo ve Velké Británii zcela osamostatnilo, Němci by potom zajaté československé letce nepokládali za

---

¹⁰¹³ Z. VÁLKA, 17. 12. 1944. Největší letecká bitva, s. 31.

¹⁰¹⁴ L. KUDRNA, Když nelétali, s. 92.

¹⁰¹⁵ M. PAJER, Křídla míří na Německo, s. 87.

¹⁰¹⁶ Royal Air Force – Královské letectvo.

příslušníky Královského letectva, ale za zrádce, a podle toho by s nimi naložili.¹⁰¹⁷

Za dobu od 10. září 1940 až do roku 1945 se dostalo do německého zajetí celkem 51 československých letců. V rámci repatriace přišel zpět do Velké Británie v roce 1943 jeden a v roce 1944 tři naši letci. Během postupu spojeneckých armád (v dubnu a květnu 1945) bylo osvobozeno celkem 46 československých letců, kteří byli následně převezeni do Velké Británie. Ze zajetí se nevrátil jen npor. Arnošt Valenta, který byl po hromadném pokusu o útěk ze zajateckého tábora Stalag Luft III. dne 25. března 1944 spolu s dalšími 50 spojeneckými důstojníky-zajatci zavražděn Gestapem. Valenta byl zastřelen 31. března 1944.¹⁰¹⁸

Je nezbytně nutné si uvědomit, že chování některých Němců za války vyvolávalo exploze neřízeného násilí proti nim samotným na konci války. Starozákonní zásada „oko za oko, zub za zub“ se začala uplatňovat na základě principu kolektivní viny. Je to pochopitelné vzhledem k tomu, co lidé mnoho let prožívali. Když nastal den zbavení se útlaku, dávali někteří lidé Němcům ochutnat jejich vlastní metody a způsoby. Je však nutno mít na paměti, že výbuch hněvu a násilí proti Němcům byl reakcí na prožité události.¹⁰¹⁹

---

¹⁰¹⁷ L. KUDRNA, *Když nelétali*, s. 71.

¹⁰¹⁸ Tamtéž, s. 188.

¹⁰¹⁹ *„Jednou v noci o manévrech jsem zaparkoval vůz na obvažišti a poslouchal vyprávění desátníka Jandy. Býval řidičem nákladního auta na moravsko-polské hranici, když německá armáda přepadla Polsko. Zrekvirovali ho i s jeho vozem, účastnil se celého polského tažení a k nám utekl přes Rumunsko a Francii. „Zažil jsem úděsné věci, Němci jsou zvířata. Když Poláci za Krakovem ostřelovali z oken naši kolonu, vyhnali němečtí vojáci všechny obyvatele domu – muže, ženy a výrostky - na střechu a přinutili je skočit tři patra dolů na ulici. Nedíval jsem se, slyšel jsem jen výkřiky a náraz těla na dlažbu. Tohle nebylo jen plnění vojenské povinnosti a strach odepřít poslušnost. Ti vojáci trápili s rozkoší.“ Jednotka, v níž musel sloužit, dlouho marně usilovala o jedno polské postavení na Visle. Poláci se vzdali teprve pod palbou těžkého dělostřelectva. Německý velitel zuřil, protože ostatní oddíly už byly za řekou. Když mezi zajatci našel ozbrojené civilisty, prohlásil: „Škoda nábojů.“ a dal všechny, včetně vojáků, omráčit úderem lopaty a hodit do řeky. Někteří se zoufale pokoušeli zachránit a němečtí vojáci se smáli, jak se topí. „Jsou horší než zvířata.“ „Udělali z nich zvířata,“ namítl jsem, „a ne všichni Němci jsou takoví. Je potřeba zničit ty, kdo jim uložili povinnost týrat, a ne lidi, kteří tuhle povinnost se strachem plní.“ To vedlo k tak prudké hádce, že ze svého lazaretního vozu vyšel plukovní lékař. „Vojine Beere, vy jste schizofrenik a potřebujete psychiatrickou léčbu. Vaše rozštěpené vědomí vám brání vnímat normálně. Vidíte a slyšíte,*

Německá strana vůči zajatým letcům vcelku zachovávala zásady mezinárodního válečného práva. To dokládá i fakt, že nemuseli nuceně pracovat, poněvadž je chránila hodnost. Přístup k nim se podobal přístupu k Britům. I jejich zásobování bylo na dobré úrovni, alespoň ze začátku určitě.¹⁰²⁰

„Typické“ německé chování vůči zajatým čs. letcům vypadalo asi takto: Nejprve probíhal standardní výslech, poté, co Němci zjistili, že se jedná o československého letce, bylo použito vyhrožování. K násilí přikračovali Němci jen výjimečně. V zajateckých táborech se k letcům chovali korektně a zacházeli s nimi jako s Brity. Právě na základě zacházení s nimi samotnými si mohli letci udělat obrázek o tom, že i mezi Němci jsou „slušní lidé“.¹⁰²¹

---

jací Němci jsou, ale odmítáte to vzít na vědomí. Všichni Němci jsou barbaři, dneska stejně jako před dvěma tisíci let. Alpy a Rýn jsou pořád ještě hranice mezi kulturou a nelidskostí. Když jsem na útěku u Tarvisia přecházel most mezi Rakouskem a Itálií, byli italská celníci nevlídnější než rakouští, ale už jsem cítil latinského ducha a germánstvím infikovaná střední Evropa byla za mnou. Musíme je proto vymýtit, aby Evropa mohla být zase naší vlastí. Vy a vám podobní zničíte jednou svou schizofrenií svět, protože vaše iluze oslabují odpor proti špatnosti.“ (...) „Musíme je všechny pobít,“ tvrdil Gustav. „Když zničili Guernicu (Vesnice ve španělském Baskicku, která byla 26. 4. 1937 srovnána se zemí nacistickou leteckou jednotkou „Legií Condor“ – pozn. T. K.), nebral jsem to vážně. Považoval jsem výraz teroristický útok za přehánění. Každý válečný útok je teror. Ale pak přišel Rotterdam. A teď Coventry. Kdo za to zodpovídá, musí ke zdi. Pro SS není zapotřebí ani soud. Jsou to vrazi a svět bude čistší, až je zničíme.“ Gustav byl liberální obchodník, milovník umění, který často stával na mé straně. Prostřednictvím přátel v USA se dověděl, že jeho mladší bratr zašel v koncentráku. Měl strach o rodiče, kteří s ním nechtěli utéct, a špatné svědomí, že je nechal doma. Nyní svého smířlivého postoje k Němcům litoval. V záři hořícího Coventry mu to připadalo jako zrada na vlastní rodině. „Ke zdi s nima!“ F. BEER, ...a tys na Němce střílel, s. 195-196.

¹⁰²⁰ „Strava tak špatná nebyla, jak by se dalo v zajetí předpokládat, ovšem díky balíčkům Červeného kříže. Něčeho jsme ale přece jen měli hojnost, například kuřiva. Totiž kdokoliv a kdykoliv mohl komukoliv poslat do zajetí balík s povoleným tisícem cigaret, které mohl v Anglii, právě proto, že to bylo pro zajatce, koupit za režijní cenu bez státní daně. Cigaret tedy bylo ke vzteku Němců pořád dost. Dle předpisů našich vězňů jsme dokonce dostávali jejich cigarety stejně, jako je fasovali sami němečtí vojáci. Nikdo z nás je samozřejmě nekouřil a když se jich nakupilo příliš mnoho, navrhli jsme je na ‘apelpilacu’ (Táborové náměstí určené pro nástupy. – pozn. T. K.) na jednu velkou hromadu a s chutí podpálili. Němci pak chodili kolem, čuchali a skřípali zuby. Drásat Němce bylo totiž našim oblíbeným sportem.“ I. TONDER – L. SITENSKÝ, Na nebi i v pekle, Plzeň 1997, s. 27.

¹⁰²¹ L. KUDRNA, Když nelétali, s. 141.

Velký problém pro všechny válečné zajatce představovala strava. Ani britští zajatci nebyli v tomto ohledu žádnou výjimkou. Množství přidělů potravin se měnilo vzhledem k průběhu války. Obecně lze říci, že v průběhu válečných let se přiděly zmenšovaly. Vyšší přiděly dostávali pouze ti, kteří velmi těžce pracovali (kupříkladu v dolech). Kvalita stravy nebyla velká a chyběly v ní především tuky, vejčička a mléko. Maso bylo obvykle nekvalitní – běžně se jednalo o koňské maso. Tuky zajatci dostávali pouze formou margarínu. I kvalita chleba se s postupem války zhoršovala a koncem války se vyráběl ze směsi mouky, kukuřice a brambor. Lepší stravu obdrželi pouze zajatci, kteří pracovali pro soukromého zaměstnavatele. Táborová strava byla podstatně horší.¹⁰²²

Situace britských zajatců však byla co se kupříkladu stravy týče mnohem lepší než situace Francouzů a ostatních západních zajatců. To ale nic nemění na skutečnosti, že za vykonanou práci obdrželi jen minimální mzdu v tzv. táborové měně.¹⁰²³

Britští váleční zajatci na tom byli lépe než francouzští. V některých důstojnických táborech, kde bylo minimální pracovní nasazení se zajatci měli údajně snažit o útek údajně jen proto, aby zahnali nudu.¹⁰²⁴

Někteří zajatci se ještě před koncem války dostali domů a tam vyprávěli, co zažili. Výpovědi repatriovaných britských válečných zajatců o tom, že obyvatelstvo protektorátu „spořádaně“ pracuje v německém válečném průmyslu, způsobily ochlazení v diplomatických vztazích a zkomplikovaly Benešovo úsilí o nápravu Mnichova.¹⁰²⁵

Přístup k zajatcům však nebyl stejný ani vůči lidem ve stejné uniformě. Je zajímavé sledovat zacházení nacistů s britskými vojáky židovského původu. Jejich postavení bylo bezpochyby mnohem horší než u jejich nežidovských kolegů.

---

¹⁰²² Z. KONEČNÝ – F. MAINUŠ, *British Prisoners-of-war in Czechoslovakia*, in: SPFFBU 15, C 13, s. 150.

¹⁰²³ Tamtéž, s. 151.

¹⁰²⁴ J. PECKA, *Váleční zajatci*, s. 122.

¹⁰²⁵ Tamtéž, s. 5.

Záměrně dostávali nižší příděly, mimořádné dávky pro těžce pracující neměli. Nacisté je schválně nasazovali na nejtěžší práce.¹⁰²⁶

Někteří britští zajatci byli svými německými vězniteli zavražděni. Důvody pro takovéto jednání byly různorodé – zajatec „kladl odpor“, „uléval se z práce“ (to znamená, že si pouze chtěl odpočinout) nebo šlo o Žida.¹⁰²⁷

Značný počet britských zajatců pracoval za mimořádně ztížených podmínek, obzvláště v dolech, kde museli denně pracovat dvanáct i víc hodin. Za měsíc měli pouhý den volna.¹⁰²⁸

Zajatci se stávali oběťmi hněvu německých civilistů, kteří se jim tak mstili za utrpení způsobené spojeneckým bombardováním. Samozřejmě při tom záleželo na postojích každého jednotlivce i na politické orientaci.¹⁰²⁹

Pokud zajatci měli volný čas, snažili se ho vrchovatě využít. To znamená, že se snažili udržovat a opravovat své šaty či psát dopisy apod. Jinak byl ale volný čas zredukován na minimum. Život v zajateckých táborech byl stále jednotvárný, vyplňovalo ho střídání práce a nudy. Zajatci se proto snažili sami zabavit – pořádali sportovní utkání (hlavně fotbal), četli knihy (ty jim posílali lidé z domova), které ale byly cenzurovány. Také pošta byla pochopitelně cenzurována. Noviny nedostávali žádné.¹⁰³⁰ Někdy věznitelé trestali zajatce tím, zdržovali balíčky Červeného kříže.¹⁰³¹

Britové na tom nebyli tedy tak dobře, jak by se mohlo na první pohled zdát. Avšak zacházení s nimi bylo o mnoho lepší než se zajatci z území SSSR. Ale ani zajetí vojáků Spojených států amerických nebylo procházkou májovou nocí. Ti trpěli především v posledních válečných měsících velkým hladem. Je proto třeba odvrhnout stereotypní představu o vyhladovělých německých vojácích a

---

¹⁰²⁶ Z. KONEČNÝ – F. MAINUŠ, *British Prisoners-of-war in Czechoslovakia*, in: SPFFBU 15, C 13, s. 151.

¹⁰²⁷ Tamtéž, s. 154.

¹⁰²⁸ Tamtéž, s. 152.

¹⁰²⁹ Tamtéž, s. 155.

¹⁰³⁰ Tamtéž.

¹⁰³¹ F. FAJTL, *Hrdina století*, s. 167.

přesycených amerických zajatcích na samém sklonku války.¹⁰³² Pro americké zajatce představoval ke konci války největší problém hlad.¹⁰³³

Ze zajatců ze západní Evropy na tom byly nejhůře Italové, kteří vystoupili z války v září 1943 a vzápětí byli Němci zajati, respektive internováni. Ti byli posledním pořádným úlovkem Sauckelovy mašinerie. Na 600 000 italských válečných zajatců se tak muselo zapojit do práce.¹⁰³⁴

Italští fašisté ale chtěli vyjmout 50 000 mužů z 600 000 internovaných, aby z nich mohli postavit nové bojové divize. Němci však tomu nebyli příliš nakloněni, protože by se jim odčerpala levná pracovní síla. Keitel chtěl, aby nábor nebyl prováděn mezi internovanými na území Říše (nakonec byl povolen do počtu 12 000 důstojníků a poddůstojníků), ale přímo v Itálii.¹⁰³⁵

Aby získali nad nejistými Italy zajatci kontrolu, začali Němci přijímat do italských SS muže z německých pracovních táborů. Jednalo se asi o 13 000 mužů. Tím ale problém nevyřešili, poněvadž jakmile se Italové dostali na území své vlasti, víc než polovina jich dezertovala.¹⁰³⁶

I přesto, že fašisté po kapitulaci Itálie začali znovu mobilizovat bojové síly, Němci jim už nedůvěřovali. Proto nařídili, aby se z nich utvořily velké pracovní

---

¹⁰³² „Na druhou stranu se zdáli vojáci wehrmachtu být celkem dobře živeni. Polévka a trvanlivý armádní chleba byly dopravovány do prvních linií. Jejich záložní jednotky také měly slušné dávky potravin a polní kuchyně. Ale téměř nikdy neměly zbytky pro hladové krky, které k vedlejším stolům přibýly. Možná i oni naprosto věřili vlastní propagandě, že si Američané žijí na příliš vysoké noze – a to zřejmě i v armádě. Po celou cestu z prvních linií si dávali opravdu pečlivě záležet, abychom nedostali odpovídající dávky potravin. A tak začal člověk pociťovat neodbytný, všudypřítomný hlad – a ten mu vydržel po celou dobu zajetí.“ G. J. DAVIS, Hitlerova dieta, s. 22.

¹⁰³³ „Po celou dobu v zajetí byl ovšem nejhorším trápením nedostatek jídla, tedy nikdy nekončící hlad. Váha Jima Browna spadla na neuvěřitelných 27 kilogramů. Jedním z hlavních důvodů nejspíš bylo, že za celý půlrok v zajetí nedostal ani jeden balíček od Červeného kříže. Bill Smith se zmiňoval o případu, kdy jeho kamarád při počítání vězňů zatajil smrt muže z jejich pokoje, aby dostal jeden balíček navíc.“ G. J. DAVIS, Hitlerova dieta, s. 114.

¹⁰³⁴ J. MILOTOVÁ, „Cizorodí“ dělníci, in: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA – J. PAŽOUT (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 31.

¹⁰³⁵ R. LAMB, Válka v Itálii 1943 – 1945, Plzeň 1996, s. 91.

¹⁰³⁶ Tamtéž.

skupiny pro armádu a pro pozemní personál letectva. To se samozřejmě u čelných představitelů italských fašistů nesetkalo s kladným ohlasem.¹⁰³⁷

I když se Benito Mussolini¹⁰³⁸ snažil intervenovat ve prospěch svých internovaných krajanů, nebyl příliš úspěšný. Němci však svůj přístup vůči internovaným Italům rozhodně nezmírnili. Strážní s nimi zacházeli krutě, především co se týkalo pracovního výkonu, který připadal Němcům nedostatečný. Toto špatné zacházení ve svém důsledku způsobilo smrt mnoha internovaných a také vedlo k eskalaci nenávisti vůči Němcům. Ti považovali internované Italy za zrádce, a podle toho se k nim chovali. Podle italských představitelů byly životní podmínky jejich chráněnců horší než u východních dělníků. Mimořádně otřesná situace panovala v oblasti Saarbrückenu a Görlitzu. Do práce byli honěni i nemocní, a pokud nepracovali, byli zbiti. Několik z nich pak zemřelo na podlaze továrny.¹⁰³⁹

---

¹⁰³⁷ R. LAMB, *Válka v Itálii*, s. 92.

¹⁰³⁸ Benito Amilcare Andrea Mussolini (29. 7. 1883 – 28. 4. 1945), fašistický vůdce Itálie v letech 1922 – 1943. Narodil se ve vesnici Predappio u Forli v provincii Emilia-Romagna v rodině kováře. Křestní jméno získal po slavném mexickém prezidentu Benitu Juarézovi. Po krátkém učitelském působení se roku 1913 vrátil k novinářské práci a začal vydávat socialistický časopis *Avanti* („Kupředu!“). V 1. světové válce dosáhl hodnosti desátníka. Poté se k socialismu obrátil zády a své stoupence sjednotil do *Fasci di Combattimento*, organizace, která se později stala zárodkem Fašistické strany Itálie. Roku 1921 byl Mussolini zvolen do italského parlamentu a jeho straně se dostalo oficiálního uznání. V říjnu 1922 Mussolini využil obav krále Viktora Emanuela III. z komunismu a zorganizoval „pochod na Řím“, jehož se zúčastnily desetitisíce stoupenců fašistického hnutí. Krátce poté byl jmenován premiérem. Za necelých šest let měl jeho „korporativní stát“ neomezenou moc nad hospodářským životem země, parlamentní demokracii nahradil totalitní systém. Roku 1929 ukončil šedesát let trvající spor mezi církví a státem, když na základě Lateránské smlouvy vznikl církevní městský stát Vatikán. Mussolini snil o tom, že rozšíří Itálii v hranicích někdejší Římské říše. Proto roku 1936 anektoval Habeš (Etiopii) a o tři roky později také Albánii. Vojenská slabost Itálie se však projevila hned po vstupu Itálie do války v červnu roku 1940. Série porážek na Balkáně a v severní Africe znamenala to, že se italská vojska dostala do vleku svého úspěšnějšího německého partnera. Tím byla oslabena i samotná pozice Mussoliniho v Itálii. V červenci 1943 byl sesazen a uvězněn. Ze zajetí byl vysvobozen v září téhož roku německými výsadkáři. Mussolini vzápětí ustavil loutkovou vládu v severoitalském městě Salo. V dubnu 1945 byl zajat a popraven italskými partyzány. Jeho vnučka Alessandra prošla několika fašistickými stranami a je nyní členkou Evropského parlamentu. *Rodinná encyklopedie světových dějin*, Praha 2000, s. 405; <http://en.wikipedia.org/wiki/Mussolini> ze dne 26. 12. 2005.

¹⁰³⁹ R. LAMB, *Válka v Itálii*, s. 106.

Produktivita práce internovaných Italů nebyla příliš velká. Například v Horním Slezsku, kde bylo v dolech nasazeno mnoho italských zajatců, odpovídal pracovní výkon jednoho německého horníka výkonu tří Italů. Přesto Sauckel v lednu 1944 plánoval nasadit do Říše kolem 4 milionů pracovních sil, především z Itálie a Francie. Vzhledem k otevření druhé fronty ve Francii k tomu ale stejně nedošlo. Zatímco Sauckel v červenci 1944 bědoval nad úpadkem německé prestiže ve Francii, další čelní nacisté začali usilovat o stažení všeho užitkovatelného materiálu a využitelných průmyslových závodů především z dosahu postupujících spojeneckých front.¹⁰⁴⁰

Situace internovaných Italů se nezlepšila ani poté, co to Hitler přislíbil Mussolinimu dne 20. července 1944. Dále se museli mačkat v těsných ubikacích pro sto lidí, kde však obvykle bylo 250 mužů. Někteří museli spát i na rohožích ze slámy na podlaze, panoval nedostatek prostěradel i příkrývek, takže většině z nich byla zima.¹⁰⁴¹

Když Spojenci začali bombardovat Berlín, italští zajatci museli odklízet trosky. Němci jim říkali *Badogliotruppen*¹⁰⁴² a chovali se k nim s opovržením. Jejich roztrhané uniformy a celkový vzhled vyvolávaly posměch.¹⁰⁴³

---

¹⁰⁴⁰ J. MILOTOVÁ, „Cizorodí“ dělníci, in: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA – J. PAŽOUT (edd.), *Museli pracovat pro Říši*, s. 32.

¹⁰⁴¹ R. LAMB, *Válka v Itálii*, s. 107.

¹⁰⁴² Jednotky generála Badogliia. Pietro Badoglio (28. 9. 1871 – 1. 11. 1956), italský generál a politik. Narodil se v Grazzanu Monferratu v provincii Asti. Po studiu na vojenské akademii v Turíně nastoupil roku 1892 do italské armády jako poručík dělostřelectva. Zúčastnil se tažení v Eritrei roku 1896 a v Libyi roku 1912. Za 1. světové války byl za dobytí Monte Sabotina v květnu 1916 povýšen. I přesto, že měl podíl na katastrofální porážce od Ústředních mocností 24. 10. 1917 v bitvě u Caporetta, stal se pobočníkem vrchního velitele vojska. Po válce byl zvolen senátorem a zastával i další významné funkce. Roku 1924 se stal náčelníkem štábu. V letech 1929 – 1933 byl guvernérem Libye. Roku 1936 úspěšně dokončil válečné tažení v Habeši – souhlasil s použitím otravných plynů. Dobyhl hlavní město Addis Abebu a za odměnu obdržel vévodský titul. V prosinci 1940 rezignoval po neúspěchu armády v Řecku. Po převratu 1943 byl králem Viktorem Emanuele III. jmenován ministerským předsedou po sesazeném Mussolinim. Poté, co Němci začali Itálii vojensky obsazovat, byl nucen uchýlit se pod ochranu Spojenců do Pescary a Brindisi. Dne 3. září 1943 podepsal příměří se Spojenci. Itálie pak vypověděla 13. října válku Německu. Ve funkci premiéra dlouho nepobyl – poté, co Mussolini unikl ze zajetí a Spojenci dobyli Řím, začala proti Badogliovi narůstat opozice přesvědčených antifašistů a odvolání na sebe nedalo dlouho čekat. V nejvyšší vládní funkci byl nahrazen Ivanoe Bonomim.

Už jsme se podívali na situaci českých letců, kteří padli do zajetí. Jak to ale bylo s pozemním vojskem? Musím podotknout, že problematika českých válečných zajatců za 2. světové války není zpracována. Je tudíž také logicky nemožné vynášet soudy o možnostech nuceného pracovního našich vojáků. Je na badatelích, aby poodhalili roušku tajemství zajetí našich lidí.

V první řadě je třeba říct, že vojáci měli strach ze zajetí. Vždyť nemohli vědět, co se s nimi bude dít. Obavy ze svého osudu měli také českoslovenští vojáci po pádu Francie, na jejich vůli bojovat s nepřítelem se podepsaly i četné fámy ochromující bojovou morálku vojska.¹⁰⁴⁴

Na boje ve Francii připadl nevelký počet zajatců. Několik příslušníků československé jednotky bylo následně internováno ve věznici Wohlau. Podle údajů Československého červeného kříže padli při tažení ve Francii roku 1940 oficiálně do zajetí čtyři českoslovenští vojáci. Většina zajatců z Francie udala při zajetí francouzskou státní příslušnost¹⁰⁴⁵, zodpovědnost za ně převzali sami Francouzi místo Československého červeného kříže.¹⁰⁴⁶

Koncem roku 1944 padlo do zajetí několik příslušníků čs. samostatné obrněné brigády, která obléhala silné německé uskupení v přístavu Dunkerque. Tím se v podstatě stali „zajatci zajatých“. Propuštění byli ještě před koncem války spolu s několika Brity v rámci reciproční výměny za Němce ze zajateckých táborů ve Francii. V Dunkerque s nimi bylo zacházeno slušně, jelikož konec války už byl na dohled a Němci sami tušili, že je stejný osud nemine...¹⁰⁴⁷

I českoslovenští vojáci na „civilizovanější“ západní frontě byli postaveni do osudového dilematu – jak se chovat k Němcům které zajali? Jako k bezmocným zajatcům, kteří se museli řídit rozkazy? Nebo jako k zrudám páchajícím ty

---

http://en.wikipedia.org/wiki/Pietro_Badoglio ze dne 26. 12. 2005.

¹⁰⁴³ R. LAMB, *Válka v Itálii*, s. 109.

¹⁰⁴⁴ „*Kolovaly pověsti, že nás budou internovat v dřívějších táborech pro španělské uprchlíky; že nás odsunou k Cizinecké legii do Afriky; vydají Hitlerovi; pošlou na nucené práce ve válkou zpusťšených městech...*“ F. BEER, ...a tys na Němce střílel, s. 187.

¹⁰⁴⁵ Jistě mezi nimi bylo mnoho Čechů, jejichž předci se ve Francii usadili už dříve a oni pak byli mobilizováni jako vojáci pro čs. vojsko.

¹⁰⁴⁶ H. VELECKÁ, *Československý červený kříž v zahraničí v období druhé světové války*. Historie a vojenství, 2000, č. 2, s. 395.

¹⁰⁴⁷ J. PECKA, *Váleční zajatci*, s. 95-96.

nejhnusnější ohavnosti? Zajatý nepřítel, který odhodil zbraň s vztyčil ruce už nebyl tím nablýskaným a uvědoměle hledícím vojákem z propagandistického plakátu, ale člověkem, který se vydává zajímateli v šanc. Jak se k němu zachovat, když možná vraždil nevinné ženy a děti? Zabít ho a být stejný jako on? Šlo by zachovat chladnou hlavu i poté, co se člověk dozvěděl o holocaustu? (Tato největší hrůza lidských dějin vyplula plnou měrou na povrch až koncem války a zavadala jednu z příčin k tomu, že se někdy s Němci zacházelo velmi radikálně.) Dokáže na to někdo najít odpověď?¹⁰⁴⁸

---

¹⁰⁴⁸ „Jednou v noci sestřelili Němci americký bombardér, který se vracel z Německa a zabloudil nad Dunkerque. V měsíčním světle jsme viděli, jak k zemi klouže padák, který hnal vítr k naší pozici. Když měsíc zašel, doplazili jsme se do země nikoho hledat letce. Museli jsme být před svítáním zpátky, za denního světla na sebe každý pohyb mezi frontami přitáhl střelbu. Našli jsme ho za pár hodin v opuštěném cukrovaru. Byl nezraněný, pouze v šoku. Ještě ani nevěděl, že zbytek posádky pravděpodobně zahynul. Bylo už příliš světlo, abychom se vydali zpátky, museli jsme počkat do večera. K polednímu k nám podél železničního náspu přilezl německý voják, beze zbraně a bez přilby. Na větev uvázel kapesník a mával směrem k nám. Trásl se, když se zdviženýma rukama vklopýtal do dvora cukrovaru. Náš první německý voják! Jeho dlouhý plášť, neholený obličej a silné ruce byly umazány od hlíny. Díval se na nás unavenýma očima, nedůvěřivě, ale také s očekáváním, a polekal se, když narazil na nepřátelské pohledy. Už dlouho čekal na příležitost utéci do zajetí, říkal, protože má válku dost. Smál se podbízivě, jako by čekal, že ho po tomto prohlášení přijmeme do svých řad. Co s ním? Přeložil jsem odpověď Plavky, našeho četaře. Před pár dny jsme v jednom bunkru, který jsme dobyli zpátky, našli mrtvolu čtyř mladých vojáků FFI (Forces Françaises de l'Intérieur – Francouzské vnitřní síly – po vylodění v Normandii byly všechny francouzské odbojové skupiny sloučeny do této organizace. Na 200 000 odbojářů bylo svěřeno velení generála Marie Pierre Koeniga. V bojovém nasazení používali své osobní zbraně a nosili pásku s nápisem FFI. – pozn. T. K.), což byly francouzské armádní jednotky nově organizované z hnutí odporu. Ruce měli spoutané vlastními opasky, zřejmě byli po zajetí týráni a potom zastřeleni. Naší povinností je tyto kamarády pomstít, řekl Plavka. Zajatec byl zděšen. To nemůže být pravda. Němečtí vojáci by něco takového neudělali. A to neví, co všechno už němečtí vojáci udělali, v Polsku, v Rusku a v Řecku? Ano, připustil, ledacos ví. Ale o tom nikdo nemluví, protože každý má strach to vědět. Na východní frontě dorazil jednoho chladného zimního dne do vsi s hlášením, a napůl zmrzlý polní policista, který řídil dopravu, mu řekl: „Človče, co ty víš, jak jsem rád, že smím stát tady. Ostatní dnes mají střelení Židů.“ Tenhle výraz jsem ještě nikdy neslyšel. I v tu poslední válečnou zimu se na Západě vědělo jen velmi málo o tom, jak bylo v nacistické Evropě se Židy nakládáno. Vypadali lidé, kteří zavraždili mou rodinu a mé přátele, jako tenhle hubený voják, který šířil kyselý zápach a určitě nebyl žádný dobyvatel? „Řekni mu, ať se připraví.“ Pořád ještě jsem si myslel, že si Plavka jenom pohrává a že to byla pro něho i pro nás zkouška, zda bychom ho dokázali zabít. Taky zajatec tomu ještě nevěřil. Nebyla přece jeho vina, že je válka, a on ty čtyři nezavraždil. Není ani nacista, nikdy nebyl nacista. Je obyčejný dělník. „Nikdo z války

---

nic nemáme.“ Nežebрал o život, mluvil, jako by šlo o nedorozumění a on musí najít pravé slovo, aby nás přesvědčil, že ve skutečnosti patří do našich řad. V jeho tvrzení jako by zněla i výčitka, že mu upíráme místo, které mu právem patří. Na Plavku to však mělo účinek zcela opačný. Drama bylo prozkoušené a Němcovo chování mu usnadňovalo volit tvrdou roli. „Ať se přichystá. Vezmem ho do sklepa.“ „To ho fakt chcete zabít?“ ptal se americký letec. „Myslím, že se velitel na nás nebude zlobit, když ho nepřivedeme.“ A ostatní s Plavkou souhlasili. Viděl jsem, že hádka je teď nevyhnutelná. Byli hrubí a sprostí, protože nejisti. Drželi soud nad nepřítelem, který nebyl anonymní, abstraktní obraz propagandy, předsudků a nenávisti, na který mohli bez uvažování vypálit kulometem, nýbrž živý člověk, který stál před nimi. Přešlapoval z nohy na nohu, mluvil, dýchal a oni byli obyčejní lidé s obyčejnými pocity, a to jim nedovolovalo rozhodnout se bez uvažování. A jeden z nich, já, jim to ztěžoval. „Dej si pozor, ať nedostaneš přes hubu. Vždyť ty to dělat nemusíš, můžeš zůstat tady. Anebo přeběhnout ke svým milovaným Němcům.“ Večer jsme zajatce přece jen přivedli neporušeného s sebou na naši pozici. Ale nebylo to mé argumenty, co přimělo mé druhy nechat ho na živu. Bylo to jeho vyprávění o ukrutnostech, s jakou se v obleženém městě vynucovala kázeň. Voják, který na chvíli opustil kulometnou pozici, aby si na pár kroků od ní ulevil, byl jako „varování ostatním“ odsouzen k smrti a pověšen v oblouku radniční věže před shromážděnými kamarády, kteří neměli službu. Vytahovali ho nahoru hodně pomalu, aby hned neumřel, a důstojníci dávali pozor, zda se každý skutečně dívá. Nechali ho tam viset až do druhého dne a vojáci, kteří byli během popravě ve službě, museli nastoupit před radnici, kde se ještě jednou četl rozsudek smrti, „za zradu na Vůdci“, a důstojníci znovu dávali pozor, jestli se všichni dívají na oteklý jazyk, který oběšenému čouhal z úst... Co mi tenkrát prošlo hlavou, o tom jsem se nezmínil ani ve svém deníku, ani ve své povídce uveřejněné roku 1949. Zabít bezbranného vojáka je zločin, jaký jsme vyčítali Němcům, anebo nacistům, když jsme věřili v „jiné Německo“. Kdybych se nechal zastrašit pohrůžkami kamarádů a nepodnikl nic, abych vojáka zachránil, i když se to zdálo beznadějně, pak bych udělal přesně to, co jsme Němcům vyčítali: že se starali jen o svou vlastní kůži a mlčky přihlíželi, jak se před jejich očima a jejich jménem vraždí Hitlerovi odpůrci – Židé, Poláci, Rusové... Nebyla to povinnost vůči tomu chudákovi, byla to povinnost vůči mému přesvědčení a vůči ksichtu, který budu po zbytek života vidávat v zrcadle.“ (...) „Když jsem v jedné novinách viděl hroznou fotografii osvobození Belsenu, vychrtlé nahé mrtvolky, ženy, muže a děti, které jako plivanec z pekelné brány plnili hlubokou jámu, udělalo se mi špatně. Stěny novinového kiosku se zatočily kolem dokola, polykal jsem hořkou žluč, abych nezvracel. Třeba byl v té jámě můj otec. Nebo můj bratr. Prodavačka mi nabídla židli a přinesla mi sklenici calvados. „To nemůže napravit ani Bůh.“ I lidé na ulici mluvili o té fotografii. „Tohle jsou bošové!“ Žena, jejíž vlasy ještě nedorostly (Německým ženám a ženám, které měly intimní styky s německými vojáky, byly jako výraz potupy na konci války či hned po jejím skončení stříhány vlasy. Dalo by se říct, že to byla pomsta za ženy v koncentračních táborech, kterým byly také stříhány vlasy. – pozn. T. K.), plakala. „Můj Hans docela určitě takový nebyl. Byl vždycky hodný a měl rád mé děti. Jak může někdo být jako Hans, a potom jako tihle?“ Někdo jí plivl do obličeje. Ve mně vřelo. Proč jsem se zrovna nedávno postavil za Němce a riskoval možná při tom život? Bestiálnost, kterou ukazovala fotografie, mě deprimovala. Zuřil jsem, řval jsem pro sebe, vy zvířata, vy vrazi! Neměl jsem v ruce zbraň, ale v tu chvíli jsem střílel na Němce, divoce a bez výběru. Na všechny. Dosud jsem nikomu

Válka na východní frontě nebyla tak „civilizovaná“ jako na západě. (Připouštím, že některé případy zacházení s lidmi na západní frontě tuto skutečnost relativizují.) Například v boji o Sokolovo zajali Němci v noci z 8. na 9. března 1943 raněné československé vojáky. Ráno je příslušníci armádního sboru našli na okraji vesnice pověšené, připoutané na kůlech, zohavené, bez očí, nosů, uší. Šlo hlavně o židovské vojáky, kteří byli v jednotce silně zastoupeni. Ostatní bývali odvázeni do zajateckých táborů. Boje byly většinou velmi urputné, takže se mnohdy stávalo, že ani jedna z bojujících stran často vůbec zajatce nebrala – jako za bojů v Karpatech. Kolik československých vojáků bylo zajato, případně kolik jich v zajetí zemřelo, se dá určit jen ztěží.¹⁰⁴⁹ Nemluvě o tom, kolik jich mohlo být pracovně nasazeno.

Pro případ zajetí si českoslovenští vojáci ponechávali poslední kulku pro sebe. Bylo mnohem lepší ukončit život čestně vlastní zbraní, než se nechat od řádících nacistů věšet na strom hlavou dolů, přibít se dřevěnými kolíky k zemi nebo se nechat svázat, polít benzínem a zaživa upálit. Tyto hrůzy byly opět doloženy – tentokrát na hoře Polomu na jaře 1945. Bylo přitom víceméně jedno, zda dopadený voják v týlu nepřítele patřil k partyzánům či pravidelné armádě. Zfanatizovaní esesmani (ale i někteří vojáci Wehrmachtu nebyli žádní andělé) porušovali i základní principy lidskosti. Nezištěná jednotka SS například 1. listopadu 1944 u slovenské obce Hiadel vedle skupiny civilistů povraždila také 11 příslušníků 2. československé paradesantní brigády.¹⁰⁵⁰

Nejhorší zločiny byly páchané na bezbranných pacientech nemocničních zařízení. Část vojáků účastnících se bojů u Sokolova byla později také zavražděna, a to v charkovské nemocnici.¹⁰⁵¹

---

nevyprávěl, jak zatěžko mi je nepřehánět, nereagovat agresivně, neuroticky a neovládaně, když mě připadne myšlenka na holocaust, na osud mé rodiny, všech mučených a zavražděných Židů, Poláků, Rusů, Čechů, Slováků a taky Němců. Když potkám lidi, kteří popírají nacistické hanebnosti, zmírňují je nebo je poměřují hanebnostmi jiných národů. Dosud jsem vždycky tajil, jak často jsem se zděšeně probouzel ze zlého snu, kde mě mučí a já začínám ze slabosti a strachu zrazovat. Dostalo se mi pak naštěstí vždycky milosti probudit se dřív, než jsem mohl udělat něco, za co bych se styděl.“ F. BEER, ...a tys na Němce střílel, s. 206-209.

¹⁰⁴⁹ J. PECKA, *Váleční zajatci*, s. 96.

¹⁰⁵⁰ Tamtéž, s. 97.

¹⁰⁵¹ J. FIDLER, *Sokolovo 1943*, s. 43.

Dopátrat se osudů československých zajatců může být často nesmírně problematické, poněvadž o nich není dostatek věrohodných zpráv, či proto, že po zajetí byli odvezeni neznámo kam a jejich stopa tudíž mizí.¹⁰⁵²

V protektorátu se v říjnu 1943 uskutečnila velká propagandistická akce, jejímž cílem bylo diskreditovat prostřednictvím zajatých československých vojáků zahraniční odboj. Týkala se východní fronty a speciálně zajatých příslušníků 1. čs. praporu v SSSR. Pod titulky jako „Váleční zajatci vyvracejí Moskvu a Londýn“ nebo „Pravda o československé vojenské jednotce“ představily pražské deníky pět československých zajatců, kteří vypovídali pro tisk a pro rozhlas o „zničení dvou třetin čs. praporu u Sokolova“, o těžkých poměrech, hladu a „hrozném teroru“, v jakém žijí vojáci na východě. Propagandistickou fabrikaci zajateckých výpovědí potvrzuje i sdělení, že v čs. jednotce se mluví „většinou maďarsky a židovsky“.¹⁰⁵³

Například desátník Jiří Šmolík vstoupil po svém zajetí u Sokolova do pomocných jednotek německé armády a byl využit i propagandou proti zahraničnímu odboji.¹⁰⁵⁴

O zajatcích u Sokolova byla publikována propagandistická kniha „Váleční zajatci vypovídají“, jenž se však nesečkala s očekávaným ohlasem ze strany protektorátní veřejnosti.¹⁰⁵⁵ Ale ideologické využití zajatců nemělo pro válku žádnou důležitost. Bohužel, nepodařilo se mi krom jednoho případu dohledat žádného českého zajatce, který by prokazatelně byl nasazen. Bádání na tomto poli se však jistojistě bude podobat hledání oné pověstné „jehly v kupce sena“. Tak tedy uvádím alespoň jeden známý případ českého důstojníka, jenž byl po jistou dobu z důvodu potrestání a proti válečným úmlouvám nuceně nasazen:

Kapitán Svobodných Francouzů Richard Zdráhala, který byl zajat Italy v severní Africe u Bir Hakeimu, byl za vzdorovité chování vůči strážnému uvězněn

---

¹⁰⁵² J. ŠOLC, *Padáky nad Slovenskem. 2. československá samostatná paradesantní brigáda v SSSR*, Praha 1997, s. 135, 137.

¹⁰⁵³ J. PECKA, *Váleční zajatci*, s. 66.

¹⁰⁵⁴ J. FIDLER, *Sokolovo 1943*, s. 71.

¹⁰⁵⁵ Tamtéž, s. 7.

v pevnosti Chieti, kde musel vykonávat nucené práce v lomu. Po odpykání trestu byl opět odvezen do regulérního zajateckého tábora v Sulmoně.¹⁰⁵⁶

Exkurz II.: Pracovní nasazení napříč 20. stoletím

Rozhodně nemám na tomto místě v úmyslu podat nějaký obšírný syntetický elaborát o různých způsobech pracovního nasazení na jednotlivých místech v různých obdobích 20. století. Chci pouze naznačit směr, kterého by se bylo dobré držet při zmapování této dějinné problematiky. Zároveň si čtenář uvědomí, že vůbec nejde o úzkou tematiku, která navíc zasahuje až do současnosti. Začněme nejdříve pracovní mobilizací jedné země protihitlerovské koalice.

Na začátku války britská vláda podcenila hodnotu zkušených horníků z uhelných dolů a povolala je k vojenské službě. Do poloviny roku 1943 ztratily uhelné doly 36 000 pracovníků a tato ztráta nebyla nahrazena díky tomu, že lidé raději volili práci v čistějším prostředí. Brzo začalo být jasné, že tito muži musí být někým nahrazeni. Vláda prosila muže ve služebním poměru, aby nastoupili práci v dolech, ale souhlasilo jich jen pár, a tak nedostatek pracovních sil pokračoval. Přišel prosinec a Británie se dostala do zoufalé situace kvůli nedostatku uhlí. Proto bylo rozhodnuto, že část povolanců nastoupí do dolů, aby se ztráta pokryla.

Británie nebyla v průběhu 2. světové války schopna dovážet uhlí ze zahraničí, proto muselo dojít ke zvýšení vlastní produkce. Z tohoto důvodu rozhodl ministr práce Ernest Bevin¹⁰⁵⁷ o povolání určitého množství lidí, kteří by pracovali

---

¹⁰⁵⁶ F. FAJTL (ed.), R. Zdráhala, Válčil jsem v poušti, s. 121-122.

¹⁰⁵⁷ Ernest Bevin (9. 3. 1881 – 14. 5. 1951), britský labouristický politik. Narodil se v malé vesnici v anglickém Somersetu. Od jedenácti let pracoval jako dělník, později jako řidič nákladního vozu. Od roku 1910 se angažoval v odborech. Byl umírněným socialistou, který byl rozhodnut tvrdě čelit komunismu. I přesto, že byl členem labouristické strany, měl velmi špatné vztahy s prvním labouristickým premiérem Ramseyem MacDonalodem. Ve třicátých letech, kdy moc labouristů slábla, spolupracoval Bevin s konzervativci na četných otázkách. Také se začal výrazně zajímat o zahraniční politiku – byl odpůrcem fašismu i politiky appeasementu. Roku 1935 dokonce záutočil na pacifistické křídlo vlastní strany, což vedlo k odvolání předsedy strany George Lansburyho, jehož nahradil Clement Attlee. Roku 1940 zformoval Winston Churchill novou vládu, ve které byli zastoupeni i labouristé. Bevin byl jmenován ministrem práce a národní služby. De facto se stal diktátorem britské ekonomické

v dolech. Od roku 1943 až do konce války byl z každých deseti povolaných chlapců jeden poslán na práci do dolů. Mnoho mladých mužů tím bylo značně roztrpčeno, protože spousta z nich si přála sloužit v ozbrojených silách, jelikož tam by byla jejich aktivita mnohem více oceněna. Povolaným horníkům se začalo přezdívat „Bevinovi hoši“. Mnozí z nich byli vysmíváni, jelikož nenosili žádné uniformy ani žádné distinkce, nýbrž jen ty nejhorší oděvy, které měli, a lidé se tudíž domnívali, že se jedná o odpírače vojenské služby.

Dost z nich pak pokračovalo v práci i po skončení války, zatímco jejich vrstevníci se už vrátili z války domů. Program byl zrušen roku 1948. Za svou službu nedostali Bevinovi hoši po návratu žádné medaile, ani neměli právo vrátit se do povolání, která před prací v dolech opustili. Jejich vrstevníci, kteří sloužili se zbraní v ruce tuto možnost ale měli. Zásluhy Bevinových hochů o konečné vítězství ve válce byly oceněny teprve až roku 1995 britskou královnou.¹⁰⁵⁸

Ve Velké Británii se od roku 1938 vyskytovalo několik desítek mladých českých, slovenských, německých i židovských děvčat, která opustila republiku z obav před nacistickou okupací a našly si zaměstnání jako služebné v anglických rodinách.¹⁰⁵⁹

O všechny uprchlíky z Československa se starala organizace Czech Refugee Trust Fund (Fond pro pomoc československým uprchlíkům.), která byla původně založena na pomoc německým a rakouským emigrantům.¹⁰⁶⁰

---

politiky, kontroloval a plně disponoval pracovní silou. V tomto období také poslal pracovat 48 000 mužů do uhelných dolů. Zůstal ministrem až do roku 1945, kdy jeho strana opustila vládní koalici, která měla trvat pouze po dobu války. Po nových volbách se stal ministrem zahraničních věcí ve vládě Clementa Attleeho. Pak stál na straně USA v začínající studené válce, podporoval Marshallův plán i NATO. Tvrdě se ale stavěl proti sionistickým snahám o vytvoření státu Izrael. V této citlivé poválečné problematice napáchal více škod než užitek – nechal například deportovat židovské utečence, kteří se pokoušeli dostat do Palestiny, zpátky do uprchlických táborů v Evropě. Nakonec ho ale britská ekonomická závislost na americké pomoci přinutila akceptovat založení Izraele. Zániku britského impéria nelitoval, jelikož z něj podle jeho soudu dělníci stejně neměli žádný užitek. Zemřel v březnu 1951. http://en.wikipedia.org/wiki/Ernest_Bevin ze dne 6. 1. 2006.

¹⁰⁵⁸ <http://www.wartimememories.co.uk/bevinboys.html#bricknell> ze dne 6. 1. 2006; http://en.wikipedia.org/wiki/Bevin_Boys ze dne 6. 1. 2006.

¹⁰⁵⁹ M. MOULIS, *Mládež proti okupantům*, s. 154.

¹⁰⁶⁰ Tamtéž, s. 154.

Britové pak zcela logicky využili pracovní potenciál uprchlíků, kteří do ostrovního království přibyli ze zemí okupovaných hitlerovským Německem.¹⁰⁶¹

Pracovní nasazení také mělo Britům pomoci dostat pod kontrolu a izolovat různé nežádoucí živly. Kromě komunistické strany vyvíjela ve Velké Británii politickou činnost také organizace s názvem Mladé Československo, která úzce spolupracovala právě s komunisty. Podle jedné typicky tendenční komunistické publikace: Mladí českoslovenští občané nesměli přijmout zpočátku žádné povolání, bydleli ve společných ubikacích, jimž se říkalo „hostly“, které si také sami spravovali. O výživu se starala organizace uprchlíků, od níž dostávali též malé kapesné. Po určitou dobu jim bylo dokonce zakázáno vycházet ven. Jen několik jednotlivců žilo mimo tyto společné ubytovny. Teprve po vstupu Anglie do války směli českoslovenští občané přijmout zaměstnání, ovšem jen nejtěžší fyzickou práci v zemědělství a lesnictví a později ve válečném průmyslu.¹⁰⁶² Dle mého soudu se „anglická buržoazie a světový imperialismus“ zachovali vůči této skupině navýsost dobře – vzhledem k tomu, jaké bezpečnostní riziko nepřátelsky naladěni cizinci pro ostrovní monarchii představovali.

S přihlédnutím k tomu, že Britové nedůvěřovali ani vlastním komunistům, nemůžeme se divit, že se z pochopitelných důvodů měli na pozoru i před těmi zahraničními.¹⁰⁶³

Většina československých internovaných ve Velké Británii se ale rekrutovala z 539 nespokojených vojáků, kteří byli z armády vyloučeni 28. 7. 1940 a deportováni do tábora v Oswestry nedaleko Chesteru. (Tato událost vstoupila do dějin jako vzpoura v Cholmondeley. O detailech ještě bude řeč.) Ve druhé polovině srpna 1940 byli odvezeni do Yorku (tábory Sutton Coldfield, Clenbranter atd.), kde dostávali denní žold šest pencí. Proto jim Angličané nabídli, aby nastoupili do Pioneer Corps, jehož příslušníci nosili uniformy, byli

---

¹⁰⁶¹ „Londýnskou vládu konečně napadlo, že ta spousta zdravých a práce schopných uprchlíků, jejichž zahálčivý život financuje, by mohla přispět k válečnému hospodářství. V Czech Trust Fundu se tahle „mobilizace“ prováděla s britskou uvážlivostí. Willy Sternfeld, pomocník ve skupině Thomase Manna, a já jsme s anglickým vedením vyjednávali, jak by se dalo vyjít vstříc potřebám našich členů, nakolik by mohli být nasazení ve válečně důležitých provozech, v ženijních sborech armády anebo v zemědělství.“ F. BEER, ...a tys na Němce střílel, s. 170.

¹⁰⁶² M. MOULIS, Mládež proti okupantům, s. 158-159.

¹⁰⁶³ Tamtéž, s. 159.

podřízení vojenské kázni, ale neměli zbraně. S touto nabídkou souhlasilo 450 osob. Ostatní zůstali raději v internaci.¹⁰⁶⁴

Vztah československé vlády k internovaným byl dlouhodobě negativní, což se projevovalo v absenci jakékoliv sociální pomoci. Z internačních táborů přicházely stížnosti a kritikou nešetřili ani zainteresovaní britští důstojníci, kteří si s čs. občany nevěděli rady. Nepovažovali je za nebezpečné a tím spíše se podívovali nad tím, že o ostatní vězněné se starají různé humanitární spolky. Teprve pod tímto tlakem vláda doporučila, aby péči o ně převzal Československý červený kříž, který jim poskytl osobní potřeby, v nutných případech i oblečení.¹⁰⁶⁵

Teprve až v roce 1941 se všichni mladí Češi schopní vojenské služby stali příslušníky československé armády.¹⁰⁶⁶ Poté, co byl sám napaden hitlerovským Německem, neměl už „Velký bratr“ žádných námitek v boji „proti společnému nepříteli“.

Jak ale vzpoura v Cholmondeley vypadala? Musíme se vrátit do časů těsně po skončení španělské občanské války v roce 1939, kdy se do Francie nahruly davy uprchlíků.

Jen bych ještě doplnil, že československé úřady si za vzpouru v Cholmondeley¹⁰⁶⁷ mohly určitým způsobem samy. Bývalí španělští interbrigadisté přešli po skončení občanské války do Francie, kde byli internováni v táboře Gurs. Českoslovenští exiloví představitelé tehdy vycítili šanci na posílení

---

¹⁰⁶⁴ H. VELECKÁ, Československý červený kříž v zahraničí v období druhé světové války. Historie a vojenství, 2000, č. 2, s. 393.

¹⁰⁶⁵ Tamtéž, s. 394.

¹⁰⁶⁶ M. MOULIS, Mládež proti okupantům, s. 163.

¹⁰⁶⁷ „Dovezli nás do stanového tábora v parku venkovského sídla Cholmondeley poblíž města Chesteru. A v Anglii bylo všechno jinak, než to náš houf rozložených, neukázněných a zoufalých vojáků na útěku doposud zažil. Přišli jsme do země, kde se s námi jednalo korektně a vlídně, lidé stále ještě říkali prosím a děkuji a nejpůsobivější ochranou před nepovolanými nebyl ostnatý drát ani varování „Vstup přísně zakázán“, nýbrž prostá slova „Soukromý majetek“. (...) Následující týdny byly pro zbytky československé armády, která tábořila v cholmondeleyském parku, plně nejistoty. Uzná nás londýnská vláda jako separátní bojovou sílu? Co bude s vojáky, kteří vlastně nepatří k Československu anebo z mnoha důvodů, čestných i nečestných, za ně nechtějí bojovat? Oblékli nás do britských uniforem, dostali jsme žold a jídlo britské armády, ale ještě žádné zbraně ani výcvik. (...) Pomalu, ale vytrvale se cynický a nedisciplinovaný houf, který až dosud dbal jen o to, aby nezahynul, začal přizpůsobovat spořádaným poměrům.“ F. BEER, ...a tys na Němce střílel, s. 190-192.

zahraniční armády, a tak je začali odvádět do vojska. Kvůli úřednické liknavosti se však do armády dostaly některé radikální živly, které odvedeny vůbec být neměly a rozvracely morálku vojáků.¹⁰⁶⁸

Táborové podmínky byly kruté a proto usiloval Štefan Osuský¹⁰⁶⁹ o to, aby byli spolehliví lidé uvolněni z tábora a zařazeni do výrobního procesu. Šlo hlavně o kovodělníky, kteří se mohli slušně uplatnit ve francouzském průmyslu. Jednání s francouzskými úřady ale bylo obtížné, poněvadž ty považovaly bývalé příslušníky republikánské armády za nespolehlivé a nežádoucí.¹⁰⁷⁰ Obavy francouzských úřadů z toho, že budou bývalí interbrigadisté vyvíjet agitační činnost, se skutečně naplnily.¹⁰⁷¹

---

¹⁰⁶⁸ J. FRIEDL, „Španěláci“ z tábora Gurs. Ke vstupu čs. interbrigadistů do naší armády ve Francii 1939-40. Historie a vojenství, 2000, č. 4, s. 823.

¹⁰⁶⁹ Štefan Osuský (31. 3. 1889 – 27. 9. 1973), československý politik a diplomat. Narodil se v Brezové pod Bradlom. Roku 1905 odešel do USA, kde studoval teologii, filozofii, práva a přírodní vědy. Angažoval se ve slovenském krajanském hnutí. Byl zastáncem jednotného státu Čechů a Slováků a spolupracoval proto s Milanem Rastislavem Štefánikem. Po vzniku ČSR se stal velvyslancem ve Velké Británii, v letech 1921 – 1939 působil ve stejné funkci ve Francii. Po okupaci zbytku ČSR zůstal loajální a pracoval na vytvoření čs. zahraniční akce. V červenci 1940 se stal ministrem exilové vlády a členem Státní rady. Kvůli rozporům mezi ním a prezidentem Benešem byl ale roku 1942 vyřazen ze hry, především kvůli otázce Slovenska. Na jaře 1945 Osuský odešel do Spojených států, kde se stal profesorem. Po komunistickém puči se znovu začal angažovat v krajanském hnutí. Zemřel roku 1973 ve Washingtonu. <http://zivotopisyonline.cz/stefan-osusky.php> ze dne 2. 1. 2006.

¹⁰⁷⁰ J. NĚMEČEK – J. KUKLÍK, Zpráva o činnosti úřadu československého vojenského atašé v Paříži po 15. březnu 1939. Historie a vojenství, 2000, č. 4, s. 801.

¹⁰⁷¹ „Štefan Osuský se však nevzdal naděje naklonit si interbrigadisty a opravdu se snažil umístit je někde v průmyslu, což se projevilo jednoho dne tím, že ke skupině přišli policisté a vyžádali si seznam všech specialistů ve strojírenství a hutnictví. Podnikaví Čechoslováci se při pořizování seznamu najednou stali všichni odborníky černého řemesla. Ve francouzském průmyslu byla totiž každá, i ta nejjednodušší práce, považována za specializaci. A tak se v seznamech objevilo mnoho podavačů nýtů, pomocných svářečů, vázačů pod jeřábem a podobně. Každý spoléhal na svůj důvtip, na to, že se rychle zapracuje, a že mu jistě francouzští dělníci pomohou. Bylo jasné, že z průmyslu by byla cesta do odboje mnohem snadnější. (Není mi úplně jasné, jaký odboj má autor těchto řádek na mysli. V době, kterou popisuje, nebyla Francie ještě obsazena Němci. Myslel snad odboj proti „reakční“ francouzské vládě? Či chtěl svého pracovního nasazení využít pro útěk mimo Francii? Práce v továrně byla každopádně mnohem lepší a smysluplnější než internace v nepřívětivém táboře. – pozn. T. K.) Proto stranické vedení skupiny souhlasilo s tím, aby se každý dostal co nejdříve na svobodu. Po několika dnech velitelství tábora vyzvalo čtyři odborníky, aby se připravili k odjezdu, že nastoupí zaměstnání. To byl krok vpřed. Ale uplynul jeden týden a

Vzpoura v Cholmondeley měla ještě další rovinu. Když bývalí republikánští vojáci opouštěli transportem tábor v Gursu, zpívali Internacionálu a zdravili zařatou pěstí. Protestující tím chtěli vyjádřit i solidaritu se svými kamarády, kteří nebyli přijati do československé armády, se kterými se v internačním táboře špatně zacházelo a byli nenáviděni od těch, kteří do vojska vstoupili. Někteří měli být i bití.¹⁰⁷² Nelze se proto divit, že do Anglie přibyli ve značně pokleslém duševním rozpoložením. Dle jejich názorů se k nim „buržoazní vláda“ nezachovala nejlépe, a kromě toho neotřesitelně věřili v SSSR, který se jim jevil jako nejspravedlivější a nejlepší stát na světě. Jak kruté vystřízlivění pak potkalo některé z nich v padesátých letech, když byli jako „třídní nepřátelé“ posláni za mříže. Ale to už je jiný příběh...

Komunisté šířili v armádním táboře v Cholmondley propagandu prostřednictvím letáků, kde obviňovali československou vládu z debaklu ve Francii i neutěšených poměrů¹⁰⁷³, které v táboře vládly. Dále vyslovovali názory,

---

čtyři specialisté se objevili v koncentráku znovu. Byli vráceni s tím, že se začali důvěrně spřátelovat s dělníky a působili na ně bolševickou propagandou, čímž prý narušili klid v továrně.“ V. KOCMAN, Boj bez slávy, Brno 1962, s. 46-47.

¹⁰⁷² J. FRIEDL, „Španěláci“ z tábora Gurs. Ke vstupu čs. interbrigadistů do naší armády ve Francii 1939-40. Historie a vojenství, 2000, č. 4, s. 824.

¹⁰⁷³ „Můj starý přítel a svědek na svatbě, Evžen Klinger, v mezičase redaktor českého týdeníku Čechoslovák, tvrdil, že neexistuje čestný způsob, jak z armády odejít. Nepřipojím se přece k těm, kterým údajně vadí antisemitismus a nenávisť k Němcům v české armádě, a proto vyjednávají o přijetí do britských Pioneer Corps (ženijní sbor – pozn. T. K.). Tahle informace mě překvapila, v táboře v cholmondeleyském parku jsem o tom nic neslyšel a jen náhodou jsem se pak dověděl, že se tu odehrává něco, co bude po válce označeno jako „vzpoura proti Benešovi“. Student medicíny, syn pražského komunistického poslance H., (...) mě jednoho dne oslovil na latrině. Ve velkém spěchu, jako by tu byl na někoho čekal a musel uniknout nějakému pronásledovateli, se ptal, kdo je stranickým vedoucím v našem praporu a kde by ho mohl rychle najít. Jde prý o masový výstup z armády... Přerušil jsem ho. „Nemluv dál. Proviňuješ se proti všem pravidlům konspirace. Nejsm už člen strany.“ Zděšeně odběhl. (...) Rebelanti (bylo jich asi sto) měli dokonce vlastní neozbrojenou hlídku, která mi se zdvořilostí, překvapivou u našeho zhrublého houfu, odepřela vstup. (...) Československá zahraniční vláda nebyla dosud britskou vládou uznána, její armáda neměla legální status a podle britského práva nemohl být nikdo nucen v ní sloužit. Československý armádní tábor měla na starosti mise, jejíž důstojníci jeví obvyklou nevědomost a toleranci anglických gentlemanů k nekorektnímu chování vojáků, kteří měli tu smůlu, že nepřišli na svět jako Angličané. Skupina komunistických vojáků – pravděpodobně po poradě se stranickým vedením v Londýně – misi přesvědčila, že mnoho příslušníků upadlo do armády ve Francii

že je válka prohraná, že Anglie nakonec stejně kapituluje a že čs. armáda bude rozpuštěna. Potom měli vojáci požádat Německo prostřednictvím Sovětského svazu o odpuštění a o povolení k návratu do vlasti. Situaci se pokusil řešit prezident Beneš,¹⁰⁷⁴ který 26. července 1940 přijel do Cholmondeley a sliboval nápravu a zlepšení poměrů. Jeho agitace však nezapůsobila na všechny. Přes pět set vojáků se rozhodlo odejít z československé zahraniční armády. Byli mezi nimi „španěláci“, komunisté, někteří Židé a věční nespokojenci, ale také ti, kteří se báli bojového nasazení na frontě. Tito nespokojenci byli potom internováni

---

jenom na základě administrativního omylu. Nejsou skuteční Čechoslováci a raději by sloužili v britském ženijním útvaru. O politické opozici vůči československé vládě, nebo dokonce vůči válečným cílům spojenců nebylo řeči. Pro československé vojenské úřady to byla možnost zbavit se bez ztráty prestiže elementů, které jsou pro kázeň v armádě vždycky rizikem. Jak jsem se později od Evžena dozvěděl, kladly pro odchod této skupiny jedinou podmínku: existence „rebelů“ měla být pokud možno zamlčena, jejich kontakty s hlavním táborem zredukovány na minimum, aby se zabránilo jejich dalšímu rozkladnému působení. Zwongel, který pocházel z bohaté brněnské rodiny, se do skupiny dostal groteskním způsobem. Sháněl voňavé mýdlo, které považoval za nezbytné pro tehdy ještě v Anglii nereálné milostné avantýry. Přitom narazil na skupinu vojáků, kteří se marně snažili získat počestné civilisty v okolí tábora pro obchodování na černém trhu. Tihle obchodníci se později připojili k odbojným komunistům jen proto, že si od britského ženijního útvaru, o němž měli dost mlhavou představu, slibovali dobré kontakty pro zamýšlenou výnosnou činnost. Jak Zwongel vyprávěl – slovy, která pro něho byla ještě neobvyklá a nová -, organizátoři rebelantské skupiny velice trvají na „proletářském uvědomění“, „kolektivní disciplině“ (neví ještě, co to přesně je) a na přísném dodržování všech podmínek vojenské mise, aby nebyl ohrožen rychlý odchod k britským útvarům. O „vzpouře“ ani slovo.“ F. BEER, ... a tys na Němce střelil, s. 193-194.

¹⁰⁷⁴ Edvard Beneš (28. 5. 1884 – 3. 9. 1948), druhý československý prezident. Narodil se v Kožlanech na Rakovnicku v rodině rolníka. Od roku 1904 studoval na pařížské Sorbonně a od roku 1907 v Berlíně. Postupně vystudoval práva a filozofii. Po začátku 1. světové války pomáhal organizovat zahraniční odboj. V roce 1916 se podílel na založení Československé národní rady, v níž zastával funkci generálního tajemníka. Po vyhlášení samostatnosti 28. 10. 1918 se stal ministrem zahraničí v Kramářově vládě. Pomáhal zakládat Společnost národů a vykonával v ní několik významných funkcí. Po abdikaci T. G. Masaryka se stal 18. 12. 1935 prezidentem. Po mnichovském diktátu abdikoval na funkci prezidenta republiky a dne 5. 10. 1938 odletěl do Londýna, kde roku 1940 vytvořil československou vládu. Postupně dosáhl jejího uznání všemi Spojenci. V prosinci 1943 uzavřel smlouvu o československo-sovětském přátelství. Na jaře 1945 odcestoval přes Moskvu do osvobozené republiky. Do poválečného vývoje se zapsal především svým podílem na odsunu Němců a ústupností ke komunistům, která způsobila jejich uchopení moci dne 25. 2. 1948. 7. června téhož roku abdikoval a 3. září zemřel v Sezimově Ústí. http://cs.wikipedia.org/wiki/Edvard_Bene%C5%A1 ze dne 2. 2. 2006.

v britských pracovních táborech Pioneer Corps, odkud se po 22. červnu 1941 začali vracet zpět do armády, opět na příkaz Komunistické internacionály, tedy na příkaz Sovětského svazu.¹⁰⁷⁵

Jak se na vzpouru dívali loajální vojáci? Pochopitelně ji tvrdě odsoudili, hlavně z toho důvodu, že vzbouřenci podlamovali odhodlání ostatních vojáků.¹⁰⁷⁶

I představitelé čs. letectva ve Velké Británii museli být připraveni na případné odepření poslušnosti svých vojáků, generál Janoušek¹⁰⁷⁷ proto navrhoval internovat rebelanty v koncentračních (které však neměly nic společného s těmi německými) táborech jako nepřátelské cizince.¹⁰⁷⁸

Pracovní a životní podmínky lidí pracujících v britském Pioneer Corps nám nejlépe pomohou ilustrovat vzpomínky jednoho z mužů, kteří v této polovojské organizaci pracovali.¹⁰⁷⁹ Není bez zajímavosti, že i někteří čeští dezertéři

---

¹⁰⁷⁵ L. KUDRNA, *Když nelétali*, s. 62.

¹⁰⁷⁶ „Komunisté prohlásili, že nebudou bojovat v imperialistické válce, a že vystupují z československé armády. My ostatní, jako demokraté, jsme se snažili s nimi argumentovat, že jejich povinností je bojovat proti nacismu, odvolávali jsme se na jejich vlastenectví, ale marně. Velitelé tento problém nevyřešili a do tábora přijel sám dr. Beneš. Nepořídil ani on, na 500 levicově orientovaných mužů vystoupilo z našich řad. Proč došlo ke vzpouře? Už 23. srpna 1939 Ribbentrop a Molotov podepsali v Moskvě pakt o neútočení mezi sovětským Ruskem a Německem, včetně tajné doložky o rozdělení Polska. Stalin pak nařídil komunistům na celém světě, aby nebojovali proti, jelikož jde o imperialistickou válku. Komunističtí vojáci potom i ve Francii odmítali vstoupit do čs. vojska. Francouzi si však s nimi nehráli – máte volbu, buď do armády, nebo do koncentráku. Komunisté tehdy zvolili naše pluky, v nichž podrývali vlastenecký duch.“ L. ROZBOŘIL, *Z války do exilu*, Praha 1994, s. 42-43.

¹⁰⁷⁷ Karel Janoušek (30. 10. 1893 – 27. 10. 1971), československý generál a inspektor československého letectva ve Velké Británii. Narodil se v rodině oficiála říšských drah. Za 1. světové války upadl roku 1916 do ruského zajetí a stal se legionářem. 15. 11. 1939 uprchl z okupovaného protektorátu do zahraničí. Na Britských ostrovech se stal nejvyšším představitelem československého letectva. Po únorovém puči roku 1948 byl nejprve penzionován a pak i uvězněn. Za mřížemi strávil dvanáct let. Roku 1968 byl částečně rehabilitován. O tři roky později zemřel. <http://www.praha14.cz/MC/letci/janousek.html> ze dne 2. 1. 2006.

¹⁰⁷⁸ L. KUDRNA, *Když nelétali*, s. 63.

¹⁰⁷⁹ „V rámci PC - Pioneer Corps, jsme byli rozděleni do dvou kompanií, “Company two two six” a “Company two two seven” - kompanie dvěstědvacetšest a kompanie dvěstědvacetsedm. Na čepicích našich stejnokrojů se skvěl ozdobný znak pracovních oddílů britské armády - skřížená lopata a puška. Později jsme však čím dále tím více docházeli k přesvědčení, že pro dokonalou charakteristiku měly být ve znaku jen dvě skřížené lopaty - užili jsme jich totiž mnohem více než pušek. K oběma kompaniím byli přiděleni velící

---

důstojníci a pod jejich velením jsme nastoupili cestu za plnění nových povinností. Byl jsem přidělen k 226. kompanii, jejímž velitelem byl major Cockerhan, starý pán, původně záložní kapitán v penzi, ale v hodnosti Temporary Major s majorským platem. Funkci prvního důstojníka zastával kapitán Newton, původem aktivní koloniální poddůstojník, který za války, ač poměrně mladý, získal hodnost kapitána. Dalším naším důstojníkem byl poručík Weston, kterému jsme mezi sebou říkali všeobecně Tutenkamen. Důvodem přezdívky byla jeho vrásčitá, pergamenová tvář, napovídající náhodnému pozorovateli mnohem vyšší věk než něco málo přes skutečných šest křížků, které Westonovi patřily. I tak byl jeho věk pro náročnou vojenskou službu už víc než povážlivý a tak musel vzít poručík Newton za vědek méně náročnou službu u PC. Z našich důstojníků byl hodnostně nejnižší a měl proto také nejmenší moc, ale přesto jsme mu věnovali mnohem větší sympatie než oběma jeho nadřízeným. Zasloužil si to pro svou srdečnost a pěkný poměr k lidem. S touto velitelskou soustavou odjela kompanie 226. do Woodbery Hall. Naším pracovištěm se stal nádherný park, kde jsme stavěli plechové baráky, uskladňovali jsme rozkládací "Huds" (huts – pozn. T. K.) chaty a pomáhali při různých vojenských stavebních pracech. (...) Kromě pracovní povinnosti čekalo nás ve Woodbery Hall také cvičení s puškami, t.zv. Rifle Drill, který měl sice hodně "parádiček", ale na pohled působil pěkně a řízně. V každém případě byl jeho nácvik rozhodně příjemnější, než nekonečná pořadová cvičení, kterými nás ve Francii oblažovali naši důstojníci. V celku jsme si na pobyt v řadách "Pioneer Corps" nemohli naříkat. Jediné, co nás hnětlo, byly poměry ve vládnoucích kruzích londýnské emigrace, kde hrály hlavní roli vyložené reakční a buržoasní živly. (...) Život ve Woodbery Hall šel kupředu. Den za dnem míjel v už navyklém denním pořádku, rozděleném mezi cvičení, stavbu "Huts" a další práce, které jsme dostávali čas od času za úkol. (...) Jedním z úkolů, kterým jsme byli pověřeni v době před červnem 1941, bylo kopání tankových pastí na východním pobřeží. Celkem nezajímavá práce, ale přesto nám přinesla cenné zkušenosti. Ne snad po stránce pracovní, ale pokud šlo o život anglických dělníků. Měli jsme totiž možnost si v té době pohovořit s řadou dělníků a získané informace jsme si ještě prohloubili v době cukrovarnické kampaně, kdy jsme byli odveleni na skládání řepy z vagonů, do města Kings Lynn. (...) Tou dobou jsme společně pracovali s anglickou zvláštní kompanií, která se vlastně skládala z vyznavačů nějaké náboženské sekty, která i za cenu nejvyššího trestu nesměla vzít zbraň do ruky. Nejdřív je zavírali a jinak trestali, ale nakonec z nich utvořili zvláštní kompanii, kde dřeli do úmoru. (Zcela jistě šlo o Svědky Jehovovy, jejich situace se však vůbec nedala srovnat s těmi, kteří jako tzv. bibleforscher končili v nacistických koncentračních táborech. – pozn. T. K.) A zde se vyznavači ani trochu neprotivili a dřeli až do úpadu bez reptání. Byli uzavřeni a s námi se také mnoho nepřátelili. Jinak to byli dobří, ale podivínští chlapci. (...) Tou dobou jsme byli přesunuti do Kimboltonu, blíže Cambridge, kde jsme kopali Yardy pro připravené kladení potrubí, na přísun pohonných látek až do přístavů. Anglicky se to jmenovalo "Petrol Pipe", my jsme tomu říkali Dig for Victory (Vítězný výkop). Každá četa měla svůj úsek a Yardy se večer měřily. Pracovalo se vždy 2 a 2. Jeden kopal a druhý vyhazoval a pak se střídali. Při těchto pracech jsme postupovali pomalu směrem k moři. (...) Když jednou při řepné kampani jsme byli v Kinges Lyn, přišla zpráva, že kdo chce, může zase zpět do čs. armády. Jelikož tou dobou byl už Sovětský svaz s Německem ve válce a naši soudruzi v Moskvě věděli o všem a londýnská vláda musela už s nimi počítat, čekalo se stejné, že k tomu dojde. Ovšem přišlo to najednou a tak nás to trochu překvapilo. Dokonce

z Wehrmachtu prošli službou v britském Pioneer Corps.¹⁰⁸⁰ Českoslovenští interbrigadisté propašovali do Anglie Španěly, ze kterých byly potom zformovány samostatné španělské prapory Pioneer Corps.¹⁰⁸¹

I českoslovenští interbrigadisté byli nasazováni na odklízecí práce v bombardovaných britských městech.¹⁰⁸² Na tomto úkolu se podíleli i českoslovenští vojáci.¹⁰⁸³

---

poručík "Tutenkamen", který byl tam naším velitelem, nás přemlouval k tomu, abychom zůstali, neboť v tomto případě se jednalo také o jeho místo. Většina se však rozhodla vrátit zpět, neboť v armádě bylo také nutno politicky pracovat a tak jsme jednoho dne přijeli do náhradního střediska čs. armády v Leamingtonu. Loučili jsme se neradi s našimi anglickými a skotskými přáteli, kteří mezi nás zapadli a často pro zajímavost se vydávali za Čechy. (...) Přesto však nám zůstaly na pobyt v britské armádě i přes ten drill a dřinu, hezké vzpomínky."
Archiv autora, L. NETOPIL, Od Anglie po Dunquerque, s. 18-23.

¹⁰⁸⁰ „Říkal jsem jim, že chci do uniformy a jít bojovat proti Němcům. Načež odpověděli, že by to šlo, ale museli bychom všichni. Nabídlí nám službu v takzvaném Pioneer Corp Service (Jedná se o mýlku, zaviněnou zkreslením vzpomínek. Otmar Malíř byl zařazen do organizace, která v letech 1940 – 1945 nesla název Pioneer Corps. Dnes stále existuje, ovšem jako Royal Pioneer Corps. – pozn. T. K.). Pořádně jsem nevěděl, co to je, ale souhlasil jsem. Vysvětlili nám, že se jedná o jednotku, která upravuje cesty a zásobuje zajatecké tábory. V té době se už totiž v severní Africe nebojovalo. Připadl nám tedy úkol rozvážet proviant z hlavního skladu do táborů. To se pak naši „bývalí spolubojovníci“ divili, kdopak jim přivezl jídlo... Vyfasovali jsme pro tuto práci britské šortky a přilby proti slunci jako praví britští vojáci a na uniformy jsme si přišli trikolóry v modro-bílo-červené barvě. Byly však francouzské, protože československé jsme samozřejmě nikde nesehnali. Takže jsme nejspíš budili dojem francouzských dobrovolníků v britské armádě. Za ty nás také všichni považovali. (...) Krátce na to mezi nás přišel britský důstojník Simpson, který měl naši českou družinu v Tunisku na starosti, a sdělil nám, že skutečně půjdeme do československé armády, ale že nejprve musíme počkat, až bude do Anglie vypraven nějaký větší námořní konvoj. Jenže ten dlouho nevyplouval. Takže jsme čekali nejprve měsíc, pak druhý, třetí, až uplynulo přibližně půl roku. Celé období netrpělivého čekání jsme strávili jako britští vojáci u Pioneer Corp Service. Teprve až 20. října 1943 jsme se v Alžíru konečně nalodili.“ Vzpomínka Otmar Malíře, in: F. EMMERT (ed.), Češi ve Wehrmachtu, s. 26.

¹⁰⁸¹ Archiv autora, L. NETOPIL, Od Anglie po Dunquerque, s. 10.

¹⁰⁸² „Jednoho dne vzrušilo náš tábor hrozivé hřmění leteckého bombardování. Fašističtí letci si vybrali za svůj cíl Birmingham, ležící několik málo kilometrů od našeho tábora. První nálet však nezůstal osamocen. Fašističtí letci si zřejmě dvoumilionové město oblíbili a specializovali se především na noční nálety. Nálety na město stále sílily a jeho následky narůstaly do hrozivých rozměrů. Nabídlí jsme se proto, že pomůžeme birminghamským při odstraňování trosk a hašení požárů, které téměř neuhasínaly. Naše práce se v té době rovnala nule a který pořádný muž může klidně sedět s rukama v klíně, když blízko něho umírají ženy a děti v náručí válečné litice! Naše nabídka vyvolala menší vyjednávání, ale

Muže, kteří nebyli roku 1941 přijati do britské armády čekalo pracovní zapojení do válečně důležitého průmyslu.¹⁰⁸⁴

Ideologické třenice mezi propuštěnci z internačních táborů a vojáky, kteří se aktivně účastnili bojových akcí, pokračovaly v neztencené míře v průběhu dalších válečných let.¹⁰⁸⁵

---

nakonec jsme dostali povolení účastnit se záchranných prací v postiženém městě. Od té doby přijížděly do našeho tábora každý den ráno autokary, aby nás pod dohledem ozbrojené stráže dopravili do Birminghamu. Doprovod ozbrojených stráží působil jako tragikomický paradox. Jedni z prvních bojovníků proti fašismu pomáhali odklízet fašisty způsobenou zkázu pod dohledem ozbrojených stráží! Birminghamští občané si toho byli zřejmě velmi dobře vědomi. Naše akce měla u nich velký ohlas a tak po několika dnech prosadili, že s námi stráže jezdily neozbrojeny.“ Archiv autora, L. NETOPIL, *Od Anglie po Dunquerque*, s. 15.

¹⁰⁸³ *„Trosky města ještě kouřily, když jsme druhý den ráno přišli pomáhat při vyklizovacích pracích. Z rozbitých budov jsme vyhrabávali raněné a mrtvé, nakládali domácí náčiní a vozili vyděšené civilisty do nouzových táborů. Po pekelném rámusu noci bylo překvapivě ticho. Smrt je snad vždycky němá. Pracovali jsme bez přestávky. Styděli jsme se, že noc nás, vojáky, ohrožovala méně než civilisty. Byli jsme hladoví, polní kuchyně nás v zablokovaných ulicích nenašla. Kolem šla žena ve špinavém pracovním oblečení. Ve tváři měla nevýslovný žal, jako by nesla všechno utrpení minulé noci. „Chlapci, vypadáte utahaní. Potřebujete šálek čaje.“* F. BEER, *...a tys na Němce střílel*, s. 196.

¹⁰⁸⁴ *„Asi po deseti dnech jsme byli zavoláni k lékařské prohlídce, která měla rozhodnout o tom, kdo z nás je způsobilý ke vstupu do anglické armády. Byla to sice pochopitelná a nezbytná nutnost, ale přesto způsobila mnoha kamarádům vážné “trouble”. Někteří z chlapců byli v předcházejících bojích raněni nebo prodělali vážné nemoce, které na nich zanechaly svoje neblahé stopy. Ale ať již šlo o následky dočasné nebo trvalé, faktem zůstávalo, že v současné době nebyli způsobilí pro vojenskou službu. Vyřazení mnoha kamarádů vneslo mezi nás pochopitelně rozladění, ale nakonec jsme se uklidnili pod dojmem slibu, že se anglická vláda postará i o tyto soudruhy, aby v žádném směru nestrádali. Postižení kamarádi odjeli po několika dnech do Skotska a k nim se připojila i skupinka mužů, kteří nechtěli znovu vstoupit do armády. Jejich budoucí perspektivy byly zcela jasné: zdravé muže očekávala práce ve válečném průmyslu, kam se měli postupně podle zlepšeného zdravotního stavu zapojovat po vyléčení i naši ranění a nemocní.“* Archiv autora, L. NETOPIL, *Od Anglie po Dunquerque*, s. 16.

¹⁰⁸⁵ *„Hned od prvních dnů u 312. perutě mi neušly určité třenice mezi malým počtem lidí od pozemního personálu a piloty. To se však brzy vyjasnilo. K peruti totiž přišlo několik bývalých španěláků, kteří s námi zpočátku nechtěli spolupracovat. Ovšem od vstupu Sovětského svazu do války v červnu 1941 byli najednou ochotni sloužit. Z těchto lidí se zase stali „věrní Čechoslováci“, navíc plní vlasteneckého citění, které dříve odmítali. Vlastně se považovali za jakési supervlastence. Jejich víra v evangelium svatého Karla (Marxe) mi připadala dojemná, když mě nedráždila. Měl jsem neustále pocit, že se nás snaží přesvědčit o své víře v pravé náboženství Třetí internacionály a jejich proroků. Jejich nadšení pro Sovětský svaz zdaleka převyšovalo náš průměr, ale jejich postoj ke služební disciplíně nebyl*

Českoslovenští uprchlíci, kteří se uchýlili před nacistickou okupací na území SSSR, byli na základě německo-sovětské dohody zatčeni a internováni. Na základě vykonstruovaného obvinění ze špionáže či nedovoleného překročení hranic byli odsouzeni k mnoha letům v pracovních táborech. Bez ohledu na nebezpečí pak po letech tito lidé vstupovali do čs. jednotky na východě, i z toho důvodu, že na frontě byla vyšší šance na přežití než v sovětských koncentracích.¹⁰⁸⁶ Někteří českoslovenští vojáci, ze kterých se později stali váleční hrdinové, byli internováni v táborech v Suzdalu a Oranki.¹⁰⁸⁷

Život v sovětských táborech¹⁰⁸⁸ ale i věznicích¹⁰⁸⁹ byl rozhodně těžký. Tento spojenecký stát měl hodně daleko do civilizovaného zacházení s internovanými.

---

tak chvályhodný. Čas od času si totiž španěláci vyměňovali názory s některým z pilotů. Mám za to, že tyto třenice existovaly dávno před mým příchodem k peruti a ani poté se to nezměnilo. Tyto problémy byly typické pro československé jednotky. Náš technický personál zůstal u téže perutě a dělal stejnou práci po celou dobu války.“ M. A. LIŠKUTÍN, Bouřlivá oblaka, Praha 1992, s. 56.

¹⁰⁸⁶ J. FIDLER, Sokolovo 1943, s. 11.

¹⁰⁸⁷ Tamtéž, s. 23, 85.

¹⁰⁸⁸ „V lágru jsme nemuseli pracovat. Jen ten, kdo chtěl, mohl chodit do různých komand. Za to se dostával přídavek 100 - 200 gramů chleba navíc a jedna polévka bez tuku, což často byla jen voda něčím zamlžená. Takovou by dnes nikdo nejedl. Někdy v ní plavalo několik kousků brambor. Jinak se dostávala dvakrát denně taková polévka, jednou denně 2 - 3 jídelní lžičky různé kaše a denně asi 400 gramů černého chleba, často ještě teplého, kterého na váhu bylo ještě méně. Za dva roky, které jsem strávil v lágrech, jsem byl vyhublý, kost a kůže. V létě jsem se přihlásil na brigádu svážet plodiny. Cestou jsem jedl zelí, tzv. srdíčka, to mi žaludek přijal. Když jsem však vzal brambory, jedl jsem je syrové jak jablka, ale cestou jsem je vyzvracel. Koním do žlabu dávali šrot. Ten jsem kradl, schovával do kapes a pak jsem ho dával do teplé vody a takto jedl. Jednoho dne jsem svážel brambory, na poli měli ohniště, kde si je pekli. Civilisté mi dávali najevo, abych si vzal brambory z ohniště. Když se strážný nedíval, vzal jsem si jich několik do kapes. Měl jsem na sobě vatované kalhoty, ty cestou chytly a já jsem měl popáleniny na obou nohou. Byl jsem kvůli tomu několik neděl v lazaretu. Pak za mnou přišel jeden Rakušan, který dělal vedoucího nad nemocničními baráky, byl to antifašista, a řekl mi, abych šel dělat sanitáře do baráku, kde byl tyfus. Rozmýšlel jsem si to, a pak jsem k tomu svolil. V lágru byla malá skupina antifašistů Němců a Rakušanů. (...) Často se stalo, že jsme vyfasovali dávku i za ty, kteří toho dne zemřeli. Dostávali jsme lepší polévku, více kaše a dokonce mleté maso i kompot. Tam jsem se spravil. Byl to lágr východně od Moskvy do Poduralí, za městem Kazaň, jmenoval se Jelabuga. (...) Strava tam byla stejná jako v předchozím lágru. V roce 1943 nás znovu přemístili do lágru Potma. Tam přibýlo také mnoho Slováků, kteří přešli frontu, kromě nich přišlo hodně Rumunů a Italů. F. KONEČNÝ, Vzpomínky z mého života. <http://www.senio.cz/index.php?w=art&id=1105&rub=93&s=2> dne 17. 7. 2005.

Nebylo jasné, kolik lidí se v SSSR nacházelo. Uvádělo se, že 7 000 osob. V depeši z 2. 3.1943 stálo, že civilní skupina má 1 400 žen a 50 dětí. Ve zprávě ze 16. 8. 1942 bylo oznámeno, že vojenská skupina má 3 000 osob a civilní 500.¹⁰⁹⁰

Není dnes již tajemstvím, že i Rudá armáda ve vztahu k německým válečným zajatcům porušovala mezinárodní právo. Používala je například k odstraňování nevybuchlých bomb a stejně jako němečtí vojáci porušovali i rudoarmějci právo „ženskosti“ zajatých příslušnic Wehrmachtu a zbraní SS.¹⁰⁹¹ Koneckonců, lze se tomu divit? Byli to Němci, kteří jako první dávali ochutnat tuto „medicínu“ Sovětům...

Zážitky ze sovětských pracovních táborů se postiženým vryly hluboko pod kůži a nedalo se na ně zapomenout. Nikdo se těmito hrůznými zkušenostmi taky nechlubil. Že by se bývalí vězni a současní českoslovenští vojáci báli sovětské moci, která se měla ke konci čtyřicátých let rozšířit i do jejich země?¹⁰⁹²

---

¹⁰⁸⁹ „V Moskvě byla dvě veliká vězení, a to Butylky a Lubjanka. Byla to stará vězení, kde již za I. světové války zahynulo mnoho lidí. V prvním vězení mě dali do přízemní cely pro jednotlivce, kde kromě vojenské železné postele, kostry, nebylo vůbec nic, ani okno. Byla tam jen žárovka, která svítila dnem i nocí, a ve dveřích malá špehýrka, kterou se strážný často díval, co tam dělám. Byla tam veliká zima. Sundal jsem si boty, na nohy jsem si dal rukavice, sedl jsem si do kouta a schoulený jsem si dýchal na ruce. Poznal jsem, kdy je ráno, jen podle toho, že rozváželi teplou vodu a kousek chleba. Byl jsem tam čtrnáct dní a ke konci jsem začal šílet. Křičel jsem: „Já jsem nepřišel, abych zde umíral, ale abych bojoval.“ Jako kolotoč jsem to znovu a znovu opakoval. Po čtrnácti dnech mě dali do druhého vězení v Moskvě na světlici, kde nás bylo pět. Tam byla inteligence, právníci, inženýři a podobně. Označovali je jako bělogvardějce. Všichni byli odsouzeni k desítkám let vyhnanství a čas od času je přivázeli do Moskvy k výslechům. Tuto inteligenci označili za nepřitele sovětské moci a takovým způsobem ji likvidovali. Když někomu vypršela doba trestu, tu byla automaticky bez soudu prodloužena. Po dalších čtrnácti dnech mě odvezli do lágru Krásnogorsk u Moskvy, kde byla jakási komise. Tam již bylo několik lidí ze Slezska. (...) U komise se mě ptali, zda chci jít do naší zahraniční armády. Odtamtud jsme se skupinou tvořenou většinou Slováky a vojenským doprovodem jeli vlakem do městečka Novochapjorsk, kde byla naše zahraniční armáda.“

F. KONEČNÝ, Vzpomínky z mého života.

<http://www.senio.cz/index.php?w=art&id=1105&rub=93&s> ze dne 17. 7. 2005.

¹⁰⁹⁰ H. VELECKÁ, Československý červený kříž v zahraničí v období druhé světové války. Historie a vojenství, 2000, č. 2, s. 392.

¹⁰⁹¹ J. PECKA, Váleční zajatci, s. 44.

¹⁰⁹² „Během léta 1944 jsme často debatovali s Mikuleckým a s Hlad'ou ve snaze se něco dozvědět o Sovětském svazu. Tito dva byli mezi československými piloty, kteří si pobýli nějaký čas v zajetí v Sovětském svazu. Propuštění k odchodu do Velké Británie byli až v létě

Po skončení 2. světové války se na území Československa připravoval odsun zdejších Němců. Proto byli ze začátku koncentrováni ve sběrných střediscích, kde byli přinuceni k těžké fyzické práci někdy deset i více hodin. Jejich situace nebyla nijak růžová: šířily se mezi nimi nemoci, byli vystaveni svévolné brutalitě strážných, špatnému zacházení zde byly vystaveny i německé děti. I když mladší děti byly v srpnu 1945 propuštěny, nadále v internaci zůstávaly děti ve věku 14 – 18 let a byly podrobovány „zvláštní převýchově“.¹⁰⁹³

Němci byli využíváni na práci v sovětské okupační zóně a někteří lidé byli za tímto účelem odtransportováni i do SSSR. Sovětští představitelé se podívovali tomu, že se Československo zbavuje svých Němců místo toho, aby se jich snažilo pracovním využít.¹⁰⁹⁴

Němci museli být – pokud nedošlo k jejich internaci nebo jiné formě soustředění – přihlášení k pobytu, nosili zvláštní označení (zpravidla bílou pásku

---

1941, když Rusko vstoupilo do války. Vždy jsem si uvědomoval, že v jejich odpovědích na dotazy o Rusku něco nesedí. Nechtěli, nebo se báli o tom mluvit? Netrvalo to však dlouho a pochopil jsem, že náš šlechtitelský spojenec se k nim nechoval zvlášť dobře. Byli drženi v zajetí téměř jako nepřátelští cizinci v něčem, co se silně podobalo koncentračním táborech. Z toho mála, co řekli o životě před vpádem Německa do Ruska, bylo zřejmé, že se tam nežilo dobře ani místním lidem. Z některých poznámek jsem mohl usoudit, že životní podmínky Čechoslováků v sovětských táborech byly víc než nepříjemné, drsné a tvrdé. Zřejmě československo-sovětské spojení z dob před Mnichovem pro Rusy neexistovalo. Hlad'o i Mikulecký nás ujišťovali, že všecko je v Sovětském svazu už mnohem lepší, než jak bylo dříve, ale to se mi zdálo být zřejmá lež, protože v té strašné válce nebylo možné život zlepšit. Jejich řeči na mne dělaly špatný dojem, a navíc mě zajímalo, co asi zůstávalo nevyřčeno, a co před námi tají. Čím víc jsem slyšel o životě v Rusku, tím víc mě to nutilo ptát se na další podrobnosti. Ale ani Hlad'o ani Mikulecký nebyli ochotni se pouštět do detailů, nebo dělat srovnání. Velice brzy jsem pochopil, že podmínky v Sovětském svazu musely být asi mnohem horší, než nám tehdy v Krakově v roce 1939 na konzulátě řekli. Z těch opatrných rozhovorů jsem nutně nabyl dojmu, že zvláště Hlad'o se vyhýbá pravdě. Jistě, oni oba naznačili, že tam byly hrozné životní podmínky, snad horší tím, že život byl plný podezřívání a hrozeb. A oni oba měli strach říct něco, co by je někdy v budoucnu mohlo kompromitovat. To mě děsilo. A vedlo mě to k závěru, že život v Sovětském svazu v letech 1939 – 1941 se asi příliš nelišil od života v táborech v nacistickém Německu. Když jsem to takto formuloval... Hlad'o se otočil bez odpovědi a Mikulecký reagoval jen kyselým úsměvem a řekl, že by raději o tom víc nemluvil. Tehdy jsem poprvé začal tušit, že pravý důvod je strach, který jim brání mluvit. Poprvé jsem se sešel s konspirací tichého strachu, který nám všem bude hrozit později.“ M. A. LIŠKUTÍN, Bouřlivá oblaka, s. 101-102.

¹⁰⁹³ T. STANĚK, Odsun Němců z Československa 1945 – 1947, Praha 1991, s. 68.

¹⁰⁹⁴ Tamtéž, s. 74.

přes rukáv s velkým písmenem „N“, ale existovaly i určité místní rozdíly), které je odlišovalo od jiných skupin obyvatelstva (říšští Němci a uprchlíci nosili žlutou pásku, uznání antifašisté červenobílou nebo rudou).¹⁰⁹⁵

V jednotlivých lokalitách, často i v celých okresech byla zaváděna pracovní povinnost. Nasazování do práce ale bylo v létě 1945 značně neuspořádané. Na práci byli přidělováni zajatí i internovaní Němci. Do průmyslových závodů i dolů, do zemědělství i na další fyzicky náročné práce byly prikazovány i volně žijící osoby. K nasazení mohlo dojít v místě bydliště, ale někteří lidé byli transportováni i do odlehlých pracovních táborů. Největší počet jich vznikl zejména v uhelných revírech – např. v mosteckém uhelném revíru jich bylo 30. Ženy, staří lidé a děti byli nejčastěji posílány do zemědělství. Němci pracovali buď zcela bez jakékoliv finanční kompenzace nebo jen za velmi skromnou odměnu.¹⁰⁹⁶

Pracovní povinnost Němců byla vyřešena až v září 1945, a to především na základě dekretu prezidenta republiky o pracovní povinnosti z 19. září 1945 (č. 71 Sb.). Pracovní povinnost byla nařízena osobám, které ztratily čs. občanství, a vztahovala se na muže ve věku 14 – 60 let ženy ve věku 15 – 50 let. V říjnu a v listopadu byly provedeny dílčí úpravy prezidentského dekretu – dle tohoto nařízení bylo nasazení Němců v průmyslu i zemědělství v kompetenci okresních národních výborů, které měly posuzovat žádosti o přidělení pracovních sil jednotlivým zaměstnavatelům po konzultaci s okresními úřady ochrany práce. Konečné rozhodnutí si ale vyhrazovalo ministerstvo sociální péče.¹⁰⁹⁷

Asi nejsmutnější kapitolou celého německého problému bylo zacházení se Židy. Ve většině bylo proti nim postupováno jako vůči veškerému německému obyvatelstvu se všemi z toho plynoucími následky. Podle oběžníku ministerstva vnitra se od listopadu 1945 sice upustilo od aplikace některých restriktivních opatření vůči německy mluvícím Židům, ale pocit hořkosti jistojistě zůstal. Dokonce došlo k případům, kdy Židé, kteří se vrátili z koncentračních táborů, byli donuceni k nošení bílých pásek a podrobeni podobnému zacházení jako Němci.¹⁰⁹⁸

---

¹⁰⁹⁵ T. STANĚK, Odsun Němců, s. 82.

¹⁰⁹⁶ Tamtéž.

¹⁰⁹⁷ Tamtéž, s. 118.

¹⁰⁹⁸ Tamtéž, s. 164-165.

Problém pracovního nasazení německého obyvatelstva jítřilo vztahy mezi českým obyvatelstvem a americkou armádou. Jako příklad k ilustraci nám poslouží případ ze Stříbra, který se odehrál v srpnu 1945. Na konci tohoto měsíce bylo nařizeno 1 326 Němcům, aby se shromáždili na místní železniční stanici, odkud měli být odvezeni na sběr červené řepy do Čáslavi v sovětské zóně. Pro tuto akci bylo zapotřebí souhlasu představitelů americké armády na základě předběžné kontroly pracovních rekrutů. Šetření prokázalo, že nejméně polovinu Němců tvořili lidé s amputovanými končetinami bez protéz, lidé neschopní chůze, těhotné ženy či ženy pečující o kojence, lidé částečně slepí a starci, kteří potřebovali lékařskou péči. Velící armádní důstojník zjistil, že se jedná o hromadnou přesunovou akci do sovětské zóny. Starosta Stříbra přiznal, že se s návratem těchto lidí do původních domovů nepočítá, poněvadž se změnilly podmínky – jejich majetek byl totiž vyvlastněn. Proto americká armáda odmítla vydat povolení k odjezdu vlaku. Český komisař politické správy ve Stříbře JUDr. Josef Hrdlička namluvil americkým představitelům, že vlak odjede pro změnu do Blatné, která byla pod americkou správou. Tento slib ale nedodržel, jelikož vlak stejně směřoval do Čáslavi. Byl proto na demarkační čáře zastaven. Hrdlička prohlásil, že žádnému z Němců nebude dovoleno vystoupit z vlaku, a vyhrožoval, že pokud to bude třeba, použije české vojáky, aby tomu zabránili. Vlak byl odeslán na severozápad od Plzně, kde od něj byla odpojena lokomotiva. Američané poslali lokomotivu, aby vlak opět přitáhla zpátky do Stříbra. Zde ale bylo Němcům zakázáno vystoupit a český úředník dokonce reagoval nabubřelým výrokem, že když se Češi postavili Němcům, nebudou se bát ani Američanů. Vlak nakonec opustili jen lidé s nejméně vážnými postiženími a ostatní byli odvezeni do sovětské zóny k pracovnímu nasazení. Celá kauza měla dohru v podobě stížnosti velitele amerického XXII. sboru generála Ernesta Harmona ministru zahraničí Janu Masarykovi¹⁰⁹⁹, který celou kauzu výrazně bagatelizoval.¹¹⁰⁰

---

¹⁰⁹⁹ Jan Masaryk (14. 9. 1886 – 10. 3. 1948) byl synem prvního československého prezidenta T. G. Masaryka a jeden z nejvýznamnějších československých diplomatů první poloviny 20. století. Narodil se v Praze. Byl mimo jiné velvyslancem v Londýně (1925 – 1938), ministrem zahraničí Benešovy exilové vlády a nakonec taktéž ministrem zahraničí ve vládě Klementa Gottwalda. V únoru 1948 odmítl odstoupit s ostatními demokratickými ministry. 10. března byl nalezen mrtev pod oknem svého bytu. Jeho smrt je dodnes záhadou – není jasné, jestli šlo

Nucené práce byly uplatňovány poté i komunistickou vládní garniturou. Jejich realizací byly tábory nucené práce (TNP), o jejichž zřízení rozhodlo předsednictvo ÚV KSČ v září a říjnu 1948. Inspirací k tomuto kroku byl poukaz Rudolfa Slánského¹¹⁰¹ na existenci obdobných zařízení na Slovensku. Tam byly pracovní útvary, které existovaly na základě nařízení SNR č. 7/1948 Sb. Měly však být zřízeny už v roce 1946 jako pracovní střediska. V nich se nacházely osoby odsouzené mimořádnými lidovými soudy, které sem byly poslány po roce v trestnici, osoby s policejními tresty do 3 let pobytu v pracovním táboře a osoby navržené ONV. V táborech se nacházelo na 2 000 osob, z nichž třetinu tvořili Němci.¹¹⁰²

Tábory nucených prací byly od počátku zřizovány jako zásobárna levných pracovních sil pro průmysl.¹¹⁰³

V diskuzi o zřízení táborů se kromě slovenského příkladu braly v potaz i sovětské zkušenosti s Gulagy. Dále bylo dokazováno, že se nejedná o koncentrační tábory, ale o pracovní výchovné tábory. Samotný název tábory nucené práce byl přijat až 4. října 1948. V nich pak měli být internováni

---

o sebevraždu, nehodu nebo vraždu. Policejní vyšetřování ukončené roku 2004 dospělo k závěru, že se jednalo o vraždu. To je v souladu s přesvědčením veřejnosti i mnohých historiků, že Jan Masaryk byl zavražděn komunisty, aby jim nepřekážel v nové vládě. http://cs.wikipedia.org/wiki/Jan_Masaryk ze dne 4. 1. 2006.

¹¹⁰⁰ S. B. WINTERS, Americkými očima. Okupace západních Čech v roce 1945, Dějiny a současnost 25, 2003, č. 6, s. 34-35.

¹¹⁰¹ Rudolf Slánský (31. 7. 1901 – 3. 12. 1952), český komunistický politik. Narodil se v Nezvěsticích u Kladna. Od roku 1921 byl členem KSČ. V letech 1929 – 1938 byl členem ústředního výboru a politického byra ÚV KSČ. Během 2. světové války byl členem zahraničního vedení KSČ v Moskvě. V letech 1945 – 1951 byl generálním tajemníkem KSČ. Významně se podílel na boji KSČ o politickou moc v období 1945 – 1948 a na únorovém převratu roku 1948, na přelomu 40. a 50. let patřil k nejvyšším představitelům komunistického totalitního režimu a nesl značnou část zodpovědnosti za jeho násilné praktiky, policejní teror a justiční zvrůti, jejichž obětí se nakonec sám stal. V září 1951 byl odvolán z funkce generálního tajemníka, v listopadu téhož roku byl odsouzen jako „hlava protistátního spikleneckého centra“ k trestu smrti a po roce popraven. http://www.totalita.cz/vysvetlivky/o_slanskyr.php ze dne 3. 1. 2006.

¹¹⁰² D. JANÁK - Z. JIRÁSEK, Vznik a existence táborů nucené práce v podmínkách zakladatelského období komunistického systému v Československu, in: Z. JIRÁSEK (ed.), Tábory nucené práce a další projevy mimosoudní perzekuce 1948 – 1954, Opava 1992, s. 5-6.

¹¹⁰³ Tamtéž, s. 20.

„šmelináři“, osoby štítící se práce, zaměstnanci, kteří by zneužili svou moc a osoby, které prováděly protilidovou agitaci. Doba pobytu se měla pohybovat od tří měsíců do tří let.¹¹⁰⁴

Vesmět všichni političtí vězni prošli věznicemi a sto čtyřiceti tábory nucených prací, do kterých mohli být posíláni „muži od 18 do 60 let, kteří mohli pro režim představovat potenciální nebo faktické riziko“. Do zařazení člověka do TNP rozhodovaly tříčlenné komise, jejichž členy a náhradníky jmenovaly krajské národní výbory.¹¹⁰⁵

Roku 1949 proběhla reorganizace a došlo k vybudování nových TNP – např. Mírov. Současně jich bylo několik zrušeno jako třeba ženský tábor ve Znojmě. Na začátku roku 1950 disponovali komunisté v Československu 28 tábory nucené práce, v nichž se nacházelo 5 618 internovaných osob. Na konci tohoto roku šlo o 19 táborů s 3 522 vězni, z nichž bylo 278 žen. Sociální skladba těchto vězňů komunistické ideologii moc nepřála – 86,6 % vězněných tvořili dělníci a řemeslníci, pouze ze 13,4 % bylo příslušníků tzv. buržoazie.¹¹⁰⁶

K horším táborům patřil bezesporu tábor Příbram – Vojna, jehož vězňové byli používáni na práci v uranových dolech. Podmínky v něm měly být podle vězňů, kteří již měli zkušenosti s nacistickými koncentračními tábory, daleko horší než v Třetí říši. Skutečnou zodpovědnost za uranové doly však neneslo samo československé vedení, nýbrž sovětsí poradci.¹¹⁰⁷

Kvůli negativnímu mezinárodnímu ohlasu usilovali českoslovenští komunističtí představitelé o přerod TNP v PTP. Kvůli tomuto tlaku se vytvořilo klamné zdání, že tábory nucené práce byly zrušeny. Ve skutečnosti ale byly změněny na Pomocné technické prapory. V praxi to znamenalo, že byly TNP vyňaty z kompetencí civilní správy a dány pod správu vojenskou. Tím se dosáhlo i zefektivnění uvnitř jednotlivých táborů.¹¹⁰⁸

---

¹¹⁰⁴ D. JANÁK - Z. JIRÁSEK, Vznik a existence táborů nucené práce, in: Z. JIRÁSEK (ed.), Tábory nucené práce, s. 7.

¹¹⁰⁵ P. RADOSTA, Protikomunistický odboj. Historický nástin, b. m. 1993, s. 35.

¹¹⁰⁶ D. JANÁK - Z. JIRÁSEK, Vznik a existence táborů nucené práce, in: Z. JIRÁSEK (ed.), Tábory nucené práce, s. 11.

¹¹⁰⁷ Tamtéž, s. 22.

¹¹⁰⁸ Š. ŠIMÚTH, Príspevok k analýze genézy PTP, in: Z. JIRÁSEK (ed.), Tábory nucené práce, s. 69.

Rok 1951 přinesl rušení mnoha táborů. Během ledna a února byly zrušeny TNP v Třinci, Ostravě-Vítkovicích a v Gottwaldově, což patrně souviselo s koncepcí vzniku PTP. Dále byly likvidovány tábory v Příbrami, v Jaroslavicích, v Oslavanech a ve Valticích. Zrušení ale neznamenal propuštění vězňů, neboť ti byli pouze přesunuti do jiných zařízení. Oficiálně byly TNP zrušeny 31. 12. 1952, kdy byly přejmenovány na útvary přechodných nápravných nařízení a osoby internované podle zákona č. 247/1948 Sb., případně i 88/1950 Sb. byly postupně na přelomu let 1952 – 1953 propouštěny.¹¹⁰⁹

Bylo nutno zajistit pracovní síly pro doły a stavebnictví. Právě tato odvětví trpěla v období první pětiletky silným deficitem pracovníků. Proto bylo nutné poohlédnout se po nových zdrojích pracovních sil. Tyto požadavky uspokojovaly vězňové a tábory nucené práce, avšak možnosti využití byly limitované. Na pořad dne přišla armáda – tím se odbouraly především zdlouhavé administrativní procedury. Stačil povolávací rozkaz. Podmínkou ale bylo vytvoření zvláštních pracovních jednotek. Už od roku 1948 byly u každého velitelství oblasti zřizovány čtvrté prapory ženijních pluků, tzv. silniční prapory. Již do těchto útvarů byli začleňováni vojáci, kteří zaujímali tzv. reakční postoj k lidově demokratickému zřízení, kteří buď sami, nebo jejich rodiče, byli souzeni podle velkého či malého retribučního dekretu, pokoušeli se o ilegální přechod hranice, byli synové funkcionářů „reakčních“ politických stran atd. Tyto silniční prapory pak byly v září 1950 transformovány v pomocné technické prapory. Vojáci těchto útvarů byli nasazeni na práci v dolech, kde museli pracovat až 18 hodin denně nehledě na svátky a neděle.¹¹¹⁰

V roce 1954 byly výnosem ministra vnitra Rudolfa Baráka¹¹¹¹ TNP zrušeny. Tehdy jich na území republiky bylo 104. Byly však přejmenovány na

---

¹¹⁰⁹ D. JANÁK - Z. JIRÁSEK, Vznik a existence táborů nucené práce, in: Z. JIRÁSEK (ed.), *Tábory nucené práce*, s. 13-14.

¹¹¹⁰ R. ŽÁČEK, *Pomocné technické prapory jako forma zneužití branného zákona k organizování masových politických represí*, in: Z. JIRÁSEK (ed.), *Tábory nucené práce*, s. 55.

¹¹¹¹ Rudolf Barák (11. 5. 1915 – 12. 8. 1995), český komunistický politik. Narodil se v Blansku, původním povoláním byl typograf. Od roku 1945 byl funkcionářem KSČ na Brněnsku. V letech 1948 – 1950 byl postupně předsedou ONV v Boskovicích a Blansku, poté byl tři roky předsedou KNV v Brně. Roku 1953 se stal postupně náměstkem předsedy vlády, od

převýchovné tábory, kterými za dobu jejich trvání do roku 1960 prošlo mezi 210 000 – 220 000 lidí, někteří byli záhy přemístěni do věznic jako Leopoldov, Ilava nebo Valdice.¹¹¹²

I v PTP sloužila řada lidí, které jejich společenské postavení teoreticky nemělo diskreditovat. Nacházelo se tam plných 38 % dělníků, 22,2 % příslušníků drobné buržoazie a 16,7 % malých a středních rolníků. Svůj charakter jako politicky nespolehlivých začaly PTP ztrácet až v průběhu roku 1954.¹¹¹³

Zůstane velkou dějinnou ironií, že někteří lidé, kteří poznali na vlastní kůži nucené pracovní nasazení v Říši, zažili po několika letech to samé od svých vlastních krajanů. Je přitom jedno, zda ve věznicích nebo TNP, případně PTP.¹¹¹⁴

Je málo známým faktem, že za 2. světové války byli někteří čeští občané internováni a následně pak museli nuceně pracovat na územích satelitních nebo spojeneckých států Německa.

Na území vichystické Francie bylo internováno mnoho československých občanů. V Agde bylo 150 vojáků a asi 750 bylo ve třech pracovních oddílech v různých částech neobsazené zóny. Češi a Slováci byli internováni i v Oranu, Alžíru a Casablance. Do pracovních rot bylo v letech 1940 - 1941 nahnáno na 700 čs. občanů.¹¹¹⁵

Po porážce Francie se chtěli někteří lidé spasit útekem buď do Švýcarska nebo do Španělska. Druhá alternativa nebyla právě nejšťastnější, neboť běženci končili ve věznicích či internačních táborech. V největším a nejznámějším táboře

---

září téhož roku zastával post ministra vnitra. V této funkci setrval až do roku 1961. V letech 1959 – 1962 byl navíc místopředsedou vlády. Po zákulisním boji s prezidentem Novotným byl zatčen, uvězněn a odsouzen na základě vykonstruovaných obvinění k 15 letům vězení. Propuštěn byl v květnu 1968, v červenci byl rozsudek prohlášen za nezákonný. Pak pracoval v tiskárně a jako skladník, do politiky se již nevrátil. Zemřel v Praze.

http://www.totalita.cz/vysvetlivky/o_barakr.php ze dne 4. 1. 2006.

¹¹¹² P. RADOSTA, Protikomunistický odboj, s. 74.

¹¹¹³ R. ŽÁČEK, Pomocné technické prapory, in: Z. JIRÁSEK (ed.), Tábory nucené práce, s. 60.

¹¹¹⁴ Rozhovor s Bedřichem Fučíkem, in: K. BARTOŠEK (ed.), Český vězeň. Svědectví politických vězeňkyň a vězňů let padesátých, šedesátých a sedmdesátých, Praha-Litomyšl 2001, s. 104; P. ŘEZNÍČEK, Ze vzpomínek některých příslušníků pomocných technických praporů. Hořká každodennost v táborech PTP, Diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity, České Budějovice 2001, s. 30.

¹¹¹⁵ H. VELECKÁ, Československý červený kříž v zahraničí v období druhé světové války. Historie a vojenství, 2000, č. 2, s. 398.

Miranda de Ebro bylo internováno 19 čs. občanů, v pracovní rotě v Palencii 20, v Tangeru rovněž 20. V listopadu 1942 bylo evidováno 40 internovaných, jejich počet se však zakrátko zvýšil díky nacistickému obsazení zbytku Francie. V roce 1943 došlo k jejich evakuaci do Velké Británie.¹¹¹⁶

Táborovou zkušeností ve vichystické Francii prošli i českoslovenští interbrigadisté. Ti, kteří byli po skončení španělské občanské války internováni ve Francii, neměli příliš radostné vyhlídky. I poté, co byla část Francie obsazena vojsky Wehrmachtu, zůstali nadále pod zámekem v oblasti kontrolované vichystickou vládou. Byli transportováni do Afriky, kde byli nasazeni na nucené práce. Přestupními stanicemi při jejich přesunu byly tábory Foix ve Francii a Djefa v Alžíru. Zde pak pracovali na stavbě železnice napříč Saharou. Dokud ještě Francie bojovala proti Německu, použila dva tisíce interbrigadistů na stavbu krytů a opevnění pro armádu.¹¹¹⁷

Do internačních táborů přišlo později Gestapo a odvezlo tamní interbrigadisty do koncentračních táborů¹¹¹⁸ v Říši.¹¹¹⁹

Interbrigadisté tak v podstatě utekli před frankistickými tábory do vichystických, ze kterých se dostali do nacistických. Rozhodně prchli „z deště pod okap“, i když ve Španělsku by rozhodně neměli „na růžích ustláno“. Po skončení španělské občanské války byly desítky Španělů internovány v pracovních táborech, tři sta tisíc uvězněno.¹¹²⁰

Přes čtyři sta lidí z Československa bylo internováno na území fašistické Itálie, především v táborech Ferramonti Tarsia, Casoli Chieti a Civitella del Tronto. Docházelo i k transferům internovaných – například tábor Ferramonti Tarsia byl přesunut do Aquileie. V březnu 1944 bylo ve dvou táborech v Itálii evidováno na 600 československých občanů.¹¹²¹

---

¹¹¹⁶ H. VELECKÁ, Československý červený kříž v zahraničí v období druhé světové války. Historie a vojenství, 2000, č. 2, s. 399.

¹¹¹⁷ V. KOČMAN, Boj bez slávy, s. 143-145.

¹¹¹⁸ Především do Mauthausenu.

¹¹¹⁹ V. KOČMAN, Boj bez slávy, s. 144-145.

¹¹²⁰ T. PASÁK, Český fašismus, s. 47-48.

¹¹²¹ H. VELECKÁ, Československý červený kříž v zahraničí v období druhé světové války. Historie a vojenství, 2000, č. 2, s. 401.

Nyní se podívejme do Asie. Už začátkem roku 1938 mělo Japonsko důsledné válečné hospodářství včetně pracovního nasazení.¹¹²²

Nejznámějším místem, kde Japonci profitovali za války z nucené práce, byla železniční trať mezi thajským Bangkokem a barmským Rangúnem. Na stavbě této „železnice smrti“ zahynulo na 100 000 nuceně nasazených dělníků a 16 000 spojeneckých válečných zajatců. Národnostní skladba zajatců byla následující: 6 318 Britů, 2 815 Australanů, 2 490 Nizozemců, zbytek tvořili Američané, či lidé blíže nespécifikované národnosti. Japonci začali se stavbou v červnu 1942 z obou výchozích destinací současně. Celá stavba byla dokončena 17. října 1943. Poté byla většina zajatců odtransportována do Japonska. Zbytek byl ponechán, aby udržoval trať v provozuschopném stavu. Lidé této skupiny tak museli nadále snášet pekelné životní podmínky v džungli, kromě toho jim začala ztrpčovat život vzrůstající letecká aktivita Spojenců. Nejznámější částí železnice byl bezpochyby most přes řeku Kwae Yai (přítok řeky Mae Klong), kterou proslavil román Pierra Boulla¹¹²³ a později oscarový hollywoodský film z roku 1957 Most přes řeku Kwai. (Ve skutečnosti byl v únoru 1943 dokončen dřevěný most, následovaný železobetonovým v červnu 1943. Oba byly zničeny při akci amerického vojenského letectva 2. dubna 1945, které k jejich zničení použilo rádiem řízené bomby.) Vraťme se však k životním podmínkám lidí pracujících na železnici. Ty byly opravdu strašlivé – asi 25 % zajatců zemřelo kvůli vyčerpání z práce,

---

¹¹²² P. JOHNSON, Dějiny 20. století, s. 313.

¹¹²³ Pierre François Marie Louis Boule (20. 2. 1912 – 30. 1. 1994), francouzský spisovatel. Narodil se v Avignonu. V letech 1936 – 1939 pracoval jako technik na britských kaučukových plantážích v Malajsii. Na začátku 2. světové války vstoupil do francouzské armády ve Francouzské Indočíně, po německé okupaci přeběhl ke Svobodným Francouzům v Singapuru. Sloužil jako tajný agent a pomáhal odbojářům v Číně, Barmě a Francouzské Indočíně. Roku 1943 byl na Mekongu zajat svými krajany sloužícími vichystické vládě. Jako zajatec byl podroben hrubému zacházení a nuceným pracím. Za své válečné aktivity byl povýšen na rytíře Čestné legie, obdržel i Válečný kříž a Medaili za odboj. Nějaký čas působil znovu na kaučukových plantážích, poté se ale vrátil do Paříže, kde začal psát. Svě zážitky z války ztvárnil v románu Most přes řeku Kwai. Postava podplukovníka Nicholsona nemá být obrazem skutečného velitele zajatců Philipa Tooseye, ale spíše směsicí charakterů francouzských vichystických důstojníků. Roku 1963 Boule vydal svůj další slavný román – Planetu opic. Není bez zajímavosti, že je to další autorův román, podle kterého byl natočen další film oceněný Oscarem. Znamý spisovatel zemřel v Paříži 30. ledna 1994. http://en.wikipedia.org/wiki/Pierre_Boule ze dne 7. 1. 2006.

podvýživě a nemocem (hlavně choleře, malárii a úplavici). Procento zemřelých Asiátů je ještě větší, ale přesné statistiky chybí. Japonci mrtvoly nepočítali.¹¹²⁴

V padesátých letech byly v Číně posílány „pravicové živly“ do pracovních táborů a profesori, kteří krátkou dobu prosperovali, najednou museli čistit záchody.¹¹²⁵

Čínští komunisté měli tábory nucené práce jako formu trestu za některé zločiny. Po stranických čistkách v nich skončili i někteří čelní straničtí představitelé. Tábory existují v Číně až do dnešních dnů a je jich na stovky, ne-li na tisíce. Svě tresty si v nich odpykávají kriminálníci i političtí odpůrci režimu.¹¹²⁶

Indočína měla jeden z nejhorších systémů nucených prací. Místní despoticke daňové předpisy zahrnovaly dokonce starodávné poplatky ze soli. Podle Ho Či Minových¹¹²⁷ slova nepřinesla Francie do Indočíny pokrok, nýbrž středověké nevolnictví, symbolizované právě tímto poplatkem: „Daně, nucená práce, vykořisťování,“ řekl v roce 1924, „to je souhrn vaší civilizace.“¹¹²⁸

Francouzská poválečná vláda sice zrušila nucené práce a nenáviděný trestní zákoník, ale i tak nadále postupovala proti domorodcům se vši brutalitou.¹¹²⁹

Své pracovní tábory pro odpůrce zřídili i kambodžští Rudí Khmérové, stejně jako rumunští komunisté, kteří převychovali lidi nucenou prací. V Rumunsku

---

¹¹²⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/Death_Railway ze dne 7. 1. 2006.

¹¹²⁵ P. JOHNSON, Dějiny 20. století, s. 534.

¹¹²⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Labour_camps ze dne 7. 1. 2006.

¹¹²⁷ Ho Či Min (19. 5. 1890 – 2. 9. 1969), vietnamský státník, vlastním jménem Nguyễn Sinh Cung, známý také jako Nguyễn Tát Thành, Nguyễn Ái Quốc, Lý Thụy, Hồ Quang případně jako „strýček Ho“ (Bác Hồ). Narodil se ve vesnici Hoang Tru a vyrůstal ve vsi Kim Lien v provincii Nghe An. Navštěvoval francouzské lyceum v Hué. Roku 1911 se vydal do Saigonu a odplul do Marseille. V letech 1913 – 1917 pobýval ve Velké Británii, pak se vrátil do Francie. Během tamějšího pobytu se přiklonil ke komunismu. Během Vesraillské konference se snažil o zrovnoprávnění Francouzské Indočíny, leč neúspěšně. Pomáhal zakládat Komunistickou stranu Francie, poté pobýval v Moskvě. V Číně založil vietnamskou komunistickou stranu. Roku 1941 se vrátil do Vietnamu, kde stanul v čele Viet Minhu v boji proti japonským okupantům. Po válce čelil francouzským snahám o rekolonizaci země. Později stál v čele komunistického státu i proti USA. Zemřel 2. 9. 1969 kvůli zdravotním komplikacím včetně diabetes. Po válce ve Vietnamu bylo jeho jménem přejmenováno dosavadní hlavní město Jižního Vietnamu Hanoj. http://en.wikipedia.org/wiki/Ho_Chi_Min ze dne 27. 12. 2005.

¹¹²⁸ P. JOHNSON, Dějiny 20. století, s. 149.

¹¹²⁹ Tamtéž, s. 493.

pracovali například na stavbě průplavu mezi Dunajem a Černým mořem, či při vysoušení bažin na ostrově v již zmíněném veletoku.¹¹³⁰

Ani Africe se nucené práce nevyhnuly, vždyť zde bylo věru na co navazovat... Nejhorší stránkou meziválečného kolonialismu byly nucené práce a přidělování pozemků podle barvy pleti. Aby půda přinášela kýžené výsledky, bylo zapotřebí značné množství pracovní síly. V předkoloniální Africe bylo odpovědí na řešení problémů tohoto rázu otroctví. Progresivnější koloniální režimy jako Velká Británie nebo Francie (ovšem v mnohem menším měřítku) se je snažily odstranit. Britové se snažili přimět Afričany k vstupu na trh práce přímým zdaněním. Nebo dovozem pracovních sil z jiných zemí svého impéria, čímž ale pochopitelně vyvolávali nacionální a etnické třenice. Portugalci a ve větší míře i Francouzi vystačili po celou dobu s nucenou prací, čili robotou, která nepodléhala zdanění. Nucené práce tak ve větší či menší míře trvaly až do konce čtyřicátých let 20. století.¹¹³¹

Nejhorlivějšími zastánci nucených prací ve svých koloniích v Angole a Mosambiku byli Portugalci. Tuto instituci přijali v podobě otroctví od Afričanů, dali jí pevný rámec a včlenili do svého administrativního systému. Obchod s otroky vyváženými především do Brazílie byl jejich oporou takřka po tři sta let. Obchod s africkými náčelníky nevedli kvůli plodinám či výrobkům, nýbrž kvůli lidské pracovní síle. Bránili se jakýmkoliv snahám o zrušení tohoto kvetoucího podniku. Teprve na nátlak Britů otroctví zrušili, ale nahradili jej zkomercializovaným systémem nucených prací, který úspěšně udržovali až do sedmdesátých let 20. století. Nikdo netušil, že tato forma exploatace pracovních sil najde živnou půdu u četných totalitních režimů uplynulého století. Jedním z typických jevů tohoto nešvaru bylo povinné vlastnictví pracovní knížky se záznamy od zaměstnavatele. Jinak ale u Portugalců prakticky neexistovala rasová diskriminace – tu bohatě suplovala pracovní.¹¹³²

---

¹¹³⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/Labour_camps ze dne 7. 1. 2006.

¹¹³¹ P. JOHNSON, Dějiny 20. století, s. 158-159.

¹¹³² Tamtéž, s. 504-505.

V Tanzánii byla v šedesátých letech odsuzována „lenost, opilství a povalečství“, což bylo záminkou k odeslání obžalovaných na nucené práce. Státní udavači měli právo zadržovat zběhy z táborů nucených prací.¹¹³³

Jestli si někdo myslí, že nucené práce jsou anachronismem, je na velkém omylu. I když dva největší otrokářské státy všech dob – nacistická Třetí říše a SSSR jsou již odkázány do hluboké špíny dějin lidského bahna, jejich „zlé dítě“ je stále naživu. I v současnosti se najde bohužel dost vykořisťovatelských států a režimů, které profitují z nedobrovolné práce druhých. A je to nemalý problém dnešního světa. Například v roce 2004 bylo na světě 12,3 milionu lidí přinuceno pracovat. Je ale třeba doplnit, že pojem „nucená práce“ je dnes chápán jako veškerá práce, která je vykonávána v rozporu se svobodnou vůlí jednotlivce a pod pohrůžkou trestů. V definici jsou zahrnuti lidé v pracovních táborech, lidé, kteří musí pracovat, aby splatili dluh a kterým současně zaměstnavatel zadržuje výplatu. Patří sem i práce vynucená zadržováním průkazů totožnosti. Nejvíce lidí je zneužíváno v Asii, asi kolem 9,5 milionů lidí. V latinské Americe musí pracovat 1,3 milionu lidí, v subsaharské Africe je vykořisťováno 660 000 lidí, na Blízkém Východě a na severu Afriky 260 000 lidí. V průmyslově vyspělých zemích je to 360 000 a v zemích, které se transformují, 210 000 osob.¹¹³⁴

---

¹¹³³ P. JOHNSON, Dějiny 20. století, s. 514-515.

¹¹³⁴ Mladá Fronta Dnes ze dne 12. 5. 2005, s. A/11.

II. V Říši i v protektorátu

3. Wenn die Soldaten durch die Stadt maschieren...¹¹³⁵

Zářijová zrada

„Jeden francouzský novinář komentoval mnichovskou zradu zhruba takto: „Je to, jako by si člověk po velkém bolení nadělal do kalhot. Velice se stydí, ale mimořádně se mu ulevilo.“¹¹³⁶

Zlomovým událostem konce třicátých let věnovali historikové velkou pozornost. Nelze se tomu divit, protože mnichovská dohoda a následná okupace našich zemí jsou jedněmi z nejzásadnějších, ale také nejtragičtějších kapitol české historie vůbec. Nehodlám na tomto místě opisovat již mnohokrát opsané a vyslovovat znovu věci, které už byly nespočetněkrát vysloveny. Budu se snažit podat obraz těchto událostí, tak jak ho viděli lidé „zdola“. Přesto si ale nemohu odpustit alespoň základní kostru hlavních událostí.

Hitler nenáviděl československou republiku, protože ztělesňovala vše, čím pohrdal a co toužil odstranit. Kromě toho zde svou roli sehrály strategické a vojenské důvody. Vznik a poloha Československa značně blokovaly německou expanzi. K jejímu zničení chtěl použít diplomatický nátlak a zároveň české Němce, kteří měli rozvratně působit zevnitř.¹¹³⁷ K tomuto účelu posloužila SdP, která sdružovala valnou část německých obyvatel Československé republiky.¹¹³⁸

Německé aktivistické strany byly po anšlusu Rakouska zatlačeny do pozadí a politické body začala sbírat pronacistická SdP, která na jaře 1938 získala přes 90 % německých hlasů v obecních volbách. Z pohraničí se ozývaly hlasy, které volaly po „osvobození“ od Československa.¹¹³⁹ Je dlužno dodat, že ne všichni voliči SdP volili tuto stranu o své svobodné vůli. Československé orgány

---

¹¹³⁵ „Když vojáci jdou městem“ byla populární německá píseň, kterou svého času zpívala i oblíbená zpěvačka Marlene Dietrichová. Kromě toho nesla stejný název kniha propagující Wehrmacht, jenž byla vydána roku 1942. <http://www.ascene.de/articles/632.htm> ze dne 16. 1. 2006; <http://www.usmbooks.com/soldaten.html> ze dne 16. 1. 2006.

¹¹³⁶ F. BEER, ...a tys na Němce střílel, s. 149.

¹¹³⁷ A. KLIMEK, 30. 1. 1933. Nástup Hitlera, s. 169-170.

¹¹³⁸ V. KURAL, Češi, Němci a mnichovská křížovatka, Praha 2002, s. 74.

¹¹³⁹ A. KLIMEK, 30. 1. 1933. Nástup Hitlera, s. 179.

ponechaly volbám svobodný průběh, což využili Hitlerovi pomahači v ČSR k tomu, že začali na své nerozhodné spoluobčany působit nejen agitací a propagandou, ale i vyhrožováním. Nejednen nevolič SdP byl zbit a vyhozen z práce.¹¹⁴⁰

Od května 1938 se v pohraničí množily incidenty¹¹⁴¹, objevily se protistátní letáky a vojáci dostali – značně přehnané – zprávy o soustředění německých vojsk na hranicích. 20. května byla vyhlášena částečná mobilizace.¹¹⁴² Na cvičení byl povolán jeden ročník záložníků, někteří specialisté, byly obsazeny pohraniční pevnosti, často nedokončené. Francie nerada a opatrně oznámila, že v případě napadení bude nucena vojensky zakročit. Velká Británie velmi neochotně dodala, že by jí zřejmě pomohla.¹¹⁴³

---

¹¹⁴⁰ V. KURAL, Češi, Němci, s. 103.

¹¹⁴¹ Akce proti republice nebyly dílem několika jedinců, ale byly plánovány a organizovány, jak dokládá svědectví českého policisty Jana Kotouse: „Skupiny se skládaly z 10 až 20 hochů. Vždy je vedl některý ze starších Němců. Podezřelé mně bylo, že se ke zmíněným hochům přidával jejich vedoucí až vždy za městem. Zprvu to vše vypadalo, že se jedná o nějakou tělocvičnou jednotu, která provádí cvičení z nedostatku tělocvičen - cvičení členů v přírodě. Při bližším sledování jsem zjistil, že se jedná o předvojenský výcvik skládající se z pochodů, plížení, házení kamenem a útočení na určité místo. Po takovémto cvičení vždy vedoucí si svolal chlapce dohromady, a tam jim vytýkal chyby, a v družné besedě smlouvali příští cvičení, kde bylo apelováno na hochy, aby přivedli své kamarády.“ Archiv autora, Vzpomínky Jana Kotouse, s. 1.

¹¹⁴² „Konec čekání! Ta jistota byla téměř krásná. Mobilizace proběhla rychle a v dokonalém pořádku. Sudety umlkly jako zařezané.“ V. ČERNÝ, Paměti II. (1938 – 1945), s. 24. „Bylo to 21. května 1938. V půl dvanácté v noci jsme měli poplach a ve 4 hod. ráno jsme byli již v palebném postavení ve Frymburku. Mé stanoviště tenkrát bylo jako členu SOS (Stráž obrany státu – pozn. T. K.) hned vedle školy, na školní zahradě. Tam jsem pod košatým stromem vyhloubil příkop, a zpředu nanesl kamení a drny. Obsluhoval jsem kulomet zn. Šwarzlose (Schwarzlose – pozn. T. K.). U sebe jsem měl bednu s pásy a menší bedničku s granáty. Členi SOS byli složeni z příslušníků četnictva, finanč. stráže, stát. pol. a členů armády. V té době asi 30 km do vnitrozemí začali příslušníci armády obsazovat kryty (Pohraniční opevnění bylo běžně označováno jako „kryty“. – pozn. T. K.). Rozkaz zněl: „Za každou cenu zadržet nepřítele neb zdržovati jej v postupu do doby ukončení mobilizace“. Byla to blesková mobilizace a věřím, že nepřítel, který skutečně stál na našich hranicích, kdyby tyto překročil, narazil by na takový odpor, který by mu způsobil velmi citelné ztráty jak na materiálu, tak na lidech. Nadšení českého lidu bylo takové, že otcové rodin pospíchali do kasáren neb na stanoviště, aniž předem se rozloučili s rodinou. My mladí stáli jsme tenkrát na hranicích rozhodnutí draze prodati své životy nepříteli.“ Archiv autora, Vzpomínky Jana Kotouse, s. 1.

¹¹⁴³ A. KLIMEK, 30. 1. 1933. Nástup Hitlera, s. 180.

Nacisté vypracovali plán „Zelený“¹¹⁴⁴, který počítal s vojenskou akcí proti ČSR a zároveň v něm bylo pamatováno i na politické aspekty možného konfliktu.¹¹⁴⁵

Prezident Beneš ustupoval, dával přednost smírnému řešení, ale SdP měla jiné plány, které nepočítaly s uchováním Československa v dosavadní podobě. Henleinovci se ale domluvit nechtěli.¹¹⁴⁶ Na norimberském sjezdu NSDAP Hitler 12. září 1938 neslýchaným způsobem zaútočil proti ČSR. Den poté se SdP a její v Německu vyzbrojené oddíly Freikorps pokusily v pohraničí o puč. Byl poměrně snadno potlačen; čs. ministerstvo vnitra hlásilo 27 mrtvých, z toho 11 sudetských Němců. Vedení SdP uprchlo do Říše, kde vyzvalo k připojení pohraničí. Hitler jednal o situaci s německými generály, kteří ho však od případného útoku na ČSR zrazovali, poněvadž Německo ještě nebylo na válku zcela připraveno.¹¹⁴⁷ Tehdy bylo už naprosto jasné, že Němci o existenci ČSR nestojí.¹¹⁴⁸ Půtky mezi henleinovci a československými brannými složkami byly v německém tisku neúměrně zveličovány, aby ještě více vyhrotily protičeskou averzi. Podívejme se na jednu takovou typickou bitku mezi pohraničními Němci a československou brannou mocí, ke které došlo v Českém Krumlově dne 12. září 1938. V tomto jihočeském městě demonstrovali žáci německých škol společně se svými učiteli. V průvodu nesli nacistickou vlajku s hákovým křížem. Při této příležitosti byl hozen kámen do okna kanceláře okresního četnického velitele. Demonstranti byli četnictvem a policií rozptýleni. Přitom došlo k oboustranné střelbě a zatčení několika osob.¹¹⁴⁹ Další incident se v tomto jihočeském městě odehrál v noci z 19. na 20. září, kdy do města vstoupily tlupy Freikorpsu a rozpoutal se pravidelný

---

¹¹⁴⁴ Fall Grün.

¹¹⁴⁵ Hitlerův rozkaz všem složkám německé armády k přípravě útoku na Československo ze dne 30. 5. 1938. B. ČELOVSKÝ (ed.), *So oder so*, s. 149-150.

¹¹⁴⁶ „Včera: (...) SdP ostře odmítá směšnou nabídku Prahy udělit národnostní status. Pražská vláda žije na měsíci. Jednou se dožije hrozného vystřízlivění. (...)!“ Zápis v deníku Josepha Goebbelse ze dne 3. 8. 1938. B. ČELOVSKÝ (ed.), *So oder so*, s. 160.

¹¹⁴⁷ A. KLIMEK, 30. 1. 1933. *Nástup Hitlera*, s. 181-182.

¹¹⁴⁸ „Žádáme, abychom mohli žít jako svobodní němečtí občané! Žádáme, aby v naší vlasti byl znovu mír a práce! Žádáme návrat domů – do Říše! Necht' Bůh žehná i našemu spravedlivému boji!“ Henleinovo prohlášení ze dne 15. 9. 1938. B. ČELOVSKÝ (ed.), *So oder so*, s. 174.

¹¹⁴⁹ *Českokrumlovsko 1918 – 1988*, s. 32.

boj.¹¹⁵⁰ Bitku mezi henleinovci a československými ozbrojenými složkami nám pomohou přiblížit sepsané vzpomínky policisty Jana Kotouse, který se jí přímo zúčastnil.¹¹⁵¹

Srážku Čechů s Němci v Českém Krumlově popsal nacistický deník *Völkischer Beobachter* jako „příšerné zločiny českých bestii v Krumlově“.¹¹⁵²

23. září 1938 byla československou vládou vyhlášena všeobecná mobilizace.¹¹⁵³ Do zbraně bylo povoláno osmnáct ročníků, s už dříve povolánými

---

¹¹⁵⁰ R. SAK, *Hnědá kolona*, s. 137.

¹¹⁵¹ „Navrátil jsem se s kolegy do Č. Krumlova, kde den ze dne rostly příslušníkům něm. národnosti hřebínky. Služba den ze dne se stávala těžší. Stále pohotovosti, avšak zakročít rázně proti provokatérům jsme nesměli. Toto se den ze dne stupňovalo a vzpomínám, že koncem září při jednom takovém shromáždění Němců na krumlovském náměstí jsme byli z příkazu pol. komisaře vysláni na náměstí, kde jsme stáli jeden vedle druhého a za námi asi 35 příslušníků četnictva. Před námi byl dav rozvášněných Němců v počtu asi 700 členů Henleinovy strany. Nás policistů bylo tuším asi 25. Bylo to sice v září, kdy naši zástupci ve vládě křičeli: „Nedáme ani píď naší země.“ Avšak tenkrát v Č. Krumlově si dovolili ordneři (příslušníci nacistických paramilitárních formací – pozn. T. K.) plivati po bezpečnostních orgánech, a hakenkrajcléřskými praporkama nám mávali před obličejí. (...) Dostoupilo to tak daleko, to ordnerské běsnění, že se jich část odtrhla a začali křičeti, že zlikvidují české obchody. Tenkrát jsme jim zastoupili cestu. Byla nás menší skupinka a ve vřavě došlo k prvnímu zranění našeho příslušníka. Po tomto zranění jako na povel jsme začali hájiti již jen vlastní životy bez ohledu na vyhrožování našich představených. Tam došlo i k mému zranění. Cítil jsem jen úder do prsou a bodnutí jsem zprvu nevnímal, neb již jsme tu chásku rádně zpracovávali pendrekama. Stačily jen ty policajtské pendreký a věřím, že dlouho Němci a jejich přísluhovači cítili, jak chutná pádný český úder. V naší práci nás plně podpořili příslušníci četnictva pažbami pušek a k večeru, když přijely dva obrněné vozy, již byl Krumlov zase klidný. (...) Já jsem zprvu myslel, že jsem zpocen, košile se mně lepila na tělo, a když jsem se chtěl utřítí, jsem zjistil, že jsem v pase zalit krví. Na pravé straně prsou jsem měl bodnou ránu, z ní vytékala krev. Zprvu se mně udělalo nevolno snad ztrátou krve, omyl jsem se a ránu ošetřil (přelepil obvazem a náplastí). Na nějaké odpočívání nebyl čas. Služba byla den ze dne těžší a za krátký čas jsme byli odvoláni při evakuaci českého obyvatelstva do Č. Budějovic.“ Archiv autora, *Vzpomínky Jana Kotouse*, s. 2-3.

¹¹⁵² Titulky v oficiálním deníku NSDAP *Völkischer Beobachter* ze dne 18. a 20. 9. 1938. B. ČELOVSKÝ (ed.), *So oder so*, s. 175.

¹¹⁵³ „Když byla vyhlášena všeobecná mobilizace, vzpomínám si, že zavládlo obrovské nadšení. Všichni chtěli bojovat. Pokud se někdo bál, musel o tom před ostatními raději pomlčet. Nebyla vhodná doba být jen k ústním projevům zbabělosti. Ani v osmašedesátém roce nepřevládla taková fantastická atmosféra jako tehdy. Byli jsme přesvědčeni, že řada z nás určitě zemře, a třeba to budeme zrovna my, ale přesto jsme si byli jisti, že to uděláme pro národ a pro naši republiku. Zejména my mladší jsme byli připraveni bojovat s plným nasazením.“ *Vzpomínka Karla P.*, in: F. EMMERT (ed.), *Češi ve Wehrmachtu*, s. 54.

1 075 000 muži. Zatímco vojáci „československé“ národnosti rukovali odhodlaně a chtěli republiku bránit, z německých vojáků, kteří tvořili 21 % všech povolaných, nedorazila k útvarům asi třetina – tedy 100 000 mužů. Přesto se za pouhý den u svých jednotek hlásily tři čtvrtiny vojáků.¹¹⁵⁴ Kromě Němců byli do armády povoláni i další vojáci národností zastoupených v republice. Podívejme se ale na tuto problematiku detailněji.¹¹⁵⁵

---

*„Britský a francouzský tlak na pražskou vládu byl stále silnější, ale když se tenkrát v Prešově na korze, v kavárně a v kasárnách řeklo, že se situace zlepšila, neznamenalo to, zaplat' pámbu válka nebude, nýbrž že vláda nehodlá kapitulovat. Rozhodně jsme si to mysleli, když krátce po půlnoci 23. září byla vyhlášena mobilizace a naše doplňovací setnina naložena na nákladní vlak do Staré Boleslavi. Bez hurá, bez nacionalistického nadšení. Nálada byla zamyšlená, měli jsme starost a cítili tichou soudržnost, jako by se byli lidé přes noc k sobě přitiskli a stali se velkou rodinou, v níž místo bylo pro každého. Tuhle tichou solidaritu bez agrese jsme zažívali všude. O půlnoci vlak zastavil na olomouckém nádraží a elegantní paní s šátkem Červeného kříže na kadeřích, unavená a vyčerpaná, rozdělovala chleba a čaj projíždějícím vojákům. „Jsm s vámi, chlapci, nepromarněte, co vaši otcové získali. Pámbu vás opatruj.“ Na seřazovacím nádraží za Pardubicemi, ve čtyři ráno, nosily školní děti s ospalými obličejmi a horečnatýma očima kbelíky s vodou a otvíraly zasouvací dveře vagonů, za nimiž jsme spali mezi koňmi: „Mládenci, chcete vodu?“ Znělo to pyšně, dělali něco, co je vyzdvihovalo z jejich dětství, znělo to jako láska matek, které se loučí se syny. Dali jsme si nalít do ešusů, i když jsme neměli žízeň, byl to náš dík za jejich ochotu, do něhož se mísila mírně smyslná zvědavost – půvabné ženské gesto sotva zralých děvčat a zvuk jejich hlasů, klouzajících podél vlaku. „Mládenci, chcete vodu?“ Když jsme dojeli do Staré Boleslavi, zažili jsme to ještě zřetelněji: ztělesňovali jsme naději lidí z ulice. „Nedejte se, kluci, vydržte!“ volali po nás. Psali to křídou na vagóny. Heslo *Wir fahren nach Berlin* bylo škrtnuté a pod tím stálo: *Horký párky doma chutnají líp než husa v říši. Abychom posílili pocit bezpečí obyvatel Staré Boleslavi, projížděla městem každé dvě hodiny ozbrojená hlídka. S ocelovou helmou, krátkou kulovnicí na zádech a šavlí ve smyčce sedla jsme vypadali náramně bojovně. „Tak je to dobře,“ volali na nás, „ukážte jim to, kluci!“ Jezdili jsme cvalem, bylo to působivější, ale nehráli jsme divadlo. Byly to dramatické hodiny. Pro lidi, kteří se za námi důvěřivě dívali, byla existence našeho státu stejně samozřejmá jako vzduch, který jsme dýchali. Ted' nám ji třetí říše chtěla vzít a my se proti tomu bránili. To nepotřebovalo velká slova. „Válka je vždycky špatná,“ řekl jeden sedlák, který narukoval se svými rekvírovanými koňmi, „ale máme žít jako psi?“ F. BEER, ...a tys na Němce střílel, s. 147-148.**

¹¹⁵⁴ A. KLIMEK, 30. 1. 1933. Nástup Hitlera, s. 183.

¹¹⁵⁵ „Naše jednotka byla složena převážně z kluků z českých zemí, české i německé národnosti. Sudetští Němci v naší jednotce tvořili zhruba třetinu mužstva. Dodnes netuším, co si o tehdejší situaci skutečně mysleli, ale jak je všeobecně známo, skoro všichni uposlechli povolávacích rozkazů a vzorně nastoupili do československé armády, která se právě chystala bojovat proti Německu. Byla mezi nimi spousta dobrých kluků, kteří se k nám chovali jako

Protože ČSR nemohla spoléhat na žádnou mezinárodní pomoc i přesto, že měla podepsané smlouvy, musela kapitulovat. 30. září 1938 došlo k podpisu mnichovské dohody¹¹⁵⁶ – československá armáda musela být stažena a pohraničí

---

naši kamarádi. Spali jsme s nimi společně na jedné cimře, hráli karty, dělili se o cigarety i o mýdlo, dalo se s nimi o všem mluvit. Smáli se i našim vtipům o Hitlerovi nebo je sami vyprávěli. O to více mě překvapilo, s jakou radostí o pár dní později odhazovali zbraně a běželi nadšeně vítat wehrmacht. Pochopil jsem, že tohle byla jejich skutečná armáda, a ne ta naše. Ne všichni byli však takoví. Někteří přijali zprávu o vyklizení pevností a stažení do týlu se slzami v očích podobně jako většina Čechů. Byli mezi nimi i vyložení fanatici, hlavně komunisti a sociální demokrati. Jiní zase fungovali jako nějaký automat, na které se jen přepínají programy: do zbraně za Československo, složit zbraně, hurá do wehrmachtu... Všechno dělali s maximální snahou, jak se jim přikázalo. O dalších sudetských Němcích jsme už během mobilizace tušili, že jsou to naopak vyložení nacisti, kteří nás nenávidí. Snažili se tvářit loajálně, ale paktovali se jen sami navzájem mezi sebou a šel z nich strach. Tušili jsme, že by nám byli schopni vrazit dýku do zad, sotva by dostali první příležitost. Obecně se tedy dá říct, že ze sudetských Němců v československých uniformách jsme měli smíšený dojem. Někteří se zdáli být spolehliví, ale ve skutečnosti nebyli, jiní stáli pevně na naší straně a další byli nepřátelští. Avšak Maďaři, Rusíni a dokonce i Slováci, - to byla jiná! Nevím, jak tomu bylo jinde, ale ti, které jsem během mobilizace poznal já, neměli o obranu nějakého pro ně cizího Československa naprosto žádný zájem. Jeden Slovák například neustále brečel, že „přece neumře za cizí pány“. Maďaři byli povýšení a bavili se jen sami mezi sebou. Když se jim něco přikázalo, dělali ze sebe negramotné hlupáky. Tvářili se, že nic nechápou a že nic nevědí. Řeč s nimi nebyla žádná. Myslím, že nás neměli rádi. Možná, že se mnozí Maďaři a Slováci v naší armádě cítili podobně jako naši otcové za první světové války v rakouské armádě. Samozřejmě, mohu hodnotit pouze ty, které jsme sám poznal. Nemohu o nich vynášet žádné obecné soudy a nevím, jaké s nimi byly zkušenosti u jiných jednotek. Také mezi námi byl jeden Rumun z Podkarpatské Rusi a to byl naopak vyložený čechoslovakista, přestože česky ani slovensky nerozuměl slovo. Podobně oddaný republice byl také jeden důstojník ruské národnosti z polistopadové emigrace (po bolševické revoluci v Rusku v listopadu 1917).“ Vzpomínka Karla P., in: F. EMMERT (ed.), Češi ve Wehrmachtu, s. 55-56. „Už na své poslední reportážní cestě německými územími jsem měl dojem, že žádný ústupek německému obyvatelstvu, ať už jakýkoli, si nemůže získat jeho loajalitu k československému státu a nezbaví je přesvědčení, že je národnostně utiskováno. Tenhle postoj se mi mezi německými vojáky pluku naprosto potvrdil. Byli to většinou zemědělní dělníci, nádeníci a řemeslníci; když jsem se jich ptal, proč jsou se svou existencí v československém státě nespokojeni, sotva kdo z nich tvrdil, že by byl v povolání nebo jinak proti Čechům znevýhodněn. Zmiňovali se o veřejně známých stížnostech, z nichž mnohé byly oprávněné a mnohé neoprávněné – obvyklá přehánění v politickém zápase. Vyjadřovali neurčitý, nepochybitelný, racionální úvaze nepřístupný pocit: Československo není jejich stát; vedlo by se jim líp, kdyby patřili k Německu, třeba ne materiálně líp, ale rozhodně v tom, jak se cítí Němci.“ F. BEER, ...a tys na Němce střílel, s. 143.

¹¹⁵⁶ „Když rozhlas 30. září oznámil, že československá vláda a prezident Beneš přijali podmínky z Mnichova, zavládlo skutečně veliké rozčarování a mezi českými vojáky nejprve volání po

připadlo všem agresorům, kteří se vzápětí na kořist vrhli. Představitelé evropských mocností si naivně mysleli, že když ustoupí nacistům, podaří se jim uchovat mír.¹¹⁵⁷ V podstatě tak uvrhli ČSR do vleku nacistického Německa, kterému již nic nebránilo, aby si vzalo i zbytek okleštěné republiky, kdykoli bude chtít... Nacistům se velice hodil československý zbrojní průmysl¹¹⁵⁸ i výzbroj armády. Tanky československé výroby, které pak Němci zařadili do Wehrmachtu, později velmocím jasně ukázaly, o jak velkou chybu šlo. Rozhodně to bylo transparentnější gesto, které zbabělé státy ustupující zlu pocítily víc, než tklivé štkání našich předních básníků.

---

vzpouře a hned vzápětí zoufalství. Vůle bojovat byla obrovská, ale politické vedení nás zradilo. Náš odchod z pozic připomínal smuteční průvod. Vzpomínám si, jak jsme tehdy procházeli přes pohraniční vesnice a obce a nepromluvili jsme mezi sebou ani slovo. Tu a tam na ulici někdo postával a díval se, jak odcházíme. Ale s projevy nepřátelství jsme se nesešli. Němečtí obyvatelé nám nedávali své pocity najevo a nechali nás v klidu odejít. Za námi se už tlačil netrpělivý wehrmacht. Ten obyvatelé naopak vítali bouřlivě a s ovacemi jako nějaké osvoboditele.“ Vzpomínka Karla P., in: F. EMMERT (ed.), *Češi ve Wehrmachtu*, s. 58. *„Neprohráli jsme válku, ale přesto jsme byli poraženi. Poprvé jsem viděl dospělé muže plakat. Jedna žena za námi volala: „Vy mizerové, kde jste byli? Kam šly peníze, co jsme na vás vydali. Aby to takhle nedopadlo?“* Byla to směšná výčitka, ale dotkla se nás. *Místo abychom nasedli, odvedli jsme koně za uzdu.“* F. BEER, ...a tys na Němce střílel, s. 148. *„Zpráva o odstoupení Sudet mě zastihla ráno 30. září 1938 v Ostravě, kde jsem v té době krátce pracoval ve svém prvním zaměstnání. Jel jsem zrovna na kole na směnu do továrny, když se lidé najednou začali sbíhat k radiopřijímači, vystavenému v otevřeném okně v přízemí jednoho baráku. Také jsem se zastavil. Ze vzrušení kolem se dalo předpokládat, že sem stalo něco velmi závažného. Všichni jsme přitom očekávali oznámení o zahájení války. Po krátké znehlce – vážných tónech Smetanovy Vltavy – nám však hlasatel přečetl zdrcující zprávu, že československá vláda přijala podmínky mnichovské konference a že Sudety budou odstoupeny Německu. Vzpomínám si, že lidé si tehdy více přáli válku než kapitulaci. Přijetí Mnichova proto všichni chápali jako obrovskou zradu na národě. Už za pár dní jsme na obrovských plakátech vylepených po celé Ostravě studovali, co vše bude vydáno Hitlerovi.“* Vzpomínka Václava K., in: F. EMMERT (ed.), *Češi ve Wehrmachtu*, s. 75.

¹¹⁵⁷ A. KLIMEK, 30. 1. 1933. Nástup Hitlera, s. 184.

¹¹⁵⁸ Samotné Škodovy závody vyráběly tolik zbraní v období mezi srpnem 1938 a zářím 1938 jako všechny britské zbrojovky dohromady. Případná válka by většinu strojírenských závodů zničila, nacisté je však získali zadarmo, a to byl velký úspěch, zvláště z hlediska budoucnosti. J. ŽIŽKA, 15. březen 1939 jako důsledek mnichovského diktátu i po 50. letech varující, in: M. NAŘ (ed.), *Přednášky pronesené na celostátním semináři konaném dne 31. ledna 1989 v Praze, Praha 1989*, s. 9-10.

Je důležité dodat, že spousta lidí v roce 1938 doufala v pomoc Sovětského svazu, který se nepřipojil k ostudné dohodě velmocí v Mnichově. Bohužel, zájmy Moskvy nebyly tak nezištné, jak se mohlo zdát. Sověti chtěli využít československé krize pod záminkou pomoci osamocené republice k útoku na Polsko. Dohoda ale udělala škrť přes rozpočet i jim. S útokem na Polsko tedy museli vyčkat až do září následujícího roku.¹¹⁵⁹

Mocnosti by bývaly udělaly mnohem lépe, kdyby šly na podzim 1938 do války kvůli Československu než na podzim 1939 kvůli Polsku. Pro Británii a Francii nebyla mnichovská dohoda pouze diplomatickou kapitulací, ale především vojenskou pohromou. Jestliže anšlusem¹¹⁶⁰ Rakouska v březnu 1938 získala Říše dvanáct divizí, zničením československé branné moci se uvolnilo pro nasazení v jiných částech Evropy třicet německých divizí. Když v březnu 1939 zabral Hitler i zbytek ČSR, mocenský posun v Evropě se ještě více vyhrotil. Říše získala prvotřídní zbraně pro vlastní armádu, ale také špičkový československý zbrojní průmysl. Přínos válečného potenciálu zhruba asi osmdesáti divizí se rovnal celé francouzské armádě.¹¹⁶¹

Nelze se zabývat otázkou mnichovské dohody a vyhnout se při tom kardinální otázce: „Měli jsme se bránit?“ Je jisté, že účinná obrana území státu mohla být uskutečněna pouze za předpokladu, že republika bude mít k dispozici své pohraniční opevnění. Je tedy zcela jasné, že po mnichovské dohodě už torzo státu

---

¹¹⁵⁹ J. FIDLER, *Stalinovi maršálové*, Brno 1998, s. 213.

¹¹⁶⁰ „Velká část jeho obyvatelstva německou armádu bouřlivě přivítala. Neobjevilo se ani gesto odporu, zdálo se, že většině Rakušanů anšlus vyhovuje. Byli jsme zase na ústupu, Hitler, Habeš, Franco – a teď Rakousko. Měl jsem bezmocnou, zahanbující zlost. Ve své bedně jsem slyšel mluvit české kamarády. „Zatracení Němci, nenechají nás na pokoji! Doufejme, že nebude válka!“ A němečtí kluci říkali: „Do roka si nás taky veme a budem s Kraft-durch-Freude cestovat do celého světa.“ I Henkel, který byl kdysi v komunistické mládeži, prohlásil: „Třeba se dostanu až do Norderney!“ Jiný řekl: „A pak namlátíme Čechům držku, že budou kňučet.“ Udělalo se mi zle. Když v Německu řvali: „Žide chci pni,“ dotýkalo se mě to jen jako zděšení nad vraždou v sousední čtvrti; měl jsem sice husí kůži, ale bylo to přece jen daleko. Nikdy jsem v Německu nežil, a co se tam dělo, byly události v cizině. Ale Vídeň byla moje druhé rodné město, byly tam provdány čtyři matčiny sestry, mnohokrát jsem v Rakousku trávil prázdniny a mojí mateřštinou byla rakouská němčina. Její zneužití dospělo až tam. „Juda verrecke!“ bude platit mým strýčkům, tetám a bratrancům, „Smrt zrádcům!“ mým socialistickým a komunistickým přátelům.“ F. BEER, ...a tys na Němce střílel, s. 142.

¹¹⁶¹ P. JOHNSON, *Dějiny 20. století*, s. 348.

nemohlo být efektivně bráněno. Německo mělo sice jistou převahu v moderních zbraních, zejména v letadlech, v počtech i organizaci tankových svazků i ve vojenském myšlení. Tyto výhody ale nebyly takové, aby byla československá obrana zlikvidována v bleskových termínech 3 – 8 dnů, jak si představoval Hitler. Otálení Říše navíc způsobilo to, že čs. armáda mohla nerušeně mobilizovat v plném rozsahu a obsadila pozici. Navíc nebyla vyloučena možnost puče proti Hitlerovi, který by ho buď svrhl, nebo alespoň zbrzdil invazi. Vojenské smlouvy Československa s Francií a se SSSR garantovaly alespoň teoretickou možnost pomoci. Ta, pokud by přišla, by změnila poměr sil a zatlačila Německo do defenzívy. V předmnichovském období se tedy republika bránit mohla, ba co víc chtěla!¹¹⁶² Po mnichovské dohodě se ale radikálně změnila situace, se kterou se nedalo nic dělat. A bylo zcela jedno, zda v čele státu stojí Edvard Beneš nebo kdokoli jiný. Nelze tedy po prezidentovi jednoduše plivnout a říci, že „za to mohl“.¹¹⁶³

Nicméně, vynucená kapitulace československé armády i jejího národa zlomila morální páteř a způsobila jizvu, která se nedá zacelit.¹¹⁶⁴ Opravdové dějinné jizvy

---

¹¹⁶² V. KURAL, Češi, Němci, s. 160

¹¹⁶³ Tamtéž, s. 162.

¹¹⁶⁴ „Hluchou, zatmělou nocí – neboť Praha čekala nepřetržitě náhlé přepadení ze vzduchu a přísně dodržovala letecké předpisy – slyším třesk tankových pluků, ženoucích se k hranicím. Vidím se v půlnočním vlaku, v němž svítily jen ohníček cigaret, odjíždět na den na venkov za ženou a dítětem, které jsem přinutil uchýlit se k rodičům: byl plný rezervistů, rukujících k plukům, do Hradce, do Pardubic, do Mýta, do Svitav. Tiše hovořili, prostí, klidní, samozřejmí, zbavení tíže čekání. Byly mezi nimi i Němci. Taková byla kázeň a odhodlanost našeho národa, že se na rozkaz k mobilizaci naši němečtí krajané neodvažovali odpírat poslušnost, rukovali přesně a ukázněně jako ostatní. Polní armáda byla na hranicích, štáby odjely na tajná místa určení, aniž kdo zvěděl. Neměli jsme dosud nikdy takovou armádu, a budeme kdy takovou ještě mít? Byl jí odepřen boj. A byl to boj, do něhož šla přesvědčena. Co po Mnichově následovalo, zničilo v ní dilo více než desetileté přípravy, a rezignací a hanbou zlomilo českou brannou morálku v páteři: na dlouhá léta! Boj by byl zoufalý a za daných okolností, bez spojenců, byl předem ztracen; ale národ své armádě věřil, a tato armáda to hluboce cítila a byla by se pokryla slávou: jsou osudné chvíle a dějinné situace, tragické sic, ale v nichž se v budoucnosti národům mravně vyplácí být poraženi v spravedlivém boji, však podstoupit jej mají a musí stůj co stůj. Poláci to věděli, i Jugoslávci. Slyším ještě a do smrti mi bude znít v hlavě jek statisícového demonstračního průvodu, valícího se k tehdejšímu parlamentu, aby žádal od svých zástupců a své vlády odhodlanost: „Dejte nám zbraně, dali jsme si na ně!“ Z dálky to byl řev obrovitého, poraněného, svijejícího se zvířete.“ V. ČERNÝ, Paměti II. (1938 – 1945), s. 58.

se poznají podle toho, že na ně nepanuje jednoznačná shoda a diskuze o takovýchto tématech je plná hořkosti a vyhocených emocí. Mnichov bude vždy bolavým místem českých dějin podobně, jako je třeba pro Američany válka ve Vietnamu či pro Němce nacistická zvěrstva.

Československá armáda se musela stáhnout do vnitrozemí a vypila si svůj kalich hořkosti opravdu do dna, stejně tak jako celý národ, který se propadl do malomyslnosti.¹¹⁶⁵ Po zaboru pohraničí začaly do českého vnitrozemí proudit davy uprchlíků, kteří ztratili nejen domov, ale i práci.¹¹⁶⁶ Ne všichni Češi ale odešli v průběhu obsazování pohraničí. Někteří dospěli k rozhodnutí odejít později, někteří byli německými soukmenovci vyhnáni. Do 3. prosince 1938 odešlo do vnitrozemí 151 997 uprchlíků. Češi mezi nimi tvořili většinu, tj. 85,7 %. Zbytek tvořili Židé a němečtí antifašisté.¹¹⁶⁷ Národnostní třenice a nacistická zášť spolu s lidskou malostí a primitivismem způsobily, že skončilo období společného života Němců a Čechů. Z jedněch se stali „páni“, druzí se ocitli v roli štvanců.¹¹⁶⁸

---

¹¹⁶⁵ „A pak přišlo už jen krájení ze živého těla, vyklizování zóny za zónou – pět jich bylo -, úžas nad jmény českých měst, která z nás byla rvána – Hitler před několika dny prohlásil, že nechce „keinen einzigen Tsechechen“ (ani jediného Čecha – pozn. T. K.) -, první uprchlické davy z pohraničí, bez majetku, bez existence, šílený jásot Němců, zvěst, že i ve zbylém trupu státu zůstanou Němci a budou se těšit zvláštní ochraně, zvěst, že našim územím budou mít německá vojska právo volné dopravy, na nádražích se objevily tlupy mužů v československých vojenských stejnokrojích se strhanými odznaky – to naši němečtí vojáci museli být ihned ze svazku armády propuštěni a vraceli se do svých domovů, již „heim ins Reich“ (domů do Říše – pozn. T. K.). Vrhlo se na nás ultimativně i Polsko a Maďarsko, urvali ze Slezska i ze Slovenska, odtrhli od nás Podkarpatskou Ukrajinu (ne celou – pozn. T. K.), nejděnější a nejděčnější zemi, která s námi vstoupila do svazku. Československo se změnilo na Česko-Slovensko, a z Čech na Moravu se počalo jezdit německým koridorem u Svitav. Končil se svět.“ V. ČERNÝ, Paměti II. (1938 – 1945), s. 60.

¹¹⁶⁶ J. GEBHART – J. KUKLÍK, Druhá republika 1938 – 1939, s. 36.

¹¹⁶⁷ Z. BENEŠ a kol., Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848 – 1948, b. m. 2002, s. 131-132.

¹¹⁶⁸ „Pár dní potom jsme jeli nákladním autem na sever k demarkační čáře, na níž byla hranice nové republiky. V obsazených územích žilo 900 tisíc Čechů a mnozí z nich teď utíkali před nepřátelstvím a někdy i terorem nových vládců. Uprchlíci přijížděli v autobusech, koňskými potahy i na kole anebo přišli pěšky: na zádech nesli rance a strkali káry s domácím nářadím. Děti, starci, těhotné ženy, nemocní, vyčerpaní, rozhořčení a ti, kteří ztratili odvahu. První velký průvod vyhnanců, začátek velkého vynuceného stěhování národů, které v následujících sedmi letech vykořenilo v Evropě patnáct milionů lidí. Nebylo to ještě tak kruté jako to, co přišlo po válce, vždyť jsme dosud žili v míru. Ale všechno, co přišlo potom, mělo své kořeny

Na obsazeném území se mohla německá armáda obdivovat československému pohraničnímu opevnění, které by při válce s Německem sehrálo jistě významnou

---

zde. V té záplavě táhl jeden manželský pár káru s podivným nákladem. Mezi domácím náčiním ležely školní knihy a mapy, skleněné skříňky s exotickými motýly, lidské orgány zalité v lihu, vycpaní ptáci a počítadlo s barevnými kuličkami. Na černé školní tabuli stálo napsáno: Tohle je naše budoucnost. Dělejme, co je správné. Bylo to nesmyslné, nestálo za námahu vláčet se s vycpaninami prožranými od molů, s globusem, jehož zeměpis se přepisoval, zatímco tito lidé byli na silnici. Ale co ten učitelský pár nesl z obsazeného území do bezpečí, byl symbol. Od nynějška závisí budoucnost naší země, a snad i světa, opravdu na tom, zda lidé udělají to pravé – myslel jsem si. Dneska zní tahle věta trochu nabubřele a třeba i naivně. Ale tenkrát jsem tak cítil. Nakládali jsme na auta domácí náradí, nosili nemocné do lazaretních vozů, naše kuchyně krmily hladové. Všichni se nás ptali, co teď bude. A my nevěděli.“ F. BEER, ...a tys na Němce střílel, s. 148-149. „Přišlo však období nástupu fašismu v Německu a Hitlerovy projevy se zájmem, leč s opačným citovým nábojem sledované z německé i české strany, vnesly první citové ochlazení, nedůvěru a podezírání. U spolužáků jsem však toto odcizení konstatoval teprve po zářijovém obsazení pohraničních oblastí, když jsme se setkali u hraniční závory a já pocítil ze slovních projevů nadřazenost a odstup. Vliv politické propagandy byl zřejmý, skončil vzájemný vztah rovného s rovným. Poprvé jsem pocítil, že jsem příslušníkem národa, který je ve sloupci rasové kvality zařazen jako druhořadý. Před obsazením pohraničních oblastí jsme s rodiči opustili dosavadní bydliště posledním vlakem, který odjížděl do českého vnitrozemí a všude na zamávání zastavil. Pouhé dvě hodiny jsme měli na to, aby maminka s tatínkem naházeli do beden, kufrů a necek nejnnutnější věci, naložili je do vlaku a ten se rozjel. Nábytek a zařízení zůstalo na místě, právě tak jako domácí zvířectvo, kozy, vepř, králíci, slepice, husy. Otec se po několika nocí vracel lesy přes demarkační čáru, aby zvířata nakrmil. Uondán se vrátil po několika každodenních návštěvách s tím, že tam byl naposledy. „Stříleli po mně, kozy a prase nestojí za to, abych pro ně obětoval život,“ řekl, když se vrátil. Po čase získal otec povolení, aby si nábytek a zařízení odvezl. Vydal se pro věci v doprovodu maminky, s koňským povozem a kočím. Vrátila se však jen plačící maminka s kočím a prázdným povozem. Dům, v němž jsme bydleli, byl prázdný, ani nábytek, ani domácí zvířectvo tam nebylo. Od sousedů se dozvěděli, že zvířectvo někdo odcizil a nábytek byl převezen do hájovny, která sloužila jako kasárna „ordnerů“ (příslušníků paramilitární nacistické formace Freikorps – pozn. T. K.) – pohraniční stráž. Vydali se tedy do udané hájovny. Tam otce zatkli a odvezli do vězení, kde pobyl asi čtrnáct dnů. Zjišťovali mezi obyvateli, jak rodiče vycházeli s německými spoluobčany v okolí. Protože se nic negativního nedověděli, otce propustili. Vypravil se tedy pro věci znovu s maminkou, kočím a povozem. Vrátili se s troskami nábytku záměrně rozbitého. Museli si dát dělat nábytek nový, protože starý byl nepoužitelný. Na co rodiče šetřili řadu let, bylo zničeno. Vybavení bytu a domácí zvířectvo bylo rozkradeno a nic z toho už nikdy vráceno nebylo. Rodiče po osmnácti letech soužití začínali s novým zařizováním bytu. V té době maminka onemocněla zánětem nervů a následky nesla po celý další život.“ M. DĚDIČ, Změna smýšlení, in: Svědkové zamlčené minulosti II., Praha 1997, s. 21-22.

roli. Okupanti zjistili, že zlikvidovat takovéto bunkry by nebylo vůbec jednoduché.¹¹⁶⁹

Na umírající Československo se však nevrhla jen Říše, ale i její maďarští spojenci a také Poláci. I jejich bojůvky začaly na nově obsazeném území řídit a vyhánět lidi z jejich domovů.¹¹⁷⁰

---

¹¹⁶⁹ „Všeobecný údiv vyvolaly české pohraniční pevnosti. Při zkušebních střelbách vyšlo k překvapení odborníků najevo, že naše zbraně, které měly být na toto opevnění nasazeny, neprokázaly zamýšlený účinek. Hitler sám se vydal k bývalé hranici, aby si zjednal obraz o bunkrech, a vrátil se zpět plný dojmů. Opevnění byla překvapivě masivní, mimořádně obratně rozmístěná a při vynikajícím využití terénu vybudovaná do velké hloubky: „Obsadit ty pevnosti by při rozhodném odporu bylo velice obtížné a stálo by to mnoho krve. Takhle jsme neztratili ani kapku. Jedno je jisté! Už nikdy nepřipustím, aby si Češi postavili novou obrannou linii. Jaké teď máme vynikající výchozí postavení! Už teď jsme de facto v údolí Čech.“ A. SPEER, V srdci Třetí říše, s. 119-120.

¹¹⁷⁰ „Rodiče našťástí směli na Těšínsku zůstat. Noviny však byly plné zpráv o vyhánění Čechů. Na Štědrý den přijely do Moravské Ostravy celé kolony vyhnaných Čechů na koňských povozech nebo se žebřinovými vozy, z nichž mnozí v rukou svírali nazdobené vánoční stromečky. Ještě v poledne, kdy si je nastrojili, netušili, že štedrovecerní večeri si už doma nedají. „Nechcete se stát Poláky, tak vypadněte, svině!“ Tak to tehdy bylo. (...) Doma jsem však slyšel vyprávět, co všechno se tam dělo v říjnu a v listopadu, kdy na Těšínsko přišla polská armáda. Různé ozbrojené bojůvky se dobývaly do domů, kde bydleli Češi a Němci, a nutily je líbat polskou vlajku, přičemž jim vyhrožovaly, že je podřezou pilou, kterou si s sebou přinesly. Jinde zase před Čechy plivali po chodníku a nutily je, aby si klekli a slízli to po nich. Pokud u někoho našli československou vlajku, obmotali mu ji kolem hlavy a bili ho přes ni pěstmi i holemi. Avšak zdaleka ne všichni Poláci propadli šovinistické atmosféře. Hodně lidí se naopak snažilo postiženým Čechům nějak pomoci. Moji rodiče se například v době řádění bojůvek ukryli v domě svých polských sousedů.“ Vzpomínka Karla P., in: F. EMMERT (ed.), Češi ve Wehrmachtu. Zamlčované osudy, Praha 2005, s. 59. „Ani na tehdejší Ostravu však nemám příliš dobré vzpomínky. Na Štědrý večer 1938 jsem se vracel od svého děvčete a na hlavním náměstí jsem viděl první české a německé uprchlíky z Těšínského Slezska. Seděli na koňských povozech a nevěděli, co s nimi bude dál. Kolem bylo mnoho četníků a snažili se pro ně najít nějaké provizorní ubytování. Většina z nich strávila první vánoční noc „pod širákem“. Mnozí z nich si s sebou přivezli i nastrojené vánoční stromečky, dárky a napečené cukroví. Pohled na ně byl o to smutnější. Přiznám se, že jsem v tu chvíli cítil větší zlost vůči Polákům než Němcům. Vyhnání z domova je nelidské za jakékoliv situace, ale načasovat ho zrovna na Štědrý den, to mi připadalo zrovna d'ábelsky zlé. Nechápal jsem, kdo tohle vůbec mohl vymyslet. Zašel jsem tehdy na ubytovnu za strýcem a řekl jsem mu, co se v centru města děje. Už o tom věděl. Vytáhli jsme zpod postele domácí pálenku, kterou tam měl schovanou na novoroční oslavu, a ještě s několika kamarády jsme se vrátili na náměstí. Uprchlíci nám za ni byli moc vděční. Vyprávěli nám, že když přecházeli polsko-československé hranice, polští vojáci pryč na ně křičeli. „Táhněte vy svině až do

Obtížnou situaci, do které se Československo dostalo, dokázali využít ve svůj prospěch i slovenští separatisté. Podařilo se jim v rámci republiky získat autonomii, která našla svůj odraz i ve státním názvu, který měl napříště znít Česko-Slovensko.¹¹⁷¹ Slíbená autonomie byla Slovensku přiznána 22. listopadu 1938, stejně tak jako ji získala Podkarpatská Rus.¹¹⁷²

Nový stav začali slovenští separatisté zneužívat k tomu, že začali ze svého území postupně vypovídat české úředníky, učitele a další státní zaměstnance společně s jejich rodinami. I když se za ně postavilo společné ministerstvo obrany, Češi byli nadále minimálně verbálně inzultováni. Hesla typu „Češi a Židé ven!“ nebyla výjimkou.¹¹⁷³

Pomnichovské období bývá označováno jako 2. republika. Byl to podivný stát, který měl jen jepičí život. Život v něm nebyl právě snadný. Českou společností otřásla hluboká krize. Jejimi vnějšími znaky byly zástupy uprchlíků, přesídlenců a nezaměstnaných, rostoucí počet sebevražd, první projevu antisemitismu, kariérismus těžící z neštěstí národa, volání pravicových zběsilců po koncentračních táborech a soudech s „benešovci“.¹¹⁷⁴ Život 2. republiky se skončil v březnu 1939...

Přijeli...

„Nejdřív motocyklisté. Ocelové přilby, vysoké boty, gumové pláště šedozelené barvy. Za nimi kamiony s pěšáky. A zase ocelové přilby, vysoké boty, gumové pláště. Bude-li odpor, začneme střílet, říkají jasně oči německých vojáků. (...) Přijíždějí další a další. Jakoby to ani nebyli lidé. Nic na ně neplatí, ani vítr ani sníh ani zima ani pohledy lidí, slzy, vzdechy. Je to jen maso, kosti a krev, pokryté šedozelenou uniformou, je to jen šedozeleně natřená ocel.“¹¹⁷⁵

Prahy, Ostrava bude brzy také polská!“ Vzpomínka Václava K., in: F. EMMERT (ed.), *Češi ve Wehrmachtu*, s. 76-77.

¹¹⁷¹ V. KURAL, *Češi, Němci*, s. 156.

¹¹⁷² Z. BENEŠ a kol., *Rozumět dějinám*, s. 111.

¹¹⁷³ J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Druhá republika 1938 – 1939*, s. 225.

¹¹⁷⁴ R. KVAČEK – D. TOMÁŠEK, *Generál Alois Eliáš. Jeden český osud*, Praha 1996, s. 18-19.

¹¹⁷⁵ V. KAPLICKÝ, *Ďáblem posedlí*, s. 13-14.

„Patnáctý březen 1939. Plískanice. Zmrzlá wehrmacht v ulicích, prapory s hákem – jak rychle se vynořily na domech. Směs pocitů – nejistota a úzkost, pohrdání a úsměšek a paradoxně i úleva. Úleva z toho, že celý svět musí teď vidět, jakou má cenu Hitlerovo slovo, a také nanicovatost spojeneckého appeasementu na náš účet. A úleva, že je konec pasivity.“¹¹⁷⁶

V březnu 1939 se vyhroutil situace na Slovensku. Byla rozpuštěna slovenská vláda, Hlinkova garda a byl vyhlášen stav obležení. Výsledkem byla proklamace nezávislosti Slovenska s podporou Berlína. 14. března získalo Slovensko samostatnost, ale fakticky se stalo satelitem Třetí říše. I na Podkarpatské Rusi byla vyhlášena nezávislost, a to o den později. Byla to však jen pouhá epizoda. Průvodní okolnosti tam byly ale hodně dramatické. V noci ze 13. na 14. března zde Karpatská Síc¹¹⁷⁷ uskutečnila puč proti autonomní vládě a československé armádě. Pučistům se sice podařilo ukořistit zbraně z četnické stanice, zablokovat budovy autonomní vlády, policejní stanici, poštu a nádraží v Chustu. Proti pučistům však zakročili vojáci 45. čs. pluku, většinou Rusíni, pod velením generála Lva Prchaly. Už ráno 14. března byli pučisté poraženi. Pak ale zaútočilo na území Podkarpatské Rusi horthyovské Maďarsko a po marném odporu jednotek 12. divize generála Olega Svátka došlo k jejímu připojení k Maďarsku. Díky tomu, že Slováci vyhlásili nezávislost, dostal generál rozkaz neklást Maďarům odpor a okamžitě zorganizovat evakuaci vojenských jednotek a českých civilistů z ohroženého území.¹¹⁷⁸ Maďarské vojsko dokončilo okupaci

---

¹¹⁷⁶ A. SLAVÍČEK (ed.), H. Kaufmannová., Léta 1938 – 1945. Válečné vzpomínky, Praha 1999, s. 28.

¹¹⁷⁷ Místní nacionalistická organizace.

¹¹⁷⁸ „Končili jsme devátou třídu základní školy. Byl jsem jenom žák. Můj táta byl voják a sloužil na Podkarpatské Rusi v armádním sboru generála Prchaly. Začalo se to „hýbat“. Začali to tam zabírat Maďaři. Byly tam potyčky, takže nás odsunuli. Nejdříve nás odsunuli z pohraničí do vnitrozemí. Otec ale řekl, že pojedeme rovnou domů, protože matka tu měla příbuzné v okolí Dubičného. Měli jsme kam jít. Naložili nás a přijeli jsme sem ke strýci. Otec tam zůstal s tím armádním sborem a byl tam raněn. Pak se sem dostal na zdravotní dovolenou. Poté se měl vrátit k útvaru, ale Slováci ho už nepustili přes hranice. Ty transporty, které jely potom po nás domů se taky přes Slovensko nedostaly. Musely jet nějakou oklikou. Asi někudy přes Rakousko a pak se dostávaly do Čech. Podobně jako se vyklízely Sudety se vyklízelo i tamto území. Pak se Slováci utrhli a odstříhli to. Když jsme jeli přes Slovensko, tak nám tam vymlátily okna. Nesměli jsme si vzít ani vodu na nádraží. Byli jsme tady, než se otec vrátil. A

nejvýhodnější výspy někdejší republiky poté, co rozdrtili odpor mladých ukrajinských nacionalistů.¹¹⁷⁹

Ale soustředíme se spíš na důležitější části Česko-Slovenska. Kvůli vyhocené mezinárodní situaci musel prezident odcestovat 14. března 1939 do Berlína na jednání s Hitlerem. Hned po příjezdu se dozvěděl, že Moravská Ostrava byla už obsazena německou armádou.¹¹⁸⁰ V této souvislosti se nelze nezmínit o jediném boji, který československá armáda proti nacistickým okupantům svedla. Byla to sice šarvátka ze strategického hlediska nevýznamná, došlo k ní víceméně omylem, ale i tak odpor čs. vojáků v místeckých kasárnách zachránil alespoň zbytek prestiže československé armády.¹¹⁸¹ Pravda, byla to slabá náplast na mnichovskou zradu.

Nelítostné soukolí krutých dějin se už nedalo zastavit. Hácha musel na audienci u Hitlera několik hodin čekat. Poté, co byl přijat, byl podroben brutálnímu psychologickému nátlaku a následně podepsal podstrčený dokument. Když tento starý muž nemohl zachránit stát, pokusil se alespoň zachránit národ.¹¹⁸²

O šesté hodině ranní 15. března 1939 překročily české hranice již v nástupních prostorech připravené jednotky německé branné moci, bezpečnostní policie a bezpečnostní služby a vydaly se zlikvidovat zbytek státu, jehož likvidace byla započata už v Mnichově. V rámci operace Märzwirbel (Březnový vítr) byla v dopoledních hodinách tohoto dne okupována XIII. armádním sborem

---

měl štěstí, že přijel na zdravotní dovolenou, měl se vrátit k útvaru, ale už se tam nedostal. Armádní sbor se dostal do Polska a pak to bylo různé. Někteří šli do Anglie, jiní do Sovětského svazu. Ale to už je prakticky jiná historie.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 1-2.

¹¹⁷⁹ M. PECHA – V. VONDRA, Českobudějovicko v době nacistické okupace, s. 23; I. POP, Podkarpatská Rus, Praha 2005, s. 143-145.

¹¹⁸⁰ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 23.

¹¹⁸¹ „Českým vojenským jednotkám dán telegrafický a rozhlasový rozkaz neklást nejmenší odpor a poslouchat pokynů německých velitelů, ale ve Frýdku-Místku, kam pokyn došel pozdě, nebo kam Němci v půl sedmé večer 14. března vpadli předčasně, přivítala je palba tří rot 3. praporu VII. pěšího (Ve skutečnosti to byl 8. pluk, ale záleží tolik na čísle? – pozn. T. K.) (Slezského) pluku, a ta půlhodina boje českých pušek a jediného kulometu proti tankovým dělům zůstane čestným listem v historii naší armády a slávou kapitána Pavlíka, který dal rozkaz k odporu (později zahynul v ilegálním odboji).“ V. ČERNÝ, Paměti II. (1938 – 1945), s. 85.

¹¹⁸² D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 23-25.

Wehrmachtu oblast jižních a západních Čech s hlubokým vnitrozemím. Jižní Čechy okupovala 2. a 3. horská divize a 4. pěší divize z prostoru Český Krumlov, Volary a České Velenice. Cestou vojsko odzbrojovalo české ozbrojené sbory a rozšiřovalo provolání generála Brauschitsche, budoucího vrchního velitele v Protektorátu Čechy a Morava.¹¹⁸³

Spolu s jednotkami armády postupovaly i nacistické bezpečnostní jednotky a zatýkaly lidi, kteří by mohli být pro nacisty hrozbou, a také prominenty. Příchod říšskoněmecké branné moci byl se zájmem a s různými pocity sledován českými obyvateli za probíhající vánice a fujavice. První německé oddíly přibýly do Českých Budějovic zhruba okolo deváté hodiny. Zastavily se na Lineckém předměstí před sídlem velitelství divize. Další jednotky se dostaly do města v dopoledních hodinách, oficiální „uvítání“¹¹⁸⁴ proběhlo až ve 14 hodin odpoledne.¹¹⁸⁵

Toho dne bylo velmi špatné počasí.¹¹⁸⁶ Hustě sněžilo, foukal prudký vítr. Mráz ale nebyl, a tak napadaný sníh rychle tál, odpoledne bylo všude bláto. Teplota se ten den pohybovala mírně nad nulou. Byla lezavá zima, silný vítr, který metal lidem sníh do tváře, působil dojmem, že je větší zima než ve skutečnosti byla. O

---

¹¹⁸³ M. PECHA – V. VONDRA, Českobudějovicko v době nacistické okupace, s. 26.

¹¹⁸⁴ „Viděl jsem příjezd německých vojsk. (...) A tam se mi stalo, že mě Němci sebrali, odvedli mě a pak předali naši české policii. Na radnici v Českých Budějovicích. (...) Zdravil jsem nedůstojně německou hymnu. Přišli na náměstí a hrála se hymna. (...) Byla hrozná sibérie. 15. března byla ohromná vánice. Točila se nad Budějovicemi. Tehdy byla policejní stanice na radnici zezadu. Tam mě předali. (...) Němci odešli. Přišel ke mně český policajt a povídá: „Utíkej domů a už to nikdy nedělej!“ Upozornil mě, že nevíme, co oni na nás budou chtít nebo nebudou chtít. Takže mě hned propustil.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Maňhou ze dne 26. 4. 2004, s. 1-2.

¹¹⁸⁵ M. PECHA – V. VONDRA, Českobudějovicko v době nacistické okupace, s. 29.

¹¹⁸⁶ „To jsem jel zrovna jako učedník (...) z Budějovic na kole. Bylo hrozné počasí. Sníh, déšť, vítr. Pak mě obrátili, ty čtyři kilometry od Budějovic mě vrátili vojáci zpátky. Musel jsem se vrátit. Jeli jsme na náměstí do Budějovic. Tam už vařili tenhleten eintopf, to německé jídlo. Kde stálo plno našich lidí s těmi miskami, aby ochutnali, co to je vůbec za jídlo. A po hodině asi jsem odjížděl zpátky domů.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 1.

okupaci lidé buď nevěděli, nebo se o ní dozvěděli z rozhlasu.¹¹⁸⁷ V některých školách se vyučovalo¹¹⁸⁸, v jiných ne.¹¹⁸⁹

---

¹¹⁸⁷ „Ráno jsem vstal abych jel do školy. Tatínek měl jít do zaměstnání. To se dělo tak okolo šesté hodiny ráno. Zapínali jsme rozhlas, abychom věděli, co se děje ve světě. Z rozhlasu jsme se dozvěděli o obsazování území budoucího Protektorátu Čechy a Morava německým vojskem. Stalo se tak na základě toho vynuceného podpisu našich představitelů, jmenovitě dr. Háchy, který byl tehdejší prezident a pozdější protektorátní prezident. Takhle jsem se to dozvěděl já toho 15. března. (...) Bylo velmi nepříjemné počasí, sněžilo spolu s deštěm. Brzo napadlo něco sněhu. Já jsem jel normálně do školy, tatínek šel do zaměstnání. Takže takhle nás to zastihlo. Nejdříve byla obsazována větší města, jako například Tábor. My jsme dost očividně dávali najevo nesouhlas a odpor. Takhle jsme to asi vnímali. Tenkrát jsem poprvé viděl tatínka plakat. Můj tatínek byl ruský legionář a očekával, že to bude mít vliv nejen na existenci, ale i na životy těchto lidí – válečných hrdinů z první světové války. (...) Měl jsem dva sourozence, kteří rovněž studovali, takže ty pocity byly stejné i u nich a většiny národa. V té čtvrti, kde jsem bydlel, jsem nezažil člověka, který by nějak sympatizoval s tím hnutím Henleinovy strany. Až potom se tam jistí jedinci vyskytli. Ale v té době toho vstupu jsem tam nikoho neznal. Věřili jsme si. Byla to tragédie.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 1-2.

¹¹⁸⁸ „Profesor dějepisu vstoupil do třídy se slzami v očích a řekl jedinou větou: „V životě jsou okamžiky, kdy se ani dospělý muž nemusí stydět za svoje slzy.“ Lapidárně tak vyjádřil pocity svých studentů, kteří mlčky povstali a utírali si oči...“ V. ČERMÁK, Pro Doru.... Příběh českého lékaře, Praha 2004, s. 12. Podobné zážitky měl i Václav Kopenc v Písku: „Seděli jsme ve škole. Nevím, jestli to bylo při matematice, ale byl to profesor matematiky, který nás upozornil, když přijeli. My jsme měli budovu na rohu křižovatky dvou silnic. Venku začaly divně hřmít motory. On se postavil před nás a říká: „Děti, tohleto je katastrofa. To je zkáza naší republiky. Na to si vždycky vzpomeňte, jak dopadneme. Nevíme, co bude. Okupují nás Němci.“ To byla jeho první slova. Div nebrečel. My jsme se vrhli k oknům a koukali jsme, jak pomalu jedou do města. Většinou byli na motorkách se sajdkárou. Bylo tenkrát hrozné náledí. Ráno pršelo a pak začalo mrznout. Byly tam dlažební kostky, (...) takže to hodně klouzalo. Oni na těch motorkách nemohli jet, pořád sjížděli k obrubníkům. Nohy měli na zemi. Pomalu jeli dovnitř. Nečekali, že by se mohlo něco stát. Ulice byla poměrně úzká. Dodnes si říkám, že kdybychom na ně byli vyběhli z té školy, tak jsme je umlátili jenom čepicemi. Byli úplně nemožní. Jedině ten, co byl na té sajdkáře, měl před sebou kulomet. Ten druhý musel jet a dávat pozor, aby mu motorka stála na silnici. Ten druhý mohl strílet, ale byli z toho celí vyjevení.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 1. „Ve třídě v Banské Bystrici nás bylo 28. Z toho byl jeden tzv. luďák, nebo-li hlinkovec. A ten nám, plus minus, možná 14. nebo 16. března vyloukl všechny okna v domku, který tam otec z profesorského platu postavil. Vybavilo se mi, že ne všichni na Slovensku byli s námi. Dost se tam hovořilo maďarsky, i v Banské Bystrici. Bylo zajímavé, že z té třídy byl jen jeden jediný, který byl hlinkovec. Jinak tam byli sami, jak se říká, roduvěrní Slováci, kteří poté, co skončili gymnázium, tak na Slovensku pokračovali ve vysokoškolském studiu dál. Tam nebyly zavřené vysoké školy.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 3.

Pro české lidi byla okupace šokem. Brečely děti, ale i dospělí. Přitom se dívali na procházející německé vojáky. Ti přišli buď pěšky, přijeli na kolech, motorkách se sajdkáry a auty. Stále foukal prudký vítr, což pocítili zejména ti, kteří neměli pláště. Byli unavení, sešlí, neusmívali se a neodpovídali na vítání německých obyvatel.¹¹⁹⁰

Nacistická propaganda o Československu lživě tvrdila, že tam panuje hlad. Proto v několika městech zorganizovala vydávání eintopfu (německého národního jídla) hladovějícím. Scény s jeho rozdáváním pak nacisté filmovali a fotografovali. Podobná propagandistická akce byla připravena i v Českých Budějovicích na Masarykově náměstí. Němečtí vojáci byli velmi překvapeni, že v českých obchodech je všeho dostatek a žádný hlad nepanuje. Některé potraviny byly dokonce levnější než v Říši. Pokud se tedy někteří lidé snížili k tomu, že se postavili do fronty na eintopf¹¹⁹¹, činili tak kvůli tomu, že byl zdarma.¹¹⁹² Nešlo o jev, který by byl nějak typický pro českou společnost. Byl to spíše projev, který je obvyklý v podobných situacích i v jiných zemích, kde rovněž existují „jednoduché“ národnostně a státně indiferentní skupiny obyvatel, které staví požitek dne nad vše ostatní.¹¹⁹³

Je ale faktem, že výjimečná situace přiměla některé lidi k tomu, aby mysleli na „zadní vrátka“. U obchodů se tvořily fronty.¹¹⁹⁴ Poté, co bylo ohlášeno, že se není

---

¹¹⁸⁹ P. FIALA, 15. březen 1939 v Českých Budějovicích, Diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity, České Budějovice 2002, s. 97.

¹¹⁹⁰ Tamtéž, s. 98.

¹¹⁹¹ „(...) Vím, že tam hned přijeli s tou polní kuchyní a vařili tam polévku nebo nějaký eintopf. Vím, že někteří lidé si tam chodili s hrnci to fasovat. Mně to tehdy bylo velmi trapné. (...) No, ale bylo to tak.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003, s. 1.

¹¹⁹² M. PECHA – V. VONDRA, Českobudějovicko v době nacistické okupace, s. 31.

¹¹⁹³ J. RATAJ, Obraz Němce a Německa v protektorátní společnosti a v československém odboji, in: J. KŘEN – E. BROKLOVÁ (edd.), Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století, Praha 1998, s. 207.

¹¹⁹⁴ „(...) Ještě jsem chodil do učení. Ráno z domova jsem šel do zaměstnání. Tenkrát byl silný mráz. Vál opravdu silný vítr. Byl dostatek sněhu. Přišel jsem k panu šéfovi. Měli jsme obchod. Čekali tam lidé až otevřeme, aby si mohli nakoupit. Chtěli nakupovat a dělat si zásoby, protože očekávali, že přijde válka. (...) My jsme byli ve kšeftu za pultem. Neměli jsme čas něco vidět ani vyjít se podívat ven, co projíždí přes Křemži, protože jsme obsluhovali

čeho bát a je dost jídla, fronty opadly.¹¹⁹⁵ Někteří lidé raději ve strachu neopouštěli své domovy a ani nešli tehdy do práce.¹¹⁹⁶

Říšskoněmecké vojsko se ubytovalo v místních kasárnách československé armády a v některých školních budovách.¹¹⁹⁷ V prvních dnech okupace psal německý tisk hlavně o korektním chování německých důstojníků vůči českému obyvatelstvu.¹¹⁹⁸

Adolf Hitler si nenechal ujít tu příležitost, aby nově okupované území nenavštívil. Zamířil proto do Prahy, která se měla stát hlavním městem nové budoucí nacistické satrapie. Je určitou kuriozitou, že Hitler se dostal do Prahy mnohem dříve než prezident Hácha. Háchův vlak měl zpoždění kvůli údajným závějím. Ale na první pohled bylo jasné, že důvod tohoto prodlení byl politický. „Vůdce“ tak jasně dokázal, kdo „má přednost“ a kdo že bude na nově obsazeném území skutečným pánem. Ještě téhož dne vyhlásil Hitler na Pražském hradě Protektorát Čechy a Morava, jehož existence měla započít dne 16. března 1939.¹¹⁹⁹

Není žádným divem, že v české společnosti se radikálně vyhrotila obrovitá averze proti všemu německému i samotným Němcům.¹²⁰⁰ Spontánní reakce na

---

jednoho zákazníka za druhým. Pořád byli. Viděli jsme jen z okna.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 1.

¹¹⁹⁵ P. FIALA, 15. březen 1939 v Českých Budějovicích, s. 104.

¹¹⁹⁶ „Byla jsem u rodičů ve vesnici Lipí tady v budějovickém okrese. A ten den vůbec lidi nevycházel ani nejeli do práce, protože se vědělo, že se něco děje v naší zemi. Tak lidi se báli. Ten den jsem do práce nešla. Já jsem byla švadlena, učila jsem se, nešli jsme do práce.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Traplovou (rozenou Šturmovou) ze dne 3. 2. 2004, s. 1.

¹¹⁹⁷ „V albu na chatě mám fotky ze záboru průmyslové školy, kde se likvidovaly třídy. Navážela se rychle sláma pro nouzové ubytování vojáků Wehrmachtu. (...) Od 16. března do konce dubna byla škola zabrána pro tento účel. Potom byli vojáci údajně přemístěni do budějovických kasáren. (...) Výuka probíhala v náhradním objektu ve Staroměstské ulici. Ten objekt už je zbouraný. V přízemí byly truhlářské dílny jako nedílná součást průmyslové školy stavební. Na průmyslové škole stavební byli kromě řádně maturujících posluchačů i třídy truhlářů, tesařů a zedníků. Truhláři měli dole dílny a my nahoře dokončovali studium do června 1941.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 1.

¹¹⁹⁸ M. PECHA – V. VONDRA, Českobudějovicko v době nacistické okupace, s. 31.

¹¹⁹⁹ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 26.

¹²⁰⁰ J. RATAJ, Obraz Němce, in: J. KŘEN – E. BROKLOVÁ (edd.), Obraz Němců, s. 222.

„nový stav“ byla u většiny obyvatelstva odmítavá¹²⁰¹ a v každém případě protiněmecká. Doslova každodenně vznikaly nesčetné konflikty s okupanty. Vyplývaly z praxe všedního života, z provozu veřejných a kulturních zařízení, z provokativního chování nacistů, a zejména sudetských Němců. Rychle se šířil bojkot všeho německého a velmi účinnou formou pasivního odporu se stával poslech zahraničního rozhlasu inspirující šeptanou propagandu a situační humor. Vědomí, že protektorát bude jen epizodou ve staletých českých dějinách, našel své vyjádření v dobovém termínu „protentokrát“.¹²⁰² To ale byla spíše ta humorná část česko-německého konfliktního soužití.

A vzájemná animozita mezi Čechy a Němci se ještě mnohem více vyostřila, až se většina protektorátních obyvatel setká na vlastní kůži s nacistickými institucemi, jako bylo Gestapo, Sicherheitsdienst, ale především s nenáviděnými i obávanými „pracáky“.

4. Cestička do „rajchu“ je bol a žal

*„Cestička do Rajchu je bol a žal,
úřad nás na práci k Daimlerce dal.
Ta práce v Daimlerce, placená uboze,
nečekej, mámo má, na peníze.
Do práce denně nás verkšutz honí,
denně nás po práci tělo bolí..
Až přijdem do lágru, k mizernému žrádлу,
pak ten náš žal nikdo nezahojí.
Proč my se dřem, kamarádi,
pro koho ztrácíme svoje mládí?*

---

¹²⁰¹ „(...) Nad námi, na hlavní silnici byl nějaký zámečník Wackerhauser. To se mi vybavuje v souvislosti s tím 15. březnem. Byla tehdy strašná slota. Padal sníh s deštěm. Bylo škaredé počasí, které dokreslovalo tu strašnou okupaci. (...) Bylo to škaredé. Pamatuji si toho Wackerhausera, který zametal sníh před svým barákem. (...) Při tom zametání byl celý vzteklý, asi to byl dobrý vlastenec. (...) Zametal a říkal: „Sakramentská práce! Zatracená práce! Praštím s koštětem!“ Zase zametal dál. Takhle si vybíjel zlost z té okupace.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 1.

¹²⁰² J. GEBHART – J. KUKLÍK, Dramatické i všední dny protektorátu, s. 12.

*Na práci nás dali sem, neznáme slunný den,
však se nám krásný sen jednou splní.
Však my se vrátíme zase zpátky,
až přijdou letnice, boží svátky.
Na vše si vzpomenem, až odtud pojedem,
na mizerný lágr zapomenem.
Doma si najdeme práci sami,
lepší ji zaplatí naši páni.
Peníze vyděláme, pak je mámě dáme
a Říši osudu zanecháme.*¹²⁰³

Dalo by se říci, že text této písničky, která se zpívala na nápěv Cestičky k Majrovce, vlastně obsahuje základní rysy problematiky nuceného nasazení civilních dělníků v „kostce“. Nejedná se sice o umělecké dílo, které by se nějakým zásadním způsobem zapsalo do hudební vědy, přesto si však myslím, že má velkou sdělovací hodnotu. Slova písně napsal neznámý autor, který byl sám nuceně nasazen do práce pro nacistickou veleříši. Právě proto ji musíme chápat jako výraz lidové tvořivosti, jejímž primárním účelem nebylo ani tak ohromit uměleckou vynalézavostí, jako spíš ventilovat autorovy pocity a pochopitelnou frustraci.

Nyní se konečně dostáváme k samotné podstatě této diplomové práce, která má ukázat životní podmínky lidí, kteří byli za 2. světové války nuceni pracovat pro nepřátelskou velmoc, ať už v „jámě lvové“ či na domácím území. Co ale předcházelo samotnému nucenému nasazení? O tom se budu snažit podat výpověď na následujících řádcích i stránkách.

---

¹²⁰³ B. HOUŠKOVÁ, Cestička do Rajchu, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazení IV. Almanach vzpomínek a dokumentů z 2. světové války. Škoda těch mladých let, Praha 1995, s. 6-7.

Na „pracáku“

„Kdo tyto lidé posílal do Reichu, aby mu uhnul nos a nemohl se vy...t!!!!“¹²⁰⁴

Úvodem musím bohužel konstatovat, že fondy bývalých obávaných protektorátních pracovní úřadů jsou obecně dochovány ve velmi útržkovité podobě, takže zmapování jejich činnosti ve vší komplexnosti je prakticky nemožné. Část materiálů byla zlikvidována vlastními zaměstnanci, kteří nechtěli být kompromitováni¹²⁰⁵, něco se nedochovalo vlivem válečné situace. Největší část zničili čeští lidé, kteří v euforickém zápalu během dnů osvobození vnikli na nenáviděné „pracáky“, a začali ničit, co jim přišlo pod ruku. Jejich hněv se nevybíjel jenom na zaměstnancích, nýbrž i na písemném materiálu. Tím ale znemožnili badatelům, kteří přišli o mnoho let později, zmapování role pracovních úřadů při nasazování do práce. O nějaké srovnávací analýze nemůže být ani řeči. Česká historiografie z pochopitelných důvodů nevěnovala otázce protektorátních „pracáků“ péči.¹²⁰⁶

Proto jsem se rozhodl do této práce zařadit i výsledky své badatelské činnosti v archivech. I přesto, že jsem vycházel pouze z neúplné agendy, domnívám se, že některé věci, které jsem objevil, jsou minimálně „zajímavé“ a hodné zveřejnění.

---

¹²⁰⁴ Text je v původním znění. Tuto poznámku jsem objevil v tábořském archivu, když jsem se probíral torzovitými dokumenty, které se dochovaly ve fondu obsahujícím materiály z válečného pracovního úřadu. Tato věta byla připsána tužkou do seznamu lidí, kteří byli posláni na práci do Říše. Dle mého soudu sem byla doplněna v období následujícím těsně po skončení války. Názor v ní vyslovený dokonale ilustruje dobře pochopitelnou zášť, která se tehdy proti většině bývalých pracovníků této nechvalně známé instituce vyhrotila. Státní okresní archiv (dále jen SOkA) Tábor, Okresní úřad ochrany práce Tábor, Index nasazených, inv. č. 107, kniha č. 23.

¹²⁰⁵ „*Pelhřimovský pracovní úřad (pelhřimovská pobočka Úřadu práce Tábor) byl nechvalně známý, protože vedoucího tam dělal nějaký pan Kašpar. Čech. Dal se k vlajkařům. (...) Nechal se podplácet nějakým jídlem nebo čímkoliv. (...) Vzhledem k tomu, že ten pan Kašpar dělal vedoucího a byl vlajkař, tak po té válce se přičinili všichni jemu podobní a on sám o to, že ty všechny doklady zlikvidovali.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 2.

¹²⁰⁶ Této problematice se ve svých pracích velmi okrajově věnoval jen František Mainuš, který však činnost těchto úřadů použil spíš jako stručný doplněk celého pracovního nasazení. Nejnověji se „pracáky“ zabýval Jaroslav Pažout, ale pouze v krátkém příspěvku. J. PAŽOUT, Úřady práce v protektorátu, in: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA – J. PAŽOUT (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 51-61.

Následující odstavce tedy aspoň částečně pomohou přiblížit činnost úřadů práce v Táboře, v Českých Budějovicích (respektive poboček budějovického úřadu v Trhových Svinech a Týně nad Vltavou), částečně i ve Strakonících (zde se dochovaly především materiály z vodňanské pobočky). Tato torza jsou v některých archivech součástí poválečných Okresních úřadů ochrany práce, které ale nemají s válečnými pracovními úřady nic společného, jak se mylně domnívá Jan Olejník.¹²⁰⁷ Zároveň se budu snažit zprostředkovat informace i o některých zaměstnancích. Pokud je mi známo, osobami, které byly zaměstnanci pracovních úřadu, se dosud v této souvislosti nezabýval nikdo. Díky tomu, že s některými bývalými pracovníky byly po válce uspořádány soudní procesy, můžeme se částečně věnovat i těmto lidem a jejich rolím. (Při studiu této problematiky mi posloužily materiály mimořádných lidových soudů.)

Podkapitulu uzavírají vzpomínky pamětníků na osobní zkušenosti s úřady práce, zaměřené především na odvod a možnost vyhnouti se nedobrovolnému odjezdu do Říše.

Úřady práce vznikly na základě nařízení č. 193/1939 Sb. z 25. července 1939, které vstoupilo v platnost 1. září téhož roku. Nahrazovaly hustou síť veřejných zprostředkovatelen práce. Ty měly být postupně rušeny, stejně jako odborové, spolkové a společenské zprostředkovatelný práce, které dosud síť veřejných zprostředkovatelen doplňovaly, a jejichž počátky sahaly až do roku 1903.¹²⁰⁸

Teritoriální struktura úřadů práce se během války měnila. Sídla úřadů práce a jejich územní působnost byly určeny krátce po vydání vládního nařízení o jejich vytvoření, a to na základě vyhlášky ministra sociální a zdravotní správy Vladimíra Klumpara č. 202/1939 Sb. z 5. září 1939. Pro Čechy bylo zřízeno šestnáct úřadů práce se sídly v Českých Budějovicích, Hradci Králové, Jičíně, Kladně, Klatovech, Kolíně, Kutné Hoře, Mělníku, Mladé Boleslavi, Německém Brodě, Pardubicích, Plzni, Praze, Příbrami, Strakonících, Táboře, pro Moravu sedm se sídly v Brně, Jihlavě, Kroměříži, Moravské Ostravě, Olomouci, Prostějově a ve Zlíně. Na základě vyhlášky ministra sociální a zdravotní správy č. 30/1940 Sb.

---

¹²⁰⁷ Listy Strakonicka ze dne 22. 3. 1994, s. 11.

¹²⁰⁸ J. PAŽOUT, Úřady práce, in: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA – J. PAŽOUT (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 51-52; Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 22.

z 5. ledna 1940 byly vytvořeny pobočky úřadů práce, které ve svých obvodech vykonávaly jejich působnost. Na území jednoho úřadu práce vzniklo mezi dvěma až šesti pobočkami – šest poboček měl v této době Úřad práce v Praze, dvě pobočky úřady práce v Příbrami, Moravské Ostravě a Olomouci. Podívejme se na strukturu těchto institucí na území jižních Čech. V Českých Budějovicích se nacházel pracovní úřad, který měl pobočky v Jindřichově Hradci, Trhových Svinech, Třeboni a Týně nad Vltavou. Dále se zde nalézal Úřad práce ve Strakonících s pobočkami v Blatné, Volyni a Březnici a tábořský pracovní úřad¹²⁰⁹ s pobočkami v Milevsku, Písku, Soběslavi a Vodňanech.¹²¹⁰ Struktura se dočkala finální úpravy vyhláškou ministra hospodářství a práce č. 206/1942 z 12. června 1942. Některé pobočky byly přiděleny pod jiné úřady práce, jejich počet se pohyboval mezi třemi (České Budějovice) až do devíti (Pardubice). Struktura pak pro jihočeskou oblast vypadala takto: českobudějovický pracovní úřad měl pobočky v Trhových Svinech, Třeboni a Týně nad Vltavou. Úřad práce ve Strakonících měl pobočky v Blatné, Březnici, Písku, Vodňanech a Volyni. Tábořský „pracák“ měl svá detašovaná pracoviště v Kamenici nad Lipou, Ledči nad Sázavou, Milevsku, Pelhřimově, Soběslavi, Humpolci a Německém Brodě.¹²¹¹

Úřady práce byly vybaveny represivními pravomocemi: v případě nesplnění podmínek mohly ukládat pořádkové pokuty i tresty vězení. Ve své činnosti se opíraly o rozsáhlý bezpečnostní aparát. Jejich rozhodnutí byla prakticky

---

¹²⁰⁹ Podle archivních dokumentů měl tábořský pracovní úřad v červenci 1941 své pobočky v Milevsku, Kamenici nad Lipou, Soběslavi a Pelhřimově. SOKA Tábor, Archiv města Tábora, inv. č. 1384, kart. 353. Osobně se mi nezdá, že by vodňanská pobočka byla podřízeny zrovna Táboru, jak ve svém příspěvku uvedl Jaroslav Pažout. Domnívám se, že vodňanská pobočka spadala pod České Budějovice, a později přešla do kompetence pracovního úřadu ve Strakonících. Není to jen má spekulace. Z archivních materiálů vyplývá, že minimálně v dubnu 1942 tomu tak zcela určitě bylo. Dalšími pobočkami budějovického „arbeitsamtu“ byly Trhové Sviny, Týn nad Vltavou a Třeboň. SOKA Strakonice, Okresní úřad ochrany práce Strakonice, inv. č. 33, sign. 311, kart. 6; SOKA České Budějovice, Úřad práce České Budějovice – pobočka Týn nad Vltavou, inv. č. 28, sign. 550, kart. 4.

¹²¹⁰ J. PAŽOUT, Úřady práce, in: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA – J. PAŽOUT (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 55-57.

¹²¹¹ Tamtéž, s. 57-58.

nezvratná, protože existovala jen teoretická možnost odvolání. „Pracáky“ se tak staly jedním z nenáviděných i obávaných¹²¹² symbolů okupační moci.¹²¹³

Velká pozornost byla od počátku věnována personálnímu obsazení úřadů práce, ve kterých neměly být zaměstnávány „nespolehlivé osoby“. Již na základě pokynu úřadu říšského protektora oberlandrátům z 20. září 1939 nesměli být na úřadech práce ve vedoucích pozicích bývalí důstojníci československé armády, zaměstnávání legionářů pak nepřipadalo v úvahu vůbec. Neslučitelný s touto službou byl židovský původ i členství v zednářských lóžích. Většinu vedoucích míst na úřadech práce zastávali Němci, převahu mezi řadovými zaměstnanci však

---

¹²¹² „Pracovní úřady byly asi jen proto, aby nás posílaly do Říše.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 1. „Pracovní úřad především dbal na to, aby nikdo nezahálel, aby nikdo neměl žádné prostoje.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 2. „Kolik přibude nových starostí, kolik to zpřetrhá rodinných pout, kolik lidí bude násilně odloučeno, kolik lidí bude násilně odloučeno, kolik lidí nesmí žít spolu, kolik jich musí odjet, kolik se jich vrátí...“ J. A. ŠVEC, Moji synové. Kronika života Rudy Vandase, Písek 2002, s. 11. „Jakýkoliv vzdor proti „sjednocení německého národa s jeho odrodilou slezskou větví“ se totiž na Těšínsku přísně trestal. Přinejmenším posláním na nucené práce, v horším případě přímo do koncentračních táborů, a ty od nás nebyly daleko... Německé arbeidsamty (úřady práce) v té době už dávno nebyly vyhledávanou a vítanou institucí jako za velké hospodářské krize. Tentokrát se naopak staly institucemi teroru, které rozdělovaly rodiny a mladé lidi, chlapce i dívky, a posílaly je na nucené práce na opačný konec Německa. Obzvlášť měly spadeno na ty, kteří se nechtěli dát „dobrovolně“ k Němcům nebo ke Slezanům. Ti měli „přednost“, a posílali je co nejdál.“ Vzpomínka Štěpána V., in: F. EMMERT (ed.), Češi ve Wehrmachtu, s. 37. „Pracovní úřady byly nedílnými pilíři německé říše. Když vezmu tu německou preciznost, tak každý pracovní úřad byl prodlouženou rukou. Bedlivě sledoval práce schopné lidi, hlavně mladé. Zezačátku to bylo povolné, ale postupně jak narůstala situace na bojištích, tak přitvrzovali a přitvrzovali. Výsledkem byl neustálý přísun pracovních sil, zejména po totálním nasazení. (...) Pracovní úřad dostával přehledy o lidech, kteří ukončili výuku maturitou: gymnázia, reálky, obchodní akademie, stavební průmyslovka, strojní průmyslovka. Měl adresy a mohl s těmi lidmi disponovat. Vyzýval: „Dostavte se k projednání.“ (...) Že by se obecně chvátało? (míněno k odvodu na „pracák“ – pozn. T. K.) To ne. Nikdo nechvátało. Většinou to byly výjimky.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 2. „Za protektorátu tzv. arbeidsamt, to byla záležitost, která byla v podstatě v ústech lidí skoro denně. Protože arbeidsamt manipuloval lidmi a posílal je všude na práci, protože tenkrát si lidi práci nevybírali. Tenkrát na ni byli posíláni.(...) Všechno byla záležitost arbeidsamtu. Ten prostě si vás vždycky zavolal a tam nám řekli: „Tadyhle máte příkaz a hlásíte se tam a tam.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 2.

¹²¹³ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 25.

měli Češi. V dubnu 1943 bylo z celkového počtu 2 633 zaměstnanců úřadů práce 2 052 českého a 581 německého původu. Povolávání německých mužů na frontu způsobilo, že mezi německými zaměstnanci působil poměrně velký počet žen (262 z 581) než mezi zaměstnanci českými (542 z 2 052). Větší počet německých úředníků pracoval v místech, kde byla větší koncentrace německého etnika, jako např. v Jihlavě, Olomouci a Českých Budějovicích.¹²¹⁴

Na českobudějovickém pracovním úřadu pracovalo v dubnu 1943 celkem 94 lidí. Tento počet zahrnoval 43 českých mužů a 14 žen, německou národnost reprezentovalo 26 mužů a 11 žen. Ve Strakonici bylo tehdy ve stavu zaměstnanců 71 lidí. Čechů bylo 54 a Češek 12, Němců bylo jen pět – 3 muži a 2 ženy. I v Táboře měli Češi většinu – tj. 91 mužů a 33 žen. Německých mužů bylo 8 a žen 11. Celkový stav činil 143 pracovníků.¹²¹⁵

Úřad práce ve Strakonici sídlil v Komenského ulici. V jeho čele stál Adolf Kreysa, jeho zástupcem byl Karel Kloss.¹²¹⁶

Táborský pracovní úřad sídlil na Husově náměstí v domě č. p. 568.¹²¹⁷ Není jisté, zda tam zůstal po celou dobu války. Kromě této budovy se ale nacházel na několika místech v celém městě. Jeho rozlehlost se vůbec nedala srovnat s velikostí veřejné zprostředkovatelné práce, kterou nový úřad nahradil.¹²¹⁸ Podle Jaroslava Farského se nacházela v budově obchodní školy a v měšťanské dívčí škole na Parkánech.¹²¹⁹ Druhé uvedené místo sídlem pracovního úřadu klidně být mohlo, neboť bývalá budova měšťanské dívčí školy na Parkánech, byla uvolněna

---

¹²¹⁴ J. PAŽOUT, Úřady práce, in: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA – J. PAŽOUT (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 60-61.

¹²¹⁵ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 24.

¹²¹⁶ SOKA Strakonice, Okresní úřad ochrany práce Strakonice, inv. č. 33, sign. 311, kart. 6.

¹²¹⁷ SOKA Tábor, Archiv města Tábora, inv. č. 1384, kart. 353.

¹²¹⁸ „*Já si pamatuji pracovní úřad (miněna veřejná zprostředkovatelná práce – pozn. T. K.) v Táboře. Jak jsou tam nahoře od Jordánu ty schody ke Střelnici, tak tam byla hospoda a u toho byl pracovní úřad. To si pamatuji jako kluk. Tam byli čtyři lidi, jednoho jsem znal.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 2.

¹²¹⁹ „*Potom převedli pracák, já nevím, jestli je tam dneska ta obchodní škola nebo akademie. Potom zabrali ty školy Hany Benešové, a to bylo úplně všechno pracák. Tam byly stovky lidí. Stovky lidí.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 2. Pamětník sice nadsadil počet zaměstnanců pracovního úřadu, faktem ale je, že jich bylo hodně.

už v listopadu 1939, kdy ji zabralo německé vojsko.¹²²⁰ Je tedy pravděpodobné, že „pracák“ sídlil i zde. V čele tohoto úřadu stál říšský Němec dr. Helmut Hauger, jeho zástupcem byl Grüttner.¹²²¹ Post personálního ředitele zastával Knaute.¹²²² Vedoucím referátu pro nasazení žen byla Růžena Aichlová. Tato žena brala úplatky i drahocenné dary. Do Tábora přišla jako nemajetná, ale po nějakém čase začala nosit drahocenné kožichy, i její dcera si žila na vysoké noze. Vždy byla v podezření, že pracuje pro Gestapo. Patřila k nejvíc nenáviděným úředníkům tábořského „pracáku“. Nesnášeli ji ani čeští úředníci, a to proto, že byla hrubá a že je nutila mluvit německy. Dokonce se stalo, že Aichlová nerespektovala lékařské vysvědčení a donutila Josefu Štědrou odjet do Říše na práci, i přesto, že byla nemocná a navíc ji potřebovala rovněž churavějící matka. Matčina intervence u přednosta úřadu Haugera nebyla nic platná, dcera se jí vrátila z Říše teprve až koncem války v dubnu 1945. To však nebyl jediný případ. Těhotnou Marii Soukupovou nutila Aichlová nastoupit k práci i přes její vysoký stupeň těhotenství. Nic není nikdy však tak černobílé, jak se může zdát. Aichlová měla na druhé straně zachránit učitele Jana Zadražila před nasazením v Říši tím, že ho zařadila do zemědělství, kam chtěl sám. Kromě toho měla zachránit i prodavačku Zdeňku Slabou, za kterou se přimluvil majitel obchodu Jindřich Čunát. Lékaře Otto Malého Aichlová varovala, aby zničil materiály, které ho mohly kompromitovat před Gestapem.¹²²³

Někteří úředníci pracovních úřadů změnili několikrát během války své působiště – např. Gebhard Pesch¹²²⁴ pracoval postupně v Kolíně, Českých Budějovicích a Táboře. Ve svém posledním působišti, kam přišel roku 1943, zastával funkci šéfa oddělení pro mladistvé. Tento muž nutil také české zaměstnance úřadu k tomu, aby mluvili jen německy a zdravili zdvižením ruky. Totéž očekával i od školní mládeže, která se musela na „pracák“ dostavit.¹²²⁵ Obecně můžeme říct, že úředníci, se kterými přicházeli budoucí nuceně nasazení

---

¹²²⁰ SOkA Tábor, Archiv města Tábora, inv. č. 1375-1376, kart. 346.

¹²²¹ SOA Třeboň, Mimořádný lidový soud Tábor, Trestní spisy, Ls 45/47 Růžena Aichlová.

¹²²² Tamtéž, Ls 16/46 Josef Malý.

¹²²³ SOA Třeboň, Mimořádný lidový soud Tábor, Trestní spisy, Ls 45/47 Růžena Aichlová.

¹²²⁴ Ve spisech běžně figuruje počestěle jako „Peš“.

¹²²⁵ SOA Třeboň, Mimořádný lidový soud Tábor, Trestní spisy, Ls 657/46 Gebhard Peš.

do styku, se netěšili velké popularitě. Sloužili okupantům a někteří se navíc chovali hrubě.¹²²⁶ Bylo jejich zásluhou, že v Říši musely pracovat statisíce Čechů.

Tím ale nechci nijak paušalizovat. Byly určité i výjimky, které se vymykaly pravidlu. Někteří úředníci byli za to, že někomu pomohli od nasazení v Říši, sami za trest pracovní nasazení. Úředník Úřadu práce v Táboře i jeho pobočky v Soběslavi Josef Malý byl pravděpodobně za to poslán pracovat do soběslavské Lady.¹²²⁷

Bylo na každém úředníku, jaký měl vztah k lidem, které měl poslat do Říše. Úředník pracovního úřadu měl v rukou obrovskou moc – svým postavením ovlivňoval osudy desítek lidí, ale zároveň zprostředkovaně i jejich rodin. Záleželo jen a jen na něm, jak se bude chovat, jestli bude věrně sloužit okupantům, nebo svému národu. Pokud se mu podařilo vyreklamovat někoho z odvedenců do Říše či nějak způsobit, aby dotyčný neodjel, byl to bezpochyby statečný čin. Mnohem horší to ale pro onoho člověka mohlo být v tom případě, že by se na to přišlo. To snad bylo lepší zmizet svým nadřízeným z očí tím, že se člověk nechá sám pracovní nasadit...¹²²⁸

---

¹²²⁶ „*Tam byl nějaký vedoucí, to si dodnes pamatuji, nějaký pan Pěnkava, který s těmi nasazenými nejednal v rukavičkách.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 2.

¹²²⁷ SOA Třeboň, Mimořádný lidový soud Tábor, Trestní spisy, Ls 16/46 Josef Malý.

¹²²⁸ „*Léta později přítel Drahuš Šajtar o mém úřadování napsal: „Na tzv. pracáku, který zájezdy na nucené práce do Říše organizoval, pracoval náš spolužák Bořík Čelovský... On postupně vytahal z kartoték evidenční karty celé třídy, které se tak ztratily. Za trest byl do Říše vyexpedován sám Bořík... Takřka po padesáti letech jsem měl v pražském hotelu Esplanade schůzku s básníkem Augustinem Skýpalou, na kterou jsem přišel s Boříkem. Augustin se kupodivu s ním zdravil jako se starým známým a jal se děkovat za to, že jej zachránil před Říší.“ Cítím se povinován tuto zkazku poopravit. Když můj německý představený na ostravském „pracáku“ dostal hlášku o mém nakládání s oficiálními dokumenty a polekal se, odsunul jsem se rychle na uprázdněné místo pobočky ve Valašském Meziříčí. Jednu neděli za mnou přijel spolužák z Ostravy Ladis Matura a navštívili jsme spolu jeho švagra Skýpalu na blízké Oznici. Šéfy pracovního úřadu ve Valašském Meziříčí, jenž zabíral celé druhé poschodí jedné z malebných budov na náměstí, byli Herr Komarek a jeho žena, zřejmě sudetští Němci. K mým povinnostem patřilo asistovat dr. Beránkovi, místnímu lékaři, při prohlídkách kandidátů sehnanych po valašských dědinách na výlet do Říše. Práce nebyla příliš složitá. Po každé prohlídce jsem musel zaznamenat lékařův verdikt, „tauglich“, schopen, nebo „nicht tauglich“. Vyzbrojen takovou pravomocí, nemohl jsem si pomoci. Zásadně jsem odmítal přijmout odborný názor dr. Beránka, když šlo o staršího muže nebo dokonce o člena našeho fotbalového mužstva v Choryni. Po čase jsem začal zkoušet*

Nuceně nasazení byli roztroušeni po celé Říši. Podle mého úsudku nelze vynášet zjednodušené soudy o tom, že např. jihočeští nuceně nasazení byli posíláni výhradně na území bývalého Rakouska, zatímco např. severomoravští třeba do Slezska. Seznamy lidí vyslaných na práci do Říše, které se dochovaly pro období 1941 – 1942 v tábořském archivu, dokazují, že tábořská mládež putovala prakticky do všech koutů Říše, do bývalého Rakouska, ale i do odtrženého pohraničí.¹²²⁹

Na pracovní úřady neustále přicházely žádosti, aby někteří odvedenci byli vyňati z pracovní povinnosti z toho důvodu, že jich bylo zapotřebí doma, například proto, že se tito lidé museli postarat o staré a nemocné rodiče a ještě přitom zajišťovat pokud možno nerušený chod hospodářství. Některé žádosti byly podpořeny i lékařskými doklady a doporučením místních úřadů.¹²³⁰ Své důvody k napsání žádosti o zproštění pracovní povinnosti měly i ženy, jejichž manželé

---

skutečný dosah své moci; odmítal jsem stále častěji udělovat tento bezplatný, ale ne příliš vyhledávaný „výlet“. Druhý český zaměstnanec, pan Chovanec, mne jednou přistihl in delicto. Zakoulel očima, pokřižoval se a beze slova odešel. Herr Komarek si však všiml náhlého úbytku pracovních jednotek, které měl Říši dodávat, a brzy také objevil příčinu. Chtěl mne ihned oznámit gestapu. Pohotově jsem prohlásil, že dobrovolně odjedu do Německa s příštím transportem, který jsem tehdy sestavoval. Přímluva dr. Beránka asi něco pomohla. Myslím si však, že Herr Komarek nechtěl, aby se jeho představení dověděli o pochybné výkonnosti jeho úřadu. To byl poslední den mé tříměsíční kariéry na německém pracovním úřadě.“ B. ČELOVSKÝ, Šel jsem svou cestou, Opava 1996, s. 46.

¹²²⁹ Nebudu zde unavovat výčtem všech firem, kam byli nuceně nasazení posíláni tábořským „pracákem“. Myslím, že pro rámcovou představu bude stačit geografická lokalizace. V období od 29. 9. 1941 do 18. 12. 1942 (za tímto datem se mi nepodařilo rozluštit další časový údaj) odeslal pracovní úřad v Táboře prokazatelně pracovní síly do následujících měst: Aschersleben, Baumholder, Berchtesgaden, Berlín, Berndorf, Bruck an der Leitha, Cottbus (Chotěbuz), Děčín, Dollnstein, Donawitz, Enzesfeld, Erfurt, Essen, Freital, Gmünden, Grossdingen, Halle, Harzgerode, Hirtenberg, Holýšov, Chomutov, Idar-Oberstein, Karlovy Vary, Kolín nad Rýnem, Krems, Kryry, Leipzig (Lipsko), Liezen, Linz (Linec), Litvínov, Locket, Maltš, Mariánské Lázně, Mnichov, Mödling, Moravská Ostrava, Most, Obersalzberg, Oldenburg, Oranienburg, Plauen (Plavno), Podmokly, Postoloprty, Rothenburg v Dolním Slezsku, Rumburk, Schwandorf, St. Pölten, Štýrský Hradec, Uttenreuth, Vídeň, Vratislav, Wimpasing, Wiener Neustadt (Vídeňské Nové město), Wiener Wendorf a Ybbs. Celkem tedy do 55 různých lokalit. SOKA Tábor, Okresní úřad ochrany práce Tábor, sign. A 12, kart. 39.

¹²³⁰ SOKA Strakonice, Okresní úřad ochrany práce Strakonice, inv. č. 53, sign. 330, kart. 13; SOKA České Budějovice, Úřad práce České Budějovice – pobočka Týn nad Vltavou, inv. č. 5, sign. 411, kart. 1.

byli posláni na práci do Říše – musely se třeba doma starat o malé děti a o hospodářství. Přidala-li se k tomu ještě pracovní povinnost, dalo se vše jen těžce zvládnout.¹²³¹

Spoustu zlé krve nadělalo určitě také to, když měl být rodičům vlastním hospodářství odňat potomek, kterého potřebovali doma na práci a byl „pracákem“ poslán na zemědělskou práci k nějakému sedlákovu v okolí.¹²³² Na druhé straně si někteří sedláci stěžovali pracovnímu úřadu, že přidělené síly se nedostavují do práce a nikdo je k tomu nemůže přinutit. I oni potřebovali sklidit úrodu a přidělené síly, které někdy patřily k notorickým ulejšákům, jim v náročných pracích mnoho nepomohly, pokud se tedy vůbec dostavily.¹²³³ Práce u některých sedláků jistě nebyla žádný med, když se snažili přidělenou osobu maximálně využít. Josef Tošenbauer si stěžoval vltavotýnské pobočce pracovního úřadu, že jeho dcera měla z podávání otepi na stoh tak namožené břicho, že musela do nemocnice. Proto sám navrhl, aby byla přidělena k jinému sedláku, kde nebude pracovně zneužívána.¹²³⁴

Obráceně to platilo též: Pokud někdo nepracoval ve svém přiděleném povolání dobře, hrozilo mu, že si na něj bude firma stěžovat pracovnímu úřadu a dokonce může požádat o přidělení nové pracovní síly.¹²³⁵ Zde se dostáváme už na celkem tenký led. Kde končí objektivní stížnost a začíná udání?

Ve vyhocených poměrech zruďného stavu válečné normality se stávalo, že vyplouvaly na povrch ty nejtemnější stránky lidské povahy. Zlá doba přála zlým činům. Jedním z nich bylo udavačství.¹²³⁶ Je pochopitelné, že odvádění lidí na

---

¹²³¹ SOKA České Budějovice, Úřad práce České Budějovice – pobočka Týn nad Vltavou, inv. č. 42, sign. 5207, kart. 7.

¹²³² Tamtéž, inv. č. 34, sign. 5100, kart. 5.

¹²³³ Tamtéž, inv. č. 40, sign. 5200, kart. 6.

¹²³⁴ Tamtéž.

¹²³⁵ Tamtéž, inv. č. 58, sign. 5552, kart. 9

¹²³⁶ „*Jaká to strašná doba! Jak hluboká propast se objevila v zemi, kterou jsme pokládali za známou! Jaké šílenství. Služka udá paní proto, že ji nepustila do biografu a paní zemře v koncentračním táboře! Čeledín udá hospodáře pro kilogram vepřového, dělník mistra jen proto, aby mohl dál krást, ředitel pošle do říše nepohodlného zaměstnance, bratr udá bratra, syn otce!*“ V. KAPLICKÝ, *Ďáblem posedlí*, s. 270. „*Abych pravdu řekl, naši lidi se vskutku někteří obrátili proti českému národu hrozně. Protože to byli přímo naši lidé, kteří udávali*

nucené práce zkalilo mezilidské vztahy a vyvolávalo zášť a nenávisť. Ti, kteří byli do práce odvedeni, to pocíťovali jako osobní křivdu, ale na druhé straně neváhali poukázat na ty, kteří se pracovnímu nasazení z nějakého důvodu vyhnuli.¹²³⁷ Právě v takovýchto mezních situacích se ukazovaly pravé tváře některých lidí.¹²³⁸ Někteří psali na úřady anonymní udání, jiní se neváhali podepsat, ale nepřáli si

---

zase naše lidi ve vesnici, třeba že zabili prase načerno, nebo že schovávali obilí...“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 1.

¹²³⁷ „Leopolda Štěpánka jsem u gestapa neudal, pouze jsem napsal na úřad práce, aby byl dán do říše na práci, což se také stalo. Přiznávám, že jsem byl na poradě u gestapa v Benešově, kde mi řekli, že s tím nemají co dělati abych to oznámil na úřad práce, což jsem také udělal. Udělal jsem to z toho důvodu, protože já byl v říši na práci a Leopold Štěpánek vyhrožoval mé manželce, že ji znásilní a že ji zabije.“ SOA Třeboň, Mimořádný lidový soud Tábor, Trestní spisy, Ls 665/46 Václav Buchal.

¹²³⁸ Pro ilustraci cituji doslovně z dopisu adresovanému vodňanské pobočce pracovního úřadu ve Strakonících. Uvádím zde plné znění a zároveň se těším na to, až budu kvůli tomuto činu „mít problémy“ s porušením nestydatého archivního a ještě nestoudnějšího zákona na ochranu osobních údajů, které místo toho, aby chránily poctivé a slušné lidi, spíše umožňují různým lumpům, aby jejich činy zůstaly v anonymitě. Rozhodně se nebudu uchylovat k maskování skutečných jmen iniciálami X. Y. „Prohlášení protektorátní vlády má postihnout pracovní povinnost v totálním nasazení každou rodinu jejíž členové jsou schopni pracovního výkonu at' v továrně, na zeměd'. prací apod. Jest proto všem nasazeným do práce, at' ženám či mužům v Protivíně divné, že pobočka úřadu práce ve Vodňanech dosud nezařadila do práce p. Rud. Vojíka 56 roku starého v Protivíně č. 165, a jeho pani Marii Vojíkovou stáří 48 roků, bytem tamtéž, manželé bezdětní. Zákon prý se na ně nevztahuje. Pan Vojík bývalý hostinský byl pro nepřístojné chování vůči hostům v roce 1941 koncese zbaven a hostinec mu uzavřen. Od té doby byl v roce 1942 a 1943 po každé asi po 3 měsíce jako hudebník u cirkusu a pak je doma. Ted' není zařazen už od října 1943 a je-li někde pro formu zapsán, tedy ve skutečnosti nepracuje, což právě ty pisatele zajímá jak je to možné, když druhým je pro nedostavení se do práce hrozeno trestem jak obcí, tak úřadem práce. Pani Vojíková byla v roce 1942 zaměstnána asi 4 měsíce v mlékárně v Protivíně asi do října. Od října 1942 vůbec nebyla zařazena do práce ani obcí ani úřadem práce ve Vodňanech, ačkoliv je zdráva a proti jiným zařazeným mladá. I v roce 1943 při odvodu k chmelové kampani byla osvobozena, ačkoliv byly odvedeny matky které mají děti, staré ženy daleko přes 50 roků, i takové které museli nechati doma těžce nemoc. rod. příslušníky. Je divné, jak se to může dít. Dnes již se pracuje v polích (řepách) a p. Vojíková zase nic. Říší příslušníci nejsou. Tak jak je to možné, aby starší, již prací sedřeni lidé pracovali dále a tito si stále hověli. Případ přímo křičí po spravedlnosti a proto upozorňuje se na něj úřad práce ve Strakonících, protože pobočka v Vodňanech musí již dávno o této dvojici vědět, vždyť má založenou kartotéku a mlčí. Věc bude i dále bedlivě sledována.“ SOKA Strakonice, Okresní úřad ochrany práce Strakonice, inv. č. 53, sign. 330, kart. 13.

být jmenováni.¹²³⁹ Určitou kuriozitou je žádost Julie Piskáčkové, která žádá o pracovní nasazení svého vlastního manžela, aby se nemohl ulévat. Svou výzvu podpořila tvrzením, že manžel všude jen marodí, dělá lumpárny, nedává jí peníze na děti a také ji bije. Kromě toho uvedla, že manžel byl už nasazen na říšském území v Hannoveru, odkud utekl.¹²⁴⁰ Dopis je uzavřen s přáním, aby jméno dotyčné nebylo prozrazeno.¹²⁴¹ Jak je vidět z uvedeného případu, nucené nasazení mohlo být vítaným způsobem, jak se elegantně zbavit protivného a tyranského manžela.

Lidi, kteří se vyhýbali pracovní povinnosti, vedly v evidenci protektorátní úřady – například policie nebo četnictvo. I tyto orgány mohly samy navrhnout jmenované někam na práci. V evidenci se uvádělo, zda jde o bezúhonného člověka či zločince.¹²⁴²

Úřady musely mít neustále přehled. Pobočka českobudějovického „arbeitsamtu“ v Trhových Svinech zasílala firmám ve svém obvodu každý měsíc v letech 1942 - 1944¹²⁴³ dotazník, na který musely odpovídat. Dělo se tak z toho důvodu, aby zaměstnanci pobočky měli přesný přehled o stávající situaci na pracovním trhu.¹²⁴⁴ Nevím, zda se jedná o obecně platný jev, ale poněvadž jsem

---

¹²³⁹ „Pane řediteli, oznamuji Vám že Karel Suchý a Jan Suchý bratři využívají úřadu práce jenom proto aby nemusely jít do Říše. Jsou zaměstnaný u firmy Rabinka Háj p. Protivín, na lesní práci a oni tam skoro vůbec nechodí. Loňského roku pracovaly celé dny ba i celé týdny mimo lesní práci a letos to dělají zase, je to správné jednání toto jest třeba oznámiti Oberlandrátu aby je vyšetřily a zařadily je do Říše. Takových ulejků je ve Chvalešovicích více, jen vemte pořádně věc do vyšetření a uvidíte. Prosím by bylo mé jméno neprozrazeno. S úctou František Ježek – Chvalešovice, p. Dříteň.“ SOKA České Budějovice, Úřad práce České Budějovice – pobočka Týn nad Vltavou, inv. č. 5, sign. 411, kart. 1.

¹²⁴⁰ Osobně by mě zajímalo, zda dotyčná věděla, že za zběhnutí z Říše hrozí pobyt v pracovně výchovném táboře.

¹²⁴¹ SOKA České Budějovice, Úřad práce České Budějovice – pobočka Týn nad Vltavou, inv. č. 34, sign. 5100, kart. 5.

¹²⁴² Tamtéž, inv. č. 5, sign. 411, kart. 1.

¹²⁴³ Pro toto období je to stoprocentně jisté.

¹²⁴⁴ Otázky směřovaly na pracovní ruch ve firmě a jestli bude firma provádět brzy nějaké větší práce, dále na omezení provozu, možnost propuštění dělníků či rozšíření podniku, zda-li je nutno pracovat víc než 48 hodin a jestli má k vyřízení nějaké zakázky, které by měly vliv na přijímání dělnictva. Další otázky byly zaměřeny na to, zda firma pracuje omezeně (méně než 48 hodin týdně) – pokud ano, tak měla udat počet mužů a žen a kolik hodin pracují. Pak se zjišťovalo, zda má závod dostatek surovin, pro koho má objednávky a kam odbavuje hotové

tyto dotazníky objevil pouze ve zbytcích materiálu trhosvinenské pobočky, nelze vyvozovat obecně platné soudy. Na druhou stranu úplně vyloučit se to nedá.

Bez svolení „pracáku“ nemohla firma ani jednotlivec učinit prakticky žádné kroky. Vše bylo bedlivě sledováno. Studenti středních škol museli o prázdninách vykonávat povinnou praxi. Pokud to bylo jen trochu možné, snažili se najít uplatnění na základě známosti nebo rodinné příslušnosti. Například oba synové továrníka Ladislava Stráského z Trhových Svinů si mohli prázdninovou praxi odbyť u otce v továrně na kovové zboží a mechanické hračky.¹²⁴⁵ Opusťme ale nyní venkovské pobočky a pojďme na pracovní úřad do města.

Bohužel, není úplně možné zodpovědět dost otázek, které by byly jistě zajímavé. Víme, kde sídlil třeba budějovický „arbeitsamt“? Budova pracovního úřadu v Českých Budějovicích se po nějaký čas nacházela na Říšské třídě.¹²⁴⁶ Později byl přemístěna do zadního traktu bývalé obchodní akademie v dnešní Alešově ulici.¹²⁴⁷ Dnes v této budově sídlí Základní škola Dukelská. V čele českobudějovického „pracáku“ stál dr. Wendiggensen. Dalšími vedoucími byli Buchner¹²⁴⁸, Eckert, Marko a ROI¹²⁴⁹ May. Těžko se dá dnes rekonstruovat

---

zboží, předposlední otázka zjišťovala stav a rozdělení dělnictva podle pohlaví a specializace a zda je zaměstnavatel s jejich prací spokojen či ne. Poslední bod dotazníku (který se ale nevyskytoval vždy) dával prostor firmě pro případné podněty či návrhy. SOKA České Budějovice, Úřad práce v Českých Budějovicích – pobočka v Trhových Svinech, inv. č. 6, kart. 1.

¹²⁴⁵ Tamtéž.

¹²⁴⁶ Jedná se o dnešní Husovu třídu. M. PECHA – S. ŠMÍD – V. VONDRA, Protifašistický odboj 1938 – 1945 na Českobudějovicku, s. 53. Jediný dokument, který jsem objevil v archivu, zmiňoval pouze Říšskou třídu. SOKA České Budějovice, Úřad práce České Budějovice – pobočka v Trhových Svinech, inv. č. 7, kart. 1.

¹²⁴⁷ M. PECHA – V. VONDRA, Českobudějovicko v době nacistické okupace, s. 116.

¹²⁴⁸ Není pravda, že by tento muž byl vedoucím celého pracovního úřadu, jak se domnívají někteří historici nebo nuceně nasazení. Tvrdili to například Miloslav Pecha, Václav Vondra a Stanislav Šmíd: „... *kterému všemožně vládl nacista Buchner.*“ M. PECHA – S. ŠMÍD – V. VONDRA, Protifašistický odboj 1938 – 1945 na Českobudějovicku, s. 53. Dva z těchto mužů se později sami opravili a už nenechali „Buchnera všemožně vládnout“: „*Vedoucími se stali Němci, například Buchner a Walischová, ostatní zaměstnanci byli Češi.*“ M. PECHA – V. VONDRA, Českobudějovicko v době nacistické okupace, s. 116. Každopádně ale nezodpověděli otázku, kdo stál v čele celého „arbeitsamtu“. Buchner byl pověřen řízením referátu pro pracovní nasazení, což vysvětluje to, že si na něj všichni budějovičtí nuceně nasazení velmi dobře pamatovali a celkem logicky ho považovali za šéfa celého úřadu: „*Tady v Budějovicích byl šéfem pracovního úřadu nějaký Buchner. Ten to bral nemilosrdně.*“

struktura úřadu, kromě drobných výjimek – v čele oddělení II. B, které mělo na starost zaměstnání žen, stála Marie Wallischová, V. oddělení, které se zabývalo otázkami pracovní morálky, vedli Meder a Köhler.¹²⁵⁰ Bohužel, v úředních záznamech není uvedeno jediné křestní jméno, pouze příjmení.¹²⁵¹ Ve vzpomínkách bývalých nuceně nasazených utkvěl především již uváděný Buchner, známý svým hrubiánským chováním. K mé lítosti se pamětníci nedokázali shodnout, zda se jmenoval Wilhelm či Fritz. Buchner byl nepochybně člověk velmi krutý a silně protičesky orientovaný. Například Matouši Hanžlíkovi, který se měl opětovně vrátit do Moravské Ostravy, spílal do českých psů, lumpů a lenochů.¹²⁵² Nebyl to ale ojedinělý případ, tudíž se nedá usuzovat na nějakou osobní animozitu nebo podjatost.¹²⁵³ Pro úplnost doplňuji, že Buchner prováděl

---

(...) *On dával příkazy firmám, a ty pak musely poskytnout lidi. Jako jsem šla já.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 1. „*Buchner na pracáku, to bylo pane číslo! Ten zacházel s lidmi! Řval na ně, byl to hrozný člověk.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 2. Jak si ještě ukážeme, Buchner se vyskytoval i na nádraží, když byly vypravovány vlaky s nuceně nasazenými do Říše. To by podle mě nedělal přednosta úřadu, poněvadž na to byl moc „vysoko“.

¹²⁴⁹ Logicky lze předpokládat, že by mohlo jít o iniciály, ale žádný jiný zaměstnanec budějovického pracovního úřadu iniciály u svého příjmení uvedeny neměl. Mnohem pravděpodobnější je, že ona písmena v sobě skrývají funkci inspektora, kterou May vykonával. SOA Třeboň, Mimořádný lidový soud České Budějovice, Trestní spisy, Ls 191/47 Marie Wallischová.

¹²⁵⁰ Tamtéž.

¹²⁵¹ SOkA České Budějovice, Úřad práce České Budějovice – pobočka Týn nad Vltavou, inv. č. 1, kart. 1.

¹²⁵² SOA Třeboň, Mimořádný lidový soud České Budějovice, Trestní spisy, Ls 191/47 Marie Wallischová.

¹²⁵³ „*V červenci 1944 mi závodní lékař nařídil návrat do Protektorátu, na tzv. Rückerschein. Po příjezdu domů jsem se musil hned hlásit na pracovním úřadě v Č. Budějovicích, jemuž vládl všemocný a všude dobře známý BUCHNER, nacist. Můj Rückerschein neuznal, řval na mne, že jsem sabotér a vystavil mi zpětný list do Vídně. Byla sobota. BUCHNER nařídil, že hned v pondělí se musím vrátit ranním rychlíkem do Vídně a zpět do továrny. Když jsem začal protestovat s odvoláním na moji nemocnou ruku, Buchnerův dolmeč (dolmetsch - tlumočník – pozn. T. K.) – Čech jako hora, mne popadl za límec a doslova vyhodil létacími dveřmi na chodbu, kde mému pádu a jistému přitom zranění zabránila kyprá selka, již jsem padl do náruče.*“ K. JELÍNEK, Pracovní úraz, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti aneb evangelium podle sepsání nesvatého Jana Eliáše, 4. díl. Útěky a návraty 1945, b. m. b. d., s. 3.

najímací činnost nejen v Českých Budějovicích, ale působil také na pobočkách, kde měl pro sebe vyhrazeny určité hodiny.¹²⁵⁴

Kdo se nedostavil k prohlídce na pracovní úřad, byl předveden policií. Bylo přitom jedno zda úmyslně, nebo z nedbalosti, když třeba zapomněl vybrat poštu.¹²⁵⁵

Do kontaktu s úřadem práce přicházeli znovu lidé, kteří uprchli z nuceného nasazení v Říši. Za to je čekal trest buď v podobě peněžního postihu, nebo zavření do pracovně výchovného tábora.¹²⁵⁶ Mezi úředníky pracovních úřadů se ale našli i

---

¹²⁵⁴ „Do Trhových Svinů za tímto účelem dojížděl vedoucí (!) českobudějovického úřadu práce pan Puchner (!). Měl tam zřízeny určité hodiny, kde se museli vybraní muži hlásit. Komise posuzovala několik desítek mužů.“ Vzpomínka Rudolfa Wortnera. Českobudějovické listy ze dne 26. 7. 2001, s. 15.

¹²⁵⁵ „Jednoho krásného dne ve čtyři hodiny ráno se u dveří bytné objevili dva policajti, zazvonili a: „Je tady u vás ubytovaný Kroužek?“ „Je.“ „Potřebujeme s ním mluvit.“ A ona povídá: „Jéžíšmarjá Vlád'o, co jsi provedl, jsou tady policajti.“ A já na to: „Co by co by.“ Bratranec byl v Německu, tak jsem si myslel, že utekl, takže ho hledají. Ono to bylo kvůli tomu, že jsem se nedostavil na ten pracovní úřad. Zjistili jsme, že v té skříňce ta obsílka je. Policajti mě sebrali, poněvadž měli za úkol mě předvést na pracovní úřad. Dovedli mě do Krakovské ulice, tam zavřeli do cely, a těm, co nastoupili, vůbec neřekli, že tam jsem. Tak jsem tam byl skoro dva dni zavřený. Já se neozýval, nekřičel jsem, nic. A oni najednou začali zase z pracovního úřadu upozorňovat, proč mě nepředvedli, když dostali příkaz. Ted' si teprve vzpomněli, že mě mají zavřeného. Vyrazili jsme po Václavském náměstí a policajti říkali: „Máme ti dát pouta?“ Já povídám: „Na co? Když vám uteču, odnese to rodina.“ Tak jsme šli, jeden z jedné strany, druhý z druhé, já mezi nimi, lidi se na mě útrpně koukali... Když jsme přišli na pracovní úřad, tak mě předvedli k Wagnerovi. To byl ředitel („Hříšníci“ zcela jistě neputovali přímo k řediteli, ale k referentovi pro pracovní nasazení či morálku. Ne každý úředník, který jim vyhuboval, musel být zrovna ředitel. Ten na to měl své lidi a zcela jistě neměl čas se zahazovat s jednotlivci. – pozn. T. K.) – Němec – a ten se do mě pustil: „Dámě tě do koncentráku, oni tě naučí, jak se poslouchá!“ No, co jsem mohl dělat, nechal jsem ho, až se vykřičel. Potom povídá: „Jak to, že ses nedostavil? A jak to, že ho vedete až teď, když jste to měli udělat už před dvěma dny?“ A než stačili odpovědět, tak já povídám: Já jsem byl zavřený dva dny v cele na Krakovské.“ A on se pustil do těch strážníků...“ Vzpomínka Vladimíra Kroužka, in: J. HAVLÍKOVÁ – L. VONDRYSKOVÁ (edd.), Místo určení: Sársko, s. 30.

¹²⁵⁶ Svědek Josef Svoboda uvedl ve své poválečné výpovědi u Mimořádného lidového soudu v Českých Budějovicích proti bývalému úředníku německé národnosti Janu Mederovi toto: „Dne 2. 2. 1944 jsem byl předveden na pracovní úřad v Čes. Bud. pro nedovolené opuštění německa (V poválečném období se slova jako „německo“ a „němec“ psala s malým písmenem jako výraz pohrdání. – pozn. T. K.) Buchnerovi, který po mém vyšetření mne odkázal na Medera se vzkazem, aby mi byla uložena peněžitá pokuta. Mederer (evidentní překlep – pozn. T. K) toto nařízení změnil a nechal mne zavřít na 9. neděl do kárného

lidé, kteří se snažili nuceně nasazeným pomoci. V době, kdy byla Říše dennodenně bombardována spojeneckými letadly, bylo možno vyhnout se tomuto nebezpečí internací v pracovním výchovném táboře.¹²⁵⁷ Je otázkou, co bylo horší – smrt v důsledku náletu či pravděpodobná smrt v důsledku špatného zacházení v AEL? Na tuto otázku mohou odpovědět jen ti, kteří byli na nejexponovanějších místech v Říši, ale také ti, co byli zavřeni v pracovním výchovných táborech.

Vraťme se ale po tomto odbočení k úředníkům, kteří nezacházeli s lidmi vůbec v „rukavičkách“. Tyranizování českého obyvatelstva bylo typické i pro zaměstnankyni českobudějovického pracovního úřadu Marii Wallischovou. Na tuhle ženu si stěžoval majitel hotelu U města Plzně Jaroslav Filip. Obvinil tuto úřednici, že zapříčinila jeho odchod do Lince, kde musel kopat jako nádeník a následně onemocněl kloubovým revmatismem. Pak byl propuštěn domů jako invalida a musel se na vlastní náklady léčit v Jáchymově. Vyšetřování ale ukázalo, že za uzavřením živnosti stála manželka hoteliéra. Té zřejmě vadilo, že manžel dal k dispozici pracovnímu úřadu posluhovačku, která mu nebyla po vůli a dožadoval se nové. Marie Wallischová vůbec nebyla čistá jako lilie. Tyranizovala a šikanovala české obyvatelstvo, mnoha lidem způsobila nucené nasazení na území Říše a také udala Gestapu Karla Dejmků, který projevil radost z porážky

---

(pracovním výchovného tábora – pozn. T. K.) v Plané n/Luž. Po vyřknutí trestu se společně s tamější úřednicí vysmívaly, když viděly jak jsem nešťasten. Meder na mne křičel a říkal, že jsem sabotér, a že se mnou zatočí. Po mém odvedení si nechal předvésti moji sestru Antonii SVOBODOVOU, která toho času nepracovala, jelikož jí přidělili k paní ZINKOVÉ německé národnosti kde ona nechtěla pracovat, pro hrubé zacházení ze strany jmenované němky. Moje sestra Antonie Svobodová byla dána Janem Mederem do kárného tábora v Plzni. V Plzni byla zavřená 9. neděl.“ SOA Třeboň, Mimořádný lidový soud České Budějovice, Trestní spisy, Ls 767/46 Jan Meder.

¹²⁵⁷ „Jeden policajt se mnou šel na úřad práce. Tam mě mínili přesvědčit, že musím jet pracovat. Jeden úředník mě vyslychal. Byl Čech, a proto se snažil pomáhat těm lidem, aby tam nemuseli. (...) Tenhle se mnou hovořil přes stůl a říkal mi hlasitě, proč nejedu zpátky: „Musíte odjet pracovat pro velkoněmeckou říši. Je to třeba. Podívejte, pracují tam i jiní.“ Já sem se vymlouval, že se tam bombarduje a že se bojím. A že jsem daleko od domova. A takovéhle. A on povídá hodně potichu: „Nech se zavřít.“ A pak zase energicky vykřikoval: „Musíte jet zpátky!“ A pak mně šeptem opakoval: „Nech se zavřít!“ Když jsem se nenechal přesvědčit k odjezdu, tak mou záležitost předal dál. Nechali mě zavřít, vzali papíry. Policajt mě zase odvedl na Pražskou, kde jsem byl dva dny. Pak mě odvezli do Plané.“ Archiv autor, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 8.

německých vojsk u Stalingradu v únoru 1943. To se Wallischové patrně velmi dotklo, neboť dávala německé vojáky Čechům za vzor.¹²⁵⁸

Již dříve uvedený úředník Jan Meder vyloženě těžil ze špatné situací lidí. Pod záminkou udání Gestapu se mu podařilo z několika lidí podvodně vylákat celkem 78 000 K. O chamtivosti tohoto člověka asi nejvíc vypovídá skutečnost, že byl už dříve z podobného důvodu odsouzen německým soudem k trestu vězení v délce trvání jednoho a půl roku.¹²⁵⁹

Soustředme se teď na české lidi, kteří byli „pracákem“ předvoláni k odvodu. Předzvěstí budoucího nuceného nasazení se stala obsílka¹²⁶⁰, kterou pracovní úřad zaslal na domácí adresu dotyčného. V tu chvíli bylo každému jasné, že se dostává do úřednického kolotoče, který ho přivede až k pracovnímu nasazení v „rajchu“.¹²⁶¹

Mladiství Češi, kteří žili na územích (jako například na Těšínsku), která byla připojena k Říši, putovali do „rajchu“ též. Pracovní úřad je poslal do povinného učení na říšském území.¹²⁶² I středoškolští studenti museli počítat s tím, že je

---

¹²⁵⁸ SOA Třeboň, Mimořádný lidový soud České Budějovice, Trestní spisy, Ls 191/47 Marie Wallischová.

¹²⁵⁹ Tamtéž, Ls 767/46 Jan Meder.

¹²⁶⁰ „Bylo to v pátek 9. října 1942, kdy jsem dostal předvolání na pracovní úřad do Nového Bydžova. (...) Velice mě to překvapilo. Doma nás to rozrušilo a vyvolalo to různé dohady. Například, že mě tam poslal někdo z rady obecního úřadu, starosta nebo zásobovací referent. Nikdo jiný z Vinar předvolání nedostal, i když se již delší dobu hovořilo, že budou odvádět do Říše na práci. Předvolání na pracovní úřad bylo neúplné. Chybělo tam datum, kdy se mám dostavit. Udělal jsem tehdy asi velkou chybu, že jsem se s tím předvoláním dojel zeptat, jestli nejde o omyl. Úředník, kterého jsem se ptal, beze slova napsal datum 16. 10. a předvolání mi s úsměškem vrátil. Když jsem o tom hovořil se známými, řekli mi, že jsem hlupák. To předvolání mohl vyplňovat někdo, kdo mě zná a datum nenapsal proto, že mě chtěl varovat, abych nemusel jet s prvním transportem. Když jsme to doma posuzovali, došli jsme k závěru, že to tak mohlo být.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 13.

¹²⁶¹ „Kdo dostane obsílku z pracáku, nepomůže mu ani svěcená voda. (...) Po martinském posvícení si ho zavolal starosta a předal mu předvolání k lékařské prohlídce na pracovní úřad v Táboře. Tam bylo jednoduché řízení. Oberarzt ho zevrubně prohlédl a nadiktoval písaře suše „tauglich!“ A do týdne dostal doporučenou obsílku: 20. 11. 1943 – 12.00, tábořské nádraží, transport č. TA/2, číslo vagonu 8, místo určení Schalken Kreis Heilbronn. Pak ještě pokyny, co si má vzít s sebou a důrazné upozornění, že neuposlechnutí se trestá vězením na jeden rok a pokutou sto tisíc korun.“ J. A. ŠVEC, Ukradené mládí, Písek 2001, s. 49-50.

¹²⁶² Vzpomínka Jana K., in: F. EMMERT (ed.), Češi ve Wehrmachtu, s. 92.

dříve nebo později čeká kontakt s pracovním úřadem. Signálem toho, že se bude „něco dít“, byla třeba beseda, kde měli zaměstnanci „pracáku“ promluvit k rodičům o výběru zaměstnání.¹²⁶³ Někteří studenti pracovali i o prázdninách – i o těch vánočních, což ale nebylo povinné, jak vysvítá z dochovaného deníku.¹²⁶⁴

Pracovního nasazení nebyli ušetřeni ani penzisté. Nemuseli sice odjíždět do ciziny, ale i tak pro ně tahle povinnost jistě nebyla nic příjemného.¹²⁶⁵

Dnes už se dá jen velmi těžko přiblížit, jak to vypadalo v době odvodů na pracovních úřadech. Ne že by to bylo zhola nemožné, ale vzpomínky pamětníků na tuto fázi už značně vybledly – není se čemu divit, vždyť od té doby uplynulo víc než šedesát let! Atmosféru nám tedy aspoň částečně přiblíží deníkový záznam.¹²⁶⁶ Čím více se blížil Goebbelsův projev o totální válce, nabíralo na obrátkách a počalo se jasněji rýsovat i čím dál tím bližší totální nasazení. Vlaky se plnily nejen odjíždějícími lidmi do Říše, ale i těmi, kteří se z venkova vydávali do

---

¹²⁶³ „Oktaváni z „Jirsíkárny“ (Jirsíkova gymnázia – pozn. T. K.) byli na „Arbeitsamtu“ u prohlídky. Nám do školy přišel oběžník, že Pracovní úřad pořádá večer, na který zve rodiče kvartánů a oktavánů, aby promluvil o výběru zaměstnání. Jak ten výběr dopadne, vidíme na vlastní oči. Lopata, krompáč a Říše.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 2. 12. 1942, (nestránkováno).

¹²⁶⁴ „Dostal jsem předvolání od pracovního úřadu, půjdu tedy dělat. Je to sice dobrovolné, ale proč bych se válel doma. Kluci ze Zlivi už dělají v šamotce.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 24. 12. 1942, (nestránkováno).

¹²⁶⁵ „V okolí Prahy je prý ještě cukrovka na polích. Lidé v Praze, kteří nic nedělali, museli chodit sbírat ke dvorům brambory. Tady u nás museli pensisti.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 28. 11. 1941, s. 46.

¹²⁶⁶ „Jedu na pracovní úřad. Ve městě jsem potkal Jendu Malcátů, který šel k lékaři se zubem a na pracovním úřadě Jirku Tomášků. Na pracovním úřadě bylo více i méně veselých i smutných výjevů, např. předvolali hluchoněmého a chtěli ho také někam poslat na práci. Hodně tam bylo pensistů, kteří byli předvoláni. Teprve od 65 let byli sprostěni. My študáci, co jsme tam byli, posílali na nás většinou k Řehákovi do Vráta na pilu stloukat bedničky, nebo do Čtyř Dvorů do Satlerky. Také „Hoša“ Janýrů (Pozdější čelný představitel sociálně demokratické strany a disentu. – pozn. T. K.) tam byl, dělá bilanci ve „Zlatém Klasu“. Mně to k Beghofům (strojírenská továrna Beckhoff – pozn. T. K.), do továrny na opravu leteckých křídel, nechtěl napsat, protože jsem odtud neměl potvrzení. Šel jsem si tedy proň, ale vrátný mi řekl, že mají do 4. ledna „Hitzferie“ (tedy tepelné či uhelné prázdniny – pozn. T. K.). Nepořídil jsem tedy, ale to nevadí. Zůstanu doma a budou-li prázdniny prodlouženy podívám se tam potom. Do Mydlovar již nechci, aspoň nyní v zimě ne. Na pracáku jsem byl s Našincem.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 28. 12. 1942, (nestránkováno).

města kvůli předvolání na „pracák“.¹²⁶⁷ Do celkové atmosféry probleskly i zprávy o tom, že se budou konat dřívější maturity, aby čerství absolventi mohli být odesláni na práci do Říše.¹²⁶⁸ Válečná maturita skutečně přišla – byl to jen další projev okupantského úsilí o převod co největšího počtu lidí do výroby.¹²⁶⁹

Lidé při odvodu¹²⁷⁰ na „pracáku“ dostali písemný pokyn, kdy a na které nádraží se mají dostavit. Mnohdy ani netušili, kam pojedou.¹²⁷¹ Případné chybení cíle cesty do Říše mohl být zaviněno velkou administrativou či liknavostí některých úředníků. Nedělo se tak ale vždy. Někteří nuceně nasazení cíl své cesty věděli.¹²⁷² Bylo celkem jedno, jestli šlo pouze o odeslání na letní brigádu¹²⁷³ nebo

---

¹²⁶⁷ „Návaly ve vlacích jsou příznakem války. Hlavní příčinou je předvolání na „Arbeitsamt“.
Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 14. 1. 1943, (nestránkováno).

¹²⁶⁸ „Na školách se budou v brzkou asi v březnu dělat maturity a maturanty potom bude také čekat Říše.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 14. 1. 1943, (nestránkováno).

¹²⁶⁹ „Bylo tenkrát s podivem, že ročník dvacet tři nešel do totálního nasazení, ale bylo to odůvodňováno a vysvětlováno tak, že si tady nějaké ty pracovní síly museli nechat. Já vím, že třeba můj bratr studoval v té době obchodní akademii a musel v té době skládat válečnou maturitu a nastupoval do pražské Avie. Myslím, že to bylo v Letňanech. Pracoval tedy v protektorátu, ale byl také totálně nasazený.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 2.

¹²⁷⁰ „Pobočka úřadu práce byla v Třeboni. Byl jsem pozván do Třeboně. Řekl bych, že ten odvod se odehrál ve formě takového administrativního zjištění mých nacionálií, kvalifikace a tak dále. To se stalo předmětem zápisu do pracovní knížky, protože mám ten dojem, že jsem předtím pracovní knížku neměl.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 3.

¹²⁷¹ „Na pracovním úřadě jsem dostala papír, kde bylo oznámeno, kdy pojedu. Ale neznámo kam. Jenom na práci. To bylo všechno.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 1. „Bylo tam (na příkazovacím výměru – pozn. T. K.) jenom místo určení.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 2. „Dostal jsem předvolání poštou, abych se dostavil na pracák. Bylo to v roce 1941, někdy začátkem června. Na pracáku mi řekli, že půjdu do Říše a mám se dostavit v určitou dobu v Táboře na nádraží. Kam pojedeme, to mi neřekli.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 1.

¹²⁷² „Tenkrát se nás tam shromáždilo hodně. Asi sto. Všichni byli zhruba stejně staří od těch dvaceti do čtyřadvaceti let. Shromáždili jsme se na úřadě a oni nás vyvolávali. Byli to taky mladí lidé na úřadě. Dostali jsme jen papír. (...) A to bylo hotovo. Přesně nám řekli, kdy se znovu sejdem a že bude připraven transport a odvezou nás na místo určení. (...) To jsme se dozvěděli až na tom pracovním úřadě, když jsme dostali do ruky ten papír.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 2. „Jen, že pojedu vlakem do

na práci „bis zum kriegs ende“. Někteří jednotlivci nebyli zařazeni do masového transportu, ale museli se na místo určení dopravit sami. To bylo třeba v případech, když šlo o to zajistit pracovníka pro velmi malou firmu.¹²⁷⁴

Lékařské prohlídky na všech pracovních úřadech měly jednu stejnou společnou věc: byly formální.¹²⁷⁵ Některé pracovní úřady se ale bez nich celkem dobře obešly.¹²⁷⁶

Kasselu.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 2.

¹²⁷³ „To nebyly žádné velké debaty. Tam si nás prostě zavolali, když jsme se přihlásili, že tam jsme na základě toho předvolání, tak nám ten pracovník, tam byli pochopitelně i Češi zaměstnání, řekl: „Jste přiděleni na chmelovou práci na Žatecko. Tadyhle máte papíry, tadyhle máte potravinové lístky.“ Protože i to bylo nutné. Protože jít někam do restaurace normálně si něco koupit nebylo možné. Na všechno musel být potravinový lístek. Takže nám dali pár ústřížků, podle toho, jak se předpokládalo, kolik dnů tam budeme. Tak na ty příslušné dny jsme dostali přiděl potravinových lístků. A to nám tam dali současně s tím příkazem a jeli jsme.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 2.

¹²⁷⁴ „Protože jsem byl nezaměstnaný, tak jsem se tam šel hlásit. A na základě toho mě poslali do těch Mariánských Lázní. A to zřejmě asi žádala přímo firma, protože oni neměli pracovní síly v Německu. To šlo všechno na vojnu. (...) V Budějovicích mi řekli: „Pojedete do Mariánských Lázní, kde budete dělat řemeslo.“ Takže jsem odjížděl bez jízdenky, bez propustky, čistě jenom na ten papír od pracovního úřadu z Mariánských Lázní.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 1-2. „Měli jsme s sebou doklady z pracovního úřadu a názvy firem, kde jsme se měli hlásit k nástupu do zaměstnání.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 3.

¹²⁷⁵ „Lékař mě ani moc neprohlížel. Zeptal se, kolik mám dioptrií a jsem-li zdrav. „Bohužel, jsi zdrav,“ řekl. Na ty, kteří tvrdili, že jsou nemocní tuberkulózou, žaludečními vředy, padoucníci a jinými nemocemi, řvali, že jsou sabotéry. Nikomu z nás nebylo pomoci, protože k nové ofenzivě na Východě bylo třeba vojáků, kteří museli být nahrazeni jinými pracovníky. (...) V odvodní kanceláři pobíhalo několik chlapců v holínkách, černých rajtkách a s hakenkreuzem na rukávě. Připadali mi pomínutí. Pokřikovali na sebe německy a řvali na kluky, že jsou sabotéři, když si ověřovali jejich lékařská vysvědčení, a že se snaží vyhnout pracovní povinnosti v Říši.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 14-15. „Řekli nám, že musíme nastoupit do rajchu. Žádná prohlídka nebyla.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 2. „Bylo to asi jako prohlídka na vojně. Tam bylo rozhodnuto, kdo půjde kam. Dostali jsme papír a na něm bylo, že 19. srpna 1942, to jest ve středu, pojedeme z Budějovic na Prahu a pak směrem na Berlín. (...) Já to měl napsané na papíře, že jsem přidělen k Říšské poště do Berlína.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 1-2. „Dostali jsme předvolání. Tady byl pracovní úřad u průmyslovky naproti obchodní akademii. Museli jsme se svléknout do půl těla a zapisovali nás. Byl tam nějaký Buchner, který byl pěkné zvíře.“

Češi z území Protektorátu Čechy a Morava se dostali do Říše v podstatě jako říšští občané méněcenné kategorie, tudíž se jim obecně nemělo dařit zle jako jiným národnostním skupinám nasazeným v „rajchu“. Vyskytly se však případy, kdy byli někteří Češi zařazeni mezi Poláky¹²⁷⁷ či dokonce mezi ostarbeitery.¹²⁷⁸

Pracovní úřady veskrze nezohledňovaly přání jednotlivců, nýbrž je nasazovaly tam, kde to bylo z jejich pohledu nejnütnější. O nějaké možnosti se dohodnout nemohla být vůbec řeč.¹²⁷⁹ V naprosto výjimečných případech dostal odvedenec na výběr, kam by chtěl jít pracovat. To bylo ale pouze v první fázi války.¹²⁸⁰

Nakonec to sepsali a absolvovali jsme lékařskou prohlídku. Přišel tam nějaký vojenský lékař v holínkách a uniformě. Byl to Němec. Proběhli jsme kolem něj v poklusu. Všichni jsme byli „tauglich“ kromě jednoho kluka, který byl úplná zřícenina, protože měl tuberkulózu. Tak toho vyřadili. Jinak všichni, kteří jsme tam byli, jsme šli.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 2.

¹²⁷⁶ *„Bylo nás tam několik a nikdo se s námi ne bavil. Jeden ouřada nám oznámil, že pojedeme do Říše a kam, to ne. Lékařská prohlídka žádná nebyla. Aspoň já jsem ji neprodělal.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 2. *„Bez prohlídky, beze všeho.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 2.

¹²⁷⁷ *„Na podzim r. 1942 jsem obdržel rozkaz k nástupu na nucené práce do Německa, přestože mi v této době nebylo ani 14 let. Proto jsem se nedostavil na místo určení. Další písemný rozkaz mi byl doručen v prosinci 1942 s nástupem ke dni 4. 1. 1943. V tento den se k nám dostavil německý četník s puškou a odvedl mne k vedoucímu transportu, který nás odvezl do města Zwickau v Sasku. (...) Protože jsem byl odvezen z území dočasně polského, prohlásili mne Polákem a musel jsem nosit pásku s písmenem „P“.“* Vzpomínka V. Š. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 20/00, s. 5.

¹²⁷⁸ Do Říše bylo dopraveno několik stovek volyňských Čechů. Tito lidé, kteří byli deportováni z východního území, byli zařazeni mezi ostatní ostarbeitery se všemi z toho plynoucími důsledky. Nasazení byli především do zemědělství. Museli nosit modrý znak s velkým bílým nápisem OST. Pohybovat se mohli pouze v katastru obce v doprovodu německého zaměstnavatele anebo jeho zástupce. Jejich strava byla chudší, na některé přiděly neměli nárok vůbec. Obdobně to bylo i s ošacením. Mnozí zaměstnavatelé s nimi zacházeli velmi krutě a nelidsky, což platilo hlavně o těch, jimž padl některý člen rodiny na východní frontě. Bylo přitom jedno, že šlo o etnické Čechy. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 20/00, s. 11.

¹²⁷⁹ *„Byla jsem v Kolině na Arbeitsamtu a říkala jsem, že už musím jít na práci do Rajchu, tak mě pošlete do Enzesfeldu do Rakouska, kde mám svého chlapce. Byl tam se mnou i ředitel záložny, kde jsem dosud pracovala, ale ten všemocný pán nad námi všemi ho vůbec neposlouchal a odmítl jeho prosby za mne. Řekl, že do Enzesfeldu žádný transport nejede a že pojedou tam, kam mám přikázáno a že bych tam jela sama, tomu se usmál a řekl, že tomu nevěří.“* V. LUSKOVÁ, Maminka mne nenaučila lhát, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazení IV, s. 4.

Podle sdělení Jaroslava Farského byli někteří lidé na pracovním úřadě nuceni podepsat doklad o tom, že jdou na práci do Říše dobrovolně. Jelikož toto tvrzení nemám možnost konfrontovat s archivními materiály ani s jinými výpověďmi, nechávám tuto otázku nezodpovězenou. Následné tvrzení tedy nelze brát jako stoprocentně spolehlivou výpověď, ale spíš jako možnost.¹²⁸¹

Pokud se stalo, že odvedenec byl nuceně nasazen v místě bydliště, měl vyhráno. Nemusel opustit svůj domov a nucené nasazení pro něj bylo vlastně „obyčejnou prací“, byť v důležitém podniku pro válečné účely.¹²⁸² Pokud měl

---

¹²⁸⁰ „Za války jsem byla totálně nasazena v továrně „Styl“, kde se pletly svetry pro vojáky. Než jsem tam nastoupila, měla jsem na vybranou: buď jít do továrny loupat slídu, anebo do té pletárny. Rozhodla jsem se pro ni také proto, že byla v „koželuzích“ a já bydlela nedaleko v Čelkovicích. Byla to pro mě velká změna.“

<http://www.senio.cz/index.php?w=art&id=1111&rub=93&s> ze dne 17. 7. 2005. „Ptali se mě tam, kam bych chtěl jít. Řekl jsem, že do té letecké fabriky ve Dvoře Králové.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 1.

¹²⁸¹ „Nechtěli jsme to podepisovat, ale oni říkali: „Musíte to podepsat.“ Museli jsme podepsat doklady, že tam jdeme jako „Freiwilliger“. Na pracáku jsme museli podepsat doklady, že tam jdeme dobrovolně. A když nás potom „neprotěžovali“, tak jsme se na to odvolávali. Když jsme tam dobrovolně, nemohou s námi takhle jednat.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 1.

¹²⁸² „Byl jsem v malém městečku, ve Dvoře Králové nad Labem. O té instituci jsem toho mnoho nevěděl, poněvadž jsem s ní nepřišel do styku. Já jsem se vyučil. Za nějaký čas po vyučení jsem se do styku s pracákem dostal. Byl tam nějaký pan Nečas, který říkal, že mi nezbyvá nic jiného, než totální nasazení. Abych nemusel do Německa, nastoupil jsem do továrny, kde se vyráběly součástky na letadla.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 1. „V roce 1942, po maturitě, když jsem prostě musel mít potvrzení, musel jsem mít razítko na té mojí žádosti, respektive na tom papíru, který mi v té Leichtbau dali, že mě tam můžou skutečně přijmout. Poněvadž oni mě nemohli přijmout bez souhlasu pracovního úřadu. Tak to jsem přišel poprvé do kontaktu. Upřímně řečeno, už jsem přišel s ním do kontaktu trošku dříve, ale nebylo to tak těsné. My jsme po maturitě, která byla v květnu, jsme se (...) nechtěli se nikam moc hnát, abychom se nedostali do Říše. Tak jsme si ty prázdniny prožili ještě jako studenti, aniž bychom pracovali. No a tenkrát nás někdo udal. A měli jsme se hlásit na pracovním úřadu, jenže já jsem zjistil, kdo nás udal. A on to náhodou byl můj spolužák, tak jsem mu vzkázal, že si to s ním vyřídíme, jestliže nedá pokoj. A on pokoj dal. Tak byl pokoj, takže ono potom teprve nějak koncem srpna spadla ta klec, a ty ročníky jednadvacet a dvaadvacet musely do té Říše. To už zavánělo krchovem. Tak jsem se taky musel starat, abych se někam umístil, kde pokud možno bych mohl být, aniž bych musel tedy do té Říše. (...) Staral jsem se sám, ale pomáhala mi - u nás v domě bydlela jedna dívenka, která byla asi o rok nebo o dva starší, už měla po maturitě a pracovala na tom pracovním úřadě. A ta mi pomáhala a velmi mi pomohla v tom, že jsem se pak dostal sem

člověk v Říši vykonávat nějakou práci, která nebyla fyzicky náročná, nebylo důvodu, aby se jí snažil vyhnout. Mohl dostat i horší práci, než byla práce v kanceláři.¹²⁸³ Pokud člověk odmítl práci v Říši, která byla slušná, hrozilo mu, že může dostat ještě horší práci.¹²⁸⁴

Odvedenci do Říše nemuseli čekat na svůj osud se založenými rukama. Byly jisté varianty, kterými se mohl člověk z nuceného nasazení vyvléci. Záleželo hlavně na tom, jaké měl konexe. Především pomohlo, pokud měl člověk známého na „pracáku“. Nevadilo ani to, pokud se mohl spolehnout na přítele, který třeba měl určitý vliv. Například vedoucímu divadelního souboru v Táboře Findeisovi se podařilo vyreklamovat z nasazení v Říši řadu herců, kteří byli jeho členy.¹²⁸⁵ I známý český komik a sportovec Vlasta Burian zachránil před nuceným nasazením několik lidí ve svém divadelním souboru. Tyto jeho zásluhy byly bezprostředně po válce zapomenuty.¹²⁸⁶ Další osobou, která zachránila lidi před odchodem do Říše, byl hrabě Jiří Kuenburg na Mladovožicku. Ve svých podnicích zaměstnal takové množství lidí, že ani neměli co dělat. Po válce byl majetek hraběte zkonfiskován, jelikož byl členem NSDAP a on se raději sám uchýlil do Rakouska.¹²⁸⁷ Možnost vyreklamování se pochopitelně snížila, když došlo ke konskripci celých ročníků mladých lidí.¹²⁸⁸

---

k té firmě.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003, s. 2.

¹²⁸³ „*Nasazení jsem se nevyhýbal. Koneckonců, proč bych to neřekl. Pracovat v kanceláři jako technik bylo přijatelnější. Měl jsem štěstí proti těm, kteří pracovali manuálně nebo fyzicky náročně. Tihle lidé by k tomu důvod měli. Já jsem se o to nepokoušel.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 2.

¹²⁸⁴ „*Já povídala, že nepůjdu, protože mám nemocnou nohu. „Dostanete práci k sezení!“ Buchner řval a ten Čech to překládal. Ebenhoch povídal: „Jedte, mohli by vás dát na horší práci. Znáte Němce. Je vás pět děvčat, dá-li pánbů, snad se zase vrátíte domů.“ Všechny jsme se po čase vrátily.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 3.

¹²⁸⁵ M. HALLA, K problematice divadelního života v Táboře v době meziválečné a válečné (1918 – 1939/1945), Diplomová práce Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity, České Budějovice 1997, s. 78-79.

¹²⁸⁶ http://zpravodaj-vf.wz.cz/zpravodaj/Zpravodaj+04_02.htm ze dne 17. 7. 2005.

¹²⁸⁷ J. KNOTEK, Mladovožicko za druhé světové války (1939 – 1945), Diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity, České Budějovice 2004, s. 99-100.

¹²⁸⁸ „*Když nám zavřeli školu, tak nás nasadili tady do průmyslu. Já jsem byl ve smaltovně ve Vráte. Šéf se mě snažil nějak vyreklamovat, ale nešlo to. Čtyřicetý ročník byl „total“,*

Na „pracáku“ většinou přímluva nepomáhala. Někdy nezmohla nic ani německá příbuzná, která se dostavila na pracovní úřad s hákovým křížem na klopě.¹²⁸⁹ Poněkud jistější způsob, jak se vyhnout nasazení v Říši, byl úplatek (ať už v podobě naturálií či financí). Ten sám o sobě ještě nic negarantoval, poněvadž úředník si ho mohl ponechat, a říct, že nic nedostal. Dát úplatek si mohli dovolit pouze lidé, kteří byli ze zámožnějších rodin.¹²⁹⁰

Nejlepší a zároveň nejúčinnější cestou, jak se vyhnout pracovnímu nasazení, bylo nechat se zaměstnat ve firmě, která vyráběla důležitý materiál pro válku nebo jejíž zaměstnanci nemohli být z nějakého důvodu posláni pryč.¹²⁹¹

Většina mladých lidí ale takové štěstí neměla a tak odešla Říše. Mnozí nuceně nasazení se ocitli v místech, o kterých předtím nikdy neslyšeli (samozřejmě s výjimkou velkých měst jako např. Berlín či Vídeň) a byli roztroušeni po celém „rajchu“.

Člověk se mohl pracovnímu nasazení vyhnout, pokud si dokázal opatřit lékařské vysvědčení¹²⁹², které by doložilo neschopnost odjet do Říše.¹²⁹³ Další možnost představoval alespoň do určité doby sňatek.¹²⁹⁴

---

ten šel hromadně. Kdybych byl býval jiný ročník, tak mě třeba vyreklamoval.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 3.

¹²⁸⁹ „Věděli jsme, že teta Hedva, která se narodila v Sudetech, je vedena jako Němka. Ta také přijela se „šperhákem“ na klopě a pokoušela se jednat a obměkčit přednostu pracáku tím, že mám staré rodiče, že jsou nemocní, a že bych mohl nastoupit na práci u nich v Halbstadtu (Meziměstí), kde na pile potřebovali pracovníky a kde pracoval strýček Ruda. Přednosta pracovního úřadu jí důrazně vysvětlil, že jako „soukmenovkyni“ by jí mělo být vše jasné, když jde o zájem Říše. Ona pak vyšla z jeho kanceláře se slzami v očích.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 14.

¹²⁹⁰ „Žádné známosti jsem neměl a peníze na podplacení taky ne.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 2.

¹²⁹¹ „Na začátku války jsem byl propuštěn z tiskárny Tribuna a musel jsem si hledat nové místo prostřednictvím pracovního úřadu. V té době prováděli okupanti nábor pracovních sil pro podniky v říši. A tak nevynechali ani mne, měl jsem nastoupit v Norimberku v závodech Hermann Göring Werke. Tak jako většině ostatních ani mně se do říše nechtělo a hledal jsem cestu, jak se nástupu vyhnout. Příležitost se mi naskytla v podobě upozornění jednoho mého známého, který pracoval v německé tiskárně Der Neue Tag. Řekl, že v tomto podniku přijímají pomocné dělníky a abych prý se pokusil o přijetí, neboť to by mě zachránilo zcela jistě od transportu do říše. Uposlechl jsem jeho rady a byl jsem přijat jako pomocný dělník s týdenním platem 240K do závodu v Legerově ulici v Praze na Vinohradech.“ J. MRÁZ, Tma pod svícem, in: V. HOLÁ (ed.), Bojovali jsme a zvítězili. Léta 1938 – 1945 ve vzpomínkách pamětníků, Praha 1979, s. 79.

Nejjistějším způsobem vyhnout se nucenému nasazení byly bezpochyby konexe či lékařské vysvědčení. Tyto způsoby byly určitě ty nejlepší.¹²⁹⁵ Někteří lidé se snažili vyhnout se transportům směřujícím do Říše tím, že fingovali nemoci¹²⁹⁶ nebo si poškozovali zdraví.¹²⁹⁷ Pokud se někdo k takovému činu odhodlal,

---

¹²⁹² „Uvolnění byli ti, kteří si přinesli různá fingovaná potvrzení a rentgenové snímky.“ Z. MEDŘICKÝ, Toužebné přání, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazení IV, s. 3. „Bylo jen málo případů, kdy se podařilo, zejména majetným, za pomoci vlivných a mocných, se pracovní povinnosti vyhnout. U některých třeba jen na čas, ale i to bylo dobré.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 14.

¹²⁹³ „Pěstovali jsme králíky. Jeden z nich, krásný zrzek, zasáhl i do mého osudu. Zmíněný králík, i když v kotci panoval sám, byl nenasytný hamoun. Jedva se ve dvířkách objevila hrst žrádla, už jakoby ze strachu, aby o nabídku nepřišel, předními prackami skočil po ruce. Jednoho dne si to zopakoval tak bleskově a důkladně, že mi svými zuby hlodavce poznamenal zápěstí nad dlaní. (...) Ošetření mi poskytl můj kmotr MUDr. Navara, pro něj byla vymyšlena historka o pokousání neznámým psem. (...) Nikdy jsem se nedozvěděl, jestli doktor téhle bajce, neboť se jednalo o zvíře, doopravdy věřil, nebo zda-li to jen přijal, jakoby tomu věřil. Každopádně se neodvážil pátrat po pravdě a pak z nepravdy vyvozovat důsledky. Šlo o pracák, totaleinsatz, Němce! Byl jsem tedy pokousán neznámým psem – co když pominutým? Vztekliny se báli i Němci. A tak jsem pro pracák dostal potvrzení, že jsem v léčení a v pozorování pro možnost nákazy vzteklinou. A aby se pravda potvrzení naplnila, dostal jsem pod kůži břicha, přesně řečeno do slabiny, notné dávky séra proti Lysse, z nichž každá mně vyvolala místní reakci v podobě bolestivého jelita, o čemž by se každá revizně lékařská kontrola průkazně mohla přesvědčit. A o to šlo. Protože tato akce se na mém těle v prodlužujících se intervalech se protáhla až do jara 1944, odjížděly transporty do hořícího Berlína beze mne tak dlouho, až tam přestaly jezdit.“ O. LACINA, Jak jsem se nedostal do Říše, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti, 4. díl, s. 103-104. „Řízením osudu jsem dostala spalničky, nemoc, kterou normálně dostávají děti. Já ji prodělala ve svých dvaceti letech. Když jsem šla k německému lékaři, aby mě poslal do Reichu, tak se na mě podíval jen z dálky. Byla jsem červená, oteklá a s vysokou horečkou. Myslel, že mám cholera nebo něco podobného. Řekl, ať se nepřibližuju. Byla jsem zproštěna cesty do Říše.“ Vzpomínka Věry Tošenovské. <http://www.solokapr.cz/old/Pages/zivotjakonadlani/2.html> ze dne 17. 7. 2005.

¹²⁹⁴ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 2.

¹²⁹⁵ „To byly pouze možnosti zdravotní, jiné neexistovaly. Nebo jste musel mít známého, samozřejmě. Kdo měl třeba známého, tak mohl něco udělat. Ovšem, já si nepamatuji, že by někdo ze spolužáků se z toho byl vytočil. Že by měl někoho známého.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 3.

¹²⁹⁶ „Byly případy, že si nechali píchnout nějaké injekce třeba na vyvolání horečky anebo na vyvolání domnělé tuberkulózy. K tomuhletomu jsem se já neodhodlal.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 3.

¹²⁹⁷ „Druhá možnost byla, ovšem to neznám z vlastní zkušenosti nebo ze zkušenosti spolužáků, ale vím o tom, že si třeba poškozovali zdraví. Abych byl konkrétní, znám konkrétní případy,

vystavoval se značnému riziku perzekuce ze strany nacistických bezpečnostních orgánů.¹²⁹⁸ Nehledě na to, že v některých případech mohlo dojít k nebezpečnému ohrožení zdraví jednotlivce, které mohlo skončit i smrtí!¹²⁹⁹

Poněkud „nečistou“ možnost, jak se vyhnout nasazení, skýtala eventualita dát se plně do služeb okupační moci. To znamená, vstoupit do nějaké oficiální protektorátní organizace, kterou nacisté v protektorátu maximálně potřebovali – třeba do Kuratoria pro výchovu mládeže.¹³⁰⁰ (Sice vím, že po rozkolu v této

---

kdy drtili křídou a polykali ji. Takže měli zdravotní problémy se žaludkem. Zbledli v obličejí, byli bílí jako stěna. Takže tímto způsobem si jistě řada lidí pomohla. Byli i tací, kteří se třeba zranili úmyslně. A tak dále. Ale já jsem s tím společného neměl nic, protože jako studenti jsme byli solidární. Čeká nás to všechny, tak jdeme. Asi v tom smyslu.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 3.

¹²⁹⁸ „(...) Státní policie v Praze poslední dobou hlásila četná zatčení příslušníků Protektorátu, kteří sebezračením snažili stát se práce neschopnými. Ve většině případů bylo použito metody, navrhované nepřátelskou propagandou, totiž popálení rukou chemikáliemi (louh, kyselina octová). (...)“ Hlášení RSHA IV ze dne 1. 10. 1943. B. ČELOVSKÝ (ed.), So oder so, s. 412.

¹²⁹⁹ „V jedné vesničce u Poličky byli dva bratři: Josef a Ota. Ten měl jít do Německa a moc se mu tam nechtělo. Bratr Josef mu proto nabídl, že mu od Říše nějak odpomůže. A také se tak stalo. Způsobil mu ránu na koleně, zasypal rzí, zafáčoval a oba čekali na výsledek. Ten byl ohromující, neboť bratr na otravu krve zemřel. Říše měla tedy o jednoho dobrovolníka méně.“ Vzpomínka K. J. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 16/98, s. 9.

¹³⁰⁰ „Měl jsem šanci se tomu mému pozdějšímu totálnímu nasazení vyhnout. Já jsem sportoval a v té době se začalo ustavovat Kuratorium pro výchovu mládeže. To bylo zneužíváno k pohněmčování mladých lidí. Bylo mi doporučeno, abych tam působil. Já jsem z toho zkrátka vycouval a hledal jsem cestu, abych se těm na mě učiněným kontaktům vyhnul. Ono bylo nebezpečné dávat najevo, že to dělám z nějakých národnostních pohnutek. Tenkrát to byla jistá nezodpovědnost od těch lidí, kteří mi to doporučili, aniž jsem věděl, o co jde. Přirozeně jsem mohl uvítat to, že bych získal tu šanci, že bych do toho Německa nešel. To byla jedna věc. Dále jsem tím mohl získat určité jistoty existenční nebo pracovní. Z tohoto hlediska by to pro mě bylo lákavé. Ale z morálních důvodů, když jsem se dozvěděl, jaká je podstata věci, jsem musel koukat z toho vycouvat. Abych se nedostal do nepříjemností. To víte, jakmile na vás měli kontakt, tak si vás koukali podržet. Byla to doba, kdy si dovedli podržet lidi, které si drželi jako jakési spolupracovníky u stolu díky tomu, že byli předtím nějak politicky exponováni. A tak. Zkrátka, hledali všechny možné důvody. Stačil sebemenší důvod: Že třeba v rodině byly nějaké vazby na německé občanství, a už se toho člověka snažili podchytit.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 2. „Moc jsme nevěděli, co to vlastně Kuratorium je, jen že je to kolaborace.“ Z. SÍLOVÁ, Radovan Lukavský, Praha 1999, s. 37.

organizaci byli někteří vedoucí činitelé posláni na práci do Říše, přesto hlavní jádro zůstalo doma, kde „obracelo na víru“ českou mládež.)

V některých případech se lidé domnívali, že když nepatří k pověstně známým ročníkům (1921, 1922, 1924), nemusí z tohoto důvodu do Říše.¹³⁰¹

Někdy prováděli úředníci odvod dokonce v továrně mezi dělníky.¹³⁰² Je znám případ, kdy byli k Luftschutzu odvedeni i vězni pracovní výchovného tábora, patrně kvůli tomu, že pracovní úřad nebyl s to poskytnout síly obvyklou cestou.¹³⁰³ Čas od času dokonce úředníci pracovních úřadů dělali razii mezi

---

¹³⁰¹ „Ten Čech nám říkal: „Děvčata, pojedete.“ Já jsem říkala, že nemusím. Ostatní byly jednadvacátý ročník, byly mladší než já. (...) Já jsem se hájila tím, že jsem ročník 1918 a že mám zlomenou nohu. Oni mi ale řekli, že dostanu práci, která mi bude vyhovovat. Ta fabrika na hračky se musí zavřít, ta že prý nemůže existovat. (Továrna Ladislava Stráského v Trhových Svinech, kde jmenovaná předtím pracovala. – pozn. T. K.) *Dělaly se tam vláčky a všelijaké hračky.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 2.

¹³⁰² „Běžící pásy se zastavily, mistři nadávali, že nesplní denní plán. Před správcovnou se vytvořila dlouhá fronta mladých chlapců. Vstupovali jsme tam jednotlivě. Dva muži v naleštěných holínkách, z nichž jeden hovořil česky, dále náš závodní lékař a německý lékař z Ledče nad Sázavou. Obnaženi do půlky těla předstupovali jsme před lékaře. Závodní lékař se každého ptal na jeho zdravotní stav. Snad každý se najednou cítil nějak nemocný (to jsme si později řekli mezi sebou). Já si stěžoval na průdušky, ale nepomohlo to. Verdikt z úst německého lékaře zněl „TAUGLICH!“ Proto jsme se zprvu domýšleli, zda snad nejde o odvod k armádě Vládního vojska, vytvořené z příslušníků Protektorátu. Všichni z nás, kteří jsme prošli správcovnou, jsme byli uznáni schopnými. Pak nás jeden gestapák (?) špatnou češtinou informoval, že v pondělí 20. října odjedeme do „Reichu“, kde budeme pracovat pro blaho německé říše. Sraz odvedenců byl určen na pondělí v 07 hodin v Ledči nad Sázavou před pracovním úřadem. Pak jsme se vrátili do dílen, které nepracovaly – pojízdný pás s botami byl pro naši nepřítomnost zastaven. Hned po „odvodu“ jsme se domluvili, že do práce už nenastoupíme, protože se musíme chystat na odjezd. Toto jsme sdělili svým mistrům a z továrny odešli. Mistři byli touto akcí silně rozhořčeni, protože byli zodpovědni za plnění denního plánu, který v onen den splnit nemohli pro naší nepřítomnost.“ K. JELÍNEK, „Tauglich!“, in: J. KAREN (ed.), *Kruh života a smrti*, 1. díl, s. 13-14.

¹³⁰³ „Koncem srpna 1943 nás v kárném táboře nastoupilo mimořádně na apel na 45 „táboráků“. Přijeli Němci v černých uniformách se psy. Na koho esesák ukázal, musel vystoupit. Vybrali nás padesát a hned nás umístili pod dohledem četníků v odděleném baráku. Po třech dnech nás z Kunčiček u Ostravy odvezli na nádraží. Odevzdali nás do transportu mezi nasazené a dozvěděli jsme se poprvé, že jedeme k Luftschutzu do Kielu u Severního moře. Původně mělo být v transportu 150 mužů z Ostravska. Jakmile se dověděli, že mají jet do Německa, z různých důvodů se tomu snažili vyhnout a třeba si sami způsobili zranění. Němci to řešili tak, že stav doplnili z kárného (pracovní výchovného – pozn. T. K.)

návštěvníky kaváren.¹³⁰⁴ Osobně se domnívám, že účel těchto akcí byl spíš teatrální a propagandistický. Úřady tak zřejmě chtěly dát za pravdu aktivistickým novinářům, kteří tvrdě v tisku pranýřovali morálku „kavárenských povaleců“.

Jak to vypadalo po odvodu? Odvedenec na práci do Říše v drtivé většině případů neměl mnoho času. Mezi návštěvou pracovního úřadu a odjezdem do „rajchu“ bylo často jen několik dní.¹³⁰⁵

Většina odvedených lidí si netroufala se rozhodnutí úřadů nějak vzepřít, jelikož za nesplnění hrozily přísné sankce. Někteří lidé to chápali sice jako nepřijemnou, ale neměnnou skutečnost.¹³⁰⁶

Jiná byla samozřejmě situace odbojářů, kteří se nechali na práci do Říše odvést dobrovolně, poněvadž se tím mohli dostat z nebezpečného dosahu místní služebny Gestapa.¹³⁰⁷ Tyto případy jsou ale výjimečné. „Normálním“ lidem se do „rajchu“ pochopitelně nechtělo.

---

tábora.“ Vzpomínka J. K. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 19/99, s. 10.

¹³⁰⁴ „Lidé už ani v kavárně nebyli bezpeční; čas od času objevovaly se tam orgány práce a sbíraly všechny, kdož neměli u sebe doklady, že jsou totálně nasazení. Ale lidé byli stateční, i přes toto nebezpečí navštěvovali kavárny.“ V. KAPLICKÝ, *Ďáblem posedlí*, s. 291.

¹³⁰⁵ „Jeden den jsme byly na pracáku, bylo to tak k polednímu. Druhý den jsme byly doma a třetí den jsme jely.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 2. „To bylo během týdne.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 2. „To netrvalo děle než čtrnáct dní.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 2.

¹³⁰⁶ „Všude na těch obsílkách se psalo, že neuposlechnutí se přísně trestá. Byla bych skutečně zle postižená. To jsem si nedovolila.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 2. „Tomu se asi nikdo neubráníl. Někdo třeba utekl. Nebyl doma. Jak se s ním zacházelo, to už si nevzpomínám. Na té vsi nás bylo hodně kluků z těch ročníků, které byly nasazované. Nikdo se ani nijak necukal. Říkalo se: „On zase šel támhle ten Pepík těch nebo Václav támhle těch. Jsou tam a vy musíte taky.“ Ale že by někdo nešel, to se nedá říct. Báli se. Báli jsme se.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 2. „Všichni kluci z Peček, které povolali do rajchu, šli, šel jsem taky. Bral jsem to jako osud, tehdy na tom nebylo nic výjimečného.“ Z. SÍLOVÁ, Radovan Lukavský, s. 37.

¹³⁰⁷ „Zašla jsem za vedoucí oddělení, korpulentní veleárijskou dámou s plackou s hakenkrajcem na nadrech, a poprosila ji, zda bych nemohla jet mimořádně dřív, nemohu už vydržet touhou po práci v říši. Byla nadšena, objala mne kolem ramenou a dala přítomným za příklad lásky českého národa k režimu.“ L. SINKULOVÁ, *Byla jsem někdo jiný*, Praha 1983, s. 35. „Pro mne bylo nuceně nasazení jistou záchranou před gestapem, jak mi po osvobození sdělil Alois Krč, který se to dověděl u soudu v Breslau.“ Vzpomínky Miroslava Kiši.

Výmluva na nucené nasazení také někdy posloužila osobám na útěku. Pokud se setkali v neznámých končinách s nějakými místními obyvateli, kteří se na ně dívali skrz prsty, byla výmluva na návrat z „rajchu“ či odjezd za prací přijatelným alibi.¹³⁰⁸ Lidé si pochopitelně potřebovali být jistí, že osoba, která se potlouká kolem jejich venkovského domu, není provokatérem Gestapa, případně zahraničním parašutistou – oba případy totiž mohly místním způsobit nežádoucí komplikace, kdy už šlo o ohrožení života.

Cestování do neznáma

„Počátkem října 1942 odjížděli. Nebe cedilo vodu, střechy se leskly jako oči, které se loučí, nástupiště se zmítalo jako od základů vyvrácené mraveniště. Kdo odjížděl a kdo zůstával? Kdo komu dodával odvahu, kdo koho utěšoval a konejšil? Lokomotiva přitáhla na nástupiště dlouhou řadu vozů a pronikavě hvízdla. Tím

---

http://www.palkovice.cz/listy/resouce/opl12_02.htm ze dne 17. 7. 2005. V Říši se také ukrýval komunistický odbojář Jaroslav Benda. Ten nejdříve v listopadu 1941 spolu s odbojářkou Marií Krausovou opustil Prahu, která mu začala být nebezpečná a odjel do Sušice. Protože zde pobývali ilegálně, stal se po určité době jejich pobyt zde neúnosným a proto se za pomoci bratranců Jílkových dostali do Mnichova. Benda zde pracoval jako údržbář, Krausová jako kuchařka. Nakonec byli ale stejně dopadeni. Bylo to díky tomu, že Krausová poslala poštou jako dárek svému synkovi jakýsi kabátek. Na to přišla konfidentka Gestapa Kutheilová-Mydlilová, která byla vzdálenou příbuznou Krausové. Její udání přivedlo smrt několika lidem, včetně obou ukrývajících se odbojářů. Popravení byli v červnu 1942 za heydrichiády v Táboře. J. KOROSTENSKI, Jaroslav Benda, České Budějovice 1983, s. 54-55.

¹³⁰⁸ „Řekla jsem tedy, že vzhledem ke klidu a zahradě mi slavník na zemi vadit nebude, ale že musím ještě dnes do Prahy do úřadu: nespádn-li do totálního nasazení, vrátím se ještě večer, dám jí zálohu a ostatní uvidíme. Souhlasila. „Jen abyste nemusela do toho rajchu,“ starala se, zřetelně pod dojmem mléčné konzervy (kterou Židovka na útěku před transportem Heda Kaufmanová dotyčně dala jako výraz díků za přechodný azyl. – pozn. T. K.).“ A. SLAVÍČEK (ed.), H. Kaufmannová, Léta 1938 – 1945, s. 156. Pokud se mladá žena potřebovala zbavit dotěrného nápadníka, který ji blíže neznal, mohla jako protiargument vůči „zájemci“ použít smyšlené nucené nasazení svého milého: „Bába mne nahlas velebila. Bohužel také v sousedství. To mělo následek, který jsem nemohla vůbec potřebovat, i když byl v podstatě komický – nějaký mladíček si mne přišel otaxirovat, jestli by s tou slečnou z Prahy byla nějaká zábava. Naštěstí měl jiná estetická hlediska než bába, které jsem se asi zdála mladší než ve skutečnosti. Aby se podobné incidenty neopakovaly, řekla jsem bábě rezolutně, že mám vážnou známost, toho času totálně nasazenou – zkrátka bájila jsem, jak jen to šlo.“ A. SLAVÍČEK (ed.), H. Kaufmannová, Léta 1938 – 1945, s. 157.

hvizdem byly od sebe rázem odděleny dvojice a hloučky a chlapci nastupovali. Kufry, balíky, batohy, klobouky, hlavy bez čepic, ústa, ruce, smích, klení. Nastupovali rychle, spěšně, jako by se už ani dočkat nemohli chvíle, kdy vlak odrazí od šedivého mola nádraží, na němž zůstanou rodiče, děvčata, známí, a smutek a rozpačitost. A vlak se rozjel, lokomotiva brousila na místě, lidé ustoupili od vagónů, zvedli ruce, křičeli, mávali, kulisa šedivého nádraží se zvolna rozjela, byla odsunuta a odkryla křižovatku s nadjezdem, panoráma provlhlého města, pilíř chrámové věže, stužku řeky, křížek na rozcestí, auto na silnici, les...

Kapky deště úhlopříčně brázdily tabule zavřených oken, chlapci seděli mlčky, opuštěně, v kapsách stejné listy popsaného papíru, na nichž pracovní úřad řečí německou a českou vyznačil podobu příštích dnů, měsíců – a snad i roků. Věc: totaleinsatz. Trvání? Bis zum kriegsende.¹³⁰⁹ Jsou otázky, na něž ani úředník z Čedoku¹³¹⁰ nedokázal odpovědět.¹³¹¹

Po odvodu na pracovním úřadě zaplavila mladé lidi směs pocitů, které byly značně proměnlivé: lítost, smutek, zahořklost, ale i zvědavost.¹³¹² Už za několik dní po odvodu na „pracáku“ se měli mladí Češi vypravit k vlakům, které je odvezou do neznáma.¹³¹³ Podle jednoho z pamětníků to bylo horší, než když se později po válce jezdilo na vojnu, neboť tehdy se alespoň vědělo, kam se jede. Říše ale byla velkou neznámou.¹³¹⁴

---

¹³⁰⁹ Až do konce války.

¹³¹⁰ Doprava mladých českých lidí na práci do Říše byla opravdu náplní cestovní kanceláře Čedok.

¹³¹¹ K. PTÁČNÍK, Ročník jedenadvacet, Praha 1978, s. 5-6.

¹³¹² „Pocity byly všelijaké, jedno mi to nebylo, ale tenkrát jsem byl mladý a nevěděl jsem, co mě čeká. (...) Venkovský kluk a zkušenosti žádné.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 1.

¹³¹³ „Já nevím, jestli jsem se vůbec dozvěděl, že budu pracovat někde na stavbě. (...) Jeli jsme doslova řečeno do neznáma.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 3.

¹³¹⁴ „Přirozeně tady v Budějovicích se loučili budějovičáci a jejich rodiny a popřípadě rodiny těch chlapců, které tady v okolí bydlely. Pokud je mi známo, tak byli z těch vesnic, co jsou tady v okolí Budějovic. (...) A s nimi se ty rodiny loučily, takže tam byl ponejvíce pláč, smutnění a tak. Mělo to daleko dramatičtější průběh než bylo, když jsme jeli na vojnu. To bylo takové spíš radostné, když se jelo na vojnu. Loučila se děvčata, plakala taky, ale vědělo

Jak asi vypadaly přípravy lidí na odchod do cizí země? Co všechno si brali s sebou? Některé vybavili rodiče víc,¹³¹⁵ jiní toho s sebou tolik nevezli.¹³¹⁶ Na vybavení budoucích nasazenců se podepsaly majetkové poměry, ale i vztahy v rodině.¹³¹⁷ Progresivnější jedinci si s sebou vezli pracovní šaty, poněvadž netušili, zda od svého nového zaměstnavatele vůbec něco vyfasují.¹³¹⁸ Kdo mohl,

---

se, kam ten chlapec jede. Kdežto tadyhle se jelo doslova do neznáma. To bylo neznámo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 4.

¹³¹⁵ „Máti mi přichystala kufr a příruční tašku. Zachoval se seznam toho, co mi na cestu zabalila: 15 kapesníků, 3 páry onucí, 5 párů ponožek, 4 ručníky, 3 páry rukavic, jednu šálu, chránítka na uši, 2 čepice, 3x prádlo, svetr, pulover, 2 pracovní kalhoty, 2 pracovní kazajky, oblek, nátepníčky, mazadlo na boty, rýžák, kartáč, polobotky, bačkory, šněrovadla, papíry na psaní, pohledy, mycí a holicí potřeby, šití, učebnici němčiny a slovník, hodinky, kudlu, kalendář, zápisník, flétnu. K jídlu: chleba, vánočku, perníčky, cukr, sůl, pepř, papriku, lžici a hrnek na vaření.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 15.

¹³¹⁶ „Nic jsem si s sebou nebral, protože nám řekli tenkrát na pracáku, že (...) pracovní oděv a boty nám dají na místě. Takže jsem si nic nebral.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 2. „Na tom pracovním úřadě nám říkali, že tam okamžitě dostaneme jídlo a budeme ubytováni. Velké přípravy nebyly.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 3. „Vzal jsem si šaty na sebe a nějakou košili. Prádlo jsem dal do kufříku. To jsem si všechno bral s sebou. Jinak jsem nepotřeboval nic. Za prvé jsem nevěděl, jak tam budu dlouho ani co budu dělat. Neměl jsem s sebou žádné pracovní šaty. Jen civilní. V čem jsem chodil normálně po ulici, v tom jsem jel do Německa.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 3. „Normální vybavení. Oblečení, ruksak. Každý měl ruksak, nějakou tašku s jídlem a podobně.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 3.

¹³¹⁷ „Sbalila jsem si jenom to nejnnutnější. Moc věcí jsem neměla, protože jsem měla nevlastní matku, která byla typická macecha. Akorát maminka chlapce, se kterým jsem tehdy chodila, mi poslala bábovku. To bylo všechno. (...) Protože jak říkám, tatínek byl podruhé ženatý. Bylo dost bídy. Vše bylo na lístky. Sbalila jsem si skutečně jenom „pár švestek“. Až potom sestra, která sloužila v Praze, mi poslala nějaké věci. Něco sehnala, a ještě se mi snažila něco ušít. Takže já jsem toho moc neměla.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 3. „Máma mi dala jen to nejnnutnější. My jsme nic moc neměly. Táta zemřel, když mi bylo čtrnáct. Sestra byla o dva a půl roku mladší. Peníze nikde žádné. Žádná příprava nebyla. Do kufru se daly nějaké hadry, které jsme měly. A jelo se.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 2.

¹³¹⁸ „Bylo mi dvacet roků, to znamená, že vzhledem k mé povaze jsem se na to díval jako na takovou velkou neznámou. To především. Snažil jsem se spoléhat na to, že budeme pracovat v nějakých takových horších nebo stísněných podmínkách, tak jsem se snažil získat nějaký oblek. Víím třeba, že jsem sháněl boty. Pokud možno pevné boty, možná i něco na sebe. S sebou jsem si vezl takové staré oděvy, protože jsem věděl, že v nějakém takovém provozu budu. Vůbec žádné oblečení jsme nedostali. Já jsem ho neměl. Všichni jsme na tom byli

obstaral si na cestu i nějaké potraviny¹³¹⁹ nebo věci, které se nechaly využít i jako náhradní platidlo – cigarety.¹³²⁰ Pokud se odjezd odehrával v zimním období, museli lidé, kteří opouštěli svou zem, zohlednit i tuto okolnost.¹³²¹

Ruku v ruce s přípravami věcí na odjezd šlo smutné loučení s přáteli a nejbližšími rodinnými příslušníky.¹³²² Někdy se s odjíždějícími loučili i jejich

---

stejně. Takhle to bylo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 3-4.

¹³¹⁹ *„Nějaké rohlíky, nějaký chléb a maso. Poněvadž jsem byl z řeznictví, tak jsem si vzal nějaké buřty. To bylo všecko. A nějaké to pití akorát. Nějakou láhev s pitím. To bylo všechno.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 3.

¹³²⁰ *„Akorát jsme se zásobili cigaretami.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 4.

¹³²¹ *„Bral jsem si věci osobní potřeby, hygienické pomůcky a podobně. Dvoje šaty a dvoje boty. Věděli jsme, že když pojedu v lednu 1942 do Salzburgu, že bude půl metru sněhu. Možná i víc. Měl jsem zimní boty, čepici, zimák a rukavice. (...) V protektorátu už bylo vše na lístky. Maminka obstarávala, co mohla. Každopádně upekla buchty, dostal jsem namazaný krajíc. Na první dva tři dny jsem byl zásobený.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 3.

¹³²² *„Loučení s našimi drahými se neobešlo bez předstíraného hrdinství i bez nefalšovaných slz. Provázel mě mamčin křížek na čelo a otcovo: „Bud' na sebe opatrná, chovej se vždycky čestně a pamatuj, že jsi Češka!“ Teprve dnes pochopím, co prožívali všechny ty maminky a tátové. Posílali totiž své děti, až dosud obklopené láskou v ochranné tvrzi rodiny, se vštěpovanými ideály ctnosti i čestnosti, pravdy, humanity a svobody, jako nádenice do nepřátelské země.“* S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč.... Totální nasazení dívčího ročníku 1924 trochu jinak, Praha 2001, s. 24. *„Postupně se loučil s přáteli a známými; přitom poznával, kdo s ním opravdu soucítí a umí se vžít do jeho situace – a kdo svou účast spíše předstírá a v skrytu se raduje, že on sám nasazení unikl.“* V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 16. *„Loučil jsem se se známými a příbuznými. Každý mi dal něco na cestu nebo slíbil, že až mi budou naši posílat balík, něco mi tam přidají. Od tety Milady jsem dostal modlitbičky, od dědy ze Lhoty rady, abych si zachoval zdraví a nikdy se nemrzałil, od strýce Nizkých radu, že sušené kůrky z chleba posilují, abych je nosil s sebou, kdyby nás někam hnali, od pana řídicího radu, abych zbytečně nikam nelez, kam nemusím, od táty rady, jak se mám krýt v případě náletů a rady frontového vojáka, podobně i od dědy ze Lhoty. Kromě toho mi všichni slíbili, že mi občas pošlou něco na přilepšenou. Další poučení se týkala toho, jak mám sabotovat, jak nic nedělat, jak si přivodit nebo zvýšit horečku aj. Od dědy Františka jsem dostal starou, ještě švabachem psanou modlitbičku, kterou jsem měl nosit stále při sobě, aby mě chránila.“* L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 15-16. *„Otec mi dával rady do života, maminka mi dala požehnání. Byly u toho i slzičky. Co bych to neřekl. Nikomu se tam nechtělo s radostí.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 2.

učitelé, jako třeba v případě některých studentů bohosloví.¹³²³ I spolužáci z jiných tříd chodili vyprovázet své nešťastné kamarády.¹³²⁴ Odjezd za prací rozdělil i lidi, kteří si byli více než blízcí. Nucené nasazení se tak stalo i prubířským kamenem pevnosti vztahu mezi mužem a ženou.¹³²⁵

Poté, co si chlapani a dívky vzali věci, odešli na nádraží k transportu. Ne všechny mladé lidi ale někdo doprovázel. Pokud byli rodiče v zaměstnání, jen těžko se mohli uvolnit na to, aby doprovodili syna či dceru na cestě do neznáma.¹³²⁶ Někteří se museli vypravit k transportu do většího města, i třeba několik kilometrů vzdáleného.¹³²⁷

Jak to vypadalo na nádraží chvíli před odjezdem?¹³²⁸ Odvedenci pro práci v Říši se nejdříve shromáždili ve vyhrazených prostorech, kde byly prováděny

---

¹³²³ „Počátkem ledna roku 1943, za večerní tmy, zdůrazněně ještě protiletectkým zatemněním, stála před hlavním nádražím v Praze skupina dvanácti bohoslovců. Odjížděli na nucenou práci do Berlína a loučil se tam s nimi Dr. Vondráček, vicerektor pražského semináře. Přišel jsem téměř poslední a spatřil jsem je na chodníčku elektrické dráhy, poněkud zamklé a choulící se zimou. Každý měl alespoň dva kufry se šatstvem a potravinami, pokud se daly sehnat. Nevěděli jsme totiž, zda nás nepošlou z Berlína ještě dále, někteří lidé museli putovat do totálního nasazení až do Norska.“ A. ODVÁRKA, *Zakázaná kniha*. V říši zlomeného kříže, Sedlec-Prčice 1996, s. 5.

¹³²⁴ „Kdo se přichází rozloučit? Profesoři, spolužáci z jiných tříd. „Bud' statečná, piš, upřímně piš!“ Slzy a stisky rukou, polibky.“ B. HERBERGEROVÁ, *Z deníku*, in: C. MOTL (ed.), *Byli jsme totálně nasazení I. Almanach vzpomínek a dokumentů z 2. světové války*, Praha 1991, s. 4.

¹³²⁵ „Se svým chlapcem jsem se rozloučila už den před odjezdem. Bylo to všechno nějak nervózní a neosobní a tím vlastně bez bolesti. Ta se dostavila až později. Uvidíme se vůbec ještě někdy? Kdy? Bude to po válce? Budeme mít ze shledání radost? Odpovědi nám mohl dát jen čas, a pro přítomnost zbylo jen jediné „Budu mít o tebe strach. Často piš!“ Válka není vůbec dobrá pro velkou lásku – leda smutnou a nešťastnou. Šťastná bývají až někdy shledání.“ S. ZVĚŘINOVÁ, *Devatenáct nám bylo pryč*, s. 23-24.

¹³²⁶ „To jsem musel sám, protože rodiče byli v zaměstnání a sourozenci taky. Akorát ta jedna holka nejmladší, ta snad byla ve škole. Takže jsem odcházel sám. A rozloučili jsme se den předtím večer. Tak mi potřásl rukou někteří a tím to haslo.“ Archiv autora, *Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003*, s. 2.

¹³²⁷ „Ač jsem byl z Veselí (které bylo na trase transportu. – pozn. T. K.), musel jsem nastoupit do transportu v Českých Budějovicích.“ Archiv autora, *Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004*, s. 3.

¹³²⁸ „Táborské nádraží – TABOR – TÁBOR – 15. února 1944. Kolik transportů už od počátku války tohle nádraží vypravilo do daleké ciziny! Brána do světa, brána do nového života. Stovky mladých odjíždějí, stovky lidí se s nimi přišly rozloučit. Z depa přijíždí obrovská lokomotiva v čele s mohutným symbolem, velikým písmenem V - vítězství, Viktoria. Připínají

prezence přítomných.¹³²⁹ Pokud se tak dělo na velkých nádražích, dostávali na cestu i nějaké potraviny – většinou chléb s vuřty.¹³³⁰ Pokud transport vyjížděl z malého města, došlo k vybavení jeho pasažerů až později ve větší stanici, kde se

---

osm vagonů a vlak je připraven. Evidence, nástup, loučení a ještě loučení, klení, nadávání. Sbohem mámo, sbohem táto, sbohem milá, sbohem kamarádi, piště, posilejte balíky, chleba! Vždyť my se vrátíme, přece všichni víme, jak je to na frontách! Vlak se pohnul, všechna okna jsou dole, mávání, pláč dívek, už jsou vzdáleně pryč. Nejkrásnější věk v lidském životě – devatenáct let – odjíždí. Nádraží mizí, mizí i rybník Jordán, zasněžená pole, louky, lesíky, jižní Čechy. Jen ta pospolitost stejně postižených lidských osudů drží se pohromadě. Bezmocný a bezbranný vztek, zlost, pocit nespravedlnosti a křivdy drží každý sám v sobě, že se musí loučit s těmi, které má rád.“ J. A. ŠVEC, Moji synové, s. 12-13.

¹³²⁹ „Rodinné loučení oddaloval Vlastimil až do chvíle, kdy již musel odejít na vlak. K Wilsonovu nádraží, přejmenovanému předchozího roku na Hlavní, ho doprovodil pouze otec. Nikoli ovšem k vlaku, ale jenom ke zvláštnímu vchodu do nádraží (západně od vchodu hlavního), vyhrazenému pro „nasazence“. Zde se musel se synem rozloučit. U vchodu ukázal Vlastimil svolávací lístek a dostal pod jednu paži veku chleba, pod druhou několik buřtů.“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 17. „17. února 1944 v pozdních večerních hodinách nás pořadatelé tohoto ohromného stěhování národů seřadili už jen jako „numera“ v prostorách budějovického nádraží. V halách nebylo k hnutí, hlava na hlavě; přátelé se zoufale hledali.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 23.

¹³³⁰ „Šel jsem namáhavě se svými těžkými zavazadly a tu najednou kdosi přiskočil ze tmy, uchopil mne za ruku s kufrem a vsunul obratně pod paži veku chleba. Z druhé strany pak jiný zavěsil rychle na krk šňůru vuřtů. Byly to potraviny na cestu a ti lidé je rozdávali s tak úžasným cvikem, že jsem si pomyslel: „Kolik tisíců lidí muselo již projít pod jejich rukama.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 5. „Dali nám na krk deset buřtů. Měli jsme to jako ruzenec na krku. A k tomu půl chleba.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 3. „Sešli jsme se v hale, kde nás zkontrolovali. Odevzdali jsme ty „šajny“, ty povolávací rozkazy. Sešli jsme se s doprovodem a naložili nás do vagónu. Každému dali tak půl bochníku chleba, nějaké buřty a jeli jsme.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 3. „Prvou kontrolou jsem prošla za administrativního nezájmu. Řada se pomalu posunovala ke dveřím na perón, tam byla dlouhá kontrola, hrozivější. Z každé strany dveří stál jeden vypasený symbol v hnědé uniformě, se zářivě červenou páskou a haknkrajcem na rukávě. Když jsem došla, každý z řežníků mne popadl za ruku, zvedl ji, a než mi doběhlo leknutí až do konečků nervů, měla jsem pod každým paždím balíček. Ve vlaku jsem z jednoho z nich vybalila půl veku chleba a z druhého čtyři buřty. Ach, vy pražské buřty. Kdybych šla na kraj světa, budou mne provázet jako vidina šťastného snu.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, Praha 1983, s. 45. „Každý jsme dostali sáček, asi dvě housky a jeden romadúr, kolečko salámu, možná jedno jablko.“ Vzpomínka H. K., in: J. HAVLÍKOVÁ – L. VONDRYSKOVÁ (edd.), Místo určení: Sársko, s. 34. „Akorát když jsme nastupovali v Budějovicích, tak jsme každý dostali dvě vařený vejce, sýr, jestli rohlíky to byly nebo chleba a salám.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 4.

několik vlaků spojilo v jeden a utvořily ohromný transport, který již mířil do Říše.¹³³¹

Poslední loučení s nejbližšími (pokud samozřejmě své drahé doprovodili) ale probíhalo přímo na peróně před vlakovou soupravou. Právě zde se odehrávaly ty nejsrdceryvnější scény, které nemohly jistě nechat ani nezúčastněné přihlížející chladnými. Zde se rozbíjely rodiny a přetrhávala přátelství.¹³³² U některých transportů vyhrávaly kapely, nicméně dusnou atmosféru jejich hudba rozptýlit nedokázala.¹³³³ Mnoho mladých lidí pocíťovali vůči svému osudu otupělost kombinovanou se smutkem.¹³³⁴ Šli tam, kam nechtěli. Chtěli zůstat doma, ale na

---

¹³³¹ „Tady z Vodňan jsme jeli na takové dovybavení do Plzně. A z Plzně do Prahy. Z Prahy byl teprve vybaven ten hlavní transport.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 2. „Z Budějovic jsme jeli vlakem do Prahy, kde jsme asi přes hodinu čekali. Připojili k nám další vagóny a pak jsme jeli celou noc až do rána. Do čtvrt na devět.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 2.

¹³³² „Rozloučil jsem se s otcem. Objali jsme se a poplácali po ramenou, potřásli si rukama, popřáli zdraví a brzké shledání. Ostatní kluci, které doprovázely maminky a snoubenky, se loučili velice bouřlivě, s pláčem a nářkem, s přísahami věrnosti a jinými scénami. Tehdy mi táta řekl: „Kdybys měl holku, tak by mě k tobě ani nepustila.“ Pak ještě poznamenal, že se se mnou rozloučila doma. Ted' pláče a vzpomíná doma, jestli na to má čas při práci kolem hospodářství. Nevím, jestli táta věděl, že jsem tehdy tajnou lásku měl, se kterou jsem se byl rozloučit večer před odjezdem. Nestačili jsme si však ani dát pusu na rozloučenou, natož něco slíbit. Její maminka stála ve dveřích a volala na ni, aby se rozloučila a šla už domů. Řekli jsme si, že si budeme psát, ale psal jsem jen já. Později jsem se dozvěděl, že na mě zapomněla a chodí s panem Ing. C. Vladimírem Ždímerou, se studentem obchodní a ekonomické fakulty, který utekl z Prahy, když Němci zavřeli vysoké školy. Byl tehdy ve druhém ročníku a poflakoval se na vesnici, aby nemusel do Reichu.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 17. „Rodiče brečeli, jelikož nevěděli, kam ty jejich děti jedou. My jsme jeli neznámo kam. Nikdo jsme nevěděl, kam jedeme.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 2.

¹³³³ „Atmosféra byla strašně dusivá. Na nádraží bylo několik kapel, které briskně vyhrávaly. Při odjezdu nám vyhrávalo několik dechových kapel. My jsme brečely.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 3.

¹³³⁴ Nikomu nebylo příliš do řeči. Nechtěli to na sobě dát znát. Smích zněl nějak křečovitě, vtipy, které se říkaly, také nešly upřímně od plic. Cítili, že je válka zasáhla svou tlapou a vtahuje je do svého nitra. Věděli, že se stávají její přímou součástí. Doma to tak necítili. Přes všechno nebezpečí a útlak byli prostě doma. Ted' došlo k zásadní změně v jejich životě. Ta změna byla tvrdá a byla docela jasně cítit. Byli posláni do Německa na nucenou práci a tím svoji účast na válce pocíťovali otevřeněji a bezprostředněji.“ O. ZÁCHA, Videňská cela, s. 10.

druhou stranu si svým odporem nepřáli ohrozit vlastní rodinu. Bylo to opravdu těžké dilema.¹³³⁵

Na peróně se před odjezdem pohybovali i zástupci pracovních úřadů, kteří dohlíželi na to, aby odjezd nebyl ničím narušen a v pořádku proběhl. V Českých Budějovicích se takto „loučil“ s budoucími nuceně nasazenými šéf referátu pro pracovní nasazení Buchner. I zde se plně projevoval jeho negativní vztah k českému etniku.¹³³⁶ Na nádraží bývala i policejní asistence. Policisté a četníci byli využíváni k tomu, aby dopravili k transportům jedince, kteří se vzpouzeli.¹³³⁷

Přesto je však nutno dodat, že tento způsob odjezdů za nucenou práci z protektorátu byl mnohem civilizovanější oproti tomu, co se odehrávalo na východních územích. Zde totiž probíhal regulérní „hon na lidi“ či spíš „hon na otroky“. Lidé byli chytáni na ulicích, bylo jim vyhrožováno odehnaním dobytka nebo zapálením dvoru, pokud se nepřihlásí. Rodiny byly rozdělovány, u těhotných

---

¹³³⁵ „Nikdo nevěděl, kam se jede. To se dá těžko vylíčit, jestli jsme se báli nebo nebáli. Věděli jsme, že tam musíme jet a nemůžeme se tomu vzepřít. Nikdo se taky tomu moc nevzpíral, protože měl třeba rodinu a bál se, aby nebylo ublíženo někomu z té rodiny. Tyhle pocity se dají jen velmi obtížně popsat. Těžko se to popisuje.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 3.

¹³³⁶ „Nádraží bylo plno dělníků jedoucích do Říše na práci. Jedni jeli do Braunau, druzí do Steier. Byl to bolestný pohled, když stáli v šeru před nádražím u svých kufárků a policisti od nich odháněli známé. Buchner, ona svině, který se přičiňuje o to, aby jich co nejvíce do Říše jelo, obíhal kolem a řval německy na dělníky. Buchner je znám v Netolicích, právě Iva Stejskal mě naň upozornil. Takovéto výjevy jsou nyní časté. Pamatuji se, když jezdili studenti do Moravské Ostravy, do Linze a snad i na franc. hranice. Zpívali a křičeli: „Jedeme na Tobruk.“ I z naší oktávy jich jelo hodně. Než odjížděli, přišli se rozloučit se Ždárskou, právě když jsme měli matematiku. A Linhart prý jednomu nasolil ještě dvě sardale na rozloučenou. Proslýchá se, že jsou oblékáni i do vojenských uniforem a posíláni do Francie do protiletické obrany. – Dnes jich odjíždělo asi 400. Studenti ne. - Cestování v málo osvětlených vozech je takové útulné.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 16. 11. 1942, (nestránkováno). „Buchner tam pobíhal. Toho už jsem znal. S tím jsem přišel do styku, když to na mě spadlo. (...) Byli to lidé, kterým jsme nemohli rozumět. Byl strohý. Mluvil jen německy.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Mařhou ze dne 26. 4. 2004, s. 3. „Před odjezdem vedoucí (!) zdejšího pracovního úřadu pan Buchner – nacista, řečnil, sliboval, co všechno bude.“ Vzpomínka H. K., in: J. HAVLÍKOVÁ – L. VONDRYSKOVÁ (edd.), Místo určení: Sársko, s. 33-34.

¹³³⁷ „Některé tam přiváděli policisté z naší policie.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 3. „Zelený anton jezdí sem a tam a sváží ty, kteří si protáhli dovolenou nebo si postavili hlavu, že do rajchu nepůjdou.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 45.

žen nacisté prováděli potraty. Cestou k nástupu do uzavřených nákladních vagónů na nejbližším nádraží museli budoucí ostarbeiteři absolvovat dlouhé pochody. Ti, kteří nezvládli tempo, byli ubiti nebo zastřeleni.¹³³⁸ Ve srovnání s uvedeným příkladem na tom byli čeští odvedenci podstatně lépe. Dokonce se jim dostalo i jistého „vyznamenání“.

S některými transporty se totiž přicházel rozloučit i ministr Emanuel Moravec, hlavní provinilec, kolaborant a viník nuceného nasazení mladých lidí z Protektorátu Čechy a Morava. Není nejmenších pochyb o tom, že se jeho přítomnost u odvedenců nesetkávala s žádným kladným ohlasem.¹³³⁹

Vraťme se ale ještě na nádraží. Poté, co se skončilo loučení, se od sebe skupiny lidí oddělily. Rodiče, lásky, známí a přátelé zůstali na nástupišti, hoši a dívky nastoupili do připravených vagónů.¹³⁴⁰ Někdy samozřejmě došlo k tlačenci,

---

¹³³⁸ M. SPOERER, Nucené práce pod hákovým křížem, s. 71.

¹³³⁹ „Procházel se s nasupenou tváří, v oknech viděl jen mrazivé pohledy. Ale jen do okamžiku, než se pohnul vlak. Někdo na něho cosi vykřikl a jako by to byla rozbuška, nastala ve všech oknech exploze. Co ten pán od nás slyšel, by stačilo na slušný slovník nadávek. Nezdál se tím překvapen, zřejmě už měl zkušenost. Sotva si dělal iluze, co si o něm myslí čeká mládež.“ J. URBÁNEK, Rozloučení v Praze, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazeni IV, s. 5. „V Praze jsme čekali asi dvě hodiny, než to všechno spojí dohromady. Uvařili nám tam eintopf. Dokonce se s námi přišel rozloučit i Moravec. Vyhrávala tam hudba vládního vojska. Moravec tam měl nějaké proslovy.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 3.

¹³⁴⁰ „Když nastoupil do příslušného vagonu, bylo tam již plno; zbývalo jen jedno volné místo – právě pro něho. Pasažéři se s jistými rozpaky seznamovali, někteří z nich popijeli pivo. Občas se ozval nucený smích, celkově tu však panovala stísněná nálada. Vlastimil marně hledal někoho známého a posléze se snažil nesměle navázat konverzaci se svými spolucestujícími.“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 17. „Slečno, dejte sem ten kufr, jedeš do Berlína, dej mi šluka, člověče mám pravou slováckou, dáme si, tady je místo, Máňo, pojďte sem, Tondo, vezeš ty boty, že sou velký, ty seš nějakej fajnovka, dejte ty nohy k sobě, ať mě není vidět, slečno, máte buchty, budu se vás držet, už přešla kontrola? Slečno, někdo na vás mává, ale na perón už nikdo nesmí, to jste se s ním měla rozloučit venku, stejně si tam najdete jinýho, pojďte, pustím vás k oknu. (...) Tak už přešla ta kontrola, sakra, co tak dlouho nejde, my jsme celá septima gymnázia, snad k Siemensovům, tak jsem jim říkal na pracáku, že ještě kulhám, ale doktor neřád, hned jsem poznal, že jste Růženka, a z obchodu, co, to umím hádat, ne, neblbni, dva už chytili, na záchod přece taky jdou, mám sestru v Kasselu, psala, že tam bombardujou.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 46.

protože vzhledem k počtu lidí, kteří se mačkali na nástupišti, to vypadalo, že ne všichni budou moct během mnohahodinové cesty sedět.¹³⁴¹

Nejhorší fází celého odjezdu byla ta chvíle, kdy vlak zahoukal, rozjel se a zanechal na peróně desítky zdrcených rodičů, přátel a milých. Nálada v tento moment byla nesmírně trudná. Zloba, lítost, pocit marnosti, smutek a slzy.¹³⁴² Některé transporty odjížděly do Říše v mnohem lepší náladě než jiné. Mladí lidé se uvolněně bavili, vykládali si šibeniční vtipy nebo i zpívali.¹³⁴³ Z písní při odjezdu do Říše mladí lidé zpívali národní písničky, ale výjimkou nebyla ani státní hymna bývalého Československa, která symbolizovala veškerý vzdor chlapců i dívek proti okupantům i proti svému trudnému údělu. I nuceně nasazení měli tedy své „protest songy“.¹³⁴⁴ Naprostá většina lidí ve vagónech však byla

---

¹³⁴¹ „Každý se tlačil do vagónů, aby dostal místo k sezení. V tom zmatku mi spadly na zem vuřty, našel jsem jiné, někdo našel zase moje, bylo tma a chvíli tlačence, ale nakonec jsme všichni seděli v neosvětlených železničních vozech.“ A. ODVÁRKA, *Zakázaná kniha*, s. 5.

¹³⁴² „Stary, rozdrkotany, neosvětleny a přeplněny vlak se rozjel z budějovického nádraží do nevládné mrazivé noci provázen chmurnými i zlobnými myšlenkami všech, kteří zůstali s vyprahlými srdci na nástupišti. Držely jsme se s Alenou v zoufalství křečovitě za ruce a horké slzy, tak hrdinně do poslední chvíle utajované, se nám jako vodopád řinuly po tvářích. Když člověk neví kudy kam, když má v srdci opravdu strašnou, nevyslovitelnou bolest, pak úlevu přinese jen blahodárný osvobozující pláč.“ S. ZVĚŘINOVÁ, *Devatenáct nám bylo pryč*, s. 24.

¹³⁴³ „Loučení s Moravcem jako by uvolnilo stlačenou pružinu. Ta tam byla dosavadní stísněná nálada, kdy každý byl zabrán do svých myšlenek a dělal si starosti. Po tom výbuchu jako bychom si uvědomili, že je nás mnoho, že představujeme určitou sílu a v dobách zlých dovedeme držet pohromadě. Najednou se budoucnost jevila v lepším světle. Začali jsme se uvolněně bavit, nechyběl šibeniční humor a postupně se z jednoho vagonu do druhého přeléval zpěv.“ J. URBÁNEK, *Do Rajchu s písničkou*, in: L. PODMELE (ed.), *Byli jsme totálně nasazení IV*, s. 5.

¹³⁴⁴ „Pak dali pokyn k nástupu. Nastoupili jsme do vlaku. V kupé jsem byl s kluky ze Šaplavy (Fr. Kubelka) a s Bohoušem Vaničkem ze Smidar. Bohouš, snad aby přehlušil smutek, organizoval zpívání písniček, jako: Tažko jste mě matičko... Už mě koně vyvádějí... Loučení, loučení... Až já na tu vojnu půjdu... Nešťastný šafářův dvoreček aj. Když jsme zpívali Československou hymnu, četníci, co tam měli udržovat pořádek, stáli a salutovali, i když jako hymna byla zakázaná. Na nádraží, než se vlak rozjel, bylo málem vzbouření a nechybělo ani volání: „Vraťte se, my vás schováme! Hitler to do jara prohraje! Nikdo si však nelehl na koleje, vlak se rozjel a my jsme zpívali: „Když jsme opouštěli Prahu... Českou legii... Hej Slované...“ a jiné.“ L. NEZKUSIL, *Z deníku nuceně nasazeného*, s. 17. „Najednou ucítil, že se vlak rozjíždí velmi pomalu, neboť souprava byla mimořádně dlouhá. A v tom celý vagon, stejně jako vagony ostatní, začal zpívat národní hymnu; přidal jaksi samozřejmě i *Nad Tatrou sa blýska*, aby nebylo pochyb, že se zde demonstuje za Československou republiku,

zamlklá a tiše snášela svůj úděl.¹³⁴⁵ Přesto se však odvedenci mezi sebou bavili a navazovali nové kontakty.¹³⁴⁶ Někteří jedinci si krátili dlouhou chvíli tím, že třeba hráli karty.¹³⁴⁷

Po nějaké době stísněnost opadla a lidé se začali znovu věnovat běžnějším záležitostem – třeba nepohodlí ve vagónech¹³⁴⁸ či drobným nepříznivým okolnostem.¹³⁴⁹ Chlapci a dívky hleděli z oken na ubíhající krajinu, seznamovali

---

v níž se všichni zpívající narodili, a proti německé okupaci. Pod velkou obloukovou střechou nad peronem to znělo mocně a velebně jako husitský chorál.“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 17. „Zpívali jsme „Kde domov můj“ navzdory Němcům. A odhodlaně. A jelo se směrem na západní Čechy. Na Mariánské Lázně, Cheb a Mnichov.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Mařhou ze dne 26. 4. 2004, s. 3. „Pocity a city se vykryštalizovaly z nádražního chaosu v touhu po projevu, sentiment se musí vyjádřit. Touha všech vyhnanců po vlasti právě ztracené, špatně maskovaná vynášením styků a možností v říši. Vyhnanci všech věků měli své písně.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 46-47.

¹³⁴⁵ „Byli jsme pokorní. Kvůli strachu z budoucnosti jsme se nijak neprojevovali.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Mařhou ze dne 26. 4. 2004, s. 3.

¹³⁴⁶ „Povídaly jsme si, seznamovaly jsme se s těmi děvčaty a pochopitelně jsme brečely. V první řadě. Já jsem byla vůbec poprvé někde ve světě. Jak se říká za humny. Všechno jsme to probíraly. Byly jsme zvědavé na to, jak se nám tam bude dařit, kde budeme a co tam budeme dělat. A tak dále. (...) Byli tam i chlapi. My jsme seděly jen pohromadě s děvčaty. Ale že bychom se kamarádily s některými už po cestě, to se říct nedá. Nevím. To si nepamatuji. Ale myslím, že ne. Řekly jsme si, že spolu budeme držet a že spolu budeme kamarádit. Byli jsme spolu ubytovány v lágru na jedné cimře.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 3. „V kupé se vytvořily skupinky, nejistým dávají pocit sounáležitosti s něčím pevnějším. Zkušenosti se vytahují. Lágrfíra (Lagrführer, vedoucí ubytovacího tábora. – pozn. T. K.) je svině, ale já to s ním koulím, pár cigaret, trochu škvarků, ale stejně dostane po válce na držku. Není v lágru zima, maminka mi chtěla dát deku, ne a ne dostat propustku a je vopravdu nemocnej, tak jsem mistrovi slíbil...“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 47.

¹³⁴⁷ „Nastoupil jsem do kupé, které bylo plné. První padlo: „Co budeme dělat? Kdo hraje karty?“ Hráli jsme mariáš. Ta otázka padla na mě. „Hrají.“ Protože jako kluci jsme hráli lízaný mariáš. Ale já se pustil tady do toho licitovaného. Když jsme přijížděli k Veselí, tak ten jeden chlapec říká: „Heleď se, pojď si to vyměnit. Než bychom dojeli na místo určení, tak bys prohrál všechny peníze. Jistě jich moc nemáš.“ Tímhle to skončilo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 4.

¹³⁴⁸ „Jejich transport probíhal pouze v noci, v nevytopených vagonech nacpaných k prasknutí.“ Dopis J. L. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 17/98, s. 6.

¹³⁴⁹ „Stísněnost z nás opadla, protože jsme musely společně čelit prvním protivenstvím. Ve starém německém voze, kde se z jednoho oddílu do druhého přecházelo jen zvenčí nebo přes WC, se v našem kupé otevřely za jízdy dveře a hned po chvíli i okno. Ani jedno, ani druhé

se mezi sebou, navazovali kontakty a vyslovovali své obavy z nejisté budoucnosti. Jinak se mladým mužům a dívkám honilo hlavou všechno možné.¹³⁵⁰

Pokud se již nachýlila pozdní večerní hodina, hovor pomalu umlkal a jedinci, kteří ještě neusnuli, byli ponecháni o samotě jen se svými myšlenkami.¹³⁵¹

Ted' mladé lidi čekaly nekonečně dlouhé hodiny v cestě za nedobrovolnou prací do „rajchu“. Vlaky s nuceně nasazenými rozhodně nebyly upřednostňovány před nákladní dopravou. Velice záleželo na tom, kam transporty směřovaly. Cesta tedy mohla trvat od několika hodin po několik dnů.¹³⁵²

Pokud transporty vyjížděly z menších lokalit, zastavovaly pak ve větších městech, kde se spojily v jeden velký transport.¹³⁵³ Také zde docházelo

---

nešlo zavřít. Dovolat se někoho nebylo možné, a tak jsme na kliku u dveří i okenní držátko uvázaly pásky ze šatů a střídaly se v jejich přidržování. Už ani nevím, kolik hodin jsme to takto jely, jen vím, že byla nesnesitelná zima. O topení nemohla být ani řeči. Nelenila jsem a vytáhla z kufru od maminky ručně pletené punčochy, které jsem při balení tvrdošíjně odmítala. Jak jsem ted' byla za ně vděčná! V kufru nechyběl ani celý bochník chleba, o kterém maminka tvrdila, že mne zase „přikulí“ zdravou domů.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 24-25.

¹³⁵⁰ „Člověk byl zvědavý, kam pojedete, kde nás nechají a jinak jsem myslel na všechno možné. Nás bylo asi 20, takže se kecalo. Taky. No, každý měl své starosti, ale při tom se něco kecalo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 2.

¹³⁵¹ „A teprve, když se dal vlak do pohybu ze zatemnělé Prahy, rozkukávali jsme se kolem sebe a navazovali první známosti s kamarády. Bylo však tma a hovor znovu a znovu umlkal.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 5.

¹³⁵² „Cesta trvala (...) den nebo dva. Protože jsme jeli do Rakouska a snad jsme projížděli celé Rakousko. To byl ještě courák, ten vlak, takže to jelo pomalu.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 2. „Ta cesta vzhledem k tomu místu nuceného nasazení byla několikadenní. (...) Všude se dávala přednost normální dopravě, tohle byl zvláštní vlak. Zastavovali nás v různých stanicích, třeba v Táboře nebo v Benešově. Dávala se přednost osobním vlakům. Dneska už to přesně taky neřeknu. Ale nejméně tři dny jsme určitě jeli.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 3-4.

¹³⁵³ „Vyjížděli jsme už za tmy. Jelo se do Prahy. Tam přistavili vagóny a sestavili vlak. Takže já jsem už nepotřeboval vylézt z vagónu. Už jsme jenom seděli.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Maňhou ze dne 26. 4. 2004, s. 3. „Tím transportem jsme odjížděli hromadně. Bylo to nějak k večeru. Jeli jsme do Prahy, kde se spojovaly vagóny. My jsme jeli ve zvláštním vagóně, kde nás bylo asi devadesát. V Praze se to spojilo s transporty z Loun, z Pardubic a nevím odkud ještě. Byl z toho celý vlak. Byl to vlak, který měl ty staré vozy, ve kterých se chodilo zvenku po takové lávce. Každé to kupé mělo zvlášť vchod zvenku. Vagóny se souvisle nedaly projít. Do toho nás naložili a mazali jsme.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 2.

k dovybavení cestujících potravinami.¹³⁵⁴ Protože byla „cestička rajchu“ někdy velmi dlouhá, bylo zastávek i víc. Znovu se přidávaly další vagóny, znovu se podávalo drobné občerstvení.¹³⁵⁵ Někdy mezi pasažéry panovala velká žízeň, a pokud ve vlaku došlo pití, osazenstvo se mohlo napít až na další zastávce.¹³⁵⁶ Ne vždy ale byla cestujícím dána možnost vyjít ven z vagónu.¹³⁵⁷ Panovaly totiž

---

¹³⁵⁴ „Cesta do Jičína trvala poměrně dlouho. Museli jsme dávat přednost vlakům s řepou a čekat téměř na každé stanici. Do Jičína jsme přijeli v 8 hodin. Zavezli nás na slepou kolej a oznámili nám, že budeme čekat na zvláštní vlak od Turnova a Paky do 11 hodin. Vystoupili jsme z vlaku, seřadili nás do trojstupu, spočítali nás a dali nám stravu na cestu. Byla to šiška chleba a kolečko salámu.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 17. „V jednom větším městě byla poslední zastávka. Zde, kdo chtěl, mohl jít na polévku, kterou jsme dostali jako posilu a také na rozloučenou s vlastní. K tomu jeden kus salámu a půl bochníku chleba. To byla poslední výzbroj do nového boje.“ Dopis J. S. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 23/01, s. 8.

¹³⁵⁵ „Po cestě k nám připojili vagony v Chlumci nad Cidlinou, v Poděbradech, Nymburku a Oseku. V Praze jsme byli ve 22.00. Připojili další vagony, dali nám černou kávu a ve 22.30 jsme odjeli z Prahy. Spali jsme, jak se dalo, apatičtí a odevzdání osudu, asi po tom kaři ze žaludů.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 18. „Pamatuji si, že nám tam někde v hospodě, kde to bylo hlášené, přichystali stravu. „Knedlo, vepřo, zelo“. Jenže to vepřo nebylo a knedlík to byl takový blboun veliký černý (blboun – slangový výraz pro knedlík; jejich barva odpovídala kvalitě použité mouky, která nebyla tak bílá, jako ji známe dnes. – pozn. T. K.) a zelí, to byla polívka. To nám dali tu polívku a do toho kecli ten knedlík. Já to nejedl, protože ještě jsem měl z domova trochu jídla, to nám tenkrát řekli, jestli doma vám dají trochu jídla, vezměte si ho. To se vám hodí.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 2. „Ale cestou bylo o nás postaráno. Přinesli nám pít. Dali nám i jídlo. Cestovní takové. Jsme dostávali. První delší zastávka byla na nějakém nádraží před Mariánskými Lázněmi.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Maňhou ze dne 26. 4. 2004, s. 3.

¹³⁵⁶ „Tím transportem z Tábora jsme vyjžděli až za tmy. Ale nemůžu říct přesně, kolik bylo hodin. Bud' šest nebo sedm nebo nevím. Bylo to už večer. Naše první zastávka byla v Gmündu. Neměli jsme s sebou moc jídla. Měli jsme strašnou žízeň. Když jsme zastavili, vyskákali jsme z vlaku a běželi jsme k pumpě, abychom si mohli napumpovat vodu. Měli jsme nádobky, ze kterých jsme hltavě pili, protože jsme měli strašnou žízeň. Pak jsme stavěli až ve Vídni.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Koprivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 3.

¹³⁵⁷ „Voják odkvačil a vrátil se, to ano, ale za půl hodiny a ještě kousek. Nesl dva džbánky s vodou, že sotva prošly škvírou, ten klínek povolili! ale řetěz ne. – Vezměte si, ešusy, každému naleji, - upřesňuje výdej Pepa, - ale napřed s Kájem ochutnáme. – Ochutnávají a nejsou spokojeni. – Velmi silně zavání chlorem, - řekne jeden, - a je jakoby těžká v žaludku, - řekne druhý.“ K. SKÁLA (ed.), Je nás pět a tři sta pět zároveň. Příběhy skautů z válečných let 1940 – 1945, Praha 1996, s. 138. „Probudilo mě ticho. Vlak stojí na velkém seřadovacím nádraží. Jeho konce nelze dohlédnout pro hustou mlhu. Bledé, nevyspalé ráno za okénkem

obavy z jejich útěku. Především v posledních fázích války bylo riziko útěku největší.

Je důležité dodat, že transporty s mladými lidmi na práci do Říše odjížděly z nádraží hlavně v podvečer. Nádraží bylo zatemněné proti spojeneckým leteckým útokům, mnohdy bylo proto obtížné dostat se do toho správného vlaku.¹³⁵⁸ Cestování v podvečerních hodinách mělo tu výhodu, že na trati už bylo volněji a vlak s budoucími nasazenci nemusel dávat přednost ostatní důležité dopravě.¹³⁵⁹ Ale i tak se na cestě činily přestávky.¹³⁶⁰ Podle soudu některých lidí jely jiné vlaky do Říše velmi rychle. To se týkalo především období před vyhlášením totální války.¹³⁶¹ Kromě toho je jasné, že třeba cesta do Bavorska¹³⁶² či odtrženého českého pohraničí¹³⁶³ byla rozhodně kratší než třeba do Berlína. Skutečnost, že některé vlaky odjížděly po setmění, zapříčinila to, že někteří lidé

---

totálně vydýchaného kupé na nás zimomřivě mžourá. Rozplétáme se z noční strnulosti. Zima, hlad, žízeň. Kdosi vybaluje chleba s marmeládou. V kufru mám bramborové placky od včerejší večeře. Zavoněly domovem. Vnější dvířka kupé jsou zamčená. Smíme jen na chodbičku a záchod. Venku zdánlivě mrtvo.“ D. TOMÁŠEK, *Třináctý dopis. Osudy totálně nasazených Čechů*, Třebíč 2000, s. 8.

¹³⁵⁸ „Při nočním cestování panovala hluboká tma ve vlaku i na nádražích, platilo důsledné zatemnění proti nočním leteckým útokům, jen modré světýlko blikalo ve vagonu nad dveřmi, lidé mlčeli a měli strach. Na velkých nádražích bylo při přestupování v noci velmi těžké najít správný vlak. Tehdejší tísnivou atmosféru pak doplnila heydrichiáda, razie ve vlacích a ztráta několika přátel.“ Vzpomínka Jaroslava Malátka.

<http://www.cd rail.cz/CP1250/OCD/TCD1999/30malate.htm> ze dne 16. 9. 2003.

¹³⁵⁹ „Shromažďovali nás v pět nebo v šest hodin odpoledne.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 3.

¹³⁶⁰ „Jeli jsme v noci, tak jsme nevěděli jestli jedeme nebo stojíme, protože jsme dřímali. I přesto, že to byl mimořádný vlak, tak jsme někde čekali. Abychom jeli stále? Nic. Před Berlínem jsme pořád stáli. Neustále nás posunovali, jednou dopředu, podruhé dozadu. Aby se celý transport dostal co nejbliže té továrně.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 3.

¹³⁶¹ „Museli jet asi velmi rychle, poněvadž se skoro nikde nezastavovalo. Stavěli jsme asi jenom na dvou místech.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 3.

¹³⁶² „Jeli jsme od večera až do rána. V poledne jsme tam přijeli.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Mariíí Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 3.

¹³⁶³ „Z Budějovic jsme jeli do Plzně, kde se přesedalo. A pak jsme jeli do Holýšova. To je směrem na Domažlice. Bylo to rychlé. Vše se odehrálo v průběhu jednoho dne.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 2.

začali spekulovat o tom, že Němci nechtějí dráždit Čechy a nechtějí vyvolávat nadměrný rozruch.¹³⁶⁴

Někteří budoucí nasazenci vůbec nevěděli, kam jedou. Na vině mohlo být i zatemnění vlaku z důvodu ochrany před leteckými útoky. Nešlo o schválnost, ale o nutnost prevence před možným nebezpečím, které mohlo přijít ze vzduchu.¹³⁶⁵

Některé transporty provázely zmatek co se týče konečné stanice, kam směřovaly. Vyskytly se i případy, že vlak dojel na místo určení, ale vzápětí byl kompetentními orgány odeslán úplně jinam.¹³⁶⁶

Složitější a delší cestu za svým nuceným pracovním nasazením museli absolvovat odvedenci z Todtovy organizace a firem pracujících mimo vlastní území Třetí říše. Ti se nejdříve museli soustředit ve sběrných táborech na území Německa. I zde byla jejich pracovní síla po určitou dobu využívána. Pobyt v těchto zařízeních trval většinou od čtrnácti dnů po čtyři měsíce - skončil teprve tehdy, když byl soustředěn dostatečný počet lidí pro připravované lodní transporty. Konvoje těchto lidí vyplouvaly nejčastěji z Gdaňsku, Štětína ale i dánského Arhusu. Nasazování Čechů do Norska probíhalo hlavně na jaře 1942. Někteří Češi se dostali i do Finska.¹³⁶⁷ Lodi při plavbě do Norska musely plout

---

¹³⁶⁴ „Transportní vlaky s našimi mladými lidmi odjížděly do Německa ponejvíce v noci, snad že bylo na trati volněji, ale hlavně proto, aby to nebudilo přílišnou pozornost obyvatelstva.“ A. ODVÁRKA, *Zakázaná kniha*, s. 5.

¹³⁶⁵ „Připravili jsme se, posadili jsme se do vlaku a čekali, co bude. A pak jsme se rozjeli. Nevěděli jsme vůbec, kam jedeme. Okna byla zatemněná, nevím, jestli to dělali schválně, ale vždy, když jsme projížděli nějakou stanicí, tak zatemňovali okna. Vůbec jsme nevěděli, kam jedeme. Nevěděli jsme, kde jsme. Až potom jsme se dozvěděli od takové babičky, že jsme v nějakém Inzersdorfu. „Inzersdorf, co to je?“ „To je Videň.“ Vůbec jsme nevěděli, kam nás vezou.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 3.

¹³⁶⁶ „Nám tato cesta připadala jako dobrodružství, neboť jsme nevěděli, co nás čeká. Hned na začátku se ukázaly nedostatky v organizaci transportu. Měli jsme pracovní příkaz do Breslau, kde jsme čekali ve vlaku dva dny. Poté nás zavezli do Drážďan, kde bylo soustředěno mnoho transportů a opět jsme čekali další dva dny. Nakonec jsme jeli opět zpátky a dojeli do Landeshutu ve Slezsku, kde se budovala muniční továrna.“ Vzpomínky Miroslava Kiši. http://www.palkovice.cz/listy/resouce/opl12_02.htm ze dne 17. 7. 2005.

¹³⁶⁷ „V prosinci r. 1942 jsme byli z Berlína transportováni po moři do přístavu Hanko ve Finsku. Odtud pak vlakem přes celé Finsko, až do města Covaniemi (zcela jistě Rovaniemi – pozn. T. K.) na polárním kruhu. Dále pak ještě na sever nákladním autem jedinou cestou Eismeerstrasse (Ledová cesta) přes Kirkenses, odkud nás jen osm Čechoslováků bylo dopraveno do Petsama – oblast Rybářského poloostrova, přímo do přístavu Linahamari.

přes Švédsko. Zde probíhala celní prohlídka a vedoucí transportů se museli podrobit prohlídce švédskými kontrolními orgány. Zde pak museli němečtí vedoucí transportů čelit dotěrným otázkám švédských celních úředníků, koho že to vlastně vezou. Němečtí kapitáni mohli z takovéto ožehavé situace uniknout tím, že třeba odpluli kousek dál, kde již nebyly švédské výsostné vody.¹³⁶⁸

Na moři však číhalo zvýšené nebezpečí v podobě spojeneckého letectva a námořnictva. I loď s českými lidmi se klidně mohla stát obětí nenadálého útoku.¹³⁶⁹

Ale zpět k cestování vlakem. Velký počet nasazenců musel ve vlaku strávit mnoho hodin, a proto se začala u mnoha lidí objevovat během cesty značná otupělost a únava.¹³⁷⁰

Mladé Čechy a Češky, kteří přijížděli do „rajchu“ v druhé polovině války, už mnohde vítala rozbořená města.¹³⁷¹

Příjezd do Říše se s postupující válkou stával čím dál obtížnějším. Na vině byla rostoucí aktivita spojeneckého letectva. Česká mládež se tak z protektorátu, který

Byla to zátoka, kde kotvily německé lodě, které zásobovaly Murmaňskou frontu. Z jedné strany finského pobřeží německá armáda, naproti druhého břehu zátoky ruská armáda. Takž zde bylo dělostřelecké bojiště německé a ruské proti sobě, o čemž jsme tenkrát neměli ani tušení, ani za jakým účelem jsme do toho prostředí byli transportováni. Všude kolem přístavu skály, několik nízkých dřevěných domků a jen německy hovořící lidé – vojáci.“ J. SMUTNÝ, Vzpomínka na Finsko a Norsko, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazeni IV, s. 43.

¹³⁶⁸ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazeni III. Almanach vzpomínek a dokumentů z 2. světové války, Praha 1993, s. 12-13.

¹³⁶⁹ „Počátkem prosince 1942 jsme připluli na transportních lodích do Osla v Norsku s určením pro stavební firmu ARGE Nordmark (Arbeitschaft) v Bodö. I na této cestě přes Skagerrak a Kattegat jsme unikli smrti, když náš transport dopravních lodí, doprovázený několika válečnými plavidly, byl napaden ze vzduchu i z moře. Byly to pravděpodobně anglické bombardéry, na vodě pak anglická plavidla, snad ponorky.“ Z dopisu J. Petry, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti, 1. díl, s. 138.

¹³⁷⁰ „Byli jsme strašně unaveni nepohodlnou a pomalou jízdou, která nebrala konce.“ Deník Břetislava Linarta. J. LINART, Protektorát a II. světová válka očima protektorátních obyvatel, s. 80.

¹³⁷¹ „Vlak zpomalil, jako by se rozmyšlel, a my koukali na hromady zdiva a cihel, tu a tam čněl komín, někde na kusu podlahy u zdi stála vana či sporák. Místo ulic pěšinka přes hromady sutin a sem tam ještě někdo přehazoval cihly, jako by cosi hledal – to byl náš první křest na předměstí Berlína.“ J. ATANASOVÁ, Berlín, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazeni IV, s. 26.

byl dlouhou dobu stranou letecké války, dostávala do největší výhně spojenecké letecké ofenzivy, zvláště ve velkých městech.¹³⁷² Pro všechny nově příchozí musel být průjezd hořícím bombardovaným městem prvním otřesným zážitkem.¹³⁷³ Kdo ví, co ještě si budou muset prožít, než skončí válka... Pokud bylo riziko náletu akutní, bylo pochopitelné, že se vlaky zastavily a počkaly, až pomine.¹³⁷⁴ Ale i cestování na nucenou brigádu o letních prázdninách v protektorátu nebylo jednoduché. Zvláště pak v posledním roce války, kdy se letecká válka dotkla i českomoravského prostoru.¹³⁷⁵

---

¹³⁷² „Dnes přijela děvčata od České Třebové. Jelo jich na 200 – úplně samy poprvé v Berlíně. Přestupovaly a jely někam na sever. Vodily jsme je trochu (byly jsme totiž vhodit dopisy). Byly zničené – představte si, před Berlínem je vysadili z vlaku s kufry a vlekly se 5 km podle rozbité tratě a když se dovezly k dalšímu vlaku, přiletěli hloubkoví (tzv. hloubkaři – spojenecké stíhačky, které svými útoky narušovaly především nepřátelskou vojenskou i civilní dopravu – hlavně vlaky. – pozn. T. K.), a tak čekaly další tři hodiny na novou – tedy křest dostaly opravdu nádherný! Podle nich naše cesta byla výlet.“ J. ATANASOVÁ, Z dopisu rodičům, in: C. MOTL (ed.), Byli jsme totálně nasazeni I, s. 25.

¹³⁷³ „A ještě horší bylo, když jsme pak v noci projížděly Berlínem, kde bylo po náletu všechno v ohni. Některá děvčata omdlávala a my ostatní jsme jim z hrůzy nedovedly pomoci. Odvezli nás do nějakého lágru v lese a sotva jsme se dostaly na dřevěné pryčny nad sebou, houkali nálet. Padaly jsme jedna na druhou a hnali nás ven, kde již padaly bomby. Za dva dny pro nás přijela auta a rozvážela nás po lágrech.“ E. FUXOVÁ, Byli jsme bílí otroci, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazeni IV, s. 36. „Přijely jsme do Fürthu. A tam to bylo strašné. Bylo to zrovna po bombardování. Všechno hořelo. My jsme křičely a volaly maminky.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Nováčkovou (rozenou Šimonovou) ze dne 20. 4. 2004, s. 1.

¹³⁷⁴ „Dali nás do vlaku a jeli jsme. Přijeli jsme do Drážďan, kde odpojili lokomotivu a nechali nás na nádraží. Čekali jsme ve vagónech. Ven jsme nesměli, poněvadž byly zavřené. Najednou koukáme, že tam lezou lidé z nějakého sklepního krytu. Byl nálet na Drážďany a nás nechali stát na nádraží. Když bylo po náletu, připojili zase lokomotivu. Tři dny nás tahali různé po Německu, protože tam ty tratě byly všelijak rozbourané.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 3. „Alles raus, alles raus! Anflug, Anflug! Všechno ven, nálet!“ Nastal strašný zmatek. Byl to první přímý kontakt s válkou. Každý se chápe svých zavazadel a tlačí se ven. „Halt, halt! Všechny kufry a balíky tady zůstanou. My to hlídáme,“ křičí oba vojáci u dveří a nepropustili ven nikoho se zavazadlem. Všichni vyskákali ven a velitel je hnál po poli k blízkému lesu. (...) Čekali ještě chvilku a z Ansbachu opět uslyšeli ječet sirény, tentokrát dlouhým rovným unisonem. Konec náletu!“ J. A. ŠVEC, Ukradené mládí, s. 54-55.

¹³⁷⁵ „To si vzpomínám, jeli jsme přes Plzeň, která byla rozbombardovaná. Už to bylo po náletu. I třeba průjezd přes hlavní nádraží v Plzni byl po jedné koleji. Vše ostatní bylo zlikvidováno, akorát ta jedna kolej, aby mohly vlaky projíždět, byla dána do pořádku.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 2.

Někdy se nově příchozí setkávali i s jinými důsledky války, které sice nebyly tak hrůzostrašné jako hořící město těsně po bombardování, ale byly také nepříjemné: například, když se při průjezdu cizím městem neměli kde napít, poněvadž nefungoval vodovod.¹³⁷⁶

Jak reflektovali mladí čeští lidé tu skutečnost, že se vydávali do velkého, neznámého a nepřátelského světa? Někteří to určitě chápali jako příležitost, jak se vymanit z vlivu rodičů a podívat se do krajů, kam by se možná nikdy nepodívali. Drtivá většina mladých ročníků nebyla nikdy předtím „za humny“.¹³⁷⁷ V tomto směru si mladí lidé nepochybně rozšířili obzor.

Ale zpátky k vlakům, které míří do „rajchu“. Je nezbytné doplnit, že některé transporty v sobě zahrnovaly „zásilky“ pro firmy v několika menších městech na železnici. V takovém případě každá skupinka nasazenců vystupovala ve stanici svého určení, a zbytek transportu jel dál.¹³⁷⁸ Jiné skupiny dorazily do finální

---

¹³⁷⁶ „Po půlnoci jsme byli v Drážďanech. Nádraží bylo veliké a pusté, s řadou prázdných nástupišť. Na tom našem byl hydrant, ze kterého bychom se byli rádi napili, ale nebyla nádobka a také voda netekla. Zastávka nebyla dlouhá a s ranním rozbřeskem jsme uviděli předměstí Berlína.“ A. ODVÁRKA, *Zakázaná kniha*, s. 5.

¹³⁷⁷ „Mnozí z nás, pokud měli dobrodružnější povahu, brali pracovní nasazení jako příležitost odpoutat se od rodičů a dostat se do světa. Naši tátové prošli za první světové války velký kus světa a dost zkusili. My jsme se vedle nich cítili jako jelimánkové, kteří byli nejdál za humny. Jak jsem vyslechl, mnozí moji kamarádi jeli poprvé z domova někteří dokonce poprvé vlakem. Tehdy byla ještě jiná doba než je dnes a jen málo lidí mělo možnost dostat se dál od rodné vsi.“ L. NEZKUSIL, *Z deníku nuceně nasazeného*, s. 18. „Jednadvacetiletý příslušník „ročníku jednadvacet“ opouštěl poprvé na delší čas své rodné město. Kdyby nevypukla válka, možná by se právě chystal na nějaký zahraniční studijní pobyt, nyní však byl nakomandován do cizího, nepřátelského prostředí, aby zde proti své vůli s reálným ohrožením života participoval na válečné mašinérii okupantů své země. Dost dobře si nedovedl představit, co ho čeká, zato si najednou velmi živě uvědomoval, co opouští a co ztrácí, kdo a co mu bude chybět.“ V. ČERMÁK, *Pro Doru*, s. 16.

¹³⁷⁸ „Po té cestě nechali někoho tam, někoho tam a pak jsme zase jeli dál. Jako nás nechali v tom Liezenu.“ Archiv autora, *Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem* ze dne 29. 11. 2003, s. 3. „Seděl jsem v kupé se šesti nebo se sedmi neznámými kluky, stejně starými, jako jsem byl sám. Bavili jsme se o všem možném. Ani jsme nevysedali v jednom městě. Já jsem byl jediný, který tenkrát šel do Bernburgu. Někteří šli do Aschersleбену, někteří šli do Köthenu. Takže každý skončil někde jinde v tom magdeburském kraji.“ Archiv autora, *Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem* ze dne 9. 4. 2004, s. 3. „Ohlízím se dozadu. Náš vagón je předposlední, přestože v Táboře byl uprostřed. Půlku poslali z Vídně jinam. Kdosi říká, že tam byl i vagón s holkama. Prostě to odpojili. Aniž komu co řekli. Háč

stanice, pak musely předsednout a dál pokračovat v úplně jiných typech vagónů – třeba i v dobytčácích nebo vagoncích bez sedadel.¹³⁷⁹

Někdy se stávalo, že nuceně nasazení, kteří přijeli do Říše v posledních letech války, se hned po příjezdu setkávali se svými kolegy, kteří tu již byli mnohem déle. Ti je vítali na nádraží, pomohli jim dostat se do ubytovacího lágru a byli jim průvodci při prvních krůčcích v neznámém prostředí.¹³⁸⁰

---

vagónu mezi nárazníky, náhodně někým zapojený nebo rozpojený, rozhoduje o našem osudu...“ D. TOMÁŠEK, Třináctý dopis, s. 11.

¹³⁷⁹ „V Českých Budějovicích nás shromáždili, cestovali jsme osobními vozy až do té Wroclawi, tedy Breslau. A tam jsme doslova cestovali v těch dobytčácích. Takové ty hytláky. Normální dobytčák. Nejsem si jistý, jestli tam byly nějaké lavice. Sláma tam byla určitě. Ale ta cesta už nebyla dlouhá. Ono to bylo asi 60 kilometrů do místa toho nasazení.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 3. „Za 20 minut opravdu přisunuli služební vůz a tři zánovní vagony. Německý velitel vyběhl – doslova se vyřítil ven a nechal si přivést přednostu nebo výpravčího? Šermovali rukama a výpravčí to zřejmě prohráli. Tři zánovní vagony byly opět v pohybu, ale opačném. Musely být odtaženy a po dalších dvaceti minutách přišibovali dva hytláky (nákladní vagóny s prostředními zašupovacími dveřmi z obou stran, na jedné straně uzavřené řetězy.) Dva vozy na 100 lidí s bagáží, ale na tu si sedneme nebo leheme. Moc radostně to nevypadalo. A dvě malá zamřížovaná okénka na každé straně (kterými by mohl někdo i utéct, ale ne hromotluk.) První a druhá skupina šla do I. vagónu, třetí a čtvrtá do II. Služební vagon zůstal stejný. Nacpali jsme se dovnitř, trochu se dohadovali, ale všichni jsme se. Kuratoristé už odcházejí a zůstávají jen vojáci. Kontrolují vagóny a dva železničáři přinášejí řetězy k uvázání na dva visací zámky. Český železničář váže řetěz, druhý mezi dveře vkládá klínek, že zůstane mezera sotva 10 cm a pod dohledem vojáka pevně utáhnou.“ K. SKÁLA (ed.), Je nás pět, s. 133-134. „Byli jsme také přetransportováni do německých vozů. Zde bylo dost místa, ale žádná sedadla. Prý jsou to plošiny na převážení kočárků a jiných zavazadel. Padala na nás již únava a tak nezbývalo než se uklidit někde do kouta a nebo si zkusit sílu svého kufru, jestli vydrží tíhu našeho těla.“ Dopis J. S. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 23/01, s. 8.

¹³⁸⁰ „Ztuhlé zimou, rozespálé a unavené jsme konečně dorazily do Steyeru. (Jedná se o chybnou transkripci – město se jmenuje Steyr. Nikoli Steyer či Steier. – pozn. T. K.) (...) Na nádraží nás čekala spousta českých chlapců, kteří už „na práci“ odjeli dříve. Byl to milý projev kamarádství, za který jsme v té době byly nesmírně vděčné. Pomohli nám s kufry do lágru.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 25. „Tenkrát jsme tam byli dva Češi, dva Moraváci. Ti už byli takoví starší. No a když jsme tam přijeli, tak už tam byl jeden Čech, Pražák. Ten už tam byl asi 14 dní. Tak ten jako nám radil, kam máme jít, no a co a jak.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 3.

Ve zcela výjimečných případech mohli být čeští dělníci uvítáni samotným vedením podniku. Muselo však jít o malou firmu, kde se daly předpokládat lepší a osobnější vztahy mezi zaměstnavatelem a zaměstnanci.¹³⁸¹

Nepříjemné překvapení čekalo při příjezdu například hochy, kteří byli nasazeni do pracovních praporů. Ty ihned přebrali vojáci Wehrmachu a odvezli je na místo ubytování.¹³⁸²

Ne všichni odvedenci si ale se svým osudem smířili – některým se podařilo z transportů uniknout a vrátit se domů. Samozřejmě tím riskovali zatčení nebo obrovskou finanční pokutu. Pokud některé vlaky doprovázela ozbrojená eskorta, šlo při útěku doslova o život. (To se týkalo polovojenských organizací a

---

¹³⁸¹ „K svému celkem příjemnému překvapení jsem byl již na nádraží očekáván synem majitele firmy s názvem H. u M. Byla a je to menší továrna, tehdy s cca 50 zaměstnanci. Její zdůvodnění a trvání existence podmiňovala skutečnost, že byla jednou z celkem dvou, které vyráběly - kromě jiných produktů - všestranně hojivý heřmánkový výtažek, v konsistenci hustší než tinktura a řidší než byly tekuté extrakty pro lazarety.“ O. RYDLO, Haidle und Maier ve Stuttgartu, 1. díl.

<http://www.senio.cz/index.php?w=art&id=85&rub=43&s> ze dne 17. 7. 2005.

¹³⁸² „Vystoupili jsme z vlaku. Velkým překvapení pro nás bylo, že nás čekali vojáci Wehrmachtu. Odpočítali nás po 25, naložili jsme kufry do nákladňáků a potom nastoupili do plachtou krytých nákladních aut s lavičkami. Vojáci nám doporučili, abychom si sedli „einschliessend“ (obkročmo). Těžko jsme se mohli orientovat. Měsíček nesvítíl, všechno bylo zatemněno a všude tma. U aut jen malá světýlka. Zima s námi třásla, ale brzy to přešlo. Jízda byla pekelná. Vyjeli jsme z nádraží a jeli serpentýnami do kopců a z kopců pohořím Hunsrick-Taunus. Cesta byla dlouhá a v zatáčkách jsme létali po autech, pokud jsme se špatně drželi laviček. Naštěstí jsme byli pod plachtou, takže jsme nezmokli.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 18-19. „Když jsme přijeli vlakem do Baumholderu, tak jsme zastavili na takovém předměstském náměstíčku. Bylo už asi okolo půlnoci, jen jedno světýlko tam svítilo. Pak se najednou rozsvítila světla naplno a teď na tom peronu běhali němečtí vojáci se samopaly, a řvali: „Alles aussteigen, los, los, schnell!“ (Všichni vystoupit, honem, rychle!) Řada vojáků měla vlčáky na vodítkách, a to nám tedy naskočila husí kůže na zádech. Z druhé strany vlaku vojáci se samopaly, aby nikdo nemohl utéct. To byl škaredý moment. Když jsme vystoupili z toho vlaku, tak začali působit tlumočníci: „Postavte se do trojstupu.“ Potom vojáci prohlédli vlak, aby tam nikdo nezůstal schovaný anebo zapomenutý. No a pochodem vchod, světla zhasla, tak jsme vyrazili do tmy a nevěděli jsme, kam jdeme. Šli jsme možná půlhodinky, zase z té tmy se jedno světýlko rozsvítilo, rozevřela se vrata: řady patrových kavalců, ulice mezi, řada a zase k sobě. „Někde si zaberte kavalce, za půl hodiny zhasínáme a ráno bude v šest budiček.“ Nedělali s námi žádné „ciráty“. Vzpomínka Štěpána Kocmicha, in: J. HAVLÍKOVÁ – L. VONDRYSKOVÁ (edd.), Místo určení: Sársko, s. 35.

zákopníků, dá se to předpokládat i v posledních válečných týdnech.)¹³⁸³ Někteří jedinci také využívali odjezd do Říše k zcela zistným účelům. Mohli tak zadarmo opatřit potraviny, které nebyly jen tak k mání.¹³⁸⁴ Jiní lidé využívali transportů k tomu, aby se třeba vrátili z ilegální dovolené na své místo v Říši. Zamíchat se mezi množství mladých lidí cestujících do „rajchu“ se jevilo jako nejschůdnější cesta, jak se vrátit zpět na své pracoviště.¹³⁸⁵

Jak se mladí lidé z Čech a Moravy dívali na cizí zemi, kam právě dorazili? Jak asi pohlíželi na úplně nový svět, kam byli nedobrovolně vrženi? Co je čeká? Nové prostředí zanechávalo v mladých Čechách bezesporu hluboké dojmy. Mnozí lidé o tom přemýšleli a zároveň si v hlavě snažili srovnat myšlenky. Říše byla úplně jiné místo v porovnání s tím, co znali z domova. Nebyli proto touto novou zkušeností nijak nadšeni. V situaci, kdy je člověk někam nedobrovolně vyslán, dívá se na vše „skrz prsty“. Kritickému náhledu neušlo ani hlavní město nacistické veleříše.¹³⁸⁶ Podstatně lepší dojem na mladé Čechy udělala malá

---

¹³⁸³ „Ale vzápětí vykřikne Eman: Někdo vyskočil – z prvního vagónu, jak se odrazil a přeletěl stráž! – To musel prolézt okýnkem – mísí se názory dalších z nás, kteří se dostávají k oknům nebo ke škvíře. U ní se leží, klečí, stojí, ale vše dvojmo pod sebou, aby bylo alespoň trochu vidět... Vlak zastavuje. Vyběhl po čtyřech do strážě, to jsem ještě viděl, ale vlak zatáčel, dál ne... vysvětluje Eman a vedle Radek Bečvář pokyvuje: Je to machrovský kousek, to vám řeknu... Střelba. Teprve teď, ale to už stojíme. Čtyři vojáci se drápají do strážě, automaty mají dva, ty jim ze zad padají na prsa, vojáci je přehazují a funí, dva s puškami jsou rychlejší, asi jsou mladší. Když se hodně nácpe do škvíry, tak jedním okem vidíme jednoho vojáka, stojí na vršku kopce, za náspem, za železničním náspem, jo, kluci, rozhazujeme rukama, v pravače má pušku, jo, že nic nevidí... Utek jim, frajer. A na truc těm syčákům hitlerovským. Kluci, na truc! – to komentoval Eman.“ K. SKÁLA (ed.), *Je nás pět*, s. 136.

¹³⁸⁴ „Byli tehdy i výtečníci, kteří přicházeli již v Praze k transportním vlakům, vmísili se mezi nastupující, vyfasovali vuřty a chléb a za Prahou, když vlak někde zastavil nebo zmínil jízdu, vyskočili a vrátili se domů. Tak získávali potraviny, o které byla nouze. Kdo byl však dopaden, těžce to odpykal.“ A. ODVÁRKA, *Zakázaná kniha*, s. 6.

¹³⁸⁵ „Zkušené černoši (Jedná se o slangový výraz označující osoby, které byly doma „na černo“. Výraz nemá žádný rasistický podtext. – pozn. T. K.) hledají nenápadně úkryty. Vzrušení při cestě domů, kousek pěšky přes hranice, vzrušení při cestě zpět, v nejhorším dva měsíce v Brüxu (Tedy v AEL v Mostu. – pozn. T. K.), ale sobota a neděle doma stojí za to.“ L. SINKULOVÁ, *Byla jsem někdo jiný*, s. 46.

¹³⁸⁶ „Jak velice se lišil Berlín od Prahy. Roztroušené domy v zahradách, tam kus lesa a opět město, domy nebyly většinou v souvislých blocích, ani neměly historický ráz. Je proti Praze město mladé, nepřilíš výstavné a rozlévající se na rovině do veliké šířky.“ A. ODVÁRKA, *Zakázaná kniha*, s. 5.

městečka, zvláště pokud se nacházely v nějaké malebné lokalitě – např. v Alpách.¹³⁸⁷ Na někoho zapůsobily pro změnu zase církevní stavby.¹³⁸⁸

Lidé, kteří přijeli do Říše, neputovali v některých případech ihned na své pracoviště (respektive na lágr, který byl majetkem jejich nového zaměstnavatele). Ve velkých městech se nově příchozí přesunuli nejprve do sběrného tábora, odkud byli poté vyexpedováni na místo určení.¹³⁸⁹

---

¹³⁸⁷ „Byla to taková, dalo by se říct větší vesnice, ale říkali tomu městečko. Ten Liezen. Jedna ulice byla hlavní a pak ji křížovala druhá. To bylo všecko. No, ale (...) bylo to takové dost upravené městečko (...) mezi horami. Tak to bylo v údolí.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 3. „Jeli jsme přes Kaplici, kde byla hranice. Pak jsme pokračovali na Freistadt a Linec. Z Lince jsme pak jeli do Salzburgu. Dívali jsme se, jak se mění krajina. Pak přicházely hory, to jsme z vlaku hodně sledovali.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 3. „Celou noc jsme prospaly. K ránu jsme viděly Alpy. To bylo nádherné.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 3. „Transport se znovu dává do pohybu. Pomaloučku nabírá rychlost. Z Vídně toho moc nevidíme. Snažím se z okénka přečíst míjející nádražní cedule. Mödling. Baden. Bad Vöslau. To jsou mi názvy! Nic mi to neříká. Zatím. Až teprve Wiener Neustadt. Vídeňské Nové Město. Kluci, jedeme na jih, do Alp! Trať začíná stoupat. Sněhu je čím dál tím víc. Koukáme na vysoké bílé hory, nasvícené zleva nízkým sluncem, jako na zjevení. A zapomínáme, že nás vezou do otroctví. Jeden z kluků vytahuje foukací harmoniku. Kolíne, Kolíne. Okolo Hradce v malé zahrádce. A nemelem, nemelem, na všecko se voda mlejn, ozývá se údolím Leithy. Nálada stoupá spolu s tratí. Zastavujeme. Je poledne. Všude kolem oslnivě bílé srázy s rozsetými horskými hotely a nóbl chatami. Nahoře čisté modré nebe. Semmering! Podél soupravy jsou maníci v temně šedých uniformách a odemykají dvířka kupé. Schutzpolicajti zmizeli, nahradil je Werkschutz. Závodní stráž. Bereme to jako dobré znamení. Smíme ven. Smíme pro vodu. Ale ne daleko od vlaku. Smíme se protáhnout. Skáče do závějí. Košile dolů. Myjeme se sněhem. Házeme ho po sobě plnými náručemi. Ale ne všichni. Někteří zůstali ve vagónech, jiní jen okounějí kolem na tu zimní horskou nádheru. Většina z nás ji vidí poprvé v životě, málokdo byl v Jeseníkách či Tatrách, nanejvýš na Šumavě.“ D. TOMÁŠEK, Třináctý dopis, s. 10.

¹³⁸⁸ „To místo, kde jsem pracoval celou tu dobu, bylo okresním městem asi o velikosti 25 000, tak bych to přirovnal k těm našim městům. Mohlo se to srovnat s takovým Tábořem, Pískem nebo podobně. Ale ten charakter města byl zcela jiný, než u nás. Bylo tam typické, že tam byly třeba dva kostely. To už svědčilo o tom, že tam byly dvě silné církve: Ta luteránská a katolická. Tak to už byly ty rozdíly.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 5.

¹³⁸⁹ „Až do poledne nás posunovali po různých kolejích a teprve potom nás vyložili ve sběrném táboře na okraji města.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 5-6.

Nedělo se tak ale vždy. Někdy přijely na nádraží automobily a odvezly české dělníky spolu s jejich zavazadly do firemního ubytovacího lágru.¹³⁹⁰ Mnohem horší to měli ti, kteří museli dojít na lágr z nádraží po svých, třeba i přes sněhové závěje.¹³⁹¹

Komplikace měli ti, kteří přijeli do „rajchu“ bez doprovodu a museli sami hledat ubytovací lágr v neznámém prostředí, často s problémy v komunikaci s místními lidmi. Na vině mohla být malá jazyková průprava, ale i místní dialekt.¹³⁹² Někdy musel nasazenec absolvovat cestu do cizího prostředí úplně sám. Musel kupříkladu dojet na místo určení, dojít na tamní „pracák“, kde mu teprve sdělili, kam se má dostavit.¹³⁹³ Velké transporty proti tomu doprovázely osoby pověřené jejich vedením.¹³⁹⁴

---

¹³⁹⁰ „Byla to nekonečná cesta. Do Fürthu a Norimberka jsme dorazili pozdě odpoledne. Hned po „vyložení“ následovaly různé formality, zapisování a na spánek nezbyl pomalu ani čas. Unavené a nevyspalé nás brzy ráno probudili, zavedli do továrny a přidělili každé práci.“ K. HOUŠKOVÁ, Ročník čtyřadvacátý, in: V. HOLÁ (ed.), Bojovali jsme a zvítězili, s. 226. „Jako mladí kluci jsme byli zvědaví. Žádný strach ani nebyl, jen zvědavost. Hned když jsme vystoupili, byl nám přistaven nákladník na zavazadla. Já jsem měl dva kufry, tak jsem je mohl dát na to auto, aby mi je odvezli. Měl jsem obavy, aby mi je nesebrali a abychom se neocitli někde bez prostředků. Že by nám nedali ani jíst. Ale nic se nestalo, vše bylo v lati. (...) Hned nás vezli do tábora, tedy do lágru. Bylo to na předměstí Köpenick. Berlín-Köpenick.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 3. „Do Braunschweigu jsme se dostali až po třech dnech v noci o půlnoci. Vyhnali nás z vagónů, nahnali nás do nákladních vozů a někam nás vezli. Najednou jsme byli za drátěným plotem v lágru.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 3.

¹³⁹¹ „Bylo to hrozné. Byly asi dva metry sněhu. Šly jsme pěšky sněhem z nádraží v Holýšově do kopce, kde byly dřevěné baráky. Bylo tam napsáno: „Mädchenlager“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 2.

¹³⁹² „Němčinu jsme se učili asi osm let. Základy gramatiky člověk měl. Ale otázka mluvy a dialektu...? Když jsem se ptal německy: „Bitteschön, wo ist die Firma Neue Heimat?“ Každá firma měla svůj ubytovací lágr. Až po delším rozhovoru mi bylo naznačeno, jak se tam dostanu. Všichni jsme si museli zvyknout na to, že jsme v cizině a že němčina bude po nějakou dobu i naší řečí.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 3.

¹³⁹³ „Měl jsem pochopitelně ty potíže. (Měl pouze propustku z pracovního úřadu v Mariánských Lázních, takže ho čekalo vysvětlování. – pozn. T. K.) U nás to prošlo, protože to byli čeští průvodčí. Ale když jsme přijeli potom v Plzni, tam už byli němečtí průvodčí: „Fahrkarte, bitte.“ (...) Jenže, co člověk uměl dříve za první republiky, co se učil němčinu? Mutter, Vater, nadávky a takové nějaké věci. (...) Všude sem říkal: „Nicht verstehe.“ „Nerozumím.“ A zdravil jsem: „Grüss Gott.“ To bylo moje, když bylo všude na dveřích: „Unsere Grüss (náš pozdrav) – Heil Hitler.“ No, tak jsem tam jel. Nejhorší to bylo z té Plzně, tam už s těmi

---

bílými punčochami nastupovali ty ordneři a jezdili do Plzně do školy a tak. Ted' jsme přijeli na hranice Touškov – Kozolupy, a tam přišla pasová prohlídka. Chtěli na mě papír nějaký, ten Durchlassschein. (propustku – pozn. T. K.) Já jsem povídal: „Nicht verstehe.“ Tak se na mě dívali. Pak mávli rukou a odešli. A ted' jsem jel. Protože už se mluvilo německy tam za hranicí, tak jsem si sednul do vagónu, kde uprostřed byla taková malá ulička a tam byly klotzety po jedné straně a po druhé straně byly dvě sedačky a okno. Tak tam jsem si sedl. Tam nikdo mě nebude rušit. No, a byli jsme myslím ve Stříbře, a nastoupil tam nějaký pán. Pozdravil a já: „Grüss Gott.“ On hned zřejmě na mě poznal, že jsem Čech, tak začal mluvit česky. A říká: „Vy jste Čech?“ Já říkám: „Ano.“ „A kam jedete?“ Tak jsem mu to říkal: „Do Mariánských Lázní.“ A tak jsem se ho ptal, jak je to ještě daleko, protože já jsem jel z Budějovic pět hodin osobním vlakem. A tam jsme přijeli do Mariánských Lázní ve dvě hodiny, tak se mi to zdálo takové dlouhé. No, a tak mi to vysvětlil. A říkal mi: „Přijde: Úšovice, Mariánské Lázně-letišťe a Mariánské Lázně.“ Pochopitelně jsem měl kufr veliký, tam jsem měl plno košil, obleky a všechno. Jsem si říkal, že jedu do lázní. A ted' jsme přijeli a čtu: Marienbad-Flugplatz, tak jsem si říkal: „To je letiště.“ A ted' jsme přijeli dovnitř, tam do toho a tam bylo Marienbad H. B. F. Zkratka. Ted' sem si říkal: „Co to je?“ Až potom nakonec mi tam někdo povídá, že to je Hauptbahnhof. Hlavní nádraží. No, tak tam ten vlak stál tak asi 10 minut, jsem seděl v tom vlaku a pak povídám: „No vystoupíme.“ Tak jsem vzal kufry, vystoupil jsem ven. Ted' přijdu do té haly a tam jsem byl tedy hrozně překvapený, tak špinavé nádraží. Tak jsem si říkal: „Tohle není možné! To jsou světové lázně, Mariánské!“ No, a ted' tam stojím a dívám se tak po tom hořejšku, jak je to špinavé všechno. Ted' přijde ke mně chlap. Ten měl čepici takovou s tím kšiltem a měl tam: „Träger.“ Jenže jsem nevěděl, co to je. Že to je nosič. Tak tam na mě něco. A tak mu říkám: „Nicht verstehe.“ No a za chvíli přišel zas. A zase tohleto. Tak jsem mu řekl: „Arbeitsamt.“ Tak jsme šli pěšky takovou dálku po té hlavní třídě. (...) Jéžíš, takovou dálku a povídám: „Tohleto není možné.“ Tak jsme tam přijeli a oni ouřadovali asi do čtyř hodin na tom pracáku. (...) Já sem tam přišel a nikdo tam nebyl. A ted' přišel německý voják. „Heil Hitler!“ Já: „Grüss Gott.“ Tak mě začal ošukávat. Já mu říkám: „Nicht verstehe.“ „Nerozumím.“ A on se ptal, odkud jsem. A tak mu říkám, že pocházím z Poříčí u Budějovic. A on se zasmál a povídá: „No, tam to znám!“ Česky, jo plynule česky. Já mu říkám: „No to mi neříkej.“ A tam totiž proti vodě takový dva kilometry je osada U Rybů. To byla chatová osada. On to byl Budějovičák, jenže rodiče byli nějakí Němci, tak musel na frontu. A on tam jezdil za první republiky zkrátka na ty chaty. Tak jsme se smluvili. Já mu popřál hodně štěstí. On mně taky. A ted' se ozve: „Weiter!“ z té kanceláře. No tak jsem seděl dál. A najednou přišel chlap: „Heil Hitler!“ A já: „Grüss Gott.“ A abych šel dál. Tak jsem šel dál. A on povídal... já jsem mu teda částečně rozuměl. On říkal: „Tak konečně dostane starý Stór, ona se ta firma jmenuje Stór, dostane maliře.“ A já mu říkám: „Prosím vás pěkně, dejte mi papíry, já pojedu domů. Jak já se denně domluví s nějakými lidmi? Když budu někde malovat, jak já se s nimi domluví?“ A on povídá: „To se nebojte. On umí česky. A jeho paní umí perfektně česky.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 2-3.

¹³⁹⁴ „Měli jsme vytyčený Graz. Měli jsme s sebou vedoucí. Konkrétně do Grazu, víc nevím.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 3.

V některých případech se provádělo přerozdělování budoucích zaměstnanců hned po příjezdu na místo určení. Pokud totiž bylo cílem cesty nějaké velké město, mohly být v transportu zahrnuty osoby rovnou pro několik různých firem.¹³⁹⁵ Někteří zaměstnavatelé se vypravovali k příjíždějícím vlakům a na místě si vybírali nové pracovní síly, což poněkud připomínalo trh s otroky.¹³⁹⁶ Podobně se rozdílely i síly na brigádnickou výpomoc k českým sedlákům, ale to už nebylo tak zlé jako v samotné Říši.¹³⁹⁷

Pokud byl někdo nasazen k soukromníkovi, musel ho vyhledat v místě bydliště. Přijetí bylo daleko vřelejší než u velkých firem, které zaměstnávaly stovky lidí bydlících v lágrech.¹³⁹⁸ Ale pochopitelně mohly být výjimky. Kdo při

---

¹³⁹⁵ „A jsme na místě! Další velké mraveniště a hemžení mladých lidí s kufry v nádražní hale, křik, povely evidence.“ J. A. ŠVEC, *Moji synové*, s. 14. „Přijeli jsme do Berlína na Wisserrweg, tak se jmenovala ta stanice. Museli jsme vystoupit. Tam bylo ohromné nádvoří. Prostor, kde jsme vystoupili. Tam přišli nějací němečtí pracovníci. Rozhlasem hlásili, aby na jednu stranu nastoupili všichni zaměstnanci pro jednu firmu, na druhou stranu lidé pro jinou firmu a na další stranu pracovníci pro Říšskou poštu. Kdo má kam jít a postavit se do té a té řady. Bylo nás tam několik set. (...) Tam, když nás rozdělili na tři skupiny: pro poštu a k těm dvěma podnikům, vydali se s námi poštovní zaměstnanci asi o tři stanice dál na lágr.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 2.

¹³⁹⁶ „Halle an der Saale. Z tohoto města pochází Heydrich. Prý to tu nebudeme mít lehké. Kdo je z protektorátu, je tu považován za vraha. Přijeli jsme kolem čtvrté hodiny odpolední na nádraží. Shromáždili nás v obrovské nádražní hale. Okolo nás lidi, v ruce klacky, vojáci s nabitými zbraněmi, policisté se psy. Nesmyslně a bezdůvodně řvou. Proč tu čekáme tak dlouho? Přicházejí Němci, prý zaměstnavatelé, rozebírají si nás po skupinách. Máme hlásit, kdo je horník, řemeslník, nádražák. O ty je zájem. Říkají se, že budou mít lepší práci, dostanou se do dílen k soukromníkům, majitelům závodů. Jsme studenti, o nás zájem není. Nikam se nehrneme, pravidlo číslo jedna.“ Deník Jana Eliáše, zápis ze dne 30. 11. 1942, in: J. KAREN (ed.), *Kruh života a smrti*, 1. díl, s. 66. Jeden z těch, kteří se museli stát účastníky takového transportu, vypráví: „V Linci nás nechali nastoupit do řady a myslím, že to byli mistři, kteří nás podle řemesel a hlavně podle síly vybírali jako dobytek na trhu.“ E. PECKA – J. PECKA, *Mládež v boji: Z dějin mládežnického hnutí v jižních Čechách II.*, (1938-1945), České Budějovice 1967 s. 27.

¹³⁹⁷ „Na návsi nás chalupníci rozdělili mezi sebe. – Já chci děvče, jak jsem říkal, ke své holce... já dva chlapce. Ale bylo to slušné, nikdo nás veřejně neměřil na výšku a svaly.“ K. SKÁLA (ed.), *Je nás pět*, s. 63.

¹³⁹⁸ „Teď zaklepám a česky mu říkám: „Dovolte, abych se představil, jsem Borovka z Budějovic, malíř a natěrač.“ On říká: „No, konečně mi někoho poslali.“ Takhle lámaně, no ale dobře. No, tak říká, že musíme počkat, že manželka je tuhle s klukem v kině, že přijde během tak půl hodiny. Pak mě tam pozval do obýváku, přinesl vaječný koňak, nalil. On měl totiž otevřenou nohu a oni ho nevzali... Byl u armády a pak ho propustili právě na tohleto.

svém nasazení bydlel v soukromí, mohl mluvit o velkém štěstí. Většina jej však neměla.

Pro tisíce nuceně nasazených lidí z celé Evropy se novými domovy staly ubytovací lágry. Mnozí mladí lidé v nich měli prožít celé roky na nepřátelském území Třetí říše. Přišli tak o velkou část nejlepších let, která chtěli prožívat dle svých představ.¹³⁹⁹

5. Životní podmínky nuceně nasazených

V lágru i v soukromí

„Plné štěnic to tam bylo. Já jsem měl sladkou krev, na mě to padalo. Na ostatní se nehrnuly, na mě jo.“¹⁴⁰⁰

Nacistické Německo se za 2. světové války proměnilo v pravém smyslu ve stát táborů. Tyto lágry, jak byly Němci i lidmi jiných národů nazývány, měly nejrůznější podobu: vyhlazovací tábory, kde byli ve velkém vraždění „podlidé“, koncentrační tábory pro skutečné i domnělé odpůrce režimu, zajatecké a internační tábory pro obyvatelstvo států, se kterými byli nacisté ve válce, ubytovací tábory pro zavlčené dělníky...

Tak jsme tak pohovořili, jak je to v protektorátě, jak to vypadá. No, a o bydlení jsme začali.“
Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 3.

¹³⁹⁹ *„Přijeli jsme tam a viděli jsme ohromný lágr, který byl obehnaný drátěným plotem s ostnatým drátem. Byly to dřevěné ubikace.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 4. *„Když jsme přijeli, byli jsme odvedeni do toho lágru. Ten byl velmi špatný. Bylo to tam otřesné. Tam jsme byli asi dva nebo tři dny. V tom Inzersdorfu nás přímo krmili, zdarma. Vyhlašovali nás a pak nás zapisovali. Mně tam nejdřív napsali „Přarský“, tak jsem je opravil, že nejsem „Přarský“, ale Farský. Nejdřív zapisovali a pak postupně přidělovali všechny pracovníky. Těch Němců tam umělo česky hodně, protože mezi nimi bylo mnoho Vídeňáků.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 4. *„V houstnouce tmě čteme: Graz – Ostbahnhof. Všichni ven! Zavazadla s sebou! Los! Řadíme se. Nikdo nemluví. Ohne sranda. Vedou nás kolem dřevěné ohrady, zdá se být nekonečně dlouhá jak Lovosice. Na konci svítí slabá, shora krytá žárovka. Vrata a vrátnice. Stojíme mezi dřevěnými baráky. Odpočítávají nás na jednotlivé cimry. Každého zapíšou, pak vyfasuje ešus, lžiči, dvě deky. Páchnou po dezinfekci. A vane z nich vlhká zima.“* D. TOMÁŠEK, Trináctý dopis, s. 13.

¹⁴⁰⁰ <http://farnostvevbityska.hyperlink.cz/slova/slova0010.html> ze dne 16. 9. 2003.

Tábory se však ve Třetí říši neobjevily až v souvislosti s rozpoutáním celosvětového konfliktu. Ve větším měřítku se začaly vyskytovat ve 30. letech. Táborový svět tenkrát vytvořila v první řadě dobrovolná pracovní služba, která byla nápaditým opatřením v období světové hospodářské krize nejen v Německu, ale i třeba v Anglii. Pracovní služba v Hitlerově státě ale začala mít donucovací charakter. Právě z tohoto důvodu se tábory transformovaly z provizorních zařízení v úplně nový typ obydlí. Stany byly nahrazeny domky. Uplatnil se i nový typ stavby – dřevěný montovaný dům na pevných základech. Šel postavit velice snadno, skoro jako stan, nechalo se v něm zatopit a tekla tam voda.¹⁴⁰¹

Němečtí chlapi a děvčata si o prázdninách stavěli svá táborová obydlí. Záhy začali být mladíci povoláváni do táborů branného výcviku. Po roce 1933 byly zřízeny školící tábory pro učitele, soudní čekatele a budoucí státní zástupce. V prvních březnových dnech roku 1933 nepřišlo nikomu divné, že vznikají i „tábory ochranné vazby“ a „převýchovné tábory“ pro ty, co si tvrdošijně mudrují po svém. Ty byly svým vlastním světem v době táborového rozmachu.¹⁴⁰²

Jak jsem již výše napsal, ve 2. světové válce se nebojovalo jen na „klasických“ frontách, ale také v zázemí – co se týče hospodářství, tak na pracovní frontě, která byla součástí širší „domácí fronty“. Její integrální částí byly i nejrůznější druhy táborů. Na jedné straně pomyslné barikády stáli váleční zajatci, vězni a nuceně nasazení dělníci, na druhé byli jejich drábové z SS, SA, Wehrmachtu, ale i lagerführeri z ubytovacích lágrů a jejich pomahači.¹⁴⁰³

Část nuceně nasazených měla možnost najít si ubytování u soukromých pronajímatelů. Týkalo se to zpravidla Nizozemců, Vlámů, Dánů nebo státních příslušníků satelitních zemí. Většina ostatních žila v barákových táborech, někdy i tělocvičnách nebo sálech hostinců. Bylo jasné, že ubytovat takové obrovské množství lidí najednou je obtížné. Právě z tohoto důvodu sáhly kompetentní orgány k tomuto nouzovému řešení, které bylo bezpochyby nejschůdnější.¹⁴⁰⁴

Někteří dělníci přechali z jednoho tábora do druhého. Příčinou byla různorodost živobytí v různých lágrech. K těmto akcím se uchylovali především Poláci a také

---

¹⁴⁰¹ F. SEIBT, *Ta stará ošklivá melodie*, s. 284.

¹⁴⁰² Tamtéž, s. 284-285.

¹⁴⁰³ Tamtéž, s. 287.

¹⁴⁰⁴ M. SPOERER, *Nucené práce pod hákovým křížem*, s. 121.

ostarbeiteři. Svým útekem si v podstatě mohli jen polepšit. (Pokud je samozřejmě nechytli.)¹⁴⁰⁵

Mnozí bývalí nuceně nasazení přirovnávali svět ubytovacích lágrů k Babylónu. Podle mého soudu jde o trefné srovnání, které velmi výstižně hodnotí danou problematiku. Vždyť právě lágry byly obrovským „tavícím kotlem“ mnoha různorodých národů, tradic a obyčejů, které si jednotlivé národnosti s sebou do „rajchu“ přinesly.¹⁴⁰⁶

Ihned po příjezdu do Říše se mladí chlapci a dívky vydali na místo ubytování. Už během cesty na lágr se někteří z nich mohli seznámit s lágrovým bydlením – pokud třeba cestou spatřili nějaký jiný tábor. Třeba sovětských zajatců. Někteří zase zahlédli u trati pracující vězně koncentračních táborů.¹⁴⁰⁷ Nebudou muset i Češi žít a pracovat ve stejných podmínkách jako tito ubožáci z východu?¹⁴⁰⁸ Také pohled na ostarbeitery nebyl nijak povzbudivý. Po jejich spatření dostávali mladí Češi bezmocný vztek na utlačovatelský nacistický režim.¹⁴⁰⁹

---

¹⁴⁰⁵ M. SPOERER, Nucené práce pod hákovým křížem, s. 168.

¹⁴⁰⁶ „Je to skutečný Babylon, vtěsnaný do stěn dřevěných baráků. Bydlíme ve světnicích asi po dvaceti mužích podle jednotlivých národností, kterých je tu vskutku nemálo. Máme tu Bulhary, Belgičany, Poláky, Čechy, Rusy, Ukrajince, Srby, Francouze, Slováky, Němce i Řekyně. Někteří prý sem přišli dobrovolně, my to však pochopitelně o sobě říci nemůžeme.“ A. VODÁČEK, Život v táboře, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazeni IV, s. 17.

¹⁴⁰⁷ „Kolem trati se hemží lidí. Ne, lidské trosky. Věžňové v pruhovaných šatech; musí jim být jistě zima, zástupy zajatců v ošuntělých kabátech. Stále cosi odklízejí, přemísťují, rychle, rychle. Ať je život v Protektorátě jaký chce, teprve teď chápu, že nejedeme do žádné idyly.“ Záznam v deníku Jana Eliáše ze dne 30. 11. 1942, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti, 1. díl, s. 66.

¹⁴⁰⁸ „Zase musím říct, že do toho cílového místa jsme se blížili večer. Do toho lágru jsme se ploužili potmě. To je typické, co musím říct. Každý jsme táhli kufr, kde jsme měli svršky na tu práci. Lepší oblečení jsme měli na sobě. Možná, že jsme měli v tom kufru i nějaký žvanec. Ten lágr, kde nás ubytovali, byl doslova jako z pohádky. Na nádraží, když jsme šli do toho lágru, který byl postavený... Vžijte se do toho. Na podzim sklizené pole, tvrdá půda promrzlá těmi podzimními mrazíky. Nicméně, nijak ošetřená. A na ní, na tom rovném poli, byly postaveny na těch dřevěných pilotech dřevěné baráky. Takové finské domky. (...) Tam jsme spali na jedné té místnosti, na té štubě. Bylo nás tam takových asi osmnáct dvacet lidí. Tímhle jsme šli do toho lágru. Šli jsme okolo ruského zajateckého tábora. Ostatné dráty, psi, esesáci. To nám bylo výstrahou. „Chlapci, do tohohle jdeme?!“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 5.

¹⁴⁰⁹ „Zůstali jsme stát na plošině, ač tramvaj byla čím dál prázdnější. Na druhé plošině se tísnilo klubko ukrajinských krasavic, s modrýma očima a bezedným smutkem, s pěšinkou

Poté, co nuceně nasazená mládež prošla branou lágru, ocitla se v úplně novém světě, který na ni udělal velice bídný dojem.¹⁴¹⁰ Jak vypadal takový typický tábor

---

uprostřed a korunou z copů kolem čela. Je provázel německý hlídač, na ně by asi byl státní návladní malá šarže. Na prsou měly chrpově modrý obdélník s bílým OST, první pohled na něj mne šokoval jako před třemi léty první pohled na židovskou hvězdu. Hochy přešlo žertování s děvčaty a vytahování jako ve vlaku, já jsem měla svůj starý známý ošklivý pocit kolem žaludku.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 51.

¹⁴¹⁰ *„Ten lágr se teprve začínal budovat, takže tam bylo jen pár baráků. Dřevěných, bez zařízení. A ty byly tak jednoduché, že to vypadalo jako kůlna. Nebo jako sklad. Mělo to střechu, mělo to světnice, ale bez stropů, protože ty ještě nebyly dodělané. Čpělo to strašně karbolem, tím nátěrem. To byla úplně hrůza. Rovnou jsme šli do toho tábora. Tam byly místnosti... Teď nevím, kolik nás bylo, deset dvanáct na pokoji. Tam byly palandy – dvě lůžka nad sebou. Každý si vybral lůžko jaké potřeboval podle toho, jestli chtěl nahoru nebo dolů. Já jsem si vlezl až dozadu cimry na konec toho poschodí. Tam jsem zůstal celé měsíce. Tam jsem bydlel. (...) Uprostřed byla velická železná kamna. Tehdy se jim říkalo americká kamna. Byla vysoká skoro až po ramena. Poschodové postele, jeden stůl a asi tři židle. To bylo všude.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 3-4. „Byly to dřevěné baráky, které měly místnosti asi pro dvacet lidí. Přijeli jsme tam o půlnoci. Byly tam narychlo nastrkané palandy, nějaké slamníky a deky. To bylo všechno. My jsme byli jelimánci, mladí kluci.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 3. „Tam, když nás rozdělili na tři skupiny: pro poštu a k těm dvěma podnikům, vydali se s námi poštovní zaměstnanci asi o tři stanice dál na lágr. Když nás dovezli na lágr, tam jich bylo asi čtrnáct, tak začalo se u lágru číslo 1, 2 a tak. Místnosti byly asi pro šestnáct nebo osmnáct osob. Do jedné místnosti. „Vezměte si své kamarády a jděte do místnosti.“ My jsme holt vlezli do nějaké místnosti, a tam jsme se ubytovali. Postele tam byly asi jako na vojně. To znamená dvojitá postel. Já tam měl jednoho, který tam byl od nás, jako od Křemže. My dva jsme se znali. Jinak s ostatními jsme si byli cizí.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 2. „Příchod českých děvčat totálně nasazených do Boelckeho kasáren byl přímo otřesný. Místnost, kde jsme měly bydlet, byla právě vyplynována, ale všude byly tisíce mrtvých štěnic. Dva režné pytle se slámou a dvě deky, to bylo pro každou veškeré vybavení. V místnosti bylo 36 děvčat. Občas byly noční kontroly, při nichž svítili děvčatům do obličeje. Hledali totiž nějaké uprchlé vězně.“ Vzpomínka na Nordhausen. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 26/03, s. 5. „Tábor byl obehnán pletivovým plotem vysokým dva a půl metru a ukončen čtyřmi ostnatými dráty, nahoře na sloupcích zahnutými dovnitř tábora. Měl jen jeden vchod. Lagerführer vydal všem stravenky do lágrové jídelny na dluh. Ten měl být zaplacen z první výplaty, kterou v továrně dostanou.“ O. ZÁCHA, Videňská cela, s. 18. „Ze všech stran na ně padala nepřívětivá cizota a každý se s novým neznámým domovem seznamoval po svém. Narychlo postavená provizorní stavba přivolávala nepříjemné myšlenky na bombardované město, ve kterém nyní budou nuceni žít. Proto je ten barák, ve kterém budou bydlet, jako domeček z karet. Třeba stokrát je možno ho lehce zbourat a znovu postavit. Pro ně, pro auslendry, (Ausländer – cizinec. – pozn. T. K.) vytržené násilně z jejich domovů prý „bis*

nuceně nasazených dělníků ve Třetí říši? Někdy se jednalo o ohromné komplexy s mnoha baráky, kuchyní, jídelnou, provizorní umývárnou a plotem.¹⁴¹¹ Lágrová „štuba“¹⁴¹² měla velmi daleko do útulnosti vesnické chaloupky či městského bytu rodičů.¹⁴¹³

---

kriegsende“, a když ne, když nedožijí, tedy pro další a další po nich...“ Z. WIESNER, Tenkrát v Berlíně aneb byli jsme při tom, Praha 1996, s. 21.

¹⁴¹¹ „Lágr je velký komplex budov; jsou dřevěné. Za lágrem už nic není, jen jakási Weide, prý se to zazelená až na jaře. Kdo jede dál a dál, dostane se k jezeru. Snad se nám podaří v létě se tu vykoupat, pokud ovšem na to bude čas. Baráky jsou obehnané ploty, kus drátěnými, částečně dřevěnými, ale v těch jsou mezery. Když není čím topit, mizí dřevo oknem komínů do nebes. Na ničení plotů se specializují zvláště Španělé. Jsou spojenci Německa, mohou si to dovolit. V dáli je vidět věž kostelíka. Do vesnice se však nedoporučuje chodit. Místní občané neradi vidí cizince, kteří nakupují ve zdejších krámech. Kolem plotů je porůznu pár stromů. V létě skýtají i trochu stínu i pomyslnou ochranu proti střepinám při náletech. Dřevěné domy jsou stavěné vždy pro dvacet lidí. Je tu dlouhá řada těchto domků. Vedle nich vede cesta, snad byla kdysi vydlážděná; když prší, je plná bláta. Při cestě stojí bedny s pískem k hašení požáru. Uprostřed táborového „náměstí“ je velká vodní plocha. V nádrži je voda, hasí se jí požáry. Voda je nečistá, stojatá, nevyměňuje se, neproudí, nepříjemně páchne. Nastěhovala se sem všelijaká havěť, o „zpěv“ je postaráno. Až kdesi vzadu je strážní věž. Tam jsou naši „ochránci“. Vyzbrojeni kulometem stráží nás i oblohu. Na obzoru vidíme upoutané balóny protiletdecké obrany. Kolem lágru jsou umístěné dělostřelecké baterie. Mají-li zahynout Němci, ať to postihne v prvé řadě cizince. Půda mezi domy je neplodná. I v okolí tábora roste jen divoké rákosí. Když uschne, topíme jím, ale je to k ničemu, čmoud je štiplavý. Snad jenom vědomí, že něco děláme, když rákosí zpracováváme, nás zahřeje. Každá dvouřada domů má na konci bránu, tam je verkšucárna (Místo, kde sídlila závodní stráž Werkchutz. – pozn. T. K.) Němci, většinou vojenští vysloužilci, kteří byli zraněni na frontě a nehodí se k válečnému řemeslu. (...) Některé baráky jsou natřené barvou, jenže ta už dávno oprýskala. U verkšucárny je veliká kantina, tam se vydává jídlo. Někdy se tam pořádá i koncert; koncertů je málo. To čeká teprve na nás. Co Čech, to muzikant.“ Dopis Jana Eliáše ze dne 29. 11. 1942, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti, 1. díl, s. 63-64. „Nejbližší barák stál hned za drátěným plotem přilepeným ke krajní koleji. Další byly vždy asi patnáct metrů za sebou. Šest neomítnutých přízemních stavení ze šedivých tvárníc a na druhé straně ulice rovněž šest. Vlastně zatím pět, šestý barák se teprve stavěl.“ Z. WIESNER, Tenkrát v Berlíně, s. 10-11.

¹⁴¹² „To byla cimra, takových šestkrát pět metrů. Na jedné straně byly čtyři postele, to byly ty poschodové kavalce a na druhé tři, protože tam byly dveře taky a stůl. A lavice. Nic víc. Jo, a skříně tam byly. Každý měl skřínku. To bylo všecko. Uklízet jsme si museli sami.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 3. „Světlice, rozmístěné v křivolakých chodbách, byly každá pro osm mužů. Dřevěné kavalce, vždy nad sebou, čtyři skříně, jeden stůl, osm židlí, jedna konev na kávu, dřevěný podnos na jídlo, lopatka, smeták, kbelík na uhlí, koš na odpadky, bílé stěny, podlaha napuštěná olejem, nad stolem žárovka se stínítkem, dvoukřídle okno, zatemnění – to bylo navlas stejné zařízení

Příjezd a ubytování na lágru se mohlo protáhnout i na víc dní. Pokud nuceně nasazení dorazili do místa ubytování v pozdní noční hodinu, byla jim vydána zavazadla (která byla odvezena hromadně nákladním autem) třeba až druhý den.¹⁴¹⁴ Někdy proběhlo fasování potřebných věcí.¹⁴¹⁵ Být v cizině bez prostředků jistě nepůsobí na člověka dobře.

Na psychiku lidí při prvním kontaktu s místem ubytování nezapůsobily kladně ani ohromné sály, kde měli být ubytováni. Lhostejno zda šlo i sály restaurací (i

---

jednotlivých světnic. Chodby s kamennými dlaždicemi, úzké kamenné schody, na střeše každého bloku směšné dřevěné hnízdo protiletadlového kulometu.“ K. PTÁČNÍK, Ročník jedenadvacet, s. 56.

¹⁴¹³ „*Lágr. První dojem byl strašný. Zima, slamníky rozházené, všude bylo plno zbytků, špíny a vzduch štěnicovitě zatuchlý. Byly jsme jako zařezané s touhou utéci. Ale válka je válka a člověk nebyl svobodný. Honem jsme se tedy pustily do úklidu a rychle jsme si zatopily v kamnech. Teplou působilo příjemně jak na tělo, tak na naše duše. Po obědě z „esšálku“ jsme se prošly městem, kde jsme potkaly mnoho známých. Vždyť vlastně v té době byl Steyr budějovickou kolonií. Večer jsme podnikly úspěšný lov na štěnice, které teplo vytáhlo z úkrytů, a tím definitivně začala éra našeho totálního nasazení. Totaleinsatz.*“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 25. „*Bylo to něco podobného jako v koncentráku. Byl to dřevěný barák. Na místnosti nás bylo dvacet. Každá ta místnost měla svůj vlastní vchod. (...) Měli jsme tam dřevěné poschodové palandy, slaměný strožok, asi dvě deky a to bylo všechno. Byla tam taková skříňka na věci.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 3. „*Byl to dřevěný lágr. Byly tam typické lágrové budovy, které se stavěly po celém Německu. Ubikace byla pro čtyři až osm osob. Byly tam palandy. Měli jsme tam hromadné sprchy a umývárenské žlaby. WC bylo samostatné, dál od baráků. Topení bylo lokální. Topilo se dřevem nebo uhlím.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 3.

¹⁴¹⁴ „*Kolem kufrů byl velký shon. Konečně jsem našel ten svůj. Byl celý rozmáčený z deště, jmenovka pryč a u držadla byl roztržený. Převázaný byl telecím provázkem, jak jsem ho doma zavázal. Přinesl jsem ho na světnici a zjistil jsem, že provaz je zavázán jiným uzlem. Dalo se předpokládat, že ho někdo otevřel, nebo vykradl. Byl jsem z toho nešťastný a smutný. Teprve po otevření jsem zjistil, že není můj. Rychle jsem ho zavřel, zavázal provázek jak byl původně a odnesl rychle zpět. Dole pod hromadou kufrů jsem konečně našel ten svůj. Trochu se mi zlepšila nálada a byl jsem rád, že šlo o zmýlenou. Umínil jsem si, že musím být opatrnější a dávat si lepší pozor na své věci.*“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 19.

¹⁴¹⁵ „*Vydali jim misky na jídlo, lžice, ručníky, utěrky, boty s dřevěnou podrážkou, montérky, kousek žluté látky se symbolem „A“, teplé spodky, košile, rukavice, čepici. Následovalo fotografování, každý dostal přidělené číslo, nahlásil jméno, aby mohli vystavit lágrovou legitimaci umístěnou v rámečku (Ersatzkarte).*“ J. A. ŠVEC, Moji synové, s. 15.

když ty se případ od případu lišily) či tělocvičen.¹⁴¹⁶ Pro některé lidi byly připraveny dokonce železniční vagóny.¹⁴¹⁷ První dojmy z lágru podbarvovaly nepříjemné pocity z dohlížejících strážců a vedoucího tábora – lágrfýrera.¹⁴¹⁸ Kvalitnější život přinášelo ubytování v budovách.¹⁴¹⁹ Někdy byli nuceně nasazeni ubytování dokonce přímo ve zrušených školách.¹⁴²⁰

---

¹⁴¹⁶ „Zavedli nás do velkého sálu, ve kterém byla na podlaze vrstva slámy. Uprostřed byl vynechán volný pruh jako ulička. „Vyfasovaly“ jsme každá dvě deky, jednu místo „plachty“, druhou na překrytí a tím byl ubytovací proces ukončen.“ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), *Byli jsme totálně nasazeni III*, s. 9. „Tam bylo ubytování prostě v restauraci. V sále jsme měli ložnici, kavalce. (...) Obyčejné deky bez povlečení.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 3. „Bydleli v hospodském sále, děvčata nahoře v pokojích. Měli deset tuplovaných paland a k tomu deset pùlených šatnových skříní, jeden větší stůl uprostřed, pár židlí, v rohu kamna s uhlákem a lopatkou a to byla celá výbava.“ J. A. ŠVEC, *Ukradené mládí*, s. 56. „Bydlíme v sále kavárny. Před námi tu prý bydleli ukrajinští nacionalisté. Je nás tu asi sedmdesát. Jedna z čet bydlí v Obernelander Landhausu, kde je sálek mnohem menší. Máme zde jednopatrové palandy. (...) Vysoko nad hlavou máme temný strop sálu. Je v trvalém stínu. Denní světlo nepronikne nízkými okny přes hradbu skříněk až nahoru a sporé večerní osvětlení je nedostatečné a slaboučké. Při prvním zahoukání tak jako tak úplně zhasne. Okna našeho sálu nemají totiž vůbec žádné zatemnění, tak přísně střežené a dodržované doma v protektorátě. Kolik obezů a vzpomíek na domov promítly naše představy na špinavý a temný strop, to se snad nedá ani spočítat či odhadnout.“ L. LANDIŠ – F. HORA, *Ohnivý koberec nad Hamburkem. Z historie protektorátního policejního praporu Čechy*, Praha 2000, s. 24.

¹⁴¹⁷ „Naším domovem v Rajchu byly železniční vagóny, staré, uzpůsobené k bydlení osmi osob. Byla to malá obec Stumdorf, ležela na trati Halle a. Saale – Dessau – Rosslau.“ Ze záznamů B. Slabého, in: J. KAREN (ed.), *Kruh života a smrti*, 1. díl, s. 45.

¹⁴¹⁸ „Tábor byl obehnaný ostnatým drátem a tvořily jej dřevěné baráky a jakási kuchyně. U brány stál malý, hrbatý člověk ve vojenské uniformě, na rukávě červenou pásku s hákovým křížem. Asi nějaký nacista, kterého pro tělesnou vadu nevzali na frontu. Mně připadal v té chvíli jako zosobnění té moci, která z touhy po světovládě hnala tolik lidí všech národů do práce na zbrojení, do opovržení a vlastní vojáky na frontu a na smrt. Na čepici měl též hákový kříž a ozbrojen se staral, abychom byli co nejdříve za ostnatým drátem. Tam nás pak natlačili do baráků. Kavalce byly prkenné, holé, bez slamníků i bez pokrývky, po vojenském způsobu vždy dvě postele nad sebou.“ A. ODVÁRKA, *Zakázaná kniha*, s. 6. „Byl to takový „über mensch“, tedy nadčlověk v celém Neubachu a toto své superiorní postavení dával znát asi podle starého latinského moudra, že trpaslíkům je nutno klanět se hlouběji. Čechy opovrhoval, pro něj to byla chátra, dobrá tak makat a mlčet. Ale marky za ubytování a nedělní obědy se mu hodily.“ J. A. ŠVEC, *Ukradené mládí*, s. 56.

¹⁴¹⁹ „To bylo uprostřed Berlína na tzv. Štětínském nádraží, na Invaliden Strasse. Tam jsme se měli dobře. Bydleli jsme tam jenom po třech na cimře. Také tam byly palandy. Dvě byly nad sebou a jedna mimo. Měli jsme lepší podmínky. Ne teplou vodu. Měli jsme tam kuchyňky. Byly tam asi dva plynové vařiče, takže jsme si tam mohli vařit. Jinak v tom lágru jsme měli

Někteří lidé prodělali nucené pracovní nasazení na několika místech a tudíž mohli srovnávat kvalitu ubytování na jednotlivých lágrech.¹⁴²¹ Nemůžeme proto zjednodušeně říci, že všechny lágry byly úplně stejné. Pokud byl lágrově postaven a lépe vybaven, žilo se v něm lépe.¹⁴²² Existovaly ubytovací lágry, které působily vyloženě dobrým dojmem: bylo tam elektrické světlo, ústřední topení,

---

jenom ta kamna. Když se netopilo, tak se nevařilo. Ale topilo se pořád. Pořád se něco vařilo. Když Němci měli hodně uhlí, tak nám přidělovali brikety. Ale zapomínali na nás. Když nás nezásobovali, museli jsme se ozvat. Když jsme měli maturitu, měli jsme tu němčinu přece jenom v krvi. Tak jsme jim řekli: „Máme zimu na cimře.“ Klidně jsem vyrazil za tím lagerführerem nebo za tím strážcem: „Prosím vás, my máme zimu na cimře, nemůžeme spát a tudíž nemůžeme potom pracovat.“ Dali nám ochotně několik kýblů briket, tak jsme si mohli aspoň zatopit.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 4.

¹⁴²⁰ *„Když jsme přišli do Ludwigshafenu, tak nás dali do školy. Tam byly školy takové, že každá třída má svoji budovu. (...) Udržovaná budova, zavedený plyn, vodovod. A místnost pro lágřfíru.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Matňou ze dne 26. 4. 2004, s. 5. „Pochodujeme po skupinách, šněl, lós, marš... Došli jsme k nějaké školní budově za plotem s nápisem v rámu: LANDESERZIEHUNGSANSTALT FÜR JUGEND (Zemské výchovné zařízení pro mládež) jsme si později přeložili. Dostali jsme ubytování velmi rychle, lós do II. patra a vyprázdněné třídy, jen tabule zůstala. Žádná postel, židle, stůl, nic. A zase grupe 1. 2. zde, 3. a 4. vedle. Lehnout (bez ladu a skladu) a spát. Další překvapení: Zde už nás honili zase vojáci – mladíci, s některými stařečky se setkáme až na pracovištích, to ale ještě nevíme. Nyní: niedr, legn, šláfn, und rue! A ticho!“ K. SKÁLA (ed.), Je nás pět, s. 142.*

¹⁴²¹ *„Museli jsme se sbalit a už druhý den nás odvážel nákladák na dráhu. Vezli nás domů. Když jsme přijeli do Českých Velenic, tak jsme křičeli: „Už jsme doma! Už jsme doma!“ No jo, ale domů jsme nesměli, protože nás rovnou vezli do Rychnova nad Kněžnou. (...) Blížila se zima. Tenkrát byly zimy daleko větší než jsou teď. Na světnici nás bylo také hodně. Jestli nás bylo dvacet, to už dneska nevím. Minimálně patnáct. A znovu: jedny kamna, jeden lavor. (...) Podmínky nebyly lepší. (...) Tam jsem byla nemocná, tam jsem nastydla. (...) Když jsme v tom lavoru nechali vodu přes noc, tak ta voda zmrzla. Tak tam bylo „teplo“.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 13-14.*

¹⁴²² *„Po hnusném steyerském lágrově byl mödlinský malým překvapením. Naše baráky byly úplně nové, byly tu umývárny, záchod a dokonce i sprchy. Všechno páchlo novým materiálem, čišelo cizotou, zimou a syrovostí. Protože jsme uhlí měly dostávat až později, vymýšleli jsme si různé způsoby, jak se zahřát. Nejlépe se osvědčila prostná, která jsme cvičily seřazeny v útvaru venku mezi baráky.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 30. „Bylo to uspokojivé. Byla to novostavba. Deky byly vyrobené z nějakého náhražkového textilu, byly vatované. Ale byli jsme mladí, takže to šlo. Slamníky, podhlavníky a tak dále. Byl tam veliký stůl se židlemi, dále stoličky. Skříně byly svisle rozdělené na dvě poloviny, každý měl půlku skříně. Poněvadž jsme neměli mnoho svršků, tak to bylo dostačující.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 3.*

nedaleko velký kryt pro ubytované. Bylo tam i čisto a uklizeno.¹⁴²³ Těch ale byla jen menšina.

Komplikované ubytování mívali příslušníci pracovních praporů, kteří různě „kočovali“ po Německu podle toho, kde jich bylo momentálně zapotřebí. Často přicházeli na místo ubytování v pozdních nočních hodinách a na nějaké extra velké zabydlování neměli čas.¹⁴²⁴ Ubytování bylo provizorní, neboť poté, co splnili svůj úkol, byli odesláni zase jinam.

S postupem války byly některé lágry ničeny spojeneckými bombami, proto se nuceně nasazení museli někdy stěhovat do míst, která by si snad člověk s kulturním rozhledem za normálních okolností jako ubytovny pro dělníky představil jen stěží – třeba kláštery.¹⁴²⁵ S rostoucí aktivitou spojeneckých bombardovacích svazů docházelo k ničení německého průmyslového potenciálu, ale ušetřeny nebyly ani ubytovací lágry, byť samozřejmě nebyly záměrným cílem leteckého útoku. Tak se i dobře fungující lágry, kde nebylo důvodu ke stížnostem, měnily na jakási rozvrácená ležení, kde nesvítilo světlo, netopilo se a tekla jen studená voda.¹⁴²⁶

Mladí lidé se v novém prostředí snažili zabydlet. Po hektických dnech velkého stresu se uložili ke spánku.¹⁴²⁷ Tím načerpali nové psychické i fyzické síly, které

---

¹⁴²³ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), *Byli jsme totálně nasazení III*, s. 29. „*Bylo to oplocené. Bylo to nově postavené. Nás pět daly dohromady s jinými děvčaty, takže nás tam bylo dvanáct. Nebyl to velký lágr. Měly jsme nacpané slamníky slámou. Někde je měli nacpané pilinami. Měly jsme tam i deky. Bylo tam čisto. Opravdu čisto. Kousek od nás měly lágr Francouzky a Polky. Bylo to menší. Nebyly to nějaké ohromné lágry.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublikovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 3. „*Čisto tam poměrně bylo, protože to byla soukromá restaurace. A majitelka toho hostince normálně udržovala pořádek.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 4.

¹⁴²⁴ „*V 1.30 jsme došli do školy. Dostali jsme každý tři deky a hledáme světlici, kde bychom se mohli vyspat. Nakonec jsme spali na drátěnkách ve sklepním krytu.*“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 139.

¹⁴²⁵ „*V továrně se přestalo pracovat a některá oddělení byla přemístěna. Naše část se přestěhovala do blízkého kláštera sv. Gabriela, kdysi učiliště pro katolické misionáře pro černé jezuity. V klášteře jsme teď měly zlaté časy, i když už vůbec nefungovala kantýna a nebyla elektrína.*“ S. ZVĚŘINOVÁ, *Devatenáct nám bylo pryč*, s. 53.

¹⁴²⁶ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), *Byli jsme totálně nasazení III*, s. 30.

¹⁴²⁷ „*Byli jsme jako zbití koně, každý se svalil na kavalec. Byly to takové dřevěné pryčny. Na tom byl nacpaný strožok, slamník byl nacpaný slámou. A to bylo všechno. Vedle toho stála*

byly v následujících dnech tak zapotřebí. Sladké snění ale bylo přetrženo ranním probuzením – nepříjemným rituálem, který se měl opakovat den co den až do samotného konce jejich nuceného nasazení.¹⁴²⁸

Vraťme se ale nyní zpět k vybavení lágrových místností. Zdaleka ne všechny tábory byly vybaveny skříňkami, kam by si lidé mohli odložit osobní věci, aby jim je nikdo neodcizil. Museli se proto zařídit tak, aby možnost případné krádeže snížili na minimum.¹⁴²⁹ Zavazadla pak v některých případech mohla sloužit místo osobních skříněk dokonce trvale.¹⁴³⁰ Skříňky, které se jinak na světnicích nacházely, byly velmi prosté.¹⁴³¹ Někdy se museli nuceně nasazení spokojit jen s políčkami.¹⁴³²

---

taková skříňka. Taková jaké vidíme dnes v dílnách nebo v takových těch zařízeních. Takové ty plechové skříňky. Jenže tam byly dřevěné. Každý jsme tam měli svůj dílek. To bylo akorát na odložení jedné šaty, protože druhé jsme měli na sobě. V tom jsme si lehli.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 5.

¹⁴²⁸ „Budík je vždy nepříjemný. I měkce znějící český povel: „Budíček!“ nevyvolává obvykle příjemné pocity. Ale žádné probuzení snad není tak protivné, jako po německém zavřeštění: „Aufstehen!“, zejména je-li zařváno fistulí. Takové probuzení ze sna by se snad dalo přirovnat jen k pocitu mladíka, jež právě při milostném laškování s milou přetáhne její otec znenadání sukovicí.“ L. JOHANIS, Šestý útvar, Kiel, Praha 1986, s. 159.

¹⁴²⁹ „Kufry jsme dali pod postel, zuli boty a uložili pod hlavou. Bylo to místo polštáře a také se to doporučovalo, aby člověk nebyl okraden. Leželi jsme v zimnicích.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 6. „Psal jsem si o zámeček ke kufříku. Petlici a panty mám. Potřebuji visací zámek, protože mi někdo chodí do kufru na jídlo. Nemohu si dovolit živit zloděje, když teď vynechává pošta (v prosinci 1944 – pozn. T. K.) a některé balíčky vůbec nepřijdou.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 194.

¹⁴³⁰ „Své věci jsme měly v kufrech.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 4. „Bylo nás tam dvacet. Bylo to úzké, vprostředku byla dvoumetrová ulička a po stranách byly palandy. Spaly jsme na palandách. Každý měl svůj strážek, vyfasoval dvě deky. V prostředku stála kamna. To bylo všechno. (...) Vždyť my jsme tam neměly ani skříňky.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 4.

¹⁴³¹ „Mezi těmi postelemi byla vždy skříň pro dva. Tak jako na vojně.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 2. „Ty byly plechové. Byly rozdělené napůl. Každý sám si na to musel koupit zámek, aby se to mohlo zamykat. Moc místa tam nebylo. Jen tak tak se tam vešel zimák. Šli jsme tam na zimu. Ještě se tam nechalo něco odložit: batoh nebo kufr. Bylo to jen tak tak, že se to tam vešlo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 4.

¹⁴³² „Pokoje (bývalé třídy) jsou zde mnohem menší než v Kasselu. Skříň nemáme, protože je málo místa. Jako náhrada za ně máme na postelích poličky. Půl hořeniho fachu je na potraviny, půl spodního na šálek a věci denní potřeby. Druhá půlka je kamarádova, který spí

Útulná vesnická hospoda rozhodně působila na nově příchozí lépe, než prostý a „sterilní“ lág. Vybavení bylo ale podobné jako v klasickém lágru: palandy, stoly, pár židlí.¹⁴³³ Na spaní byly určeny slamníky, k nim obdrželi nuceně nasazení pokrývky.¹⁴³⁴ Všechny světnice v oplocených lágrech si byly podobné jako vejce vejci.¹⁴³⁵ Masovému ubytování odpovídaly i umývárny a také toalety.¹⁴³⁶ Na klasických lágrech byly umývárny s řadou kohoutků nad plechovým žlabem. Při

---

nade mnou. (Říkáme souložník.) Dole pod farchy má každý 4 hřebíky věšáku na vycházkovou uniformu a plášť. Dole na dvoře zbyla prkýnka z postelí. Vybral jsem si dvě a udělal z nich poličky k posteli, nad hlavou. Poradil jsem to také klukům. Ukázal jsem jim, jak to zaříznout a zasadil mezi sloupky postele, aby dobře držela bez přibití. Hřebíky jsme neměli.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 163.

¹⁴³³ *V místnosti prostorné šenkovny vitínské hospody naplněné dřevěnými poschodovými palandami se stísněným prostorem na pár stolů a židlí se ubytovala parta mladých dřevorubců. M. DĚDIČ, Omluvte mě, pane profesore. Příběh ze života českobudějovických studentů za války, Vimperk 1998, s. 174.*

¹⁴³⁴ *„Byly tam slamníky, které jsme si museli nacpat slámou, když se to zařizovalo. A k tomu jsme dostali nějaké pokrývky. Takové bílé deky. To bylo všechno.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 4. „Slamníky byly vycpány bůhví čím. Nějakou dřevěnou vlnou nebo vatou. Jak se říká dřevitou vlnou. A dvě deky. Jedna byla složená hned tam na tom slamníku a ta druhá byla pod hlavou. Tou jsme se přikývali navíc.“ Archiv autor, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 2.*

¹⁴³⁵ *„Ve světnici je sedm patrových postelí. Padl na mne los, že budu spát nahoře. U dveří byly kamínka a kbelíky s uhlím. Vedle byly stoly a potřebný počet stoliček. U nohou každé postele byla skříňka.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 20.*

¹⁴³⁶ *„Umývání bylo venku. Na betonové podlaze byly žlaby a voda. Nedaleko byl barák, kde byly umývárny a sprchy. Záchody byly u každého baráku.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 20. „V další budově byly umývárny, kde nám alespoň večer tekla teplá voda, což bylo velké plus.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 2. „Musely jsme se umývat v jednom společném umyvadle. Sice tam byly asi dvě umývárny, ale bylo naprosto nemožné, aby jsme se tam vystřídaly, protože se muselo chvátat do práce.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 4. „Sociální zařízení a umývárny byly mimo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 3. „To byly takové improvizované záchody. Byl to jenom přístřešek, jáma a takové ráhno. Na to se sedlo. Bylo to postavené velmi primitivně. Oni to dezinfikovali vápnem. A nic víc.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 6. „WC jsme udržovali v nejlepší pořádku! Myli jsme mísu, jak jen se dalo, hadříky kluci měli. Dbali jsme, aby nedošlo k ucpaní. Toaletní papír tady neexistoval, jen Oberschlesienzeitung – Hornoslezské noviny, v německé řeči, no, něco jsme si přečetli, všechno nejhorší nebylo, něco z kultury a sportu. Ted' jsme je trhali na malé osmerky a používali na WC.“ K. SKÁLA (ed.), Je nás pět, s. 144.*

ubytování v náhradních prostorách (třídy, tělocvičny, sály atd.) byla fasována také umyvadla (jedno na čtyři až osm lidí) a kbelíky nebo konve.¹⁴³⁷ Ale ani pohostinská zařízení v Říši, která byla přeměněna na ubytovací lágr, nemusela na zahraniční dělníky působit odpudivým a nepříjemným dojmem, zvláště pokud byla uklizená.¹⁴³⁸ Určitě také záleželo na obyvatelích lágrů, v jakém stavu dokázali své ubikace udržet.¹⁴³⁹

Protože místa na lágrové světlici nebylo nikdy dost, ke společnému posezení s obyvateli jiných „štub“ sloužila společenská místnost – tedy za normálních okolností jídelna.¹⁴⁴⁰

Kdo byl zvyklý žít v klidu, ten se jen těžko smířoval s životními cykly na lágru. Život zde byl totiž nepřetržitý a podobal se včelímu úlu. Jeden bohoslovec srovnal rozdíly života v kněžském semináři a v lágrových poměrech.¹⁴⁴¹

Soužití mezi lidmi na jedné místnosti může být velmi rozdílné. Záleží na každém jednotlivci a jeho vztahu k ostatními spolubydlícím. Výjimečná situace, kdy byl člověk vykořeněn a zařazen mezi podobně postižené, vedla k tomu, že k sobě alespoň ze začátku cítili silnou sounáležitost a společný osud je tmelil jako kolektiv.¹⁴⁴² Nijak tím nechci říct, že by tomu tak bylo u všech bez výjimky.

---

¹⁴³⁷ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), *Byli jsme totálně nasazeni II*, s. 23.

¹⁴³⁸ „*Hned po příjezdu byli Češi rozděleni do skupin a umístěni v nejrůznějších ubikacích. Vlastimilova skupina se ubytovala v jedné bývalé restauraci; na stěnách někdejšího výčepu byly upevněny kovové typizované skříňky, do nichž si každý rovnal obsah svého kufříku. Všude panovala čistota a pořádek.*“ V. ČERMÁK, *Pro Doru*, s. 17.

¹⁴³⁹ „*Každou sobotu jsme si musely na cimře vydrhnout podlahu. Byla tam prkenná podlaha. Musely jsme tam mít čisto. Na to jsme si potrpěly.*“ Archiv autora, *Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004*, s. 4.

¹⁴⁴⁰ „*Místnost byla pouze na spaní. Pro posezení sloužila jídelna. Tam jsme mohly chodit.*“ Archiv autora, *Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004*, s. 4.

¹⁴⁴¹ „*Jaká to byla tehdy pro nás změna. Ze semináře do lágru. V semináři musel jít každý v 9 hodin večer spát a pan vicerektor se šel podívat po chodbách, zda snad ještě někdo nesvítil. Zde se svítilo často velmi dlouho, jak kdo přišel nebo šel do práce. V semináři se v určité době drželo silentium, zde v lágru byl hluk stále a ticho jen tehdy, když tam nikdo nebyl. V semináři se konaly společné modlitby a duchovní četba, zde jsme byli rádi, když jsme si po třináctihodinové pracovní době uprostřed hluku přečetli kousek Písma svatého.*“ A. ODVÁRKA, *Zakázaná kniha*, s. 20.

¹⁴⁴² „*Rázem se všichni znali, jako by se byli vídali léta, a přece byl jeden odtud a druhý z docela jiné strany. Co však záleží na jménu, na zaměstnání či na barvě kabátu, jsme li v jednom*

Pokud se jednalo o jedince stejného ražení a podobného charakteru, bylo vzájemné soužití bez problému.¹⁴⁴³ Dobrým vztahům logicky přál i malý počet lidí v jedné místnosti.¹⁴⁴⁴ Na lágrových cimrách se ale scházeli lidé rozdílných charakterů, mravů a různých osudů.¹⁴⁴⁵ Někdy došlo i ke krádežím.¹⁴⁴⁶ Jindy se projeví i další záporů lidské povahy: závist, hašteřivost, vzájemná ignorace.¹⁴⁴⁷ I bezohlednost a sobectví měly na cimrách své místo.¹⁴⁴⁸ Faktem ale je, že velký počet lidí na jedné místnosti (většinou mezi dvaceti až třiceti osobami) byl sám o sobě dostatečným důvodem k potenciálnímu vzniku třenic a vyhocených situací.

---

houfu? - nástup všech na velkém prostranství uvnitř barákového tábora. Nevyřízené řady, nohy přešlapovaly v blátě, tisíce mladých tváří, česká armáda uvnitř Německa.“ K. PTÁČNÍK, Ročník jedenadvacet, s. 6-7.

¹⁴⁴³ „Spolubydlící vesměs dobře vycházeli. Převážně to byli vrstevníci, spříznění společným neblahým osudem „ročníku 1921“, jen jeden z nich byl podstatně starší. Ukázalo se, že je tu proto, aby dozíral na ostatní.“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 17. „No, tam nás bylo ta parta. Bylo nás tam asi do dvaceti. Asi do dvaceti. Tam jsme měli vojenské kavalce. Ovšem, protože jsme byli vesměs studenti, tak jsme tenkrát ani soukromí moc nepotřebovali.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 4.

¹⁴⁴⁴ „Byly nasazovány celé třídy. My jsme tam byli čtyři spolužáci. Což je dost rarita. Pokračovali jsme v tom školním životě i tam.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 4.

¹⁴⁴⁵ „Je nás tu na sednici dvacet, každý chlap z jiného těsta. Odlišné vzdělání. Vysokoškolák, středoškolák, obecné vzdělání. Z města, z velkoměsta, z periferie, z vesnice. Bohoslovci i lidé od pražské kanalizace. Také řezník, zedník. To nejsou lidé jemných mravů. Nebyli v životě zvyklí zacházet s maltou nebo sekyrou jemně. Asi je tomuhle život učil. Takže se tu na ně nemůžeš zlobit. Chtěli by dělat svoje řemeslo; zatím je tu připoutali ke strojům. Je to mechanická práce, nebaví je to. Mstí se sobě, mstí se životu, jeden druhému. Jsou nespokojeni, ale svou nespokojenost si neanalyzují, nehledají příčiny. Ale jinak jsou to chlapi dobří.“ J. ELIÁŠ, Naše sednice, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazeni IV, s. 9. „Na jedné světnici nás bylo šestnáct. Společnost tam byla různorodá. Byly tam i starší. Mně bylo devatenáct. Někomu bylo osmnáct, někomu třeba třicet, pětatřicet. Byly tam třeba barové tanečnice. Nejhorší na tom lágru byla zima. Musely jsme ve dne v noci topit. Byla tam jedna kamna. To bylo všechno, co jsme tam měly.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 2.

¹⁴⁴⁶ „Mou náladu úplně zkazilo zjištění, že mi někdo ukradl kabelku se všemi doklady i penězi z domova. Nikdy se mi nic podobného nestalo a právě v cizím prostředí na mne tento zážitek působil silně depresivně. Nechtěla jsem podezírat žádnou z naší party, ale kdo tedy peníze vzal?“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 30.

¹⁴⁴⁷ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazeni III, s. 30.

¹⁴⁴⁸ „Chlapi hráli v karty, svítily. Bylo přetopeno, spát se chtělo strašně a nešlo to. Chlapi se každou chvíli hádali.“ Záznam v deníku Jana Eliáše ze dne 30. 11. 1942, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti, 1. díl, s. 67-68.

Zvlášť tehdy, pokud byl velký počet lidí koncentrován na velmi malém prostoru.¹⁴⁴⁹ Cimry nebyly vždycky „národnostně čisté“. Čas od času se stávalo, že k českému osazenstvu přibyli jeden až dva jinojazyční lidé.¹⁴⁵⁰ Bylo totiž potřeba obsadit úplně všechna místa.

Jinou obtíž představovalo udržování lágrové místnosti v jakž takž slušném stavu, protože nuceně nasazení často od vedení lágru nedostávali žádné nové čistící prostředky.¹⁴⁵¹ Jiné, ale také závažné komplikace představoval třeba vytrvalý déšť, který způsobil, že do světnice zatékalo.¹⁴⁵² Kromě toho některé lágrové baráky špatně těsnily, což se spolu s nedostatkem uhlí projevilo výrazně v poklesu teploty v místnosti.¹⁴⁵³ Někteří nuceně nasazení s topením problémy

---

¹⁴⁴⁹ „Na pokoji je nás 27. Ta jedna postel má ještě jedno patro navíc, takže na ní spí tři muži. Šetří se místem. Uličky mezi postelemi jsou tak na projítí. Mám druhou postel vpravo ode dveří. Spím dole, Franta Palát nahoře. O poličku se dělíme.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 163.

¹⁴⁵⁰ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazení III, s. 6.

¹⁴⁵¹ „S údržbou čistoty byly často problémy až neřešitelné. Získávaly jsme jeden hadr na podlahu a vlastně na všechno, a ta hrůza, když ho Bobina vylila i s vodou do klozetu, právě když byla umyta polovina světnice. Ve válce nešlo jen tak vzít nový hadr. Musely jsme moc prosit a jiný jsme dostaly jen za vysokou pokutu.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 35.

¹⁴⁵² „Déšť trval několik dní. Ve světnici, kam nám vytrvale a hojně zatékalo, jsme musely přestavět postele. V místnosti nebylo k hnutí, a tak jsme celé večery vysedávaly skrčené na dolejších postelích. Přikrývky a veškeré šatstvo byly provlhlé, boty se přes noc nevysušily, skromné jídlo ve skříňkách plesnivělo. Nebylo čím zatopit, elektrika nefungovala, nemohly jsme si nic ohřát, vyprat ani vyžehlít, ani se pořádně umýt. Byly jsme v hrozném stavu tělesném i duševním a všech se nás zmocňovala deprese.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 49-50.

¹⁴⁵³ „Na cimrách v lágrech se topilo omezeným množstvím briket. Přes netěsné okenice však do světnic foukalo, takže ti, kteří leželi u oken, vyloženě mrzli.“ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazení II, s. 59. „Neměly jsme co jíst a ještě hůře bylo, když nastala zima. Na kavalcích pod jednou bídnou dekou s prázdnými žaludky jsme mrzly. Uhlí nebylo, a tak jsme dostávaly na topení jen boty z rozbombardovaných obchodů.“ K. HOUŠKOVÁ, Ročník čtyřicetdvacátý, in: V. HOLÁ (ed.), Bojovali jsme a zvítězili, s. 226.

neměli – když například pracovali jako dřevorubci, mohli si otop sami opatřit.¹⁴⁵⁴ Ale co ostatní? Pomoci mohla třeba výměna potravin za dříví.¹⁴⁵⁵

Kamna, která se v místnostech nacházela, sotva stačila k tomu, aby „cimru“ pořádně vytopila. Na některých se ale k velké smůle nuceně nasazených nedalo ani vařit.¹⁴⁵⁶ Mnohde byla navíc nekvalitní a kouřila.¹⁴⁵⁷

Ještě horší podmínky ubytování panovaly na dalekém severu, kde existovalo pro Středoevropana velmi chladné podnebí, na které nebyl zvyklý. Ubytování v necivilizovaných oblastech polárního kruhu bylo ještě skromnější. Nuceně nasazené vítaly překližkové kruhové chatky asi pro deset osob s malými kamny uprostřed. Pro tyto domečky se vžil název „fincelta“ potažmo „finencelta“.¹⁴⁵⁸

---

¹⁴⁵⁴ „Zatopeno tam bylo. Ona tam kamna měla a jako dřevorubci jsme si i dřevo přinesli. Tak že bychom trpěli zimou, to se říct nedá.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 4.

¹⁴⁵⁵ „Zde stála menší kamna, ale teplo nebylo žádné. Byly jen brikety, ale dříví, to byl jen sen. Jak zatopit? Pomalu se k nám v nestřežené chvíli přišourali zmrzlí zajatci ruských žen a mužů. Že by nám dali dříví za chléb. Tato výměna nám dopomohla ke troše chleba. Na pryčnách byly dvě deky. Jedna jako plachta a druhá na přikrytí. Ale nebylo ani pomyslení nechati si deku pod sebou. Uléhali jsme v šatech a ještě po dvou, abychom se trochu zahřáli. Při ranním probuzení jsme zjistili, že máme kolem sebe i napadaný sníh. Zima a hlad se začaly ozývat. Měli jsme se umýt, ale voda žádná. S bolestí poznáváme, že jsme odkázáni sami na sebe.“ Dopis J. S. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 23/01, s. 8.

¹⁴⁵⁶ „Vařit se tam nedalo. Ani nebylo kde. Kamna tam byla kvůli teplu. Topily jsme v nich, občas jsme si jen něco ohřály. Jestli tam byl nějaký čaj, si nepamatuji.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 6.

¹⁴⁵⁷ Jak se zde po delší čas netopilo, kamínka kouřila, kouř všude pronikal, muselo se větrat. To bylo nadělení! Celý den v mrazu a zimě a večer na lágru zase zima či kouř k nedýchání. Hned musí někdo dojít za frajtreem na služebnu a nahlásit, jaký je tu binec. J. A. ŠVEC, Moji synové, s. 17.

¹⁴⁵⁸ „Jaká překvapení nás čekají, jaká práce v tomto novém prostředí? O tom nás osm začalo uvažovat a přemýšlet, až když nám byla přidělena k ubytování tak zvaná „finencelta“. To byl nízký jehlanovitý stan z překližky, zvenčí zasypaný sněhem. Uvnitř v kruhu čtyři dvoupatrové dřevěné postele a uprostřed kamínka (kanónek) na topení, kouřová roura vedena otvorem ve středu stanu nahoru, kde bylo vidět oblohu. V zimě celou noc se muselo topit (zima trvala 8 měs.). Stalo se, že když služba zaspala, ráno jsme se probouzeli se zmrzlými dekami.“ J. SMUTNÝ, Vzpomínka na Finsko a Norsko, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazeni IV, s. 43-44.

Přesto to byl daleko lepší způsob ubytování, než třeba představovaly zemljanky.¹⁴⁵⁹

Ne všichni nuceně nasazení se svým osudem smířili. Někdo si dokonce dovolil proti způsobu ubytování protestovat a požadovat přeřazení do civilizovanějšího bydliště. Pokud byly možnosti, mohlo dokonce být takovému „kverulantovi“ i vyhověno.¹⁴⁶⁰ Samozřejmě nemohlo jít o masový jev.

Nejvíce ztěžovaly život na lágru všudypřítomné štěnice. Většina mladých lidí se s touto protivnou havětí setkala až v táborech v „rajchu“ a tato zkušenost byla pro ně naprosto nová.¹⁴⁶¹

---

¹⁴⁵⁹ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), *Byli jsme totálně nasazení III*, s. 14.

¹⁴⁶⁰ „*Já se ozval. Někteří kluci se báli a říkali: „Ale co, já to tady nějak vydržím. Vždyť to dlouho trvat nebude.“ Ale já jsem říkal: „Ale v tomhleto se to prostě nedá.“ (...) Několik nás tam odtud odešlo.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 5.

¹⁴⁶¹ „*Člověk ani netuší, kde se skrývají jeho nepřátelé. Tihle noví neznámí, a byly jich celé stovky, byli zákeřní a odporní. Napadli nás zrádně jen za tmy a ve spánku. Jedné dusné srpnové noci se probudím, tělo mi nesnesitelně žhnulo a pánilo. Několikrát se převrátím, ale marně se pokouším znovu usnout. Tiše jsem se tedy vytratila do umývárny a ochlazuji se ve studené vodě. Mnoho to nepomáhá a nejradyji bych si rozškrábala celé tělo. Znovu uléhám na znak a uvažuji, po čem mohu mít tak nepřijemnou kopřivku. V tom mi něco spadne na obličej. Sbírám pecičku rukou a cítím, že jsem něco měkkého rozmáčkla a v zápětí zachytí můj nos neznámý příšerný zápach. Rozsvěcuji svíčku a hrůza! Na ruce krev a v posteli na všechny strany prchající – štěnice! Nelidsky zařvu a hned je všechno osazenstvo světnice na nohou a při světle teď vidíme tu strašnou spoušť. Na stěnách, na stropě všude spousta černých náramně pohyblivých teček. Některé jsou dokonce pěkně červené, nacucané čerstvou krví. Jsou zmateny světlem, padají ze stropu a my je zašlapujeme, přes papír drtíme rukama a upalujeme plameny svíček. Jsme z toho až nepřičetné a snad bychom byly podpálily i barák, nebýt toho, že se na nás přirtil lágřfira, co tropíme v noci za povyk. Hned mu hlásíme příčinu, ale jen mávl rukou a že chce mít na baráku ticho. To přece už známe: německý voják na frontě... Marně jsem se hned druhý den dožadovaly nápravy. Spaly jsem tedy při světle na stole, nebo jen na židlích, zkoušely jsme různé hermetické zábaly do prostěradel, ale spíše bychom se byly udusily než odehnaly štěnice. Chodila jsem do práce s ovázanýma nohama, hrozně jsem se styděla za rozškrábané boláky. Když naše protesty stále nepomáhaly, ustlaly jsme si na noc v trávě pod okny u hlavní lágrové cestičky. Pohrabáče, lopatky a nožičky pod hlavou.“* S. ZVĚŘINOVÁ, *Devatenáct nám bylo pryč*, s. 55. „*Největší trápení nám působily štěnice. Těch bylo značné množství. A na mě osobně šly. A já ještě dneska mám památku od toho, jak sem byl úplně ožraný do krve.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 2. „*Nemeškal jsem a jednoduše ji, potvůrku, jednou ranou zpacifikoval. A bylo vyřízeno. Cimrou se rozšířila vůně vlašských ořechů. Bylo mi to divné, nikde jsem je neviděl. Ten, co stál poblíž mne, se s odporem podíval na jasně rozmáznutou*

Štěnice se nevyskytovaly pouze v klasických dřevěných lágrech, ale i v dočasných ubytovnách – například ve školních budovách.¹⁴⁶² Boj s nimi byl ale marný – po krátkém čase se štěnice vždy pravidelně vracely.¹⁴⁶³ Kde se jednou zahrnily, odtud se daly jen velmi těžko vyhnat, zejména proto, že jsou ve dne zalezlé ve skulinách, kde vydrží i mnoho měsíců o hladu a také proto, že se velice rychle rozmnožují. Čtyřikrát do roka snášejí až po padesáti vajíčkách. Pouhá chvilková návštěva člověka z prostředí obývaného štěnicemi je dokázala nasadit i

---

skvrnu na stole přede mnou a zařval: „Co blbneš?“ Rozmačkat štěnici na stole, u kterého jíme?! Zbláznil ses? Hned vem mýdlo a hadr a ten stůl pořádně vydrhni! Copak jsi ještě v životě neviděl štěnici??? Víš ty, kolik jich tu máme?“ Ne, doopravdy jsem ještě živou štěnici neviděl. Jenom jsem o štěničích osudech slyšel zpívat V+W „Přejete život chudé štěnici...“ J. GRYGAR, Lágry byly náš svět, Frýdek-Místek 2001, s. 3.

¹⁴⁶² „To byl taky podnikový lágr. Ale byl to zděný dům, který měl tři nebo čtyři poschodí. Ty štěnice se do toho patra dostávaly hůř, ale stejně nás potom napadly.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 4.

¹⁴⁶³ „O neúnavném, ale marném boji proti štěnicím by se dal napsat samostatný román. Nepomáhalo postavení paland do nádob s vodou, odolávaly nabídkám řepné marmelády, nepomáhalo, neb jen na krátkou dobu, plynování, které si v některých lágrech vymohli. Jen přechodně pomáhalo úplné rozebrání postelí. Netrvalo dlouho a štěnice opět zahájily svůj úporný boj o lidskou krev. Lezly po stropech a spouštěly se z nich na své oběti. Na štěnice byly pořádány pogromy. Osádky světnic, vyzbrojené jehlami a špendlíky, se na daný povel daly uprostřed noci po rozsvícení světel do boje s houževnatým nepřitelem. Je dlužno přiznat, že ani to nepomohlo.“ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazení II, s. 22-23. „Byly zaplynované světnice a dezinfikovaly se chodby a všechny místnosti. Kluci z Moravy říkali štěnicím „plošky“. Nevím odkud braly svou odolnost, ale ani plyn, ani hlad, je nedokázal vyhubit. Už ani před světlem se neukrývaly. Já jsem s nimi moc vytrpěl. V posteli jsem nevydržel. Lezly po stropě a spouštěly se na mne. Nebyl jsem sám. Někteří kluci se přestěhovali na podlahu, pod stůl i na stůl, ve snaze dostat se z jejich dosahu, ale nebylo to nic platné. Ty potvory si vždycky našly způsob, jak se dostat k tomu, kdo měl „sladkou krev“. L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 92. „Bylo to sice houby platné, ale jednou za tři měsíce nás vyhnali ven. Musely jsme všechno pozavírat. Nesměly jsme do lágru. Oni je vykuřovali. Nevím, jak se to dělalo. Vydezinfikovali to, ale ty štěnice se zase objevily. Štěnice vydrží vyschlá až pět let. Když pak přijde do tepla a vlhka, tak ožije. Těch jsem si užila. Většinou jsme je chytaly v noci. Rozsvítily jsme a napichovaly jsme je na špendlík. Tam jsme jich měly požehnaně. Já jsem spala nahoře, tak jsem si je dávala na skříň.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 3.

do toho nejčistšího bytu.¹⁴⁶⁴ Jejich výskyt také podporovala míra zateplení místností.¹⁴⁶⁵

Hubení tohoto hmyzu nebylo moc účinné. Kromě toho plynování „cimer“ však nepřinášelo komplikace pouze štěnicím, proti kterým bylo namířeno, ale také nuceně nasazeným, kterým velmi ztrpčovalo život.¹⁴⁶⁶ Ale ani jiné prostředky k jejich hubení nebyly o nic víc účinné.¹⁴⁶⁷

Nutno podotknout, že štěnice se vyskytovaly na lágrech, které existovaly již delší dobu. Pokud byly lágry čerstvě postavené, štěnice se v nich hned zpočátku neobjevovaly.¹⁴⁶⁸

---

¹⁴⁶⁴ M. HODÍK, Encyklopedie pro milovníky Švejka, s. 231-232.

¹⁴⁶⁵ „Pára šla celou noc, bylo tudíž velmi horko a to je elixír života pro štěnice.“ Deník Břetislava Linarta. J. LINART, Protektorát a II. světová válka očima protektorátních obyvatel, s. 81.

¹⁴⁶⁶ „Boj proti štěnicím pokračuje. Tentokrát na to pozvali zvláštní komando. Ukrajinky vyklepaly slamníky, umyly podlahy, okna, dveře a postele v louhu. Je zaplynováno. Do rána spíme jen na prkýnkách. V úterý po práci jsme dezinfikovali skříňky a nacpali slamníky novými hoblovačkami.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 117.

¹⁴⁶⁷ „Znova čistíme světnice od štěnic. Bylo zaplynováno, ale nebylo to nic platné. Bud' jsou ty štěnice tak odolné, nebo ten plyn za nic nestojí. Štěnic bývalo na světnicích moc. Občas někdo dostal z domova prášek proti nim, ale ani to moc nepomáhalo. Jedině benzín nesnášejí. Pokud se sehnal benzín, vymazávali jsme fuky u postelí placatým dřívkem. Dost nám pomáhalo také vykuřování čibukem. To byl obřad. Nacpal se čibuk, zapálil se a do hlavičky se foukalo. Náústkem se zamířil kouř do spár a do míst, kde byly zalezlé. Pomohlo to tak na dvě noci. Pak se zase vrátily.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 189. „Nevím, podle čeho si ty štěnice vybíraly. Někdo byl zeštípaný, na jiného nelezly. Němci to tam desinfikovali. Dokonce se tam páčila sláma.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 5.

¹⁴⁶⁸ „V Salzburgu bylo všechno nové, takže tam štěnice nebyly. Zažil jsem to až na lágru v Linzi. V Salzburgu to bylo přijatelné.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 4. „Ze začátku tam nebylo nic, bylo to nově natřené, takže to čpělo. (...) Potom, když jsem se přestěhoval do vnitřního města, do centra Berlína, tam jsme dlouho nic neměli. Ale ti kluci, co zůstali v tom lágru, už po roce říkali, že tam mají štěnice. (...) Stěžovali si, že vysířovali, takže je museli odstěhovat do jiného baráku. Mezitím přistavovali ještě další. Bylo to takové nevhodné prostředí na břehu řeky Sprévy. Všude byla bahniska, močály a rákosí. V těchto místech bylo v létě dost komárů. Já už jsem tam potom nebydlel. Divil jsem se, že tam kluci vydrží. V létě tam byli komáři a v zimě, když se topilo, štěnice. Asi dvakrát se museli stěhovat. Ale já jsem přitom nebyl.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 4.

Když člověk bojoval velkou část noci se štěnicemi, přišel tak o drahocennou dobu, která mu zbývala na spaní. Není tedy divu, že lidé napadení štěnicemi potom podřimovali i v práci.¹⁴⁶⁹

V zoufalé touze po klidném spánku odcházeli někteří nuceně nasazení spát ven, pokud k tomu byla příležitost a neuhodily ještě třeskuté mrazy. Bylo třeba se teple obléknout.¹⁴⁷⁰

Štěnice nebyly jediným hmyzem, se kterým se museli mladí Češi potýkat. V některých případech se mezi mladé nasazence dostaly i vši. Pak ale bylo nezbytně nutné absolvovat nepříliš příjemný proces odvšivení, aby se tato nepřátelská zvířátka nemohla dál šířit.¹⁴⁷¹ Některé nuceně nasazené navíc trápily

---

¹⁴⁶⁹ „Jako asi na každém baráku, tak i u nás se vyskytly zanedlouho štěnice. Sužovaly nás nejmíc. Bylo jich tam spousta. Několikrát nám plynovali místnost. Zalepili dveře a okna, když to prováděli, musely jsme být venku na palouku. To plynování ale nebylo nic platné. Za pár dnů se ty štěnice vyskytly znova. Bylo jich tolik! Na jedné posteli jsme napočítaly asi 240 štěnic. Byly jsme všechny poštipané. Velmi to potom svědělo. Nebylo to možné. Nemohly jsme se vyspat. Kolikrát jsme podřimovaly i u práce.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 4.

¹⁴⁷⁰ „Když ti chlapi, kteří měli baráky vedle nás, odešli na noční směnu, tak jsme vyšly spát pod širé nebe. Nechtěly jsme, aby viděli, jak jsme vystrojené. Navlékly jsme na sebe vše, co jsme měly: staré hadry a třeba i pánské věci, šátky a šály, všechno možné. (...) Prostě jsme na sebe navlékly, co jsme měly. Abychom se mohly alespoň trochu vyspat, tak jsme na podzim spaly za studených nocí venku v horách. Ale protože jsme se před našimi chlapy styděly, jak jsme vymóděné, tak už po šesté hodině ráno jsme tahaly ty strožoky zpět. Uklidily jsme všechno zpět do místnosti, aby nás ti naši chlapi neviděli, jaké jsme „frajerky“.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 4-5.

¹⁴⁷¹ „Na lágru jsou vši! Organizujeme povinnou prohlídku vlasů. Dvě kadeřnice kontrolují a vynášejí ortel: „Máš – nemáš.“ Jsem jedna z té desítky, která nemá „lojzicky“, jak jsme je odvodily z německého názvu pro veš. Děvčata nám shání petrolej. Natíráme postiženým vlasy, vážeme do hadrů a po štiplavé noci je myjeme v horké vodě. Čím ale umýt vlasy? Mýdlo jsme obdržely jen asi dvakrát a pokud neposlali z domova jiné, myjí si děvčata vlasy práškem na praní. Nemáme se kde umýt. Umyvadla se ztratila a polámané židle jsme spálily. Ve studené vodě a bez mýdla se velmi těžko pere, natož umývá hlava.“ B. HERBERGEROVÁ, Ze života na lágru, in: C. MOTL (ed.), Byli jsme totálně nasazení I, s. 12. „Odvšivárna je v Burtoschitz. Je to asi tři čtvrti hodiny pěšky. Mají to zde lépe zařízené než v Kasselu. Je to místnost s jedním kotlem, v polovině přepažená. Na jedné straně se svlečeme, dáme věci na ramínka a vložíme do kotle. Kožené věci by se zničily v páře, proto je dáváme sanitákovi. On je něčím postříká. Potom absolvujeme „Svaté pomazání“. Namažou nám vlasy, chlupy v podpaždí, na prsou, stehna a rozkrok proti vším. Smrdí to jako denaturák a páli to. Půl hodiny se čeká a pak se jdeme koupat. Do kotle zatím pustí páru a

ještě blechy.¹⁴⁷² Kromě nich se někdy vyskytli i hlodavci.¹⁴⁷³ Jak je tedy vidět, mládež v Říši opravdu neměla lehké živobytí!

Nejrozšířenějšími škůdci byly ale bezpochyby štěnice. Tento nemilovaný hmyz mohl někdy alespoň posloužit jako nástroj pomsty proti nenáviděnému veliteli.¹⁴⁷⁴

Dalo by se bez nadsázky říct, že život pohromadě se štěnicemi byl leitmotivem života většiny nuceně nasazených v lágrových barácích.

Opusťme nyní hmyzí trapitele nuceně nasazených dělníků a pokročme časově dále za ubytování. Pro některé lidi začalo nucené pracovní nasazení hned druhý den po příchodu na lágr. Přišli pro ně pověření zaměstnanci firem, kteří měli nasazence odvést do nového pracovního působiště.¹⁴⁷⁵ Některé odváděla do práce závodní stráž – tedy werkschutz.¹⁴⁷⁶

---

pak se to profoukne žhavým vzduchem. My se zatím vykoupeme. Z koupele se jde do druhé poloviny místnosti a ke druhé straně kotle. Zde jsou druhá dvířka, ta se otevřou a dostaneme svoje věci. Uniformu, pracovní oblek, prádlo a ponožky. Všechno to ještě pálí a smrdí tou starou špínou a potem. Když to vychladne, oblečeme se, vezmeme rance a jdeme domů. Musí na nás být asi pěkná podívaná.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 208-209.

¹⁴⁷² „Štěnice a blechy nás žraly tak, že jsme měli záda krvavá jak po bičování.“ Vzpomínka F. K. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 17/98, s. 6.

¹⁴⁷³ „Nálety tam tak časté nebyly, ale zato v barácích myši, potkani a štěnice.“ Vzpomínka A. S. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 20/00, s. 6. „Náš lágr byl postaven na kůlech. Pod lágrem se proháněli potkani, na „cimrách“ se usadily myši. Okenice baráku byly v zimě prakticky stále zavřeny, abychom zabránily úniku tepla. V kamínkách, která byla ve světnicích, se topilo hnědouhelnými briketami, které byly na přiděl. Odložit si na příští den jídlo, bylo stejné, jako je vyhodit. Myši vše beze zbytku sežraly. Někdy jsme zjistily, že se nám uhnízďily přímo ve slamníku. Daleko horšími příživníky byly štěnice a později šatové vši.“ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazení III, s. 7.

¹⁴⁷⁴ „Na chodbě byly vyneseny postele ze světlice č. 4. Byly v nich štěnice. Jeden kluk dělal legraci, že až budeme dlouho čekat na večeri, budeme si moci lehnout. Když nám předváděl jak, štěnice se na něj sesypaly jako vosy na hrušku. Při nástupu Haubták řval, že jsme Saufolk plný štěnic. Kluci mu to oplatili. Nachytali do krabičky do sirek „násadu“ a nasypali mu ji na práh a pode dveře. Ostatní nechali už na nich. Předpokládali správně, štěnice si ho našly.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 92.

¹⁴⁷⁵ „Druhý den se podobal prostor uvnitř lágru tržišti. Přicházeli zástupci různých firem a organizací a vybírali si dělníky pro svůj závod. Ten potřeboval holiče, jiný zase nádeníka, jiný zedníka. Na jakési bedně uprostřed stál český tlumočník a vyvolával jména. Tlačili jsme se kolem a snažili jsem se zůstat pohromadě i v zaměstnání. Ale na osobní zájmy se nebral ohled, postupovalo se podle seznamů. Konečně si nás odvedl Obermeister – neboli vrchní

Ubytovací lágry se nacházely v různé vzdálenosti od míst zaměstnání. Někdy to bylo blízko,¹⁴⁷⁷ jindy daleko,¹⁴⁷⁸ v některých případech se nacházely lágry i v továrním komplexu.¹⁴⁷⁹ Štěstí měli nuceně nasazení na území Protektorátu Čechy a Morava. Mnozí z nich docházeli za prací přímo z domova, a tím se jejich nucené nasazení vlastně rovnalo klasické „obyčejné práci“.¹⁴⁸⁰ Štěstí měli i ti,

---

mistr jedné berlínské firmy. Udrželo se nás pohromadě 5 bohoslovců, dále šel s námi jeden student filosofie, dva fotografové a několik dělníků.“ A. ODVÁRKA, *Zakázaná kniha*, s. 6.

¹⁴⁷⁶ „Už druhý den ráno v pět hodin křičel Lagerführer pronikavě: „aufstéén, los, los, los!“ Jaké divné probuzení. Za čtvrt hodiny museli být oblečení, ustlané kaválce, uklizený sál. Jako na vojně. Pak odcházeli pěšky do fabriky. Prvně je vedl strážný, „verkšuc“, jak mu říkali. Byl to takový starý děda – věchýtek, kdyby do něj foukl větrík, uletěl by. Ale pistoli měl na zadku.“ J. A. ŠVEC, *Ukradené mládí*, s. 58.

¹⁴⁷⁷ „Muniční továrna Dynamit Standeln ve Fürthu se stala naším pracovištěm a lágr hned vedle, ve kterém nás ubytovali, naším nehostinným domovem. Stačil jeden větší výbuch, jedna bomba dopadnuší přesně na svůj cíl a továrna, lágr a my všechny bychom se ocitly v povětrí.“ K. HOUŠKOVÁ, Ročník čtyřiačtyřicetý, in: V. HOLÁ (ed.), *Bojovali jsme a zvítězili*, s. 226. „Pracovali jsme v továrně na letadla Junkers. Z lágrů to bylo asi čtvrt hodiny. Ovšem nás deset, co jsme společně bydlely, jsme pracovaly až v poslední hale a tím pádem jsme procházely celou továrnou, to trvalo další čtvrt hodiny.“ Vzpomínka E. Z. <http://www.senio.cz/index.php?w=art&id=1156&rub=93&s> ze dne 17. 7. 2005.

¹⁴⁷⁸ „My jsme bydleli asi 4 kilometry od fabriky. Tam jsme měli lágry. A tam byly taky Rumunky a Taliánky. A ostatní jsme tam byli Češi, to bylo asi deset baráků a ty byly plné. A v tom Enzesfeldu u fabriky byly taky lágry. Tam byly dvoje lágry. Češi byli na jedné straně a na druhé straně byli, já nevím, jestli to byli Ukrajinci, nebo Poláci. A ženské, ty byly na druhé straně. Takže tam bylo v té fabrice, ona byla dost velká, několik stovek cizinců.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 7.

¹⁴⁷⁹ „Ten (lágr – pozn. T. K.) byl přímo ve fabrice. To bylo všechno obehnané. Okolo byly obrovské prostory. Tam to bylo všechno oplocené. A na tom Hietzingu prostě už ne. Tam byl také samozřejmě plot a bylo to na hlavní třídě. Tam byl takový park a na obou stranách byly silnice. To byl Hietzing. Bylo asi 200 metrů k dráze, dráha vedla k Südbahn (jižnímu nádraží – pozn. T. K.), to byla jen taková spojka. Do fabriky také vedly koleje. A za těmi kolejemi na levé straně byla ta kábllovka a na pravé straně byl velký stadion.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 4.

¹⁴⁸⁰ „Třeba z těch Mydlovar anebo z Hluboké jsem chodil pěšky. Od mého bydliště do Mydlovar to bylo asi tak 4 km a na Hlubokou to bylo 3 km. Což se dalo zvládnout. Já jsem totiž bydlel na strážním domku u železnice. Můj otec byl železničář a bydleli jsme ve strážním domku, který je na břehu Bezdřeva mezi Zliví a Hlubokou nad Vltavou. Ten strážní domek tam stojí dodnes. A z tohoto strážního domku jsem na tu práci chodil.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 5. „Já byl ubytovaný doma. Všichni jsme byli ubytováni doma. (...) Snad jedině pro ty Němce, oni tam vykoupili nějaké vilky naproti Igle (Igla, případně Akra Igla, tak se tato firma jmenovala až po válce. Původně šlo o budovu české akciové sirkárny. Za války, přesněji od roku 1942, zde sídlil strojírenský

kteří byli ubytováni na lágru někde nedaleko vlastního bydliště, ale zároveň daleko na každodenní dojíždění.¹⁴⁸¹ Ale i na území protektorátu byly ubytovací lágry pro dělníky z jiných končin téže země.¹⁴⁸²

Někteří nuceně nasazení měli tu výhodu, že mohli bydlet v soukromí. To se týkalo ale výhradně zaměstnanců maličkých firem a soukromníků, kteří neměli vlastní ubytovací lágry. Někdy mladí lidé mohli bydlet dokonce i v domě zaměstnavatele, kde třeba získali vlastní pokoj, a tím pádem měli dostatek soukromí.¹⁴⁸³ V některých případech bylo s nuceně nasazenými zacházeno jako se členy rodiny. (Třeba u některých českých sedláků.)¹⁴⁸⁴ Někde se ale zacházení se zemědělskými dělníky (a tudíž i jejich bydlení) mohlo podobat stavu připomínající nevolnictví.

---

podnik Leichtbau. – pozn. T. K.) a v těch bydleli nějací Němci, ti říšíští Němci. A ti, co byli Němci budějovičtí, tak ti chodili domů jako my.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003, s. 6. „Z fabriky jsem to měl domů asi půl hodiny. Dvacet minut, půl hodiny.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 3.

¹⁴⁸¹ „A když jsem byl třeba zaměstnán na Hluboké nebo v Mydlovarech a potom v tom totálním nasazení jako dřevorubec, jednak jsem mohl tam docházet z domova do těchto prací a z toho dřevorubeckého lágru to nebylo zas tak daleko. To bylo do Ševětína. Já jsem v té době bydlel ve Zlivi, to znamená Zliv, Budějovice, Ševětín, to bylo kousek vedle.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 3.

¹⁴⁸² „V Praze nás ubytovali v dřevěných lágrech. Bydleli jsme tam po čtyřech až šesti mužích. Ještě teď si vzpomínám na špínu všude kolem nás a na zápach, který se linul celým táborem. Hygiena tam nebyla téměř žádná.“ Vzpomínka Rudolfa Wortnera. Českobudějovické listy ze 26. 7. 2001, s. 15. „Asi padesát zaměstnanců Strako-werke bydlelo v lágru, místní lidé mohli bydlet doma. Já jsem jezdil do práce na kole.“ Vzpomínka Aloise Švarce. Listy Strakonicka ze dne 15. 3. 1994, s. 11.

¹⁴⁸³ „Pak přišla jeho paní, mluvila perfektně. Ta uměla i francouzsky, protože ty dva Francouzové, jak tam byli, tak s nimi mluvila. No, a kde bych chtěl jako bydlet. Že mají nahoře ve druhém poschodí pokoj. Tak jestli bych se tam chtěl podívat, jestli bych tam chtěl bydlet. Tak jsme tam šli nahoru. Byl to pěkný pokoj, dvě okna to mělo, taková menší. Zařízený, akorát se tam muselo topit.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 3. „Byli jsme ubytováni v jedné pekárně, která nepekla, protože majitel byl na východní frontě. Doma byla jen jeho žena s dcerkou, kterou jsem učil hrát na klavír.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 4.

¹⁴⁸⁴ „Vzali nás mezi sebe jako své. Jedli jsme společně s našimi hostiteli – ráno, v poledne, večer. Svačiny a druhou večeri už sami. A všechno klapalo. Budiček bez povelu v 6 hodin, hospodáři i dřívě, i hospodyňky už byly na nohou. Několik z nás tak různě v chalupách, začalo vybíhat na rozcvičky.“ K. SKÁLA (ed.), Je nás pět, s. 63.

Rozhodně ale existovali ve Třetí říši lidé, kteří vzali dělníky do soukromého ubytování a nesnažili se na jejich osudu finančně přiživit.¹⁴⁸⁵ Za malou cenu se však nedalo čekat nijak zázračné bydlení.¹⁴⁸⁶

Pokud se tedy naskytla možnost, snažili se nespokojení nuceně nasazení dělníci změnit své bydliště.¹⁴⁸⁷ Privátní ubytování se mnohdy nacházelo i blíž k místu zaměstnání. Lágry ležely většinou až za městem, a do práce bylo proto nutno dojíždět i několik kilometrů. Nikoho tedy nepřekvapí, že bylo mnohem výhodnější najít si byt poblíž zaměstnání, pokud se k tomu naskytla možnost. Nehledě na to, že život v podnájmu skýtal i jistý luxus (třeba v podobě soukromí), který by byl na i na sebelepším velkokapacitním lágru nemyslitelný.¹⁴⁸⁸ Pokud byl člověk nasazen na území Protektorátu Čechy a Morava, bylo pro něj mnohem

---

¹⁴⁸⁵ „Tenkrát to bylo všechno laciné. (...) Čtyřicet dva marek od třech lidí. (Dohromady. – pozn. T. K.) Těch případů bylo hodně. Někdo bydlel zase na lágru. Ty lágry byly různé. Záleželo na tom, na co se narazilo. Některé byly dobré, ale ten tzv. lágr „56“, který byl za Lincem, byl špatný kvůli hygieně.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 6. „Jak se situace přiostrňovala, paní bytná se mi svěřovala, že i oni mají strach z perzekuce, mají příbuzné v emigraci v Anglii, nevadí jim, že jsem Češka, jsou dokonce proti násilnému nasazování. Lichotilo mi toto spříznění duší, ale sprchovat jsem se ani tam nesměla, jen mýt v lavóru a nepostříkat dečku. V kuchyni už bylo méně instruktivních ukazatelů a já si mohla dokonce vypůjčit tu a tam i kastról. Zlaté časy horkého léta 1943.“ L. SINKULOVÁ, *Byla jsem někdo jiný*, s. 173.

¹⁴⁸⁶ „Pracovali zde ještě čtyři Češi a jeden z nich mě tam odvedl do prastaré hospody nedaleko podniku, takže jsem nebydlel na lágru a dostal jsem žluté týdenní lístky na potraviny pro cizince. Ta hospoda byla totiž také noclehárnou, prostě starý „herberk“, kde se platilo za noc a den jen 50 pfeníků a útrata se tam doslova psala křídou na tabuli.“ J. STYBLÍK, Augsburg, in: L. PODMELE (ed.), *Byli jsme totálně nasazení IV*, s. 32.

¹⁴⁸⁷ „Když se naskytne možnost, tak co by člověk nešel? Na lágru mohlo být na cimře ubytovaných i pětadvacet lidí. Bylo tam jednotné stravování a další problémy. Tady nás lákala možnost sehnat potravinové lístky.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 5.

¹⁴⁸⁸ „Provizorní bydliště však leželo příliš daleko od sídla firmy Siemens, kam byl Vlastimil přidělen. Musel vstávat hodně brzy, aby stihl projet městským rychlovlakem (S-Bahn) z východního okraje Berlína na západ, do „Siemensstadtu“. Když se dozvěděl o možnosti získat blízko pracoviště ubytování v soukromí, rychle se chopil příležitosti a odstěhoval se do Kaiserin Augusta Allee ke starým manželům Reckzehovým, kde obýval samostatný pokoj.“ V. ČERMÁK, *Pro Doru*, s. 17-18.

snazší najít podnájem u nějakého Čecha v soukromí než v Říši u Němců. Volba mezi lágrem a privátem byla v protektorátu jednodušší než v Říši.¹⁴⁸⁹

I když bylo ubytování na privátu jistě lepší než na lágrech, rozhodně se nelze domnívat, že by nájemníci žili v nějakém přehnaném komfortu.¹⁴⁹⁰

Pokud bydlel nasazenec v soukromí, musel samozřejmě také platit nájem.¹⁴⁹¹ (Na firemních lágrech bylo ubytování společně se stravou sráženo ze mzdy.)

Jak je zatím vidět na příkladu ubytování, nucené pracovní nasazení příslušníků stejného národa se lišilo.¹⁴⁹² Někdo na tom byl relativně slušně, někdo musel žít v bídných životních podmínkách. Ale i v jiných rovinách této problematiky najdeme rozdíly.

Ve velmi zubožených podmínkách museli žít lidé, kteří byli nahnáni na kopání zákopů těsně před samotným koncem války. Na ty čekalo buď nocování v neútulných stodolách nebo i dokonce pod širým nebem.¹⁴⁹³ Stodoly nebyly většinou těsné, takže se stávalo, že se spáči probouzeli ráno pod bílým popraškem.

---

¹⁴⁸⁹ „Smutné jsme byly z ubytování v právě dobudovaném vlhkém a syrovém lágru. Hned jsme se začaly shánět po ubytování v soukromí. Čtyři jsme se umístily v pokojíku penzionu „U Šimonků“, v kopci nad soutokem Sázavy s Vltavou. Pokojík by pro nás pravým rájem. Spaly jsme v peřinách, mohly jsme si i něco uvařit, paní bytná nám uklidila a v zimě i zatopila. Byly jsme v tom směru spokojené.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 66.

¹⁴⁹⁰ „Byli jsme tam tři. (...) Jednu místnost s umyvadlem. Záchod byl na dvoře.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 6. „Palandy a železné umyvadlo. Vodovod byl přibitý na stěně. Nesplachovací záchod, žádná koupelna. (...) Vždycky jsem se musel osprchovat v tom velkoobchodě, kde byla taková větší umývárna, tak tam jsem se umyl.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 4.

¹⁴⁹¹ „Platili jsme asi čtrnáct marek. Sto čtyřicet korun. Měl jsem měsíční plat 250 marek. To bylo přes dva tisíce. Jedna marka byla deset korun.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 5.

¹⁴⁹² „To je právě ta nesouměřitelnost. Třeba v průmyslu to měli horší. Já jsem se neptal, ale to by mi řekl Kopenec, jaká byla v Německu možnost sehnat privát. Na to se musím zeptat. Možná, že to bylo dost omezené. Tam byly ty lágry jednotně.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 6.

¹⁴⁹³ „Mnozí považovali spaní ve stodole za nebezpečnější než venku, protože její střecha byla kryta dost volně ležícími železnými pláty, jež mohly i při menším výbuchu spadnout. Stodola se také mohla stát cílem dělových střel, neboť hned za ní bylo polní letiště se zbytkem malých letadel („čápů“), která již pro nedostatek benzínu nevlétala. Utrmácení cestou uložili se tedy venku, v zářezu ve stráni na ochranu nákladních aut, teď prázdném.“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 32.

Když přišel déšť, do stodol zatékalo. Nuceně nasazení mladíci je proto museli ucpávat.¹⁴⁹⁴ K umývání sloužily většinou žlaby pro napájení hospodářských zvířat, hygiena tedy prakticky žádná nebyla. Tam, kde to sedláci dovolili, mohli si nasazenci lehnout do stájí mezi hospodářská zvířata a tak se přece jen skutečně zahřát. Našli se i jedinci, kteří postavili ve stájích nad zvířata palandy.¹⁴⁹⁵

Je třeba říct, že na sklonku války už ubytování v budovách nebylo mnohde na dobré úrovni, zvláště pokud byly znát důsledky bombardování.¹⁴⁹⁶

Práce, lékařská péče a zdraví

„Do továrny nasadili paní profesorku, aby totala u soustruhu. Marně se jednou pokoušela zastavit svěřený jí stroj. Tu uviděla, že mimo ni jde spása – montér. I vece k němu: „Haló, pane montér, buďte tak hodný a zastavte mně ten stroj!“ „Dělná dámo,“ odpovídal jí, „za prvé nejsem montér, nýbrž zubní lékař, za druhé už zde nosím celé odpoledne traversu na zádech a nevím, co s ní mám dělat, a za třetí zeptejte se kolegy Noblesy, který byl v zastavárně jako doma a dovedl všechno zastavit!“¹⁴⁹⁷

---

¹⁴⁹⁴ „Venku byl takový vlezlý deštík, nebude mít dlouhého trvání, už dopoledne strašil, tak sedíme a bavíme se, jak dům dá. Všechny kouty jsou ucpány, dveře taky, sláma kolem, seno nahoře, trochy vytvářejí teplejší prostředí, nikdo zde nekouří. Část nás hraje různé společenské pohybové hry, pro zahřátí.“ K. SKÁLA (ed.), Je nás pět, s. 128.

¹⁴⁹⁵ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazení III, s. 25.

¹⁴⁹⁶ „První dojem – zápach, to je slabé slovo! V noci byl každý unaven, spali jsme, ale ráno jsme tu spoušť viděli. Holé nevymalované stěny, ta tabule, to byla jen tabulka, tohle snad ani třídy, školní třídy, nebyly. A ten pach? V koutě, na druhé straně od oken – stála kukaň, tak se jí potom začalo říkat! Záchod! V obytné místnosti! A vedle umyvadýlko! Jediné a bez kapky vody! Ten starý typ s mosazným kohoutkem, ale bez vody! Tato voda měla vlastní řád a bombou byla vyřazena, to jsme zjistili. Zatímco voda v kukani tekla, jako závrakem, výtečně a rychle se nádržka (ve zdi bohužel) plnila. Proč bohužel ve zdi? Protože bychom využívali vodu z nádržky a probourat se, nám Němci nepovolili. Kluci vedle – to měli úplně stejné, jen zrcadlově, opačné. Kukaně obě místnosti měly v jednom rohu, vodovody o 3 m dál... Umývárka vzhledem k bombardování zbyla jen společná s Němci a ti nám vyhradili dobu od 19.30 do 20.30 hodin, ráno od 5 do 5.30! A muselo se kolem stolku německých dozorcích hlídek, a ty, jak jsme šli kolem, přehazovali si automat ze zad na prsa, nebo ze stojanů na prsa. Nijak to z nás nikoho netěšilo, ty pohledy, pánové!“ K. SKÁLA (ed.), Je nás pět, s. 143.

¹⁴⁹⁷ E. CENEK – V. ZIEGNER (edd.), Válečné anekdoty 1939 – 1945, s. 127.

„Aby hrom do takovýho života praštil! To už není práce, ale votročina! Vod šesti ráno do šesti večer nebo vobráceně. Vždycky je to dvanáct hodin a k tomu ještě cesta tam a nazpátek. Žádné neděle. Žrádlo pro psa, jen polívka a polívka. Na každým kroku hlídač, mistr, podmistr, nadmistr, inženýr, Čech, Němec. Nesmíš žvejknout slovo. Nevíš, jestli chlap, kterej dělá vedle tebe, nemá v kapse vodznak gestapa. Ruce se ti třesou, krev se v tobě vaří. Dělej, dělej, jen dělej! Když něco zkazíš, hned ti napařej pokuty, tresty. Celý tělo bolí, když se hlásíš marod, doktor tě neuzná. Už nejsme ani lidi, zvířata to maj lepší! Ale jednou jim to nahnem, jednou jim to všechno scítнем.“¹⁴⁹⁸

V souvislosti s rozpoutání válečného konfliktu došlo v Německu k utužení režimu v oblasti práce. Němce i cizince postihlo hlavně prodloužení pracovní doby. Osmihodinový pracovní den, jen krátce zrušený v roce 1939, platil sice do konce srpna 1944 jako pravidelná pracovní doba, výjimky však byly možné a úřady živnostenského dozoru je v praxi povolovaly stále častěji. V září 1944 právní situace dostihla praxi, když Sauckel a říšský ministr práce zvýšili týdenní pracovní dobu pro muže na 60, pro ženy a mladistvé na 56 hodin.¹⁴⁹⁹ To pak na sobě pocítili i nuceně nasazení Češi.¹⁵⁰⁰

Utužení pracovní disciplíny se projevilo i na českém území především v produktivitě práce. V protektorátu se v druhé polovině války zvětšoval objem produkce, ale na druhé straně poklesl v roce 1942 až o 18,4 % průměrný pracovní výkon v dolech. Sice se zvyšoval počet pracovně nasazených sil, ale na druhé straně docházelo k prodlužování pracovní doby.¹⁵⁰¹

Je zajímavé, že pracovní doba východních dělníků i dalších zahraničních pracovníků nebyla delší než u Němců, protože ji stanovovali předáci a mistři pro

---

¹⁴⁹⁸ V. KAPLICKÝ, *Ďáblem posedlí*, s. 281.

¹⁴⁹⁹ M. SPOERER, *Nucené práce pod hákovým křížem*, s. 147-148.

¹⁵⁰⁰ „Ale potom, ke konci, to jsme byli všichni totálně nasazení. Alespoň co já sem byl. Nebylo to zase tak špatné, stejně jako když jsme byli v té laboratoři. Nasadili nás, to jsem tam byl tak rok, přímo ve výrobě kabelů. A tam jsme dělali dvanáctky. To bylo od šesti do šesti. Bud' noční anebo denní. (...) Když už měli ty průšvihy na těch frontách, tak nás donutili dělat i v neděli. I v neděli se muselo dělat.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 5-6.

¹⁵⁰¹ D. BRANDES, *Češi pod německým protektorátem*, s. 361.

celou směnu. Zásadní rozdíl však spočíval v absenci ochranných předpisů vzhledem ke druhu práce.¹⁵⁰²

Zvýšenému hospodářskému úsilí v době války odpovídala i pracovní doba, která se postupně změnila ve dvanáctihodinovou. Ve válečně důležitých podnicích se pracovalo neustále bez přestávky, střídalo se tam několik směn, aby se produkce nezpomalila.¹⁵⁰³ Práce venku byla omezena dobou slunečního svitu, který byl v zimě pochopitelně kratší. Těmto podmínkám pak odpovídala i samotná doba práce.¹⁵⁰⁴ Přesčasové směny, kdy se pracovalo bez ohledu na pracovní dobu, existovaly třeba u Říšské pošty v době, kdy lidé posílali více zásilek.¹⁵⁰⁵

Ale ani příslušníci odklízecích čet po náletech či hasiči nemohli jen tak odejít z práce, když „padla“. Jejich pracovní doba se volně uzpůsobovala potřebám války.¹⁵⁰⁶

---

¹⁵⁰² M. SPOERER, Nucené práce pod hákovým křížem, s. 149.

¹⁵⁰³ „Pracovat budeme na dvě směny. Ranní od 4 do 16 a odpolední od 10 do 22 hodin. Zatím se do toho počítá cesta do práce. Směny budou dvanáctihodinové včetně sobot a v neděli do 12 hodin.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 163.

¹⁵⁰⁴ „V létě to bylo v každém případě od šesti do šesti s polední hodinovou přestávkou. Tuším, že to bylo v zimě kratší. Oni šetřili energiemi, takže by to nebylo bývalo pro ně výhodné. Mám takový dojem, že jsme nastupovali v zimě o nějakou chvíli později. I domů jsme šli o něco dřív. Bylo to asi v rozmezí 7 – 17 hodin. To znamená nějakých deset hodin. Nejméně deset hodin jsme byli na pracovišti. V tom rozmezí. Pracovali jsme celý týden bez ohledu na to, jestli bylo pondělí nebo sobota. Neděli jsme měli volnou. Když přišly vagóny s materiálem, tak jsme je museli chodit vykládat. Takhle se pracovalo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 7. „Když jsme byli v tom lese, tak to se šlo do práce ráno. Když se začalo rozednívat. A poněvadž to bylo v zimě, to se rozednívá v půl osmé. A když se začalo stmívat, tak jsme se vraceli. A to bylo před čtvrtou hodinou. Čili to znamená, že to bylo osm hodin nebo něco přes osm hodin. Ovšem samozřejmě, bylo to i v sobotu. Poněvadž volné soboty nebyly.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 5.

¹⁵⁰⁵ „Akorát spíš bych řekl, že před vánočními a velikonočními svátky byly zesílené směny. Protože se posílalo zvýšené množství dopisů a přání, tak se dělala práce přesčas. Třeba obden připsali: „Tento den dvě hodiny přesčas.“ A takhle. I na neděli. To byla služba všední den, v sobotu i v neděli. Turnusová služba.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 3.

¹⁵⁰⁶ „Pracovní doba byla celý týden podle potřeby, i v noci, v neděli, v jednom kuse. Neurčovali jsme si, jak dlouho budeme pracovat. Někdy jsme měli i v neděli volno, ale po náletech bylo víc práce, takže... 75 náletů v Mannheimu, 30 v Saarbrückenu, hodně přes 20 v Saarlauternu. Jindy přistavili třeba dvě auta a vezli nás do Kolína nad Rýnem... Oni nás při tom náletu nešetřili. „Vy jste sem byli odveleni na to, abyste tady dělali, ne do krytu.“ Déle nám to

Vydržet denně dvanáctihodinové směny nebyla žádná legrace, zvláště když se přidala nejrůznější omezení nebo prachobyčejná lidská únava.¹⁵⁰⁷ V tomto kontextu poněkud paradoxně vyznívá výpověď jednoho pamětníka, který vzpomínal, že duševní práce na rozdíl od fyzické se dala zvládnout dříve než za osm hodin pracovní doby, a když přišly „dvanáctky“ dostával zbytečnou práci, jen aby nezahálel.¹⁵⁰⁸ Dlužno dodat, že ne každá práce ani nucené pracovní nasazení

---

trvalo, než jsme se do toho krytu dostali a dřív už jsme byli venku. Že máme venku pracoviště. Ale asi osm jich to odneslo.“ Vzpomínka Antonína Kostky, in: J. HAVLÍKOVÁ – L. VONDRYSKOVÁ (edd.), Místo určení: Sársko, s. 44.

¹⁵⁰⁷ „*Těch dvanáct hodin bylo příšerných. V kanceláři jsme mezi sebou nesměly mluvit vůbec a s ostatními jen německy. Časem se mezi námi i přes skleněné stěny vyvinula dorozumivací němohra, takže jsme ani mluvit nepotřebovaly.*“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 34. „*Nejhorší to bylo v noci. Oči se nám klížily, ale muselo se dělat, neboť nás mistr kontroloval a běda kdo usínal.*“ E. FUXOVÁ, Byli jsme bílí otroci, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazení IV, s. 36. „*Děláme od 5.30 do 17.30 hodin. Když přijdeme domů, stačíme se umýt a najíst. Kdo se chce mýt až po večeři, ten to nestihne a usne. Je to zbytečné týráni lidí. Stejně se nedělá. Každý má nějaký koutek, kam zaleze a odpočívá. Němci začínají dělat od 7. Chodí po fabrice s metrem a měří, za rohem si sednou a vyklepávají z boty kamínek nebo rovnají onuci, jako by nám dávali návod.*“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 175. „*Tam jsem se učil letovat šaufle (lopatky u motoru – pozn. T. K.) a svařovat dural. Pak jsem měl nepříjemnosti s jedním Němcem. Pouštěl jsem tam pás. Dělal jsem čtyři týdny stále od šesti večer do šesti rána. Říkal jsem, že jsem unavený, protože dělat v noci není jednoduché. (...) Bylo tam dusno. (...) Smradu tam bylo dost.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 2. „*Když jsme byli tadyhle v těch směnách, tak to bylo v různých místnostech. My jsme byli v tom Kabelabteilung, tam se dělaly ty marinenkabely a ty flakkabely, to bylo pro ty protiletadlové baterie, všelijaké ty speciální kabely a ty dálkové kabely. Tak tam se dělalo na tři směny. Na plné obsazení tři směny, 3 x 8. Tam to bylo celkem špatné.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 5.

¹⁵⁰⁸ „*(...) Pracovní doba byla normálně osmihodinová a ani se moc nedodržovala, protože ještě trval zvyk starší, že se drželo poledne. Takže byla asi ta osmihodinová. Poněvadž já jsem chodil v poledne na oběd, takže jsem to nestihl za tu polední pauzu, takže jsem jí asi ani úplně nenaplňoval, tu pracovní dobu. Do té doby, než byla vyhlášena totální válka, pak byly nařízené dvanáctihodinové denní šichty. A to byla pěkná otrava, protože ono tam, upřímně řečeno, nebylo co dělat těch osm hodin. Nebylo to vytíženo. A sedět tam pak dvanáct, tak už jsme si vlastně pak práci vymýšleli. Co se dalo dělat. (...) pro mě si třeba vymyslel ten (...) zástupce vedoucího té přípravy práce, si pro mě vymyslel takový úkol, abych mu prostě podle těch výkresů a podle těch rozpisů toho materiálu, abych mu vypracoval zprávu, kolik je tam třeba duralu, ocele, hliníku, barevných kovů a podobně. Tak já jsem na tom pracoval. Věděl jsem, že to je jen taková kulišárna. Nač by mu to bylo? Pracoval jsem na tom několik měsíců. A když jsem mu to odevzdával, už jsem se prostě na to nemohl dál dívat. Tak jsem mu to*

bylo stejné. Například pracovní nasazení „celebrit“ – třeba herců nebylo tak náročné jako třeba práce ve strojním průmyslu u soustruhu. Nikdo určitě nečekal, že by se české hvězdy prací pro Třetí říši v poslední fázi války nějak pracovně „sedřely“.¹⁵⁰⁹

V této souvislosti bych rád zmínil výrok Nataši Gollové, úspěšné české herečky, která za nucené nasazení považovala i to, že musela nedobrovolně hrát v protektorátních filmech: „*Německý film – to bylo moje totální nasazení. Když jsem se pokoušela vyhnout se tomu srdeční chorobou, bylo to považováno za sabotáž.*“¹⁵¹⁰ Osobně se domnívám, že tento výrok je nutno chápat v celkovém poválečném kontextu těsně po skončení nejhrůznějšího konfliktu lidských dějin, kdy se zvedla ohromná vlna potlačované averze vůči těm, kteří se jakýmkoliv způsobem, ať už skutečně či domněle v očích lidí zaprodali okupantům. U některých, jako třeba u umělců, bylo největším zločinem, že se měli vcelku dobře a mohli v relativním klidu vykonávat svou profesi. Zmíněný výrok Gollové je tedy spíš chlácholivou reakcí na poválečnou hysterii a „hon na čarodějnice“. Zároveň si nemyslím, že by za odmítnutí nabídky německému filmu hrozila nějaká sankce, jako třeba pobyt v pracovně výchovném táboře. Největším trestem pro herce by bylo promarnění mnoha let, kdy by nebyl obsazován do filmových

---

odevzdal, on to takhle vzal, hodil to do spodního šuplíku a povídal: „Človče, já jsem myslel, že mám od vás do konce války pokoj!“ Takže takhle to bylo, víte. Nemůžu říct, že bych nějak zkoušel nebo kdokoliv jiný, že by nějak zkoušel.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003, s. 3.

¹⁵⁰⁹ „*Herci byli bez výjimky totálně nasazení. Ani já jsem tomu neunikl. Byl jsem zařazen do kategorie takzvaných prominentů, kteří měli jako filmaři legitimace a z tohoto titulu také různé úlevy. Druhá kategorie byla početnější. Nás, prominenty, nasadili totálně do budovy, kde tenkrát sídlila redakce deníku Venkov. „Vyráběli“ jsme tu krabičky na masti. Na naší práci existovalo také několik rýmů. Měli jsme celkem pohodlnou službu. Moc jsme toho nenadělali, protože se stále něco filmovalo. Točili jsme jednak ve filmech společnosti Lucerna-film, jednak ve filmech společnosti Nationalfilm a já byl pořád někde mimo pracoviště. Ulejšvali jsme se jednoduše, jak jsme jen mohli. My, herci, jsme byli pro fabriku vlastně zkázou. Bylo tam hodně dělnic, které se na nás chodily dívat. Připadali jsme si jako zvířata v zoologické zahradě. Na druhém straně nám to dělalo dobře, že nám děvčata nosila knížky nebo fotografie k podpisu. Občas jsme dostali také kytičku nebo jinou drobnou pozornost.“* P. HOŘEC (ed.), J. Marvan, Nejen o sobě, Praha 1991, s. 150-151.

¹⁵¹⁰ J. DOLEŽAL, Česká kultura za protektorátu, s. 220.

rolí a tím by pak klesl zájem o jeho osobu ze stran diváctva. A to si nemohla dovolit ani hvězda formátu Gollové.

Vraťme se ale ke skutečnému nucenému nasazení, které skýtalo mnohá nebezpečí. Velmi ošemetné bylo pracovat zvláště v nacistickém průmyslu, který byl dennodenním cílem angloamerických bombardérů. Nucené pracovní nasazení tak ještě více ztěžovaly přímé projevy letecké války.¹⁵¹¹

Po těžké práci se lidé vraceli na lág, kde ale na ně nečekal zasloužený klid a odpočinek. Vzhledem k vynucené koexistenci mnoha lidí na jedné světnici to nebylo ani dost dobře možné.¹⁵¹² I když mladí lidé toužili spolu večer poklábosit, sdělit si denní zážitky a povědět si o svých problémech, únava nad nimi často vítězila.¹⁵¹³

Když přestala nacistickému Německu přát válečná štěstěna, bylo třeba revidovat mnoho kroků, které byly proti cizincům nařízeny. Život cizinců (především těch nejdiskriminovanějších – Poláků a ostarbeiterů) se počal drobně zlepšovat. Přístup začal být racionálnější – pokud cizinec dobře pracoval, byly mu zvýšeny přídělky potravin. V tom případě měl mít pochopitelně co největší zájem na tom, aby odváděl co nejkvalitnější práci.¹⁵¹⁴

Přídavky za práci měly ale i druhou stranu mince – strava byla často odebírána slabším východním dělníkům a přerozdělována silnějším. To ale nemělo u

---

¹⁵¹¹ „V tom Grazu byl těžký průmysl. Já jsem pracovala v továrnách, kde se vyráběly součástky především pro letadla. Hlavně letecké motory. Když jsme do té fabriky přijely hned první den, tak nás naši chlapci politovali, že jsme se tam nikdy neměly dostat. Oni toho měli sami plné zuby. Informovali nás o tom, co máme dělat, až přijde nálet. Nálety byly takřka obden. Někdy jenom přelétali. V Grazu nebyly nálety tak časté jako třeba v Berlíně nebo v jiných velkých městech. Přelety byly.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 5.

¹⁵¹² „Člověk byl utahaný a nevyspalý z práce, takže byl rád, že byl. A ještě nás bylo šestnáct v té místnosti. A byly tam různé směny. Když jsme měly osmihodinovou pracovní dobu, přišla jsem po třetí hodině domů, lehla jsem si. Přicházely nebo odcházely další směny. To nešlo. Člověk byl nevyspalý. Bylo nás tam šestnáct holek.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 7.

¹⁵¹³ „Po celodenním cvičení bývaly vejsplechty na světnici po večerce dosti krátké. Padla sem tam nějaká anekdůtka, připomínka veselé epizody z průběhu dne, nějaká vzpomínka, erotický zážitek, žertovná špička jednoho proti druhému, ale jeden po druhém zíval a rychle usínal.“ L. JOHANIS, Šestý útvar, s. 270.

¹⁵¹⁴ M. SPOERER, Nucené práce pod hákovým křížem, s. 130.

výkonnostně horších pracovníků ten kýžený efekt. Místo toho, aby začali pracovat více a dosáhli tak větších potravinových přidělů, jejich stav se zhoršoval, a s tím pochopitelně ještě více klesala pracovní výkonnost. K situaci svých krajanů nebyl lhostejný generál Vlasov, který se zasloužil o to, že v prosinci roku 1944 už byl status ostarbeiterů podobný postavení ostatních dělníků. V praxi to ale žádný výsledek nepřineslo, neboť do konce války chybělo již jen několik měsíců a zásobovací situace a kvalita stravy šla prudce dolů.¹⁵¹⁵

Některé ženy z východu přivedly v průběhu svého nuceného nasazení na svět dítě. O této problematice ale ještě bude řeč. Nacistické orgány ženám ale nejprve znemožňovaly adekvátní péči a matky mohly vidět svá dítky pouze po práci. To se ovšem špatně projevovalo na jejich psychice a tím pádem i na pracovním výkonu. Protože matky potřebovaly více peněz, aby uživily své potomky, musely vyvinout zvýšené pracovní úsilí, aby vydělaly více peněz. Jinak ale podniky matkám nevycházely nijak vstříc. Potřebovaly dělnice, ne matky.¹⁵¹⁶

Cizinci ani zaměstnavatelé nemohli dopředu vědět, jak dlouho válka potrvá. Přesto obě strany tušily, že pracovní vztah se bude redukovat pouze na dobu jejího trvání. Tudíž také ani jedna ze skupin nechtěla do společného vztahu nijak investovat. Nehledě na to, že nejpozději v roce 1942 pracovala naprostá většina cizinců v Říši proti své vůli. Ani dobrovolné pracovní síly, které podlehly náborářským slibům, už nemohly dát výpověď a vrátit se domů.¹⁵¹⁷

Přesto je možné říci, že nacisté byli s prací českých dělníků vcelku spokojeni. Jak Heydrich tak Frank usilovali o to, aby byla dělnická masa depolitizována. Když už protektorát nebyl využíván pro potřeby války bojovým nasazením jeho obyvatel, soustředil se hlavní záměr okupační moci na absolutní hospodářské a pracovní vytěžení tohoto prostoru. Frank se dokonce vyjádřil v tom smyslu, že kdo pracuje pro Říši (a měl tím na mysli drtivou většinu obyvatel), ten se nemusí ničeho bát a jeho hmotná existence a budoucnost budou zajištěny. Ulejšáci a sabotéři měli být smeteni. Při projevu apeloval Frank i na rolníky, kteří nemuseli mít obavu o osud svého domu a hospodářství. Kromě toho také poděkoval českým

---

¹⁵¹⁵ M. SPOERER, Nucené práce pod hákovým křížem, s. 132-133.

¹⁵¹⁶ Tamtéž, s. 202.

¹⁵¹⁷ Tamtéž, s. 166-167.

dělníkům za dobře a čistě odvedenou práci. V tomto smyslu se vyjádřil, že bude také vyžadovat zapojení se do práce u tzv. lepších kruhů.¹⁵¹⁸

Ale ani obyčejní Němci neváhali pochválit Čechy za dobře odvedenou práci. Při tom určitě neměli na mysli nějaké „politické ohledy“ na občany státu, který byl momentálně v područí Říše. Oni chválili řemeslně dobře odvedenou práci českých lidí.¹⁵¹⁹

Sami nuceně nasazení prožívali vnitřní dilema, zda jejich práce pro Němce, které automaticky považovali za okupanty své vlasti, nepřekračuje rámec toho, že by pracovali víc, než bylo nezbytně nutné. Byly spory i o to, zda pomoci i potřebným, kteří evidentně nebyli sluhý nenáviděného režimu.¹⁵²⁰

Vykonává-li někdo nedobrovolnou práci, pochopitelně je to na ní také vidět. Není se čemu divit, mladí lidé byli odděleni od svých rodin, přátel a známých, byli zbaveni svých kořenů, byli zavlečeni na nepřátelské území a museli tam dělat práci, kterou nechtěli vykonávat. Nikdo se proto jejich laxnímu přístupu nemůže vůbec divit.¹⁵²¹ Ale ani tak se nemůže klást mezi různé druhy práce rovnítko. Některé se daly snadno „odflákat“, jiné zase ne.¹⁵²²

---

¹⁵¹⁸ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 333-334.

¹⁵¹⁹ „Ráno zase do práce. Mistr nás stále chválí, co jsme nadělali práce a jaké dobré. My jsme s ním také spokojeni, protože nás moc nekontroluje. Na tu bídu, že jsme tesařinu, truhlářinu a pokrývačinu „viděli z rychlíku“, to asi bylo dobré. Zvedli jsme půl střechy a vyměnili spálené krovy a latě, přibíli prkna a pobíli lepenkou.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 141.

¹⁵²⁰ „Sedíme kolem kamen a hovoříme o všem možném. Přišla řeč i na to, jestli nejsme v práci příliš horliví. To nás rozdělilo na dvě skupiny. Jedna hájila to, že bychom neměli nic umět a ty dveře a okna neopravovat, že by tím rostla nespokojenost lidí. Druhá skupina tvrdila, že sebevětší nespokojenost těch babek (které jim za opravu oken poskytly stravu – pozn. T. K.) stejně konec války nepřiblíží a jestliže to nebudeme opravovat, budeme mít jen větší hlad a válku tím stejně nezkrátíme. K jednoznačnému závěru jsme ale nedošli. Myslím si, že ty babky jsou stejně postiženy válkou, jako my.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 143.

¹⁵²¹ „Naše pracovní úsilí v rajchu bylo předstírané a falešné. To věděli i Němci. Dokud se na nás díval mistr nebo kontrolující voják, museli jsme pracovat. Jakmile odešli a my zůstali bez dozoru, řídili jsme se heslem, že za málo jídla a malou odměnu odvedeme také málo práce a za to, že tu jsme z přinucení, bychom neměli dělat vůbec nic. Nebyla to však jenom věc jídla, peněz a přinucení. Hlavní byla nenávist k německému fašismu a jeho rozpínavosti, která vedla k rozbití Československa, k vytvoření protektorátu, k válce a nucené práci v Říši. Podobně jako my smýšleli i ostatní cizinci. Pracovní nástroje jsme z rukou nepouštěli, ale práce byla minimální. Kecalo se o všem možném a nadávalo na vše, co souviselo s naším

Pokud nadřízení nasazené dělníky příliš nekontrolovali, mohli se tito z práce velmi snadno ulít.¹⁵²³ Je jisté, že ani svědomitější mistři a dozorcí při práci nemohli neustále sledovat, zda všichni pracují. To bylo možné třeba ve velkých podnicích, kde byl i zvýšený počet dohlížitelů, mistrů a vedoucích, kteří se mohli vystřídat.¹⁵²⁴ Občas se vyskytly situace, kdy se třeba dozor musel na několik minut vzdát. Toho pak nuceně nasazení využívali k drobnému oddechu.¹⁵²⁵ Někteří lidé se vzdávali na toaletu mnohem více, než ve skutečnosti potřebovali.¹⁵²⁶

Našli se i jednotlivci, kteří v práci prováděli deníkové záznamy, a tím nám zachovali bezprostřední doklad o atmosféře, jež tam panovala.¹⁵²⁷

---

nasazením a pobytem v Říši. Kdo zapomněl a trochu při tom dělal, hned ho někdo napomenul, že je „hamoun“.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 184. *„To co nám nařídili, to jsme udělali. Nic navíc jsme nedělali. Jenom to, co řekli. (...) Neřekl bych, že byla špatná kázeň. Řekl bych, že každý pracoval, zvláště Germáni. My jsme dělali jenom to, co nám přikázali. Protože ti, co tam byli a neuměli vůbec německy, tak ti dělali jenom to, co jim někdo přeložil.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 6.

¹⁵²² *„Když jsem třeba byl v Mydlovarech v lignitovém dole, tak tam se to kopalo normálně takovými kopáči, to bylo něco jako jednostranný krumpáč. A na lignit, to je mladé uhlí, to bylo napůl dřevo. Místy bylo vidět i kus kmene ještě. Tam byl suk u toho. A to rubání, protože to bylo na povrchu, to nebylo pod zemí, tak ta fyzická náročnost nebyla tak velká. My jsme zase žádnou tu práci „strhat“ nechtěli. To znamená, my jsme dělali prostě volně. Ale když jsme v lese chtěli ten kmen dostat dolů, tak tam se na to musela vynaložit fyzická síla. To nešlo na to koukat nebo to brát jen tak zlehka. To bychom dolů nedostali. Takže tam jsme se kolikrát zpotili u toho.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 4-5.

¹⁵²³ *„Nikdo nás nekontroloval. Tak se člověk proflákal akorát.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 4.

¹⁵²⁴ *„Byli jsme pod stálou kontrolou nadřízených. Šéf nad námi stál a pozoroval, jak to děláme. Nešlo to nějak odflinknout nebo dělat mizerně.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 7.

¹⁵²⁵ *„Samozřejmě se využívala každá chvíle, protože ta práce nebyla normovaná. Když jsme byli mimo kontrolu, dělali jsme pomaleji. Potřebovali jsme si odpočinout. Byla to namáhavá práce s krumpáčem a lopatou.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 14.

¹⁵²⁶ *„Nikdo z nás neměl zájem poctivě pracovat pro blaho Říše. I já svoji práci dost odbýval. Často jsem chodil na WC (které byly nahoře otevřené), kde se dobře usínalo.“* Vzpomínka Karla Jelínka, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti, 1. díl, s. 20-21.

¹⁵²⁷ *„Sedím na rozpůlených kládách. Vpravo hučí katr. Tesař s čibukem v ústech řídí pákami jeho chod. Vedle Vaněk s klíny a kladivem. V pozadí haly sviští pásmovky a cirkulárky,*

Ne vždy byla důvodem odpočívání při práci „lenost“. Pro příslušníky protiletcecké ochrany mohl vlašný přístup k práci představovat dokonce otázku života nebo smrti. Z tohoto důvodu si „luftšucáci“ vybírali k hašení požáry, které se nacházely na okraji města anebo oheň hasili jen velmi pomalu.¹⁵²⁸

Legální „ulítí se“ představovala mnohdy práce tlumočnicků. Ne všichni nasazenci znali tak dokonale němčinu, aby se mohli úplně bez problémů dorozumět.¹⁵²⁹ (To platilo především pro počáteční dobu nuceného nasazení, s postupem času si všichni osvojovali tento jazyk stále lépe.) Tlumočníci tedy byli vysíláni třeba k lékařům či při jednání s úřady. Po dobu, kdy měli tlumočit, byli vyjmuti z práce.¹⁵³⁰

---

vpravo u zdi zlobně hučí hoblovačka a vedle tři kroky ode mne se zmítá uvolněný řemen naší cirkulárky. Jak krásný byl dnešní den 20. X. Zůstal jsem doma, poněvadž mne příliš bolely břišní a zádové svaly od nošení těžkých kmenů.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 20. 10. 1944, (nestránkováno).

¹⁵²⁸ „Přišly však brzy další nálety na Kiel. Poznávali jsme na vlastní oči válku a její hrůzy. V mezích možností jsme se snažili nebezpečí vyhýbat. Pilně jsme „hasili“ co nejdéle požáry dále za městem. Náš přísný velitel družstva dělal, že nic nepozoruje – i jemu šlo o krk. Sbírali jsme také nevybuchlé zápalné elektronové bomby - „tužky“ 1,7 kg těžké. Jednu jsem si dokonce odvezl až domů.“ Vzpomínka J. K. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 19/99, s. 10. „Po uhašení jednotlivých požárů bylo nejhorší prací svíjení hadic v mokřem, blátivém prostředí plném skleněných střepů, od nichž jsme byli často pořežáni. A pak znovu na další požár. Nebylo proto divu, že jsme při hašení u Kruppa v Essenu si požár hlídali tak, aby nám dlouho vydržel. Hasili jsme totiž ohromné haldy koksu a když z hromad vycházela již jen pára, počkali jsme až uvnitř hromaděný plyn vybuchl, vyšlehly plameny a pak jsme opět hasili. Tak jsme to udělali několikrát, dokud nepřišla německá spojka a toto prodlužování ohně nám nezatrhl svou přítomností až do úplného hašení hald.“ Vzpomínka J. B. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 18/99, s. 8.

¹⁵²⁹ „(...) Byl jsem víceméně spolužáký zvolen jako vedoucí party. (...) Byl jsem schopný, aspoň to tvrdili, domluvit se německy. Oni měli lepší známku z němčiny než já, ale mluvit, konverzovat jsem dovedl já lépe. Bylo to podmíněno i tím, protože jsem už za první republiky chodil do základní školy, do tehdejší obecné školy s německými spolužáky.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 2.

¹⁵³⁰ „Mluvil jsem slušně německy, rozhodně lépe než ti spolužáci, se kterými jsem chodil do školy. Měl jsem možnost soustředit se na tu němčinu. On si mě vybral jako tlumočnicka. Musel jsem pracovat, neměl jsem nějaké mimořádné výhody. (...) Uhnul jsem při každé příležitosti, kdy jsem mohl. Chodil jsem s chlapci k lékaři. Musel jsem jim tlumočit. Nebo jsem chodil k soudu s klukem, na kterého bylo podáno v protektorátu trestní oznámení. Nebyl doma, tak to šlo tam. A já jsem s ním šel k soudu. Nebo jsem s jedním chlapcem jezdil na kliniku. Přivodil si pohlavní nemoc. Ten tenkrát zkusil! Byla to velká škola. Jedině tímto způsobem

Špatně maskované pracovní lajdáctví mohlo skončit postihem ze strany pověřených orgánů.¹⁵³¹

Nehledě na to, že špatnou či pomalou práci mohl nasazenec pocítit i na své výplatní pásce, na níž se nenacházela nijak horentní částka.¹⁵³²

Osobně si nemyslím, že by úplně všichni nuceně nasazení museli za každou cenu a za všech okolností práci „odflákat“. Stále se zvyšující německá produkce, která roku 1944 dosáhla v některých oblastech vrcholu, dokládá opak. Důvody toho, proč nasazení dělníci slušně pracovali, mohly být rozdílné. Pro kvalitní práci v první řadě hovoří přímá kontrola nadřízených a možnost postihu za „fušerství“. Zajímavým důvodem pro dobrou práci mohlo být třeba vzájemné „chlapské hecování“.¹⁵³³ Jinou příčinou mohla být i výchova z rodiny, když byl nasazenec doma tlačen rodiči k tomu, že práce se má dělat pořádně.¹⁵³⁴ Zvyk je železná košile. Slušná pracovní morálka byla také u těch, kteří pracovali v malých soukromých firmách a ještě k tomu plnili soukromé zakázky. Jiná věc byla, když

---

jsem si ulevil. Jinak jsem musel makat jako ti kluci. Samozřejmě jsem koukal, aby těch chvil, kdy jsem musel makat normálně, bylo co nejméně.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 10.

¹⁵³¹ *„Protože nás strašili velkými postihy za nekvalitní práci, tak se člověk snažil dělat. Já jsem za práci postižená nebyla. Museli jsme se naučit pracovat podle výkresů. Když to byl zmetek, tak to byl zmetek. Ale nemůžu říct, že by mi bylo vytýkáno, že jsem špatně pracovala.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 7.

¹⁵³² *„Záměrně pomalu pracovat? Dostal jste bedničku, a tu jste musel udělat. Bylo to úkolované, takže to nešlo. Jinak by vám to strhli z peněz. Byly to menší kousky, já jsem nekontrolovala velké vyrobené kusy. Muselo se to udělat včas.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 7.

¹⁵³³ *„Ti byli tak poctiví, že makali. Já jsem tam právě byl s kluky z Pošumaví, což byli takoví chachaři. Ti byli určeni pro tzv. nádvorní čet. Převáželi tam ohromné polotovary, tzv. „housky“. Ty byly aluminiové, měděné nebo železné. Ten jeden kus vážil tak dva a půl metráku. Oni se předháněli, kdo to unese. Já jsem říkal: „Kluci neblbněte, nestrhněte se tu.“ Byli venku v každém počasí. Ale měli dobré mistry, takové dědky, ti sami říkali: „Pauza! Klid!“ Klidně se posadili. Nijak zvlášť je nehonili. Ti kluci tam tahali ty „housky“, ty kovové části.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 8.

¹⁵³⁴ *„Já jsem se snažil, protože jsem byl z domova naučený, že se práce má dělat dobře. Když jsem se učil, tak jsem se tohle to snažil dodržovat, poněvadž mě pan šéf měl rád a mohl jsem tam u něj po vyučení zůstat. Měl jsem tu smůlu, že jsem za osm měsíců musel odjet.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 5.

zákazníkem byla nějaká velká organizace.¹⁵³⁵ Podobným příkladem může být kreslířská práce. Těžko sabotovat výkres.¹⁵³⁶

Nemusím snad nikomu vysvětlovat, že nedobrovolná práce pro Říši se automaticky nerovná kolaboraci. Zahraniční dělníci sice udržovali nacistického obra při životě, ale o své práci si „mysleli svoje“. Za případné neplnění či sabotování hrozily drakonické tresty, takže si naprostá většina rozmyslela podstoupit tohle riziko. Největším odporem proti práci byla záměrná pomalá práce.¹⁵³⁷ O tom a dalších projevech odporu ještě bude ale řeč.

Poslušnost vůči okupantovi byla za války nutná jen potud, pokud nebyla u každého jednotlivce v rozporu s věrností k původnímu státu. Po okupaci nebyli stíháni občané, kteří za války pracovali nebo působili ve svých úradech – úředníci, když vykonávali svůj úřad, zemědělci, kteří odváděli své dávky, dělníci kteří

---

¹⁵³⁵ Dokladem toho je výpověď nuceně nasazeného malíře: „A šéf byl tedy se mnou opravdu spokojený. (...) Protože tam se nedalo nic okrást. (...) No, tak v těch kasárnách, protože tam se to, jak se říká: „bralo na hůl“. Ale takhle privátně, tak to se odvádělo opravdu.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 5.

¹⁵³⁶ „Byly to víceméně kreslířské práce. Tady se nedalo nějak sabotovat. Dělalí jsme jenom to, co bylo nutné. Tam to ani možné nebylo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 9.

¹⁵³⁷ „Auslendři pomáhali vítězit na frontách, prodlužovali válku. Není jejich očišťováním, tvrdím-li, že si to neuvědomovali. Jestliže belgický rybář, hoch ze Sicílie nebo z Řecka, ale i z Čech a Slovenska, deset hodin denně utahovali na běžícím pásu jeden jediný šroubek, jestliže soustruhovali nějakou štangličku, o které nevěděli, k čemu je, nebo materiál k soustruhu přiváželi a výrobky odváželi, nepřemýšleli o tom, že by bez nich Goering Werke musely zavřít provoz. Když čeští kluci a holky čistili ruské kožichy a připravovali je pro německé vojáky, neuvažovali, že pomáhají Němcům proti Rusům, k nimž měli jednoznačné sympatie. Pokud uvažovali, nic to na věci neměnilo. Naši typografové tiskli pozvánky na schůze NSDAP, posmívali se tomu, ale nepřipouštěli, že tím podporují Hitlera. Teoreticky možno říci, že auslendři jsou objektivně vinni prodlužováním války, dobrovolníci i subjektivně. Sudťe je, když jsme na rozpacích, jak soudit fyziky, kteří uvedli v život atomovou bombu. Jsou nevinní, protože jsou apolitici, jen každý na jiné úrovni? Pádem Hitlera tento problém neskončil. Dnešní historikové se snaží nalézt v práci auslendřů uvědomělou sabotáž, vyjádřenou heslem pracuj pomalu. To byla skutečně další zásada auslendrovského života. Mezi nasazenými dělníky v rüstungu (zbrojním průmyslu – pozn. T. K.) jistě měla v sobě více politického uvědomění než třeba v našem lágru. Ale i u nás tento princip platil. Ne jako sabotáž válečné výroby, ale jako názor, co se držít na Němce, když se nepracuje úkolem. Berou nám potravinové lístky, okrádají nás na mzdě, v lágru je zima, voda neteče, jsou na nás sprostí, tak se aspoň budeme flákat. Flákali jsme se nezřízeně.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 61-62.

pracovali ve zbrojovkách ve prospěch Německa. Teprve když někdo nad povinnost normálního občana dělal ve prospěch okupantů více, porušil mravní povinnost ke svému státu a národu.¹⁵³⁸ To se ale většiny českých nuceně nasazených netýkalo. (S pochopitelnou výjimkou nasazených fašistů a denunciantů.)

Lidé, které Němci z nějakého důvodu vyznamenali či ocenili, museli po válce projít očistným řízením. Stalo se tak i přesto, že nijak svou vlast nezradili. To se týkalo například nasazených policistů v bombardovaných městech. Ti obdrželi německá vyznamenání za záchranu lidí a majetku při bombardování.¹⁵³⁹

Určitě každého napadla otázka, v jakých odvětvích pracovali nuceně nasazení Češi. Okolo 58 % našich krajanů bylo zaměstnáno v průmyslu. Druhou největší skupinu představovali lidé v oblasti služeb (17 %) a poté ve stavebnictví (16 %). Nejméně lidí pracovalo v zemědělství a lesnictví (5 %) a přibližně stejný počet pracoval v hornictví.¹⁵⁴⁰

Belgičané, Francouzi, Nizozemci a občané Protektorátu Čechy a Morava pocházeli z industrializovaných zemí, které měly podobný průmyslový charakter jako Německo. Díky tomu vykazovaly velké procento pracovníků, kteří byli tedy logicky nasazováni do říšského průmyslu.¹⁵⁴¹

---

¹⁵³⁸ T. PASÁK, *Český fašismus*, s. 381.

¹⁵³⁹ „Vyznamenání nám bylo slavnostně předáno v červenci 1944 inspektorem protektorátní policie plukovníkem německého četnictav Hirschfeldem v policejní škole v Mladé Boleslavi, kde jsme v té době studovali. Ještě ho mám schovaný! Všichni „vyznamenani“ jsme z toho měli po válce jisté potíže, prošli jsme tak zvaným očistným řízením podle dekretu prezidenta republiky a museli jsme prokázat, že jsme si nepočínali nadměrně horlivě, ale že jsme splnili pouze daný rozkaz, jehož provedení jsme se nemohli vyhnout. Prokázání této skutečnosti nebylo nijak pracné, alespoň pro mne ne. Stačilo, aby promluvili oba naši velitelé čtyř, vousatý poručík Vejvoda a jeho nástupce poručík Němejc, kteří v té době působili shodou okolností spolu na okresním četnickém velitelství SNB v Mostě. Já v té době působil rovněž na okrese Most na stanici Brandov na samé státní hranici s byl jsem s nimi ve služebním styku. I když „očistěn“ měl jsem tento metál a své působení u protektorátní policie trvale zapsány ve svém kádrovém materiálu.“ L. LANDIŠ – F. HORA, *Ohnivý koberec nad Hamburkem*, s. 42.

¹⁵⁴⁰ M. SPOERER, *Nucené práce pod hákovým křížem*, s. 217.

¹⁵⁴¹ Tamtéž, s. 218.

Někteří mladí lidé po příchodu do místa nového zaměstnání absolvovali lékařskou prohlídku a pak bylo rozhodnuto o tom, co budou vykonávat za práci, a ta jim pak následně byla také přidělena.¹⁵⁴²

Všichni nuceně nasazení, pokud nevykonávali vyloženě pomocné práce, se museli po příchodu na nové pracoviště seznámit s prostředím a také se zacvičit. To zahrnovalo zvládnout práci u stroje, ale také nezbytně nutný základ němčiny.¹⁵⁴³ Někdo ale do tajů nové profese musel proniknout sám za pomoci metody pokus-omyl.¹⁵⁴⁴

---

¹⁵⁴² „Když jsme tam přišli, tak se nás ptali, co jsme dělali a jak jsme na tom zdravotně. Šli jsme k lékaři, který nás prohlédl. Já byl vyloženě hubený. Vážil jsem tenkrát asi 57 kg, na výšku jsem měl 180 cm, tak mě dali jako pomocného dělníka do laboratoře. Tam jsme dělali kabely. Ty kabely byly izolované. Vodiče byly namáčeny v takových papírkách, které se otáčely okolo toho vodiče. Byly namáčené v takové směsi olejů a pryskyřice. Já jsem vždycky kontroloval, aby to sedělo. Přinesli nám nějakou část kabelu a my zkoumali, jestli je ten vodič dobrý. Prüffeld – to bylo pole, kde se to zkoušelo uprostřed haly. Zkoušely se tam závady. Takže ten kabel, který byl na těch ohromných bubnech, se pomalu odtáčel a kontrolovalo se to. Byly pod elektrickým napětím, které bylo třeba třikrát nebo čtyřikrát vyšší, než měl ten kabel snést. A ještě byl průboj. Když byla závada na izolaci nebo vlhkost, tak se ten kabel probil, oni ho museli najít.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 5. „Začalo to tím, že nás hned začal ten chlap s tou palicí zkoušet, jestli umíme násobku a dělení, a jestli umíme alespoň trochu německy anebo neumíme německy. (...) Ani se neptal, co jsme dělali. To ho nezajímalo. Hlavně, že měl pracovní sílu. Tím to pro něj končilo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 3. „Byl to asi jenom případ těch Letňan, kdy jsem byl v létě 1941 nasazen na vykládání vagónů s materiálem: štěrkem, betonářskou ocelí, pískem. Němci začali stavět v Letňanech nějaké letecké haly. Poněvadž to byla fyzická práce, tak nás před tím německý lékař prohlédl a všechny uznal jako schopné.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 2. „Asi zjistili z těch dokladů, že jsem nedostudovaný průmyslovák, tak si mě vytáhli. Měl jsem štěstí, že jsem měl dobrého šéfa, který byl Rakušák. Byl to starší pán, kterému bylo přes padesát let. Asi pětapadesát. Byl to Vídeňák, který znal poměry u nás celkem dobře. Měl dva syny na frontě, asi jsem mu jednoho z nich připomínal. Trošku jsem mu ho asi připomínal. Dělal jsem mu takového asistenta. Celkem jsem tam neměl problémy. Akorát jsem musel dělat dvanáct hodin denně. Dělal se i v sobotu. Chlapci na dílnách to měli horší. Toho soukromí tam moc nebylo. Mezitím byly ty nálety, takže se všelijak utíkalo. Utíkalo se ven z fabriky nebo se chodilo do krytů.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 3.

¹⁵⁴³ „Odborný výcvik se soustředil na zvládnutí nýtování, stříhání plechu a montáž dílů. Ne každá dívka či hoch byli po uplynutí záuční doby nasazení přímo na výrobní linku nebo do montážní haly. Pracovní normy byly velmi náročné. Za směnu se musela snýtovat tři křídla. Kdo chtěl ve výrobě uspět, musel se naučit alespoň tolik německy, aby porozuměl příkazům a mohl odpovědět, že rozuměl.“ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazení

Někteří nasazení vykonávali pomocnou nekvalifikovanou práci, na kterou se nemuseli vůbec nijak připravovat či školit.¹⁵⁴⁵ To se týkalo například vykládání a nakládání ovoce nebo ostatního zboží.¹⁵⁴⁶ Ani fyzická práce nebyla vždycky monotónní. Někdy byli dělníci přerozdělováni na různé druhy fyzické práce.¹⁵⁴⁷

II, s. 59. „*Horší to bylo s tou němčinou. Neuměli jsme ty odborné názvy.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 5.

¹⁵⁴⁴ „*Jako pekař byl jsem mimo jiné přidělen do kuchyně a zároveň určen jako vedoucí. Mé vědomosti v tomto oboru mimo pekařské výrobky byly nulové. Posuďte sami, co byste za těchto okolností uvařili z kupy žluté řepy, kupy brambor a pytle se solí, zprvu jen pro 200 lidí. K ruce jsem měl tři pomocníky a to řezníka Václava Noska, dalšího pekaře Josefa Kovačku a číšníka Karla Havla. Žádný z nich vařit neznal a tedy ani poradit. Prvé jídlo dopadlo katastrofálně. Polévka eintopf, i když byla neustále při vaření v jednoduchém kotli míchána, se připálila, ale jen ti nejhladovější dokázali tuto břečku sníst. Poradit neměl kdo, ale přesto jsme společnými silami postupně se zaučili, zvláště když jsme po urgenci dostali další nezbytnosti jako margarín, mouku, vejce a trochu toho koření.*“ S. HOLUB, Sabotáž, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazení IV, s. 12.

¹⁵⁴⁵ „*Tam jsem byl u katru. To znamená, že tam se řezaly kmeny na jednotlivé díly, ze kterých se potom dělaly ty tzv. dešky na výrobu těch sudů. Tam taky byla svým způsobem dřina, ovšem u toho byl dospělý člověk, u kterého jsem byl jako pomocník. On ten kmen tam upevnil a víceméně to řezání zajišťoval on. A já jsem mu přitom pomáhal. Takže tam to bylo sice fyzicky náročnější, ale dřina v pravém smyslu to nebyla.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 5.

¹⁵⁴⁶ „*Pracovala jsem v konzervárně na ovoce, kde se vyráběly konzervy, marmelády a kompoty. Byla to známá továrna Doktor Willy Knoll. (...) Ten Knoll měl syna, který hned z začátku války padl. On neměl rád válku. Tak s námi jednali celkem dobře. Akorát to nakládání a vykládání ovoce bylo náročné. Děly se sklady, uklízelo se ovoce. Než přivezli ovoce, skladovaly jsme nějaké zboží ve stodolách. Skládaly jsme plechovky a marmelády. Pak přišlo ovoce. Přišly první jahody, přebíraly jsme jahody. Dávalo se to do krabic, které se pak nakládaly do mrazicích vagónů. Přišly třešně. Mistrová nás hlídala, tak jsme ty jahody nesměly jíst. Ale třešně ano. Obě mistrové stály u vodovodu a hlídaly, jestli nepijeme. Třešně jsme mohly jíst, ale nesměly jsme pít vodu. Pak přišlo letní ovoce. Byla tam ohromná hala, velké stoly a lavice, kde jsme dělaly. Přebíraly jsme ovoce. Přivázeli plechovky, které asi někde sebrali. My je musely otvírat. Pak se to lilo do takové velké várnice. Dělal se z toho marmeláda. Ovoce se dělalo až do zimy a pak se uklízelo. Muselo se to uklidit a začalo se dělat na konzervách.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 4. „*Převážení a nakládání zboží do nákladních aut. Přijem zboží, když přijela auta, tak to z nich zase složit a uložit do skladu. To byl poměrně velký velkoobchod. Bylo tam zaměstnáno dost lidí, ale žádný cizinec kromě mě tam nebyl.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 4.

¹⁵⁴⁷ „*Ráno po příchodu do zaměstnání jsme znali celý plán na celý týden. Každý nastoupil na pracoviště a tam jsme vykonávali svou práci. Byli tam ti naši představitelé a ti s námi šli k autům, která přivázela poštu. Říkali nám, do kterého vozíku máme ten pytel nebo balík*

Jiní vykonávali sice různorodé pomocné práce, které ale byly jinak fyzicky velice náročné.¹⁵⁴⁸ Mezi fyzicky náročné práce bezpochyby patřilo i hašení požárů po náletech, které vykonávali příslušníci Luftschutzu.¹⁵⁴⁹

---

uložit. A když ty vozíky byly plné, tak jsme je dotlačili k výtahu. Jeden z nás je pouštěl dolů do suterénu, kde byly odváženy tunelem na nádraží. Dalším výtahem na nádraží na perón a tam se nakládaly do poštovních vozů. Jeden až dva dny jsme vykládali poštu z aut a další dva dny jsme byli zase na nádraží nakládat. Jeden nebo dva dny jsme ty balíky nakládali do poštovních vozů, a potom jsme zas vykládali, když přijel ten vlak. Z různých stanic jsme vykládali poštu do kár. A zase se to navázelo zpátky na dvůr a v další budově se to třídilo pro různá města.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 3.

¹⁵⁴⁸ *„Naše pracovní nasazení z počátku spočívalo v kopání příkopů, stavbě cest a bunkrů, vykládání vagónů a později i nakládání vagónů hotovou municí. (...) Tak jak se zaváděla a rozšiřovala práce v hale, kde se montovaly protiletectké granáty, bylo třeba více odborných sil, hlavně řidičů aut, traktorů a řemeslníků. Pro tuto práci vybírali mezi námi, i když jsme neměli potřebnou kvalifikaci, ale při šikovnosti našich hochů to ani nepoznali.“ Vzpomínky Miroslava Kiši. http://www.palkovice.cz/listy/resouce/opl12_02.htm ze dne 17. 7. 2005.*

„(...) Spíš pomocný nádeník. To se zámečnickinou zdálky mělo podobného něco. No, tak ono se tam to moje řemeslo, co jsem se vyučil, ani neuplatnilo. Protože dělali jsme kostry na kamna, kovali jsme stavby, opravili kola a takové maličkosti, no.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 3.

„A ráno, v domnění, že se půjdeme někam představit, kde nás okouknou, jsme si na sobě nechali to, v čem jsme přijeli. To bylo to lepší. Ale oni nás hned zahnali na práci. A tam jsem zažil takový první šok. Skládali jsme písek z takových rovných vagónů. Z postranic se to shazovalo ručně. Byla tam lopata. Tam se neznal žádný mechanizační prostředek. Bylo to na stavbě v areálu dílen, které byly opravnami lokomotiv. Tam nás zahnali. Nás, kteří jsme neměli nějakou odbornou specializaci, nahnali na tyhleto práce. To byla moje první práce. Lopata. Tu jsem si neuměl vybrat, protože jsem s tím zkušenosti moc neměl. Ale ti, co byli fachmani, koukali, která lopata je lehčí, která je těžší, jaké má topůrko. To jsme se naučili až potom. Takže na vagón a shazovat ten písek. Muselo se to házet poměrně daleko na hromadu. Nějaký písek nám spadal pod vagón. Tomu se neubráníte. Ten nás potom hnali vyhrabávat i pod tím vagónem, i přesto, že jsme měli lepší obleky. Bývalo by stačilo po odtažení soupravy do toho kolejiště jít a odházet to. My jsme to museli dělat za těchletých těžších podmínek. To byl takový signál, taková první výstraha toho, co nás čeká.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 5-6.

„(...) Cokoliv jiného se tam prodávalo, tak se to muselo někdy překládat. Pokud to mělo delší trvanlivost, tak se to muselo přeložit. A když to bylo čerstvé, tak naložit, vyložit. Když jsem byl v té expedici u toho Keilmanna, tak to bylo jediné nakládání a vykládání do vagónu. To byla horší práce, jednak to bylo železo, bylo to těžší. Ale člověk nebyl zvyklý na tadytu práci. Jestliže chodil do dvaceti let do školy a do úřadu, tak s tím se to nedalo srovnávat. To byla horší práce.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 5.

„Nejnáročnější bylo kácení kmenů, protože se kácely normálně velké kmeny, z nichž se řezaly trámy na pilách, prkna a tak dál. A samozřejmě tenkrát nebyly žádné nástroje krom „břichačky“, to byla pila normálně pro dva. „Břichačka“ takzvaná, loupák a obracák. Nám to trvalo třeba půl dne, než jsme takový

Nouze donutila nacisty k tomu, že mnohde museli zaškolit nasazence z pomocné práce na práci o něco většího významu. To se týká například Říšských drah, kde byli od určité doby nasazení mladíci posíláni do osádek lokomotiv jako topiči.¹⁵⁵⁰ Mimo jiné obsadili i místa posunovačů a třeba pracovníků ve skladech.¹⁵⁵¹ I pošta začala více věřit svým nedobrovolným zaměstnancům a začala jim svěřovat pro transport i finanční obnosy.¹⁵⁵²

Když přišel nálet, všichni nuceně nasazení dělníci prchali z dosahu potenciálního nebezpečí. Každý si chtěl zachránit holý život. Pro příslušníky

---

mohutný kmen přeřízli. Páč napřed se musel udělat zásek z jedné strany, ten se naříznul asi tak do čtvrtiny. A udělal se zásek. A z druhé strany se potom šmidlalo tak dlouho, až strom padl. A když to bylo, a protože jsme zkušenosti neměli a strom se zaklesnul na jiném stromu, tak z toho plynulo, že jsme ho museli dostat nějak k zemi. Na to byly ty obracáky tak zvané, takže jsme se s tím mordovali třeba i druhý půlden, než jsme ho dostali dolů. Protože se to muselo těmi obracáky otáčet a dělat všechno pro to, aby se konečně ten strom dostal k zemi.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 4.

¹⁵⁴⁹ „Jestliže si někdo představuje, že hasičská činnost jsou v podstatě parádičky a efektní akce, pak se velice mylí. Samotný manévr není nic lehkého, uvážíme-li, co to je běžet poklusem při rozvíjení cívky s hadicí C a jak se těžko tahá velká kára s hadicí B; ale to všechno není nic proti sušení hadic po skončení akce.“ L. JOHANIS, Šestý útvar, s. 119.

¹⁵⁵⁰ „Trasa Choceň - Norimberk a zpět nás pak provázela celé dva roky. První jízda zvláštním vlakem vedla z Pardubic do mnichovské rozdělovny práce a odtud do Norimberka k nádražní poště. Zde jsme spolupracovali se železničáři, poznali strojvůdce i pošťáky rychlíků, jezdících na protektorát. Z nich byl pro nás Východočechy atraktivní vojenský dovolenkový rychlík do Kovelu. V jeho poštovním voze jsem bez problémů projížděl hranice. Rychlík odjížděl z Norimberka ve 22 hodin a ráno v 5 „bral vodu“ v Chocni. A v práci? Znamenalo to vyměnit s kamarády zástupy. To byla jedna z mých železničních tras, která díky přátelství lidí pomáhala přežít válku.“

Vzpomínka Jaroslava Malátka. <http://www.cd rail.cz/CP1250/OCD/TCD1999/30malate.htm> ze dne 16. 9. 2003.

¹⁵⁵¹ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazeni III, s. 20.

¹⁵⁵² „Ten rozdíl byl v tom, že když jsme tam přišli roku 1942, tak nám nesvěřovali peněžní zásilky. Šli jsme vykládat poštovní vagón, naházeli nám, předali nám ty pytle a balíky do těch kár. Přicházelo velké množství peněz po železnici v poštovních pytlích. V menších i větších. Tam musely být peníze. K tomu byl určený jeden Němec, který měl na krku takový kožený pásek s klíči. Odemkl káru, tam mu ti z té vlakové pošty předali peníze, on jim to podepsal. A odjel s těmi penězi sám. My jsme nemohli s penězi jet, abychom ho asi nepřepadli. Nebo tak nějak. Ale obyčejnou poštu a rekomanda jsme přebírali. Protože tenkrát museli i ostatní Němci odcházet na vojnu, pořád bylo třeba vyměňovat, taky i tenhle člověk odešel na frontu. Tak jsme ty peníze začali přebírat my.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 14.

Luftschutzu ale tvořilo letecké nebezpečí náplň jejich práce. Museli plnit své povinnosti, i když třeba právě začal útok spojeneckých bombardérů.¹⁵⁵³

Někteří lidé byli normálními dělníky, ale k tomu měli ještě i jiné mimořádné poslání, poněvadž byli současně i členy závodního Luftschutzu. V tom případě se měli účastnit i pravidelných cvičení a konat své povinnosti v případě leteckého ohrožení.¹⁵⁵⁴

I nuceně nasazení z pracovních praporů byli používáni k hašení požárů, které způsobilo bombardování. Na tuto činnost, která byla normálně hlavní náplní Luftschutzu, byli dobře připraveni.¹⁵⁵⁵ Příslušníci protiletecké ochrany kromě hašení požárů prováděli i likvidaci bomb, především těch zápalných.¹⁵⁵⁶

---

¹⁵⁵³ „Z pokojného spánku mne probudily sirény z pardubického letiště. I když jsem věděl, že sirény houkají obvykle poplach o něco dříve než sirény ve městě, vyskočil jsem, jako když vedle mne vystřelí. Bleskurychle jsem na sebe navlékl krátké manšestrové kalhoty, tričko, naboso si navlékl tenisky, do kapsy strčil průkazku a modrou pásku s nápisem MELDER a vyběhl. Zavíral jsem právě domovní dveře, když zakvílely sirény ve městě. Rozběhl jsem se naší ulicí. Dodnes mám v živé paměti, že nade mnou hučely motory jednoho nebo několika letadel. To nevím přesně, nesnažil jsem se to rozlišit. Na křižovatce od školy mne zastavil německý polní četník, musel jsem se legitimovat. Sotva mne propustil a já uběhl pár desítek metrů, nad rafinerií explodovalo několik osvětlovacích bomb a nad dosud temnou ulicí, kterou jsem běžel, se rozzářilo. V tu chvíli mne napadlo jedině: když házejí světlice, budou i bombardovat. Zbytek cesty, asi 200 až 300 metrů, jsem přeběhl tak rychle jako nikdy a doslova jsem se vrátil do sklepa. Tam již byli službukonající profesor, několik spojek a skupina občanů – zřejmě cestující z nočního vlaku. A než jsem stačil vydechnout a uklidnit se, začala série explozí. Nálet na Pardubice byl zahájen...“ Vzpomínka Zdeňka Bičíka. J. RAJLICH, Jindřichův Hradec. 24. 8. 1944, Praha – Litomyšl 1998, s. 19.

¹⁵⁵⁴ „Utíkali jsme z továrny. Já byl ten Luftschutz Sanitäter, musel jsem ty lidi hnát pryč. Nákladní auta zastavovala a musela ty lidi odvázet do lesa. (...) Měl jsem tašku, kde byl benzin, jódová tinktura, obvazy, náplasti. Nebylo tam nic zvláštního. (...) Každý měsíc bylo cvičení. Ale my jsme na to kašlali. (...) Bylo to po pracovní době. Mělo být cvičení, ale dělalo se jen jako, že se cvičí. Ale naučili jsme se alespoň obvazovat a dávat zlomenou ruku do dlahy, pomoci při dušení.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 5.

¹⁵⁵⁵ „Při poplachu se každý musí ihned ustrojít do pracovního, vzít si na hlavu přilbu a plynovou masku k boku. Musí se naplnit všechna vědra vodou, srolovat zatmění a otevřít okna. Při náletu dávat pozor a spadne-li tyčovitá zápalná, musí se vyhodit oknem co nejdál od budovy, dříve, než začne hořet. Fosforové se hasí vodou. Po zdech rozstříknutý fosfor se musí seškrabat a umýt vodou a vyhodit ven, nejsou-li pod oknem nějaké boudy.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 116.

¹⁵⁵⁶ „Jestliže zápalné směsi splnily svůj úkol a způsobily požár, pak přešly v podstatě pod kompetenci hasičských čet. Úkolem asanační čty bylo jednak zneškodňovat nevybuchlé

„Zbraněmi“ Čechů v pracovních praporech byly krumpáče, lopaty, kolečka a míchačky na beton.¹⁵⁵⁷ Pracovní prapory bývaly odvolány ze své práce na stavbách a nacistické orgány je běžně odesílaly do vybombardovaných oblastí.¹⁵⁵⁸

Věta: „Nuceně nasazení odklízeli trosky a vyprošťovali mrtvé, raněné a zavalené,“ je příliš vágní na to, aby vyjádřila veškerý odpor, hnus a traumatizující zážitky mladých nedobrovolných pracovníků. Pouze očitá svědectví přímých účastníků nám pomohou udělat si přibližnou představu o tom, co to je „odklízet trosky a vyprošťovat zavalené lidi“.¹⁵⁵⁹ Přitom ještě vystavovali sami sebe

---

pumy (často zaryté v zemi), jednak odstraňovat zápalnou směs, jež buďto neměla možnost splnit své životní poslání, když nezasáhla nic hořlavého. Rosolovité koláče zápalné směsi sbírali entgiftři (engiften – asanovat, pozn. T. K.) lopatkami ze země či trávy, seškrabovali ze stěn nebo i vykopávali ze země i s hlinou, když v ní bomba neškodně ejakulovala. Pak je na velkých plechových mísách odnášeli a spalovali letlampou.“ L. JOHANIS, Šestý útvar, s. 34.

¹⁵⁵⁷ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazení II, s. 9.

¹⁵⁵⁸ „Ráno nás vzbudili ve 3 hodiny. Všechno jsme museli zabalit do kufrů a uklidit. Odjíždíme z Mainzu. Na cestu si smíme vzít jen helmy, masky a jídelní příbor. Jedeme v pracovním a v pláštích. Budeme tam vyprošťovat lidi po náletu. Říkají tomu Anflugainsatz.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 130.

¹⁵⁵⁹ „Šli jsme do práce. Lopaty a krumpáče jsme si přivezli z Mainzu. Nejdříve jsme zastavili na nějakém náměstíčku, kde k nám promluvil Hauptmann. (Samozřejmě Hauptmann, čili armádní kapitán. – pozn. T. K.) Řekl nám, že budeme uvolňovat vchody do krytů a budou-li tam žít lidé, musíme jim pomoci ven. Abychom dávali pozor, jestli neuslyšíme klepání a když ano, že se máme zaměřit tím směrem. Tak nám velmi rozvláčně vysvětloval, co máme dělat. Považovali jsme to za zbytečné kecání. Překládal to Bláha a dost blbě, protože si pletl Blingeger (nevybuchlou nebo časovanou pumu) se „slepce“.“ To zdlouhavé jednání nás asi zachránilo. Když jsme potom šli na místo, kde jsme měli pracovat, vybuchla asi 25-30 m před námi časovaná puma. Rozbořila zeď hořícího domu a zasypala skupinu vojáků, kteří tam pracovali. Byli tam ranění a hodně potlučení. Hauptmann, který až dosud šel v čele, se někam ztratil a vedení převzali Unterofizieri (poddůstojníci – pozn. T. K.). Došli jsme na místo a začali prohrabávat cestu ke krytům a uklízet z ulice trosky, aby se tudy dalo projet. Sklepy byly rozpálené jako pece a nad nimi ještě hořely propadlé stropy. Na záchranu lidí nebo věcí nebylo ani pomyšlení. Že by někoho vyhrabali živého, jsem neviděl. Kryty většinou otvírali vojáci a většinou vynášeli i mrtvé. Kladli je vedle sebe na trosky a u každého domu. Obličejte těch lidí byly zčernalé od zdušení a znetvořené strachem. Žena s malými dětmi v náručí, větší děti schoulené do klubička, ženy zkrvavené (menzes). Co jsme tam viděli, na to nikdy nezapomenu.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 131-132. „Když bylo po těžkém náletu, tak nás zahnali ven uklízet ulici. Popadaly tam třeba i celé domy.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Maňhou ze dne 26. 4. 2004, s. 5. „Hned po prvních bombách jsme museli z krytu k požárům. Nalétávaly další vlny a my hasili, pokud byla voda. Při svištění pum jsem se snažil být co nejmenší někde na zemi, někdy jen u zdi. V centru města hořelo všude – nádraží, domy, lodě – a hašení bylo marné. Záchraně práce trvaly

smrtnému nebezpečí. Život mohl skončit v jedné jediné nevyzpytatelné sekundě. Člověk se třeba najednou mohl nečekaně propadnout nebo ho mohl k zemi přimáčknot hořící trám.¹⁵⁶⁰ Otřesné zážitky, těžká fyzická práce a fasovaný alkohol přispívaly k demoralizaci mladých chlapců (je jedno, zda šlo o členy Luftschtutzu, Technische Nothilfe nebo Organisation „L“), kteří ve svém útlém věku měli za sebou zkušenosti, které neměl leckterý člověk za celý život.¹⁵⁶¹

Teprve v takovýchto příkladech se ukazuje skutečná tvář války prostá nablýskaných generálů a vší pompy. Válka je kromobyčejně hnusná a příšerně smrdí!¹⁵⁶²

---

ještě řadu dní. V krytech pod zřícenými domy byli lidé, trosky hořely. Obyvatelé se je snažili zachránit. Jedni však křičeli, abychom oheň hasili, druzí zas, že zasypané utopíme.“ Vzpomínka J. K. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 19/99, s. 10.

¹⁵⁶⁰ *„Celou noc jsme hasili požár jedné budovy. Na mne a vedle stojícího kamaráda spadl hořící trám, jen helma nám zachránila život. To tedy jsou zážitky a vzpomínky na prvně prožitý nálet. Ráno po návratu krátký spánek a ještě dopoledne odjezd na odklizování trosek, jindy zase na uvolňování ulic, opravy kanalizačních řádů či jiné práce. A někteří také na odkrývání zavalených krytů, kde se před náletem ukryli lidé. Takový byl náš denní řád, jen práce a málo odpočinku. V říjnu bylo náletů o něco méně, většinou jsme byli zařazováni na denní práce a též bylo i více času na odpočinek nebo na vycházku.“* Vzpomínka L. C. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 26/03, s. 9.

¹⁵⁶¹ *Psali: „Nedá se popsat spoušť, jaká tady je. Ulice neexistují, jsou zavalené troskami. Po náletu hoří asphalt jako pekelná výheň. Bouráme zdivo hrozící sesutím, hasíme požáry, dobýváme se do zasypaných krytů, ze kterých se ozývá náznak života. Chodíme jako mrtvolky. Zápach prozrazuje místa, kde tlejí. Sekáme je lopatou v pase napůl, házeme na káru nebo do kolečka a svážíme na hromady, odkud je auta svážejí do spaloven. Denně fasujeme půllitrovku rumu. Když se pořádně napijeme, už nám ta hrobařina nepřipadá tak odporná. Zvykáme si. I kluci, kteří první dny zvraceli a nebyli takřka schopni hnout rukou, otupěli a vytahují zahnívající ruce a nohy ze sutin, jako by to dělali odjakživa. Pijí a kouří, pokud je co pít a kouřit, protože to je taky to jediné, co zbývá. Ukojit hlad už není tak jednoduché. Příděly jídla jsou snižené. Převažuje Eintopf a v něm krmná řepa, zelí a nahnílé promodralé brambory.“* Udivené mládí, které ze školy a od mámy se tak nečekaně ocitlo daleko ve světě, mládí se zvědavýma očima se mění v otrlé a otupělé bytosti čtvrtí s lhostejností lopatami to, co zbylo po lidech ještě před týdnem či před měsícem doufajících přežít válku a dočkat se jejího konce. M. DĚDIČ, Omluvte mě, pane profesore, s. 132.

¹⁵⁶² *„Na ty mrtvé kolem jsme si už zvykli. Na pobořených a vypálených domech jsou nápisy a vzkazy. Lidé se podle nich orientovali, když hledali své blízké a příbuzné. Mrtví z ulic mizeli. Na co jsme si ale nemohli zvyknout, to byl ten smrad ze spálených hadrů a spáleného masa, který se mísil podle závanu větru. Nasládlý pach rozkládajících se mrtvol smíšený se závany*

Pracovní prapory byly využívány i při odklízecích pracích, ale jinak plnily úlohu „děvčete pro všechno“. Jednou z jejich činností byly třeba i pokrývačské práce.¹⁵⁶³ Jiní jedinci z Organizace „L“ se dokonce dostali k práci na lodi kotvící v suchém doku.¹⁵⁶⁴ Čas od času byli příslušníci této organizace dáni k dispozici soukromým firmám, které si vyžádaly určitý počet lidí dle jejich kvalifikace. Kupříkladu svářeči byli velmi žádaným „artiklem“.¹⁵⁶⁵ Jiní mladíci z pracovních praporů pracovali pro změnu jako elektrikáři.¹⁵⁶⁶

Další pracovali třeba v muničních továrnách, které byly různě maskované, aby je nenašly spojenecké bombardéry. Taková továrna se mohla nacházet třeba uprostřed lesa.¹⁵⁶⁷

---

kouře, připomínal vůni, jako když se doma udilo maso.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 133.

¹⁵⁶³ *„Jdu s četou pracovat do města. Ptali se mne, jestli se nebojím dělat na střeše. Dostal jsem se k pokrývačům. Je to zajímavá práce. Zatím jen podávám tašky a krytinu z půdy na střechu. Jsme vysoko a je odtud vidět hodně daleko. Město leží v troskách. Na pracoviště jezdíme tramvají, protože je dost vzdálené od školy. Jako členové uniformované organizace jezdíme zadarmo.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 139.*

¹⁵⁶⁴ *„Tam jsem vykonával pomocnou práci. Vyžádali si nás ti řemeslníci, kteří dávali tu loď dohromady. Byl tam jeden jejich odborník a my.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Mařhou ze dne 26. 4. 2004, s. 5.*

¹⁵⁶⁵ *„Já jsem dělal u firmy Schölles a ta měla svoji dílnu. Když bylo všechno úplně normální, tak jsem chodil k nim do dílny. Šéf mi dal vždycky nějakou práci. Dělal jsem odbornou práci, protože jsem uměl svářet. To v té době málokdo uměl. Díky tomu jsem taky uměl ledacos vyrobit. Když se něco rozbilo, tak mi to tam nosili.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Mařhou ze dne 26. 4. 2004, s. 7.*

¹⁵⁶⁶ *„V Saarlauternu jsme měli hned druhý den nástup dolů na nádvoří. Rozřadili nás a byl na nás trh. Přišli tam lidé a vyvolávali řemesla: tesaře, zedníky, zámečníky. Potom vyvolávali elektrikáře, tak jsme vystoupili. Byli jsme tam asi tři nebo čtyři z celých těch 220. Přišel takový chlapík, ukázal prstem na Kocmicha a na mě a jeden voják nám řekl: „Tady s tím pánem půjdete, to je zaměstnavatel.“ On si nás odtamtud hned vzal, ještě jsme ani nevěděli, kam se dostali ostatní kluci... Měl dílnu v Bousu, to bylo 20 km od Saarlauternu... Sedli jsme do auta a on povídá: „Ted' vás dovezu tam, kde budete pracovat. Odtamtud budete jezdit dálkovou tramvají zpátky do kasáren.“ Dovezl nás do dřevěných baráků, byly to ubikace pro vybombardované Němce. My jsme tam dělali elektřinu a bylo to tam jako na vojně.“ Vzpomínka Vladimíra Kroužka, in: J. HAVLÍKOVÁ – L. VONDRYSKOVÁ (edd.), Místo určení: Sársko, s. 37.*

¹⁵⁶⁷ *„Bylo to v lese, kde byly ohromné sklady střelného prachu. Jinak to bylo ve skleněných budovách, aby tam bylo ze všech stran vidět. V normálním hustém lese.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petřikovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 5.*

Mnozí nuceně nasazení Češi museli pracovat v tunelech podzemních továren, kam byla přemístěna výroba před spojeneckými leteckými útoky.¹⁵⁶⁸

Lidé, kteří byli nasazení na úřednickou práci či jinou duševní práci, si nemohli na svůj úděl stěžovat. Sami také cítili, že v porovnání se svými krajany nasazovanými především do průmyslu na tom byli dobře.¹⁵⁶⁹ Ale i v průmyslu se našly profese, které byly „čisté“.¹⁵⁷⁰

Na druhé straně je třeba doplnit, že práce, při které hrozilo „umazání“, nemusela být z jiných důvodů odpudivá. Ušpinění pracovního obleku či rukou mohlo být daní za to, že práce nemusela být jinak fyzicky náročná.¹⁵⁷¹ Zašpinění hrozilo například také při malování budov, i přesto, že pracovní postup byl omezen válečnými poměry.¹⁵⁷²

---

¹⁵⁶⁸ „Hlavní pracovní zájem se v továrně soustředil na montážní práce v tunelech.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 67.

¹⁵⁶⁹ „Samotná práce v „Nákupu“ nebyla obtížná. Vlastimil dostal za úkol sledovat dodávky na několika tisících objednacích lístků (Bestellzettel) v podobě kartotéčních karet velikosti DIN A5. Brzy poznal, že špatně založená karta může objednávku nادلouho uspat, ztracená pak odkázat do nenávratna.“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 18. „Byla to normální běžná technická práce. Kreslil jsem plány. Měl jsem s sebou i několik českých knih odborné literatury o tesařství nebo železobetonu. Stavební mechanika od profesora Vávry se nám tam dost hodila. Němci tam měli taky svoje odborné. Protože to byla malá firma, nedělali jsme tam nějaké inženýrské stavby. My jsme potom přešli na adaptace krytů, jejich zesilování a podobně. Dokonce jsme před dómem dělali vodní nádrž pro hasiče.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 7.

¹⁵⁷⁰ „Museli jsme tam chodit po prknech. Po celou dobu jsem pracovala v konečné kontrole. Špinavou práci jsem neměla. Když se to zařizovalo, tak tam nejdříve musely být přístroje a stroje. My jsme rozbalovali z naolejovaných hadrů ty přístroje, léry, mikrometry a různé ty hodiny. Čím se ty výrobky měřily. To jsme ukládali do takové místnosti, která byla ohrazena dřevěnými kůly. V té díře jsme si připadali jako krcti. Bylo nás tam hodně. Bylo to hrozné. Protože to bylo pod zemí, tak to nemohli vybudovat jako normální fabriku.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 5. „Byla to čistě technická práce, takže to moc náročné nebylo. Horší to měli ti kluci, kteří byli u Technische Nothilfe nebo na zákopech.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 4.

¹⁵⁷¹ „Ovšem, umazání jsme byli. Byl tam těr, pryskyřice a oleje, takže jsme byli upatlaní. Těžké to nebylo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 5.

¹⁵⁷² „Tam přivezli větší množství barev, protože to byly budovy. Třebas toho NSDAP, to byl barák veliký, to mělo tři poschodí, tam bylo 30 kanceláří. Takže to se malovalo. (...) Tady, když se přišlo malovat, tak se muselo uvařit mýdlo, rozmíchalo se s vodou, namydlo se to. (...) Pak se vzala hlinka, tam se dal klíž, naklízilo se to a začalo se malovat. Ovšem tam za války mýdlo nebylo, to bylo na lístky. A všechno se tam dělalo splavenou křídou, tam

Snadným a nenáročným zaměstnáním mohlo být i rozvážení potravin pro „vojáky“ arbeidsbatalionů, kteří byli roztroušeni na několika místech v jednom městě.¹⁵⁷³

Jako určitou kuriozitu (i když se pochopitelně jedná o důležité povolání, které však nemá pro chod války nijak zásadní význam) uvádím, že i čeští číšníci bývali nasazováni do restaurací v Říši.¹⁵⁷⁴ Z toho je vidět, že Češi kteréhokoliv zaměstnání mohli být povoláni do „rajchu“ na práci!

Pro spoustu nuceně nasazených se zhoršila jejich práce na podzim 1944, ve druhé fázi totální války. Mnoho lidí muselo tehdy vyměnit „bílý límeček“ za „modrý límeček“.¹⁵⁷⁵

Zdůrazňuji, že existoval velký počet lidí, kteří postupně absolvovali nucené pracovní nasazení u několika různých firem. (Podotýkám, že nemám na mysli vynucenou krátkodobou několikadenní brigádu.) Důvodem mohlo být třeba to, že nasazenec přišel do firmy a po nějaké době kompetentní orgány rozhodly o jejím zavření. Nebo se ve zcela výjimečných případech mohli domluvit na rozvázání

---

neexistovala hlinka. Takže to bylo náročnější. Tam se to jednou vymalovalo a přišlo se malovat třeba za dva roky a muselo se to oškrabat. (...) Tak byly plesnivé černé stěny úplně. Hrozné.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 4.

¹⁵⁷³ *„Ráno vstáváme v 5 hodin. Vezu do Gassenheimu kávu. V 8 hodin jedeme fasovat pro kuchyň. V poledne vezu do školy oběd. Po obědě jsme vozili klukům kufry na dráhu. Přerušil to poplach a dost se to zdrželo. Večer jsem vezl kávu do Goetheschule. Bylo už za tmy a koně se lekali světél aut. Chtělo se jim klusat, tak jsem je nechal.“* L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 136.

¹⁵⁷⁴ *„V berlínské restauraci, kde jsem pracoval, bylo zaměstnáno 10 Čechů, 1 Slovák, 2 Holanďané, 2 Belgičané a 6 Němců. Měl jsem obsluhovat hosty, ale neuměl jsem německy. Ukázal jsem jim proto pouze jen jídelníček a host, když poznal, že neumím německy, ukázal prstem na jídlo, které si objednal. To jsem si ihned zaškrtil, přepsal na objednávku a předal do kuchyně. Mluvit česky v jídelně se nesmělo, za to byla ihned pokuta.“* Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 28/04, s. 10.

¹⁵⁷⁵ *„Čeho se snad nejvíce leknete, že už nejsem v kanceláři, ale u mašiny. 30% úředníků musí do dílen a samozřejmě cizinci nejdřív. My co jsme tu Češi musíme všichni. Začal jsem ve středu 11. Ještě mám snad ze všech nejlepší místo, pracuji se serií mašin jen s papírem, ale umažu se víc od ložisek. Práce není těžká, všechno dělá stroj, který se musí obsluhovat. Ale celý den na nohou a vstávat v ½ 5, od 6 – 4 děláme. Budu snad muset dělat i noční sichty.“* Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 14. 10. 1944.

pracovního poměru a pracovník s vědomím pracovního úřadu přešel k firmě jiné.¹⁵⁷⁶

Je zajímavé, že někdy se nuceně nasazení setkávali na svých pracovištích s vojáky. Ti ale neměli sloužit k jejich hlídání, jak by se na první pohled mohlo zdát. Jednalo se o vojenské letce, výhradně o piloty střemhlavých bitevních bombardérů JU-87 Stuka. Při zvýšeném bojovém nasazení si potřebovali uklidnit pocuchané nervy, ale nacisté je nenechali „bezúčelně“ zahálet.¹⁵⁷⁷

Podívejme se teď trochu detailněji na náročnost jednotlivých povolání, které nasazení Češi vykonávali. Práce v podzemí byla náročná, a proto byly lidem, kteří v nich pracovali, přiznány mimořádné dávky.¹⁵⁷⁸ Jako těžká práce byla kvalifikována i profese svářečů. Tito specialisté měli také právo na „privilegovanou“, i když dle mého soudu celkem nedocenenou práci.¹⁵⁷⁹

---

¹⁵⁷⁶ „Byl jsem stovební technik s maturitou. Ale neměl jsem téměř žádnou praxi. To taky mám napsané v tom vysvědčení, když jsem odcházel. Kreslili jsme tam různé plány. Byly to plány obytných budov, protože ta firma tam stavěla sídliště. Tu firmu pak zavřeli, protože mnoho zaměstnanců šlo na vojnu. Rukovali do války. Já jsem se potom přemístil do Lince. (...) Vědělo se, že firma skončí, poněvadž se začalo přecházet na válečné hospodářství. Pak se začaly u dalších firem budovat kryty a bunkry. Mí spolužáci byli rozmístěni po všech částech Rakouska i Německa. My jsme se drželi Rakouska. Co budu povídat, když to bylo možné, tak každý se snažil dostat co nejbliže domovu. Napsali mi, abych přijel, protože u nich budu mít místo. Potom jsem se přemístil do Lince. (...) V Linci jsem pracoval u firmy Báňská a hutní. To mi nebylo pochuti. Nepřišel jsem na kloub některým věcem, jak se mají dělat. Protože jsem nic nenarušoval ani nesabotoval, tak jsem se s nimi dohodl na propuštění. Oni to oznámili pracovnímu úřadu. Poté jsem si našel místo u firmy Dombaumeister Schlager, kde jsem zůstal až do 2. května 1945.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 4.

¹⁵⁷⁷ „V projekci pracovali vojáci. Byli to většinou letci – štukaři. Půl roku sloužili na frontě a dalšího půl roku, byli nasazení do průmyslu, aby si srovnali nervy. A pak se vraceli na frontu, pokud byli fyzicky schopní.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 8.

¹⁵⁷⁸ „Za práci v tunelech nám plynuly určité „výhody“. Všichni jsme byli vedeni jako těžce pracující a dostávali jsme mimořádné přiděly salámu, mýdla, cigaret a dokonce i lihovin. A to jak chlapci, tak děvčata. My jsme v tunelech uklízely nebo čistily polorezavé stroje.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 69.

¹⁵⁷⁹ „Když jsem děle svářel, tak jsem bral přídavky pro těžce pracující. Na to dbali ti naši vojáci, které jsme museli poslouchat. (...) Když jsem svářel celý den a byl klid a pořádek, tak si dovolili mi přinést třeba půl litru mléka.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Maňhou ze dne 26. 4. 2004, s. 9.

Přídavky také dostávali lidé vykonávající práci, při které se mohli dostat do přímého ohrožení života. To se týkalo především nasazenců u polovojenských formací, kteří byli nasazováni na zvlášť nebezpečné a odporné práce, jako bylo otevírání zavalených krytů, vykopávání a odvážení mrtvol, sběr nevybuchlých pum. Ti fasovali různá množství (podle poctivosti těch, kteří jim tyto komodity vydávali) alkoholu.¹⁵⁸⁰

Muži, kteří byli nasazeni do některé polovojenské formace, museli nejdříve absolvovat pořadový výcvik. Třeba příslušníci pracovních praporů se museli ve výcvikovém středisku v Baumholderu řídit povely, které byly udílány v němčině.¹⁵⁸¹ Součástí „bojové“ přípravy těchto vojáků-nevojáků bylo i zacházení s plynovými maskami.¹⁵⁸² Příslušníci Luftschutzu absolvovali podobný výcvik, jehož součástí byla i příprava na hašení požáru.¹⁵⁸³ Ale také se neobešli bez pořadového výcviku, kde cvičili nástupy, pochody a obraty.¹⁵⁸⁴

---

¹⁵⁸⁰ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), *Byli jsme totálně nasazeni II*, s. 23-24.

¹⁵⁸¹ Tamtéž, s. 8.

¹⁵⁸² „*Děláme jen dopoledne. Odpoledne jdeme zkoušet plynové masky. Nejdříve na dvoře a vojáci nám radí jak zjistit, jsou-li dobře nasazeny a jestli těsní. Potom jdeme do kasáren, kde je plynová komora. Pod skleněnými ampulkami se slzným plynem zapálili misku s lihem, ampulky se teplem hřály a praskly. Tím bylo zaplynováno. Nasadili jsme masky a jdeme dovnitř. Je tam postavena řada překážek, různé přelézačky a podlézačky. V jedné z nich mi vypadly brejle. Zjistil jsem to, až když jsme vyšli ven. Vrátil jsem se tam znovu. Divili se, že jsem tak horlivý, ale když jsem přinesl rozdupané brejle, pochopili, o co šlo.*“ L. NEZKUSIL, *Z deníku nuceně nasazeného*, s. 84.

¹⁵⁸³ „*Němečtí velitelé nás hned na začátku hasičského výcviku důsledně upozornili, že jako příslušníci Luftschutzipolizei podléháme přísným vojenským soudům. Dostali jsme výcvikové uniformy armády z poraženého Holandska. Jen protektorátní znaky Böhmen und Mähren, tolik shodné se současným znakem ČR, nás odlišovaly. (Na znaku chyběla slezská orlice. – pozn. T. K.) Sekyrka na opasku dokazovala, že jsme hasiči. Za běhu v tvrdém výcviku jsme se učili německé povely, tlumočnicků bylo jen několik.*“ Vzpomínka J. K. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 19/99, s. 10.

¹⁵⁸⁴ „*Nástup do trojřadu neprobíhá ideálně. Nastává nejisté hemžení a pošťuchování. Jeho cílem není však boj o to, kdo bude mít čest stát v první řadě a přiblížit se tak hrdém vojenském postoji velitelskému sboru, což by snad řádný německý občan mohl omluvit, nýbrž právě naopak – dostat se do druhé, či dokonce třetí řady, to jest pokud možno mimo dosah zraku našich velitelů.*“ L. JOHANIS, *Šestý útvar*, s. 10. „*Nejpřekvapivější byla nesmírná důkladnost ve výcviku; říkávalo se německá důkladnost, takže vlastně by překvapivá neměla být. Jakou péči věnovali instruktoři třeba procvičení povelů stillgestanden! – pozor! Na tento povel se mužstvo muselo s klapnutím podpatků postavit tak, že chodidla svírala předpisový úhel, celé tělo bylo rovné jako struna, jen mírně vychýlené kupředu tak, aby brada byla*

Velice těžké pracovní podmínky vládly v průmyslových odvětvích, kde byla stanovena norma, kolik se mělo vyprodukovat výrobků. Požadavky byly mnohdy značně nerealistické.¹⁵⁸⁵ Ale i mimo průmysl byl požadavky vysoké – třeba při práci na železnici.¹⁵⁸⁶

Nemusím nijak zvlášť zdůrazňovat, že práce v noci byla svou samotnou podstatou ještě náročnější, než mohla být i ta nejnáročnější práce za bílého dne. Při nočních směnách se velmi projevovovala únava násobená ještě psychologickým efektem přicházení a odcházení do práce za tmy v zimním období.¹⁵⁸⁷

Příslušníci technických jednotek si mnohdy neodpočinuli ani o víkend. Spojenecká letadla bombardovala Třetí říši bez ohledu na to, zda byl svátek nebo

---

přesně nad špičkami nohou, mírně zdvižena, oči hledící nepohnutě před sebe, ramena přesně vyrovnaná, lokty od těla, a zároveň posunuty dopředu tak, aby z profilu byly v jedné rovině s tělem...“ L. JOHANIS, Šestý útvar, s. 261.

¹⁵⁸⁵ „Mým úkolem bylo soustružením upravit, vyrovnat po vylisování okraje plechového víčka do části elektroniky leteckého motoru. Naražení tohoto víčka za použití dřevěné paličky do úchytky bylo dílem okamžiku. Daleko složitější však bylo vyjmutí víčka z úchytky. V normě to prostě nešlo a ani mistr Němec to nedokázal. A norma ukládala obrobít asi 200 kusů víček o průměru asi 6 – 7 cm. A můj výsledek činil asi 50 kusů za směnu. Samozřejmě, že se na mne začala kontrola dívat dost podezíravě. Mistr vysvětlil složitost této práce; pro začátek se nic nedělo. Začal jsem tento problém řešit. Nikoliv proto, abych co nejvíce udělal, ale abych jakž takž splnil normu a mohl se případně při noční směně vyspat. A podařilo se. Úchytka se totiž dala ze stroje vyjmout a úderem o násadu paličky z druhé strany víčko nárazem vypadlo ven. Samozřejmě, že jsem toto zlepšení veřejně neuplatnil, ale ponechal ho pro sebe. A pak jsem zlepšovák využil na noční směně s téměř splněnou normou do půlnoci a druhou polovinu noci jsem prospal v úkrytu dílny.“ O. HRUDÍK, Přemýšlet se nevyplácí, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti, 1. díl, s. 26-27.

¹⁵⁸⁶ „Za jeden den jsme museli vyměnit 8 pražců, v roce 1941 již 12. Štěrkové podloží se ukládalo do hloubky 80 cm. My mladší dělníci jsme byli na tuto práci zvyklí, ale starší dělníci nad 50 let, nebo ti, kteří nikdy neměli lopatu v ruce, s tím měli potíže. Pro mnohé to byl nadlidský výkon. Večer měli na ruku puchýře. Trvalo půl roku, než jim kůže ztvrdla natolik, že mohli pracovat bez náplastí. Když napadalo velké množství sněhu, odváželi nás do Wittenbergu, kde jsme sníh odhazovali tak, aby trať byla schopná provozu.“ Ze záznamů B. Slabého, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti, 1. díl, s. 46.

¹⁵⁸⁷ „Noční směny jsou pro mě utrpením. Dvanáct hodin je odděleno půlhodinovou přestávkou. Využíváme ji kromě k občerstvení ke krátkému spánku. V zimě, jako nyní, se chodí na směnu ještě za tmy.“ Záznam z deníku Fr. Skalického, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti, 1. díl, s. 88.

neděle. Nuceně nasazení u polovojenských organizací museli dělat práci, kterou byla třeba udělat.¹⁵⁸⁸

Někdy se stávalo, že bezprostředně po náletu nebyl dostatek sil k likvidaci ohromných škod. Organizace jako Luftschutz, Technische Nothilfe a pracovní prapory nevládaly likvidovat tolik škod najednou, proto se jim buď na pomoc posílaly podnikové organizace protiletectvé ochrany, nebo i pracovní komanda dělníků z továren.¹⁵⁸⁹

Pokud bylo pracoviště zasaženo spojeneckým bombardováním, museli ho tam pracující dělníci pomáhat uklízet.¹⁵⁹⁰ Pohybovat se mezi sutinami ale mohlo být značně nebezpečné.

---

¹⁵⁸⁸ „Sobota a neděle jsou pracovní. Zasklíváme vytlučená okna, pomáháme při opravách vodovodu a plynovodu. Také elektrické vedení se opravuje.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 193.

¹⁵⁸⁹ „Vrátili jsme se z odpolední směny v deset hodin večer a najednou slyšíme asi v jedenáct hodin: „vrrrr.“ Kluci vyběhli: „Pojďte se podívat! Pojďte se podívat!“ Byla poměrně jasná obloha a na té obloze bylo asi šestnáct, úplný blok letadel. Úplný blok letadel. Tak jsme říkali: „Ježíšmarijá, co tak samozvaně?“ Každý se oblékl, vzal si nějaké věci k jídlu do zásoby, říkali jsme si, co bude. Najednou jsme je viděli přilétat i z druhé strany, to šlo k Hietzingu a najednou z jiné strany další blok. Pak to začalo padat. Za chvíli přijel nějaký velitel a začali nás... ani nevíme, kdo to byl. Přivezli nás na nějakém voze, poté nás začali vyzbrojovat krumpáči a podobným nářadím. Museli jsme se postavit do šestistupňů. Potom jsme zjistili, že kromě nás tam nahnali ještě nějaké Rusáky. Tak jsme se dostali na Südbahnhof. To je dole. Tam jsme šli dolů. Rozsekali Südbahn a Ostbahn. To kdybyste viděl! Ty ohnuté kolejnice, těch mrtvol, co tam bylo rozšvihanych. To byly naše první zážitky. Napřed jsme se vyblili, protože to každého asi při tomhle postihne. Tam nebyli jen celí lidé. To jste viděl všechny. To se nedá ličit. To se prostě obtížně popisuje. Uklízelo se tam asi tři nebo čtyři dny. Pak jsme nastoupili zpátky do práce, jelikož nás nahradila Technische Nothilfe. Ty přivezli, to byly stovky, ne-li tisíce lidí a začali to čistit. Tak jsme se akorát šli podívat, k tomu mostu na Leopoldstadt, tam byla taková obrovská vřdycky. Tam jsme se taky koupávali. Tam jsme se chodili koupat do Dunaje. A tam jsme poprvé v životě viděli, že jsou nějaké motorové bagry. Těmi bagry tam vyhloubili jámy a říkalo se, že tam pochovávají 30 000 lidí.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 12.

¹⁵⁹⁰ „Tohle se přihodilo na naší poště. Já byl ale tehdy doma, po směně v noci. Rozbili naši poštu, protože to byl velký objekt. Měla pět pater. To byl barák teda! Tam, kde najížděla do pošty ta auta, byl uražený kus baráku až do prvního poschodí. Tenkrát jsme museli asi pět týdnů odklízet ty trosky. (...) Nedělali jsme svou poštovní činnost. Němci nám sehnali nějaké montérky a lopaty. Odhazovali jsme tu suť, cihly a odváželi jsme to pryč. To se udělalo asi za pět týdnů a pak jsme se vrátili zpět ke své poštovní práci.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 12.

I příslušníci Todtovy organizace, jejichž primární pracovní činností bylo budování betonových bunkrů a opevnění, se podíleli na odklizení škod po náletech. Následující příklad je ale trochu kuriózní. Na jaře 1943 provedly britské bombardéry ze 617. peruti¹⁵⁹¹ útok na přehrady na řece Ruhr. Bombardéry použily zvláštní, nově vyvinuté „skákací bomby“, s jejichž pomocí rozbily několik přehrad. Výsledkem bylo zaplavení rozsáhlých ploch, poškození infrastruktury a vyřazení řady průmyslových závodů z provozu. Zásah měl přivodit i psychologický efekt, jelikož došlo k zaplavení měst i vesnic. Na likvidaci škod se potom podíleli i nuceně nasazení Češi.¹⁵⁹²

Do velkého ohrožení se dostávali mladí Češi, kteří pracovali přímo ve frontové oblasti. Zde je mohla nepřipravené a nechráněné zastihnout dělostřelecká palba, stejně jako útok bitevních letadel.¹⁵⁹³ I v protektorátu bylo na sklonku války nebezpečné pracovat ve vojenských objektech nebo v jejich bezprostřední

---

¹⁵⁹¹ Tato jednotka byla známa pod přezdívkou „Dam busters“, čili „bořitelé hrází“.

¹⁵⁹² „Útok se zdařil. Dílo britských lancasterů (Typ těžkého bombardéru Avro Lancaster – pozn. T. K.) máme nyní před očima. 60 km dlouhé údolí je bez mostů, voda jich vzala 25, dále postihla 120 průmyslových podniků, nezbyl tu žádný stožár elektrického vedení, ani telefonní sloup. Vesnické domky, většinou stavěné z vepřovic, jakoby tu nikdy nestály. Zbylo tu jen pár kamenů ze základů, pár trámů a z mostů jen pahýly pilířů. Ocelové konstrukce se válí opodál, zkroucené jako paragrapy. Prý tu zahynulo kolem třinácti tisíc lidí. „Ale bylo jich určitě víc“ dokládá ještě hradlař, když nám dává volno pro vlak. (Počty mrtvých po takovýchto tragédiích bývají obvykle nadsazené vlivem traumatizujících zážitků. Po útoku RAF na přehrady v Porúří 15. 5. 1943 zůstalo mrtvých asi 1 294 lidí, z nichž 749 bylo ukrajinských zajatců, jejichž tábor byl po útoku smeten valící se vodou. Tím ale nijak nebagatelizují fakt, že zahynulo velké množství lidí. – pozn. T. K.) 330 milionů tun vody v jediném okamžiku zaplavilo celé údolí. A tímto údolí jedeme teď my. V dešti. Projíždíme stanicemi Werl, Warmen, Wieckede do Fröndenbergu. Tady naše pouť končí, dál už se jet nedá. Za stanicí, pár desítek metrů, se trať stáčí nad řeku a most přes ní dosud není průjezdný. Ženíjní vojsko na něm horečně pracuje. Ta velká voda, ta zničená trať mají být naším novým pracovištěm. Příslušníci Todtovy organizace práce jsou holky pro všechno. Od června do konce října putujeme po trati a podbíjíme koleje, aby vlaky mohly dál točit kola pro vítězství Říše. Každý den, v horku, v dešti i ranním chladu. Jedinou úlevou je, že máme lágr v malé vesnici Wiehagen, kde zatím o válce se nic neví.“ Vzpomínka L. K. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 22/01, s. 8.

¹⁵⁹³ „Los! Los! Stále nás poháněli, když jsme začali pracovat na úpravě ploch bombardovaného letiště v Kirkenesu. Při tom jsme byli stále vystaveni možnosti bombardovaného letiště v Kirkenesu. Při tom jsme byli stále vystaveni možnosti bombardování sovětskými bombardéry a stíhači, kteří startovali z letiště v Murmaňsku.“ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazení III, s. 13-14.

blízkosti. Ty se pak stávaly vítaným cílem útoku spojeneckých bombardérů a stíhaček.¹⁵⁹⁴

Mnoho nucených pracovníků bylo v posledních týdnech před osvobozením staženo z podniků a posláno na těžké zemní a opevňovací práce.¹⁵⁹⁵ Fronty se přiblížily a na kopání zákopů nestačili svým počtem nuceně nasazení zákopníci, proto jim na pomoc bylo posláno i německé civilní obyvatelstvo a také dělníci z průmyslových závodů.¹⁵⁹⁶

---

¹⁵⁹⁴ „My, Češi, kteří jsme byli na letišti totálně nasazení, jsme byli každou hodinu ve smrtelném nebezpečí náletů spojeneckých stíhačů na zdejší letiště. Stíhači se vždy přibližovali ve výšce asi padesát metrů nad zemí a ostřelovali německá letadla stojící na ploše. Někdy jsme je viděli přiletět po jednom, po třech, a tu jsme prchali pod ochranu hangárů před jejich kulomety. Největší nebezpečí nám hrozilo, když jsem byli donuceni, jako pomocní dělníci ve skupinách 14 až 18 osob, tlačit dvoumotorové těžké tryskové letadlo přes celou otevřenou plochu letiště na zvláštní střelnici, kde pak mechanici zastřelovali palubní zbraně letadla. Tehdy jsme vždy plni napětí čekali, kdy skončí svoji práci, abychom mohli letadlo odtáhnout zpět na určené místo. Stále jsme se přitom ohlíželi po obloze, zda se náhle někde neobjeví spojenecký stíhač a nepokropí nás, všechny do jednoho, z kulometu...“ Vzpomínka Františka Caletky. Jihočeská pravda ze dne 13. 5. 1987, s. 3.

¹⁵⁹⁵ M. SPOERER, Nucené práce pod hákovým křížem, s. 203.

¹⁵⁹⁶ „Když se ruská fronta přiblížila k řece Nise, bylo civilní obyvatelstvo vyhnáno do lesa kopat protitankové zákopy. Musel jsem také. Kopali jsme mezi jakýmsi souchotinářskými stromy, půda byla písčitá a stále se nám to sesypávalo. Nad námi stál starý SA Mann v hnědé uniformě. Jeho obličej se ztrácel ve velké čepici s hákovým křížem. Dával nám instrukce, ale mně se zdálo, že se uvnitř chvěje a že by nejraději někam utekl. Snad schnul již delší dobu strachem a proto mu ta čepice byla tak veliká. Já jsem si vzal na hlavu tenkrát modrou baretku a místo práce jsem většinou postával a opíral bradu o lopatu. „Ten Francouz tu jen tak stojí a nic nedělá,“ uslyšel jsem za chvíli za sebou německé hlasy. „Pokládají mne za Francouze,“ pomyslíl jsem si, „ti většinou nosí barety“. A rýpnul jsem občas lopatou, abych nevypadal tak nápadně. „Stejně je to všechno pro kočku,“ mysleli si lidé a dělali, jako když kopou.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 37. „Práce při kopání zákopů nebyla zvlášť těžká – kopalo se v poddajné písčité půdě za příjemného jarního počasí. Zákopy v tomto terénu nemohly ovšem představovat vážnější překážku pro tanky; stačilo se postavit na jejich okraj a už se bortily. Slunečné dny lákaly mnohé, aby se svlékli do půli těla. Jednou chtěl Vlastimil hodit krumpáč nedaleko stojícímu kamarádovi, ale netrefil se a krumpáč přistál na nahých zádech německého dozorce, který je, opásán pistolí, hlídal. Ten se vrhl na Vlastimila v domněni, že se tak stalo úmyslně. Podařilo se ho však uklidnit.“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 32.

Nasazenci sami příliš nevěřili, že by jejich práce měla být k něčemu dobrá. Bylo jim jasné, že jejich sebelepší práce nemůže zastavit tanky rudoarmějců.¹⁵⁹⁷

V prachbídých podmínkách museli žít a pracovat lidé, kteří zůstali před koncem války uvěznění ve městech, která byla hermeticky uzavřena spojeneckými armádami, a ty pak začaly se zdoluhavým obléháním. To byl případ i obklíčené Breslau. V této slezské metropoli museli i nuceně nasazení lidé z Čech pomáhat při stavbě opevnění a dokonce na stavbě letiště ve vnitřním městě. Jejich úděl trval řadu dlouhých týdnů.¹⁵⁹⁸ V takovýchto situacích se dostal člověk na samé dno fyzických i psychických sil.

---

¹⁵⁹⁷ „Lopaty, semtam krumpáč, přes rameno, v brašně různé pomůcky s klubkem drátu, kleště... Rozpis práce: Zákopy vylepšovat, zpevňovat, stěny pobíjet tyčovinou... Maskovat zákopy... Stojíme nad těmito rozkopaninami krásných polí a myslíme si každý své. Strana kuratoristů – strana zákopníků. Tak tohle má ochránit před postupem Rudé armády? Klikatý zákop osmdesát centimetrů šířka dole, hloubka 120? i 150. Mezi klikatinou okop pro střelce z kulometu nebo spojaře nebo nějaký malý velitelský úkryt. Spojovací zákopy propojují tu klikatinu. No, horší jsou ty protitankové zákopy, - řekne Mirek – nejbližší mu říkájí Drnáč, a tam už se dá uvíznout, i Rudé armádě, tankům...“ K. SKÁLA (ed.), Je nás pět, s. 124.

¹⁵⁹⁸ „Každé ráno nás všechny vyhnali na dvůr, muže i ženy, které neměly malé děti. Vytvořili z nás komanda a ozbrojení vojáci nás odvezli na různé opevňovací práce. Většinou to bylo stavění barikád v ulicích, budování letiště uprostřed města a nakonec na kopání zákopů. Jidla bylo málo. Chleba asi 20dkg na den. Netekla voda, nebyl proud ani plyn. Spali jsme na podlaze přikrytí kabátem, jeden vedle druhého. Byli jsme všichni zavšivení. Pracovalo se ve dne i v noci, v mrazu i dešti. (...) Když už Němci měli postaveno dost barikád ve městě, tak si vymysleli, že uprostřed města vybudují náhradní letiště. Vytipovali si prostor za Kaiserbrücke – dnes most Grunwaldzki asi 800 m dlouhý a 500 (?) m široký. Co v tomto prostoru ještě stálo, tak vyhodili do povětří. Vznikly tak velké hromady sutin. Ozbrojeným složkám a civilnímu obyvatelstvu nabulíkovali, že na vybudování tohoto letiště závisí jejich osud. Potom zde budou moci přistávat jejich zásobovací letouny, které přivezou posily, potraviny, léky a munici. Potom že vyrazí z pevnosti a prolomí sovětské obklíčení. Nás cizince tam vyhnali poprvé 21. března, což byl první jarní den, na který hned tak nezapomeneme. Pracovalo se tam od 6 hodin ráno do 17 hodin s půlhodinovou polední přestávkou. Něm. civilisté měli vlastní svůj díl stavby a mnohem lepší pracovní podmínky. Kratší pracovní dobu, ochranné brýle, nosili jim pitnou vodu a prostor, kde pracovali, jim kropili vodou z hadic, aby se jim tolik neprášilo. Dozor nad námi měli asi sedmnáctiletí kluci od organizace „TODT“. Stáli po pěti metrech od sebe a každý měl v ruce hůl nebo klacek a řvali na nás jako dobytek „Los, los, Arbeit“ a jak se někdo zastavil, tak po něm skočili a přetáhli jej holí. Mimo toho nás hlídala policie a vojáci. Celý prostor byl zahalen v prachu, že nebylo na deset metrů vidět, jak tisíce otroků přehazuje a nakládá sutiny domů do železných vozíků na kolejích, které musely být v co nejkratší době naloženy. Jarní sluníčko už pěkně hrálo a k tomu na nás ještě sálalo teplo z doutnajících trosek. Byl na nás strašný

Vraťme se však ke „klidnějšímu“ způsobu nucené práce. Rozhodně nejlepší nasazení měli ti lidé, kteří se dostali na práci k malým firmám či soukromníkům.¹⁵⁹⁹ Nechci celou záležitost nějak paušalizovat, ale domnívám se, že v naprosté většině případů tomu tak skutečně bylo. Na druhé straně samozřejmě mohly být i výjimky. Jeden zaměstnanec mohl být snadnější obětí šikany, než třeba skupinky dvou až tří jednotlivců či menších kolektivů.¹⁶⁰⁰

Na venkově mohlo docházet k tomu, že se s nasazení mohlo zacházet téměř jako se členem rodiny nebo jako s otrokem,¹⁶⁰¹ kterému byla zadávána ta nejtěžší práce.¹⁶⁰²

---

pohled, když jsme se pak večer ploužili celí bílí, hladoví, žízniví a utahaní do školy, doprovázeni ozbrojenými vojáky. Takto vypadal jeden den v pevnosti Breslau a těch bylo 76. A byly ještě horší, když kolem nás vybuchovaly bomby a granáty, když jsme měli ruce od krve, jak jsme odnášeli raněné a mrtvé kamarády. Žádný jsme nevěděli, jak a kdy to tady skončí. Jestli nás nakonec esesáci nepoužijí jako živé štíty proti sovětským tankům? Nevěřili jsme, že se z toho pekla dostanem. Taky když to zabilo kamaráda, tak jsme si jenom řekli, Honza to má za sebou a nás to teprve čeká. Jen jsme si každý přáli, aby to byla rychlá smrt, jen ne zmrzačení.“ Vzpomínka J. L. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 25/02, s. 11.

¹⁵⁹⁹ „Firma, ke které jsme se dostali, byla menším strojírenským závodem. Vyráběly se tam stroje na upoutání a řízení pozorovacích balónů, vojenské stany a byla tam též konstrukční kancelář elektrických přístrojů. Když jsme tam dalšího dne přišli poprvé, zavedli nás do kanceláře a přidělovali práci. Potřebovali několik kovosoustružníků, tak se jich několik přihlásilo k vyučení. Pak zámečníka, skladníka a podobně. Já jsem se k ničemu nehrnul, čekal jsem, až co zbude. Nakonec nás dva poslední, oba bohoslovce, přidělili do haly, kde se šily stany. Vkročili jsme tam tak majestátně, že se dělníci lekli a pokládali nás za nějakou kontrolní komisi. Mistr nám však dal jako první práci umýt podlahu. Později jsme konali sedlářskou práci, opatřovali stany lany, balili je a odváželi do skladu. Domů jsem napsali, že děláme řemeslo svatého Pavla. Bylo do jisté míry štěstím pro nás, že jsme se dostali k malé firmě.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 7.

¹⁶⁰⁰ „Mám dojem, že jsme na tom byli lépe než ti, kteří byli v civilních dílnách. (...) Když se nějaký slabý člověk dostal do soukromé firmy, tak se tam na něm mohl vydovářet kde kdo. My jsme toho byli prosti.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Mařhou ze dne 26. 4. 2004, s. 7.

¹⁶⁰¹ „Přítom u sedláka se pracovalo od nevidím do nevidím a Němci v té době posunuli letní čas o 2 hodiny, takže do práce jsme vstávali ve 4.00 hod., ale prakticky to bylo ve 2.00 hod. v noci a pracovalo se až do setmění do 21.00 hod., t. j. 17 hodin denně v dřevácích a chatrném oblečení. Ještě dnes se mi dělá špatně, když si vzpomenu na tu otrockou práci. Těch pár hodin, co jsem měla na spánek, jsem pro bolest celého těla nemohla ani pořádně usnout.“ Vzpomínka M. S. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 19/99, s. 9.

Co se týče například Poláků, kteří byli více než jiné národy zaměstnání na venkově, je zcela bez pochyb, že zacházení s nimi bylo na venkově výrazně lepší než ve městech.¹⁶⁰³

Základem pro výpočet mzdy dělníků bylo jejich zařazení do skupin časových a úkolových mezd. Z toho se pak vypočítávala tarifní mzda, k níž náležely případné příplatky, například za přesčasy, nedělní nebo těžkou práci, a sociální přídatky. Z takto vypočítané hrubé mzdy převedli zaměstnavatelé daně a příspěvky na sociální pojištění finančním úřadům a sociálním pojistitelům. V případě, že poskytovali ubytování a stravu, ponechávali si příslušný příspěvek z čisté mzdy. Zbytek byl civilním pracovníkům vyplácen na ruku.¹⁶⁰⁴

První výplata byla nuceně nasazenými netrpělivě očekávána, protože teprve i s třeba s malou finanční částkou si v rámci válečných možností připadali alespoň trochu nezávislí.¹⁶⁰⁵

Zdaňování zahraničních civilních pracovníků mimo východní Evropu se materiálně lišilo od domácí praxe jen nepatrně. Někteří cizinci v Německu vůbec nepodléhali přímému zdanění: ženatí Dánové, Slováci, Maďaři a obyvatelé protektorátu, jejichž ženy nebo rodiny žily v původních zemích. Jejich příjem byl

---

¹⁶⁰² M. SPOERER, Nucené práce pod hákovým křížem, s. 187.

¹⁶⁰³ Tamtéž, s. 188.

¹⁶⁰⁴ Tamtéž, s. 151.

¹⁶⁰⁵ „*Překvapila i nepřekvapila. Nepřekvapila pokud jde o hodinovou mzdu, překvapilo ovšem, že jsme dostali vyplaceno pouze do konce měsíce září. Tedy zatím čtrnáct dní nám zůstává pozadu a protože příští výplatní, či vlastně dopltní den je až za měsíc, bude nám stát celá měsíční mzda. Výše mzdy byla různá: od 59 feniků do 80 za hodinu i s příplatkem – prý za odlučné od rodiny a ubytování. Svobodní ovšem rodinného příplatku nemají. Ačkoliv jsme podle našeho příkazovacího výměru měli dostat zaplacen i den, kdy jsme nastoupili cestu vlakem, nedostali jsme ani za další den. Ba za třetí dokonce od hodiny skutečného nástupu. Do konce měsíce září měl jsem například 61 odpracovaných hodin, z toho čtyři jako přesčasové. Nevíme ovšem, kolik je zde normálních hodin, když máme přece 48-hodinovou pracovní dobu. Za tuto dobu měl bych mít vyplaceno i se všemi příplatky 46 marek 62 feniky (3,85 marky rodinného příplatku a 84 feniky na ubytování). Srážek bylo: daně 2,52 marek, pojištění 59 feniků, takže jsem skutečně dostal vyplaceno 43,50 marek. Někteří měli výplatu menší, jiní podle povahy zaměstnání poněkud vyšší, byl-li uznáni za těžce pracující. Naproti tomu stravné, ubytování, nyní za mýdlo, potraviny na potravinové lístky a ostatní nezbytné výdaje, takže na zaslání rodinám toho mnoho nezbylo. A to dosud dlužíme za stravu a ubytování za celou dobu, co jsme zde. Tedy málo nadějná perspektiva do budoucna.“ A. VODÁČEK, Prvá výplata, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazeni IV, s. 21-22.*

zdaněn v zemi původu, přičemž i k Říši patřící protektorát byl daňově považován za zahraničí.¹⁶⁰⁶

Část mzdy byla srážena na povinné příspěvku pro DAF, zimní výpomoc a „železné úspory“. Východoevropští pracovníci dostávali naopak výrazně menší přídatky a příplatky, a navíc podléhali diskriminačnímu zvláštnímu zdanění, které v extrémních případech redukovalo jejich výplatu až na nulu. Během nemoci také nedostávali žádnou mzdu, měli pouze zajištěno ubytování a stravu. Vzniklé náklady, které podnik normálně strhával ze mzdy (1,50 říšské marky/Reichsmark, RM/ na den) hradila nemocenská pokladna.¹⁶⁰⁷

Jaká vlastně byla výše mzdy v Říši v období 2. světové války? Průměrná hrubá mzda v průmyslu zůstala až do roku 1942 téměř beze změny, tedy přibližně 51 RM pro muže a – s klesající tendencí vzhledem k přijímání německých žen na půldenní práci – asi kolem 23 RM pro ženy. Z těchto hrubých mezd je třeba pro výpočet čisté mzdy odepsat asi 5 až 10 % daní a 18 % dávek na sociální pojištění, z nichž pracovník platil polovinu.¹⁶⁰⁸

Průměrný německý dělník v průmyslu dostal na ruku kolem 43 RM, ale z toho musel uhradit ubytování a stravu. Tyto náklady činily na cizince zpravidla asi 1,50 RM na den, tedy 10,50 RM týdně. Když byl zahraniční pracovník zařazen jako průměrný pracující v průmyslu, měl k dispozici ubytování a stravu, ale nedostával žádný příspěvek odlučného, činila jeho týdenní vyplácená mzda kolem 32 RM. Této částky dosáhly diskriminované skupiny nuceně nasazených jen ve zcela výjimečných případech.¹⁶⁰⁹

Existovali i nuceně nasazení lidé z Čech, kteří si rozhodně nemohli na finanční podmínky v Říši stěžovat. Například jedna žena vydělala za první měsíc práce 60 RM, za druhý 100 RM.¹⁶¹⁰

Co se týče mzdové politiky nacistického režimu, není žádným tajemstvím, že například v lednu 1940 panovala v Protektorátu Čechy a Morava všeobecná spokojenost s platovými podmínkami. V únoru 1940 byl dělníkům přiznán

---

¹⁶⁰⁶ M. SPOERER, Nucené práce pod hákovým křížem, s. 152.

¹⁶⁰⁷ Tamtéž.

¹⁶⁰⁸ Tamtéž, s. 153.

¹⁶⁰⁹ Tamtéž, s. 154.

¹⁶¹⁰ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazeni III, s. 29.

jednorázový příspěvek ve výši dvojnásobného denního výdělku. Proto se vyskytly i hlasy, které nacionálněsocialistický režim označovaly za režim nejvíce nakloněný dělníkům.¹⁶¹¹

Vývoj nominální mzdy v protektorátu měl vzestupnou tendenci, reálná mzda však vlivem inflace klesala. V lednu 1942 bylo vydáno nařízení o stabilizaci platů, ale ta se jen udržela do léta 1944. Průměrné mzdy v prosinci 1942 činily 5,40 K za hodinu u časové mzdy a 6,22 K za hodinu při práci v úkole. Například v budějovických závodech si mohl dělník vydělat týdně až 700 K, kvalifikovaný dělník ve zbrojní výrobě až 1 100 K.¹⁶¹²

Zvyšování mezd ale nevedlo ke zlepšování sociální situace, jelikož výše platů neustále pokulhávala za cenami, takže očekávané plné uspokojení dělníků se nakonec nedostavilo. Protektorátní zbrojní průmysl ale tehdy neměl sebemenší důvod stěžovat si na české dělníky. Vrstvy obyvatelstva se špatným sociálním postavením si tehdy stále ještě myslely, že sociální vymoženosti nacistické říše se budou po válce vztahovat i na ně.¹⁶¹³

Kromě peněz oceňovali nacisté vybrané dělníky (tedy ty, kteří pracovali v odvětvích důležitých pro válku, jako třeba v uhelných dolech, ocelárnách, zbrojním průmyslu atd.) prostřednictvím zvýšených přidělů cigaret a potravin, a ti nejpilnější pracovníci bývali za odměnu posíláni do lázní.¹⁶¹⁴

Jak se nuceně nasazení dívali na své platové podmínky? Vydělávali si hodně¹⁶¹⁵ nebo málo?¹⁶¹⁶ Někteří pracovníci věděli, že nevykonávají zas až tak

---

¹⁶¹¹ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 185.

¹⁶¹² M. PECHA – V. VONDRA, Českobudějovicko v době nacistické okupace, s. 117.

¹⁶¹³ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 186.

¹⁶¹⁴ B. ČELOVSKÝ, Zlaté děcka. Kronika klasy '42 na přívozkém gymnáziu, Ostrava 1992, s. 14.

¹⁶¹⁵ „Ale my jsme nepostrádali dostatek prostředků, takže třeba v sobotu nebo v neděli jsme se mohli klidně stravovat po restauracích. Anebo se o víkendů flákat po horách, v tom nám peníze nikdy nebránily. Mohli jsme klidně odjet a někde přenocovat.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 1.

¹⁶¹⁶ „Vydělalo se, ale vzhledem k tomu pracovnímu tempu a tomu prostředí to moc ohodnocené nebylo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 3. „Na to nebezpečí, které jsme podstupovaly, to bylo málo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Nováčkovou (rozenou Šimonovou) ze dne 20. 4. 2004, s. 2. „Peněz jsme dostávaly málo, protože nám strhávali za jídlo a ubytování. Takže jsme dostávaly jenom pár korun.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze

náročnou práci, takže mzda vcelku odpovídá vynaloženému pracovnímu úsilí.¹⁶¹⁷ Musíme si také uvědomit, že spousta nuceně nasazených nastoupila do nucených prací jako do svého prvního zaměstnání vůbec. Neměli tak potřebnou praxi, která by mohla být započítána do mzdy.¹⁶¹⁸

Někteří lidé, kteří brali vyloženě průměrnou mzdu, byli určitě také spokojeni.¹⁶¹⁹ I mezi Čechy existovali lidé, kteří byli svými zaměstnavateli programově ožebračováni.¹⁶²⁰

---

dne 2. 3. 2004, s. 4. „*My jsme vůbec žádné peníze nedostávali. Takhle, abych to zase upřesnil. My jsme měli 50 feniků na hodinu, řemeslníci měli 80 feniků. Tenkrát byl kurz 1:10, to znamená, že jedna marka bylo deset korun. Tak takové to bylo konkrétně. Tak si dovedete představit, i když jsme měli asi těch, já teď budu rychle počítat. Těch 250 hodin přibližně, to bylo určitě. Bylo to asi těch 1250 našich korun. Těmi markami se to samozřejmě krátilo desetkrát. To znamená 125 marek. Tohleto si strhli na ubytování a stravování. Potravinové lístky jsme nedostali vůbec do ruky, ty šly přímo do lágru. Dostávali jsme přídavky pro velmi těžce pracující. Na tom se samozřejmě hojili ti zaměstnanci toho lágru, ten lágrfíra s tou grupou. Nějaké peníze jsme dostávali, ale to bylo na to tak zaplatit cigarety. Já jsem nekouřil, tak jsem to koupil a poslal jsem to v balíčku tatínkovi. On byl kuřák“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 7. „*Tam jsem dostával jenom na měsíc 15 marek kapesného. Jinak nic. (...) A to mi chodilo domů. (...) Do protektorátu rodičům. To jsem uvedl. Protože jsem byl svobodný. Oni to zařizovali a posílali to k nám sem domů.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Maňhou ze dne 26. 4. 2004, s. 6.*

¹⁶¹⁷ „*V té konečné kontrole, kde jsem dělala já, to nebyla tak špinavá práce. A nedřeli jsme se, tak my jsme ty platy měli nejnižší. Ale i děvčata dělala u strojů. Nebo ti, co měli namáhavější práci, ti si vydělali trochu víc. Ale stejně to bylo strašně málo.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 6.

¹⁶¹⁸ „*Protože jsme byli po škole, měli jsme těch dvě stě padesát. Ten český inženýr měl asi tři sta padesát. I Němci měli svůj sazebník.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 7.

¹⁶¹⁹ „*Asi 120 marek jsem pobíral za měsíc. Třeba 110, 125. V takovéhle době záleželo asi kolik těch hodin (odpracovaných – pozn. T. K.) zrovna bylo. (...) (Pamětník posléze odpovídal na přímou otázku, zda byla jeho práce dostatečně finančně ohodnocena. – pozn. T. K.) Já osobně, když bych měl říct, pro mě ano.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 4.

¹⁶²⁰ „*A jestli se mohu vyjádřit, znám jednu ženu, která byla u polských hranic, které dělaly nebo která dělala zdarma. Veškerý ten plat, který by tam měly dostat, šel na ubytování a na stravu. Nedostaly do rukou žádnou výplatu.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 4. „*Já byla totálně nasazena k sedlákovi do německé vesnice s platem 10 marek měsíčně. Za dobu od března 1943 do ledna 1945 jsem obdržela 170 marek a v době mé nemoci a mého úrazu jsem neobdržela ani žádnou nemocenskou. Získané peníze tak sotva stačily na hygienické potřeby.*“ Vzpomínka M. S. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 19/99, s. 9.

Není bez zajímavosti udělat srovnání platových poměrů v Říši s protektorátními poměry. Tím můžeme dojít k zajímavému závěru, kde se vydělalo víc.¹⁶²¹

Nabízí se také otázka, jak mladí muži a ženy s těžce vydělanými penězi nakládali. Někteří je používali k tomu, aby hmotně přispěli svým rodičům.¹⁶²² Dále bylo třeba investovat do předmětů každodenní potřeby.¹⁶²³ Mnozí lidé také utráceli peníze za jídlo a stravu.¹⁶²⁴ Záleželo na každém jednotlivci, jak s vydělanými penězi naložil. Disponibilitu finančních prostředků však limitovala válečná nouze.¹⁶²⁵ Kromě ní také samozřejmě ještě přidělový systém. Člověk

---

¹⁶²¹ „Odměna byla mezi 80 až 110 markami. Marka byla u nás 10 korun. Tak 1000 korun. Tisíc plus nebo minus. Ovšem, když jsem potom přišel do protektorátu, tak tady nebyla vyšší. Vyšší výplata než byla tam. Spíš bych řekl, že ještě menší.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 5. „Ovšem tenkrát ta mzda byla úměrná, protože průměrný dělník si tenkrát vydělal 400, maximálně 600 Kč měsíčně. Takže my jako studenti, připouštím, že jsme měli třeba 300 či 250. Já jsem měl dokonce doma schované pásky kolik nám ta mzda vynášela, ale teď už si to přesně nepamatuji. Ale rozhodně to nebylo ani 500 Kč zdaleka za ten měsíc. (...) Takže ta mzda nijak vynikající nebyla. Ale když jsme byli jako dřevorubci, tam ta práce byla fyzicky náročná. A my jsme si s tím ze začátku nevěděli vůbec rady. Takže tam to bylo ještě horší. A navíc, my jsme neměli zájem tam tu práci takzvaně „strhat“. My jsme všude šli s tím, že si jdeme nějakou korunu vydělat. Ale pro Hitlera nic moc. My jsme třeba v tom dřevorubeckém lágru, na to si vzpomínám velice dobře, že jsme se v partě domluvili, že musíme dělat tak, aby nám nemuseli rodiče doplácet na stravu. Protože strava byla pevně stanovena. Tolik a tolik měsíčně bude dělat jídlo. A my jsme si prostě řekli: „Tak na to jídlo si musíme vydělat.“ Ale vzpomínám si, já jsem teda patřil do té party, kde jsme si na to jídlo vydělali. Ale vím, že tam byly partičky, které musely od rodičů přinášet peníze, aby doplatili i na stravu, že si ani na jídlo nevydělaly.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 5.

¹⁶²² „Rodiče byli starší, tatínek byl taky totálně nasazený. Peníze jsem dával rodičům, protože ti mě živili.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 3.

¹⁶²³ „(...) Za války prakticky nebylo nic. Čili bylo nutno na černém trhu si obstarávat: košile, rukavice, ponožky i vrchní oblečení, látku na šaty třeba. Čili takhle jsem je používal.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003, s. 3.

¹⁶²⁴ „Stravoval jsem se za to, té pekařce jsem platil nájem. Ne velký. Já nevím, jestli to obnášelo 20 nebo 25 marek. To bych lhal, kdybych řekl, že to bylo víc. Víc mi nezbylo. Jíst se chtělo, to je málo platné.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 5.

¹⁶²⁵ „Ze začátku jsme si kupovali různé potřeby. Dostávali jsme potravinové lístky jako tady. Kromě toho, že jsme platili ubytování a stravu, dostávali jsme k tomu potravinové lístky. Takže jsme to vydrželi. Já jsem i ušetřil, protože jsem nekouřil. Pít se nemohlo. Kluci třeba

mohl sice mít dostatek peněz, ale když nevladl potřebné přidělové kupóny, nemohl si žádanou věc koupit.¹⁶²⁶

Někdy se ale peněz nedostávalo. To byl případ i samotného konce války, kdy z objektivních důvodů nuceně nasazení nedostali třeba několik měsíců mzdu. To se jim samozřejmě nelíbilo, ale kdyby se vzbouřili, jen by si tím uškodili. Kázeň se na samém konci války vynucovala třeba uvězněným „vzbuřenců“. Ostatní si pak začali dávat pozor. Ale peníze k jejich majitelům stejně nedošly. Někteří nuceně nasazení tak třeba pracovali pro nacistické Německo úplně zdarma.¹⁶²⁷

Některá zaměstnání mohla přivodit trvalé poškození zdraví, zejména pokud člověk musel být neustále stoprocentně koncentrován na to, co dělal.¹⁶²⁸ I chvilková nepozornost mohla skončit nějakým zraněním, třeba i při tak banální činnosti, jako je překládání beden s ovocem.¹⁶²⁹

Kdo pracoval ve styku s chemikáliemi, měl jedno z nejhorších povolání. Při absenci opravdu účinných ochranných pomůcek se mohlo stát, že docházelo k nevolnostem, ale také k poškození vlasů, na které byly mladé ženy mimořádně

---

hráli karty, prohráli dost peněz a pak psali domů, že nemají peníze. Rodiče si potom mysleli, že se tu málo vydělá. Ovšem, já jsem pak ještě poslal peníze domů. V Německu se nemohlo moc utrácet. Utrácelo se jenom za to, na co byly lístky. Jinak se kupovat nic moc nedalo.“
Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 6.

¹⁶²⁶ „No, tak nebylo to nejhůř placené, jenže co tam s těmi penězi? Buďto se to projedlo, nebo to bylo na lístky všechno, na tyhlety šatenky, i jídlo bylo na lístky.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 5.

¹⁶²⁷ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 211.

¹⁶²⁸ „Ve skladu pracoval nějaký čas Patrik, než ho dali do té mizérie ve „Verzinkerei“. Tam se pozinkovávaly kovové součásti strojů. Do tekutého a žhavého zinku se ponořovalo železo. Jedovaté páry stoupaly z této lázně a kdo nedal pozor, tomu vystříkl zinek na botu a propálil botu i nohu. Dělníci dostávali denně jako příspěvek láhev mléka, ale stejně tam nikdo nechtěl. Vedle „Verzinkerei“ byla „Spritzerei“. Stejná bída. Po celý den tam jeden trestanec impregnoval stanová plátna. Zvláštním rozprašovačem na ně stříkal chemickou směs. Směs silně páchla a ničila trestanci plíce. Byl stále obklopen jakousi mlhou a vzduch tam byl nedýchatelný. Správně měl používat masky, ale proč ji nepoužíval, nevím.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 25.

¹⁶²⁹ „Mně něco spadlo na nohu. Nějaká bedna. Byla tam taková mašina, která loupala hrách z lusků. U toho bylo takové železo, které mi spadlo na nohu. Marodila jsem tam. Musela jsem nastoupit do nemocnice, kde byly řeholní sestry. Byla tam výborná lékařka. Zacházely tam s námi opravdu moc hezky.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 3.

citlivé.¹⁶³⁰ Práce s nebezpečnými chemikáliemi končila i přiotrávení pracovníků.¹⁶³¹

Jiné druhy práce mohly při stejnorodé činnosti způsobovat fyzické poškození částí těla.¹⁶³² Rozdílly se daly dobře vyzorovat na rukou lidí, kteří velmi těžce

---

¹⁶³⁰ „V prostředním menším sále byl umístěn obrovský kotel, ve kterém se při vysoké teplotě vařil tritol s ledkem na hmotu, kterou plnili chlapci do střel umístěných na paletách a vozili nám je plné do vedlejšího sálu, kde nás sedělo asi 60 děvčat na směnu, který byl brzy nazýván „kverlárna“. Zde jsme totiž měly za úkol celou směnu míchat náplně protiletectkých střel během chladnutí a zajistit, aby v tuhnoucí mase nezůstaly bubliny. Z tuhnoucí masy stoupaly plyny a páry, které se nám usazovaly na celém povrchu těla a které jsme také vdechovaly. To svinstvo mělo odpornou hořkou chuť, proti které byl pelyněk pochoutkou. Když to některé z nás nevydržela, olízla si rty a spolkla usazený prach. Dělal se nám špatně, zvedal se žaludek a začaly jsme se dávit. Tritolové páry však měly i další, viditelnější následky. Vlasy nás, černovlásek, získaly postupně barvu tyzián. Hůř na tom byly blondýnky, jejichž vlasy nad čelem a v přední části hlavy měly barvu světlých rajčat, která se postupně měnila v barvu oranžových rajčat, která přešla v zadní část hlavy v barvu tmavě oranžových rajčat. Jak vypadaly naše vnitřnosti jsme se nemohly přesvědčit.“ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazení III, s. 9-10. „Vážila jsem střelný prach do nábojů pro protiletadlové kulomety. Byla to dlouhá budova. Já to musím říct německy: Wiegeraum. Prostě místnost, kde byly váhy. Bylo nás tam asi dvanáct. Seděly jsme kolem. Musely jsme vážít prach a dávat ho do takových kovových kornoutků. Ta jedna vysypávala takové vozičky. (...) To se právě přesypalo potom do patron a šlo to na běžícím pásu, který jel dál do vedlejší místnosti, kde byli Francouzi. Kriegsgefangene. (váleční zajatci – pozn. T. K.) (...) Ti to tam lisovali. Pak to jelo dál do další místnosti, kde vážili další prach, poněvadž to bylo v určitých výších. My jsme navážili nějaké množství, jinde do toho dávali více. Stupňovalo se to, až se to úplně naplnilo. Pak se to převáželo do další budovy, kde se na to šroubovaly už ty hlavičky s rozbuškami. Střelný prach byl šedivý, takže jsme od něj byly šedivé každý den. (...) Protože jsme dělaly se střelným prachem, tak jsme denně dostávaly litr mléka, aby to tělo vydrželo. Hlavu jsme si myly obden, poněvadž jsme byly celé šedivé. Na hlavu jsme měly takové kukly, ve kterých se v letním horku nedalo existovat. Byl to takový úbor na krk, který se zapínal zezadu. V tom jsme tam musely být.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 3.

¹⁶³¹ „Ten střelný prach byl hrozný. Jednou se nám stalo, že do toho střelného prachu se pravděpodobně dostala asi šesticentimetrová hrudka růžového prachu. A to bylo slzotvorné. Museli nás odvézt. Ležely jsme v nějakém lágru a musely nám dávat obklady na oči. Pořád nám teklo z očí. Asi dva dny jsme nemohly do práce. Byly takové zážitky.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 5.

¹⁶³² „Pracoviště Františkovo. Stál u dřevěného sloupu a zatloukal do otvorů v celtovině plechová kolečka. Stál tam už nejméně půl roku a na chodidlech se mu dělaly mozoly. Proto si podkládal pod nohy polštářek.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 25.

fyzicky dřeli. Jejich ruce byly tvrdé a hrubé, což by se jim u normální práce asi nepříhodilo.¹⁶³³ Ani těkavé látky pokožce nijak neprosplávaly.¹⁶³⁴

Namáhavá a dlouho trvající práce, na kterou člověk nebyl zvyklý, se mohla nepříznivě projevit kolapsem organismu.¹⁶³⁵

Mimořádně nebezpečná byla práce v muničních továrnách při výrobě třaskavin. Zde nehody končily třeba i ztrátou končetin.¹⁶³⁶ K těžkým poraněním docházelo i při neodborné manipulaci s výbušninami po náletech.¹⁶³⁷

K těžkým úrazům docházelo převážně při kvalifikovaných činnostech u soustruhů, brusek, vrtaček, lisů a elektrolytických pecí, k nimž se dostávali především západní pracovníci a Češi. U východních dělníků a Poláků, kteří byli nasazováni hlavně na pomocné práce, docházelo k „drobným úrazům“, jejichž příčinou byla hlavně nepozornost. Podstatná část úrazů byla způsobena obtížemi v komunikaci, především s východoevropskými pracovníky, výjimečně s Francouzi a Belgičany a téměř nikdy s Nizozemci a Čechy.¹⁶³⁸

---

¹⁶³³ „Když jsem byl jednou doma na dovolené, tak se rodiče divili mým upracovaným rukám. (...) Když se to dělá dva nebo tři měsíce, tak podle toho taky ty ruce vypadají. Je z toho pak tvrdá ruka.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Matřhou ze dne 26. 4. 2004, s. 9.

¹⁶³⁴ „Natíral jsem hotová děla vrchní barvou. Za pár dní jsem se dostal ke stříkání jednotlivých dílů děla základní suříkovou barvou, což se provádělo stříkací pistolí, za pomoci kompresoru. Odsávání zde bylo velmi špatné, s maskami na obličejích to člověk dlouho nevydržel, tak na konci směny jsme si museli umývat acetonem nejen ruce, ale i obličej, uši, krk. Není divu, že za krátkou dobu jsem měl ruce od acetonu rozpraskané, jakoby pořezané ostrým nožem. Proto my, „Hilfsarbeiters“ – pomocní dělníci z Protektorátu jsme si ruce i obličej mazali vaselinou, určenou pro stroje, což přece jen trochu pomáhalo od popraskání pokožky.“ Vzpomínka Karla Jelínka, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti, 1. díl, s. 22-23.

¹⁶³⁵ „Petr Antonů dělá v Mostě na dolech 150 m pod zemí. První den prý omdlel. Není na podobnou práci zvyklý, byl zaměstnán dosud u firmy, která upravovala fotografie do novin.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 15. 12. 1942, (nestránkováno).

¹⁶³⁶ „Kdo třeba dělal s těmi rozbuškami, to měl ještě náročnější. Jedné holce to tam utrhlo prsty. Zbyly jí pouze malíčky.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 3.

¹⁶³⁷ „Utrhlo mu tam... Ale to bylo kvůli tomu, že se nechoval tak, jak se měl chovat. Byl zvědavý a bral do rukou takové věci, které měl nechat bez povšimnutí.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Matřhou ze dne 26. 4. 2004, s. 8.

¹⁶³⁸ M. SPOERER, Nucené práce pod hákovým křížem, s. 148.

Některé úrazy byly také způsobeny použitím nedokonalé technologie, špatným pracovním postupem či vadou materiálu.¹⁶³⁹ Na vině mohlo být klidně i nedostatečné osvětlení pracoviště.¹⁶⁴⁰ K některým nepříjemným událostem došlo vyloženě nešťastnou náhodou, okolnosti jejich vzniku nešly ovlivnit.¹⁶⁴¹ K tomu všemu je zapotřebí připočítat laxnost německých vedoucích, kteří své zaměstnance zavčas neupozornili na možná rizika.¹⁶⁴²

---

¹⁶³⁹ „*To jsem měl štěstí, že se mi nic nestalo. Jednou jsme svařovali vzduchové potrubí, nahoře, asi ve čtyřech metrech, to vedlo kolem fabriky. A jak jsme s tím točili, ony to byly šestimetrové roury na jedné straně a na druhé taky šest metrů a svářeč je svařoval. A nějak, byly tam takové skoby, jenom. No, zadlabaná „účka“ a na tom to leželo. A on jak to vařil, tak se to vzadu zkroutilo a najednou spadlo. Já jsem tenkrát seskočil dolů, mezi takové harampádi, ale bylo štěstí, že ta roura na mě nespada. Ony tam byly dveře a byly otevřené. Ono to keclo na ty dveře, dveře dopadly na podlahu a dál ne. Ale na druhé straně byl ten Talián jeden a ten nesekočil a tomu spadla ta roura na nohy. Ten řval jak tur. No, ono to mělo nějaký metrák taky.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 4-5.*

¹⁶⁴⁰ „*Byl jsem s Kopeckým. Vyprávěl mi, jak jeho kamarád přišel v Berlíně v továrně o ruku. Dílna byla špatně osvětlena.“* Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 8. 12. 1941, s. 65.

¹⁶⁴¹ „*Způsobil jsem si tam velmi bolestivý úraz použitím sbiječky, kterou jsme rozbíjeli nějakou starou stavbu. Místo ní se stavěla nová. Rozbíl se beton. (...) Přišel mi ukazovák levé ruky mezi mechanismus a ten třmen, kterým se to rozbíjelo. Tímhle jsem si způsobil úraz, který jsem si musel léčit. Byl jsem s tím u lékaře. Ale léčil jsem si to takovým primitivním způsobem. Velmi jsem se tam rozstona. Bylo to v roce 1943. Na podzim byla taková velká horka. Nepochybně to bylo tímhle. Dostal jsem vysoké horečky a ležel jsem s tím. Bylo podezření na tyfus. Na ošetřovně jsem ležel sám. Chodil tam za mnou jejich doktor. A měl jsem ještě štěstí, že v té době... Ale o tom vám řeknu ještě pár slov později. Dělal jsem takového důvěrníka, za kterého si mě ti naši chlapci zvolili. Byli na mě trošičku ohleduplní. Pustili mě potom dokonce domů.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 8. „*V té káře byl omylem hozený pytel, který patřil na jinou trať. Tak jsem ho opatrně nesl. Vedle stále ten vlak, do kterého patřil. Vstoupil jsem do kolejí, zvrtila se mi noha a měl jsem výron v kotníku. S tím jsem marodil asi pět týdnů. To bylo veškeré moje marodění v rajchu.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 4.

¹⁶⁴² „*Když nám jednou německý mistr určil práci spočívající ve výměně vadného potrubí v 10m vysokém kotli, neupozornil nás na nebezpečí, které nám hrozilo. Při opravě na nás kapala jakási tekutina, o které jsem se domníval, že je to voda. Příští den se na mém obleku objevily žluté skvrny a na hlavě popálené místo, neboť onou tekutinou nebyla voda, ale kyselina. K této újmě došlo kvůli našemu nedostatečnému ochrannému vybavení tenkými montérkami. Němečtí dělníci byli totiž před možným nebezpečím poleptání kyselinou chráněni filcovými*

Dělníci, kteří pracovali v mimořádně obtížných klimatických podmínkách, trpěli extrémní zimou, na kterou nebyli vůbec zvyklí. Při mnohahodinové práci pod širým nebem se dostavily i omrzliny.¹⁶⁴³

Práce pod širým nebem nebyla jednoduchá ani ve středoevropské oblasti, pokud panovala mimořádně silná zima.¹⁶⁴⁴

Na zdraví mladých lidí se projevovalo i prostředí, ve kterém museli žít. Nevytopené lágru podlamovaly zdraví dělníků.¹⁶⁴⁵ Ale i špatně vytopené pracoviště se podepsalo na jejich zdravotním stavu.¹⁶⁴⁶

---

obleky. “ Vzpomínka V. Š. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 20/00, s. 5.

¹⁶⁴³ „*Během doby jsem na severu nedostatečným oblečením a obutím omrzl na dolních i horních končetinách, neboť jsme v Norsku neustále pracovali pod širým nebem v polárních podmínkách a to 10 hodin denně, včetně sobot a nedělí, často i o hladu!*“ K. JIRGL, Na práci do Alty, in: L. PODMELE (ed.), *Byli jsme totálně nasazeni IV*, s. 8.

¹⁶⁴⁴ „*Práce jde špatně. Nejsou kladívka ani hřebíky, mrznou nám ruce a není se kde ohřát. Pracovali jsme zde až do neděle. Omrzly mi přitom prsty na rukou, hlavně na levé, protože hřebíky nejdou přidržovat v rukavici.*“ L. NEZKUSIL, *Z deníku nuceně nasazeného*, s. 201. „*Já měl takový krátký hubertus, protože tenkrát už udeřily třesuté mrazy. Přes den se betonovalo v patnácti stupňových mrazech. Jediným mechanizačním prostředkem nám byla velká míchačka. Do té se navážela kolečka a nahazovalo se to lopatou. Cement se nosil v pytlích na ramenech. Vše se dělalo ručně. Mechanizace neexistovala. Ten beton se míchal, navážel se a zaléval se tím tekoucím betonem s horkou vodou. Pářilo se z toho, byla v tom nějaká sůl nebo co. Mrzlo to a odváželo se to na takových výsypných vozících, které se tahaly po kolejničkách. Primitivním výtahem se to vytáhlo do nějakého poschodí. Roznášelo se to po lešení a zalévalo se to do takového bednění. (...) Dělal se z toho vlastně takový železobetonový skelet. Betonáři připravovali armatury a tesaři připravovali bednění. My, co jsme byli zedníci, jsme oddřeli všechno v rukách. My jsme museli nosit cihly, skládali jsme cement. Přišli jsme k vagónu, hodili nám na záda pytel cementu, abychom ho odnesli. Pak to z nás někdo sundal a uskladnilo se to. Pracovali jsme primitivním pracovním způsobem. Byli jsme pro ně levná pracovní síla. Jim na tom nezáleželo.*“ Archiv autora, *Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004*, s. 6.

¹⁶⁴⁵ „*Měl jsem tenkrát strašné bolesti, protože tenkrát na tom lágru to topení nebylo dobré. Ta deka kolikrát nestačila, tak jsme spali oblečení. Když jste přišel ze směny a měl jste být takhle, tak to nebyla žádná sranda. (...) To bylo jediné. Ale jinak jsem byl na tom dobře.*“ Archiv autora, *Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004*, s. 7.

¹⁶⁴⁶ „*Ale onemocněl jsem, protože ta laboratoř nebyla vytápěná. Kolikrát jsme tam trpěli zimou. Dostali jsme rýmu nebo i průjem. Tak jsem vždycky psal domů: „Mami, co je proti tomu, když musím pořád na záchod?“ „Moc nepij a zbytečně...“ No, tak mastnoty nebyly, ale z toho nachlazení to bylo spíš.*“ Archiv autora, *Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004*, s. 7.

Špatné či velmi nízké hygienické podmínky živobytí nuceně nasazených se projeví třeba v podobě nepříjemného kožního onemocnění.¹⁶⁴⁷

Někteří mladíci trpěli obrovským množstvím vředů, o nichž se nevědělo, co je vlastně způsobuje. Jejich počet se pohyboval i v řádech několika desítek!¹⁶⁴⁸

Domnívám se, že i za války se objevovaly „klasické“ choroby, které neměly s válečnými útrapami žádné dočinění.¹⁶⁴⁹

Ve frontovém území nebyla lékařská péče z pochopitelných důvodů na takové výši, jaká se nechala očekávat v zázemí. Na nasazence kopající zákopy proti útočící Rudé armádě tu číhaly různé nástrahy. Jednou z nich byl i problém, jak se v případě zranění dopravit na ošetřovnu.¹⁶⁵⁰

I někteří nemocní, poté, co se jejich zdravotní stav zlepšil, museli vykonávat nějakou práci, která byla v jejich silách, aby zbytečně nezaháleli. Mohli třeba

---

¹⁶⁴⁷ „*Tam jsem dostal svrab. Napřed jsem nevěděl, co to je. Tak jsem se škrabal. Ježíš, já se škrabal! Byl jsem mladý a nezkušený. Pomohl mi lékař. Ty lágry měly svoje lékaře. Dal mi takovou mast, která napůl voněla a napůl páchla. Za týden to bylo pryč.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Matřou ze dne 26. 4. 2004, s. 5.

¹⁶⁴⁸ „*Dostal jsem se na světnici cizinců, kde bydleli také naši kluci. Kaštánek a Brázda měli tolik vředů, že jim jich náš doktor vymačkal 36 najednou. Potom se jim udělaly boule v ohybech loktů, podpaždí a tříselech a také na krku. Rozřezali jim to, ale stejně to nepomohlo. Nikdo neví, čím to je, že máme tolik vředů.*“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 124.

¹⁶⁴⁹ „*Je zajímavé, že jsem trpěl v létě na angíny. Bylo horko, ale já měl angínu. Dostal jsem nějaké pilulky, které způsobovaly, že jsem měl úplně oranžovou moč.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 8.

¹⁶⁵⁰ „*Přijelo pak pro něho nákladní auto, plné dalších raněných; jeden z nich měl otevřenou ránu na krku, z níž mu visela průdušnice, ale choval se obdivuhodně klidně, stejně jako ostatní, jen jedna žena, doprovázející lehce raněného synka, hlasitě nařikala. Řidič-voják si posadil Vlastimila vedle sebe do kabiny a jel k obvazišti, ale to bylo již vyklizeno. Dál jet šofér nechtěl, vlastně ani nesměl, protože měl jízdní příkaz jen k tomu prvnímu obvazišti. Vlastimil si neuvědomoval, že by voják dostal trest za neuposlechnutí rozkazu. Podvědomě cítil, že by teď potřeboval pomoc, i když tehdy nic nevěděl o přetlakovém pneumotoraxu. Pravá hrudní stěna bolela a z malé ranky vycházela zpěněná krev. Napadlo ho, že by mohl zapůsobit úplatkem. Od Jaroslava Sokola slyšel, jak byl díky „darovaným“ hodinkám propuštěn podle termínu z lágru, a tak to zkusil taky. Šofér však nabídku odmítl, ale jaksi to s ním pohnulo a se slovy: „Hovno, nech si svoje hodinky. Mám už té války dost, jsem Rakušan“ jel hledat další obvaziště.“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 33.*

vypomáhat v nemocniční kuchyni.¹⁶⁵¹ Nebo mohli dostat lehčí práci na bytovacím lágru.¹⁶⁵² Stav některých lidí byl ale natolik závažný, že museli být z nucených prací za doprovodu transportování zpátky domů.¹⁶⁵³

Některé dívky v průběhu nuceného nasazení otěhotněly. Právě v případě gravidity je velmi transparentně vidět nestejnorodý přístup nacistů k jednotlivým národnostem. Zatímco příslušnice „méněcenných ras“ musely absolvovat nucenou interrupci, „rasově čisté“ ženy mohly dítě donosit.¹⁶⁵⁴ Doplňuji, že východní dělnice i Polky šly na potrat „dobrovolně“. Podpisy na dokumentech povolující

---

¹⁶⁵¹ „Kluci, co měli zdravé nohy a i já koncem pobytu, jsme chodili škrabat brambory, nebo mýt hrnce v kuchyni. Přitom se vždy nějaká ta brambora k jídlu našla.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, Praha 2005, s. 173

¹⁶⁵² „Když jsem jel na ten výron v kotníku, tak potom, když jsem nastoupil do zaměstnání po tomhle, tak jsem dostal lehčí práci a poslali mě na jeden poštovní lágr na jiné předměstí. Tam jsem dělal takového lágrového uklízeče. Bylo tam takových zaměstnanců víc. Zametali na lágru, kde jsme byli ubytovaní. Jiný byl zaměstnaný třeba v kuchyni, vařil, přivázel dřevo nebo uhlí a takovýchle různé. Nebo pracoval na zahradě.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 7.

¹⁶⁵³ „Tak tamhle už se rýsuje nádraží. Dva vojáci, jeden kuratorista, a 18 našich kluků, většina ještě různě ovázaných. Kde je devatenáctý? ptám se sebe, protože než jsem došel, stačil jsem si je spočítat. A už ho přivádí další voják, odněkud z WC, zřejmě. Ten se belhá, v pravačce má hůl. Dva z kluků mají berle. Lojza boxer má na hlavě bílý turban. Kluci se ke mně hlásí, zdravíme se, na doprovod z Kuratoria jsme nějak zapomněli. (...) Vlak vyjel docela přesně, a to je válka. 40 km do Ostravy uběhlo a my přesedli na rychlík do Prahy.“ K. SKÁLA (ed.), Je nás pět, s. 160. „Já jsem tam utrpěl dost nepříjemný úraz. Došlo k tomu, protože se šetřilo každou kapkou benzínu: auta, která stála před garáží se navečer zatahovala dovnitř. Tenkrát podle předpisů měla každá garáž mírný spád, aby případný benzin vytékal ven. My jsme to auto zastrkávali do garáže a pan mistr si vlezl na stupačky a řídil volantem. Já jsem tlačil za korbu a tak mně vlastně překážel, když už jsem chtěl cuknout zpátky. Chytil mě blatník a pořádně mě zmáčknul v kyčlích. Odvezli mě do nemocnice a zjistili, že mám vykloubenou kyčel a prasklou pánevní kost. Dopadlo to tak, že za mě přijela náhrada. Po prohlídce toho kluka, jestli je zdravý a schopný zůstat, mě propustili domů.“ Vzpomínka Vladimíra Čiháka, in: J. HAVLÍKOVÁ – L. VONDRYSKOVÁ (edd.), Místo určení: Sársko, s. 42.

¹⁶⁵⁴ „Ženám „OST“ a „P“ se prováděly potraty nuceně, východní rasy se nesměly množit, bylo by jen více práce s likvidací. Ostatní cizinky si mohly dát udělat potrat, pokud chtěly, bez jakýchkoliv potíží. Jen Češky měly v cestě spoustu zábran, doporučovalo se jim dítě si ponechat, odejet s ním domů, když přesto naléhaly, schvalovací řízení bylo dlouhé a obtížné a ne vždy kladně vyřízeno. Němky pak měly interrupci velmi přísně zakázánu.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 296.

přerušení těhotenství byly získány po brutálním nátlaku, v němž bylo vyhrožováno i odesláním do koncentračního tábora.¹⁶⁵⁵

Podmínky nuceného pracovního nasazení v Říši nepřály těhotenství ani mateřství a nucené potraty se mnohde prováděly až do samotného konce války.¹⁶⁵⁶ Děti, které se přesto narodily, byly umístřovány do kojeneckých ústavů, kde panovaly otřesné podmínky a spousta kojenců tam zahynula. Byly to opravdové „tábory smrti“ pro kojence. Teprve v lednu 1944 byla kojencům přiznána vyživovací dávka, aby mohli přežit. I matky se pak o ně mohly lépe postarat.¹⁶⁵⁷

---

¹⁶⁵⁵ M. SPOERER, Nucené práce pod hákovým křížem, s. 199.

¹⁶⁵⁶ „Těhotné ženy skrývaly svá bříska v naději, že přece snad se lidé smilují, přece snad někdo nepřipustí takový zločin, přece snad přijde Rudá armáda dřív, než malého Ilju nebo Petrušku zabijí. Marně čekaly, od roku 1941 do roku 1945 byly některé ženy i vícekrát těhotné, vícekrát jim zabili malčika nebo děvočku. Nakonec je vždycky nějaký orgán lapil a dopravil do nemocnice, i když to tajily třeba do osmého měsíce. Vidávala jsem ve vídeňské nemocnici Am Steinhof v době náletů, kdy se operovalo v bunkrech, sedávat na betonové lavici před bunkrem řadu ukrajinských krasavic s havraními vlasy, dělenými pěšinkou uprostřed, s očima, v nichž bylo bezdno smutku nad zabitím tvorečka, který se měl už tolik k světu. Sedávaly tam v různém stupni těhotenství, s bříska sotva znatelnými i s bříska, kde musel plod být aspoň osmiměsíční. Bulharský gynekolog a polská sestra měli vynikající praxi. Kterému gynekologovi se poštěstí mít v denním chirurgickém programu kyretáže do tří měsíců a zároveň všechny další operace, měsíc od měsíce trochu jiné, až k nejnáročnější dekapitaci živého plodu a vybírání ruček a nožek, postupně oddělovaných od trupu speciálním skalpelem. Za tři dny byly již pracovní síly na svých místech v továrnách a zabítý a rozřezaný Ilja a Petruška byli odneseni z porodního sálu v kbelíku a spáleni s jinými odpadky. (...) U ostatních ženských auslendrů byla procedura složitější. Důvody k potratu byly stejné, lišil se jen stupeň donucení. Právní podklad se musel trochu nafilmovat, mezi ženskými auslendry byly i občanky států spřátelených, spojenců osy. I když v praxi to bylo jedno, přece jen pro všechny případy bylo lépe určité zdání zákonnosti předstírat. Procedura směřující k potratu se obohatila i o administrativní předeheru. V úvodním řízení, do něhož těhotná pracovní síla spadla, se jí nejprve dotázali, zda má pro dítě vybavičku, zda mu bude moci opatřovat kojeneckou stravu. Byla to řečnická otázka. Když na ni těhotná odpověděla zamítavě, nabídli jí, aby se vrátila domů. U některých, například u Češek, to bylo reálné a ve většině případů tak svá těhotenství řešily, pokud je otec dítěte nepodvedl a ony se ze zoufalství přece jen nerozhodly k potratu. Byly však i ženy zdaleka, z míst, kam se bylo těžko vracet, ženy, kterým ve válce zahynula rodina, měly jen muže, který byl s nimi v rajchu. Byla tam děvčata z italského jihu, kam bylo daleko a domov nehostinný, ani tam nebyly plenky, kolébka a někdo, kdo by s láskou pomohl při porodu. Když dostaly na vybranou potrat nebo návrat, rozhodovaly se pro potrat. Zcela dobrovolně, samozřejmě.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 306.

¹⁶⁵⁷ M. SPOERER, Nucené práce pod hákovým křížem, s. 200-201.

Je mimořádně pozoruhodné, že i když probíhala nejstrašnější válka dějin, nijak tím nestoupla všeobecná nemocnost. Vysvětlení nám podá jeden nuceně nasazený dělník, který po válce vystudoval medicínu.¹⁶⁵⁸

Klíčovou roli v otázce nemocí hráli lékaři. Záleželo na tom, jestli dělníky uznali či neuznali práce neschopnými. V továrnách, kde pracovaly stovky nedobrovolných dělníků, neměli závodní lékaři čas a mnohdy ani chuť se nějak podrobně zaobírat problémy tamních zaměstnanců. Nechci tím nijak říct, že péče o nuceně nasazené ve velkých firmách musela být apriori špatná. Určitě i lékaři ve velkých závodech dokázali uznat člověka neschopným práce, pokud to jeho stav vyžadoval.¹⁶⁵⁹

Některé továrny neměly vlastního lékaře a pokud člověk měl nějaké zdravotní potíže, musel vyhledat pomoc mimo vlastní závod.¹⁶⁶⁰

Pokud někdo utrpěl komplikovanou zlomeninu, vyhnul se tím na celkem dlouhou dobu práci.¹⁶⁶¹

---

¹⁶⁵⁸ „Možná překvapí, že nemocnost za války nijak nestoupla a v případě některých chorob dokonce klesla. Nejruznějšími šoky bičovaná centrální nervová soustava nutila organismus ke zvýšené produkci protilátek proti infekcím a úsporné stravování snižovalo otylost, vznik cukrovky, dny, žlučnickových potíží. Podstatné též bylo, že až do konce války se podařilo udržet – alespoň v protektorátě a v Německu – slušné hygienické podmínky. Nemocnost pak prudce stoupla vzápětí po válce, kdy se projevíly potlačované infekce i nahromaděné stresy a kdy došlo k velkým přesunům lidí – vojáků i civilistů.“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 26.

¹⁶⁵⁹ „Tam si nás doktor nevyšímal, pokud nebyl člověk vyloženě marod. Jednou jsem byl, to se mi opravdu udělalo zle z toho, že jsem dělal ty dvanáctky v noci. Byl jsem tak slabý, že jsem šel k doktorovi. Když viděl, že jsem hubený a bledý, tak mě uznal nemocným. Byl jsem doma asi týden. (...) Tam na té ubytovně. Nemusel jsem do práce. Tak jsem si odpočinul. Divil jsem se, že mě uznal. Sotva jsem chodil, byl jsem malátný, nebylo mi dobře. (...) Dal mi léky. Pak mě zkontroloval a poslal mě do práce. Tenkrát jsem prvně bral nemocenskou. Tak jsem se hrozně divil a měl jsem radost, že jsem nedělal. Nějaké peníze jsem dostal.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 7.

¹⁶⁶⁰ „Lékařská péče přímo v podniku nebyla. Chodilo se do nemocnice nebo k okolním doktorům.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 4. „Tam byla ošetřovna. Doktor. (...) Dokonce já jsem měl jednou nějaké takové potíže, tak mě hned poslal k odbornému lékaři do Budějovic na rentgen a na takové ty věci.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003, s. 4.

¹⁶⁶¹ „V té době objevil se kdosi v továrně s nohou v sádře. Zranil se při přepravě jakéhosi nákladu, šel k lékaři a bylo z toho dlouhé marodění. Aby mu nebyla dlouhá chvíle, chodil navštěvovat kamarády do fabriky a podívoval se jejich práci. Belhal se po továrně, vtipkoval,

Vždycky záleželo na přítomném lékaři, zda postiženého uzná práce neschopným či nebude brát na zdravotní stav dělníka žádný ohled a pošle ho znovu pracovat. Určitě existovali němečtí lékaři, pro které bylo zdraví pacienta to nejdůležitější.¹⁶⁶² Mnohdy ale měli lékaři pouze omezené prostředky k tomu, aby se jejich pacientům dostalo zasloužené maximální péče. Panoval válečný nedostatek a úroveň medicíny nebyla ještě na takové úrovni, jakou máme v současnosti.¹⁶⁶³

Ne zdaleka všichni pacienti byli odbýváni. Některým lékař naordinoval pravidelnou kůru horského sluníčka, třeba pokud trpěli tuberkulózou kůže.¹⁶⁶⁴ I nuceně nasazení dovedli s povděkem kvitovat kvalitu lékařské péče.¹⁶⁶⁵

Někteří lékaři nebyli patrně odborně na výši, a tak se o nich mezi nasazenci šířily všelijaké fámy. Těm pochopitelně nahrával i přístup těchto lidí k nedobrovolným dělníkům.¹⁶⁶⁶ Vyskytli se i dobří lékaři, kteří měli pro

---

tahal nohu za sebou a v duchu se usmíval. „To je pohova,“ říkal si, ale navenek se tvářil ztrápeně, zvláště před svými zaměstnavateli.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 26.

¹⁶⁶² *„Na nohou měl velké puchýře, a tak se hlásil ráno u lékaře útvaru jako nemocný. Ten ho uznal práce neschopným a povolil domácí léčbu v lehké obuvi.“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 32.*

¹⁶⁶³ *„Chodili jsme k normálnímu lékaři. Já jsem to poznal na sobě. Měl snahu zjistit, co to je. Jenže tenkrát se penicilin neznal. Léčili primitivními prostředky. Člověk byl ponechán své odolnosti. (...) Byli jsme hubení jako z koncentráku. (...) Ale kdybych byl slabší konstrukce, tak jsem tam třeba i zemřel.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 8.*

¹⁶⁶⁴ *„Chodím na ozařování nohy horským sluncem, aby se to rychleji zahojilo. Je nás víc. Vodi nás tam sany (saniťák – pozn. T. K.). Je nám po ramena, ale o co je menší, o to je důležitější. Chodí s námi také Vrána (trubka), který si opařil nohu žhavým asfaltem, když stříkali dřevěnou dlažbu na ulici. Oba máme stejnou potíž. Je to stále otevřené a na těch bolácích nám nechce narůst kůže. Karel Kolář má podobné potíže.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 126.*

¹⁶⁶⁵ *„To mohu říct: Tam, co jsem byla já, byla kvalitní lékařská péče. Jednali se mnou opravdu moc hezky.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 7.*

¹⁶⁶⁶ *„Byl tam lékař, o kterém se tvrdilo, že je původně veterinář. A ten nás léčil. Vzácně tam byl zubař. Z toho jídla mi odešly zuby.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 5. „Venku v mrazivém počasí, horečka cestou narůstala, byl jsem rád že mohu stát v nevytopené čekárně. Bylo tam hodně pacientů a mně se zdálo, že jsem tu již celou věčnost, ještě že to byl samý auslendr, tak se tam nikdo dlouho nezdržel. Lékař, který nám byl přidělen, nebyl pravděpodobně promovaný lékař, ale pomocník zvěrolékaře, jak se o něm tradovalo. V jeho ordinaci nedocházelo asi často*

nasazence vyloženě pochopení.¹⁶⁶⁷ Vždycky záleželo na tom, zda takovýto muž měl soucit k mladým cizincům, zda věřil či nevěřil nacionálnímu socialismu nebo i odkud pocházel. Těžko zde vynášet nějaké obecně platné závěry. Ve vzpomínkách lidí utkvěli jak dobří, tak špatní lékaři.

Pokud se člověk dostal do péče lékaře nebo ošetřovatele, který byl sám nuceně nasazen, dalo se očekávat, že jeho přístup k cizincům bude lepší, než jak by s nimi nakládal německý lékař. Podobné osudy lidi spojovaly.¹⁶⁶⁸ I nuceně nasazení

---

k lékařským prohlídkám, a tak se stalo i mně. Po vstupu do ordinace jsem byl uvítán nadávkami a vyhozením z ordinace, když jsem se marně snažil několika slovy naznačit, co mně je. Nějaká paní, která se mnou odcházela z čekárny, patrně pochopila smysl mé návštěvy u tohoto doktora. Ukázala mně, kde bydlí jiný lékař, MUDr. Keil. Vstoupil jsem do domu, kde na chodbě jsem potkal nějakou ženu, která když viděla, v jakém jsem stavu, mě okamžitě odvedla k lékaři, který mě ihned vyšetřil, podal mně prášky a nechal mě v ordinaci na lůžku odpočinout. (Pan doktor byl příjemný, starý člověk, který se ke mně choval jako člověk k člověku. A s něčím podobným jsem se již do konce války nesešel.)“ Vzpomínka E. M. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 25/02, s. 9.

¹⁶⁶⁷ „Nejsem doktor – jen polní lékař. Fakultu mám hotovou, ale titul mám dostat až po válce. Protože jsem Čech-Rakušan a mám ženu lékařku, Němku, která pomohla zajatcům na ošetřovně a je v koncentráku, neznámo kde! Do ničeho se zamíchat už nemohu, na tom závisí i život mé drahé ženy. – Asistent je můj člověk a také pije krev panu šéfovi – SS manovi. Tady to vaše je polepšovna pro vojáky a vy jste chovanci, kteří nyní pracují na zákopech, aby pan ředitel polepšovny dostával plat. Vychovatele zde dělají vojáci, ale jen jako, i když mají kvalifikaci. Mám k vám důvěru od té noci, že jste skauti jsem poznal ihned, jak jste nebojácně ošetřovali a počínali si správně. Blahopřál bych vašim vůdcům. Hoši, žádné marody! Pokuste se všechno vyřídit sami, poradím, to ano, průjmy, infekce apod. mně říci hned... V jídle nepomůžu, v ubytování také ne, i když dělám, co mohu. Vydržte, konec už je v dohledu. Jo a pásky si ušijte sami, tady je kus červené látky, tady bílá, a špendlíky. Šití nemám. Na našich páskách je hákový kříž... a to nechtějte. A prosím vás, nikoho do nemocnice. To by se muselo do trestanecké, pro chovance! Něco jiného byl ten nečekaný nálet.“ K. SKÁLA (ed.), Je nás pět, s. 154.

¹⁶⁶⁸ „Srovnával jsem okraje prken. Jedno bylo uštípnuté a smeklo se. Budu muset dávat větší pozor. Šel jsem s tím na ošetřovnu. Palec mi zavazovala ruská doktorka, kterou znám z doby, kdy jsem tam byl s Tondou Chotem. Trochu jsme pohovořili. Měl jsem obavu, jestli budu mít v palci cit, abych mohl hrát. Ujistila mě, že to bude dobré. Pozval jsem ji do kina, ale ona odmítla. Jako OST nesmí do veřejných místností a večer z lágru. Myslil jsem, že to pro ni jako pro lékařku neplatí. Napsala mi pracovní neschopnost a objednala mě na úterý k převazu. Do Brabaku jsem jezdil dál jako do práce, abych nemusel lítat s hadrem a koštětem po chodbách. V práci jsem se prokázal papírem, že mám poraněný palec.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 209-210. „Práce měla smysl, byla to pomoc pacientům, neměla co dělat s podporou války, nemusela jsem zpomalovat tempo, naopak.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 225.

pomáhali svým raněným kamarádům, kteří třeba nedopatřením utrpěli zranění v důsledku bombardování.¹⁶⁶⁹

I některé lágry měly své vlastní lékaře, ale domnívám se, že pouze ty nejrozsáhlejší, někde vykonávali úlohu ošetřovatelů i sami nuceně nasazení. Zde ale musela být úroveň poskytované péče vázána na tamní omezené prostředky. S většími záležitostmi bylo nutno pak stejně dojít k reviznímu lékaři.¹⁶⁷⁰ Domnívám se, že dost německých lékařů, ošetřovatelů či spíš „felčarů“, kteří ordinovali v lágrech, zde bylo jenom proto, aby vzbudili mylný dojem, že je o dělníky dobře postaráno. V praxi to však byli spíše drábové, kteří měli zajistit, aby se někdo zbytečně nevyhýbal práci.¹⁶⁷¹

---

¹⁶⁶⁹ „Vojáci v košilích vynášejí raněné a jakýsi komandýr je třídí – ale to už přijíždějí záchranné vozy a nákladní auta a hasiči. Vše vidíme z okna na dvůr. První ramenáč v bílém plášti si všimne našich brašen s červeným křížem, ukáže na lehce zraněné, aspoň podle prvního dojmu. Ti sedí a drží si pochroumané části těla nebo krvácející místo. Teď ramenáč v plášti ukáže i na hromadu obvazového materiálu. Zastavujeme krvácení, obvazujeme, pracujeme s Pepou ve dvojici, už jsou tady i naši další kluci a pomáhají odnášet raněné. Těžší případy nesou zřejmě přes ordinaci nebo přímo na vozidla a do nemocnice. Nosítka nestačí, ale vojáků už je plno a ti spěchají po schodech, mrtvé pokládají na dvoře a vracejí se s nosítky. Nám nechali dva pomocníky z našich kluků, ostatní – s poděkováním – ženou spát: Danke und sofort schláft!... Kolem je slyšet německé rozkazy a zvláště jeden vyniká, asi šéflékaře. Teď vyběhl, celý v bílém, kolem něho všechno poskakuje. U nás zastaví a vybafne – česky: Jste výborní, slyšel jsem a vidím vás. Vaše jména? – Karel Malanů – Josef Schmidt – vybafneme my, že to nemohl ani zaregistrovat, si myslíme, ale až za chvíli, když už uléháme... Obvazovali jsme i naše kluky, a mezi mrtvými byli i naši, ale ty odnášeli přímo na dvůr němečtí vojáci.“ K. SKÁLA (ed.), Je nás pět, s. 142-143.

¹⁶⁷⁰ „Na lágru byl lékař. Tak jsem šel za ním a on mě ošetřil. Druhý den ráno jsem šel k němu a znovu mě ošetřil. Po týdnu jsem k němu asi docházel a potom k reviznímu lékaři, který mě uznal práce neschopným. Práce neschopen asi čtrnáct dní a k potom k dalšímu. K takovému lékaři a ten už mě poslal do práce. To bylo moje marodění v Německu. A potom, když byl skoro konec války, tak jsem dostal fousovku. S tou jsem musel být doma. Na lágru.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 5.

¹⁶⁷¹ „Německá válečná medicína usilovala pochopitelně za každou cenu nemocnost, zvláště u cizinců, snížit. U nás, v Hundsfeldu, na mužských lágrech, byl jejím představitelem v první linii saniták „Kamerad Nentwich“. Postavou malý, s šedivým ježkem na hlavě, šedým kartáčkem pod nosem v šedé uniformě, s páskou červeného kříže na rukávě. Pohyboval se důležitě po lágru. Odborně i politicky byl vychován tak, aby marodům cizincům nedůvěřoval a viděl v nich marodéry a sabotéry. Měl jsem jako tlumočnick na francouzském lágru a později i u nás, Čechů, možnost zblízka pozorovat jeho medicínskou praxi. Scénář každodenní činnosti byl rutinní a neměnil se. Ráno si na ošetřovně přes šedou uniformu navlékl pro jeho postavu trochu dlouhý, nepřilíš čistý bílý plášť, rozkročil se a důležitě

Ale ani někteří vedoucí pracovníci nezůstávali ke svým svěřencům lhostejní a našli si třeba čas, aby zraněné zaměstnance navštívili.¹⁶⁷²

Jaká byla fyzická kondice českých nuceně nasazených dělníků? Záleželo na každém jednotlivci, jak si jeho tělo dokázalo zvyknout na nadprůměrně velkou fyzickou, ale i psychickou zátěž. Někdo pocítoval chronickou únavu a vyčerpání, jiný člověk byl celkem zdrav.¹⁶⁷³

Bohužel, vyskytly se i případy, které končily úmrtím mladých lidí. Na vině byla nehoda při práci či nakažlivá nemoc.¹⁶⁷⁴ Smrtelná mohla být i otrava krve.¹⁶⁷⁵

---

pronesl úvodní větu: „NA, WAS IST DEN LOS?“ A už jeden za druhým před něho předstupovali hoši, kteří se hlásili jako marodi a lámanou němčinou i posunky rukou se pokoušeli sdělit mu, co je trápí. U Francouzů zněly ty sdělované potíže třeba tak – „Fršten, iš nix gut“, nebo „Oh mein fus kaput“ či „Hier krank, fršten“ a pacient ukázal na svůj krk a zakašlal. A teď následovala řada medicínských úkonů. Údajně nemocné mandle byly rádně promasírovány špachtlí s vatou namočenou v divné tekutině. Výsledek – ošetřovaný oprskl obličej ranhojiče slinami. A ten se mu revanžoval jadrnou větou – „Du Mistvieh, Du Schweinker!“ („Ty dobytku, ty sviňáku!“ – pozn. T. K.) Nemocná noha byla prohmátána a natřena od kolena po patu černou masťou a pevně ovinuta tuhým fáčem. Potom vykapal saniťák pár očí, několik nosních dírek a když skončil s prohlídkou a ošetřením, zvedl telefon a zavolał si na hlavní bránu pro werkšuce, za 10 minut z ošetřovny vyrazila smutná karavana marodů k fabrice a byla až na mizivé výjimky celá navracena do pracovního procesu.“ Z památníku „Borsigů“. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 23/01, s. 9.

¹⁶⁷² „Šéfka chodila kontrolovat lágry a když se něco stalo, tak přišla. Když jsem byla zraněna na hlavě, tak šéfová za mnou přišla dokonce až na lágř.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 6.

¹⁶⁷³ „Měl jsem zdravotní stav opravdu dobrý. Ani jsem nemínil se nějak odtáhnout od práce.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 6. „Žádnou těžší nemoc jsem tam neměl kromě nějaké chřipky nebo něčeho takového. Ale pokud vím, tak se nepamatuji za celé ty tři roky, co jsem tam byl, nepamatuji se, že bych byl u doktora s výjimkou toho zubaře. (...) Řekl bych, že jsem se trochu spadl, ale ne o moc. Já sem měl vždycky tak kolem těch 65 kilo. Přijel jsem domů a měl jsem, já nevím, 62 nebo takovou nějakou váhu.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 6.

¹⁶⁷⁴ „Nešťastnou náhodou bylo elektrickým proudem zabito děvče, Olga z Roudnice, a nedlouho potom Boženka odněkud z Prahy, zemřela na záškrť. I když měla vysoké horečky, musela do práce, neboť místní „felčar“ ji neuznal nemocnou. Tato chuděra byla pohřbena v Kasselu na hřbitově a pohřbu se zúčastnil jen její bratr a naše skupina z lágř.“ M. SPOUSTOVÁ, Přítel Karel Ptáčník, in: C. MOTL (ed.), Byli jsme totálně nasazeni I, s. 5.

¹⁶⁷⁵ „Jedna kamarádka tam zemřela na poštipání štěnicemi. Svědilo ji to, tak to rozškrábala a dostala prudkou otravu, měla tetanus. Doktor ji neuznal nemocnou. Musela chodit pořád do práce. Velké ošetřování tam asi moc nebylo. Já jsem byla zrovna na světnici, když byla asi

Samostatnou kapitolu tvoří úmrtí v důsledku spojeneckého bombardování. Nejzbytečnějšími úmrtími byla ta, která se odehrála v důsledku nějaké nedbalosti.¹⁶⁷⁶

Někdy došlo i k velkým tragickým nehodám, při kterých doslova a do písmene běhá mráz po zádech. Výbuch v muničce patří přesně do této kategorie.¹⁶⁷⁷ K tragické nehodě, která skončila smrtí a těžkým zraněním, došlo v květnu 1944 na letišti v Plané u Českých Budějovic. Mezi dělníky, kteří pracovali na úpravě letištní plochy, se zřítil letoun Focke Wulf 190.¹⁶⁷⁸

---

jedna hodina. Ještě nebyl konec šichty. Ona přišla na tu světnici, bylo jí špatně, tak utekla. Asi za hodinu zemřela na ten tetanus. Lékařské pomoci tam mnoho nebylo. Já jsem jí zaplatřpánbůh nepotřebovala.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 7.

¹⁶⁷⁶ *„Neutrpěl jsem sám úraz, ale když jsem nastoupil do té továrny jako pomocný dělník, asi měsíc jsem tak pracoval. Jako pomocný dělník jsem pracoval na opravě těch křídel. To znamená, že jsem odvrátil ty prostřílené plechy. Nechal jsem si ustříhnout nový kus, vyfasoval jsem ohřáté nýty a zase jsem to tam přiložil. A měli jsme takové ty „tepry“, ta pneumatická kladiva, pak jsme to tam zanýtovali, takhle jsme to opravili. Protože křídla byla hliníková a měli jsme ty lampy takové, ty závěsné montážní lampičky, do kterých se každou chvíli kopal, poněvadž když se lezlo do toho křídla, takže ony byly v žalostném technickém stavu. A byly tam případy zranění elektrickým proudem. Dokonce jsem byl u jednoho smrtelného. Ale to bylo jako naše nedbalost taky.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003, s. 4.

¹⁶⁷⁷ *„Byla to dlouhá budova, byla tam chodba. Nalevo byly jednotlivé místnosti. Německý inženýr nás přišel zkontrolovat, jestli děláme dobře. Jestli se tam něco neděje. Když jsme zametaly, tak se to dávalo do takového plechového bubnu. Zapálil si cigaretu a sirku hodil do toho bubnu. Tím vyhodil do povětří celý předeek budovy. Pan inženýr byl na kusy. To jsem prvně viděla ruku s hodinkami, támhle byla hlava, támhle noha. Ó Bože, to byla hrůza!“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 5-6.

¹⁶⁷⁸ *„V polovici května 1944 byli jsme zasazeni na letišti do Plané. Stavěli jsme silnici. Vojenský dohled. Major – Haberland. Jednoho osudného dne, kdy za poplachu startovala všechna letadla, se přihodilo neštěstí. Letadlo Focke – Wulf se zřítilo mezi pracující a zabilo 2 dělníky (Beneš z Kam. Újezda a ? z Olešnice), těžce zranilo Lacinu, maturanta z Jirsíkova gymn. (noha zlomena na 3x, rozmačkané chodidlo, odštípnutý loket, přeražená žebra). Asi po 2 měsících mu byla noha odňata. Lehčeji zraněn Suchdol a Pibr. Krejcha – nervový otrěs. Hrůzný den – jeden z těch, na které se nezapomíná.“* Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis o květnu 1944, (nestránkováno). Ještě barvitější popis této tragédie nalezneme v beletrizovaných vzpomínkách tohoto svědka: *„Jde dolů na jedno kolo,“* řvali, vyhazovali čepice a ukazovali rukama k letadlu v naději, že si všimne a chybu napraví. Leč marná byla snaha ho upozornit. Šel na přistání i přes tento zjevný nedostatek hrozící katastrofou. Když se kolo dotklo země, letoun se naklonil a začal škrtat křídlem o zem. Proud vzduchu občas

---

křídlo nadzvedl a toto zase chvílemi dosedlo k zemi, črtalo do půdy čáru a vířilo prach. Zřejmě si pilot uvědomil nedostatek a pokoušel se jej napravit tím, že se dostane znovu do vzduchu, protože motor zaječel a prudce se rozeřval. Letoun vyrazil vpřed, několikrát poskočil vzhůru, znovu dopadl, v mžiku zanechal za sebou letištní plochu, přeskočil navršenou kamennou hráz a přenesl se přes výkop, ve kterém pracovala skupinka lidí. Další skupinka opodál padla k zemi nebo se snažila rozprchnout. Letoun vrazil do klandru v síle vzrostlého stromu. Přerazil jej jako plaňku a zabořil se do zeminy mezi keři. Kluci se začali sbíhat. „Nechodte k tomu, může to bouchnout a uhoříte,“ řval jeden z parťáků. Skupinky se zastavily. Některé se úprkem, jiné zvolna vracely a všichni posléze napjatě přihlíželi. Kabina z plexiskla nešla otevřít. Bylo vidět, jak se pilot snaží nervózně ji odsunout. Zvedl se, opět se opřel rameny o klenutý vršek a vytačil ji směrem vzhůru. Vylezl na křídlo, seskočil, stáhl kuklu a rukavice a prohodil: „Nichts passiert.“ (Nic se nestalo.) Udělal pár kroků, rozhlédl se a pak spatřil to, co ostatní. Rozervaná lidská těla, z nichž proudila krev a vypíjela se do suché hlíny. „Die armen Leute,“ (ubozí lidé) doplnil svou předchozí výpověď a hlavou mu patrně blesklo, že jde o jeho dílo. Odplivl si při pohledu na torzo lidských těl, a dodal: „Ich kann nicht dafür,“ (nemohu za to) a odcházel směrem k hangárům. „Sanitu! Sanitu!“ bylo slyšet vzrušené hlasy, kterým odpovídaly hlasy od budov letiště. „Sanität, sanität.“ Ivan se Slávkem stáli opodál, přihlíželi hrůzně scéně, kterou jim před očima postavila sama smrt. Na okraji výkopu leželo lidské tělo obličejem k obloze, s nohama visícíma do prohlubně. Hrudník byl urvaný až na páteř, která se bělala prstencem obnažených obratlů. Plíce odhozeny opodál se postupně sesedávaly, jak z nich unikal vzduch, měnily tvar i barvu a očividně se zmenšovaly. Dělník z Kamenného Újezda dokonal svou životní pouť. Pokřivené ocasní kormidlo drhnoucí zemi přejelo mu přes prsa a přetalo mu niť života právě v místech pro život nejvýznamnějších center. Opodál ležela v tu chvíli již další mrtvola, dělník z Olešnice. Vrtule Focke Wulfu mu uťala temeno lebky, které se válelo opodál jako polovina skořápky velkého kokosového ořechu. Kašovitá hmota mozkové tkáně lpěla na rameni a vbuzovala fyzickou ošklivost. Široce rozevřenými ústy prosvítala modř oblohy, protože zbytek lebky nad krkem měl tvar velkého poháru, nahoře široce rozevřeného. Trvalo chvíli, než se objevila sanitka. V kaluži krve se svíjel v bolestech oktáván Láďa Lacina. Sevřené prsty rvaly trávu, zatímco dolní končetiny ležely bezmocně ve změti tvarů. Místo maturity fyzická bolest a nemocnice. Lehčí zranění utrpěli studenti Suchdol a Píbr. Byli nejbliže hloučku, kterým si letoun prorážel cestu. Krejcha utrpěl nervový šok, potácel se kolem, vytřeštěné oči si zakrýval předloktím. Sanitka dopravila zraněné do nemocnice. Čtvrt roku se Láďa Lacina potácel mezi životem a smrtí. Měl dvojitou otevřenou fakturu nohy, chodidlo druhé nohy bylo rozdraceno. Zranění na hrudi, ze kterého prýští krev. Odštípnutý loket. Silný otřes mozku. Ztratil vědomí a probral se, když sanitka projížděla již ulicemi města. Uvědomil si, že německý voják, zdravotník sedící vedle něj v sanitce, mu ohmatává puls, naklání se k hrudi a poslouchá tep srdce. Postřehne, jak se zvedá, buší na okénko kabiny řidiče a volá „Schnell, Schnell.“ (rychle, rychle) Znovu ho obklopují mráčky a probírá se z nich teprve na posteli. Noha provrtána na dvou místech, koleno natahuje osmikilogramové závaží a patu sedmikilogramové. Hlavou víří obraz zlověstných momentů katastrofy. Vidí jako v mlze vířivý kotouč vrtule, vrací se mu řev motoru, znovu a znovu probleskne stříbrný trup, křídlo a překroucené ocasní kormidlo, které ho zachytilo. A pak bolest. Palčivá, sžravá, nekonečná. Po dvou měsících mu musela být noha odňata. Škvára, na jejíž hromadu byl kormidlem

Nuceně nasazení museli často brát na sebe úlohu „posla špatných zpráv“, neboť mnohdy byli jedinými lidmi, kteří podali zprávu o úmrtí rodině zemřelého.¹⁶⁷⁹

Někteří informovali o úmrtí osobně, jiní zase posílali neradostná oznámení obyčejnou poštou.¹⁶⁸⁰

Kdo zahynul v Říši, byl tam taky téměř vždy pohřben. Kompetentní německé orgány neměly čas na to, aby se během probíhající války staraly o pohřby „auslendrů“. Je jasné, že „lépe“ na tom byli ti lidé, kteří zemřeli třeba na následek pracovního úrazu. Kdo zahynul v důsledku bombardování, toho většinou čekal pohřeb do masového hrobu spolu s ostatními nešťastníky. Přeživší nasazenci chtěli své mrtvé co nejvíce uctít. Ale už sama účast na smutečním obřadu je vedla k pochybám, zda se vůbec živí dočkají konce války.¹⁶⁸¹

---

navalen a zůstal ležet hlavou dolů, vnikla do otevřených ran a vyvolala sněť. Lékaři volají rodiče a konstatují, že i druhou nohu bude nezbytné připravit alespoň o chodidlo, protože se v sádrovém obvazu zanítila a polámané nártní kůstky přecházejí přes sebe a nesrůstají. „Má-li přijít o obě nohy, nechejte ho umřít,“ praví rodiče lékaři, v představě bezmocné trosky, ploužící se životem a odkázané na pomoc okolí. Lékaři se pokusí alespoň druhou nohu uchovat, vyoperovávají rozdrčené kůstky a tak ji zachrání, i když už nikdy nebude pevná jako dřív a neumožní v důsledku toho na pahýl druhé končetiny upevnit protězu. Zlomek vteřiny v obludném kolotoči války, který změnil osud člověka na celý budoucí život.“ M. DĚDIČ, Omluvte mě, pane profesore, s. 161-163.

¹⁶⁷⁹ „Byl jsem u paní Markové, které jsem měl předat nějaké maličkosti, které jsme našli pod slávníkem Lumírovy postele, když jsme jeho věci, spolu s úmrtním oznámením, odesílali domů. Byl to sešitek s Lumírovými básněmi a dopisy od jeho kvítečku, Věry. Nezlomná víra Lumírovy matky, že její syn ještě žije vyjádřená slovy: „Já vím, že žije. Cítím to tady, na srdci.“ mne odzbrojila. Nebyl jsem schopen potvrdit skutečnost, že jsem viděl Lumírovu mrtvolu a že čeká marně. Odešel jsem po chvíli a ponechal paní Markové její víru.“ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazení II, s. 50.

¹⁶⁸⁰ „Vážená rodino! S politováním a se soustrastí v srdci musíme vám oznámit, že váš syn zahynul při náletu dne 7. dubna 1945. Přijměte prosím naši upřímnou soustrast s ujištěním, že jsme se vždy snažili pečovat o naše svěřence a jejich poměry zlepšovali. Částku, která je výsledkem dobrovolné sbírky kamarádů, přijměte s vědomím, že sice nemůže zmírnit váš bol, ale chce dokázat, že mladí zákopníci stojí při sobě při všech osudových chvílích. V Polském Těšíně jsme pohřbili jedenáct mladých zákopníků...“ K. SKÁLA (ed.), Je nás pět, s. 156.

¹⁶⁸¹ „Na místní hřbitov je to asi půl hodiny. Uprostřed hřbitova je kaple, kde ležel mrtvý. Tiše jeden za druhým jsme vstupovali dovnitř. Po levé straně a po stranách katafalku byly lavice pro přítomné. Strop kaple je vyzdoben náboženskými symboly. Uprostřed katafalku stála rakev a po stranách svícny. Ve vedlejší místnosti bylo harmonium. Chlapci, co měli zpívat, se společně s hudebníky postavili kolem rakve. Potom vešli ostatní kamarádi od 3. kompanie,

Mnozí mladí lidé se tedy ze svého nuceného nasazení už nikdy nevrátili, anebo přijeli domů s podlomeným zdravím. Nemohu na závěr této podkapitoly neuvést tuto neradostnou bilanci. Podle údajů Svazu nuceně nasazených zahynulo při náletech, vinou pracovních úrazů i díky represím asi 5 000 lidí a 3 000 se jich vrátilo s trvalou invaliditou.¹⁶⁸² Tak obrovská byla daň za nedobrovolnou práci pro nacistické impérium. Lidé, kteří byli po návratu až do smrti sužováni strašlivými traumatizujícími vzpomínkami a neklidnými sny, nespočítal nikdo...

Strava, přiděly a ošacení

*„Jídlo je mizerný,
v polívce lezou červi,
káva plná bromu,
suchý chleba k tomu,
už nám to jde na nervy.“¹⁶⁸³*

„Jeden z dělníků, pracujících v Německu, šel po ulici a najednou potká kominíka. Za chvíli dva. To už mu bylo divné. Za chvíle jich jde pět najednou.

---

vedoucí a zástupci 2. a 5. kompanie. Hudba zahrála smuteční písně. S mrtvým se rozloučil Hauptmann slovy: „Milý kamaráde Kobzání. Jsi první z naší kompanie, který se stal obětí teroristického náletu. Byl jsi od založení kompanie s námi. Byl jsi pracovitý a byl jsi vždy dobrým kamarádem. Jsi první mladý Čech od nás, který položil život za Novou Evropu. Zůstaneš vždy v našich srdcích a nikdy nevytřídíš z naší paměti. Kamaráde Kobzání, loučím se s tebou a přeji ti, aby země česká ti byla lehkou!“ Jeho řeč přeložil MUDr. Pros do češtiny. Potom zazpíval sbor od 3. roty píseň „Zahučaly hory...“ a hudba zahrála píseň „Už mně koně vyvádějí...“ Za zvuku harmoniky byly položeny krásné věnce. Přítomní z vedení kompanie se s naším kamarádem rozloučili vztyčením pravice. My jsme pomalu v tichosti opustili kapli a udělali špalír, kterým byla nesena rakev se zesnulým kamarádem do márnice. Tím jsme mu všichni vzdali poslední poctu. Dívali jsme se za ním a za jeho rakví, dokud nezmizela za černými dveřmi márnice. Ještě dlouho tam byly upřeny naše zraky. Mnozí si v duchu mysleli: „Dnes jsi zahynul ty, zítra to mohu být já!“ S pocity žalu jsme opouštěli hřbitov a našeho mrtvého kamaráda. Druhý těžce zraněný zemřel za několik dní v nemocnici. V jedné části hřbitov měta Zeitzu ve stínu velkých stromů jsou dva pomníčky našich kamarádů, kteří se nevrátili do vlasti ani mrtví, jak jsme o to tenkrát usilovali.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 168-169.

¹⁶⁸² Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 28/04, s. 3.

¹⁶⁸³ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazeni III, s. 27.

„Hrome,“ myslí si, „copak to je?“ A když potkal ještě jednoho, ptá se: „Hej, co to tady máte? Nějakéj kominickej sjezd, či co?“ „Ale kdepak! To my tu jen skládáme tu novou prvotřídní mouku.“¹⁶⁸⁴

Bezohledný nacistický režim dokázal v dostatečné míře uživit německé obyvatelstvo, přičemž důležitou roli hrálo rabování obsazených území. Němci se sice s ohledem na pokračující válku museli smířit se snižováním kvantity, a především kvality potravin, ale hladovět začali až těsně před kapitulací.¹⁶⁸⁵

Dobrá stav výživy Němců šel na úkor cizinců nasazených v Říši. Potravinové přiděly byly zavedeny už před začátkem války. Lidé dostávali týdně potravinové lístky podle věku a vykonávaného povolání.¹⁶⁸⁶

V Protektorátu Čechy a Morava byly zavedeny odběrové lístky na potraviny vyhláškou dne 29. září 1939 a ta nabyla účinek dnem svého zveřejnění.¹⁶⁸⁷

V protektorátu byl v podstatě až do léta roku 1940 dostatek potravin. Došlo ale ke zvýšení cen, což se negativně odrazilo ve vyživovací situaci obyvatelstva. Lidé začali strádat především díky nedostatku tuků. Lépe na tom byli zaměstnanci zbrojních závodů, kteří patřili k protěžovaným dělníkům díky důležitému odvětví, ve kterém pracovali. Zatímco dělníkům, kteří pracovali ve zbrojním průmyslu, se dařilo celkem dobře, ostatní obyvatelstvo si od září 1940 stěžovalo na nedostatečné přiděly masa, brambor, vajec, tuku a másla. V posledních říjnových dnech se k tomu přidal i nedostatek chleba a mléka.¹⁶⁸⁸ Na začátku roku se situace v protektorátu ještě vyhroutil poté, co se snížil přiděl chleba a masa. Protože normální zásobování fungovalo velice špatně, začala se zvýšené míře praktikovat „šmelina“.¹⁶⁸⁹ Zároveň rostla i drahota na státem regulovaném trhu – dělnické mzdy se sice od zřízení protektorátu zvedly o 30 – 45 %, co to ale bylo platné,

---

¹⁶⁸⁴ J. VOJTĚCH (ed.), Anekdoty z protentokrátu, s. 17-18.

¹⁶⁸⁵ M. SPOERER, Nucené práce pod hákovým křížem, s. 126.

¹⁶⁸⁶ Tamtéž, s. 127.

¹⁶⁸⁷ J. GEBHART – J. KUKLÍK, Dramatické i všední dny protektorátu, s. 85.

¹⁶⁸⁸ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 186-187.

¹⁶⁸⁹ „Keřasové“, lidé na černo provádějící porážky a šmelináři byli za svou ilegální činnost stíháni a přísně trestáni. Kvůli tomu, že tato činnost na jaře 1941 značně zesílila, začaly kompetentní orgány sahat k nejvyšším trestům – popravám. D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 268.

když ceny základních potravin stouply prakticky o 100%! Nízké mzdy nestačily mnohdy ani na to, aby si za ně člověk koupil oficiální přiděl. Rapidní změnu k horšímu přinesla válka se Sovětským svazem, jelikož tehdy už připadal týdně na hlavu přiděl jen 1 kg brambor.¹⁶⁹⁰

Nový kurz německé vyživovací politiky byl nastoupen za nového protektora Reinharda Heydricha, který si chtěl dělníky získat pomocí několika populistických akcí. Jednou z nich, kterou však převzal od vedení některých zbrojních závodů, bylo zřízení podnikových stravoven. Dalším činem byly „polévkové akce“, kdy se dělníkům poskytovalo alespoň jedno teplé jídlo, aniž by za to museli utrácet potravinové lístky. Velmi populistickým nařízením bylo rozdělování zadržovaných potravin od šmelinářů dělníkům. Tohle vše ale mělo jen velmi malý efekt na celkovou zásobovací situaci, nacistům šlo pochopitelně o to, aby z toho mála, co dělníkům dali, měli pokud možno co největší propagandistický užitek. Zároveň se uměle pěstovala představa odměny za dobře vykonanou práci.¹⁶⁹¹

K 28. říjnu 1941 vyrovnal Heydrich přiděl tuku českým dělníkům v těžkých a nepřetržitých provozech s přiděly ve staré říši. Dal nadto rozdat 200 000 párů pracovních bot dělníkům ve zbrojovkách a luxusní hotely přeměnil na dělnická rekreační střediska. Tato přilepšení dělníkům ve zbrojním průmyslu ale působila zcela opačným efektem na pracovníky v jiných těžkých provozech. Na první pohled to vypadalo, že si Heydrich vybrané dělníky svými kroky získal. V březnu 1942 ale došlo k opětovnému zkrácení dávek, což se okamžitě projevilo v poklesu výkonnosti dělníků. Ale ani v listopadu 1941 za vrcholu Heydrichovy prodělnické politiky se nepodařilo ani zdaleka dosáhnout životní úrovně dělníků 1. republiky, která sama o sobě nebyla nejrůžovější. Nacistická politika se tak nadále převážně raději soustředila spíše na represe než na podbízění.¹⁶⁹²

Obecně je možno říci, že strava, kterou dělníci dostávali v továrnách v Říši i v protektorátu, nebyla právě kvalitní. Vše odpovídalo válečnému stavu¹⁶⁹³ i

---

¹⁶⁹⁰ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 188.

¹⁶⁹¹ Tamtéž, s. 270-271.

¹⁶⁹² Tamtéž, s. 274-275.

¹⁶⁹³ „V tom podniku jsme se stravovali. Blbouny byly jako tenisové míčky, mohlo se do nich kopat. Neztratily formu. Byly to blbouny, ty kynuté knedlíky. (...) Byly tam eintopf. Strava

„kvalitám“ německé kuchyně.¹⁶⁹⁴ I přesto, že někteří lidé žili před válkou v Československu v chudobě, válečná strava v „rajchu“ byla podle jejich názoru ještě mnohem horší.¹⁶⁹⁵

Podívejme se trochu podrobněji na skladbu hlavních denních jídel za války v zázemí a posuďme jejich kvalitu. Prvním denním jídlem byla snídaně. Tu většinou tvořil krajíček chleba¹⁶⁹⁶ namazaný umělým margarínem nebo náhražkovou marmeládou. K pití byla kávová náhražka¹⁶⁹⁷ či čaj.¹⁶⁹⁸ Pokud

---

nebyla nijak zvlášť výtečná. Nebylo tam to, co tam normálně mělo být. Dávaly se tam umělé tuky. Tuky se potom vyškrabovaly i z použitého nádobí. To ale nevím určitě. To se říkalo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 4. *„Strava byla jednotná. Všechno bylo náhražkové. Dávali nám řepu, špenát z kopřiv a brambory. Masa tam moc nebylo. Tu a tam nějaká ryba.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 5.

¹⁶⁹⁴ *„Němci neumí vařit a ještě k tomu byla válka. Často tam byla tzv. bílá řepa, čili tuřín. Já nevím, jestli se to dneska ještě pěstuje. Dostávaly jsme ráno snídani, v poledne oběd, večer večeři. Musely jsme chodit do takové jídelny. Tam se vařil takový eintopf. A když tam potom byly z toho Ravensbrücku, tak jsme eintopf jedly s nimi. Většinou eintopf. Byla tam zelenina, brambory. Taková hustá polévka. To bylo vše.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 6. *„Strava byla mizerná. Řekl bych, že Němci neumějí vařit.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 7.

¹⁶⁹⁵ *„Byl jsem zdravý. A přitom to jídlo nestálo za nic. To když jsme byli doma, (...) bylo nás šest dětí, tak se nemohlo nějak vyvažovat. Ale to bylo proti tomu, co tam jsme jedli! Tam, to bylo žrádlo. To nebylo jídlo.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 6.

¹⁶⁹⁶ *„Chleba zde byl dvojnásobně stejně jako v celém Německu. Normální, na jaký jsme byli zvyklí u nás doma – ten jejich však nikdy nebyl tak dobrý jako chleba český, byl trochu nakyslý – a zvláštní druh, pečený z celých obilných zrn, slepených menším množstvím mouky, kterému Němci říkali Vollkorn. Ten nám chutnal a dávali jsme mu přednost, i když jsme jej chroupali jako nějaké pečené oříšky. Prý byl také výživnější. Formálně to byly hranaté cihly pečené zřejmě vedle sebe jako naše buchty.“* L. LANDIŠ – F. HORA, Ohnivý koberec nad Hamburkem, s. 107-108.

¹⁶⁹⁷ Pro ni používali i čeští nuceně nasazení německý výraz ersatz. Náhražka se vyráběla z drcených žaludů nebo z umělých látek či chemikálií. G. J. DAVIS, Hitlerova dieta, s. 34.

¹⁶⁹⁸ *„Ráno jsme dostávali dva krajíčky chleba s marmeládou. Ze začátku jsme ji jedly. Ale když se naskytla možnost, tak jsme v továrně kradly džemy. Dostávaly jsme kafe, ale bylo to z melty, takové všelijaké.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 8. *„Dostávali jsme černé kafe – lógr, meltu. To jsme dostávali k pití. Nebo někde byla pumpa.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 8. *„Chleba namazaný (...) tím kunerolem, jak se tomu říkalo. Trošku potřená a čaj. Nebo kafičko z té melty. A večere, to*

někomu zbyl kousek od snídaně, vzal si ho dotyčný do práce ke svačině.¹⁶⁹⁹ To bylo nutné, vždyť dalším denním jídlem byl až oběd.

Ten pro všechny nuceně nasazené představoval především možnost oddechu v namáhavém pracovním dnu.¹⁷⁰⁰ O možnosti nasycení nemůže být příliš řeč, poněvadž jen malá skupinka nuceně nasazených se při něm dostatečně najedla.

K obědu byla většinou typická německá polévka z jednoho hrnce, čili již zmiňovaný eintopf.¹⁷⁰¹ Málodky bylo něco jiného.¹⁷⁰² Někde se třeba celý rok

---

bylo něco podobného. Akorát jsme se těšili na neděli. Když nám zbyly nějaké lístky na maso, tak jsme si ho dokoupili. Na doma nám zbývalo asi 12,5 dkg masa na týden. To se nechávalo na neděli. Když nám třeba z domova poslali mouku, tak jsme si udělali knedlíky. Neděle byla vždycky teplá a mastná.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 9. *„Ráno jsme si museli dojít do kuchyně pro černou kávu, která byla hořká. Na místnosti byly dvě pětilitrové konve. Vždycky se někdo sebral a šel pro kávu pro ostatní, kteří byli na cimře. Když se to vypilo, tak šel pro kávu další. A tak dále. K tomu bylo asi 125 g chleba na den. Pokud ho snědl, měl další až zítra. Snažili jsme se ho alespoň kousek ušetřit k večeři, protože v poledne byl oběd. K tomu byl eintopf.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 2. *„Pomalu se řadil den ke dni a všechny dostávaly svůj ráz; ráno služba pro snídání, stereotypně černá káva prý s dávkou bromu, protivná černá marmeláda a černý chléb.“* S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 35.

¹⁶⁹⁹ *„Pokud jsem si ušetřili nějaký kousek chleba, tak jsme si ho vzali na svačinu.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 6. *„Snídaně a večeře jsme si dělali sami. Když byl chleba, tak jsme si ho vzali na svačinu.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 9.

¹⁷⁰⁰ *„Zpestření nám poskytoval půlhodinový, přesně vyměřený oběd. V jídelně byly stoly vždy potaženy čistým papírem a dostávaly jsme i příbory. Často jsme jedly koňské maso.“* S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 34.

¹⁷⁰¹ Pro zajímavost uvádím jeden recept na tento pokrm: Do opečené slaniny rozřezané na čtverečky vhodí se jemně nakrájená cibule. Přidá se rozřezané maso, trochu papriky a kmínu. Vše se dusí půl hodiny, pak se přidá žlutá řepa rozřezaná do nudliček a brambory. Potom se to poleje polévkou a ponechá dál vařit. Nakonec se přidají noky z mouky. Jakmile noky vyplavou na povrch, jídlo se odstaví a může se podávat na stůl. Většina eintopfů ale byla bezmasá. J. ZÁLOHA, Českokrumlovsko a Kaplicko v letech 1938 – 1941, Český Krumlov 1965, s. 24. *„To maso se muselo hledat lupou. Byly tam třeba jen dva kousky. Eintopf se skládal z pár brambor, salátové okurky, salátu, tuřínu, řepy. To vše nandali do jednoho hrnce asi proto, aby to bylo výživné. Bylo to ze zeleniny. To byl ten jejich slavný eintopf.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 8.

¹⁷⁰² *„A to bylo skoro každý den stejné, s malým rozdílem: hustější polévka nebo řidší guláš. Asi tak. Byla tam mrkev, řepa, všechny možné druhy nakrájené zeleniny. A to bylo uvařeno. Někdy byly rybí výrobky. To byly vařené ryby. Nikdy nebyly smažené nebo jinak upravované.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 2.

vařilo většinou to samé jídlo – např. guláš.¹⁷⁰³ První setkání s hlavní pochutinou německé kuchyně většinou proběhlo ve znamení toho, že ho mladí Češi nejedli.¹⁷⁰⁴ Existovaly i všelijaké varianty eintopfů za použití kombinace různých druhů zeleniny.¹⁷⁰⁵

Podle některých ohlasů stravování v prvních dnech nuceného nasazení jakžtakž „ušlo“.¹⁷⁰⁶

Někdy zvítězil hlad nad odporem k nevábně vyhlížejícímu jídlu. To bylo zvláště po přestálých stresových situacích, kdy se žaludek vrátil do ustáleného stavu a o slovo se začal hlásit obrovský hlad.¹⁷⁰⁷

---

¹⁷⁰³ „Na rozdíl od jiných lágrů, se na tomto (lágr Nordpol na Siemensstrasse ve Vídni – pozn. T. K.) vařil po celý rok bramborový guláš, který byl překřtěn na bramborovou „glagu“. Byly to vlastně rozvařené brambory s paprikou.“ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazení III, s. 23.

¹⁷⁰⁴ „Dali nám večeři, jídlo z jednoho hrnce a misku melty. Pro zápach špatně umytého nádobí se to však nedalo ani jíst ani pít. Vylili jsme meltu oknem a pro jídlo jsme raději ani nešli. Najedli jsme se ze svých zásob a napili vody.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 8.

¹⁷⁰⁵ „Někdy jsme se toho úplně báli. Nejlepší jídlo byl ten Erbseneintopf – hrachový eintopf. Hrách. Říkali, že je se špekem. V celém talíři jsme ale našli tak dva tři kousičky špeku. Jinak hrách s bramborami. Ostatní bylo hrůza. Někdy se to nedalo ani spolknout.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 8.

¹⁷⁰⁶ „Vyhledky nadějně, myslím se žrádlem, krmí nás tu jako všude, no ale zatím to ujde.“ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 3. 11. 1942. „První týden jídlo ještě ušlo. Stravovali jsme se společně s Němci a Rakušáky v jejich jídelně. Říkali jsme jí „árijská“ jídelna. Tam býval k obědu čtyřikrát týdně kousek masa, polévka byla sytější. Po týdnu nám ale vyhradili samostatnou jídelnu, kde jsme viděli onen „atom“ masa dvakrát týdně – o čtvrtkách a nedělích.“ Vzpomínka Karla Jelínka, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti, 1. díl, s. 40.

¹⁷⁰⁷ „Když jsme po prvních dvou náletech bydleli ještě v kostele Apoštolů v Eimsbüttlu a měli trvalý nedostatek jídla a zvláště pití, přivezli jednoho odpoledne ku kostelu obrovský kotel proslulého německého Eintopfu, jídla z jednoho hrnce. Byl hustý, že v něm naběračka zůstala stát. Miniaturní kousky masa byly silně přemoženy brambory, tuřínem, vodnicí a já nevím čím ještě. Bylo to však teplé a bylo toho dost. Stačilo to pohodlně pro celou naši rotu i pro civilisty, kteří s námi bydleli v kostele a ve vedlejším bunkru. Snědl jsem toho plně dva ešusy za sebou a mohu prohlásit, i dnes mohu zodpovědně prohlásit, že to bylo v celém mém životě to nejlepší a nejchutnější jídlo. Jedno staré české přísloví praví, že hlad je nejlepší kuchař. Tato prastará lidová moudrost je stoprocentně pravdivá, to mohu potvrdit. Nikdy v životě jsem už neměl takový hlad jako tehdy, proto mi nikdy v životě nechutnala pečená husička, kterou miluji, jako tento mizerný, chudý a kdovíjak uklohněný blaf. Prostě byl a navěky zůstane tím nejchutnějším jídlem, které jsem kdy jedl.“ L. LANDIŠ – F. HORA, Ohnivý koberec nad Hamburkem, s. 59-60.

Ale to byly jen výjimky. Nakonec mladým Čechům ale stejně nic jiného nezbylo a museli si na neobvyklou stravu začít zvykat.¹⁷⁰⁸ Základy jiných typů jídla tvořily brambory.¹⁷⁰⁹ Masa bylo vždy málo.¹⁷¹⁰ Ve stravě převažovala zelenina, a ta se nedala jíst pořád. I když existovaly rozličné pokrmy například z jednoho druhu zeleniny.¹⁷¹¹ Někdy se nuceně nasazení setkali i s jídlem, jehož základem byla tráva.¹⁷¹² Mnohé jídlo si vysloužilo od nuceně nasazených přezdívkou a jeho kvalita byla často velmi peprně okomentována.¹⁷¹³ Mladý

---

¹⁷⁰⁸ „V poledne jsme šli na oběd. Na oběd jsme chodili do lágru, který byl nedaleko. Zejména kluci z venkova ohrnovali nad tím eintopfem nos. Já jsem říkal: „Kluci, jen abychom ten eintopf vždycky měli.“ Byla tam zelenina, kapusta, zelí, nějaký kousek flákoty a brambory. Já jsem říkal: „Kluci, jen abychom ten eintopf vždycky měli.“ A to se potom naplnilo. Častokrát jsme na to potom vzpomínali, když nebyl. A to byl náš první oběd.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 6. „Ten eintopf nám původně nechutnal, ale pak nám musel začít chutnat, abychom něco dostali do sebe. Ty ryby jsme vyhazovali. Převážně. To už muselo být, když jsme toho kousek snědli. A večer byla znovu káva s tím zbytkem chleba, pokud byl.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 2.

¹⁷⁰⁹ „Ale co si tak pamatuji, to byly brambory s mrkví nebo rajská omáčka s bramborem. Někdy jsme měli taky boby a někdy, to byly snad dýně s bramborem. No, fackovalo se to, jak se dalo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 6.

¹⁷¹⁰ „Většinou to byly knedlíky nebo brambory, či nudle, rýže. Toho masa skutečně bylo málo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 10. „Ale toho masa bylo vždycky hrozně málo. Většinou to byl hrách, čočka a fazole. Ale bylo to upraveno tak divně, že třeba fazole byly v luscích. Z těch lusků ale trčely ty „nitě“, a když se to spolplo, tak to zůstalo v puse. To má ta fazole uprostřed lusku. Když jsme to spolkli, tak nám vždycky zůstal v ústech takový chuchvalec těch „nití“, které jsme pak museli vyplivovat. Když to bylo alespoň chuťově dobré, tak se to sneslo. Ale když to bylo takové odfláknuté, tak to byla hrůza. Měli jsme i mrkev, tuřín. Bylo toho dost. Mrkev ještě šla, ale když byly potom ty tuříny, tak to byla hrůza.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 8-9.

¹⁷¹¹ „Národní jídlo Ausländerů v Německu je mrkev, no takové to červené. Máme polévku z mrkve s mrkví, omáčku z mrkve, brambory s mrkví, marmeládu z mrkve – no a teď jsem dostala v balíku bábovku z mrkve – tedy uznávám, že v této formě jsem nadále ochotna konzumovat ty vitamíny souběžně s vaším přísunem.“ J. ATANASOVÁ, Z dopisu rodičům, in: C. MOTL (ed.), Byli jsme totálně nasazení I, s. 25.

¹⁷¹² „Já jsem měl rád polévky. Ale tam, to byla polévka, to byla snad posečená louka a to seno tam zavařili. To bylo zelené, ale chuť to mělo všelijakou.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 6.

¹⁷¹³ „K obědu byl špenát. Říkáme tomu „mořská tráva“, protože se to špenátu nepodobá. Kluci uznali, že to bylo jako kravské hovno na podzim. Brali jsme si proto jen brambory, omáčku a maso. Byl ještě pudink. Ti, co si vzali špenát, ho stejně vyhodili. Přitom nás ale strašili, že ho

organismus potřeboval pro svou existenci slušné potraviny, aby mohl získávat potřebné živiny, ale této stravy se mu nedostávalo.¹⁷¹⁴

Další specialitu, na kterou našinec nebyl nijak zvyklý, představovaly sladké polévky.¹⁷¹⁵ Ani strava v protektorátních podnicích patrně nebyla nijak zvlášť kvalitní a v průběhu války se taky určitě zhoršovala.¹⁷¹⁶ Co to bylo ale proti tomu, když se do jídla dostala věc, která tam nepatřila...¹⁷¹⁷

---

hodně zbylo, takže bude ještě k večeři. K večeři byl chleba, salám, máslo, káva.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 59.

¹⁷¹⁴ „Jediné jídlo při 12-ti hodinové směně na podzemním pracovišti byla polévka. Vozili ji na valníku ve velké termosce podél celého výrobního pásu a každý obdržel půl litru polévky. Každý den byla polévka jiná – ze shnilého ovoce, zeleniny, krupicová, ovesná, z tuřínu a řepy. K večeři byly dva krajíčky chleba, k tomu lžička marmelády. Umělý margarín a málokdy plátek salámu. Z nedostatku vitamínů dostávala některá děvčata i vyrážku na obličejích.“ Vzpomínka na Nordhausen. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 26/03, s. 5.

¹⁷¹⁵ „Nejvíce mě naštvávali, když nám dávali tzv. (...) sladké polévky. Nedały se jíst. Jednou byla žlutá, podruhé zase fialová, někdy nazelenalá. Sladké polévky. (...) Kdepak, snědl jsem dvě a šel jsem od toho. Byli tam Francouzi, kteří si jich nechali klidně sedm. Říkali jsme: „Chceš?“ Chtěl. Francouz snědl třeba sedm talířů té polévky. Ale já jsem to nemohl. Tak byl člověk hladový.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 8. „A poprvé jsem tam jedl ovocnou polévku. Malinovou studenou ovocnou polévku.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 7. „Pamatuji si, jak jsme zde prvně jedli sladkou polévku z mléka, ve které plavaly jakési vločky. Někteří kluci se nad tím ušklíbali, ale po několika dnech jsme si i na tuto neobvyklou polévku zvykli a dokonce nám začala chutnat.“ L. LANDIŠ – F. HORA, Ohnivý koberec nad Hamburkem, s. 107.

¹⁷¹⁶ „Ale někteří kolegové tam obědvali a říkali, že jsou to hrozné blafy. To víte: mrkev s bramborem nebo se zelím. Nebo prostě nějaké takovéhle. Bylo to válečné. Prostě maso žádné. Maso a uzeniny žádné. Ani dobrý eintopf, kdyby to byl aspoň dobrý eintopf. Ani to, to nebylo. Vařili to naši lidé, naši kuchaři. Co uvařili, tak bylo. Stěžovali si kluci, že jsou to blafy.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003, s. 5.

¹⁷¹⁷ „Někdy v první polovině roku 1943 byl v naší jídelně pověřen výdejem jídla náš kamarád Jirka WEIT. Byla neděle. Když jsme stáli v řadě a čekali na výdej jídla, Jirka nám řekl, že to, co má vydávat, není „k žrádlu“. To dokumentoval tím, že z „eintopfu“, který páchl, vytáhl uvařeného potkana. To nás všechny od jídla odradilo. Plni rozhořčení jsme je odmítli a odešli hladoví na naše světnice. Zakrátko jsme se dozvěděli, že Jirku odvezlo gestapo.“ K. JELÍNEK, Solidarita v praxi - stávka, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazeni IV, s. 16. „Jednou se stalo, že nám Unterofizier (Unteroffizier – četař – pozn. T. K.) rozděloval na pracovišti oběd a když se podíval do kanystru, jak je tam ještě moc špenátu, spadlo mu tam skleněné oko. Dalo mu to dost práce než ho našel a tou velkou naběračkou vylovil. Měli

Většina českých nuceně nasazených mohla ovlivňovat své stravování jen zcela výjimečně.¹⁷¹⁸ Civilní dělníci v protektorátu si mohli do zaměstnání přinést nějakou svačinu na přilepšení, pokud jim to domácí poměry dovolily.¹⁷¹⁹

Kvalita jídla pochopitelně v průběhu války klesala.¹⁷²⁰ Strava byla pro české nasazence lepší a pestřejší (pokud je to možné vůbec takto říct) pouze zpočátku jejich neradostného údělu. Mnohde měli k dispozici i ryby.¹⁷²¹ Pokud bylo k mání

---

jsme z toho legraci.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 67. „Po Weitovi se v jídelně vydaje jídla ujal z naší světnice Pepa Mejstřík. Než do talíře dal jídlo, nebo nalil polévku, musel z něho odstranit hmyz – šváby a rusy (brouky). Na hladině polévky často plavali červi a brouci – ty jsme napřed ležící museli vylovit a teprve pak jsme se pustili do jídla. Dnes se mi samotnému dělá špatně, když si na to vzpomenu. Ale tehdy? V naší lágrové jídelně to byl zcela běžný jev, nad nímž jsme se už ani nepozastavovali.“ K. JELÍNEK, Případ kamarádské solidarity, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti, 1. díl, s. 122.

¹⁷¹⁸ „K obědu jsme měli eintopf, rýžovou polévku. Eintopf měl různé chuti. Někdy jsme měly rýžovou kaši s borůvkami. Když jsme chtěly knedlíky, tak nám kuchařka řekla, abychom si to uvařily samy. Děvčata, která uměla německy, šla do kuchyně a udělala nám knedlíky. Ale to bylo jen asi dvakrát za tu dobu, co jsme tam byly. Udělaly nám knedlíky se zelím. Hodně jsme dostávaly koňské maso. Bylo to v guláši i v tom eintopfu. Poráželi tam koně.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 8.

¹⁷¹⁹ „(...) Každý jsme si nosili svačiny taky samozřejmě, kdo měl možnost, si nosil lepší svačinu. Kdo měl horší možnosti, tak si třeba přinesl jenom namazaný chleba sádlem, ale najíst jsme se museli hlavně mimo tu kuchyni, páč v té kuchyni to nebylo k tomu. Matka ta mi vždycky něco vyšetřila, tak jsem měl takovou už starou aktovku, která už byla tak měkká, že mi tam ty kastrůlky stály, že se nezvrhly. Tak jsem si to nosil, dal jsem si to v létě do kotelny, vždycky když bylo poledne, tak jsem si skočil do kotelny, na 5 minut mi otevřel dvířka od pece, dal jsem to za ty dvířka na 5 minut. Za 5 minut jsem to měl teplé. V zimě jsem si to dal na ústřední topení.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003, s. 6.

¹⁷²⁰ „Stravování bylo čím dál horší, hladem jsme trpěli ke konci roku 1944, kdy utíkali Němci z Pruska, které ubytovali v našem lágru.“

Vzpomínky Miroslava Kiši. http://www.palkovice.cz/listy/resouce/op112_02.htm ze dne 17. 7. 2005. „Když jsme dostali teplý oběd, tak jsme byli rádi. Ty obědy, to byla ubohost. Ten eintopf, to z toho bylo nejlepší jídlo, co jsme dostávali. Ke konci už Němci měli hodně vysoko do žlabu. Šli jsme na oběd a do misky nám dali rozvařený tuřín. Bylo to tak sladké, že to bylo na zvracení. Já jsem snědl asi dvě tři sousta a vylil jsem to. Co mi potom zbývalo? Potom jsem popadl kousek toho komisárku a k tomu byl takový špalíček konzumního salámu, který byl velký asi 5 cm. Nelžu! K tomu kousek margarínu. To jsem snědl místo oběda. Zapil jsem to černým lógreem a šel jsem na odpolední práci. Takže takhle to vypadalo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 7.

¹⁷²¹ „Ale měly jsme třeba ryby. Takové malé rybičky. To tu teď nikdo nezná. Bylo to kyselé, dali k tomu brambory ve slupce. A to jsme měly k obědu. Byly polévky, tak se to celkem dalo

maso, buď šlo o maso nekvalitní nebo koňské.¹⁷²² Oběd v neděli byl „slavnostnější“ než během pracovního týdne.¹⁷²³

Koncem roku 1944 byla vyživovací situace opravdu velmi špatná. Nutno však dodat, že Češi na tom byli pořád lépe než třeba Židé, ostarbeiteři nebo i zajatí (respektive internovaní) Italové.¹⁷²⁴

Proti podnikové a lágrové stravě je zapotřebí do kontrastu postavit stravu lidí pracující pro soukromé firmy. Pokud se jednalo o podnik vyloženě rodinného rázu, dalo se předpokládat, že strava nuceně nasazených byl shodná s tou, která byla podávána rodinným příslušníkům majitele firmy.¹⁷²⁵

Někdy, jako v případě *arbeitsbatalionů*, docházelo k tomu, že k přípravě jídla se dostali i sami nuceně nasazení. Záleželo na přístupu každého člověka a jeho vztahu k práci i ostatním kamarádům, ale i na kvalitě surovin, které se do kuchyní dostávaly.¹⁷²⁶

---

přežít.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 6. „*Masa nebyla. Ale nějaké rybičky a ryby, to bylo pořád.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 10. „*Je zajímavé, že tam bylo tam dost mořských ryb. V roce 1942 to ještě zřejmě bylo možné. Pocházelo to z Itálie a z Jadranu.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 4.

¹⁷²² „*Hodně jsme měly koňské maso.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 6.

¹⁷²³ „*V neděli jsme dostávali kousíček masa k omáčce. Ale opravdu kousíček. Ale v tom eintopfu se to muselo hledat lupou. To byly jen drobounké kousičky. Bylo toho málo.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 8.

¹⁷²⁴ „*V poledne dostáváme polévku a k tomu, pokud máme, jíme kousek chleba. Židé mají „Eintopf“ z vody a trávy, Ukrajinci „boršč“ ze samé vody a shnilé řepy, ale přece lepší než Židé. Na zbytky naší buryno-krupkové polévky čekají zpravidla Rusové, Francouzi, Italové-Badogliovci (zajatci), aby alespoň trochu zahnali hlad.*“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 183.

¹⁷²⁵ „*Ten Schölles za námi chodil do dílny a ta jeho paní nám dokonce i vařila. Takové jídlo jako u nás to nebylo, ale ten eintopf udělala. Ty jejich ženské to s bramborami uměly, tak dovedly leccos vytvořit.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Mařhou ze dne 26. 4. 2004, s. 9. „*A ona (manželka majitele firmy – pozn. T. K.) dělávala třeba marmelády ze šípků, což je výborná věc. Tak to nám i mazala na chleba k snídani.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 5.

¹⁷²⁶ „*Ti co nešli do práce, museli jít dělat brambory a podobné věci. Dělalí jsme si to pro sebe, tak se dbalo na to, aby to řádně očistili. Ale když už se psal rok 1944, tak si dovolili nám dát třeba neoloupaný brambor. (...) Němec jim to poručil. Dostal jsem třeba tři brambory ve slupce. Něco tam vyrostlo. Byly tam nějaké nečistoty. Tak to tam bylo.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Mařhou ze dne 26. 4. 2004, s. 9-10.

Pro úplnost dodávám, že ani zvýšené přiděly pro těžce pracující nemohly nikoho plně uspokojit.¹⁷²⁷

Večeře byla podobně chudá jako snídaně. (Neříkám, že by byl oběd nějak bohatý, ale přece jen jako hlavní denní jídlo ho bylo o trochu víc než snídaně nebo večeře.) K večeři nasazení mohli dostat třeba pomazánku, salám či margarín s čajem.¹⁷²⁸ Někdy byl třeba margarín s umělým medem. Ale pochutiny jako třeba zmíněný med byly jen málokdy, třeba o víkendu.¹⁷²⁹

Strava, kterou nuceně nasazení dostávali, absolutně nedostačovala potřebám mladého vyvíjejícího se těla. Nějakou potravu jim sice mohly poslat rodiny z protektorátu, ale ne vždy toho bylo dost.¹⁷³⁰ Někdy balíky docházely se

---

¹⁷²⁷ „(...) Přece jenom drvoštěpové jako takoví měli ty přiděly o trochu větší než jinde. (...) Nebylo to nic vynikajícího, ale nebyl toho nedostatek. Asi v tom smyslu. Protože paní hostinská vařila. Polévku a chleba si mohl přidat dvakrát nebo třeba i třikrát. Já jsem v tomto smyslu, hovořím sám za sebe, nouzí a hladem netrpěl. (...) Těžko vám na to mohu odpovědět v tom smyslu, jestli to bylo nějak vynikající. Ale hlad jsme měli, tak jsme to snědli. Víím, že jsme měli i maso.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 8.

¹⁷²⁸ „K večeři nám dávali chleba a k tomu jemně rozemleté kořeněné koňské maso Byla z toho pomazánka. A k tomu jsme dostaly čaj.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 8. „V neděli to byla studená večeře, tak nám dali kostičku másla (míněně umělý tuk – pozn. T. K.) s marmeládou a krajíček chleba.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 6. „Každý večer mi hoši přinesli ve velkém proutěném koši přiděl salámu a úhledně zabalené kostičky margarínu, což jsem pak rozdělávala. Stejně jako ve Vídni byla to i zde naše obligátní večeře.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 70.

¹⁷²⁹ „Večeře v sobotu a neděli byly studené – obvykle krajíček chleba, 2 dkg másla (nebo kousek sýra), které bylo později nahrazeno umělým tukem – kunerolem a ještě později umělým medem, kterého byl větší kousek než kunerolu. K tomu 5 dkg koňského salámu.“ Vzpomínka Karla Jelínka, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti, 1. díl, s. 40-41.

¹⁷³⁰ „Já jsem se tam nikdy nenajedl, akorát když mi poslali z domova chleba, to bylo tak dvakrát, třikrát za rok, tak jsem se nacpal chlebem.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 6.

zpožděním a naneštěstí i se zkaženými potravinami.¹⁷³¹ Mnozí mladí Češi si proto začali v „rajchu“ vařit.¹⁷³² To ale bylo většinou možné jen v neděli.¹⁷³³

Pokud mezi nasazenci panovala vzájemná solidarita a ochota si pomoci, dávali mladí dohromady své zásilky z domova a z nich pak vařili společné jídlo.¹⁷³⁴ Někdy pomohlo i zaměstnání nasazeného kolegy.¹⁷³⁵

Není důvod si myslet, že všichni nasazenci se „rozdali“ pro ostatní. Našlo se dost sobců, kteří si střežili jen své zásoby a vůbec je nenapadlo se podělit

---

¹⁷³¹ „Jen ten chleba je mi divný. Je jako špatně rozmíchán nebo je to plíseň hluboko dovnitř. Bílé tečky po celé ukrojené ploše. Vykrájuji to.“ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 26. 8. 1943. „Chleba už jsem dostal. 1. září. Byl ještě měkký, vydrží mi dlouho. Ten černý mi celý zplesnivěl nebo stuchl, byl jak těsto a pořád se dělala plíseň.“ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 3. 9. 1943.

¹⁷³² „Ty eintopf a balíčky nedostačovaly. Leccos jsme si vařily na jedněch kamnech.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 6. „K večeři mi třeba maminka posílala zápražku, tak jsem si mohl uvařit polévku. Posílala mi ledacos a radila mi co a jak mám dělat, abych ty večeře nějakým způsobem vůbec měl.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 7. „Rodiče mi něco posílali, tak jsem se tam naučil i uvařit knedlík. Za hrnec mi sloužila plechovka od marmelády. Plyn jsme tam měli. Takže tohle jsem si já udělal. Neměl jsem k tomu sůl, ale snědly se.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Matřhou ze dne 26. 4. 2004, s. 10.

¹⁷³³ „V balíčcích nám posílali mouku, vařili jsme si knedlíky. Různě jsme si pomáhali. Ve všední den na to čas nebyl. Dělali jsme to, jen když bylo volno.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 5.

¹⁷³⁴ „Celá parta dala dohromady to, co dostávali z toho domova. Pak se to uvařilo v takovém laboru. Ovšem, nedalo se v něm uvařit vždy pro všechny najednou. Muselo se to rozdělit. Jedna druhé pomáhala. Udělaly jsme si třeba švestkové knedlíky. Kupovaly jsme si brambory, chodily jsme na švestky nebo jsme chodily krást víno. Udělaly jsme si i bramborové knedlíky – bramborové těsto s ovocem.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 9.

¹⁷³⁵ „A pak jsem si tam vzal na byt nějakého Pepíka Černých z Dolan od Plzně, a on jezdil u nějaké firmy Langer a Krennert, velkoobchod s ovocem. Takže on vždycky přivezl nějaký banán nebo pomeranč. (...) Tak jsem dělal i bramborový knedlíky. Zeli jsme koupili kyselé. A tenhleten pekař Vašek Toušů, co pocházel od Plzně také, ten nám vždycky upekl na neděli takové koláčky. Jak si tam ženské nosily těsto, vánočky upéct třeba, takové dobré těsto, tak on vždycky kousek sebral, přidal tam rohlíkové, a nám upekl.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 6. „Všelijak jsme si přilepšovali. Byl tam jeden řezník, u kterého byl nasazený jeden Čech, který nám vždycky mohl něco podstrčit. My jsme potravinové lístky nefasovali. Kupovat jsme mohli jen to, co bylo volně k prodeji. Třeba nějakou rybu. Nebo to, co nebylo na poukazy nebo na lístky.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 4.

s ostatními.¹⁷³⁶ Svou roli tu sehrály osobní sympatie a antipatie, ale také výchova z domova. Spory propukaly i o to, kdo třeba bude moci využít jedna jediná kamna na světnici pro svou potřebu.¹⁷³⁷ Výhodou pro vaření bylo bydlet v soukromí či v ubytovně, kde byly lepší možnosti než na lágru.¹⁷³⁸

Někteří jedinci byli vyloženě odkázáni na pomoc svých kamarádů a jejich solidaritu, poněvadž jim z domova nepřicházelo nic kvůli tomu, že měli třeba pozatýkané příbuzné.¹⁷³⁹

Pokud byla možnost (ke konci války však omezená), nasazenci si dokupovali potraviny a z nich pak připravovali pokrmy.¹⁷⁴⁰ Taky bezpochyby záleželo na tom, jak byl nasazenec šetrný a jak dokázal uspořit potraviny – třeba i cukr.¹⁷⁴¹

---

¹⁷³⁶ „Ona nějaká velká solidarita tam nebyla. Mnoho kluků tam nechalo zplesnivět chleba. Já nevím, co bych za to dal, kdy by mi dali třeba i ten tvrdý. Jednou jsem už nevěděl co, tak jsem si pomohl. Sehnal jsem mouku, něco jsem si uměl uvařit. My jsme teplou večeři už nedostávali. Ten hlad tam byl největší problém. Hlad a takové to morální ponížení byly nejhorsí. To bylo nejhorsí.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 10.

¹⁷³⁷ „To jídlo jsme si patlali sami. Většinou bylo studené. Začátky nám dělaly potíže. Vařili jsme si málokdy. Na cimře nás bylo hodně, takže se těžko někdo k těm kamnům dostal. Jen ten, kdo byl drškatější. Kamna mezitím zhasínala, takže se těžko něco udělalo. Jídlo se to většinou studené.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 8.

¹⁷³⁸ „Bydleli jsme tam sice s Belgičany, Holanďany, Francouzi a jedním Dánem, ale vystřídali jsme se, protože v každém poschodí byla kuchyňka. Ráno jsme si mohli udělat teplou snídani, večeře samozřejmě taky.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 8.

¹⁷³⁹ „Líbí se mi v novém bytě. Jsme tu tři Češi, Pepík J., já a Jarda Eliáš (Moravan příbuzný bývalému ministru) (Alois Eliáš byl také premiérem protektorátní vlády a čelným představitelem odboje, popravený za heydrichiády nacisty. – pozn. T. K.) na světnici ve 4 poschodí. Vaříme si tu všichni dohromady a dělíme se o všechno. Ten třetí nemá v Čechách žádné příbuzné, všichni jsou pozavíráni, tak se s ním rozdělíme o všechno.“ Archiv autora, Pohled odeslaný z Berlína Václavem Kopencem dne 26. 2. 1943.

¹⁷⁴⁰ „Takže jsem si občas uvařil brambory a když jsem měl ten salám, tak jsem ho do toho rozkrájel.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 7. „(...) Nějaká ta korunka přece jen zbyla. Něco jsme přece jen dostali. Koupil jsem si třeba Blutwurst. Němci si na to potrpěli. Bylo to takové to naše jelito zalité krví. Maminka mě naučila, jak si to mám připravit, abych měl něco k večeři. Protože tam jsme večeři nedostávali.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 7.

¹⁷⁴¹ „Cukru mám už plno ušetřeno, sladím tedy dost a nevařím, když mám co jíst hotového. Jen v neděli polívku a čaje někdy.“ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 16. 2. 1943.

Sami nasazenci si mohli vylepšit svůj jídelníčkem třeba sběrem hub.¹⁷⁴² (Ovšem, musela k tomu být příležitost.) Někde se naskytla šance ke krádeži potravin, ale to hrozilo rizikem možného konfliktu s místními lidmi.¹⁷⁴³ Lepším způsobem bylo zkusit obcházet místní sedláky a nakupovat od nich potraviny nebo i nápoje.¹⁷⁴⁴ Kupříkladu v bývalém Rakousku se nechalo pořídit velmi laciné víno.¹⁷⁴⁵ O tuto možnost přilepšení si byli nuceně nasazení ve velkých městech ochuzeni. Ale i zde byly jisté alternativy – po spojeneckém bombardování se daly na některých místech objevit třeba nehlídané vinné sklepy. Proč by si nasazenci trochu nevylepšili svůj jednotvárný život, když se naskytla možnost? Kdo by zaváhal, mohl by mít smůlu. Možnost ochutnat kvalitní víno už se nemusela vůbec naskytnout. Pokud bylo pití dost, dostalo se i na kamarády. Upozorňuji, že na válečnou dobu nelze aplikovat dnešní měřítko pro krádež. Víno bylo bezprizorní, kdokoliv ho mohl odcizit či mohlo přijít úplně vniveč třeba bombardováním. Mělo by tedy cenu si ho nechat zbytečně ujít? Nasazenci si tak v řídkých případech mohli dopřát alkoholický dýchánek se všemi z toho plynoucími důsledky.¹⁷⁴⁶

---

¹⁷⁴² „Byl tam bukový les, kam jsme chodily na houby, když rostly.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 3.

¹⁷⁴³ „Ten inženýr nás varoval: „Děvčata, když budete chodit po městě anebo takhle...“ *Byly tam hrušky.* „Děvčata, nic netrhejte, místní jsou na to hákliví.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 12.

¹⁷⁴⁴ „Pěstovalo se tam hodně vína. Byl to sice hornatý kraj, ale i tak se ho tam pěstovalo mnoho. Chodili jsme po sedlácích a po chalupách a nakupovali jsme si brambory nebo nějaké víno. Leccos jsme si museli za tu naši skromnou mzdu přikoupit.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 6. „Někdy jsme chodili za sedláky a kupovali jsme si mošt. Skleničku moštu. Ale to bylo spíš na chuť, pít se to normálně nedalo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 8.

¹⁷⁴⁵ „(...) Pivo tam nedávali. Ale bylo tam víno. Víno a laciné. To byl ten burčák (...), tak to stálo 80 feniků litr! To je 8 korun.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 6.

¹⁷⁴⁶ „Když jsme obtěžkáni vešli do třídy – kluci byli ještě vzhůru – ozval se obrovský jáasto, vlastně řev. Z vedlejších tříd hned přiběhlo několik zvědavců od druhé a třetí čty. Vyjeveně zírali. Než se stačili vzpamatovat, vrazili jsme jim po demižonu a vystrčili je ze dveří. Naráz se rozpoutalo nevázané veselí. Větší než Veselí nad Lužnicí. Ešusy byly plněny po okraj a kluci to víno pili jako vodu. Objevilo se i několik nižších šarží včetně praporek Víta. Nikdo z nich se nedal dvakrát pobízet. Stáli jsme s Frantou stranou, do ešusů jsme si oba nalili jen po dně a už teď jsme viděli zítřejší následky, až se ráno objeví velitel roty kapitán Liška. Ani

Ve výjimečných případech zašli nasazení dělníci do kavárny, kde pili kávu.¹⁷⁴⁷ Co se týče nápojů na pracovišti, nepanoval v Říši žádný výběr. To dělníci českobudějovické továrny Leichtbau na tom byli trochu lépe.¹⁷⁴⁸ V „rajchu“ si sice lidé mohli něco (jako třeba nápoje¹⁷⁴⁹) dokoupit v kantýnách, avšak kvalita těchto požívatín nebyla valná.¹⁷⁵⁰ Samozřejmě, co člověk, to jiné chutě. Někomu nealkoholické nápoje i pivo za války chutnat mohlo, ale vzhledem k jeho bídné kvalitě tomu tak bylo zcela výjimečně.¹⁷⁵¹

---

jsme to nedopili a šli jsme raději spát. Co se v noci dělo, nevím. Byl jsem unaven a neprobudila by mne ani střelba, natož nějaký pokřik, halas a zpěv. Ráno jsem se probudil do kyselého ovzduší. Všichni tvrdě spali jako zabítí. Mnozí byli pozvraceni. Uprostřed místnosti stál jako pomník prázdný demižon, okolo se válelo několik pohozených ešusů. Zašel jsem se podívat do vedlejší třídy, ale tam to vypadalo stejně. Pouze v demižonu třetí čtyři při zakývání něco zašplouchalo. Když jsem se vrátil do naší třídy, stál mezi dveřmi kapitán Liška. Tvářil se vyděšeně, nechápavě, jako by spatřil nějaké strašidlo. Pak začal řvát. Nebylo to však nic platné. Kluci se nemohli ani postavit na nohy.“ L. LANDIŠ – F. HORA, Ohnivý koberec nad Hamburkem, s. 79.

¹⁷⁴⁷ „Ze začátku, ještě jsme tedy jídlo nesehnali, ale dávali jsme si v tom Liezenu kafe vídeňské, (...) to bylo s tou smetanou.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 6.

¹⁷⁴⁸ „Nápoje? Schweighofferova limonáda. Taková, taková no, taky hnusná celkem. Vyráběla to tady budějovická firma Schweighoffer. On byl Němec a tak to od něj brali. Ony byly ještě: taky Zátkova limonáda. Ale Zátkovu limonádu jsem tam neviděl. Byla to samá taková ta červená nebo žlutá, tyhle ty hnusné limonády. Pivo tam nebylo. Ale když si ho někdo přinesl, tak vás nikdo nehonil. Ale ono taky nosit si to čtyřstupňové pivo, co se vařilo za války, to byla lepší skoro voda.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003, s. 6.

¹⁷⁴⁹ „Normální limonádu. Člověk si mohl koupit vodu nebo limonádu.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 10.

¹⁷⁵⁰ „O tom pivu, které jsme si mohli koupit v kantýně, jsme prohlašovali, že je hnusné. Tak to jsme si nekupovali. Pili jsme ten černý lógr. To bylo naše jediné pití. Ať už byl teplý, či studený. V létě jsme ho měli raději víc hořký, protože to snáz uhasilo žízeň. S bídou jsem z toho zaplatil cigarety. A víc jsem nepotřeboval, protože jsem si nic jiného nemohl koupit, protože jsem neměl potravinové lístky.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 7. „Pivo bylo čtyřprocentní. No to pivo, no. Limonáda byla sifon s nějakou barevnou šťávou.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 9.

¹⁷⁵¹ „Nápoje tam byly normální vody nebo limonády. Nebo černé pivo tam bylo. Chebské, ten malzbier. To bylo dobré, takové husté, takové nasládlé.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 6. „Takže vím, že ti, kterým pivo chutnalo, tam pivo měli. Jinak jsme měli normálně vodu obyčejnou. Tenkrát obyčejná voda byla zdravá.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 8.

I za války samozřejmě záleželo na tom, jaký byl vztah mezi kuchařem a nasazencem. Pokud byl dobrý až přátelský, mohlo docházet k tomu, že kuchaři nasazencům přilepšovali.¹⁷⁵² To samozřejmě nesli nelibě ti kolegové, které kuchaři neprotěžovali.¹⁷⁵³ Jisté zvýhodnění mohli pocítit nuceně nasazení i ve Vídni, kde spousta lidí měla české kořeny a tak cítili ke svým krajanům sympatie.¹⁷⁵⁴

Kde pracovali čeští kuchaři, mohli vyjít svým nasazeným kolegům z průmyslu vstříc, ovšem jen v rámci svých možností.¹⁷⁵⁵

„Německé pivo se totiž jmenovalo Malz a chutnalo jako silně oslazená černá káva. Ovšem vařená jen z melty. Po chmelu v něm nebylo ani stopy.“ A. ODVÁRKA, *Zakázaná kniha*, s. 34.

¹⁷⁵² *„Kousek odtud byla jídelna. Měly jsme dobrou a hodnou kuchařku. Musím říct, že byla opravdu na nás na Česky hodná.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublikovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 3. *„Později nám byla přidělena vyučená kuchařka, Němka Elizabeth Freulein Hanke. Byl to pro nás nepředstavitelný přínos, hlavně po stránce organizační, co se týče přísunu zboží k vaření, neboť ani ona nedokázala zázraky, uvařit chutné jídlo z ničeho. Její neustálé nadávky a urgencye na příslušných místech nesly své ovoce a tak se vaření relativně zlepšilo natolik, že se skoro vše dalo sníst, bez velkých připomínek.“* S. HOLUB, *Sabotáž*, in: L. PODMELE (ed.), *Byli jsme totálně nasazení IV*, s. 12.

¹⁷⁵³ *„V Saarbrückenu jsme už měli české kuchaře, protože tam s námi byli naverbovaní i kuchaři. Vznikaly tam samozřejmě shody i neshody, protože kuchař se snažil přilepšit těm, co s nimi bydlel na světnici. Na mou povahu to nebylo, já to nesnášel.“* Vzpomínka Vladimíra Čiháka, in: J. HAVLÍKOVÁ – L. VONDRYSKOVÁ (edd.), *Místo určení: Sársko*, s. 45.

¹⁷⁵⁴ *„Většina těch žen uměla česky, přály nám a tedy přidávaly. Akorát byl rozdíl v tom, že se vše dávalo na takovou podlouhlou misku, která byla rozdělena na dvě části. Polévka se dávala do takového hrníčku, a ti Germáni to normálně pili. Ti bordeláři tam. Ti nedostateční, co tam bydleli. Poněvadž to nebyli normální lidé. Jinak to byla strava výborná. A za tu stravu jsme zaplatili za týden 1,20 marek.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 10.

¹⁷⁵⁵ *„Padesát Francouzů dostávalo jednou týdně 7 kg koňského masa a další přiděl 13 a půl kg výsekového masa pro ostatních 200. Naši chlapci neustále žádali, aby jsme jim alespoň jednou uvařili naše národní jídlo, vepřovou se zelím a knedlíkem. Po dalším jednání s vedením a aby se nám věc povedla, určeno, že po dvakráte nedostanou žádné maso. Jednu neděli, když vše bylo připraveno, zadělávané kynuté knedlíky, které se skutečně povedly, ačkoliv jsme je nikdy před tím nedělali a vepřová se zelím se podařila jedna báseň. Tehdy, snad prvně, se podařilo, že nás bez rozdílů národností všichni chválili a do sytosti se najedli. Zbylé knedlíky se snědly k večeři s vajíčkem a cibulí.“* S. HOLUB, *Sabotáž*, in: L. PODMELE (ed.), *Byli jsme totálně nasazení IV*, s. 13.

Jinak se ale nasazení mohli dočkat pomoci místních lidí jen ve zcela ojedinělých případech a za výjimečných okolností. Příkladem tohoto tvrzení může být situace zákopníků ve vesnici Monchhof (u Halbturu). Zde sedláci zásobovali nuceně nasazené v domnění, že až se přiblíží fronta, němečtí vojáci jim stejně všechny potraviny zabaví. Dokonce mladíkům poskytovali víno. Většinou byli ale zákopníci odkázáni na vlastní schopnost si opatřit jídlo sami – a tak sedlákům například kradli kukuřici.¹⁷⁵⁶ Jak říká jedno přísloví: „Příležitost dělá zloděje“. Proto i nuceně nasazení se někdy uchýlovali ke krádeži potravin či zvířat, které pak zabili a snědli.¹⁷⁵⁷ V ojedinělých případech dokázali i čeští nuceně nasazení sužovaní extrémním hladem sníst třeba toulavého psa.¹⁷⁵⁸ Můžeme je za to my lidé přesycení hojností současnosti nějak vinit či odsuzovat? Při zoufalství z hladu nebyla jiná alternativa. Podotýkám, že ostarbeiterům hrozily za krádeže potravin kruté tresty,

Někteří nuceně nasazení, kteří měli to štěstí, že nebydleli na lágru, dostávali poukázky na stravu a mohli se stravovat v restauracích, kde byla nepopsatelně lepší kvalita než v jídelnách lágrů či továren.¹⁷⁵⁹ Tento způsob stravování byl

---

¹⁷⁵⁶ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), *Byli jsme totálně nasazení III*, s. 25.

¹⁷⁵⁷ „Vedle lágru byla zahrádkářská kolonie, kde si Berličané krmili králíky či slepice na přilepšenou. Bomby zničily krásnou zeleň, jasmíny a růže, ale také otevřely kotce králíkům, kteří poplašeně doskákali do lágru. Francouzi, Holanďané a Belgičané se okamžitě zvedli a vrátili se s plnými náručemi. Tehdy celý lágr u ohně opékal, vařil a smažil, ale hlavně – jedl.“ J. ATANASOVÁ, Berlín, in: L. PODMELE (ed.), *Byli jsme totálně nasazení IV*, s. 27-28. „Objevili jsme pole, kde byly zapomenuté řádky brambor. Vyhrabali jsme je ulomenou větví a v čepicích si je odnesli domů. Tam jsme je si je vařili k večeři. Byly bílé, ale chutné.“ L. NEZKUSIL, *Z deníku nuceně nasazeného*, s. 22.

¹⁷⁵⁸ „Občas se nám podařilo ukrást nějakou bramboru z otevřených vagónů; na podzim to byla cukrová řepa. Tu a tam jsme chytili zatoulaného psa. To byly potom hody.“ Ze záznamů B. Slabého, in: J. KAREN (ed.), *Kruh života a smrti*, 1. díl, s. 46.

¹⁷⁵⁹ „Stravovali jsme se v hospodě, kde jsme měli minimální lístky nasazených, které tam dávali. Tak tam jsme se stravovali. Doma jsme měli večere. Museli jsme si všechno dělat sami pokud jsme ještě něco chtěli jíst.“ Archiv autora, *Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem* ze dne 9. 4. 2004, s. 4. „A ze začátku jsem se stravoval u šéfovy manželky. Pak tam otevřeli cizineckou jídelnu, tak tam jsme chodili na obědy.“ Archiv autora, *Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou* ze dne 13. 2. 2004, s. 4. „Je rozdíl, jestli vám to kecnou na nějakou misku nebo to dají v restauraci na talíř. Příbor. Když vám dají tentýž guláš v lágru...“ Archiv autora, *Záznam rozhovoru s Františkem Sovou* ze dne 17. 3. 2004, s. 9. „Jednali tam s námi celkem slušně, dali nám žluté potravinové lístky pro cizince, mohli jsme se stravovat v hostinci. U větších firem bydleli naši lidé v takřka vojenských lágrech a museli se stravovat

vítaným zpestřením jednotvárné stravy, která navíc nemohla člověka pořádně nasytit.¹⁷⁶⁰ Vždycky samozřejmě také záleželo na tom, co si člověk v restauraci objednal, jak dokládá jedna víceméně humorná historka, že když se něco jmenuje pudink, ne vždy to musí být pudink, jak ho my Češi chápeme.¹⁷⁶¹

Ovšem, je nutno pochopit, že možnost stravování v restauracích byla limitována spojeneckou leteckou ofenzívou, někdy byla zasažena i tato zařízení, někdy se díky tomu zhoršovalo zásobování.¹⁷⁶²

---

ve společných kuchyních. Tam jim dávali jen nechutné jídlo z jednoho hrnce. A jinak si téměř nic nemohli koupit, neboť neměli potravinové lístky. My jsme se však stravovali v Hartmans Brauerei na Scharnweberstrasse, vedle továrního lágru. Dosud mám fotografii tohoto staromódního lokálu, s nálewním pultem, opatřeným dřevěnými, ozdobnými sloupky, se starým klavírem, na který nikdo nehrál a se štukovým stropem. Tam se mohl člověk docela slušně najíst, i ubrusy bývaly na stolech. Na lístky se ovšem mohl najíst skutečně jen slušně, ale nikoliv dosyta. Proto jsme si velmi často dávali hustou, zeleninovou polévku, zvanou Stamm a hlavně škeble. Škeble – to byla specialita! Vyklopily se na vařené brambory, posolilo se to a vypadalo to jako mozeček. Co jsem se toho najedl! Mohlo se to jíst i v pátek.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 7.

¹⁷⁶⁰ „Návštěvu Prahy jsme často zakončily večeří v restauraci „U Vašatů“ na Václavském náměstí. Potravinových lístků jsme měly málo, a tak jsme si objednávaly jen knedlíky s omáčkou. Jednou, když už jsme byly u Vašatů známé jako „štamgasti“, objednaly jsme si knedlíky za večer již po třetí. Jednak jsme měly notně vytráveno a jednak jsme si krátily zdoluhavé čekání na noční vlak. To už jsme byly v restauraci téměř samy, když se osobně dostavil sám šéfkuchař a donesl nám oválnou mísu plnou knedlíků a velký omáčník. S přáním dobré chuti udiveně zíral na dvě drobné, tolik vyhládlé pozdní návštěvnice. Prý si podle konzumace představoval přinejmenším dva Frištenské.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 67. „Na večeří jsme šli zase do jiné restaurace. Tam jsem dostal plátek opečeného salámu, brambory se sosem a zeleninový salát za 90 pf. Bylo to dobré. Nás, co umíme německy, Honza naučil, jak si máme objednávat a do kterých hospod můžeme chodit.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 36.

¹⁷⁶¹ „Jednou jsme šli taky do hotelu na oběd, nějaké peníze jsme měli a lístky. Tak na vídeňský řízek jsme šli do hotelu Egerie. A teď jsme tam četli na jídelním lístku: Graupenpudding. Tak jsme říkali: „Hergot, pudink! To si dáme.“ Oni nám přinesli vařené kroupy, takhle obrácené a polité tou šťávou. Tak to jsme nejedli.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 6.

¹⁷⁶² „Vždycky to při nějakém náletu odnesla hospoda. Zrušeno. Vyvařování se ztenčovalo a ztenčovalo, zatímco strážníků neubývalo. Občas bylo vidět cedule: „Vyprodáno.“ nebo „Vyjedeno.“ Tak se šlo dál. Chodili jsme k nějakému Hochsteinerovi, který měl čistě českou obsluhu. To byla nejlepší obsluha v celém Linci. To byl fojr! To Němci koukali. Ten ale pak taky dostal zásah. Potraviny na lístky, takový kousíček masa, asi pět deka.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 9.

Jiným způsobem, jak si vylepšit chudou stravu, bylo dostávat z domova potraviny v balících nebo kšeftovat s ostatními nasazenci.¹⁷⁶³ Obchodovat se nechalo i s válečnými zajatci, kteří mohli prodávat leccos z balíčků Červeného kříže.¹⁷⁶⁴ Za mezinárodní platidlo sloužily cigarety. Jaký byl však směnný kurz a co vše se nechalo vyměnit třeba za krabičku vysoce ceněných a velmi vzácných amerických cigaret?¹⁷⁶⁵ Jen tak na okraj doplňuji, že za tři krabičky cigaret se dala pořídit slušná kytara.¹⁷⁶⁶ Neobchodovalo se jen s cigaretami. Zajatci pracující v komandech mimo hlavní tábory byli mnohdy ochotní vyměnit za potraviny prakticky cokoliv.¹⁷⁶⁷ Asi nejtemnější stránkou této problematiky je prostituce za jídlo, ke které se uchýlovaly především východní dělnice. Jejich zoufalá snaha o

---

¹⁷⁶³ „Ale některá děvčata to nejedla. Ony dostávaly balíčky z domova a také si vyměňovaly jídlo za cigarety. Ale nevím, kde ty cigarety sháněly.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 8. „S námi na lágru za ostnatým drátem bydlela také děvčata z Polska a Ruska, a protože neměla žádný přísun jídla z domova, tak jsem si s nimi vyměňovaly za jídlo plátna a jiné věci, které ony sebraly na svých pracovištích, i když jim hrozily velké tresty.“ J. ŠTASTNÁ, Se střepinou v těle, in: C. MOTL (ed.), Byli jsme totálně nasazeni I, s. 3. „Od kamarádky Litevky, která mluvila polsky, jsem se dověděl, že „pobombili“ továrnu na pleťové krémy. Ukrajinci to vyklízeli a vybírali si ty málo poškozené krabičky. Vyměňovali je za chleba a cigarety a také rozdávali.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 88-89.

¹⁷⁶⁴ „(...) Tam byli také francouzští zajatci. Ti se ale měli dobře. Já nevím, za jak dlouho, ale myslím, že každý měsíc dostávali balíčky z Francie. Měli tam cigarety, čokoládu a všelijaké ty dobroty. A my jsme od nich kúpovali ještě ty cigarety. Měli jich dost. Ale za marku jednu cigaretu. Ony byly takové dlouhé a masivní. Tak jsme si, když nám prodali, pochutnali na nich.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 8.

¹⁷⁶⁵ „Při probírání této otázky s přispěvateli do mojí knihy se prakticky všichni shodli, že plné balení skutečných amerických cigaret se dalo vyměnit přinejmenším za následující: 1 bochník běžného německého chleba (zhruba 1,1 kg), 45 dkg sýra (toho nesmradlavého druhu), 22,5 dkg masa plus nějaký chléb nebo sýr, 4,5 kg brambor nebo zeleniny (krmné řepy NE!), víc než tunu kyselého zelí.“ G. J. DAVIS, Hitlerova dieta, s. 90.

¹⁷⁶⁶ „Koupil jsem kytaru za 3 krabičky cigaret (60 kusů). Je to „Španělka“, místo strojků má ještě kuličky jako housle. Podle toho soudím, že je dost stará. Je také menší, než ty běžné (asi tříčtvrteční).“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 156.

¹⁷⁶⁷ „Jak jsem již uvedl, zajatci, kteří měli kontakt s lidmi mimo drátěné zátaras, měli možnost dostat lepší kurz než ti, co byli prakticky stále zavřeni uvnitř Stalags. Směnný obchod s jinými spojeneckými zajatci a lidmi na nucených pracích nabízel mnoho zajímavých možností. Moje pracovní skupina dělala všechny možné i nemožné obchody na místě, kde jsme pracovali. Řetízky s vojenskými identifikačními štítky, mosazné přezky z pásků, hodinky, prstýnky, dokonce i snubní prsteny se vyměňovaly za cokoli, co vypadalo alespoň trochu „jedle“.“ G. J. DAVIS, Hitlerova dieta, s. 92.

uchování vlastního bytí se setkávala s negativním ohlasem u německého obyvatelstva, ve kterém v důsledku tohoto chování jen rostly rasistické předsudky.¹⁷⁶⁸ K prostituci za jídlo se mohly uchýlit i příslušnice „civilizovanějších národů“, ale pravděpodobně ne tolik jako ženy „méněcenných ras“.¹⁷⁶⁹

Někteří nuceně nasazení (především dívky) se snažili u lágrů zakládat malá políčka, kde pak pěstovali brambory, květák či různou jinou zeleninu. Z vypěstovaných plodin pak vařili pokrmy, aby snížili příšerný hlad.¹⁷⁷⁰ Kdo „ohrnoval nos“ nad nekvalitní zeleninou, později nostalgicky vzpomínal na to, kdy ji mohl konzumovat. Pocit hladu přebil pocit nechutenství.¹⁷⁷¹

Ve znatelné výhodě byli lidé, kteří byli nasazení do továrny v místě svého bydliště – mohli se totiž stravovat doma.¹⁷⁷² Nebo si případně jako obyčejní dělníci mohli na pracoviště přinést stravu z domova.¹⁷⁷³

---

¹⁷⁶⁸ M. SPOERER, Nucené práce pod hákovým křížem, s. 136.

¹⁷⁶⁹ „Holky mne poučily, že je možno je získat (potravinové lístky – pozn. T. K.) od vojáků na dovolené, stačí jen jít kolem nádraží, trochu se pozastavit a už se hrnou nabídky. Děly si legraci a cynicky upřesňovaly, že se musím naučit nazpaměť jméno a příjmení kupujícího a on moje, jinak je to Hurerei (slangový výraz pro „kurvení se“ – pozn. T. K.) a s tím nejsou žerty. Když flajšmarky nechceš (tedy potravinové lístky – pozn. T. K.), zpřesňovaly holky dále tok informací, ale to už vážně, stačí se jen na vojáka zamračit a hrdina odprejskne. Když ne, řekni mu geh weg, du Nazischwein (Jdi pryč ty nacistická svině. – pozn. T. K.) a uvidíš tu rychlost ústupu. Dřív než jsem se vzpamatovala z dávky politické odvahy v této morální replice, než jsem si uvědomila, že politický obsah není zakotven ideově, nýbrž jen vyplývá z praxe, paní Knitlová si nad nestydami znechuceně uplivovala a Betyнка je okřikovala, aby mi daly pokoj. Nevěř jim, Máničko, nejsou takové, to jen dělají srandu, na lágr německé flajšmarky nesmějí, takovou by každý vykopal, odhalovala mi národnostně sexuální etiku lágrů für Ausländische Zivilarbeiter (pro zahraniční civilní dělníky – pozn. T. K.) a hlídala vytrvale holky, aby se přece jen některé za flajšmarky nezahladila. Zbytečně, až na dva případy, na které neměla z důvodů jazykových vliv.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 122.

¹⁷⁷⁰ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazení II, s. 60.

¹⁷⁷¹ „Zaučoval mne Ukrajinec. Kolem stroje se šířil velký zápach. Za chvíli jsem přišel na jeho zdroj. Ukrajinec si na malém ohýnku vedle stroje vařil v plechovce od konzervy krmnou řepu, tzv. burýnu. Také mi hned nabízel ji ochutnat. Když jsem to s odporem odmítl, řekl mi, že to brzo budu jíst ještě rád. Skutečně brzy jsem si na něj vzpomněl, když jsem měl hlad a neměl ani tu krmnou řepu. Samozřejmě, že jsem nebyl sám, kdo byl věčně hladový.“ Vzpomínka Karla Jelínka, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti, 1. díl, s. 20.

¹⁷⁷² „Doma jsem měl i stravu. (...) Akorát na oběd se chodilo v práci.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 3-4. „No, já si v této věci, pokud

Stravovací podmínky pro nuceně nasazené měly ten efekt, že mladí chlapani a děvčata neustále ztráceli na váze.¹⁷⁷⁴ K tomu je ještě třeba připočítat přestálou únavu z náročných mnohahodinových šicht. Nuceně nasazení se snažili využít i

---

jde o výživu, nemohu naříkat. My jsme žili na samotě na strážním domku. Samozřejmě, měli jsme potravinové lístky tak jako všichni ostatní. Ale já jsem byl sám, neměl jsem sourozence. To znamená maminka, tatínek měli všechno pro mě. To znamená, já jsem nouzi doma neměl, když jsem byl u rodičů a to bylo s výjimkou toho dřevorubeckého nasazení a toho chmelu, jsem byl pořád doma. A kromě toho jsme měli doma kozy, čili bylo domácí mléko. My jsme nedostávali potravinové lístky na mléko, toho jsme měli dost. Protože to nebylo odměřováno, kolik se nadojilo. A bylo vždycky dost. Maminka dělala i máslo z koziho mléka. A pokud jde o chleba, tak vím, že se chodilo večer do mlýnů anebo v noci. Lidé chodili načerno nakoupit u mlynáře nějaké kilo mouky navíc. Krom přídělu. Samozřejmě, že to bylo trestné, to se nesmělo. Ale mlynáři, když to jenom trošku šlo, tak vypomohli. Vzpomínám si, že tatínek taky chodil s ranečkem a nosil občas nějakou mouku navíc. Takže byly i buchty. Já jsem díky rodičům nouzi netrpěl. Jsem přesvědčen, že rodiny, které neměly tuto možnost, měly jen potravinové lístky a žily ve městech, neměly nikoho známého a bály se do toho mlýna zajít, takže si užily i dost hladu.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 7. „Brambory, knedlíky, polévka a chleba a tu a tam maso. Asi především vepřové. Ale pokud jde o to stravování doma na tom strážním domku, tak my jsme kromě těch koz a mléka jsme taky měli prase. To znamená, že před Vánoci se zabilo prase. V důsledku toho jsme samozřejmě nedostali potravinové lístky na maso. Každé prase bylo evidováno mnohem více než člověk. To se muselo ohlásit, že máme prase. Muselo se dojit požádat, že se smí zabít. Dostal se souhlas, zabilo se. A od termínu toho zabítí prasete se nedostávaly potravinové lístky na maso po určitou dobu. Tohleto platilo. Ale my jsme kromě toho měli taky slepice. A slepice směly být asi tři nebo čtyři na rodinu. Nebo tak nějak. Ale jedna dvě navíc se takzvaně vytratily. Takže i vajíčka jsme měli z domova. Taky jsme neměli nárok na potravinové lístky na vajíčka. Páč jsme měli doma svoje. A krom toho jsme měli taky nějakou kachnu a králíky. To je další věc. Pokud jde o králíky, tak na to vám neodpovím, jestli se to nějak evidovalo. Ale mám dojem, že ani tolik ne. Kdo měl králíky, tak s tím se počítalo, že to má navíc.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 8.

¹⁷⁷³ „No, já jsem si nosil v kastrůlku. (...) Z domova.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003, s. 5.

¹⁷⁷⁴ „(...) Byli jsme kluci v růstu. Hlad na nás zanechal stopy. Byli jsme hubení jako koncentráčníci. (...) Byl jsem vyzábělý, zvláště potom, co jsem prodělal tu nemoc. Rozhodně jsme byli hluboce podvyživení. Co jsme tam zažili hladu! Nejednou jsem snědl to, co jsem neměl. Jednou jsem tam prodělal otravu, protože jsem snědl plesnivý chleba.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 9-10. „Všichni jsme se spadli, domů jsme přijeli hubení.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 5.

taková jídla, která by za normálních okolností člověk asi vyhodil.¹⁷⁷⁵ O jídlo panovala velká nouze. Někteří nuceně nasazení (třeba příslušníci Todtovy organizace na dalekém severu) se někdy museli snížit k tomu, aby na Němcích vyžebřali alespoň trochu jídla.¹⁷⁷⁶

Někde byli mladí Češi okrádání vedením lágru, takže už tak chudá strava se dostávala k nasazencům v absolutně nedostačujícím množství.¹⁷⁷⁷ Proč by se koneckonců všemocný lágrfýrer neobohatil na úkor někoho, kdo se mohl jen omezeně (ale většinou vůbec) bránit?¹⁷⁷⁸ Vedoucí ubytovacích táborů neokrádali nasazence jen o potraviny, ale někdy dokonce i o oděvy.¹⁷⁷⁹

Podívejme se nyní na problematiku přidělů a s ní související obchodování tématiku trochu podrobněji. Rozdílné postavení mezi Čechy a Němci se projevovalo v běžném životě asi nejmarkantněji v přidělovém systému. Němci, jako „panská rasa“ pochopitelně dostávali vyšší dávky než Češi.¹⁷⁸⁰ Nezáleželo přitom, jestli Češi pracovali doma v protektorátu, nebo v Říši. To samozřejmě vyvolávalo pocit křivdy.¹⁷⁸¹

---

¹⁷⁷⁵ „Doma byl chleba, který byl tvrdý. Já jsem ho vždycky nalámal. Když byl nálet, vzal jsem si ho do krytu a tam jsem ho žvýkal.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 10.

¹⁷⁷⁶ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazení III, s. 16.

¹⁷⁷⁷ „Stravovali jsme se v lágru, kde jsme byli ubytováni a jídlo bylo přímo ořesané: snídaně černá káva a chléb, třikrát týdně k večeři tzv. bramborový guláš, to jest asi 5 plátků brambor a na šťávě plavala 2-3 masná oka. Přitom na nás bralo vedení tábora máslo, cukr a snad i maso, z čehož jsme nic neviděli.“ Vzpomínka J. K. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 16/98, s. 8.

¹⁷⁷⁸ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazení II, s. 12.

¹⁷⁷⁹ „Vedoucí lágru pokračovala ve vykrádání balíků a tak se stalo, že jsme poznaly některé díly svých oblečení, které najednou nosila dcera vedoucí.“ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazení III, s. 8.

¹⁷⁸⁰ „My jsme měli nízké přiděly. Němci měli vyšší. Kdo byl Němec, měl vyšší přiděl, například v cigaretách nebo potravinách. My jsme byli Češi, proto jsme měli nízké. Tenkrát jsem ještě nekouřil, tak jsem ty listky na cigarety dával otcí. Sháněl jsem mu je, protože byl dost velký kuřák.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 5.

¹⁷⁸¹ „Večer při nástupu nám slíbili, že dostaneme od města přidavkové listky jako těžce pracující. Dosud nás živili tak, jako všechny cizince. Máme poloviční přiděl potravin než Němci. Přitom se z našeho přidělu ještě přižívovali vojáci, kteří dostávali vojenské potravinové listky.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 36-37. „Bylo nás tak 220, Němců bylo asi 25. Kuchyně se vařila dvojí, protože Němci měli pochopitelně vyšší přiděly. Ty naše – jak mi jednou řekl Forchthammer – poddůstojník, který měl na starosti

Válečná bída vedla k tomu, že se velmi rozvinul výměnný obchod. Univerzálním a dalo by se říci že i mezinárodním platidlem se staly cigarety, jak už bylo řečeno výše.¹⁷⁸² Co se týče obchodu, byli na tom mnohem lépe nekuřáci, kteří mohli potom kuřákům jejich pochutinu velice draze prodávat.¹⁷⁸³ Někdy byl problém s jejich sháněním, zvláště tam, kde byly limitované možnosti, třeba v malém městě.¹⁷⁸⁴ Válečná doba nepřála kuřákům. Ti se svůj zlovyk snažili uspokojit výrobou tzv. „nizozemského tabáčku“. Silní kuřáci kouřili třeba i suché listí, ale hlavním zdrojem žádaného tabáku se staly nedopalky, ze kterých kuřáci tabák doslova dobývali. Někteří nasazenci se doslova vrhali po odhozených nedopalcích, někteří trpělivější čekali, až budou moci „vajgl“ beze svědků zvednout.¹⁷⁸⁵ Někteří lidé zaháněli pomocí kouření cigaret velký hlad. Jiné napadlo třeba kouřit čaj.¹⁷⁸⁶

---

zásobování, to snad byly přiděly pro trestné vojenské německé roty.“ Vzpomínka H. K., in: J. HAVLÍKOVÁ – L. VONDRYSKOVÁ (edd.), Místo určení: Sársko, s. 45.

¹⁷⁸² „Cigareta, člověče, to je dnes takový klíč, který otevírá všechny zámky. Za cigaretu dají ti pokoj na pracáku, můžeš jet vlakem, za cigaretu uzná ti lékař nemoc, jakou potřebuješ, cigaretou zkorumpuješ i strážníka, berního úředníka, hokynáře i elektrikář ti zastaví, kde si vzpomeneš, za cigaretu můžeš „ssát med“ s nejsvůdnějších rtů, za špetku tabáku otevrou se ti dveře divadel, biografů i kancelářů, několik cigaret popožene i tvou kremaci, protože jinak bys čekal, až se tvé hnusné tělo rozpadne hnilobou!“ V. KAPLICKÝ, *Ďáblem posedlí*, s. 397. „Francouzky s námi vyměňovaly pletené zboží za cigarety. Něco se dalo vyměnit, něco ne.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 3. „Byla tam továrna na textil. Na prádlo. Takové hedvábí. Ve vrátnici na to byla taková váha-kotel, kam to ten vrátný naházel. Odvážil to, my mu za to daly cigarety.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 12.

¹⁷⁸³ „Já jsem nekouřil. Tak třeba za marku prodávali jednu cigaretu klukům, kteří byli opravdu kuřáci. Tak si potom kupovali malinové listí a v tom si balili tohleto.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 9.

¹⁷⁸⁴ „Sem tam jsme sehnali nějakou cigaretu, to ještě byly, ale to byly tři nebo čtyři. Tak tam byly asi tři krámky, takže jsme je obešli, někde nám dávali, někde nedali. Neměli.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 6.

¹⁷⁸⁵ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), *Byli jsme totálně nasazeni II*, s. 10. „V té době byla velká nouze o kouření. My slabší kuřáci jsme tím vyháněli štěnice. Vašek byl silný kuřák. Když už nebylo na stromech listí a sníh zakryl trávu na příkopech, sbíral po zemi špačky. Říkali jsme jim „Nizozemské“. Z nich ale toho tabáku moc nebylo. V hospodě vybíral popelníky, ale ani v nich toho moc nenašel. Z těch zbytků pak dělal „balenika“. Za svou touhu po kouření se nestyděl, protože i mnozí příslušníci „Herrenvolku“ (panského národa, jak si říkali Němci), sbírali špačky. Vašek byl trpělivý. Byl schopen čekat až mistr dokouří a

Tabák a cigarety sloužily jako platidlo, ovšem bylo by velmi mylné se domnívat, že to byla pouze jediná možnost. Dalšími směnnými prostředky byly i potraviny.¹⁷⁸⁷

Někteří nuceně nasazení dokonce poskytovali určité služby, za které protihodnotou dostávali „mezinárodní platidlo“, které pak třeba směňovali dál.¹⁷⁸⁸

V čem vůbec mladí nasazenci pracovali? V některých továrnách dělníci fasovali pracovní oděv, tedy montérky.¹⁷⁸⁹ Ty byly vyráběné z kopřiv, které sloužily jako náhražkový materiál.¹⁷⁹⁰ Někdo třeba vyfasoval pracovní plášť.¹⁷⁹¹ Ne vždy ale dělníci od zaměstnavatele vyfasovali ochranný oděv, mnohde byli

---

zahodí špačka. Jen oči ho prozrazovaly.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 195.

¹⁷⁸⁶ „Hlad jsme se tehdy pokoušeli zahánět i kouřením. Kouření mnohým pomohlo, tak jako zpočátku i mně. Vždyť jsme nikdy nekouřili a první doušky z cigaret nám tak zahýbaly žaludkem, že jsme na jídlo neměli chuť pár dní. Časem jsme si zvykli a rozšířili počet kuřáků. Přídělem jsme dostávali chorvatské cigarety „Bregava“ a belgické se značkou „VF“ v kroužku. Oba druhy byly tak silné, že až v krku zadržovalo. Dvě Zorky na den bylo málo, i když jsme je po čtvrtkách kouřili ve špičkách. Proto se nikdo ani nehanbil sbírat nedopalky a z nich si v papírcích točit cigarety. Jednou, když jsem si léčil zánět průdušek, dostal jsem od lágrového lékaře bylinkový prsní čaj. Kamarádi přišli na to, že tento čaj se dá kouřit. Od toho dne si rozdělili službu, podle níž se střídali u lékaře a nosili od něho sáček prsního čaje. I když byla tato „služba“ prováděna nepravdělně, doktor se to nějakým způsobem dověděl, jak s čajem nakládáme a idyla kouření skončila.“ Vzpomínka Oldřicha Hrudíka, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti, 1. díl, s. 86-87.

¹⁷⁸⁷ „Právě dnes mi ten kamarád, jak se od nás odstěhoval, přinesl 2 balíčky kvasnic. Dal jsem mu 20 cigaret a housku.“ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 3. 4. 1943.

¹⁷⁸⁸ „Chodila jsem Francouzům dělat hlavy. Dostala jsem od nich nějakou cigaretu a pak jsme to třeba směňovaly za šaty.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 8.

¹⁷⁸⁹ „Měli jsme normální pracovní šaty. Takové, jako se nosí.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 3. „Jako pracovní oděv jsme měli normální modré montérky.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 7. „Tam mě potom dali do takového velkoobchodního skladu. Dali mi kalhoty, bundu asi po nějakém armádním nebožtíkovi. To já nevím, co to bylo. Tak v tom sem chodil do práce. A jinak nic.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 3.

¹⁷⁹⁰ „To byly kopřivy, (...) kopřivák, z kopřiv látka. No jako normální montérky.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 4.

¹⁷⁹¹ „Dostal jsem černý klotový pracovní plášť. Bylo to na poukaz. Stálo to asi dvanáct marek.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 8.

nuceni pracovat v šatech, ve kterých přijeli.¹⁷⁹² Kdo pracoval v civilu, snažil se pro tuto činnost vyhradit si ty nejhorší šaty.¹⁷⁹³

Pracovní oděvy se odlišovaly podle činnosti, kterou lidé v podnicích vykonávali. U některých povolání bylo se třeba více chránit než u jiných.¹⁷⁹⁴

Jiná situace panovala u lidí, kteří byli nasazeni do polovojenských organizací. Ti dostali obarvené uniformy po poražených armádách a museli se navíc k tomu ještě podřídít tuhé vojenské disciplíně.¹⁷⁹⁵ Doplnuji, že příslušníci těchto organizací bývali vybavováni dvěma uniformami – jednou vycházkovou a druhou

---

¹⁷⁹² „Měly jsme jenom to svoje.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Nováčkovou (rozenou Šimonovou) ze dne 20. 4. 2004, s. 2. „Pracovní oděv tvořily svršky, které jsme si přivezli z domova. Byly to takové odložené šatstvo. Doma byl takový kratší odložený hubertus po tatínkovi. Ten mi tam dobře sloužil. Na něj jsem ještě navlékl nepromokavý gumák, který udržel teplo. A tím jsem se zahřál. Šaty jsme od nich vůbec nevyfasovali. A ty dřeváky jsme si museli koupit. Ty jsme si koupili.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 8. „V čem jsme odjeli, v tom jsme pracovali. Jeden lepší oblek jsme si vezli s sebou, abychom mohli chodit po městě trochu slušně oblečení.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 4. „Dělal jsem v tom, v čem jsem přijel. Na dílně, kde se fasovaly montérky, jsem nedělal. Když jsem potom vyhořel, tak jsem neměl prakticky nic na převlečení.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 4.

¹⁷⁹³ „To jsme měli z domova, přiděl jsme samozřejmě žádný nedostali. Ty nejhorší hadry, co se doma „dodělávaly“, tzv. „flekované“. Tak to jsme měli jako pracovní oděv. Vlakem jsme tam jeli v normálních všedních šatech nebo nějakých svátečních. A do práce jsme chodili v tom nejhorším, co jsme měli.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 6.

¹⁷⁹⁴ „Zvláštní pracovní oděv jsme neměly. Měly jsme zástěry. (...) Normální civil. Ale ty, které dělaly u ovoce ve várně, měly bílé pláště. My měly jen zástěry.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 6.

¹⁷⁹⁵ „Dostali jsme hnědé uniformy a civilní oblečení jsme museli poslat domů. Od té chvíle jsme byli pod dozorem a naši činnost řídili vojáci Wehrmachtu. Vše bylo na povel, od budičku do večerky. Vstávání, nástupy k rozdělování stravy, úklid rajónů a světnic, odchod do zaměstnání. Po příchodu z práce nástupy s přepočítáváním, cvičení pořadových, ochrana budov při náletu, poučení, přednášky, tresty i odpočinek. To vše probíhalo denně a bylo provázeno kvůli vedení kompanie (roty – pozn. T. K.) a řvaním vojáků.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 8. „I uniforma mohla vyvolat údiv několika žen a dětí, jež se shromáždily u plotu, oddělujícího dolní část dvorku od ulice, kdyby na ni nebyly už zvyklé. Byla to pasent blůza, připomínající minulé století, nápadně zelená, s vysokým stojatým límcem, bez postranních kapes a bez výložek, vůbec se k ní nehodící šedomodrá čapka s pestrobarevným emblémem vpředu a žlutohnědé rajtky zužující se do půllitrů. V blůze by znalec poznal součást holandské vojenské uniformy a správně by usoudil, že pochází z válečné kořisti.“ L. JOHANIS, Šestý útvar, s. 10.

pracovní.¹⁷⁹⁶ Před uniformou měli Němci úctu, ve Třetí říši totiž platilo, že šaty a obzvlášť uniforma dělají člověka.¹⁷⁹⁷ Nasazenci, kteří obdrželi klasické německé helmy, byli rádi, že nebyli „pocteni“ nošením německého označení včetně hákového kříže.¹⁷⁹⁸

Už jsem se několikrát zmínil o tom, že někteří cizinci museli v Říši nosit potupné označení. To se týkalo hlavně Poláků a ostarbeiterů. I přesto, že norma označování byla závazná, existovaly drobné regionální odchylky. Zabývat se jimi je však badatelsky navýsost náročné. Proto uvedu jen pár drobností, které jsem zjistil při rozhovorech s pamětníky.

---

¹⁷⁹⁶ „Dostali jsme dvě uniformy. Jednu vycházkovou hnědou a jednu pracovní zelenou. Tušení dostávalo jasnější obrysy. Hnědá uniforma na vycházku, to byly staré německé uniformy, některé byly prostrálené, jiné potřhané a na některých byla ještě krev. Zelené pracovní uniformy měly většinou značky belgické armády. K tomu jsme dostali pláštěnky ze stanových dílců a pláště. Byly součástí vojenské výstroje, kterou Říše nakradla u armád jiných zemí. Pláštěnku jsem měl holandskou a plášť francouzský. Také na nich byly vidět zbytky označení.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 21.

¹⁷⁹⁷ „Řidičem sanitky byl se mnou stejně starý Nor BÖRGESÖN od Osla. Jednoho zimního dne nám doktor sdělil, že máme jet napřed sami naší sanitkou, vybavenou zubní stanicí, do tábora pod krycím názvem „KM 85“, že za námi přijede později s nějakým nákladním autem. V autě zanechal kabát a čepici. Toho si povšiml nejdřív ostrážitý řidič Börgesön a tak mě navedl, abych se převlékl do jeho parádní uniformy, aby byla nějaká legrace a cesta nám lépe ubíhala.... Ostatně mě nemusel dlouho přesvědčovat. Jako mávnutím kouzelného proutku se stal ze mne Haupttruppführer. (důstojnická hodnost v Todtově organizaci odpovídající armádnímu poručíkovi. – pozn. T. K.) Na výložkách samé zlato, až zrak přecházel. Lidičky, přál bych vám vidět to „tóčo“, jak vedoucí pochodujících útvarů Wehrmachtu už z dálky zvedali ruce k nacistickému pozdravu!!“ K. JIRGL, Sanitka, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazeni IV, s. 39-40. „V hospodě „U Kazdů“, kde se mělo divadlo hrát, stáli u vchodu dva příslušníci Wekrschutzu (kluci ze Smidar) a hlučně mě zdravili. Srazili podpatky a zvedli pravice. Čistě po germánsky. „Vy volové,“ ulevil jsem si. „Was hast du gesagt?“ hned se ptali. „Ich bin kein Ofizier,“ řekl jsem jim. „Was bist du?“ ptali se dál. „Ich bin Tschechische Arbeiter – Dienstferpflichte,“ odpověděl jsem a teprve jsem si uvědomil, že jsem vlastně v Čechách a mluvím s nimi německy. Opakoval jsem jim to tedy česky: „Nejsem žádnéj oficír. Jsem českej dělník, kterej se dostal k organizaci (L). S tou němčinou jsem se před kluky z Vinar trochu vytáhl. „Freiwilliger?“ ptali se dál? „Hovnofrajviliš!“ odpověděl jsem jim. Dost je to zarazilo. Čekali asi, že když jsem v uniformě, budu velebit Velkoněmecko.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 101-102.

¹⁷⁹⁸ „Pečlivě nám tehdy na nich zamalovali výsostné státní znaky, aby si snad omylem někdo nemyslel, že jsme taky Němci. Pochopitelně jsme byli rádi. Hakenkrajc na přilbě by nebyla žádná paráda!“ L. LANDIŠ – F. HORA, Ohnivý koberec nad Hamburkem, s. 37.

V ojedinělých případech byli označeni i Češi! Někde nosili písmeno „T“¹⁷⁹⁹, jinde nosili zase „A“ jako *ausländer*, čili cizinec.¹⁸⁰⁰ Ve většině případů nebyli lidé označeni podle příslušnosti k národnosti, nýbrž dle příslušnosti k určitému továrnímu oddělení.¹⁸⁰¹ Nemůžeme se však nijak divit tomu, když někdo označení podle typu oddělení (které mimochodem mělo sloužit i při identifikaci mrtvého těla po náletu) považoval omylem za odznak *auslendra*.¹⁸⁰²

Něteří uniformovaní nasazenci byli označeni protektorátními symboly – například příslušníci *Luftschutzu* či policisté z nasazených praporů.¹⁸⁰³ Jak vysvítá z osobních svědectví, toto označování nebylo třeba u pracovních praporů ničím

---

¹⁷⁹⁹ „*Ti chlapci, co pracovali přímo v těch dílnách, které jsme přestavovali, které byly na opravu lokomotiv, ti nosili na pracovním oděvu a fasovali nějaké montérky a na tom nosili „téčko“. Žluté „téčko“. Černé „T“ na žlutém podkladu. Tady našité. Ale oni to asi nijak moc nedodržovali. Poláci nosili to „péčko“ na takovém kosočtverci. Samozřejmě Rusové byli označeni.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 8.

¹⁸⁰⁰ „*Tam nás jako „auslendry“ ihned označovali červenými nášivkami se žlutým A, čímž jsme na sebe poutaly pozornost malých Němců, kteří po nás házeli bláto a kamení.*“ J. ŠTASTNÁ, *Se střepinou v těle*, in: C. MOTL (ed.), *Byli jsme totálně nasazeni I*, s. 3. „*Na montérkách jsme byli označeni odznaky „Auslendr“, abychom byli lépe k rozeznání.*“ Vzpomínka K. K. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 27/03, s. 11.

¹⁸⁰¹ „*Dostali jsme montérky. (...) Běžné. Na ně se vždy připínal odznáček oddělení. (...) My Češi ne. Nebyli jsme. Ale Poláci měli „P“, lidé z východu měli „Ost“ – ruští zajatci. My jsme označení neměli.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 6. „*Jednotlivé národnosti se nesměly stýkat. Pro přehled při jejich styku v závodě byli všichni označeni. Francouzi měli červené štítky, Češi žluté, Poláci měli na ošacení našité žluté čtverce s písmenem „P“, Ukrajinci měli tyto čtverce větší a označeny písmenem „OST“.*“ Vzpomínka J. L. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 17/98, s. 6.

¹⁸⁰² „*Po několika dnech jsme byly konečně rozmístěny. Dostaly jsme průkazy a černé kulaté odznaky s čísly, kterými jsme byly puncovány na „auslændery“. Rakušané nosili odznaky stejné, ale červené. Patrně byli rovněž auslændery, ovšem ve vlastní zemi.*“ S. ZVĚŘINOVÁ, *Devatenáct nám bylo pryč*, s. 31.

¹⁸⁰³ „*Dvířka se otevřela a ven vyskočil mladý příslušník Luftschutzu se stejným znakem na čepici jako jsme měli my, dvěma českými lvíčky a dvěma moravskými orlicemi, seřazenými šachovitě do čtverce. Státním znakem tak zvaného Protektorátu Čechy a Morava. (Ó jak nám tento protektorátní znak připomíná nejnovější znak České republiky! Pouze jedna z moravských orlic byla nahrazena orlicí slezskou!)* L. LANDIŠ – F. HORA, *Ohnivý koberec nad Hamburkem*, s. 57. Podotýkám, že oba výše uvedené znaky jsou heraldicky správné, což se nedalo ovšem rozhodně říci o malém prvorepublikovém státním znaku ani o husitské pavěze z období ČSSR.

normované, a to ani v rámci téhož praporu. Například příslušníci jedné rotы pracovního praporu L 13 po zjištění, že jiná rota má vlastní znaky, chtěli získat také takové označení. Museli pak do svého označení dokonce investovat, protože nechtěli být zaměňováni za válečné zajatce.¹⁸⁰⁴ Pro mne osobně je záhadou označování Čechů u Todtovy organizace. Jelikož jsem k této problematice našel jen velmi málo kusých zdrojů, musím bohužel otázky vztahující se k tomuto tématu nechat bez odpovědi.

Lidé v protektorátu si mohli udělat komplexní obrázek o tom, v jakých šatech chodí Češi v „rajchu“ teprve až tehdy, když se domů začaly vracet velké skupiny nuceně nasazených. Jednou z prvních skupin, která se vrátila jako celek, byli studenti průmyslových škol nasazených do Technische Nothilfe.¹⁸⁰⁵

Válečné době odpovídala i kvalita materiálů, ze kterých se vyráběly šaty, a to pochopitelně i ty civilní. Jednou takovou náhražkovou surovinou byla kopřiva. Podle svědectví pamětníků oděvy z kopřivové látky na těle štípaly.¹⁸⁰⁶

Šaty se za války vyráběly také z celulózy – někteří čeští nasazenci pracovali v továrnách na jejich výrobu. Jedna taková továrna se nacházela v rakouském Lanzingu.¹⁸⁰⁷

---

¹⁸⁰⁴ „Až dosud jsme chodili na vycházku v hnědých obarvených uniformách, bez nárameníků a bez označení. Dověděli jsme se, že do Mainzu přijela 2. kompanie našich kluků (Arb. Batl. /L/ 13). Jménem naší kompanie zašli kluci za Feldwebelem (hodnost odpovídající zhruba hodnosti českého rotmistra – pozn. T. K.), že by chtěli nějaké označení a na čepici kokardu, jako mají kluci od dvojky. Takhle stále vypadáme jako zajatci. On s tím souhlasil. Zaplatili jsme každý 1,5 RM. Kluci z dílen seženou červenobilou kokardu na čepici a na ramena označení L 13. Krejčí připraví nárameníky a přišijou nám je na blůzy.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 73.

¹⁸⁰⁵ „Nechali nám na cestu jen ty špinavé a potrhané pracovní šaty. Do Prahy jsme přijeli zarostlí, špinaví a zde pak budili zaslouženou pozornost Pražanů. Ale co, byli jsme doma a na vše co bylo za námi postupně zapomínali.“ Vzpomínka L. C. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 26/03, s. 10.

¹⁸⁰⁶ „Když jsem potřeboval kalhoty, tak mi je koupili. Byla to látka z kopřiv. Štípalo to. V tom jsem musel chodit.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 3.

¹⁸⁰⁷ „Slyšeli jste, že se dají dělat šaty ze dřeva? Ano, to se právě dělalo v naší továrně. Rozvařilo se dřevo na kaši, z té vyrobilo vlákno, které se stříhalo a sušilo až z toho byla vlákna, jakási příze. Byla to náhražka surovin, které už Němci za války nemohli nikde sehnat.“ Vzpomínka Vladimíra Valíčka. Českobudějovické listy ze dne 10. 12. 2002, s. 13.

Nasazenci neměli dostatek ošacení, a proto se snažili udržovat ve slušném stavu to stávající. To pochopitelně probíhalo v jejich volném čase, když se vrátili z práce na místo ubytování.¹⁸⁰⁸

Velký problém s ošacením měly české ženy. Měly nedostatek civilních oděvů, a proto, když chtěly vypadat co nejatraktivněji, musely jim nějakým dílem ošacení vypomoci kamarádky. Dívka pak šla třeba na procházku po městě oděná v šatstvu několika svých přítelkyň.¹⁸⁰⁹

Ale i chlapi museli mnohdy kombinovat různé části svého oděvu, jelikož jich také neměli nadbytek.¹⁸¹⁰

Protože byl nedostatek oděvů, snažily se nuceně nasazené v rámci omezených válečných možností ušít si oděvy samy.¹⁸¹¹

Někteří Češi cítili potřebu nějakým způsobem demonstrovat přináležitost k českému etniku a proto se sami označovali národními (respektive protektorátními) symboly.¹⁸¹² Byla to jistá demonstrace sounáležitosti s lidmi označenými „P“ nebo „OST“ a také snaha dát najevo Němcům svou národnost.

---

¹⁸⁰⁸ „V továrně jsme byly dvanáct hodin denně, péče o šatstvo, kterého bylo málo, a proto se stále spravovalo, pralo a žehlilo.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 44.

¹⁸⁰⁹ „Měly jsme jenom sukně. Měla jsem takovou, kterou mi ušila sestra i přesto, že nebyla švadlena. Takovou bundičku do pasu, jedny letní šaty. To nejnnutnější. Komplet šaty jsem tam měla akorát jedny letní. Nějakou kostkatou sukni. Třeba sukně jsme si půjčovaly navzájem. Takhle jsme si vypomáhaly, když jsme třeba chtěly jít na procházku městem. Někam se projít. Jedna jí půjčila blůzu, druhá boty. Takhle jsme si pomáhaly navzájem. Na nějakou parádu nebylo ani pomyslení.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 6.

¹⁸¹⁰ „Mám dojem, že jsem různě kombinoval dvoje kalhoty. Kabát jsem měl jenom jeden. V létě se chodilo většinou v kalhotách. V zimě byl kabát – zimák. Asi jeden a půl. Celé dva obleky jsem neměl.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 7.

¹⁸¹¹ „Šily jsme si prádlo, protože to za války nebylo k dostání. Sháněly jsme nitě. Co se dalo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 11.

¹⁸¹² „Na nás, kteří jsme dělali na stavbě, to nechtěli. Žádné oděvy jsme nefasovali. Ale záměrně jsme nosili na civilních šatech naši vlaječku. Nosili jsme ji na rukávu. Nebyla to přirozeně československá, ale ta protektorátní. Bílá, červená a modrá.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 8.

Někteří si po čase označení zase odňali. Co pro ně bylo uctívaným symbolem, působilo na ostatní jako stigma.¹⁸¹³

Někteří nasazenci posílali prádlo na vyprání domů (nebo žádali rodinu, aby jim třeba zaslala nějaký nový oděv)¹⁸¹⁴, jiní si ho prali sami a další skupina si ho nechala prát třeba od Ukrajinek, kterým za to pak jako odměnu dávali tolik žádané jídlo.¹⁸¹⁵

Cizinci pracující v Říši neměli nárok na odběrní poukázky na ošacení, které vydávaly hospodářské úřady. Dostávali pouze čtvrtletní poukázky na šicí potřeby. Tento kurz byl sice zmírněn v roce 1942, ale vzhledem k tomu, že absolutní přednost měli Němci, na nuceně nasazené toho mnoho nezbyvalo.¹⁸¹⁶ Nasazenci navíc museli dokazovat opotřebení svého ošacení.¹⁸¹⁷

---

¹⁸¹³ „Kolik smutných karavan Rusů jsem viděl kráčet za ranní tmy v Berlíně do práce. Byli obuti všichni v hrubých dřevácích a také jejich oblečení bylo špatné. Vpředu i na konci průvodu nesl kdosi červenou lucernu. Poláci opět byli nuceni nosit na kabátech označení v podobě písmene P na žlutém podkladě. Také jiné národy měly své označení. Když to viděli někteří z českých hochů, chtěli je napodobit. Napsali si domů o látkové odznaky s českým lvem a přišli si je na rukáv. Ale hned po první vycházce je zase odpárali. Někteří lidé v tom viděli něco trestaneckého, něco, co se musí nosit. To, co pro nás bylo drahým znamením, to bylo pro jiné znamením nižší rasy.“ A. ODVÁRKA, *Zakázaná kniha*, s. 10-11.

¹⁸¹⁴ „Jen ještě ten kabát a jestli snad koupíš nějaké šaty (kalhoty) nebo pošlete ty černé a poposad' a trochu vyper límec.“ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 13. 2. 1943. „Co mohli rodiče dát, tak dali. Co ale mohli poslat, když byl lístkový systém, všechno na přiděl? Hlavně že maminka vyprala aspoň prádlo.“ Vzpomínka Vladimíra Kroužka, in: J. HAVLÍKOVÁ – L. VONDRYSKOVÁ (edd.), *Místo určení: Sársko*, s. 46.

¹⁸¹⁵ „A to prádlo nám praly Ukrajinky. Jednou za 14 dní přišly Ukrajinky a praly nám prádlo. My jsme zase nakrmili Ukrajinky, protože tam byla taková kuchyňka, kde se dalo leccos uvařit. Takže když jsme něco uvařili nebo upekli, tak Ukrajinky byly šťastné, že dostaly jídlo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 4.

¹⁸¹⁶ M. SPOERER, *Nucené práce pod hákovým křížem*, s. 137-138.

¹⁸¹⁷ „Již při prvním příjezdu do Stuttgartu mi padl do oka všudypřítomný symbol nacistické moci – hakenkrajc a různá hesla, z nichž převládalo *Kraft durch Freude – KdF – síla radosti*. Tento symbol a toto motto bylo všude. Na vlajkách, na tramvajích, na vidličkách, na ubrusech, na lokomotivách, na hřebenech. Síla z radosti či radostí byla připomínána v parcích, na koupališti, samozřejmě v novinách a na všem, co připomínalo rekreaci. Éra německého fašismu korunovala toto heslo jako znak sociálního pokroku a vrcholem měl být automobil do každé německé rodiny, ovšem KdF. Již krátce před válkou byl tento vůz zkonstruován, ale válka měla přednost, a tak na jeho podvozku byla vojensky použitelná karoserie. I pro možnost použití tohoto vozidla jako plavidla. U tohoto vozidla byl později po válce změněn název vozu: síla z radosti – KdF – na Volkswagen a v „broukové podobě“ se

Ani obuv nebyla za války moc kvalitní. Vyráběly se boty, které měly dřevěné podrážky.¹⁸¹⁸ Chůze v nich nebyla nic příjemného, někdy si člověk musel vypomoci tím, že si do nich vzal několikery ponožky.¹⁸¹⁹ Opravdu dobré boty měli ti, kteří je ke své práci nezbytně potřebovali.¹⁸²⁰

Pohyb v dřevácích byl velice náročný a obtížný. Špatně se v nich utíkalo před náletem nebo i kdyby se dotyčný rozhodl k útěku domů, nebylo by to v těchto botách právě jednoduché.¹⁸²¹

---

nejméně 2 desetiletí vyráběl. Když jsem tehdy přistál v Německu a přivedl jednou řeč na toto všudypřítomné heslo, sami Němci mi vyprávěli, že se stalo, že totální nasazenec, dle líčení Francouz či Čech, byl okraden o textilní lístky, a tak se dostavil na zásobovací úřad – Versorgungsamt, a žádal o mimořádný poukaz na trenýrky. V podobných případech bývalo běžné dokazovat potřebnost odevzdáním opotřebovaného k nepoužitelnosti. S tímto požadavkem se dotyčný také setkal. Ale nezaváhal, na úřadě samém spustil kalhoty a když úředník viděl, že z jeho trenýrek již zbýval jen jakýsi pás s cáry, které tvořily jen obrysy nohavic, poukaz vystavil. Úředník si ovšem neodpustil kárající poznámku, že ty trenýrky musel nosit nejméně 10 let, ale uznal uvědoměle žadatelovu odpověď, že ty trenýrky vzaly za své jen za dobu od jeho příjezdu do Německa, tj. za necelé 4 měsíce a to hinten durch Kraft und vorne durch Freude = vzadu silou, vpředu radostí...“ O. RYDLO, Haidle und Maier ve Stuttgartu, 2. díl. <http://www.senio.cz/index.php?w=art&id=69&rub=43&s> ze dne 17. 7. 2005.

¹⁸¹⁸ „Na nohou jsme nosily dřeváky. Navrchu byly plátěné a vespod měly dřevěné podrážky. Byly takové nakrojené, aby se v tom dalo chodit. Jinak jsme bohužel neměly nic. Byla to bída.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 4.

¹⁸¹⁹ „Chodil jsem samozřejmě pěšky. Naučil jsem se chodit v dřevácích. Podešev, tedy ten spodek byl dřevěný. Trošičku to bylo opracované do podoby té nohy a mělo to ten kryt z pytloviny. Bylo to olemované kůží. Já jsem se v tom naučil chodit. Nazouval jsem si do toho několikery ponožky. Bylo v tom tepleji než v nějakých botách. Boty bych tam býval zničil v tom marastu a v tom betonu za týden. Naučili jsme se v tom lézt jako opice po žebřících.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 8.

¹⁸²⁰ „My měli štěstí, protože jsme byli vedeni jako údržbáři, že jsme měli gumovou podrážku. Vysoké boty s gumovou podrážkou. Jinak tam měli dřevěné, co nelezli po výškách nebo tak, tak tam měli dřevěnou podrážku.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 4.

¹⁸²¹ „Jednalo se o válečné výrobky, o boty s dřevěnou podešví. Tyto boty (dřeváky) sestávaly z bukové, dva centimetry silné podrážky, zhotovené v jednom celku, na níž byla hřebíky uchycena umělá kůže, obvykle kombinovaná se silnější látkou, uzpůsobená tvaru nohy. Vzhledem k tomu, že podrážka byla zhotovena z jednoho kusu dřeva, byla chůze – natož útěk, velmi nepohodlný. Připomínalo to chůzi na bruslích. Třeba však podotknout, že nové boty sehnat bylo nad tehdejší poměry.“ O. HRUDÍK, Závod se smrtí, in: C. MOTL (ed.), Byli jsme totálně nasazeni I, s. 8.

Někteří lidé ale žádnou obuv nevyfasovali vůbec a byli odsouzeni k existenci v jedněch botách. Pomoci si museli sami.¹⁸²²

Volný čas, kultura, zábava a sport

„Nějaký filuta poslal Moravcovi tento návrh na týdenní repertoary her pro Národní divadlo:

Pondělí – Miláček žen, v hlav. roli Goering

Úterý – Kulhavý ďábel, v hlav. roli Goebels

Středa – Nezlobte dědečka, v hlav. roli Hácha

Čtvrtek – Idiot, v hlav. roli Moravec

Pátek – Vrah jsem já, v hlav. roli Hitler

Sobota – Pes baskervilský, v hlav. roli Himmler

Neděle – Přijdu hned, v hlav. roli Stalin“¹⁸²³

Mohlo by se zdát, že se nyní dostáváme k oddechovému tématu, leč tomu tak úplně přesně není. Volný čas přímo i nepřímo ovlivňovalo několik důležitých faktorů.

Co se týče využívání volného času, byli na tom Češi také podstatně lépe než dělníci z východu. Ty nutila zoufalá vyživovací situace k tomu, aby i ve volném času pracovali a zajistili si tím přežití. Ostarbeiteři odcházeli ve volných chvílích do zemědělství, kde byly šance, že se o něco lépe nasytí. O nějaké zábavě nebo rozptýlení nemohla být v jejich případě ani řeč.¹⁸²⁴ Čeští nasazenci na tom byli lépe, ale i u nich byla jistá omezení, co se týká aktivního trávení volného času.

Je neustále třeba mít na paměti, že samotný volný čas omezovala pracovní doba a případné dojíždění za prací.¹⁸²⁵ Kdo pracoval téměř každý den mnoho

---

¹⁸²² „Po uzavření vysokých škol přijelo k nám několik studentů. Měli jen polobotky. Nohy si museli ovázat hadry.“ Ze záznamů B. Slabého, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti, 1. díl, s. 46.

¹⁸²³ O. ROSENBERG (ed.), Od ucha k uchu, s. 38.

¹⁸²⁴ M. SPOERER, Nucené práce pod hákovým křížem, s. 193.

¹⁸²⁵ „Francouzským a českým obyvatelům lágru bylo povoleno opouštět tábor bez německého dohledu v jejich volném čase. Tento volný čas však vzhledem k délce pracovní doby a časově náročnému dojíždění za prací prakticky neexistoval. Hůře na tom byli tzv. „Ostarbeiteři“, přičemž jim byla při každé příležitosti dávana najevo jejich podřadná rasa.“ Vzpomínka na

hodin, šel po příchodu na lágr nejraději spát.¹⁸²⁶ O nějakém výrazném aktivním odpočinku nemohla být tady vůbec řeč.¹⁸²⁷

Lidé se ale snažili přesto ve volných chvílích odreagovat. Je pozoruhodné, že někteří nasazenci dokázali smysluplně využít pro svůj volný čas poměrně krátkou přestávku na oběd.¹⁸²⁸

Nordhausen. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 26/03, s. 5.

¹⁸²⁶ „*Jak sladce chutná spánek po celodenní dřině. Ráno pak nanovo a tak to jde den po dni, týden za týdnem, vyjímaje neděle, kdy spánek trvá déle a důkladně čistíme světnice.*“ A. VODÁČEK, Život v táboře, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazeni IV, s. 18.

¹⁸²⁷ „*Volného času tam bylo málo. Většinou se dělalo těch deset hodin, to znamená od slunka do slunka. A pak se shánělo jídlo.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 15. „*V zimě žádný nebyl, protože byla brzo tma. Tak v létě, to jsme dřepěli, kecali nebo hráli karty. Jiného nebylo. (...) Noviny jsme neměli, knížky taky žádné. (...) Takže jak říkám, člověk dělal dvanáctky, tak v noci spal. A ten večer utekl jako voda.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 8. „*Volného času bylo málo – pracovalo se 6 dní v týdnu, tedy i v sobotu, denní směna od 6 do 18 hodin, kdy nastupovala směna noční – též 12 hodin, tj. do 6 hod. ráno. Neděle byly volné.*“ K. JELÍNEK, Jak jsme trávili volný čas, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazeni IV, s. 14.

¹⁸²⁸ „*Naším fyzickým osvěžením byla půlhodinová polední přestávka. Co všechno se v ní stačilo stihnout! Nastartované, s příborem v ruce, stály jsme v poledne u výdejního okénka. Oběd nám trval přesně deset minut s přináškou i odnáškou. Pak hned ven mezi baráky k volejbalové síti. Považte, celou čtvrt hodinu se mohla hrát odbíjená! Pořádaly se celé turnaje na pokračování mezi jednotlivými odděleními, nebo ausländři versus domácí. Při hře nebylo žádné zdlouhavé domlouvání ani rozčilování. Jen se soustředěně hrálo. Zahozené míče nám ochotné ruce diváků hned vracely do hry, a tak jsme stačily odehrát vždy kousek utkání. Po uplynutí polední přestávky se vždy pečlivě zaznamenal stav zápasu a postavení hráčů a druhý den jsme ve hře pokračovaly. Nemožně napjatá atmosféra nastala, když se třeba „kafe“ (Sportovní slangový výraz pro rozhodující míč posledního setu v odbíjené při několikeré výměně podání. – pozn. T. K.) hrálo několik dní! To byly nervy! V horkém létě jsme oblíbenou hru zaměnily za „koupání“. Hned za branou továrny byl velký rybník – snad protipožární. Před polední přestávkou jsme si na WC oblékly plavky pod šaty a po jídle jsme letěly k vodě. Proti zdravotním zásadám jsme stačily zaplavat s plným žaludkem deset temp tam a deset zpět. Přes mokré plavky rychle šaty, úprkem do budovy a na vteřinu včas dosednout za pracovní stůl. Voda z nás odkapávala a tvořila loužičky u nohou. Ve zmáčených šatech vynikly některé naše tělesné partie, zvláště zadní k obveselení ostatního osazenstva. Teprve po pěti minutách, když jsme přesně na vteřinu stihly začátek pracovní doby, jsme se zase mohly zvednout a dojít se na WC převléknout.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 44-45.*

Většina lidí si ve volném čase opatřovala nedostatkové potraviny. Ale nutno přiznat, že alespoň trochu volného času měl zpočátku každý.¹⁸²⁹ Dalším faktorem, který bránil plnému využití volného času byla především letecká válka a její následky.¹⁸³⁰ V každodenní realitě bombardovacích náletů si každý hleděl zachránit vlastní život. Na nějaké odreagování se v krytu nebylo žádné pomýšlení.

Do volného času zasahovali samozřejmě i nacisté. Např. po kapitulaci německé 6. armády u Stalingradu koncem ledna 1943 nařídil ministr lidové osvěty a propagandy Goebbels uzavření všech divadel, biografů, varietních a podobných zábavných podniků, a to se s okamžitou platností až do 6. února 1943. Protektorátní úřady oznámily, že se tento zákaz samozřejmě vztahuje také na území Čech a Moravy.¹⁸³¹

Na pořadu dne byla totální mobilizace všech sil společnosti pro válku, která se pochopitelně odrazila v ještě větším omezení kulturního života i v protektorátu. V provozu byla jen kina, zakazovaly se výstavy, literární večery, divadelní a kabaretní představení.¹⁸³²

Skoro se zdá, že jediným opravdovým volným časem byla doba spánku, případně doba těsně před usnutím, kdy si nasazenci vyprávěli různé historky, zvláště hoši, kteří dávali k dobru nějaké ty „bohatýrské“ a rádoby silácké historky. To se samozřejmě dělo i běžně, nejen před spánkem.¹⁸³³

---

¹⁸²⁹ „Volný čas byl. První starostí bylo se najíst. Hlavně v neděli. Chod hospod byl narušený, protože byly bombardované.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 14.

¹⁸³⁰ „Když bylo trochu volna, chodili jsme se vykoupat do takového jezírka. Ale to bylo tak jednou za čas. V neděli nás většinou sebrali a šli jsme odklízet trosky po bombardování.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 7.

¹⁸³¹ J. GEBHART – J. KUKLÍK, Dramatické i všední dny protektorátu, s. 254.

¹⁸³² J. DOLEŽAL, Česká kultura za protektorátu, s. 27.

¹⁸³³ „Večerka je vždy v 10 hodin. Musíme se včas umýt, vyčistit zuby, urovnat uniformu na stoličku k posteli a ve 22 hodin už být pod dekou. Každý den to kontroluje voják, který má službu. Přitom obejde postele, jestli jsou všichni doma. V soboru a v neděli je to mírnější. Když se zhasne, ležíme a povídáme. Zvláště zpočátku bylo to povídání delší a často voják otevřel dveře a napomínal nás, nebo když jsme byli moc hluční, zakřičel „Ruhe!“. Vzpomíná se na domov, povídá se o práci a co se kde přihodilo, co říkají Němci, ale hodně o holkách a o ženských vůbec. Někteří kluci vyprávějí příběhy až neuvěřitelné, co se ženami prožili. Ti starší, ženáci, na toto téma moc nemluví. Občas ty povídavé usadí, nebo jim řeknou: „Kecáš!“. My mladší a nezkušení se chceme dovědět něco z praxe a ze zkušeností od těch

Velmi problematické bylo trávení volného času ve frontových oblastech, kde nasazenci podléhali stálému přímému vojenskému dozoru a nemohli se svobodně pohybovat.¹⁸³⁴

Některé lágry ležely daleko za městem, což nedávalo nasazencům prostor k tomu, aby se vůbec mohli podívat do města. Trávení volného času se tak mnohde redukovalo pouze na samotný ubytovací lágr.¹⁸³⁵ Nasazenci žijící ve městech měli tedy daleko víc možností.¹⁸³⁶ Mohli se jít podívat třeba na takovou „atrakci“, jakou bezpochyby byl „vůdce“, když se jim naskytla možnost.¹⁸³⁷

---

starších. Oni si však dělají legraci, nebo nás odbývají. Této části debat se říká „kundologie“. L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 54-55. *„Jednou jsme se tam sešli v partě asi 15 jednadvacátníků a návrh, že se zajde na víno a s dívčí společností, byl nejen samozřejmý, ale i toužený. Jenže tenkrát víno bylo, dámská společnost ne. Padl návrh, skoro nadšeně přijatý, že hezky dokolečkadokola bude každý vyprávět, jak poprvé miloval a jak to bylo veselé. Ale ku podivu jeden příběh za druhým vyzněl jen jako krásné vzpomínky na milované osobnosti i touha po domově. Náladu měl pozdvihnout druhý návrh. Referovat o posledním milování. Ale ani tato „runda“ nevyzněla humoristicky. Toho snad očekávání erotiky s ženami, jejichž muži byli na frontě, bylo pramálo. Převládala navazovaná přátelství s totálně nasazenými dívkami nejen z protektorátu – již tam byl 24. ročník – ale také s Belgičankami, Francouzskými, Holanďankami, Dánkami a podobně. Někteří se setkali s jakousi erotickou vstřícností německých žen s cílenou snahou vylepšit geneticky své potomstvo.“* O. RYDLO, Haidle und Maier ve Stuttgartu, 1. díl.

<http://www.senio.cz/index.php?w=art&id=85&rub=43&s> ze dne 17. 7. 2005.

¹⁸³⁴ „Pohybovat jsme se samostatně nesměli, neboť všude byly vojenské hlídky a kdo neznal parole (heslo), hrozilo mu zastřelení. Stejně ale nebylo kam a kdy.“ J. SMUTNÝ, Vzpomínka na Finsko a Norsko, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazeni IV, s. 44.

¹⁸³⁵ „V Leibnitzu to bylo v lesích a horách. (...) Do města to bylo daleko. To víte, ty lágry byly většinou na konci města.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 11. „Byli jsme mimo město. Prakticky nic tam nebylo. Do města to bylo takových šest kilometrů. Místní doprava tam nebyla.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 8.

¹⁸³⁶ „Mohl jsem jít do kina. Když jsem chtěl jít do kina, tak jsme mohli jít do kina. Protože tenkrát v tom Bernburgu byly asi tři biografy. Divadlo tam nebylo, takže jsme nechodili. Tak jedině to kino. To byla jediná zábava. Nebo v neděli jsme se mohli jít podívat, jak hrají kopanou.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 5. „Volný čas jsme trávili dobře. Měli jsme přístup všude. Po zaměstnání jsem byl někdy doma na lágru, nebo jsem se sebral a šel do města. Skoro denně jsem procházel Braniborskou branou a chodil po Unter den Linden. Pod lipami, jak říkali. Navštěvovali jsme různé památky, pokud ještě stály.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 13. „V neděli jsme byli 4 hoši v zoolog. zahradě. Hezké je to, ale byla velká zima, pořád tu mrzne, mírně, ale s větrem.“ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem

Podívejme se nyní na to, jak se trávil volný čas v ubytovacích lágrech v Říši. Největší část nuceně nasazených trávila volný čas na lágru se svými nejlepšími přáteli.¹⁸³⁸ Společně pak s notnou dávkou nostalgie vzpomínali na domov, předčítali si z dopisů apod.¹⁸³⁹ Jiní jedinci preferovali samotu, protože chtěli být se svým žalem a steskem po domově sami.¹⁸⁴⁰

Ovšem, to byly činnosti, které nevyžadovaly nějakou speciální přípravu. Velká část nasazenců se snažila i leccos hodnotného vytvořit. Na řadu přišlo třeba malování.¹⁸⁴¹ (Ale to bylo spíš ojediněle.)

Kopencem z Berlína dne 16. 11. 1942. „Život v totálním nasazení ulehčovala přátelství mezi stejně postiženými vrstevníky. Scházeli se spolu na kus řeči, chodili do divadel, na koncerty i na výlety, trávili společně neděle i svátky, sdíleli své – často rozdílné – zájmy a sklony. S přítelem Pepou Hlaváčkem poznal Vlastimil v Berlíně atmosféru koňských dostihů a plně si uvědomil svoji přichylnost k těmto ušlechtilým zvířatům.“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 20.

¹⁸³⁷ „Já jsem jel jednou, protože bylo vyhlášeno tím lágrovým vysílačem, že odpoledne ve 14 hodin promluví Hitler z Říšského kancléřství. Já měl tenkrát volno, tak jsem se jel podívat. Ne, že bych byl rozuměl. Musím vidět taky Hitlera. Že bude stát v okně, já nevím to. Ale on v tom okně nestál, protože měl asi strach o svůj život. Aby mu něco někdo neudělal. Tak bylo vysílání za sklepa, já jsem tam chodil asi dvacet minut, ale nikde nic. Byl jen rámus na ulici z toho, jak křičel. Amplion by se byl ztrhal, ale Hitlera nikde vidět nebylo. Tak si myslím, že byl ukryt v podzemí.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 14.

¹⁸³⁸ „Když žádné ovoce nepřišlo, tak nám dali třeba jeden den volna. Byla jsem stále s tou svou kamarádkou. Byly jsme spolu a sedávaly jsme za lágrem.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 4.

¹⁸³⁹ „My jsme s Aničkou neměly zájem na ničem jiném, než abychom se zdravý vrátily domů. Navzájem jsme si předčítaly z dopisů. Seděly jsme večer za lágrem, měsíček svítil. Vyprávěly jsme si o domově. Můj nastávající psal, jak je u nás.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 10.

¹⁸⁴⁰ „Já byl citově vychovávaný chlapec. Velký vliv na mě měla maminka. Vždycky večer jsem se vytratil. (...) Já jsem se vytratil a chodil jsem brečet za lágr. Vždycky jsem hledal tu světovou stranu, kde asi je domov. Takhle jsem ty dny prožíval. To byly moje první zážitky z toho listopadového pobytu.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 6. „Posadili jsme se na břehu do hebké trávy, pžitáhli kolena ku bradě. Mlčky jsme se dívali do plynoucí vody, ve které se zrcadlil rudý kotouč zapadajícího slunce. Stesk, nevýslovný stesk nás přepadl. Jak rádi bychom vyměnili Wümme za Sázavu, Berounku či Malší. Myšlenky se nám honily halvou. Žádný z nás však neporušil posvátné ticho. Na vlahý večer počaly padat dlouhé stíny.“ L. LANDIŠ – F. HORA, Ohnivý koberec nad Hamburkem, s. 31.

¹⁸⁴¹ „Už několik dní malujeme na sklo. Josef Nocarů přinesl tabulky skla, barvy a národní vzory, které jsme si každý mohl obkreslit. Uprostřed skla je obdélník, podle velikosti fotografie, která se tam vloží. Je to zábava, která nás odvádí od toulání po hospodách.“

Mnoho lidí se věnovalo verbální „lidové tvořivosti“ – skládali básničky, psali nové texty na písničky a vymýšleli anekdoty.¹⁸⁴² Nemám v úmyslu zde nějak dopodrobna analyzovat tvorbu nuceně nasazených. Jako reprezentativní vzorek pro ilustraci můžou sloužit některé citace v záhlaví kapitol a v přílohách. Spokojím se s konstatováním, že lidová tvořivost reflektovala hlavní aspekty válečné zkušenosti mladých nasazenců – tj. hlavně stesk po domově, šikanu od mistrů a nadřízených, stravu, bydlení, únavu v práci, bombardování a smrt blízkých, touhu po svobodě.

To byly velmi bohubilé činnosti. Nasazenci se věnovali i různým společenským hrám a aktivitám. V zimě, když byly možnosti vyžití omezenější než v létě, mohli si nuceně nasazení krátit dlouhou chvíli třeba hrou v šachy. V létě, když se naskytlá možnost, se chodili koupat. Zde se pak setkávali se svými známými i z jiných lágrů a pak se chodili vzájemně navštěvovat.¹⁸⁴³

Odvrácenou stranou mince zábavy představuje hazard. Častým rozptýlením především na lágrech byl karban, který se mnohdy hrál o velké peníze.¹⁸⁴⁴ Někteří mladí chlapi byli lhostejní k tomu, že jejich rodiny v protektorátu kvůli nim často

---

Malujeme všichni ze světnice už delší dobu. Dá to práci. Dnes jsem sklo domaloval a v příštím balíčku pošlu domů. Jen aby se nerozbilo.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 91.

¹⁸⁴² „Z této a podobné situace, nálad a duševního rozpoložení vznikaly i různé popěvky, básničky, ironická vyprávění, nadávky na naše postavení a otročení pro fabriku nám cizí, stále víc ničenou anglo-americkými bombami. Tak vznikla i balada nebo píseň o Brabaku.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 184.

¹⁸⁴³ „Kluci přinesli šachy, tak jsme večer třeba hráli šachy. V létě se chodilo k vodě. Vždycky jsem psal domů: „Berlín jako město nestojí za nic. Ale to jeho okolí bych chtěl mít okolo Prahy.“ Ty jezera, řeky a lesy bych tu chtěl. Chodili jsme se koupat. Při těchto příležitostech jsme se různě navštěvovali. Z domova mi napsali, kde bydlí nějaký známý nasazený od nás. Proto jsem si koupil mapu Berlína, kterou mám ještě tady. Našel jsem, kde je a dojel jsem za ním. Všechny kluky, kteří tam byli v okolí, jsem navštívil. Navštívil jsem svého bratrance a všechny kluky ze vsi, kteří tam byli. Když bylo volno.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 15.

¹⁸⁴⁴ „Tam ti chlapi trávili svůj volný čas takovými hrami. Kluci hráli třeba o tisíce. On to jednu noc prohrál, druhou noc to zase vyhrál. Takhle se to přelávalo. Ale takhle hráli spíš ti řemeslníci, kteří už nějaké prachy měli. My jsme peníze neměli. My jsme byli studenti a bohoslovci, tak jsme peníze neměli. To, co jsme dostávali za práci, byla almužna. Z toho jsme s bídou zaplatili lágr.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 4.

trpěly nedostatkem a musely si doslova „utrhnout od úst“, aby se jejich synové měli dobře. Někteří nezodpovědní mladíci podléhali nebezpečné hráčské vášni a nehleděli na to, co pro ně museli rodiče obětovat.¹⁸⁴⁵ I mezi nasazenci se bohužel vyskytli falešní hráči, kteří neváhali od svých kolegů získat podvodně peníze.¹⁸⁴⁶

Hrály se ale i neškodné hry jako například dudák nebo také dodnes velice dobře známé člověče nezlob se.¹⁸⁴⁷

Mladí Češi se věnovali aktivně hudbě. Co se týče českých písniček, byli na tom mnohdy lépe nuceně nasazení v Říši než nasazenci nebo obyčejní dělníci doma v protektorátu. Zde totiž bylo v polovině června roku 1939 vydáno nařízení protektorátního ministerstva vnitra o zákazu zpěvu národních písní v restauracích, vinárnách a veřejných místnostech. Zakázán byl především zpěv písní Hej Slované! a 6. července, protože prý mohou vyvolat „národní nesnášenlivost“. V této souvislosti došlo také k zákazu některých sportovních podniků.¹⁸⁴⁸ V „rajchu“ se mohla nějaká ta česká národní píseň bez úhony zazpívat, poněvadž valná část Němců je z objektivních příčin neznala. V Říši se české národní písně zpívaly například při nějaké mimořádné příležitosti (třeba při oslavě státního svátku)¹⁸⁴⁹

---

¹⁸⁴⁵ „Známi chlapci mě zavedli do karetní společnosti, kde po práci ubíjeli čas při hraní ferbla, voka a já nevím, jak se ty všechny hry jmenovaly. A nehrálo se o sirky, ale o velké peníze! Kolikrát byly v banku desetitisíce marek. Válely se na hromadě a komu došly peníze, dal tam nějaký ten proviant ovšem z balíku od rodiny. Tak jsem poznal, jak hráčská vášně udělá z člověka blbce, který zapomněl, co naši doma museli obětovat, aby tomu svému do „rajchu“ poslali kus toho žvance.“ A. POLANSKÝ, Více štěstí než rozumu, in: C. MOTL (ed.), Byli jsme totálně nasazeni I, s. 13.

¹⁸⁴⁶ „Nejoblíbenější zábavou ve volném čase, tj. po práci a o nedělích, byly hry v karty, které postupně nabíraly charakter hazardu. I já patřil z počátku mezi karbaníky. Když jsem náhodně vyslechl dialog dvou falešných hráčů v koupelně (kteří nás obírali o peníze), s hrou v karty jsem skončil. Svým kamarádům – karbaníkům jsem řekl, jak se věci mají, ti mi ale nevěřili. Stálá parta hrála v karty dále – hlavně OKO BERE a POKER.“ K. JELÍNEK, Jak jsme trávili volný čas, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazeni IV, s. 14.

¹⁸⁴⁷ Dopis Jana Eliáše ze dne 22. 12. 1942, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti, 1. díl, s. 123.

¹⁸⁴⁸ J. GEBHART – J. KUKLÍK, Dramatické i všední dny protektorátu, s. 13.

¹⁸⁴⁹ „28. říjen, den pro národ památný a drahý, jsme zakončili tak, že jsme zpívali společně lidové a národní písně. Hymnu zpívat nesmíme.“ A. VODÁČEK, 28. říjen, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti, 1. díl, s. 55.

Mnoho nuceně nasazených zpívalo, když byli voděni na svá pracoviště. Protože předpokládali, že jim Němci nebudou rozumět, zpívali písně s texty, které byly namířené proti jejich trpkému údělu.¹⁸⁵⁰ Nasazenci v uniformách byli často při pochodování svými nadřízenými ke zpěvu dokonce vybízeni. Samozřejmě byly preferovány německé písně před českými.¹⁸⁵¹

Jinak byla skladba písniček zpívaných Čechy velmi pestrá.¹⁸⁵² Někteří Češi měli rádi i některé mezinárodní šlágry jako třeba německou Lili Marlene či La Palomu, která měla mnoho jazykových verzí.¹⁸⁵³ (Hudebním fandům doporučuji

---

¹⁸⁵⁰ „Museli jsme chodit do práce i do jídelny v trojstupech ve „štrůdlu“. Vedl nás verkšucák, který měl náš barák na starosti. Při pochodu vždy nařídil „Spífat!“ A tak jsme spustili naši oblíbenou hymnu: „Nemelem, nemelem, nemelem, nemelem, my se na to vys..... Všechny mistry i parťáky vytaháme za č..... Nemelem, nemelem, nemelem, nemelem, my se na to vyse.... A verkšucák, který nás vedl, byl pyšný na to, že tak pěkně a nahlas pod jeho vedením zpíváme. Kupodivu, i když to bylo v X. okresu (vídeňská čtvrť Favoriten – pozn. T. K.), který byl zván český, nikdy se nestalo, že by nás někdo za tu sprostou písničku šikanoval, nebo že by nám ji zakazoval zpívat.“ K. JELÍNEK, Jak jsme trávili volný čas, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti, 1. díl, s. 105.

¹⁸⁵¹ „Před jednou návštěvou z Prahy přišel nějaký „lezdoprdelka“ na nápad, kterým se hodlal zavděčit. A s polovinou druhé roty, ze které vyloučil absolutní neznalce němčiny a ponechal jen ty, co alespoň pár slov uměli, nacvičil pracně německou lidovou pochodovou píseň ERIKA. Jako papoušci se kluci naučili slova, kterým jen ztěží rozuměli. Bylo jim sice vysvětleno, že jde o písničku o vřesu, který roste a kvete na vřesovišti – In der Heide – a je obletován tisíci malými včeličkami. Text neměl nic společného s válkou a kluci se ho naučili i s melodií. Sám generál Riege, který byl onou avizovanou pražskou návštěvou, byl radostně překvapen a potěšen, když z úst českých hochů zazněla do pochodu německá píseň, nota bene z jeho rodného kraje, vřesovišť v severním přímoří. (...) Generál doporučil veliteli praporu, podplukovníkovi Karlu Valinovi, aby se čekatelé naučili německých písní více – že to jde, sami dnes dokázali – a aby se střídavě zpívala jedna píseň česká a jedna německá. U praporu pak nastalo peklo. Šprtaly se Grue Kolonen, Infanterie a jiné plody německé válečné poezie. Nakonec jich bylo nacvičeno takové množství, taková zásoba, že spojovacího důstojníka Schutzpolizei u štábu napadlo, že zpěv českých písní je už vlastně zbytečný. A tak český zpěv byl zakázán za proklínání celého praporu.“ L. LANDIŠ – F. HORA, Ohnivý koberec nad Hamburkem, s. 17-18.

¹⁸⁵² „Jaký to byl repertoár národních písní, šlágrů, Hašlerových staropražských písniček, ježkiád (To znamená písně skladatele Jaroslava Ježka z provenience Osvobozeného divadla. – pozn. T. K.), které jsem postupně zaváděla, a ovšem i nepostradatelných módních internacionálních auslendrovských písní v jazyce německém. To se přidávaly i Němky.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 154.

¹⁸⁵³ „Šlágry z estrády šly dál po lágrech. Vítězná v soutěži byla Lili Marlén. Píseň o krásné germánské slečně, která pod lucernou, tesklivě a nadějně čeká na vojáčka, o slečně, která měla v průběhu dějin ustálenou funkci, jen pojmenování se lišilo podle úhlu, z něž kdo se na

zadat tyto názvy do nějakého dobrého internetového vyhledávače, aby si tyto skladby mohli poslechnout. Aníž bych chtěl dělat reklamu, musím dodat, že českou verzi Lili Marlene nazpívala zpěvačka Světlana Nálepková v rámci vydaných písní Marlene Dietrichové.)

Někteří lidé ale tvrdě odmítali Lili Marlene, která byla sice milostná píseň o dívce čekající před kasárnami na milého, který byl však voják... Dnešnímu nezátíženému posluchači může připadat samotný text neškodný, ale za války byla tato písnička asociována především s nenáviděnými hitlerovskými vojáky, kteří ji měli ve velké oblibě.¹⁸⁵⁴ Pro úplnost dodávám, že Lili Marlene proslavila především německá protinacistická aktivistka, zpěvačka, herečka Marlene Dietrichová (1901 – 1992), která z nacistického Německa emigrovala a pak zpívala Lili Marlene i pro americké vojáky v angličtině...

Nuceně nasazení se často bavili mezi sebou na lágru tím, že třeba občas pořádali tancovačky za vlastního hudebního doprovodu.¹⁸⁵⁵ Muzikanti pak koncertovali pro své kamarády nebo navštěvovali své známé na jiných lágrech a

---

ni díval, i podle situace. Ve válečném Německu jí udělili čestný titul Braut. (nevěsta – pozn. T. K.) Melodie Lili Marlén měla tu kouzelnou přitažlivost, jakou mají, z celkem neznámého důvodu, staleté evergreeny. Zpívali ji vojáci na dovolené, jejich snoubenky, počestní Němci v kavárnách, auslendři v hospodách. Byla to zvuková, morální, citová, kulturní kulisa nacistického Německa. Každý, kdo tam byl, uslyší-li její nutkavou melodii, vybaví si ovzduší oněch let živěji, než jakýmkoliv jiným podnětem. Byla melodickým lepidlem mezi dvěma nepřátelskými světy, oba potřebovaly ulehčit, uspat, dostat oslazené antidotum proti hnědému jedu, Němci stejně ochotně přijímali ukolébávání auslendrovskou La Palomou, i když tím nechci klást obě písně do jedné roviny. Jejich účinek jako sedativa byl podobný.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 164.

¹⁸⁵⁴ „Když ustane hudba, ozvou se zase vojenské písně; mezi nimiž občas píseň Marlenina, píseň německé ženy, která si přeje být oplodněna německým mušketýrem, aby byla co nejrychleji uhrazena ztráta padlého Fritze, který naposled vydechl někde v ruské stepi nebo v africké poušti.“ V. KAPLICKÝ, Ďáblem posedlí, s. 191. I bývalá nuceně nasazená Stanislava Zvěřinová protestovala pár dnů po válce proti této písni: „Starý gramofon skřípal a vrzal Straussovy valčíky, populární německé šlágry – „Kauf mir einen schönen Luftballon“ (Kup mi hezký balónek. – pozn. T. K.), ale proti „Lilly Marlen“ jsme se už zle ohradily.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 81.

¹⁸⁵⁵ „Měli jsme vozembouch nebo chlapci měli harmoniky, tak se hrálo a tancovalo. Bylo to ale zřídka. Ale byli jsme mladí, tak jsme se chtěli bavit.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 11.

hráli jim pro potěchu.¹⁸⁵⁶ Na některých lágrech se vytvořily i vícečlenné kapely,¹⁸⁵⁷ malé orchestry jsou doložené i u pracovních praporů.¹⁸⁵⁸ Členové arbeitsbatalionu ale vytvořili hudební skupinu také ze zcela pragmatických důvodů – mohli se tím totiž alespoň na nějakou chvíli vyhnout pracovnímu nasazení.¹⁸⁵⁹ „Vojáci“ pracovních praporů pak pořádali i veřejná vystoupení pro diváky mimo okruh nuceně nasazených.¹⁸⁶⁰

---

¹⁸⁵⁶ „Hrál jsem trochu na kytaru. (...) Měli jsme kytaru a basu a zpívali jsme kovbojské písničky, protože tomu Němci nerozuměli. Někdo tam třeba kouznil.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 11. „Ale byla tam taková menší skupinka, která jezdila... Byli dva, jeden byl z Budějovic a druhý tam od nás. Měli kytaru. Vždycky se domluvili s nějakou partičkou. Já jsem s nimi nebyl nikdy. Jo! Jednou jsem s nimi byl tam na nějakém jiném předměstí. Byla tam děvčata a kluci. Oni tam pro ně hráli. Ne každou neděli, protože někdy měli směny, tak nemohli. Tu a tam někam dojeli.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 13.

¹⁸⁵⁷ „...nějaký vídeňský skladatel, který se jmenoval Jung. A ten nás nakonec získal do té své skupiny a s ním jsme potom jezdili zpívat a hrát. Udělal z nás kapelu, která jezdila tady po těch lágrech.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 4.

¹⁸⁵⁸ „Ale byla tam naše česká kapela. Když byla večer pohoda, žádný nálet, tak chlapi hráli muziku. (...) Každý sám si dobrovolně s sebou vzal hudební nástroj a tam se potom scukli. (...) Byla to dechová kapela.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Matřhou ze dne 26. 4. 2004, s. 16-17.

¹⁸⁵⁹ „Během května vznikla kapela, která měla asi 12 lidí a jejich počet dále rostl. Vedení kompanie nám umožnilo, abychom jedno odpoledne v týdnu mohli zkoušet. Bylo tak možno věnovat se svému koníčku, a přitom se ulít z práce, někdy i z opakovaných nástupů a úklidů. Někteří kamarádi „remcali“, že prý to není spravedlivé, když oni musí uklízet a lítat po rajonech a my si hrajeme. Nakonec ale pochopili, že to naše hraní nás zavazuje zase jinak. Jindra Kandus mi připomněl některá jména a tak jsme zrekonstruovali původní obsazení: HOUSLE: Beran, Kandus, Vomáčka, Klindera. TRUBKY: Kolář, Štembera. POZOUNY: Blažek, Polesný. KLARINETY: Königsmark, Charvát. HARMONIKA: Chot. SAXOFON: Maixner. KYTARA: Pipal. BASA: Nezkusil. BUBEN: Drobílek.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 96-97.

¹⁸⁶⁰ „Od 9.30 koncertujeme v zahradě štábu v Eltwille. Přišlo tam mnoho Němců. Bylo to první vystoupení naší české kapely na veřejnosti. Zahájili jsme Kmochovým pochodem Česká muzika. Naši kluci od 2. a 4. kompanie tam jeli s námi a za každou píseň jsme sklídili potlesk. Feldweibel Bednár (tlumočnick od 2. roty) nám poslal láhev vína, aby se nám lépe hrálo. Všichni jsme měli velkou radost, že tu máme českou muziku a můžeme hrát. Po dvouhodinové produkci jsme koncert zakončili Kmochovým pochodem: Jara mládí. Hrajeme vlastenecké písně a sokolské pochody a Němci nic netuší.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 99

V řídkých případech se mohla praktikovat třeba i hra na klavír...¹⁸⁶¹ V kapelách byly zastoupeny různé druhy hudebních nástrojů.¹⁸⁶² Kluci z venkova měli typicky venkovské nástroje, především tahací harmoniky, se kterými se kombinovaly jiné nástroje.¹⁸⁶³ Není mi známo, že by se nasazenci věnovali moderní hudbě – tedy swingu či džezu. Jediný „džezman“, kterého jsem našel, byl okolnostmi přinucen hrát na piáno v kapele, která provozovala jiný druh hudby, na který nebyl zvyklý.¹⁸⁶⁴

Někde se pořádaly přímo zábavní večery.¹⁸⁶⁵ Jinde tón zábavy udával třeba jediný houslista, zatímco ostatní zpívali. Pak přišly na řadu vtipy.¹⁸⁶⁶

---

¹⁸⁶¹ „Z té třídy se později udělala oddychová světnice. Ze suterénu jsme sem přestěhovali klavír, dali několik stolků a židlí, aby se tam mohly v klidu psát dopisy. Máme to vedle, tak tam budeme chodit často. Učím se trochu na klavír. Nejdříve, abych poznal klávesnici a potom základní akordy.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 64.

¹⁸⁶² „Ustavil se hudební kroužek: housle, klarinet, klavír. Na klarinet hraje starý Charvát, na klavír Feldwebel Franz a já housle. Klavír je vedle naší světnice. Feldwebel přišel nahoru a začal si přehrávat. Potom zašel k nám na světnici a pozval nás, jestli nechceme zahrát. Došli jsme si pro nástroje na Schreibstubu (písárnu – pozn. T. K.) a hrajeme s ním.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 71.

¹⁸⁶³ „Museli jsme si ten trudný a lopotný život alespoň trochu ocukrovat. A čím? Vzájemnou pospolitostí, soudržností, někdy zpěvem a muzikou. Bylo nás asi šest, kteří jsme si z domova přinesli nějaké nástroje. Zednické varhany, neboli helikonka, to byl tmel, který držel naši malou kapelu, dvoje housle, dvě kytary a bubínek. (...) Noty žádné, hrálo se „za zdí“. Všichni z vesnice, tedy žádné árie nebo džez, ale pěkné lidovky a naše jihočeské písničky. A šlo to, jen to bzunělo!“ J. A. ŠVEC, Muzikantské humoresky z Písecka, Milevska a Táborska, Písek 2003, s. 10.

¹⁸⁶⁴ „Tam jsem taky na čas vypomáhal v jednom českém orchestru. Hrál jsem na piáno, ale na repertoár téhle kapely jsem nebyl zvyklý. I když jsem horoval pro moderní muziku, koneckonců měl jsem v Příbrami svůj vlastní džezový orchestr – tři saxofony, pozoun, dvě trubky, basu, já hrál na piano a sem tam dokonce zpíval.“ Z. ČÍŽKOVSKÝ, V Africe mi říkali Sípho. Životní příběh českého misionáře, Kostelní Vydří 2003, s. 14.

¹⁸⁶⁵ „Na lágrech byly tzv. Kamaradschaftabendy. Večerní zábavní programy pro kamarády. V Rakousku byli jódleři, kteří hráli na citery.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 15. „Osvěžením byly i večery pořádané našimi chlapci v lágru, na nichž přednášeli skladby českých a slovenských básníků, četli úryvky z děl našich spisovatelů a zpívali české písně.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 37.

¹⁸⁶⁶ „Večer se zpívalo. (...) Tam jsem byl s hercem Jiřím Císlerem. Poněvadž ten tam byl taky totálně nasazen. On nám hrál večer na housličky a zpívalo se. Vykládaly se vtipy.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 4.

Nuceně nasazení nehráli a nezpívali jen populární hospodské odrhovačky za doprovodu tahací harmoniky, ale dokázali zaspívat i mnohem důstojnější písně.¹⁸⁶⁷

Protože čeští nuceně nasazení žili v národnostně smíšených lágrech, mohli často se zájmem pozorovat, jak muzicírují jejich kolegové jiných národností.¹⁸⁶⁸

Nasazenci ve velkých městech měli aspoň jednou za drahý čas příležitost vydat se i za vysokou hudební kulturou, jakou bezpochyby představoval koncert vážné hudby.¹⁸⁶⁹ Některým lidem se dokonce podařilo shlédnout operní představení. Na lidi uvyklé lágrovému životu muselo výpravné představení ve vyzdobeném prostředí působit jako scéna z úplně jiného světa.¹⁸⁷⁰

---

¹⁸⁶⁷ „Dnes, v podvečer svatého Václava, vzpomínáme na naši světnici tohoto světce. Máme mezi námi kamaráda Vaška a tak po zazpívání našich krásných písniček zazpívali jsme společně svatováclavský chorál. Jistě zde v táboře poprvé! A dojemně.“ A. VODÁČEK, Život v táboře, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazení IV, s. 18.

¹⁸⁶⁸ „Naši Řekové a Řekyně obvykle tančí v jídelně, zpívají si přitom a hrají na mandolinu. Rusové v zátiší za ostatním drátem občas zpívají ruské nebo ukrajinské zádušivé písně. Francouzové doprovázejí temperamentně své hudební produkce rovněž zpěvem.“ A. VODÁČEK, Život v táboře, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazení IV, s. 18.

¹⁸⁶⁹ „Naopak, mnoho pro udržení duševní rovnováhy jim dávaly koncerty vážné hudby, snad nejvíce ze všech cenných kulturních podniků. Přesto, že nacistická propaganda pronikla i tam, dalo se ještě vybrat leccos, kde umění a osobnost umělce převládaly.“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 23. „Několikrát jsme byly na koncertech v Burgtheatru, podívaly jsme se i do cirkusu Hagenbeck.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 37.

¹⁸⁷⁰ „Na zpáteční cestě jsme zkusily štěstí v opeře, a opravdu jsme dostaly ještě lístky na třetí galerii. Tam se dá představení sledovat při tlumených světlech u sedadel z libreta nebo dokonce z celé partitury. Hrála se Wagnerova Valkýra. Vnitřek budovy, její bohatá štukatura, honosné hlediště s císařskou lóží střídající krvavě rudý samet se zlatem, spousta rozzářených lustrů – to vše nám doslova vzalo dech. Výpravnost představení, skvělá hudba i zpěv nás přenesly daleko do světa středověkých mýtů a daly nám zapomenout na prostředí, kam se musíme vrátit. Nadlouho nám tkvěla v paměti závěrečná scéna, v níž Brunhilda obklopená plameny očekává své vysvobození.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 32-33. „Večer jdu do divadla na operu Die Zauberflöte (Kouzelná flétna). Bylo to krásné. Výzdoba scény byla velice krásná a žádný švindl. Při árii: „Rád sobě ptáček zajásá...“ nesl ptáček několik malinkých klecí se živými ptáčky. Litoval jsem je chudinky. Při árii: „My prošli svatých ohňů řady...“ skutečně ohni procházeli. Městské divadlo, jak jsem se už zmínil, bylo při náletu zničeno, a tak se k tomu účelu přestavěla Stadthalla.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 92.

K velké radosti kulturychtivých nasazenců se i ve Třetí říši pořádala hudební představení, na kterých se bylo možné setkat se s českou hudební produkcí.¹⁸⁷¹ České dílo (ať už koncert nebo opera) pak mladé lidi zasáhlo jako šíp a málokdo se dokázal ubránit opravdovému dojetí.¹⁸⁷²

„Kulturním šokem“ bylo pro naše lidi setkání se s typicky českou věcí, která ale byla modifikována do německých poměrů – v Německu se pravděpodobně velmi špatně sháněly české národní kroje, proto se muselo vycházet z jen z toho, co bylo na místě k dispozici.¹⁸⁷³

Příležitostně bylo na lágru zorganizováno divadelní představení. Ale to bylo spíše pro pobavení samotných herců než pro nějaký umělecky hodnotný zážitek.¹⁸⁷⁴ Někde na lágru se ale zkoušela i skutečná divadelní hra – např.

---

¹⁸⁷¹ „Pro Vlastimila bylo dojemné slyšet na velkém koncertu Dvořákovy Moravské dvojzpěvy (Tiana Lemnitz, Maria Müller) v době, kdy vše české bylo pronásledováno. Na koncertě *Váši Příhody* šel při předavcích blíž k umělci a česky ho požádal o *Píseň lásky* od Josefa Suka. A ten ji zahrál s velkým úspěchem, což znamená, že ji měl připravenou, ačkoliv se o něm hovořilo jako o kolaborantovi s Němci.“ V. ČERMÁK, *Pro Doru*, s. 24.

¹⁸⁷² „Předehra byla dokonalá, šálení smyslů přitáhlo do přítomnosti zasutou minulost. Opona šla nahoru. Vkusná, autentická moravská vesnice, dokonalé kroje, na jaké jsme zvyklí z pražské scény. Rozdíl moravského a českého folklóru byl odpustitelný. Vynikající orchestr, prvotřídní obsazení, dobrý překlad, pokud bylo zpívanému rozumět. Obecenstvo tleskalo na otevřené scéně přesně tam, kde, kde v Praze, ještě vřeleji, přímo demonstrativně. To není blazeované publikum, tím méně nacistická veřejnost, pro niž by byla *Prodaná nevěsta* upravena do prostoduché taškařice. Jeník lyrický, Mařenka energická, Kecal nekarikovaný. Duch české hudby v důstojné, české podobě na berlínské scéně oslavuje konec roku 1942, kdy byl v Praze odpraven Heydrich, a vítá další válečný rok 1943? Sním? To už organismus nevydržel. V prvých taktích předehry mi začaly téct slzy, tiše, nezadržitelně, bez dalších zjevných projevů pohnutí, jen tekly a tekly až do posledních taktů třetího jednání, jako když se otevře kohoutek u vodovodu.“ L. SINKULOVÁ, *Byla jsem někdo jiný*, s. 144.

¹⁸⁷³ „Večer jsem se dověděl, že ve Stadthalle dávají „*Prodanou*“. Nelenil jsem a sehnal si lístek na „*Die Verkaufte Braut*“. Po hudební stránce se mi to velice líbilo. „Hudba byla ohromná“ zapsal jsem si do notesu. Kroje a osoby však měly tyrolský ráz a působilo to na mne trapně. Nejen Vašek a Kecal, ale i jiné postavy ze sebe dělaly šašky. *Prodanou* jsem viděl poprvé teprve zde. Je mi líto, že jsem nemohl srovnat zdejší a naše provedení. Mohu si však udělat alespoň částečný úsudek, protože jsem ji slyšel v rádiu a znal jsem děj.“ L. NEZKUSIL, *Z deníku nuceně nasazeného*, s. 123.

¹⁸⁷⁴ „Chodilo se zkoušet divadlo. Ale nikdy jsme nehráli žádné představení. Jenom tak pro sebe. Krátili jsme si tím dlouhou chvíli.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 11.

Othello. I když se tak dělo patrně jen pro to, aby mladý nasazený herecký novic umělecky nezakrněl.¹⁸⁷⁵

Tato představení, pokud si na ně mladí nasazenci našli čas a chuť, sloužila jako katalyzátor jejich konstantní frustrace, ale zároveň fungovala jako ventil, který zachovával duševní zdraví v relativním normálu.¹⁸⁷⁶

Velké štěstí na kulturní zážitek měli určitě hoši, kteří byli nasazeni s budoucím velkým českým hercem Radovanem Lukavským, který nebyl skoupý a přednášel svým kamarádům různé úryvky a citáty z divadelních her i z básní.¹⁸⁷⁷

---

¹⁸⁷⁵ „Naučil jsem se všechny jeho scény. Moje oddaná Desdemona byl truhlář a jmenovala se Rudolf – půjčil sem mu text – a trpělivě mi házel narážky...“ Z. SÍLOVÁ, Radovan Lukavský, s. 39.

¹⁸⁷⁶ „Takhle jsme si musely programy vymýšlet, účinkovat v nich a hlavně se jimi samy pobavit. Nápadů bylo dost, i když ne vždy právě duchaplných. Udržovaly však náš optimismus a pomáhaly nám přežít hrůzu, ve které jsme se časem ocitly. Toho roku připadly Velikonoce na začátek dubna. Na velikonoční pondělí bývá vždycky velká jarní pouť u kostelíka na Dobré Vodě a je prvním jarním dostaveníčkem všech budějovičáků. Protože do Dobré Vody u Českých Budějovic jsme nemohly, napadlo nás připravit si pouť na „cimře“. Zamkly jsme dveře, naaranžovaly se prostěradly a přikrývkami, udělaly v půli světnice zatahovací oponu a pouťové galapředstavení začalo. Přeběhla Bobina v apartním skotském kostýmku z ručníku, s číslem pořadu napsaným křídou na kastrole, zavířily bubny a intráda uvedla tehdy populární šansonierku Milu Spazierovou-Hezkou v podání Dany. Všecky nás strhla svým upířím zjevem a neobyčejně vášnivým hlasem. Následoval tanec cikánky Poldy, ověšené všemi možnými cinkrtaty, za doprovodu kastanět. Přeběhlo další číslo a Miluška recitovala dvacet minut variací na tři slova: „Táhnou černé mraky, mraky černé táhnou“. Bylo to procítěné a strhující. Dala do toho všechno! Pak ještě následoval Bobiny noční motýl, který hrál všemi dosažitelnými barvami. Po tomto jakoby kulturním úvodu přišly na řadu další skutečně pouťové atrakce. Do arény vběhli v plavkách zápasníci; Jiřina se Slávinou. Jejich prsa zdobily nečetné řády a vyznamenání z ausländrovských odznaků. Zápasily s vervou; nohy do země podle předpisu, hlavy zaklesnuté jako berani, popleskávaly se po plecích a funěly a válely se, jak se patří. Výsledek byl nerozhodný. Na lopatkách bylo totiž všechny. Světnice se otrásala hurónským řevem.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 36.

¹⁸⁷⁷ „Jednou po návratu ze šichty jeden z ‘bráchů’ jen tak mezi umyvadly prohodil: „Hele, když jsi ten herec, tak nám taky něco řekni – umíš třeba tu vo těch vočích topičovejch?“ – „Jo“, řekl jsem, „myslíš tohle?“ A začal jsem: „Utichly továrny, utichly ulice - usnuly hvězdy okolo měsíce – a z města celého v pozdní ty hodiny – nezavřel očí svých jenom dům jediný...“ a dořikal jsem Wolkrovu báseň až dokonce. Bráchové přestali s mytím a poslouchali. A prý: „Umíš ještě něco? Třeba vod Bezruče?“ – „Jo“, řekl jsem a spustil: „Sto roků v šachtě žil, mlčel jsem, sto roků kopal jsem uhlí...“ A vyslechli to zase až k závěru: „Všichni vy na Slezské, všichni vy, dím, hlubokých páni vy dolů, přijde den – z dolů jde plamen a dým, přijde den – zúčtujem spolu!“ Zřejmě jsem si získal jejich kredit a směl jsem jim pak časem přeříkat celý svůj repertoár ... Občas, když se už na lágru zhaslo, ozvala se ze tmy tichá výzva:

Kdo měl možnost, mohl v první polovině války poměrně bez problémů navštívit i činoherní představení.¹⁸⁷⁸

Na sklonku války bylo prakticky nemožné v protektorátu navštívit klasické divadlo, poněvadž herci byli od 1. září 1944 totálně nasazeni. (Viz výše uvedenou výpověď Jaroslava Marvana o tom, jak vypadalo nucené pracovní nasazení filmových hvězd u nás.) I přesto, že herci byli donuceni pracovat pro Říši, dokázali si přesto najít čas na své milované povolání. Aby to bylo adresné, uvedu jeden konkrétní příklad za všechny.

Herci a ostatní divadelní zaměstnanci z táboorského divadla pracovali jako učni v kovoobráběcí továrně, v továrně na motorové svíčky a na letování benzínových nádrží pro letadla.¹⁸⁷⁹ Úroveň výrobků byla nevalná, poněvadž herci nepřestávali myslet na divadlo. Když vedení závodu souhlasilo s jejich uvolněním, nazkoušela se operetka Holčička z nebe. Činohra uvedla 1. prosince 1944 pro dělníky přímo v továrně (v bývalé sušárně tabáku, kam se vešlo 300 diváků) Flaschmanna vychovatele. Přenesli sem malé jeviště, které získali od tělocvičné jednoty Orel a hrávali na něm dvakrát týdně. Když pak přijela z Berlína kontrolní komise a překvapila členy baletu při zkoušce v pracovní době, vzešel z toho okamžitý zákaz hraní divadla, i když byli členové kryti povolením vedení závodu.¹⁸⁸⁰

V naprosto výjimečných případech zorganizoval nějakou zábavu pro dělníky německý zaměstnavatel, ale jednalo se pouze o jednotlivé případy, které nebyly nijak masové. Ale přesto existovaly. Nuceně nasazení dělníci tak mohli prožít ojedinělý výlet na parníku.¹⁸⁸¹ (Zvlášť pro lidi, kteří doma podobnou možnost neměli, byl výlet lodí naprosto unikátním zážitkem.)¹⁸⁸²

„Řekni nám nějakou básničku.“ A tak jsem v té tmě recitoval bráchům na kavalcích i básně, které v této atmosféře a v naší situaci italy do živého, i když odezvou, kterou vyvolaly, bývalo jen hluboké mlčení.“ Z. SÍLOVÁ, Radovan Lukavský, s. 39.

¹⁸⁷⁸ „Z klasických činoher vynikal tehdy Goethův Faust (s Gründgensem a Knuthem). Každý umělecký projev, ze kterého vyzařovala silná osobnost a krása, přinášel duševní vzpruhu.“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 24.

¹⁸⁷⁹ Šlo o podnik Öhm Keramische Werkstatte (původní Jiskru Tábor). L. ŠINDELÁŘ, Průmyslová výroba v letech 1939-1945, in: J. PETRÁŠ, Činnost letectva nad územím jižních Čech v době 2. světové války, České Budějovice 1995, s. 57.

¹⁸⁸⁰ M. HALLA, K problematice divadelního života, s. 80-81.

¹⁸⁸¹ „Jednou jsme se zúčastnili zájezdu parníkem. Bylo to nějak zjara. Pluli jsme proti proudu řeky Sprévy a asi ještě po třech jezerech. Nad tím Müggelsee, nad tím jezerem je pěkný

K. H. Frank zastával názor, aby se v závodech konala divadelní představení, kabarety, zápasy apod. Tyto kulturní akce měly už jen jediný cíl – vytrhnout alespoň na chvíli totálně nasazené z jejich prostředí a pobavit je, aby pak v klidu pokračovali ve svých dvanáctihodinových směnách. Představení s českým programem a s česky mluvícími herci sice postrádala výraznější ideologický náboj, ale přesto i nadále objektivně podporovala říšské zájmy. Přispívala totiž k udržování pořádku v průmyslu a ve válečné výrobě.¹⁸⁸³

Pro pobavení českých dělníků byli do Říše posíláni populární protektorátní umělci, kteří objížděli různé lágry a pořádali zábavná vystoupení estrádního ražení. Mezi populární umělce, kteří obveselovali nasazené Čechy, patřila Inka Zemánková, Fanda Mrázek a hudební skupina Lišáci či dívčí trio Lištičky.¹⁸⁸⁴ Je mi známo, že nasazenou mládež v Říši bavil i dvojník Vlasty Buriana, ale nepodařilo se mi o něm zjistit nic bližšího.¹⁸⁸⁵

Podotýkám, že tito „baviči“ nestihli zavítat mezi úplně všechny nasazené, tudíž estrádní vystoupení byla spíše sporadická.¹⁸⁸⁶ Na některá místa přijeli herci a zpěváci jen jednou.¹⁸⁸⁷ Návštěvy českých umělců byly velmi oblíbenou

---

kopec. Zdál se vysoký. Byl asi 130 metrů vysoký. Ale tím, že to byla rovina... To samotné jezero bylo asi 30 metrů nad mořem, takže ta stovka, to bylo pěkné. Po té řece a jezerech jsme ho objeli a vrátili jsme se zase do města. To byla jediná akce. Dozvěděli jsme se, že jedou, tak jsme se tam s kluky přihlásili.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 15. *„Jednou sjedná velitel roty výlet motorovou lodí po řece Veseře do Vegesacku, což je vesnice po proudu asi na polovině cesty k moři. Cestou musíme stát, je to nákladní pramice bez sedadel, ale výlet se nám přesto líbí.“* L. LANDIŠ – F. HORA, Ohnivý koberec nad Hamburkem, s. 29.

¹⁸⁸² *„Odpoledne jedeme lodí do Koblenze. Je to asi 40 km po proudu Rýna. Byla to krásná vyjížďka. Doma by pro mne něco podobného bylo velkou vzácností.“* L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 90.

¹⁸⁸³ J. DOLEŽAL, Česká kultura za protektorátu, s. 27.

¹⁸⁸⁴ C. MOTL (ed.), Byli jsme totálně nasazeni I, s.14; Z. ROUČKA, Skončeno a podepsáno. Drama pražského povstání, Plzeň 2003, (nestránkováno).

¹⁸⁸⁵ Tohoto evidentního dvojníka jsem viděl v dobovém týdeníku na putovní výstavě „Totálně nasazeni“ v Praze v červnu 2005, kterou pořádal Česko-německý fond budoucnosti.

¹⁸⁸⁶ *„Celkově nutno říci, že jsme kulturně zaostávali, jedině nás držela četba knih, které jsme si mezi sebou půjčovali a nepřiliš časté návštěvy českých umělců, na něž jsme se upřímně těšili.“* K. JELÍNEK, Jak jsme trávili volný čas, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti, 1. díl, s. 105.

¹⁸⁸⁷ *„Jednou za celé ty tři roky tam byla taková ta úderka našich umělců. Přijeli tam. Přinášeli nám pozdrav od Kraft durch Freude a od vlasti. Bylo to takové hezké. Hráli české taneční*

kratochvílí, která přinášela dobrou náladu, zvláště když si účinkující dovolil nějakou dvojsmyslnou narážku na tehdejší poměry.¹⁸⁸⁸

Ale osobně se domnívám, že naprostá většina nuceně nasazených se s estrádními umělci vůbec nepotkala. Je to ovšem jen má osobní spekulace, která se nedá nijak doložit.

Myslím si, že nebudu nijak přehánět, když přirovnám estrádní umělce účinkující pro dělníky v „rajchu“ k samotným nuceně nasazeným.¹⁸⁸⁹ Oni museli povinně účinkovat pro dělníky v „rajchu“, místo toho, aby mohli být v „teple“ Barrantova a museli hrát pro Pragfim... Tak vypadalo právě nucené nasazení českých herců, ke kterému se v druhé fázi totální války ještě navíc přidala tovární

---

písničky. Ale bylo to jedinkrát, co pro nás něco připravili.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 11.

¹⁸⁸⁸ „V rámci tehdejší jednotné organizace KRAFT DURCH FREUDE navštěvovali protektorátní umělci totálně nasazené „protektorátníky“. Předváděli nám různé kabaretní výstupy, přednášeli básně, satiricko-politické dvojsmyslné vtipy. Při svých vystoupeních si někteří dovolovali „až moc“ a také dost jich na to doplatilo zatčení. Do smrti nezapomenu, jak jeden z našich umělců (byl to známý filmový herec, jehož jméno jsem zapomněl) sklídl od nás frenetický potlesk a ovace za písničku: „Bejvávalo, bejvávalo a bude zas. Už se nám blýská na lepší čas. O tom, co bejvalo, pamatujte, při černé hodině vypravujte, že na obloze se ukázal lepší čas, dobře nám bejvalo a bude zas.“ K. JELÍNEK, Jak jsme trávili volný čas, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazeni IV, s. 15.

¹⁸⁸⁹ „Byly pořádané estrády a koncerty. (...) Přijely pražské skupiny, kde byli herci z donucení. Viděli jsme je ve Volksgarten, to byla Lidová zahrada. Byl to ohromný sál. Nevím, k čemu bych to připodobnil. (...) Byl postaven lágr, kde byly hospodářské budovy, kuchyně, umývárny. Pak byly lágrové baráky. Byl tam kulturní Kamaradschaft, kde byly takové ty kulturní vložky. To bylo v Linci. Byl tam Fanda Mrázek. (...) Ten hrál v divadle v Praze. Oni takhle vybírali herce z divadel. Říkalo se, že jestli to takhle bude pokračovat dál, že tu uvidíme i Vlastu Buriana. K tomu ale nedošlo. Ti herci nás obveselovali. Přijeli třeba z Moravy a zpívali moravské písničky. To pookřála srdíčka nasazených Moraváků! Ty tzv. „úderky“ jezdily po vlastech českých. Lišáci. (...) Byl to hudební soubor. Mám je v albu. Poslali mi věnování asi roku 1944. To bylo vždycky haló, když přijeli.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 10-11. „Umělci přijeli až v 15. Přivítali jsme je hudbou a hráli jsme, dokud se nepřipravili. Začali v 15.30 hodin. Několik písniček jsme si zahráli s nimi a nakonec se s námi také vyfotografovali. Dověděli jsme se od nich, že jsou na uměleckém turné po západním Německu. Také „musfrajviliš“ jako my. Koncertovali už v Breslau a v Drážďanech. Nikde se dosud nesetkali s českou muzikou. Dirigent souboru Fink a Inka Zemánková měli velikou radost, že zde hudbu provozujeme a chtěli se fotit s každým z nás. Fanda Mrázek dělal legraci i při focení.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 114.

práce. Těžko považovat za „nuceně nasazeného“ člověka, který jen „musel“ hrát pro německý film...

O tom, že byli umělci opravdu přinuceni k účinkování, svědčí nejlépe následující pamětnická výpověď.¹⁸⁹⁰

I když se někdo z německé strany (třeba vedoucí lágru, vedení firmy) snažil uspořádat pro své zaměstnance nějakou zábavu, nebyla tato snaha z pochopitelných důvodů oslyšena. Proč by nedobrovolní dělníci trávili více času s lidmi, kterých měli dost během normální pracovní doby? Každá chvíle, kdy měli alespoň relativní pocit svobody, byla k nezaplacení. Každý se samozřejmě chtěl dostat domů a trávit čas s vlastní rodinou.¹⁸⁹¹

Nyní přišel čas podívat se v rámci možností na trávení svátků. Zcela výjimečnou tematiku v problematice volného času tvoří vánoční svátky. Právě zde se nejvíc projevovala stísněná nálada a smutek z odloučení od svých blízkých.¹⁸⁹² Atmosféra každých Vánoce mimo domov byla podobná, jen projevy války byly intenzivnější. Vánoce v „rajchu“ se pochopitelně nevyhnuly srovnání s těmi, kteří mladí prožívali doma a to pak pochopitelně vyvolalo vlnu nostalgie, která plynule

---

¹⁸⁹⁰ „Byl dokonce případ, že jeden Američan se vydal navštívit své rakouské příbuzné. Roku 1938 byl anšlus a už ho zpátky nepustili. Musel tam být šest a půl roku. Nebyl přímo internovaný, byl jen pod dozorem. Po Německu jezdila havajská skupina, přišla válka a museli zůstat. Taky jsme je pak viděli v Linci. Zpívali krásně, hráli na havajské kytary. (...) Dali jim housličky a pak jim museli hrát. Tohle bylo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 11.

¹⁸⁹¹ „Jednou měl snahu organizovat Silvestra ten lágrfíra. To bylo ve třiačtyřicátém. To musím říct. (...) Byli tam šikovní kluci a nějaký Láďa Janoušek. Chtěl studovat sochařství a taky se mu to potom podařilo. Abyste věděli, on vystavoval, ještě jsou tam ta díla (...) v galerii na Zbraslavi. Byl to vynikající kluk. Ten lágrfíra jednou přišel s tím, že bychom měli udělat nějaký zábavný silvestrovský pořad. My jsme si říkali: „Jo, my ti tady budeme dělat kašpary? Hlavně, abychom se dostali na Vánoce domů!“ To se nám dařilo. On měl za úkol připravit nějakou dekoraci, tak maloval dělníka. My mu stáli, pózovali a on maloval dělníka. Měla to být taková kulisa úpravy toho pódia. Ono k tomu potom vůbec nedošlo. My z toho měli srandu. Zaměstnavatel nám tam nic takového nepřipravil. Ani ten lágr.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 14.

¹⁸⁹² „V Saarlauternu jsme prožili Vánoce a ty byly moc smutné. Na Štědrý den jeden seděl tady, druhý tam, nikdo nemluvil, všichni byli zticha, to bylo jak hodina ticha. Nikdo nepromluvil. To byly naše první Vánoce v Německu.“ Vzpomínka Vladimíra Kroužka, in: J. HAVLÍKOVÁ – L. VONDRYSKOVÁ (edd.), Místo určení: Sársko, s. 59.

přešla ve stesk po domově a blízkých.¹⁸⁹³ Všichni se snažili o to, aby se vánoční atmosféra v „rajchu“ podobala co nejvíce té, kterou si pamatovali z domova.¹⁸⁹⁴

I poslední očekávané válečné Vánoce se nasazenci snažili odpovídajícím způsobem oslavit.¹⁸⁹⁵

---

¹⁸⁹³ „Vzpomínáme na štědrovečerní večeře doma. Čekáme na bramborový salát a smaženou rybu. Večeře přišla až v 18:30. Byli jsme zklamáni. Dostali jsme brambory, trochu rozmatlané v nějaké moučné bledé omáčce s kouskem ryby. Poznamenal jsem, že to vypadá jako žrádlo prasatům ošizené o šrot a mléko. K tomu byl játrový salám, chleba, máslo, káva. V 19 hodin jsme zasedli ke štědrovečerní večeři. Byl to náš první Štědrý večer mimo domov, a přitom ještě v těchto zvláštních podmínkách neustálé buzerace. Rozsvítili jsme stromeček. Večeře nebyly nic moc a balíčky z domova se opozdily. Vzpomínali jsme na domov a na své milé doma. Zazpívali jsme si Československou hymnu a každý z nás si utřel nějakou tu slzičku. Nestyděli se za ni ani ti starší a zkušenější, jako byl starý Látal a Charvát. Až dosud jsem si dělal z dojetí legraci a dobře nechápal, proč byli starší mazáci někdy tak na měkko. Teď jsem pochopil i to, že hymna není jenom píseň, ale co pro člověka v cizině může znamenat. Potom jsme zpívali národní písně a koledy a dojetí pokračovalo.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 57.

¹⁸⁹⁴ „Ostatní – většina ve stejném věku adolescentních holobrádků, odkázaná o Vánocích jaksi sama na sebe pokud se vytváření „kouzla Vánoc“ týkalo – se starali o zdobení nahonem splašeného nepodařeného smrčku, vězícím už ve starém dřevěném kbelíku v udusané hlině. Za ozdoby jim posloužilo vše, co se aspoň trochu lesklo nebo bylo pestrobarevné – kousky staniolu a zejména mosazné, měděné nebo duhově zabarvené špony od soustruhů, vrtáčků a karuselů z továrny, kde všichni museli pracovat. Kdosi, kdo měl blízko k elektrikářům, jim schrástl nějaké dráty s objímkou, že pro tu slavnostní chvíli o štědrém večeru, kdy si jiní, šťastnější, rozdávají dárky a mlsají vánoční dobroty, oni připomenou svátky hojnosti v pracovním táboře tak, že na chvíli vyšroubují podstropní žárovku a dají ji na ten stromek. Aby si přece jen aspoň na chvíli vytvořili iluzi domova... Možná, že se pokusí zanotovat neumělými polochlapeckými hlasy i nějakou tu koledu. A pak teprve půjdou do společné jídelny na „slavnostní večeři“, jak jim je slibována – ale kdo ví, co to vůbec bude. Kapr určitě ne, ale kdyby to bylo aspoň něco trochu lepšího než mají každý den...“ J. GRYGAR, Lágry, s. 8.

¹⁸⁹⁵ „A jsou tu poslední válečné Vánoce. Sešli se všichni zase na lágru ve „společenské“ místnosti. Zasedli k velikému stolu. Na něm stály skleničky od hořčice a v nich různé jehličnany. Udělali si večeři z toho nejlepšího, co bylo možno dostat na potravinové lístky. Jeden z nich přečetl, jaké to bylo na Starém Bělidle o Vánocích z Babičky Boženy Němcové a pak jsme vyšli do ztemnělých ulic. Utichal pouliční ruch, i tramvaje jezdily v dlouhých intervalech. Lidé se scházeli do zatměných kostelů různých církví. Byly doslova přeplněné, takže velká část stála na chodnicích. Bohoslužby byly tiché, varhany nehrály, panovala velice stísněná atmosféra a tu najednou bylo slyšet jako na povel zoufalý šlágr té doby „Es gehts alles vorüber, es gehts alles vorbei, nach jedem Dezember kommt wieder ein Mai.“ Do toho byla slyšet ještě vzdálená fronta a na nebi krvavé záblesky z hořících měst.“ K. JIRGL, Poslední válečné Vánoce, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazeni IV, s. 57.

Lepší vánoční měli bezpochyby čeští bohoslovci, kteří měli třeba možnost je prožít na faře u kněze, který jim byl příznivě nakloněn.¹⁸⁹⁶ Někteří jedinci je třeba strávili u německé rodiny, která jim přála.¹⁸⁹⁷ Takových šťastlivců bylo ale málo.

„Vojáci“ pracovních praporů slavili Vánoce spolu se svými německými velícími poddůstojníky.¹⁸⁹⁸

---

¹⁸⁹⁶ „Po večeri usedl starý pán farář k harmoniu a hrál vánoční písně. Zpívali jsme a radost z narození Spasitele zalila naše srdce. Zazněla i píseň „Ó Tannenbaum“, kterou jsme znali za školy, z hodin němčiny. Zpívali jsme i české koledy. Dech domova jakoby zavál ze vzdálené vlasti. Pan farář měl jiný způsob rozdávání dárků, než my doma. Vedle vánočního stromku byly malé stolečky a na nich dárky, nezabalené, ale přikryté zvláštními přehozy. Každý z nás byl zvědav, co dostane, ale dárky byly odkryty až po přezpívání písní. Dostali jsme knížky a různé drobnosti, i náš partyzán byl obdarován. (Čeští bohoslovci propašovali na faru jugoslávského válečného zajatce, který byl také bohoslovec, aby mohl prožít Vánoce mimo lágr. Pak ho ale opět museli vrátit zpět do zajateckého tábora. – pozn. T. K.) Dostal nějaké prádlo a některé věci pro sebe i kamarády. Útulno, milo a teplo bylo v tom pokoji na Štědrý večer v roce 1944. Tehdy jsme zapomněli chvíli na válku. Ještě dnes vidím, jak každý seděl na nějaké židli a prohlížel své dárky, jinde si skupina povídala o svých záležitostech, jiný opět upravoval stromeček, v kamnech praskal oheň. Leč každá krásná chvíle rychle utíká. Čas neúprosně plynul a ručičky hodin se blížily neustále k stanovené hranici.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 24.

¹⁸⁹⁷ „Byly to Vánoce v r. 1943. Byl jsem ubytován mimo továrnu v bytě sice podnikovém, ale sám. A již jsem se také na takové prožití o samotě připravoval. Ale asi 2 dny před Štědrým večerem mne pozvala na společné prožití večera podniková kuchařka a uklízečka paní Asalová. Že budou ten večer se svým manželem sami a že asi sám také nemám kam zajít a že bydlím blízko nich a tak že budu vítán. Byli to manželé ve věku asi 45 let, pan Asal byl od „černého řemesla“ – tuším frézař u Mercedesu. Byl jsem upozorněn, že pohoštění nebude veliké, nebylo, ale, že vítán budu velmi srdečně – byl. Honem jsem opatřil nějakou kapalinu na případný přípitek, něco z toho, co mi k Vánocům poslala sestra a tatínek. Moc toho nebylo, jen taková symbolická pozornost, ale doplnila docela vhodně to, co měli k této vánoční válečné večeri Asalovi. Všeho všude 3 párky, tedy málo, zato opravdu dost bramborového salátu a jako moučník trochu jablečného koláče – Apfelmuchen. Prostě na hlad to nebylo a také to nebylo to hlavní. Báječná byla pohoda, absolutně protinacistické společné nazírání a smýšlení. Asalovi byli víc jak o 20 let starší, místní Švábové, a projevovali zájem o rodinné prostředí, z něhož jsem pocházel a citlivě vyslechli i vzpomínku na moji maminku, která zemřela v r. 1936. Asi po hodině vyprávění přinesl pan Asal pozoun a zadul na něj ryčně i zavál něžně i několik českých melodií. Ukázalo se, že můj hostitel byl něco jako se říká o nás, že co Čech to muzikant. To o mně neplatí, ale tenkrát jsem poznal, že hudba i za těchto okolností, anebo právě proto, je krásná a beze slov dovede vyprávět. Bylo to moc hezké a rozcházeli jsme se až kolem půlnoci, ale před tím jsme si nezapomněli vyprávět i trochu humoru a nechyběl ani ten mřížový.“ O. RYDLO, Nejskromnější a přece krásné Vánoce. <http://www.senio.cz/index.php?w=art&id=141&rub=43&s> ze dne 17. 7. 2005.

V důsledku trvajících válečného konfliktu klesala i kvalita vánočních svátků. Poslední válečné Vánoce už byly velice chudé.¹⁸⁹⁹ Ale většině nasazenců bylo jasné, že konec jejich neradostného údělu už je na dohled.¹⁹⁰⁰

Mladí lidé se snažili odpovídajícím způsobem oslavit i poslední den v uplynulém roce.¹⁹⁰¹ Každý jistě chápe, že samotné nuceně nasazení a válečné utrpení ještě neudělalo z nikoho „anděla s křídly“. I mezi nasazenci byli lidé, kteří se v bujarém silvestrovském veselí chovali nevázaně až agresivně. Velká dávka alkoholu zkonsumovaná najednou udělala pochopitelně své.¹⁹⁰²

---

¹⁸⁹⁸ „Po večeri se velmi pečlivě uklízí. Po prohlídce světnic jsme se přestrojili do vycházkové a nastupujeme na slavnost. Každý dostal 2 piva, 1 litr červeného vína, talířek zákusků, 2 jablka a 6 rolek bonbonů. Na slavnosti jsme společně zpívali se štammanšaftem: Narodil se Kristus pán, Heilige Nacht a ještě nějaké písně, kterým jsem nerozuměl. Pak došlo i na ty, co se v nich zpívá Hajloha juhala, Es geht alles forrube aj. Přitom jsme se kejvali zleva doprava a zprava doleva a drželi se za ramena. Byli jsme poučeni, že nám chtějí ukázat, jak kamarádi vojáci slaví Vánoce. My jsme se z toho asi nepoučili, protože na další Vánoce jsme už pozváni nebyli.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 55-56.

¹⁸⁹⁹ „Dnes je Štědrý den a volná neděle. Dopoledne jsme uklízeli a odpoledne strojili stromeček. Každý jsme v polích sebral hrst staniolových pásků, které shazují z letadel, aby to rušilo naslouchací přístroje a flaky střílely vedle. Ty staniolové pásky jsou asi 25 cm dlouhé a půl až 1 cm široké. Některé jsou i delší a širší. Někde jich najdeme celé hrstě. Ted' se nám hodí na ozdobu stromečku. K obědu byla polévka. Hlavní jídlo bylo něco, co nazvali bramborovým salátem a k tomu ryba (spíš rybička). Pod stromečkem jsme dostali každý 10 kousků cukroví a tři cigarety.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 196.

¹⁹⁰⁰ „A byl tu Štědrý den roku čtyřiačtyřicátého, navíc neděle. Válka sice ještě neskončila, ale dosavadní beznaděj už byla dávno vystřídána jistotou, že na jaře válka musí určitě skončit – a ted' je třeba snažit se o přežití a dočkat se osvobození.“ J. GRYGAR, Lágry, s. 5.

¹⁹⁰¹ „Večer jsme šli do hospody a nakonec do vinárny. Přišli jsme ve 2 hodiny. Mezi tím jsme byli také v kině a po kině na večeri a nakonec ve vinárně, kde jsme se loučili se starým rokem. Přetáhli jsme o hodinu. Byli jsme v povznesené náladě a byli připraveni za svůj přestupek i trpět. Vchod však byl otevřený a nikde ani noha. To bylo novoroční překvapení. To, co nás ale nepřekvapilo, bylo, že vojáci byli ožralí a nikdo nevěděl, kolik je hodin.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 61.

¹⁹⁰² „Vdrželi jsme hrát dlouho přes půlnoc. Vína byl v kuchyni plný kotel. O půlnoci jsme každý dostali půl litr a protože ho bylo dost a vydrželo teplé, chodili jsme na něj ještě dlouho na Nový rok. Vozembouch „vzal za své“ asi ve 3 hodiny na Nový rok 1944. Nebyl lepený, ani šrouby jsme neměli a ty hřebíčky ho neudržely. Potom se ještě zpívalo a kluci se převlékali do maškar. Trkali se přilbami na hlavách jako berani a pak si vzali lampióny, které byly součástí výzdoby jedné světnice, rozsvítili je a o půl čtvrté se vydal průvod na Herkules. Policajt kluky vrátil, protože průvod s rozsvícenými lampióny v dobách přísného zatemnění nebyl přípustný. Ten policajt měl s nimi dost práce a hlavně velkou trpělivost, než jim to rozmluvil. Franta Palát se ožral, rozbil zrcadlo a trochu se přitom pořezal. Měl zuřivou

Ke každému nově započatému roku nasazenci (ale i většina obyvatel protektorátu) vzhlíželi s nadějí, že nový rok bude zároveň i posledním rokem války.¹⁹⁰³ Jejich přání však většinou příliš předbíhala skutečnou realitu. Až na přelomu let 1944/1945 bylo vysoce pravděpodobné, že válka může za několik měsíců skončit. Ale tehdy se už začaly blížit spojenecké fronty a eskalovala letecká válka. Rostla naděje na osvobození, avšak zvyšovalo se i riziko úmrtí v důsledku války, a to nikomu na náladě nepřidalo. Silvestrovský večer dal aspoň na chvíli zapomenout na probíhající hrůzy.¹⁹⁰⁴

Přesouváme se nyní k soukromým oslavám. Těžko se dá dnes rekonstruovat oslavy narozenin mezi nuceně nasazenými, neboť k tomuto tématu není dost informací. Zůstane asi navždy nezodpovězenou otázkou, zda se vůbec pořádaly nějaké oslavy¹⁹⁰⁵ nebo zda si nasazenci neschovávali informace o svých výročích pro sebe.¹⁹⁰⁶

---

opici, proto jsme ho obraceli k zrcadlu, ať se podívá, jak vypadá. On si chvíli nadával a pak si dal po hubě, ale do zrcadla. Asi se nepoznal. Hned potom usnul. Honza Červenka nám vynadal, že si mohl o sklo proříznout tepnu a že je škoda toho zrcadla, které rozbil.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 147.

¹⁹⁰³ *„Začal zase další rok. Všichni jsme přesvědčeni, že to bude skutečně poslední válečný.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 149. „Nový rok. Nebýt toho kalendáře, nikdy by mi nepřišlo na mysl, že to může znamenat nějaký přelom. Jen kalendář předkládá ten nezaměnitelný fakt, že místo dvojky na konci letopočtu objevila se trojka. Co nadějí upíná se k novému roku, kolik však jich se upínalo k roku právě minulému marně? Nezbyvá než doufat a věřit, že bude nadějnější uplynulého. Ó požehnaná ty Nevědomosti, která rouškou zastíráš budoucnost. Nebýt tebe, zda by svět nebyl slzavým údolím? Co snů by se rozplynulo pozření do budoucnosti, co očí by se vyplakalo nad poznaným neštěstím jež odvrátiti nelze. Jsou sice i radosti, ale zdaliž ty vyváží břemena strasti! Je Nový rok, a dá Bůh, až budem sestavovat jeho konečnou bilanci, že budem moci uspokojivě říci, v radostech sice ne snad štědrým, ale v nadějích uspokojivějším.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 1. 1. 1943, (nestránkováno).*

¹⁹⁰⁴ *„Přišli kluci a hráli na harmoniku a trubku. Odsunuli jsme postele ke zdi a tančilo se. Bavili jsme se až do půlnoci. Ta zábava se mi ale zdála dost upjatá. Přesto se mi tam líbilo. Už dávno jsem netancoval a neobjímal českou holku. Ta jedna byla opravdu pěkná. Docela hezky jsme se bavili a povídali si. Ani se moc nezdráhala, když šlo o nějakou pusu.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 197.*

¹⁹⁰⁵ *„Každý svátek nebo narozeniny, ať už naše vlastní nebo někoho z rodiny v Čechách, byl důvod k bouřlivým oslavám.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 35.*

¹⁹⁰⁶ *„Dnes je mi 21 let. Tak blbý výroční den jsem dosud nezažil. Ani jsem se klukům nepochlubil. Stejně bych jim neměl co nabídnout.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 55. „Mám 23. narozeniny. Náladu mám mizernou. Chroupám sušený chleba,*

Dalším tématem, které jsem se snažil podchytit, byl sport. Mladí nasazení hoši holdovali kolektivním sportům – především kopané.¹⁹⁰⁷ Některé fotbalové zápasy byly značně nekonvenční a sloužily spíš k účelům recese a vybití energie, než k nějakým sportovním výkonům.¹⁹⁰⁸ Populárním kolektivním sportem byl i volejbal.

Existovaly i individuální disciplíny. Bývalí Sokolové pěstovali třeba i lehkou atletiku.¹⁹⁰⁹ Ale někde se pořádaly dokonce mezinárodní boxerské zápasy.¹⁹¹⁰ Občas byly pořádány i hry větších rozměrů.¹⁹¹¹

I při sportovním zápolení mezi nasazenci mohlo dojít k tomu, že „přeskočila jiskra“ a zdánlivě nevinné pošťuchování mohlo skončit rvačkou.¹⁹¹² Někdy se

---

pít není co, hospody jsou zavřené. Kluci mají náladu ještě horší. Každý je utahaný a raději odpočívá.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 196.

¹⁹⁰⁷ „Byli jsme sportovci a pořád jsme něco dělali. Bud' jsme hráli fotbal, měli jsme tam hřiště, tak jsme tam byli často. To celkem nebyl problém.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 9. „Hrávali jsme fotbal. Bylo to ale zřídka. Nebylo toho mnoho. Byly tam i humorné historky, které by se nechaly vyprávět.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 12.

¹⁹⁰⁸ „Kluci šli hrát fotbal. Měli na hlavách přilby a na sobě pláštěnky, takže vypadali jako středověcí zbrojnoši. Dělali legraci a hráli tak, že všichni hnali na jednu bránu a pak zase všichni na tu druhou. Vyhraje prý ten, kdo dřív uteče ze hřiště.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 149.

¹⁹⁰⁹ „Učili jsme třeba kluky házet diskem, koulí, oštěpem anebo skákat. Tímhle jsme se také vyžívali.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 15. „Pořádaly se tam atletické závody, jako byl třeba vrh koulí nebo skok do dálky, cvičení na nářadí. Co byli Sokolové, tak cvičili na kruzích a bradlech.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 15.

¹⁹¹⁰ „Měli jsme tam boxerský mítink, který zorganizovali Francouzové. A my jsme se tam utkali s Poláky. My jsme si byli navzájem solí v očích. My jsme je neměli rádi, oni neměli rádi nás. Ale byli to chudáci. Jednou to území patřilo Němcům, podruhé Polákům.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 12.

¹⁹¹¹ „Rozptýlení poskytovaly i různé sportovní akce. Češi nasazení u Siemensu pořádali na firemním stadionu sportovní odpoledne. Vlastimil, odchovanec libeňského gymnázia se známou tělovýchovnou tradicí, se aktivně zúčastnil jednoho z nich, věnovaného lehkootletickému pětiboji. Předtím – podobně jako ostatní závodníci – téměř netrénoval a při běhu na pět kilometrů si uhnal pořádnou bronchitidu, jež si vyžádala dva týdny léčení. Jedinkrát za celou dobu svého nuceného berlínského pobytu šel k lékaři a kupodivu byl bez problému uznán práce neschopným (doktor se mu zřejmě snažil vyjít vstříc.)“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 25.

¹⁹¹² „Pak se začal hrát fotbal a na postranním hřišti tenis. Nastoupila také „maškarní jedenáctka“, o které už byla řeč. Kluci měli dřevěné meče a kopí, pláštěnky upravené jako

nasazenci různých národů i otevřeně porvali, ale o tom ještě bude řeč v oddíle, kde se budu věnovat vztahům mezi jednotlivými národnostmi.

Většina sportovních akcí se na sklonku roku 1944 přestala úplně pořádat, poněvadž příležitostní sportovci měli úplně jiné starosti – strach o přežití, kulminovala letecká ofenzíva, zvyšovala se únava z práce.¹⁹¹³

Jednu z poměrně nenáročných aktivit pro volný čas představovaly procházky. Oblíbené byly zejména vycházky do přírody, která byla i v době války oázou míru, která dávala zapomenout alespoň na chvíli na truchlivou realitu.¹⁹¹⁴ Na vycházky se vydávali jednotlivci, ale i celé skupiny.¹⁹¹⁵ Mnozí nasazenci se vydávali obdivovat krásy venkova, kde se daly objevit velmi zajímavé lokality.¹⁹¹⁶

---

tógy, šermovali o míč a dělali legraci. Ve druhém poločase (asi po čtvrt hodině) si vzali na hlavy přílby a to už bylo ostřejší. Přitom ale blbli dál. Nosili se na ramenou a shazovali se na zem, rozbíhali se proti sobě jako středověcí rytíři na koních a zápasili. Nakonec byl zase fotbal. Kluci hráli nižší patro proti vyššímu. Přitom se nějak rozvášnili a za podpory fandů se do sebe dali a málem se poprali. Rozháněl je nejdříve saniťák a pak si pozval na pomoc Špíze. Skončilo to málem ostudou.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 159.

¹⁹¹³ „Byli jsme mladí kluci, tak jsme hráli fotbal. Dělali jsme i takové olympiády. Ale pak na to přešla chuť, protože člověk byl rád, že je rád.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 8.

¹⁹¹⁴ „Když bylo volno, chodilo se ven. Tancovačky byly málokdy, protože nebyly dovolené. Chodilo se ven do přírody.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 6.

¹⁹¹⁵ „Některá děvčata tam měla chlapce. Já tedy zrovna ne. Tak chodili v partě. V tom Grazu byl Schlossberg. Nebo chodili po tom okolí.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 11.

¹⁹¹⁶ „Světlou vzpomínkou zůstávaly jen nedělní výlety, když jsme měli tzv. „schihtsfrei“. Podívali jsme se do Gmundenu, Bad Ischlu, kde jsme si mohli prohlédnout i císařovo sídlo zvané Kaiservilla a často k jezeru Attersee, vzdálenému od našeho lágru jen tři kilometry. Měl jsem potuchu, že tu někde u největšího jezera Solné komory měl kdysi malou chatku náš český rodák Gustav Mahler. Ovšem za války jeho jméno bylo tabu, byl Žid a dopadl jako známý Mendelsohn na střeše. Myslím sochu na našem Rudolfinu, která se za války musela sejmut. Za to jsem mohl zavzpomínat na velkého rakouského symfonika Antona Brucknera při návštěvě kláštera St. Florian u Lince, kde je pochován. Poznal jsem i jeho rodiště Ansfelden, kde shodou okolností snad v místech, kde kdysi Bruckner jako dítě běhával, nacisti postavili lágr Haid, kde jsem na konci války nějaký čas přebýval.“ Vzpomínka Vladimíra Valíčka. Českobudějovické listy ze dne 10. 12. 2002, s. 13.

Nuceně nasazení v Ostmarce, kteří měli „dobrodružnější“ povahu než ostatní, se věnovali vysokohorské turistice.¹⁹¹⁷ Pro Čechy, kteří s ní neměli velké zkušenosti, mohla být i značně nebezpečná.¹⁹¹⁸

Toulání se po horách ale mohlo vést k tomu, že se skupinka mladých turistů mohla ztratit a z toho jí pak mohly vyplynout ještě další možné svízele.¹⁹¹⁹

---

¹⁹¹⁷ „Procházel jsem ty Raxalpen a mohli jsme slézt všechny ty vrcholky. Tady ty hory jsem znal úplně dokonale.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 6. „Třeba v roce 1943 jsme se podívali do hor vlakem. Mám fotku jak jdeme na Feuerkogel, 1650 metrů. Boty promočené, kluci prochladlí. Takové to bylo. Měl jsem tam kytaru, tak jsme zpívali. Pil se hlavně mošt. To je zajímavé. Rakousko je země moštu. Tady do toho kopeme. Ale oni ty všechny padavky rozdrtili a zužitkují. Když byl konec září a začátek října, tak se v hospodách pil mošt. Byli jsme namoštovaní a ožralí. Hruškový mošt, který byl zřídkakdy, byl jako Tokaj. Takže takhle. Přežít, vyspat se, pracovalo se jen jako a najíst se.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 14.

¹⁹¹⁸ „To byla jednou taková příhoda: Byli jsme na horách. Jo, dva. Na nějakou, myslím, že se jmenovala Vysoká Anna, něco přes 2000 metrů byla vysoká. Tak jsme tam čekali, jaké to bude v mracích. Ony se hnaly mraky, tak jsme tam čekali, a teď nám ty mraky úplně zamezily výhled. To jsme viděli tak na dva metry. Na víc ne. Tak když to povolilo, tak jsme šli, chvátali dolů, aby nás zase nějaké nechytly. A ono tam z těch mraků dole přšelo. Tak jsme promokli. No, dostávali jsme se blbě domů. Zmoklí, teď po té suti nám to ujíždělo, to jsme tam potkávali ty Tyroláky. (Pamětník byl nasazen ve Štýrsku, nikoliv v Tyrolsku. Protože je alpský lidový kroj znám především zásluhou „Tyroláků“, nelze se nijak divit, že pamětník označuje i obyvatele Štýrska jako Tyrolany. – pozn. T. K.) Ti měli klacek a o ten se opřeli, sedli na bobek a po té suti jeli. Pak zahruli, jsme museli být na kraji. Doprospědka ne. A pak zahruli na tu tvrdou pěšinu a zase jeli dál. A to právě tenkrát jsme nešli do práce. Tak jsme si říkali: „Co z toho bude asi?“ Byli jsme dva. No, tak druhý den jsme přišli do práce. A ten jeden: „Kde jste byli včera?“ Tak jsme mu to říkali. A ten druhý to byl takový Tyrolák jako, měl ty kalhoty s padáčkem, holý kolena a pupek. A ten se chechtal: „Ha, ha, ha.“ „To není jen tak, lézt na hory!“ Tak ten nám pak povídá: „My jsme vám to napsali, že jste tady byli.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 5.

¹⁹¹⁹ „Odjeli jsme na Hochschwab. To je nejvyšší hora (?) v Rakousku. To je nad Štýrským Hradcem (?). Tam jsme přijeli, vybavili jsme se. (...) Akorát ten ruksak a nějaké ty deky jsme měli s sebou. Do těch hor jsme se ale nakonec nedostali. Tak jsme přespali v nějaké horské chatičce mezi všelijakými ženskými. Tam to leželo vedle sebe. Tam to bylo samá ženská, tak jsme si lehli vedle nich. Dřevo, které se v noci ztopilo, tak se muselo ráno nasekat. Dole se zaplatila asi jedna marka. To bylo celé, že se musela zaplatit asi jedna marka. Dát marku za to, že jste tam přespali. Šli jsme dále do hor, ale zastavili nás partyzáni. Poněvadž jsme nakonec zjistili, že to jsou slovinští partyzáni, tak se s nimi dohadoval Pepik Trpáků z Tábora, který se kromě němčiny naučil ještě další řeči metodou sanskrtu. Přinesl si tenkrát nějaké knížky z Mnichova. Ten nám dělal potom zástupce. Ten se s nimi domluvil. Tak jsme šli domů. A když jsme čekali na nádraží na vlak, něco jsme vypili, protože tam bylo laciné víno. Moc opili jsme nebyli, tak jsme hráli karty. Přijel rychlík, tak jsme vlezli do rychlíku a

Vysokohorský vzduch a nádherná přírodní scenérie měly na své návštěvníky přímo blahodárný účinek.¹⁹²⁰

Někteří nuceně nasazení, kteří pracovali nedaleko protektorátních hranic, se snažili jezdit na krátké výlety na nedaleké české území, které jim tolik připomínalo domov.¹⁹²¹

---

tam jsme hráli karty dál. Najednou jsme začali zastavovat, lidé vedle nás mluvili jinak. To byli Francouzi, my jsme byli Češi. Najednou přijelo nákladní auto, tam nás naložili a odvezli. Potom nás vyložili před takovým barákem. Nakonec jsme zjistili, že jsme na Gestapu ve Štýrském Hradci. Obvinili nás z toho, že jsme chtěli utéct do Jugoslávie. Tři dny nás tam drželi. Tam mi rozsekali nos. Ten mám spravený právě tím šestadevadesátiletým nebo dvaadevadesátiletým doktorem. Ten mi říká: „To spravíme, to spravíme. Rozsekanou hlavu“. Pak si dal konečně nějaký gestapák říct, a zavolal tomu personalistovi z našeho podniku. A ten nás zachránil. Tak nás odvezli na nádraží a počkali s námi až pojedou rychlík. Do toho rychlíku nás dali. Asi ve tři čtvrtě na jedenáct jsme přijeli do Vídně. Tak si akorát pamatuji, že jsme ještě měli nějaké ty flaštičky, ty nám nechali, tak jsme chlastali dál. A potom akorát si pamatuji, že Pepík Trpáků vypadl na Štefanském náměstí do nějakých rostlin. Tak jsme museli vystoupit a šli jsme ho hledat. A než jsme se dostali domů přes Triester Strasse do toho Hietzingu, tak bylo ráno.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 7-8.

¹⁹²⁰ „Chtěly jsme se alespoň na chvíli zbavit tvrdé a zlé skutečnosti, proto jsme podnikli s celou partou výlet na Schneeberg, 2079 metrů vysokou alpskou horu. Vyjeli jsme pozdě odpoledne, a přesto, že jsme přišli pod Schneeberg až k večeru, začali jsme vystupovat na hřeben hory. Šli jsme podél ozubené dráhy, cesta nebyla zlá, ale brzy nastala tma. Nad hlavou nám zářily hvězdy a na cestu nám svítily svatojánské mušky a někde z úkrytu cvrkali cvrčkové. Stoupalo se nám pěkně, vzduch byl silný a celý les omamně voněl pryskyřicí. Do údolí se pomalu snášela mlha, stromy tajemně šuměly nad hlavou. Co chvíli padala hvězda. Jistě každý z nás měl své velké přání, které však neproněsl. Nemluvili jsme. Každý vnímal kouzlo horské noci a chvíle po svém a všichni jsme uvolnili své myšlenky pro krásu a tiché uspokojení, jaké skýtá jen velebná příroda. Jen padající kamení, které se tu a tam uvolnilo pod našima nohama dávalo tušit, že tudy někdo jde. Pozdě večer jsme došli do Baumgartenhütte, kde jsme trochu povečeřeli a pak ulehli na stolech a lavicích. Ráno jsme si přivstali, jitro bylo průzračné, voňavé a svěží a vůbec celý svět byl dnes jiný. Na nizoučké travičce se popásaly krávy, jejich zvonce byly zvukovou kulisou idylickému panoramatu. Vystupovali jsme až k skalnatému vrcholku, který se dlouho schovával v mracích. Místy byla ještě silná sněhová pole, ale slunce nemilosrdně pálo. Natáhli jsme se do trávy, slunili se a odpočívali.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 54.

¹⁹²¹ „Jednou asi za dva měsíce nám dali grenzschein, čili propustku přes hranice. Asi jako je dneska pas. Když jsme přijely, tak jsme to zase musely odevzdat. Vydávali nám to, když jsme jely domů. Někdy jsme šly pěšky přes hranice, abychom se mohly podívat třeba do Domažlic. Když byla pouť ke svatému Vavřinečku, tak jsme tam jely na černo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 4. „Snažily jsme se jezdit, kam jsme mohly. Třeba do Plzně, do Domažlic nebo do Vejprnic. Tam se dokonce i

Především v prvních dnech nuceného nasazení v Říši se chlapci a děvčata vydávali na pohlídku měst, do kterých byli nasazení. Seznamovali se tak s novým prostředím, ve kterém byli odsouzeni strávit často čas až do konce války.¹⁹²² Nuceně nasazení ve Vídni si nenechali ujít asi největší místní zábavní lokalitu – Prátr.¹⁹²³ V Schönbrunnu bylo k vidění i panoptikum s voskovými figurínami.¹⁹²⁴

Kde se naskytl možnost, snažili se nuceně nasazení navštěvovat místní památky či jiné pamětihodnosti.¹⁹²⁵

---

někdy tancovalo. Všechno to byla místa v okolí Plzně.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 8.

¹⁹²² „Brzy po příchodu do Berlína chtěl Vlastimil trochu poznat toto město. Prohlédl si *Kurfürsterdamm* (proslulá berlínská třída – pozn. T. K.), který válkou ztratil mnohé ze svého bývalého lesku, a zamířil do proslulé kavárny „Kranzler“, kde hrál velký taneční orchestr, ale jen k poslechu: tančit se nesmělo vzhledem k těžkým obětem německých armád u Stalingradu. Usadil se u prázdného stolu a sledoval odpolední život v kavárně.“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 19.

¹⁹²³ „V neděli odpoledne jsme obvykle navštěvovali PRÁTR. Mne fascinoval kouzelník. Bylo tam spousta jiných atrakcí, které jsme mohli absolvovat jen postupně, kvůli nedostatku peněz. RIESEN RAT (Ruské kole) však absolvoval každý z nás. Byly tam kavárny – ERSTE, ZWEITE, DRITTE KAFFEEHAUS. Tam jsme též občas v neděli chodívali. Byly to vlastně velké sály, kde se sedělo u stolů a každý se bavil po svém při vodnatém pivu či sodovce, nebo černé kávě z melty. Na víno peníze nebyly. (Vino ve Vídni bylo tedy dražší než ve venkovských částech bývalého Rakouska. – pozn. T. K.) Tančit se tam (ani jinde) nesmělo.“ K. JELÍNEK, Jak jsme trávili volný čas, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a, 1. díl, s. 103.

¹⁹²⁴ „Několikrát jsme navštívili též SCHÖNBRUNN. Tam kromě různých historických věcí bylo i velké panoptikum - voskové figuríny různých významných světových osobností v životní velikosti (včetně císaře Franze Josefa). Nacisté toto panoptikum „obohatili“ o několik drastických scén, z nichž jedna byla nejohavnější. Ležící tělo sovětského vojáka, do poloviny obnažené, nad ním německý voják s mečem, ponořeným v otevřené hrudi sovětského vojáka, z níž proudem tekla krev; voják se pohyboval ze strany na stranu jakoby v křečích, nad ním stojící německý voják v pravidelných intervalech nořil meč do hrudi své oběti. Hrozná, nezapomenutelná podívaná.“ K. JELÍNEK, Jak jsme trávili volný čas, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti, 1. díl, s. 104.

¹⁹²⁵ „Zakotvili jsme u císařského hradu, pozdravili pomník Marie Terezie a prolétli obě části muzea. Viděli jsme svezené staroegyptské a římské vykopávky, kamenné sarkofágy, mumie i mumifikovaná zvířata, stylizovaný vnitřek pyramidy, římské sochy, řeckou mozaiku, překrásně vypracované předměty ze slonoviny, jantaru a mnoho jiného. V druhé části – ve sbírkách přírodopisných – nás zaujaly obrovské kusy soli kamenné, krystaly achátů, mořské korály, meteority, kostry velryb a kopie předpotopních ještěřů. Mnoho vzácností však bylo toho času ukryto ve sklepních depozitářích z obavy před zničením za náletů.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 31. „Mám zájem o historické památky. Prohlédl jsem si Dóm – gotickou katedrálu a nedaleko od něho je socha Gutenberga,

Někdo se podíval i do sousedních měst, která nebyla příliš vzdálena od místa nedobrovolného pobytu.¹⁹²⁶

Samozřejmě, že se našli i hoši, kteří dokázali trávit čas mnohem prozaičtěji než jiní – například v hospodě se dalo předpokládat jisté uvolnění.¹⁹²⁷

Alkohol mohli ve zcela výjimečných případech někteří dělníci vyfasovat. To se stalo třeba členům pracovních praporů, kteří ho obdrželi jako výraz poděkování od představitelů města za vykonanou práci při likvidaci škod.¹⁹²⁸

Dnešnímu občanu prakticky sekularizované České republiky bude asi připadat divné, že člověk nasazený v Říši za války „plýtvat“ svým drahocenným volným časem na to, aby navštívil kostel. Jak je vidět, církevní tradice byla i za války živá.

Nuceně nasazení hledali v kostelech opravdu duchovní útěchu a morální klid, který tak moc při svém nelehkém životě potřebovali.¹⁹²⁹ Není však jisté, že by

---

vynálezce knihtisku, na Markplatzu je studna s gotickou výzdobou a Christuskirche, protestantský kostel.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 44.

¹⁹²⁶ „Podíváme se do Hannoveru, kde v účelně využitém bazénu na náměstí plavou dvoukiloví kapři, do Cuxhavenu k moři, do Wesermünde, Bremenhavenu i do jiných blízkých měst.“ L. LANDIŠ – F. HORA, Ohnivý koberec nad Hamburkem, s. 30.

¹⁹²⁷ „V Saarlauternu už jsme měli vyhlédnutou jednu hospůdku, kam jsme chodili... Za války bylo zakázané tancovat, takže tam jsme se bavili podle svého: seděli jsme a povídali si zážitky a nezážitky, prostě ty hospodské řeči, které se vedou, když se sejde nějaká parta.“ Vzpomínka Vladimíra Čiháka, in: J. HAVLÍKOVÁ – L. VONDRYSKOVÁ (edd.), Místo určení: Sársko, s. 51. „Z radosti nad tím jsme šli do hospody do Baumholderu. Kluci ji objevili, když se někde poslakovali. Byla však vyžraná a vypitá. Jedno pivo jsme ale každý dostal.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 21.

¹⁹²⁸ „Večer po nástupu je sraz v Turnhalle, kde se koná večírek. Je spojen s fasováním alkoholu. Každý jsme dostal od města mimořádný příděl: 3 dcl kořalky, půl litru vína a 2 láhve piva. Musí se to vypít na večerku. Rozkaz plníme! Přitom pijeme a zpíváme. Po večírku, druhý den ráno, máme hroznou žízeň. Vodovod v I. patře prý nestačil. Byl jsem na tom dobře, protože jsem si nechal pivo ze včerejška na dnešek.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 65-66.

¹⁹²⁹ „Několik nás chodí pravidelně na nedělní bohoslužby do blízkého filiálního kostela. Bývá to pro nás občerstvením po týdenní dřině. Nejen práci živ je člověk... Jsme rádi, že jsou vždy v chrámě Češi a Slováci...“ A. VODÁČEK, Život v táboře, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazeni IV, s. 18. „Do kostela sv. Rity s námi chodívali v neděli i naši kamarádi z lágru. Někteří s námi usedli do lavice, jiní stáli vzadu a někde zarachotily dveře až dlouho po začátku bohoslužeb. Když jsme se pak ohlídlí, viděli jsme, jak některý ten Frantík nebo Vašek se sune nesměle do dveří, dělá křížek a zůstává stát u samého vchodu, jako by se ani neodvažoval předstoupit před tvář Boží. Snad to byl zvyk z domova, vždyť u

každý musel zcela automaticky vždy chodit do kostela. Ale pokud se příležitost našla, mladí lidé ji využili.

Příležitost k návštěvě kostela se rozhodně naskytla v době vánočních svátků, kdy se mohli nasazenci zúčastnit vánočních koncertů.¹⁹³⁰

O náboženský život v „rajchu“ se živě zajímal český bohoslovec Antonín Odvárka a díky jeho pozorovacímu talentu si můžeme udělat alespoň dílčí představu o církvích působících za války v Berlíně. Tento budoucí kněz na své pouti po duchovních svatostáncích nejdříve navštívil klášter, kde byl mnichy velice dobře přijat.¹⁹³¹ Jeho další kroky postupně vedly k buddhistickému chrámu,

---

nás tolik lidí má ve zvyku stát při bohoslužbách vzadu pod kůrem.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 13. „Do tohoto výčtu kulturních pořadů musím uvést i občasnou nedělní českou mši a kázání v mödlinském kostelíku. A mají-li být údaje úplné – tedy i pondělní české vysílání rozhlasu pro dělníky v říši. To jsme si někdy v lágrové jídelně dokonce zatančili.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 37.

¹⁹³⁰ *„Viděl jsem plakátek, že v kostele Christuskirche je koncert. Stavili jsme se tam. Je to starý barokní protestantský chrám. Byla tam hudba a pohoda. Hráli tam Bachovu Vánoční mši. Skládala se ze dvou částí: 1. Preludium h moll od Joh. Seb. Bacha, 2. Messe (mše) in h moll od R. Drefsche. Preludium hrály varhany a mši varhany se smyčcovým orchestrem. Zpívali čtyři zpěváci (soprán, alt, tenor, bas). Na varhany hrál B. Drier, ředitel choru a profesor konzervatoře ve Frankfurtu. Bylo to krásné. Vzpomínal jsem na domov a na vše hezké hlavně z hudby. Když jsme vyšli z kostela, připojili se k nám dva starší Němci a ptali se nás, jestli jsme protestanti, odkud jsme a které národnosti. Řekl jsem jim, že jsem protestant, protože církev československá není katolická. Ptali se, co děláme a zvali nás, abychom chodili každou neděli do kostela, že nám pomohou obstarat dobrou práci. Vysvětlili jsme jim, že máme jen výjimečně volné sváteční dopoledne a vzhledem k naší organizaci není možné si práci vybírat.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 59.*

¹⁹³¹ *„Hned první den našeho pobytu v Berlíně jsme se vydali hledat kostel. „Jo, tady blízko je katolický klášter, jděte tam“, říkali nám Němci. Šli jsme tam a nic jsme neviděli. Jen samé vily se zahradami. Konečně jsme se zeptali jednoho starého pána, vážně se ubírajícího ulicí. „Támhle to je“, ukázal nám. A tu teprve jsme uviděli na střeše jedné vily kovový kříž. Byl upevněn přímo na hřebenu střechy, a proto jsme si jej nevšimli. Pán se nám představil. Byl to P. Ansgar Loesner, převor augustiniánského kláštera. V klášteře bylo vše čisté a nové. Byla tam malá, ale útulná kaple. Tam jsem chodíval každý den ke sv. přijímání. Pracovali jsme 13 hodin denně, od šesti ráno do sedmi večer. K tomu ještě skoro každý večer dlouhý nálet. Času nám mnoho nezbyvalo. Augustiniáni se k nám chovali velmi pěkně. „Non est mihi onus – není mi to břemenem!“ říkával převor latinsky, když jsme jej žádali o nějakou duchovní službu třeba i několikrát za den. Přicházeli jsme totiž někdy různě vlivem rozdílné pracovní doby. Byl usměvavý, vlídný, v neděli míval neobyčejně krátká, ale vroucí kázání. Dalším členem řeholní komunity byl P. Liborius Körner. Veselý člověk. Farář kostela sv. Rity v naší čtvrti. Zval nás k účasti na liturgii. Oslovoval nás prelát, vysoce důstojní pánové atp.*

který byl ale bohužel zavřený.¹⁹³² Posléze zavítal mezi mormony.¹⁹³³ (Osobně mě překvapuje, že toto náboženské společenství mohlo podle tohoto svědectví za

---

Veselost a legrace byly nejnápadnějším znakem jeho povahy. P. Eusebius Engelhardt, další augustinián, byl kaplanem u sv. Josef. Byl to kněz veselý, vždy elegantně oblečený, populární. P. Mathias, poslední z našich německých spolubratří, byl skromným a přívětivým člověkem. Měl slabší zdraví a dělal v klášteře ekonoma. Klášter otců augustiniánů v Reinickdorfu West se stal od té doby našim duchovním centrem. Již o Velikonocích jsme asistovali na Bilou sobotu v kostele sv. Rity a o Božím Těle jsme kráčeli v rouchu jáhna a podjáhna v průvodu. Oltáře tam byly na vyvýšených místech, kolem se tísnili němečtí věřící a nikdo v nás neviděl nějaké opovržené cizince, ale osoby duchovní.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 11-12.

¹⁹³² „Vzpomínali jsme tedy v Berlíně na seminář a měli otevřené oči k těm věcem, které mohly prospěti našemu bohovědnému studiu. A tak jsme se jednou rozhodli, že navštívíme buddhistický kostel (!), abychom se zdokonalili ve srovnávací vědě náboženské. Jeli jsme tam s Pepíkem dlouho, bylo to až kdesi na okraji města. Cíl naší cesty bylo nutno hledati nikoliv mezi domy, ale nad nimi. Vysoký, snad uměle navršený, nebo alespoň upravený kopec se týčil konečně před námi a byl korunován buddhistickou svatyní. Od svatyně dolů vedl dlouhý pruh schodů a končil branou mezi dvěma kamennými sochami slonů. Vzali jsme za kliku a stoupali majestátně k výšinám. Nahoře, před budovou v čínskoindickém slohu, stála na kamenném pilíři schodiště miska s teplou, bílou, kouřící hmotou. Nevěděli jsme, co to je. „Asi nějaká obětina“, pustili jsme se před miskou do učené debaty. Uvažovali jsme, co všechno kladou buddhisté před sochy svého světce a jak asi konají bohoslužby. Pak jsme stiskli důkladné, kované dveře chrámu. K našemu údivu byly zavřené. Rozhlédli jsme se kolem. Všude roztodivná schodiště. Vystoupili jsme po jednom a zůstali překvapeně stát. Před námi se rozprostíral nevelký, ale zvláštní park. Byla tam jezírka, kamenné lavičky ve stínu neznámých stromů, sochy, pěšinky a mystická zákoutí. „Zde asi buddhisté rozjímají“, řekli jsme si. Je zde skutečně krásně. Není vidět nic než nebe a zahrada. Obytné domy a ruch velkoměsta zůstávají dole pod kopcem. Zde je člověk skutečně povznesen k výšinám.“ Ale také schody stoupaly k výšinám, a tak jsme pokračovali v cestě. Viděli jsme terasy a střechy, určené k procházkám a nakonec jsme se octli až u věžičky na střeše. Nikde nebylo ani žádné duše – až konečně. Ve věžičce seděla jakási paní, černě oblečená. Pozdravili jsme a začali: „Jste studenti z Prahy a rádi bychom si prohlédli buddhistický kostel.“ Dívala se na nás chvíli vyjeveně. „Jak jste se sem dostali? Každý den zavírám pečlivě bránu a dnes poprvé jsem zapomněla.“ Až po chvíli dodala: „Já tu mám jen protipožární hlídku, pro případ náletů. Kostel je teď zavřen, řada pozlacených Buddhů je uložena ve sklepech kvůli náletům. Bohoslužby se nekonají. Ale dřív sem buddhisté chodili. Modlili se v kostele před zlatými sochami, kladli před ně květiny a rozjímali v zahradě.“ „A co ta obětina v misce před branou chrámu?“, ptáme se jí s vědeckou dychtivostí.“ „Jo, ta miska. To jsem si tam dala před chvílí vychladnout kaši. Já totiž marodím se žlučnikem.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 31-32.

¹⁹³³ „Za nějaký čas jsem šel po ulici v jakési čtvrti a viděl na domě nápis: „Kostel svatých posledních dnů.“ Vešel jsem dovnitř. Dole byl jakýsi byt, vystoupil jsem tedy do prvního poschodí. Za dveřmi jsem slyšel hlasy. Zaklepal jsem. Přišel pastor a tázal se, co si přeji.

války normálně fungovat, zatímco třeba Svědkové Jehovovi byli posíláni do koncentračních táborů. Pravděpodobně v nich nacisté viděli mnohem větší zlo i proto, že odmítali vojenskou službu.)

Posledním svatostánkem navštíveným nasazeným bohoslovcem, byl kostel církve řeckokatolické, kam docházeli hlavně nuceně nasazení ostarbeiteři, kteří se až roku 1944 mohli pohybovat volněji. Do kostela této církve zacházeli zřejmě proto, že poblíž asi nebyl žádný ortodoxní. Nebo si Antonín Odvárka spletl řeckokatolickou církev s církví pravoslavnou, což samozřejmě není totéž! Jím uváděný ritus by spíš hovořil pro to, že šlo o kostel ortodoxní církve.¹⁹³⁴

Jinou volnočasovou aktivitou bylo čtení. Četbychtiví nasazenci se dokázali věnovat svému bohulibému koníčku i v mimořádných podmínkách nuceného nasazení v Říši.¹⁹³⁵ Jak se ale do „rajchu“ dostala česky psaná literatura? Velmi jednoduše: mladí dělníci, mezi nimiž se pohybovali lidé s maturitou nebo i částečným vysokoškolským vzděláním, si ji přivezli s sebou nebo si ji nechali poslat z domova.¹⁹³⁶

„Chtěl bych si pohovořit o náboženských otázkách, velmi mne to zajímá.“ Počkejte tedy několik minut“, řekl ochotně. „Máme právě shromáždění. Ale již téměř končíme.“ Skutečně! Za chvíli vyšlo asi 10 lidí a spěchalo po schodech dolů. Někteří po mně zvědavě pokukovali. Pastor mne vedl do sálu. Byla to prostorná místnost, podobná školní třídě. Byl tam stupínek, na stupínku stolek a na něm několik silných knih. (...) Zastihl jsem jej při náboženském shromáždění, ochotně se mi věnoval, neviděl ve mně cizince, ačkoliv jsem řekl, že jsem Čech.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 32-33.

¹⁹³⁴ *„V Berlíně byl též kostel řeckokatolický. A do toho se podíváme na závěr našeho putování. Kostel byl zaplněn hlavně Rusy, zavlečenými sem na práci. (Většina Rusů tíhne k pravoslaví, zatímco řeckokatolické náboženství je typické spíš pro většinu Ukrajinců. – pozn. T. K.) Viděli jsme je nuzně oblečené a tísnící se v lavicích. Před ikonostazí seděli na židličkách knězi a zpovídali. Ach, tak krása svatých zpovědí ve východním obřadu! Kajícník přichází ke knězi, klesá před ním na zem, sklání hlavu do jeho klína a vyznává své hříchy. kněz mu uděluje napomenutí, pak klade na jeho hlavu štolu a dává mu rozhřešení. Vždy mi při pohledu na tento způsob sv. zpovědi přicházelo na mysl podobenství o marnotratném synu.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 33.*

¹⁹³⁵ *„Toho volného času jsme mnoho neměli. Hodně jsem četl. Volný čas jsem trávil četbou. Mnoho se tam toho dělat nedalo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 12.*

¹⁹³⁶ *„Volný čas spočíval v tom, že se četlo. Každý měl knížku. Knižku mu poslali z domova. (...) Ty knížky nám poslali rodiče. Anebo jsem si tři nebo čtyři knížky přivezl s sebou, když jsem tam jel poprvé.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 9.*

V protektorátu byly organizovány sbírky pro dělníky pracující v Říši, jejichž cílem bylo shromáždit literaturu, která pak byla poslána na místo určení.¹⁹³⁷

Nasazenci si pak samozřejmě literaturu půjčovali mezi sebou.¹⁹³⁸ Mezi velmi populární čtení patřily rodokapsy, rozruchy a jiné dobrodružné publikace.¹⁹³⁹ Ladislavu Nezkusilovi se podařilo prohlédnout si literaturu podobného žánru, kterou mu zapůjčil jeden Polák.¹⁹⁴⁰

---

¹⁹³⁷ „Měli jsme přinést knihy nebo zábavné hry na sbírku pro dělníky v Říši. Přineslo jich jen několik a samé rodokapsy a rozruchy.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 10. 2. 1943, (nestránkováno).

¹⁹³⁸ „Přečetlo se tam úplně všechno. Všechno co bylo ke čtení. Třeba Božena Němcová. Tak jsme si to mezi sebou vyměňovali. (...) Já jsem ke konci války měl asi čtyři nebo pět knih. Nenechával jsem je ležet, normálně jsem je půjčoval. Další je také půjčovali. Ale dbalo se na to, aby se vracely.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Matřhou ze dne 26. 4. 2004, s. 15-16.

¹⁹³⁹ „Zbytek osazenstva světlice – pokud nekibicoval karbaníkům – se zabavoval ušlechtleji, tj. četbou knih, včetně starých Rodokapsů.“ K. JELÍNEK, Jak jsme trávivali volný čas, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazeni IV, s. 14. „Vysedali jsme ted' v kanceláři s prvním písařem Liškou celé dny a po většinu času jsme neměli do čeho píchnout. A tak jsme pilně četli všechno, co nám přišlo do ruky a co jsme mohli u roty ze zásob kluků sehnat, včetně Rodokapsů, Rozruchů, Krásných románů, Večerů pod lampou a podobného sešitového braku. Bylo mezi tím i pár pěkných knížek. V Rodokapsu vyšel i Stevensonův Ostrov pokladů, několik Wallaceovek, líbila se mi Eskadra šípů o letcích z první světové války, na kterou dodnes vzpomínám a chtěl bych ji mít. Nemohu ji však nikde sehnat.“ L. LANDIŠ – F. HORA, Ohnivý koberec nad Hamburkem, s. 108.

¹⁹⁴⁰ „Měl s sebou polské dobrodružné knížky (sešity) a kovbojky. Četl jsem je z dlouhé chvíle. (Tehdy pobýval v nemocnici – pozn. T. K.) Pokud jsem něčemu nerozuměl, tak jsem se ho zeptal. Bylo to legrační čtení, protože tam každého hrdinu zevrubně popisovali. Od krásného koně, sedla a postroje, až ke krásnému jezdcovi, jeho oči, krásný nos, „biele čelo“ a „zlotýj zub“, který mu při úsměvu krásně zasvítí, jeho oblek, knoflíky, prýmký, klobouk, opasek, pistoli, „biele renkavičky“ aj. Darebáci a lapkové byli popisováni v patřičném protikladu. Měli zločinecký výraz, zjizvené tváře, šilhavé oči, kulhavé kobyly a podobně. Když se střetl hrdinný kovboj s nějakým prašivým kojotem, pak se nejdříve jeden před druhým vychloubal a vytahoval, pak si nadávali, potom ten darebák tasil první pistoli a stiskl kohoutek. Hrdinný kovboj v krásném klobouku, v oděvu zdobeném krajkou, v „bielych renkavičkách“ bleskurychle sáhl k opasku, který měl pobitý zlatými a stříbrnými cvočky, vytáhl pistoli ze zdobeného pouzdra a ještě další množství frází se muselo přečíst, než ten krasavec toho zlosyna přesně mířenou ranou zastřelil. Vše bylo tak barvitě do podrobností popisováno, že od doby, kdy ten darebák vytrhl kolt a stiskl spoušť, se musela přečíst alespoň stránka chvalozpěvů na hrdinu a druhá stránka hany a nadávek na toho darebáka, než se skácel k zemi mrtev.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 152.

Někde se naskytla možnost ke čtení časopisů.¹⁹⁴¹ Našli se ale i jedinci, kteří volný čas netrávili jen čtením a povídáním, ale také studiem.¹⁹⁴² To nebylo někdy právě jednoduché s ohledem na spolubydlící, kteří podobným aktivitám nebyli nakloněni.¹⁹⁴³

Rozvoj filmového průmyslu, který patřil k oblíbené zábavě již před válkou, se nezastavil ani ve válečné Třetí říši. V celém Německu bylo tehdy asi 7 000 kin, v samotném Berlíně jich bylo 400. Navzdory nebezpečí spojeneckého bombardování, které měnilo velká německá města v hromady rozvalin, se Goebbels ze všech sil snažil udržet kina co nejdéle otevřená, neboť si byl velmi dobře vědom toho, jak významnou roli hrají při udržování morálky civilního obyvatelstva.¹⁹⁴⁴

Někde byla možnost návštěvy kina omezená (třeba bylo daleko nebo ho zničily bomby) a ne vždy se naskytla příležitost do něj jít.¹⁹⁴⁵

Návštěvníci kina museli před samotným filmovým představením shlédnout povinný filmový týdeník, který přinášel nejnovější informace, samozřejmě ideologicky zabarvené.¹⁹⁴⁶

---

¹⁹⁴¹ „Akorát jsme tam měli nějaký odborový časopis. Vždycky přišel jednou za jeden nebo dva měsíce“. Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 11.

¹⁹⁴² „Četlo se, bavilo se všelijak. A bylo furt co vyprávět. Na světlici nás bylo asi tak patnáct. Musíme to vidět jako třídy. Já mluvím teď o těch dvou posledních letech v Ludwigshafenu. Povíдали jsme si o tom, co jsme viděli a zažili. Navzájem jsme si říkali různé zkazky. Hodně se četlo. Ale musím říct i takovou jednu pravdu: I tam jsem chodil do školy. Byl tam jeden, který nás učil německy. Když se chtěl člověk alespoň trochu domluvit, tak tu němčinu musel dělat. Takže takhle jsem to doháněl.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Matěhou ze dne 26. 4. 2004, s. 15.

¹⁹⁴³ V rámci možností se musíme snažit, aby zla vzniklo co nejméně. Bydlíme společně na jedné světlici pro 16 osob. Je zřejmé, že jsme za spolubydlící dostali osoby velmi hříšné. Karbaní se tady, mluví se sprostě; užijeme si. Většina bohoslovců na provokace neodpovídá; zalezou si do koutku a tam si čtou z breviře nebo z jiných knih, určených ke studiu. Vzal jsem si s sebou skripta a knihy, abych mohl studovat. Toto studium mi dává možnost uniknout tíži poměrů. Dopis Jana Eliáše, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti, 1. díl, s. 74.

¹⁹⁴⁴ M. HUGHES – CH. MANN, Hitlerovo Německo, s. 155.

¹⁹⁴⁵ „Kino tam bylo. Byly jsem v něm párkrát. Dávaly tam dokonce i české filmy. (...) Třeba filmy s Baarovou, s Gollovou. Takové z těch třicátých let. Chodily jsme na to, co zrovna promítali. Bylo tam jedno jediné kino.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 8-9.

¹⁹⁴⁶ „Die Wochenschau. Týdeník o tom, jak postupuje armáda. V jako Viktoria.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 15.

Na rozdíl od některých německých filmů byly nacistické týdeníky promítány ve všech okupovaných zemích. Roční spotřeba týdeníků byla obrovská. V průběhu války neustále docházelo k jeho zkracování kvůli nedostatku materiálu, ale také kvůli hromadícím se porážkám a ztrátám. Už na začátku léta 1943 si byl Goebbels vědom toho, že s prodlužující se válkou bude stále obtížnější vyrábět optimistické týdeníky: „*Vlastně už nevíme, jaké zprávy máme přinášet.*“ A ještě v březnu 1945 se cynicky podívoval, „*že německý národ má vůbec ještě chuť chodit do kina*“.¹⁹⁴⁷

Předpokládám, že je každému jasné, že týdeníky v totalitárních režimech neukazují skutečnost, nýbrž jakýsi „ideální obraz“, který si měl divák na základě jeho sledování udělat. Je otázkou, zda se našel vůbec někdo, kdo by takovému zkreslení vůbec věřil.

Toto zkreslení bylo asi nejvíc patrné ve zprávách z fronty. Čeští diváci dovedli celkem dobře rozeznat, jak se skutečnost liší od reality.¹⁹⁴⁸

Německé týdeníky byly obyvatelstvem protektorátu odmítány.¹⁹⁴⁹ (Není důvod si myslet, že by to u Čechů v Říši mělo být jinak. I když si myslím, že nesouhlas s týdeníkem se v „rajchu“ projevoval spíše vnitřním nesouhlasem, než nějakým hlučným projevem. Předpokládám, že němečtí diváci by asi proti hlučícím „auslendrům“ neváhali zakročit. Domnívám se, že nasazenci v kině nikdy úplně nepřevážili.) Čeští lidé je přímo ignorovali nebo s despektem komentovali.¹⁹⁵⁰

Zábava byla pro nacisty od počátku „státněpoliticky důležitou záležitostí“. V zimě 1939/1940 se navíc stala „důležitou pro válku“. Není proto náhoda, že v celkové nabídce zhruba 1 100 celovečerních filmů natočených v nacistickém období zaujímaly veselé, domněle „nepolitické“ zábavní filmy s téměř 50 %

---

¹⁹⁴⁷ P. REICHEL, Svůdný klam Třetí říše, s. 173.

¹⁹⁴⁸ „*Myšlenky z toho byly všelijaké. Říkali jsme si: „Ti zase řádili.“ Nebo „To není pravda.“ Když Němci „vyhrávali“. To jsme věděli, protože z různých stran se k nám dostávaly všelijaké zvěsti. Rusové je tloukli.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 7.

¹⁹⁴⁹ Při představeních se ozývalo kašláni a kýchání, šoupaní nohama a podupávání. Později, když se na plátnech kin objevovaly záběry přesvědčující o úspěších hitlerovského Wehrmachtu, se projevy vystupňovaly natolik, že kvůli nim docházelo i k přerušování vysílání – například v pražských kinech Adria, Beránek a Hvězda. J. GEBHART – J. KUKLÍK, Dramatické i všední dny protektorátu, s. 13.

¹⁹⁵⁰ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 239.

zdaleka největší podíl. Podle motto „těžké časy, lehké filmy“ se režim snažil vyjít vstříc především přáním publika.¹⁹⁵¹

Podívejme se nyní na některé filmy, které bylo možno za 2. světové války spatřit v německých kinech. Některé z nich byly natočeny již před válkou. Na prvním místě jmenujme filmy s antisemitskou tematikou (Žid Süß, 1940), dále pak existovaly filmy s antikomunistickou tematikou (Bílí otroci, 1936) nebo protibritské filmy (Ohm Krüger, 1941). Oblíbené byly zdánlivě nepolitické zábavní a hudební filmy (Koncert na přání, 1940). Ve filmu se zrcadlila i nacistická „nová doba“. Do ní je nutno zařadit snímky zrcadlící nacistickou každodennost (Hitlerjunge Quex, 1933), ale také polodokumenty donedávna žijící a až do našich dnů kontroverzní herečky a režisérky Leni Riefenstahlové (22. 8. 1902 – 8. 9. 2003). Z její provenience pocházely filmy o sjezdech NSDAP (Vítězství víry a Triumf vůle) a Olympijských hrách v Berlíně roku 1936 (Svátek krásy a Svátek národů). Němci měli v oblibě i heroicky přepjaté nebo lživě rozradostněné válečné filmy, především snímky z prostředí Luftwaffe (Stukas, 1941; Quax, pilot popleta, 1941) a Kriegsmarine (Ponorky na západ, 1941).

Stranou zájmu filmařů nezůstalo ani manželství, milostná dobrodružství. V těchto filmech byl ukotven nacionálněsocialistický pohled na populační politiku (Ženy nejsou andělé, 1943; Vzorný manžel, 1943).

Stranou zájmu nacistů nezůstala ani velká historická témata, především osobnosti „velkých Němců“, v jejichž slávě se mohli nacisté „hřát“. Hitlerově přízni se těšily hlavně Bismarck a Friedrich II. Zpracovány byly i osudy „velkých dobrodinců lidského rodu“, jako byli například básník Friedrich Schiller, barokní sochař a architekt Andreas Schlüter, vědec-lékař a objevitel bacilu tuberkulózy Robert Koch a malíř Rembrandt van Rijn. Natáčely se také filmy s vědecko-fantastickou tematikou.¹⁹⁵²

Filmy natočené za války vesměs poskytovaly divákům další únik ze všední reality.¹⁹⁵³

---

¹⁹⁵¹ P. REICHEL, Svůdný klam Třetí říše, s. 155.

¹⁹⁵² Tamtéž, s. 161-162.

¹⁹⁵³ „Bylo to česko-německé. Mluvílo se česky a byly k tomu německé titulky. Většinou to byly odlehčené filmy. Každý toho měl za války dost.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 6.

Ale i za války se v kinech promítaly různé válečné filmy oslavují německou brannou moc a očerňující praktiky nepřítele.¹⁹⁵⁴ Je nutné doplnit, že české obyvatelstvo protektorátu vyloženě odmítalo ty filmy, které se vztahovaly k válce nebo přítomnosti. Se zvláštní odezvou se setkaly filmy *Žid Süss*, *Bismarck* a *Opereta*.¹⁹⁵⁵

Velice důležitá byla skladba filmových příběhů. Goebbels nijak nenaléhal, aby „přes plátno pochodovaly SA“. Jejich místem určení byla ulice. Plátno v kině mělo zrcadlit „opravdový život“, tj. hojnost lidských osudů a příběhů, které měly divákům zprostředkovat dojem, že se k nim zázračným způsobem v koncentrované formě znovu vrací.¹⁹⁵⁶ V kinech bylo možné shlédnout i filmy, které se vyznačovaly velkou uměleckou kvalitou.¹⁹⁵⁷ V mnohých z nich byla velmi umně zamaskovaná nacistická propaganda.¹⁹⁵⁸

---

¹⁹⁵⁴ „Dávali i válečné filmy. Dávali třeba *Goldene Spinne*. Zlatá pavučina. (To byl špionážní film o tom, jak se Sověti snaží ukrást nacistům plány supermoderního tanku. – pozn. T. K.) Pak byl film *GPU*, o tom, jak pracuje ruská rozvědka. (...) *Stukas*. Štuky útočí.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 15. „Potom jsme náhodou narazili na kino s dopoledním představením. Název filmu jsme zjistili až po zakoupení lístků. *GPU* – s podtitulem *Grauen – Panik – Untergang* (zešedivění – panika – zkáza – pozn. T. K.) byl zřejmě jeden z posledních Goebbelsových filmů s propagačním účelem. Ještě před jeho promítáním začali dva uniformovaní muži kontrolovat doklady sedících diváků od první řady k nám, sedícím uprostřed. Již jsme se připravovali na nejhorší, když náhlá tma znamenala nejen začátek promítání, ale i konec kontroly. Z představení si pamatují časté mlaskání německých diváků, které znamenalo údiv nad hrůznými scénami, představujícími zločiny páchané na Němcích. Takto uklidnění jsme vyšli asi v poledne znovu do ulic.“ Záznam Fr. Skalického, in: J. KAREN (ed.), *Kruh života a smrti*, 4. díl, s. 57.

¹⁹⁵⁵ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 239-240.

¹⁹⁵⁶ P. REICHEL, Svůdný klam Třetí říše, s. 159.

¹⁹⁵⁷ „Večer jdu do kina na „*Wie Götter Lieben*“ (Koho bozi milují nebo Jak bozi milují). Je to Mozartův životopis. Líbilo se mi to. Byl tam také náš *Feldwebel Franz*, tlumočnick, tak jsem si u něho udělal dobré oko. Mozart je můj nejmilejší skladatel.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 74.

¹⁹⁵⁸ „Kromě propagačních filmů točili nacisté i umělecky cennější filmy, i když šlo někdy jen o zábavu. Některé podporovaly nacistickou ideologii nepřímou, na příklad *euthanasii*. Na barevných filmech vynikly zfilmované opery, také proto, že hudebně byly velmi dobře připraveny. Jednou z nich byla *Leoncavallova opera Bajazzo* (*I Pagliacci*), zfilmovaná pod názvem *Směj se paňáco* (*Lache Bajazzo*). Vlastimil s Dorou si koupili lístky na druhý den (první byl vyprodán), a když se dostavili, nezbylo po nočním náletu z biografu nic, celá budova zmizela. Titulní roli zpíval *Benjamino Gigli*, tehdy nejslavnější tenor, který ochotně působil dokonce při *Válečné zimní pomoci* (*Kriegs-Winterhilfswerk*), podobně jako

Návštěva kina měla i praktický dopad – a to především na rozvoj jazykových schopností diváků-cizinců.¹⁹⁵⁹ Člověk, který pobýval několik roků v německém prostředí, se většinou naučil němčinu, že už mohl bez problémů rozumět i filmům promítaným v kinech.¹⁹⁶⁰

Návštěva kina byla populární atrakcí i v protektorátu, kde se chodilo výhradně na české filmy.¹⁹⁶¹

Do kina byly posíláni i studenti středních škol. Díky přesným deníkovým záznamům jednoho z diváků si můžeme utvořit aspoň obraz o školních

---

nejslavnější basista Fjodor Šaljapin a nespočetná řada s nacisty kolaborujících umělců. Tendenci film Goldene Stadt byl natáčen ještě v době, kdy Vlastimil bydlel v Praze a viděl tam najednou přepsané nápisy, plno kabelů, zrcadel a maskovaných herců, mezi jinými Christine Söderbaumovou. V Berlíně mohl celý tento film zhlédnout. Se smutnými pocity.“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 24-25. Tento teprve druhý celobarevný německý film byl natočen podle hry „Gigant“ rakouského katolického dramatika Richarda Billingera (1890-1965) inklinujícího k ideje „Krev a půda“ a mysticismu. Podstatou hry je protiklad mezi čistým a nezkaženým světem tradičních hodnot venkova (v tomto případě šlo o německou ves v českém pohraničí) a morálním úpadkem a zkažeností velkoměsta (Praha). „Neposkvrněný svět“ se zrcadlí v postavě chudé a důvěřivé venkovské dívky Anny (Kristina Söderbaumová, manželka režiséra tohoto filmu Veita Harlana), protikladem k ní je charakter českého městského hochštaplera Toniho (Kurt Meisel). Dvojice se do sebe zamiluje a stráví krátký románěk. Toni však Annu opouští po zjištění, že je těhotná a ponechává ji napospas osudu svobodné matky. Anna raději volí dobrovolnou smrt - po vzoru své matky na šumavských blatech. České hlavní město sloužilo režisérovi pouze jako doprovodná kulisa. Film byl doprovázen hudbou Bedřicha Smetany. Prvotním záměrem filmu bylo ukázat proradnost českého národa, od kterého se Němci nemohou dočkat ničeho dobrého – i ostatní české postavy figurující ve filmu nejsou kladné. Tvůrci filmu ale také nechtěně ukázali, že navzdory rasové propagandě se může slovanské etnikum přece jen dostat do německé rodiny. I přesto, že se nedoporučovalo film promítat ve slovanských zemích („normální“ obyvatelstvo Protektorátu Čechy a Morava ho pochopitelně vidět nemohlo), někteří nuceně nasazení ho přece jen shlédli, jak dokládá výše citovaná výpověď Vlastimila Čermáka. I. KLIMEŠ, Veit Harlan: Zlaté město, Dějiny a současnost 25, 2003, č. 5, s. 21-23.

¹⁹⁵⁹ „Do kina chodíme proto, abychom se naučili poslouchat němčinu a zvykli si na ni. Jsme stále jen v českém kolektivu, s Němci nepřicházím tolik do styku jako jiní kluci.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 81.

¹⁹⁶⁰ „V roce 1944 byl už skoro každý Čech schopen jít do kina a něco si z toho odnést.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Matřhou ze dne 26. 4. 2004, s. 16.

¹⁹⁶¹ „Odpoledne jsem šel pro chleba. Kluci mi tam oznámili, že jsou prodlouženy vánoční prázdniny o týden. Na oslavu toho jsem šel večer a Láďou Klimšů a klukama do biografu, který u nás ve Zlivi nyní zakotvil. Bude tu prý 6 let. Je v hospodě „u Kubovských“. Dnes od ½ 8 (začali však až asi v ½ 9, než se všichni sešli.) hráli veselohru „Jarčín profesor“. – Velmi pěkné.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 17. 1. 1942, s. 81.

vzdělávacích představeních. Některá představení se mohla (s výjimkou propagandistických částí) divákům líbit.¹⁹⁶² Ale samozřejmě z jiných odcházeli diváci velmi roztrpčeni.¹⁹⁶³

---

¹⁹⁶² „*Týdeník: Japonský velvyslanec v Praze. Obvyklé ceremonie a vojenské formality a pak ho provázeli Prahou. Připadal mi s těma prasečima očkama jako kumpán, který si ovšem co vidí, myslí své. - Vykrmování vepřů kuchyňskými odpadky. Hlasatel měl v hubě samé sádlo o jiném nemluvil, jsem zvědav, zda ten nadbytek sádla uvidíme také na lístkách. – Závody na kolech v Dánsku. – Box. Dosti poutavá chvilka. – Nějaké slavnosti květů ve Švýcarsku. Švýcarsko je mi nejsimpatičtější ze všech států. Mohlo by být vzorem. Americko-japonská námořní bitva se statistikou potopených amerických lodí. Jsou to napínavé okamžiky, kdy lodi zahalené dýmem, s horečným chvatem snaží se zasadit nepříteli smrtelnou ránu. (Téměř s jistotou šlo o čtyřdenní námořní bitvu u ostrova Guadalcanal, která začala 12. 11. 1942. Japonci ztratili bitevní lodě Hiyei a Kirišima, těžký křižník Kinugasa, čtyři torpédoborce a další lodě. Američané přišli o lehké křižníky Atlanta a Juneau a sedm torpédoborců. Zahynuli kontraadmirál Callaghan a kontraadmirál Scott. – pozn. T. K.) – Obrázky z bojiště. Fronta u Stalingradu. Boje v předměstských továrnách, objektech. Hruzný pohled na dílo zkázy. Ejhle kulturní národ. Vlastní program: Krása práce. Krásné moderní továrny proti starým plným svinstva. Spořádané stravování, mytí, polední přestávky etc. Snaha o lepší život dělníka a jeho sociální zajištění. Něco na tom jistě je, bohužel tu radost z práce jsem zažil na vlastní kůži. – Poem. Nejhezčí kousek, s nádhernými záběry. Hoch zlákan vílou chce utrhnouti svému děvčeti, které vije na břehu rybníka věnečky, leknín a utopí se. Děvče naň čeká marně a když noc se snese nad kraj, vidí hvězdu padající s nebe – zlé znamení. A nad vodou tančí dívky nad bezduchým tělem chlapce. Krásné. Tak divně to působí, že je mi až do pláče. – Příbramské stříbrné doly. Práce horníků, třídění rud, chemické a mechanické procesy až k čistému stříbru a konečně k stříbrným přístrojům. Hutě v Březových horách. – Válečné námořnictvo. Výcvik námořníků a námořního letectva. Jak najde letec v noci či mlze cestu zpět. Cílová stanice vysílá ultrakrátké vlny. Letěli letec vpravo od správného směru slyší čárky (dlouhé tóny). Letěli vlevo slyší tečky. Když letí správným směrem slyší stálý zvuk - - . Život labutí na kterémsi německém jezeře. Od jarní líhně do houfování a odletu. Pěkné záběry. Plachtařský výcvik děvčat na jakémsi jezeře v Bavořích. Scenericky zajímavé a veselé. Celková úroveň představení byla dobrá.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 17. 11. 1942, (nestránkováno). „Ale viděl jsem i pár filmů nesporné trvalé hodnoty – Käutnerovu Romanci v moll, rozesmálo nás pár dobrých komiků, jako byli Hans Moser a Heinz Rühmann, vrylo se mi do paměti pár znamenitých herců – Jannings, Werner, Kraus, oba Hörbigrové, Hans Albert (Hans Albers – pozn. T. K.) – a hereček jako Paula Wesely (Paula Wessely – pozn. T. K.), Zarah Leandrová nebo Hilde Krahl, s jejíž neteří Alenou Královou jsem vlastně chodil na konzervatoř...“ Z. SÍLOVÁ, Radovan Lukavský, s. 38.*

¹⁹⁶³ „První 2 h jsme měli školní filmové představení. Tak mizerné už dlouho nebylo. Týdeník: Hockey, Obsazování Svobodné Francie (Myšlena vichystická Francie, čili dosud nacisty neobsazená zóna, nikoliv „de gaullistická“ Francie, jak by se ze slova „svobodná“ mohlo zdát. – pozn. T. K.), Výkony artistů v cirku, Boje v nějakém průmysku na Kavkaze. Odvody v Maďarsku, svrhování min v Černém moři, předávání diplomů zemědělským dělníkům. –

Kina v říši i v protektorátu promítala až do posledních dnů války. V lednu 1945 bylo dokonce rozhodnuto promítat pro české dělníky v Berlíně české filmy. Uváděla je tři kina počínaje únorem 1945 vždy v neděli odpoledne.¹⁹⁶⁴ I v německých (respektive rakouských) filmech se tu a tam objevila čeština.¹⁹⁶⁵

Jiný druh atrakce představovalo varieté. I za války bylo možno navštívit varietní vystoupení, když se naskytla příležitost.¹⁹⁶⁶ Asi nejlepší podívanou v tomto oboru poskytoval berlínský Kristallpalast.¹⁹⁶⁷

Hrstka nasazenců při svých toulkách dostala i do vídeňských šantánů a kabaretů. Zde mohli plně obdivovat laciné pozlátko a lesk „kavárenského života“ místní smetánky.¹⁹⁶⁸

Filmy: Péče o nohy. Složení a funkce nohy, vady a ošetřování. Pěstování zubů v Německu. – Zajímavosti ze světa rostlin. Tropické rostliny masožravé. – Výroba a upotřebení lehkých kovů. – Celková úroveň filmu velmi mizerná. “ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 10. 12. 1942, (nestránkováno).

¹⁹⁶⁴ J. DOLEŽAL, Česká kultura za protektorátu, s. 227.

¹⁹⁶⁵ „Chodili jsme do kina dost často z toho důvodu, poněvadž ty vídeňské filmy se nám velmi líbily. Rzye vídeňské filmy. A v těch filmech se právě dost mluvilo česky – například služebnictvo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 15.

¹⁹⁶⁶ „Akorát tam bylo jednou nějaké varieté. Něco takového tam bylo. Šli tam s námi. Byl tam s námi ten inženýr a ten hlídač, ten dědek od vagónů. Tam jsme mohly jít. Moc nás tam nešlo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 10.

¹⁹⁶⁷ „Že jsem jednou dostala lístek od cesty i tam, to byl prostě zázrak. Skvostná výprava, něco mezi varieté a operetou, třpytivé artistky, ale zase ne moc nahoty, to se veřejně nenosilo, hra stříbra, zlata, efekty bledě modrých a růžových světél, tylové sukýnky a černé punčochy, náznak striptýzu, ale ne příliš sexu, ten měl zůstat v kleci. Slaboduchá estráda, krotké vtipy, muzika břeská a falešná, jako v rajchu všechno. Mluveného slova bylo málo, více zpěvů a tanců, zředěný a oslazený přeliv přes dokonalou řemeslnou rutinu artistů. Ubohý, strachuplný plebs dostal na dvě hodiny iluzi velkého světa, sen o neřestných radovánkách boháčů, trochu kouzla ze slavných operet, pohled na náhražku velkého života, který by jednou třeba mohl být i pro něj.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 163.

¹⁹⁶⁸ „Tak takové hospody, jako je ta v Pintovce (Miněno konkrétní restaurační zařízení v Táboře. – pozn. T. K.), ty byly po celé Vidni. Tam jsme se mohli vždycky napít vína a všeho. A proháněly se tam nahé francouzské děvy. A jednou jsem měl to štěstí, protože tam byly všelijaké atrakce. Jezdilo se takovými rourami dolu, tam se setkali muž a žena. Mužští se téměř nezdrželi u stolu, protože ti organizátoři je honili, aby se neustále sklouzávali. Tak sem se jednou sklouzl. Ženská mne začala osahávat, tak jsem ji pochopitelně taky osahal. A pak vždycky rozsvítili, tam na to byla určená taková průhledná stěna. Poté jsem ji provedl a zatancoval jsem si s ní. A když jsem ji dovedl ke stolu, tak si představte, že jsem zjistil, že to

Pokud dokázali hoši na lágru dát dohromady větší sumu peněz, mohlo několik vyvolených z nich zkusit svoje štěstí v nějakém místním kasinu. Podotýkám, že „neřestný život“ se dal poměrně dobře „zvládat“ pouze v první polovině války, kdy ještě nebyla anglo-americká letecká ofenzíva v plném proudu. To se týkalo například bývalého Rakouska, které prakticky do léta roku 1943 nepoznalo hrůzu letecké války.¹⁹⁶⁹

Někteří mladí hoši nesli těžce citovou deprivaci, do které se po příjezdu do „rajchu“ dostali, a nevyhýbali se proto ani společnosti povětrných ženštin.¹⁹⁷⁰ Našli se jedinci, kteří tuto společnost vyloženě vyhledávali. Vydělané peníze šetřili na to, aby si mohli pořádně užít. Uličky lásky a veřejné domy za války ztrátou klientely rozhodně netrpěly, spíš naopak.¹⁹⁷¹

---

byla vídeňská herečka. Já si tak špatně vybavuji ta jména, těch jsou za ty roky tisíce. Tam u toho jejího stolu seděl nalitý Leo Slezák, to byl obrovský vídeňský pěvec. (Leo Slezak, 1873-1946, rodák ze Šumperku, herec a stálý člen Vídeňské opery. Hrál i v německých filmech jako La Paloma nebo Gasparone. – pozn. T. K.) Ten byl známý i v Čechách. Pak jsem se s ní ještě setkal, potkal jsem ji víckrát. A vždycky byla s nějakým hercem. Takže já jsem ty herce, které bylo vidět v těch vídeňských filmech, tak jsem dva nebo tři z nich osobně znal. Poněvadž ty vídeňské filmy, které se vyráběly a promítaly ve Vídni, byly mluvené nejen německy, ale i částečně česky. Ty služebné mluvily normálně česky v těch filmech. Kdybych si vzpomněl, tak bych vám řekl i jméno té herečky, protože to byla pověstná vídeňská herečka a já jsem se ní objímal v tomhle. A na konec jsem koukal úplně šokován na ožralého Lea Slezáka. Lidi chtěli, aby zpíval a on zpíval nádherně. I když byl ožralý, tak zpíval nádherně. To bylo v Hietzingu.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 6.

¹⁹⁶⁹ „No, tadyhle jsme museli být oblečeni lépe (Pamětník komentoval zachované fotografie. – pozn. T. K.), protože tady jsme byli v kasinu. V tom kasinu jsme prohráli 5000 marek, které dali dohromady kluci na lágru, abychom do toho kasina mohli. Chtěli jsme vidět, jak vypadá kasino. Půjčili jsme si fraky a oblečení ve Staatsoper, (Státní oper. – pozn. T. K.) tenkrát to stálo taky pěkné peníze. Tak jsme prožili jednu noc v kasinu. Jenže, když jsme měli těch 5000, tak jsme sázeli málo a všechno jsme prohráli. Pak jsme to museli klukům vyprávět. To vyprávění bylo jediné, co z toho kasina měli. To byla ještě doba, kdy to všude bylo hezké a nic nikde nepadalo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 7.

¹⁹⁷⁰ „Právě to píší v Henikzdorfu v putice a kurva mě škádlí šahá mě na vocas.“ Archiv autora, Pohled odeslaný Janem Budínem z Berlína dne 30. 11. 1942.

¹⁹⁷¹ „Množství podniků bylo zavřeno, zbytek měl skromný program. Zato uličky lásky byly velice živé. Nacisté nijak nezakročili proti prostituci a ponechali ji i na soukromopodnikatelské bázi. Postavili ji však pod přísný státní dohled a třebaže to těmito slovy veřejně neformulovali, zmobilizovali tyto pracovnice pro věc Velkoněmecké říše. (...) Když chlapi vešli železnými vraty do první z uliček lásky, zarazilo je, když na ně jedna pracovnice

Nacisté podporovali výstavbu nových veřejných domů, poněvadž s přílivem obrovského počtu zahraničních dělníků do Říše bylo pochopitelně třeba uspokojovat sexuální potřeby ohromného počtu mužů. Veřejné domy tedy pomáhaly bránit „prznění rasy“ u velké většiny nuceně nasazených. Ani represe nemohla úplně zvrátit trend nežádoucího styku „auslendrů“ s Němkami, proto se muselo najít odpovídající řešení i v podobě obrovského náboru prostitutek.¹⁹⁷²

---

vykřikla, že je potěší za jednu cigaretu. Formulovala to ovšem přímočařeji a bylo to míněno spíše žertem. Poptávka nebyla malá, takže děvčata neměla žádný důvod se podbízet. Ostatně tím by porušila předpisy a vystavovala by se nebezpečí tvrdé pokuty.“ L. JOHANIS, Šestý útvar, s. 26-27. „Když jsme jeli kolem, byla některá okna otevřena a v nich hezké holky, které mávaly na chodce. Mistr na nás zavolal: „Mütze halten!“ (držte si čepice!) Ty holky je občas braly chodcům, aby je donutily jít si pro čepici dovnitř. Mistr nám pak vysvětlil, že jsme projížděli „durch der Liebestrasse“. Cestou nám vyprávěl, že takové uličky lásky jsou ve všech německých městech a nejnámější že jsou v Hamburku. Rozuměli jsme tedy dobře. Jeli jsme uličkou lásky a čepice nám zůstaly na hlavách. Což je prý ostuda, řekl. Před nálety na Mainz tu bylo skutečně 24 domů lásky. Asi 10 jich bylo poškozeno a 10 zničeno za náletů na Staré město. Ty poškozené se opravovaly. Divil se, že to u nás není. Dověděli jsme se, že v Německu, když muž pracuje nadlouho odloučený od rodiny, má právo jít jednou za měsíc do některého domu v uličce lásky. Dostane potvrzení, na základě kterého nemusí druhý den dopoledne do práce a může odpočívat. Za války byl tento odpočinek zrušen. Mistr nám tvrdil, že to byla vymoženost odborových organizací. Když jsme to vyprávěli klukům na světnicích, řekli nám, že to není žádná novina, že už tam někteří naši kluci chodí. Např. Hubáček, který byl u kompačky (slangový výraz pro kompanii, čili rotu – pozn. T. K.), že svými pomalými pohyby přiváděl do nepřítelny zuřivosti vojáky a poddůstojníky Stammanschaftu (stále posádky – pozn. T. K.) včetně Špize, při nástupech, obratech, pochodu aj. Byl také pověstný svou skromností v jídle a pití. Když jsme dostali žold, nikdy si nekoupil pivo, cigaretu nebo nějaký mls. Nikdo se mu však nevyrovnal, s jakou rychlostí prohýřil žold s děvčaty. Byl tam dobře znám a vážili si ho jako stálého hosta. Dokonce ho prý dívky zvaly, aby přišel, i když nemá peníze, že mu dají zadarmo. Chodíval tam prý občas i v dopoledních hodinách, kdy byla o zákazníky nouze a bylo to lacinější. Někdy ho prý pozvaly i na oběd. Byl velmi šťastný, že nám mohl dát rady a barvitě líčil, jak to tam chodí. Napínal naši zvědavost, takže jsme nevydrželi a vypravili se tam. Hlavně proto, že tam podávali jídla bez lístků (různé saláty: bramborový, zeleninový a ze šneků (mušsalát) s brambory a zelí s brambory.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 70.

¹⁹⁷² „(...) K ochraně německého národa bylo vždy pokládáno za nutné pro nasazené cizí dělníky v Říši zřídit bordely, aby se účinně čelilo hroživě se zvyšující frekvenci pohlavního styku cizích dělníků s německými ženami a dívkami, zvláště v místech s velkým množstvím nasazených cizinců. V současné době je v Říši okolo 60 bordelů s přibližně 6 000 prostitutkami. (Domnívám se, že jde o chybnou transkripci s jednou nulou navíc, tedy nikoliv 6 000 horizontálních pracovnic, ale jen 600. Nebo těch veřejných domů muselo být alespoň 600, to už by bylo představitelné. Těžko si lze představit dům se stovkou prostitutek.

Cizinci pracující v „rajchu“ byli na možnost sexuálního vyžití upozorněni pomocí vylepovaných oznámení.¹⁹⁷³

Asi nejpověstnějšími veřejnými domy byly ty v Hamburku, které rozhodně nestagnovaly díky proslulému námořnímu přístavu. Nacházely se ve známé uličce lásky, do níž můžeme díky osobnímu svědectví zavítat i my.¹⁹⁷⁴

Podívejme se nyní do několika „bordelů“, abychom si mohli udělat představu, co to bylo za instituce.¹⁹⁷⁵ Mezi veřejnými domy byl značný rozdíl. Některé byly

---

Předpokládám, že optimální počet je zhruba deset. – pozn. T. K.) *Dalších 50 bordelů se stává a vbrzku budou předány svému účelu. Nábor prostitutek se provádí na dobrovolné základně v Paříži, Polsku a v Protektorátu. (...)*“ Hlášení RSHA II ze dne 29. 11. 1943. B. ČELOVSKÝ (ed.), *So oder so*, s. 414-415.

¹⁹⁷³ „V táborech byly vylepeny velké vyhlášky, které oznamovaly k velkému překvapení Čechů i ostatních obyvatel tábora, že ve městě ve čtvrti Puntingam byl otevřen pro auslándry dům lásky. Jaké to bylo překvapení, o tom svědčily houfy obyvatel tábora před každou vyhláškou. Stejně to bylo i v jiných táborech na území města. Moc se o tom diskutovalo. Češi to hodnotili jako velkou péči o čistotu rasy a smáli se tomu, jaké je to kulturní vyžití pro auslándry. Na nic podobného nebyli z domu zvyklí. Bylo z toho moc legrace, až to pomalu zapadlo v zapomnění. Zdálo se, že nikoho z Čechů nenapadlo, aby se touto vyhláškou nadchl. Jak se ukázalo, přece jen to leckomu vrtalo hlavou.“ O. ZÁCHA, *Vídeňská cela*, s. 93.

¹⁹⁷⁴ „Ulička uzounká jako v pražské Kotce byla z obou stran zahrazena dvěma díly plechové, šedě natřené plentou s úzkým průchodem. Na plentě se vyjímala obrovská černá nápis „Juden und Jugentlichen Zutritt verboten“ (židům a mladistvým vstup zakázán). Vypadalo to jako vchod do veřejného záchodku, vlastně to opravdu sloužilo podobným účelům, když si odmyslíme absenci jakéhokoliv citu a duševních vztahů. Směšný byl ten nápis, který chránil „ženy čisté rasy“ před zhanobením neáriji. Odvážně jsme vešli dovnitř a předstírali nenuceným chováním protřelé světáky, pro které to není nic nového. Ale běda! Hned v prvním okamžiku mne napadl název českého předválečného filmu *Děvče za výkladem*. To co jsme zde viděli, mělo by nutně nést tento název v maličko odlišném znění, ale v zásadě rozdílném významu, totiž *Děvky za výkladem*. Okno vedle okna, výkladní skříň vedle výkladní skříň byly obsazeny nepatrně zahalenými krasavicemi všech barev vlasů – převládaly čistokrevné arijské blondýnky – různých forem a rozměrů, i nejrůznějšího stáří. Nestydatě vystavovaly své vnady, některé jen v průsvitném prádle, v různých lákavých pózách na gaučích, na židlích či jen opřeny o rám okna. Některá okna měla spuštěny záclony na důkaz toho, že je obsazeno. Z jedné dveří se vypořádal opilý německý voják a bez zábran před zraky všech se uprostřed ulice vymočil.“ L. LANDIŠ – F. HORA, *Ohnivý koberec nad Hamburkem*, s. 81.

¹⁹⁷⁵ „V přijímacím salonku domu lásky byly kolem zdi lavice. Na jedné straně seděly ženy, ustrojené jako na pláž, v dvoudílných plavkách, některé s lehkým kabátkem přes ramena. Na druhé straně seděli muži. U vchodu do kuchyňky byly dva stoly, kde bylo možno sníst objednané jídlo. Madam, to byla starší žena, podle vzezření a hlasu „vysloužilá“, která neúnavně vysvětlovala, že děvčata jsou zdravá, že je pravidelně prohlíží lékař, takže nikdo nemusí mít strach (*Keine Angst*), že by onemocněl jako u holek (*Hure*) z ulice. Říkala také, že

relativně malé až „rodinné“, jiné byly vpravdě „továrnami“, kde vše probíhalo velmi rychle.¹⁹⁷⁶ Do některých hampejzů se platilo vstupné, v dalších ne.¹⁹⁷⁷

---

dívky jsou vybíravé a že nejdou s tím, kdo se jim nelíbí. Přitom informovala, že ta za 5 RM, ta za 6 RM, jiná za 7 RM a že za celou noc to stojí 10 RM. To si však musí vyjednat každý samostatně. Vojáci mají slevu. Ty dívky byly různě hezké a různě mladé, blondýnky, kaštanové, zrzavé i černé. Vojáci se kolem nich procházeli a vybírali si. Když se pro některou rozhodl, ta ho chytila za ruku a už ho táhla po schodech do své světničky, jako by se nemohla dočkat. Shodli jsme se na tom, že je to hnusný kšeft. Ani jídlo jsme si tam nedali, i když tam měli čisto a dost útulno. Z těchto zásad, jako z mnoha jiných, se později slevovalo. Alespoň jednou to každý zkusil, aby věděl, jaké to je.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 70-71.

¹⁹⁷⁶ „V Puntingamu byl postaven mimořádně velký nový dřevěný barák. Uvítala je rozlehlá hala s dlouhými dřevěnými stoly a s lavicemi, jaké měli ve světnici na lágru. Na čelní stěně byly několik metrů od sebe dvoje dveře, před kterými byla si metr široká plošina. K plošince se stoupalo po třech schůdkách. Před schůdky se již shromáždil dav asi stovky ausländerů všech možných národů a netrpělivě očekával zahájení provozu. Kromě toho dost kluků sedělo ještě u jednotlivých stolů. Někteří dělali možná také jen doprovod nebo patřili k nespěšným zvědavcům. „Kamaráde, tady bude kšeft“, poznamenal Olin. „Máme zpoždění. Mne zajímá teď jen organizace práce. Bude to nějaký běžící pás, kdo to bude vyhadzovat nebo rozhodovat o pořadí. Žádného organizátora není vidět, jen ten vzrušený a nedočkavý dav!“ Otevřely se oboje dveře. Vyšly první pracovnice lásky. Oblečeny jen v krátké spodní kalhotky a jemnou podprsenku. Každá vzala za ruku nejbližšího nedočkavce, i když tam nastalo nějaké vlnění po její natažené ruce, a zmizela s ním za dveřmi. Z těch vyšly další dívky, zase vzaly za ruku prvního, který se namáhavě dopracoval dopředu, a tak to pokračovalo. Jeden ze dveří vypadl a další v očekávání slasti příštích za dveřmi zmizel. Byl to opravdu kouzelný pohled na to vlnění v hale přede dveřmi, na objevující se a zase mizející krasotinky. Za dveřmi již samozřejmě vidět nebylo. „Člověče, jako u Bati“, uvažoval nahlas Olin. „Opravdu běžící pás. Škoda, že není vidět strojní vybavení, cvikačky, šmirglůvky a flokovačky. To nám, Vašku, musíš potom vylíčit.“ Všichni pozorovali rojení, které se před nimi rozvíjelo, sráželo se, natahovalo ruce a zase tichlo. „Na co čekáš? Stomarkovku mačkáš v kapse, oči máš na šťopkách a nemáš se k ničemu? Já tě tam za ruku nepovedu. Přehlídka modelek v kalhotkách a podprsenkách ti tady probíhá jak svatí na orloji Staroměstské radnice v Praze. Rozdíl je jen v tom, že ty tmavovlasé, blondaté, malé, dlouhonohé, štíhlých pasů i silnějších postav nejsou svaté. Vidiš ty davy hochů z pod Olympu a od Thermopyl, jak nedočkavě natahují ruce k otevírajícím se dveřím? Zůstaneš pozadu? Tak, Vašku, co bude?“, popichoval Olin. „Co bude, bude. Bude, ale za tolik peněz musím vidět, co mě připraví o panictví, a to není jen tak. To potřebuje rozvahu a také odvahu“, bránil se zrychleně dýchající Vašek. „Má pravdu, dej mu pokoj, ať si to může pořádně rozmyslet a dobře si vybrat. To je rozvázný životní krok“, bránil ho Slávek. „Když vidím ty krásně formované modelky, přicházející pružným krokem, šel bych to hned sám zkusit. Odrazuje mě jenom těch sto marek. (Je zajímavé, že Ladislav Nezkusil uvedl cenu 10 marek za celou noc! Viz předchozí poznámka. V tomto veřejném domě, který byl pro jistotu raději odeslán do světa beletrie, aby se autor vyhnul nepříjemným otázkám typu: „A tys chodil do bordelu, dědo?“, stála pouhá chvíle

---

sexu desetinásobně víc! – pozn. T. K.) *To jsou prachy pomalu za celý měsíc práce. Potom když vidím ty helénské muže, týden neholené v ušmudlaných modrákách a čistotou příliš nehýřící, jak do těch dveří proudí a za pár minut jsou zpátky a očima vytřeštěnýma, tak mě přechází veškerá chuť“*, kroutil hlavou Ruda. *Oči ale z předváděného divadla nespustil. „Podívej, Oline, českých holek máme u nás dost. Co když to zkusím s tou černovlasou, dlouhonohou, ztepilou Francouzku?, obrátil se na něj Vašek. „Českých holek máme u nás opravdu dost a jsou i v Grazu. Tys ale nešel se žádnou na rande a tady chceš jít přímo na zteč a za sto. Než se nakonec rozmyslíš, nic na tebe nezbude. Někteří Řekové stojí frontu již podruhé a ty se tady stále jen třepeš“*, zlobil ho Olin. *Davu před schůdky lásky neubývalo, i když to byl opravdu pásový provoz. Konečně se Vašek rozhodl a vyrazil. Vmísil se do netrpělivého davu. Po delší době viděli, že se mu podařilo podat ruku vyhlédnuté Francouzce s že s ní zmizel za dveřmi. Za chvíli se objevil opět ve dveřích, opravdu projel rájem lásky jak tou prudce nakloněnou rourou. Oči navrch hlavy, vznášel se jako v oblacích, když dosedl. „Krucí, to byl fofr! A to mi ještě řekla schnell, schnell, ich hab kein' Zeit. Každý pohyb mne stál 25 marek a vypadl jsem opravdu schnell. Vždyť ona by tam potřebovala pokladníka. To placení trvá déle než to, za co se platí. Že přijdu o panictví takto, jsem si opravdu nepředstavoval. Vždyť nebyť té stovky marek, které jsem zacvakl, ani o tom skoro nevím“*, vydechl jednou větou Vašek. *„Tak si to zopakuj a budeš to mít tuplované“*, radil mu Slávek s vážnou tváří jako zkušený milovník. *Vašek jen po něm hodil okem a zaklel: „Chlapi, to vám ale povídám, jak jste slíbili, nikdo se o tom nesmí dozvědět. Vždyť bych nikde neobstál. Již slyším Standu. Ten by na to nezapomněl ani za rok, kdyby mě uviděl. Co by to byly za řeči?“* Fronta před schůdky konečně pomalu zmizela, dlouhé dřevěné stoly byly obsazeny unavenými adepty lásky. *Děvčata oblečena již v šatech nebo županech vešla do haly. Každá si vyhlédla svou národnost. Němka mezi nimi nebyla žádná. Objevila se také jedna Češka. Když uslyšela mluvit svou matřeštinou, hned se přihlásila. „Tolik Čechů a že jste se žádný neobjevil? Já jsem jich absolvovala osmnáct, samý Řek. Už se mi to zajídá. To je rachota na těžkopracující lístky a je to den co den. Volno jednou za týden.“* *„My jsme na tu cizinu,“* vysvětlil jí Ruda. *„Chceme být trochu světoví a českých děvčat je u nás dost. Za tím nepotřebujeme jezdit až do Puntingamu. Kde u nás seženeme nějakou Francouzku nebo Holandanku?“* *Snažili se rychle vypadnout, Odcházeli s pocity, jaké ještě nezažili. Továrna hanby je zaskočila a nedovedli ji pochopit.“* O. ZÁCHA, Vídeňská cela, s. 94-96.

¹⁹⁷⁷ *„V PRÁTRU byla též „ulička lásky“ – domy s červenými lucernami. Madam Klára, Madam Rose, Madam Yvone. Vzkročit do nich jsme se obávali. Až jednou (parta čtyř z nás, po předběžném zjištění, jak to tam chodí) jsme se rozhodli navštívit vykřičený dům Madam Klára. Zaplatil jsme vstupné 1 DM (pochopitelně RM – pozn. T.K.) a to nás opravňovalo setrvat v onom domě 5 minut. Pokud si někdo do té doby nevybral společnici, musel dům opustit nebo byl vyhozen. Za těch 5 minut, co jsme se tam zdrželi, jsme viděli polonahé ženy, které se tam nabízely. V místnosti byla spousta zrcadel. Nábytek byl potažen červenou látkou. Vzadu jsme uviděli dlouhou frontu mladíků, kteří čekali na Francouzku. (Vypadá to, že Francouzky byly mezi nasazenci žádanější, než příslušnice jiných národností. – pozn. T. K.) Ta během dvou minut vyšla, kývla na dalšího a zašla s ním do pokoje. Ve frontě tehdy stál – z našeho pohledu stařec – cca 45-letý s dlouhým mrožím knírem. Tu scénu nelze zapomenout. po pěti minutách jsme z domu sami odešli, aniž bychom spáchali „nemravný hřích“. Naše parta se vyhýbala i náhodným dobrodružstvím se ženami. Obávali jsme se nakažení...“* K.

V některých veřejných domech se mohli nasazenci setkat se svými krajankami, které byly naverbovány v protektorátu a odvezeny do rajchu „pracovat“. Našlo se také dost nasazenců, kteří o pochybné služby neprojevíli žádný zájem a raději rychle odešli.¹⁹⁷⁸

6. Informovanost a styk s domovem

Rozhlas a tisk

„Za poslouchání Londýna je zastřelení, za poslouchání Moskvy je oběšení, za poslouchání Prahy – otrávení.“¹⁹⁷⁹

Nacisté a především Goebbels si od samého počátku uvědomovali propagandistickou hodnotu rozhlasu jako média. Už v březnu 1933 se vyslovil v tom smyslu, že rozhlas představuje nejdůležitější nástroj při ovlivňování mas. Manipulace s nimi se měla provádět tak, aniž by ji posluchač poznal.¹⁹⁸⁰

Nacistická propaganda, ať už byla realizována prostřednictvím tisku, rozhlasu či filmu (nebo i formou masových shromáždění), byla pro okupanty českého prostoru mimořádnou výhodou jak z hlediska vnitropolitického, tak i zahraničně

JELÍNEK, Jak jsme trávili volný čas, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti, 1. díl, s. 103-104.

¹⁹⁷⁸ „Když se za několik dní vypravili do uličky lásky další kluci, vešli prý tři z nich k Plzeňáčce do pokoje. Pozvala je na víno. Pak jim řekla, že by dva mohli vypadnout a jeden by mohl zůstat. „Zadarmo!“ zdůraznila. Hned všechny také poučila, že vedle ní bydlí jedna krásná ohnivá Italka a z druhé strany Němka s nádherným tělem. Tam prý by se mohli stavít. Jsou to její kamarádky a jejich služba prý bude také zdarma. Má to s nimi vyjednáno od chvíle, co tu byli minulý týden jejich kamarádi, kteří zbaběle utekli jako impotentní. I Žižkovanda na druhé straně ulice ráda prý uvítá a pohostí mladého krajana. „Pochopitelně nemusíte odejít, kdybyste si přáli být obslouženi všichni tři najednou“, nabídla. „Mám přece taky ruce“, dodala s úsměvem. Kluci poděkovali za víno a za nabídku a vypadli všichni tři najednou. Ze dveří i z uličky. Její dvě přítelkyně, krásná ohnivá Italka a Němka s nádherným tělem začaly od té doby asi pochybovat o mužské zdatnosti a potenci českého národa. Aťsi!“ L. LANDIŠ – F. HORA, Ohnivý koberec nad Hamburkem, s. 82-83.

¹⁹⁷⁹ J. VOJTĚCH (ed.), Anekdoty z protentokrátu, s. 52.

¹⁹⁸⁰ P. REICHEL, Svůdný klam Třetí říše, s. 138.

politického. V protektorátu měla podlamovat pozici hnutí odporu, v oblasti zahraniční politiky pak nepochybně komplikovala situaci exilové vlády.¹⁹⁸¹

Poslech rozhlasu se pochopitelně omezoval na to, zda ho měl člověk k dispozici. Ne každá rodina v protektorátu měla rozhlasový přijímač.¹⁹⁸² To samé se dá říct o spoustě nuceně nasazených v „rajchu“.¹⁹⁸³

Někteří nasazenci neměli příležitost poslouchat rozhlas v Říši, ale možnost měli třeba při návštěvě doma.¹⁹⁸⁴

Na lágrech byl rozhlasový přijímač spíš raritou, býval tam pouze místní rozhlas.¹⁹⁸⁵ Ministr Moravec udělal „velkohubé“ propagandistické heslo a nechal

---

¹⁹⁸¹ J. MILOTOVÁ, Organizace nacistické propagandy a její působení v Protektorátu Čechy a Morava. Historie a vojenství, 2000, č. 1, s. 98.

¹⁹⁸² „Rozhlas jsem neposlouchal, protože jsme neměli rádio.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 7. „Já osobně ne, protože jsme neměli rádio. Já jsem jako kluk vyrostl bez elektriny. Na strážním domku, kde jsem vyrůstal, tam elektrina nebyla. My jsme svítily petrolejkou a když ke konci války byl petrolej nedostatkový, tak olejem. Čili olejové lampičky. Cizí rozhlas jsem neposlouchal, protože jsem nemohl. Ale vím, že se běžně poslouchal. O tom taky píší. Náš pan profesor Jan Oswald námi milovaný, ten i v heydrichiádě se nebál přijít, protože jsme si natolik věřili už od kvinty a říkal: „Chlapci, jsme tady sami?“ Podíval se, nás bylo jen čtrnáct nebo patnáct ve třídě, protože ostatní vyházeli samozřejmě kvůli němčině tenkrát. Řekli jsme: „Jsme tady pane profesore sami.“ „Tak vám povím, co včera hlásil Londýn.“ Za to byl trest smrti. Stačilo by, aby jeden tam mezi námi byl fízl. A pan profesor by nebyl.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 10-11.

¹⁹⁸³ „Neměli jsme tam rádio. Nic. Takže jsme nemohli nic poslouchat. Akorát tam byly německé noviny. Když se někdo někde něco dozvěděl a řekl nám to, tak jsme to věděli. Jinak jenom ty noviny. A to, co přišlo napsané z domova.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 8. „Tam nebylo možné sledovat rozhlas. Tam nebyly vůbec žádné aparáty.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 11.

¹⁹⁸⁴ „Poslouchal jsem rozhlas, jenom když jsem byl doma u našich. Tam ne. Na lágru rozhlas nebyl.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 11.

¹⁹⁸⁵ „Nebyl tam sice rozhlas, který bychom měly na lágru, ale byl tam jeden, který byl vepředu u vrátnice. Když jsme chodily dovnitř a ven, musely jsme ukazovat papíry, že tam bydlíme. Oznamovali jen do té doby, dokud Němci vyhrávali. To tam ohlašovali. Ale pak už to nebylo. Pak už nehlásili, že prohrávají. Ani v těch filmových týdenících.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 10. „Rádio tam nebylo. Byl tam jen amplión pro lágrové záležitosti. (...) Pro hlášení na lágru.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 13.

nasazencům poslat několik rádií. Ale podle jedné pamětnické výpovědi to situaci prakticky neovlivnilo.¹⁹⁸⁶

Pokud lidé měli rozhlasový přijímač, dalo se usuzovat, že poslouchali zahraniční vysílání.¹⁹⁸⁷ V rozhlasovém vysílání se vyskytovala nacistická propaganda, které ale naprostá většina českých lidí nedůvěřovala.¹⁹⁸⁸ (Dalším zdrojem informací byl již zmiňovaný filmový týdeník.) Kromě propagandy existovalo v rozhlase hudební vysílání pro české dělníky pracující na území Říše.¹⁹⁸⁹

Z Velké Británie vysílala BBC svoje programy pro národy v okupované Evropě. Nechyběla v něm ani česká sekce.¹⁹⁹⁰ České vysílání bylo součástí i rozhlasu šířeného z Moskvy.¹⁹⁹¹

Poslouchání zahraničního vysílání bylo tancem na ostří nože, které mohlo v případě odhalení pro posluchače skončit velmi špatně.¹⁹⁹² Mnozí lidé na to

---

¹⁹⁸⁶ „Náš ministr školství Moravec nám věnoval rozhlasový přijímač. Vzpomínám si, že jsme pro to jeli dva. Byla to dobrá záminka k tomu, abychom se dostali domů. Jenže co? Přivezli jsme ho a oni nám ho zamkli do skříňky. Pouštěli nám to, jenom když chtěli oni. Například u oběda. Takže jsme žádnou šanci neměli. Říkali jsme si: „Tak si to nechte.“ Ono to bylo spíš pro legraci. Byl to takový danajský dar. Dali nám to, ale my s tím nemohli nic dělat.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 11.

¹⁹⁸⁷ „Jistě, že jsme poslouchali zahraniční rozhlas celá rodina doma. (...) Moskvu jsem nikdy nechytil, to nevím, ale chytili jsme Londýn.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003, s. 9.

¹⁹⁸⁸ „Říkali jsme si, že hlásí něco jiného, než byla pravda. Té propagandě jsme moc nevěřili.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 8.

¹⁹⁸⁹ „V rozhlasu bylo vysílání pro lidi toho času v Říši.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 11. „A v pondělí vysílali, každý pondělí od osmi hodin vysílali pro tyhle zaměstnance do Německa české písničky - R. A. Dvorský.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 3.

¹⁹⁹⁰ „Akorát Belgičané tam něco měli, takže jsme poslouchali londýnské vysílání. Ale to bylo jen, když nás pozvali. Belgičané byli takoví mladí kluci, samá sranda. Vždycky pro nás přiběhli: „Pojďte, pojďte poslouchat.“ Když to bylo česky, tak jsme si to poslechli. Ale většinou to vysílali anglicky, francouzsky nebo německy. Ale málokdy češtinu. (...) Protože česky mluvili skoro až nakonec. Předtím mluvili anglicky. Bylo to jen pár minut.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 10.

¹⁹⁹¹ „Hansi mi ukazuje k sobě na postel, vrazí mi svá sluchátka, kde hovoří Moskva česky.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 243.

¹⁹⁹² „Pamatuj, pamatuj, že poslouchání zahraničního rozhlasu je zakázáno a trestá se kázníci, ve zvláště těžkých případech i smrtí.“ J. VÍTEK, Život lidí na Křemežsku v době okupace, in: Českokrumlovsko 1918 – 1968. Sborník vzpomínek a článků, Český Krumov 1968, s. 70.

vůbec nedbali a s napětím poslouchali zprávy o tom, zda nebylo zrovna bombardováno město, kde měli nasazeného syna nebo dceru.¹⁹⁹³ Po poslechnutí zpráv bylo bezpečnější přeladit rádio na nějakou legální stanici.¹⁹⁹⁴

Naprosto ojedinělým se mi jeví případ, o kterém se zmínil historik Bořivoj Čelovský. Toho nechal spolu s jeho kamarády poslouchat zahraniční rozhlas německý nadřízený, aby je uchránil před zraky nežádoucích svědků, kteří by je mohli udat.¹⁹⁹⁵

„Bylo to puštěné potichu. Bylo to ve druhém poschodí. Nepočítali jsme s tím, že by ti cizinci byli nějakí špiclové. Mluvili jsme všichni stejně. Všichni stejně.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 10. *„Českým vlastencům nebylo po vůli, když stáli před Moskvou. Byla zapotřebí taková ta jiskřička naděje. Proto bylo na rozhlasu psáno: „Kdo poslouchá cizí rozhlas, bude potrestán smrtí.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 15.

¹⁹⁹³ *„Ten večer“, vyprávěla maminka, „jsem jako obyčejně poslouchala vysílání z Anglie. Najednou hlásili, že byl právě těžce bombardován Steyer. Všechno se ve mně zastavilo. Milosrdný Bože, vždyť tam mám své dítě, své dobré dítě! Letěla jsem na poštu, chtěla jsem ti psát nebo jsem se domívala, že ti nějak zavolám, ani nevím, co jsem v tu chvíli vlastně chtěla. Teprve tam jsem si uvědomila, že nechci-li připravit neštěstí celé rodině, nesmím o náletu na Steyer mluvit. Vždyť ani nebyla vydána oficiální zpráva a za poslouchání ciziny je smrt! Utíkala jsem zase domů, ale tam jsem neměla stání. V následujících dnech jsme s taťkou byli u každého vlaku, který směřoval na Steyer, střídali se s ostatními rodiči a prosili známé i neznámé cestující, aby vypátrali, jste-li všechny živé. A vy všechny jste tak dlouho mlčely.“* S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 29.

¹⁹⁹⁴ *„Musel jste pak to přeladit, aby to nezůstalo na té stanici, jsme museli mít na každý radioaparát cedulku, takovou přívěsku jako, jako takovou závěsnou cedulku: „Pamatuj, že poslouchání cizího rozhlasu se trestá!“ Já nevím, vězením nebo smrtí nebo něčím takovým. To bylo na každém rádiu.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003, s. 9.

¹⁹⁹⁵ *„Jakmile jsme překonali začátečnické nedostatky, Meister (mistr, hodnost u Luftschutzu a německé policie, zhruba odpovídající českému praporčíkovi. – pozn. T. K.) začal do prázdného nákladáku přibírat nábytek kielských obchodníků, aby jej uschoval na venkově. Nebral nikdy peníze, ale rád se s námi rozdělil o cigarety nebo salám, který mu vděční živnostníci nabídli. Ještě větší radost jsme měli, když nás obvykle po celodenním ježdění pozval na čaj do svého staromládeneckého bytu. Tam nám zapnul rádio a pak zmizel do hospody na jedno nebo dvě piva. Samozřejmě, že jsme si pustili Londýn. Když se vrátil, beze slova nás zavezl do našich baráků. Tato podivná rutina mi byla nevysvětlitelná až do roku 1995, kdy jsem v postdamském státním archivu našel zprávu kielského gestapa z léta roku 1943. Z ní jsem se dověděl, že šest měsíců před mým příchodem do Kielu bylo v našich barácích na Niemannswegu zatčeno 13 českých příslušníků „luftšuců“ pro poslouchání cizího rozhlasu a pro rozšiřování nepřátelské propagandy. Pak jsem pochopil: Meister Most*

Ani tisk ve Třetí říši nesloužil obecně jako věrohodný zdroj informací, neboť veškeré tiskoviny byly pod všemocnou kuratelou nacistické strany, která si dávala velmi záležet na tom, jaké spektrum informací čtenář dostane. Bylo celkem lhostejné, zda šlo o celostátní nebo regionální list.¹⁹⁹⁶ Čtenář, který ovládal kritické čtení, se i tak z novin mohl dovědět leccos zajímavého – pokud se například periodicky a až moc často v novinách objevovaly zmínky o „hrdinně bojujících jednotkách“, znamenalo to pravděpodobně, že jednotky bojují na pokraji svých sil a hrozí jim záhuba.¹⁹⁹⁷

Jaké noviny vycházely v nacistickém Německu? Jedním ze známých nacistických listů byl Angriff (útok), který Goebbels použil už ve třicátých letech jako zbraň k zostuzení berlínského policejního viceprezidenta dr. Bernharda Weisse.¹⁹⁹⁸ Asi nejznámější nacistickou tiskovinou byly stranické noviny Völkischer Beobachter.¹⁹⁹⁹ Dalším tiskovinou byl týdeník Das Reich.²⁰⁰⁰ Pro

---

se asi snažil ušetřit nás těch nejvážnějších nepříjemností.“ B. ČELOVSKÝ, Šel jsem svou cestou, s. 50-51.

¹⁹⁹⁶ „A ty noviny, co tam byly, ty německé. Ale to nemělo cenu, protože ty lhalý. (...) To byly nějaké noviny, které byly vydávány myslím v Magdeburgu. Tam se to také prodávalo. Ale to jsme kupovali poměrně málo nebo to měla ta domácí nebo některý ten spoludělník, že měl noviny. Tak jsme si to přečetli. To nemělo cenu. Ti pořád vítězili až do konce. Ještě když byli před Berlínem, tak ještě: „Vyhrájeme válku!“ To nemělo cenu číst.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 9. „Noviny byly. V Linci vycházel nějaký Linzer Zeitung. Na cimru ho vždy někdo přinesl. V Protektorátu vycházel A-Zet nebo České slovo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 15.

¹⁹⁹⁷ „Stálo tam: Naše hrdinně bojující jednotky. A ono ‘hrdinně’ zní jako projev nad hrobem, na to vemte jed.“ Od té doby bylo ve zpravodajství mnoho hrdinného, mnohokrát to zaznělo jako proslov nad hrobem a nikdy nezklamalo.“ V. KLEMPERER, Jazyk Třetí říše, s. 16.

¹⁹⁹⁸ P. REICHEL, Svůdný klam Třetí říše, s. 147.

¹⁹⁹⁹ „Völkischer Beobachter, (...) ten jsem měl. Pak jsem měl noviny, když 6. armáda kapitulovala u Stalingradu. Tak 3. února 1943: „Boj 6. armády je u konce.“ Byl tam obrázek Němce v helmě a u něj stálo: „My umíráme, aby Německo žilo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 14.

²⁰⁰⁰ „V řadě před ním čekala ještě tři děvčata, která zřejmě chtěla hovořit s „osamělým mladíkem“, který dokonce četl německý týdeník Das Reich. Chtěl být zcela nenápadný, aby náhodou se k němu nepřidal „nějaký“ Čech; čekalo se totiž na Prodanou nevěstu. Tento týdeník také přinášel otevřenější zprávy, díky tomu, že tam psal Goebbels. Dokonce zde byla mapka, jak se fronta „zkracuje“ nebo „vyrovnává“.“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 24.

německé vojáky vycházely specifické noviny – ať už podle druhu zbraní, u kterých sloužili, či dle určité bojové oblasti.²⁰⁰¹

V časopisech se objevovaly propagandistické karikatury spojeneckých představitelů a Židů.²⁰⁰² Ani protektorátní noviny nezůstaly v ostrakizování svých nepřátel pozadu a vášnivě útočily především na londýnskou emigraci.²⁰⁰³

Pro české dělnictvo v Říši byl vydáván časopis Český dělník. Přinášel různé zprávy z domova, zejména kulturní a sportovní, zároveň se v něm objevovaly aktivistické články o spolupráci s Německem, nové Evropě apod. O poměrech dělnictva v Říši se ale nerozepisoval. Časopis byl velmi ztrátový. Za jeho distribucí (stejně jako za organizací estrádních zábav) stála kolaborantská Národní odborová ústředna zaměstnanecká (NOÚZ).²⁰⁰⁴ K přímému působení mezi zaměstnanci byla zřízena organizace „Radost a práce“, která byla protektorátní analogií německé Kraft durch Freude.²⁰⁰⁵

---

²⁰⁰¹ „Rozdávali tam noviny Ostfrontämpfer, které mnozí odmítali číst, dokonce i esesman v černé uniformě. Nebylo divu: na slámě, někdy trochu ohrazené prkny, umírali vojáci, někteří s uklidňující morfiovou injekcí. Někteří lehčeji ranění uniknuvší tak z hrůz fronty, si vyprávěli svoje zážitky, například: „Divize Herman Goering je celá vyřízená“ nebo Týden jsme byli obklíčeni ve sklepech, kde nebylo nic než hromada řípy. To byla naše výživa, až jsme zežloutli.“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 34.

²⁰⁰² „Píší tam o přípravě invaze do Francie. Vedle textu je pět mírně zkarikovaných kreslených portrétů „spojeneckých generálů, kteří byli vyhlédnuti pro invazi na evropskou pevninu“. Co tím hitlerčící sledují? Zbavují se strachu? Nebo chtějí předejít šeptanou propagandu? O nic nejde, my o nich víme? Pod kresbami jména: Eisenhower, Montgomery, Alexander, Wilson, Tedder. Třebas ani nejsou všechna skutečná. Goebbels si je mohl vycucat z prstu. Ale některá známe. Například Eisenhowera a Montgomeryho z londýnských rozhlasových relací ještě z domova. Hlavně už aby to začalo!“ D. TOMÁŠEK, Třináctý dopis, s. 102. „Vycházely jakési humoristické listy. Byli tam karikováni Židé a Spojenci. Bylo to zaměřené proti nim.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 11.

²⁰⁰³ „Všichni máme v dobré paměti,“ předčítám ztichlému vagónu, „jaká pohroma stihla český lid před dvěma lety, kdy s pomocí českých emigrantů byl najatými vrahy spáchán vražedný útok proti zastupujícímu říšskému protektoru generálu Heydrichovi. Vzpomeňme jen na dny úzkosti, kdy se sevřeným srdcem se chvěly české rodiny o život svých drahých příslušníků...“ D. TOMÁŠEK, Třináctý dopis, s. 92.

²⁰⁰⁴ J. POKORNÝ, Práce pro Říši a Národní odborová ústředna zaměstnanecká, in: Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA – J. PAŽOUT (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 48.

²⁰⁰⁵ V. KURAL, Místo společenství – konflikt!, s. 165.

K nasazeným Čechům se tu a tam dostaly nějaké noviny z protektorátu. Opravdu náruživí čtenáři si je museli vozit z domova nebo si je nechávali poslat.²⁰⁰⁶ Proto se dostával tisk za mladými Čechy se značným zpožděním.²⁰⁰⁷

Podotýkám, že německý tisk vyhledávali lidé, kteří rozuměli německy.²⁰⁰⁸ Pro nasazence, kteří cizí jazyk moc neuměli, noviny jako informační zdroj hodnotu ztrácely.²⁰⁰⁹ V řídkých případech se nechaly v Říši sehnat noviny z neutrální země.²⁰¹⁰

Někde mohli vydávat nuceně nasazení vlastní noviny nebo časopis.²⁰¹¹ Tato činnost je také doložena v továrně Junkers v pražských Vysočanech (dřívější i

---

²⁰⁰⁶ „Jen to, co si kdo přivezl z dovolené z domova. Nebo co mu poslali rodiče.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 13.

²⁰⁰⁷ „Byla to třeba se zpětnou platností, ale chodilo to k nám.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Matřhou ze dne 26. 4. 2004, s. 12.

²⁰⁰⁸ „Ti někteří uměli německy, tak si je kupovali. Někaké články z toho pročítali. Potom se hodnotilo to, co bylo v novinách a co vysílalo rádio.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 13.

²⁰⁰⁹ „Jenže, co jsi měl tam s tím dělat? Koukal jsi do toho, nerozuměls tomu. Akorát tyhle ty chebské noviny, co byly, tak tam jsem vždycky obdivoval na posledních dvou stránkách, tam byly ty čtverečky s těmi křížky. Co padlo těch mladých kluků za války, co byli z tohohle kraje chebského, a tak. To bylo dennodenně takových třicet, jestli ne čtyřicet.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 7. K oznámením o úmrtí německých vojáků se váže ještě jedna pamětnická výpověď: „Ze začátku nebyla žádná úmrtní oznámení. Němci to potlačovali, ale potom to holt povolili.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 10.

²⁰¹⁰ „Četla jsem i noviny německé, musíme znát i svého nepřítele dobře, ale *Neue Züricher Zeitung* byl neuvěřitelný, nezglajchšaltovaný pozdrav z neutrální země, pozdrav na nejvyšší úrovni informací, zejména pokud je kdo uměl číst i mezi řádky. Byla jsem z domova zvyklá čerpat z tohoto zdroje, dělat analýzy a předpovědi. To mi nebylo vlastní, ale naučila jsem se tomu během několika nejlepších let vedle toho, kdo to uměl. Pokračovala jsem v poctivém studiu článků politických, ekonomických, hltala jsem po dlouhé době i všechny drobné zprávy a úvahy, které byly jediným okénkem do světa za ostatním drátem, kde jsme neměli ani rádio, ani jakékoli jiné informace než ústní novinky od těch, kteří přijeli.“ L. SINKULOVÁ, *Byla jsem někdo jiný*, s. 129.

²⁰¹¹ „Dělal jsem tu práci celé dny a tenkrát mě také napadlo, že bychom pomocí tohoto stroje mohli tisknout svůj vlastní časopis. Ihned se ustanovila redakce. Student filozofie Jarda, dva bohoslovci, francouzský inženýr Serge a polský student Štefan. Každý psal svým jazykem a podle svého přesvědčení, a tak jsme dokázali, že ne vždy platí heslo „*Inter arma silent Musae*“ – „Za zbraní dunění – mlčí umění“. Psali jsme básně, úvahy, vyprávění. Časopis vycházel v malém počtu výtisků, protože byl vydáván tajně a pauzovací stroj jej tiskl poměrně pomalu. Zato však mohl být bohatě ilustrován. Nevím, zda ještě někde vydávali totálně

pozdější ČKD).²⁰¹² Osobně se ale domnívám, že to bylo spíše jen v ojedinělých případech.

Mezi nuceně nasazené se dostaly i letáky, která shazovala spojenecká letadla. Sebráním a přechováváním takové tiskoviny se ovšem lidé vystavovali nebezpečnému riziku postihu, kdyby na to někdo z nacistů přišel.²⁰¹³ Držení spojeneckého letáku mohlo být potrestáno kupříkladu několikadenním vězením.²⁰¹⁴

Naprostá většina všech letáků, které se vyskytly v Říši, byla shozena spojeneckými letadly. V porovnání s ostatními zeměmi pod nadvládou nacistů byl odpor v samotném Německu velmi slabý. Nejaktivnějšími odpůrci nacistů zde

---

nasazení čeští lidé svůj časopis, ale domnívám se, že to, co jsme tenkrát dělali, bylo raritou. Každé číslo mělo obálku s množstvím namalovaných stromečků, promísených názvem časopisu „Les“. Jméno bylo odvozeno od města Forstu v Lužici, kde jsme nějaký čas pracovali.“ A. ODVÁRKA, *Zakázaná kniha*, s. 28.

²⁰¹² „Bylo tu několik duší spřízněných maturantů. Tady se zrodil nápad dát dohromady Almanach generace 24, kde jsme se hlásili k dědictví Wolkerovu, citovali slavné výroky T. G. Masaryka a Tolstoj. Almanach skutečně vyšel, natočil jsem to na cyklostylu a naklepal na psacím stroji „Underwoodce“. Distribuovalo se to zdarma zájemcům. Naštěstí jsme nenarazili na nějakého konfidenta gestapa, tak nám tahle ilegální tiskovina prošla.“ O. LACINA, *Jak jsem se nedostal do Říše*, in: J. KAREN (ed.), *Kruh života a smrti*, 4. díl, s. 105.

²⁰¹³ „Já osobně jsem jeden leták sebral. Nikdo to neviděl. Tenkrát je shazovali Angličané. Kluci je tu a tam měli a já taky. Nosil jsem ho asi čtrnáct dní. Byla to od nás hloupost. Kdyby ho našli, šlo by o hlavu. Já ho měl tenkrát u sebe. A když jsem jel ze zaměstnání domů, byla plná elektrika, tedy městská doprava, abych to řekl lépe. Stálo se i na schůdkách, to dneska třeba v autobuse není možné. A stál tam jeden důstojník. Já se tam vešel na poslední chvíli. Na těch stupátkách nás stála celá řada. On poznal, že nejsem Němec a začal hubovat. Já už nevím, co proti mně měl. Já tam promluvil na jednoho kluka, který stál uvnitř. Tak on poznal, že jsem Čech. Začal nadávat: „Du, ausländer!“ A podobně. Já jsem mu říkal, že nejsem auslendr, neboť jsem protektorátní příslušník. Protože protektorátní příslušník byl lepší název. On to možná pochopil. Dojeli jsme do stanice a já seskočil. Přestože jsem měl jet ještě dál. Říkal jsem si, že by mě ještě mohl sebrat. Mohli by mě prořadovat, našli by ten leták a tím pádem by šlo o hlavu. Ten Němec jel ale dál. Já sem si počkal na další elektriku. Takovýhle jsem byl „hrdina“.“ Archiv autora, *Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004*, s. 15.

²⁰¹⁴ „Dva kamarádi byli potrestáni za to, že přechovávali letáky, které našli v polích. Shodila je tam anglo-americká letadla a kluci si chtěli v klidu přečíst, co je tam napsáno. Dostali tři dny s dekou a úklid rajonů.“ L. NEZKUSIL, *Z deníku nuceně nasazeného*, s. 187-188.

byli bezpochyby němečtí komunisté a nuceně nasazení ostarbeiteři.²⁰¹⁵ Ze všech letáků čišely propagandistické fráze, na které mohl i český nedobrovolný dělník reagovat nedůtklivě.²⁰¹⁶

Pracovní morálku českých dělníků také ovlivňovala protinacistická propaganda z tisku i z rozhlasu. Asi nejznámějším heslem v tomto kontextu byl výrok „pracuj pomalu!“, které prosazovala komunistická propaganda, ale i české vysílání z Londýna.²⁰¹⁷ Čeští dělníci (zvláště ti nasazení) se nenechali dvakrát pobízet, když se naskytla vhodná šance. Mezi průmyslovými dělníky silně působila zejména komunistická propaganda šířená pomocí ilegálního Rudého práva.²⁰¹⁸

Letáky, které byly nalezeny v protektorátu nedlouho před skončením války, měly mnohem naléhavější charakter a přímo burcovaly k otevřenému boji a odporu proti okupantům.²⁰¹⁹

---

²⁰¹⁵ „Jednoho rána našli obyvatelé naší čtvrti na dveřích nalepené protinacistické letáky. Nebyly o mnoho větší než nálepky na zápalkách. Uprostřed byl vytisknut znak sovětské moci, srp a kladivo, a kolem byl nápis psaný azbukou a vybízející k ukončení nesmyslné války. „Dali nám vědět, že jsou zde“, říkali někteří lidé. „Nyní je válka již definitivně prohraná“, myslili si jiní, ale báli se to říci nahlas. Morální účinek letáků byl veliký. Představoval jsem si tehdy, jak členové partyzánské skupiny se plíží za noci ulicemi Berlína. Snad i při náletu. V dlani drží každý z nich malý letáček, navlhčuje jej a připevňuje na dveře. S nasazením života běží k druhým dveřím. Hrozí mu nebezpečí od bomb a nebezpečí zastřelení od nacistů. Kde jsou asi ti lidé, kteří tenkrát projeví takovou odvahu?“ A. ODVÁRKA, *Zakázaná kniha*, s. 35.

²⁰¹⁶ „Letáky jsou chlubné jak německé zprávy, jen vlastníci jsou přehozeni. (...) Všichni nás chtějí osvobodit, ale zatím nás ničí jeden víc jak druhý.“ *Deník Břetislava Linarta*. J. LINART, *Protektorát a II. světová válka očima protektorátních obyvatel*, s. 99.

²⁰¹⁷ D. BRANDES, *Češi pod německým protektorátem*, s. 243.

²⁰¹⁸ „Bratři a sestry! Dnes nás chtějí Němci vyhnat z našich domovů a oloupit o náš majetek, zatímco naše děti, muži, ženy pracují v říši ve válečném průmyslu, aby se jejich válečná mašina nezhroutila. Vyhánějí nás jen proto, aby rozeštváli národ, aby ztratil odvahu a sílu se bránit. Snaží se rozštěpit národní jazykovou celistvost, aby nás poněmčili... Proto vás vybízíme: Vztyčte mužně hlavy a postavte se k odporu!“ O. SLÁDEK, *Krycí heslo svoboda*, s. 151.

²⁰¹⁹ „ČESKOSLOVENSKO JIŽ BUDE OSVOBOZENO. Německé armády jsou rozbity ve své vlastní zemi a spojenecké armády již bojují na československé půdě na západě i na východě. Přes půl republiky je již osvobozeno – od východu ve svazku s vítěznou Rudou armádou postupuje první československý armádní sbor vedený generálem L. Svobodou; od západu postupuje americká třetí armáda generála G. Pattona. POMOZTE SPOJENECKÝM ARMÁDÁM A ZACHRAŇTE VAŠI ZEMI PŘED ZNIČENÍM. Přineseny vám spojeneckým letectvem. Čtěte a dávejte číst. (Českoslovenští vojáci!) Splňte Vaši přísahu republiky –

V Jižních Čechách byly občas koncem války nalezeny i letáky, které byly určeny pro bývalé Rakousko.²⁰²⁰

Dalším prostředkem působení na nejširší veřejnost byly plakáty. V protektorátu byl v poslední fázi války velmi známý plakát varující před bolševickou hrozbou.²⁰²¹ Tento plakát, jehož autorem byl Antonín Hradský, rozšiřovala po českých zemích Česká liga proti bolševismu.²⁰²²

Jiný protisovětsky orientovaný plakát se snažil rozmělnit tradiční české rusofilství. Zobrazoval mongolské typy lidí a útočil na diváka otázkou: „SSSR, tví bratři?“²⁰²³

I přesto, že nacistická protisovětská propaganda byla zčásti pravdivá (hlavně co se týče zobrazených zvěrstev), její výsledný efekt v české společnosti byl právě opačný. Lidé se dívali na SSSR přes růžové brýle osvobozovacího mámení.²⁰²⁴

---

vzhůru do boje – vykonajte svou vojenskou povinnosť. ČESKOSLOVENŠTÍ DĚLNÍCI! Zastavte práci v továrnách, které zásobují německý wehrmacht – připojte se ke generální stávce. ČESKOSLOVENŠTÍ ŽELEZNIČÁŘI! Zmůžete veškerou dopravu německých vojsk a zásob. Nedopustíte, aby ani jediný vagon dojel na místo určení. ČESKOSLOVENŠTÍ ROLNÍCI! Braňte svoje hospodářství. Odstraňte zásoby potravin a píce z dosahu Němců. ČESKOSLOVENŠTÍ VLASTENCI! VZHŮRU DO ZBRANĚ! BOJUJTE NÁRODNÍ BOJ! BIJTE, ZABIJTE - NIKOHO NEŽIVTE!“ Leták s výzvou k součinnosti českého obyvatelstva se spojeneckými armádami, shazovaný anglo-americkým letectvem. J. PECKA, Na demarkační čáře. Americká armáda v Čechách v roce 1945, Praha 1995, s. 82.

²⁰²⁰ „Těch tady bylo naseto. Já je mám ještě doma schované. Když už se blížil konec války. To byly letáky, které byly třeba určeny pro Rakousko. A byly u nás. „Rot-weiss-rot“ se jmenovaly. Ty letáky. Rakušáci mají červeno-bílo-červenou vlajku. A ty letáky tady byly shazovány. A pro nás taky samozřejmě. „Vlastenci, blíží se konec! Připravte se. Sežeňte zbraně.“ Takové letáky tady u nás v jižních Čechách byly běžné.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 10.

²⁰²¹ „Výraznou propagandu tvořil rozevřený pařát s nápisem: „Uchváti-li tě, zahyneš!“ To mělo znázorňovat sovětskou ruku bolševismu. (...) My jsme to tenkrát nevnímali, protože jsme cítili, že bojují proti fašismu. Víceméně jsme to přijímali pozitivně.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 14.

²⁰²² Z. ROUČKA, Skončeno a podepsáno, (nestránkováno).

²⁰²³ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 280.

²⁰²⁴ J. KUKLÍK, Kontrapropaganda v ilegálním tisku v letech 1939-1941. Historie a vojenství, 2000, č. 1, s. 104.

Šeptanda

„Pod křížem na rozcestí sedí stará babička a žebrá. Každému, kdo ji podaruje, poděkuje pěkně po staru „Zaplat' Pánbu.“ Pozoruje to jeden šibal a chce ji pozlobit. „Babičko“, praví, „už se neříká zaplat' Pánbu, říká se Heil Hitler.“ „Na to já jsem už stará,“ praví babička shovívavě. „Dokud tady na tom kříži bude viset Pánbu, budu říkat zaplat' Pánbu. Až tam bude viset Hitler, budu říkat Heil Hitler.“ Zvážněl šibal a dodal: „Pak, babičko, budeme teprve říkat zaplat' Pánbu.“²⁰²⁵

Ústně předávaná sdělení se neobjevila až za války, v českomoravském prostoru se začaly všelijaké fámy šířit již brzy po ustavení Protektorátu Čechy a Morava. Myslím, že nijak nenadsadím, když napíši, že ve zkazkách a různých pověstech se nejvíc zrcadlila lidská duše se svými strachy i nadějemi. Individuální pocity spolu s domýšlením a doplňováním zpráv pak ovlivňovaly celkovou atmosféru společnosti pod nadvládou nacistů. Některé informace byly velmi „přitažené za vlasy“. Například jedna zpráva mluvila o tom, že se prezident Beneš vrátí 28. října 1939 do Prahy. Prý proto bylo nebezpečné odcházet za prací do Říše, protože po Benešově návratu budou tito lidé vzati jako rukojmí.²⁰²⁶

Jaké vůbec byly informační zdroje ústně šířených zpráv? Jedním ze zdrojů těchto neoficiálních sdělení byla korespondence, dalším mohly být noviny a letáky (ty však byly ideologicky zatížené z obou stran, jak nacistické tak protinacistické) a rozhlas a pochopitelně očitá svědectví. Informace uváděné v těchto zdrojích byly pak rozšiřovány ústně.²⁰²⁷

---

²⁰²⁵ O. ROSENBERG (ed.), *Od ucha k uchu*, s. 42.

²⁰²⁶ D. BRANDES, *Češi pod německým protektorátem*, s. 96. Rozhodně se zde nechci nějak dopodrobna zabývat šeptanou propagandou, i když připouštím, že by si toto „neuchopitelné“ téma zasluhovalo komplexní zpracování. Pro alespoň hrubou představu proto odkazuji na již citovanou práci Detlefa Brandese.

²⁰²⁷ „Některá dostala dopis z domova, ve kterém se rodiče odvážili leccos napsat, tak se to potom roznášelo ústně. Já to od rodiny neznala, protože ti ten kontakt neměli. Jednou mi vdaná sestra z Kladna napsala, že byl velký nálet na Drážďany. Takovýmhle způsobem jsme byli informováni.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 9. „Neměli jsme tam rádio. Nic. Takže jsme nemohli nic poslouchat. Akorát tam byly německé noviny. Když se někdo někde něco dozvěděl a řekl nám

Šeptanda se šířila pyramidovitě. Jeden člověk třeba vyslechl zprávu z rozhlasu, předal informaci dalšímu, který ji sdělil jinému člověku.²⁰²⁸ Podotýkám, že informace ze zahraničních rozhlasových stanic byly věrohodnější než propaganda, šířená nacisty. I když i toto vysílání bylo samozřejmě ideologicky zabarvené, tvořilo nejrozsáhlejší část šeptandy.²⁰²⁹

Dále šířené zprávy se v ústním podání samozřejmě mohly změnit, což dávalo prostor různým fámám a zkazkám. Často ale byly jediným zdrojem vůbec nějakých informací.²⁰³⁰

Poměrně důvěryhodným zdrojem informací byly zprávy od lidí, kteří se vraceli z fronty. Například piloti, kteří přelétali opravené letouny ze zázemí do přífrontových oblastí, měli informace „z první ruky“. Ty pak sdělili továrním

---

to, tak jsme to věděli. Jinak jenom ty noviny. A to co přišlo napsané z domova.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 8. *„Někteří kluci tam rádia měli. Ovšem, šlo jim o hlavu. Poslouchali rádio a od nich jsme se mohli něco dozvědět.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 13. *„Ten řezník, který bydlel v soukromí, jak jsem vám vyprávěl, tak ten měl kontakty, že mohl poslouchat rozhlas. Něco nám občas řekl. Donášel nám zprávy. Bydlel v soukromí u nějaké staré paní, které bylo šumafuk, co se děje na frontě. Ji to dění nezajímalo.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 9.

²⁰²⁸ *„Optimismus a dobrou náladu nám přinášely zprávy o úspěších na frontách, které nám donášel starý socialistický demokrat. Byl propuštěn z vězení a pracoval v kotelně. Čerstvé zprávy také přinášel náš pomocník – strojvůdce, který poslouchal zahraniční rozhlas.“* Vzpomínky Miroslava Kiši. http://www.palkovice.cz/listy/resouce/opl12_02.htm ze dne 17. 7. 2005.

²⁰²⁹ *„Když měl někdo možnost vyslechnout si svobodné vysílání, jak se tomu říkalo, já už nevím, tak se něco dozvěděl a řekl to dalšímu. Ale abychom něco slyšeli na vlastní uši? Já jsem neslyšel nic, protože ta pekařka neměla rádio.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 10.

²⁰³⁰ *„Něco jsme se dovidaly z dopisů. Ale že bychom byly nějak šíře informované, to neexistovalo. V tom roce 1944 se už vědělo, že tu válku prohrájí. Chýlilo se to ke konci a každý si dal moc velký pozor, než aby se nechal při něčem nachytat. To víte, že mezi sebou jsme si šuškaly: „Bombardovali támhle to.“ Když rozbombardovali Steyr, tak ty děvčata, co tam byla, poslali k nám. Ani neuvažovali o tom, že by je mohli pustit domů. Přišla o všechno a musela potom psát rodičům, aby jim něco poslali. To bylo ve Steyru. Nebo z Norimberku, tam přišli chlapi. Říkali: „V životě bychom nešli do metra. V životě ne. Tam se utopíte jako krysy. Z toho metra se nedostanete.“ Přišli tak vyplašení. Vše jenom z doslechu.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 13.

dělníkům, přičemž je mohli zaslechnout i zvědaví Češi.²⁰³¹ Někdo mohl vyslechnout například hovor mezi vojáky, kteří se vraceli z fronty.²⁰³² Ale zajímavé informace se daly určitě zjistit i z hovorů zaměstnanců v továrně, kteří se bavili mezi sebou.²⁰³³ Občas se našli i Němci, kteří byli nuceně nasazeným naklonění a informovali je o vysílání cizího rozhlasu.²⁰³⁴ Ani zajatci by neměli být opomenuti jako zdroj zpráv.²⁰³⁵

Důležitým informačním kanálem byly železnice. Čeští železničáři se tak stávali „nosiči informací“. Protože byli často na cestách, mohli šířit zprávy mezi několika různými lokalitami. Mnozí nasazení se chodili na nádraží českých železničářů vyptat na nejčerstvější informace.²⁰³⁶

---

²⁰³¹ „Když pomínu šeptandu a rozhlas z Londýna, tak když se pak dělaly tu diesenjäger, ty turbinové stíhačky, ty byly strašně rychlé, na ty nikdo neměl. Měli jsme tovární piloty, kteří to zalétávali, tak ty to vždycky zaletěli až na frontu a hlásili pohyby na frontě. (...) Protože ony takové nějaké přesné zprávy sice taky byly o těch pohybech na té frontě. Ale tohleto, jako co bylo od těch pilotů, to bylo tutové. Ale dověděli jsme se to i my, nejen Němci.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003, s. 9.

²⁰³² „Nedávno jelo na vlaku asi 10 voj. aut a dva vojáci (Rakušáci) říkali, že jsou zbytkem z 6. armády. A to je prý zachránilo jenom, že jeli pro vodu a tudíž byli od ostatních oddělení.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 22. 1. 1943, (nestránkováno).

²⁰³³ „S námi tam svačili němečtí dělníci. To už byli vesměs starší lidé. Potom jsme se dozvěděli, že tam mezi nimi byli třeba komunisté nebo sociální demokraté. Byli to lidé, kteří vesměs chápali naše osudy. Bylo na denním pořádku, že si vyprávěli, jak je to s frontou. Postupovali, ačkoliv se Němci dostávali do jistých potíží. K tomuto období, listopadu 1942, se úzce váže historie toho Stalingradu. Tam už Němci začali strádat. Nedařilo se jim to podle plánu. Já o tom mluvím záměrně, protože se ještě dostanu k dalším dnům. A tímhletem je to moje vyprávěním zajímavé. Oni si o tom vyprávěli a ukazovali si to na mapě. My kluci, kteří jsme byli studenti, jsme jim rozuměli. Vždycky jsme ironicky pokyvovali. Ale oni nám nemohli nic říct. My jim rozuměli, oni nám ne. Něco nadhodili. Samozřejmě je to štválo a dráždilo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 6.

²⁰³⁴ „Pracoval jsem na kotoučové brusce. Pracoval u ní staříčkový Sas, velký propagátor tisícileté říše křesťanské. Věřil, že po porážce Hitlera vznikne na celém světě. Každé ráno mi podával zprávy, co hlásil Londýn. Informace jsem roznášel po fabrice. Můj Němec mi na to dal hodinu volna. Dělal to také proto, že si pro sebe dělal různé fušky. Řekl mi, tobě mohu všechno říci, před vlastním synem musím mlčet, nechal by mne sebrat.“ Ze vzpomínek J. Růžičky, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti, 1. díl, s. 48.

²⁰³⁵ „My jsme měli informace od Francouzů, protože byli dobře informováni. Jakými kanály to šlo, nevím. A od Rusů.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 13.

²⁰³⁶ „Oni jezdili naši průvodčí nebo mašinfírové třeba z Plzně do Norimberku a zpátky. Tak vždycky... Ne vždycky, ale kolikrát jsme šli na nádraží. Tam jsme šli na perón, tak jsme si

Co se týče poskytování informací, musel být člověk velmi opatrný na to, co komu říká a co dělá.²⁰³⁷ Automatické to bylo v případě Němců. Na ty si musel člověk dávat zvlášť bedlivý pozor. U některých na první pohled nebylo zřejmé, jak moc jsou nacistickým režimem inkorporováni. Proto si museli lidé dávat pozor před Němci obecně.²⁰³⁸ Teprve po čase se mohlo přijít na to, zda je dotyčný Němec nacista či ne.

Nejen nuceně nasazení, nýbrž Češi vůbec s napětím očekávali zprávy z front.²⁰³⁹ Zprávy o úspěšných spojeneckých akcích a o porážkách nacistů byly přijímány nasazenými s radostí a se zadostiučiněním.²⁰⁴⁰ Německé

říkali, jak to u nás vypadá a tohleto.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 7. *„Nejčastějším místem setkání Čechů, nasazených v Berlíně, bylo nádraží, kam přijížděly vlaky z Prahy, totiž Lehrter Bahnhof. Chodili sem naproti přátelům, pro balíčky od rodičů, ale i bez jakéhokoliv praktického důvodu: koleje je spojovaly s domovem. Na nádraží potkávali známé, vyměňovali si informace, zkušenosti i důvěrné zprávy z vlasti. Do Vlastimilovy paměti se toto nádraží navždy zapsalo ve spojitosti s pecny chleba, které mu sem pravidelně posílal tatínek balíkovou poštou.*“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 20.

²⁰³⁷ *„Vědělo se, komu se co může říct a komu ne. Nebo se říkalo: „Stálé zdraví – Stálý zdraví – Stálín zdraví – Stalin zdraví“.* (Buď se jedná o pamětníkův omyl nebo o jednu z verzí téhož přání, které znělo „Stálý nový zdravý“, čili Stalinovi zdraví. – pozn. T. K.) *Takhle to bylo. Nebo bych si musel vzpomenout. Tady v Budějovicích bylo na fabrice: „Sereme vám na feniky, Beneš jede z Ameriky.“ Němci to pak honem přetřeli. Věděli, co jsou Češi za národ. Byla to opravdu škola života.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 16.

²⁰³⁸ *„Ve Dvoře ale bylo tolik Němců, že člověk musel být hrozně opatrný. Člověk musel být opatrný, než se rozhodl něco říct.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 8.

²⁰³⁹ *„To jsme sledovaly rády. Byly jsme rády, když jsme slyšely, že jsou Němci na kolenou.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Nováčkovou (rozenou Šimonovou) ze dne 20. 4. 2004, s. 5.

²⁰⁴⁰ *„Zprávu o britské invazi v Normandii jsme oslavovali dlouho do noci u brány s ostatními nedobrovolnými obyvateli tábora. A jak jsme všichni byli smutní nad zprávou, že Němci začali ostřelovat anglické pobřeží novými neznámými zbraněmi jako odvetu za tuto invazi!“* S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 46. *„Dověděli jsme se ale o kapitulaci Finska a snad Bulharska. Na každém byla vidět radost, protože jsme si v duchu představovali konec války a každý se už cítil doma. Byla tam dobrá nálada, protože za každou písničkou kluci volali: „Výborně! Bravo!“ a dobře jsme se bavili. Jeden kamarád poznamenal: „Češi se veselí a Němci pláčou! Dobře jim tak! Naštěstí nebyl nablízku ten „Feind-hert-mitt“, co byl na mnoha plakátech po celém rajchu a také v protektorátě (Feind hert mitt (Feind hört mit – pozn. T. K.) = nepřítel naslouchá) a ten náš Erzfeind (úhlavní*

propagandistické zlehčování vlastní situace dávalo prostor posměchu a ironii, poněvadž každý člověk vytušil, že „zkracování fronty“ není nic jiného než ústup.²⁰⁴¹

Lidé doma v protektorátu si mohli udělat obrázek o skutečné situaci v nacistickém Německu jen na základě toho, co sdělili lidé, kteří tam pobývali. Ti ale mohli podávat pouze ústní popř. písemná sdělení. Když referovali třeba o důsledcích spojeneckých náletů, nemohli ve většině případů doložit své zprávy obrazovým materiálem, jelikož fotit vybombardované domy bylo zakázáno. Přesto se snímky do protektorátu ilegálně dostávaly.²⁰⁴²

Ve válkou stížených městech se šířily ještě horší zvěsti o strašlivé budoucnosti, kdy bude všechno zničeno. Tyto fámy zajisté nijak nepřispívaly ke klidu a způsobily deprese mnoha lidem.²⁰⁴³ Takovéto zvěsti pochopitelně „prosakovaly“ i

---

nepřítel) to také neslyšel, takže se nám za to nemstil buzeracemi, alespoň v nejbližších dnech.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 178. „Nevím, kam na ty zprávy chodí. Dovídáme se, že v únoru 1945 se konala konference představitelů spojeneckých velmocí Ruska, Velké Británie a USA v Jaltě (na Krymu) od 4. do 11. února 1945 za účasti J. V. Stalina, W. Churchilla a F. D. Roosevelta.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 206.

²⁰⁴¹ „Nacistická armáda se teď už na všech frontách, které ještě neztratila, zmožila jedině na „elastické úhyby“ před nepřítelem. Tyto „taktické manévry“ Němců byly předmětem bezpočtu vtipů a i oficiálně hlášené plánovitě zkracování fronty bylo předzvěstí blížícího se konce války.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 66. „Němci přiznali v novinách ztrátu Voroněže a ústupy na východě. Při němčině čteme v novinách, jak se nyní pěkně máme v té nové Evropě. S jakým sebezapřením musí člověk ty voloviny ze sebe mačkat a ještě se při tom opravdově tvářit.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 27. 2. 1943, (nestránkováno). „Stále je zřetelnější slábnutí odporu vojska na východě. I v našich novinách se k tomu, sice zaobaleně, přiznávají. U Stalingradu zbývá již jen kolem 10. tis. vojáků, kteří již pobíjejí koně, aby měli co jíst. Mají ohromné ztráty válečného materiálu.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 28. 3. 1943, (nestránkováno).

²⁰⁴² „Praporčík Vít dal každému z nás na cestu obálku, ve které bylo několik fotografií rozbombardovaného Hamburku, abychom mohli doma ukázat, jak to tady vypadá. Byl v tom značný kus rizika, protože fotografování by v případě prozrazení přineslo nejméně koncentrák, ne-li rovnou něco horšího.“ L. LANDIŠ – F. HORA, Ohnivý koberec nad Hamburkem, s. 102.

²⁰⁴³ „Nálety byly den ze dne horší. Všude se mluvilo o to, že Berlín bude spojeneckými letadly zničen v odvetu za hrozné bombardování Londýna německými letadly na počátku války. Jaký tísnivý pocit to byl, být násilně držen ve městě, jemuž byla předpověděna zkáza. Kdo popíše ten smutek berlínských ulic v době války, ta nebezpečnost a obavy o život, když jsme se

do protektorátu a přinášely zprávy o úmrtí tamních Čechů.²⁰⁴⁴ Těžko se dnes dají odpovídajícím způsobem prověřit.

Pomocí ústně přenášených informací se také šířila protinacistická propaganda. Její nespornou výhodou bylo, že se šířila rychleji než ilegální tisk.²⁰⁴⁵

Šeptanda nepřinášela pouze krátké kusé informace, ale někdy byly zprávy kupodivu poměrně obsažné, často i pravdivé.²⁰⁴⁶

Odvrácenou stranou jejího působení bylo rozšiřování naprosto nepravdivých zpráv, třeba o úmrtí lidí při bombardování. Záměna místa, času a osob pak mohla napáchat mnohá hoře.²⁰⁴⁷

Nedá se s jistotou říct, že by šeptanda přinášela pouze smyšlenky nebo jen pravdivé informace. Nejblíže skutečnosti bude tvrzení, že šeptanda přinášela

---

krčili ve sklepech za náletů, ten smutek v duši člověka a tu nejistou budoucnost každého z nás. Nikdo nevěděl, zda jeho mládí a život neskončí v troskách velkoměsta, které úpělo pod hrůzami války.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 15.

²⁰⁴⁴ „Při posledním náletu na Berlín byla rozbita taková rozloha asi jako města Budějovic a čítá asi 2200 mrtvých. Z budějovického okresu jich bylo asi 160.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 22. 1. 1943, (nestránkováno).

²⁰⁴⁵ J. KUKLÍK, Kontrapropaganda v ilegálním tisku v letech 1939-1941. Historie a vojenství, 2000, č. 1, s. 104.

²⁰⁴⁶ „Nějaké novinky z fronty jsme se ale přece jen dověděli. Například to, že ve střední a severní Itálii, ve městech a na venkově se začalo organizovat ozbrojené partyzánské hnutí, koordinované politickými stranami v ilegality, především Italskou KS. Německá protiofenzíva v Rusku ztratila příchodem zimy na síle. Angloameričané prý „zběsile“ bombardují Berlín. Co nás ale nejvíc potěšilo bylo to, že hlavní představitelé Spojených států, Velké Británie a Ruska, Roosevelt, Churchill a Stalin se setkali v Teheránu. Kde k těm zprávám Jarda přišel, nevím, ale potěšilo mě to.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 151. „Němci včera přiznali pád Charkova. (Padl 16. 2. 1943. – pozn. T. K.) Sami již připouštějí možnost, že bude Evropa zaplavena bolševismem.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 19. 2. 1943, (nestránkováno). „Padl Ržev a italská armáda je odvolávána z fronty.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 4. 3. 1943, (nestránkováno).

²⁰⁴⁷ „Někdo z rajchu z Organizace (L) psal známému do Chotělic, že ten kluk, co hrál s Vinaráky na basu, zahynul při náletu. Bylo to asi v polovině prosince 1942, kdy jsem v tapetářském skladišti, které prorazil výbuch, vyvázl jen o chlup. Někdo o tom někomu psal. Spletla se doba, místo i jména a než to do Chotělic došlo, tak se to zkomolilo k nepoznání. V té době kolem Vánoc skutečně zahynuli dva naši kluci při náletu v Brémách. Na ně jsme také u naší kompačky vybírali peníze na údržbu hrobů. Teta Milada z toho vyvodila závěr: „když tě měli za mrtvého, budeš dlouho živ!“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 101.

zprávy z obou uvedených kategorií. Bez dostatečného informačního zázemí však člověk nemohl dobře rozpoznat, co je pravda a co ne.²⁰⁴⁸

Dovolená, korespondence a zásobování z domova

„Jedou dva kamarádi totálně nasazení v rajchu z dovolené zase do práce. Vlak drkotá, chlupci dřímají. Najednou se jeden probudí. „Véno, koukni voknem, kde sme! Co vidíš?“ „Oranisko!“ „Sákra, tak to už sme v Berlíně!“²⁰⁴⁹

Myslím, že nemusím nijak zdůrazňovat to, co pro lidi žijící dlouhé měsíce v „rajchu“ v odloučení od rodiny a blízkých osob znamenala dovolená.²⁰⁵⁰

Styk s domovem byl redukován na minimum z prozaických důvodů – nasazenci měli pro nacisty odvádět maximální pracovní výkon, Říše tudíž neměla zájem na tom, aby nasazenci trávili příliš mnoho času doma na dovolené. Ve výhodě byli lidé (i když si to sami určitě nemysleli), kteří nebyli nasazeni moc daleko od místa svého domovského bydliště. Ti se mohli podívat domu v pravidelných časových intervalech.²⁰⁵¹ Nasazenci, kteří pracovali v odlehlejších oblastech, takové štěstí neměli. Sice měli právní nárok na dovolenou, nicméně zaměstnavatelé se tím nemuseli vůbec řídit, zvláště když dělníkovi dostatečně

---

²⁰⁴⁸ „Leningrad byl osvobozen. (Není jisté, zda se nejedná o záměnu se Stalingradem, protože tato informace má více než roční předstih! Leningradská blokáda byla definitivně prolomena až 27. 1. 1944 – pozn. T. K.) V uzavřené armádě u Stalingradu zbývá ze 100 000 voj. 70 000. Po prohlášení kozáckého atamana (?), aby se vzdali, nebo si kopali hroby, se chtěli vzdát. Vůdce však vydal rozkaz, vzdají-li se, budou jejich rodiny postříleny. Vytrvávají tedy do posledního muže.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 20. 1. 1943, (nestránkováno).

²⁰⁴⁹ E. CENEK – V. ZIEGNER (edd.), *Válečné anekdoty 1939 – 1945*, s. 180.

²⁰⁵⁰ „Nemá smyslu zde líčit, jak pěkný a příjemný byl několikadenní pobyt doma. Jak sladká byla první pusa a všechny další, které v zápětí následovaly, od mé malé přítelkyně Albinky, kterou jsem na Nové Sibřině vzbudil ještě v noci mého příjezdu domů. Jak příjemně hrály její ruce kolem mého krku a jak perlivě zněl její zvonivý smích, který mne provázel po celou dobu mé dovolené.“ L. LANDIŠ – F. HORA, *Ohnivý koberec nad Hamburkem*, s. 103.

²⁰⁵¹ „Domů jsem jela poprvé za půl roku toho našeho pobytu a pak jsme mohly jednou za dva měsíce. Dali nám povolení, ten grenzschein a pak jsme mohly domů.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 6.

zdůraznili, že jde o válečně důležitý podnik.²⁰⁵² Někteří lidé se tak za celé své mnohaleté nasazení podívali domů třeba jen jednou nebo dvakrát.²⁰⁵³ Bez propustky se domů legálně vycestovat nedalo.²⁰⁵⁴

Nasazenci, kteří to měli domů daleko, museli strávit dovolenou buď přímo v místě nuceného nasazení (dny dovolené by padly pouze na uskutečnění cesty domů)²⁰⁵⁵, nebo cestováním a poznáváním nepříliš vzdáleného okolí.²⁰⁵⁶

V extrémních případech si museli nasazenci napsat domů, aby jim rodiče poslali peníze, ze kterých by zaplatili cestu na dovolenou do vlasti.²⁰⁵⁷ Většinou se nuceně nasazeným podařilo navštívit domov třeba na Vánoce,²⁰⁵⁸ ale během roku to bylo řidší.²⁰⁵⁹

---

²⁰⁵² „Nedali nám dovolenou. Ne. Nebyl nárok. Na tom potvrzení sice omílají, že podle smluv a nevím čeho, nám dávají, ale že je to důležitý podnik pro válečné účely.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 10. „Domů jsem se nedostal vůbec. Tam z těch končin to nešlo. My jsme byli nahoře v Německu. Chlapci, kteří byli v Rakousku, se domů na dovolenou dostávali. My jsme dovolenky nedostávali.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 6.

²⁰⁵³ „Všehovšudy dvakrát. Za třicet měsíců jsem byl dvakrát doma. Jednou jsem dostal týden, ovšem, bylo to s pobytem tam v Berlíně. Já jsem na to nedbal, došel jsem na naše velvyslanectví. (V Berlíně bylo pouze protektorátní vyslanectví. – pozn. T. K.) Dostal jsem povolenku, tak jsem odjel. Jel jsem domů. Tak jsem tu strávil alespoň jeden týden doma.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 10.

²⁰⁵⁴ „(...) Nebyla možnost. Já jsem musel dostat papíry, od šéfa potvrzené. Oni Němci měli neradi, jak se takhle přejíždělo do protektorátu. To měli jako moc neradi.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 6.

²⁰⁵⁵ „Z toho Ludwigshafenu se jelo třeba tři dny domů. Nedal bych dohromady ty dny.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Maňhou ze dne 26. 4. 2004, s. 12.

²⁰⁵⁶ „My jsme museli žádat. Já jsem žádal třeba jednou za měsíc, ale většinou jsem dostával volno jednou za dva měsíce. Na tu sobotu jsem mohl jet domů. Ti, kteří byli příliš daleka, nemohli. My jsme někdy těch svých dovolených využívali k tomu, abychom se podívali po Rakousku. Nejen po Rakousku. Takhle jsme prostě jednou měli sedm osm dní jsme měli, to bylo čtrnáct dní z dovolené, kterou jsme měli.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 10-11.

²⁰⁵⁷ „Když jsme dostali tu šanci jet domů, a to bylo tak jednou do roka, tak jsem si musel napsat, aby mi poslali peníze na cestu. Takhle to bylo. Mluvim pravdivě, bez obalu.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 7.

²⁰⁵⁸ „Jednou Moravec zařídil, že jsme jeli domů na Vánoce 1943. Dostali jsme do legitimace razítko „W“ jako Weihnachten a obdrželi jsme dvojité příděl. Bylo tam asi půl litru rumu a kilo cukru. Takový balíček. Byl jsem nekuřák. Měl jsem výhodu. Kluci tam třeba kouřili bramborovou nať. Pak se dali dohromady s Bulhary a zkoušeli to sušit na topení. Když jsem přijel na dovolenou, tak jsem šel na nějaký hospodářský úřad a dostal jsem na den asi

Hrstka nasazenců, kteří měli nadstandardní vztah s někým z výše postavených lidí, kteří měli patřičné konexe, se mohla dostat domů na neplánovanou dovolenku, jež byla za odměnu.²⁰⁶⁰ Další alternativou byla zemědělská dovolená. Když bylo doma zapotřebí každé ruky při sezónních pracích, mohli rodiče napsat žádost místnímu pracovnímu úřadu a ten pak mohl zařídit uvolnění dotyčného na nějakou dobu domů. Ale získat takové povolení nebylo lehké.²⁰⁶¹

Domů se mohl dostat člověk v případě nějaké významné události, jako byla třeba smrt člena rodiny.²⁰⁶² Dalším podobným případem mohla být i těžká nemoc rodiče.²⁰⁶³ Ovšem i zde záleželo pochopitelně na tom, zda zaměstnavatel projevil s tímto člověkem solidaritu a umožnil mu odjet domů.

Někteří lidé si nechávali z domova zaslat fingovanou zprávu o úmrtí či nemoci někoho blízkého, nadřízené orgány je pak pod záminkou (smyšlené) účasti na

---

patnáct cigaret. Táta byl kuřák, tak jsem mu je dával. Byla to nějaká pozornost protektorátní vlády.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 11.

²⁰⁵⁹ *„Domů jsem jezdil jen na svátky. Vánoce, dovolenou jsme měli asi deset dní. A to jsem byl doma asi jednou za ty tři roky. A na Vánoce jsme sem jezdili pravidelně.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 8. *„Jednou za rok jsme měli šanci jet domů. Zpravidla to bylo na Vánoce. Poprvé jsme měli dovolenou tak na tři dny. To znamenalo jeden den jet domů, být tam na Štědrý den a na Štěpána už se vracet zpátky. V tom třiačtyřicátém jsme tam mohli být o chvilku déle. Ale včetně cesty. Domů se jelo šestadvacet hodin. Dva dny zabrala cesta. To byl jediný způsob.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 10.

²⁰⁶⁰ *„Podle toho, kolik nás tam bylo zaměstnanců, tak od lágrfiry, což byl tamní šéf, jsme dostávali za tu práci takovou odměnu. Já bych musel říct, od něho soukromou. Obstarával nám potvrzení od policie, propustky domů a zpět na deset dní. Když se vrátil zaměstnanec z dovolené, tak jel na dovolenou další. Já jsem byl doma takhle třikrát.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 7.

²⁰⁶¹ *„Ptal jsem se na Schreibstubě na žádost o zemědělskou dovolenou. Nevyřizuje to kompanie, ale velitelství a štáb Arb. Batl. (L) 13. V žádosti musí být kolik pole, kolik lidí k práci, jaký je stav doma (nemoc) a musí to potvrdit Pracovní úřad v Novém Bydžově. Znamená to tedy, že nemám žádnou naději. Na ty tři a půl hektaru klidně vystačí rodiče. Máti ale marodí se žlučníkem. Kdyby musela na operaci, otec by to těžko zvládl.“* L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 86.

²⁰⁶² *„Umřela mi babička, tak mě na pohřeb pustili. Ale až po pohřbu. A dva. Takže doma jsem byl celkem třikrát. Za tři roky jsem byl třikrát doma.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Mařhou ze dne 26. 4. 2004, s. 12.

²⁰⁶³ *„Možná že pojede Pepík Ježků domů, poslali potvrzení z domova, že je matka nemocná.“* Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 30. 3. 1943.

pohřbu či nutné návštěvy pustily na nějaký čas domů.²⁰⁶⁴ Komu by to připadalo neetické, musím opět zdůraznit, že nasazenci pracovali v Říši nedobrovolně, trpěli steskem po domově a možnosti dovolené byly omezené. Člověk, který tuto situaci neprožil na vlastní kůži, nemá právo vynášet morální soudy.

Případy, kdy se někdo nevrátil z dovolené, řešili nadřízení většinou tím, že podmiňovali vydání dalších dovolenkových propustek návratem všech jedinců z dovolených. V praxi se toto realizovalo tak, že nejdříve mohla odjet na dovolenou jedna parta, teprve po jejím návratu mohla druhá, když se i tito lidé vrátili, jela domů na krátký pobyt skupina třetí. Záleželo tak na vzájemné solidaritě nasazenců, kteří si uvědomovali, že když se nevrátí na místo nasazení, jejich kolegové se domů už nepodívají.²⁰⁶⁵

Někteří nasazenci se vydali domů ilegálně. Pokud se člověk nevrátil hned po první výzvě, hrozilo mu zatčení a pobyt v pracovním výchovném táboře. Tento druh revolty proti zlému osudu mohl skončit i tragicky – smrtí. Například za heydrichiády, kdy každý nepřihlášený člověk byl automaticky pokládán za nepřátelského parašutistu či osobu spolupracující s atentátníky.²⁰⁶⁶ Za nesplnění

---

²⁰⁶⁴ „Čecháčkové jsou národ vynalézavý: „Já mám doma mimořádku.“ Ten potom jel na propustku. Byla to výhoda proti těm, co byli v Německu. Z lágru se dostali domů jednou za rok.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 10. „Přes 7 měsíců v cizině. Už je 2/6. 43. Pěkný pozdrav – moc vzpomínek. Chtěl jsem se podívat na svátky domů na černo, ale dali by mi jen 1 den volna. To bych se ulítal a pak je cesta zdražena o 50% a musel bych jet až do Pasova a Wimberka. To bych neužil nic jen tu cestu. Zůstanu tu, nebezpečí není, peníze Vám pošlu na elektriku, ne moc, chci poslat taky strýčkovi 50 RM. Domu byste mě dostali jen tím telegramem a to udělejte za každou cenu.“ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 3. 6. 1943.

²⁰⁶⁵ „Velitel roty zuřil. Báł se, že se mu jednotka postupně rozpadne a chtěl proto další dovolené úplně zastavit. Po domluvě moudrého četnického praporčíka Víta, který u jednotky zastával funkci jakéhosi výkonného rotmistra – Němci tomu říkali „špíz“ – a dalších velitelů čet se rozhodl poslat domů ještě jednu skupinu na zkoušku. Z důstojníků a poddůstojníků nepustil však zatím nikoho a prohlásil, že další pojedje teprve tehdy, až se vrátí z ledvinové choroby vyléčený pan velitel druhé čety. Odjezd další party, ve které jsem byl i já, doprovodil velitel roty prohlášením, že pokud se nevrátí třeba jen jediný z nás, nepojede na dovolenou vůbec nikdo. Takový pokyn dostal i od velitele praporu podplukovníka Valiny, s kterým o záležitosti telefonoval. Žádná nemoc skutečná ani vymyšlená nemůže být výmluvou. Jako důvod nevrácení se uzná prý pouze smrt.“ L. LANDIŠ – F. HORA, Ohnivý koberec nad Hamburkem, s. 102.

²⁰⁶⁶ „To bylo akorát jednou, z toho podniku v Liezenu jsme na černo s tím kamarádem jedním odjeli. No a pak jsme se tam zase vrátili. A nic z toho nikdo nedělal. Bylo jim to úplně fuk. (S

přihlašovací povinnosti (kromě jiných protiríšských deliktů) byli lidé skutečně za heydrichiády popraveni. Kupříkladu na popravišti v Táboře bylo zastřeleno několik lidí právě z tohoto důvodu.²⁰⁶⁷

Podle seznamu uvedeného v knize o tábořské heydrichiádě šlo vesměs o lidi bez stálého zaměstnání a bydliště, tudíž soudím, že to byli asociálové. Ani jedna z uvedených osob nepatřila k lidem z nejčastěji nasazených ročníků, šlo o osoby starší.²⁰⁶⁸ Osobně mi není známo, že by byl za heydrichiády usmrčen člověk, který by byl ilegálně na dovolené. Zde je třeba proto provést širší archivní výzkum osobních údajů popravených lidí. Ta možnost nepochybně existovala. Když nacisté mohli popraviti sedmnáctiletého studenta Antonína Stočese za schvalování atentátu,²⁰⁶⁹ nevidím důvod, proč by měli být shovívaví k o trochu starším lidem, kteří nesplnili přihlašovací povinnost. (Jeden doložený příklad nuceně nasazeného mohl také skončit tragicky.)²⁰⁷⁰ Zároveň předpokládám, že nasazenci byli u svých rodin, které je donutily k tomu, aby se zavčasu přihlásili a

---

podobným případem jsem se ještě nesetkal! – pozn. T. K.) *No, a podruhé jsem se dostal domů a to byla ta heydrichiáda, když zastřelili toho tyrana. (...) To byla ta heydrichiáda, jak jsem říkal, jak ta tetka přišla. Ti měli lampovku, dvoulampovku rádio, my neměli nic. Ani noviny se nebraly, protože na to nebyly peníze. Tak právě řekla, že bude zastřelený každý, kdo nebude přihlášený na policajty. A to jsem byl doma asi tři dny. Tak jsem musel, hned jsem šel druhý den na ty policajty a myslím, že za tři dny jsem dostal obsílku, abych se dostavil na nádraží, že pojedou do rajchu. No a to nás dali právě do toho Enzesfeldu.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 7.

²⁰⁶⁷ M. KONEČNÝ, *Táborská cesta smrti*, Tábor 1985, s. 69-74.

²⁰⁶⁸ Tamtéž.

²⁰⁶⁹ Tamtéž, s. 76.

²⁰⁷⁰ „*Jednou jsem jel z Berlína „na černo“ domů a v Praze mě zastihla zpráva, že byl spáchán atentát na Heydricha a kdo nebude policejně přihlášen do půlnoci, musí se dostavit pak na Gestapo. Když jsem se dostal domů, bylo již po půlnoci a starosta mne nechtěl přihlásit. Místo toho mne donutil, abych se sám šel hlásit na Gestapu. Tam mne okamžitě zavřeli do cely, kde již bylo 20 Čechů, většinou z místní inteligence. Třetí den začali Němci vyvolávat z každé cely 6 vězňů, kteří se již nevrátili. Když došla řada na mne zeptal se Gestapák, proč tam jsem. Vysvětlil jsem mu, že pracuji v Berlíně a při návštěvě domova jsem se již nestihl přihlásit. Z nějakého důvodu se nade mnou slitoval a poradil mně, abych se schoval pod lavici a byl tam tak dlouho, pokud to půjde. Byl to asi sám Berliňák a věděl dobře, co by mne čekalo, kdybych ho neuposlechl. Dva dny a dvě noci jsem tak strávil o hladu pod lavicí a čekal, co bude. Teprve pak se mnou sepsali protokol a pustili mne ven, kde již visely plakáty s uvedením jmen Čechů, kteří byli popraveni, neboť schvalovali atentát na Heydricha. Byli to moji spoluvězni.“* Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 28/04, s. 10.

zbytečně neriskovali život.²⁰⁷¹ Je tedy také možné, že žádný nuceně nasazený nebyl popraven, poněvadž se všichni včas přihlásili.

Vraťme se ale k problematice obyčejných dovolených, které probíhaly v klidnějších dobách existence protektorátu. Člověk, který se z dovolené doma vrátil zpátky do „rajchu“, pak někdy referoval svým blízkým o tom, jak probíhala cesta zpět a jak dorazil.²⁰⁷²

Domů se nepodívali ani nasazenci z ročníku 1924, když se vraceli po zaučení zpět do protektorátu. Byli odesláni okamžitě na nová působiště, bez toho, aniž by mohli zavítat alespoň na krátkou návštěvu domů.²⁰⁷³

V naprosto ojedinělých případech se vydávali rodiče na strastiplnou pouť za svými dětmi do Říše. Bez odpovídající propustky byla taková cesta velice riziková.²⁰⁷⁴

Nejčastějším poutem mezi domovem a nasazencem v Říši byla obyčejná poštovní korespondence.²⁰⁷⁵ Samozřejmě že nasazenci sháněli i kontakty na sebe navzájem, aby si mohli spolu po Říši dopisovat.²⁰⁷⁶

---

²⁰⁷¹ Viz výše uvedený příklad Václava Kadlece.

²⁰⁷² „Do Berlina jsem se dostal, ale nadřel jsem se hned v Praze. Tam jsem čekal od $\frac{3}{4}$ 11 do $\frac{3}{4}$ 2. Pak jsem ve vlaku stál do Ústí. Nevyspalý jsem se dovlík do bytu a tam asi 3 h ležel, dojel jsem za Jíchou a vykoupal se v řece asi 5 x tam u lágru. Domů jsem přijel v 10 h a vyprávěl jsem něco klukům.“ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 5. 8. 1943.

²⁰⁷³ „Když nás poslali pryč z Leibnitzu, tak nám nedovolili ani si zajet domů vyměnit si třeba prádlo. Jeli jsme pracovat rovnou do Rychnova nad Kněžnou.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 9.

²⁰⁷⁴ „Teprve pozdě večer přišli! Bylo jich pět, těch starostlivých dobrých tátů, kteří nám přinesli s sebou alespoň kousek domova. Můj milý zlatý táta nemohl ani promluvit a pro slzy v očích jsme se ani neviděli. Nedovedl se vyrovnat s tím, že v tom pekle, které zažil, musí nechat svou dceru. (...) A protože naši žádné propustky neměli, museli jet načerno. Nádražáci dali hlavy dohromady a skladník vytáhl ty nejlepší erární uniformy, „našili“ jim co největší hodnosti a delegace vyjela.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 51-52.

²⁰⁷⁵ „Psali jsme si. Dopis jsem dostala vždycky.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 9. „Psát jsme mohli kdykoliv. Vždycky jsme to odnesli na poštu.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 7.

²⁰⁷⁶ „Nazdar Venco. Lístek od Tebe jsem dostal v sobotu to bylo 28. 11. Já jsem taky už pátral jestli se doptám na Vás a doposud vše bylo marné. Psal jsem si dopisů pro adresu na Tebe a dostal jsem hovno až si mě ji poslal ty. Venco buďte v neděli doma a já tam určitě přijedu. Děláť též v A.E.G. ale jenomže to je továrna na elektrické mot. Napiš mě nebo Pepík do

Na možnosti si korespondovat s domovem se negativně podepsala také pracovní doba.²⁰⁷⁷ Nasazení lidé pochopitelně dostávali rádi z domova spoustu psaní, proto psali i známým a příbuzným, na které by za normální situace asi nepamatovali.²⁰⁷⁸

Dopisy od nasazenců sloužily i jako informační zdroj, lidé si je půjčovali, znovu posílali a četli a navzájem se tím i posilovali. Tím se mezi „rajchem“ a domovem vytvořila velká „informační dálnice“.²⁰⁷⁹

Nasazení Češi posílali mnohdy z Říše pohlednice, aby si jejich blízcí doma mohli udělat alespoň rámcovou představu o místech, kde byli nasazení.²⁰⁸⁰ Občas se také odmlčeli, když nebylo o čem psát, protože dny se podobaly jako vejce vejci.²⁰⁸¹ „Vojáci“ pracovních praporů si psali domů, aby jim přichystali civilní oděv, aby se konečně mohli vymanit z „vojenského“ mundúru a doma by se mohli pohybovat konečně jako civilisté.²⁰⁸²

Na fungování poštovních služeb se podepsala také válka, zvláště na podzim 1944, a pak až do posledních měsíců, kdy už nastal všeobecný kolaps, kterému se nevyhnula ani pošta.²⁰⁸³ Výpadky se tu a tam objevovaly i dřív.²⁰⁸⁴

---

neděle svoji zprávnou adresu já ji musel luštit. Tak určitě buďte v neděli doma a já tam přijedu.“ Archiv autora, Pohled odeslaný Janem Budínem z Berlína dne 30. 11. 1942.

²⁰⁷⁷ „Ani jsem nemohl včera napsat dopis jsem dělal zase až do šesti.“ Archiv autora, Pohled odeslaný Janem Mařhou z Ludwigshafenu dne 1. 2. 1944.

²⁰⁷⁸ „Protože jsme chtěli hodně pošty dostávat, musely jsme i hodně psát a odpovídat. Ovšem většinou se korespondence vyřizovala v práci. Jinak by se to vše nestačilo. Proto přišly na „milost“ všechny pozapomínané tety a strýcové, bratrance a sestřenice a každý i jen trochu známý. Čilá korespondence s bývalými spolužáky z té doby měla za následek ne jeden pozdější snátek.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 48.

²⁰⁷⁹ D. TOMÁŠEK, Třináctý dopis, s. 71.

²⁰⁸⁰ „Posílal jsem z Berlína fotografie na lístcích, aby měli představu, jak vypadá Berlín.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 9.

²⁰⁸¹ „Nezlobte se, že tak dlouho nepíši. Nemám o čem.“ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 20. 6. 1943.

²⁰⁸² „Prosím Vás připravte mě civil neb si o něj budu později psát bych mohl přijeti na dovolenou. Dávati se bude od 4 dubna a prvně pojedou ženati potom postupně svobodní.“ Archiv autora, Pohled odeslaný Janem Mařhou z Brém dne 5. 3. 1943.

²⁰⁸³ „Ale těsně před koncem války, v únoru a březnu šla už pošta velmi špatně.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 7. „Situace se nám nepříjemně mění. Od vás, z Čech, nemáme už čtrnáct dní zpráv. Nechodí žádné dopisy, jen balíky. Já jsem ho dostal v úterý 10/10, kdy jste ho posílali nevím, nic nedošlo. Byl v pořádku. Udělalo mi to moc, měl jsem už velkou bídu. Zásmažku pošlete v příštím zas a balíky pošlete drahou

Mnozí rodiče měli své děti v místech, která byla často pod masivním útokem spojeneckých bombardérů. Příbuzní v protektorátu vůbec neměli zprávy o tom, co se s nasazenými děje, zda jsou naživu, nebo ne.²⁰⁸⁵ Když nasazenci úspěšně přežili letecké bombardování, posílali potom domů krátké zprávy o tom, že jsou naživu, aby o ně rodiče neměli strach.²⁰⁸⁶ Lidé doma těžko zůstávali klidní, když věděli, že jejich drazí jsou v ohni války. Ani informace z korespondence jim na klidu mnohdy nepřidaly.²⁰⁸⁷ Mnozí nasazenci se raději proto uchýlovali ke lžím, aby jejich utrápeným rodičům nepůsobili ještě větší psychické újmy.²⁰⁸⁸ Rozumným řešením bylo nepsat do psaní úplně vše.²⁰⁸⁹ Někdo se třeba domluvil s otcem na kódovaném jazyku, aby se zbytečně neděsila starostlivá matka.²⁰⁹⁰

(podtrženo v originále – pozn. T. K.) (*expres*), *jde to rychleji.*“ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 14. 10. 1944.

²⁰⁸⁴ „*Jde nám sem pošta tak mizerně, takže počítám, že dostanete jen mizivý počet* (zásilek – pozn. T. K.).“ Archiv autora, Pohled odeslaný Janem Mařhou z Ludwigshafenu dne 1. 2. 1944.

²⁰⁸⁵ „*Někdy jsem napsal za měsíc, někdy ještě déle. Když jsme potom byli v těch Drážďanech, (Pamětník přežil proslulé bombardování Drážďan ve dne 13. a 14. 2. 1945. – pozn. T. K.) tak to vůbec. Naši vůbec nevěděli, jestli jsem naživu, nebo nejsem naživu.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 6.

²⁰⁸⁶ „*Asi v tom smyslu: Znovu jsme prodělali nálet. Američané to zase rozsekali. Je po náletu, jsme zdraví.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 10. „*Snažil jsem se psát každý den podle toho, jestli byly nálety. Způsobovaly strašné škody. Ty letce nazývali piráty. Byly strašné destrukce. Když bylo po náletu, tak jsem se snažil honem honem psát domů.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Mařhou ze dne 26. 4. 2004, s. 11.

²⁰⁸⁷ „*Milá maminko a Jarko! Pozdravuji Vás ještě zdrav. Zažili jsme ohromný nálet dnes 21. od ½ 10 – ¼ 12. Sypalo se to těsně vedle naší tov. dále k městu. Odhad letadel je různý od 1000 výše. Škody moc. Sám jsem viděl za jasného nebe 4 svazy asi po 40 letadlech. Čeká nás více. Jen klid. Vena*“ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 22. 6. 1944. „*V duchu si s úsměvem opakuji maminčina nabádavá slova, abych byl na sebe opatrný, abych se nepouštěl do ničeho, kde by mi hrozilo nebezpečí. Chudák maminka, povzdechl jsem si. Kdyby věděla jak to tady vypadá, nezahmouřila by starostí oka. Přitom cítím osobní provinění na těchto jejich starostech. Barvitě jsem popsal v dopise náš příchod do Hamburku. Dnes vím, že zbytečně. Tím jsem jen její strach znásobil.*“ L. LANDIŠ – F. HORA, *Ohnivý koberec nad Hamburkem*, s. 57.

²⁰⁸⁸ „*Já píši domů. Jen aby slzy nerozmazaly písmo, jen aby doma nepoznali, že lžu. „Máme se tu dobře, jsme dobře ubytované, jídlo dobré, dokonce tu teče teplá voda.*“ B. HERBERGEROVÁ, *Z deníku*, in: C. MOTL (ed.), *Byli jsme totálně nasazeni I*, s. 4.

²⁰⁸⁹ „*Matku a sestru jsem ušetřil hrůzných podrobností. Nechal jsem si pro sebe, jak jsme po notné dávce rumu vytahovali z lehkého zig-zag krytu rozbitá těla školních dětí, nebo jak jsme*

Ale i v korespondenci mezi jednotlivými nasazenci bylo dobré o některých věcech raději pomlčet, protože v případě velké otevřenosti se autor listu vystavoval riziku, že si psaní přečte nepovolaná osoba a ta mohla způsobit komplikace.²⁰⁹¹

Někde se v korespondenci vyskytlo povzdechnutí nad tím, že milovaný syn je ochuzen o domácí stravování.²⁰⁹² Jinde se zrcadlí víra v lepší život po válce.²⁰⁹³

Poštovní pouto mezi nasazencem a milým či milou doma bylo ale často velice tenké, a tak se nemůžeme divit, že nucené nasazení zhatilo díky předlouhému odloučení i ne jeden milostný vztah.²⁰⁹⁴ Někdy se zprávu o ukončení vztahu

---

hrubě odmítli prosby staršího muže, abychom zachránili jeho dceru z hořícího domu. (Autor byl tehdy nasazen u Luftschutzu v Kielu. – pozn. T. K.) Matka by sotva schvalovala naše chování v době předvánoční, když několik fosforových bomb zapálilo staré dřevěné domy v blízkosti přístavu. Místo hašení uvázali jsme hadici u zábradlí a pochutnali si z prostřeného stolu, který zřejmě při zvuku poplachových sirén někdo narychlo opustil.“ B. ČELOVSKÝ, Šel jsem svou cestou, s. 50.

²⁰⁹⁰ „Táta mi nakázal, abych nepsal nic o náletech, že to mámu moc rozrušuje a že je na tom nervově dost špatně. Dohodli jsme si tajné obraty ve slovosledu a slova, která budou znamenat, že je to velmi zlé, nebo že je to nesnesitelné. Naštěstí to nebylo v tomto roce ještě potřeba použít.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 103.

²⁰⁹¹ „První dopis jsem psal Drahuši Šajtarovi: „Práce zde, sice těžká a mnoho jí, ale to už bych všecko snesl. Ale odpočinek, ten je vůbec nemožný. Dělníci zpívají oplzlosti...: inteligenti čtou rodokapsy a smějí se pitomým dvojsmyslnostem.“ Nenapsal jsem mu, proč jsem noční „dvanáctky“ pokládal za únosné. Každou minutu, kterou jsem si mohl utrhnout, jsem strávil v rozhovoru s francouzskými válečnými zajatci, pracujícími v téměř oddělení, třebaš tu byl zákaz styku s civilními zaměstnanci. Brzy jsem začal pro mladé Francouze organizovat schůzky s německými dělnicemi, které byly více než ochotné zapomenout na základní pravidla německé rasové čistoty. Tato intimní setkání se většinou konala o půlnoční patnáctiminutové přestávce v zátiší obrovských obráběcích strojů. Zajatci mi prokazovali svou vděčnost balíčky čpavých francouzských cigaret, které dostávali od Červeného kříže.“ B. ČELOVSKÝ, Šel jsem svou cestou, s. 47.

²⁰⁹² „Nic si mamí nedělej z toho, že nejím nic teplého od tebe. Když mám hlad, já ho dovedu zahrnat třeba jen bramborama. Hladem prý se nikdo neposral.“ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 11. 5. 1943.

²⁰⁹³ „Dopis jsem dostal v pondělí (den po bedničce) – takový se mi líbí, z toho se něco dozvím, ale o tom hřbitově ještě nezačíněj. Po válce si život jinak zařídíme, než na vesnici živořit.“ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 12. 7. 1943.

²⁰⁹⁴ „Sejde s očí, sejde z mysli.“ Tak jsme si po mém odchodu do Reichu sešli z očí a také z mysli a dost rychle. To se stalo více klukům, nejen z naší světnice, a každý jsme to řešil po svém. Někdo se ožral, jiný šel do bordelu. Já jsem to bral sportovně.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 42.

nedozvěděl nasazenec přímo od dívky, ale zprostředkovaně z dopisu od kamaráda.²⁰⁹⁵ Těžko se tato skutečnost paušalizuje, domnívám se, že spousta vztahů dokázalo přetrvat i s přes nepřízeň danou válkou. Vždycky záleželo na pevnosti vztahu mezi lidmi a samozřejmě i na hloubce citu.

Člověka, který má alespoň určitou představu o tom, jak se žije v totalitních systémech, jistě napadlo, zda byla korespondence nuceně nasazených cenzurována. Domnívám se, že nebylo v silách kompetentních lidí kontrolovat takový objem pošty, která přicházela a odcházela z Říše.²⁰⁹⁶ Ale mnozí lidé se domnívali, že se tak dělo.²⁰⁹⁷ Nikdo nemohl apriori tušit, zda se psaní nedostane do ruky někomu nepovolanému.²⁰⁹⁸ Domnívám se, že určité věci bylo lépe zformulovat jako dotaz či konstatování, ze kterého vyzařovala nejistota a ještě takovou krátkou noticku napsat mimo hlavní text.²⁰⁹⁹

---

²⁰⁹⁵ Z. WIESNER, Tenkrát v Berlíně, s. 83.

²⁰⁹⁶ „S domovem jsme si mohli dopisovat. Z domova nám posílali poštu, ať už otevřený lístek nebo dopis. Nebylo to nějak cenzurováno. Od nikoho jsem neslyšel, že by byla cenzura naší pošty. Že by byla prováděna. Dostávali jsme balíčky z domova a pokud vím, žádný nebyl otevřený.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 7. „Ne, nebylo to nikde vidět. I když jsem někdy psal ostře. Co se stalo, jak to vybombardovali. Co bylo, kdo mě naštvál. Když někteří otravní Němci štěkali. Nikde tam nebylo škrtáno nebo vidět, že by obálka byla otevírána. Ne. Nikdy.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 10. „Domů jsme mohli normálně svobodně psát bez jakékoliv cenzury. Vyvarovali jsme se jakéhokoliv sdělování. Byl to ten nejjednodušší způsob.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 10.

²⁰⁹⁷ „Myslím, že dopisy byly cenzurovány. Ale z té mojí party jsem nezažila, že by někdo měl kvůli obsahu dopisu nějaký problém.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 9.

²⁰⁹⁸ „Věděli jsme většinou jen to, co nám napsali v dopise. Moc se psát nemohlo, protože to mohlo být cenzurované.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 7.

²⁰⁹⁹ „Ted' jsme ztratili Afriku?!“ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 11. 5. 1943. Je pozoruhodné, jak přesné informace Václav Kopenc měl, tehdy už bylo nad slunce jasné, že kapitulace německého Afrikakorpsu je otázkou hodin či pár dnů. Definitivní odpor zbylých jednotek v Africe byl překonán ve dnech 12. a 13. 5. 1943. Do zajetí padlo 252 000 vojáků i velící generál Arnim. E. ČEJKA, – K. RICHTER, Historické události – druhá světová válka. Datová příručka, Praha 1979, s. 233. Bylo také třeba volit vhodné vyjadřování. Člověk nemohl napsat „Němci prohrávají“, to by bylo moc okaté. Bylo tedy třeba se v korespondenci se Třetí říší alespoň zdánlivě ztotožnit. Viz i následující konstatování téhož nasazence: „Ztrácíme už Sicílii, jak víte a čekáme obrat.“ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 12. 7. 1943.

S jistotou víme, že cenzurována byla korespondence mužů nasazených u pracovních praporů.²¹⁰⁰ (To bylo díky tomu, že zásilky chodily pomocí „polní pošty“ na armádní adresy. Po určité době byla tato povinnost zrušena a nasazenci z arbeitsbatalionů pak posílali psaní klasickou poštou.)²¹⁰¹ Z toho můžeme předpokládat, že členové dalších polovojenských organizací (jako byly Technische Nothilfe nebo Luftschutz) na tom byli stejně. Jen přímé důkazy pro toto tvrzení chybí. Ale vzhledem k tomu, že příslušníci těchto organizací byli vystavováni takřka vojenské disciplíně, je to možné. Jisté je to u Todtovy organizace. Zde kromě cenzury znesnadňovala styk s rodinou také ohromná vzdálenost, při které bylo nutno překonat moře, což se samozřejmě negativně projevilo v odeslaných balících z domova.²¹⁰²

---

²¹⁰⁰ „Nebylo to tak časté, ale byly cenzurovány. Já jsem to za celou dobu války neměl. Ale byli chlapi, kteří to měli celé pomalované. Že třeba měl z toho ten neviditelný inkoust vyplynout. Někdy to bylo. (...) My jsme měli vojenskou adresu. (...) Všechno se posílalo na: Arbeitsbatalion L 12, I. Kompanie, Stube 10.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Maňhou ze dne 26. 4. 2004, s. 12. „Dověděli jsme se také, že musíme psát jen feldpost (polní pošta) a ne jinak a veškerou poštu předkládat ke kontrole. V důsledku toho kluci psali sáhodlouhé dopisy a v nich různé voloviny od erotiky a porno, až k fanatickému vychvalování života zde. Prý proto, aby si pan Feldwebel-tlumočník počel a něčemu se přiučil. Pověstný v tomto směru byl jeden kluk od 2. kompanie, který psal manželce o intimních záležitostech, informoval ji o brómu v kafi a proč nám ho tam dávají, o polucích a onanii a jak se těší domů až ho pustí na dovolenou, že budou od rána do večera... (souložit), jak ...až bude slintat blahem apod. Feldwebel-tlumočník ho pozval do Schreibstuby a domlouval mu, že neměl tak vulgární slova psát do dopisu a že by to měl vyškrtat. On se bránil, že nenapsal nic sprostého, že ta slova jsou i ve slovníku. Od té doby mu prý dopisy nikdo necenzuroval. Napsal jsem si o kartáček nebo houbu, abych si mohl lépe umýt ruce ve studené vodě, protože teplá neteče a mýdla máme málo. Také mě volali na Schreibstubu, abych to o té vodě opravil, že teplá voda neteče každý den. Tak jsem to tam dopsal.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 52-53.

²¹⁰¹ „Večer při nástupu nám oznámili, že končí psaní „Feldpost“. Na dopisy teď musíme lepit známky, ale stejně je musíme předkládat k cenzuře. Toto nařízení obcházíme. Když chceme napsat něco, co by na Schreibstubě neměli vědět, vhazujeme dopisy do poštovní schránky ve městě. Ještě nikdy se nestalo, že by pošta vrátila dopis ke kompanii.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 73.

²¹⁰² „Byla to doba smutku, hladu a beznaděje, neboť o domově jsme skoro nic nevěděli, pošta k nám šla dva měsíce a to vždy cenzurovaná. Z domova nám mohli poslat 10 kg balíček a ten buď vůbec nedošel, nebo skoro prázdný.“ J. SMUTNÝ, Vzpomínka na Finsko a Norsko, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazeni IV, s. 45.

Drtivá většina nuceně nasazených byla životně závislá na tom, zda jim mohli rodinní příslušníci poslat nějaké potraviny.²¹⁰³ Vždycky záleželo na tom, jaké byly možnosti rodičů a rodinný příslušníků poslat svým nasazeným synům a dcerám něco do „rajchu“. Ne všichni tu možnost měli, když rodina v protektorátu taky trpěla nouzí.²¹⁰⁴ Na zásobování z domova mělo vliv i třeba zatčení jednoho z rodičů.²¹⁰⁵ To pak ovlivnilo i nasazencovu možnost přispět nějakým způsobem ke společnému vaření.²¹⁰⁶

Lidé vlastníci hospodářství mohli svým dětem poslat zpravidla víc než rodiče, kteří byli dělníci. Člověk pocházející z venkova mohl tu a tam dostat zásilku třeba i opravdové máslo nebo kousek špeku.²¹⁰⁷ Někdo třeba dostával od rodiny zavařené maso.²¹⁰⁸ Dále byly nasazencům posílány různé druhy pečiva.²¹⁰⁹

---

²¹⁰³ „Celou dobu jsme byli velmi závislí na tom, co nám ta rodina bude schopna poslat v balíčku. (...) Nějakou buchtu nebo kousek chleba. (...) Tenkrát už vše bylo na lístky. Mohla (maminka – pozn. T. K.) nám třeba osmažit ten řízek. Zase to bylo různé. Co byli chlapi z vesnic, tak ti tuhleto újmu neměli. Ale my, co jsme byli měšťtí, jsme takovou příležitost neměli. Už tady začíná takové to diferencování, jak se budeme s tím moci vypořádat. My jsme těhle těch šancí moc neměli. (...) My jsme byli velmi závislí na tom, co nám budou moci z domova poslat. Já jsem dostával pravidelně z domova. I z té bídy, z toho mála, co mi tatínek nebo maminka mohli sehnat, mi ten balíček přece jen poslali.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 4-5.

²¹⁰⁴ „Já z domova nedostala nic. Anička taky nic. Akorát Karlička, ta dostávala balíčky z domova. Dostala balíček asi třikrát, pokud se dobře pamatuji.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 9. „Akorát ty chleby. Protože jídlo neměli sami.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 7.

²¹⁰⁵ „Jinak kontakt prostřednictvím balíčků. Já jsem dostával balíčky z domova poměrně pravidelně. Pokud byl tatínek doma před zatčením, v čtyřiačtyřicátém potom utekl a byl zatčen. A tak. Potom jsem už balíčky nedostával. Pak jsem prodělávala největší krizi.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 10.

²¹⁰⁶ „Já sama ne, protože jsem nedostávala balíčky.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 8.

²¹⁰⁷ „Měl jsem kmotru, která měla dvě nebo tři krávy, tak sem tam mi poslali šišku másla. Ale nejčastěji bylo umělé. (...) Někdy taky kousek špeku.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Maňhou ze dne 26. 4. 2004, s. 11.

²¹⁰⁸ „Děda mi tady zavařoval, měli jsme tady králíkárnu. Ještě stojí dnes na dvoře. V tom byli králíci. Zavařovali králíčí maso do sklenic a posílali mi ho. Po válce jsem asi tři roky nemohl králíčí maso ani vidět. Ne že bych byl přejedený, ale už mi to nechutnalo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 7.

Nejčastěji byl posílán do Říše chleba a zasmažka pro zahuštění polévky.²¹¹⁰ Někdy byly do balíky přidány i noviny, aby si člověk mohl udělat představu o tom, co se děje doma.²¹¹¹

Díky solidně dochované korespondenci (bohužel ne dopisů, ale pohlednic) pamětníka Václava Kopence si můžeme udělat alespoň hrubou představu o tom, co jeden nasazenec žádal po rodinných příslušnících, aby mu posílali do „rajchu“ a co on naopak posílal domů.²¹¹² V první dochovaném pohledu chtěl nasazenec Kopence po rodině, aby mu poslala gumák, pracovní oděv, aktovku, kávovou náhražku, hrníček a půllitr. Zároveň připravoval své blízké na eventualitu, že si napíše o jídlo.²¹¹³ V pohledu z 12. 1. 1943 chtěl zaslat dva kilogramy chleba na doplnění zásob pokud se naskytne možnost a kvůli mrazům také šálu, klapky na

---

²¹⁰⁹ „Poctivě se rozdělili se mnou o to, co měli. Oni vždycky něco poslali, abych si pochutnal. Matka něco upekla. To jsem vždycky všechno dostal. To bylo zabalené, balíček.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 8.

²¹¹⁰ „Většinou alespoň půl bochníku chleba, zasmažku v hrníčku. Někdy i med. Když bylo ovoce, tak nějaké ovoce. Tam nám nedali přiděly na lístky vůbec nic. Když byly nálety, tak spíš dali (...) nějakou lihovinu. Ale ovoce nám nikdy nedali.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 9. „Prosím Vás nedělejte si takové těžkosti s máslem a salámem, pošlete mně příště jen chléb.“ Archiv autora, Pohled odeslaný Janem Mařhou z Brém dne 10. 12. 1942.

²¹¹¹ „Další balíček. Uvnitř mazanec s velikonočním pozdravem, Národní politika a malá sklenička škvarků, voňavá vzácnost nad vzácností. Při pohledu na ni se mi začaly doslova sbíhat sliny. Píšu honem domů: dostal, došlo v pořádku, děkuji. Listuji novinami. Oznámení o dalších exekucích německého soudu v Čechách! Jeden popravený z Vlašimi. Rodina z Libkovic. Muž z Podolí u Brna. Žena z Mariánských Hor na Ostravsku. Dva lidé z Horního Krnska. Rovněž dva ze Zámostí. Jeden z Řehnic u Prahy. Tři z Chotětova na Mladoboleslvsku. A další z Prahy, Leštiny, Kojetína, Plzně, Havlovic, Slivence... Místa známá i neznámá. Důvody? Zhotovoval cívky do radiopřijímačů pro krátkovlnný příjem. Takovou Čurčilku máme doma taky! Podporoval uprchlého zajatce. A to ho měl nechat pojít hladu a zimou? Nedovoleně přechovával zbraně. Ještě se jich bude ptát po dovození! Nadržovala nepříteli Říše. A to snad měla nadržovat příteli Říše? Ukryval velezrádce. Hitlerovci označují za velezrádce každého českého vlastence. Mlel načerno obilí... Plánovitě vybíjejí národ! Hajzlové! Vrazi!“ D. TOMÁŠEK, Třináctý dopis, s. 81.

²¹¹² Jde o 37 pohledů, které Václav Kopence odeslal z Berlína v období od 3. 11. 1942 do 14. 11. 1944. Tyto pohledy vlastním v elektronické podobě a jejich obrazová část je k shlédnutí na přiloženém CD. (Ke korespondenci pamětníka patří ještě pohled adresovaný jeho bratrovi a pohlednice od Jana Budína.)

²¹¹³ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 3. 11. 1942.

uši a lístky na odběr šatstva.²¹¹⁴ Začátkem února informoval o obdržení balíku – resp. bedničky, kterou naplnil a zase poslal zpět. (To dokládá, že si nasazenci vyměňovali s domovem jednu a tutéž bedničku, která byla velmi pevná a došla bez úhony k adresátovi.) Domů poslal trochu soli a česneku. Zároveň sdělil, že česneku je v Berlíně dost, a pokud bude rodina potřebovat, že zase nějaký pošle.²¹¹⁵ O tři dny později referoval o tom, že myslí na jídlo a že poté, co dojedl housku z domova, přišel balíček od strýce, kde byla také houska. Rodině slíbil poslat další česnek a přál si, aby mu poslali z domova kalhoty.²¹¹⁶ 16. února informoval rodinu o tom, že má ušetřeno dost cukru. Bedničku poslal zpět spolu se sametkami na vyprání. Zároveň nechtěl, aby mu posílali další papíry, jelikož je může obdržet na místě.²¹¹⁷ O dalších deset dnů později psal domů, že do 24. února nedostal chleba, pochválil zasláné fotografie a konstatoval rozbití dvou vajec.²¹¹⁸ V březnu 1943 informoval blízké o tom, že domů poslal 2000 K. Další zásilka vajec pro něj došla v pořádku, pouze si stěžoval, že k balíku nedostal žádné psaní.²¹¹⁹

Koncem března psal Václav Kopenec o tom, že poslal domů 5 kg soli a že bedna dorazila v pořádku 24. 3. a byly o den později.²¹²⁰ V prvním dochovaném dubnovém pohledu roku 1943 se nasazenec diví štědrosti zásilky – z domova dostal boty, chleba, prádlo, cukrovinky a bábovky. To Kopenec glosoval tím, že Němci budou „valit bulvy“. Vejce dorazily v pořádku a vše bylo čerstvé i přes to, že vše šlo přes týden. Domů pak dělník poslal dva balíčky kvasnic. Také podotkl, rodina nemusí posílat cukroví ani pomeranče (!), poněvadž je obdrží na místě nuceného nasazení obdrží.²¹²¹ 20. 4. 1943 dostal z domova zásilku, kde byl mák, který došel v pořádku. Český nasazenec pak navrhl rodině, aby schovávala pohledy, které posílá z Berlína.²¹²²

---

²¹¹⁴ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopenecem z Berlína dne 12. 1. 1943.

²¹¹⁵ Tamtéž, Pohled odeslaný Václavem Kopenecem z Berlína dne 1. 2. 1943.

²¹¹⁶ Tamtéž, Pohled odeslaný Václavem Kopenecem z Berlína dne 4. 2. 1943.

²¹¹⁷ Tamtéž, Pohled odeslaný Václavem Kopenecem z Berlína dne 16. 2. 1943.

²¹¹⁸ Tamtéž, Pohled odeslaný Václavem Kopenecem z Berlína dne 26. 2. 1943.

²¹¹⁹ Tamtéž, Pohled odeslaný Václavem Kopenecem z Berlína dne 10. 3. 1943.

²¹²⁰ Tamtéž, Pohled odeslaný Václavem Kopenecem z Berlína dne 30. 3. 1943.

²¹²¹ Tamtéž, Pohled odeslaný Václavem Kopenecem z Berlína dne 3. 4. 1943.

²¹²² Tamtéž, Pohled odeslaný Václavem Kopenecem z Berlína dne 21. 4. 1943.

V květnu chtěl Václav Kopenc poslat plášť a jiné šaty než ty, které má k dispozici. Informoval rodinu také tom, že neví, jestli sežene nějaké kvasnice.²¹²³ Dne 12. května nasazený dělník děkoval za chleba a psal o prasknutí jednoho vajíčka. Také se domáhal kabátu, šatů či popřípadě kalhot. I když bylo deštivo, mohl vyjít ven jen v kabátku a košili, tedy pouze velmi letně oděm. Také dodal, že obdržel zásilku perníku od známých.²¹²⁴

Bohužel, dost často se stávalo, že balík putoval po Říši o něco déle, což se potom projevilo ve zkažení potravin v něm obsažených, popřípadě ve ztvrdnutí chleba. Křehčí zásilka se mohla rozbít.²¹²⁵ V červnu psal nasazený dělník o tom, že ještě neobdržel zásilku z domova, která byla odeslána 22. 5., dodal ale, že to nevádí, protože počítá s prodlením pošty a tudíž má co jíst. Pak ale v okrajové poznámce dodal, aby mu matka poslala polévkové kostky a jíšku, jelikož není mouka.²¹²⁶ Následující den psal Kopenc domů, že chleba i balík dostal v pořádku dne 3. 6. Chleba byl tvrdý, ale nasazenec rodinu ujistil, že s jeho konzumací přichvátne. Evidentní radost měl z obdržených buchet. Aby urychlil doručování, navrhl posílat chléb místo poštou po železnici. Dalším přáním byla hustá jíška a polévkové kostky.²¹²⁷ Následující zásilkou, kterou nuceně nasazený dostal, byl balíček s buchtami a chlebem.²¹²⁸

O tři dny později Kopenc píše, že mu došel malý i velký balík s kalhotami. Dále podotýká, že snědl buchtu s marmeládou, a že tedy bude muset šetřit. U matky si objednal jíšku, ale s cukrem měl podle vlastního vyjádření vystačit.²¹²⁹ Na počátku července informoval Kopenc svou rodinu o tom, že mu jídlo vystačí až do konce měsíce.²¹³⁰

---

²¹²³ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 11. 5. 1943.

²¹²⁴ Tamtéž, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 12. 5. 1943.

²¹²⁵ „Někdy to šlo dlouho, takže třeba chléb byl tvrdý. Pak se to těžko řezalo. Někdy se mi rozbila láhev s medem nebo marmeládou. Musel jsem dávat pozor na sklo, tak jsem to raději zahodil. Ale to stalo málokdy. Šlo to dobře.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 9.

²¹²⁶ Tamtéž, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 3. 6. 1943.

²¹²⁷ Tamtéž, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 4. 6. 1943.

²¹²⁸ Tamtéž, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 20. 6. 1943.

²¹²⁹ Tamtéž, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 23. 6. 1943.

²¹³⁰ Tamtéž, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 4. 7. 1943.

Dne 22. 7. psal nasazenec domů, že přijede, ale než se tak stane, že ještě zašle dva balíky s kvasnicemi.²¹³¹ Poté, co strávil na přelomu července a srpna 1943 několik dnů doma, vrátil se Václav Kopenc zprávkou na místo nuceného nasazení. K pohledu odeslanému domů připsal žádost o plavky.²¹³² O osm dní později napsal, že obdržel balíček přesně v den svých narozenin, tedy 12. 8. Také sdělil, že má všeho dostatek, kromě chleba.²¹³³

Další balík z domova dorazil 25. 8., pouze chleba byl divný – respektive plesnivý, na což mladík reagoval tím, že tu plíseň vykrajoval, aby ho mohl konzumovat.²¹³⁴ Další chléb dorazil 1. 9. Ke štěstí nasazeného dělníka byl ještě měkký. Rodině napsal, že pošle věci, které nepotřebuje, třeba střevíce.²¹³⁵

Dne 21. 9. Kopenc obdržel balík, ve kterém bylo ovoce a sádlo. Nasazenec konstatoval, že má jídla moc, a byl by rád, kdy by si mohl něco nechat na oslavu jmenin. Každopádně uvedl, že by se mu hodila nějaká mouka.²¹³⁶ Pro období od konce září 1943 až do počátku dubna 1944 se korespondence nedochovala. Dne 11. 4. Kopenc poslal domů prázdný balík (tři krabice v sobě a dva papíry, které si vypůjčil v továrně.)²¹³⁷ V květnu 1944 nasazený dělník píše z Berlína domů o tom, že vše z balíku dostal v pořádku, máku se nic nestalo a že vejce jsou celé. Matku upozornil na to, aby žádná vajíčka neposílala, poněvadž dostali tři vejce na týden už dvakrát za sebou.²¹³⁸ Koncem května Kopenc poslal domů balík, ve kterém bylo sedmdesát cigaret, kastrůlek, pět metrů kabelu, spodky, dva kapesníky, punčochy a 1,5 kg soli. Rodinu upozornil, že nedostal kvasnice.²¹³⁹

Počátkem června 1944 si nasazenec vyzvedl balík, ve kterém bylo všechno v pořádku, kromě máku, který v buchtách zhořkl a mladík ho pak musel vyhazovat. Podotkl, že když je mák navrchu, jako třeba v koláčích, tak vydrží

---

²¹³¹ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 22. 7. 1943.

²¹³² Tamtéž, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 5. 8. 1943.

²¹³³ Tamtéž, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 13. 8. 1943.

²¹³⁴ Tamtéž, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 26. 8. 1943.

²¹³⁵ Tamtéž, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 3. 9. 1943.

²¹³⁶ Tamtéž, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 22. 9. 1943.

²¹³⁷ Tamtéž, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 11. 4. 1944.

²¹³⁸ Tamtéž, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 12. 5. 1944.

²¹³⁹ Tamtéž, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 25. 5. 1944.

děle. Pak napsal, aby mu poslali nějakou letní košili a vyzval rodinné příslušníky, aby neschovávali peníze, ale koupili, co se dá.²¹⁴⁰

Nejrychlejším způsobem zásobování synů a dcer v „rajchu“ bylo posílání balíků po železnici. Tím se eliminovalo delší doručování, které u klasické pošty způsobovalo zkažení mnoha potravin.²¹⁴¹

I na posílání balíkových zásilek se koncem války neblahým způsobem projevilo zhroucení německé infrastruktury.²¹⁴²

Zásilky také cestovaly k nasazencům pomocí známých. Pokud někdo jel do určité oblasti, mohl doma navštívit rodinu svého kamaráda a pak mu do Říše doručit zásilku nebo vzkaz.²¹⁴³

Občas mohl některý nasazenec obdržet z domova větší zásilku, když mu třeba rodiče byli schopni poslat milovaný hudební nástroj.²¹⁴⁴

Kvůli tomu, že balíky nadměrně zatěžovaly poštu, bylo jejich zasílání v lednu 1945 zastaveno.²¹⁴⁵

---

²¹⁴⁰ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 3. 6. 1944.

²¹⁴¹ „Dostal jsem balíček s třešněmi. Kupodivu došel velmi rychle, takže se nezkažily. Jsou to špičky a jsou výborné, táta mi psal, že mu jeden nádražák poradil, jak to zařídit, aby balíček rychle došel. Musí ho dovézt na nádraží k vlaku, který má přímé spojení na Zeitz.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 171.

²¹⁴² „Baličky s jídlem chodí nějak nepravidelně. Asi to doma nemohou stihnout a nouze o jídlo je i tam.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 188.

²¹⁴³ „Jenom s těmi několika kamarády, kteří byli v Linci. To byli moji kamarádi, spolužáci. A znal jsem ty jejich rodiče, chodil jsem k nim, tak vždycky, když jsem měl jet tuhle cestu po té jižní trase, tak jsem zašel, jestli tam nemají něco na to.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003, s. 7. „My jsme celkem dopisy nepsali. Když někdo jel domů, a pokud byl z Tábora, tak vyřizoval vzkazy. Když se vrátil, tak nám zase říkal zprávy z domova. My jsme moc nepsali.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 11. „Pepík Ježků jel dnes domů, neobtěžujte ho s ničím na zpáteční cestě, bude-li moct, zajde k Vám sám. Musí na sebe dávat pozor a nemůže moc nést.“ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 21. 4. 1943. „Ludva Vám asi řekne jak to tu chodí a vše vysvětlí co jen mohu psátí. Ty věci co jsem řekl ať vezme hlavně hubertus a hnědé žluté polobotky. Ještě nějaké ty keksy máme. Byly dobré, ale bylo jich málo.“ Archiv autora, Pohled odeslaný Františkem Sovou ze Salzburgu dne 21. 2. 1942.

²¹⁴⁴ „Dostal jsem z domova balíček. Byla v něm viola.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 117.

²¹⁴⁵ „Při rozkaze se dovidáme, že jsou zakázány balíky. Jejich posílání prý moc zatěžuje poštu a dráhu.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 201. „Dneska je v novinách, že

Doteď jsem se věnoval tomu, co posílali rodiče mladým lidem do „rajchu“. Co posílali domů nasazenci? Například hoši posílali domů prádlo na vyprání.²¹⁴⁶ Vyskytly se i případy, že někdo domů poslal nějakou neobvyklou trofej, jako památku na dobu nuceného pobytu v „rajchu“.²¹⁴⁷ Také byly domů posílány peníze a v případě nekuřáků cigarety.²¹⁴⁸

Někdy ale zásilky nedošly. Na vině mohly být buď válečné události nebo i všeobecná nouze, která přiměla lidi, kteří přicházeli do styku s balíky, ke krádežím.²¹⁴⁹ Krádeží se nemuseli nutně dopouštět jen němečtí poštovní

---

pošta již nebude nadále přijímat balíčky do říše. Vztahuje se to i na české dělníky nasazené v říši!“ „Tak to už je s Němci opravdu zle. Víte, co to znamená? Že okamžitě poklesne morálka českých dělníků na nulu. Dokud od Němců dostávali těžké prachy (Někteří nasazenci se určitě neměli vyloženě špatně, ale řekl bych, že zde autor velmi „přetáhl strunu“. Nezbývá než zalitovat skutečnosti, že nebyl sám nuceně nasazen do Říše. To by mluvil asi jinak! – pozn. T. K.) a z domova balíčky s potravinami, nepohnuly s nimi ani nejnaléhavější výzvy z Londýna a z Moskvy. (Za sabotáže hrozil pobyt v pracovním výchovném táboře, v horším případě i v táboře koncentračním. Kdyby Kaplický viděl nějakého navrátilce z těchto zařízení, byla by mu tato zkušenost velkou výstrahou, aby si nechal zajít chuť na hrdinské eskapády. Nehledě na to, že „po bitvě je každý generál.“ – pozn. T. K.) Ted' ale se jim to všechno rozuteče. To je konec. Máme se nač těšit. Už to dlouho trvat nemůže!“ V. KAPLICKÝ, Ďáblem posedlí, s. 376.

²¹⁴⁶ „My jsme zase posílali balíčky domů třeba proto, abychom si nechali vyprat prádlo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 7.

²¹⁴⁷ „V bouračkách jsem také našel termitoelektronové bombičky (pištaly). Některé byly nevybuchlé, protože se nevysunul kuliček, který sloužil jako pojistka. Jiné byly jen z okraje ohořelé. Zkoušeli jsme je zapálit, ale nevedlo se to. Dvě vzal s sebou a zabalil je do balíčku mezi prádlo. Na Schreibstube to ani moc neprohlíželi. Ukázal jsem, že posílám domů špinavé prádlo. Nikdo se v něm neměl zájem hrabat, tak jsem na bedýnku přibyl prkýnka a poslal to domů.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 74-75.

²¹⁴⁸ „Dostal jsem ještě tabačenu na 120 cigaret. Byl to přídavek od města Kassel. Nějaké jsem poslal tátovi.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 155.

²¹⁴⁹ „Ty jedny (šaty – pozn. T. K.) pak ke konci války jsem poslal domů a ty se ztratily. Nedošly, protože asi to vykrádali (...).“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 4. „Dokud ještě chodily balíky, to bylo dobré. Občas nám z domova něco poslali. Ke konci války už pořádně nefungovala dráha. Když jsme vyhořeli, tak jsem napsal domů. Měl jsem jen jedny boty a do nich mi teklo. Napsal jsem domů, aby mi poslali alespoň galoše. A protože se to nevešlo do balíčku, tak mi je poslali každou zvlášť. Ale přišla mi jen jedna. Balíky, které přicházely, byly vykradené nebo ty potraviny v nich byly zkažené. Putovaly třeba tři čtyři neděle než se to dostalo k nám.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 5.

zaměstnanci, ale i jejich čeští kolegové. Ti třeba znali osobu adresáta a tudíž tušili, co je v balíčku obsaženo.²¹⁵⁰

Někdy, třeba v době adresátovy nepřítomnosti, balíček vyloupili neomalení „kamarádi“ v blahém domnění, že by se s nimi dotyčný stejně rozdělil.²¹⁵¹

Nejen v případě listovní pošty, ale i v případě balíkových zásilek, se rozhodně našli jedinci, kteří si na služby říšské pošty nemohli nijak stěžovat.²¹⁵²

7. Letecká válka

Nástin spojenecké letecké ofenzívy

„Vůdce se chtěl podívat na Londýn. Poručil pilotovi, aby tam s ním zaletěl. Tomu se tam moc nechtělo, ale co dělat. Nasedli a letěli. Pilot se za chvilku podívá dozadu, Hitler spí. „A co, bude se cpát nad Londýn! Ještě mě tam sundají.“ Obrátil mašinu a letěl zpátky nad Berlín. Nad Berlínem už bylo šero. Vzbudil Hitlera: „Vůdče, hlásím, že jsme nad Londýnem!“ Hitler se podívá dolů, kývne spokojeně hlavou a povídá: „Tak tak, hoši, ještě tři nálety a jste vyřízený.“²¹⁵³

Nejčastějším projevem války, kterou zažívali nasazenci v „rajchu“ a později i v protektorátu, byly nálety spojeneckých bombardérů. V průběhu války byla tato

---

²¹⁵⁰ „Naši mi posílali balíčky po železnici, protože tatínek pracoval na železnici. Takže ty vykrádány nebyly. Jinak bylo běžné, že ty, které chodily poštou, vykrádány byly. Ale ty mohly být vykrádány třeba na území protektorátu našimi lidmi. Oni třeba na té poště věděli, že je to od sedláka, tak že tam třeba může být maso. Tatínek to podával na dráze a tam to šlo dobře. Ona tam byla možná taková větší solidarita. Já jsem vykrádané balíčky nedostával.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 10.

²¹⁵¹ „V době mé nepřítomnosti mi přišel balíček. Kluci se o něj rozdělili. Jiné jsem ani nečekal. Sdělili to dost provinile a když viděli, že z toho nedělám tragédii, byli zase takoví jako dřív.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 104.

²¹⁵² „Německá pošta fungovala přes všechnu tu válku a ty bitvy, které byly, přes všechno to bombardování. Nikdy se mi nestalo, že by se jeden ten jediný balík byl ztratil.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Mařhou ze dne 26. 4. 2004, s. 11. „Zřejmě došly všechny, protože na všechny jsem dostal odpovědi. Nestávalo se, že by to někdo četl. Jestli to někdo otvíral nebo neotvíral, to nevím. Všechny došly. I balíčky došly.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 7.

²¹⁵³ J. VOJTĚCH, Anekdoty z protentokrátu, s. 54.

činnost stále zřetelnější a nabývala na větší intenzitě. Chceme-li se dopátrat počátku spojenecké letecké ofenzivy, musíme se vrátit až do roku 1940,.

První velkou porážkou, které nacistické Německo utrpělo na cestě za ovládnutím světa, byla letecká bitva o Británii v roce 1940.²¹⁵⁴ Již během samotné bitvy nezůstalo britské královské letectvo (Royal Air Force – RAF) pasivní a začalo útočit v noci na německá města. RAF však zpočátku pouze zkoušela německou obranu. Sir Arthur Harris, slavný velitel Bomber Command (velitelství bombardovacího letectva), na to vzpomíná takto: *„Po bitvě o Francii se strategické bombardování stalo těžištěm spojenecké strategie, takže jsme museli začít hned, třeba v menším měřítku už jen proto, abychom zkoušeli a zkoumali nepřátelskou obranu.“*²¹⁵⁵ Tyto útoky s postupem času nabíraly na síle. Důležitým mezníkem v leteckém bombardování Německa byl rok 1942. Na jeho počátku mělo britské bombardovací velitelství k dispozici v pohotovosti průměrně 42 těžkých bombardovacích letounů, v prosinci už to bylo průměrně 261.²¹⁵⁶ Bylo tedy zřejmé, že letecké bombardování Třetí říše bude hrát čím dál tím víc úlohu. Je zajímavé srovnat si toto tvrzení s tím, co zažívali nuceně nasazení v Německu právě na podzim 1942 - nedlouho po svém příjezdu.²¹⁵⁷

---

²¹⁵⁴ O. GROEHLER, *Letecká válka 1939–1945*, Praha 1981, s. 32-58.

²¹⁵⁵ A. HARRIS, *Bombardéry útočí*, Brno 1994, s. 46.

²¹⁵⁶ Tamtéž, s. 111.

²¹⁵⁷ *„To bylo asi během dvou měsíců, když jsme tam přijeli. My jsme tam přijeli na konci října. 28. října. A skoro do Vánoc jsme nevěděli, že je válka. Nic. Žádné letecké nálety. Nic nebylo. A pak nějak těsně po novém roce to začalo. To bylo vlastně během dvou tří měsíců po příjezdu do Berlína. Tak to už jsme potom viděli. Byla to hrůza, když jsme byli v těch dřevěných lágrech. Byla tam jenom střecha bez stropu. Ty střepiny z granátů, které se rozprskávaly nahore, nám dopadaly na střechy. To byly rány! Bylo to asi z výšky čtyř kilometrů, tak se to před dopadem hodně rozptýlovalo. Někteří kluci brečeli a modlili se. Potom jsme viděli i výbuchy. Nebyli jsme nijak chráněni. Z okna jsme viděli, jak vybuchovaly bomby. To bylo něco strašného. Gejzír ohně šel nahoru. Za tou Sprévou, co jsme bydleli, byl závod Kodak. Tam to nějak padlo. To byl gejzír, na dvou místech to tam žuchlo. Říkali jsme: „Páni!“ Kluci úplně brečeli a modlili se nahlas.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 11. *„Nálety byly už od roku 1942, když jsme tam přijeli. Ale byl třeba jeden za týden. Někdy třeba dvakrát za týden a pak byl třeba čtrnáct dní klid. To přilétli třeba dvakrát třikrát za sebou nebo přilétli dvakrát za noc. A pak třeba nepřiletěli týden.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 11.

V té době přibýlo do Velké Británie americké letectvo (8. americká letecká armáda – 8. US Air Force – 8. USAF), které od 27. ledna 1943 začalo drtit nacistickou velmoc svými masovými denními útoky.²¹⁵⁸ 10. července 1943 se vylodila anglo-americká vojska na Sicílii a mezi 3. – 20. zářím proběhla další vylodění spojeneckých jednotek v Kalábrii a Salernu.²¹⁵⁹

Severní Afrika a následně pak jih Itálie se staly novými základnami pro spojenecké letectvo, které začalo postupně podnikat akce na Balkánský poloostrov, ale i na jih nacistické říše – Ostmarku, tedy bývalé Rakousko.²¹⁶⁰ Jih nacistické mocnosti, který byl do té doby ušetřen hrůz letecké války, ji tak začal pociťovat, podobně jako severoněmecká města. Mnohý průmyslový závod byl vážně poničen.

Poté, co byly důležité objekty rozbombardovány tak, že se jejich budovy již nemohly opravit nebo nemohla být obnovena výroba, rozhodly kompetentní orgány o jejich přemístění.²¹⁶¹ Například letecká továrna ve Vídeňském Novém městě byla od srpna do listopadu 1943 čtyřikrát těžce bombardována, pročež se rozhodlo o jejím přestěhování na bezpečnější místa. Jedním z nich byly i

---

²¹⁵⁸ O. GROEHLER, *Letecká válka 1939–1945*, s. 132.

²¹⁵⁹ P. MASSON, *Historie německé armády 1939-1945*, Praha 1995, s. 360-361.

²¹⁶⁰ „15. 8. 1943, den prvního náletu v Rakousku na Wiener Neustadt. Tak to byl tady ten Leobersdorf, tam rozsekali ty flaky. (Flugzeugabwehrkanone, též Fliegerabwehrkanone – protiletadlové dělostřelectvo – pozn. T. K.) Tam se připravovaly pro obranu Vídně všelijaké baterie flaku, to byly ty protiletadlové. Tak úplně rozbili ten Leobersdorf.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 12. Nálet se odehrál už 13. srpna 1943 a provedly ho americké bombardéry startující ze základen v severní Africe. Cílem bylo opravdu Vídeňské Nové město, především továrna Wiener Neustädter Flugzeugwerke, která vyráběla výborné stíhací letouny Messerschmitt Bf 109 a bombardéry typu Junkers Ju 88. V březnu 1945 bylo toto město nejvíce zničeným městem na území někdejšího Rakouska. H. PORTISCH – S. RIFF, *Österreich II, Die Wiedergeburt unseres Staates*, Wien 1985, s. 46.

²¹⁶¹ „Některé továrny hořely i několik dní a spojenečtí letci na ně házeli každou noc další bomby. Já jsem tentokrát pracoval v nové hale postavené ze dřeva. Jedné noci spadly bomby poblíž této haly, ale tlak vzduchu ji rozházal jako domeček z karet. Když jsem tam ráno přišel, vyhrabal jsem z trosk svůj pracovní plášť. Byl proděravěný střepinami z bomb. Tehdy bylo rozhodnuto, že se část továrny přestěhuje do města Forstu v Lužici.“ A. ODVÁRKA, *Zakázaná kniha*, s. 35.

nedokončené železniční tunely u moravského Tišnova, čímž byl položen základ pro vybudování podzemní továrny Diana.²¹⁶²

Jestliže bývalé Rakousko bylo klidným zázemím až do poloviny roku 1943, naše území vydrželo netknuté téměř o rok déle.

Prostor Protektorátu Čechy a Morava byl dlouho místem, kterému se letecká válka vyhýbala. Na jeho území bylo rozmístěno mnoho leteckých výcvikových škol německé Luftwaffe. Také se zde nacházely bojové jednotky, které doplňovaly své stavy po předchozím operačním nasazení.²¹⁶³ Je zjevné, že protektorát fungoval jako zázemí pro německé letectvo. Český prostor se stal cílem spojeneckých letounů v letech 1940 – 1943 pouze ojediněle. Spojenci zde především shazovali letáky a padákové agenty. Bombardování se redukovalo pouze na drobné akce, protože bombardéry v té době měly jen omezený dolet.²¹⁶⁴

Přesto projevy letecké války na území samotné Říše byly občas dobře slyšitelné i v prostoru Protektorátu Čechy a Morava.²¹⁶⁵

Jak již bylo řečeno, situace se však dramaticky změnila na přelomu let 1943 a 1944. Po dobytí jižní Itálie spojeneckými vojsky se totiž na zdejší základny začaly přesouvat svazky nedávno utvořené americké 15. letecké armády (15. USAF). Vzdálenost mezi základnami spojeneckého strategického letectva, dosud operujícího převážně z britských ostrovů, se tak od cílů v českých zemích zkrátila. Navíc počátkem roku 1944 americké strategické letectvo v Evropě, tj. jak 8. letecká armáda v Británii, tak i 15. letecká armáda v Itálii, již disponovalo rostoucím počtem výkonných doprovodných stíhaček, schopných zajistit ochranu

---

²¹⁶² V. USTOHAL, Tunely pro Messerschmitty, Tišnov 2003, s. 28-37; M. VANĚK, Diana. Továrna na smrt 1944 – 1945. Z historie železniční trati Brno – Havlíčkův Brod, Brno 2003, s. 67.

²¹⁶³ J. RAJLICH, Mustangy nad protektorátem. Operace britského a amerického letectva nad českými zeměmi a německá obrana, Praha 1997, s. 5-19.

²¹⁶⁴ Tamtéž, s. 20-24.

²¹⁶⁵ „Jinak si pamatuji, že mě tatínek ve Zlivi, my jsme byli na samotě na strážním domku, a to bylo někdy tak v roce 1941 nebo 1942, to nemohu přesně odhadnout, že mě v noci vzbudil a řekl: „Pojď si poslechnout, v Německu „nadělujou“.“ *Nálety na Německo, ty byly potom dennodenně a v noci. Německo bylo zruinováno po válce. To si vzpomínám, že jsem vyšel ven před chaloupku, sedli jsme si na lavičku a slyšeli jsme vzdálené dunění odněkud od Řezna, od Mnichova, tam z těch končin, kde byl nálet. Seděli jsme tam a trvalo to asi přes půl hodiny. To byl další můj zážitek.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 9.

bombardovacích svazů po celou dobu jejich akce. Bylo zřejmé, že se stále eskalující letecká válka českým zemím nevyhne.²¹⁶⁶

Stále rostoucí převaha především amerických bombardérů se projevila i na zemi v podobě mnoha zničených vojenských, průmyslových, ale bohužel i civilních objektů. Mnoho jich bylo zničeno, jiné těžce poškozeny. Sami Němci na tuto situaci reagovali trpkými anekdotami.²¹⁶⁷

V poslední fázi války mohli nasazenci téměř dennodenně pozorovat obrovské přelétávající svazy, kterými se prezentovalo armádní letectvo Spojených států.²¹⁶⁸ Letecká ofenzíva se nejvíce projevovala na zemi – a to v důsledku cíleného bombardování nebo i nouzovému odhozu bomb.

Tyto činy přivodily mnoho neštěstí. Letecká válka dokázala obrátit i vytouženou dovolenou v dílo zkázy a smrti.²¹⁶⁹ Bombardéry, které z nějakého důvodu nedokázaly svrhnout bomby nad určeným cílem, je pak při zpáteční cestě odhazovaly, protože přistání se smrtonosným nákladem na domovské základně bylo navýsost nebezpečné.²¹⁷⁰

Letecká válka neničila jen domy a továrny, nýbrž také tupila útočné ostří německého letectva. Tyto německé ztráty předznamenaly trend celého následujícího roku. Na jaře 1944 vedla Luftwaffe své nejtěžší a nejnáročnější boje

---

²¹⁶⁶ J. RAJLICH, Mustangy nad protektorátem, s. 24.

²¹⁶⁷ „Sami Němci si dělali legraci. Když někdo bydlel na východním a jiný na západním předměstí, říkali, že jsou sousedi. Mezitím nebyly domy.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 11.

²¹⁶⁸ „Byly to eskadry, které měly nejméně 300 letadel. 300 – 350. Všechna letěla pohromadě. A když se bombardovalo, tak bombardovala všechny najednou. Bylo to pak opravdu hrozné.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 5.

²¹⁶⁹ „Stalo se, že také bombardovali Plzeň. Já už si nepamatuji datum, to po mně nikdo nemůže chtít. Tenkrát jsme chtěly jet domů. Ale tenkrát to nevyšlo, protože jsme si musely měnit službu. Někdo tam musel dělat. Dohodla jsem se s holčkou, která mě střídala, že bude čtyřicet hodin sloužit a já pojedou domů. Nebo jsem zase sloužila já za ní. Nevím, kolik těch holek odjelo, ale asi všechny zůstaly v té Plzni na nádraží. Dostaly přímé zásahy, všechny byly mrtvé.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 7.

²¹⁷⁰ „To už jsem byla vdaná, klukovi byl rok. Byli jsme u rodičů. Byly rány a padaly bomby za Trhovými Svinami. Nad vesnicí Lniště si odlehčovali náklad. Byly tam krátery.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 10.

proti americkým bombardérům na území Říše. Dvakrát nebo třikrát týdně, jak dovolilo počasí, posílala osmá a patnáctá americká letecká armáda nad Německo stovky bombardérů, doprovázené stejnými počty stíhaček. Luftwaffe nemohla nechat takové nálety bez protiopatření, a tak musela letecká armáda Reich nasazovat do boje každou dostupnou stíhačku.²¹⁷¹ Byl to boj zkušeností, lidí, ale i materiálu.

Němci nedokázali nahrazovat svoje ztráty tak rychle jako Američané, protože počet vycvičených pilotů v leteckých školách je naprosto nepokrýval. Jejich průmysl však uměl způsobené ztráty nahrazovat. Oproti nim měli Američané skvělou síť pilotních škol a obrovskou průmyslovou kapacitu, jež umožňovala produkci letadel ve velkém počtu.²¹⁷²

V květnu 1944 zahájili Spojenci bombardovací ofenzívu proti průmyslu pohonných hmot. I když například předválečné Československo nemělo žádné zdroje ropy, přesto se tu nacházelo několik továren na syntetický benzín: David Fanto v Pardubicích, VOC v Kolíně, Kralupol v Kralupech nad Vltavou a STW v Záluží²¹⁷³ u Mostu.²¹⁷⁴ Právě poslední zmiňovaná rafinerie se stala terčem spojeneckých bombardérů dne 12. 5. 1944.²¹⁷⁵

Dne 6. června se spojenecká vojska vylodila ve Francii, a otevřela tak druhou frontu. Luftwaffe na tuto akci nebyla schopna adekvátně zareagovat. Porážka Německa se tak stala jen otázkou času.²¹⁷⁶

Nový rok 1945 už nezpůsobil v letecké válce žádný přelom. Ofenzivní akce Spojenců stále pokračovaly, ale Luftwaffe v Říši i v protektorátu již neměla sílu na významnější reakci. 6. února 1945 vešla mezi Spojenci v platnost dohoda o „No Bombing Line“, která vytyčila sféry vlivu jednotlivých letectev. Tím se dostaly jižní Čechy plně do americké letecké operační zóny. Hranice působnosti

---

²¹⁷¹ A. PRICE, *Poslední rok Luftwaffe*, s. 47.

²¹⁷² Tamtéž.

²¹⁷³ Jedná se o dnešní Litvínov.

²¹⁷⁴ J. RAJLICH, *Mustangy nad protektorátem*, s. 28.

²¹⁷⁵ Tamtéž, s. 29.

²¹⁷⁶ O. GROEHLER, *Letecká válka 1939–1945*, s. 165.

anglo-amerických letectev probíhala na linii od Štětína k Berlínu, dále přes Ruhland, Drážďany, Brno, Vídeň až do Záhřebu.²¹⁷⁷

Dne 22. února 1945 zahájilo americké letectvo v Evropě, tj. 8., 9. a 15. letecká armáda, operaci CLARION (polnice). Jejím cílem bylo rozvrácení německé dopravní sítě. Účinky této okázalé demonstrace síly byly pro německý dopravní systém katastrofální. Obrana byla prakticky bezmocná.²¹⁷⁸

S postupujícími spojeneckými armádami dál na východ se stále prodlužoval i akční rádius bombardérů a byly zasahovány i oblasti, které do té doby bombardování nepoznaly. Neustálými leteckými popluchy docházelo také k narušování tovární práce. Po zahoukání sirény lidé přestali pracovat a prchali.²¹⁷⁹

Spojenecká letecká ofenzíva měla za cíl ničit strategické objekty – to znamená především muniční továrny, průmyslové závody a rafinérie, které měly bezprostřední význam pro udržování války v chodu. Z výrobních pásů průmyslových závodů sjížděly nové tanky, nové stíhací letouny, byly vyráběny kanóny a výbušniny. Rafinérie produkovaly tolik potřebné palivo. Proto se snažilo spojenecké strategické letectvo útočit především na tyto cíle.

Někteří lidé nemohli pochopit, jak bylo možné, že některé továrny byly bombardovány, zatímco jiné zůstaly ušetřeny. To dávalo prostor k různým zkazkám a domněnkám .

U jedné takové bych se nyní rád zastavil, i přesto, že vím, že se pohybuji na velmi tenkém ledě spekulace z ranku „co bylo dřív? Slepice nebo vejce?“ Od některých nasazenců jsem se dozvěděl, že určité podniky nebyly bombardovány z toho důvodu, že v něm měly západní společnosti svůj finanční kapitál.²¹⁸⁰ Tuto

---

²¹⁷⁷ J. RAJLICH, Mustangy nad protektorátem, s. 90.

²¹⁷⁸ Tamtéž, s. 93.

²¹⁷⁹ „A oni potom šli jako pořád dál na východ, včetně té Škodovky, včetně Plzně a některých těch menších měst jako Budějovice, kde bombardovali hlavně nádraží. Dělalí spíš jako zmatky. Rozrušovali ten plynulý běh výroby a všeho. Protože lidé utíkali. Jak houkala siréna, lidé všeho nechali a utíkali do lesa.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003, s. 10.

²¹⁸⁰ „Ale protože tam asi byl cizí kapitál, tak na nás nic nepadlo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 12. Domnívám se, že továrna na výrobu kabelů patřící pod AEG, pro níž Václav Kopeneč pracoval, nebyla „řádně“

tezi obhajovala vášnivě i komunistická historiografie.²¹⁸¹ Bohužel, z dnešního příliš velkého časového odstupu se dá jen těžko zjistit, zda komunističtí historici přijali tuto tezi od bývalých nasazenců, či si ji třeba zpětně vsugerovali sami nuceně nasazení tím, že četli knihy z pera oficiálních komunistických historiků.

Podotýkám, že spojeneckým strategickým bombardováním trpěla především velká města nebo ta, u kterých se nacházely velké průmyslové koncerny, případně platily obě zmíněné varianty. Malá města nebývala tak často leteckou válkou zasažena.²¹⁸²

Každodenně opakované nálety v samém závěru války už totálně rozvrátily normální fungování továren, prakticky zničily infrastrukturu, zastavily přívod elektrického proudu a vody, nebylo k dispozici žádné palivo. K tomu se u nuceně nasazených přidala únava z práce a stálé vyčerpání z stále trvajících náletů. Začaly se přibližovat spojenecké fronty. Není se co divit, že drtivá většina nuceně

---

bombardovaná kvůli akciové účasti, ale proto, že bylo zapotřebí zničit důležitější závody typu firmy Krupp, BMW, Messerschmitt nebo i plzeňské Škodovky. „*Já tam četl HC Bresset Company. Řekl jsem to jednomu. „Člověče, vždyť to je americká firma, která staví v Linci vysoké pece.“ Tam nepadla ani jedna bomba. Co škodilo Američanům jako třeba tam, kde byl letecký průmysl, tak to rozsekali.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 12. O výše jmenované firmě jsem nenašel žádný údaj, takže pamětníkovo tvrzení nemohu nijak potvrdit ani vyvrátit. Bezpečně ale vím, že americký kapitál byl ve Vacuum Oil Company vyrábějící syntetický beznín, a ta bombardována USAAF byla...

²¹⁸¹ Nemám zde připravené žádné citované konkrétní tvrzení, ale myslím, že by se takřka určitě dalo najít v pracích velkého koryfeje komunistické historické vědy Václava Krále.

²¹⁸² „*Největší nálet byl v tom Kasselu, když jsme tam přijeli. Potom byl hodně bombardovaný Magdeburg. Protože ten žár, ten Bernburg byl od Magdeburgu cca 25 – 30 km, možná, že o málo víc nebo míň. Ten bombardovaný byl. A ten Bernburg, ta fabrika byla bombardovaná za celou dobu, co jsem tam byl, byla bombardovaná asi dvakrát nebo třikrát. Víc ne. Magdeburg byl bombardovaný často. A nedaleko bylo další zbrojařské město: Dessava, Dessau. Tam se dělala hlavně letadla. Hořelo to tam důkladně. Ale tam u nás, v tom Bernburgu, byly asi tři nálety. To bylo všechno.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 8. „*Na to místo, kde jsme byli, nálet nebyl. Tu Breslau dost bombardovali. Ten strach z toho, když oni rozhodili ty stromečky z letadel, aby si osvětlili ten terén, aby měli lépe patrný ten cíl. To bylo ošklivé. To jsme zažili několikrát večer.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 11.

nasazených zvolila raději nejistý a náročný útěk domů, než aby pokračovala v prachbídém živoření na místě nasazení v Říši.²¹⁸³

Hloubkaři

„Sestřelili americký aeroplán a vyslychali letce. První přišel na řadu černoch. Poslechněte, řekněte nám, zač vlastně bojujete?“ „Já,“ na to černoch, „za peníze. A že se tak ptám, zač vy bojujete?“ tázal se na oplátku vyslychajících důstojníků. „My? My bojujeme za čest a spravedlnost.“ „No jo,“ povzdychl si černoch, „každej holt bojuje za to, co nemá.“²¹⁸⁴

Kromě leteckého bombardování se na území Třetí říše i samotného Protektorátu Čechy dostávali postupně tzv. hloubkaři, jiným názvem „kotlináři“. Jednalo se o bojové stíhačky, které útočily prudkým klesavým letem na pozemní cíl. Tato letadla rozrušovala především železniční síť protivníka, přičemž za cíl si vybírala kotle lokomotiv.²¹⁸⁵ V některých případech před útokem varovali hloubkaři osádku vlaku jedním až dvěma varovnými oblety, počkali až vlak zastaví a železničáři spolu s cestujícími uprchnou. Poté vlak rozstříleli palubními zbraněmi nebo zničili bombami.²¹⁸⁶ Varování pasažérů a strojvedoucích však nebylo žádným vázaným pravidlem. Existovaly případy, kdy stíhačky zaútočily bez výstrahy. Nebylo pak jednoduché hledat spásu v nabitém vlaku. O lidském bytí a nebytí rozhodovaly pouhé sekundy.²¹⁸⁷ Při útoku hloubkaře se muselo

---

²¹⁸³ „Koncem roku 1944 a počátkem roku 1945 to bylo snad denně. To muselo být, když nepřiletěli. V březnu 1945 bylo asi 53 náletů. Byly někdy i tři nálety za den. Ráno ve čtyři, pak ve dne, to byly obrovské nálety a ještě večer, když se sešerilo, si to znovu „zkontrolovali“. Byli jsme nevyspalí, nebylo nic k jídlu a netekla voda. Nešel proud, nebylo palivo, tak jsme mrzli. Bylo to v březnu. V dubnu jsme říkali: „To se nedá.“ Neměli jsme co jíst ani co pít, tak jsme utekli.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 11.

²¹⁸⁴ J. VOJTĚCH, Anekdoty z protentokrátu, s. 119-120.

²¹⁸⁵ B. TRNKA, Letecké útoky na jihočeské železnice, in: J. PETRÁŠ (ed.), Činnost letectva, s. 35.

²¹⁸⁶ Tamtéž.

²¹⁸⁷ „A zejména když bych tak rozpůlil to Německo od severu k jihu, tak od té pomyslné čáry na západ to bylo každou chvíli. Každou chvíli. Jednou někde mezi Erfurtem a Kasselem jsme jeli v nabitém vlaku. Plný kupé bylo. Bylo dělaný kupé pro čtyři na jedné straně a pro čtyři na

prchat z osy střelby spojenecké stíhačky, která byla většinou rovnoběžná s tratí.²¹⁸⁸ (Při náletu kolmo by byl zasažen jen jeden vůz, zatímco při rovnoběžném průletu byly zasaženy i vozy ostatní.) Některé případy končily i smrtí mnoha pasažérů.²¹⁸⁹

---

druhé straně. Za války se jezdilo pět na jedné a pět na druhé straně. A mezi nohama ještě byly rance, a tam byli vojáci. Takže jsme se nemohli ani hnout. Já měl nohy takhle pod tou lavičkou zastrčené. A někde mezi Kasselem a Erfurtem kouknu z okna a teď vidím toho bachratého Mustanga akorát v té výšce, v takovém vysokém pešunku. Tak já ho viděl skoro v jedné rovině. A jen jsem ho stačil zaregistrovat, tak už to pustil do nás. Ty měly velmi účinné zbraně. Ty kolejnice byly prostrílené, to by člověk nevěřil. (...) Hned ve vedlejším kupé byl raněný. Co se s ním stalo, já nevím. Protože po tom prvním úderu všichni vyskákali z okna. (...) Vlak zastavil, mašina byla kaput. A teď z toho vysokého pešunku jsme seběhli takhle dolů, ono bylo zrovna po dešti, tam do takové oranice. Prostě kus dál od toho vlaku abychom byli. Tak to oni se vrátili a ještě to pokropili.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003, s. 8.

²¹⁸⁸ „Protože jsem věděl, že to jsou jenom hloubkaři, kteří mají přesnost asi 50 metrů, tak jsem od toho koukal utéct alespoň 50 metrů. Pryč z jejich osy střelby. (...) Točili se nad tím jak vrtule. Oblétali. Tatatatatatata. A pryč. A nalétával další.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Matřou ze dne 26. 4. 2004, s. 15.

²¹⁸⁹ „Hloubkaři likvidovali především vlaky. Odpálili vlak a lokomotivu kousek od strážního domku, kde jsme bydleli. To jsem viděl. U toho jsem byl přítomen, protože jsem zrovna šel z Hluboké z práce. A těsně po tom náletu hloubkaře jsem se k tomu vlaku dostal. To byl transport s uprchlíky (byli to Němci odněkud z Rumunska nebo Besarábie), kteří se vraceli vlakem zpátky. Ten hloubkař to odpálil a samozřejmě zasáhl celý vlak. Ty lidi tahali z toho vlaku mrtvé. Vzpomínám si, že i strojvůdce byl mrtev. Jak to ten hloubkař střelil dovnitř, tak vylítla i pára, prostě ho opařila. A topič, ten vyskočil. Vzpomínám si, že měl přeraženy obě nohy ve stehnech a koukaly mu z toho kosti. Z kalhot.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 9. Ten samý nálet mnohem barvitěji pamětník ztvárnil ve svých beletrizovaných vzpomínkách: „Po trati přijížděla dlouhá vlaková souprava rychlíkových vozů a železničním obloukem směřovala k lesu. Náhle zahřměl neočekávaně prudký náraz zvuku leteckých motorů. Obluda se dvěma trupy (Stíhačka P 38 Lightning amerického letectva operujícího z Itálie, tedy z 15. letecké armády – pozn. T. K.) se vynořila nad vrcholky stromů a bleskem směřovala k lokomotivě vlaku. Objevil se dým rakety, který opsal kružnici nad lokomotivou. Letadlo se obloukem vracelo zpátky k vlaku. Strojvůdce pokračoval v jízdě. Buď neviděl, nebo měl v úmyslu zatáhnout vlak do lesa a tím ho ukrýt, šlo o vteřiny. Ozval se hromový rachot a po obou stranách kabiny umístěné mezi trupy vyrazily chvosty světelných střel. Kanony a velkorážní kulometry vychrlily smrtonosnou dávku do lokomotivy a pročesaly vlak po celé jeho délce. Sykot a hukot páry provázel sloup dýmu prudce se ženoucí k obloze. Po letadle ani stopy. Slávek (autorovo literární alter ego – pozn. T. K.) nestačil ve vzrušení ani zaznamenat, kterým směrem odlétlo. Rozběhl se k vlaku vzdálenému ještě dobrých sto metrů. Zadržal se, a když doběhl, stejně zůstal bezradně stát. Topič ležel na dně hluboké strouhy vydlážděné kamením

Český člověk se mohl nejčastěji setkat s hloubkovými letadly americké provenience. Jedním z nejčastěji vídaných letadel při hloubkových útocích byl letoun P 38 Lightning (blesk) s charakteristickými dvěma trupy, který vyráběla firma Lockheed. Tento letoun (Nemám v úmyslu zde dopodrobna „pitvat“ jednotlivé verze stíhačky P 38, které se pro laika lišily jen v několika nepodstatných detailech. Spokojím se s tvrzením, že nejznámější verzemi byly typy, „F“, „J“ a „H“) byl velmi robustní a těžký (přes 9 000 kg), tudíž se příliš nehodil pro manévrový stíhací boj. Byl proto spíše využíván k útokům na bombardéry a pozemní cíle. Výzbroj tvořila baterie čtyř 12,7 mm kulometů a jednoho 20 mm kanonu v trupové gondole. Pod křídly mohl nést pumy do 1 500 kg a později i rakety. Obsah přídavných nádrží mohl být až 1 135 l, tudíž akční rádius tohoto letounu byl velký. I přesto, že v soubojích s Luftwaffe byl spíše outsiderem, v Pacifiku patřil k letounům, které daly vyniknout těm nejlepším americkým letcům.²¹⁹⁰

Dalším častým letounem, který bylo možno spatřit při náletech na pozemní komunikace, byl P 51 Mustang od společnosti North American. Stíhačka, která měla být původně určena pro britskou RAF, se velmi osvědčila, zvláště poté, co byl do ní namontován motore Rolls Royce Merlin. Americké letectvo tuto úpravu, která zlepšila výkon, přijalo a začalo se se sériovou produkcí verze P 51B. Ta byla vybavena čtyřmi kanony ráže 20 mm. Vzdušné souboje s Luftwaffe začal tento typ svádět od podzimu 1943. Němci záhy zjistili, že se Mustangu nevyrovnají jejich vlastní letouny Messerschmitt Bf 109 a Focke Wulf 190. Mustangy tak začaly sehrávat klíčovou roli v doprovodu spojeneckých bombardérů do hloubi Třetí říše. Konečná verze Mustangu P 51D se vyznačovala

---

a sténal. Na obou stehnech vyčnívaly protrženou látkou z kalhot kosti z otevřených zlomenin. Strojvůdce ležel na podlaze lokomotivy, křečovitě se držel zábradlí s hlavou a rameny převislými přes okraj na schůdky. Rysy obličeje byly slité, nebylo možno rozeznat podobu. Z oděvu se kouřilo. Pára, která vyrazila z prostřeleného kotle, jej opařila. Nejevil známky života. Kolem vlaku pobíhali lidé. Muži vynášeli raněné, ženy plakaly, děti křičely a věšely se ženám kolem krku. Ranění volali, sténali, zoufale křičeli o pomoc: „Hilfe, Hilfe, mein Kind, mein Kind.“ (Pomoc, pomoc, moje dítě, moje dítě.) Vlak s uprchlíky z východu skončil svou pouť a mnozí z jeho pasažérů i svou pouť pozemskou. Zdraví muži vynášeli mrtvolu a kladli je do řady vedle sebe do trávy.“ M. DĚDIČ, Omluvte mě, pane profesore, s. 171-172.

²¹⁹⁰ Z. VÁLKA, Stíhací letadla 1939 – 1945. USA – Japonsko, Olomouc 1996, s. 82-83.

bublinovitou kabinou a byla vyzbrojena šesti kulometry ráže 12,7 mm, se zvýšenou zásobou munice.²¹⁹¹

Posledním typem amerického stíhače, který posloužil i jako hloubkový letoun, byl P 47 Thunderbolt (úder hromu) od firmy Republic. Byl to robustní a velmi odolný letoun, který nevynikal v soubojích stíhaček, ale osvědčil se jako bitevník a doprovodný letoun pro bombardéry. S jeho sériovou výrobou se začalo v březnu 1942. V dubnu 1943 se objevily i nad Evropou. Výzbroj tvořilo osm kulometů ráže 12,7 mm a dvou pum po 445 kg nebo dvou přídatných nádrží do obsahu 1 240 l paliva.²¹⁹²

Byly to Thunderbolty, ale především Mustangy, které dokázaly roku 1944 obrátit definitivně vzdušnou dominanci ve prospěch spojeneckých letectev. Rozhodující byla při tom především jejich schopnost doletu.²¹⁹³

Mnoho lidí se proto pak mohlo na vlastní oči zblízka přesvědčit o dopadech činnosti hloubkařů.²¹⁹⁴

---

²¹⁹¹ T. LAMING – J. FLACK, 80 let vzdušných bojů, Praha 1996, s. 34-35.

²¹⁹² Z. VÁLKA, Stíhací letadla 1939 – 1945. USA – Japonsko, s. 54-55.

²¹⁹³ E. H. SIMS, Stíhači, Plzeň 1994, s. 19.

²¹⁹⁴ „Přímo jsem to na trati nezažil. Ale když už jsem byl doma, toho 16. (pravděpodobně dubna 1945 – pozn. T. K.) jsem přijel domů, tak jsem se začal procházet okolo vsi. Máme tam takový kopeček, který se zvedá nahoru. Dole vede trať z Protivína na Písek a Strakonice. Tam vedou dvě tratě. Najednou vidím, jak přilétlo šest letadel a začalo tam kroužit. Pak se pustila dolů. Byly vidět střely, protože každá druhá nebo třetí měla svítící konec – byla zářivá. Takže to bylo vidět i ve dne. V takovém zářezu nad řekou byl nákladní vlak. My jsme nevěděli, co tam je, tak jsme tam došli. Byli tam, zapálili ho. Tak ten vlak tam shořel. (...) Oni to tak dvakrát třikrát obletěli dokola. Bylo to tak v okruhu tří až pěti kilometrů. Pak jeden po druhém nalétával. (...) Ten už tam byl odstřelený. Ale tím, že to byl nákladní vlak, byl krytý, tak z výšky nemohli vědět, co v něm je. Tak radši ho vzali pro jistotu. Ani nevím, co v něm tenkrát bylo. Už byl částečně vyhořený. Pak to hořelo ještě jednou. Šli jsme tam potom s bráchou. On říkal: „Jé, ony jsou tu soustružnické nože!“ Byl vyučený ve Zbrojovce ve Strakoncích, takže soustružnické nože, to bylo něco. „To bude ono! To si tu vezmeme!“ Já na to sáhl, ono to bylo vařící! Popálil jsem si dva prsty. Úplně na uhel to bylo. (...) Ten vagón celý shořel, včetně těch postranních prken. Ono to bylo mezi těmi kolejemi a my jsme to pěkně... Úplně se mi to na to přilepilo. Nemohl jsem se toho zbavit. Asi tři měsíce to bylo. Dovedli to všechno dokonale spálit, když našli něco na zemi.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 14.

S činností hloubkových letců se lidé mohli setkat nejen při cestě vlakem, ale třeba i při kopání zákopů, a to i na západní frontě koncem války.²¹⁹⁵ Smrt v důsledku útoku hloubkaře mohla přijít klidně i na silnici.²¹⁹⁶

Při rozhovorech s pamětníky jsem narazil na velmi zajímavou skutečnost. Mnoho lidí spatřilo za řídicími pákami hloubkových letounů „černochoy, kteří se smějí“.²¹⁹⁷ Jak je zřejmé, svědci hloubkových náletů měli na spatření pilota jen

---

²¹⁹⁵ „Nízko nad zákopem se na nás řítí osamělé letadlo. Z okénka (?) mu zlověstně blýská palubní kulomet. Strašný řev motorů, svištění vzduchu, ostré rány – Jenda mi zakrývá špinavou rukou oči. Docela blízko se zasekne něco ostrého, těžkého do trávy. „Nelekej se, bombardují Oberstein“. Obracejí se v ten směr a tam se v kruhu snáší níž a níž šestnáct letadel. Vtom se jedno vrhá střemhlav na město. Kovový trup se v slunci zaleskne, padá bomba, letadlo se zhoupne, padá druhá bomba, letadlo prudce stoupá vzhůru, výš a dál z dosahu flaku. Zásah, detonace, sloupy dýmu, zdíva, kouř – hoří! A již se vrhá další letadlo na cíl. Jedna bomba, druhá, únik. Flak štěká, ale postupně umlká - Tak spadlo všech 32 bomb na Oberstein. Letadla poletují nad námi. Zákopem se k nám blíží Němka Erna a pláče. Stále opakuje, nejsme-li ranění, že si tam v lesíku mysleli, že jsme to dostali. Nad Oberstein nalétávají další letadla. Opět padají bomby a my, aniž bychom si cokoli řekli, držíme se za ruce a běžíme k Idaru. Utečeme domů, do Brna, co nejdál od tohoto pekla. Necítím únavu ani strach – běžím....“ B. HEBERGEROVÁ, Z deníku v Idaru, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazeni IV, s. 49-50.

²¹⁹⁶ „Na silnici pod námi zastřelili letci koně. Je to hrozný zážitek. Letadla nalétávají nízko nad povoz. Motory řvou, palubní kulometry štěkají, střely víří na silnici prach, lámanou větve keřů a stromů. Z rozrývané země vyskakují vysoko spršky půdy. Kone se splašili, pádí cesta necesta, pak jeden padá, druhý jej vleče v postrojích dál. Vůz se rozpadá, nakonec umírá i druhý kůň. Sedláka zachránil příkop, vykopaný podél celé silnice.“ B. HEBERGEROVÁ, Z deníku v Idaru, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazeni IV, s. 51.

²¹⁹⁷ „Oni tihle černoši, to bylo úplně vidět. Oni měli vesměs na těch špitfajrech ty předky žluté (Pamětník popisoval velký hloubkový útok na Drážďany v únoru 1945, který neprováděly britské letouny Supermarine Spitfire, ale americké stíhačky P 51 Mustang. Ty bývaly barevně odlišeny podle jednotlivých stíhacích perutí či skupin. RAF barevné rozlišování letadel nepreferovala, každá perut' byla označena pomocí abecedního kódu na trupu stroje. Ty pak na sobě nesly třeba kód NN-A, DU-T. První dvě písmena označovala perut', třetí písmeno bylo kódem letounu. – pozn. T. K.) a to bylo úplně vidět zuby, jak se takhle tlemí. A kosil to tam potom.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 9. „Jednou ten „špitfír“, to byl ten anglický, ten letěl nad námi, taky už ke konci války. Nad námi letěl, já nevím, 50 metrů. Tak jsme viděli, jak od těch výfuků očouzená křídla měl. A kluci dokonce říkali, že viděli černocho, jak se chechtá. (V RAF sice sloužilo několik letců tmavé pleti, ale to by musela být příliš velká náhoda. – pozn. T. K.) Já nevím, jestli je to pravda. Já ho neviděl. Protože to přefrnklo, jak letěl nízko, tak byl pryč za chvíli.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 11. Je smutné, když i člověk s historickým vzděláním podlehne takovéto optické svědecké

několik vteřin. Co mohli za tuto dobu vidět? Přihlédneme-li k tomu, že každý letec měl tmavou leteckou kuklu, nemůžeme se divit, že piloti hloubkových stíhaček byli považováni za černochoy. „Úsměv ve tváři“ pilotů způsobovala kyslíková maska, která pokrývala dolní část letcova obličeje. Nelze se domnívat, že by Afroameričané byli nějak víc sadističtější než lidé jiných ras. Oni se nesmáli utrpení lidí, kteří byli na zemi v ohni jejich palby.²¹⁹⁸

V USAAF opravdu existovala jedna celá stíhací skupina složená výhradně z letců tmavé pleti. Jednalo se o 332. FG „Tuskegee Airmen“, která byla součástí 306. FW, 15. USAF.²¹⁹⁹ (Tato jednotka byla vybavena stroji P 51 Mustang.) Je však velmi málo pravděpodobné, že by tato jediná skupina byla spatřena v akci tak často. Ne každý pilot v kabině amerického letounu musel být Afroameričan...

Pro úplnost dodávám, že „černochoy“ se zabýval už ve své práci zabýval Vladimír Ustohal. Ten podrobil kritice pamětníkovu výpověď, který viděl tmavého pilota v Lightningu.²²⁰⁰ Autor konstatoval, že tato možnost existovala, ale tím se dopustil zkreslení, poněvadž Afroameričané u USAAF létali pouze na Mustanzích. Nebylo tedy možné spatřit tmavého letce v Lightningu, když na nich létali pouze bílí Američané. V americké armádě tehdy totiž platila rasová segregace...

Anatomie náletu

„Říkalo se: Když se na obzoru objeví černé body, tak to budou letadla anglická, když stříbrné holubičky, tak to budou Američani, a když nic – tak to jsou určitě – Němci!“²²⁰¹

---

mystifikaci a bez kritiky přejme cizí názor, který je však mylný. To se stalo například Jindřichu Markovi v publikaci o vládním vojsku. Srov. J. MAREK, Háchovi Melody Boys, s. 157.

²¹⁹⁸ „Černoši litali hodně nízko nad zemí a měli z toho úplnou radost. Kluci říkali, že úplně viděli jak mají vyceněné zuby z toho, jak se smějí. Měli radost z toho, že mohou střílet lidi z leteckých kulometů.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 10.

²¹⁹⁹ J. RAJLICH, Jindřichův Hradec. 24. 8. 1944, s. 23.

²²⁰⁰ V. USTOHAL Tunely pro Messerschmitty, s. 124.

²²⁰¹ E. CENEK – V. ZIEGNER, Válečné anekdoty 1939 – 1945, s. 86.

Nyní je čas na to přiblížit si podrobněji nálety na Německo z pohledu pamětníků. Teprve teď si člověk v celé komplexnosti uvědomí, kolik hrůzy se skrývá pod poměrně vágním slovem „nálet“. Začneme nejprve samotným varováním před leteckým nebezpečím.

Výstraha o tom, že se blíží letecký úder, byla nejdříve vysílána rozhlasem prostřednictvím tikání budíku nebo i přímým hlášením.²²⁰² Nejtransparentnějším signálem, který oznamoval nebezpečí, bylo houkání sirén.²²⁰³ (Ke konci války už mnohdy ani sirény nehoukaly, protože panoval chaos.)²²⁰⁴ Musela se přijmout i preventivní opatření.²²⁰⁵

---

²²⁰² „Ten budík. A to bylo slyšet, ten budík, jak to cvaká. (...) A to hlásili. A potom hlásivali třeba: „Über der Reichsgebiet befindet sich keine Flugzeuge. Na našem území nejsou žádná letadla.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 8. „Myslím, že firma měla tři psací stroje, čtyři ruční kalkulačky na kličku. Šel dráták: „Pozor, pozor! Nálety na Korutany a Štýrsko.“ Měl jsem mapu, kde to bylo zakreslené asi po deseti kilometrech. A ježíš! Řadili se třeba nad Dachsteinem. Řeka Dunaj v noci stříbřitě zářila. Oni podél ní létali a tím se dostali až nad Linec. Já měl za úkol odnosit ty mašiny dolů do krytu. Po náletu jsem to zase nesl zpět. (...) Nálety v létě 1944 velmi narušovaly pracovní morálku. My, co jsme byli v privátech, jsme vždycky šli. Ve fabrikách to bylo horší. Verksucáci drželi zavřená vrata. Otevřeli je teprve, až když to začalo padat.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 8. „Přišel ráno do práce, zapnul. To šlo: „Über der Reichsgebiet befindet sich keine feindliche Kampfflugzeuge.“ „Na německém území nejsou žádná nepřátelská letadla.“ „Vorsicht, vorsicht!“ (...) Ein zelle feindliche Kampfflugzeuge über La Manche nach Osten.“ „Jednotlivá nepřátelská letadla přes La Manche směr východ.“ V tom okamžiku jsem dával pozor.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Matěhou ze dne 26. 4. 2004, s. 13.

²²⁰³ „Ohlašování poplachu: Nejdříve se vyhlášoval tzv. Voralarm (Voralarm – pozn. T. K.) (výstraha). To bylo pomalé zapínání sirény 3x za sebou během jedné minuty. To zapnuli sirénu, a když se rozběhla na nejsilnější tón, zase ji vypnuli. Znamenalo to, že se blíží letecké nebezpečí. (Vor=před, Allarm=poplach). Allarm (přímý poplach). Ten se vyhlášoval krátkým, přerušovaným zapínáním a vypínáním sirény. To hrozilo už bezprostřední nebezpečí náletu. (Flügeralarm) (Fliegeralarm – pozn. T. K.) v Mainzu říkali Flížealarm) Flüger – letecký, Flugzeuge – letadlo). Konec poplachu se vyhlášoval dlouhým tónem sirény, pokud fungovala. Po náletu zpravidla jezdilo auto se sirénou na střeše oznamovalo konec náletu. Do některých ulic, které utrpěly bombardováním, se často ani nedostalo. Tam to zařizovali záchranáři.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 80.

²²⁰⁴ Vzpomínka Štěpána Kocmicha, in: J. HAVLÍKOVÁ – L. VONDRYSKOVÁ (edd.), Místo určení: Sársko, s. 57.

²²⁰⁵ „Když spojenecká letadla přiletěla nad Německo, rozječely se v Berlíně sirény poprvé. Začínal jsem si třeba vařit večeri. A když byly bombardéry již v bezprostřední blízkosti města, rozječely se poplašné sirény podruhé a muselo se běžet do sklepa. Světlo se muselo

Stávalo se ale také, že třeba v noci byl vyhlášen letecký poplach, ale nálet nepřišel. To pak byli lidé roztrpčeni, protože museli zbytečně vstávat, a spánku nebylo nikdy dost.²²⁰⁶ Proto se pak někteří nasazenci pokoušeli spát i v krytech.²²⁰⁷

Lidé, kteří zažívali nálet poprvé, byli vyděšení, měli strach a snažili se od ostatních dozvědět, co mají vůbec dělat.²²⁰⁸ S postupem času se lidé na nálety lépe připravovali – měli po ruce zavazadlo s důležitými věcmi nebo také chodili spát oblečení.²²⁰⁹

Všichni lidé se snažili co nejrychleji dostat co nejdál z epicentra náletu. K tomuto účelu používali vlastní nohy, ale i dopravní prostředky.²²¹⁰ I při útěku

---

všude zhasnout, na to dbaly hlídky na ulicích. Ale bylo třeba nejen zhasnout světla, ale také ihned ve sklepě zatáhnout hlavní přívod vody a plynu. Mnoho lidí bylo totiž zatopeno ve sklepích zničených domů, nebo se udusili plynem, unikajícím z poškozeného potrubí a vybuchujícím v požáry.“ A. ODVÁRKA, *Zakázaná kniha*, s. 8.

²²⁰⁶ „14. v pátek v půl 1v noci tu byl nálet, nestálo to za nic, totiž nic neházeli a nadarmo nás vzbudili.“ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 15. 5. 1943. „Měli jsme tu čtyřikrát za sebou v noci poplach, ale jen při posledním tu bylo asi 1 letadlo, jinak vůbec nestříleli. Nadarmo nás budí, ale my spíme dál.“ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 20. 6. 1943. „Je to hrozné. Ani se pořádně nevyspíme, nálet za náletem. Stále se jenom houká a my cestujeme mezi lágrem a krytem.“ C. MOTL (ed.), *Byli jsme totálně nasazeni I*, s. 29.

²²⁰⁷ „Němky, které s námi pracovaly, nemohly pochopit, jak můžeme při náletu spát a naše mládí zase nechápalo jejich strach.“ J. ATANASOVÁ, Berlín, in: L. PODMELE (ed.), *Byli jsme totálně nasazeni IV*, s. 26.

²²⁰⁸ „Ptaly jsem se, co máme dělat, když začnou houkat sirény a přijde nálet. Siréna houkala třikrát. Nejdřív, že se blíží letadla, pak když se blíží a potom, když už je přímo nálet. To jsme rozeznávaly. Tak nám říkali: „No, co máte dělat? Budete utíkat tam, co ostatní. Nic jiného vám říct nemůžeme.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 5.

²²⁰⁹ „Děvčata chodí spát oblečena, některá spí obuta s maximálním množstvím prádla a oděvu na sobě. Některé spí v rukavicích s šátky na hlavě. Všechny mají připravené tašky s nejnnutnějšími potřebami u postele a stočenou dekou do krytu.“ C. MOTL (ed.), *Byli jsme totálně nasazeni I*, s. 30. „Příští den byl Steyer poprvé bombardován. Bylo shozeno několik bomb na halu „Autobau“, v celém městě byl přerušen elektrický proud, netekla pitná ani užitková voda a o jídlo se nám nikdo nestaral. Připravily jsme si na noc ranečky s nejnnutnějšími věcmi, abychom byly připraveny na nejhorsí.“ S. ZVĚŘINOVÁ, *Devatenáct nám bylo pryč*, s. 26.

²²¹⁰ „Před náletem začala vždycky vyjíždět auta z města a továrny. Před Bernau byla taková zatáčka, kde musela zpomalit. Tam se naskákalo na auta a jelo se ven z města až na dálnici. Tu kolonu ale objevili hloubkaři, tak jsme rychle seskákali pod svah. Rozflákali kolonu a my

bylo více než vhodné chránit se proti dopadajícím střepinám z vybuchujících protiletdeckých granátů, které padaly na zem.²²¹¹

Nálety probíhaly ve dny i v noci. Ve dne útočili Američané, v noci Britové, kteří se spoléhali spíš na příkrov tmy než na vlastní stíhače.

Zvláště noční nálety skýtaly pozorovatelům velkolepé divadlo, které se snad dá alespoň trochu přirovnat k silvestrovskému ohňostroji.²²¹² Bombardéry, které letěly ve formaci jako první (tzv. značkaři), použily k osvětlení cíle rakety, aby ho zviditelnily pro ostatní osádky. Těmto raketám lidé na zemi přezdívali „stromečky“, protože někomu připomínaly osvětlený vánoční stromeček.²²¹³

Nebe bylo protkáno světly reflektorů protiletdecké obrany, které hledaly bombardéry, na něž by se mohla zaměřit protiletadlová děla. Jejich výstřely pak

---

šli pěšky dvacet kilometrů zpátky. Pak jsme se naučili chodit do krytu.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 7. *„Bránou se valil nesmírný dav – auta, autobusy, nákladáky, vozíky a kola – všechno prchalo z uzavřeného nebezpečí do volného prostoru nebo do skalních krytů. Vždy jsme se snažily zůstat alespoň s několika známými pohromadě. V nabitém autobusu, do kterého jsme se vměstnaly, se nedalo ani dýchat a navíc nás dusila umělá, rychle vše prostupující mlha. Na silnici, která se hemžila lidmi jak rozpíchané mraveniště, se řidič zařadil do dlouhého sledu vozidel. Jakmile jsme ale uslyšely temný hukot letadel, odbočil a cestou necestou řídil nabitý autobus do volné krajiny. Posléze psychicky vyčerpaný šofer zastavil vůz prudkým zabrzděním v řídkém hájku. Vylezla jsem napolo udušená, lehla si do trávy a pozorovala oblohu.“* S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 46.

²²¹¹ „Nálety jsme prožívali každý den. Letadla nalétávaly od Neustadtu na Vídeň a Baden, nejčastěji okolo 2 hodiny v noci. To jsme si pak hodili deky na hlavu, abychom se alespoň částečně chránili proti střepinám protiletdeckých granátů a utíkali do blízkého lesa schovat se pod stromy.“ Vzpomínka J. D. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 28/04, s. 8.

²²¹² „Přežili jsme zase prima nálet v pondělí. Bylo to zase veselejší od tři čtvrtě na deset skoro do dvanácti. Dívali jsme se celou dobu ze čtvrtého patra z otevřeného okna. Jen to praskalo, tři ohně jsme viděli, sami si házeli osvětlovací bomby. Nádhera, přál bych vám vidět takové představení.“ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 3. 3. 1943.

²²¹³ „Stál jsem přitíštěn ku stěně v kostelních dveřích a pozoroval jako omámený nevidané divadlo. Najednou se objevil na obloze jakýsi vánoční stromeček. Zůstal viset ve vzduchu a jen velmi zvolna klesal. V tom okamžiku nastal hlavní nápor. Letadla sypala do místa, které označilo značkovací letadlo světelnou raketou na padáku, celý svůj náklad výbušných i zápalných pum.“ L. LANDIŠ – F. HORA, Ohnivý koberec nad Hamburkem, s. 44.

mocně burácely po okolí.²²¹⁴ Na obloze bylo vidět také padáky sestřelených letců, vzduchem se ve smrtelné křeči řítily zasažené letouny.²²¹⁵

Při náletech lidé utíkali z ohrožených míst do bezpečí. Při přímém ohrožení života dokázal člověk vyvinout nadlidské úsilí, aby si zachránil zdravou kůži.²²¹⁶

Někdy byl spojeneckým letectvem nedopatřením vybombardován i lágr nedobrovolných zavlčených dělníků.²²¹⁷ Některé továrny byly dobře

---

²²¹⁴ „Většinou přilétali v noci. To byl začátek roku 1943. Jenom zahoukali a nikde nic. Ale byla to podivná, když letěli v té výšce a byly na ně namířené vojenské reflektory. V té výšce bylo vidět jen takové malé osvětlené letadlo. Ten rachot těch kanónů, to byla paráda. To jsem říkal: „To je něco!“ Byli jsme vykulení. Úplně štajf. Pak se to zvyšovalo. Nejhorší to bylo v tom roce 1944 a 1945.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 11.

²²¹⁵ „To bylo i ve dne. Viděli jsme spoustu padáků, které se snášely k zemi. Toho bylo dost. V noci to samé. Ze země stříleli osvětlovací rakety, které se nahoře rozsvěcovaly. Bylo vidět, jak padají ti letci na padácích. A kolikrát bylo zasažené letadlo. Jednou taky. Bylo to zajímavé. Takový řev. Jednou to letadlo spadlo na zem a ještě mu běžel motor. Bylo to ve vysokých obrátkách. Říkal jsem: „Co to na nás padá?“ Bum a konec. (...) To byl motor z bombardéru. Spadnul za nás, takových 500 metrů na hřbitov. Šli jsme se tam podívat. Ten letecký motor se zasekl mezi ty hroby.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 12.

²²¹⁶ „Jednou se utíkalo přes nějaké záchody, kde byla vysoká okna. Já povídám: „Tam nevyškočím.“ Při útěku to bylo všechno jedno. Někdo mě vzal za zadek, vystrčil mě tam, já ztratila botu. Utíkala jsem s jednou botou. Hlavně, že jsem se dostala do okna a vyskočila jsem ven. Utíkali jsme hlavně do polí.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 5.

²²¹⁷ „Bylo to v Grazu, kde jsem pobývala tři měsíce. Tam jsem byla ubytovaná v tom velkém společném táboře. Tam byly nálety. (...) Tam člověk poznal solidaritu. My jsme zůstaly v baráku. Nevěděly jsme, co máme dělat, tak jsme byly uvnitř. Z polic nám létalo všechno nádobí. Po náletu přiběhli naši čeští chlapci. Oni tam měli taky... Měli tam taky ty baráky. Přišli se nás zeptat, jestli jsme všechny živé a zdravé. U nich to dopadlo mnohem hůř. Nálet zasáhl přímo jejich objekt. (...). V místnostech bylo nespočetně děr z toho, jak byly proděravěné. Baráky byly rozstřílené. (...) Při tom jednom velkém náletu, který byl zacílený na ty ubikace, tam zůstalo mrtvých 24 našich chlapců. Vystrojili jim společný pohřeb, na kterém bylo strašně lidí. Na tom hřbitově bylo asi půl Grazu. I civilisté.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 10. „Jednou letělo letadlo, co se odpojilo od toho, od té letky. Odpojilo se a letělo tam jako na nás, na lágr. (...) Vždycky, když jsme byli na lágru, tak jsme je pozorovali z lágru. A když jsme byli ve fabrice, byl poplach, tak jsme chodili na takový vršek. Tam jsme je pozorovali. A tohle letadlo se jednou odpojilo a já si povídám: „Je zle, letí na nás!“ (...) On letěl. Ale asi 500 metrů od lágru shodil obě bomby. Já byl akorát na plotě a já odsud slétl jak hadr. No a potom, já nevím, za jak dlouho to bylo, bombardovali, spadly tam tři zápalné bomby. Jedna

zamaskovány, a tudíž je nemohly bombardéry najít. Místo nich pak byla bombardována civilní zástavba.²²¹⁸ K maskování německých továren byla mnohdy používána zamlžovací zařízení, která vyráběla mlžný opar, který měl znesnadnit jejich nalezení.²²¹⁹ Pohybovat se v blízkosti takového zařízení ale nebylo právě bezpečné, vzhledem k probíhající chemické reakci, při níž vznikala krycí mlhovina.²²²⁰

Ale výroba mlhy nebyla jediným klamným trikem, který se za války užíval. Britové i Němci budovali falešné objekty a doufali, že ty se pak stanou cílem leteckého bombardování místo skutečných budov. Stavěly se například falešné

---

spadla přímo v lágru, jenže mimo barák. A nám spadla jedna, jak to vedlo to potrubí rozvětvené, tak spadla tam.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 9.

²²¹⁸ „Továrna byla daleko za městem zamaskovaná v takovém lese. Pokud byl nálet, tak to většinou odneslo město. Oni o té továrně věděli, ale jen ji nemohli najít. Byla důkladně zamaskovaná.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 7.

²²¹⁹ „Raději jsme lehávali v polích a věnovali se odpočinku. Až do doby, kdy se Němci zamlžený objekt továrny odkryl. V tu chvíli se od vesnice Remsdorf přihnal svaz letadel, jedno z nich označilo kouřovou bombou cíl a hned nato začaly dopadat první bomby. Ten svist bomb nelze zapomenout. A po něm ohlušující silné výbuchy. V tu ránu mě přešla odvaha a se mnou i ostatní. Někde se ukrýt, schovat, uniknout smrti, neslyšet ten strašlivý kravál.“ O. HRUDÍK, Závod se smrtí, in: C. MOTL (ed.), Byli jsme totálně nasazeni I, s. 7. „Zamlžuje se při každém poplachu a když je nebezpečí náletu, tak i s určitým předstihem. Na chladící věži vidíme, když se začnou uvádět do chodu zamlžovače ve fabrice a kolem ní. Necháváme práce a lezeme dolů z věže, i když mistr nadává. Zamlžovací zařízení bylo dvojí. Jedno v podobě kovového stojanu, kde byly složeny pytlíky s bílou sypkou chemikálií, která po zapálení vylučovala mlhu. Druhé zařízení bylo výkonnější. Chemikálie byla v sudech, na kterých byla namontována kovová trubka asi čtvrt coule silná o délce do 1,5 m. Na konci byla tryska a pod ní kovový talíř. Tento druh zamlžovačů obsluhovali vojáci. Přijeli na kole a otvírali kohoutky. Ze sudu vytékala tekutina, která na vzduchu silně dýmala. Zamlžovače se uváděly do chodu podle směru a síly větru. Tento druh zamlžování bylo nějaké svinstvo. Když jsme byli blízko, cítili jsme, jak to štípe do tváří, krku a rukou. Kolem zamlžovače v okruhu 1 – 1,5 m byla vypálená tráva.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 174.

²²²⁰ „Když jsme utíkaly poprvé, dostaly jsme se k zamlžovacím přístrojům, které obsluhovali zajatci a ani v době náletu je nesměli opustit. Žiravá látka nám zničila šaty, rozežrala kůži v obličejí až na živé maso. Šťěstí, že nám pak chlapeci opatřili hojivou mast a poradili, jak příště zamlžovadla obejít. Utíkaly jsme do probouzející se přírody, nejraději do luk, a pozorovaly mlhou vyděšené srnky a zajíce. A vracely jsme se s náručí kočiček a ani jsme neuvažovaly o tom, že třeba jednou to nemusí být pouhý přelet.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 34-35.

továrny s komíny, které doopravdy kouřily. Němci třeba kamuflovali velká jezera ležící na jih od Berlína a vytvořili stejná co do velikosti asi deset kilometrů na jihozápad od jejich skutečné polohy. Dovedli také přikrýt kamuflážními sítěmi tak velkou budovu, jako bylo nádraží v Hamburku, nebo zapálit falešné ohně, tak velké, jako by hořelo půl Essenu. K dovršení efektu spustili protiletectkou palbu právě nad těmito falešnými objekty, a tak se mohlo stát, že nezkušený letec bombardoval pole, louky či pastviny.²²²¹

Zásahy obytné zástavby byly ve většině případů nechtěným tragickým nedopatřením.²²²² Určitě se ale tehdy mezi nasazenci našli i lidé, kteří si mysleli, že o nich letci dobře ví, a proto si dávají pozor na to, aby nezasáhli ubytovací tábor nuceně nasazených. Zásahy důležitých budov v jeho okolí je v tom jen utvrzovaly.²²²³ I sami Němci si někdy mysleli, že Spojenci o zavlečených ví, a proto bombardují opatrně.²²²⁴

Někteří místní usedlíci raději opouštěli své domovy a odcházeli ze svých měst na venkov, pokud k tomu měli příležitost.²²²⁵ Většinu lidí se ale nechtělo opustit

---

²²²¹ J. OSOLSOBĚ, *Zbylo nás devět*, Praha 1990, s. 42.

²²²² „*Na neštěstí se však často stávalo, že i když se mířilo na nádraží, kasárna nebo pošty, bomby padaly na velká otevřená náměstí. V roce 1941 bylo také rozhodnuto, že letadla mají všechny bomby shodit v Německu – dosud platil příkaz, že když se nepodaří najít cíl nebo přesně určenou náhradu za tento cíl, má pilot přivést bomby domů.*“ A. HARRIS, *Bombardéry útočí*, s. 86.

²²²³ „*Ale řekl bych, že piloti dobře věděli, kde kdo je. Řekl bych, že málokdy rozbili cizinecký lágr. A těch tam bylo dost. Stačili bombardovat kolem dokola. Naše lágry zůstaly. Tamhle je elektrárna, tuhle jsou kasárna, támhle jsou kasárna. Tam, co jsem byl, byla ze třech stran kasárna. A tamhle plynárna. Všechno rozbili. Lágry zůstaly. Přece jen, tlak vzduchu ho trochu vytáhl ze země a odsadil, ale nepoškodil.*“ Archiv autora, *Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004*, s. 12.

²²²⁴ „*V té škole byli s námi francouzští zajatci a Belgičani... a do té školy nepadla ani bombička. Němci už začínali věřit, že Angličani vědí, že jsou tam Češi, Belgičani a francouzští zajatci.*“ *Vzpomínka Vladimíra Kroužka*, in: J. HAVLÍKOVÁ – L. VONDRYSKOVÁ (edd.), *Místo určení: Sársko*, s. 56.

²²²⁵ „*Němci mají strach z náletů a stěhují se z Berlína.*“ Archiv autora, *Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 5. 8. 1943*.

své město. Ani nasazenci bydlící v soukromí nechtěli od svých domácích odejít.²²²⁶

Pro lidi na zemi bylo nejstrašlivější kobercové bombardování, které programově srovnávalo se zemí obrovské plochy území. Tahle zkáza se nevyhnula ani lidem, kteří pak hynuli v obrovském množství.²²²⁷ Pokud se nacházel ubytovací lágr nasazených dělníků vedle nějakého důležitého objektu, hrozilo akutní riziko, že bude při bombardování zasažen a zničen i lágr.²²²⁸

Když bombardéry odlétly a siréna odhoukala konec, nasazenci mohli vylézt ze svých úkrytů a zase se vrátit zpátky. Tam se jim naskytl pohled na dílo zkázy.²²²⁹ Pokud byly při útoku použity zápalné bomby, byla velká část měst zachvácená požárem, který bylo velmi obtížné hasit.²²³⁰ Ve spalujícím žáru se obtížně dýchalo, dým pálil do očí, panoval chaos.²²³¹

---

²²²⁶ „Ale lidé se nechtějí stěhovat. Jsou zde zvyklí, mají zde nábytek a své věci. A nemají ani kam odejít. A já je také nemohu opustit. Vždyť mi vařili a byli ke mně hodní.“ A. ODVÁRKA, *Zakázaná kniha*, s. 17.

²²²⁷ „Oni třeba přilétli v noci, naházeli tam ty padákové rakety, to osvítilo všechno a oni to začali vysypávat. A to začali třeba i ve dne. A nejhorší bylo, když dělali tenhleten koberec. To letěly ty bombardovací svazy, mezi nimi létaly ty stíhačky, no a teď to začalo. Jedno letadlo vedle druhého, to letělo třeba dvanáct letadel – bombardáky vedle sebe a teď všichni najednou to začali vykládat. To bylo úplně šílené.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 8. „Kluci se byli podívat v Neustadtě, v Novém Městě. Jo, to nebylo daleko. Tak se byli podívat, protože tam většinou směřovaly ty bombardéry a ty stíhačky. Tak říkali: „Tam to vypadalo.“ To bylo hrozné. Oni byli shromáždění lidé před bránou a veršucáci je nechtěli pustit. To prý jsou naše letadla. (...) Jo, naše! (...) Najednou prý tam spadly dvě bomby mezi ty lidi. To prý bylo po zdech všude plno toho. To bylo hodně ztrát.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 9.

²²²⁸ „Vedle toho podniku bylo letiště, tak to brali „kobercem“. Samozřejmě to odnesl i lágr. Co tam bylo, to shořelo. Zůstalo nám jenom to, co jsme měli na sobě. Pak jsme dostali poukazy na oblek a nějaké prádlo. Dostali jsme hadry z kopřiv, ve kterých jsme to tam už doválčili.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 8.

²²²⁹ „Tam byl nějaký domorodec. Ten měl tam pěkný baráček. Ale z toho baráčku zbyla jenom zeď u chlívků. To měl rozbořené napadrtí. A chodil tam a koukal. Kde byl, jestli byl v krytu nebo kde, že ho to nezasáhlo? Ale to bylo srovnaný se zemí. Akorát stála u nějakého chlívků zeď jedna.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 10.

²²³⁰ „Ten včerejší nálet dopadl pro nás zase dobře. Napadalo to trochu dále, ale hezky to zřídilo celou ještě zachovalo čtvrt. Po večeri jsme šli asi hodinu na pokraji té spouště; nepřál bych to nikomu z vás vidět. Celé bloky domů vyhořelé až do sklepů, hasiči nemohou do toho pekla,

Rozličné byly způsoby umírání za náletů. Nejčastější příčinou byl zásah smrtelnou pumou či její střepinou nebo smrt v důsledku tlakové vlny.²²³² Ve městech, která byla zachváčena ohromnými požáry jako třeba Hamburk po náletu v červenci 1943, se umíralo i na zadušení a velký žár.²²³³ Britské královské

---

musí to shořet. Nedá se na oči koukat, padá popel s jikrami kouře jsou plné ulice.“ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 25. 5. 1944.

²²³¹ *„Nejhůře jsou na tom naše oči. Ty pálí, pálí, všude jen ten protivný štiplavý dým, dým, saze, křik a zmatek. To co se snad už nedá nazvat lidskou společností, to co nepadlo za obětí bombám nebo ohni, snaží se se svým rancem prodrat pryč, pryč z tohoto prokletého města. Jiní, odvážnější, se snaží vyrvat z hořících domů to poslední. Všude, kam se člověk podívá, se setkává se stejnými pohledy. Lidé na nás visí očima jako na spasitelích, jako bychom jim snad mohli pomoci. Nevadí jim neznámé uniformy. V jejich pohledech je určitě vidět bezmezná důvěra zmilitarizovaného národa k jakékoliv uniformě, je v nich vidět i vděk za to, že jsem sem přišli ve chvílích pro ně nejhorších a že je nenecháváme v této obrovské šlamastice opuštěny. A my jdeme, správněji řečeno probíjíme se, klopýtáme. Slézáme metrové hranice trosek, vyhýbáme se plamenům, přelézáme pokroucené, k nebi vztyčené kolejnice. Podlézáme nesčetné množství spadlých drátů. Nepřipadáme si už jako rota české policie, ale spíše jako rota horských myslivců.“* L. LANDIŠ – F. HORA, Ohnivý koberec nad Hamburkem, s. 35.

²²³² *„Zahynul mi tam právě jeden kamarád, Moravák. Ale takhle lidí tam padlo víc, i naši. Jenže, člověk to neznal.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 8. *„Ptal jsem se třeba, kde je ten a ten Franta. „Člověče, on zahynul.“ Já osobně jsem dával jmenovky nádražákům, kteří pracovali u Říšských drah. Přišli v noci ze služby a spali na dřevěném lágru. Nereagovali na sirénu. Riskovalo se. Ono to nějak dopadne. Uhořeli. Tam jsem viděl, jak vypadá uhořelé tělo. Pak jsme poznali podle zubů, že to byl Franta Štěpánek. Napsal jsem to na cedulku a zapíchl jsem to vedle. Pak přišli Němci a dali ho do pytle od cementu. Nevím, jestli psali rodině. To byla práce lagerführera nebo kamarádů.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 13.

²²³³ *„Čtvrť kolem nádraží a jihovýchodně odtud byla jedním, jediným souvislým požárem. Do úzkých uliček starého města jsme se nedostali. Žár, sálající z obou jejich stran, a plamenné stěny, spojující se v nejvyšších patrech domů v jedinou, tvořící nad ulicí jakousi ohňovou klenbu, spalovaly vše živé a odnímalý úzkým uličkám všecken kyslík. Prvně zde západní mocnosti vyzkoušely ohnivý koberec, správněji ale řečeno již potřetí v jednom týdnu. Elektrotermit, fosfor, benzin, nafta, olej. Hořely i zdi, postříkané těmito látkami. Hořela zdánlivě i kamenná dlažba a skutečně všechny asfaltové povrchy. Chytily od elektrotermitu, který po rozhoření vyvíjí teplotu několika tisíc stupňů. Kdo zůstal uprostřed tohoto pekla, kdo zůstal ve sklepích hořících domů, neměl naději na přežití. Snad ještě z počátku, v průběhu vlastního náletu, pokud se plameny neslily v souvislé celky, bylo možné vyváznout. Řady mrtvol, volně se povalujících po ulicích, svědčily o tom, že se opravdu mnoho lidí pokusilo o útek. Někteří ovšem pozdě. Nezahynuli bombami. Zoufale vyběhli ze svých hořících domů, vydrápali se z polozasypaných nebo i neporušených sklepů, aby venku padli žárem a zadušením.“* L. LANDIŠ – F. HORA, Ohnivý koberec nad Hamburkem, s. 47.

letectvo zde vyzkoušelo poprvé taktiku kobercového bombardování, kromě toho zde byly shazovány staniolové proužky, které mátlly německé radary a jejich letectvo tak proti RAF nemohlo odpovídajícím způsobem zakročit. Během čtyř náletů na toto město zahynulo více obětí, než kolik způsobila Luftwaffe ve Velké Británii za celou válku.²²³⁴

Požáry pak způsobovaly vytvoření dešťových mraků nad městem, ze kterých začalo pršet.²²³⁵ Někdy došlo i k vytvoření mohutné umělé ohnivé bouře (poprvé v dějinách se tak stalo při bombardování Hamburku v červenci 1943), ve kterou se slilo mnoho jednotlivých požárů. Výsledná teplota pak překračovala 1 000°C.²²³⁶

Kde bylo při hašení hořícího fosforu použito vodních stříkaček, způsobilo to mnohem více škody než užitku.²²³⁷

Po bombardování bylo zapotřebí zlikvidovat napáchané škody.²²³⁸ Některé drobné mohly být napraveny hned, ale jiné si vyžádaly víc hodin nebo celé dny, ne-li týdny. I zde byla využita nedobrovolná práce zahraničních dělníků.²²³⁹ Na samém konci války už na nápravu škod ani nebyl čas.

---

²²³⁴ J. PIEKALKIEWICZ, *Letecká válka 1939 – 1945*, Plzeň 1995, s. 289.

²²³⁵ „*Nálety začínaly obyčejně o půl osmé hodině večer a trvaly někdy až do půlnoci. Po každém větším náletu se vytvořil z nespočetných požárů nad městem jakýsi mrak a k ránu začínalo drobně pršet. A déšť byl v takovém případě velmi zlou věcí. Voda tekla rozbitými střechami na půdu a prosakovala stropem. Proto bylo nejlépe střechu ještě v noci alespoň trochu zakrýt.*“ A. ODVÁRKA, *Zakázaná kniha*, s. 19.

²²³⁶ Z. VÁLKA, *Tajné zbraně Třetí říše II.*, s. 110.

²²³⁷ „*Zdálo se nám, že ve městě nemohl nikdo zůstat živý. Avšak mnozí v krytech přežili. Město pak hořelo ještě plných sedm dní a nocí a vůbec nešlo uhasit. Marně se hasiči snažili použít vodu. Tím neštěstí jedině zvětšili. Voda se totiž díky fosforu dostávala téměř do varu a vařící stékala mezi troskami do podzemních zavalených krytů, ve kterých se ještě mnohdy tísnili živí lidé, často ženy a děti. Nebylo jim však možno pomoci a na jejich zoufalé volání a klepání o kameny nikdo neodpovídal. Hrozná představa. Naprostá tma, žádná cesta ven a nezadržitelně stoupající vařící voda. Takové to tehdy bylo... Byla to strašlivá daň za rozpoutání války.*“ Vzpomínka Gerharda B., in: F. EMMERT (ed.), *Češi ve Wehrmachtu*, s. 133.

²²³⁸ „*Tam bomba se zapíchla doprostřed ulice u našeho domu. A zahrada byla plná toho jílu, který to vyhodilo z toho kráteru. Byl hluboký, ten kráter. Tak desítky koleček jsem musel vyvézt té hlíny z té zahrady. No, ale jinak domu se nic nestalo.*“ Archiv autora, *Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003*, s. 8.

²²³⁹ „*Chcete vědět, jak je to s dopravou po náletech? No obyčejně sedíme a klimáme v továrním krytu od 12.45 do 15.45 hod. Pak se povídá, co kde a jak bylo, no a ve třičtvrti na šest nám ještě nejede S-Bahn. Z továrny do lágru je 40 km. Představte si, co by to bylo jít na autobus,*

Nutným krokem bylo rychlé pohřbení obrovského množství mrtvých, než se těla začnou rozkládat. Mrtví byli pohřbíváni jako smetí - bez jakékoliv piety do odpadních jam. Tuto nechutnou práci vykonávali i nasazení Češi třeba z Luftschutzu.²²⁴⁰

Další tragickou událostí v důsledku bombardování byl ohromný stres, který se podepsal u těhotných žen, mnoho z nich potratilo.²²⁴¹ Nejednen nasazenec začal po přestálém nebezpečí kouřit, aby se uklidnil, mnozí drobní kuřáci zvyšovali počty vykouřených cigaret a stali se z nich tak těžcí kuřáci.²²⁴²

Nemusím přehnaně zdůrazňovat tu okolnost, že dennodenní nálety deptaly psychiku lidí svou neustále se zvyšující frekvencí a intenzitou, což se negativně podepsalo na duševním zdraví a u některých jedinců vedlo až k psychickému zhroucení.²²⁴³

---

pak asi čtyřmi elektrikami, a tak za 5-6 hodin bychom dorazily domů. Tady to jde rychle. Na postižený úsek naženou 200-300 lidí, Ausländer, Němec, Rus, všichni lopatu a za pár hodin se jede normálně. Je tedy lepší počkat. Když se něco stane při nočním náletu, pak ovšem máme o dopravu postaráno, to pro nás přijede autobus se dvěma patry a doveze nás do práce šupito presto. To si nemohou dovolit, abychom nepřišly do práce!“ J. ATANASOVÁ, Z dopisu rodičům, in: C. MOTL (ed.), Byli jsme totálně nasazení I, s. 25. „Po náletu nás seřadili a museli jsme do továrny vše odklízet. Byli jsme všichni vyplašení, vše tam hořelo a stále něco vybuchovalo. Němci byli velice rozčileni, protože na začátku továrny byla administrativní budova, kde měli speciální kryty, kam se při poplachu sjížděli různí vedoucí. Ta budova dostala několik přímých zásahů, takže v ní hodně lidí zahynulo.“ Vzpomínka E. Z.

<http://www.senio.cz/index.php?w=art&id=1156&rub=93&s> ze dne 17. 7. 2005.

²²⁴⁰ „Člověče, jaktěživ jsi neviděl takový pohřeb. Mají tam vykopány obrovské jámy, úplné propasti. Zajedu k tomu bokem, otevřu postranici a na druhé straně zvednu kastli dvěma hevery. Vysype se to a je po funuse. Ještě štěstí, že se ten auták dá sklápět. To je mezi námi kluk, co má auto nesklápěcí a musí ty mrtvolky vyhrnout lopatou. To je strašné!“ „To je opravdu hrozné“, ozval jsem se já. „A co při tom všem dělá tvůj žaludek a tvůj lidský cit pro pietu?“ vyzvídal jsem dále. „Ále nic, na to si člověk zvykne,“ lhostejně protahoval slabiky můj nový známý. „Vidíš tuhle skvrnu na kalhotách? To je lidské sádlo.“ Prohlédl jsem si se zájmem mastný flek na jeho nohavici a pomyslel jsem si, že můj osud není vlastně v Hamburku ten nejhorší.“ L. LANDIŠ – F. HORA, Ohnivý koberec nad Hamburkem, s. 58.

²²⁴¹ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 127.

²²⁴² Z. WIESNER, Tenkrát v Berlíně, s. 70.

²²⁴³ „Nejvíc z nás vysílená byla Miluška, která odmítala pokračovat v cestě. Stále si sedala, a ať prý ji necháme umřít, že takový život stejně nemá cenu. Občas tyhle deprese postihly některou z nás.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 60. „Jindra T. se nám tam zbláznil. To si kluci usmysleli, že na jeden ten nálet budou koukat ze střechy. To bylo

Letecká válka omezovala i obyčejný život.²²⁴⁴ O zavřených restauracích a omezených možnostech stravování už byla řeč. Ale i například ostříhání vlasů mohlo v bombardovaném městě představovat velký problém.²²⁴⁵

Poté, co bezprostřední ohrožení života po náletu pominulo, bylo třeba se začít starat o živobytí, což ale nebylo ve zdevastovaném městě jednoduché.²²⁴⁶ Někteří cizinci si občas chtěli něco opatřit k snědku či ponechat si na památku nějakou drobnost, která se bezprizorně válela na zemi.²²⁴⁷ Problém byl v tom, že ozbrojení němečtí strážníci takový čin považovali za rabování, za které hrozilo okamžité

---

v Mannheimu, K5-Schule. A aby nespádli, tak se přivázali řemenem za hromosvod. No jo, ono to ale bylo tak hrozné, že ten kluk tam začal křičet, byl prostě úplně mimo. On byl nějak nervově slabší, a tak jsme ho po náletu museli snést. Pak ho taky na to pustili domů. Po válce jsme se tam u něj sešli. Ale Jindra nebyl při sobě... Pak umřel za pár roků, nejedl a byl... no prostě zemřel takhle doma na následek náletů.“ Vzpomínka Josefa Valeše, in: J. HAVLÍKOVÁ – L. VONDRYSKOVÁ (edd.), Místo určení: Sársko, s. 58.

²²⁴⁴ „A tak jsme byly nejenom hladové, mnohokrát se totiž pro nálety ani nevařilo, ale i dost špinavé, protože času na osobní hygienu bylo málo a často a dlouho teď netekla voda. Rovněž byl přerušen elektrický proud. Byly jsme nešťastné a přepadala nás sklíčenost a někdy i apatie. Jakési rozhraní života a smrti.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 64.

²²⁴⁵ „Pod střechou směrem k zahradě chybělo kus zdi, okna vytlučená, dveře vyražené. Kamarádi jaksi vyjevení a unavení. Všiml jsem si, že mají dlouhé vlasy, sahaly jim přes uši. Uvědomil jsem si, že i já jsem již dlouho nebyl u holiče. Holičské provozy byly většinou zničené a u těch několika holičů, kteří ještě pracovali, se člověk spíše dočkal smrti než ostříhání. Neříkám to jako nějakou frázi, ale jako syrovou skutečnost. U holičů bylo tolik lidí, že přišel nálet dříve, než se zákazník dostal na řadu. A při náletu musel člověk hledat kryt a mohl být zabit bombami.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 21.

²²⁴⁶ „To bylo v těch Drážďanech, ten poslední nálet. To jsme vůbec nečekali, že to přežijeme. To bylo tedy na nervy. Teď jíst nebylo co. Tak jsme tam taky sbírali, kde jsme co viděli. Jablko nebo něco pohozeného. Nebo jsme přišli do baráku... Jenže Němci, jakmile viděli, že někdo někde rabuje, tak hned stříleli.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 8.

²²⁴⁷ „Jdeme se podívat na zbytky letadla, které nikdo nehlídá, a obdivujeme obrovské motory s válci, sestavenými do hvězdice. Čtyři motory jsou rozhozeny po pastvině ve vzdálenosti několika desítek metrů od sebe. Ze zbytků letadla odmontujeme, co se dá a později to vezmeme domů jako suvenýr. Podnes uchovávám vedle několika bezvýznamných drobností malý světlomet, na kterém ani po padesáti letech není kousek rzi, ačkoliv byl po celou dobu uložen v papírové krabici na půdě.“ L. LANDIŠ – F. HORA, Ohnivý koberec nad Hamburkem, s. 28.

zastřelení.²²⁴⁸ Pokud někdo třeba odcizil nějaké šperky při záchraně z vybombardovaného klenotnictví, které hrozilo zřícením budovy, nemůžeme na tento případ aplikovat současné právní hledisko ani morálku. Motivy takového činu mohly být různé – od touhy po získání věci na památku až po přilepšení si, poněvadž cenný předmět se mohl třeba výhodně směnit za potraviny. Někomu se mohlo například podařit opatřit si potravinové lístky.²²⁴⁹ Jak už jsem napsal výše, vždy záleželo na tom, aby se v okolí nepohybovali nežádoucí svědci. To se týkalo i ostatních nasazenců, kteří by mohli „nenechavce“ také udat.²²⁵⁰

Z nebe nepadaly jenom bomby, ale i nádrže na letecké palivo. Doprovodné stíhačky byly totiž vybaveny přídatnými palivovými nádržemi, aby se mohl zvýšit jejich operační dosah. Při kontaktu s německými stíhači je spojenečtí piloti odhazovali, aby se zvýšila manévrovací schopnost jejich strojů. Prázdné nádrže pak nekontrolovatelně padaly z nebe, a tak mohly zasáhnout obyvatele na zemi.²²⁵¹ Ale člověka mohla zasáhnout i střepina z vybuchujících protileteckých granátů, jejichž úlomky pak dopadaly z nebe na zem.²²⁵²

---

²²⁴⁸ „A pozor: „Kdo plundruje, bude zastřelen!“ (...) My jsme potom chodili jako technici zjišťovat škody. Potom tam nastupovali ti odklízeči trosk. Pamatuji se, že jsme šli ze stol a najednou padla rána z pistole. Z devítky Parabely. Co se stalo? Jeden člověk si šel pro nějakou lžičku do rozvalin. Strážný ho uviděl a zastřelil ho. Němci na to byli vysoce opatrní, protože v těch domech byly hodnoty. Byly tam osobní věci, hodiny, zlato. Na místě zastřelený.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 12-13. „Všude byly vylepeny plakáty, že bude ihned zastřelen ten, kdo by něco takového ukradl. Pracoval se mnou v továrně jeden Holanďan. Jednoho dne nepřišel do práce. Nalezl totiž na ulici krabici margarínu, asi z nějakého vybombardovaného obchodu. „Bude dobrá“, řekl si a nesl ji domů. Zastřelili ho.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 7-8.

²²⁴⁹ „Náš nedostatek potravin se zmírnil nelegální cestou. Jednou jsme se toulali v bouračkách a našli jsme vypáčený trezor a v něm 2 balíky ohořelých cestovních potravinových lístků. Řekli jsme Vaškovi Šťastnému a vydali se tam. Odnesli jsme si každý svůj díl a schovali si ho na tajném místě. Opálené okraje jsme odstříhali a hodovali jsme, že to bylo obchodníkům podezřelé. Nic ale neprozradili.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 54.

²²⁵⁰ „Druhý den mne Franta upozornil na tři kluky, kteří byli ve zlatnictví s námi, že mají najednou na prstech prstýnky, které před tím neměli. A jeden, že má nové pěkné hodinky. Položil jsem jen prst na ústa.“ L. LANDIŠ – F. HORA, Ohnivý koberec nad Hamburkem, s. 41.

²²⁵¹ „A oni měli tyhle benzínové nádrže plechové. Možný, žes to viděl, ono to vypadá jak bomba. Oni to vyhodili a teď nebylo vidět z té výšky, co to vlastně je. Až potom, když už to šlo níž, tak jsme si říkali, že to není bomba. To je ta nádrž.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 8. „Doutník dopadá asi padesát metrů ode

Spojenci rozhazovali po německých městech také potravinové lístky a říšské marky.²²⁵³ Domnívám se, že účelem těchto shozů bylo poškodit německé hospodářství, otázkou však je, jak velký dopad tyto akce měly. Protože se jednalo o padělky, bylo jejich používání velmi přísně trestáno. Navíc byla povinnost odevzdat je na policii.²²⁵⁴

Noční nálety především v samém závěru války prohlubovaly únavu dělníků. Člověk třeba musel několikrát za noc vyhledat úkryt a pak ještě ráno jít do práce.²²⁵⁵ V zaměstnání se pak lidé dozvěděli, že se s některými spolupracovníky již nesetkají.²²⁵⁶

Ani při vši brutalitě leteckých útoků nebyla morálka německého obyvatelstva nikdy zcela zlomena. Život lidí byl periodizován jednotlivými nálety – lidé žili jen ze dne na den v neustálém strachu o život. To se pak podepsalo na duševním zdraví lidí.²²⁵⁷

Navzdory letecké ofenzívě Němci dokázali téměř do posledních dnů války zvyšovat objem výroby, takže spojenecké bombardování se na první pohled jevilo jako neefektivní. V roce 1945 bylo bombardováním údajně dosaženo jen 4 %, maximálně však 10 % snížení výroby. Faktem zůstává, že Německo muselo napřít

---

mne. Místo hromové detonace silnější plesknutí. A dost. Zvedám se a běžím jako blbec k tomu. Ostatní taky. Je nás asi patnáct, možná dvacet. Na trávě leží hliníková přídavná nádrž. Asi čtyřmetrová. Prázdná. Trochu se pádem pomačkala. Odhodila ji první vlna letadel, která mizí směrem k horám. Už jsem o tom slyšel doma, že je odhazují. Kluci si prý z toho dělají lodičky a jezdí v nich po rybnících. Ještě páchne benzínem. Dva Italové ji převracejí. Snaží se vydojit, nálet, nenálet, pár kapek do zapalovače.“ D. TOMÁŠEK, Třináctý dopis, s. 123.

²²⁵² „Střepiny z protileteckých granátů občas někoho zasáhnou, ale schováváme se pod stromy, tak to není tak zlé, protože to větve zadrží.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 168.

²²⁵³ „Nový pozdrav po novém náletu. 27/3 Tentokrát tu házeli potravinové lístky, letáky a bankovky říšské. Nebyli jsme při tom doma, ale nebylo to celkem nic.“ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 30. 3. 1943.

²²⁵⁴ J. PIEKALKIEWICZ, Letecká válka 1939 – 1945, s. 318.

²²⁵⁵ „Když byly nálety, tak se ti lidé moc nevyspali. (...) Ty nálety ke konci roku 1944 byly o život. Utíkali jsme třeba třikrát za noc do krytu.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 5-6.

²²⁵⁶ „Kdo nepřišel ráno do práce, byl pokládán za nebožtíka.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 19.

²²⁵⁷ M. HUGHES – CH. MANN, Hitlerovo Německo, s. 163.

velké (a samozřejmě ne jen své) síly, aby se se spojeneckým bombardováním dokázalo vyrovnat. Osudovým omylem, kterého se nacističtí pohlaváři dopustili, však bylo, že podcenili produktivitu práce. Ještě v roce 1942, kdy už britské válečné hospodářství pracovalo na maximální výkon, pracovalo 90 % německých továren v jednosměnném provozu a většina žen byla v domácnosti. Na letecké nebezpečí se Němci pokoušeli reagovat tím, že uváděli v život nové zbrojní programy. Ty se měly vyrovnat s leteckými útoky – asi nejznámějším z nich byla masová výroba stíhaček, na které pracovali i čeští nasazenci z ročníku 1924. Kromě toho, že byly tyto zbrojní programy uváděny v život velmi pomalu,²²⁵⁸ měly negativní dopad v oblasti ekonomiky. A spolu s boji na východní frontě Německo finančně velmi zatěžovaly. V důsledku spojeneckých náletů na průmysl pohonných hmot už Třetí říši nezbyly prakticky žádné rezervy paliva. Spojenecké letectvo sice samo o sobě nevyhrálo válku, ale zasadilo nacistickému impériu drtivý úder. Ale nejen říšský průmysl se musel vyrovnávat s leteckou činností Spojenců. Je bezpečně prokázáno, že německé letectvo vykrvácelo v boji s americkými bombardéry a jejich stíhacím doprovodem.²²⁵⁹

Po válce se ukázalo, že mimořádně neefektivní byly především noční nálety. Německý průmysl vyrobil v posledním válečném roce více válečného materiálu a tanků než v kterémkoliv jiném roce, a to přesto, že jeden bombardovací nálet střídal druhý. Velmi zajímavé je, že bombardovací nálety stály útočníky mnohem větší ztráty než postižené. V mnohých nočních útocích ztratila RAF více než 90 letounů, tedy ještě více než 8. US Air Force.²²⁶⁰

Co se Spojencům podařilo zničit téměř dokonale, byla velká německá města, která velmi trpěla blízkostí důležitých objektů, ale byla i cílem sama o sobě.²²⁶¹

---

²²⁵⁸ „Zpětně mi připadá, že skutečnost, že jsme navzdory útokům ze vzduchu vyráběli stále víc, mohla být jedním z důvodů, proč Hitler leteckou bitvu nad Německem nebral opravdu vážně.“ A. SPEER, *V srdci Třetí říše*, s. 289.

²²⁵⁹ Z. VÁLKA, *Tajné zbraně Třetí říše II.*, s. 127-128.

²²⁶⁰ E. H. SIMS, *Duely na obloze*, Plzeň 1993, s. 26.

²²⁶¹ „Přitom jsme však do prosince roku 1944 zpusťovali nebo vážně poškodili 80 procent všech měst v Německu, která měla před válkou více než 100 000 obyvatel, v roce 1945 jsme potom zničili ještě mnoho dalších měst, hlavně ve východním Německu.“ A. HARRIS, *Bombardéry útočí*, s. 254.

Reflexe bombardování nuceně nasazenými

„Nálety na Berlín chodily tak pravidelně v deset, že lidé si zvykli, aniž by se troubil poplach, odcházet před desátou do krytu. Ženy si braly vyšívání, háčkování, pokud ještě na to měly, a jednou jsme v takovém krytu zaslechli tento rozhovor: „Paní esesobergruppenführerová, už je dávno deset pryč...“ „Kde asi zůstali, že tu ještě nejsou?“ utrousí paní šturmbanführerová. A z kouta pronese česká totálnice ze Žižkova: „Jen aby se jim, chudáčkům, cestou něco nestalo!“²²⁶²

Je nasnadě otázka, jak sami nuceně nasazení pohlíželi na spojeneckou bombardovací činnost. Někteří jednotlivci o této otázce přehnaně nefilozofovali, ale spíš ji brali jako holou skutečnost.²²⁶³ Nasazenci alespoň zpočátku vítali především denní nálety, které je nutily přerušit práci a odejít do krytu, tudíž měli „pracovní volno“. Se stupňujícími nálety však opadla radost z přerušené práce v důsledku přeletu letadel a dostavil se strach o život spolu se špatným psychickým stavem.²²⁶⁴ Nasazenci také nebyli rádi, když jim nálet nebo likvidování škod po něm zkazil jediný volný den v týdnu – neděli.²²⁶⁵

---

²²⁶² E. CENEK – V. ZIEGNER, *Válečné anekdoty 1939 – 1945*, s. 74.

²²⁶³ „*O tom jsme takhle neuvažovali. Byli jsme jednou na německém území. Ti Spojenci to bombardovali a nevěděli, že jsme tam. Těžko posoudit. Trískali to všechno. Němci psali v novinách, že byla bombardována území, kde bylo nejvíc lidí. Ona to byla pravda. I když to třeba někdo vyvracel. Kde bydleli lidé. Rozbili vše, ohromné území. To byla celá předměstí, střední části města. Slyšel jsem, že bombardovali tu a tu část, a pak jsme se tam šli třeba za tři dny podívat. (...) Dokonce jednou jsme se šli podívat, když bombardovali předměstí Erkner, za tím jsem jednou bydlel v tom lágru. Myslím, že už to bylo mimo území Berlína. Na hranicích města. Městečko Erkner. Byl tam tenkrát hrozný rambajs, tak říkali, že to tam dostali. Šli jsme se tam podívat. Ono to všechno spadlo na hřbitov. Vše spadlo na hřbitov a do lesa, kde byly sosny. Byla tam taková písečná spraš. Všechno naházeli do lesa a na ten hřbitov. Byly tam jámy a zpřevracené pomníky. Říkal jsem: „Pane jo. To se blbě trefili.“ Anebo to dělali schválně? Nevím.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 13-14. „*O tom nepřemýšlíte. Prostě jste v tom. Jste tady a bombarduje se. Co s tím můžete dělat?*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 14.*

²²⁶⁴ „*Ty idylické poplachy, které jsme tolik vítávaly, když jsme se povalovaly v trávě a slunily, byly ty tam.*“ S. ZVĚŘINOVÁ, *Devatenáct nám bylo pryč*, s. 54.

²²⁶⁵ „*Pracovali jsme až do druhého dne do poledne. Přitom jsme nadávali, jak nám pitomí „Amíci“ zkazili neděli.*“ L. NEZKUSIL, *Z deníku nuceně nasazeného*, s. 158. „*V krytu jsme mrzli skoro tři hodiny a svorně proklínali Ameriku do horoucích pekel. Ti lumpové lítají jen v*

Někteří Češi, kteří měli možnost na vlastní oči vidět ohromné dílo zkázy, projevovali lítost nad těžkým údělem trpícího německého obyvatelstva.²²⁶⁶

I přesto, že sami mohli zahynout, uvědomovali si nasazení Češi, že bombardéry zasypávající říšská města a továrny svým smrtonosným nákladem přispívají k ukončení války a k jejich vlastnímu osvobození.²²⁶⁷ Nasazenci tušili, že sami ke zkrácení války mohou přispět jen nepatrně, pokud vůbec.²²⁶⁸

Kdo však přicházel neustále do přímého styku s oběťmi náletů, zažíval podle mého mnohem větší trauma než lidé, kteří sice nějaké mrtvé spatřili, ale nebylo to v jejich případě tak časté. Bylo jim velmi líto obětí, jejichž mrtvých těl se museli dotýkat, navíc věděli, že tito lidé si tak strašný konec nezasloužili. Na druhé straně

---

sobotu a v neděli, ale přes týden ne a nás tím okrádají o trochu toho volna.“ Deník Břetislava Linarta. J. LINART, Protektorát a II. světová válka očima protektorátních obyvatel, s. 89.

²²⁶⁶ „A vím, že jsem jel z Berlína na sever někam do Seestadt-Wiesmaru, jsem měl namířeno, tam byly Dornier-Werky. A rychlík byl strašně nabitý, že jsem stál na chodbičce a bavit jsem se tam s nějakou paní. Tak jsem ji politoval vzhledem k těm náletům. A povídala: „Ne, my odvezeme děti do bezpečí a vrátíme se. My svoje město neopustíme.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003, s. 7.

²²⁶⁷ „My jsme byli rádi, že je bombardují. No, člověk o tom neuvažoval, jo. Takhle. Ale byli jsme rádi, že je bombardují, že bude brzy konec. Říkám, nás tam nebombardovali.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 10. „My Češi jsme se třeba mezi sebou v hospodě bavili: „Německo prohrává, jsou nálety. Jen to řežte!“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 7. „My jsme to tenkrát brali: „Jen houšť a větší kapky!“ Žádná averze neexistovala. Každé letadlo, každá bomba, která spadla za války z anglického nebo amerického letadla, byla přijímána jako pozdrav z lepšího světa. Ne s nenávistí. My jsme žádnou averzi proti nim neměli, protože jsme věděli, že to je jediná cesta, jak ten režim zlikvidovat. A to, že se nám mají vyhýbat? Oni se nám vyhýbali dost dlouho. Ty nálety u nás začaly teprve až v roce 1944.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 9. „My jsme jim to přáli. (...) Kdybyste přišel tam a prožil tu dobu, tak byste jim tohle přál. V tom byl zárodek konce války. Čím víc byl německý národ zdeptaný, tím dřív se mohlo očekávat ukončení války. My jsme se v tom potřebovali jenom dobře schovat.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Matřou ze dne 26. 4. 2004, s. 14. „Věděly jsme, že vraždící bomby přinesou život milionům lidí. Jaký krutý paradox!“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 64. „Přitom jsme měli ty kluky nahoře docela rádi, jen z jejich smrtonosného nákladu jsme měli obavy.“ Vzpomínka T. Š. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 24/02, s. 7.

²²⁶⁸ „Byli jsme rádi, že jim likvidovali průmysl. My jsme tomu moc pomoci nemohli, protože nás furt hlídali.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 8.

taktéž jako jiní cítili, že letecká válka směřuje k osvobození. Byl to strašlivý pocit, se kterým se musel vyrovnat každý jednotlivec sám ve svém nitru.²²⁶⁹

Protože strategické bombardování průmyslových závodů praktikovaly téměř výhradně západní velmoci, domnívali se někteří lidé (a stále se ještě domnívají!), že vojenské letectvo SSSR bylo „ohleduplnější“ a šetřilo civilní obyvatelstvo!²²⁷⁰ To je při nejmenším omyl. Sovětští stratégové sice po většinu války kladli důraz na taktické bombardování (čili takové, které má bezprostřední vliv na válečné operace), ale úplně se nevyhýbali ani bombardování strategickému (tomu, které likviduje protivníkův potenciál v zázemí daleko za klasickou frontou). Již 9. srpna 1941 bombardovalo sovětské letectvo Berlín jako odvetu za napadení SSSR.

---

²²⁶⁹ „Ještě dlouho po skončení náletu jsem ležel pod svou přikrývkou, zíral do vysokého, temného stropu sálu a nemohl usnout. Myslel jsem na to, že jacísi neznámí lidé, osudem, zeměpisnou polohou svého bydliště a snad i politickým přesvědčením postavení na jednu strany fronty, přišli dnes hromadně zabít, ve velkém jako na jatkách, jiné neznámé lidi, postavené osudem, jazykem a státní příslušností na stranu druhou. Zabíjející a zabíjený se neznali. Jaktěživi se neviděli. Kdyby se jejich životní cesty protály na jiné křižovatce a za jiných okolností, mohli se z nich stát přátelé. Mohla vzniknout i láska, která život dává a nebere ho. Na druhou stranu jsem nemohl v sobě potlačit jakousi podvědomou radost nad tím, co se stalo. Bumerang se vrátil a praštil dnes toho, kdo jej vrhl první. Byli to však opravdu ti praví, které zasáhl? Nevěděl jsem. Určitě mezi zasaženými byla řada cizinců, nahnáných do Německa na práci. Jak ti k tomu přijdou, aby byli zabíjeni lidmi z vlastní strany fronty? Válka je nesmysl, řekl jsem si.“ L. LANDIŠ – F. HORA, Ohnivý koberec nad Hamburkem, s. 32. „Až po chvílce mě napadá, že tam třebaš zůstal ten náš nácek. To by šlo! Žádný pocit lítosti. Ani účast. Otrlost. Co má bejt? Dobře jim tak, frickům! My jsme válku nevyvolali. My ne! Malý český člověk v nás. Nebo pojistná klapka? Jenže, ozývá se i druhý hlas: Ti, co byli v tom krytu, ti asi válku také nechtěli. Jsou to převážně Rakušané. A je tam možná i majstr Winkelbauer. Proboha!“ D. TOMÁŠEK, Třináctý dopis, s. 69.

²²⁷⁰ „Srovnávali jsme taktiku Angloameričanů a Rusů. Rusové nikdy neútočili proti civilnímu obyvatelstvu (!), přesto, že by měli Němcům co oplácet za zničená města a vesnice, za vyvražděné nebo odvlčené ruské obyvatelstvo, za jejich hlad a otrockou práci. Usoudili jsme, že ani ty nejkrutější nálety na německá města nepřispěly ke zkrácení války. Znásobovaly jen útrapy civilního obyvatelstva. Hitler se stejně nevzdal a konec války musely nakonec rozhodnout pozemní armády. Rusové a Angloameričané museli dojít až do Berlína a od fašismu osvobodit evropské země, obsadit německá města, která chtěli Hitlerovci bránit do posledního vojáka. Stejně jako nálet na Drážďany byly na konci války nesmyslné i nálety na česká města a závody. Například nálety na Prahu v únoru 1945 a v dubnu 1945 na Plzeň. Také na Pardubice, Kolín a jiná města v Čechách těsně před koncem války nemohlo sledovat oslabení zbrojní výroby Německa, nýbrž cíle, které se týkaly poválečného rozvoje či konkurenčních zájmů.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 205.

Použity při tom byly zápalné i trhavé pumy.²²⁷¹ V dubnu 1943 byla napadena těžkými bombardéry sovětské provenience města Královec, Gdaňsk a Tiltis.²²⁷² Nehledě na to, že Sověti čas od času Američanům poskytli vlastní letecké základny, čímž tedy vlastně aktivně participovali na utrpení civilistů.²²⁷³

V rámci objektivitu je třeba dodat, že v porovnání se západními státy neměli Sověti prakticky žádné strategické bombardovací letectvo. Proto v případě potřeby požádali o pomoc své spojence. Jinak se sami rozhodně také neštíteli bombardovat civilisty v přífrontových městech, když se naskytla příležitost.²²⁷⁴

Co se tedy týče výroku „*Rusové nikdy neútočili proti civilnímu obyvatelstvu*“, v lepším případě se jedná o nedostatečnou informovanost, v horším o nehoráznou lež. Ještě 9. května 1945 bombardovaly neoznačené (!) sovětské bitevníky Iljušin Il 10 komunikační uzly v Mladé Boleslavi, Roudnici nad Labem, Litoměřicích a Novém Městě na Moravě. Účelem těchto útoků bylo zastavit ustupující Wehrmacht, který se valil do amerického zajetí. Při těchto útocích umírali Češi (asi 250 lidí), navíc bylo v rozhlase oznámeno, že za útokem stojí německá Luftwaffe.²²⁷⁵ Jak je tedy vidět, Sověti rozhodně nebrali ohledy ani na spojenecké národy...

Podívejme se teď trochu podrobněji na dva podle mého soudu nejkontroverznější americké letecké údery na naše území – náletu na Prahu ze 14. 2. 1945 a Plzeň z 25. 4. 1945, které už jmenoval Ladislav Nezkusil.

„Valentýnský“ nálet provedly americké bombardéry z 8. USAF startující z britských ostrovů, které do té doby napadaly české cíle jen sporadicky. Tohoto dne bylo vysláno nad Německo čtyři svazy čítající celkem 1 377 bombardovacích a 962 stíhacích strojů. Cíli byly železniční a silniční mosty ve Weselu, seřadovací nádraží v Magdeburku, Saské Kamenici, ale nejsilnější formace mířila na Drážďany. Na poslední jmenovaný cíl mířilo 316 Mustangů a 461 bombardérů B 17 „Flying Fortress“, tedy „létajících pevností“. Ten den nebyla ale bombardována jen saská metropole. V amerických záznamech byly uváděny i náhradní cíle –

---

²²⁷¹ J. PIEKALKIEWICZ, *Letecká válka 1939 – 1945*, s. 150-151.

²²⁷² Tamtéž, s. 238.

²²⁷³ Tamtéž, s. 324.

²²⁷⁴ *Mladá Fronta Dnes* ze dne 17. 2. 2005, s. C/6.

²²⁷⁵ Z. ROUČKA, *Skončeno a podepsáno*, (nestránkováno).

Praha, Záluží u Mostu, Plzeň, Cheb, Tachov, Karlovy Vary a Duchcov. Některá z těchto měla být údajně bombardována proto, že Drážďany byly po předchozím nočním útoku RAF zahaleny oblakem dýmu, který ztěžoval přesnost bombardování. Prahu bombardovalo mezi 12:35 a 12:40 asi 25 (nebo možná i 62) bombardérů od 398. BG (Bomber Group – bombardovací skupina) ze sestavy 1. BW (Bomber Wing – bombardovací křídlo) americké 8. letecké armády. Cílem bylo nejspíš smíchovské nádraží, ale nálet zasáhl hlavně pravobřežní část Prahy. Způsobeny byly škody nejen na civilní obytné zástavbě – 93 zničených a 1 690 poškozených domů, včetně nenahraditelných památek jako klášter Na Slovanech (Emauzy) a Faustův dům. Značné byly ale především lidské ztráty – 701 mrtvých a 1 184 zraněných osob. Tyto vysoké ztráty vyplývaly ze skutečnosti, že Pražané byli neustálými planými poplachu tak unaveni, že nevyhledali kryty. Navzdory tomu, že je Praha udávána jako příležitostný cíl, američtí historikové tvrdí, že Praha byla bombardována omylem. Část svazu, který se za nepříznivého počasí již nad Nizozemím odchytil od stanoveného kurzu, ji údajně považoval za Drážďany. Pokud se srovná podobná situovanost řek a železničních tratí v Drážďanech a v Praze a připočte se fakt, že počasí nebylo ideální, není tato verze zcela nepravděpodobná.²²⁷⁶

Nyní se dostáváme k druhému známému náletu. Poslední letecký úder 8. americké letecké armády v Evropě směřoval na Plzeň dne 25. 4. 1945. Se svazem 307 letadel B 17 startovalo i 206 doprovodných Mustangů. Byl to poslední, ale zároveň nejničivější útok na západočeskou metropoli. Pravý motiv bombardování je dodnes (a asi i navždy bude) předmětem dohadů a spekulací. Skutečností je, že v době mezi 10:45 a 11:16 celkem 198 bombardérů téměř úplně zničilo prvořadý cíl, jímž byly Škodovy závody. Dalších 78 bombardérů zničilo letiště na Borech. Těžce byla zasažena i plzeňská obytná zástavba, kde dalších 335 domů lehlo popelem a 2 727 bylo poškozeno. Aby se zabránilo obětem českých civilistů, byl plánovaný těžký nálet oznámen v předstihu rozhlasovou stanicí BBC. I tak přišlo o život 67 lidí (ve Škodovce 6) a dalších 66 bylo zraněno. Ohlášení náletu pochopitelně využily i služby plzeňského flaku. Osádky bombardérů, které vysílání zachytily během letu, pochopitelně byly velmi nerady, že je nálet

---

²²⁷⁶ J. RAJLICH, Mustangy nad protektorátem, s. 91.

oznámen dopředu, jelikož se tím zvýšila pravděpodobnost jejich sestřelení. Z 276 útočících bombardérů inkasovalo zásahy celých 190 strojů. Deset z nich bylo ztraceno, z toho šest havarovalo v západních Čechách. Ztraceno bylo 42 amerických letců a osm se vrátilo do Anglie zraněných.²²⁷⁷ Vrchní velitelství přikázalo šetřit české životy i za cenu vlastních ztrát.²²⁷⁸ Nikdy předtím se za války nestalo, že by byl nějaký nálet oznámen dopředu.²²⁷⁹

Proč Američané na samém sklonku války bombardovali západočeskou metropoli? Takovou otázku řeší ne jeden pamětník, ale asi i „znalec válečných dějin“ čtoucí laciné historické „braky“ z ranku literatury faktu. O bombardování největší zbrojovky v Protektorátu Čechy a Morava tak kolují různé zkazky, polopravdy i lži. V Plzni se až do posledních dnů dubna 1945 vyráběly všechny typy děl a munice, tanky, obrněná vozidla a stíhače tanků. Ke konci války byla bezpochyby nejdůležitější továrnou vůbec (na území Říše toho už moc nezbyvalo) a bylo známo, že dodává výzbroj přímo frontovým jednotkám.²²⁸⁰ Zbrojní výroba v celém protektorátu běžela prakticky až do posledních dnů války.²²⁸¹

Po válce se objevily různé době poplatné a ideologicky zaměřené odpovědi se všemi možnými spekulacemi. Od nutnosti vyřadit konkurenta až po potřebu zlikvidovat zásoby přebytečných bomb. Teprve později byly uvolněny klíčové dokumenty, které na tuto záležitost vrhly trochu světla. Nejzásadnější z nich je již zmíněná žádost velitelství 1. americké armády o zničení továrny, která dodává zbraně rovnou na frontu. Tehdejší plánování vojenských operací rozhodně ovlivnil i rozšířený mýtus o existenci tzv. Alpské pevnosti, kam se měly přesunout silné svazky německé armádní skupiny „Střed“. Na jejich ústupové trase byla právě Plzeň s provozuschopným letištěm a Škodovkou.²²⁸²

Rozhodně je třeba odmítnout lži o tom, že Škodovka byla zničena z toho důvodu, aby byl oslaben poválečný československý průmysl. Zbrojovka vyrobila

---

²²⁷⁷ J. RAJLICH, Mustangy nad protektorátem, s. 125-126.

²²⁷⁸ Právo ze dne 23. 4. 2005, s. 16.

²²⁷⁹ Českobudějovické listy ze dne 16. 4. 2005, s. 3.

²²⁸⁰ Právo ze dne 23. 4. 2005, s. 16.

²²⁸¹ Českobudějovické listy ze dne 16. 4. 2005, s. 3.

²²⁸² Právo ze dne 23. 4. 2005, s. 16.

od ledna do dubna 1945 šest set protiletadlových děl ráže 88 mm²²⁸³ a vyráběla by i další kusy této skvělé zbraně.²²⁸⁴ Spojenci chtěli zastavit dodávky zbraní na frontu, které byly v boji použity proti nim.

Podívejme se ještě na další z kontroverzních příkladů bombardování, které již jmenoval Ladislav Nezkusil, jehož teze naprosto odpovídá poválečné reflexi těchto kauz pohledu komunistické historiografie. Asi nejznámějším a přímo odstrašujícím náletem je proslulý nálet na Drážďany ve dnech 13. a 14. února 1945. To byl vůbec největší letecký útok v Evropě za 2. světové války.²²⁸⁵

V noci ze 13. na 14. února 1945 provedlo 773 bombardérů typu Lancaster ve dvou vlnách nálet na město. Posádkám bylo vysvětleno, že cílem je plynárenský závod na výrobu jedovatého plynu, důležité muniční továrny a velitelství Gestapa v centru města. Na jiných základnách byly Drážďany líčeny jako důležitý železniční uzel, který měl rozhodující význam pro zásobování východní fronty. Na obranu Drážďan nevzlétla jediná noční stíhačka Luftwaffe. Na město spadly tisíce trhavých bomb, přitom stovky o váze 1 800 a 3 500 kilogramů, a téměř 650 000 zápalných bomb, celkem 2 659 tun dopadly na město a vyvolalo ohnivou smršť, podobné té, která o dva roky dříve zničila Hamburk.²²⁸⁶ Podle historika Eduarda Stehlíka z Vojenského historického ústavu je vysoce pravděpodobné, že při náletu zahynula asi stovka Čechů, kteří tehdy ve městě byli – ať již jako nuceně nasazení nebo vězni proslulé věznice Matylda.²²⁸⁷

Podle Janusze Piekalkiewicze nebyl nálet na Drážďany proveden pouze jako projev solidarity se Sověty, ale i jako demonstrace ničivé úderné síly. Podle jeho tvrzení není prokázáno, že bombardování se uskutečnilo na popud Sovětů, nýbrž je jisté, že k němu dal podnět Winston Churchill. Navíc škody na vojenském zařízení byly jen nepatrné.²²⁸⁸ Podle jiných historiků ale měli o bombardování

---

²²⁸³ Které se také mimochodem výborně osvědčily v bojích proti tankům.

²²⁸⁴ Českobudějovické listy ze dne 16. 4. 2005, s. 3.

²²⁸⁵ Mladá Fronta Dnes ze dne 17. 2. 2005, s. C/6.

²²⁸⁶ J. PIEKALKIEWICZ, *Letecká válka 1939 – 1945*, s. 401.

²²⁸⁷ Mladá Fronta Dnes ze dne 17. 2. 2005, s. C/6.

²²⁸⁸ J. PIEKALKIEWICZ, *Letecká válka 1939 – 1945*, s. 402.

požádat opravdu Sověti. Toto stanovisko hájí zejména Zbyněk Válka²²⁸⁹ a Jiří Rajlich.²²⁹⁰

V poledne 14. února shodilo na hořící Drážďany 311 letounů B 17 z 8. letecké armády (8. USAAF) 771 tun bomb. Bombardování doprovázel obrovský hloubkový útok letounů P 51 Mustang na hlavní silnice vedoucí z města a proudy uprchlíků. O den později se opět nad městem objevilo 210 „létajících pevností“ a shodilo 461 tun bomb. Počet mrtvých ve městě přeplněném uprchlíky ze Slezska se nedá zjistit, odhady se pohybují od 60 000 do 245 000. Podle Piekalkiewiczze nálety na Drážďany neurychlil postup vojsk ani nezkrátil válku.²²⁹¹

Bombardování Drážďan nebylo válečným zločinem. Neexistovala žádná vázaná pravidla pro vedení letecké války, čili něco jako Ženevská konvence, která upravovala zacházení se zajatci, takže se Spojenci nemohli dopustit zločinu v právním slova smyslu.²²⁹² Dle mého soudu však šlo o morální zločin, který nelze smýt frází o absenci legislativy. Obětím může být jedno, zda bomby, které je zabily, shodila letadla s bílou či rudou hvězdou, černým křížem nebo modro-bílo-červeným „pavím okem“...

Lidé na zemi často vidávali na obloze letecké souboje mezi německými a spojeneckými stíhačkami.²²⁹³ Tyto boje sledovali se zápallem zanícených

---

²²⁸⁹ Z. VÁLKA, *Tajné zbraně Třetí říše II.*, s. 127.

²²⁹⁰ *Mladá Fronta Dnes* ze dne 17. 2. 2005, s. C/6.

²²⁹¹ J. PIEKALKIEWICZ, *Letecká válka 1939 – 1945*, s. 402.

²²⁹² *Mladá Fronta Dnes* ze dne 17. 2. 2005, s. C/6.

²²⁹³ „*Asi uprostřed cesty, kde silnici lemují skály, proletěla náhle údolím tři letadla. Letěla těsně za sebou, až jsem měla dojem, že každou chvíli do sebe naletí. Jeden stroj se náhle prudce vznesl do výše a zmizel za skálou. Ostatní se pustily za ním. Nerozeznávala jsem, které letadlo je německé a které spojenecké. Vše se odehrávalo tuze rychle. Patrně to byli západní hloubkaři, kteří nyní často navštěvovali a ničili německé železniční spoje. Letadla se vrátila jako blesk a prolétla opět soutěskou Vltavy. Létala nahoru dolů, nahoru dolů, až se zdálo, že se dotýkají vodní hladiny. „Letka“ se vlnila jak pouťový drak. Teď všechny stroje po sobě navzájem střídaly. Okolní skály zmnohonásobovaly rachot, řev a střelbu. Na hladinu Vltavy mlaskavě dopadla sprška střel a malé vodní gejzíry určovaly místa dopadu. Střely se odrážely i od skal a silnice byla kropena jak deštěm májových krup. Seděla jsem bez dechu na liduprázdné silnici těsně přimknutá ke skále, nad hlavou kufr napěchovaný cigaretami a užasle jsem sledovala strašlivý souboj strojů a lidí na život a na smrt. Zřetelně jsem rozeznávala i postavy v letadlech. Někdo z nich zemře. Bylo to hrozné pomyslení. Nevím, kolikrát letadla opakovala smrtící kruh, než z jednoho vyšel plamen. Vzneslo se do výše a krouživě dopadlo na zalesněný kopec. Vyvalil se dým a ozvaly se ohlušující detonace, jak*

sportovních fanoušků, ale byl to boj na život a na smrt. Porobené národy v „rajchu“ pochopitelně fandili spojeneckým letcům.²²⁹⁴

Téměř všichni Němci se na spojenecké letce z pochopitelných důvodů dívali „skrz prsty“. Tomu se nemůže nikdo divit, vzhledem k tomu, jak krutému bombardování byli tito lidé vystaveni a většina z nich byla navíc silně indoktrinována zhoubnou nacistickou ideologií. Mnozí Němci v čele s nacisty ale usilovali letcům přímo o život, takže si sestřelený letec nad německým územím nemohl být vůbec jist životem.²²⁹⁵ Pro letce bylo výhodnější padnout do rukou vojáků Wehrmachtu či Luftwaffe (samozřejmě, že to neplatilo univerzálně), než rozlícených SS či místních zapálených nacistů nebo zfanatizovaných Hitlerjugend.²²⁹⁶

---

postupně vybuchovaly střelné náboje. Vše pak rázem utichlo. Ještě notnou chvíli jsem byla jako zmámená a ohlušená, než jsem našla odvahu k další cestě. V Davli odnášeli na nosítkách mladičkého německého pilota.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 73.

²²⁹⁴ „Nad lesíkem se vyhoupl řvoucí mezek. Tedy messerschmitt. Letí při zemi na plné pecky. Za ním stakato kulometů a vzápětí dvě americké stíhačky. Zlomek vteřiny. Mezek kličkuje. Světelné střely mu kříží cestu. Najednou z messerschmitta odlétá kus papíru. Nebo je to plech? Kouř a plamen. Dostal to. Hurá! Skáčeme radostí a máváme pronásledovatelům, kteří už stoupají vzhůru. Zřejmě nevidí, že se zpoza Shöcklu právě vykolébal Gigant. (Obří šestimotorový transportní letoun Messerschmitt 323 Gigant. – pozn. T. K.) Má víc štěstí než rozumu. Objevit se o půl minutky dříve, dostali by ho taky! Na protějším kopci, tři čtyři kilometry od nás se zablesklo. Konec mezka. Ted' teprve spatřím kousek od nás ty dva werkschutzáky. Leží na břiše, hlavu schovanou v dlaních. Strachy žerou hlinu. Když jdeme kolem nich, rozpačitě vstávají. Zdá se, že se stydí. Dělají, že nás nevidí ani neslyší. Jsou to taky lidi...“ D. TOMÁŠEK, Třináctý dopis, s. 60-61.

²²⁹⁵ „Jednou jsme pozorovali souboj stíhaček. V závěru se jedno letadlo řítilo k zemi a pilot vyskočil padákem. Letadlo spadlo od nás ve větší vzdálenosti, avšak pilot na padáku přistával asi 1 km daleko. Údajně u toho byla mládež z Hitlerjugend, kteří se ve svém fanatismu domnívali, že jde určitě o pilota cizí velmoci. Jeden z nich na pilota ve vzduchu vystřelil z pistole. Pilotem byl ale Němec!“ J. LAUDA, Osudy letců, in: C. MOTL (ed.), Byli jsme totálně nasazeni I, s. 9.

²²⁹⁶ „Kluci, co pracovali za městem u Rýna, vyprávěli, jak jednou odpoledne v březnu se objevila stíhačka britského letectva na obzoru. Ihned se stala terčem německých flaků a kulometů. Letadlo bylo zasaženo a pilotovi se podařilo vyskočit padákem. Ten se ale při přistání zachytil ve větvích stromu. V zápětí se kolem něho seběhli Němci a uniformovaní příslušníci Hitlerjugend. Strhli ho dolů, bili ho a kopali do něho. Vojáci, příslušníci wehrmachtu, se na to dívali, jak ho ti zfanatizovaní Němci a výrostci táhli v popruzích padáku po silnici. Vojáci ho také pobízeli pochvami bodáků a postrkovali, aby utíkal. Byl oblečen do letecké kombinézy a špatně se pohyboval. Pak ho zkrvaveného hodili do příkopu

Zfackování, pokopání, poplivání či verbální zneuctění se nakonec jeví jako „lepší cesta“ než ztráta holého života.²²⁹⁷

Ale i na „auslendry“ se místní obyvatelstvo kvůli bombardování někde dívalo skrz prsty.²²⁹⁸

Bomby

Ani po náletu nebylo na ulici bezpečno. Člověku hrozilo, že narazí na nevybuchlou nebo časovanou bombu.²²⁹⁹ Někteří lidé na to ale nedbali, protože u nich zvítězila přirozená zvědavost.²³⁰⁰

---

a čekali, až si pro něj ozbrojená patrola přijede. Pak tam přišel jeden německý výrostek, člen Hitlerjugend, stoupl mu jednou nohou na prsa, vytáhl pistoli a řval: „Der Hund muss krepieren!“ (Ten pes musí chcípnout!) Pak mu namířil pistoli na obličej a za jásootu Němců ho zastřelil. Většina Němců přitom řvala, jako by už vyhráli válku.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 110.

²²⁹⁷ „Čtyři němečtí vojáci, po zuby ozbrojení, vedou tři sestřelené americké letce. Jsou to vysocí, snědí, hezcí mladí chlapci. Jeden nese v náruči hromadu padáků, druhý vysílačku (Každý sestřelený letec se vždycky snažil zničit materiál, který by mohl nějak posloužit nepříteli! Spíší se jedná o omyl pamětnice. – pozn. T. K.), ten třetí kulhá. Jsou oblečeni do čokoládových uniforem, na krku pestrobarevné šátky, na kalhotách spoustu kapsiček. Přes ramena nesou přeložené deky s koženým lemováním. V ústech žvýkačka, netečné pohledy, nedbají na pokřikování Němců. Sbíhají se lidé. Když se na ně dostatečně vynadávali, nadávají jim, plivají na ně a kopají je šermujíce rukama. My provokativně odcházíme, pomoci jim nemůžeme a dívat se na jejich ponižování nebudeme.“ B. HEBERGEROVÁ, Osudy letců, in: C. MOTL (ed.), Byli jsme totálně nasazeni I, s. 9.

²²⁹⁸ „U naší továrny byl velký shluk lidí. Kryt dostal přímý zásah a byl zcela zasypán. Při té zprávě nám přeběhl mráz po zádech. Mohly jsme zde být i my. Němci prováděli záchranné práce a odnášeli vyproštěné mrtvolky. Také zraněných bylo mnoho. Nařikali v bezmocném zoufalství. V krytu bylo hodně matek s malými dětmi. Pohled na jejich roztrhaná tělíčka byl příšerný a hrůzně nelidský. Chtěly jsme pomáhat, ale musely jsme rychle odejít nebo by nás Němci z nenávisťi v tu chvíli snad na místě zabili. A jen proto, že my jsme zůstaly živý a zdravý.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 61. „Mimo to, že o nás šla fáma, že jsme zločinci, tak až na výjimky, kdy nás zejména po náletech někteří vojáci i lidé bili, protože v těch našich hadrech (Pamětník byl příslušníkem pracovního praporu. – pozn. T. K.) si nás pletli s ruskými zajatci, bylo chování lidí celkem korektní...“ Vzpomínka Josefa Křepelky, in: J. HAVLÍKOVÁ – L. VONDRYSKOVÁ (edd.), Místo určení: Sársko, s. 62.

²²⁹⁹ „ Já jsem po žádných procházkách po náletu netoužil. Žádnou jsem nechtěl. S každým náletem spadlo plno bomb, které byly načasované. Bouchla třeba hodinu po náletu, půl hodiny po náletu. Bouchaly rozdílně. Dělal to veliké škody. O to jsem nestál. Při tom přišlo

Češi nasazení u organizací, které se zabývaly likvidováním následků náletů, bývali školeni v zacházení se zápalnými bombami, které pak mohli likvidovat.²³⁰¹ Ale i ve školách v protektorátu bylo vysvětlováno, jak se chovají letecké bomby nebo i bojový plyn.²³⁰² (Ten ale nebyl za 2. světové války v Evropě nikdy použit při válečných operacích.)

---

nejvíc lidí o život.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Maňhou ze dne 26. 4. 2004, s. 14.

²³⁰⁰ „*Po každém náletu bylo na ulicích Berlína velmi živo. Když člověk odklidil trosky před vchodem do domu, mohl se vydat na noční procházku městem. Kolem dokola, do širokého kruhu bylo vidět moře plamenů. Bylo světlo jako ve dne. Davy lidí proudily ulicemi. Ti, kteří vyvázli bez pohromy, měli dobrou náladu. Nových 24 hodin života bylo před nimi.*“ A. ODVÁRKA, *Zakázaná kniha*, s. 9-10.

²³⁰¹ „*Určitý vážný dojem na nás udělá vysoký štíhlý poručík německé Schutzpolicie, pověřený vyučováním Luftschtutzu. Hned na první hodinu přinese v aktovce britskou zápalnou pumu a pokouší se ji zapálit tlúčením o kámen. Po chvíli se mu to podaří. Pak nám ukazuje její hašení pískem. Snad to má být ukázka toho, že se vlastně není čeho bát. Puma je ze železa a elektrotermitu a Němci jí říkají Strabbrandbombe. Údajně se dá z počátku před úplným rozhořením uchopit za železný spodní konec do ruky a třeba vyhodit oknem. Angličani prý přišli na to, že to tak Němci dělají a začali proto, aby jim ztížili situaci a vylepšili účinek bombardování, mezi tyto nevýbušné bomby přimíchávat na pohled úplně stejné, ale v dolní části opatřené výbušnou hlavicí. Spodní zatěžovací konec bomby se tak vlastně stal ručním granátem a ten vyhazovat rukama měli najednou Němci strach a vůbec se jim do toho nechtělo. Od těch dob se směly hasit jen mokřým pískem, bylo zakázáno k nim přistupovat volně. Přístup k bombám byl podle nových směrnic dovolen pouze s ochranným štítem. Stačily na to třeba jen vysazené dveře, které měly zachytit nápor střepin při event. výbuchu a zabránit ztrátám. Vyhodit bombu oknem se nám nikdy nepodařilo. Také jsme neměli možnost a příležitost hasit ji mokřým pískem ať již s krytem či bez něho. Tam, kam jsme později přišli, bychom museli mít tisíce rukou a být nesmrtelní a nezranitelní.*“ L. LANDIŠ – F. HORA, *Ohnivý koberec nad Hamburkem*, s. 25-26. „*Shazují se také zápalné prostředky, jsou to fosforové bomby (kanystry s napalmem) nebo tyčovité zápalné termitelektronové 2, 4, 6 kg těžké pumičky zvané píšťaly. Vojáci z Luftschtutzu nám pak převedli, jak se mají hasit a jak ne. Zapálili dvě na dvoře a ukazovali, jak si správně počínat s pískem a vodou. Musí se to nejdříve zasypat pískem a pak lehce kropit vodou. Když do toho stříkli proudem vody, tak to vybuchovalo a lítalo kolem. Bylo to velice zajímavé. Neřekli nám ale, jaké zvířstvo je fosfor, který se rozstříkne po výbuchu fosforového kanystru.*“ L. NEZKUSIL, *Z deníku nuceně nasazeného*, s. 66.

²³⁰² „*Při přírodopise měl Honza (profesor Jan Oswald – pozn. T. K.) přednášku o ochraně před leteckými útoky, hlavně o útocích plynových. Tvrdil pravý opak toho, co stojí v předpisech. Nehledat spásu v krytech, nýbrž ve volné přírodě, nehledět zachránit majetek, nýbrž holý život. Pumpy zápalné jsou tyčovité as 1 m dlouhé. Kapalná náplň se při dopadu rozstříkne do dálky několik desítek metrů a hoří zárem 2.500 – 3000°C, nedá se tudíž hasit vodou. Pumpy tříštivé jsou až 2000 kg těžké, nejmodernější (skákavé), se při dopadu odrazí odpérováním a*

Tyto zápalné bomby byly plněny i fosforem, který se nedal lehce uhasit a při kontaktu s pokožkou mohl napáchat mnoho škod.²³⁰³

Explozivní pumy byly svěřovány pyrotechnikům, kteří měli k ruce vězně.²³⁰⁴ Ti kromě toho také pomáhali s likvidací mrtvol.²³⁰⁵ I když i nasazenci

---

vybuchují ve výši asi 10 m. (O tomto typu bomby mi není bohužel známo vůbec nic, navíc nemám ani odpovídající pyrotechnické vzdělání, takže nemohu doplnit žádné podrobnosti. – pozn. T. K.) – Honza podotkl, jaká paseka je v Miláně, Turíně a Janově, kterážto města Angličani v poslední době silně navštěvují. - - Pumy světelné slouží k osvětlení krajiny. Jsou zavěšeny na padácích a osvětlí krajinu jako ve dne. Zápalné destičky zapalují lesy i úrodu na polích i usedlosti dřevěné či došky kryté. Pum plynových jsou hlavní čtyři druhy. Bílým křížem je označen plyn slzotvorný, který je celkem neškodný. Modrým křížem je označována puma chlorová n. fosgenová. Kyanovodíková je označena zeleným křížem a je snad nejhorší. Váří se při zemi v těžkých vlnách a způsobuje sražení krve a okamžitou smrt. Žlutým křížem je označován leptavý plyn yperit. První jej ve Světové válce použili Němci u Yperu (Ypres – pozn. T. K.), ale vítr zavanul zpět a Němcům byly jím zničeny 2 pluky – Němci žádali na počátku této války, aby Angličani nevedli válku plyny vůbec, což Angličani odmítli. Němci prohlásili, že by to nebylo humánní vedení války, kdyby zasáhli plyny, jako kdyby válka mohla mít něco společného s humanitou. - - Plynová válka je naštěstí hodně drahá a pumy se nedají dělat do zásoby, protože plyny rozleptají každý obal v krátké době“. Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 27. 11. 1942, (nestránkováno).

²³⁰³ „Při jednom náletu shodili na Kassel fosforové pumy (říkáme kanystry). Jsou to baňaté bomby asi 5-10 litrů. Každá má uvnitř nálož, která při dopadu vybuchne a fosfor se rozstříkne do okruhu asi 10 m. Fosfor je zelenomodrá rosolovitá hmota, která se po výbuchu rozstříkne a kousky se přilepí na různé předměty. Je to pěkné svinstvo. Jakmile se k tomu dostane vzduch, začne to hořet. Vodou se to uhasí, jen pokud je to mokré. Když to uschne, začne to hořet znovu. Musí se to seškrabat a důkladně odhrnout, jinak to začne znovu hořet. Jednomu kamarádovi se kousek přilepil na podrážku, aniž by o tom věděl. Na světlici mu pak začaly hořet boty. Vůbec nevěděl, kde k tomu fosforu přišel.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 159-160.

²³⁰⁴ „Byli někteří vězňové a byli tam nějakí studenti mezi nimi. Byli v komandě, že jako někde šli něco odklízet. Myslím, že to bylo i v Oranienburgu přímo ve městě nebo tam někde poblíž něco, že tam dělali. Ovšem (...) mezi nimi nebyli tzv. „bombensucher“, to znamená vězni, kteří ty nevybuchlé bomby, nějakým způsobem museli vykopat, vyhrabat, aby se daly ke zneškodnění.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ing. Rudolfem Šindelářem ze dne 10. 12. 2003, s. 10.

²³⁰⁵ „Jednou jsme se s Jardou jako dva známí zvědavci s dovolením esesácké ostrahy vězňů do jednoho takového sklepa protáhli úzkým průkopem proraženým vězni. Co jsme tam ve světle baterek viděli, na to nezapomenu do nejdělsí smrti. Na lavici kolem stěn sedící mrtvolky, padlé na bok, dopředu či na klín souseda. Křížem krážem přes sebe popadané mrtvolky na podlaze. Nikdy mi nevyimzí z paměti ani tramvajácká čepice na hlavě jedné z nich, ani mrtvolky dvou dětí, které i po smrti spočívaly v náruči svých mrtvých matek. Zápach, příšerný zápach, mnohem intenzivnější mezi čtyřmi stěnami sklepa než venku, kde se přeci jen trochu

z polovojských organizací se dostali k vyprošťování mrtvých, nebyla jejich situace nikdy tak hrozná jako nasazených „heflinků“.²³⁰⁶

Nasazenci občas sebrali zápalnou bombu, která na první pohled vypadala neškodně. Neodborná manipulace s ní mohla ale dopadnout velmi špatně.²³⁰⁷

I o bombách se v důsledku malé či špatné informovanosti roznášely různé zkazky a fámy. Asi nejznámější je ta o „vzdušných torpédech.“ Tato „vzdušná

---

rozptyloval a zřídil. Se zoufalým spěchem jsem oba dolovali z plechovek plynové masky a nasadili si je na obličej. Zdálo se mi, jako bych si ten mrtvolný puch zavřel do prostoru mezi maskou a obličejem a že mi maska není nic platná. Spěšně jsme se vypořádali ven, strhli masky z obličejů a intenzivně dýchali zamořený vzduch velkoměsta, který nám najednou připadal jako ozón ve srovnání s ovzduším těsného sklepa. V té chvíli jsme si uvědomili, že ubozí vězňové pracují v tom prostředí bez jakékoliv ochrany, že mrtvoly pouze nepozorují jako my, ale že s nimi hýbají, že je vynášejí těsným průkopem ven. Jaké ovzduší a jaký zápach dýchají oni, to je prostě nepředstavitelné. Situace těch mrtvých se nám v té chvíli zdála záviděníhodnou proti situaci těch živých. Zřejmě smrt není tím nejhorším, co může člověka potkat.“ L. LANDIŠ – F. HORA, *Ohnivý koberec nad Hamburkem*, s. 53.

²³⁰⁶ *„Je srpnové odpoledne. Jdeme s Jardou ze služby a přecházíme most přes Hochwasserbassin. Na břehu kanálu, který je hluboko pod úrovní mostu a ulice, je živo. Několik heflinků loví pod dozorem esesmanů z kanálu po hladině plující, nafouklé mrtvoly. Pomocí jakéhosi provizorního prámu, který pohání veslováním dvěma prkny, je vždy přitáhnou ku břehu a jiný vězeň je po žebříku vynáší nahoru na most. Tam je od něho přebírají další dva a nakládají na připravené nákladní auto se sklopenou postranicí. Nešťastníku, který s prámu podává do výše mrtvolu kamarádu, stojícímu na žebříku, stéká voda s mrtvého na hrud' a do obličej. Druhý nešťastník na žebříku si jí klade na rameno, ruce a hlava mrtvého se mu klátí na zádech. Přitom je celý promáčený. Příšerný zápach rozkladu se nese až k nám i když stojíme dost v povzdálí. Znovu si uvědomuji, oč jsou na tom lépe ti mrtví než ti živí a že opravdu smrt není tím nejhorším, co může člověka potkat. Po této a podobné práci spí vězňové pod širákem na holé dlažbě bez přikrývek, pouze přitulení jeden k druhému, aby se trochu zahřáli. Kluci mezi nimi našli i jednoho Čecha, advokáta z Ostravy.“* L. LANDIŠ – F. HORA, *Ohnivý koberec nad Hamburkem*, s. 54.

²³⁰⁷ *„V zahradách i na dvoře továrny plno bombiček a náloží nejrůznější konstrukce. Jednou kdosi nabral takovou malou bombičku omylem s uhlím na kolečko a dovezl to k velkým litinovým kamnům poblíže soustruhu, kde pracoval bohoslovec Pepík. Přiložil a liboval si, jak se ohřeje. No, ohřáli se pořádně. Sotvaže zavřel dvířka, nastala exploze. Kamna se rozletěla a střepiny železa svištěly klukům kolem uší. Naštěstí se nikomu nic nestalo, jen soustruhy byly demolované.“* A. ODVÁRKA, *Zakázaná kniha*, s. 35. *„Večer kluci vyprávěli, jaká byla sranda u nich na pracovišti. Vyklízeli nějaký dvůr, kde to nebylo moc zničené a majitel to chtěl opravit. V troskách našli nevybuchlou leteckou pumu, asi 60 cm dlouhou a 25 cm silnou. Vyvalili ji na dvůr a když šli na oběd, tak ji skulili na ohniček na to přihodili pár kousků dřeva. Než se vrátili, puma vybuchla. Do večera už prý nemohli nic dělat, protože nemohli najít lopaty a krumpáče, a vůbec je nenašli. Naštěstí se nikdo nedověděl, jak k výbuchu došlo.“* L. NEZKUSIL, *Z deníku nuceně nasazeného*, s. 47.

torpéda“ měla ničit vše pomocí velkých tlakových vln po výbuchu.²³⁰⁸ Podle všeho šlo o obyčejné bomby větší velikosti, jejichž tlaková vlna byla pochopitelně větší, než u normálních bomb. Protože tvarem připomínaly torpéda (která se používají k likvidaci lodí a mají doutníkový tvar), lidé jim tak začali říkat.²³⁰⁹

Někteří lidé považovali jistý druh bomb za „vzdušné miny“.²³¹⁰ Nejblíže pravdě bude asi tvrzení, že se jednalo o bomby, které vybuchovaly nad zemí.²³¹¹ Nejčastěji byly shazovány na padácích.²³¹² Ale podle jednoho sdělení byly tyto „vzdušné miny“ identické se „vzdušnými torpédy“.²³¹³

Po náletu mnohdy zůstaly v ulicích nevybuchlé bomby. Některé měly porouchané detonační zařízení, jiné měly opožděné časování. K jejich likvidaci

---

²³⁰⁸ „Tenkrát říkali, že jsou to vzdušná torpéda. Tři kluci zůstali ve fabrice v takových železných dveřích – jak jsou takové ty rezervní dveře. Tak tam zůstali nacpaní. Já jsem zůstal pod chodníkem. (...) Tam byly obrubníky a já jsem byl akorát za tím obrubníkem. Cítil jsem strašný závan. Jak mě to tohle... Tihle tři tam byli, byli nacpaní mezi to, a byli mrtví.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 13.

²³⁰⁹ „Jindy opět byli lidé nalezeni ve sklepě po náletu téměř neporušení. Některí seděli, jiní leželi. Nebylo na nich vidět žádné větší zranění a přece byli mrtvi. Tlak vzduchu z bomb jim roztrhal plíce. V Berlíně padaly totiž obzvláště velké bomby, kterým lid říkal vzdušná torpéda. Měly prý tenké stěny, netvořily při dopadu příliš velký trychtýř, ale měly obrovskou trhavicí silou do stran. Nárazy vzduchu pak lidem v okolí, kteří nebyli dobře chráněni, roztrhaly plíce. Proto se nedoporučovalo při náletu příliš mluvit a bavít se.“ A. ODVÁRKA, *Zakázaná kniha*, s. 8-9.

²³¹⁰ „V debatách zaujímal stále více místa úvahy, zde by nebylo lepší utéci před bombardováním někam do polí, narůstaly však také obavy z účinku tzv. „Lufmin“ a následných tlakových vln, které ničily vše živé.“ C. MOTL (ed.), *Byli jsme totálně nasazeni I*, s. 30.

²³¹¹ „Byly tenkostěnné, avšak s obrovskou náloží uvnitř. Vybuchovaly v jistých výškách těsně nad zemí a tlakovou vlnou ničily vše, co jim stálo v cestě. Po nich nikdy nezůstával kámen na kameni.“ Vzpomínka Gerharda B., in: F. EMMERT (ed.), *Češi ve Wehrmachtu*, s. 131.

²³¹² „Zvláštností vzdušných min, které bývají brzděny padákem, je, že po výbuchu zůstane třeba přilehlá stěna stát, zatímco odvrácená se zřítí. Po náletu našli mrtvého člověka tři bloky od místa výbuchu. Prohlíželi si ho, a neshledali žádné viditelné zranění. Teprve pitva prokázala, že měl roztržené plíce.“ L. JOHANIS, *Šestý útvar*, s. 32.

²³¹³ „Dověděli jsme se také, že židovští plutokraté shazují na německá nechráněná města nejen tříštivé pumy, ale také miny spuštěné na padáku, které vybuchují na zemi a nad zemí a ničí velký prostor kolem epicentra výbuchu. V této souvislosti se hovořilo o „vzdušných torpédech“, která dělají hroznou paseku v hustě obydlených čtvrtích. Asi šlo o jedno a totéž, protože později jsem už o podobném nic neslyšel. Říkalo se, že na padáku bývá přivázáno několik bomb za sebou, aby spadly do jednoho místa, čímž se docílí proražení betonových krytů nebo opevnění.“ L. NEZKUSIL, *Z deníku nuceně nasazeného*, s. 66.

byla vysílána komanda vězňů pod dohledem SS.²³¹⁴ Taky docházelo k případům, že bomba explodovala a všechny vězně zabila, tj. spíše rozmetala kousíčky jejich těl po okolí.²³¹⁵

---

²³¹⁴ „Když byla neděle, vzali jsme chleba a brambory a šli jsme na Pöstlingberg. To je jako máte tady Dobrou Vodu, ale vyšší. Myslím, že by se našla fotka. Kopec nad Lincem. Jednou jsme tam přečkali nálet. Bylo zajímavé pozorovat, jak ty postavičky pobíhají, běží přes most a najednou mizí. Do toho řve siréna a pak je ticho. Do toho pojíždějí auta. Pak: „Vrrrrrr.“ A potom to dunělo. A pak to začnou sypat. To jsou košťata! Jednou bombardovali, Němci si mysleli, že jsou slepé, tak k nim šli. Ale ony byly časované. Jenže, to by nebyli Němci. Mauthausen byl od Lince třicet kilometrů po Dunaji. Ještě tu noc tam z Mauthausenu přivezli vězně na odklizení. Bylo jich asi dvě stě. Přitáhl je parník na lodích, které jinak normálně vozily kámen a písek. Pak je rozdělili. Dokonce se říkalo, že když vykopali asi deset bomb a pyrotechnik je zneškodnil, tak byli propuštěni. Ale to nevím přesně. Heftlinci a zajatci vykopávali bomby. Bylo to buď na pero anebo na principu měděných destiček a kyseliny. To jsem se ale dozvěděl až potom. Psal jsem si to do bloku. Jedna vybuchla dokonce až jednadvacátý den. Nějakou dobu to trvá než ta kyselina prožere destičku. Různá časovadla. A to narušovalo morálku. Při pouhém podezření, že je to časovaná, se hnedka prostor vyklízí.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 13.

²³¹⁵ „Po zdlouhavé, opatrné a namáhavé práci ležela konečně bomba na karosérii, podložena do podlahy přibitými klíny, aby se nekutálela při jízdě do stran. Zavřeli postranice, zahnali vězně na karosérii vedle bomby. Ti se automaticky naučeně rozsadili kolem a do bomby se zapřeli nohama, aby upevnili její stabilitu. Do obou zadních rohů karosérie si sedli esesáci, pyrotechnik se vyšplhal do šoférské budky na sedadlo vedle řidiče. Luftschutzáci šli zvolna před autem, které mělo jet krokem, aby mu uvolňovali cestu a odháněli lidi do bezpečné vzdálenosti. Náhle čilý šofér vyplivl zbytek nedokouřené cigarety do jámy po bombě, což vězňově sledovali přes postranice lítostivým pohledem – ještě se to dalo kouřit – vytáhl ruce z kapes, vyhoupl se do budky za volant, zabouchl dvířka a zmáčkl startér. Motor nechtěl naskočit, mačkal tedy chvíli, než se mu to konečně podařilo. Protůroval motor naprázdno, zmáčkl spojku, zařadil jedničku. Zvolna spojku pouštěl, dost nešikovně, vůz sebou škul a několikrát poskočil. Konečně auto plynule zabralo, zachvělo se... a... BUM!!! Obrovská detonace zazněla do širokého okolí. Do vzduchu vylétl gejzír střepin, třísek, cárů uniforem a trestaneckých oděvů, lidského masa a kostí. Z bezmezného směsi a tříště lidského masa, hadrů, trosek auta a okolního zdiva, která pak spadla jako krupobití na zem, by se už nikdy nikomu nepodařilo něco kloudného složit. Práci bude mít i Pán Bůh před posledním soudem, pokud bude chtít tyto lidi znovu oživit. Co se nepodařilo třem hrubým pádům z výšky, podařilo se jemnému chvění motoru, které pravděpodobně srovnalo zaseklá ozubená kolečka hodinového strojku do správné polohy. Potvrdilo to skutečnost, že hodiny a hodinky potřebují jemné zacházení k tomu, aby fungovaly a splnily uloženou povinnost, žádnou hrubou silou a rány kladivem nebo pády s výšky. „Blindgänger tak byl zneškodněn na místě a strážce mohly být odvolány. Naštěstí se jim nic nestalo. Esesáků – pochopitelně – škoda nebyla, ale všem nám bylo líto ubohých vězňů,“ ukončil vyprávění kamarád od první rotý.“ L. LANDIŠ – F. HORA, Ohnivý koberec nad Hamburkem, s. 70-71.

Kryty

Kde se naskytla možnost, bylo vhodné utíkat co nejdál od místa náletu do blízkých lesů. V polích byl člověk příliš nechráněný.²³¹⁶ Dělo se tak i proto, že někteří nuceně nasazení zpočátku krytům nedůvěřovali.²³¹⁷ Ale poté, co už nasazenci získali zkušenosti, dokázali poměrně dobře rozlišit, který je kvalitní a který ne.²³¹⁸

Lehké kryty nedokázaly ochránit před bombardováním a jejich zásahy dopadly vždy katastrofálně – staly se hromadnými masovými hroby.²³¹⁹ Nebyly to totiž kryty v pravém smyslu, jednalo se spíš o jakési mělké kryty v zemi proti střepinám z vybuchujících bomb.²³²⁰ Příímý zásah takového nouzového přístřešku tříštivou bombou skončilo vždycky katastrofou.²³²¹ O něco lepší ochranu

---

²³¹⁶ „Do krytů bych to nedoporučovala nikdy. Spíš do lesů. V polích je člověk jako na talíři. Spíš když byl les, ale to bylo málokde. My jsme měly okolo jen pole. Do malého krytu to nemělo cenu. Tam padla bomba... Byla jsem v krytu v Čakovicích, kde jsem se strašně bála. Bylo to slyšet tak, jako když to máte všechno nad hlavou. Strašný rachot a čekáte, že vám to spadne na hlavu. Nedoporučovalo se chodit do krytu, pokud nebyl nějak moc pevný.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 13.

²³¹⁷ „Viděli jsme, jak přes nás létají ty svazy. V tom našem padesáti kilometrovém okruhu, kde byly nálety, to bylo akutní. Na Hannover, Braunschweig, Brémy. Když byl nálet v tomto okruhu, tak byl vyhlášen akutní poplach. Všeho se nechalo a běželo se do lesa. Hned první den před zaměstnáním byl poplach, tak jsme utekli do lesa. Ještě jsme nevěděli, jak to tam chodí, tak jsme prchali s celým davem. Začaly padat bomby i do lesa a asi sto metrů přede mnou padla poslední. Zkoprněl jsem jako pařez. Za chvíli bylo po všem. Pak jsem uviděl, jak nesou rozmláceného chlapíka na nosítkách, který to koupil natvrdo. Tomu jsme přestali věřit.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 7.

²³¹⁸ „V některých krytech se dalo cítit bezpečně. Už jsme to měli očištnuté, které jsou pro nás bezpečné a které ne. (...) Když jsme tam byli víckrát, člověk to obkoulal. Dívali jsme se, jak jsou silné stěny. Ale ty, které byly vydřevněné, byly špatné.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Mařhou ze dne 26. 4. 2004, s. 13.

²³¹⁹ „Američané se strefili přímo do krytu, kde byla spousta lidí. No hrozná. Hrozná to bylo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Nováčkovou (rozenou Šimonovou) ze dne 20. 4. 2004, s. 4.

²³²⁰ „Na tom jednom lágru byly takové udělané chodby a přes to byla taková stropní deska. Jako se tady u nás dávaly hurdisky, jestli jste slyšel, takové stropní panely. To bylo nad námi nad tou chodbou. Kdyby na to padla bomba, tak by to nebylo nic platné. To bylo jen tak proti střepinám. Bylo to silné asi 7 cm. A byly to takové dutinky.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 11-12.

²³²¹ „Na lágru nebylo nic, vše bylo dřevěné. Asi po dvou letech tam udělali ty tzv. splittergraben – to byly takové díry v zemi proti střepinám. Vykopaná jáma, kam se pouze daly nějaké

představovaly zpevněné sklepní prostory v obytných domech. Ale samozřejmě i zde při přímém zásahu hrozila smrt nebo zavalení.²³²² Ani kryty pod továrními halami nebyly příliš vhodným řešením.²³²³ V případě zavalení nezbyvalo lidem pod zemí nebo ve sklepech nic jiného, než se zkusit prokopat do jiného objektu.

---

betonové překlady. Bylo to zaházené pískem. Ale málokdo tam šel. Říkali: „Tam zahyneme.“ Později jsem se dozvěděl, že tam dopadla zápalná bomba. Uhořelo tam asi 40 lidí. Než stačili utéct z těch postranních chodeb, které šly cik cak, bylo pozdě. Než stihli utéct, uhořeli uvnitř.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 11. *„V roce 1944 byly vyprojektovány tzv. Splittergraben, čili polní kryty proti střepinám. Byly vykopány v parcích nebo na lukách. Měli armovanou desku tlustou asi dvacet centimetrů. (...) Protistřepinové kryty se stávaly masovými hroby. Viděl jsem mnoho mrtvých. Viděl jsem na louce narovnaných 400 Italů.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 6. *„V noci jsme běhali do písečných dun za lágr, kterým jsme říkali malá poušť. Ti co tam byli před námi, už tam měli vykopané takové zemljanky. Tam jsme se schovávali v zemljankách. Párkrát to tam padlo a dokonce to tam nějaké kluky zasypalo.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 7. *„Kryt, ve kterém měli být, byl plným zásahem bomby rozmetán i s Italy a mezi změtí masa, krve a cárů bylo strašné rozeznávat kusy lidských těl, rozhozených bezmocně kolem. Další jámy, široké, kulaté krátery s ohrnutými okraji směřovaly přes lágr směrem k továrně, která však stála neporušená až na skla v oknech.“* J. ATANASOVÁ, Přesně podle letového řádu, in: C. MOTL (ed.), Byli jsme totálně nasazeni I, s. 20.

²³²² *„V tom baráku, kde jsme byli později, tam zpevnili sklepy v tom domě. Trošku zpevnili stropy a dali tam uzávěry – takové pancéřové dveře. Pod barákem. Ale mezi domy, to byla řadová zástavba, měli povinnost prokopat se z jednoho domu do druhého. Tak jsme tam měli chodby, které byly propojené s těmi vedlejšími domy. Mohlo se projít z jednoho domu do druhého. Ale moc pevné to nebylo, aby to vydrželo zásah bombou. Když to jednou proletí domem, tak to dopadne až ve sklepech. Nám se to nestalo. Ale všechny okolní domy byly vypálené. Asi tam šetřili stavebním materiálem. Ve vnitřku Berlína. Pouze hlavní zdi byly zděné, ostatní byly dřevěné. To když jednou chytlo, propálilo se to tím vnitřním žárem dál a hořel jeden dům od druhého. Žádné zvláštní kryty jsme neměli, jenom ten sklep.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 11-12. *„Dělala se konstrukce a adaptace krytů. Zesilovaly se sklepy.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 6.

²³²³ *„Pořádné železobetonové kryty byly určeny jen pro „soukmenovce“. Ausländeri do nich nesměli. Při jednom náletu se však ukázalo, že ani poměrně dobře vybavený kryt pod jednou z továrních hal nebyl šťastným řešením. Když jedna z bomb poškodila v blízkosti krytu energetické rozvody a potrubí odpadních vod a horké znečištěné vody začaly téct do krytu, utekl, kdo mohl. Zde našlo mnoho lidí smrt. Ti kteří utekli, pak viděli, jak z krytu tahají mrtvolu. Hruza pohledět.“* C. MOTL (ed.), Byli jsme totálně nasazeni I, s. 36.

Bez odpovídajícího vybavení byla však tato práce extrémně náročná.²³²⁴ Lidé, kteří byli na možnost zavalení připraveni, si brali do sklepů krumpáče a lopaty.²³²⁵

Nejllepšími kryty byly velké nadzemní železobetonové objekty, které měly několik poschodí.²³²⁶ Do nich se cizinci ovšem dostali jen málokdy, protože byly vyhrazeny pouze místním Němcům.²³²⁷ Pokud se do nich nasazenci přece jen

---

²³²⁴ „*Krumpáče a lopaty nahradily naše helmy a my se změnili v krtky, kteří se postupně zakusovali do písku. Jak se tunel prodlužovat, museli v něm pracovat dva, aby zajistili posun vyhrabané zeminy až do větrací jámy a pak až do prostoru krytu. Odpočinkové intervaly se zvětšovaly a my stále nenacházeli následovníky. Při jedné z takových přestávek, kdy již museli pracovat v tunelu tři, aby vyhrnuli hlínu až z konce chodby, vnikl do tunelu mladý německý pár a než jsme se vzpamatovali, zjistili jsme, že do krytu proniká nedýchatelný dým a za ním potok lávy. Neváhali jsme a rychle se vsoukali za Němci do chodby v tunelu.*“ Z. MEDŘICKÝ, Drama v tunelu, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazeni IV, s. 24-25.

²³²⁵ „*Letadla opět hučela, přicházela někdy až v deseti vlnách, až tisíc letadel útočilo při náletu na Berlín. Znovu padaly bomby, zem se chvěla, zdi se třásly. Najednou vletěly nějaké cihly přímo ke mně do sklepa. „Už je to tady“, řekl jsem si. Ale nebylo to ono. Ve zdi zela díra a v ní náš soused s krumpáčem. „Dobrý večer“, pozdravil vyděšeně a neuvědomil si ani, že večer není zdaleka dobrý. „Hoří mně dům nad hlavou! Prokopejme se rychle do dalšího sklepa, my nemůžeme dveřmi ven a u vás to asi nebude lepší.“ Uchopil jsem krumpáč. V každém sklepe totiž musel být připraven krumpáč, lopata a zásoba písku. Někde byly stěny probourány a jen slabě znovu zazděny, aby bylo možno ve chvílích nebezpečí proniknout do sousedních krytů.“ Tloukl jsem krumpáčem do zdi, až jsem se zpotil. Ale zeď nepovolila. Povolil však nálet. Najednou nastalo ticho a za chvíli se ozvaly sirény, oznamující konec poplachu.*“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 9.

²³²⁶ „*My jsme těm krytům nevěřili. Byli tam starší kluci, kteří tam byli už rok nebo dva. Pak jsme se naučili do těch krytů chodit. Občas byly přímé zásahy do toho krytu, ale náhodou to vydržel. Byl to kolos. Byla to betonová budova dlouhá sto metrů. Taková škatule. Pod tím bylo písečné podloží, tak se to vždycky zahoupalo. Z větráků se linuly příšerné zvuky, všelijak to hvízdalo. Nebylo to příjemné.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 7. „*Ty veliké, já si teď vymyslím, byly třeba desetiposchod'ové. Až nahoru. A nahoře měl tzv. Sprindecke. (...) To byla železobetonová budova. A tam nahoře, aby to nemohlo nadělat větší škody, tak tam byla třeba tři čtyřmetrová Springbettel. Pukla a rozbila, ale nepoškodila.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Maňhou ze dne 26. 4. 2004, s. 13-14.

²³²⁷ „*Ve městě velké kryty byly, ovšem to bylo jen pro domácí obyvatelstvo. Matky s dětmi. Ty měly ohromné bunkry. Některé byly nadzemní. Byly velké asi jako čtyřposchod'ový dům. Taková ohromná krychle, kde byly tlusté železobetonové stěny. Na čtyřech rozích toho baráku byly flaky. Protiletadlové kanóny. Když se začal blížit nálet, slyšeli jsme „bum, bum“.* Když to byl malý flak, bylo jen takové: „Tatatatata.“ *Ale když potom začaly ty kanóny větší ráže, tak to bylo: „Bum, bum, bum.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 12.

dostali, bývala jim vyhrazena ta nejexponovanější místa.²³²⁸ V řidších případech byli nasazeni do krytů vyloženě honěni.²³²⁹ Ve většině případů byl „auslendrům“ ale buď vstup do krytu odepřen, nebo z něj byli dokonce vyhnáni.²³³⁰ Paradoxním případem byla situace, když český nasazenec nebyl německým příslušníkem Luftschutzu vpuštěn do sklepního krytu, který o chvíli později dostal zásah, a tím mu vlastně zachránil život.²³³¹

---

²³²⁸ „Pak jsme se naučili chodit do krytu. Byly tam nadzemní kryty, které měly třeba čtyři patra. My jako cizinci jsme museli do toho posledního, nahoru.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 7.

²³²⁹ „Naopak by se s vámi vztekali nebo nevím co, kdybyste byl neuposlechl.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Matřou ze dne 26. 4. 2004, s. 13.

²³³⁰ „I dnes je takový den. Prožíváme silný nálet. Stěny krytu jsou v pohybu. Žaludek je jako na vodě. Strach roste. Mnozí z naší české skupiny se držíme za ruce a dodáváme si vzájemně odvahu. Pak nastal chvíli klid, během kterého se otevřely dveře krytu, kterými vstupuje německý důstojník, za kterým jde do krytu dlouhý průvod Němců. Zvýšeným hlasem nám oznamuje, „Ausländer raus“ (Cizinci ven) a uvolnit místo pro Němce. Nálet trvá. My (cizinci) „Ausländer“ kteří pracujeme pro Německo na nejohroženějších místech, pocítujeme znovu na vlastní kůži, že jsme příslušníky méněcenných ras.“ C. MOTL (ed.), Byli jsme totálně nasazeni I, s. 40. „Kryt byl poloprázdný, usedl jsem na lavičku. Za mnou přiběhla ještě skupina cizinců, převážně Poláků a Belgičanů. Sedli si v řadě vedle mne. Nakonec za nejprudšího náletu přiběhlo několik Němců. Vrazili do krytu celý udýchání a zůstali stát v prostoru mezi lavičkami. Venku bylo slyšet dunění bomb a rachot kamení a hlíny, vylétující z míst zásahů. Vtom si jeden z Němců povšiml, že návštěvníci krytu nemluví německy. „Jaký to pořádek“, začal. „Jsou tu sami cizinci a my se musíme tísnit. A nikdo se tu nestará o pořádek.“ Začal obcházet lavičky a všechny si prohlížel zblízka. Podle bídného oblečení poznal, že je zde skutečně hodně cizinců. „Alles Ausland! Alles Ausland! volal rozvzteklý, popadl nejbližšího za límec a vyhodil jej z krytu. Pak vyhnal i ostatní. S nadávkami je přinutil vyběhnout ven. Viděl jsem otevřenými dveřmi záblesky detonací a slyšel nárazy střepin a kamení o stromy. Vyhnání zalehli hned na zem, aby se alespoň trochu uchránili. V krytu se ozvalo mručení nesouhlasu, ale nikdo nic nepodnikl. Tak se tedy jednalo v Berlíně s cizinci. Bohudík tak jednala jen část obyvatelstva.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 11.

²³³¹ „Třetí den večer na Alexander Platzu mě zaskočil nálet. Dobelhal jsem se k nejbližšímu domu a chtěl vstoupit. Luftschutz, zavalitý padesátník, si prohlédl v blikavém světle baterky moji železničářskou uniformu a vytlačil mě ven: „Für auslendr eintritt verboten“. Tak nazdar, povídám a vklouzl jsem do sousedního činžáku, kde uniforma českého železničáře nevadila. Krátce poté se s námi podlaha ve sklepě prudce zhoupla a na hlavy se sesypala omítka. Po náletu jsme zjistili, že přední část našeho domu byla zasypána zdivem sousedního domu, který dostal přímý zásah. Pro nás to nebylo tak zlé a za dvě hodiny jsme byli venku. Z činžáku, do kterého jsem původně šel, se nezachránil nikdo, ani ten sverpý Luftschutz, kterému vděčím za život, protože neměl rád auslendry.“ Vzpomínka Z. V. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 21/00, s. 8.

Když už se „auslendři“ dostali do krytu, nebyli rozhodně mnohdy ponecháni, aby seděli s rukama založenýma v klíně. Ti, kteří měli to štěstí a dostali se dovnitř, museli pak třeba pomáhat udržovat v chodu ventilační zařízení.²³³²

Pokud leželo bombardované město v kopcovité nebo hornaté krajině, byly kryty situovány třeba do štol v okolních kopcích. Ale někteří nasazenci do nich odmítali chodit a místo toho šli raději na vzdálenější místa.²³³³ Lidé, kteří neměli problémy s atmosférou v krytu během náletu, do štol v kopcích nebo skal klidně chodili.²³³⁴

Někteří nasazenci se krytům vyhýbali kvůli depresivní atmosféře, která v nich panovala – ženy sténaly, malé děti plakaly a naříkaly.²³³⁵ V krytu se většinou

---

²³³² „Abychom se neudusili, byly uvedeny do chodu ventilátory na ruční pohon. Naše rota je začala uvádět do pohybu jako první. Vyvolávali nás jako při žoldu a každý jsme musel točit čtvrt hodiny klikou. Byl to náš první křest ohněm.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 87.

²³³³ „Nás tam zahnali jednou do krytu. A jak říkám, (...) oni to tam bombardovali někde okolo. A ony ty děti a ty ženské, ty tam ječely, a tak naříkaly. To nás tam zahnal s revolverem v ruce. Do krytu. My šli na ten vršek, on to tam asi vyčíhl, tak nás zahnal s revolverem do krytu. Tak podruhé jsme tam nechodili na ten vršek, ale hodně daleko jsme šli, aby nás nehnal do krytu. On to byl dost bezpečnostní kryt, bylo to betonové a v kopci. A takhle v úpatí vedlo to do toho kopce, že tam bylo plno, no.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 10.

²³³⁴ „Linec má v okolí pískovcové pohoří, které je vysoké asi 350 metrů. Tam byly kdysi nějaké štoly, které během války prohlubovali a prodlužovali. Pracovalo tam hodně ruských zajatců. Kluci jim tam nosili chleba, když to bylo možné. Bylo to vzdáleno asi deset minut z místa bydliště. Jednou nás to chytlo. Angličané ve čtyři ráno. V listopadu, mrholí, ve čtyři ráno. Naproti byla budova, které nevydržely čtyři stropy. A 26. listopadu tam bylo zasaženo to obchodní centrum. Ta křídla dostala dvě trefy. Když to bylo možné, chodili jsme do štol.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 12. „Protože nebezpečí bylo cítit ve vzduchu, běhaly jsme teď většinou do prostorných krytů v mödlinských skalách. Byly to velké široké chodby s elektrickým osvětlením, větráním a ošetřovnou. Příchod byl dokonale organizován, každý měl své místo, kde se klidně, bez přílišného mluvení sedělo na zemi, nesmělo se plýtvat kyslíkem.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 51.

²³³⁵ „A tam byl ohromný bunkr postavený. Ten měl tři vchody a čtvrtý byl výtah nahoru. A tam jsem byl akorát jednou a víckrát jsem tam nešel, protože když jsem viděl a slyšel ty děti a ty ženské, když to začalo, tak jsem říkal: „Víckrát mě tam nikdo nedostane.“ To bylo i v Německu, když jsme byli v Drážďanech. Tam jsme se schovávali radši v polích.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 7. „Ve sklepě všechno naříkalo a plakalo strachem, byly tam většinou ženy s dětmi. Když padaly bomby již

nedalo dělat nic jiného než pouze trpně čekat, až nálet skončí.²³³⁶ Někteří lidé se modlili, jiní se pokoušeli o černý humor, další vzpomínali na své milované.²³³⁷

V samotném závěru války vznikaly u krytů tlačenice, když jedno nebezpečí pominulo, ale vzápětí na to začal nový nálet.²³³⁸

Napospas leteckému nebezpečí byli ponecháváni vězni. O jejich bezpečí a život se během náletů vůbec nikdo nestaral.²³³⁹ Dozorci ve věznicích nechtěli riskovat, že by jim nějaký vězeň uprchl, proto i při náletech zůstávali zavření ve svých celách. Někteří se tedy alespoň instinktivně pokoušeli chránit tím, že zalezli pod dřevěnou pryčnu. Jiná praktičtější ochrana neexistovala.²³⁴⁰

8. Vztahy mezi národy a skupinami nasazenců a jejich reflexe Čechy

„Adolf s Hermannem se sázeli, kdo je oblíbenější. Šli tedy do města mezi lid. Prvnímu, kterého potkali, povídá Hitler: „Dej mi přes hubu!“ „Ne, to nemohu

---

blízko, pokrtil jsem tam jedno děťátko, nevěděli jsme, zda nálet přežijeme.“ A. ODVÁRKA, *Zakázaná kniha*, s. 18.

²³³⁶ *„Rozbité sklo se sypalo, zdi se třásly, omítka ve sklepě padala a bylo tam tolik vápenného prachu, že ztemněla i žárovka, kterou jsem si svítil a kolem se rozprostřelo šero. Lehl jsem si na břicho a ke schodům. Jaký to pocit bezmocnosti! Voják se v boji může uhýbat nebezpečenství a útokům, může se i bránit a sám útočit. Ale člověk ve sklepě bombardovaného města může jen napjatě čekat. Kolik lidí bylo již zasypano a udušeno ve sklepích domů!“* A. ODVÁRKA, *Zakázaná kniha*, s. 8.

²³³⁷ *„Květá Vodeseďálek hledal záchod a Vojta Svobodů poznamenal, že už mu asi nepomůže, i kdyby ho našel. Začali jsme na jeho účet dělat poznámky. Vytrhlo nás to trochu z té úzkosti a pokračovali jsme ve vtipkování. Rozhlédl jsem se kolem, jak se kdo tváří. Všiml jsem si, že někteří kluci se modlili, jiní drželi v ruce talisman nebo svatý obrázek, někteří měli v ruce fotku své ženy, dětí nebo děvčete. Vzpomněl jsem si, že mi dědeček dal „zázračnou modlitbičku“, která mě měla ochránit, ale neměl jsem ji s sebou.“* L. NEZKUSIL, *Z deníku nuceně nasazeného*, s. 88.

²³³⁸ *„Byl dráták, který Němci používali jako hlásky. Američané létali ve svazu, který se potom rozdělil na několik menších. Začátek náletu oznamoval přerušovaný tón sirény, konec ohlašoval táhlý tón. V závěru války, na jaře 1945 už pokryli všechno. Nestáčili to kontrolovat. Hlásili konec náletu, dvacet tisíc lidí se tlačilo ze stol, ale mezitím už nalétával další svaz. Lidé se tlačili přes sebe dovnitř i ven. Bylo hodně ztrát.“* Archiv autora, *Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004*, s. 12.

²³³⁹ *„Byla zavřená v horním patře i při náletu. Vůbec ji nepustili do krytu.“* Archiv autora, *Záznam rozhovoru s Marií Nováčkovou (rozenou Šimonovou) ze dne 20. 4. 2004*, s. 3.

²³⁴⁰ O. ZÁCHA, *Vídeňská cela*, s. 127.

Vůdče. „No, jen se neboj!“ „Ne, nemohu Vůdče!“ „A pročpak?“ „Protože jsem Němec.“ Propustili ho a šli dál. Tu zase zastavil jednoho Göring: „Haló, soukmenovče, dej mi přes hubu!“ „Ne, to nemohu udělat. Za žádnou cenu ne!“ „A proč?“ „Protože jsem národní socialista.“ Propustili ho a šli dál. „Ty Hermanne, tamhle toho se zeptáme,“ ukazoval Hitler na jednoho zavalitého dělníka. Zastavili ho. „Dej mi přes hubu,“ poručil mu Hitler. Dělník se na něj podíval a pak mu vytrhl bezvadnou facku. „Aha,“ povídá Hermann, „a co mně, mně bys dal taky facku?“ ptá se ho Göring. „No proč ne?“ usmál se dělník a vlepil mu ještě mastnější. Pak se na něj obořili. „Víš, kdo jsme?“ „Vím“, ušklíbl se dělník. „A to se nestydíš? To seš nacionální socialista, to seš Němec?“ „Kdo říká, že sem Němec? Já sem Pepík Dolejš z Vršovic, a sem tady na práci.“²³⁴¹

V této kapitole jsem se rozhodl zachytit obraz jiných národů a skupin nuceně nasazených z pohledu českých lidí. Především, že některé podkapitoly mohou působit nevyváženě či neúplně, ale není to mou ledabylostí, nýbrž tím, že spousta údajů a zajímavých informací není prostě k dispozici v žádném zdroji, ze kterého jsem při zpracování tohoto tématu vycházel. Sedm podkapitol se týká problematiky civilistů, ostatní dvě se soustředí na „lidi za ostnatým drátem“²³⁴² – tedy na vězně (především koncentračních táborů) a válečné zajatce.

První podkapitola se týká vztahů mezi Čechy a pohledu na určité specifické problémy v rámci této kategorie, protože soudím, že jsem až dosud zdaleka nevyřkl vše o této kategorii.

Následující dvě podkapitoly analyzují německy mluvící obyvatelstvo, jejich vztah k Čechům, pohled na ně a především se soustředí na ambivalenci vztahů Čech – Němec, nedobrovolný dělník – „rasově vyšší jedinec“, Čech – Rakušan, Němec – Rakušan. (Obyvatele Ostmarky jsem se rozhodl označit jako Rakušany, poněvadž i navzdory inkorporaci velkoněmeckým živlem a válce si své rakušanství dokázali udržet.

---

²³⁴¹ J. VOJTĚCH (ed.), Anekdoty z protentokrátu, s. 29-30.

²³⁴² I civilisté – Poláci či východní dělníci by zpočátku mohli patřit do této skupiny díky způsobu zacházení s nimi. Ale protože nepadli do spárů nacistů díky bojové nebo aktivní odbojové činnosti, ponechal jsem je mezi ostatními civilními skupinami. Zajatcům a vězňům z těchto národů se letmo věnuji ve zvláštních podkapitolách.

Poté jsem svůj pohled obrátil k Polákům, kteří i přesto, že byli druhou nejvíce diskriminovanou skupinou ze strany nacistů, nesetkali se s příliš pozitivním vnímáním ze stranu českých nasazenců. Zde se nejvíce ukázalo, že již dávno neplatí zjednodušená teze, že „všichni nasazenci byli na stejné lodi“, jak se to snažila deklarovat komunistická historiografie.

Nejvíce diskriminovaní byli lidé z východu, o kterých pojednávám v dalších odstavcích. Podotýkám, že možnost styku s nimi byla více než omezená.

Dělníci ze západu jsou zastoupeni francouzskými nasazenci. Vztah Čechů k nim byl značně rozkolísaný a pohyboval se od obdivu až k vyloženým antipatiím.

Část týkajících se „ostatních národů“ se snaží být určitým nouzovým řešením. Jsou v ní integrovány jen velmi strohé informace o různých národnostech, které pro svou stručnost a torzovitost nedovolují ani to nejmenší možné zobecnění v rámci této sondy.

Poslední dvě skupiny tvoří všechny možné národy, které upadly do nacistického zajetí nebo područí po předchozím aktivním nebo bojovém odporu, či se nacistům z nějakého důvodu znelíbili.

Češi

Vztahy mezi Čechy v zahraničí byly stejné, jako u jakýchkoliv jiných národů. Někteří lidé se chovali nezištně a pomáhali druhým,²³⁴³ zatímco jiní hleděli jen na sebe a svůj vlastní prospěch. To pak nutně vyvolávalo další reakce.²³⁴⁴ Rozliční

---

²³⁴³ „(...) Samozřejmě jsem se setkával s nuceně nasazenými. Dokonce nejen takhle s těmi nasazenými ve fabrice, ale i byli nějací Češi v Todtově organizaci. (...) Dokonce jsem jednoho kluka z Todtovy organizace jednou přivezl z rajchu domů. Protože já mohl jezdit samozřejmě vším. Já mohl jezdit rychlíky, prostě vším. Měl jsem právo i si vzít drožku. A jednou jsem, to bylo v Hagenu, jsem si na nádraží kupoval lístek. A u té pokladny stál okolo poblíž nějaký kluk. A ten pak ke mně přišel a povídá: „Já jsem slyšel, že si kupuješ lístek do Budějovic. Nekoupil bys mi ještě jeden?“ Tak já jsem šel k jiné pokladně a zas na ty moje papíry jsem koupil druhý lístek. No a tím on se dostal. On byl v Todtově organizaci. Takhle se dostal domů.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003, s. 6-7.

²³⁴⁴ „Nevěděl jsem co. I teď musím být spravedlivý. Projevoval se egoismus různých lidí, třeba těch bohatších, kteří dostávali větší balíčky. Třeba těch z vesnice. Já dostal kus chleba a byl jsem tomu rád. Oni dostali třeba kus masa a nerozdělili se. Ale nebyl jsem pak vůči nim

byli lidé nasazení v „rajchu“ i jejich pohnutky a způsoby jednání, které pak ovlivňovaly jejich činy. Kupříkladu některé dívky, které v průběhu nasazení otěhotněly, raději opouštěly své děti, než aby měly doma ostudu z nemanželského potomka.²³⁴⁵

Co to vůbec znamenalo žít v „českých koloniích“ ve Třetí říši? Příslušnost k určité národnosti ovlivňovala tím nejzásadnějším způsobem postavení nedobrovolného pracovníka v Říši. Není žádným divem, že v naprosté většině případů se každý člověk držel ostatních příslušníků svého národa.²³⁴⁶ To samozřejmě platilo i o citových vztazích. Češi preferovali české dívky, a to především z prostého důvodu – domluvili se s nimi ve svém rodném jazyce.²³⁴⁷

---

pasivní, i když jsem uměl německy. Když mě potřebovali, říkal jsem: „Něco za něco.“ Ale nebyla to dobrá známka. Byl tam krejčí, kluk, který mě prosil abych mu pomohl se nějakým způsobem dostat se z nasazení prostřednictvím Francouzů. Francouzi tam měli nějaký kontakt. To už jsou takové detaily. Když jsem za ním přišel a potřeboval jsem něco spravit, tak řekl: „Hele, máš ruce jako já.“ A neudělal to. Ona nějaká velká solidarita tam nebyla.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 10.

²³⁴⁵ *„Na lágru s námi byla jedna nastávající maminka. Měla už pěkné břicho. Byla starší, mohlo jí být takových pětatřicet. Říkala, že tam to dítě nechá. Kdyby to byl kluk, dostala by za něj hodně peněz. A pak tam byla nějaká Růženka. Ta byla tady od těch Lhenic, odněkud od Písku. Taky byla v jiném stavu a taky říkala, že to tam nechá.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 11.

²³⁴⁶ *„Ve fabrice dělal každý na svém místě a neměl zájem se s druhými moc bavit. Na lágru jsme byly kamarádky a bavily jsme se mezi sebou. Ale že bychom se bavily na pracovišti s někým jiným? To ne.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 10. *„To jsme se bavili akorát mezi sebou.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 7. *„Byli tam známí, spolužáci a další Češi. Je zajímavé, že čím je člověk dál od vlasti, tím víc Čech k Čechovi lne. Linec měl šedesát tisíc obyvatel a bylo tam ještě dalších šedesát tisíc auslendrů. Nebylo vůbec divné, když třeba v sobotu bylo na Landstrasse slyšet všechny možné jazyky. Byli tam třeba Češi, Italové, Bulhaři a další.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 5. *„Byli jsme docela solidní parta, která držela pohromadě. Pochybuji, že by tam někdo někoho udal. Nevím, jak to chodilo v základním závodě a na těch velkých dílnách. Byli jsme takové izolované pracoviště. (...) Ten vztah k nám byl trochu jiný než na těch dílnách. Fronta byla za humny a oni pořád řešili ty problémy na tom svém písečku.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 13.

²³⁴⁷ *„Když se v pracovních táborech mezi našimi hochy rozšířila zpráva, že přijedou dívky z Čech a Moravy, byli všichni nadšení a dychtiví. Žádný český chlapec nechtěl navazovat známost s cizinkou a patrně teď očekávali dovoz tuzemských děvčat pro všechno. Mnoho jsme jich v tom smyslu zklamaly. I při náhodných setkáních dlouho po válce nám někteří vyčítali, že jsme byly tuze pyšné. Zdá se mi však, že jsme byly citově vyprahlé. Jediná naše*

Dlouhodobé soužití lidí stejné národnosti samo o sobě ještě negarantovalo nekonfliktní a poklidný život. Je jasné, že soužití zhruba deseti až patnácti různých jedinců na stejné místnosti se muselo s postupem času projevit ve formě „ponorkové nemoci“.²³⁴⁸ Soukromí se také velmi obtížně hledalo, když chtěl mít milenecký pár „onu chvíli“ jen pro sebe.²³⁴⁹

Podívejme se teď na některá možná ohniska případných nesvárů. Možný střet mohlo přinést třeba společné soužití Čechů a Moravanů.²³⁵⁰ Ale i různé skupiny

---

idea byla vidina svobody a přání „přežít“! Veškeré plány, pokud nějaké byly, začínaly zaklínadlem: „až bude po válce, pak...“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 45-46. „Česká děvčata byla na roztrhání mezi českými chlapci, stejně tak Francouzky a jiné mezi svými. Jen vzácně se stávalo, že se do sebe zamilovaly dvě různé národnosti, dívky byly absorbovány a ohraničeny přebytkem hochů ze své vlasti. Bylo na tom ale i něco víc, jakási rivalita a hájemství, jako mezi dvěma vesnicemi doma. Zásadní záležitostí byl negativní poměr českých děvčat k Němcům, nevím, bylo-li to tak u všech národností, mám za to, že většinou ano. Nepřicházelo prakticky v úvahu, aby se česká dívka zamilovala do německého hochu. Předělem byla i uniforma. Hoši v uniformách – v civilu nebyl prakticky žádný – symbolizovali okupaci, útlak v rajchu, uniformy byly ochrannou pokrývkou těla, kterou neproklil navenek ani paprsek sexappealu.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 118.

²³⁴⁸ „Probouzí se nás denně dvanáct najednou a v lágru jsou nás stovky, společně spěcháme do továrny, společně do krytů, společně jíme, spíme ba i myslíme. Strašné. Nikde ani kousíček samoty – soukromí. Stále je u tebe „někdo“, někdo milý, veselý, nebo i smutný, vždy připraven pomoci; můžeš se nechat potěšit, můžeš sama utěšovat – jen sama být nemůžeš. Jak i přátelství může být někdy tíživé! Ale teď je kolem mne velké slavnostní TÍCHO. Bojím se pohnout a sotva dýchám, abych tu krásu ticha nevyplašila.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 49.

²³⁴⁹ „Na lágrovém dvoře bylo spousta různých kůlen, přístavků, přídavných budov jak se po desetiletí, možná i století ze živnosti stávala továrna. V jedné kůlně bylo seno, patrně z dob predelektrických, kdy pohon i dopravu obstarávali koně. Seno už nevonělo, byla to prastará náhražka seniků pod Kriváněm, kolib ve Fatře, s vůněmi a krásami, které lágroví osmnáctiletí ještě nepoznali. Ale byla jediným východiskem. Sem se lágroví snoubenci uchýlovali, chtěli-li být sami. Když přišla na cimru Zdenička nebo Božka, která si konečně našla svého Bräutigama (ženicha – pozn. T. K.) ve Frantovi nebo Joskovi, večer domů a měla ve vlasech jen jediné vlákno, byla uvítána s jásotem, jako právoplatně vdaná. Mít seno ve vlasech byl skutečný znak, později již jen metafora konzumpce lágrového manželství. O seně ve vlasech se vedly řeči drsné, rozverně, vtipkovalo se bezohledně, ale nikdy ne tak cynicky jako v oblasti flajšmarek. Vlastně to cynismus nikdy nebyl, jen primitivně otevřené a trochu závistivé dobírání.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 132.

²³⁵⁰ „Zpočátku ani Moravanky, ani my Češky jsme nebyly rády našemu společnému soužití, protože světnice byla nevzhledná, všude staré krámy a bylo nás v ní hodně. Moravanky však pěkně a rády zpívaly, a tak jsme se brzy spřátelily.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 52.

nasazenců podle druhu práce na sebe pohlížely značně pokřivenou optikou, když se domnívaly, že jinde jsou na tom o poznání líp.²³⁵¹ Našli se rozhodně lidé, kteří projevíli škodolibou radost nad tím, když byli někteří „privilegovaní“ nasazenci přeřazeni k horší práci.²³⁵²

Klíčovou úlohu v kolektivu nasazených v Říši měli tlumočníci. Ne každý člověk byl jazykově tak dobře vybaven, aby se sám domluvil. Tlumočníci se stávali i mluvčími za své kamarády. Byli mezi nimi i lidé, kteří se dokázali postavit za své kolegy a hájit jejich práva, i když to byl boj proti větrným mlýnům.²³⁵³ Ale byli mezi nimi i kolaboranti – to se dá pragmaticky (ale ne morálně) pochopit, protože už samotná znalost jazyka je zvýhodňovala proti „obyčejným“ nasazencům.²³⁵⁴

---

²³⁵¹ „Hovořili jsme s našimi kluky-civily a srovnávali práci a život u nás a u nich. Kluci mají velké iluze o tom, že v některých momentech se máme líp než oni (zajištěná strava, lepší bydlení, ošacení). Škoda, že nemohli posoudit praxi všedního dne.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 176.

²³⁵² „Večer jsme se dověděli, jak je to s Říší zlé. Dnes poprvé v zájmu vítězství, museli nastoupit do Brabaku kluci z dílen, ševci a krejčí. Do práce šli vystrojeni jako na módní přehlídku. Dokud byli u zdroje, tak si vybírali oblečení a obutí a ještě si to navzájem upravili. Hlavně pláště měli teplé a dlouhé, bezvadného střihu. Když odpoledne přišel poplach, šli s kluky do polí. Nebyli zvyklí na střelbu a hvízdání střepin. Mysleli, že to všechno padá na ně a byli z toho pro nás nezvykle vystrašení. Švec z toho dostal průjem a když při konání potřeby zabzučely střepiny, vyplašil se ještě víc. Střídavě pobíhal a sedal na bobek. Přitom si zapomněl odhrnout ten krásný dlouhý plášť a poslal si ho. Z pláště se to obtisklo na černé holínky, které teď měl od podpatků až do poloviny lýtek žluté. Vyrovnal se s tím jednoduše. Těch 20 cm zašpiněného pláště uřízl knejmem a zahodil, boty očistil a umyl v tajícím sněhu. Kluci z toho měli srandu a dost škodolibou. Jak by ne. Dřívější „šlechtě“, jak se říkalo, skončilo povalování v dílnách a oni museli z teplíčka ven, do práce jako my.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 207.

²³⁵³ „Německy jsme moc neuměli, tak se s námi mohli bavit jen těžko. Každá skupina chlapců nebo dívek měla svého tzv. dolmeče. Překladatele. Když se nám něco nelíbilo, měli jsme to přednést jemu. On měli jít naším jménem k lágrfírovi a nahlásit mu to, přednést nebo zjednat nápravu. Měl pro nás dělat to, co bylo v jeho moci. Ovšem, málokdy se stalo, že by nám něco vymohl. Oni si od něj nedali poručit. My měly šikovného chlapce, který byl z Brna. Tomu jela pusa a uměl bezvadně německy, že by se dalo očekávat, že by šanci měl. Taky neměl sílu. Neměl. Nenašel pochopení.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 12-13.

²³⁵⁴ „S velikým odporem a nechutí se dívám při nutném a nezbytném jednání do tváře vašeho tlumočnicka, zaprodance a hnusného kolaboranta Jana Vrátného. Tento, ač Čech, zrazuje naše kamarády na každém kroku, při každém jednání!“ J. KUBŮ, Nikdy neodeslaný dopis, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazeni IV, s. 54.

Velkou výhodu měli nasazení policisté, kteří měli s sebou v „rajchu“ své velitele, kteří představovali pro Němce alespoň zdánlivou autoritu. Samozřejmě vždy záleželo na tom, jak se velitel dokázal postavit za své muže. Ti mu pak ve vzdoru proti německé vojenské mašinérii fandili.²³⁵⁵

Lépe na tom byli nasazenci v Protektorátu Čechy a Morava, kteří byli v naprosté většině případů obklopeni převažujícím domácím českým obyvatelstvem, a tudíž byli prakticky stále v českém prostředí.²³⁵⁶

Dělníci si na pracovištích museli dávat pozor na lidi, kteří měli více než dobré vztahy s vedoucími pracovníky a chtěli se jim zalíbit třeba tím, že donášeli na své kolegy.²³⁵⁷

---

²³⁵⁵ „Zajímali jsme se hlavně o chronický případ poručík Vejvoda contra Zugwachmeister (revírní vrchní strážmistr – pozn. T. K.) Falk, který byl dost často na přetřesu. Fandili jsme přitom poručíkovi jako fandové Sparty svým zlatým hochům. On to byl opravdu také zlatý chlap!“ L. LANDIŠ – F. HORA, *Ohnivý koberec nad Hamburkem*, s. 64.

²³⁵⁶ „Bylo to lepší, protože tam byli sami Češi. Byli tam také totálně nasazení. Byli tam i ženatí muži. Ti nás brali jako svoje děti a radili nám. Pracovaly jsme v kontrole, podle výkresů jsme to uměly. Došly jsme si do skladu vyfasovat výkres a potřebné věci k němu. Naši lidé nám mohli s leccíms poradit. Tam už to bylo jiné. V neděli jsme se mohli procházet v háječku, kam chodili i místní lidé. Můžu vám říct svůj dojem. Bála jsem se. Slyšela jsem, že byla velká pohroma, když se nějakému Němci zalíbilo české děvče. Měly jsme strach, abychom nepadly někomu do oka. A znáte to... Z toho jsem měla veliký vítr. Nedalo se tam chodit často. Bezpečnější to bylo po ulici.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 14.

²³⁵⁷ „Já jak jsem vám říkal, byl jsem v tom Betriebsbüro (provozní kanceláři – pozn. T. K.), ale tam se potom ukázalo, že nás tam není tolik třeba, respektive tam jsme si to trochu zavařili. Nevím, jestli to patří k věci, jestli tím nezdržuji, ale jak jsem vám už říkal, nebylo tam moc práce. A my jsme se tam, páč jsme tam byli většinou studenti, tak jsme se tam různě bavili. A byli mezi námi taky nestudenti, třeba absolventi průmyslovek anebo i zkušení, kvalifikovaní dělníci, kteří tam dělali určité práce, na které byli zaučeni. To znamená, ty poškozené nosné plochy prohlíželi, psali na to hodiny a způsob opravy. Takové ty pracovní příkazy na to dělali. No a ti byli celkem solidní a nebyli v téže místnosti jako my. Ale byl tam jeden mezi nimi takový křivák a ten to na nás prostě prozradil. Byl tam vždycky přesčas a pak vykládal, když betriebsleiter (vedoucí provozu – pozn. T. K.) večer přišel do kanceláře, tak mu tam vykládal o tom, jací jsme lumpové. Tak betriebsleiter nás tedy rozprášil. Ale nic nám neudělal jinak. Řekl, že z toho nebude nic vyvozovat, ale že tedy se teďko tvoří nový útvar, který se jmenuje Arbeitsvorbereitung (příprava práce), a že máme možnost tam si vysloužit ostruhy. A tam většinu z nás přeložili. A tam jsme dělali to, co bylo třeba, aby bylo zabezpečeno všechno pro práci. To znamená, aby bylo na všechno dost materiálu, čili museli jsme sledovat ty skladové zásoby a dělat nároky na objednávky dalšího materiálu. A takové věci. K dispozici jsme měli samozřejmě výkresy, když už se potom dělaly Focke-Wulfy a

Udavači se bohužel našli i mezi nuceně nasazenými v Říši a domnívám se, že nemuselo jít jen o české fašisty.²³⁵⁸ Abych doložil toto tvrzení, uvádím pro ilustraci konkrétní případ tří českých příslušníků Luftschutzu v Kielu z března 1943, kteří byli na základě udání jiných nuceně nasazených Čechů zatčeni a odsouzeni.²³⁵⁹

Messerschmittu, tak jsme měli k dispozici ty výkresy i s tzv. „štiklisy“. To byly soupisy materiálu k tomu, co tam bylo technicky vyobrazeno a podle toho jsme pracovali. Měli jsme za šéfa říšského Němce. Ten tomu moc nerozuměl. Jako hlavní šéf byl jeho zástupce, který byl z Budějovic a byl to velmi prima člověk. Takže se nám tam žilo taky dobře.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003, s. 2-3.

²³⁵⁸ *„Akorát tedy, co jsem chtěl ještě říct, že náš člověk se ukázal za války v určitých místech ne jako Čech, ale jako bestie. To byli lidé, kteří dovedli udat i v tom Německu.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 9. *„To mohlo být. Když bylo možné, že tady lidé donášeli Gestapu, tak to mohlo být i tam.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 17.

²³⁵⁹ Členové protiletcecké ochrany Jiří Týnek a René Kneifel se dohodli, že si opatří rozhlasový přijímač, aby mohli poslouchat zahraniční vysílání. Plán realizoval Týnek, který přivezl z dovolené v Praze rozhlasový aparát. Od jeho příjezdu byl přijímač v provozu. Posluchači zpráv z Londýna byli většinou stejně staří jako Jirka a René, a tak je ani nenapadlo, že mezi jejich vrstevníky mohou být udavači. Aparát však nebyl v provozu dlouho. Po dvou týdnech, dne 16. března 1943, bylo třináct posluchačů zatčeno a 22. dubna postaveno před polní soud SS, jemuž předsedal SS Hauptsturmführer (kapitán) Dr. Wendt a přísedícími byli major Apel z ochranné policie a velitel protipožární policie Borgwart. (Tento případ jasně dokazuje, že SS měly jurisdikci nad příslušníky Luftschutzu již v roce 1943.) Hlavními viníky měli být podle soudu Jiří Týnek, René Kneifel a Milan Kocián, kteří nejvíc působili rozvrtně a k poslechu rozhlasu svedli i ostatní. Týnek se hájil tím, že na české vysílání z Londýna narazil zcela náhodou, když aparát zkoušel. Soud mu ale neuvěřil. Podle výpovědí tří svědků (Podle písemné zprávy z 31. 7. 1945 těmito svědky byli: Jaroslav Podlas (* 24. 1. 1922, bytem v Uherském Hradišti), Jaroslav Stejskal (* 15. 5. 1923, bytem v Jablonném n. Orlicí) a Eduard Kokesch (* 19. 12. 1923, bytem v Praze), který se údajně vydával za Němce. Stejskal byl jediný, který byl po válce odsouzen k několika letům ve vězení.) poslouchala celá světnice zprávy z Londýna pravidelně po dobu několika týdnů. Žalobce SS Hauptsturmführer Gröndahl žádal pro Týnka a Kneifela trest smrti. Soud ale zohlednil to, že jmenovaní nebyli u Luftschutzu dlouho a nedostalo se jim tedy ještě „dostatečné vojenské výchovy“. Vinnými bylo uznáno devět ze třinácti obžalovaných. Jiří Týnek a René Kneifel byli odsouzeni k deseti letům káznice; Milan Kocián, Eduard Průcha, Karel Svoboda, Jiří Svěrák, Vladimír Navrátil, Mojmír Tampier a Milan Malinovský dostali po jednom roku vězení. Kneiflovi a Kociánovi byl přidán navíc měsíc vězení za přestupek proti zákonu o výbušninách, protože se pod jejich postelí našla nevybuchlá anglická zápalná bombička. Rozsudek byl potvrzen 24. července 1943. Tři podněcovači byli převezeni nikoliv do káznice, ale do trestního tábora pro SS, který byl v oddělené části koncentračního tábora Dachau. Tam je zařadili do komanda, které pracovalo v závodě BMW Allach, kde pracovali

Udavači se také rekrutovali z lidí, kteří se pro nějaký prohřešek dostali do vězení či do trestného tábora. Tam byli zlomeni a získáni Gestapem ke spolupráci.²³⁶⁰

Velké důvěře nasazených Čechů se netěšili lidé, kteří vycestovali do Německa za prací již na sklonku třicátých let. Už sama skutečnost, že odjeli do Říše dobrovolně, je v očích nedobrovolně zavlečených diskvalifikovala.²³⁶¹

S otevřeným pohrdáním se setkávali členové Kuratoria pro výchovu mládeže, kteří dozírali na mladé zákopníky. Ti záměrně komolili název nenáviděné protektorátní organizace, čímž se z kuratoristů stávali „kurvatisté“.²³⁶² Myslím, že novotvar nepotřebuje další okomentování...

Negativní ohlasy vzbuzovali pochopitelně čeští fašisté, kteří se občas dostali k tomu, že vykonávali funkci velitelů v polovojenských organizacích.²³⁶³

---

na výrobě třináctiválcových motorů BMW 801. Jejich pobyt v Dachau byl zakončen po deseti měsících. Kneifel popsál, co se stalo: „*V červenci 1944 při apelu v Dachau jsme byli všichni tři propuštěni z výkonu trestu a do konce války byla na nás uvalena ochranná vazba s tím, že trest v káznici nastoupíme po jejím skončení. Poté jsme byli převezeni do koncentračního tábora Sachsenhausen-Oranienburg u Berlína.*“ Týnek a Kocián se tam stali táborovými hasiči a Kneifel tlumočnickem. Za toto postavení, které jim vysloužilo počáteční nedůvěru českých heftlingů, vděčili tomu, že byli odsouzeni SS soudem, a tudíž požívali stejných výhod jako potrestaní příslušníci SS. Začátkem listopadu 1944 byli Jiří Týnek a Milan Kocián přeloženi k hasičům v koncentračním táboře Osvětimi. Kneifel zůstal v Sachsenhausenu až do příchodu Rudé armády. B. ČELOVSKÝ, Nejlepší z nás. Dvě vzpomínky Bořivoje Čelovského, Šenov u Ostravy 2001, s. 72-74.

²³⁶⁰ J. PETRÁŠ – F. SVÁTEK, Odsun Němců. Česko-německé soužití a odsun německého obyvatelstva na jižní hranici s Rakouskem v letech 1945 až 1947, in: A. KOMLOSOVÁ – V. BŮŽEK – F. SVÁTEK (edd.), Kultury, s. 315.

²³⁶¹ „*Mladí Češi, posláni do Německa v rámci totálního nasazení, většinou nedůvěřovali svým starším krajanům, kteří zde pracovali již delší dobu a odešli sem dobrovolně.*“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 19.

²³⁶² K. SKÁLA (ed.), Je nás pět, s. 160.

²³⁶³ „*Večer po návratu byl vždy raport a tam jsem to dostal znovu od velitele kompanie ve stejném stylu a navíc s výhružkou, že půjdu k výslechu a že se můžu těšit na koncentrák. Tím velitelem byl „scharführer“ (rotný – pozn. T. K.) Hranička. Čech, snad dva metry vysoký, hubený v černé uniformě a holínách, co budu povídat, v té chvíli mi do smíchu nebylo. Po raportu jsem za ním došel a více než moje vysvětlování mi pomohl přiděl cigaret a slivovice, kterou mi nezištně poskytl můj dobrý kamarád Olin Pařízek z Kyjova. Pak bylo nebezpečí zažehnáno.*“ Vzpomínka L. C. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 26/03, s. 9.

Mezi nasazení se vyskytli i zloději, kteří neváhali okrást své spolubydlící.²³⁶⁴ Koneckonců, pracovní úřady při odvodu nezkoumaly morální způsobilost odvedenců...

Čechům obecně Němci příliš nedůvěřovali,²³⁶⁵ (I když ve srovnání s „méněcennými rasami“ je jisté, že Čech požíval alespoň nějaký náznak důvěry.) což se projevovalo nejvíc v tom, že byli čeští lidé nuceni skládat nejrůznější přísahy věrnosti nebo sliby loajality.²³⁶⁶ Přesto bylo postavení Čechů vzhledem k ostatním nasazeným národům (Polákům a východním dělníkům) z kategorie těch lepších. Češi byli obyvateli Protektorátu Čechy a Morava, který patřil do

---

²³⁶⁴ „*Moji ztracenou kabelku našla děvčata v umývárně pod kamny. Doklady v ní zůstaly, jen peníze chyběly. Zjistili jsme, že zlodějkou byla Matýsková ze sousední světnice. Nebyl to její první případ, a proto se navečer domluvila se sousedkami trestná výprava. V daný moment jsme přehodily přes Matýskovou přikrývku a už dopadaly rány. „Zlodějko, že se nestydíš, hanba ti!“ Matýsková dostala ran tolik, že jí pak přešla chuť na další krádeže.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 33.*

²³⁶⁵ „*Němec se vám s ničím nesvěřil. Kór když viděl cizince-auslendra. S ničím se nesvěřoval. Všude bylo vylepeno: „Feind hört mit. (Nepřítel poslouchá. – pozn. T. K.).“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Mařhou ze dne 26. 4. 2004, s. 6.*

²³⁶⁶ „*Ta lojalita, to platilo obecně. To Němci hlásali, že od nás nechtějí nic víc než lojalitu. Že od nás nechtějí, abychom chodili někam tleskat a někoho oslavovat, ale že nestrpí nějaké nepřátelský akce. To bylo všechno. Já nevím, jestli někde to bylo jinak, já můžu říct jenom to, co jsem prožil sám.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003, s. 5. „*To bylo hned ten druhý den, jak nás přivedli od toho vlaku. Teda večer. A ráno nás zase ti poštáci dovedli na poštu k řiditelovi. Tam byla ohromná cimra, kde nám pan ředitel oznámil, jak se budeme v Německu mít dobře a co nás čeká. Tam jsme museli odpřísáhnout poštovní tajemství.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 6. „*Pracovali jsme na letišti, dělaly se rozjezdové plochy, rozbíjel štěrk. Tak tam jsme museli takzvaně přísahat věrnost Velkoněmecké říši a Adolfu Hitlerovi. A čtyřikrát to podepsat. (...) Ti co byli v předních řadách normálně opakovali to, co jim tam předříkávali, páč jim to četli. Vždycky bylo přečteno půl věty a oni to museli opakovat. Zase další část věty a zase se to opakovalo. Až ta celá přísaha byla přečtena a přetlumočena hlasy těch studentů. Ale taky si vzpomínám, že my, co jsme byli dál uprostřed nebo vzadu, tak jsme přísahali tím stylem: „Polibte nám prdel, my se na vaše přísahy vysereme.“ (...) Tam byli vysocí důstojníci, to bylo v rámci armády. Tam nebyl žádný civil. (...) Pamatuji si, že tam byl i ten major Habelandt. I jméno si pamatuji. Měl jednu nohu. Byl to major-letec. Při nějaké akci ho sestřelili, takže tam byl na letišti a měl jednu nohu dřevěnou. Tak tomu jsme povinně tiskli ruku na konci té přísahy. A pak jsme to čtyřikrát podepsali.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 7. „*Oni nás nadřazovali nad Poláky. Proti Německu jsme nebojovali, tak nás brali jako loajální.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 11.****

svazku Velkoněmecké říše, navíc by se dalo říct, že byli na první pohled „civilizovaní“.²³⁶⁷

Němci

Protože bylo za války mnoho mužů odvedeno do armády, vypadalo to, že v Říši nejsou skoro žádní muži v produktivním věku. Na ulicích a v továrnách byli reprezentanty německé národnosti buď staří lidé nebo ženy.²³⁶⁸

Tím se otvírala cesta pro to, co sami nacisté označovali jako křížení ras a čemu tedy rozhodně nepřáli. Navzdory omezujícím nařízením se někteří Češi stýkali (i intimně) s Němkami. Byl to logický výsledek toho, že němečtí muži byli ve válce.²³⁶⁹ Do citových vztahů třeba mezi německou ženou a mužem jiné

---

²³⁶⁷ „K nám se chovali jinak, poněvadž jsme byli příslušníci protektorátu. Proti Polákům a proti východňákům jsme měli trošičku lepší (Roku 1944 už nebylo postavení ostarbeiterů tak hrozné jako třeba v roce 1942. – pozn. T. K.) postavení.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 9. „Čeští hoši na tom byli ještě líp. Jejich Aničky a Zdeničky jim praly a žehlily košile, sami si žehlili puky na kalhotách, když šli do kina, vlasy měli učesané, holili se, chovali se méně hlučně než Francouzi, ale téměř se stejným sebevědomím. Měli zájem blízké vlasti, sílu nenávisti potlačených, zejména ti nasazení. Jezdili na dovolenou a dostávali z domova balíčky, podíl z nich dovedl zvýšit blahovůli nejen mistra, ale i leckterého úředníka na pracáku. Znali ze všech auslendrů nejlíp německy, uměli nejvíc šlágrů, v hospodách byli veselí, ale nepovykovali, věděli, nač je kapesník a klosetpapír, dovedli si vkusně objednat pivo a večeri, v tramvajích, pokud nestáli na plošinách, pouštěli sednout staré ženy, zkrátka všechny ukazatele svědčily o tom, že jsou lepší rasa. Nejelegantnější z nich, číšníci a holiče, německé ženy tajně zbožňovaly, řemeslné dovednosti českých rukou děkovaly továrny za kvalitní práci, z mlčenlivého odporu nasazených šel strach. Volksempfinden (lidský pocit – pozn. T. K.) malého německého člověka odhodilo stranou všechny teorie a právní normy a instinktem povýšilo českého auslendra na jednu z nejvyšších příček národnostního žebříčku. A on to samozřejmě přijal.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 102-103.

²³⁶⁸ „Povětšinou to byly ženy takového středního věku. Jejich manželé byli většinou vojáci na frontě. Takže těch mužů tam ani u toho Keilmanna... Tam byli jen v některých dílnách, kde se dělalo na těžkých strojích, tam byli i muži. To už ale byli takoví ti přes padesát, kteří už nemohli jít na frontu. Tak tam dělali v té továrně.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 4-5.

²³⁶⁹ „Ono bylo Německo prakticky vylidněné. Chlapi byli na frontě. Zůstaly tam samé ženské. Znáám několik případů, kdy byl pekař nasazen do pekařství. Byla to živnost, kterou vedla manželka. Takže tam pek. Někteří to měli i se vším „příslušenstvím“. Dost jich tam potom i zůstalo. Chlapi se nevrátili, tak se tam ti naši oženili.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 1. „Záleželo pak jen na individuální situaci.

národnosti nacismus úplně nepronikl.²³⁷⁰ I přesto že měla nejedna německá žena manžela na frontě, nijak jí to nebránilo v tom, aby navazovala kontakty s nasazenými cizinci.²³⁷¹

Vztahy mezi Čechem a Němkou byly tabu. Ne že by šlo o zločin jako v případě styku německé ženy s člověkem z východu, ale předpokládám, že tu svou roli hrála jakási „společenská kontrola“. A to ze strany Němců i nasazenců.²³⁷² Vztahy

---

Obvykle se vyvinula tak, že podnájemník sem tam něco osamocené ženě pomohl, pobavil komickou němčinou, naučil paní bytnou pár slov česky, potěšil, když bylo smutno. Za to se začal podílet na německých lístkových přídělích, na dárcích, které posílal manžel z okupovaných zemí. Přátelství se snadno stalo vřelejším, kdo by se také divil, když život v době náletů visel na vlásku a jeho heslem bylo carpe diem noctemque. (Užij dne i noci. – pozn. T. K.) Auslendr, který se po válce vrátil domů a uměl slušně německy, mohl být najisto tipován jako podnájemník u německé bytné, v lágru se nikdo německy nenaučil. To ovšem Jarmilky a Marušky, které doma věrně čekaly a třásly se o život milého, nevěděly, tuto diagnostickou pomůcku neznaly. Bylo to dobře, nač se trápit víc, než je třeba. Život v rajchu byl cizorodá, svébytná, uzavřená kapitola, po návratu se škrtla. Těch podnájemníků v celkovém počtu auslendrů a počtu osamělých německých žen bylo jen malé procento, v milostném životě obyvatel Hitlerovy říše to byly spíše kuriózní výjimky, specifické a neopakovatelné, celkovou biologickou tragédií obou stran neřešily. Také ne všichni podnájemníci se takto sžili s bytnými. V tiskárně, kde jsem pracovala, všichni čeští hoši bydleli jen v privatě a všichni skutečně jen bydleli.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 116.

²³⁷⁰ „Když tam jsou holky... Měli jsme namluvené. (...) Byly to normální lidské vztahy.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Matřou ze dne 26. 4. 2004, s. 19. „Až po nějaké době jsem zjistil, že jedna z Němek, Mia Kral, umí dobře česky. Jak mi potom sdělila, byla ze smíšené německo-české rodiny. Otec Čech přijal po matce německé občanství a byl odvelen na frontu. Padl někde pod Stalingradem. Pracovali jsme spolu na směně a brzy mezi námi vznikl krásný platonický vztah. S Miou jsem trávil téměř všechnen volný čas.“ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazeni III, s. 34.

²³⁷¹ „Neopomněla mi ovšem dát před rozloučením na malém lístku svou adresu a pozvala mne, abych jí v Hannoveru navštívil, že to z Brém není tak daleko. Říkala, že její muž byl z fronty na dovolené nedávno, takže není pravděpodobné, že by opět brzy přijel a že nás nemůže překvapit. Její papírek jsem po odjezdu z Hannoveru pečlivě roztrhal na maličké kousičky a ty jsem pustil z okýnka po větru. Uvědomil jsem si přitom, že v těchto dnech už trhám druhý papír, který mi měl přinést „užitek“.“ L. LANDIŠ – F. HORA, Ohnivý koberec nad Hamburkem, s. 104-105.

²³⁷² „Německé dívky by třeba i navázaly nebo chtěly navázat s námi nějaký kontakt. Ale obava z toho, že by je ostatní Němci viděli, hrála svou roli. Mně se stalo, jsem jednou čekal před kasárnami na tramvaj do Wallerfangenu. Tam byla taková předzahrádka, asi dva metry u okna, kde byla kancelář a tam úřadovaly Němky. Nevím, jestli byly v uniformě nebo v civilu, prostě tam byly. Najednou od nich vyletěl kus uhlí zabalený v papíru... a tam jsem měl

byly tedy tajné nebo polotajné.²³⁷³ Je vůbec otázkou, zda takový vztah mohl přežít válku a přetrvat i v míru.²³⁷⁴ Česko-německé lásce nepřál jen nacismus, ale i samotná válka.²³⁷⁵

Je určitou zajímavostí, že němečtí muži vojnou povinní měli možnost se oženit na dálku. I tímto způsobem se udržovala morálka armády, ale i zázemí.²³⁷⁶

---

německy napsáno, jestli mám kamaráda a jestli by se s námi dalo „unterhalten“ (popovídat si). Tak jsem se s jedním kamarádem domluvil a počkali jsme na ně. Šli jsme na procházku. Ony by se bývaly s námi rády asi nějak... ale nebylo to pro ně přijatelné, protože bylo nebezpečí, že je někdo uvidí a mohly by být třeba obviněné. Tenkrát se to dost nosilo... to prznění rasy, no. Takže nějaké velké dohadování nebo sblížování, to jsem nezažil.“ Vzpomínka Vladimíra Čiháka, in: J. HAVLÍKOVÁ – L. VONDRYSKOVÁ, Místo určení: Sársko, s. 60-61. „Nejen německé Gretchen a Inge to neměly lehké, když se zamilovaly do Čecha nebo Francouze, ale i Tondové a Jardové v lágru museli překonat kritiku a odstup kamarádů za to, že se zahodili s Němkyní.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 118.

²³⁷³ „Soukromý styk a důvěrnosti mezi německými zaměstnanci a českými „nasazenci“ byly přísně zakázány. Vzdor tomu se zejména některé mladé ženy, povětšinou písárky, chovaly k českým hochům dosti kamarádsky a někdy s nimi navázaly i tajný intimní poměr. Většinou šlo o vztahy efemérní, doslova na jednu noc, byly však i výjimky jako Vlastimilův přítel Jaroslav, jenž dlouhodobě – ovšem v patřičném utajení – žil s jednou německou dívkou ve svazku *de facto* manželském.“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 18-19.

²³⁷⁴ „Riskantní vztah s nejasnou perspektivou představoval pro oba partnery nespornou zkoušku charakterů, v níž osvědčili značnou dávku odvahy a statečnosti, i když si to tehdy ani neuvědomovali. Vyznačoval se oboustrannou upřímností ve věcech osobních i politických, česko-německý poměr nevyjímaje. Vlastimil se před Dorou netajil svou vírou ve válečné vítězství Spojenců a obnovu samostatné Československé republiky, ani se svým úmyslem studovat po válce v Praze medicínu a teprve potom se oženit. Dora mu zase svěřila, že nemůže otěhotnět, což za dané situace bylo výhodné, nikoliv však při pomýšlení na případný budoucí sňatek. Vlastimil si totiž nedovedl představit manželství bez dětí; zbýval v něm kus křesťanské výchovy i tradicionalismu selských předků. Oběma bylo jasné, že jejich láska nejspíš nikdy nebude završena svatbou a že asi skončí i s válkou, z níž se paradoxně zrodila. Ostatně tušili, jak by sňatek Čecha a Němky přijali čeští lidé v Praze, a to si ani nedovedli představit situaci, jež v Československu nastala po květnu 1945.“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 22.

²³⁷⁵ „Tam byla jedna dívka, Hela, měla vlasy stočené, pěkné. Ona měla osmnáct roků a já jsem měl jedenadvacet. Jednou jsme šli a ona povídá: „Já se stavím doma.“ ... To jsem ji viděl naposledy v životě. Nevlastní otec ji poslal do *arbeitsdienst*u, tam jich bylo 30, bydlely ve škole. Jenže ta škola dostala přímý zásah a všechny holky tam uhořely. To byla má láska. Konec.“ Vzpomínka Dobromila Patky, in: J. HAVLÍKOVÁ – L. VONDRYSKOVÁ, Místo určení: Sársko, s. 62.

²³⁷⁶ „Ona se vdala tím způsobem, že se vdávala telefonicky. Vůbec se neviděli. Ženské se vdávaly telefonicky. A asi za dva měsíce brečela, protože ten ženich po telefonu padl. (...) Protože neměli jinou možnost se nějakým jiným způsobem vzít. Kvůli dědictví a podobným

V továrnách pracovali také lidé neschopní vojenské služby nebo váleční vysloužilci, kteří po závažném zranění už byli na frontě k nepotřebě, proto se nacisté snažili využít aspoň pracovní potenciál těchto mužů.²³⁷⁷

---

věcem. Tímhle způsobem se ti lidé zajišťovali. Normální člověk si to nedokáže představit. Jedete po městě a nevidíte kromě starců, nejen přes sedmdesát, nevidíte žádné jiné chlapy. Jinak to jsou sami cizinci.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 17. „Niméně byla instituce manželství tak společensky ceněna, že o ni ženy usilovaly za každou cenu. Její náplň byla nemocná, kamuflovaná důstojenství formy, přesto po právní aktu toužily všechny dívky. Kriegsvater a Kriegsmutter (Válečný otec a válečná matka, čili rodiče nemanželského dítěte, které bylo zplozeno o vojenské dovolené. – pozn. T. K.) byli přece jen trochu kuriózní, ideálem byl živý manžel a sňatek s ním. Předstupněm k tomu byli Braut a Bräutigam. (ženich a nevěsta - pozn. T. K.) Osamocené dívky byly přímo posedlé mít Bräutigama, být čekatelkami manželství. Byly posedlé po jakémkoli snoubenci, i nepřítomném, snoubenci korespondence. Tato posedlost i po papírovém snoubenci byla náhražkou touhy po živé, skutečné, zdravé lásce. (...) Jako pro děvčata snem Bräutigam, tak pro svobodné vojáky Braut. Ulice, kavárny, hospody, biografy, zábavní podniky všeho druhu byly stále plné vojáků na dovolené, v doprovodu žen, obklíčených ženami, ale někdy i osamělých. Ti potřebovali snoubenku. Byla jí každá žena, s níž se voják seznámil v kavárně, byla navenek falešně důstojným jevem nacistické morálky, i když se pod ním skrýval vztah, kterému se jindy a jinde říkávalo jinak. I vojáci na dovolené se cítili lépe, když si namluvili slečnu v Kristallpalastu nebo vinárně, vzali ji s sebou do hotelu, ale deklarovali ji jako snoubenku. Cítili se tím i sami jako snoubenci, které doma někdo čekal, kteří nejsou sami. Svata Lili Marlén.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 111-112.

²³⁷⁷ „Oni zaprvé byli staří nebo byli marodi. Marodi nešli na frontu. V té laboratoři bylo několik Němců: jeden špatně viděl, druhý měl krátkou nohu, pajdal. Ti se na frontu nedostali. S námi jednali normálně. Byli fajn. Dělali si i školu. Když byli v těch laborkách, tak museli taky něco znát o materiálech. „Jednou nám ten Čech prozradil, že má maturu. Tak on by mohl znát matematiku. Jednou si mě pozvali. Dělali matematické úkoly, algebru, rovnice a podobně. Tak mi to dali, abych jim to spočítal. Já jsem to udělal raz dva. „Počkej, jak si to udělal?“ Oni nepochopili, že se musí přehazovat z jedné strany na druhou, mínus, plus a takhle. Musel jsem jim to pomalu vyložit. Potom si mě tam častokrát zvali. Pomáhal jsem jim s úkoly. Oni měli výsledky, ale neměli k tomu ten postup. Když mi to dali vypočítat bokem. „Stimmt! Jo, souhlasí.“ „Wenzel, komm her!“ A už to šlo. Když mi přinesli nějaký úkol, tak jsem jim ho udělal hned. Anebo s nimi. Zusamenn. Dělali jsme to dohromady. Sedl jsem si a oni mi koukali přes rameno, jak to dělám. Vždycky jsem jim to musel říkat. Jak jsem se to učil ve škole, tak jsem jim to říkal. Ti byli dobří. „Ja, Wenzel es gut.“ Ale pak jsem od nich odešel. Ten jejich šéf byl pes. Musel jsem umět i vzorečky: spoj, napětí, izolace, průboje a tak. To byly asi čtyři vzorce, které jsem musel umět nazpaměť. Já jsem si je nepamatoval. Tak jsem vždycky odvozoval z toho hlavního ty ostatní. Jestli se spletu, tak si dám ránu. Šéf stál nade mnou a zkoušel mě, jak znějí jednotlivé vzorce. Když jsem nevěděl, tak jsem si to musel odvozovat. On na mne koukal. „Odvodit to umíte, ale musíte to umět!“ Říkal jsem: „Sakra, to je bejk!“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 17.

Doma také mohli zůstat zasloužilí nacističtí partajníci ve vedoucích funkcích.²³⁷⁸ Ale i v čelných funkcích nebo i vůbec se tu a tam mohl vyskytovat hodný člověk, který se k nuceně nasazeným choval slušně.²³⁷⁹ Některý německý vedoucí mohl mít pro nasazence obrovské pochopení a neuškodil mu, i když se třeba díky neoznámení nějakého přestupku mohl sám dostat do problémů.²³⁸⁰

---

²³⁷⁸ „Ti šéfové, kteří zůstali doma a byli mladí, byli samí partajníci z NSDAP. Hajlovali. Neraď jsem je potkával. Měli oči všude a pozorovali, jestli taky hajlujeme. My jsme chodili s očima dole a jen jsme říkali: „Guten Tag.“ Nevytýkali nám to, ale bylo vidět, že jsou vzteklí.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 15.

²³⁷⁹ „Lidé tam byli rozdílní. Mistr byl mizera. Ale když byl nemocný, tak ho zastupoval parták, který byl dobrý. Fungoval jako mistrův zástupce.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 15. „Pouze vím, že ten jeden z těch majitelů nosil odznak NSDAP. Ale nechovali se k nám špatně. Ve vedení té firmy pracovali dva čeští kluci, kteří tady studovali stavební průmyslovku, a tak je použili jako kresliče. Ti tam tu atmosféru ovlivnili.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 9. „(...) Oni se ti Němci chovali slušně. Nebyly žádné problémy.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003, s. 4. „A vím, že byla řada Němců velice solidních.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 10. „S civilisty se vycházelo dobře, taky toho měli plné zuby.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 8. „Sblížili se s námi tak, že můžu říct, že poměrně dobře. Poměrně dobře. S některými bych se setkal rád i po válce.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Matřhou ze dne 26. 4. 2004, s. 18. „Na lágru – byl to kdysi hotel, je jako v úle. V jídelně objevila jedna z nás klavír. Sotva začala hrát, přišel majitel p. Cossert. Je asi čtyřicetiletý, chromý, má černé vlasy – zřejmě má francouzské předky. (...) Pan Cossert se zajímá o naše rodiny a Brno a prý se mu líbí naše písně, které právě slyšel při přednesu Jarky Trfulkové na klavír.“ B. HERBERGEROVÁ, Z deníku, in: C. MOTL (ed.) Byli jsme totálně nasazeni I, s. 4. „Přijetí na pracovišti bylo korektní a nezaujaté. Samotným šéfem jsem byl upozorněn na partajní zásluhy člena vedení závodu pana D. Od ostatních pak na to, že tchyně šéfa zemřela v Čechách v Terezíně. Šéfov syn, stejného věku jako já, unikl vojenskému nasazení z krevních důvodů, dále pak, že byl skutečně vynikající organizátor v oblasti protiletectvé a protipožární ochrany.“ O. RYDLO, Haidle und Maier ve Stuttgartu, 1. díl.

<http://www.senio.cz/index.php?w=art&id=85&rub=43&s> ze dne 17. 7. 2005. „Jak jsem se již zmínil, byl v továrně zaměstnán a funkčně politicky využíván pan Dr. Herrmann Diekman. Již penzista, ale s partajní legitimací s číslem jen dvouciferným. S tím se pan D. pochlubil, ale jinak byl celkem chápavý a neútočný. Přijal i mé vysvětlení, že užívám-li jako pozdrav jen Guten Tag a nikdy tehdy nařizený pozdrav začínající Heil..., že je to pro cizince upřímnější. A že jsem cizincem byl, chápal pan D. také proto, poněvadž jsem pobíral diferencované ochuzené žluté potravinové lístky.“ O. RYDLO, Haidle und Maier ve Stuttgartu, 2. díl.

<http://www.senio.cz/index.php?w=art&id=69&rub=43&s> ze dne 17. 7. 2005.

²³⁸⁰ „Vedoucí, který se později dověděl, že chci pláchnout z pracoviště, nepodnikl nic, aby mi v tom zabránil.“ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazeni III, s. 34.

Někteří Němci byli polidštěni díky zkušenostem, které prodělali na frontě.²³⁸¹ To však neplatilo univerzálně: zraněného přesvědčeného nacistu „nepředělalo“ ani zranění.²³⁸² I v Říši se tedy našli „dobří Němci“, kteří nebyli k osudům nasazenců vůbec lhostejní a snažili se jim v rámci svých možností pomoci.²³⁸³ Mnohdy také stačilo, když se někteří Němci mohli s nasazenci bavit normálně o obyčejných věcech.²³⁸⁴

Osobní tragédie dobrých lidí sdíleli i nasazenci.²³⁸⁵ Pozitivní vzpomínky zůstaly nasazencům také na velmi malé děti, které byly nedotčeny jedem nacistického zruďného učení.²³⁸⁶

---

²³⁸¹ „Nebyla mezi nimi svině. (...) Byli to frontáci. Bezvadní. Uměli uznat, když se udělalo trošku víc práce.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Mat'hou ze dne 26. 4. 2004, s. 19.

²³⁸² „V Ravensbrücku jsme byly na pobočce Nový Brandenburg. To byl Ravensbrück, jeho pobočka Nový Brandenburg. Tam jsem pracovala v podzemní továrně od rána do rána. Na noční a denní směny. Ne od rána. Na denní a noční jsme se střídaly vždy jednou za týden. Pracovaly jsme včetně neděle. Prostě se neodpočívalo. Bylo nám řečeno, že děláme součástky na zbraně V-2. Já jsem dělala u stroje. Za mistry jsme měly Němce, kteří byli válečnými invalidy. Byli zlí, protože jeden třeba neměl kus ruky a navíc kulhal. Tak se na nás mstili, že v té válce u toho Stalingradu o to přišli. A to byli naši mistři.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Traplovou (rozenou Šturmovou) ze dne 3. 2. 2004, s. 7. „Během cesty vlakem přisedl do našeho kupé zraněný německý důstojník, jemuž naše české blábolení vadilo natolik, že nám vynadal do slovanských sviní, a přes protesty německého předáka, který nás doprovázel, nás vyhodil na chodbu. Nepotřeboval jsem lepšího důkazu o tom, že jsem měl co činit s příslušníkem nadřazené rasy.“ B. ČELOVSKÝ, Šel jsem svou cestou, s. 48.

²³⁸³ „Seznámily jsme se spolu s mojí kamarádkou s jednou kuchařkou. Vždycky jsme pro ni něco udělaly a ona nám za to dávala to nejlepší. Zvala nás i k sobě domů. Byla strašně hodná. Jmenovala se Frau Mund.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Nováčkovou (rozenou Šimonovou) ze dne 20. 4. 2004, s. 3.

²³⁸⁴ „Pak tam byli někteří ti staří machři – dělníci. Ten můj kolega z laboratoře, co pocházel z Hradce Králové, tam byl dřív. A dal se tam asi dobrovolně. Byl starší. Říkal: „Pojď, půjdeme se podívat za starým komunistou.“ Šli jsme na to zkušební pole, kde on právě zkoumal napětí v kabelech. Byl v takovém velkém kumbálu, kde viděl na celé pole. Bylo to trošku výš nad tím polem. Byl to starý děda, který dost špatně mluvil, protože neměl zuby. Říkal: „Já sem pracoval ve Škodovce v Plzni. Jsem komunistka.“ Vyprávěl nám, co se mu dělo u nás a jak na to pohlíží. Všechno to bylo na nic. To byl ten druhý.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 15.

²³⁸⁵ „Za nějaký čas zazvonil v kanceláři telefon. „To je pro vás, paní Braunová“, řekl „starý“ a položil sluchátko na stůl. Viděl jsem od svého výkresu, jak paní Braunová bere sluchátko. Po několika okamžicích se pokrylo její čelo potem, hrud' se prudce dmula, nemohla popadnout

Lze předpokládat, že kladný poměr ke svým bytným měla většina nasazenců bydlících v soukromém podnájmu.²³⁸⁷ Nuceně nasazení žijící na lágrech se s místními obvykle Němci nestýkali, protože k nějakému navazování kontaktů nebyla oboustranná vůle.²³⁸⁸

Samozřejmě si nikdo nemůže myslet, že by čeští nasazenci byli „Rychlé šípy“. I mezi nimi totiž pochopitelně nechyběli lidé zlovolní a prospěchářští.²³⁸⁹

Celá řada Němců se ale chovala vůči ostatním národům velmi hrubě a povýšeně.²³⁹⁰ To se projevovalo i v každodenním setkávání se na pracovišti

---

dech. Stěží ze sebe vypravila několik slov. Dostala zprávu, že její syn byl těžce raněn. Nikdy jsem neviděl tak rozrušeného člověka, jako tenkrát paní Braunovou. Těžce položila sluchátko a opřela se o stůl s nepřítomným zrakem. „Jděte domů paní Braunová“, řekl „starý“ a zůstaňte si doma třeba několik dní. Chápu vaši bolest.“ Jak dopadlo léčení zraněného vojáka, nevím. Nevím ani, zda zpráva v telefonu nevyjadřovala zastřeně a z útrpnosti věci ještě horší. Bylo mi líto paní Braunové, patřila k nejušlechtlejším lidem, se kterými jsem se v Berlíně setkal.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 29.

²³⁸⁶ L. LANDIŠ – F. HORA, Ohnivý koberec nad Hamburkem, s. 93.

²³⁸⁷ „Ta pekařka, u které jsme bydleli, to byla celkem slušná ženská. Uměla trochu hrát na piano, tak se tam s tou její dcerkou učily. Moc to neuměly. Já mezi nimi hrál jako nějaký velmistr. Ten styk s nimi v tomhle směru moc nebyl. Ony nerady mluvily. Aby s nimi někdo mluvil o tom, jak se vyvíjí válka? Já se nepamatuji, že by se se mnou o tom někdy někdo bavil. To si držely mezi sebou. Nám neřekly, jak vypadá fronta. Ani nic dalšího.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 10.

²³⁸⁸ „S těmi místními jsme se moc nestýkali.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 12. „Vždycky jsem musel být opatrný na to, co říkám. Určitě jsem se nesnažil s nimi sblížovat prostřednictvím nějakých zpráv nebo něčeho podobného. A když se s námi začali sblížovat, spíš jsme řekli: „Kdy bude konec války?“ Jestli se těší. Tak nějak povšechně. Ale abych dal najevo komu fandím? Neexistovalo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Mat'hou ze dne 26. 4. 2004, s. 17.

²³⁸⁹ „Pan Thomas projevovat poněkud naivně sympatie ke všemu českému, protože se zamiloval do jedné mladé Češky, která ho ovšem bezostyšně využívala. Jeho rodina tomu chtěla zabránit, aby jí nešlo dědictví, a tak na nebohého muže nasadila gestapo s českým špiclem. Thomas pak v dobré víře nutil Vlastimila, jenž mu občas pomáhal s vyúčtováním, aby s tímto donašečem mluvil česky, což se chlapci při troše otevřenosti mohlo stát osudným.“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 27-28.

²³⁹⁰ „Pak nám přišla vynadat jedna baba se šperhákem na klopě. Byla z vedlejšího baráku. Druhý den žalovala nějakému gauleiterovi a mistrovi. Pepík Holeček nám předváděl, jak žalovala a křivil při tom hubu jako ona: „Ty čéz sind abe Ksindl...“ Schönemann nás napomínal, abychom na sebe zbytečně neupozorňovali, zvláště ne před těmi, co mají na klopě Hakenkreuz.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 39.

v podobě šikany a hrubého zacházení.²³⁹¹ Samozřejmě, že nezůstalo jen u verbálních inzultací.²³⁹²

Mnozí lidé v „rajchu“ přitom zpočátku ani vůbec netušili, kde se vzali v Říši cizí dělníci.²³⁹³ O to více je pak mátlí cizinci v uniformách. Někteří Němci

---

²³⁹¹ „Byl tam zlý Němec, který do nás štouchal. Další Němec, který byl u hrachu, byl taky zlý. Tam mi spadlo to železo na nohy, tak jsem marodila a pak jsem se dostala na podzim domů.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 4. „Byly tam ty natáčecí bubny, které byly všechny na elektriku. Jeden muž, nevím, co to bylo za chlapíka, chtěl, abych to dělal ručně. Abych ten kabel táhnul sám. Odvíjelo se to, jak se dělaly ty izolace. Musel jsem ten celý kabel táhnout ručně sám. Byl jsem hubený, bez žrádla. Když toho bylo na tom bubnu natočeno víc, byla to těžká práce. Nemohl jsem to odtočit, i když to bylo na hřídeli. Tak jsem to pustil a nechal jsem to. Zmáčkli jsem knoflík, tak jsem to zastavil. Ten kabel se tam motal do výšky. To byla šikana. Říkal jsem: „Proč nezapojíte ten motor?“ On chtěl ušetřit elektriku. Tenkrát bylo „Strom sparen“. Šetřili proud. Já nemůžu, jsem slabý. Kvůli tomu jsme se tam chytli. Říkal jsem si, jak si to může dovolit, když normálně mašina pracuje na elektriku. Běží to pomalu. Ne. Já jsem to musel tahat. Dělal jsem to kolikrát. Když jsem měl sílu, tak jsem to tahal.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 15-16. „Šéf „Nákupu“, oddaný nacista Wissmann, byl na první pohled protivný, arogantní chlap, a když mluvil, skoro štékal, což se při rozhovoru s cizinci ještě stupňovalo. V jeho okolí se mnozí podřízení předháněli v nošení stranických odznaků NSDAP a zdravení vztyčenou pravicí. Ochotně „hajloval“ i zmíněný krajan, kterého začal Vlastimil upřímně nenávidět a do své paměti ho navždy uložil jako „křiváka“.“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 18. „Také výslovnost povelů byla někdy odlišná, takže nebylo divu, že si ty povely pleteme, někdy i úmyslně. Za to jsme sklízeli nadávky jako Rinder (hovada), Schweinkerl (sviňáci), Mistwisch (něco od hnoje) a jiné. Hodiny čištění a spravování – Putzflick-stunde a následující prohlídky oceňované nadávkami Suffolk (Sauvolk – pozn. T. K.) (svinský národ) jsme vnímali se skřípěním zubů. Nejlepším lékem proti všem příkořím a urážkám byl humor, i když trochu šibeniční. Zesměšňovali jsme povely a vojáky, zpívali národní písně, ale i tzv. sprostonárodní, jako Nemelem nemelem, my se na to vyserem... Šup sem, šup tam, nám už je to všechno jedno, šup sem, šup tam, nám už je to fuk... nebo šup sem, šup tam, s námi už to nevyhrajou... Sekal sedlák na louce, Deutsche Reich, schweinererei... a mnohé jiné, které nám dělaly radost a štvaly vedení kompanie.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 38.

²³⁹² „Hauptmann na mě křičel a já jsem říkal, že jsme unavení, a on že nasazuje jejich životy a tak dále... až to došlo tak daleko, že mě pěkně vyfackoval. To jsem se teda sám sesypal. A nejdřív že mě pošle do koncentračního tábora. Pak si to rozmyslel a poslal mě do trestné kompanie do Kasselu, kde byli soustředěni takoví ti zlobiví kluci, aby přišli k rozumu.“ Vzpomínka Josefa Valeše, in: J. HAVLÍKOVÁ – L. VONDRYSKOVÁ, Místo určení: Sársko, s. 49-50.

²³⁹³ „Německými spoludělníky, ale i mistry jsme byly zpočátku přijímány se značným odstupem. Když jim náš tlumočník vysvětlil, že zde nejsme ani jediná dobrovolně, že nás vytrhli z rodin, odvedli pod pohrůzkami trestů peněžních i trestů na svobodě, jejich postoje se k nám přece

považovali nasazené české policisty za důstojníky.²³⁹⁴ Členové Organizace „L“ byli pokládáni omylem za válečné zajatce nebo sestřelené letce.²³⁹⁵ Někteří šprýmaři v uniformách vodili místní lidi za nos a z legrace se vydávali za dobrovolníky, kteří bojují po boku Třetí říše.²³⁹⁶

---

jen pomaly měnily. Mistři ale stále neviděli rádi, když jsme začaly s Němkami navazovat důvěrnější vztahy, ale nezabránili tomu. Obyčejně začaly mezi dvojicemi, připoutanými ke společně připravovaným křídům.“ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazení III, s. 7. „Ze strany místních dělníků bylo přijetí velice chladné. Byli totiž lživě informováni, že auslendři přicházejí dobrovolně, aby oni (jako Němci) mohli být uvolněni pro frontu. Většina z nich neměla ani tušení, co se děje v Protektorátě a někteří dokonce ani nevěděli, kdo je Reinhard Heydrich. Nebyl každý z nich vyznavačem nacistického učení, takže po poznání bylo možné s některými rozumně komunikovat.“ B. KOLLINER, Auslendři, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazení IV, s. 42. „Pan Reckzeh, bývalý zaměstnanec Siemensu, byl značně nahluchlý, ale pěkně hrál na klavír; také se učil latinu, aby čelil skleróze. Jeho šedovlasá manželka se velmi obávala o svého syna, jenž byl na frontě. Zprvu trochu záviděla Vlastimilovi (nota bene stejně starému), než se dozvěděla, za jakých okolností se do Berlína dostal.“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 18. „Kluci se někde v hospodě skamarádili s civilisty. Na otázku, kdo jsme, odpovídáme, že Čechoslováci. Neuznáváme tak okupaci a rozbití republiky. Vypytávali se, jak to bylo u nás, než jsme se stali protektorátem. Kluci to patřičně vysvětlili. Když nás přijeli „zachraňovat a zkulturnovat“, byli jsme kulturní. Bylo u nás všeho dost a laciného zboží. Nevěřili jim. Kluci jim jen připomenuli, že dříve byla marka za 3 Kč a nyní je za 10 Kč. Vyprávěli příhody, jak si šel německý voják, který přijel do Československa, koupit za 1 RM salám a za 1 RM housku na svačinu. Dostal 1,5 kg vuřtů a 30 housek. Nemohl to pobrat. Kroutili nad tím hlavami. Německé noviny psaly, že je u nás nedostatek potravin a lidé mají hlad.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 38.

²³⁹⁴ „Brémští nás považovali za oficiry, kteří přišli odněkud zdaleka. Cizí uniformy pěkného střihu, podivné znaky na čepicích. Nerozuměli jsme jejich dialektu. „Wie stó dý ór?“ znamená v severské němčině dotaz „Kolik je hodin?“ Tomu nerozuměl ani Bavorák, proto usoudili, že jsme z Bavorska. Fáma se vžila mezi civilisty i vojáky. Vojáci nám proto vzdávali čest. I poddůstojníci nás zdravili podle předpisu, ačkoliv jsme měli zdravit my je.“ L. LANDIŠ – F. HORA, Ohnivý koberec nad Hamburkem, s. 87.

²³⁹⁵ „Někteří Němci nás viděli poprvé. Mysleli si, že jsme zajatci nebo sestřelení letci. Jejich nenávisť byla nepopsatelná. Plivali po nás, nadávali nám, malí kluci po nás házeli kamením. Vojáci někdy měli co dělat, aby si některé skupiny civilistů na nás nevytila svůj vztek. Nebylo divu, když všechnu tu spoušť, hrůzy náletů, mrtvé a raněné přičítali nám. A my otrhaní, hladoví, špinaví, v doprovodu vojáků chodili do práce a z práce. Za čas se to vyjasnilo, zvláště když se veřejnost dověděla, že pracujeme „pro Říši“ a „freiwillig“ (dobrovolně). My jsme většinou říkali „mussfreiwillig“. To ale nebylo tak důležité, protože rozhodující byla práce pro město.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 31.

²³⁹⁶ „Pepek Zavadilů se zase pochlubil, že zvědavým Němcům důvěrně sdělil, že jsme Španělé z Frankovy „Modré divize“. Až se naučíme německy, budeme pomáhat Němcům na Východní

Řadový Němec mezi „auslendry“ (s výjimkou Poláků a ostarbeiterů) příliš nerozlišoval. Nebylo to pro něj prostě možné se řádně zorientovat v této obrovské mnohonárodnostní směsi, která se tak podobala Babylónu. Všichni cizinci, ať už ze států porobených Třetí říší nebo ze spřátelených, byli označováni slovem s hanlivou konotací – „auslendr“.²³⁹⁷

Nejvíce „skrz prsty“ na nasazence pohlíželi fanatičtí členové nacistické strany a jí podřízených organizací.²³⁹⁸ Ti pak mnohdy po Česích požadovali, aby je zdravili nacistickým pozdravem, čili vztyčenou pravicí ve výšce očí.²³⁹⁹

Bylo pro Čechy výhodnější, když si zpočátku dávali pozor na všechny Němce.²⁴⁰⁰ Nemohli totiž dopředu vůbec tušit, zda jim bude Němec rozumět či ne.

---

frontě. Němci prý mu věřili a platili za něj víno. Starý Charvát poznamenal: „Jen aby ses nestal prorokem!“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 38.

²³⁹⁷ „Diferenciace nebyla možná ani z důvodů technických, nevyžadovali ji ani auslendři sami. Jak by někdo mohl chtít na naši lágrfirce, aby přistupovala rozdílně k Čechům a Slovákům na sousedních cimrách. I když rozuměla, tak zase ne tolik, aby rozeznala češtinu a slovenštinu, a jak to vlastně je se Slovenským štátem, o tom měla asi jen mlhavou představu. Jak by byl někdo mohl chtít na starém invalidním mistrovi, aby věděl, v jakém stadiu je situace na Slovensku, v Jugoslávii, Řecku, Bulharsku, v rozdělené Francii, a podle ní měnil postoj k příslušným národům. Jak by byl mohl někdo žádat na nacistickém majiteli podniku, aby měl jiný vztah k nepřátelským Polákům, a momentálně přátelským Bulharům a Rumunům, přece je to všechno jedna balkánská pakáž líná.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 93.

²³⁹⁸ „Někteří byli blázni. Všichni hajlovali, zvláště mladí lidé. S těmi esesáky, co tam byli, to byla hrůza. Raději od nich dál. Nejraději by nás pohledem sežehli. Byli vzteklí. Přitom by měli být rádi, že tam makáme.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 15. „Ti esesáci, to byli fanatici. Jim se dostat do drápů bylo hrozné.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 13.

²³⁹⁹ „Fräulein Slavka, proč vy a ostatní Češky nezdravíte našim pozdravem ‘Heil Hitler’?“ zeptal se po chvíli Malty. „Aber Herr Mültengerger, to je zcela vyloučeno. Tenhle pozdrav je výsostným právem jen vás Němců. Od ausländerů by to znělo opovržlivě a to přece jistě nechcete!“ odpovídám zajikavou, naučenou němčinou. Byla to odpověď dávno mezi námi nacvičená, jen jsme nevěděly, jak „chytne“. „Na ja, freilich (Ano ovšem, - pozn. T. K.) – máte asi pravdu“, přemýšlí pomalu a dokonce nahlas můj nadřizený a usedá hluboce zadumaný. Asi proto, zda se vůbec svou otázkou nepřenáhlil. Což kdyby skutečně jeho strana utrpěla tím, že by kdejaký příslušník porobeného národa užíval jejího posvátného pozdravu. Výmluva tedy zabrala, nikdy nás až do konce našeho pobytu mezi Němci nenutili „heilovat“. S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 44.

²⁴⁰⁰ „Ve styku s Němci i neznámými českými nasazenci se Vlastimil choval obezřetně a rezervovaně a v každém konkrétním případě sondoval, nakolik může svému protějšku důvěřovat.“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 27.

To ostatně dokládá i svědectví člověka, který se i za polárním kruhem setkal s česky hovořícím německým důstojníkem.²⁴⁰¹

Jiné úskalí česko-německých vztahů představovala obyčejná hospodská rvačka, kdy se značně povzbuzení sokové z obou stran barikády spolu pustili do křížku kvůli místním dívkám. Takto se utkali kupříkladu nasazení čeští policisté spolu s německými námořníky. Celá událost tedy spadá do čistě osobní roviny, ne politické.²⁴⁰²

Ale i pro většinu obyčejných Němců, kteří byli nakaženi nacistickou ideologií, nebyli ani rasově způsobilejší čeští nasazenci na tak vysoké úrovni jako oni sami.²⁴⁰³ Jiná situace panovala u věřících. Ti měli pro zavlčené lidi pochopení a snažili se jim pomáhat.²⁴⁰⁴

Větší solidarita se rozhodně dala najít u obyčejných dělníků než u vedoucích představitelů. Dělníci mívali pro nasazence větší porozumění.²⁴⁰⁵

---

²⁴⁰¹ „Když jsme překračovali polární kruh, byl vyhlášen mimořádný nástup, při kterém nám bylo sděleno, že byl v Praze zavražděn Obergruppenführer Reinhard Heydrich. Při tom nás seznámili s tím, že v Čechách bude zastřelen každý desátý občan. Německý důstojník, který nám tuto zvěst přednášel, mluvil plynule česky. To nás upozornilo, že si budeme muset dát pořádný pozor na jazyk.“ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazeni III, s. 13.

²⁴⁰² „Událost neměla žádnou dohru. Zmlácení námořníci se zřejmě báli pochlubit se svou porážkou od ausländerů, aby nebyli potrestáni za to, že špatně hájili čest ponorkového loďstva.“ L. LANDIŠ – F. HORA, Ohnivý koberec nad Hamburkem, s. 119.

²⁴⁰³ „Dívali se na nás jako na auslendry. (...) Prostě jsme nebyli to co oni.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Maňhou ze dne 26. 4. 2004, s. 18. „Obyvatelé Markstädtu se k nám chovali velmi nepřátelsky. Nemohli jsme jít ani do hospody, dokonce nás nepustili ani na půlnoční mši o vánocích.“ Vzpomínka A. S. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 20/00, s. 6.

²⁴⁰⁴ „Když jsem se stěhoval z továrního lágru na byt do jedné katolické rodiny, šla mne bytná na úřad policejně hlásit. Vrátila se však s pláčem. Vynadali jí tam, že je špatná Němka, když chce přijmout do rodiny na byt cizince a přihlášku jí nechtěli potvrdit.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 11.

²⁴⁰⁵ „Rozdělil bych je asi na dvě skupiny. Vyšší úředníci byli Němci. Neřekl bych, že by byli na nás zlí. To ne. (...) Ale co byli ti úředníci, kteří vykonávali nějakou práci, kteří nám udíleli příkazy, do které káry co hodit... To byli dělníci, kteří chodili svačit tam dole v podzemí, kde měli místnost na odpočinek. Asi tak na deset minut, na čtvrt hodiny za tu směnu. Oni si vařivali meltu, takovou černou hořkou kávu. Ti byli v jedné místnosti, ti úředníci byli v druhé a my ve třetí. Co jsme byli protektorátní příslušníci. Ti dělníci se snažili dostat mezi nás, a chtěli vědět, jak to vypadá v protektorátu. Jaký je život v protektorátu a tohle. Ti s námi sympatizovali. Měli třeba mapu, kde bylo vyznačeno, jak se blíží ruská fronta. Samozřejmě,

I mezi německými vojáky se mohli vyskytnout lidé, kteří byli v očích Čechů slušní.²⁴⁰⁶ Našlo se dost lidí, kteří se stýkali s Němci z čistého oportunismu, protože předpokládali, že z toho budou mít hmotný užitek.²⁴⁰⁷

Co se týče hodnocení Němců podle územního původu, dívali se Češi o něco lépe na Němce z Říše, než na ty, kteří žili na odtrženém českém území. Do této kategorie je třeba zahrnout i uvědoměle germanizované Čechy.²⁴⁰⁸ Ale i sudetský

že to tamti vědět nesměli.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 14.

²⁴⁰⁶ „P. kazatel mi jednou říkal, že mu řekl německý voják, že považuje Hitlera za Antikrista. Do shromáždění (církvní) již i dříve chodilo několik německých vojáků. Byli to dobří lidé.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 9. 11. 1941, s. 22.

²⁴⁰⁷ „Příklad: Když Němci přišli, některá děvčata s nimi začala chodit. V pětáctýřicátém, když byl konec, tak do nich kopala a dělala různé věci. Byly to holky od zámečnicků, asi v mém věku. Říkal jsem jim: „Nejdříve ses s nimi tahala, a teď, když je konec, tak do nich kopeš? To je od tebe sprostota!“ Myslím, že to, co jsem řekl bylo správné, ne? Nejdříve se s ním tahá, a pak když to praskne, kope do nich. Na náměstí.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 8.

²⁴⁰⁸ „Sudetští Němci, to byly hrozné svine. Říšští Němci, ti byli oproti nim lepší. I když říkali, každý dobrý Němec, který je pod zemí. Ale tihle sudeťáci, tihle ordneři nebo ten Hitlerjugend, to tedy bylo něco!“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 10. „Ale vím, že rozhodně byli horší Němci ze Sudet než Němci z Říše. Víte? Protože u nich ta nenávist a averze k nám se prezentovala.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 10. „Polír byl Sudeťák. Jednou se prozradil, že umí česky. Dělali jsme nahoře, když na nás zavolal: „Na Buben, Wie gets Arbeit?“ My jsme mu s oblibou odpovídali, že to stojí za hovno. On zase něco volal a šel do boudy. Stalo se, že jsme přibíjeli prkna na stříšku, když se nás zase ptal. Standa na něho zavolal: „Pane mistr, co mám dělat, už jsem to dvakrát uříz a furt je to krátký?“ On se otočil a vykřikl: „Was, was ušís ty sabotér?“ a hnal se za námi nahoru. Tam jsme se dověděli, že je od Ústí nad Labem. Česky s námi sice nemluvil, ale řekl, že slyšel dost, aby si o nás udělal mínění. Pro něj je však nejdůležitější, aby chladiče fungovaly. Také se zmínil, že by si nás rád udržel, protože jsme se už zapracovali a v případě, že by to zase rozbili, těžko by hledal náhradu.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 179. „Sudeťácké prostředí mělo své zvláštnosti. Byli zde místní Češi, naši nepostradatelní kolegové na šachtě, na které bylo možné plně se spolehnout a kteří nám ten totalajnzac velmi ulehčili. Vesměs to byli výborní chlapi, rád na ně vzpomínám. Pak tu bylo několik Čechů, kteří se otevřeně nebo i tajně přihlásili k Němcům, protože měli německé manželky. Od těch prvních byli k nerozeznání, společně se bavili jako přátelé, protože vedle sebe žili od malička. Nás ale upozornili, na toho si dejte pozor, je v partaji a chodí tam na schůze. Jeden takový se sám prozradil. Přišel mezi nás a s radostí nám oznamoval, tak už je to chlapi hotové, bylo to na schůzi, půjdete na frontu. Protože to předcházelo odchodu starších německých haviřů, zřejmě se o tom uvažovalo. Třetí skupinou byli sudetští Němci, kteří zastávali všechny funkce, jen ředitel

Němec mohl Čechům pomoci v nouzi. Například personalista v podniku Kabel und Drahtwerke ve Vídni, kde pracoval Jaroslav Farský, dokázal vyreklamovat nasazence, kteří se dostali do spárů Gestapa pro údajný ilegální pokus o přechod hranic.²⁴⁰⁹

Určitý posun v chování německého obyvatelstva vůči „auslendrům“ se dal pozorovat ke konci války. Němci sami už byli postiženi válkou (například bombardováním či smrtí někoho blízkého na frontě), a tak začali mít větší pochopení pro zavlečené dělníky.²⁴¹⁰

šachty byl říšský Němec. I když s námi mluvili jen německy, věděli jsme, že rozumí česky a dávali jsme si před nimi pozor. Kdo byli a jsou doposud sudetští Němci, víme i z poslední doby. Za války byli o to nebezpečnější, že měli dost důvodů se vyznamenat, aby se uchránili před frontou jako nepostradatelní na šachtě.“ J. URBÁNEK, Špiclovali nás, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazeni IV, s. 45-46. Málolterý sudetský Němec byl Čechy akceptován: „Pracoval tam také jeden starý pán jako úředník, sudetský Němec, který nenáviděl Hitlera a odsuzoval Henleinovce mezi Sudetáky. Vždy jsme si povídali o tom sami někde na cestě, jméno již nevím, říkal ale, že také doufá, že vezmeme ohled na dobré Sudetáky.“ J. KUČERA, Není Němec jako Němec II., in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazeni IV, s. 52.

²⁴⁰⁹ „Předtím jsme vůbec nevěděli, kde Maribor je. Takže jsme asi podle nich chtěli utéct do Jugoslávie. Nakonec jsme mluvili s tím personalistou, to byl bývalý Karlovarák, tak ten říkal, že jim to vysvětlil, že se touláme pořád po horách. Že jsme prošli i Raxalpen a okolo Vídně, že to máme taky všecko projíté a že jsme se chtěli podívat taky na Hochschwab. On o tom věděl, že se chceme podívat na Hochschwab. Dokonce nám říkal, jak se tam dostaneme a že musíme dávat pozor na místa, kde se platí za chatky. Prostě nás z toho dostal.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 8.

²⁴¹⁰ „Pozorovali jsme zaměstnance v prodejnách. Zezačátku k nám byli otažití. Když byly krámy bez nakupujících, tak byla ta majitelka ráda, že tam přišli vůbec nějakí cizinci. Přišel třeba kluk a povídal: „Kluci, vezměte si potravinové lístky. Dostanete vejce a půl litru mléka navíc!“ To bylo pro nás něco. Uměl německy, byl z Brna. Předtím studoval vysokou školu. Mohl se s nimi lépe dohodnout. Pak jsme poznali proč. On jí jednou vyzpovídal, proč tak obrátila. „Měla jsem syna na východní frontě a on mi padl.“ Najednou byla úplně obrácená a vzkazovala nám: „Přijďte, mám tohle a tohle.“ Někteří takhle otočili. Ten její dům byl tříposchodový. Někde tam poblíž padla bomba, ale ten krám fungoval dál. Stropy byly sesypané, ale ona v přízemí mohla fungovat. Tak na nás byla úplně měkká. Dokonce se culila. Vidávali jsme ji chodit se psíkem. Tahala vždycky nějaký voziček do podzemní dráhy. My jsme nikam nechodili, tak jsme se vždy schovávali do baráku. Ale ona vždy chodívala do podzemní dráhy. Schovat se před náletem. Říkali jsme si: „Vidíš jak jsi změkla, ty babo?“ To byli jiní taky. Ale s těmi jsme nemluvili. Kousek dál na ulici byl kšeft, ve kterém se prodávaly různé kalouny a látky. Takový ten drobný textil. Drobné zboží. Tam spadla do výlohy malá zápalná bomba. Padala šikmo, prorazila sklo a začala prskat jako prskavka. Vše začalo hořet. Ona vylítla ven. Tenkrát po náletu jsme byli na ulici, koukali jsme, co se děje. Jestli

Jinak se domnívám, že válka sama osobě spolu s nacistickou ideologií zkalily mezilidské i mezinárodní vztahy tím, že „nalinkovaly“ přesné postavení lidí a definovaly, kdo se má s kým přátelit a na koho je třeba se dívat svrchu. Spousta lidí by si k sobě určitě za normálních okolností dokázala najít cestu.²⁴¹¹ To samozřejmě také za předpokladu, že lidé spolu dovedli komunikovat. Češi měli rozhodně odpor k německému jazyku.²⁴¹²

---

něco nespadne. „Prosím vás, pojdte mi pomoci!“ Museli jsme vyrazit druhou výlohu, abychom to mohli uhasit. Všechno bylo ohořelé a začouzené. Děkovala nám potom. Vynášeli jsme odtud celé regálky košil. Byly to pánské košile. Říkali jsme si, jestli nám nějakou alespoň za odměnu dá. Nic nám nedala. Vše jsme ji vynosili na chodník. Ono ale mezitím začalo pršet. Nad městem se ty zplodiny z požárů smíchaly s deštěm, a všechno to padalo zpátky na zem. „Jéžíš, to vypadá!“ Ještě jsme jí to přikrývali, aby jí na to nepadaly ty černé kapky. Počítali jsme, že nám někomu dá. Ne nic. To jsme říkali: „Maucta.“ Odešli jsme, ať si s tím pak dělá, co chce. Ještě jsme jí to vynosili z krámu, jinak by jí to vyhořelo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 17-18. „Chování Němců? V něm se odrážela situace na frontě. Když jsme přijeli do Baumholderu, tak nám řekli: „Tady budete ležet.“ Na hřbitově. To ještě Němci táhli na Stalingrad, to ještě byli na koni a to byl úplně jiný poměr. To víte, v takovém čtyřiačtyřicátém ke konci a nemluví o pětáctýřicátém, když už viděli, že jim teče voda do bot a že jejich sny o „Weltraumu“ jsou pryč, to byli najednou kamarádi. Nebo po bombardování, když nás všechny vyhnali pomáhat zachraňovat, vynášet nábytek, to bylo: „Kamarad, komm, komm, da hast du ein Schnaps, da hast du Zigaretten. Komm mir helfen,...“ (Kamaráde pojd', pojd', tady máš kořalku, tady máš cigarety, pojd' mi pomoci...) To jsme byli kamarádi, předtím se každý od nás přece jen odtahoval.“ Vzpomínka H. K., in: J. HAVLÍKOVÁ – L. VONDRYSKOVÁ, Místo určení: Sársko, s. 59.

²⁴¹¹ „Mikulášská nadílka dopadla výborně. Všichni jsme se dobře pobavili, dokonce jsme si i zatancovali při hudbě kapelníka Borovičky. Ředitel Harendt dostal také dárek. Šel si pro něj osobně k Mikuláši, klečel na kolenou, po andělovi odříkával českou modlitbičku a čert do něho opravdu a nemilosrdně bušil. V tu chvíli „trpěl“ za celé nenáviděné Německo. V úhledném balíčku si ředitel odnášel uhlí a tři, úplně shnilé zapáchající brambory. Nic víc. Tak tvrdě se usneslo osazenstvo. Ing. Harendt nebyl zlý člověk a myslím, že na vítězství německé říše už dávno rezignoval. Snad někde na něho také vzpomínala žena, snad i děti. Ale zde byl v cizí zemi, nepřítel, který tu neměl co dělat. Přesto mi ho bylo trochu líto. Snad opravdu čekal malý dárek.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 68.

²⁴¹² „Pracuji jako přidavač u starého Kaspera. Více než cihlám a zazdívání díry vyražené výbuchem se věnujeme rozhovorům. Učil mě, jak se řekne lopata, vápno, písek, kýbl, provaz, kladka, okno, dveře, schody, což jsem už uměl, ale nechal jsem ho, protože jsme při tom stáli a nedělali. Vypτάval se mě, jestli jsme komunisti, že on byl před válkou socialista. Z jeho otázek se dalo soudit, jak byli Němci o ČSR nesprávně informováni a jak se jim o nás lhalo. Např. že jsme komunisté, že je u nás nedostatek potravin a jiného zboží, že hladovíme, všude že je nepořádek a dokonce i nepokoje, že jsme nekulturní, nevzdělání, hloupí a jiné věci.

Ted' bych se chtěl trochu zastavit u „biřiců a drábů“, kteří měli nad nasazení absolutní a téměř neregulovanou moc. Největším zosobněním nacistické autority, se kterou přicházeli nuceně nasazení dennodenně do styku, byli členové závodní stráže, čili Werkschutzu.²⁴¹³ Do Werkschutzu se dostávali Volksdeutsche²⁴¹⁴ nebo i lidé jiných národností, kterým Němci důvěřovali.²⁴¹⁵ S nasazení pak zacházeli členové Werkschutzu velmi hrubě, neštíteli se použít ani fyzické násilí.²⁴¹⁶ Někteří „verkšucáci“ dokázali spáchat zločiny, za které by se „nemuseli stydět“ ani příslušníci SS.²⁴¹⁷ Málokdy byl u závodní stráže slušný člověk.²⁴¹⁸

Doma jsem si poznamenal do notesu, že bychom si byli hezky pohovořili, kdybychom si líp rozuměli, ale když on je Němec. Litoval jsem toho, že jsem se nenaučil více německy, že jsem nevydržel, když jsem na začátku okupace začal. Němčina mi byla protivná a já jsem to nedovedl překonat.“ L. NEZSKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 32-33.

²⁴¹³ „Když jsme chodili přes bránu, museli jsme jim ukazovat kapsy a tašky, že tam nic neneseme. Že nevynášíme ven tu municí, kterou vyrábíme.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 9. „Ti tam byli právě na bráně. Kontrolovali nás, když jsme šli z práce. Kolikrát nás zavolali a museli jsme k nim dovnitř. Bylo jich tam několik. Šacovali nás nebo jsme jim museli ukázat tašku. (...) Werkschutz byl Werkschutz. Chrání podnik. Při příchodu se dívali po obličejích. Museli jsme jim ukazovat legitimace. Ausweiss (propustka – pozn. T. K.) a koukali po ksichtech. Když jsme odcházeli z práce, tak nás prohlíželi od hlavy až k patě. Když se mu člověk nelíbil, tak ho vzal dovnitř. Tam byla další skupina, která šacovala. Prohlíželi tašky.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 16.

²⁴¹⁴ „Dílny byly plné verkšucáků. Byli to poloněmci, takoví divní lidé. Nevím, kde je sebrali. Byli to nějací Besarábci nebo co. Hrozná verbež. Kde jsem pracoval já, tam nebyli. Tam byla vyšší sorta lidí. Ale u těch mašin je hlídali, takže nějaké sabotáže tam nemohli dělat.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 8.

²⁴¹⁵ „Když jsme chodili na vlak, krátili jsme si cestu přes koleje. Verkšucáci byli třeba Chorvati, kteří byli prodejní Němcům. Já jsem německy uměla a dostávala jsem se s nimi velmi často do křížku. Přivedli mě k lágrfirovi a musela jsem zaplatit z toho svého skromného platu asi 40 marek pokuty.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 8.

²⁴¹⁶ „Ve čtvrtek dokonce zmlátil Werkschutz Černoorku za to, že nechtěla jít pracovat, poněvadž byla nemocná a náš lékař ji neuznal.“ Deník Břetislava Linarta. J. LINART, Protektorát a II. světová válka očima protektorátních obyvatel, s. 85.

²⁴¹⁷ „Dokonce přímo u stroje člen závodní stráže, to byli takoví nedostateční lidé, zavraždil dvě Ukrajinky tím, že je propíchl. To jsme viděli na vlastní oči.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 5.

²⁴¹⁸ „Jednoho smolného dne zase Werkschutzáci dělali důkladnou prohlídku dokladů při vstupu do továrny. Byl jsem nějaký nabručený a tak mi na půl úst proklouzlo „Už zase otravujou“. Zůstal jsem stát jako opařený, když mi jeden z nich odpověděl plynou česťinou. „Nezlobte se pane, já za to nemohu“. Zarazilo mne, že neřval, že nechtěl průkaz, že nechtěl udávat, že se

Také lágrfýreři a jejich pomahači platili obecně za velmi neoblíbené lidi.²⁴¹⁹ Nejedem člověk ve vedení lágru se snažil osobně obohatit na úkor nasazenců, kteří sami většinou neměli mnoho prostředků.²⁴²⁰ Jiní se snažili až příliš aktivně působit na nuceně nasazené.²⁴²¹ Na chování lagrfýrerů si sice nasazenci mohli stěžovat třeba formou otevřeného dopisu, zůstane však otázkou, zda byla vůbec

---

dokonce omlouval za to, že plnil svoje povinnosti.“ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), *Byli jsme totálně nasazeni III*, s. 35.

²⁴¹⁹ „K Siemsenovi se však Vlastimil již nemohl vrátit a počátkem ledna 1945 byl přikázán do sběrného tábora ve Spandau-West, jednoho z nejhorších. Zde se mu na chvíli otevřel ošklivý svět morální bída a ubohosti. Vedoucí (či velitel?) tábora byl alkoholik a psychopat; nikdy nechodil normálně, ale vždy běhal, společně se svým vlčákem. Jeho pravou rukou byl Čech, od pohledu protivný, mstivý primitiv. Když poznal čistotného studenta, s gustem ho zavedl do promrzlé místnosti, kde pustil topení a tím následně aktivizoval celé řady štěnic. (Krátko po válce ho Vlastimil spatřil z tramvaje, jak s páskou Revolučních gard hlídá Němce, dláždící pražskou ulici...)“ V. ČERMÁK, *Pro Doru*, s. 31. „U vchodu mě zastavil lagrfýrův pacholek a začal hezky nahlas od skurvy syna a jiná slovanská vybraná slova, až po německou zoologii, prokládanou nezapomenutelným německým rčením švajne hund a polnyše ksindl. Snad proto, aby zdůraznil, že všechny slovanské národy jsou si zde rovny! Přidal ještě pár mezinárodních facek, jak se na tohoto bastarda hlídajícího čistotu nordické rasy sluší!“ Vzpomínka E. M. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 25/02, s. 9.

²⁴²⁰ „Peníze jsme si dávaly k lagrfýrce. Některá děvčata víc, my s Aničkou málo. My jsme peníze posílaly domů. Já jsem vždycky napsala, aby mi maminka něco koupila. Zezačátku jsem si k té lagrfýrce dávala peníze, některá děvčata si tam dávala hodně peněz. Ona si tam namluvila nějakého Čecha, který byl nemocný. Ona mu platila doktory a tak ty peníze zpronevěřila. Jednou přiběhla Anička a povídá: „Děvčata, u lagrfýrky řadí Gestapo!“ Dívaly jsme se z okna a za chvíli jsme viděly, jak ji vedou dva muži. A přišel ten inženýr a povídá: „Tak děvčata...“ Právě ten to nějak... Děvčata chtěla peníze, aby mohla jet někam na výlet. Asi do Salzburgu. (...) Že pojedou do Salzburgu, protože to je krásné město. Chtěly peníze. Ona jim řekla, že nemá a aby si přišly druhý den. V sobotu byl nějaký svátek, a tak bylo volno. Děvčata chtěla jet na výlet. Ona jim řekla, že nemá. Děvčata šla za inženýrem, a ten ji udal. (...) Bylo to na podzim. Přišli dva chlapi v kožeňácích. Dobře si pamatuji, že mrholilo. Přišla mistrová a povídá: „Děvčata, peníze nejsou. Jděte a vyberte si tam po té lagrfýrce, co chcete.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 5-6.

²⁴²¹ „Ten lagrfýra se tam snažil zavádět takový ten polovojenský dril. Takový jaký byl v Todtově organizaci nebo v pracovních praporech. Ti kluci na tom byli daleko hůře než my. Zůstali v těch bombardovaných oblastech a prožívali tam utrpení při odklizení trosk. Tomu lagrfýrovi se tam ten dril zavést nepodařilo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 11.

kdy jejich stížnost oslyšena.²⁴²² Nelze se tedy divit tomu, že mnozí nasazenci se svým žalárníkům koncem války pomstili...

Rakušané

Rakušany jsem se rozhodl nepočítat mezi Němce, poněvadž měli po 1. světové válce svůj vlastní stát. I když Rakousko bylo coby Východní marka připojeno k Třetí říši, jeho obyvatelstvo se rozhodně nemohlo v postavení rovnat říšským Němcům. Proto se taky naprostá většina Rakušanů nedívala na ně zrovna přívětivě a označovali je hanlivě výrazem „Piefke“.²⁴²³

Místní obyvatelé v bývalém Rakousku také neměli zpočátku dostatek informací o tom, co jsou vlastně nově příchozí cizinci zač. Spousta Rakušanů si pletla nedobrovolné dělníky s těmi, kteří odešli za prací dobrovolně již dříve.²⁴²⁴

---

²⁴²² „Za mnohé bychom chtěli uvést udání, které zaslali obyvatelé lágru Dürerhof u Eisenachu, který patřil do správy společnosti BMW. Stížnost byla adresována na „Deutsche Arbeitsfront“ (německé odbory) a byla vedena proti „Lagerführerovi“ Francusovi. Hlavními argumenty proti němu byly téměř trvalá opilost vedoucího, jeho chození po světnicích a bezdůvodné rušení v kteroukoliv denní či noční dobu, urážení ubytovaných, vyhrožování apod.“ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazeni II, s. 11.

²⁴²³ „Němci se dělili do několika kategorií: Rakušané, pak byli Volksdeutsche a Reichsdeutsche. Rakušané jim říkali „pifke“. (...) Říšským Němcům. Všude byli nadřazení. Třeba vedoucí firem byli říšští Němci. Až pak byl Rakušák.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 16. „Objevily se dokonce vzájemné nadávky. Rakušané Severoněmcům říkali Pifke a oni jim zase Kraxelhuber. Kraxel znamená „lézt v horách“ a Huber je jedno z nejčastějších rakouských příjmení.“ Vzpomínka Gerharda B., in: F. EMMERT (ed.), Češi ve Wehrmachtu, s. 119. „Na vedoucích místech v celé továrně byli buď říšští Němci, nebo Rakušáci, kteří se k Němcům přihlásili. „Nižší šarže“ tvořili ostatní Rakušané. Dělníci potom byli z okupovaných nebo ze zabraných území. Většina Vídeňáků nenáviděla nacisty stejně jako my. Nejednou jsme pomáhaly Vídeňáčce Relle a Quenzelovi utéci oknem z továrny a dírou v plotě ven, aby se nemuseli účastnit apelu na seřadišti u hlavní brány, svolaného k vyslechnutí Hitlerova provolání k německému národu.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 43.

²⁴²⁴ „Ze začátku jsme v práci i brečely. Když se nás místní obyvatelé, se kterými jsme dělaly v té továrně, ptali, proč brečíme, když nám nikdo nic nedělá. Ptali se nás, proč jsme sem jezdily, když se nám tu nelíbí. Oni si mysleli, že jsme tam dobrovolně. Vyváděly jsme je z omylu, protože jsme tam byly poslané z domova násilím.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Koprivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 4.

Češi pak byli i v Ostmarce obětí xenofobie, zvláště když se k aroganci místních přidaly i „věcné důvody“.²⁴²⁵

Nasazenci ve Východní marce se také na pracovištích setkávali s lidmi, kteří se nedostali na frontu díky protekci nebo s invalidy, kteří byli domů posláni z fronty.²⁴²⁶ Skladba obyvatelstva pracujících v továrnách byla poté, co rakouští muži odešli na frontu, podobná jako v Německu: invalidé, staří lidé a ženy.²⁴²⁷

Rozhodně se nedá vyslovit paušální soud o tom, že všichni Rakušané byli lepší než ostatní Němci.²⁴²⁸ I v bývalém Rakousku platilo, že mladí lidé inklinovali k nacismu, zatímco staří lidé se vesměs k této ideologii stavěli přinejmenším rezervovaně.²⁴²⁹ Stejně jako u říšských Němců byli i mezi Rakušany zapálení

---

²⁴²⁵ „Prý ausländleri jedni nečistí, smradlaví, ještě nám sem zatáhnou infekci. Co vůbec nedřepí v lágru, proč je pouštějí ven?“ A než jsme se vzpamatovaly, byly jsme z elektriky venku a za námi se po nástupišti válely naše kufry. Jisté je, že jsme se také praly a nadávaly česky o sto šet, což nám šlo mnohem lépe než v němčině, ale přesile jsme se neubránily. Čím víc jsme se totiž vzdalovaly lágru, tím víc jsme se uvědomovaly hrozný zápach, který jsme skutečně kolem sebe šířily. Inu dezinfekce proti štěnicím udělala v tom parnu své. Všechny naše šaty byly zamořené a největší smrad se tedy šířil z kufřů. Připadaly jsem si jako malomocné a s hořkostí v srdci jsme dojížděly na nádraží jen na plošinkách elektrik a vždy jen etapově po dvou stanicích než nastal rozruch mezi cestujícími. Ve vlaku jsme seděly v průvanu a celá cesta byla pro nás utrpením.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 56.

²⁴²⁶ „My jsme byli spíš s tím civilním obyvatelstvem. To byli většinou ti, kteří se nedostali na frontu díky protekci, nebo byli zranění z fronty. Poslali je domů, ale museli do průmyslu. My jsme pracovali většinou s civilním obyvatelstvem.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 6.

²⁴²⁷ „Na vedoucích místech byli říšští Němci. Ostatní osazenstvo tvořili Rakušané, někteří více, jiní méně horující pro nacismus. Pan Reimann, invalida, slečna Remplová očekávající rodinu, Mülttenberger a Dötzer, prý vídeňský přeborník v šachu, to byli moji noví spolupracovníci. Přijali mě s rozpaky, ale slušně.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 31.

²⁴²⁸ „S dobrými Rakušany jsem se snad ani nesečkala. Mám stále před očima ty, kteří byli okolo mě. Nebyli to moc dobří lidé. Vyčítali nám neustále, že brečíme. (...) Když se chtěli udržet doma, museli tančit tak, jak zpívali Němci. Asi jim nic jiného nezbývalo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 12.

²⁴²⁹ „(...) Tam byli ti staří Rakušáci, to už byli penzisti většinou, protože ti ostatní mladí, ti už byli na frontě. (...) Ti mladí, to už byli neřádi. Ale ti staří nebyli a ten jeden nám povídal: „Tady bylo dobře dřív.“ Neřekl: „Před Hitlerem.“ To si netroufl. Protože nevěděl, na koho treť, komu to říká. „Tady bejvávalo dobře.“ Takže jim na tom taky nezáleželo. A dělali asi taky to, co museli.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 6. „Dobří lidé, hlavně staří. A lidské svině. Stejně jako u nás. Člověk si dával na hubu pozor. Vědělo se, že třeba Hessenöderův syn je esesák. „Dobré ráno, dobrý den, ano,

nacističtí fanatici.²⁴³⁰ Ti pak dávali nasazencům znát svou převahu.²⁴³¹ Ale i rakouský mistr nebo nadřízený mohl mít pro českého člověka více než velké pochopení.²⁴³² Pokud byla oboustranná ochota naslouchat tomu druhému, mohli si lidé sami leccos vyjasnit a narovnat pokřivený obraz, který šířila nacistická propaganda.²⁴³³

---

takhle to postavíme pane Hessenödere.“ Nic víc. Jen obecně. Starý Schlager byl Rakušák. „Grüss Gott“. Kdepak „Heil Hitler!“ To nás zničí, tak raději „Grüss Gott“.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 7. „I když jsme se toulali po horách, tak jsme narazili na tolik lidí, kteří hovořili česky. Na nacisty kašlali. Ti normální lidé jsou vždycky normální.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 19. „Nahoře chodil pouze starý děda, Rakušák. Hlídal nás a když šel mistr, zvolal svým nářečím „Meister gema“. Na to jsme hodili před německým mistrem pár lopat než zase odešel.“ Vzpomínka J. K. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 16/98, s. 8.

²⁴³⁰ *„To vím, ten jeden bambula nám říkal, když začala válka, to bylo v tom Liezenu. (...) Prý: „Jsmo začali válku s Rusy a za měsíc budou kaput!“ A oni se dostali, protože neexistovala asi žádná fronta, až před Moskvu. Ale tam začala ta ofenziva. (...) Ale sami ti Němci někteří věřili, taky tam byl nějaký protivný chlap, už starý, a ten věřil ještě v pětadvacátém roce! To už byli okolo všade, že to vyhrají.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 8-9.

²⁴³¹ *„My měli toho Hessenödera, kterému ten syn-esesák padl ve Slezsku. Bylo to do poslední chvíle. On měl stůl přede mnou. Já měl záda k němu. Jednou se otočil a ukazuje mi revolver Browning ráže 35 a povídá: „Podívejte se pane Sovo, co tomu říkáte?“ Já to otočím a tam je: „Karel Dušek, Opočno“. To byl výrobce revolverů. Já říkám: „Dobrý, dobrý.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 17.

²⁴³² *„Můj mistr celý měsíc zapíral, že jsem zůstal doma. Potom pro mě přišla kriminálka. Potom mě přivedli na kriminálku. Tam jsem měl známého, který mi říkal: „Járo, zítra to zabalíš. Já přijdu na nádraží a pojeděš. Takhle to nejde, to by ses dostal do koncentráku.“ Tady byl koncentrák (pracovně výchovný tábor – pozn. T. K.) v Plané nad Lužnicí. Tak přišel na nádraží a já jsem odjel. Přijel jsem do podniku a ohlásil se mistrovi. Mistr mě málem objal, a představte si, že to vůbec nikomu nehlásil. Zavedl mě k té své sekretářce, která byla taky taková výborná holka a ta mi vydala peníze a dala mi čtyři týdenní výplaty.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 16-17.

²⁴³³ *„Byli lidé, se kterými jste se mohl bavit, třeba ti dědečkové, co tam seděli, pochopitelně. S těmi jsme se bavili normálně. Bavili jsme se i o takových věcech... Mistr za mnou přišel s tím časopisem. Jak ono se to jmenovalo s tím Adlerem? Tam bylo prostě... „To jsou vaši bratři?“ A začal agitovat proti Rusákům a říkat, jací to jsou grázlové. Jaká jsou to zvířata i na pohled. Náhodou u toho byl děda Kek, tak jsem mu začal vyprávět: „To jsou normální lidi jako my. To si vymysleli takové nesmysly, ať jdou do hajzlu!“ On to řekl mistrovi. (...) Mistr se mnou potom jednal normálně. (...) Takže na mě se pravděpodobně díval jinak. Ne jako na Čecha, ale jako na člověka. Rozumíte, jo? Proto říkám: „Člověk anebo grázl.“ Tím to končí.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 18.

Úplně něco jiného byli vídeňští Češi, kteří měli pro krajany ze své bývalé vlasti pochopení a dokonce s nimi mohli konverzovat v jejich rodném jazyce.²⁴³⁴

Pokud se nasazenec dostal do soukromé firmy, kterou vlastnila typická rakouská katolická rodina, mohl hovořit o štěstí, poněvadž už samotná skutečnost, že se jedná o hluboce věřícího člověka garantovala dobré zacházení.²⁴³⁵

Ale jinak bylo i v Ostmarce bezpečnější držet jazyk za zuby, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů, zvláště když nevěděl, na koho narazí.²⁴³⁶

Pěstovat styky s rakouskou ženou bylo stejně riskantní jako stýkat se s Němkou. Našlo se také jistě hodně Čechů, kteří si dobře rozmysleli mít vztah k nějaké německy mluvící ženě, jelikož se báli potrestání za prznění rasy.²⁴³⁷

I v bývalém Rakousku docházelo k potrestání žen, které měly sexuální styk s „rasově méněcenným“ cizincem (Tedy Polákem či východním dělníkem. Češi byli rasově „na vyšší úrovni“.) Tyto případy byly veřejně pranýřovány – provinilým ženám byly na znamení hanby stříhány vlasy, musely nosit nápis, který oznamoval hanobení německé rasy a krve a byly potupně voděny na veřejnosti. Docházelo i k tomu, že na ně výrostci plivali. Toto ponižování mohlo

---

²⁴³⁴ „Byli jsme v Meidlingu, a tam všude prostě... Tam jsme se seznámili se spoustou lidí, protože ti někteří staří vedoucí začali s námi mluvit česky. Někdy to byla špatná čeština, ale mluvili česky. Tam bylo česky mluvících lidí! Třeba v pátém okrese. Uměli česky.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 11.

²⁴³⁵ „Byla to typická rakouská katolická rodina, která byla velmi vážená. Teprve tam jsem si uvědomil, co v Rakousku znamená katolická církev a postavení farářů. Opravdu, všechna čest! Tato firma byla známá tím, že po celém Rakousku stavěla nebo opravovala kostely. Jejich kancelář byla asi 30 metrů od domu.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 4.

²⁴³⁶ „Když jsem byl například u té DBH v Linci, tak to bylo jen: „Guten Morgen.“ Mezi sebou používali jen Heil Hitler. Oni věděli, kdo jsme a odkud jsme. Raději na nás pozor. Taky se stalo, že náš kluk něco říkal a dostal za to na týden Straflager (trestní tábor – pozn. T. K.). Nebo klidně i měsíc.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 7.

²⁴³⁷ „A ta mě věčně lákala. Jenže, to jsem si nemohl dovolit z jednoho prostého důvodu, protože to byla Němka. A jak říkám, to bylo na zavření. Nebo ještě něco horšího. Akorát od jedné mám takový obrázek. Tam je napsáno: „Erinnerung. Vzpomínka.“ Té jsem se vyhýbal, vyhýbal, až mě dohonila a musel jsem s ní alespoň tancovat. Koukal jsem vyhýbat se tady tím věcem, protože jsem se nechtěl do ničeho dostat. Stačilo, že jsme tam nasazení...“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 17.

způsobit i smrt – třeba v zimě, kdy obviněná musela chodit rozbředlým sněhem a pak zemřela na prochladnutí.²⁴³⁸

Na konci války se i u Rakušanů projevil stres z blížícího se konce, a tudíž i obrovské nejistoty z budoucnosti.²⁴³⁹

Poláci

Poláci nepatřili k národům, které by Češi nějak zvlášť milovali. Nejvíce se česko-polský antagonismus projevil v září 1938, kdy polská armáda anektovala Těšínsko. Od té chvíle se objevovaly vtipy²⁴⁴⁰ a kalambury,²⁴⁴¹ které zesměšňovaly Poláky a polštinu, což byl asi nejtransparentnější projev protipolské averze.²⁴⁴²

V očích některých Čechů byli mnozí Poláci kolaboranty nebo udavači.²⁴⁴³ Svou roli zde patrně sehrála tradiční antipatie vůči Polákům, která se nejvíce projevovala v podobě nedůvěry.²⁴⁴⁴ Řekl bych, že nuceně nasazení se v tomto

---

²⁴³⁸ E. B. BUKEY, Hitlerovo Rakousko, s. 212-213.

²⁴³⁹ „Potom ke konci, když už byla invaze, začali být Rakušáci nepřijemní. Už kapalo z nosu. My jsme měli po válce rozhovory. Říkali: „Byli jsme svině, potřebovali jsme to.“ A byli. Jak bojovali! U Stalingradu bojovali jako lvi.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 10.

²⁴⁴⁰ Karikován byl i polský jazyk: Třeba Hitlerovi se „polsky“ říkalo „cwok na svobodě“, ministru vnitra generálu Josefu Ježkovi „kaktus pochodový“ a prezidentu Háčkovi „děda podpisový“. E. CENEK – V. ZIEGNER (edd.), Válečné anekdoty 1939 – 1945, s. 111.

²⁴⁴¹ Slovní hříčky založené na zvukové podobnosti významově různých slov. (Třeba Armáda spásy – známá charitativní organizace, nebo armáda s pásy – čili mechanizované vojsko.)

²⁴⁴² F. JÍLEK, Čeština je jazyk vtipný, Praha 1958, s. 119.

²⁴⁴³ „Spolu s Francouzky jsme těm zajatcům, kterých bylo asi deset dvanáct, jsme jim strkaly hrušky, někdy dokonce i chleba. Mohly jsme si chleba dokoupit, protože jsme na něj dostávaly potravinové listky. Ale Polky nás udaly.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 5. „S Poláky vůbec ne. O nich se říkalo, že to jsou takoví kolaboranti, že to dál nejde. Kluci říkali: „S těmi se nebav, to nemá vůbec cenu!“ Tak jsme se bavili víceméně mezi sebou.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 17.

²⁴⁴⁴ „Poláci a Polky tam byli. Těch tam bylo dost. Ale já jsem tenhle národ moc v lásce neměl. Já nevím. Nic mi neudělali, nikdy jsem v Polsku nebyl, ale neměl jsem k nim mimořádnou důvěru.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 9. „S Poláky jsme se tam neměli nikdy rádi. Dělali jsme si spíš takové naschvály. Dávali jsme očividně najevo, že nám nejsou sympatičtí. Oni byli takoví patolízalští.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 13.

směru příliš nelišili od ostatních Čechů. Zvláště lidé v polském pohraničí měli s Poláky bezpochyby své zkušenosti. Není bez zajímavosti si aspoň trochu srovnat vnímání Poláků a Němců.²⁴⁴⁵

Nelze si však myslet, že úplně všichni Češi se dívali na Poláky apriori spatra jen kvůli přežívající vzájemné nesympatičnosti. Někteří nasazenci si dobře uvědomovali, že mají stejně jako Poláci podřadné postavení vůči „panské rase“. Navíc se jako Slované mohli spolu poměrně dobře domluvit.²⁴⁴⁶ Většinou ale oba národy nenašly společnou řeč.²⁴⁴⁷

Postavení Čechů a Poláků nebylo stejnorodé. Co bylo u Čecha kvalifikováno jako relativně malý prohřešek, za to hrozil Polákovi trest smrti.²⁴⁴⁸ Sexuální styky praktikovaly především osoby nasazené v zemědělství, lidé žijící na lágrech byli pod neustálým dozorem, a tudíž po většinu války neměli možnost navázat kontakt s nějakou civilistkou.²⁴⁴⁹

---

²⁴⁴⁵ „Je pravda, že někteří Češi měli raději Němce než Poláky. Pokud si odmyslíte válku a nacismus, obecně se těšili o něco lepší pověsti než naši polští sousedé. Už před válkou například platilo, že být Němcem znamená být ‘hoch’. Němci mnohdy platili za společenský vzor a vyšší společenskou třídu. Někteří Češi a Poláci je obdivovali, jak jsou ukázněni, pracovití a poctiví, i když současně vůči nim pociťovali z jiných důvodů i averzi. Když se české děvče na Těšínsku provdalo za Němce, často se říkalo, že se „dobře vdala“. A to i přesto, že Němec byl chudší než ona. Vzpomínám si, že i během války mezi mnohými místními Němci převládal spíše strach než nadšení z nového režimu. I němečtí kluci byli nešťastní, když začali dostávat povolávací rozkazy, a jejich matky o ně měly stejný strach jako Češky o své syny.“ Vzpomínka Karla P., in: F. EMMERT (ed.), Češi ve Wehrmachtu, s. 61.

²⁴⁴⁶ „Táhli jsme za jeden provaz. Bavili jsme se německy, za pomoci rukou i nohou. S Poláky a Srby jsme se jako Slované dohovořili. To šlo. (...) Nikdy jsme nedošli k tomu, že bychom si třeba vzájemně půjčovali peníze.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 17.

²⁴⁴⁷ „Přátelství s Poláky se navazovalo těžko, na důvod jsem nepřišel. Bližší než oni nám byli Ukrajinci.“ Vzpomínka Karla Jelínka, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti, 1. díl, s. 120.

²⁴⁴⁸ „Jiný případ rasové nenávisti se stal v Mombachu. Jedna selka měla muže na vojně a pracovali u ní Polky a Poláci. Její soused, funkcionář NSDAP, jí nadbíhal a usiloval o ni. Ona ho odmítala. Za čas zjistil, že kamarádí s Polákem, který u ní pracoval. Udal ji na Reinheitrasenamt (úřad pro čistotu rasy). Usvědčili je. Ji zavřeli do koncentráku a Poláka oběsili v parku, za hanobení rasy. Pro výstrahu ostatním ho tam nechali viset několik dní. Jeho popravy se museli zúčastnit cizinci, kteří pracovali v Mombachu.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 109.

²⁴⁴⁹ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 114.

Ostarbeiteři

Postavení ostarbeiterů bylo mezi civilními dělníky jednoznačně to nejhorší.²⁴⁵⁰ Po většinu války byli diskriminováni tím nejhorším způsobem. Vzhledem k jejich naprosté izolovanosti bylo pro Čechy nesmírně obtížné s nimi navazovat styky, ale i snažit se jim pomáhat.²⁴⁵¹ Lidé ze SSSR působili na Čechy zádumčivě až truchlivě.²⁴⁵² Nelze se tomu divit, vždyť každodenní praxe zacházení s nimi téměř po celou válku moc důvodů k optimismu nedávala. A to ani v době, kdy se mohli volně pohybovat.²⁴⁵³

---

²⁴⁵⁰ „Pro Němce to nebyli lidé, ale Steppenvolk („lidé ze stepí“, hanlivé označení pro lidi z východu – pozn. T. K.), zdařile použitý jako pracovní síla při výrobě zbraní na další Steppenvolk. Dokud vyrábí zbraně sám na sebe, je výhodou jej zatím nevyhladit. Zástupy pochodující středem vozovky byly pro Němce s automaty pod hranicí lidské existence. Peníze nedostávali, jídla daleko méně než ostatní auslendři. Nerozmnožovali se, každé těhotenství muselo být přerušeno. Neutíkali, nebylo kam, nebouřili se, bylo by to bývalo beznadějné. Nezpívali jako ostatní auslendři, aspoň mimo lágr ne, ani se jinak neprojevovali. Nikoho nenapadlo, že by, že by mohli mít svůj vlastní život, city, kulturní potřeby.“ L. SINKULOVÁ, *Byla jsem někdo jiný*, s. 89.

²⁴⁵¹ „Ostarbeiterů přibývalo, jak se německá fronta zakusovala do Bělorusi a Ukrajiny, i odtud se dováželo obyvatelstvo celých vypálených vesnic, celé rodiny. Byly to smutné ženy bez dětí, které pohynuly doma, mlčící muži beze zbraní, všichni v prošívaných kazajkách, sukních a kalhotech tím otrhanějších, čím déle v rajchu v jediném oblečení byli. Na prsou bílé OST v modrém poli, směli chodit jen v jízdni dráze, nikoli na chodnicích, jen ve vyřízených útvarech s německými ozbrojenými průvodci, hladoví a k smrti vyčerpaní, vlekli se do fabrik a zpět ze směny na směnu, jediná cesta, kterou v rajchu poznali. Do jejich života jsme neviděli, ač jeden z lágrů byl od našeho dvora oddělen jen ostnatým drátem. Ale ostarbeiteři nesměli ani na dvůr, styk s nimi byl vyloučen.“ L. SINKULOVÁ, *Byla jsem někdo jiný*, s. 88.

²⁴⁵² „Našimi novými sousedkami byly Ukrajinky. Notně nám drásaly nervy, protože se celou neděli u nich hrálo na harmoniku, a to pořád stejná melodie. Obdivovaly jsme však jejich světnici, kde měly až oslepující pořádek, ikony na stěnách, přebohatou výzdobu a různě barevného krepového papíru: záclonky, květiny, polštářky a panenky. Ony totiž měly svou zemi teď spálenou a jejich „domov“ byl nyní tady. Bylo to smutné. Nikdy jsme se s nimi blíže nespřátelily, zůstaly až příliš uzavřené. Dodnes nevím proč.“ S. ZVĚŘINOVÁ, *Devatenáct nám bylo pryč*, s. 57.

²⁴⁵³ „Byl jsem svědkem toho, jak ukrajinské holky chodily kolem Rýna a prozpěvovaly si. Za označením OST měly pár kytek. Potkal je policajt a nafačkoval jim. Přitom jim strhal květiny. Křičel a nadával, že je potrestal proto, že označení OST zakrývaly květy a odmlouvaly, když je na to upozornil.“ L. NEZKUSIL, *Z deníku nuceně nasazeného*, s. 109.

Koncem války se praxe zacházení sice zlepšila, přesto se však někteří jedinci raději přidali k oddílům generála Vlasova a zvolili tak raději možnou smrt na frontě, než aby žili nadále v nuzných podmínkách.²⁴⁵⁴

I této skupině nuceně nasazených hrozil trest smrti za intimní styky s německým obyvatelstvem.²⁴⁵⁵ Podobně jako u Poláků měli možnost sexuálního styku s Němkou téměř vždy jen lidé nasazení do zemědělství.²⁴⁵⁶

Francouzi

U Čechů vzbuzovaly některé hygienické návyky tohoto národa rozpaky, které však některým nasazencům nebránily ve vzájemném styku ani v sympatiích.²⁴⁵⁷ Francouzi svou extravagancí, ať už v pozitivním či negativním smyslu slova,

---

²⁴⁵⁴ „Styku s Ukrajinci jsme se nevyhýbali a později jsme se s nimi dohodli, i když s určitými potížemi. Byli mezi nimi hodní hoši, ale i grázlové, jako všude jinde. S jedním z nich jsem se seznámil blíže. Měl vždy plno cigaret a dost peněz. Přiznal, že provozuje kapsářství. Že své „řemeslo“ ovládá dokonale, mne přesvědčil na našem Jiřím Weitovi (o němž bude ještě řeč). Seděl vedle Weita (já naproti nim) a ukradl mu všechny věci z kapes, aniž by Weit co upozoroval. Pak mu vše zase vrátil. Chtěl mi jen dokázat, jak je zručný. Ukrajinci se měli v lágru mnohem hůře než my. Do města byli pouštěni jen na propustky. Jednou do továrny zavítali verbíři generála Vlasova, svolali na dvůr mladé Ukrajince, házeli mezi ně plné hrstě cigaret a přemlouvali je, aby s nimi odešli do jejich armády. Není divu, že někteří z nich těmto svodům podlehl. Říkali „mám chci poutat tady nebo na frontě“. Byl mezi nimi i zmíněný kapsář.“ Vzpomínka Karla Jelínka, in: J. KAREN (ed.), Kruh života a smrti, 1. díl, s. 119-120.

²⁴⁵⁵ „P“ a „OST“, kteří by si byli dovolili styk s německou ženou, byť by to bylo oboustranně dobrovolně, byli potrestáni smrtí, německá žena pak dvěma léty žaláře, případně dalším koncentrákem. Pokud by byla styk prohlásila za znásilnění, byl potrestán smrtí jen „OST“, ona sama vyvázla bez trestu. S opačným případem, německý muž a ostarbeiterin se příliš nepočítalo. Jednak se předpokládalo takové rasové uvědomění německých mužů, že by se k ženskému „OST“ nesnížili, a hlavně, kde není žalobce, není soudce. Je těžko si představit Ukrajinku, která by si stěžovala na znásilnění Němcem. Kde? Kdo by jí věřil? Věc by se zatraceně obrátila proti ní. Takové případy Rassenschande („rasové ostudy“ – pozn. T. K.) tedy v rajchu teoreticky nebyly a pokud byly, řešily se tak, že muž se poslal na frontu.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 90.

²⁴⁵⁶ Tamtéž, s. 114.

²⁴⁵⁷ „Francouzky se nesprechovaly skoro vůbec, ani ráno. Francouzky byly výborné, jedinečné! (...) Chodily jsme na francouzský lágr, který byl blízko nás.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 6.

velmi upoutávali pozornost poměrně „usedlých“ Čechů.²⁴⁵⁸ I když pomineme práci pro Němce, je jisté, že ne jeden nasazenec hleděl na Francouze jako na podivíny nebo lenochy.²⁴⁵⁹

Ale i mezi Francouzi se vyskytla kolaborující individua.²⁴⁶⁰ Někdy mohlo dojít ale i k situaci, která skončila hromadnou rvačkou.²⁴⁶¹

---

²⁴⁵⁸ „Úplným protikladem zadumaných Ukrajinek byly Francouzky. Byla to děvčata jako rtuť, udávající vždy poslední „módu“. Nový tvar dřeváček, jednou baret na ucho, brzy zase v týlu; jeden den nosily šaty utažené v pase páskem, že se dýchat nedalo a druhý den je měly úplně jinak. Charakterizovaly je i vlasy za ucho, vlasy do ruliček točené „dospod“ nebo navrch. Zkrátka si stále něco vymýšlely a my je nikdy nemohly v této „tvořivosti“ dohonit. Byly vždy pečlivě naličené a rozmanitou úpravu obličeje nezanedbávaly ani po náletech. Někdy proti nám hrály všemi barvami, které se jim totiž při náletových úprcích rozmáčely potem. Mytí však zřejmě nepřeháněly – nikdy jsme je neviděly ráno v umývárně. Přes den se snad ale přece jen někdy umyly. Dodnes je podezřívám, že asi vůbec nechodily do práce. V každou denní dobu je bylo vidět u brány nebo mezi baráky s něčím obchodovat. Za chleba zásobovaly osazenstvo pravými francouzskými rtěnkami a voňavkami. Dlouho jsme si lámaly hlavu, odkud berou tak nádherné tenké punčochy. O takových jemných pavučinkách se nám ani nezdálo. Záviděly jsme jim, ale jen do té doby než jsme zjistily, že ty bezvadně napjaté a rovné punčochové „švy“ jsou hnědě namalované čáry na bosých nohách.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 57-58. „Mezi Francouzi bylo mnoho děvčat. Trochu pro německý vkus bohémské, s ne zcela dokonale mytými krky, některé i v zimě bez punčoch, zmalované tak, že i pro naše holky to bylo trochu moc civilizace. Každá měla svého Reného nebo Pierra, rádíly sympaticky, naplňovaly písničkami a chechtáním nádražní halu. Jiní auslendři je Francouzům záviděli, ale co dělat, byly národním hájemstvím. Francouzští muži vypadali nonšalantně, a také se tak chovali. Šály kolem krku navrch na kabátě, bez zimníků, a i košile pod kabáty byly někdy otazníkem. Sešlapané, nečištěné střevíce, střihaní, s pochybnou čistotou nehtů, bez mindráků, bez zábran, celý svět patřil jim a Němci jim mohli být ukradení. Nesegregovali se od ostatních národností, byli jen tak soběstační a suverénní ve svém pohrdání Němci, chudobě i vandráckosti, že imponovali Čechům.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 94-95.

²⁴⁵⁹ „V práci to jde hloupě. Talián je líná bestie, Francouz potrhlý blázen. (...) Český dělník naprosto převyšuje dělníky celé Evropy ve všech směrech.“ Deník Břetislava Linarta. J. LINART, Protektorát a II. světová válka očima protektorátních obyvatel, s. 90.

²⁴⁶⁰ „Ještě před seznámením s Dorou se přátelil s jedním mladým nasazeným Francouzem, jenž dělal dojem sympatického, čestného člověka s křesťanskou morálkou. Od počátku s ním mluvil otevřeně, maje na zřeteli odvěký německo-francouzský antagonismus. Jednoho dne se však od něho dozvěděl, že šel do Německa dobrovolně, také proto, že „zde panoval pořádek“ a že tu dostal jídlo na lístky, kdežto doma ve Francii jen na černém trhu. Po této rozmluvě své dosavadní diskuse s Francouzem podstatně omezil a raději s ním hrál šachy.“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 27.

²⁴⁶¹ „Měli jsme fotbalovou jedenáctku. Jednou se to tam všechno hrozně porvalo, když jsme hráli s Francouzi. Nastoupila tam i policie, protože už bylo hodně zraněných. Málem se i

Jak probíhala domluva s tímto národem? Oboustranná komunikace se realizovala za použití nonverbálních komunikačních prostředků.²⁴⁶² V ústní domluvě se často praktikovala i směs několika různých jazyků.²⁴⁶³ Vzájemné obtíže v komunikaci (a nejen u Francouzů) často sklouzly do komických situací.²⁴⁶⁴

Ostatní národy

Podívejme se nyní aspoň pomocí několika drobných útržků na jiné národy, se kterými se bylo v Říši možno setkat.

Italové svým temperamentem a velmi hlučným chováním nemuseli na české nasazence působit nejlépe.²⁴⁶⁵

Je velmi pravděpodobné, že Češi moc nelnuli ani k Belgičanům. I když byli třeba Češi a Belgičané u téže organizace nebo bydleli na stejném lágru, nemuseli k sobě vůbec najít cestu.²⁴⁶⁶

---

pobodali. (...) Obecenstvo, Francouzi. Tam byla taková verbež francouzská, víte? Všelijaké ty zkurveniny, ty kurvy a takový ten francouzský proletariát. Oni byli navonění, měli vyžehlené montérky, ale že byli jinak špinaví, to jim vůbec nevadilo. Skutečně špinaví. Šla z nich taková zvláštní vůně. Navonění byli vždycky, ale špinaví, že to dál nešlo. Neviděli jsme nikoho špinavějšího než Francouze.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 16.

²⁴⁶² *„Dorozumívaly jsme se s nimi rukama nohama. Té jedné jsem chodila často natáčet vlasy. Měla krásné delší vlasy. Dala mi za to korálky a krásného motýlka. Byl vybarvený, z kamínků. Takový špendlík. Dlouho jsem ho měla na památku.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 13.

²⁴⁶³ *„S těmi jsme mluvili francouzsko-německy. Já jsem francouzsky moc neuměl. Sice jsme měli na gymnáziu franštinu... Ale domluvili jsme se. Oni uměli něco německy, já sem uměl něco německy, tak jsme se nějak domluvili.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 9.

²⁴⁶⁴ *„Třeba, co u nás dělali ti dva Francouzové, tak ten jeden pocházel z Lotrinska, tam to sousedí s Německem, takže on uměl německy. A já jsem si říkal: „Budu se učit.“ Tak on mi to řekl třebas francouzsky: mademoiselle, třeba co to je. Pak mi to řekl německy, já z němčiny jsem to přeložil. Monsieur, třeba. (...) Tam byly ženské, tyhle Francouzky, takové holky, které tam uklízely. A on mě tam takové různé bejkárny učil. Já jsem šel jako vůl za nimi, nevěděl, co to je, já jsem jim to řekl a ona mi dala koštětem přes záda. Ale poseděli jsme takhle potom, (...) domluva to byla těžká.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 9.

²⁴⁶⁵ *„No co, taliánsky jsme neuměli. A ti byli nepříjemní, Taliáni.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 7.

Čeští hoši se snažili navazovat přátelství i s exotickými cizinkami – například Španělkami, když se naskytla možnost.²⁴⁶⁷

Príslušníci Todtovy organizace se mohli v jižní výspě Třetí říše setkat se Slovinci, se kterými si byli jako Slované velice blízcí.²⁴⁶⁸

---

²⁴⁶⁶ „Byli tam Belgičané, ale s námi nepekli. (...) Taky pracovní prapor. (...) Mám takový dojem, že byli z té části Belgie, kde se mluví německy. (...) Ti Valoni. Ani sport jsme spolu neprovozovali.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Maňhou ze dne 26. 4. 2004, s. 17. „Flanderští rybáři chodili i po práci v dřevácích, se špičkami pěkně nakroucenými nahoru, s malovanými a vypalovanými rybářskými motivy, nepoužívali kapesníky, kouřili tabák domácí výroby, dřeli jako koně, byli drsní, vůči ostatním však zakřiknutí, mluvili hlučně, jako by překřikovali mořské vlnobití, stále se hádali, nebo to aspoň pro nás tak znělo. Z jejich řeči jsme nerozuměli ani slova, jediné znali hodně německých nadávek, které spojovaly všechny auslendry. Ženy chodily v náznacích krojů, všichni jedli s chutí to, co jim lágrová kuchyně předkládala. Nechodili do kaváren, sem tam do hospody nejnižšího ranku, vždycky několik společně, s manželkami, a jen tiše upíjeli sladké lipské pivo. Šetřili marky do pytlíčků domů, co si myslí o válce jsme nevěděli, ale nebylo o tom pochyby.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 95-96.

²⁴⁶⁷ Se Španělkami jsme chodili. (...) Chlapi byli většinou cizinci, jinak samé ženské byly Němky. Nebo také cizinky. Španělky. Nakonec Pepík Trpáků zjistil, že jde o Španělky. Tenkrát přivezl z Mnichova nějakou knihu o sanskrtu, to bylo asi osm řečí. Tak jsme se podle toho začali učit. (...) Začali jsme se učit ta nejobvyklejší slova, která v tom jazyce byla podobná. Tak jsme se začali učit španělsky. Takže s těmi Španělkami jsme se celkem domluvili. To bylo celkem riziko, protože když to zjistili ty Němky, tak dokonce jedna Němka, nevím, jak se jmenovala, člověče... Taky si ji pamatuji, jako bych ji viděl před sebou. Nějak udala, ne mě, dva kluky, které si zřejmě pamatovala. Je pak začali vyšetřovat, jestli neprzní rasu. Ona neřekla, že se bavíme se Španělkami, ale že obtěžujeme Němky. A protože byly vylepeny plakáty asi v šesti řečech, co znamená prznění rasy. Jaké jsou za to tresty. Dokonce i holandsky, myslím. Tak prostě s nimi chtěli něco udělat. Ale nakonec to dobře dopadlo, protože ony jenom záviděly. Tak jsme si dávali pozor, aby nás spolu se Španělkami neviděly nějaké žárlivé Němky.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 16.

²⁴⁶⁸ „Jmenovali se Boršičovi a měli 18. letou dceru Cilku – byli rádi, že jsme Češi, neboť v dalších samotách jiné národnosti ukradly skoro všechno, co bylo k jídlu. Hlad dovede z lidí učinit zvířata, takže při vydávání oběda jsem ihned musel spolknout svou porci plátku masa, jinak by mně ji některý Řek ukradl. (...) Slovinci jsou katolíci, a tak mě Cilka pozvala na půlnoční mši. Vzpomínám si, že ač chudobně vystrojen, vzbudil jsem u něžného pohlaví na kůru velkou pozornost, hlavně proto, že jsem Čech. Gazděna se o nás starala jako o své syny, takže jsme na tu bídnou večeři nechodili, vždyť to bylo skoro jako z Radhoště do Rožnova. Jeden z nás byl řezník, který jim zabil prase a oni se s námi o ně podělili. Odvděčili jsme se aspoň tím, že jsem jim oloupali veškerou kukuřici, poštipali dříví a zanechali všechny deky. Když skončil náš třítydenní turnus, vyplatili nám žold a my čekali v jedné opevněné škole na odtransportování. Čekali jsme celý den a noc, a já celou tu dobu nespal – hráli jsme karty.

Zaslouženou pozornost věnovali nasazenci také lužickosrbské menšině v Německu.²⁴⁶⁹ Pro Čechy bylo velice těžké se orientovat ve skandinávských národech v „rajchu“.²⁴⁷⁰ V Říši pracovali i Slováci, ale vztah Čechů k nim byl na bodu mrazu.²⁴⁷¹

Když jsem se vrátil do lágru RAD Kapfenberg, obdržel jsem ještě od rodiny Boršičových balík. Ale pak se náhle odmlčeli – navždy. Asi zaplatili krutou daň v boji za svobodu, neboť to byla partyzánská rodina.“ P. KADLEC, Vánoce 1944, in: C. MOTL (ed.) Byli jsme totálně nasazeni I, s. 21-22.

²⁴⁶⁹ *„Lužičtí Srbové bydlí hlavně ve vesnicích a zabývají se zemědělstvím. Hodně jich je na březích řeky Sprévy a poněvadž tato řeka protéká Berlínem, jsou vlastně v nejbližším okolí Berlína. Němci jim říkají Venedové. I za války chodili v neděli do měst v krojích, a tak jsme je spatřili i my na svém výletu do Chotěbuzi. Zastavili jsme se s nimi na náměstí a snažili jsme se je přimět, aby s námi pohovořili vlastní řečí. Byli jsme zvědaví, zda jim budeme rozumět. Ale oni se báli mluvit slovanskou řečí. Asi to bylo spojeno s velkým rizikem a pronásledováním. Dívali se na nás nedůvěřivě a v jejich tváři byl smutek. Smutek nad jejich bedným údělem v této době. V jejich krojích převládá černá barva. A nám připomínala tato smuteční barva vtíravě pohřeb, který chystali nacisté jejich řeči a jejich nepočetnému národu.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 36. „Při našich cestách do polí v době leteckých poplachů zjišťujeme, že okolo Zeitzu je mnoho vesnic s původně slovanskými názvy. Také město Zeitz má slovanský původ. Jmenovalo se Zič. Leží v prostorné kotlince na řece Bílý Halštrov nedaleko Lipska. Pamětní deska ne hradu Moritzburg připomíná, že v době husitských válek zde bylo husitské vojsko. Jména vesnic kolem také svědčí o svém slovanském původu. Např. Techwitz, Meselniz, Burkowiz, Krokviz, Meuselwitz, jméno samotného Zeitzu a řeky, která jím protéká, svědčí o dávném slovanském osídlení. Stalo se nám jednou, že jsme při poplachu chtěli dostat z umělé mlhy a došli jsme dál, než jsme dříve chodívali. Několik starých babek tam okopávalo řepu a bavily se mezi sebou jazykem podobným polštině. Pozdravili jsme je česky a ony přestaly mluvit. Pak nám odpovídaly jen německy. Řekli jsme jim, že jsme Češi, ale jen jedna s námi hovořila v mateřštině, to je srbsky. Dověděli jsme se, že původním vlastním jazykem nesmějí na veřejnosti mluvit a že mladí už mluví jen německy.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 169-170.*

²⁴⁷⁰ *„Skandinávců však nebylo v Lipsku mnoho, byli rozptýleni, netvořili masu, ale jen skrovné skupinky, které jsme nerozeznávali, Nory od Dánů, nebo to byli Holanďané?“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 96.*

²⁴⁷¹ *„Se Slováky jsme bydleli v jednom lágru, ale styky s nimi nebyly oboustranně nijak vřelé, nikoli však z důvodů politických. Naši kluci sice občas utrousili, že se Slováci od nás trhli, ale žádná škoda, prohlašovali o kyselých hroznech. Slovenský štát nekritizovali, nic o něm nevěděli, nezajímal je. Nikoho nenapadlo pokládat Slováky za politicky příbuzné nacistům, byli to přece auslendiri. Pro charakter vztahů bylo důležitější, jak vypadali. Tiší, skromní, spíše celé rodiny, než sama mládež, zpívali tklivé, neznámé písně, neuměli německé šláгры, nechodili tolik do hospod jako Češi, do kaváren už vůbec ne. Ženy si nepudrovaly nos, nenatáčely vlasy na papírky, neměly tak moderní šaty jako Češky, některé chodily ještě v náznacích krojů, neměly si ani kam přišít nakradené kožešiny. Tak je nekradly, a to právě*

Vězni

Postavení vězňů se lišilo nejen podle příslušnosti ke každé vězeňské skupině, která byla označena příslušným způsobem, ale i podle národnosti.²⁴⁷²

Mnoho českých nasazenců se snažilo aktivně vězňům pomáhat, když to bylo možné.²⁴⁷³ I nuceně nasazení, kteří pracovali spolu s vězni, se často stávali svědky nelidského zacházení s nimi.²⁴⁷⁴ Na každou kategorii vězňů hleděli nasazenci

---

jim naše holky měly za zlé. To bylo podezření z kolaborace, ne taková hloupost jako slovenští vojáci na východní frontě. To nikoho nezajímalo, málokdo v lágru o tom asi věděl, a kdyby, stejně by to bylo pro smích králíkům, Hitler to prosejří ať se Slováčkama, nebo bez nich. Důležitější pro hodnotu Slováků bylo, že muži neměli tak pěkné košile jako Češi, tak hezké kravaty, tolik cigaret. Balíčky z domova jim přicházely zřídka a ať měli cestu na dovolenou snadnější než my, jezdili málo. K Čechům se chovali zdrženlivě, spíš proto, že se cítili nejistě před jejich městským oblečením a chováním, než z ostychu za režim, který rozbil ČSR.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 96-97.

²⁴⁷² „Tak nejhůř na tom byli Židé. Když vyjmu teda trestnou kolonu, tam to prostě bylo, kdo měl nějaký malér, tak to byli Židé. Ti na tom byli nejhůř. Potom z hlediska národnosti Poláci. Rusové tam nepřišli jako vězni. Ti tam potom přišli, ty jsem zažil ještě, v tom roce 1941, ti tam přišli jako váleční zajatci. A byli naprosto oddělení, bylo naprosto neadekvátní zacházení proti jiným národům. To bylo prostě vyvražďování. A kdo to přežil, tak toho potom odvezli a ty stříleli a spalovali hromadně. Tak to jako, to bylo nejhorší. Hnus to byl. Potom Židé, potom Poláci, no a ti ostatní, jak kdo. Ty Holanďany zdá se, že oni jako nijak zvlášť neprónásledovali. Ono jich tam taky nebylo hodně, těch Holanďanů.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ing. Rudolfem Šindelářem ze dne 10. 12. 2003, s. 12.

²⁴⁷³ „To potom, když tam přišly ty z toho Ravensbrücku. To bylo pak horší. Byly tam tři Němky, které asi během měsíce byly zastřelené. Němci je zastřelili. Byly tam Polky, Francouzky, Rusky. Ty tam dělaly s námi. Tam se nedalo, protože tam po chodbách chodili esesáci. Tam se nedalo nic.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 5.

²⁴⁷⁴ „Pracovali na strojích, dělali na směny. Třeba půl druhého metru ode mne stál jeden Sträflinger. Tak jsme jim říkali. Ten trestanec nebo ten koncentračník. Takhle jsme byli mezi sebou prošpikovaní. Bylo to vybudované pod skálou. Každý den, když chodili za šichty, museli ještě odsud vynášet balvany, které byly nepotřebné. Kam to skládali, to já už dneska nevím. Asi na to měli určené nějaké místo. Mezi nimi jsme pracovali. Zezačátku je před námi i trestali za to, že třeba sebrali nějaký oharek cigarety ze země. Měli tam udělaný kozelec, na který si museli lehnout. Dva ho drželi zepředu, dva ze zadu a pátý ho trískal nějakými dűtkami. Potom na ně měli nějaké klacky. Řev se ozýval po celém prostoru. Bylo to hrozné. Když zjistili, že to třeba nedělají dobře, tak je odváděli do takové vyhrazené místnosti, kde je trestali dál.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 5-6.

různě. Někdo díky tradičně negativnímu antisemitskému obrazu²⁴⁷⁵ nevěřil židovským vězňům a vnímal je podle tradičního obrazu „kšeftařů a lichvářů“.²⁴⁷⁶ Na druhou stranu je třeba říct, že někteří čeští vězni udělali s některými Židy zkušenost, která více než zapadala do obrazu „Žida lichváře a prospěcháře“.²⁴⁷⁷ Nechci se zde dopustit ukvapeného závěru, proto předesílám, že oba muži, kteří získali negativní zkušenosti se Židy, a jejichž výpovědi jsem citoval, jsou komunisté. A jak se již několikrát prokázalo,²⁴⁷⁸ některým komunistům byla vždy

---

²⁴⁷⁵ „Dělníci byli přístupní antisemitským heslům, útočícím na jejich židovské zaměstnavatele, čeští podnikatelé – drobní řemeslníci, střední stav i první fabrikanti se obávali raketového nástupu židovských konkurentů, což platilo i o českých úřednících a představitelích svobodných povolání, přičemž v těchto oblastech zůstávaly možnosti profesního vzestupu pro židy stále ještě zčásti uzavřeny.“ J. KOSTA, *Život mezi úzkostí a nadějí*, Praha – Litomyšl 2002, s. 45.

²⁴⁷⁶ „K naší partě se hlásili dva Židé z východního Slovenska. Vypadali slušně, mluvili správně česky a říkali, že v jejich rodině nevychovali děti rusínsky, ani slovensky nebo maďarsky, nýbrž česky. Jeden prý měl na Latorici pilu a druhý mlýn. Nabídli nám cigarety a my jim chleba. Byla to spíše taková symbolický výměna, aby si nebrali chleba zadarmo. Vyprávěli nám, jak to vypadalo za první republiky na východním Slovensku. Dělalí ze sebe lidumily, ale beru to s rezervou. Mám zájem o jejich vyprávění a srovnávám to s tím, co vyprávěl pan řídící Hubka, který na východním Slovensku sloužil na vojně a byl tam také za mobilizace. Ten to ovšem viděl tak, že Židé, stejně jako jiní bohatí nebo vzdělání, byli vesměs vydřiduši, zneužívali bídy, nezaměstnanosti a negramotnosti tamějších lidí. Je možné, že oni byli třeba výjimkou. (...) Největší kšeftaři byli polští Židé. Od nás chtěli nakupovat vše. Od oblečení, ponožek, bot, až po cibuli a česnek nebo potraviny. Nevěřili, že nemáme žádnou možnost nakupovat. Říkali nám, že někteří trestanci mají nejen marky, ale i západní peníze. Libry a dolary a dokonce i zlaté mince – napoleonské dukáty, které propašovali do koncentráku.“ L. NEZKUSIL, *Z deníku nuceně nasazeného*, s. 180-181.

²⁴⁷⁷ „Pro mě nebylo těžké pracovat s tím nebo s tím. Byl jsem vyučen. Ale přišel jsem do party s Židem. Ten ráno jednou klepl, podíval se, kde je ten tovární kápo, co to tam měl na starosti. Vedle byla hala, kam sváželi ty věci po těch lidech z kremace. Ten Žid byl tam a organizoval potřeby zase těm ostatním tam. A takováhle. Přišel kápo a povídá: „Kde máš kolegu?“ Já povídám: „Jo, to já nevím.“ Tak mi tam dal belgického Žida, to byl šestnáctiletý kluk. Na tu práci jsme museli být dva. Ono to bylo to samé! Ten k té práci také nebyl. Všichni byli vedeni k tomu ze všeho těžit. Proto já můžu jenom říct, co Žid, to parazit. Dívejte se na to, jak chcete. Já je poznal tam a to bylo skutečné.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Kamlachem ze dne 23. 2. 2004, s. 3.

²⁴⁷⁸ Asi nejznámějším případem u nás, kdy komunistická averze proti Židům vyplula na povrch, byl vykonstruované soudní procesy s Rudolfem Slánským, Bedřichem Reicinem, Arturem Londonem, Bedřichem Geminderem, Andrém Simonem a dalšími komunistickými prominenty.

vlastní jistá dávka antisemitismu. A to i navzdory faktu (nebo právě proto?), že mnozí Židé ke komunistům neměli nikdy daleko...

Ale ani mezi jednotlivými vězni nepanovala solidarita, zvláště když se každý z pochopitelných důvodů snažil uchovat při životě především sebe sama. Někteří vězni se ale chovali k ostatní vyloženě zle.²⁴⁷⁹ Nejhorších skutků se vůči vězňům kromě esesáků²⁴⁸⁰ dopouštěli tzv. „kápové“. Téměř vždy šlo o bývalé zločince a vrahy, kteří dělali dozorcům pomocníky a nakládali se svými značně hrubě.²⁴⁸¹ Mállokterý zločinec se dokázal zastat politického vězně.²⁴⁸²

---

²⁴⁷⁹ „Sklenáři vyprávěli, jak umírající prosil spoluvězně, aby mu ukrojil kousek chleba, co má pod hlavou v chlebníku a namazal troškou margarínu. Ten spoluvězeň požadoval větší kousek pro sebe, jinak, že mu nic neukrojí a nenamaže. Poskakoval před ním s chlebem v ruce a říkal mu: „Ty stejně umřeš a když budeš hladový, nebude ti to vadit. Já se uzdravím, proto mi musíš dát ten větší kousek!“ Vavruška k tomu dodal: „To už jsem nevydržel a přetáhl jsem ho pravítkem, co podle něho řežu sklo.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 204.

²⁴⁸⁰ „Byli tam vrazi vyloženě. Ten známý případ, kterého potom soudili, který dlouho unikal. Jmenoval se Gustav. Říkali jsme mu „Eiserner Gustav“, „Železný Gustav“. Měl na starosti právě pracovní komanda všechny dohromady. To byl nejvyšší velitel přes pracoviště v lágru. No a ten dokázal obcházet komanda a celkem bezdůvodně, lopatou nebo čímkoliv, krumpáčem nebo tak někoho zmlátit, zabil. Nebo jel po lágru kolem, pochodovala taková skupina vězňů a on do nich vjel zezadu. Samozřejmě, spadnul, tak popadnul nejbližší tohleto, co měl po ruce. Bylo tam někde koště, zlomil násadu, tu násadu vzal a prvního, kterého chytil, začal mlátit. Ten utíkal shrbený, běžel za ním, mlátit, mlátit až spadnul. Jmenoval se Gustav Sorge. To byl známý případ. Byli tam jiní, kteří mlátili lopatou.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ing. Rudolfem Šindelářem ze dne 10. 12. 2003, s. 13.

²⁴⁸¹ „Jednou jsme viděli, jak kápo honil Heflinga (trestance) po dvoře a bil ho izolovaným drátem z kabelu. Když ho uhonil a chlap padl, byl ho ještě na zemi a řval na něj, že za ten chleba, který ukradl v kuchyni, nedostane týden žrát. Přitom to byla malá patička starého chleba, která mu vypadla z kabátu.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 204. „Flákali jsme to. Načež šel okolo nějaký lagerführer, nějaký takový vyšší důstojník a ten to viděl. Vlítнул tam, zmlátit toho tzv. vorarbeitera, toho předáka toho komanda, zmlátit ho tam. Tam byly takové pruty stavební, jak jsou v betonu asi metr vysoké takové ty pruty v betonu, s tím ho ztřískal, pak mu to dal do ruky a říká: „Tak!“ „V poklusu všechno, osm cihel nosit a ty je budeš třískat, když nebudou stačit!“ „Nebo tě utluču!“ No to bylo hrozné tedy. To tam přišel, oni tam byli asi dva nebo tři taková ještě ostatní dozorcí, ti dostali ty pruty, si tam stoupli na tu kopici a když tam člověk šel a začal nabírat cihly a on ho začal mlátit, a osm cihel a teď s nimi utíkat, a tam honem skládat a zase zpátky. Tak to byla asi hodina, tak to byla hodina modřin, no. A kdyby byli ti vězňové, ti předáci nějakí zlí, tak někoho praštil po hlavě a mohl ho taky zabít. Nevšiml jsem si, že by se to stalo. To ještě natolik měli v sobě toho soucitu. Ale ne esesáci, ti vězňové, že to tak dopadlo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ing. Rudolfem Šindelářem ze dne 10. 12. 2003, s. 8. „Tam měli

Obecně platilo, že pro vězně bylo mnohem lépe pracovat pro nacisty v továrnách, kde měli lepší šanci na přežití, zvláště když představovali zdravou zacvičenou pracovní sílu, která byla potřebná pro válečné úsilí.²⁴⁸³ Vězni například mohli dostávat stejnou stravu jako nuceně nasazení dělníci.²⁴⁸⁴ Vězeň se však za více než obtížných podmínek a při náročné práci musel udržet na

---

největší pravomoci Němci se zeleným vinglem. To byli lupiči, zloději, vrazi a podobní. Ti nám dělali kápy. Ti také dovedli vzít násadu od lopaty a zabít.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Kamlachem ze dne 23. 2. 2004, s. 4.

²⁴⁸² „*Vyznamenával mě pozorností, kterou ale ukryval, až jednou ji projevil veřejně. Nosili jsme se Slovinci železné pruty do betonu. Ti snad nejvíce trpěli; bylo jich málo, německy neuměli a bitím a kopanci je učili znát německý mrav. Jednou jsem půjčoval vlněnou punčochu, kterou jsem si přes přísný zákaz ponechal, aby ho tak železo netlačilo, když měl pod krkem na rameni veliký vřed. Po práci mi ji vrátil, protože nebylo jisto, zda se druhý den sejdem. Přitom nás jeden německý zločinec spatřil. Spustil rámus, že to udá, že je to zakázáno atd... A tu přítel Kuttke zakročil. Sliboval mu, že ho roztrhá, zpřeráží mu hnáty, ušlape ho k smrti, jestli jeho kolegu – to jsem byl jako já – udá. Udání znamenalo mnoho ran býkovcem. Stejně ale šel z Kuttkeho jak byl rozčilen, strach.“* Archiv autora, TOMEK (Nepodařilo se mi bohužel nikde zjistit křestní jméno autora rukopisu.), Milý přítel, s. 2.

²⁴⁸³ „*V tom Ravensbrücku (Míněno komando pracující v podzemní továrně v Neubrandenburgu – pozn. T. K.) byla práce organizovaná, tam jsme věděly, co budeme dělat další den. Kdežto v té Osvětimi ne, tam jsem nevěděla, co budu dělat za hodinu, kam mě odvedou, kde budu To bylo horší, tam nebyla jistota. Ale tady jsme měly jistotu. Tady jsme věděly: Jdeme do továrny, jsme v hale. Ale tam to nebylo.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Traplovou (rozenou Šturmovou) ze dne 3. 2. 2004, s. 7. „*Byly tam ty pracovní tunely. Nejdříve to sloužilo na skladování benzínu. Aspoň s tím počítali. Ale tohle bylo přednější, tak jsme v tom pracovali. V tom nás umístili. Napřed jsme spali na slavnících. (...) Leželi jsme skoro na té skále. Při tom byly takové skupiny, které vytvářely ten lágr. Taková jedna postel – osmdesát lidí. To bylo čtyřpatrové, v řadě nás bylo deset a z druhé strany taky deset. To bylo 80 lidí v jedné posteli, jak by se řeklo. Bylo to asi čtyři metry široké. Tam se žilo a vedle odštělovali kameny. Bouralo se a upravoval se terén pro ty dílny. My jsme neměli chvilku klidu. Dole v tom tunelu jsme dělali dvanáctky. A nahoru jsme se šli na vzduch najíst. To byla kuchyně na čtyřech sloupech. Museli jsme nosit dílce baráků. A to bylo hodně daleko za vsí. Na každém rohu šel jeden. My jsme se ani nevyspali. A odtud jsem se dostal to té dílny v Nordhausenu. V takové dílně jsme byli napůl svobodni. Post s námi byl, ale tomu mistrovi jsme dokázali, že dovedeme pracovat, tak ten nás měl rád. Oni neuměli takovou pěknou práci, jakou jsem jim tam postavil já.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Kamlachem ze dne 23. 2. 2004, s. 5-6.

²⁴⁸⁴ „*Ony dostávaly celkem dost slušné jídlo. Až jsme se divily. Já jsem ho jedla taky.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 10.

nohou,²⁴⁸⁵ jinak by ztratil pro nacisty svou pracovní hodnotu, což se v podstatě rovnalo rozsudku smrti.²⁴⁸⁶

Váleční zajatci

Podobně jako k vězňům se i k zajatcům němečtí vězňové chovali různorodě. Poměrně dobré živobyty měli zajatci ze západních zemí, například z Francie. Ti pak mohli třeba českým nasazencům vypomoci ze svých zásob.²⁴⁸⁷ Jejich postavení se (alespoň co se týče volnosti pohybu zlepšilo poté, co byli převedeni do stavu civilních dělníků.²⁴⁸⁸

Nuceně nasazení Češi se snažili se zajatci především obchodovat. Nasazenci kšeftovali i s italskými válečnými zajatci nebo se sestřelenými angloamerickými letci, kteří někdy bývali v rozporu s mezinárodním právem pracovní nasazování na odklízecí práce po náletech.²⁴⁸⁹ Angloameričané si mohli dovolit i to, že

---

²⁴⁸⁵ „Myslím, že denně byl nějaký úraz. Denně byl úraz. Měla něco s rukou, upadla, byly slabé. Nevydržela u té mašiny stát, tak upadla a rozbila si hlavu.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Traplovou (rozenou Šturmovou) ze dne 3. 2. 2004, s. 9.

²⁴⁸⁶ „Ránu jsem nečekal a proto měla tím horší následky. Zvykli jsme si na bití a rádi jsme vzpomínali na den, který minul bez rány. Zavrával jsem a padl do řady za mnou. Postavili mne na nohy a ač jsem byl napolo omráčen, uvědomil jsem si, když omdlím, je konec. Pak by následovalo kopnutí do břicha nebo do ledvin, odnesení na revír a druhý den do krematoria. Vědomí jsem měl napolo zastřené, ale ze všech sil jsem si připomínal, že chci vidět ještě rodinu, kamarády a že se chci pomstít. Neomdlel jsem a v podvědomí jsem vykonával všechny povely při apelu „Häftlinge Mühen ab, Augen rechts, die Augen links.“ (Vězňové čepice dolů, vpravo hled', vlevo hled' atd.)“ Archiv autora, TOMEK, Milý přítel, s. 3.

²⁴⁸⁷ „Byli tam francouzští zajatci. Ti se měli dobře, protože dostávali od Červeného kříže přiděly čokolády a chleba. Oni byli tak moc fajn, že nám občas taky dali. Ty holky z Ravensbrücku byly Rusky, Polky. Francouzek tam bylo strašně málo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 9.

²⁴⁸⁸ „Nejserióznější byli Francouzové. Byli to francouzští zajatci, kteří měli potom možnost se pohybovat volně.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 13.

²⁴⁸⁹ „Chodili jsme okolo nich do práce. Byli to Angličané. Většinou to byli Angličané nebo Američané. Chodili jsme kolem nějaké skupiny, která tam zahlazovala stopy po bombardování. Byla tam rozbitá vozovka. Oni vylamovali ještě ty zbylé kostky, které byly uvolněné. Měli hevery, vylamovali dlažební kostky a házeli je pryč. Dávali to na kopici. Byli to sekáči, oblečení pořád v uniformách. Myslím, že měli strhané distinkce, ale byli to sekáči. Měli svoje cigarety. Ti Belgičané a Holanďané, kteří uměli anglicky na ně mluvili: „Hello boys! Nemáte cigaretu?“ Když německý voják poodešel, přiskočili k sobě a směňovali spolu

provokovali Němce pomocí balíčků Červeného kříže.²⁴⁹⁰ Čeští lidé viděli v zajetí i zajaté bojovníky za Slovenského národního povstání, kterým byl k jejich štěstí přiznán status válečných zajatců, a nebyli proto považováni za „bandity“.²⁴⁹¹ (Na rozdíl od některých jejich spolubojovníků, kteří byli na místě zlikvidováni.)

---

cigarety za peníze. (...) Taky jsme měli u nás na baráku skupinu lidí. Koukali jsme z oken. Na ulici byly jenom samé trosky – pouze zdi domů. Domy byly sesunuté skoro doprostřed ulice, kde jezdila tramvaj. Jen koleje a okolo byly sutiny domů. Ty koleje tenkrát odklízeli Taliáni. Ten jejich generál Badoglio odmítl spolupracovat s Němci, tak ho zajali. A s ním všechny jeho muže. Všechny ty badoglioce měli jako zajatce. Byli v uniformách a odklízeli trosky na ulici. My jsme na ně zavolali: „Hello!“ Oni nám zabalili cigarety nebo i kus chleba namazaný kunerolem. Dali jsme znamení, že jdu dolů. Když ten Němec odešel, tak jsme si to s nimi vyměnili. Donesl jsem ji to tam. Pak děkovali nahoru: „Gracie!“ Byli to dobří kluci. V jednom lágru, kde byli také Češi, procházela celá kolona zajatců. Mezi budovami, kde bydleli také Češi. Na jedné straně děvčata a na druhé kluci. Ta děvčata byla připravena. Když procházeli kolem jejich baráku, děvčata na ně houkla a začala jim z oken házet jablka a další potraviny. Když začal strážný řvát, co to má znamenat, ti zajatci to všechno schovávali po kapsách. „Co je to!?“ Nikdo nic neviděl. Takhle jsme je tam podporovali.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 13. „Na náměstí zeje v zemi hluboká jáma. Spadla tam zbloudilá bomba. Nikomu prý neublížila, říká paní Weberová. Všichni byli v krytech, jenom okna okolních domů to vymlátilo. Jdu blíž. Na dně trychtýře několik chlapíků v dlouhých vestách z teletiny. Sestřelení a zajatí američtí letci. Jsou spoře osvětleni shora, nad nimi natažená plachta. Ani ne tak proto, aby nezmokli, jako kvůli tomu světlu. Nebo aby nemohli baterkami signalizovat průzkumným letadlům? To snad ne. Tak už i je Hitler zapřáhl? Vypadá to, že opravují potrubí. Nepřetrhnou se. Spoléhají na mezinárodní konvenci, podle které nesmějí být jako zajatci nuceni k práci. Pokuřují cigarety. Dostávají je v balíčcích Červeného kříže. Prominentní otroci.“ D. TOMÁŠEK, Třináctý dopis, s. 75.

²⁴⁹⁰ „Šla parta Angličanů, kteří byli vymustrováni a vykrmení. Těm ta pomoc šla. Američanům to samé. Ti to dostávali přes Švýcarsko od Červeného kříže. Kusy čokolády – Američan to hodil a Němci po tom skočili. Cigarety taky.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 16.

²⁴⁹¹ „Když jsme přišli dřív, viděli jsme, že mají československé uniformy, lodičky na hlavách a ovinovačky, jako nosili naši vojáci za první republiky. Byli jsme zvědaví, co jsou zač. Když jsme přicházeli blíž, začali jsme hvízdát a pak zpívat píseň „U našich kasáren...“ Jít za cedulí s nápisem „Eintritt verboten!“ jsme si netroufali, protože tam byli vojáci s puškami. To hvízdání a zpěv uslyšeli ti, kterým patřilo. Volali na nás, kdo jsme a my na ně. Řekli nám, že jsou Československá armáda a že byli zajati ve Slovenském národním povstání a že bojovali za osvobození Československa. O Slovenském povstání jsme něco zaslechli, ale netušili, že to mělo tak velký rozsah. Nemohli jsme s nimi dlouho mluvit, protože vojáky-strážný na nás křičel, ať zmizíme. Byla to pro nás a pro kluky dobrá zpráva. Svědčila o tom, že ta válka už skutečně nabrala obrat, když už začalo osvobozování Československa od

Podle jedné výpovědi se zdá, že i zacházení s jugoslávskými válečnými zajatci bylo lepší než v případě zajatců z východu. Jugoslávci mohli třeba v doprovodu strážného navštěvovat mše v kostelech.²⁴⁹²

Zajatci ze SSSR byli vystaveni tomu nejhoršímu možnému zacházení. I za sebemenší prohřešek hrozilo zastřelení.²⁴⁹³ Ani Češi či jiné národy se k nim nesměli přibližovat.²⁴⁹⁴ Přesto mnozí lidé tento zákaz porušovali a snažili se těmto ubožákům pomoci.²⁴⁹⁵

---

východu, kam jsme vkládali největší naděje.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 190.

²⁴⁹² „Tu jsem spatřil pod kůrem nápadně oblečeného člověka. Měl na sobě hnědé, vybledlé, záplatované šaty a co bylo nejnápadnější, neměl u kabátu knoflíky. Místo nich tam byly zapíchnuty jen obyčejné špendlíky. Šaty jevíly stopy po usilovné snaze vypadat co nejlépe, ale jejich chatrnost tuto snahu úplně mařila. Zimník neměl. „Proč máte místo knoflíků špendlíky?“ přistoupil jsem k němu. „Nemám knoflíků“, odpověděl lámanou němčinou a nevěděl, co by dále řekl. Představil jsem se mu. Byl jsem tenkrátě bohoslovcem, studentem, nasazeným, jak se říkalo, totálně do práce v Německu. Pracoval jsem nuceně a toužebně očekával konec války. „Já jsem také bohoslovec“, pojal ke mně důvěru. „Z Jugoslávie. Jsem zde v zajateckém táboře.“ A tak jsem se dozvěděl jeho osud. Pro účast v partyzánském odboji ve Slovinsku byl zatčen a odvezen do zajateckého tábora. Znal jsem onen tábor, ponurou budovu za městem, snad nějaký opuštěný tovární objekt, nyní obehnaný ostnatým drátem a strážnými vojáky. Tam trávil tento mladý, černovlasý hoch své dny. Nebyl to život, jen práce, střídající se s nuzným odpočinkem. „Jak jste se dostal do kostela? To Vás tu někdo hlídá?“ „Strážný je vzadu“, obrátil zajatec hlavu ke kostelním dveřím. Podíval jsem se tam. Viděl jsem zbytek zástupu věřících, tísnící se v portálu, venku padající sníh. Pocítil jsem opět závan ledového vzduchu a napadlo mi, že je zajatci zima. Strážný stál asi venku. Možná, že tam stáli i někteří zajatci.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 22.

²⁴⁹³ „Pozorovali jsme, jak ti Rusové dělají. Buď byli ještě v uniformách sovětské armády. Byli nějak označeni. Ti komandýři na ně mluvili rusky. Divili jsme se tomu. Vždycky: „Nazad. Kolejnice k sobě.“ Ta fronta těch dělníků tam dávala k sobě kolejnice. Dokonce se učili... Dostal jsem do ruky takový malý slovníček ruských slov. Ted' nevím, kde ho mám. Aby s nimi mohli dělat. Byli tam tak dva dělníci-bachaři a ti tam měli tak padesát Rusů. Vždycky alespoň vykřikl: „Paběžíš, zastrelju!“ Snažili se s nimi hovořit rusky. Ale byli na ně ostří. Vodili je ve štrůdlech. Nemohli nikam odbíhat.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 16. „Rusové byli zvlášť. Při práci byli hlídání. Umírali. Žrádlo měli takové, že by to ani pes nežral.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 16.

²⁴⁹⁴ „To dokonce říkali, že jeden kluk, Čech, nevím, co je na tom pravdy, ale že ho zastřelili, protože dal tomu zajatci chleba. No tak nevím, co je na tom pravdy.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 8.

²⁴⁹⁵ „Dost jsme byli v kontaktu s ruskými zajatci. Ale to jsme měli možnost jen na tom pracovišti. Oni dělali v dílnách. Scházeli jsme se s nimi v koutech. Dávali jsme jim kousky

Nuceně nasazení z Protektorátu Čechy a Morava se setkávali i s italskými válečnými zajatci, z nichž někteří také jako jejich civilní kolegové nenašli s Čechy společnou řeč.²⁴⁹⁶ I mezi českými nasazenci se našli poťouchlí jedinci, kteří si z cizojazyčných zajatců tropili legraci.²⁴⁹⁷

9. Formy odporu

„Chodil Hitler kolem všelijakých výtahů, jeřábů, drapáků a transportérů v kielském přístavu a najednou z ničeho nic vyletí nahoru a přilepí se na elektromagnet. Jeřábník jej opatrně spustil na zem a všichni okolo žasnou, jak se to mohlo stát. „Nemáš v kapse železné feniky nebo nejsou knoflíky z kovu?“ ptal se Göring. Ale kdepak, nic kovového. „Tak to teda je moje železná vůle,“ řekl Áda. „Kdepak,“ povídá totající jeřábník Čech: „Páni, to dělá jeho plechová kušna!“²⁴⁹⁸

---

chleba. Aby to nebylo úplně zadarmo, dostávali jsme od nich prstýnky, které třeba vyrobili z trubek. Sem tam jsme se něco dozvěděli od ruských zajatců.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 13. „Mezi zahradou Landhausu a lágrem je jednoduchý drátěný plot. A tak od samého počátku našeho pobytu zde putují přes tento plot kusy chleba, cigarety a vše možné, čeho sice nemáme nadbytek, ale čeho se v tomto případě zcela rádi zřekneme. Plotem jsou vedeny i lámané rozhovory ve všeslovanštině přinášející mnohdy zajatcům velké potěšení, protože situace na frontách se radikálně mění ve prospěch spojenců.“ L. LANDIŠ – F. HORA, Ohnivý koberec nad Hamburkem, s. 28. „V bouračkách jsem se několikrát sešel a mluvil s ruskými zajatci. Jsou na tom velmi bídně. Hlady se sotva vlečou. Občas jim dáme kousek chleba, cigaretu, nebo brambory, když zbudou od oběda.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 55.

²⁴⁹⁶ „Badogliovci, to byli italští zajatci, ti se s námi nechtěli moc bavit.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 13.

²⁴⁹⁷ „Kánec je další Talián z naší party, i když pendluje mezi více uličkami. Ale u nás má jaksí domovské právo. Kočíruje drožku – ještěrku. Vozí odlitky k mašinám a výbrusky od mašin. Svoji přezdívku získal takhle: Poznal ve výdejně, kam my nepříjeme, nějakou českou dívku. A přišel za námi. Jak prý se řekne po našem Slečno, vy se mi líbíte. Poradili jsme mu zaručeně úspěšnou frázi, ale musí ji několikrát opakovat: Slečno, já jsem kanec! A udělat při tom zamilované oči. Vyslovoval to „zlečno“ a kanec s dlouhým á snad proto, aby to mělo větší úspěch. A moc se divil, proč se ta holka mohla umlátit smíchy.“ D. TOMÁŠEK, Třináctý dopis, s. 36.

²⁴⁹⁸ E. CENEK – V. ZIEGNER (edd.), Válečné anekdoty 1939 – 1945, s. 62-63.

Sabotáže

Abych se vyhnul případné nejasnosti ohledně definování toho, co to je sabotáž a co ne, rozhodl jsem se zvolit „německý úhel pohledu“ na tuto problematiku. To znamená, že za sabotáž považuji to, co za ní ve skutečnosti považovali sami Němci. I když český člověk třeba nevědomky způsobil nějaký přečin, nebylo pro něj osobně důležité to, jak na svůj skutek hleděl on, nýbrž jak jeho čin pochopili Němci.²⁴⁹⁹ To pak bylo určující i při jeho potrestání.

Asi nejtypičtějším způsobem sabotáže byl tzv. „aušus“ (Ausschuss), neboli výroba zmetků. Provést ho bylo velkým uměním, protože výrobky byly přísně kontrolovány a původce by mohl být mnohdy lehce vypátrán.²⁵⁰⁰ Mnoho lidí se jistě domnívalo, že jejich sabotáž nemůže změnit chod války a že osvobození musí přijít zvenčí.²⁵⁰¹

Pokud se nějaká sabotáž podařila a viník nebyl vypátrán, bylo to štěstí. Podotýkám, že ne každá sabotáž musela být motivována pouze politicky nebo ideologicky, ale svou roli sehrála bezpochyby i nevěle pracovat.²⁵⁰² V sabotáži se také projevoval mnohočetný nesouhlas: proti nacismu, nenáviděnému německému mistrovi, válce a neradostnému osudu.²⁵⁰³

Krátce po válce vyčíslil bývalý zahraniční referent RSHA počet sabotáží provedených cizinci v průměru na 6 800 za rok. Téměř bez výjimky byly všechny

---

²⁴⁹⁹ „Nyní jsou velmi přísné tresty, válečný soud hned, považují-li to Němci za sabotáž. A oni považují vše.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 30. 10. 1941, s. 6.

²⁵⁰⁰ „Dělal jsem to, co jsem uměl. Nedal se tam udělat nějaký aušus, protože všechno šlo přes kontrolu.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 4. „U mašin museli dávat pozor, aby se do něčeho nedostali kvůli těm hlídačům. Hlídači chodili po dílnách, dávali pozor a hlídali úplně všechny. Bylo to kvůli sabotážím.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 9.

²⁵⁰¹ „Říkali jsme si: „Nemá to cenu. To my nezměníme. To se všechno změní samo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 19.

²⁵⁰² „Když se nám nechtělo dělat, tak jsme tam třeba nasypaly víc střelného prachu. Francouzi to dali do presů, kde se to zapeklo. A pak se to muselo třeba čtyři hodiny opravovat. To jsme tam vyvedly, ale nikdo na to nepřišel.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 5.

²⁵⁰³ „Avšak ani když nebyla práce, bezpodmínečně se vyžadovala disciplína, důkladnost, přesnost a hlavně dochvilnost. Nechci tvrdit, že to jsou špatné vlastnosti, ale tehdy jsme je z odporu k nepřátelské moci nemohly uplatnit. Sabotovaly jsme, kde se dalo.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 45.

motivovány osobními důvody.²⁵⁰⁴ Zůstane však nezodpovězenou otázkou, jaké možné typy sabotáží jsou do uvedené cifry zahrnuty.

Bude zcela jistě zajímavé se pro ilustraci prostřednictvím alespoň jedné zprávy podívat na to, co si o Čechách a jejich pracovní morálce a vůli k odboji mysleli sami Němci.²⁵⁰⁵

K sabotážím nabádali české dělníky i čelní představitelé exilové československé vlády, kteří potřebovali demonstrovat odbojnost svého národa u představitelů Spojenců, aby tak vzrostla jejich vlastní politická vážnost.²⁵⁰⁶

Prozrazená sabotáž mohla mít pro pachatele ty nejhorší následky.²⁵⁰⁷ Marie Lustová popsala zkušenosti svého manžela z českobudějovické strojírenské

---

²⁵⁰⁴ M. SPOERER, Nucené práce pod hákovým křížem, s. 169.

²⁵⁰⁵ „ (...) *Všeobecně se hlásí , že smýšlení Čechů (na nucených pracích v Německu) směřuje k tomu, že nechtějí mít nic společného s Německou říší a jejími institucemi, že se na vše dívají velmi skepticky a že mlčky většinou doufají v porážku Říše a v obnovení silnějšího českého státu. I když většina se navenek chová nanejvýše rezervovaně, nescházejí jednotlivci, kteří se dopouštějí Říši nepřátelských činů, menších sabotáží, a kteří se chovají drze a vyzývavě vůči zaměstnavatelům a německému obyvatelstvu. Často se pozoruje, že příslušníci Protektorátu se pokoušejí ovlivňovat cizí dělníky jiných národností a válečné zajatce. (...) Ve značném měřítku se množí případy opouštění pracovního místa. Například v jedné továrně v dolním Slezsku z 528 k práci nasazených českých dělníků v posledních měsících uteklo 140 mužů. (...) Naproti tomu se hlásí, že chování českých dělníků vůči zaměstnavatelům a vůči německému obyvatelstvu je, až na některé výjimky, zcela bezúhonné. Zvláště se zdůrazňuje, že Češi se nechovají nestydatým způsobem , jako je to zvykem u jiných cizích dělníků. (...)“* Hlášení RSHA II ze dne 8. 3. 1943. B. ČELOVSKÝ (ed.). So oder so, s. 393-394.

²⁵⁰⁶ „ (...) *Bývalý prezident Beneš vyzval dělníky všech 'podmaněných národů Evropy' k zesílení sabotáže. (...)“* Hlášení RSHA IV ze dne 5. 1. 1943. B. ČELOVSKÝ (ed.). So oder so, s. 390.

²⁵⁰⁷ „*Poněvadž tam jsem byl potom nasazený v tom Hietzingu do tzv. Kabelabteilungu. Tam se dělaly speciální věci. A oni nás neustále prověřovali, protože se tam vyráběly flakkabely a marinenkabely. To byly nejdražší kabely. Pro marinu a poněvadž tenkrát se dělaly dlouhé telefonní kabely do Ruska. Tak tam každou chvíli někdo přiběhl a kontroloval, co tam děláme, jestli to děláme dobře. Protože třeba ten marinenkabel se potápěl do nějaké vodní lázně. A když tam něco „prasklo“, tak tam hned bylo Gestapo.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 1. „*Šéf nákupní sekce, aby kresličce s partajním odznakem uklidnil, obvinil tři české nosiče z „rušení kázně ve zbrojním průmyslu“, což ovšem nebyla žádná maličkost. Druhý den si je šéf zavolal a nařídil jim, aby odevzdali všechny své věci, že už je nebudou potřebovat. Potom je odvedla podniková stráž (Werkschutz) do zvláštní cely, kde o skrovném jídle čekali do příštího rána, než si pro ně přišli dva poměrně mladí gestapáci. Jednomu z nich chyběla levá paže, ale přesto byl značně ostrý a hned ukázal nabitý revolver s poukazem, že jej okamžitě použije, pokud by je snad*

továrny Beckhoff.²⁵⁰⁸ Lumír Čech a Miroslav Dědič vzpomínají na sabotážní činnost v továrně Leichtbau v Českých Budějovicích, která skončila uvězněním sabotérů v koncentračních táborech.²⁵⁰⁹ Tuto činnost vyvíjela místní stranická

---

napadlo utíkat; druhý stál v pozadí a mlčel. Všichni tři zatčení Češi – Čermák, Kulhánek a Sokol – byli spoutáni a přes pouta si museli přehodit kabáty, aby nebudili pozornost: měli totiž cestovat veřejnou dopravou – rychlovlakem (S-Bahn), kde bylo v dopoledních hodinách dost volno.“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 29-30.

²⁵⁰⁸ „On byl o tři roky mladší než já. Ale potom ho taky nasadili do Budějovic k Beckhoffovi, kde musel těžce dělat. Ten Němčour Beckhoff byl pěkné zvíře. Tatka říkal, co tam zkusil. Kluci tam udělali na soustruhu sabotáž – něco s pískem. To jsem už byla vdaná. Přijela jsem z rajchu a v červenci roku 1943 jsem se vdávala. Přišel z práce a říkal: „Nevím, jak to bude, jestli ještě kdy přijdu. Kluci tam udělali sabotáž.“ Beckhoff je nechal nastoupit na dvůr a povídal, že každý desátý bude zastřelen. Aby se ty nedodělané kusy dokončily, museli ti dělníci v noci ten soustruh vyčistit. (...) Beckhoff by byl schopný nechat každého desátého zastřelit. Byla válka, to víte.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 7.

²⁵⁰⁹ „ (...) V tom betriebsbüru ta polovina, která chodila dělat ty befundy (posudky – pozn. T. K.), tak ti chodili dolů na to složiště, kde byla na kozách ta křídla od těch letadel. A o jediné sabotáži vím, co dělali ti lidé, že ta křídla přišli už demontovaná. To letadlo bylo demontované a ten díl toho křídla byl k té pevné části toho trupu a křídla přidělaná takovými kugelbolzen. Takové to byly veliké kulaté jako čepy. A ty poněvadž byly velmi čisté a z nějaké drahé ocele, tak tam, kde to tedy demontovali a chodilo to sem jako by, tak tam velkou vrstvu vazelíny na to dali a zabalili do takového zvláštního druhu papíru, který nepropouštěl vlhkost. To byla jejich sabotáž, že tedy sundali ten papír a utřeli na z té vazelíny, aby to rezaťelo. Ale ono to tam stejně dlouho na té skládce nebylo, aby to... Takže si myslím, že to význam nějaký nemělo. (...) To byla cílevědomá (sabotáž – pozn. T. K.), protože já jsem jeden čas jenom asi týden, čtrnáct dní, jsem to taky dělal. A ten první, co mě zaučoval do toho, tak mi řekl, že tohle musím udělat. Sundat ten papír a očistit to od té vazelíny. (...) Ale pak byl, to bylo už někdy, ten průšvih byl, když tam potom chodilo Gestapo a lovalo jednoho za druhým. To už muselo být možná 1943 nebo 1944. Se tam právě vytvořila taková buňka nějakých... Prostě to už se jako cejtilo, že to s válkou dopadne špatně. Vytvořila se tam taková buňka a tu vychytalo Gestapo. Byli zavřeni, ale vrátili se všichni. I včetně takového kápa, který tam dělal v tom koncentráku kápo, proháněl je tam, tak toho tu potom zlikvidovali, když se vrátil sem. Ale jako žádné velké sabotáže v té fabrice nebyly.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003, s. 5. „A řekl bych, že nás to v podstatě vlastně ani nenapadlo. Protože jsme věděli, že kdyby to byl někdo udělal cílevědomě, tak za to by mu hrozil koncentrák. Přinejmenším by mu vymlátili zuby. A to zase vím bezpečně, protože můj kamarád z Borovan, Pepík Kopecký, který odmaturoval na obchodní akademii a byl zaměstnán potom tady v Budějovicích v Leichtbau (to je bývalá továrna SOLO na zápalky). A tam se tenkrát opravovala letadla – Focke-Wulfy. Prostě, opravovala se tam křídla. A tam se samozřejmě sabotovalo, protože se tam opravovala letadla. A vím, že on sám mi říkal: „Zase odvedli toho a toho. A šel do koncentráku.“ A nakonec tam skončil i on. A dostal se do Buchenwaldu, a tam ho umlátili. Takže my jsme

buňka KSČ, která ještě kromě sabotáží při montáži křídel rozšiřovala letáky, Rudé právo a zprávy ze zahraničního rozhlasu, shromažďovala zbraně a pořizovala seznamy kolaborantů. Po rozsáhlém zatýkání především v druhé polovině roku 1943 byla zlikvidována.²⁵¹⁰

Záleželo na každém jedinci, jestli je ochoten podstoupit neskutečně obrovské riziko, které mohlo skončit tragicky. Někoho však od pokusů sabotovat neodradily ani kruté tresty.²⁵¹¹ Bezpečnější bylo dopouštět se drobnějších přečinů, a to zvláště ke konci války, tedy v době, kdy se hodně „šturmovalo“ – tedy tlačilo na to, aby se vyrábělo s co největším nasazením.²⁵¹² Čím více se blížil konec války, tím více se zintenzivňovaly projevy odporu.

I na první pohled zdánlivě nedůležitá sabotáž mohla mít v celkovém chodu války svou roli, když pomáhala otupit ostří německého válečného stroje a pomáhala Spojencům ke konečnému vítězství. Byla jedním z „kamínků“, které pomáhaly „uvolnit obrovskou lavinu“.²⁵¹³

---

tyhle zkušenosti měli.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 6.

²⁵¹⁰ M. PECHA – S. ŠMÍD – V. VONDRA, Protifašistický odboj 1938 – 1945 na Českobudějovicku, s. 122-123.

²⁵¹¹ „Že bych u toho byla? Chraň bůh, to ne. Ale slyšela jsem, že naši čeští chlapci sypali písek do strojů, aby ty stroje rozbili. Nebo alespoň aby ten stroj nepracoval kvalitně. Třeba tu velkou hřídel stačilo jen poškrábat a už se to muselo vyřadit. Byly za to strašné tresty. Dokonce se za to dostávali i do koncentráků. Zavírali je. Byly velké postihy. To jsem slyšela. To se dělalo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 7.

²⁵¹² „Ve fabrikách bylo větší šturmování, aby se víc dělalo. Pamatuji si, že v Rychnově nasypal jeden chlapec do stroje písek. Ta šturmovština ze strany Němců byla veliká. Na straně našich chlapců... To víte, to musí být povaha, aby sabotovali. Tohle byl veliký přestupek, který by si mohli dovolit. Drobné přestupky se rozmáhaly víc.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 14.

²⁵¹³ „Ještě bych rád podotkl jednu takovou zajímavost, jeden příspěvek od jednoho Američana, který lital Fortressy. A jenom s potížemi se vrátili z náletu na Porúří zpátky do Anglie. A měli průstřely do nádrží. A když ten zbrojní důstojník, vyndali nádrž, rozebrali to, tak zjistili, že jsou tam nenabitě patrony vlastně. A tak je všechny rozebrali a v té jedné našli česky psaný lístek: „To je všechno, co pro vás můžeme udělat.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jiřím Maňákem ze dne 6. 4. 1989, s. 13.

Samotní Němci měli s provedenými sabotážemi velké problémy, nehledě na to, že dobře provedená sabotáž nezničila třeba jen stroj, ale také mohla Němce přímo ohrozit na životě.²⁵¹⁴

Do sabotáží je také možné započítat nadměrné plýtvání materiálem, které nebylo na první pohled tak průkazné jako třeba výroba zmetků.²⁵¹⁵ Smůlu měli jedinci, kteří nebyli manuálně příliš zruční a vlastně „sabotovali“ pouze tím, že se jim práce nedařila tak jako jiným.²⁵¹⁶ Staly se také případy, kdy na důsledky „fušeřiny“ doplatil některý jiný nasazenec.²⁵¹⁷

---

²⁵¹⁴ Feldwibel (rotmistr) Adolf Dilg byl na začátku války zraněn a nemohl létat v bojových akcích. V posledních letech války pracoval jako zkušební pilot ve výrobě stíhaček Focke Wulf 190 v továrně Arado ve Warnemünde. Vzpomíná na příhody, které se tam stávaly: „Výroba letadel byla sabotována všemi možnými způsoby. Někdy jsme našli v elektrické instalaci zaražený nůž, jindy zase písek v oleji motoru. Při dvou nebo třech příležitostech úplně nový Focke Wulf odstartoval ke svému prvnímu letu a jak se zvedl od země, upadlo mu z podvozku kolo: pojistka, která držela kolo, tam „náhodou“ scházela. Jednou jsem přelétával s novým letadlem a najednou začal motor hořet. Vyskočil jsem a zachránil se pádákem a letadlo spadlo do močálu, kde voda plameny rychle uhasila. Když potom vrak zkoumali, přišli na to, že někdo dal svazek pyrotechnických zápalných náloží mezi válce číslo 7 a 9, spodní dva válce zadní řady, do místa motoru, které bylo za provozu nejteplejší. I při krátkém přeletu se nálože zapálily a chytnul od nich celý motor. Každý takový případ vyšetřovalo Gestapo, ale i když jejich tresty byly přísné a vždycky si nějakou oběť našli, museli jsme se smířit s tím, že sabotáže jsou problém, se kterým musíme žít.“ A. PRICE, Poslední rok Luftwaffe, s. 10-11.

²⁵¹⁵ „Měli jsme krásné čisté oleje na izolaci kabelů. On místo toho, aby to šetřil, tak to dal do takové velké plechovky a házel se to do pece. Tím to sabotoval. Ale jinak se to nedalo. To by bylo hned průhledné.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 7.

²⁵¹⁶ „Nejsem technický typ, a tak se mi nedařilo jako jiným. Byl jsem proto trvale peskován a později obviněn ze sabotáže.“ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazeni III, s. 6.

²⁵¹⁷ „Železným hákem (pácidlem) odtrháváme krovy a Tonda, protože je dlouhý, mi ze spodu pomáhá. Než se vytrhne 20 cm hřebík, zatlučený v dobrém dřevě, dá to fušku. Navíc jsem přitom ještě musel balancovat na trámku, který nebyl upevněn. Kluci tahají hřebíky a odnášejí dřeva k cestě. Jeden krov byl špatně přibitý a hřebík nedržel. Jak jsme oba zabrali, vymrštil se a tím křivým hřebíkem zasáhl Tonda a roztrhl mu horní ret. Tonda jsem poprosil za odpuštění a dovedl ho na ošetřovnu. Do večera jsme pak už nic nedělali. Svorně jsme nadávali na ty, co to tak fušersky přibíli, že jsme na jejich sabotérskou práci doplatili. Kdyby to rádně přibíli k podkrovníci, nemuselo se to stát. Hřebík by to držel a krov by tak rychle neklesl. Tondovi jsem se omlouval, že jsem ho poznamenal na celý život a že se nebude líbit holkám. On se mi smál, že bude mít alespoň důvod nosit knírek.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 206.

Za sabotáž byla považována i krádež.²⁵¹⁸ Nasazenci, kteří byli na lágrech, kupříkladu kradli elektrický proud, aby si mohli ohřát stravu.²⁵¹⁹ Někdo z nuceně nasazených mohl vykrást třeba balíček, který byl určen pro německého vojáka.²⁵²⁰ Nasazenci odcizovali nedostatkové zboží, které pak mohli výhodně zpeněžit.²⁵²¹

---

²⁵¹⁸ „Vzpomínám si na oběžník, který přišel včera pro železniční zaměstnance. Vyskytují se krádeže zboží, páchané samými zaměstnanci. Snad mnohého dohání k tomu kručení v žaludku, protože vyjít s přidělem na lístky je umění.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 15. 11. 1942, (nestránkováno).

²⁵¹⁹ „Tam si nikdo nesměl vařit. Ale samozřejmě kluci leccos udělali potají. Protože někdy nebyla cimra obsazena všemi těmi šestnácti nebo osmnácti lidmi. Někdo přišel do nemocnice a nevrátil se. Nebo se stalo, že byl někdo propuštěn, ale to byla zcela ojedinělá výjimka. To byl ojedinělý případ. Tím zbyla prázdná skříňka. A byli takoví odborníci, kteří byli třeba vyučení elektrikáři nebo takhle, protože jsme tam byli ode všech řemesel. Na té místnosti. Ti elektrikáři stáhli dráty... Dali dráty do zásuvek, provrtali zezadu skříň, tam se udělala polička. Tam se dal vařič, který se dal sehnat. Tam jsme si uvařili nějakou polévku. Já nevím, protože z domova jsme každý něco dostal. Tak takhle se tam asi vařilo. Ale bylo to zakázané. Kdyby byl přišel lagerführer, vedoucí toho lágru, tak by byl rámus a vyšetřování, že krademe elektrinu. Kde jsme přišli k potravinám a takovéhle.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 3.

²⁵²⁰ „Jenom vím, že jsme tam byli deset dnů a jeden z nás, teda z té skupiny, co jsme byli na odpolední směně, sebral vojenský balíček. Říkalo se tomu Feldpost. To posílala třeba manželka nebo někdo blízký vojákovu na frontu. Sebral to a šel na WC. Nevěděli jsme o tom. A tam ten balíček rozbalil. A vedle, protože to byly dveře vedle sebe jako třeba v restauracích. Ovšem, to WC bylo jako dřevěná přepážka, dřevěná stěna. Vedle byl nějaký Němec. Ve stěně byla nějaká provrtaná dírka, které si ten, co rozbaloval balíček, ne všiml. A tou ho ten Němec pozoroval. Všiml si, že někdo ve vedlejším WC šustí papírem, tak ho sledoval. Asi ho spatřil, jak z toho balíčku dává něco do kapsy. Ten papír zmačkal a hodil do mísy. Protože to byl tužší papír, tak ho nespláchl a odešel. To si už ne všiml. To byla jeho největší směla. Němec vystoupil, šel se podívat a ten papír vytáhl. Byla tam i adresa. Ten Němec toho chláпка poznal, šel za ním na rampu a pak ho odvedl do kanceláře. Tam mu vybrali kapsy a vše našli. Už jsme ho nikdy neviděli. Druhý den odpoledne, když jsme přišli na odpolední směnu, tak na sloupu visel papír, že dotyčný ukradl vojenský balíček. Byl potrestán trestem smrti. Od té doby se víckrát nic nestalo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 6.

²⁵²¹ „Akorát se kradlo. To ale nemohl každý. (...) Hergot, Strážnický, myslím, že se jmenoval. Tak toho tenkrát zavřeli, ale pustili ho z kriminálky. Poněvadž u toho se zjistilo... Prostě šel vrátnicí, to byly velké schody z té haly, tam byla vrátnice a najednou mu z nohy u kalhot vypadl kabel. Tak ho zkontrolovali a zjistili, že měl navinuto ještě patnáct metrů kabelu. Tak se tenkrát kradly kabely, protože u nás tehdy nebyly. Tenkrát byly jenom stočeniny z drátů, kabely vůbec nebyly. Já jsem nosil šňůry nití. Všechny možné barvy. Vždycky, když jsem to přivezl domů, tak jsem to dal mámě. Ta to rozdávala všelijakým lidem, kteří šli. Na té jedné tubě bylo 4000 metrů nitě. 4000 metrů, představte si to! Takže některé šičky to měly třeba

Někteří nasazení kradli opravdu ve velkém.²⁵²² Jiní se spokojili s krádeží drobností.²⁵²³

Za rozkrádání hrozilo vězení.²⁵²⁴ (Událost, kterou uvedl Karel Jakeš, byla spíše exemplárním případem.) Jako krádež je nutno posuzovat i již zmíněné plundrování po náletech, které hrozilo skončit zastřelením.²⁵²⁵)

Aby nedošlo ke zkreslení vlivem kontextu současného světa, kdy u nás platí „normální zásady“ mírově fungující společnosti, musím znovu zdůraznit, že všechny krádeže, kterých se nuceně nasazení dopustili, nelze kvalifikovat

---

ještě 10 let po válce. Tak takhle se tenkrát kradlo. Kvůli tomu nás muselo sedm vedoucích cimer na policii v Hietzingu.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 8.

²⁵²² *„Akorát jednou nás odvezli na policii, poněvadž jsme museli získávat peníze na různé tady ty hry, které jsme prováděli potom. A jeden domluvil, nechci říct který, nějaký prodej těch kabelů. A my jsme tehdy přemísťovali, asi jsme byli v nějaké přemísťovací četě, kde jsme inventarizovali tady ty obrovské natočené kabely, tak takový obrovský trommel, tedy ten buben jsme přemísťovali. Byl konec pracovní doby, mistr na nás řval, že je konec pracovní doby, abychom toho nechali. A jak se tenkrát poslouchalo, tak jsme museli připažit a pustili jsme ten trommel a on se vyvalil z toho návršíčka a z otevřených vrat vyjel ven do parku. My jsme ho chtěli zpátky, jenže on nás tam nechtěl pustit. Že až zítra. Jenže druhý den tam ten kabel nebyl. A za ten kabel tenkrát dostali 52 000 marek. Takže prostě se kradlo. Kradly se solidní věci. Ale dělalo se to chytře.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 9.*

²⁵²³ *„Začaly jsme krást. Tu hrneček, tu misku nebo talíř, hned zase kancelářskou sešíváčku, tužky, pera, gumy a různé pěkně tvarované letecké součástky. Samy jsme si náš „lup“ ohodnocovaly, a tak pomalu stornovaly pohledávku u Werkschutzu.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 61.*

²⁵²⁴ *„Některá děvčata si ty traskaviny brala domů na lágr. Jenže to bylo hrozně nebezpečné, kdyby na to lágrfíra přišel. Jednu dívku za to zavřeli.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Nováčkovou (rozenou Šimonovou) ze dne 20. 4. 2004, s. 3.*

²⁵²⁵ *„Vyklizovanou ulicí jsme se dostali ke skladištím, ze kterých vojáci odvázejí zboží, které se dosud nezničilo. V jedné kůlně jsme našli několik sudů. Jeden byl načatý a byl v něm pomerančový sirup a velmi dobrý. Po několik dní jsme z něj čerpali a nosili klukům ve feldflaškách. Později jsme se dověděli, že se to nesmí, že je to plení a jsou za to tresty. Stejně tak, když si někdo vezme z popelu nějakou věc (řikali jsme „když něco zachrání“). Někdy kluci přinesli domů různé věci, jako popelníček, lžiči, nože, vidličky, sošku aj., někdy i z drahých kovů. Byli i kluci, kteří lezli do polospálených místností a hledali prstýnky, řetízky, medajlonky, které někdy byly napolo roztavené. Lézt někde, kde bylo jen kousek podlahy, bylo o život. Když se to prozradilo, bylo to ještě horší. Jeden kluk od 4. kompanie si vzal alpakovou lžičku, protože tu svou zlomil. Když dělali prohlídky, našli u něho celý příbor, nějaké prstýnky a řetízek. Okamžitě ho odvedli a budou ho soudit. Za plení se odsuzuje k smrti.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 112-113.*

dnešními právními normami. Nejednalo se tedy o trestný čin, nýbrž o gesto projevu nesouhlasu, které nějakým způsobem poškozovalo nacistické hospodářství. Nehledě na to, že na posuzování krádeží byly za války daleko přísnější měřítka a tudíž i větší tresty. Kromě toho byly také motivovány všeobecným nedostatkem a nouzí.

Někteří čeští nasazení dělníci pro změnu zase schovávali svým nadřízeným pracovní nářadí a náčiní.²⁵²⁶

Jako sabotáž mohlo být hodnoceno i nekvalitně připravené jídlo, ze kterého pak dostalo mnoho nasazenců střevní obtíže.²⁵²⁷

Za sabotáž byla považována i fingovaná nebo uměle prodlužovaná nemoc.²⁵²⁸ Je pozoruhodné, kolik různých chorob a neduhů dokázali nasazenci předstírat. Člověk mohl předstírat například tuberkulózu, čímž se dostal na léčení do nemocnice, a tak si mohl od práce oddechnout.²⁵²⁹ Jiný nasazeneц dokázal

---

²⁵²⁶ „V roce 1942 jsem byl totálně nasazen v Rakousku. Pracoval jsem tam v elektrárně Kraftwerke Oberdonau, pak moje totální nasazení pokračovalo u firmy AEG Union. V Rakousku jsem měl spolupracovníka Dachla. Naše práce spočívala v tom, že jsme tlačili po kolejích montážní vozík, na kterém stáli čtyři montéři. Ti vyměňovali takzvané "hangy", tj. spojovací dráty elektrického vedení. V zimě, když napadlo v Alpách hodně sněhu, jsem pracoval u montážního vozíku s francouzským kamarádem Raymondem, také totálně nasazeným. S ním jsme nepozorovaně, aby to rakouští montéři neviděli, házeli a zašlapávali do sněhu jejich montážní nářadí. Později jsem byl v Salzburgu uvězněn z politických důvodů. Odtud jsem byl odvezen do koncentračního tábora v Haleinu, což byla pobočka koncentračního tábora Dachau.“ J. VÍTEK, O mém totálním nasazení za 2. světové války. <http://www.senio.cz/index.php?w=art&id=1159&rub=22&s=&PHPSESSID=bc75912e4d9d0435085b8ac6def13c8a> ze dne 17. 7. 2005.

²⁵²⁷ „Druhý den bylo pracovní pondělí, ale nikdo nebyl schopen nastoupit. Všichni dostali řídký případ s hustým běháním a já byl označen jako iniciátor a podle německého mínění určen jako sabotér na válečném průmyslu. Na gestapu v továrně AEG, kam jsem byl odvezen o velkém rvaní, se věc nakonec vysvětlila. Nezvykle dobře omaštěné jídlo udělalo své. Nakonec se i gestapo smířilo s tím, že zameškaná směna bude nahrazena mimořádnou směnou.“ S. HOLUB, Sabotáž, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazení IV, s. 13.

²⁵²⁸ „Dále je pod přísným trestem zakázáno simulovat nemoc, či ji úmyslně prodlužovat. Jak je vidno, má už každý té služby Říši až nad hlavu.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 15. 11. 1942, (nestránkováno).

²⁵²⁹ „Než jsem přišel na řadu, tak jsem si vzal kostku cukru s benzínem a vdechl jsem kakao. Nadýchal jsem se toho a měl jsem „tuberkulózu“. Dali mě ihned do nemocnice. Byl jsem tam asi čtyři měsíce. Byl jsem jedna ruka s doktory. Vařil jsem jim a připravoval večeri. Tak takhle jsme to dělali.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 2.

simulovat třeba žloutenku.²⁵³⁰ Komu se nechtělo jít na směnu do práce, dokázal si třeba uměle zvýšit teplotu.²⁵³¹ Někteří Češi si neváhali trvale poškodit své zdraví jen proto, aby se dostali z Říše pryč.²⁵³² Jiní mladíci dokázali nasimulovat třeba obrovskou ránu na noze. Ta se docílila pomocí louhu s rozdrčenou borovou masťou, který se přiložil na vytipované místo, kde se nechal působit po dobu tří hodin. Poté se na ránu dal syrový brambor, který pomohl ránu dobarvit. Třetí den už noha vypadla velmi zhnisaná.²⁵³³

Někomu se podařilo předstírat žaludeční vředy. Těch se docílilo za pomoci spolknutých kuliček staniolu, které se pak objevily na rentgenu. Je otázkou, zda tato metoda nebyla německým lékařům příliš zjevná. Problematické bylo i udržování otevřených ran s pomocí česneku, což se nechal odhalit díky

---

²⁵³⁰ „Žili v domnění, že mám žloutenku. Já jsem zatím měl „žloutenku“, jenže jinak, než mysleli oni. (...) Byl to můj známý, se kterým jsem před válkou strávil asi desaterý prázdniny. Když jsme byli na Slovensku, tak z Hradce Králové jezdili do Hronce, to bylo u Brezna blízko Bystrice, asi padesát kilometrů. A to byla taková družba mezi sokolskou župou pohronskou a Sokolem Hradec Králové. Jezdilo tam vždycky tak sto dětí z Hradce Králové. Já jsem byl moc veliký kamarád s jedním z nich. Taky jsem tam bydlel. Jmenoval se Sokol a byl Sokol. (...) A ten byl zaměstnán potom v Explosii Semtín. Poslal mi ten balíček kyseliny pikrové. V Německu jsem to použil akorát jednou, když jsem si chtěl udělat výlet na Ostravsko. Jinak jsem ho nepoužíval. A ten mládenec, co tam se mnou bydlel, si ho také jednou půjčil. Taky se tím to... A taky marodil na „žloutenku“.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 10.

²⁵³¹ „Ale co vím od kluků nebo co jsem viděl kluky, kteří dovedli švindlovat, vyhnout se práci, to šlo. Je mi divné, že tohle to si Němci skoro nechali líbit. Šel večer v 21 hodin, měl od 22 službu. Šel na sanitku, že má horečku. Doktor mu dal teploměr a on opravdu horečku měl. (...) Někteří si sehnal sůl a vymazal si jí podpaží. Tím se to zateplilo, a když mu dal lékař teploměr, no a když to bylo zahřáté, zjistil, že je nemocný. Musel si dát pozor, aby ten teploměr nenasahal moc, dál sledovat. A pak mu podal teploměr, protože ho nechal sedět někde v rohu, moc si ho nevěšmal. A tenhle, když věděl, že má 38° nebo 38,5°, tak byl nemocný. A přišel tím o noční směnu. Pak měl asi tak tři dny volna. Neříkám, že to uměli všichni. To ne. Ale tohle se tam dost praktikovalo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 5.

²⁵³² „Tak jako si dnes někdo dá v kosmetickém salóně předělat nos, protože se mu zdá, že ho má příliš dlouhý nebo křivý, tenkrát, třeba jen proto, aby mohl na delší dovolenou do své vlasti, si nechal od kamaráda useknout prst na ruce. Ale i dívky, aby nemusely nestále skákat jako cvičené opice, si vymýšlely různé nemoce, a dokonce jedna dnes známá profesorka, si dala „upravit“ chodidlo nohy. Přikrmovala rozříznutou ránu solí, ale domů se dostala až po rozbití továrny bombami.“ J. ATANASOVÁ, Byla to odvaha?, in: C. MOTL (ed.), Byli jsme totálně nasazeni I, s. 17.

²⁵³³ Z. WIESNER, Tenkrát v Berlíně, s. 38.

charakteristickému zápachu. Jinou možností představoval benzín, který se vstříkával pod kůži, čímž se způsobila flegmóna.²⁵³⁴

Podívejme se nyní na trochu jiné formy odporu. Trestány byly i takové skutky, které by za jiné doby a normálních okolností byly posuzovány jako „klukovina“ či spíše „vandalismus“.²⁵³⁵ Nacisté však byly velmi hákliví na poškozování svých symbolů, a proto musely následovat exemplární tresty.²⁵³⁶

Většina nasazenců, ale i civilních dělníků, se snažila naplňovat heslo „pracuj pomalu“, to znamená, že se snažili z práce nějak ulít, když se naskytla možnost.²⁵³⁷ Ani lidé, kteří byli vysláni na sezónní práci, nijak nepospíchali na

---

²⁵³⁴ Z. WIESNER, Tenkrát v Berlíně, s. 38.

²⁵³⁵ „*My jsme třeba sabotovali tím stylem, že jsme rozbíjeli ty skříňky NSDAP nebo strhávali plakáty. To se dělalo. To se dělalo běžně. Anebo se rozbíjely žárovky veřejného osvětlení. To jsme dělali. Ale samozřejmě tak, aby se na to nepřišlo, protože přinejmenším mu vyrazili zuby na Gestapu, když někoho takového zjistili. Prostě to byla otázka života a smrti. Ale tohle se dělalo. Tohle ano.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 7.

²⁵³⁶ „*Přišla oběžníkem výstraha. Prý nějací nepředloženi studenti vytloukli vývěsní skříňky s vyhláškami N.S.D.A.P. a dva jiní byli přistiženi, (nečitelné – pozn. T. K.) se hodlají strhnouti nějaký propagační plakát. (Ta ulice, kde se to stalo, prý platí 10 000 K. pokuty.)*“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 18. 1. 1943, (nestránkováno).

²⁵³⁷ „*Rozhodně nikde nebyla nějaká tendence pracovat tak, aby z toho podnik tak zvaně „měl“. Ten nezáměřím o práci, ten byl všeobecný. I dospělí měli stejný názor. Hlavně aby ta válka už skončila. Aby Němci tak zvaně odtáhli a budeme mít svatý pokoj. Asi tak se k tomu přistupovalo. A já si nepamatuji, že by někdo byl usiloval o to, aby byly nějaké pracovní výsledky.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 6. „*Odešel na „WC“. Někam šel, někde postál, zašel třeba do kantýny na limonádu nebo pivo. Toho si jen tak někdo nevšiml. Když nás tam bylo přes 2 500 lidí. To nemohl nikdo z těch našich představených vyzorovat, že tenhle se nějak ulil ze zaměstnání. Jestli je někde deset minut nebo půl hodiny.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 6. „*Byla tam nějaká autodílna Itala Christoforettiho. Bylo tam nasazeno asi patnáct Francouzů od Renaulta. Ti tam předělávali auta na dřevoplyn. Schlager mě tam poslal. Musel jsem udělat zkoušku a pak mi dali vůdčí list. Jednou jsem to neudělal. Tedy, udělal jsem to tak na půl, tak jsem to protáhl. Byla to švejkovina, protože jsem měl možnost se ulít. Měl jsem autoškolu navíc, tak tím jsem přišel zase o jeden den v práci. Udělal jsem to, jelo se do toho Wolfgangu, tam to předělali. Vzadu to mělo kotel, smrdělo to a jezdilo to špatně. Pak jsem dostal montérky.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 8. „*(...) Tak za mnou přišli, abych dělal v Temperaturkontrolle. To jsem musel chodit po celé fabrice měřit teplotu. Jedna cesta po té fabrice měřila zhruba pět a půl kilometru. A to jsem musel projít třikrát za tu směnu. Ze začátku jsem to chodil celkem poctivě. Jenže potom, když jsem si osahal ta místa a ty teploměry – to byla „Ostbauda“ a*

místo určení a cestu všemožně zdržovali.²⁵³⁸ Někteří Češi dovedli „flákání se“ opravdu důkladně vypilovat, a to včetně pojištění se pro případnou kontrolu.²⁵³⁹ Někteří se třeba potulovali po továrně s nářadím v ruce a předstírali práci a zároveň škodili.²⁵⁴⁰

„Südbauda“, taková dvě teploměrová střediska, protože v těch místnostech, kde se dělaly ty speciální kabely, tak tam se musely udržovat standardní teploty. Ty se nesměly odchýlit o dva nebo jeden stupeň. Bud' se to obsluhovalo elektricky, anebo se dávaly povely do kotelny. Tam byl náhodou taky jeden Čech, takový starý. Já jsem dal příkazy do kotelny, oni přitopili, pak jsem to musel zkontrolovat a znovu seřídít všelijakými kolečky. Na to byly celé místnosti, kde byla ta kolečka. A když jsem si na to zvykl a věděl jsem, jaká je teplota venku a jaká uvnitř, tak jsem věděl, kde musím chodit a kde ne, protože ta teplota je tam stálá. Pouze jsem to zapsal, ale nechodil jsem tam. Tak jsem si to ušetřil. Vždy jsme chodili dva po dvanácti hodinách. Ale jinak jsme na to byli čtyři, protože se udržovala ta 48 hodinová pracovní doba i pro nás. Takže jsme na to byli navyklí. Když jsme ve čtvrtek skončili, tak už v pátek jsme mohli jít ven.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 6.

²⁵³⁸ „My jsme se samozřejmě flákali. My jsme si to jenom odhadli, na jak dlouho nám vydrží potravinové lístky, takže my jsme na to místo jeli asi tři dny. Zatímco jsme tam mohli být už ten den. Tak jsme se vymluvili, že byly nálety, museli jsme utíkat z vlaku a schovávat se do polí. Takže jsme se tam nedostali hned.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 3.

²⁵³⁹ „Opraváři pod autem nepracovali, ale spali. Jeden z nich ovšem bděl, měl hlídku. Když se blížila kontrola, vzbudil ostatní a všichni společně začali rachotit klíči. Ale ani tu hlídku nikdo nechtěl mít. Ostatní si spí a on se bude namáhat. Při opravě auta se tedy vyskytly potíže. Aby je vyřešili, dali hlavy dohromady. Nakonec posunuli auto ke dveřím kolny, aby ten, kdo bude otvírat vrata, vrazil jimi do nohou pilně pracujících, totálně nasazených českých dělníků. Nápad se osvědčil. Jakmile někdo otevřel vrata, vrazil jimi do nohou ležících opravářů, ti pak popadli klíče a začali pod autem harašit. Tak úspěšně pokračovala práce pro vítězné ukončení války u naší firmy v Berlíně. Už měsíc se opravovalo auto, všichni už byli řádně prospalí a proležení. Proto začali přicházet se zlepšovacími návrhy. Začali dávat pod auto jen holínky a někdo z nich byl vždy nepřítomen. Položených holínek, jakýchsi atrap pracujícího člověka, přibývalo a skutečně pracujících, vlastně spících pod autem ubývalo. Byly to krásné dny.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 26.

²⁵⁴⁰ „Chodíme po fabrice jeden s papírem a druhý s metrem a prohlížíme, co a jak je tam rozbité, ten metr a papír a měření jakoby na opravu, jsou jenom záminkou. Jiní kluci zase mají kladívko a hřebíky. Přerovnávají pokácené hranice prken a hranolů a kam mohou, tam zatlučou hřebíček. Dělá to prý moc dobře pilám a nožům hoblovek.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 194.

Každé přerušení pracovního tempa, ať už záměrné či neúmyslné, bylo možno také přičítat k sabotážní činnosti.²⁵⁴¹ Velmi tuhý, v podstatě kasárenský režim, panoval u polovojenských organizací. Nasazenci, kteří se tomuto režimu postavili, byli trestáni vpravdě „zupácky“.²⁵⁴² I opožděný příchod mohl být potrestán vězením.²⁵⁴³

Nenásilnou, či poměrně bezrizikovou formu protestu představovaly „protest songy“. Tedy různě upravované či modifikované písně, kterými nasazenci halasně vyjadřovali svůj nesouhlas.²⁵⁴⁴

Další způsoby odbojové činnosti

Odbojová činnost v továrnách vyžadovala to nejprísnejší utajení a bezmeznou důvěru všech „zasvěcených“. K odhalení skupiny odbojářů mohlo dojít velmi

---

²⁵⁴¹ „Stále jsme byli všichni připraveni k útěku. Několikrát se i stalo, že byl vyvolán zbytečný poplach a všechno osazenstvo začalo prchat z továrních hal. Někdy prostě vypověděly nervy, někdy se tímto způsobem sabotovalo.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 53.

²⁵⁴² „Ve 14 hodin byl nástup v pracovním a cvičení, jako trest za ty, co přišli pozdě po večerce. Pokračovalo to nástupem ve vycházkovém a prohlídkou pláštů. Byly špinavé a v kapsách byl tabák a smetí. Jak by mohly být čisté, když v nich chodíme do práce, odkládáme je na stavbě na hromádku a když jdeme domů celí špinaví, oblékáme je na tu špínu pracovních oděvů. Šli jsme tedy čistit pláště. Za půl hodiny byl nástup a jejich kontrola. Zase nebyly tak čisté a tak je znovu čistíme. Hauptfeldwebel (velmi zhruba výkonný rotmistr u jednotky – pozn. T. K.) na nás řval, že jsme „Sauvolk“ (Sau = svině, Volk = národ). Zarazil nám vycházku.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 46.

²⁵⁴³ „Za pozdní příchod jsem vyfasoval 3 dny s dekou. To znamená s dekou na noc do bunkru, kde se nedalo spát, jak to bylo malé. K tomu příchodu z práce se musím hlásit u služby a pak spolu s ostatními potrestanými uklízet chodby, záchody a schodiště. Když se to u rozkazu kluci dověděli, pokřikovali na mě: „Basisto, půjdeš do basy!“ Nebo: „Kvůli base, sedíš v base!“ Děda hostinský se smál, když jsem mu vysvětloval význam českých slov basa a basa. Když jsme pak v neděli hráli klukům na dvoře, basu mi půjčil.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 93-94.

²⁵⁴⁴ „První německé nacvičené písní, písní nevinné, poetické a hezké, se kluci pomstili. Ke slovu ERIKA přidali dopředu dvě písmena AM, která vyráželi silnějším hlasem. Písnička AM-ERIKA se pak stala nejzpívanější písní praporu. „In der Heide blüht ein kleines Blümelein, und das heisst AMERIKA“ se stala jakousi hymnou praporu, veřejně vykřikovanou a vyřvávanou až do ochraptění. Čeští velitelé dělali jakoby nic nepostřehli a nikdo další si doplnění o to AM asi ani neuvědomil.“ L. LANDIŠ – F. HORA, Ohnivý koberec nad Hamburkem, s. 18.

snadno i na základě nešťastné náhody.²⁵⁴⁵ Kdo se zapletl do odboje proti nacistům a byl odhalen, musel nutně skončit v koncentračním táboře.²⁵⁴⁶ Nebo ho nacisté popravili.

Mezi „odboj válečný“ je nutno počítat i „odboj humanitární“ – to znamená podporu zvláště diskriminovaných osob jako byli kupříkladu vězni. Tato pomoc se realizovala třeba i posíláním dopisů, když měli trestanci zákaz styku se svými domovy. Nebo také tím, že jim nasazenci poskytli důležité zprávy.²⁵⁴⁷ Informace si nasazenci vyměňovali i s válečnými zajatci.²⁵⁴⁸

---

²⁵⁴⁵ „Byli tam chlapec a dívka. Ten chlapec trochu pracoval proti Němcům. Dívce se zdálo, že chodí za jinou, tak to chtěla říct. Já jsem jí to rozmluvil: „Co blbneš? Víš, kolik lidí bude muset kvůli tomu pryč? Víš, kolik by jich zavřeli? Jistě v tom není sám.“ Pak si naštěstí dala říct.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 7.

²⁵⁴⁶ „Můj spolužák z Otěvěku, nějaký Pancíř, se nějak zapletl s Francouzi do nějakého odboje a skončil v koncentráku. 17. dubna 1945 zemřel. Má symbolický pomníček tady pod Otěvěkem. Jestli je tam, nevím.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 16.

²⁵⁴⁷ „Tři Polky si mě oblíbily. Chtěly, abych jim posílala dopisy. Ony nic nesměly. Já jsem měla možnost s nimi mluvit. Jakžtakž jsme si rozuměly. Jedna z nich měla tři děti. Oni zavrou mámu od dětí! Ona tam šilela a chtěla domů. Vždycky jsem ji dopis poslala. Tyhle tři se smluvily, že by utekly. Byl tam takový obrovský statek, kde ony bydlely. Chtěly po mě vědět, kde jsou hranice. Já jsem jim to nakreslila. Jedna z nich se se mnou rozloučila. Druhý den bylo boží dopuštění, protože ty tři holky zmizely. Tahle máma od těch třech dětí a ještě dvě svobodné. Na nic se nepřišlo. Já jsem byla jako hrob. O ničem jsem nemluvila. Nikdo se to nedozvěděl. Ony zkrátka odešly a bylo to. Dokonce jsem potom tomu jednomu mužskému... My jsme se potkávali a oni museli chodit z lágrů organizovaně. My jsme mohli chodit jednotlivě. Když jsme se potkali, vyměnili jsme si pár slov. Jednomu jsem taky posílala dopisy domů. Kdo to byl? Němec nebo co. Dohovořovali jsme se německy.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 9. Pro úplnost doplňuji, že do podniku Metallwerke Holleischen byly nasazeny vězeňkyně z koncentračních táborů v Ravensbrücku a Flossenbürgu. F. NEDBÁLEK, Místa utrpení a vzdoru, Praha 1984, s. 17.

²⁵⁴⁸ „Šlo to různými kanály přes Francouze, přes některé polské lidi, na které jsme měli dobrý kontakt a taky přes Rusy. Já osobně jsem se s nimi do kontaktu nedostal. Já jsem se zmiňoval o tom, že ten Němec... To byl záměr, že mě vybrali. Oni ve mně asi viděli reprezentanta toho odporu. Už z té příhody, kterou jsem vám tady líčil, jak jsem mohl shodit toho polira dolů. Oni se domnívali, že ve mně najdou člověka, přes kterého by se tyhle věci dozvíдали.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 14. „Zprávy a informace získané od pracovní čety, která přicházela do styku s totálně nasazenými Čechy, Francouzi či Poláky, jsme pokaždé pečlivě ukryli, často za sádrovými obvazy. Schraňovali jsme je pro ty zajatce, kteří se chtěli pokusit o útek. Po takovém zdařilém útěku – Němci na to

Nejčastější formou „humanitárního odboje“ byla hmotná podpora vězňů či zajatců, kteří to potřebovali. Ta se realizovala nejvíce ve formě poskytnutých potravin. Tím, že zásobovali vězně jídlem, ukazovali nasazenci, že soucítí s lidmi, které nacisté týrají. I tak se nechalo bojovat proti nehumánní ideologii, nejen se zbraní v ruce.²⁵⁴⁹ Nasazenci mohli také pomoci vězňům sehnat civilní oblečení a

---

vždy přišli až za pár dnů – bylo boží dopuštění, režim byl přísně zostřen.“ A. ŠÍŠKA, KX-B neodpovídá, s. 83.

²⁵⁴⁹ „Mohli jsme se s nimi domlouvat jen pohledy. Jinak ne. Jak je známo, byli na ně velmi přísní. Nesměli jsme s nimi ztratit slovo. Oni s námi taky ne. Natož jim něco podat. Našla se mezi námi jedna, myslím, že se jmenovala Růženka Pelichová a byla z Opařan, která jim nosila upečená jablka, která jsme si nasbíraly. Před noční směnou těch trestanců je vždy dávala do šuplíku. Muselo se to dělat šikovně, aby to někdo neviděl. Nosila jim také chleba v tašce. Pochopitelně už tvrdší. Jim to bylo jedno, hlavně, že měli chleba. Kolikrát jsme jí říkali: „Růženko, nesmíš to dělat tak často, nebo se taky dostaneš do koncentráku!“ Ona byla dost neohrožená.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 12. „Jednou jsem právě ukusovala krajíc chleba s kouskem masa, který mi poslali naši z domova. Zpozorovala jsem, jak „Kácet“ (slangové pojmenování pro vězně koncentračních táborů – Konzentrationslager – „KZ“ – pozn. T. K.) přestal uklízet a strnul v napjatém postoji. Sípavě oddychoval a jeho ohromné žhnoucí oči probodávaly chléb, který jsem držela u úst. Ruka mi ztoporněla a nedovázil jsem se sousto polknout. Živočišně jsem cítila, jak z toho hubeného těla, z těch pološilných očí, srší sebezáchovná síla. Snad se to probudila šelma, která za chvíli skočí po své oběti. Instinktivně jsem natáhla ruku a podávala mu chléb. Napětí povolilo. Zamítavě však zavrtěl hlavou a ukázal na koš na odpadky. Pochopila jsem. Od té doby měl „náš Kácet“ denně v koši na odpadky zabalený malý proviant. Celá akce se rozšířila i do dílen. Balíčky nesměly být veliké, za to jsme se snažily, aby obsahovaly všehochuť. Byl v nich vždy chléb, ba i české knedlíky, uzenina, někdy maso od Bobininy tety i pečivo a nezapomínaly jsme ani na ovoce. „Kácet“ nám děkoval očima. Později jsme se přece jen dozvěděly, že je Polák, profesor z Krakova, a že celá jeho rodina je roztroušena v koncentračních táborech.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 58-59.

umožnit jim útěk.²⁵⁵⁰ Někdo se dostal i k tomu, že ukryval uprchlého spojeneckého válečného zajatce.²⁵⁵¹

Pokud došlo k prozrazení této činnosti, mohl být viník potrestán například tím, že byl přerážen na horší práci.²⁵⁵²

---

²⁵⁵⁰ „Byly to ojedinělé případy. Kdepak masová záležitost. S chlapci, kteří jim nosili třeba civilní oděvy, jsem kontakt neměla. Jen co člověk slyšel. (...) Chtěli ho dostat ven. Chtěli mu umožnit útěk. Mohl se někde schovat. Taky se to stalo, ale někde jinde. Mohli se někde se štěstím ukrýt a třeba se potom dostat domů. Ovšem to je otázka. Když se po nich pátralo, tak se pátralo všude. Slyšela jsem, že ho třeba ukryvali doma ve sklepě. Nevím, jak dlouho. Třeba kolik let. Nesměl ven, a když, tak jen v noci. Taky se to stávalo. Ale já jsem to nezažila. Co vím z doslechu, tak chlapci jim často nosili šatstvo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 12.

²⁵⁵¹ „Britové dostávali balíčky prostřednictvím Červeného kříže, takže i nám někdy nabídli cigaretu nebo kousek čokolády. Zeptal jsem se jednoho z nich jaksi na revanš, jestli něco nepotřebuje. Řekl, že vlněné plavky. Ale ‘angláni’ nadělali svým strážcům řadu malérů, takže je brzo převeleli do zajateckého tábora v Polsku. Uprchl z něj pak Australan Kiwi (Osobně se domnívám, že nešlo o Australana, ale Novozélandána, poněvadž spojenečtí vojáci označovali právě tyhle vojáky slangovým výrazem „Kiwi“. Kiwi tedy nejspíš nebylo jméno, ale přezdívka. – pozn. T. K.) a objevil se na našem lágru zrovna ve chvíli, kdy jsem ‘balil kufry’, neboť se stal zázrak: byl jsem z totálajnzacu propuštěn. (...) Nádherný, takřikajíc pohádkový konec. A přece se ještě odehraje doslova životu nebezpečné drama. V neděli ráno se u mého kavalce objeví uprchlík Kiwi. Přes neděli jsme se na lágru jen hemžili a Kiwiho jsme pro jistotu – kdyby přišla četnická kontrola, což tam bylo běžné – uložili na kavalec se zabaleným krkem, jako nemocného, který ani nemůže mluvit. Ale v pondělí odešli všichni do fabriky a já tu s tímhle ‘zdravým nemocným’ byl sám. Riziko! Odvedl jsem ho tedy na půdu – s tím, že kdybych v případě nebezpečí začal pomalu stoupat po dřevěných chodech a mluvit nahlas německy, musí se ztratit vikýřem na střechu! A takřka neuvěřitelné se stalo skutkem. Najednou jsem na chodbě slyšel německý hovor – magistrátní úředník prováděl přilehlým bytem po bývalém hostinském mladou manželskou dvojici. Okamžitě jsem se zapojil, dodal drobné informace a pro drobné doplnění jsem otevřel dveře od sklepa: - „ale je tam plno vody! A tohle jsou dveře na půdu,“ otevřel jsem je a stoupl zvolna na první schod, „která je samozřejmě podle předpisů zcela vyklizená -“ stál jsem na druhém schodě a zesiloval hlas, „ale chcete-li se podívat...“ Nechtěli. Poděkovali a odešli. Šel jsem nahoru za Kiwim. Seděl skrčen v koutku pod střechou – podíval se na mě – a měl v očích slzy. Teprve mu došlo, co by se stalo, kdyby... „Mně nic,“ řekl, „dali by mě zpátky do tábora a po válce bych dostal metál za pokus o útěk. Ale vás by tu všechny postříleli.“ Druhý den jsem odjížděl prvním ranním vlakem – kamarádi, kteří mohli, mě doprovázeli, zaplnili jsem kupé – a pod lavicí ležel Kiwi. Při pasové a celní kontrole jsme naplnili kupé pohybem a ruchem – ten hledal Durchlassschein – ten nabízel otevřený kufr k prohlídce – ale kontroloři nás celkem znali, mávli rukou a odešli. A protože den předtím získal v Ostravě jeden náš kamarád spojení na partyzány, předal jsem tam na nádraží Kiwiho muži, který nás čekal – a rozloučil se s ním.“ Z. SÍLOVÁ, Radovan Lukavský, s. 40-42.

Jinou formou odporu proti nacistům byla výroba ilegálních dokumentů, které měly nasazencům v pravou chvíli pomoci na útěku do vlasti.²⁵⁵³

Existovali i nuceně nasazení, kteří se ozbrojovali a shromažďovali nejrůznější zbraně. Tím se ale dostali na tenký led, protože jim hrozilo zatčení Gestapem a následně pak buď trest smrti, nebo koncentrační tábor. Touto činností však mohli ohrozit i své kolegy, kteří o jejich činnosti nic nevěděli.²⁵⁵⁴

Prakticky ihned po zřízení Protektorátu Čechy a Morava prchali stateční Češi do zahraničí, aby se pak vrátili s osvobozovacím vojskem zpět znovu do vlasti. Ani nuceně nasazení nebyli v tomto směru výjimkou. Válka, která vypukla v září 1939, i následující měsíce jim daly důvod k tomu, aby se o to pokusili.²⁵⁵⁵

Některým nasazencům (především z Todtovy organizace), kteří pracovali ve frontových oblastech, se podařilo „dezertovat“. Poté se přidali třeba k místním

---

²⁵⁵² „Děvčata musela za trest jít do továrny na kůže. Byly to studentky. Musely tam pracovat s louhem, to byla hrozná práce. Byl tam inženýr, který neměl ruku a uměl trochu česky. Dojžděl do Prahy, dělal obchodní kontakty. Ptaly jsme se ho, co je s děvčaty. On řekl: „Postarám se o to, aby se vrátily.“ Byly tam asi dva měsíce a pak se vrátily.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 5.

²⁵⁵³ „A třeba odpor tím, že se pořizovaly falešné doklady. Vytvořili jsme mezi sebou tajné skupinu, která pořizovala falešné doklady. Bylo to velmi riskantní. Využívali jsme určité jistoty, že jsme se do této hry vůbec pustili. Pomohli jsme k útěku několika našim chlapcům, kteří už se potom na to nasazení nevrátili. To byl způsob našeho odporu. Dělal se to rafinovaně: nepouštěli jsme do hry hloupé nebo naivní lidi, kteří by to celé mohli zkazit. Pokud jsme se dopustili nějaké chyby, tak se nám to obvykle vrátilo. K žádnému zatčení ale nedošlo, protože nám takovou věc nikdy neprokázali. Dělalí jsme to profesionálně.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 14. „Já jsem zase využil toho, že kamarád z naší světnice, který byl tiskařem, mi zhotovil falešnou propustku do protektorátu, a tak jak jsem se dostal „legálně“ vlakem k babičce na Moravě.“ Vzpomínka V. D. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 19/99, s. 10.

²⁵⁵⁴ „Situace se s námi jinak zhoršila, včera bylo u nás gestapo a našly se tu zbraně a náboje na půdě. Celá hromada pistolí i dlouhých zbraní, šavle a moc nábojů. Jeden Dán byl odvezen. My jsme ten večer nesměli vyjít ven. Ráno jsme šli přece do práce, ale šacovali nás. Nevím bude-li vyšetřování, ale klidně buďte na všechno připraveni. (...) Nebude to tak zlé, šli na jisto.“ Archiv autora, Pohled odeslaný Václavem Kopencem z Berlína dne 15. 5. 1943.

²⁵⁵⁵ „Stojí za zmínku, že ve staré Říši se povážlivě zvýšil počet českých dělníků, kteří se pokoušeli o útěk do zahraničí, aby vstoupili do české legie ve Francii. Podle výpovědi tyto oddíly mají již okolo 15 000 až 16 000 Čechů žijících v zahraničí a uprchlých příslušníků Protektorátu.“ Zpráva říšského prokurátora u Lidového soudu ministru spravedlnosti ze dne 30. 1. 1940. B. ČELOVSKÝ (ed.), So oder so, s. 246.

partyzánům.²⁵⁵⁶ K tomu jim pomáhaly i místní odbojové organizace, ve kterých pracovali i Češi, například bývalí španělští interbrigadisté.²⁵⁵⁷ Jiní ve Francii vstoupili do československé armády, která se po vylodění v Normandii přemístila do pevninské Evropy a pak bojovala u přístavu Dunkerque.²⁵⁵⁸

K samostatné československé obrněné brigádě se přidávali i příslušníci Luftschutzu, kteří byli dočasně dislokováni v Paříži.²⁵⁵⁹

Samotná partyzánská činnost garantovala to nejhorší zacházení, pokud byl člověk Němci dopaden. Doklad toho nám poskytl jeden člověk nasazený u Říšských drah, který pracoval na stavebním vlaku putujícím po různých koutech Evropy.²⁵⁶⁰

---

²⁵⁵⁶ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), *Byli jsme totálně nasazeni III*, s. 18.

²⁵⁵⁷ „S vývojem mezinárodní situace se měnily i naše úkoly. Ve Francii se objevila nová česká generace. Byli to mladí hoši, kteří byli zahrnutí do Todtových organizací na pevnostní stavby proti očekávanému vylodění spojeneckých vojsk. Snažili jsme se poslat je ke skupinám francouzských odbojářů, ale nebylo to vždy jednoduché. Podobně obtížné bylo se postarat o narůstající počty sovětských uprchlíků z německých zajateckých táborů.“ Archiv autora, (Původce tohoto neautorizovaného spisu se mi zatím nepovedlo odhalit. Podle současného stavu mého pátrání jím byl pravděpodobně Otto Hromádka, Antonín Svoboda nebo Oskar Valeš.) *Českoslovenští interbrigadisté ve Francii*, s. 32.

²⁵⁵⁸ „Po vylodění čs. armády přijela do Paříže i skupina vojenského atašé generála Bulandra, sanitní skupina Dr. Krause a zástupci ministerstva sociální péče. Vojenský atašé se svoji skupinou prováděli urychlené odvody krajanů z Francie, ale i dospělá mládež z organizace Todt a české dezertéry z Wehrmachtu.“ Archiv autora, *Českoslovenští interbrigadisté*, s. 37.

²⁵⁵⁹ „Naše kázeň se zhoršovala tak rychle, jak se vyvíjela válka ve prospěch Německa. Proto se nás snažili rozdělit. Část byla poslána do Paříže jako Luftschutz, ale po jejím dobytí spojenci vstoupili všichni naši do čs. vojenské jednotky. Naše část útvaru se koncem března 1944 vrátila do Ostravy – jen bez dvou kamarádů, kteří v Kielu přišli o život.“ Vzpomínka J. K. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 19/99, s. 10.

²⁵⁶⁰ „V roce 1943 se celý vlak přesunul do Jugoslávie na opravu tratě na Bělehrad. O velikonočních svátcích r. 1943 přepadli partyzáni obec Malá Ivanka, při čemž zastřelili dva německé vojáky. Pomsta byla hrozná. Němci vystřelili celou vesnici, muže i ženy. Vlaková četa pracovala za každého počasí. Zacházeli s námi nelidsky a nebyla nouze ani o tělesné tresty. Pak se Němcům podařilo zajmout několik partyzánů. Zastřelili je a pověsili na výstrahu na sloupech podél železniční tratě. Za těchto okolností se dezerce rovnala jistě smrti. V roce 1944 se náš vlak vracel zpět do Říše do Saganu, kde jsme byli umístěni v lágru.“ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), *Byli jsme totálně nasazeni III*, s. 22.

Nelegální pobyt doma

I když někteří jedinci se vydali domů z opravdu objektivních důvodů, nacisté si nemohli dovolit, aby se jim „jen tak“ ztráceli dělníci. To by jim na práci patrně nezbyl vůbec nikdo.

Nasazenci také sami jistě cítili, že útěk domů či do neurčita prodloužená dovolená sabotuje německé válečné úsilí. I přesto, že někteří jedinci si na svou práci nemohli stěžovat, raději volili nejistý návrat domů a neznámou budoucnost, než každodenní realitu odloučení od svých blízkých „okořeněnou“ navíc leteckou válkou.²⁵⁶¹

Samotný útěk do protektorátu nebyl rozhodně jednoduchou záležitostí. Člověk si musel pro něj zvolit ten nejpříhodnější okamžik. Ten se naskytl po proběhnuvším náletu, kdy panoval nepředstavitelný zmatek, chaos, metodologické prázdno co se zacházení s cizinci týče a bezradnost všech lidí. Každý si hleděl zachránit především kůži a o cizince se nikdo nestaral. Někteří Češi v takovém případě dokonce neváhali „zorganizovat“²⁵⁶² pro svůj útěk i větší dopravní prostředek.²⁵⁶³

Uprchlík mohl být kdykoliv během své anabáze legitimován německou autoritou a po zjištění, že nemá propustku, zatčen.²⁵⁶⁴ Pokud se člověk tomuto nebezpečí dokázal úspěšně vyhnout, musel překonat protektorátní hranice, kde byla možnost prozrazení největší.²⁵⁶⁵

---

²⁵⁶¹ „Toho jsem si byl dobře vědom, že to není špatná práce. Mně vyhovovala, vykonával jsem ji rád, ale přece jen jsem byl pryč z domova. Asi tak. To jsme považovali za sabotáž, dostat se domů a nevrátit se zpátky. Ono to nějak dopadne, bude konec války. Asi tak.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 7.

²⁵⁶² Tedy ukradnout. E. CENEK – V. ZIEGNER (edd.), *Válečné anekdoty 1939 – 1945*, s. 137.

²⁵⁶³ „Češi byli nejiniciativnější, měli to také nejbliž domů. Zorganizovali kdejaké nákladní auto, ale i poštovní vůz, zelený anton, i bryčka s koněm se tam vyskytly. S ranci a kufry naskakovali a odjížděli nazdařbůh k hranicím.“ L. SINKULOVÁ, *Byla jsem někdo jiný*, s. 207.

²⁵⁶⁴ „Ve vlaku jsme se tvářily statečně, i když nám právě moc veselo nebylo. Venku začal padat sníh a my vymýšlely stále nové a nové způsoby, jak přejít strážnické hranice. Gmünd ani okolí jsme neznaly a pochybuji vůbec, že bychom někde v lese poznaly, kde začínají vlastně Čechy, že jsme už doma. Patrně jsme se domnívaly, že tam budou silněji vonět stromy.“ S. ZVĚŘINOVÁ, *Devatenáct nám bylo pryč*, s. 39.

²⁵⁶⁵ „Nikde nestavíme a brzy mijíme Gratzen. (Nové Hrady – pozn. T. K.) Díváme se z okénka na hraniční kontrolu a když nám zmizel z dohledu i Petersin-Petřikov, víme bezpečně, že

Ilegální pobyt doma představoval velký problém. Nasazenec musel žít v trvalém „domácím vězení“, aby ho nespatriil třeba zvědavý soused. Rodině přibyl strážník, na kterého ale rodiče nedostávali pochopitelně žádné potravinové lístky.²⁵⁶⁶

Protože se tento nešvar začal množit, musely kompetentní orgány promptně reagovat. Bylo tedy třeba neposlušné jedince potrestat – nejčastěji vězením.²⁵⁶⁷ Jedinec, který zůstal doma, byl zpravidla kompetentními orgány vybídnut, aby se navrátil na pracovní místo v Říši. Mnoho lidí raději uposlechno, než by riskovalo zatčení.²⁵⁶⁸ Kdo se ani po opakované výzvě neodhodlal k návratu, byl zatčen a uvězněn. Nejčastěji byli „problémoví“ nuceně nasazení posíláni do pracovně

---

jsme doma. Vyčítaly jsme si les a nízký násep a v zatáčce vyskakujeme za jízdy a prcháme do nejbližšího křoví. Dva vojáci nás uviděli, začali se dohadovat, ale vlak uháněl do zatáčky a tak asi nad epizodou mávli rukou. Nechce se nám ani věřit, že jsme byly schované v krytém voze, obklopené naloženými přikrytými děly. Měly jsme alespoň „bezpečný“ doprovod.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 40.

²⁵⁶⁶ „Bylo to strašné, nesměla jsem ven, nebrala jsem potravinové lístky, neměla jsem žádné peníze, abych mohla přispět mamince na stravu a měla jsem strach, že mne najdou a odpyká to celá rodina.“ Vzpomínka V. F. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 28/04, s. 9.

²⁵⁶⁷ „Kouzl mě komár nebo něco podobného. Začalo mi to hnisat, tak jsem se sebrala, jela jsem domů a zůstala jsem tam. Maminka šla se mnou k doktorovi Pavlíčkovi, který sídlil tady v bývalém Savoyi. Ten mi řekl, abych zůstala doma, protože se to muselo zahojit. Čtrnáct dní jsem byla doma. Když jsem přišla, tak mě zavřeli. Byla jsem zavřená tři neděle v Tachově. Bylo nás tam pár zavřených. (...) Byl to kriminál, ale bylo to na zámku. Ten dědek, který nás tam hlídal, za námi zamykal přesně sedm zámků. Na celách jsme byly dvě. Ve dne jsme chodily do skladu čistit zeleninu, aby to mohli prodávat nebo spotřebovávat. Asi čtrnáct dní jsme tam čistily zelí. Bylo shnilé, ale my ho čistily, aby se nechalo jíst.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 4. Existenci vězení na zámku v Tachově se mi nepodařilo dohledat nikde v literatuře. Podle mých dostupných informací byli na tomto místě drženi váleční zajatci. F. NEDBÁLEK, Místa utrpení a vzdoru, s. 101. To ale neznamená, že tam nějaký čas nemohlo fungovat vězení, kde by byli drženi „vzpurní“ nuceně nasazení. „Byly tam pokusy o útěk, ale většinou je chytli. Měli pro ně takový speciální trest. Říkali tomu „einundzwanzig“. Na jednadvacet dní šel ten dotyčný do lágru. Z toho lágru chodili kluci dost zrychtovaní.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 6.

²⁵⁶⁸ „Podruhé jsem se vrátil a dal jsem si tady operovat kýlu. To jsem si nezavinil tam, měl jsem to odmalička. Zůstal jsem doma asi dva měsíce. Když jsem se nevracel, tak oni sami mě upozorňovali, že když se nevrátím, tak oni sami mě nechají stíhat gestapem. Když už to poslali podruhé, tak jsem se musel sebrat a musel jsem tam odjet.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 10.

výchovných táborů.²⁵⁶⁹ Při opakovaných útěcích putovali nasazenci dokonce do koncentračních táborů.²⁵⁷⁰ Lidé, kteří se po odpykání trestu vrátili na místo nasazení, pak na své kolegy působili jako výstraha, co je čeká, kdyby se chtěli pokusit o něco podobného.²⁵⁷¹

Zacházení v převýchovných táborech bylo v mnohém směru podobné tomu, kterému byli vystaveni vězňové koncentračních táborů, s tím zásadním rozdílem, že vězni se zde neměli zlikvidovat prací, poněvadž představovali zacvičenou pracovní sílu, která by se velmi obtížně nahrazovala.²⁵⁷²

---

²⁵⁶⁹ „Ti četníci měli stanici hned vedle obchodu a znali mě. Ti protektorátní četníci po mně nešli z vlastní iniciativy, aby mě poslali znovu zpět do rajchu. To oni neudělají. A neudělali. Ten pan vrchní četník mě v úterý potkal a řekl: „Jsi tu už dlouho. Koukej se ztratit!“ V sobotu za mnou poslal strážmistra. On vsadil na to, že má dobré lidi. Poslal k rodičům strážmistra: „Ztrat' se!“ Já se ale neztratil, proto v pondělí přišel další četník, který mě odvedl do Budějovic. A začalo tuhleto do té Plané.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 8.

²⁵⁷⁰ „Po delší době jsem jako mnohé jiné dívky mohla na „černo“ odjet domů, ale já jsem se bála. Když se totiž některá z děvčat nevrátila do 24 hodin, přivedlo ji Gestapo a zavřelo do Oranienburg na převýchovu. Dívky, které se odtud vrátily, přišly zubožené a ostríhané dohola a zařikaly se, že již nikdy neutečou. Jedna právě z těch dívek po příchodu na lágr byla odvezena do blázince, kde zemřela. Byla to Květa Hynková z Předměřic a její rodiče dostali místo kvetoucí dívky, která jim odjela z domova, jen urnu s jejím popelem.“ J. ŠTASTNÁ, Se střepinou v těle, in: C. MOTL (ed.), Byli jsme totálně nasazeni I, s. 3. „Po návratu do výroby nám bylo dáno jasně najevo, že příště to bude ještě horší. Co můžeme ale od jakékoliv sabotážní činnosti očekávat, nám vedení závodu a vedení SS názorně každý den předvádělo v podobě vězňů KT Dora. Jedna jeho ubytovací část pro umírající nemocné vězně sousedila přímo s naším ubytovacím prostorem v Boelckeho kasárnách. Byli jsme oddělení pouze drátěným plotem, takže každý den ráno, když jsme šli do práce, jsme viděli hromady mrtvých vězňů, naskládaných jeden přes druhého, jako hranice dřevěných klád. Vedení SS se ani nesnažilo něco skrývat, protože nám otevřeně nacističtí mistři říkali, že se domů již nikdy nevrátíme. Z psychického hlediska to byl ze strany nacistů zřejmý úmysl, nic před námi neskrývat, abychom viděli, co nás čeká, pokud se nepodřídíme jejich kázni.“ Vzpomínka na Nordhausen. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 26/03, s. 4.

²⁵⁷¹ „Když se po odpykání trestu vrátil náš kamarád ke své kompanii nuceně nasazených, nemohli ho kamarádi ani poznat. Byl vychrtlý a na nechráněných částech pokožky byl tmavě zbarvený od výparů z hydrogenních zbytků, které skládali.“ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazeni III, s. 37.

²⁵⁷² „Zvláštní tábor, nazývaný též Sonderlager, byl vzdálen od vlastního objektu kasáren asi 2 km. V táboře s námi mohli dozorcí provádět, co chtěli, mimo zastřelení na útěku. V tom byl jediný rozdíl od koncentračního tábora Dora. Zastřelení si nemohli dozorcí dovolit hlavně proto, že vězňové se jako zapracovaní dělníci museli po čase vrátit zpět do výrobního

Poměrně slušným způsobem, jak se dostat domů, bylo sebepoškození nebo fingovaná nemoc.²⁵⁷³ Rodiče často posílali do Říše nasazencům fingované zprávy o vážném zdravotním stavu nebo o úmrtí někoho z rodiny. Na toto oznámení pak nasazenci mohli získat dovolenou.²⁵⁷⁴

Konflikty a spory

Někteří nasazenci se chovali vzpurně hned po svém příjezdu do Říše. Tímto donkichotským bojem chtěli demonstrovat nesouhlas proti svému údělu a tím pádem i proti nacismu. Pak ale byli nuceni svůj postoj revidovat.²⁵⁷⁵

Samozřejmě docházelo i k osobním konfliktům mezi českými zaměstnanci a německými nadřízenými. Německý mistr mohl za projev odporu považovat třeba i poměrně nevinou žádost o přeřazení na jinou směnu v důsledku únavy.²⁵⁷⁶

---

procesu, kde si vedení závodu nemohlo dovolit ztrácet odborné síly.“ Vzpomínka na Nordhausen. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 26/03, s. 4.

²⁵⁷³ „*Anebo chlapci třeba utíkali načerno domů. To bych nikdy neudělala, protože jsem se strašně bála. Každého, kdo to provedl, jsem ale obdivovala. Aby se dostali na léčení domů, tak si třeba nařezávali blanky mezi prsty a sypali si do těch ran sůl. Takže se to špatně hojilo. To byl jeden z případů. Nebo si navzájem lámali ruce nebo nohy. Kluci byli podnikavější. Děvčata to obvykle nedělala. Ale kluci si přivozovali zranění často.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 7.*

²⁵⁷⁴ „*Sehnala se propustka na to, že je nemocný strýček nebo že umírá maminka. Buď to zbaštili nebo nezbaštili. Jelo se na propustku. To je ten zelený papír. Takhle asi.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 9.*

²⁵⁷⁵ „*Zpočátku jsme se snažili dávat odpor najevo očividným způsobem. Bylo to patrné zejména vůči těm německým dělníkům. Ale to nebyli ti praví, kteří by bývali byli nepřátelští vůči nám. Byli spravedlivého založení, nicméně to byli Němci. Potom jsme usoudili, že to není rozumné, tak jsme se to snažili skrývat.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 14.*

²⁵⁷⁶ „*Říkal jsem vrchnímu mistrovi, že dělám už čtyři neděle noční a že bych chtěl dělat pro změnu ve dne. On povídá: „Jo.“ Přišel mistr, který byl pod ním a říká mi: „Kozak, du bist Schwindelmann!“ Povídám: „Ich Schwindelmann? Du bist Scheissmann!“ (...) On se po mně ohnal, já popadl trubku a praštil jsem ho. Sebrali mě a zavřeli do takové komory. Povídali, že budu potrestaný. Praštit jsem ho neměl, ale on mě vyprovokoval. Pak přišel jeden ten tovární policista. Jak se jim říkalo? (...) Werkschutz. Přišel jeden verkšucák a řekl mi, že mě potrestají tím, že půjdu do Německa. Já jsem řekl: „Děkuji, alespoň uvidím, jak dovedou Češi v Německu výborně pracovat.“ Nic jiného jsem na to říct nemohl. Pak za mnou přišel podruhé a řekl: „Do Německa nepůjdeš, půjdeš dělat ke kyselině.“ Ty trubky byly namáčené*

Nasazencům se nelíbilo, když byli někdy nuceni pracovat při výjimečných směnách, zatímco měli mít normální volno.²⁵⁷⁷ Někdo se dokázal aktivně bránit i fyzickému násilí, čímž ale svému postavení příliš neprospěl.²⁵⁷⁸ Některé

---

v kyselině, aby se vyčistily. Byl z toho hrozný smrad. Byl jsem tam asi čtyři neděle.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 2.

²⁵⁷⁷ *„V Leibnitzu jsem měla jednou pracovat i v neděli. Nechtěla jsem jít do práce. Z lágru, který byl pod lesem, jsem utekla nahoru do toho lesu. Verkšucáci mě přišli hledat na cimru, ale já tam nebyla. Když odešli, děvčata mi mohla přinést do lesa alespoň nějaké jídlo. Byla jsem tam celý den. Měla jsem nahnáno. Zrovna tak, jako když jsme dávali to jídlo tomu Polákovi. Pohrozili mi koncentrákem a víckrát jsem to už neudělala.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 8. *„V celé továrně byla nařízena inventura, a proto nám odpadlo naše sobotní odpolední volno. Nesmírně nás to všechny dohřálo. Vždyť po celodenních dvanáctkách bylo sobotní odpolední volno a neděle něco jako naše vzkříšení. Jak jsme jen trochu mohly, jely jsme buď do Vídně, nebo později raději z města ven, do okolních překrásných hor. A teď tedy sobota ztracená a Hance se ohlásila návštěva z Čech! Žádné vytáčky nám nepomohly, časně ráno jsme nastupovaly v deváté hale. Naším úkolem bylo počítání šroubků z ohromných beden. Počet nebral konce, a proto jsme vždy v nestřeženém okamžiku nabraly hrst drobných součástek a rozhodly je přes celou dílnu. Něco jsme odnosily na WC, část do nádob na odpadky, něco odplavily kanály a ještě část jsme přinesly domů. Konečné počty jsme udaly odhadem. To vše za to, že odmítli náš návrh, abychom bedny odvážily a nemusely počítat každý šroubek. Docela se nám tento způsob velkorysé inventury osvědčil, i když jej nelze doporučit pro mírovou dobu. Za tu zkaženou sobotu jsme se ale stejně pomstily. Jakmile jsme totiž přecházely kolem strojů umístěných v dílně, přehodily jsme buď nějakou páčku, nebo zmáčkly tlačítko. A v případě, že jsme byly dobře kryty, podařilo se nám odšroubovat i některý ten šroubek. Ty byly nejhlavnějšími předměty naší zloby. Myslím, že mistři s tím měli druhý den dost práce, než všechny stroje začaly zase fungovat.*“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 37-38.

²⁵⁷⁸ *„Já v tom velikém mrazu a v listopadovém větru jsem tlačil ten vozík. Vylezl za mnou německý polír. Nebyl to nacist. Oni byli s prominutím podělaní z fronty. On ze mě začal rvát ten hubertus, aby na sobě něco měl. Byly zimy. Byl jsem narostlý kluk, a tak jsem se po něm ohnal. On byl menší. Odlétl na zábradlí, rozhodil ruce. Ve mně se zastavila krev. Kdyby to zábradlí bylo povolilo, tak by mě čekala kulka. Nebylo to jednoduché. On s velikým řevem slezl z toho lešení a ztropil poprask v kanceláři vedení. On tam do čerta byl ještě k tomu ten majitel té firmy. Odvolali mě domů. Tlumočníka nám tam dělal nějaký Vašek, kterého nebudu jmenovat. Byl to bohoslovec a byl podělaný. Ti se do mě pustili. Já si říkal: „Vydrž to hochu! Vydrž to a nevybuchni.“ Bylo to všecko napumpované. Znectili mě tam, jak nejvíc mohli. Ale naštěstí to skončilo... Kluci mi říkali: „Ty jsi blázen! Cos to provedl?“ „Proboha, já za to nemůžu, byla to spontánní reakce.“ Za následek to mělo to, že mě převeleli na jinou stavbu a já musel z té Olešnice dojíždět brzo denně vlakem do Breslau, kde jsem pracoval na tamním staveništi. Tam už jsem byl rozumnější. Tam už jsem dal průchod své němčině, protože jsem pochopil, že není zbytí. Otevřený vzdor neměl cenu. Tam jsem zkontroloval. Vydržel jsem tam. Nechali nás tam až do Vánoc. Pak nás na tři dny pustili domů. Oni ti majitelé zase nebyli*

incidenty vznikly také kvůli „komunikačnímu šumu“. Nasazenec se třeba nechtěl postavit na otevřený odpor, ale rozmáchlé gesto bylo protistranou pochopeno jako atak.²⁵⁷⁹

V ojedinělých případech se nasazenci rozhodli hrozit stávkou. K ní musel být velice pádný důvod – jako třeba mrtvý potkan v jídle a následné obvinění kuchaře ze sabotáže. Jen vzájemná solidarita kamarádů mohla obviněného zachránit od nejhoršího. Nemusím nijak zdůrazňovat, že se tímto aktem nasazenci dostávali na šikmou plochu, kdy hrozila nejen ztráta svobody, ale možná i života. Mnozí jedinci ve svém vzdoru proto zakolísali.²⁵⁸⁰

úplně nejhorší. Ti bohoslovci to na nich vymodlili.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 6.

²⁵⁷⁹ *„Světnice č. 8 měla nepořádek. Protože se to opakovalo i při druhé prohlídce, dostali za trest umýt schody, umývárny a záchody v celé škole. Oni neposlechli, remcali a bouřili se. Šli si stěžovat k Hauptfeldwebelovi. Jeden kluk s ním diskutoval a jak si pomáhal rukama, Haubtákovi se zdálo, že se na něho rozpráhl rukou. Hned bylo vše vzhůru nohama. Něco takového si dovolit, to bylo velmi zlé. Hned na to byl nástup a poučení, že jsme vojenskou složkou a že neuposlechnutí rozkazu se trestá jako vzpoura. Z těch provinilců dostal jeden 8 dnů ostré samovazby v kasárnách a druhý 3 dny. Celá světnice měla zaražené vycházky.“* L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 99.

²⁵⁸⁰ *„Až najednou padl návrh – STÁVKA! Rozběhli jsme se po světnicích „našich“ dvou baráků agitovat, aby všichni „protektorátníci“ přišli na tovární prostranství. Když jsme se tam shromáždili, začali jsme skandovat „Pust’te Weita na svobodu!“ Přiběhli verkšusáci a postavili se před nás do řady. Netrvalo dlouho a na prostranství závodu se objevil ředitel závodu. Hovořil k nám z korby nákladního auta, z počátku mírně („Kamaraden aus Protektorat), ale pak stále ostřeji. Vyzýval nás k rozchodu, jinak nám hrozil koncentrákem. Jirka WEIT prý byl zatčen pro pobuřování a on jako ředitel mu v jeho věci nemůže pomoci. Verkšusáci stáli před námi, ruce na pouzdrech s pistolemi, jen na povel tasit a střílet. Požadavek, tlumočený námi pověřeným mluvčím (ale ne oficiálním tlumočnickem) zněl: propustit WEITA na svobodu, jinak v pondělí nikdo z nás nenastoupí do práce. Když náš mluvčí řediteli vysvětlil, proč jsme odmítli oběd, začal ředitel znovu vyhrožovat gestapem, koncentrákem, zastřelením. Najednou jsme zjistili, že nás na prostranství stojí asi tak třetina, ostatní asi ze strachu odešli do svých baráků. Většina z nás nebyla jako zpočátku. Rychle jsme se domluvili, odešli do baráků a znovu agitovali, abychom našemu kamarádovi WEITOVÍ pomohli. Převážnou část osazenstva se nám podařilo přesvědčit k opakování celé akce. Znovu přijel ředitel závodu a my opakovali náš požadavek propustit Jirku na svobodu, jinak v pondělí zahájíme stávku. Asi za hodinu Jirku gestapo přivezlo a pustilo ho na svobodu. Prý čekal na výsledcích a když ho gestapáci vybědli, aby šel znovu do auta, myslel, že ho pojedou zastřelit. Těžko se vysvětluje, co bylo hlavním důvodem, že Jirka nebyl za své „pobuřování“ potrestán. Možná, že i pro ředitele a gestapáky byl potkan v „jídle“ příliš*

Němečtí představitelé vždy hleděli na to, aby každá vzpoura, a tím více kolektivní, byla v samém zárodku udušena.²⁵⁸¹

Někdy se příslušníci německých ozbrojených sil snažili demonstrovat nasazencům svou moc a prováděli razie. Při nich považovali za gesta odporu i zdánlivě nedůležité drobnosti.²⁵⁸²

Někteří nasazenci, kterým se podařilo z nuceného nasazení nějakým způsobem uniknout, mohli mít opakované konflikty s úředníky pracovních úřadů, kteří se je snažili opětovně poslat na práci do „rajchu“. Když se někdo impulsivnější

---

velkým soustem.“ K. JELÍNEK, *Solidarita v praxi – stávka*, in: L. PODMELE (edd.), *Byli jsme totálně nasazeni IV*, s. 16-17.

²⁵⁸¹ „Honza hovořil o tom, že bychom měli mít svoji odborovou organizaci, která by se starala o naše zájmy. To bylo pro vedení kompanie už asi příliš. Pokoušeli se ho umlčet řvaním a tresty, ale nepomohlo to. Nakonec došlo k tomu, že jednou k ránu přišli na naši velkou světnici vojáci, Honzu a jeho některé kamarády stáhli z postele a odvedli. Bylo to velmi rychlé a my jsme se nezmohli ani na sebemenší protest. Honzu Psoťu jsme už neviděli. Ostatní kluci, kteří byli odvedeni s ním, se za několik dní vrátili pro své věci. Byli prý někam přeloženi. Na nástupu prohlásil špíz, že tak zatočí s každým, kdo by pobuřoval své kamarády.“ L. NEZKUSIL, *Z deníku nuceně nasazeného*, s. 31.

²⁵⁸² „Bylo to období pádu Stalingradu. Němci zaznamenali, že cizí státní příslušníci začínají zvedat hlavu. Zkrátka a dobře, chtěli nám dát signál, abychom si moc nepískali. To byla jistá posila. Jednoho krásného březnového dne za východu slunce se stalo, že nás shromáždili ve fabrice a hnali nás ve štrůdlu na lágr. Okolo nás šli esesáci. Nevěděli jsme, co bude. Ani nedokáží vyličit ty pocity. Ale v každém případě nejistota. Já jsem člověk, který je schopen se v situaci rychle orientovat. Hned jsem začal uvažovat, proč to asi je. Postavili nás každého ke svému kavalci a udělali nám pořádnou štáru, jestli tam náhodou něco nemáme. Jestli tam třeba nemáme „samopal“. To jsem teď záměrně řekl v uvozovkách. Pode mnou spal chlapec, který používal na krájení chleba takový ten trampský nůž. Říká mi: „Co myslíš Oldo, můžu to mít?“ A já povídám: „No, podívej se, já bych to neriskoval.“ Koukl jsem na podlahu. „Támhle máš suk, pusť tam ten nůž, večer to pak nějak dostaneme zpět.“ On na to: „Ale co, vždyť to mám na jídlo.“ Mezitím přišli. Jsem upřímný. Na jednání toho vojáka jsem reagoval absolutně bez emocí. Řekl bych, že disciplinovaně. On mi řekl, co mám udělat. A já to udělal. Možná jsem při tom něco prohodil německy. To na ně platilo. Když s nimi někdo mluvil německy, tak se k němu chovali jinak. Nic jsem neměl, tak to se mnou bylo bez problémů. Ale když došlo na toho chlapce... „Co je tohle?“ „To mám na chleba.“ „Raus!“ Vzali je ven, tam je shromáždili a hnali je do solných dolů. Už jsme se s klukem neviděli. (...) Tam dávali ty koncentračníky. To byla forma většího ujařmení. Chtěli v nás vyvolat pocity bázně a strachu.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 9.

nedokázal udržet a vyřídil si vzájemné nepřátelství „ručně“, čekaly ho opletačky na Gestapu.²⁵⁸³

Krajním projevem nenávisti nasazenců k tyranskému mistrovi byla vražda.²⁵⁸⁴ Zavraždění byli také dva zástupci Kuratoria pro výchovu mládeže, kteří dozírali na stavbu zákopů na Moravě.²⁵⁸⁵ Tyto případy jsou podle mě naprosto výjimečné. Pokud někdo z nasazenců spáchal takovýto čin, musel jednat naprosto iracionálně či v afektu. Bohužel jsem ani u jednoho z těchto dvou případů nezjistil, jak to dopadlo s pachateli...

10. Vojna a mír

Celková situace konce války a poslední útěky

„Hurvínek jde se Špejblem²⁵⁸⁶ 15. března 1945 po Praze a vidí za mnoha okny hakenkrajclerskou vlajku. „Tati,“ táže se syn, „co znamenají ty prapory za

---

²⁵⁸³ „Kvůli němu mě taky potom odvedli na Gestapo, když jsem se vrátil. On mě chtěl poslat do Berlína, ukázal mi tu německou pracovní knížku a tam jsem měl napsáno 5L9, a on říká: „Ty nejsi administrák 251, pošleme tě do Berlína!“ Já mu rozbil hubu a za to mě odvedli na Gestapo. A na tom Gestapu jsem se právě setkal s tím Kritzem a s tím Pokorným, a ti se divili, protože mě znali z okresní správy z provozu. Tak se začali smát a pak mě celkem mírně vyslyšali. Poté mě poslali domů, protože jsem se jenom nedokázal udržet. Říkal jsem jim přesně to, co jsem říkal tam, že jsem administrák, a že mě chtěl poslat do Berlína, a proto jsem mu rozbil hubu. Oni mé poměry doma znali.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 2.

²⁵⁸⁴ „Byl tam nějaký inženýr Müller a potom nějaký prušácký mistr, který měl ustřelenou pravou ruku. To byli grázlové, že to dál nešlo. Ti nás prostě... Dvakrát jsme se dostali na kriminálku za jakési sabotování. Müller chodil okolo nás, najednou vyndal to... začal rvát, odvedli mě. A říkali, že jsem sabotoval. Ani nevím co. Tam byl zase nějaký slušný člověk na té kriminálce, taky mluvil česky. Tam se mluvilo česky úplně normálně. Nějak to zařídil, že mě pustili. Toho Müllera se asi někdo bál, to byl nějaký vrchní, nějaká velká šarže v podniku. Jednou tam vyšetřovali, bylo to tam úplně prolezlé gestapáky. Jak se spařily nebo vařily ty marinenkabely, tady v té obrovské sádce, tam ho našli utopeného. A mrtvého. Ten druhý si pak začal dávat pozor.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 18.

²⁵⁸⁵ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem, s. 373.

²⁵⁸⁶ Každý ctitel této loutky samozřejmě dobře ví, že se jmenuje Josef Spejbl, nikoliv „Špejbl“, jak se mylně domnívá hodně lidí.

okny?“ *Dí mu otec Špejbl rozšafně. „Tak jsou označeny byty, které budou co nejdřív volné.“*²⁵⁸⁷

V posledních válečných měsících a týdnech kulminovala letecká válka, četná města byla zničena, infrastruktura trvale poškozena, panoval hmotný nedostatek, spojenecké fronty se blížily z východu i ze západu.²⁵⁸⁸ Říše sice nebyla zdaleka hospodářsky na dně, ale její potenciál byl těžce otřesen.²⁵⁸⁹ Luftwaffe byla téměř smetena z oblohy.²⁵⁹⁰ I Protektorát Čechy a Morava zakoušel údery především amerického letectva v plné intenzitě.²⁵⁹¹ Hloubkaři se začali nad protektorátem

---

²⁵⁸⁷ O. ROSENBERG (ed.), *Od ucha k uchu*, s. 42.

²⁵⁸⁸ „*To bylo patrné už jenom z toho, jak dostávali takzvaně „do drdolu“. Fabriky byly rozsekané a zásobovací struktura byla na dranc. Ke konci války jsme neměli ani kde nakupovat, protože vše bylo rozbité. Peníze a lístky byly, ale neměli jsme kde nakoupit. Říkali jsme si, jak tady můžeme přežít, když si nemáme ani kde nakoupit. Nenašli jsme ani hospodu, kde bychom se mohli najíst, nebo krám, kde bychom si mohli nakoupit.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 18. „*A právě o to víc pak začaly nálety. Častěji za dne. A potom jsme v dubnu přestali chodit do práce. Protože už padaly bomby a granáty. Přestali jsme chodit do zaměstnání i proto, že elektriky už nejezdily. Byly porušené kabely. Ráno jsme šli do zaměstnání a odpoledne jsme museli jít jinudy. Ráno jsme museli jít třeba zase úplně jinudy, protože tam třeba byla časovaná bomba. A podobně. Vždycky se to zjistilo až za nějaký čas. Proto jsme chodili do zaměstnání i ze zaměstnání někudy jinudy. Jinudy domů nebo do práce. Tohle už na ty Němce dost působilo.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 15. „*Když už byl duben, tak si Rusové a Američané mohli doslova dělat, co chtěli. Bylo jenom otázkou času, kdy půjdeme domů. A to už se houfovali. Fingovali třeba v březnu 1945, že jsou nemocní a už se nevrátili. Dožívali to třeba u strýce na venkově.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 17.

²⁵⁸⁹ „*My jsme si tady všichni říkali, vždyť oni už nic nemají, oni musí skončit. Ale já při těch mých cestách jsem musel zjišťovat, že oni toho mají ještě tolik. Co jim samozřejmě chybělo, byla hotová letadla. Kdyby těch Messerschmittů (Šlo o „nepolapitelné“ proudové letouny Me 262 Schwalbe. – pozn. T. K.) měli víc, ale těch už se nestačilo dost vyrobit. To byla velmi nebezpečná zbraň pro Spojence.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003, s. 10.

²⁵⁹⁰ „*Když už bylo jaro 1945, to už si Němci nedovolili proti tomu vůbec vzlétnout. Na nebi nebylo německé letadlo.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 14.

²⁵⁹¹ „*No, a ty další, to už byly nálety na Plzeň. To jsem viděl následky, když jsme potom jeli na ten chmel, rozbitou Plzeň. A pak přišel nálet na Budějovice v březnu 1945. Stál jsem na „Lannovce“ dvě hodiny po náletu. Budějovice hořely, nádraží a divadlo bylo rozbité.*

objevovat čím dál častěji. Řekl bych, že jejich útoky působily ještě hůře na psychiku lidí než bombardéry – každý člověk měl pocit, že nízko letící stíhačka se řítí právě na něj.²⁵⁹² Málakteré nádraží v protektorátu zůstalo několik týdnů před ukončením bojů ušetřeno řádění hloubkařů. Jejich útoky přicházely v krátkých periodách – například tábořské nádraží bylo terčem útoku amerických stíhačů 24. dubna a pak hned 29. dubna 1945. Na jeden z těchto hloubkových útoků zavzpomínal poměrně celistvě pamětník Jaroslav Farský.²⁵⁹³

Současný Justiční palác byl rozbitý. Ten nálet jsem viděl na vlastní oči.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 9.

²⁵⁹² „*Vlak zastavil a bylo slyšet letadla, jak na něj nalétávají. S hloubkaři jsem se potom setkal, až když jsem byl v tom Veselí. Když jsem se vrátil a pracoval jsem v té rafinérii lihu. Ten objekt byl důležitý z taktických důvodů. Oni nalétávali hlavně na lokomotivy. A všechny tyhle kotlové věci. A tam byla velká nádrž lihu. Na to ale nenalétli. Veselí bylo častým cílem. Také tam přišlo o život hodně lidí. Vždycky když přiletěli, tak jsme utíkali do polí, kde jsme se hleděli schovat. Nikdy jsme nevěděli, jestli budou jenom střílet, nebo i bombardovat. To bylo v té době, když už rozbombardovali Budějovice a České Velenice. Tyhle ty nálety na lokomotivy a vlaky tu byly obvyklé. S tím jsem se tu v březnu a dubnu setkal víc, než jsem se s tím setkal v tom rajchu. (...) A když nalétávali ve Veselí? Jako bych to viděl včera. To ani nechci vzpomínat. Tam byli třeba chlapci z Wiener Neustadtu. Díky tomu, že ten Wiener Neustadt byl rozbitý, tak se dostali domů. Zažívali to tam denně. Ale když nalétávali hloubkaři tady, tak se ten kluk doslova podělal strachy. To je strašná hrůza, když to letí proti vám a pak nad vámi. To jsem zažil v protektorátu, to jsem nezažil v Německu.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 12.

²⁵⁹³ „*29. dubna byl nálet na Tábor. Ten začal, když jsem šel ke svým kamarádům, Tošnar, Manina, po nábreží. A u tehdy první benzínové stanice, tehdy nebylo tolik benzínových stanic, jsme se bavili s Pepíkem Trpáků. A najednou: „Vrrr.“ Tak se podíváme a nad kostelem vidíme pět letadel. A Pepík Trpák říká: „A je je, už to vezou i tady! Ahoj!“ Já jsem se nestihl schovat. Chtěl jsem doběhnout k Tošnarům, k Maninům. Tedy k Maninům. Tak jsem doběhl k Maninům. To je hned za tou hrází, druhý barák. (...) Zazvoním tam, vykoukl starý Manina, říká: „Pane Manina, už to vezou! Už to vezou! Podívejte se, už to vezou!“ A co to takhle říkám, tak najednou: „Buch.“ A chlap, který se díval z levého okna... Vyrázilo to okna, já jsem cítil závan nad sebou, padl jsem dolů. A říkal jsem si: „Už to vezou!“ A najednou: „Tatatatatata.“ A začali nalétávat. Potom jsem šel na to nádraží, poněvadž jsem tam měl švagra, který tam pracoval v depu. „Ježíšmarijá, jak to s ním dopadlo?“ Tak jsem běžel, běžel. Přiběhl jsem na nádraží, tam už likvidovali následky škod. Na tom nádraží stály dva vlaky. Jeden byl plný německých uprchlíků. Druhý byl český a měl jet asi do Písku. A ten německý byl prostrháný a bylo v něm spousta mrtvých. (...) To byli němečtí uprchlíci, kteří prchali před Rusáky. Tak jsem tam viděl ty mrtvoly. Akorát jsem se potom dozvěděl, když přišel Honza Šírků, že měl kamaráda, který se díval... Za nádražím byl dobytčák. Tam bylo nějaké hřiště a dobytčák. Dobytčí trhy, to jsem dobře znal, poněvadž jsem byl z řeznictví. Tam byla taková malá budova, on z ní vykoukl a úplně mu to vzalo hlavu. Uřízlo mu to hlavu.*

Když už bylo jasné, že vítězství Spojenců je jen otázkou času, vzrůstala nervozita Němců.²⁵⁹⁴ Většina Němců zrevidovala své chování.²⁵⁹⁵ V posledních válečných týdnech také rapidně vzrostly pokusy o dezerci u německých vojáků. Ty ale byly nemilosrdně trestány smrtí.²⁵⁹⁶

Češi byli v úplně odlišné situaci než Němci. Začali postupně „vystrkovat růžky“ a těšili se na osvobození.²⁵⁹⁷ K jejich dobré náladě přispívaly zprávy o blížících se spojeneckých armádách.²⁵⁹⁸

Štírek mi potom ukazoval ten „špric“, který tam našel, který mu tu hlavu uřízl. Tak to bylo 29. dubna.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 14. Skutečnost, že byl při útoku hloubkařů zničen vlak s uprchlíky, nasvědčuje spíše tomu, že šlo o nálet z 24. 4. 1945. Nálet z tohoto dne uskutečnilo pět Mustangů, které zaútočily na kasárna a nádraží. Proti útočníkům byla zahájena palba z obou zmiňovaných prostorů. Při útoku byl zasažen nákladní vlak, který vezl uprchlíky z Rumunska, výtopna a kolona německých vozidel, která se ukrývala ve stromořadí na cestě odbočující z Horek k lázním v Čelkovicím. Tam byla zapálena cisterna, která pak hořela asi dvě hodiny. Další cisterna byla zničena také na nádraží u mostu na Blanické předměstí. Ve vlaku zahynulo něco mezi 34 až 42 lidmi. Celá akce trvala asi patnáct minut. Nálet ze dne 29. 4. 1945 provedlo ve 12:23 pět až sedm Thunderboltů. Ty zničily několik vagonů a lokomotiv, poškodily domy na Blanickém předměstí a zaútočily na vlak jedoucí po mostu z Bechyně. V této době přilétal od Větrov německý pozorovací letoun Fiesler 156 Storch (čáp), kterého však hloubkaři nechali uletět těsně nad řekou směrem k Sezimovu Ústí. Nálet trval asi osmnáct minut. Tábořské listy ze dne 24. 4. 1995, s. 10.

²⁵⁹⁴ „Byli vztekli především na chlapce. Nemůžu říct, že by byli i na nás, na děvčata. Vše jen z doslechu, co mi říkali kamarádi nebo kamarádky. Byli vztekli a byla na nich znát nervozita jako hrom.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 14.

²⁵⁹⁵ „Nervozita na nich byla vidět. Už nebyli tak přísní. Nebyli moc důslední.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 9. „Když jsme šli večer z nádraží domů, na křižovatce chtěl mezi námi projet nějaký spěchající civil. Vjel přímo mezi kluky. Snad si myslel, že zastaví, nebo se mu vyhnou. Kluci ho ale porazili a pošlapali mu kolo. Když se rozčiloval, dali mu pár facek. Křik uslyšel Kéma (Unterofizier). Vynadal civilistovi a pohrozil mu soudem, že nedal přednost pochodující jednotce a způsobil zranění dvou mužů. Zapsal jsem si to proto, že je to změna proti minulosti. Dříve se nás nikdo nezastal, když šlo o spor mezi námi a Němci, i civilisty.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 188.

²⁵⁹⁶ „Ale objevila se i skupina vojáků s puškami. A uprostřed, teď úplně zřetelně vidíme, že pochodují dva prostovlasí vojáci, určitě mají, Radku, pouta. A ve volných rukách lopatu a krumpáč. Člověče, oni je vedou na popravu! To je úplně jasné. U nás „v lágru“ taky mluvili o popravách... To je hrůza, na konci války, je to možné?“ K. SKÁLA (ed.), Je nás pět, s. 177.

²⁵⁹⁷ „A věděli jsme, že jinak to není možné, než prostě že to nějak musí skončit.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 11.

Od té doby, co překročila Rudá armáda hranice Třetí říše, začalo německé civilní obyvatelstvo prchat z jejího dosahu směrem na západ. Čím více Sověti postupovali do vnitřku Říše, tím více narůstal příliv běženců – „národních hostů“, kteří tak v českých a moravských městech začali signalizovat blížící se konec války.²⁵⁹⁹ Nad říšskoněmeckými městy se začaly objevovat i sovětské taktické bombardovací letouny.²⁶⁰⁰

---

²⁵⁹⁸ „Dověděli jsme se radostné novinky. Sovětská vojska prorazila německou frontu a dosáhla Baltu. Německé obyvatelstvo, které se tam během války usídlilo, prchalo po rozbahněných silnicích k západu. Poháněl je strach za zvěrstva, kterých se dopouštěli na místním civilním obyvatelstvu a mysleli, že najdou spásu u angloamerických armád, které překročily řeku Rýn a postupovaly do středu Německa. (Civilisty poháněl spíš strach ze zvěrstev, kterých se na nich dopouštěli z celkem pochopitelných důvodů rudoarmějci. – pozn. T. K.)“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 209.

²⁵⁹⁹ „Zejména jak se válka blížila ke konci, tak tam byly hrozné houfy lidí odněkud z východu, čert ví. Měli rance a to, ale co to bylo? Jestli to byli Volksdeutsche, taková ta místní Němci tamní?“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003, s. 9. „V poslední době se náš lágr stal přechodným útočištěm německým transportům. Na jednu, nejvýše dvě noci, se v továrním lágru ubytovalo třicet až padesát Němců. Nevěděli jsme, odkud ani kam přicházejí. Říkalo se, že jsou to dělníci z rozbitých továren a domů v říši a že je vozí po protektorátě jenom sem a tam, aby ušli náletům a měli přitom kde přespat a dostali najíst. Nikdo z nich nikdy nemluvil. Vždy jsme je ještě během dne museli zásobit potravinovými lístky a hlavně cigaretami. Bývali dost hladoví a ne každý transport se spokojil s tabačkami. Jednou tito Němci také zuřivě vymáhali přímo cigarety, musela jsem se tedy rozjet „nakvap“ do Prahy, protože davelský trafikant neměl tak velké množství.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 72. „Přijíždějí houfně „národní hosté“. Všude se nám přikazuje, abychom k Němcům, prchajícím před frontou, byli přátelští, a pomáhali jim. Nevypadají dobře, jsou ustrašení, vlekou svůj majeteček v rancích a jen někteří jedou na koních a na vozech. Vidět tak do jejich duše. Kterí patřili k těm, co vyháněli české lidi ze Sudet a nyní nás prosí o smilování a pomoc. Časy se mění, kyvadlo se přesouvá na druhou stranu. Měli oni soucit nad lidmi uvězněnými, zavřenými v koncentráku? S popravenými? Soucit vyžadujeme, když dojde na nás, jinak máme tvrdá srdce. Ač na ně máme vztek, litujeme je, nevíme totiž, zdali nás také nečeká něco podobného. Fronta se blíží. Je slyšet dunění děl.“ Vzpomínka Františka Podmeleho, J. KAREN (ed), Kruh života a smrti, 4. díl, s. 113.

²⁶⁰⁰ „Létali asi od desíti do dvou v noci. Říkali jsme mu Ivan. A vždycky tak dvě bomby. To hrozně narušovalo. Místo do práce se chodilo do krytu.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 14.

Bylo odhadnuto, že na konci druhé světové války žilo v Evropě asi 40,5 milionu lidí bez domova, kromě neněmecké pracovní síly a Němců, kteří utíkali před postupující Rudou armádou.²⁶⁰¹

Když se východní fronta přiblížila k našemu území, tak i z prostoru Protektorátu Čechy a Morava začali znovu houfně utíkat Němci před sovětskou armádou.²⁶⁰² Do těchto proudů uprchlíků se zamotávala i někdy v chaosu ustupující německá armáda. Při zmatku, který vládl, nebylo pro české lidi větším problémem si opatřit nějakou odhozenou zbraň.²⁶⁰³

Teprve až na konci války začaly na světlo světa vyplouvat hrůzy holocaustu a strašlivé reality koncentračních táborů.²⁶⁰⁴

Před postupujícími Spojenci byli narychlo německými orgány odsouvání vězňů koncentračních táborů do vnitrozemí. I nuceně nasazení se stali svědky pochodů smrti vězňů evakuovaných před blížící se frontou.²⁶⁰⁵

---

²⁶⁰¹ E. HOBSBAWM, Věk extrémů, s. 61.

²⁶⁰² „Potkávali jsme tam rodiny německých uprchlíků, které bydlely v českých domech. Bály se, že přijdou původní majitelé a že je vyženou. Spakovaly se a táhly pryč. Táhly přes náměstí. Bydlely ve škole. Na tom náměstí byla velká škola. Zezdola z Kladna šla další parta uprchlíků. Byli mezi nimi děti, ženy, muži a starci.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 15.

²⁶⁰³ „Začaly tam chodit celé skupiny Němců bez zbraní. Byly po Strakonících. Ale báli se jezdit vlaky, tak chodili pěšky. Ale nevěděli kam. Jestli na východ, nebo na západ. Chodili podél tratí. Ve vsi jsme potom měli asi třináct pušek. Odhazovali to do řek a močálů. Předtím hezky přišlo. Nalilo. Tak ty louže okolo tratí byly plné pušek. V lese, všude. Buď byla pověšená flinta na stromě nebo v kaluži. Bylo tam vše: náboje, pancéřové pěsti. Všechno tam bylo v loužích. Museli jsme je potom vytahat. Dali jsme to k dispozici v Protivíně na nádraží. Několik dní jsem hlídal most. Chodili jsme do služby a sbírali jsme věci z těch louží. V té louži se to všechno blýskalo, tak jsme to vybírali. Takový byl konec války.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 21.

²⁶⁰⁴ „Tenkrát v tom Berlíně jsme ani nevěděli, že jsou nějaké koncentráky.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 20.

²⁶⁰⁵ „Říkám, to musí lidi vidět, jinak tomu neuvěří. Tam jel nějaký transport, bylo to v zimě, to bylo už v roce 1945. V těch trestaneckých hadrech, bosi ve sněhu. (...) Z nějakého koncentráku to bylo. Mohlo jich být takových padesát šedesát. (...) To bylo před těmi Drážďanami, někde tady. Já nevím, kde se to tam objevilo. A jeli s párem koní, a táhli nějaký takový ten trén, vůz takový vojenský. A teď jak se vysrali, ti zajatci se po těch kobylicích vrhli. Jak to bylo teplé, dávali to do té pusy. A tihle vojáci němečtí je mlátili pažbami. Já jsem říkal, to snad není možné. A tady vidíš... A dodnes říkám, lidský život má cenu zkrátka po tu dobu, jakmile můžeš.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 12.

Projíždějící „vlaky smrti“ byly k vidění i v Protektorátu Čechy a Morava, kde šokovaly místní obyvatelstvo, které nedokázalo pochopit, co všechno může provést jeden člověk druhému.²⁶⁰⁶

Nasazenci při svých útěcích narazili tu a tam na jednotlivce, kteří uprchli z transportů smrti a putovali značně dezorientovaní sami na vlastní pěst.²⁶⁰⁷

Někteří nasazenci definitivně uprchli z Říše domů už na sklonku roku 1944 poté, co byl jejich podnik zničen tak, že v něm již nemohla být obnovena výroba. Pokud si našli adekvátní zaměstnání v protektorátu a pracovní úřad souhlasil, už do „rajchu“ nemuseli.²⁶⁰⁸ Rodiče, kteří mnohdy vůbec netušili, zda jejich dítě žije

---

²⁶⁰⁶ „*Tam prostě jel vlak, my jsme koukali, co to je bílého. Nízké vagóny na uhlí. A když jsme přiběhli blíž, tak tam stáli vězňové. Někteří měli kalhoty a nahoře nic. Někteří měli jen blůzu a neměli kalhoty. A to „bílé“, to byly holé zadky, jak stáli opření o postranice vagónu. Ale bylo to v únoru v roce 1945, kdy byl mráz. A mezi Chotýčany a Ševětínem nasbírali tenkrát asi 25 mrtvol, protože tito vězňové vyskakovali z vlaku. A esesák, který stál na vagónu na hřídce, ten je střílel. Měl samozřejmě příkaz. Každý, kdo z vlaku vyskočil, tak ho zastřelil. Tam jsme si prohlíželi mrtvolu zastřeleného. To jsem viděl na vlastní oči. A další transporty v Budějovicích třeba. Transporty smrti tudy jezdily z koncentračních táborů.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 11.

²⁶⁰⁷ „*Na kopečku jsme našli kluka, zkrhlého, hladového, dohola ostrihaného, oblečeného jen do roztrhaných montérek. Řekl nám, že bloudí už od večera. Dali jsme mu kousek chleba a šli přes hranice s ním. Za hranicemi se od nás odtrhl. Asi k tomu měl důvod. Neřekl nám ani odkud jde, ani kam jde. Shodli jsme se s Nikou, že vypadal, jako by utíkal z koncentráku.*“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 218.

²⁶⁰⁸ „*Ten konec jsem tam nezažil, protože jsme se dostali domů. Po tom náletu, když se trefili přímo do té fabriky i toho výzkumáku, tak to bylo zničené. Co zůstalo zachováno, to stahali do těch zachovaných hal. Ale během čtrnácti dní to bylo rozmydlené znova. Tak to potom přestěhovali do bývalých solných dolů. Po tom náletu jsme se dostali. Sice jsme se ztratili, ale pomocí ajznbůňáků jsme se dostali domů. Ti chlapi, co tam zůstali, pracovali pak v těch dolech a domů se dostali až po květnu. My jsme nevěděli, co budeme dělat. Když nachytali člověka, že utekl, tak šel za katr a pak se tam vracel znova. Protože nás v Německu přeškolovali, tak jsme došli do závodu ve Velešíně, kde jsme oznámili, že jsme se vrátili jako už přeškolení. Ty věci, které zůstaly z toho zařízení, pak stěhovali sem k nám. Ve Velešíně byla původně továrna na nějaké nábytkové kování a pak z toho udělali továrnu na letecký průmysl. Vyráběly se tam karburátory pro letadla a takové věci. Naši lidé to zařídili tak, že jsme se vrátili ze školení a mohli jsme pracovat tam. Konec války jsem zažil už tady. Ti chlapi, kteří se nepřihlásili, tak se buď schovávali až do konce války, anebo je pochytali. Pak skončili všelijak.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 9.

či ne, byli šokovaní a šťastní, když se jim třeba odraný a zubožený syn zčistajasna objevil u domu.²⁶⁰⁹

Koncem války obrovským způsobem vzrostla únava lidí z práce, zvláště když se v zoufalém úsilí o udržení německého válečného stroje v chodu dělaly mimořádné směny.²⁶¹⁰

V momentě, kdy se přiblížily spojenecké fronty, usoudili mnozí nasazení, že „už si svoje odpracovali“ a rozhodli se prchnout domů.²⁶¹¹ Dalším neméně

---

²⁶⁰⁹ „Putovali jsme skoro tři neděle, než jsme se dostali domů. Domů jsem přišel o půlnoci. Jen tak v sáčku. Bylo to nějak těsně před Vánoci. Měl jsem akorát chlebník, kde jsem měl jednu špinavé ponožky. A to bylo vše. Byl jsem hubený. Táta koukal, co se děje a kde jsem se tam vzal. Přišla matka a plácla sebou. Pak jsem se dozvěděl, že když jsme se ztratili, tak přišel dopis, ve kterém stálo, že jsem nezvěstný po náletu. Naši mě obřečeli, ale já jsem se za tři neděle objevil jako duch. Matka to málem odnesla. Byl tam hrozný chaos. Při náletu se sloužily berietschafty. Museli jsme sebrat veškeré písemnosti, které v té konstrukci byly, odnést je do krytu. Když to tam rozmydlili, tak jsme se při tom nějak ztratili. Přes známé ajznböňáky jsme se dostali domů. Akorát jsme museli pěšky přes naše hranice, protože byly kontroly. Tam nás vysadili a museli jsme to obejít. Potom už to šlo. Pak jsme měli štěstí, že nás napadlo se přihlásit, že jsme se vrátili ze školení. Náš ročník byl určený k přeškolení ve válečném průmyslu. Ty úřady nám to spolklly. Ve Velešíně byli šikovní lidé, kteří to dovedli zařídit.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 10-11.

²⁶¹⁰ „Dělali jsme zase celou sobotu a neděli. Jsme jako novodobí otroci. Žádná práva, žádný odpočinek. Místo volna nástupy a cvičení. Jindra Kandus říká, že jsme „otroci doby“.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 182.

²⁶¹¹ „Moraváci již byli delší dobu neklidní. Na Moravě bojovala Rudá armáda a chlapani si chtěli svobodu také vysloužit. Zkrátka toužili být u toho a také si přáli být u svých. Postupně opouštěli továrnu. Mnozí však byli přivedeni zpět, protože trval příkaz, že totálníci mohou jezdit bez písemného povolení pouze do 75 km od svého pracoviště.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 73. „Když jsem tak v té podkrovní světničce na faře usinal, myslél jsem si: „Budou zde již zítra Rusové, nebo nebudou?“ Rozhodl jsem se totiž se svým spolubratrem Františkem, že necháme přejít přes své bydliště frontu a pak se vrátíme domů. (...) Za několik dní byly ruské tanky před městem. Kdo vylezl na kostelní věž, mohl je vidět. „Jen aby mi Rusové do té věže nestřelili, až budu nahoře“, myslél jsem si tehdy, ale přece jsem se tam odvážil. Mé obavy nebyly plané, jak nám další vypravování ukáže. Rusové ostřelovali město z děl. Seděli jsme ve sklepě a proti náletům v Berlíně se mi toto ostřelování nezdálo tak hrozné. A přesto padaly náboje v bezprostřední blízkosti fary. (...) V té době jsem potkal na ulici jakéhosi německého vojáka z Lipska. „Již týden utíkáme, dnem i nocí“, říkal mi. „Nohy necítím. Pronásledovaly nás tanky, silnice byly přeplněné, každý odhazoval zbraně. Byli tam i lidé s pancéřovými pěstmi, ale nikdo na tanky nevystřelil, ačkoliv to bylo snadné. Je to konec.“ (...) „Sovětská armáda se na linii Odra – Nisa zastavila, aby nabrala dech k poslednímu a rozhodujícímu útoku na Berlín. Němci hájili zoufale mosty, a tak i

podstatným motivem, který je k tomuto kroku vedl, bylo to, že se nacházeli v přífrontovém pásmu, kde bezprostředně hrozilo zranění,²⁶¹² zmrzačení, ale hlavně smrt.²⁶¹³ V momentě, kdy bylo jejich pracoviště zničeno bombami, dospěli

---

v našem bydlišti byl utvořen „Brückenkopf Forst“. Hlava mostu se držela téměř měsíc a vše ukazovalo, že boj o město bude tvrdý. Rozhodli jsme se tedy, že utečeme. Jedna silnice z města byla ještě volná a také železniční trať ještě částečně fungovala. Sbalili jsme si věci. František měl v jedné ruce kufr a v něm knihy, v druhé ruce také kufr a v něm knihy. Měl knihy strašně rád. Já jsem měl dva kufry. Rozloučili jsme se dojatě s panem farářem a nastoupili do vlaku. Začala naše dobrovolná anabáze.“ A. ODVÁRKA, *Zakázaná kniha*, s. 37-38.

²⁶¹² „Jarní den 18. března 1945 se ještě nevybral z ranního oparu, ale bylo již jasno, když se ozval hluk leteckých motorů. Společně s několika druhy, kteří rovněž nepracovali, se Vlastimil díval na nebe a náhle uviděl poměrně nízko letící ruský letoun české výroby Avia B 534. (V sovětském letectvu skutečně sloužilo několik československých stíhaček tohoto typu, které využívala NKVD pro tajné operace. – pozn. T. K.) Dvouplošník, který Němci nazývali „šicí stroj“. Dost hloupě dlouho jej pozoroval a jakoby fascinován sledoval, jak za pilotem sedící střelec obrací palubní zbraň směrem do dvora. (V tomto případě ale nešlo o stíhačku Avia B 534, poněvadž to byl pouze jednomístný stíhací letoun. Je pravděpodobnější, že šlo o dvouplošník Polikarpov U-2 (později přejmenovaný na Po-2), který sovětské letectvo používalo především jako průzkumný letoun nebo rušivý noční bombardér. Vzhledem k tomu, že jediný dvouplošník, který autor asi znal, byl předválečná Avia B 534, mylně usoudil, že se musí jednat o stejný typ stroje. – pozn. T. K.) Přišel k rozumu, až když třesla salva a najednou měl brýle zkalené krví. Zprvu si myslel, že to je od souseda, který stál před ním, ale potom zjistil, že sám trochu krvácí na čele. Bolest necítil. Honem se utíkal ukrýt mezi zídkou a schody do zahrady. Když zde zalehl, ucítil vlhké teplo na hrudi; ruka, kterou si to místo ohmatal, byla zkrvavená. Dostal strach a běžel do obytného domu velkostatku, kde ho velkostatkářka přivítala s nářkem: „Takový mladý – a musí umřít.“ Byl jistě bleďý, v šoku. Dala mu napít trochu rumu a volala sanitku.“ V. ČERMÁK, *Pro Doru*, s. 33.

²⁶¹³ „Před tou jsme vlastně utíkali, před tou frontou, abychom něco nechytli ještě. (...) Tak se tam střídali, ať je tam, kdo je tam.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 11. „Konec války jsme registrovali poměrně brzo. Souvisí to s naším útekem. Fronta se koncem ledna posunula asi do pětikilometrové vzdálenosti od míst, kde jsem pracoval. Večer jsme slyšeli kanonádu. Vnímali jsme to velmi intenzivně a hledali jsme východisko z té nepříjemné situace. Cítili jsme se ohroženi na životech, protože ta fronta by se přes nás mohla převalit. Byla otázkou, kdy a jakým způsobem se to stane. Chlapcům, kteří pracovali východněji na vesnicích, se stávalo, že se probudili a byli ráno už na ruské straně. Tu situaci tam neměli nijak lehkou, protože byli považováni za zajatce a byli v lágru. A tomu jsme se chtěli vyhnout, a proto jsme koukali utéct domů. (...) Ten doklad, který jsem vám dal, má datum 20. ledna. Několik dní předtím jsme přišli do té fabriky, která byla absolutně mimo jakýkoliv provoz. V halách byly na jeřábech vytažené lokomotivy. To udělali naši chlapci. To byl signál toho, že už je konec. Dalo by se říct, že to byla taková demonstrace. Fronta už byla blízko. Němci se tam neobjevili. Jako by tam ani nebyli. Nejvíce jich dojíždělo z Breslau. Ale

nasazenci k závěru, že jejich další setrvání na místě je zbytečné, a prchli domů.²⁶¹⁴ Pokud si některý z nasazenců vzpomněl na příkazovací výměr, který mu na samém počátku jeho kalvárie zaslal „pracák“, neudělal vlastně nic zlého. Na „povolávacích rozkazech“ přece jasně stálo, že u té a té firmy musí pracovat „až do konce války“. A ten se nyní s každou přibývajícím hodinou znatelně blížil...

Specifické důvody k útěku měli lidé z polovojenských organizací. Uniformovaní nasazenci se báli zajetí od spojeneckých vojáků, protože by museli pravděpodobně pracně vysvětlovat, že nejsou „Hiwi“, ale lidé, kteří byli donuceni

---

nebyli na pracovišti. Najednou jsme se na pracovišti ocitli sami. Ani verkšucáci o nás neměli zájem. Šli jsme na lágr a bavili se o odchodu. Po dobu přítomnosti lagerführera se nám to nedařilo, protože ten byl zásadně proti tomu, abychom šli domů. Nevím, co z nás chtěli vytvořit. Asi nějaké pracovní oddíly. Vedení firmy prakticky neexistovalo. Neměli jsme nad sebou nikoho z vedení firmy. A do dvou dnů jsme neměli nad sebou ani nikoho z vedení lágru. Zůstal tam akorát vasrpolák, takový starý děda, který tam vedl ten lágr. O stravování ani nemluví. Všechno už mělo znaky jakéhosi konce, beznaděje. Byla to neschopnost na cokoli reagovat, protože fronta stála pět kilometrů od města. Jistým nátlakem a obnovováním naší žádosti se mi na nich podařilo vymámit takový doklad, že jsem oprávněn se o ty chlapce postarat. Takovou šikovností jsem je vyvedl a podařilo se mi, že jsme využili i vlakového spojení. Protože v té době, kdy jsme přicházeli do Breslau, už byla prohlášena za pevnost. Probíhala evakuace žen a dětí. Vše to bylo za pět minut dvanáct nebo přímo v hodině dvanácté. Převedl jsem chlapce na jižní nádraží, tam jsme nastoupili do vlaku. Podařilo se to, vypravovali akorát zvláštní vlak. Dojeli jsme domů. Takový primitivní nic neříkající doklad nám posloužil k tomu, že nám na to dali potravinové lístky. (...) My jsme utíkali. My jsme šli proti nastupujícím německým vojskům, která doplňovala frontu. Tam byly celé souvislé kolony aut, která doplňovala frontu. Ať už municí nebo lidským materiálem. My šli po pravé straně, oni proti nám po pravé straně jeli auty. V podmínkách takového počasí, jaké je teď. Byl sníh, marast. Šli jsme do té Breslau. Varoval jsem chlapce, aby nechodili v hloučcích. Aby je tam třeba celou skupinu nesebrali a nechtěli hnát na frontu. Stalo se to, že to porušili, ale zase se z toho dostali. Zkrátka jsem ty kluky dovedl v pořádku domů.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 15-16.

²⁶¹⁴ „Oni létali vždycky přes nás. (...) Všechny ty náboje, které jsme tam udělaly, všechno to vylétalo do povětří. Trefili se. Bylo to v pětáctýřicátém roce. Všude byly plakáty, že je vyhlášeno stanné právo. My jsme se sebraly a odešly jsme domů pěšky. Bylo nám jedno, jestli nás zastřelí, nebo ne. V životě jsem nelezla takovým fofrem přes plot. Ani nevím, jak je možné, že jsem se přes ten plot dostala. Z toho strachu. Vše kolem létalo. Dodnes nevím, jak jsem se dostala přes plot.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 7.

obléknout jednu z uniforem nacistického Německa. Je třeba proto k důvodům útěků z Říše započítat i tento důvod.²⁶¹⁵

Je totiž znám případ, kdy nevojáci oblečení do polovojenských uniforem zaplatili za tuto skutečnost životem. Nebylo v silách spojeneckých vojáků, aby dovedli rozlišovat mezi různými druhy uniforem v tak přeuniformovaném státě, jako byla právě Třetí říše.²⁶¹⁶

Bylo tedy velice rozumné se nenáviděné uniformy před úprkem zbavit, pak už nebylo riziko případného zadržení tak velké.²⁶¹⁷

Protože okolnosti, za kterých nasazenci podstupovali poslední cestu, která jim měla přinést konečnou svobodu, se velmi podobaly, uvedu zde jeden celkový popis útěku z „rajchu“ za všechny ostatní: *„Nejhorší bylo, když netekla voda a nesvítilo se. Tak jsme se jednou rozhodli... Tam byli dva bráchové Tomáškové z Chocně, jestli byli dvojčata, nevím. Ten jeden říkal: „Já nebudu utikat.“ Ale ten druhý říkal: „Jdeme!“ Já jsem se k nim připojil, a šli jsme. Jednou jsme dostali výplatu a lístky na týden. Nakoupili jsme, co jsme mohli a dali jsme to do tašky. Večer jsme si řekli: „Tak dnes!“ Předtím ve dne jsme si došli na Anhalter Bahnhof koupit jízdenky. Dali nám je pouze do 72 kilometrů. Taky je někde mám.*

---

²⁶¹⁵ „Bál jsem se, že kdybych tam zůstal, upadl bych do amerického zajetí a budu jim to muset vysvětlovat. (...) Nemuseli by mi věřit.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Matřou ze dne 26. 4. 2004, s. 20. „V noci přijeli kluci z Wiesbadenu od 3. kompanie a ze štábu. Bylo jich pět. Tři byli u nás na noc. Jeden měl prostřelený ruksak z velkorážního kulometu. Vyprávěli, co zažili, když spojenecké tankové jednotky prorazily frontu. Střílely po všem, co se kde hnulo, z tanků i z letadel. Potom se stáhly zpět. S tím se rozplynula i naivní víra některých našich kluků, že Angloameričané o nás vědí, že s námi budou jednat jako se spojenci a že budeme mít jakési mimořádné výhody. Po té vlastní zkušenosti ztratili naši kluci chuť dát se zajmout Američany.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 212.

²⁶¹⁶ „Během vylodění u Dieppe 12. srpna 1942 kanadští vojáci zabili několik dělníků Todtovy organizace, kteří tam stavěli bunkry... Kanadčané je považovali asi za politické funkcionáře, protože měli na sobě nahnědlé uniformy a rukávní pásky s hákovým křížem.“ A. SPEER, V srdci Třetí říše, s. 513. Domnívám se, že šlo o Němce. Cizinci by pravděpodobně nebyli „hodni“ nosit nacistické označení. Příklad nicméně dokládá, že jakákoliv uniforma mohla svého nositele ohrozit na životě.

²⁶¹⁷ „Byli jsme v hnědých uniformách organizace L a v nich jsme jít nemohli, mohlo by to pro nás být nepříjemné. Za lístky tabáku jsme od Francouzů koupili montérky a blůzu, stejnokroj jsme za městem odhodili do lesa a ven jsme vyšli jako pracující v montérkách.“ Vzpomínka J. Č. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 24/02, s. 9.

Ale už jsem je nenašel. Večer jsme došli na nádraží, které bylo plné lidí. Všichni, kteří mohli, utíkali. To už byla fronta blízko. Západní byla u Karl Marx Stadt,²⁶¹⁸ Zwickau, v Sasku. Východní fronta byla na Odře. Ta byla na Odře. Frankfurt na Odrou, Polsko. Už to šlo sem. Říkali jsme: „Co teď?“ Během několika dní mohou být u sebe. Na těch předměstích Berlína, kde jsme prováděli odklizec práce, byl klid. Tam jsme měli soukromí. Ráno brzy v sedm hodin takový mrazík a slyšeli jsme, jak to na východě duní. „Páni, tam se to hýbe! Možná, že za pár dní budou tady.“ Tak pryč! Práskli jsme do bot. Nalezli jsme do vlaku, který byl narvaný. To byl takový osobní vlak, který měl zvláštní vagóny, které jsem předtím neviděl. Drželi jsme se pouze úchytů. Celou trasu z Berlína do Drážďan jsme takhle jeli. Člověk si nemohl sednout, ani se nedalo pořádně stát. Byli jsme jeden vedle druhého. Tak takhle jsme prchali. Přijeli jsme do Drážďan. „Alespoň se vyběhneme ven někam napít.“ Říkal jsem si. Vyšli jsme ven, ale nikde nic. Celé město bylo spálené. Popošli jsme asi půl kilometru, ale stále nic, jen rozvaliny. Říkali jsme si: „Co teď?“ Honem jsme se vrátili na nádraží. Tam jsme ale viděli vojenské policisty od SS, kteří měli na krku takové velké plechové odznaky. Bylo poznat, že to je vojenská policie. Načapají nás a zjistí, že jsme utekli. A bude zle. Vrhli jsme se na ženské. Jedna paní měla dvě děti, balíky a asi pět kufrů. Vzali jsme jí ty věci. „Kam jedete?“ „Potřebuji na nádraží.“ Pomáhali jsme jí to nést. Ona šla za námi s malými dětmi. Musel to pro ni být těžký život. Pomohli jsme jí to vytáhnout nahoru. A prošli jsme tím řetězem vojenských policistů. Oni si nás nevšíмали. Neměli jsme uniformy, tak jsme prošli. Tam jsme se všeho zbavili. Popojeli jsme z Drážďan do Pirny. To bylo asi 20 nebo nevím kolik kilometrů. Zase nás vyhodili. Tam jsme čekali, zda nevyšlou další vlak do protektorátu. Tam bylo moře našich kluků, kteří jeli domů. Měli jsme štěstí, že jsme zastavili tak, že jsme neměli vchod normálně po schůdkách, ale že zastavili uprostřed vagonu záchod. Bylo to otevřený, já jsem byl takový dlouhý a tenký, tak jsem tam vyšplhal. Vyšplhal jsem tam a ještě jsem tam vytáhl sedm kluků. Tak jsme takhle jeli na záchodě. Sedl si jenom jeden, my ostatní jsme stáli. A popojeli jsme do Podmokel. Tam nás zase vyhodili, to už byl konec. Nevěděli jsme co. Tak jsme se prošli po městě. Bylo krásně. Modro. Teď ale co? Jak dál? Šli jsme po městě. Ten jeden

---

²⁶¹⁸ Tehdy i dnes Chemnitz, neboli Saská Kamenice.

kamarád se zeptal, jestli tam bydlí nějaký Čech. Prý dole u přívozu. Tam byl převozník, který byl Čech. Bydlel s nějakou Němkou. Tak jsme tam zašli. Přímo u Labe. Tak jsme tam zašli a řekli jsme, kdo jsme a kam jdeme. Dali nám buchtu a čaj. Konečně jsme dostali něco teplého do břicha. Převezl nás na druhou stranu. Šli jsme do Děčína. Z těch Podmokel jsme přešli do Děčína. Tam zase: „Co teď?“ Neděle, ticho. Najednou do toho zahoukala siréna nálet. V Děčíně nálet! A šli jsme po ulici stále pryč. Zastavil nás jeden od Luftschtuzu: „Musíte do sklepa!“ Německy teda. Tak jsme říkali: „Jo.“ Zašli jsme za dveře jednoho baráku. Když se ztratil, šli jsme dál. Šli jsme na nádraží. Tam jsme přišli nějak odpoledne. Ticho, naprosté ticho. Už jsme byli nervózní. Říkali jsme: „No co, půjdeme na pracák a přihlásíme se tady.“ Řekneme, že jsme byli bombardováni v Berlíně a přihlásíme se tady na práci. Já říkal: „Ne. Když už jednou jedeme, tak jedeme!“ Tak sedíme a dumáme. Najednou se ve dveřích čekárny objevil náš ajznboňák. Doslova jsme se k němu vrhli. On říká: „Klid chlapci. Mně teď jede z Drážďan nákladní vlak, který tady mám za chvíli převzít. Jedeme do Mělníka. Přijďte přesně v šest hodin, budu tu na vás čekat.“ Zase zmizel. Šli jsme do města. Courali jsme tam celí otrávení. Přišli jsme na nádraží v určenou hodinu. Ten náš člověk nebyl nikde. Říkali jsme, že nás asi práskl. Přijdou pro nás, a bude zle. V tom najednou vletí do dveří ten ajznboňák, jen kývne a povídá: „Jdeme.“ Prolítli jsme dveřmi a podlezi jsme asi pod čtyřmi nákladními vlaky, které tam byly seřazené. Já už jsem nemohl dýchat, protože podlézat vagóny je náročné. Člověk se musel pořádně sehnout. Slyšeli jsme, jak v dáli houká lokomotiva. A vlak se dal do pohybu. Ti vletěli do toho hytláku, do toho služebního vozu a já to měl jen tak tak. Pořád zrychloval a zrychloval. Chytili mě za ruku, vytáhli mě do vagónu, a jelo se. Ten nás tenkrát zachránil, že jsme jeli do Mělníka. Ze Sudet jsme jeli do Mělníka. Ještě říkal: „Kluci, tady si dejte pohov. Zastavíme se až na hranicích. Tam nastoupí naši lidé. Čekají tam dennodenně u trati. Zastavíme na trati, nastoupí naši kluci. Já vás protáhnu do protektorátu.“ Přes ty hranice. Dal jsem mu asi padesát marek, cigarety a láhev žitné kořalky. To jsem mu tam dal. Měli jsme nakoupený cukr. Vždy, když jsme měli hlad, tak jsme si asi tři lžičky vzali. A napili jsme se někde z vodovodu. V tom Děčíně i v tom. Takhle jsme dojeli do Mělníka. Z toho služebního vagónu se vyhrnulo plno lidí, kteří se rozutekli, jako když se bouchne

do švábů. Všichni se vyhrnuli pryč. Já jsem tam zůstal s jedním. „Já bych se chtěl dostat do Prahy.“ Klid. Byly dvě hodiny v noci. „Tady je německá strážnice, lehni si tam. Až budou čtyři hodiny, tak pro tebe přijdu. Ve 4:05 jede rychlík do Prahy. Já tě vzbudím.“ To byla strážnice německých vojáků, kteří spali jako (...) dudci. Tak jsem si k jednomu vlezl. Dal jsem mu nohy pod nos, ale jeho nohy jsem měl zase pod svým nosem já. V tu ránu jsem spal. I když to bylo na tvrdém. Bylo to tvrdá vojenská postel. Tam jsem usnul. Najednou se mnou něco cloumá: „Pojď, už je tady vlak!“ Já bych byl usnul. Naštěstí jsem si uvědomil, kde jsem. Vyskočil jsem. Němec se neprobudil. „Honem, kup si jízdenku.“ Došel jsem pro jízdenku a takovým klidným krokem jsem šel k vlaku. Ten rychlík se začal rozjíždět. „Do prdele, přece ho nenechám ujet!“ Tak jsem naskočil do posledního vagónu. Vejdu do posledního kupé, kde seděla taková krásná holka. Těšil jsem se, že si konečně pokecám česky. Hodil jsem tašku nahoru, posadil se u dveří a v tu ránu jsem usnul. Když jsem se probudil, holka byla pryč. Koukal jsem, kde jsem. Nevím, co to tam tenkrát bylo za stanici. Asi Karlín. „Páni, už jsme v Praze a já jsem hodinu spal.“ To jsem to zase prošvihl. Říkal jsem si, že musím jít ke strejdovi, který bydlel v Podolí. Dojel jsem tramvají do Podolí. Přijdu tam – on byl vybombardovaný. Bylo několik náletů na Prahu. Tou vilkou proletěla bomba. Prolétla stropem a zastavila se pod stolem. Byla to ta malá zápalná. Prskalo to, ten stůl ohořel. Bylo to tam celé ohořelé. Oni byli někde u nějakých příbuzných. Bydlel někde v Choceradech. To je psina! Ptám se po něm, kde je. Pod ním bydlel nějaký pošťák. Strejda byl taky pošťák. Byli kamarádi. Ptám se: „Kde jsou?“ „Jsou vybombardováni, tak tam nemůžou bydlet.“ Pozval mě na něco. Snědl jsem něco teplého. Šel jsem zase na nádraží, že pojedu dál. Směrem na Protivín. Tak sedím a najednou vidím, že tam přišli němečtí vojenští policisté s těmi plecháči a kontrolují. Kontrolovali všechny, i civily. Jestli znáš Masarykovo nádraží? To je oblouk, taková hala. Tam je oblouk sedaček. Já jsem seděl tak uprostřed. Ti němečtí vojáci začali kontrolovat hned zkraje. Říkám si: „A jéžiš, ještě se nechám chytit!“ Odešel jsem, jako by nic. Šel jsem na vlak. Nejel jsem sice na Protivín, ale k tetě do Roztok. Tam jsem to znal, protože jsme tam jezdili jako kluci na návštěvu. Sedl jsem si do vlaku, i když to bylo hodinu před odjezdem. Radši pryč od nich. Vyhlížel jsem z okna, jestli náhodou nejdou. Nikdo mě ale nesledoval ani

nepozoroval. Tak takhle jsem se dostal do Roztok. Tam jsem zůstal několik dní u tety, než jsem se zmátořil. Alespoň jsem se vyspal. Když jsem tam přišel, spráskla ruce a povídá: „Odkud jdeš? Kde se tu bereš? Co chceš?“ Povídám: „Jenom spát.“ Trochu jsem se ošplouchl, zul jsem se a hned jsem šel do postele. V tu ránu jsem usnul. Byly tak dvě hodiny odpoledne. A pak jsem zaslechl, jak říká bratranečkovi, který byl o tři roky mladší než já: „Nech ho, on spí. Od dvou hodin spí jak dudek.“ Já povídám: „Já už nespím, už jsem se prospal.“ Tak jsem vylezl a kecali jsme až dlouho do noci. Pak jsem tam zůstal několik dní. Ono se to zhoršovalo. To už jsem viděl nálety. Řádili tam hloubkaři. Každý den přilétli a zase to tam bouchalo. Bombardovali letiště. Potom jsem šel na nádraží. Koupil jsem si jízdenku. Mělo to být také do těch 50 nebo 60 kilometrů nejdál. Dali mi to až do Protivína, tak jsem potom sedl na vlak, a jel jsem až domů.²⁶¹⁹

V samém závěru války prchali nasazenci domů vlaky, které byly neustálými terči hloubkových útoků spojeneckých letadel.²⁶²⁰ Podotýkám, že nasazenec si musel pečlivě zvolit zavazadlo, se kterým se rozhodl utéct. Pak se snadno stávalo, že některé jeho osobní věci musely zůstat v „rajchu“.²⁶²¹

---

²⁶¹⁹ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 18-20.

²⁶²⁰ „To když jsme jeli domů, když jsem zdrhnul, to bylo v tom dubnu 1945, tak jsme jeli domů. (...) A z Vídně jsme jeli z Franz Josefova nádraží na náš směr. Jenže tam byla trať asi deset kilometrů rozbombardovaná. Takže ráno přijížděly vlaky tam a večír, z té příští stanice, co byla zdravá, už jely dál. Takže jsme tam čekali v té příští stanici a najednou někdo křikl: „Hloubkař!“ On to byl sám hloubkař. Oni měli ti hloubkaři dva trupy. (Již zmíněný P 38 Lightning. – pozn. T. K.) Tak jsme zalezli. (...) Já si pamatuji, že nějaký kluk, Bača jsme mu říkali, ten strčil hlavu pod klády, ale celý byl vidět. No a nás tam bylo možná takové dvě tři stovky. Za ten den se to nashromáždilo. Ale nic se nestalo. Byla tam cisterna nějaká, tu tam rozstříleli, ale nic víc. Nikoho nezranili. A pak, když, to bylo taky, tam byl policajt. To jsem se tenkrát divil, že umí česky. Najednou kluk vykřikl: „Hloubkař!“ A policajt byl první na hajzlu. Tomu rozuměl.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003, s. 10-11. Šly jsme pěšky. „V Horažďovicích jsme nasedly do vlaku. Najednou přilétli hloubkaři. Trapem jsme vyskákaly z vlaku a lehly na zem. Ti hloubkaři byli většinou černoši (!).“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 8.

²⁶²¹ „Jenže utíkejte s tím! Já měl jen batůžek, tak jsem to tam nechal. To mě mrzí. To by bylo dost cenné. To byly tyto noviny.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 14. „Večer jsme se domlouvali, kdy utečeme. Kluci z cimry nechtěli, že prý je ještě dost času, že počkají na Rusy aj. Rozmýšlím se, co si vezmu s sebou a co pošlu domů. Zůstane mi tady kufř, který jsem si udělal v Kasselu, a kytara. Té budu nejvíce litovat. Domů ji poslat nešlo, protože tak velké balíky nechtěli na pošť ani na dráze přijmout a

Protože byly na mnoha místech přerušené koleje, museli nasazenci často absolvovat velké vzdálenosti pěšky, nemůžeme se tedy divit, že při tom všem stresu, namáhavé práci, hladu a únavě se mnozí dostali na samý pokraj sil.²⁶²² Ani jídlo nemohlo dodat člověku potřebnou sílu, jelikož ho bylo tuze málo a za útěku se velmi špatně shánělo.²⁶²³ Někteří nasazenci na útěku také zemřeli, když podlehl třeba zákeřné nemoci, jakou představoval kupříkladu tyfus.²⁶²⁴

Když měl člověk to štěstí, že celou cestu v „rajchu“ absolvoval vlakem, na hranicích s Protektorátem Čechy a Morava z něj však musel vystoupit (raději

---

nakonec už nebrali vůbec nic.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 213. „František sundal s ramen tlumok, nacpaný knihami. „Neměli jsme brát ty kufry“, povídám mu. „S takovou tíhou se nikam nedostaneme. Bolí mne celé tělo. A brát ty knihy, to už byl úplný nesmysl. Nejlepší by bylo všechno to někam zahodit.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 40.

²⁶²² *„Šli jsme na nádraží a chtěli jet vlakem. Pěšky to byla velká dálka. Musely jsme jít pěšky, protože to bylo celé rozbité a rozbombardované. Šly jsme pěšky strašnou dálku až do Domažlic. Tam jsem si sedla, ale pak už jsem se nemohla postavit. Měla jsem úplně oteklá kolena.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Nováčkovou (rozenou Šimonovou) ze dne 20. 4. 2004, s. 5. „V noci jsme přecházely hranice. Čekaly jsme, až přejde kontrola. Pak jsme přešly pěšky do protektorátu. Nikdo nás ani nestavěl. Šly jsme až do Horažďovic, kde jsme v nějakém statku požádaly o nocleh. Tam nás nechali vyspat. Druhý den jsme zase šly dál. Kousek jsme se svezly vlakem, když přilétli hloubkaři, tak jsme zase vyskákaly a šly jsme několik kilometrů pěšky. Pak jsme se zase kus svezly. Takhle jsme se dostaly až na Hlubokou. Jeden hoch mě doprovodil k nim domů, kde jsem přespala. Za tři dny jsem se dostala domů. Trvalo to tři nebo čtyři dny. Moc jsme toho nenaspaly.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 11.*

²⁶²³ *„Chci jenom poznamenat, že každé to jídlo se skládalo ze dvou kousků sušeného chleba, který jsem si schovával jako „železnou zásobu“ ještě v Zaitzu. Podařilo se nám sehnat vodu a pokračovali jsme v jízdě do Chebu (Eger).“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 217.*

²⁶²⁴ *„Přichází lékař. Konstatuje tyfus u obou. Říká: „Jestli se z toho ty dvě dostanou, tak věřím v zázraky.“ Potřebovaly by převézt do nemocnice. Děti musí okamžitě z baráku, aby to nedostaly. Nemáme jistotu, jak nemoc skončí. Děláme si výčitky, že můžeme nakazit celou dědinku a hlavně děti. Pět dní téměř nejíme a nespíme. Obě mluví z horečky o svém mládí, o prožitých náletech, smějí se, pláčí. Volají své rodiče, sourozence, známé. Drahunka hodně hovoří o mně a Mirka zase o Jardovi. Zdá se, že se jim po těch dnech trochu ulevilo. K ránu nás budí žena, pojdte rychle dolů, rychle. Nevíme, proč je tak rozrušená. Před malou chvilkou obě zemřely. Jarda omdlel, já brečel jako malé dítě. Plány a cíle byly pryč.“ Vzpomínka Oty Šedivého, in: J. KAREN (ed), Kruh života a smrti, 4. díl, s. 75-76.*

několik stanic před samotnou hranicí) a překročit pěšky hranice, aby se vyhnul prohlídce, která by pro něj nemusela dobře dopadnout.²⁶²⁵

Po překročení hranic se mohli nasazenci obrátit na české lidi, aby jim nějakým způsobem byli nápomocni. Zde se ukázala obrovská solidarita Čechů, kteří se rozhodli uprchlíkům pomoci z nouze.²⁶²⁶ Na říšském území byla možnost pomoci od místního obyvatelstva sice řidší, ale nicméně existovala – záleželo například na specifických místních hlediscích, ale i na každém jednotlivém Němci, jak se zachová.²⁶²⁷

---

²⁶²⁵ „Vystoupili jsme dvě stanice před hranicí a šli pěšky. Udělali jsme to proto, že na hranici byly prohlídky. Abychom se jim vyhnuli, museli jsme ten úsek přejít pěšky a v protektorátě zase pokračovat vlakem. Vystoupit na hraniční stanici znamenalo, že nás budou sledovat a chytí nás, až budeme přecházet. Proto jsme vystoupili o stanici dřív a ukázalo se, že to tak bylo správné.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 217.

²⁶²⁶ „Zavedli jsme hovor s nějakou paní a ptali se jí na vodu nebo nějaké pití. Nika si postěžoval, co už jsme prožili, že utíkáme z pracovního nasazení bez jídla a pití. Ona nám za chvíli přinesla asi půlkilový bochníček chleba a později butelku černé kávy. Všiml jsem si, že měla na klopě sokolský odznak. Bochníček chleba jsme snědli najednou bez obtíží a zapili kávou. Po dlouhé době jsme zase měli něco teplého a čerstvý chleba. Najedli jsme se a trochu prospali. Přitom jsme zjistili, že hlídá, aby nás nepřepadla kontrola. Jinak jsme si její chování nedovedli vysvětlit. Dělalý se tenkrát na nádraží různé prohlídky. Poděkovali jsme jí a do vlaku, který přijel, nastoupili. Druhou polovinu cesty do Prahy jsme jeli načerno. Na Hlavním nádraží v Praze byla policejní a vojenská kontrola. Jeden nádražák nám vystavil jízdenku, abychom mohli projít ven. Když ale zjistil, že utíkáme z rajchu a jsme bez papírů, vyvedl nás postranním vchodem. Bylo to jistější.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 218. „Na kraji obce se na malém trávníčku pásly husy. „Kluci, to jsou už české husy“, poznamenal Vašek. Hned z prvního domku vyběhla mladá, tak dvacetiletá dívka. Na nohou měla červené punčošky, inu, pravé chodské děvče. Postavila se na silnici a volala: „Maminko, už zase jdou hoši z Německa!“ Vyšla její matka, vítala chlapce v Čechách, jako by to byli její dobří známí a zvala: Pojd'te, chlapci, k nám! Já vám dám na cestu trochu polévky. Máme sice jen bramborovou, nečekali jsme hosty.“ J. ČUDA, K rodinnému prahu, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazeni IV, s. 60.

²⁶²⁷ „Pan farář nám přinesl a daroval na cestu věku chleba. Bylo to od něho velký dar, o potraviny byla velká nouze. „A ještě vám dám jednu dobrou radu“, povídal nám. „Jakmile přijдете do nějaké vesnice, mluďte česky. Zde všude bydlí Lužičtí Srbové a ti mají Čechy rádi. Když budou vidět, že jste Češi, všude vás rádi přijmou“. A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 39. „Spali jsme ve chlévech, ve stodolách i v lese na pasece, jedli jsme to, co jsme „vyžebřali“. Někde nás přijali vlídně a pomohli, byla však místa, kde jsme byli jen „holota cizácká“. Vzpomínka J. Č. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 24/02, s. 9. „Halt! Kam jdete? Srozumitelnou němčinou nás oslovil. – Nach Krankenhaus Ostrava, do nemocnice Ostrava. – Kolega má nemocný slepák – atd. Chtěl potvrzení, a odkud, prý, řekl jsem z Těšína. Podal jsem mu, on si přímo řekl: nějaký kus

Hrozilo velké nebezpečí, že prchající nasazenci narazí na německé ozbrojence, kteří se mohou zajímat o to, kdo že to vlastně stojí před nimi. A pokud by se jim něco nezdálo, mohli by nasazence třeba i zastřelit.²⁶²⁸

Bylo tedy více než vhodné připravit si i nějakou „pravdivou historku“ o tom, proč se pohybují po Říši „jen tak“.²⁶²⁹ Samozřejmě, že nemuselo jít vždy nutně o smyšlenku – často nasazenci prchali proto, že bylo jejich město už zabráno spojeneckými armádami, aspoň to tvrdili německým orgánům. Ale hlavním důvodem byla touha dostat se domů a tam i setrvat.²⁶³⁰

---

papíru! Mache, dělej! – Podal jsem mu osmerku novin (pro potřeby WC). Prohlédl si ji – jako potvrzení, a německy je vychvaloval, no, gut a ukázal nám cestu. Papír jsem schoval zpět a maširovali jsme. Byl to asi nějaký hodný táta a vzpomněl si na svoje děti, nás propustil na kus círu papíru. Vojáci kolem po nás koukali, že máme potvrzení a propustili nás zásekem. Stačili jsme si všimnout, co tam mají zbraní a hlídají!“ K. SKÁLA (ed.), Je nás pět, s. 178.

²⁶²⁸ „30. dubna 1945 jsme sedli na pravděpodobně poslední vlak, který jel do Kaplice. Dál ne. Bylo nás tam asi čtyři sta. Někdy v noci na 1. máj jsme přešli hranice do Výhně. Tam byla vlajka na půl žerdi. Kovář vyběhl ven od výhně se zástěrou a povídá: „Vůdce padl. Zastřelil se.“ Byli jsme u četnické stanice. „Měli jste raději vyvěsit posranou košili.“ Zastavili nás dva námořníci, kteří si nás dovolili zkontrolovat. Byli to nějakí námořní poddůstojníci, měli obšité límce. Bylo nás asi tři sta. Postupně se oddělovali a šli do svých vesnic. Nevím, kde našli tu odvalu, ale zkontrolovali nám občanky. My jsme jim nekladli žádný odpor. Pak šli dál. Položili jsme si otázku: „Člověče, co kdyby nás příště zastavili esesáci?“ Kdyby to byl oddíl esesáků, tak nás mohli postřílet. Byly případy, že neunesli porážku. To bylo i při pražském povstání. Hnali před sebou Pražany, pak je rozsekali polními lopatkami a naházeli je do Vltavy. Chytali to někde v Děčíně nebo nevím, kde to bylo. Ve Včelně nakládala německá auta nějaké archivy nebo co. Pak už si nás nikdo nevyšimal.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 17-18. „Cestou jsme prožili mnoho „zajímavých“ střetnutí a při některých jsme se strachovali o své životy. Jako např. nás obstopili němečtí vojáci a ptali se nás, co jsme zač, zda Rusové, Poláci či Ukrajinci. Když jsme řekli, že jsme Češi, mávli rukou a odešli. Kdybychom nebyli Češi, kdož ví, zda bychom mohli dál v cestě pokračovat.“ Vzpomínka J. Č. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 24/02, s. 9.

²⁶²⁹ „Dostali jsme se za město a tam stál vlak do Zwikau. Nastoupili jsme a nacpali se mezi vojáky. Ti nás přijali a ptali se dost posměšným tónem, jestli jedeme „Nach Urlaub?“ (Na dovolenou. – pozn. T. K.). Nika jim opět vyprávěl, jak hrozný nálet jsme zažili, že nám zůstalo jen to, co máme na sobě a že jedeme do protektorátu pracovat.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 216.

²⁶³⁰ „Legitimovali nás, ale měli jsme naučené takové pohádky. Nemluvili jsme pravdu. Když už byl obsazen Ludwigshafen, tak jsem už měli možnost se vymlouvat. Že je to obsazené a že jedeme na nějaké místo, kde dostaneme nové pracovní zařazení.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Matěhou ze dne 26. 4. 2004, s. 21.

V poslední fázi útěku, tedy když už byli nasazenci skoro doma, si museli dávat dobrý pozor, aby je viděl co možná nejmenší počet známých lidí. Kdyby se totiž po jejich okolí rozkřiklo, že se vrátili, mohli by se dostat do pěkného maléru.²⁶³¹

Někteří jedinci byli na útěku zadrženi, předáni pracovnímu úřadu, který pokud ještě fungoval, je mohl znovu poslat do nového pracovního nasazení.²⁶³²

Uprchlíci z Říše se museli doma skrývat až do samotného konce 2. světové války. Vždycky museli být připraveni na možnost, že budou muset svůj úkryt nakvap opustit.²⁶³³

Jistější život v ilegalitě představovalo zapojení se do organizovaného odboje, kdy měl člověk vlastní zbraň. Někteří nasazenci se připojili k partyzánským skupinám, a žili v ilegalitě až do samého konce války.²⁶³⁴

---

²⁶³¹ „Pospíchal jsem, abych náhodou nepotkal někoho známého, který by mohl vykecat, že jsem doma. Vyhnul jsem se živějším ulicím a dostal se z městečka. Za Smidary jsem se chtěl dát Hořeni cestou, která vede polem, abych se vyhnul Lhotě Smidarské. Nestihl jsem to a potkal Jarku Trejbala, se kterým jsem chodil hrát. Pozdravil jsem ho, ale on mě nemohl poznat, jak jsem prý byl zbědovaný. Prosil jsem ho, aby se nikomu nezmiňoval, že mě viděl. On mi slíbil, že nic neřekne, a že vůbec netušil, jak zbědovaní lidé se vracejí z práce v Německu. Omlouval se, že mě nepoznal. Viděl prý člověka, na kterém bylo znát, že něco zlého prožil, ale že bych to mohl být já, ani ho nenapadlo. Ještě jednou mě ujistil, že o našem setkání bude mlčet a skutečně nikomu nic neřekl.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 219.

²⁶³² „Velké skupiny nuceně nasazených se v tu dobu rozprchly do všech stran. Jelikož tady vlaky nejezdily, vydávaly se skupiny na cestu k domovu pěšky. Po dvoudenním pochodu došla naše osmičlenná skupina do Broumova. Tam jsme si koupili jízdenky. Do vlaku jsme však nenastoupili. Udal nás přednosta stanice, a tak si pro nás přišli najisto. Po krátkém výslechu nás předali pracovnímu úřadu, který nás umístil u soukromníka v Liberci. Ale tam jsme nenastoupili a utekli jsme domů.“ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazeni III, s. 39.

²⁶³³ „Než skončila válka, spával jsem na přístodolku ve stodole. To proto, abych mohl rychleji utéci, kdyby došlo k nějaké kontrole. Za stodolou tekl příkop a kolem něho rostly vrbičky. Za ně bych se mohl schovat a utéci až do stráně a odtud do lesa.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 220.

²⁶³⁴ J. PETRÁŠ – F. SVÁTEK, Odsun Němců, in: A. KOMLOSYOVÁ – V. BŮŽEK – F. SVÁTEK (edd.), Kultury na hranici, s. 315.

Květnová revoluce

*„A jedna hádanka jen pro pány: „Jaký je rozdíl mezi Čechem a pannou?“
„Žádný. Oba vědí, že k tomu jednou dojde. Oba vědí, že se to bez krve neobejde. A
oba se na to těší...“²⁶³⁵*

Samotný konec války a jedny z posledních bojových operací 2. světové války v Evropě, které proběhly na našem území, se bohužel staly jednou z největších ideologických manipulací s dějinami, které se dopustila komunistická historiografie.

Jednou z důležitých výhod, kterou má demokracie proti diktatuře, je to, že mohou vycházet práce, které očividně popírají pravdu. Naštěstí není ničím cílem podřídit kontrolu kvality těchto prací nějakému všemocnému cenzurnímu orgánu. Bludy uveřejněné v těchto pracích by měli vyvrátit vzdělání odborníci v otevřené kritické diskuzi.

Je mi hluboce líto, že člověk, který sepsal jinak výborný deník o nuceném nasazení za 2. světové války v Říši, se v jeho samém závěru dopustí úmyslné lži. Za takový závěr práce, ke kterému Nezkusil dospěl, by se nemuseli stydět ani „slavní“ padělatelé dějin osvobození u nás, jako byli např. Václav Král, Karel Pichlík a Karel Bartošek²⁶³⁶ (I když druzí jmenovaní „páchali zlo“ spíše z

---

²⁶³⁵ O. ROSENBERG (ed.), *Od ucha k uchu*, s. 69.

²⁶³⁶ „8. května ovládli nacisté některé čtvrti na okrajích i ve středu města, bombardovali a zapálili Staroměstskou radnici. Česká národní rada se opět pokoušela dojednat s německým velením „Protokol o provedení kapitulace německých branných sil“, který umožňoval volný odchod německých jednotek z Prahy. Boj však stále pokračoval. Další města byla osvobozena – Olomouc, Zábřeh, Přerov, Most, Duchcov, Teplice-Šanov. V Liberci a Jablonci se ujaly moci Národní výbory. Tento den, ve 23.01 hodin Německo kapitulovalo. V Berlíně Karlhorstu byl s německým velením podepsán kapitulací protokol. 9. května se v Praze a v řadě míst v Čechách stále ještě bojovalo. Kolem čtvrté hodiny ranní pronikly první tanky generálů Rudé armády Rybalka a Leljušenka na okraj Prahy a začalo (!) její osvobozování. Tyto časové údaje jsem uvedl proto, poněvadž v posledních letech dochází jakoby k zapominání na to, kdo nás vlastně osvobodil (?), ke zkreslování historických událostí konce války (Možná, že z pera právě takových lidí, jako je „děda Nezkusil“, jak sám sebe familiérně tituluje. – pozn. T. K.), k vylepšování obrazu německé armády a sudetských Němců, až k pokusům o jejich falešný výklad. (Což právě sám autor přesně učinil. – pozn. T. K.) Pamětníci vymírají, ale historická pravda by měla zůstat historickou pravdou, ať se to komu líbí nebo ne.“ L. NEZKUSIL, *Z deníku nuceně nasazeného*, s. 221. Právě proto je

„mladické nerozvážnosti“. Každopádně, co se jednou napíše, to už se nedá vzít zpět. Je ještě smutnější, že oba dva vědomě „vědecky“ posloužili totalitnímu režimu v jeho ideologických manipulacích a za nějaký čas se stali jeho oběťmi.)

Teprve v posledních několika letech se plně ukazuje tolikrát znásilněná historie v nepředpojatém světle: Praha se totiž osvobodila sama s pomocí českých lidí, kteří přispěli na zavolání a Vlasovovy armády. Vlasovci se k povstání připojili už 5. května 1945 po předběžném vyjednávání. Jejich 1. divize (v německé armádě evidována jako 600. pěší divize.) se pod vlivem neúspěšného boje proti Rudé armádě a stykem s českými obyvateli obrátila proti Němcům. (Nesmí se zapomínat, že ji z valné části tvořili bývalí váleční zajatci a „ostarbeiteři“, kteří měli s Němci „své zkušenosti“.) Samozřejmě, že si také vojáci ROA sháněli alibi za „pět minut dvanáct“, aby se mohli dostat do zajetí Američanů. Zapojili se ale do pražského povstání, kterému významně pomohli, poněvadž na rozdíl od nadšených povstalců disponovali těžkou technikou. Česká národní rada však na sebe nechtěla brát riziko jednání s „poskvrněným“ spojencem, a proto nedala vlasovcům žádné politické garance jako odměnu za pomoc při boji proti Wehrmachtu. Ti se postupně od pozdního večera 7. května začali stahovat z Prahy pryč, i když několik oddílů zde zůstalo. Následujícího dne se Vlasovovo vojsko přesunulo do svého výchozího bodu před povstáním – do středočeských Suchomast.²⁶³⁷

V 16 hodin dne 8. 5. 1945 podepsali zástupci České národní rady a vojenský velitel Protektorátu Čechy a Morava generál Rudolf Toussaint Protokol o provedení formy kapitulace německých branných sil. Protokol počítal se stažením německé armády z Prahy směrem na západ, aby se tak Němci vyhnuli zajetí Rudou armádou. Vojáci Wehrmachtu souhlasili, ale esesáci odmítli kapitulovat. Postupně si však i některé jednotky SS nechaly říct a začaly z města ustupovat. Přesto se několik „zavilých“ jednotek v Praze drželo dál. Ty se pak brzy po půlnoci na 9. května setkaly s 63. gardovou tankovou brigádou ze sestavy armády

---

třeba proti takovým lidem jako je doc. Nezkusil postavit výpovědi jiných pamětníků, které pomohou napravit jednostranný a navíc ideologicky předpojatý pohled jednoho člověka na konec války u nás.

²⁶³⁷ S. KOKOŠKA, Praha v květnu 1945. Historie jednoho povstání, Praha 2005, s. 156-172, 181-184.

generála Leljušenka a 69. mechanizovanou brigádou z Rybalkovy armády, která se přiřítla do Prahy o hodinu později. Sovětské tanky šly do boje rovnou z chodu a začaly ničit německé kolony a dobývat poslední hájené objekty. Teprve až příchod rudoarmějců přinesl Pražanům kýžený klid a radost z osvobození.²⁶³⁸ To ovšem nic nemění na situaci, že to bylo až poté, co nejvyšší velitel v protektorátu podepsal kapitulaci.

A co se kapitulace nacistického Německa týče, ta byla podepsána ve 2 hodiny 41 minut ráno 7. května 1945 v Remeši, v hlavním štábu generála Eisenhowera před zástupci všech spojeneckých armád. Veškerý branný odpor německé armády a postup Spojenců měl ustát dne 8. května o půlnoci, respektive ve 23:01 minut středoevropského letního času. Německé jednotky pak měly složit zbraně spojeneckým jednotkám, které stály před nimi. Kapitulace byla pak ještě jednou slavnostně podepsána o půlnoci z 8. na 9. května v Berlíně. Právně skončila válka v Evropě o půlnoci dne 8. května 1945 německého dvojitého letního času, což odpovídá 23:00 času pražského a 24:00 času moskevského. Boje v Evropě trvaly nejméně do 16. května 1945 na italsko – rakousko – jugoslávském pomezí, kde se tvrdě srazily proti sobě postupující spojenecké armády. Jako poslední německá jednotka v Evropě kapitulovala dne 20. května 1945 do rukou norských vojáků posádka vojenské meteorologické stanice na Špicberkách.²⁶³⁹

Samotné povstání českých lidí v samém závěru války je třeba chápat i jako určitou „národní rehabilitaci“ za ponížení z mnichovské krize z roku 1938 a šest let kruté okupace. Většina bojujících mužů měla za sebou vojenský výcvik v československé armádě a kapitulaci v září 1938 osobně prožila.²⁶⁴⁰

Čeští povstalci se mohli spolehnout na pomoc vládních vojáků, kteří byli dislokováni v protektorátu. Jejich bojové akce na straně revolučních sil byly velmi přínosné.²⁶⁴¹

---

²⁶³⁸ S. KOKOŠKA, Praha v květnu 1945, s. 211-216.

²⁶³⁹ T. JAKL, Květen 1945 v českých zemích. Pozemní operace vojsk Osy a Spojenců, Praha 2004, s. 110-111.

²⁶⁴⁰ Tamtéž, s. 30.

²⁶⁴¹ M. KALOUSEK, Vládní vojsko 1939 – 1945, s. 89-102.

Do květnového povstání se zapojili jako celek příslušníci Luftschutzu v protektorátu, kteří byli ihned po vypuknutí povstání podřízeni velitelství Bartoš.²⁶⁴²

Povstání Němce velice překvapilo a navíc jim značně zkomplikovalo možnost odejít v klidu do amerického zajetí. Praha byla totiž významným komunikačním centrem a obcházet ho by bylo velmi náročné. Nelze se divit, že Němci byli ze vzniklého problému značně nervózní. Za této vyhrocené situace braly jednotky SS jako rukojmí české civilisty. Kdo vyvázl z jejich osidel živý, mohl mluvit o obrovském štěstí.²⁶⁴³ Někteří lidé jej neměli.²⁶⁴⁴ Oběťmi esesáckého řádění

---

²⁶⁴² S. KOKOŠKA, Praha v květnu 1945, s. 118.

²⁶⁴³ „Hrubé kročeje, prudké výkřiky a rána do dveří nás všechny zvedly od stolů. Do místnosti se vrátili plně ozbrojení němečtí vojáci s namířenými automaty. Nechápatě jsme se dívali jeden na druhého. Snad nás někdo neudal? Je pravda, že Hitler nedávno umřel, že veškeré zábavy byly zakázané, ale co všechno se nesmělo? Na dlouhé přemýšlení však nebyl čas. „Tschechische Hunde, Schweine, so etwas Musik und Hitler ist tot“. (Čeští psi, prasata, tak tady je muzika a Hitler je mrtev! – pozn. T. K.) Gramofon sletěl se stolu, vojáci zpěvřaceli židle a muže začali mlátit. Nastal nepopsatelný zmatek. Bleskurychle nás pár chtělo zmizet kuchyní, ale i tam se již odehrával zápas vojáků s paní hostinskou. Celý dům byl plně obklíčen. Nebylo úniku. Ze všech stran se jen ozývalo: „Wo sind Partisanen?“ (Kde jsou partyzáni? – pozn. T. K.) Nikdo neodpovídal a vojáci začali do nás kopat. Chtěli jsme vysvětlit, že jsme dělníci z tunelu, ale vše bylo marné. Hlavně pušek a automatů na nás namířené byly hrozné a nesmlouvavé. Vystřkali nás ven ze dveří do tmavé noci. Sehnula jsem se, že se mi snad podaří zmizet v blízkém houští, které lemovalo cestu. Těžká rána pažbou do zad mi vyrazila dech a zuřivé „los, los“ mě vstříčilo do středu ustrašeného a nechápajícího hloučku. Byli jsme obklopeni asi dvaceti vojáky. Klopýtali jsme odsud cestou necestou, poháněni kopanci a ranami. V hlavě nám vířily chaotické a neutěšené myšlenky. Před davelským nádražím nás SS vyrovnali do jedné řady a stále nám vyhrožovali svými zbraněmi. „Ježíši Kriste“, myslela jsem si, „tak takový bude náš konec války. Všechny nás postřílejí a co nejhoršího, pro takovou hloupost. Alespoň kdybych byla něco statečného vykonala, abych mohla umírat s vědomím dobrého a prospěšného činu, ale tohle?“ Snad ani strach v tu chvíli nebyl tak veliký, jako jsem se hrozně styděla. Co naši, až se vše dozvedí. Takhle to zpackat na samý konec. (...) „Ředitel se rozčilil, že mu stojí provoz v továrně, že se nepracuje a SS, že mu drží dělníky. Hned volal na německé velitelství a v krátkém čase nás pak propustili. Bylo to od něho velkorysé gesto, protože v továrně se vlastně nepracovalo. Z „obecní šatlavy“ jsme vylítli, jako když střílí do vrabců. Bledí, unavení, hladoví, ale šťastní, že vše dobře dopadlo, jsme utíkali každý na svou ubikaci.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 75-76.

²⁶⁴⁴ „Prahu i celé její okolí zachvátilo revoluční nadšení. Byla právě sobota. I v Dolních Břežanech začali lidé strhávat a ničit německé nápisy a vyvěšovat prapory. Řeholní sestry, které v semináři vařily a uklízely, sešily narychlo velkou československou vlajku. Tu jsme pak

v Čechách a na Moravě se stávali také bývalí nuceně nasazení, kteří byli v nesprávnou dobu na nesprávném místě. Je velká ironie, že lidé, kteří přečkali v „rajchu“ mnoho náletů, zahynuli doma kulkou německých fanatiků.²⁶⁴⁵

Přes všechnu brutalitu okupantů hlavní město odolávalo. Do Prahy mířily posily z českých měst a vesnic,²⁶⁴⁶ což mělo za následek, že se ani po odchodu většiny jednotek ROA nezhroutila obrana hlavního města.²⁶⁴⁷

I nuceně nasazení se za květnového povstání chápali zbraní a zapojovali se do aktivního boje proti ustupující německé armádě.²⁶⁴⁸ Mnozí z nich se zúčastnili

---

vyvěsili. Hrdě a slavnostně vlála tato vlajka na vysoké věži arcibiskupského zámku. Byl to krásný den. Berlína bylo dobyté sovětskou armádou a po silnici v Dolních Břežanech prchaly již občas jednotky německého vojska na západ. Zdálo se, že válka pro nás všechny šťastně skončila. Ale druhého dne nastal takový zvrat, že mne opouští i humorný tón mého vyprávění. V neděli 6. května se rozšířila po vesnici zpráva, že se blíží jednotky SS, že přijíždí snad i německé tanky. V předtuše hrozícího nebezpečí jsme se shromáždili ve sklepě zámku, kde byl protiletický kryt. (...) Esesáci začali vnikat do bytů, vyháněli z nich obyvatele, a několik kroků před domem je surově vraždili ranou do týla. 13 lidí bylo tenkrát takto zabito a jedna žena těžce raněna. Esesáci nechali ležet mrtvé na ulici a obsadili celou vesnici.“ A. ODVÁRKA, Zakázaná kniha, s. 44.

²⁶⁴⁵ J. KNOTEK, Mladovožicko za druhé světové války, s. 119; D. TOMÁŠEK, Třináctý dopis, s. 131.

²⁶⁴⁶ „Já jsem byl v Táboře. Byl jsem ve skupině Jiřího Förstera, (...) to byla partyzánská skupina. Poslali nás do Prahy. Napřed tam odjížděly vlaky. My jsme nejdřív odjížděli do Miličína. V Miličíně, na té levé straně, u toho lesa jsme v noci pozatýkali 21 nebo 22 otrlých gestapáků asi se čtyřmi ženskými z Brna. Tam jsme mohli být rádi, že jsme nedostali nějakou kulku, protože se střílelo. Potom jsme nastoupili. Jeli jsme přes Votice, před nimi jsme museli zase zastavit, poněvadž se tam střílelo. Něco jsme taky vystříleli. Tam jeden kluk padl. (...) A potom jsme přijeli do té Prahy. V Praze jsme pomáhali čistit kanály na Smíchově. Tam zemřelo dost kluků. Na Smíchově. (...) Tenkrát jsme vylezli na náměstí před vinohradským divadlem. Tam je nějaký kostel, kde střílel. Z toho kostela stříleli. Ale Rusáci nás tam nepustili. Tam stříleli nějakí Germáni“. Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 20.

²⁶⁴⁷ S. KOKOŠKA, Praha v květnu 1945, s. 196.

²⁶⁴⁸ „V pětačtyřicátém roce jsme chránili nádraží ve Dvoře Králové. Bylo to ke konci války, v květnu. Němci tam přijeli s tanky. Protože jsme měli asi jenom pět nebo šest pušek, tak nás zajali. Odvezli nás do Velichovek, kde byl ten největší štáb Schörnerovy armády. (Štáb armádní skupiny „Střed“ polního maršála Ferdinanda Schörnera. – pozn. T. K.) Tam jsme byli namačkáni v místnosti, kde nás bylo asi třicet šest. Nedalo se tam sedět, pouze stát. Byli jsme tam tři dny. Pak nás pustili. Ale jen na hranici Sudet.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 5-6. Pamětník svou výpověď doplnil i podrobnější detaily: „Hájili jsme nádraží. Tam nás přepadly tanky. Byl jsem tam s otcem a dalšími asi třiceti šesti lidmi. Dostal jsem od Němců puškou a už jsem se nezvedl.“

strážní služby u důležitých objektů.²⁶⁴⁹ Jiní třeba pomáhali shromažďovat tolik potřebné zbraně.²⁶⁵⁰ Kromě možnosti zabít jim při jejich aktivním odporu proti okupantům hrozilo i těžké zranění, které mohlo skončit trvalou invaliditou.²⁶⁵¹

Všem se jistě ulevilo, když konečně dorazili spojenečtí vojáci. Nasazenci měli možnost pozorovat příjíždějící spojenecké vojáky a doslova jejich poslední bojové akce na evropském válečnickém poli.²⁶⁵²

Na Velichovkách sídlil štáb Schörnerovy armády. Zavřeli nás do místnosti, kde byla jen jedna židle. Nedalo se tam sedět, nedalo se spát, nedalo se vůbec nic. Dali nám polévku. Pak chtěli někoho odvázného. Byl jsem tam s tatínkem. Říkal jsem: „Tati, já jdu. Když tak se ztratím.“ Němci nás odvedli do kuchyně, kde nám dali polévku do takové butylky. Já to otevřel. Nevím, co to bylo za tuk, ale bylo to také mastné. Říkal jsem jim, že není dobré, když tři dny nejíme. K takové tučné polévce je třeba chleba. Dali nám chleba a došli pro dalšího, aby to pomohl odnést. Jednomu Němci vypadla cigareta, tak jsem ji zvedl. Povídám: „Ich auch rauche. Já taky kouřím.“ Jednu cigaretu jsme tam kouřili se šestatřiceti lidmi.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 9.

²⁶⁴⁹ *„To už jsem byl tady v Táboře. To už jsem byl v té Madetě. (...) Držel jsem službu na nádraží. Přihlásil jsem se dobrovolně, že tam budu dělat vojáka. Bylo mi dvacet, tak mě vzali. Dokonce mi dali i flintu do ruky, ale já jsem střílet neuměl. Tak bych stejně byl nikoho nezastřelil. (...) Je třeba nějaké lidi na hlídání, protože tady jezdily ty vlaky s těmi raněnými nebo s těmi zajatci, jezdily nahoru dolů. To tady bylo dost časté. Byla tady křižovatka. Jezdilo se na Jihlavu, na Písek, na Prahu, na Budějovice. Takže tu bylo mnoho vlaků s těmi všelijakými Rumuny a Maďary. Těch tady projelo dost. Hlíkali jsme, aby tam něco nespáchali. Já nevím, možná dvacet nebo kolik dnů. Víc ne.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 11.

²⁶⁵⁰ *„Potom jsme byli na tom pracáku, kam jsme přinesli nejvíce pancéřových pěstí. Tam byla ještě spousta Germánů, kteří vůbec neutíkali, kteří říkali: „My se na to vysereme!“ Akorát si pamatuji, jak jsme tam zastihli jednoho jihočeského herce, který je už dávno mrtev. Který odtud šel napakovaný. Ukradl, co se ukrást dalo.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 22.

²⁶⁵¹ Z. WIESNER, Tenkrát v Berlíně, s. 167.

²⁶⁵² *„Je zajímavé, že naši obcí projel jeden džíp. Byli jsme právě v té Heřmani. To byla ruská zóna. Přijel tam právě nějaký americký džíp. Holky se na něj vrhly. Sedli jsme si s nimi na něj. Já jsem seděl na předním blatníku. Bylo to tak zatížené, že jsem se divil, že to ta péra mohou vydržet. Dovezl nás až do vsi, do těch Skal. V naší vsi byli Američané dřív než Rusové. Pak jsme se dozvěděli, že Protivín není obsazený ani Rusy ani Američany. V Písku byli Američané. Ti měli jet zlikvidovat posádku na protivinském zámku, kde ještě byli Němci. Popadl jsem kolo a dojel jsem do Protivína. Přijel jsem k hlavní silnici, kde jsem spatřil džíp se dvěma Američany. Jeden řídil a druhý byl seržant. Jeli přes náměstí. Tam je přivítala jedna kolegyně, která chodila do obchodní akademie do Písku. Přivítala je v kroji. Učila se tenkrát angličtinu, tak se našprtala. Odjeli na zámek. Už jsem je neviděl, protože se za nimi vytvořilo moře lidí. Nemohl jsem se tam přes ty lidi prodírat s kolem. Ale dozvěděl jsem se,*

Vítězství Spojenců a konec války přinesly smíšené pocity – štěstí i žal. Radost z osvobození byla zkalena prolitou krví českých lidí, která doslova ještě nestačila zaschnout.²⁶⁵³ Excesy, kterých se v posledních hodinách války dopustily na Čechách jednotky SS spolu se spatřeným utrpením, kterému byli vystaveni vězni koncentračních táborů a negativními zkušenostmi z protektorátu, vykrytalizovaly v nenávist, která se začala obracet proti Němcům vůbec.

I vliv prožitku válečného pracovního nasazení do Říše – tedy také svého druhu vyhnání z domova, a vlastně nuceného odsunu – nesporně přispěl k nacionálnímu radikalismu českých obyvatel ve vnitrozemí i v pohraničních krajích na konci války.²⁶⁵⁴

Největší nenávist vůči Němcům ale podněcovalo brutální zacházení a vraždění vězňů z transportů smrti. Na něm nesli svůj díl viny i němečtí civilisté, kteří pomáhali honit tyto zbídačelé lidské trosky. Bez zaregistrování těchto drastických jevů koncem války nelze dost dobře pochopit, proč česká nenávist proti Němcům tak prudce eskalovala, proč rozlišení mezi „němectvím“ a „nacismem“ bylo tak mlhavé až nulové. Toto napáchané zlo se pak obrátilo proti Němcům ne jako proti jednotlivým pachatelům, ale proti celému národu. Na jednom z vagónů smrti u Svinova byl viděn stařec, který neustále a ve zjevném šoku z vysílení stále volal:

---

jak to tam dopadlo. Ten americký seržant řekl něco tomu Němci s flintou u brány, vyškubl mu tu flintu a dal mu přes hubu. Naši se toho chytili, a ten zbytek už obsadili sami. Tam bylo jen pár Němců. Ti Američané se hned vraceli z toho zámku do Písku. Oni byli Američané nejdřív v Protivíně a v Písku. A pak to zabrali zpátky. U Týna nad Vltavou bylo velké seskupení německých vojáků, kteří je tam chvíli zdrželi. Potom to šlo. Už to všechno obsadili.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 21-22.

²⁶⁵³ „Byla středa 9. května. Jakmile se rozhlásilo, že esesáci jsou pryč, vyšli jsme ze zámku. Ještě týž den vjely za bouřlivého jásotu do vesnice jednotky Sovětské armády. Jejich auta zaduněla v zámeckém parku a unavení sovětsští vojáci se vesele vítali s českými bohoslovci. Byli jsme osvobozeni. Ještě dnes mám řadu fotografií z té doby. Jsou to fotografie sovětských vojáků, kteří překonali tisícikilometrové vzdálenosti a nespočetné boje, a nyní se s námi veselili, hráli na harmoniku a zpívali v seminárním parku. Ale do jásotu se mísil žal nad padlými vesničany. Seminář byl pověřen organizací pohřbu zahynulých občanů Dolních Březan.“ A. ODVÁRKA, *Zakázaná kniha*, s. 45.

²⁶⁵⁴ J. PETRÁŠ – F. SVÁTEK, Odsun Němců, in: A. KOMLOSYOVÁ – V. BŮŽEK – F. SVÁTEK (edd.), *Kultury na hranici*, s. 315.

„Já starý evangelický farář, předobry lidé český, až přijde den odplaty, nešetří ani nemluvněte!“²⁶⁵⁵

Revoluční doba přinesla také „revoluční spravedlnost“. To znamená, že zákeřné zločiny a prohřešky či pouhé podezření z jejich spáchání se řešilo velmi radikálně, pokud možno namíste. Pochopitelná nenávist českých lidí se celkem logicky obracela proti lidem, kteří se třeba neštíteli střílet z oken a vraždit české civilisty.²⁶⁵⁶

Mezi mstitele se zamíchali i bývalí oportunisté. Mnozí lidé se potřebovali na konci války před očima ostatních rehabilitovat za činy, které provedli za protektorátu, a proto si chtěli opatřit polehčující okolnosti třeba tím, že se vůči porobeným Němcům chovali velmi hrubě.²⁶⁵⁷ Důvodem takovýchto jednání mohla být tedy nejen obyčejná lidská zášť, ale mohlo se jednat i o promyšlené gesto „viditelného boje“ proti Němcům. Právě v květnových dnech se bývalí konfidenti Gestapa zapojovali do bojových akcí, aby tak mohli získat aureolu čistého člověka.²⁶⁵⁸

---

²⁶⁵⁵ V. KURAL, Místo společenství – konflikt!, s. 246-247.

²⁶⁵⁶ „Potom jsme se následně byli podívat v Libni ve Střížkovské ulici, kde jsem měl tetičky. Tam jsme se dozvěděli, že tam ženské upálily dvě německé děti. Já jsem se ptal: „Odkud byly ty německé děti?“ Protože ty tam byly z jednoho kšeftu, který byl židovský. Já jsem se s těmi Židy znal. Poněvadž jsem tam měl tetičky, sestřenice a tak dále. To všechno mám tadyhle v tom. Nějaký kluk tam střílel, a zastřelil tam dvě ženské. Jiné ženské tam postavily nějaké kůly na té louce, co je pod tou Střížkovskou.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 20.

²⁶⁵⁷ „Říkali jsme si, že to praská a že bude konec. V pětáctýřicátém, 5. května už byl konec. Přišli Rusové. Mnoho lidí bylo na náměstí. Holky, které předtím chodily s Němci, tam do nich kopal. Za války z nich měly. Pak, aby byly „dobré“, tak do nich kopal.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 8. „Poldina s Blankou se odpojily a já docházela k Wilsonovu nádraží. Těsně přede mnou s tlumeným žuchnutím těžce dopadlo lidské tělo. Úžasem jsem ani nevykřikla. Žena počala tiše naříkat. Vzápětí nás obě úzce sevřel kruh kolemjdoucích. Někdo vykřikl: „No jo, to je ta Němka co pracovala na nádraží a udávala lidi!“ Ruský voják se prodral sevřeným kruhem a nalil na sténající ženu benzin. Když se jej chystal zapálit, vykřikla jsem: „Proboha ne, ne, ne!“ Ale to už se na ženě vzňaly vlasy: Dav se poněkud rozestoupil, zakryla jsem si oči a slyším, jak někdo křičí: „Vidíte tu malou, ona ji ještě lituje, tu potvoru udavačskou! Kdo ví, kdo to je, chyťte ji!“ Utíkala jsem odtud, co mi síly stačily. Vyčerpaná a duševně otřesná jsem našla útočiště ve vykolejené tramvaji před nádražím. Ohořelou Němku odtáhli za nohu do parku.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 82-83.

²⁶⁵⁸ D. TOMÁŠEK, Konfidenti, Praha 1991, s. 198.

Polehčující okolnosti svou revoluční činností hledali také mnozí odboráři, kteří se zkompromitovali za protektorátu členství v NOÚZ. To se týkalo například komunistů Josefa Kubáta a Evžena Erbanu.²⁶⁵⁹

Docházelo i k vyřizování účtů s vyššími představiteli okupační moci.²⁶⁶⁰ Ani úředníci pracovních úřadů nebyli v tomto směru výjimkou. Například v Českých Budějovicích čeští lidé topili úřednici tamního *arbeitsamtu*, které se přezdívalo „Baronka“.²⁶⁶¹ Podle svědectví Jana Mařhy docházelo i k fyzickým inzultacím více úředníků najednou.²⁶⁶²

Oběti květnových pouličních lynčů jsou většinou „bezejmenné“. Jejich skon dokumentují pouze kusé zprávy či fotografie. Mně se podařilo nalézt německou oběť vypjatých květnových dnů: V Českých Budějovicích došlo k zavraždění úředníka tamního „pracáku“ - vedoucího referátu pro pracovní nasazení Buchnera.²⁶⁶³ Někteří nasazenci si ale vyřizovali účty s dalšími lidmi, kteří se negativně podepsali na jejich údělu. Dalšími lidmi, proti kterým nejen čeští dělníci obraceli svůj hněv, byli lágrfýřeři.²⁶⁶⁴ Ti, kteří vyvázli pouze zmlácení, mohli mluvit o velkém štěstí.²⁶⁶⁵

---

²⁶⁵⁹ Z. ROUČKA, Skončeno a podepsáno, (nestránkováno).

²⁶⁶⁰ „V Justičním paláci se zastřelil nějaký komisař, tak se na něj chodili dívat. Ležel ve sklepě a chropěl. Německý komisař David se zastřelil, když na něj naši lidé šli. A pak jsem viděl popravu jednoho gestapáka před Justičním palácem. Vytáhli ho na šibenici.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 18.

²⁶⁶¹ Nepodařilo se mi nikde vypátrat, o koho šlo. Je klidně možné, že šlo o Marii Wallischovou, která byla po válce zadržena a posléze postavena před mimořádný lidový soud. Bohužel, tuto domněnku nemůžu vůbec ničím doložit. „Říkalo se jí baronka. (...) Tu potom topili tady v řece. (...) Pouštěli ji do řeky tady v Budějovicích. A zase ji vytahovali.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 13, 16.

²⁶⁶² „Bylo to tady v té ulici, kde je budějovické muzeum... Ta ulice. co jde dozadu... (...) Když přišel pětáctýřicátý rok, tak jsem se tam objevil a viděl jsem, jak tam naši mydlili Němce.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Mařhou ze dne 26. 4. 2004, s. 2.

²⁶⁶³ „Až potom, když skončila válka, tak jsem se dozvěděl, že tenhle Buchner, ten vedoucí pracovního úřadu (!) (...) v Budějovicích, to byl hrozný dobytek, on česky uměl, ale nemluvil. Mluvil jenom německy. Tak ten jako, že ho potom chytli naši lidi a zmlátili ho. A utopili ho v Havlíčkově kolonii tam v tom potoce. Hajzla.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 4.

²⁶⁶⁴ Podle známého fotografa Zdeňka Tmeje došlo v květnu 1945 v Praze k zabití *lagerführera* Müllera, který uprchl před sovětskou frontou z Breslau, ale v české metropoli byl jedním nasazencem poznán, a tím byl jeho osud zpečetěn. A. FÁROVÁ – T. JELÍNEK – B. CHOCHOLOVÁ (edd.), Zdeněk Tmej: Totaleinsatz, Praha 2001, s. 151.

Vykonávání „rychlé spravedlnosti“ se odehrávalo tehdy na všech osvobozených územích, nejen v bývalém protektorátu.²⁶⁶⁶

Lynčování byli i čeští kolaboranti. Například v Táboře byli na Klášterním náměstí²⁶⁶⁷ veřejně pověšeni dva vlajkaři - ředitel táborské obchodní akademie Ing. Jaroslav Ryneš a poštovní tajemník Zdeněk Král. Podle archivních dokumentů byli Král a Ryneš odsouzeni k trestu smrti 17. 5. 1945, samotná poprava byla vykonána o den později v 10:30 na náměstí před věznicí za přítomnosti ruských vojáků.²⁶⁶⁸ Popravu popisují i táborské noviny Palcát, které podléhaly kontrole komunistů. Odsouzenci byli vyvedeni před budovu krajského soudu. Byli spoutaní na rukou a nohou a označeni písmenem Z – jako zrádci. Pak byl předsedou lidového soudu Müllerem přečten rozsudek v češtině a ruštině. V 10:21 byl popraven Král, o minutu později Ryneš, který měl prohlašovat, že je nevinný. S vykonanými rozsudky spontánně souhlasilo shromážděné místní obyvatelstvo a přítomní příslušníci Rudé armády prohlašovali, že i u nich takto skonali všichni zrádci.²⁶⁶⁹

Dle Jaroslava Farského byli nejdříve davem ubiti a teprve pak pověšeni.²⁶⁷⁰ To, že k lynči vlajkařů opravdu došlo, můžeme usuzovat i ze vzpomínky profesora

---

²⁶⁶⁵ „Současně s tímto přepadem byla obsazena i továrna a všichni Werkšusáci v čele s hyenou Lichtenauem odzbrojeni a zajati. Se všemi se naložilo, jak si zasluhovali. Lichtenau dostal od nás co proto.“ V. LUSKOVÁ, Osvobození, in: L. PODMELE (ed.), Byli jsme totálně nasazení IV, s. 62.

²⁶⁶⁶ „To bylo v Linci. (...) Všude byly bílé prapory. Francouzi měli trikolóry a chodili s pistolemi po bytech gestapáků a jiných. Pic, pic. Vyřizování.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 18.

²⁶⁶⁷ Dnešní náměstí Mikuláše z Husi.

²⁶⁶⁸ SOA Třeboň, Mimořádný lidový soud Tábor, Trestní spisy, Ls 378/45 Zdeněk Král; Tamtéž, Ls 379/45 Ing. Jaroslav Ryneš.

²⁶⁶⁹ Palcát ze dne 23. května 1945, s. 2.

²⁶⁷⁰ „Ryneš byl potom taky popravený. Ovšem, nebyl popravený normálně. Byl popravený tady s poštmistrem od dráhy. Lidi je ubili a pověsili je (...) na Masarykově (Pamětník se evidentně mylí, poněvadž zaměnil místo činu. K lynči došlo před vazební věznicí na Klášterním náměstí – pozn. T. K.) náměstí.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 20. „To nám ovšem nezabránilo, abychom se další den nešli podívat na Klášterák (nám. Mikuláše z Husi) na oběšence. Lidé si tam veřejně vyřídili soud nad vlajkaři. Dodnes před sebou vidím modrořialovou tvář s vyplazeným jazykem. Nebo na rozebírání barikády z klád u Nového (Švehlova) mostu. Na tuto práci nahnali členy Vlajky - bosé. Pěkně je při práci honili, ranami nešetřili. Několik z nich vezli zpět na kolečku...“ Vyprávění Hany

obchodní akademie Ing. Jana Shánělce, který psal o „neuvážené veřejné popravě“.²⁶⁷¹

Krátce po válce docházelo k tomu, že němečtí obyvatelé, kteří neuprchli v posledních hodinách války, byli běžně využíváni k bezprostřední nápravě válečných škod.²⁶⁷² V Táboře byla úřednice pracovního úřadu Růžena Aichlová nucena k tomu, aby uklízela ubikace českých vojáků a myla záchody.²⁶⁷³ Také vlajkaři pociťovali na vlastní kůži zostřené zacházení při vykonávaných odklízecích pracích. Dobový komunistický tisk přímo volal po nekompromisním zacházení s nimi: „*Postavte na stráž někoho, kdo pocítil na vlastní kůži zacházení gestapáků, kdo by dovedl německé „los, los!“ pořádně přetlumočit!*“ Autor článku se také velice podívoval tomu, že někdo vůbec může pracující kolaboranty politovat.²⁶⁷⁴

Mnoho Němců v pohnutých květnových dnech volilo raději dobrovolný odchod ze života – důvody mohly být existenční, ale samozřejmě i ideologické.²⁶⁷⁵ Mnohá německá žena spáchala sebevraždu poté, co byla opakovaně znásilněna rudoarmějci.²⁶⁷⁶

Jančíkové, rozené Goldsteinové. <http://www.senio.cz/index.php?w=art&id=1144&rub=93&s> ze dne 17. 7. 2005.

²⁶⁷¹ Vzpomínka Jana Shánělce, in: Almanach 1919 – 1969. 50 let. Střední ekonomická škola v Táboře, Tábor 1969, s. 12.

²⁶⁷² „*Cestou se ještě někde odstraňovaly zbytky barikád. Zajatí Němci – muži i ženy – pomalovaní hákovými kříži, dláždili pod vyšehradským tunelem silnici z kostek vytrhaných pro barikádu u Národního divadla.*“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 82.

²⁶⁷³ Palcát ze dne 6. 6. 1945, s. 4.

²⁶⁷⁴ Palcát ze dne 16. 6. 1945, s. 2.

²⁶⁷⁵ „*Byl to ten doktor Ludwig, byl velmi solidní. Bohužel, na konci války spáchal on i se ženou a dětmi sebevraždu. (...) On byl Němec. Ano. (...) Já nevím, čeho se bál. Podle mě se neměl čeho bát, protože jeho by byl nikdo neoznačil jako nějakého lotra. Udělal to. Nevím proč.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003, s. 4. MUDr. Gustav Ludwig byl zatčen českou policií dne 24. 9. 1938 pro podezření z protičeské činnosti. SOA Třeboň, Policejní ředitelství České Budějovice, inv. č. 437, sign. pres. s. s., kart. 27. Je klidně možné, že v jeho sebevraždě hrál důležitou roli i tato skutečnost.

²⁶⁷⁶ M. GILBERT, Den, kdy skončila válka. Den vítězství v Evropě a ve světě, Praha 1999, s. 93.

Excesy, které se odehrály v květnu 1945 a v následujících týdnech, nelze jakkoliv omlouvat nebo bagatelizovat, ale pochopit je lze.²⁶⁷⁷ Také zde velkou roli sehrálo vyřizování osobních účtů.²⁶⁷⁸

Stav praktického bezvládní a vypjaté doby napomáhal k páchání bezpráví. To samozřejmě nahrávalo k tomu, aby se vytvořily všelijaké ozbrojené tlupy, které pod záminkou „honu na Němce“ bezostyšně plenily a rabovaly nechráněný majetek.²⁶⁷⁹ Rozhodně se nedaly považovat za odbojáře, i když to osobě

---

²⁶⁷⁷ „A pak nastalo to veliké hrdinství, kdy Češi začali mlátit. Provolávala se sláva. (...) Bylo vyřizování účtů, protože někdo z rodiny byl třeba zabit nebo skončil v koncentračním táboře. To je pravda. Desátého přiletěla vláda, aby tady byl vůbec nějaký orgán. Ve Vrátně prý zastřelili asi dvanáct Němců. Ted' se to napadá. Ted' se napadá i odsun. Vždyť to dohodly mocnosti. (Toto je jeden z poměrně dobře zakořeněných předsudků, které v naší společnosti existují. Pramení z příliš povrchové znalosti politických událostí. Již prezident Beneš se vyslovil pro poválečné odloučení Němců a Čechů. Samotný odsun či vyhnání (respektive samotná realizace) byl spontánním produktem vypjaté atmosféry konce války. S plánovaným odsunem českých Němců vyslovily mocnosti dodatečný souhlas poté, co už proběhla vlna „divokých vyhnání“. – pozn. T. K.) To je jasné. Já jsem u odsunu byl jako člen komise.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 18.

²⁶⁷⁸ „Bratranec Oldřich nám řekl, že jeho otec byl právě zatčen pro své členství v kolaborantské Vlajce z počátků Protektorátu. V následujících dnech jsem s bratrance a jeho matkou stával u okna jejich bytu, abych zahlédl české „kolaboranty“, mezi nimi strýce, pochodující každé ráno do práce pod dozorem ozbrojených civilistů. Těžko jsem si mohl představit strýcovo rozpoložení, když myslel na dny, které strávil před dvěma necelými léty v rukou gestapa. Za několik dnů poslední špetka radosti z osvobození zmizela, když jsem se dověděl, že moje matka byla zatčena ve svém domě v Choryni a že je držena tamtéž jako strýc Rudolf. Stálo to několik dnů, než jsem přesvědčil místní justici o tom, jak nesmyslné je jakékoliv nařčení z kolaborace s Němci. Později jsem zjistil, že za celou věcí vězel Mirek, mladší syn manželů Tomáškových, nájemců bytu v matčině domě. Po únoru 1948 se tento mladík konečně dočkal svého: konfiskace domu. Jeho rodina pak po léta mohla bydlet prakticky zdarma. Když jsem v roce 1990 navštívil choryňský obecní úřad, abych se poptal po osudu chalupy, Tomášek (tehdy tajemník, ale předtím předseda „obrozeného“ národního výboru), se divil, že jsem odmítl mu podat ruku, „vždyť jsem se tolik snažil dávat pozor na váš dům“. B. ČELOVSKÝ, Šel jsem svou cestou, s. 59-60.

²⁶⁷⁹ „Němci utíkali. A vytvořily se takové, já nevím, za pět minut dvanáct nebo pět minut po dvanácté, takové partyzánské skupiny, které se jim snažily škodit. Většinou se se zlou potázaly. Oni se sice zmocnili nějakých opuštěných a odhozených zbraní, ale to z nich ještě neudělalo vojáky.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003, s. 10. „Občas se konají i přepadové akce. Přepadovky však nejsou příliš hrdinské. Útočí se na německé civilisty, kteří se svým naloupeným majetkem prchají z Východu. Přijíždějí v kolonách, vozy naložené vším možným; povozy jsou tažené koňskými potahy. Jsou zubožení, koně vyhublí, prchají nejen před partyzány, ale i před Němci. Měli by se soustředit,

prohlašovaly, jelikož se do odboje zapojily až na poslední chvíli, když už bylo nad slunce jasné, že Němci v několika příštích hodinách, maximálně dnech, válku definitivně prohrají. Mnoho těchto mravně narušených jedinců se pak ideově ukotvilo v KSČ.²⁶⁸⁰

Od 18. května začaly jednotky Revolučních gard, jak se nyní povstalecké jednotky nazývaly, obsazovat německé pohraniční oblasti. V pohraničí tvrdě a nelitostně zakročovaly proti tamním Němcům. Svým dalším postupem si vysloužily nelichotivou přezdívku „rabovací gardy“.²⁶⁸¹

Příslušníci těchto oddílů se spolu s některými českými civilisty podíleli i na masakru Němců v Ústí nad Labem dne 31. července 1945. Proti jejich bezuzdnému řádění museli dokonce zasáhnout příslušníci I. pohotovostního pluku SNB, předseda městského národního výboru a někteří Češi, kteří alespoň varovali německé civilisty.²⁶⁸²

Samozvaní vykonavatelé „spravedlnosti“ se v pohraničí, které bylo okupováno americkou armádou, setkávali s vojáky, kteří jim po právu nedůvěřovali, právě

---

se zbraní v ruce hájit Říši do posledního dechu. Ale málokoho to zajímá. Ozbrojeni jsou, ale dosti chabě a hlavně, nemají nadšení, nechtějí bojovat. Střílí se po nich ze zálohy. Musí totiž projet úzkým údolím Radkovce. Kopec se tu příkře svažuje a potom příkře stoupá. Přepady to jsou vyloženě loupežné. K partyzánům se přidalo mnoho místních lidí, kteří si na poslední chvíli chtějí vysloužit alibi. Občas se stane, že zajmou mladou Němku. Třebas tahle, je jí asi dvacet pět let. Strhali z ní šaty, baví se její nahotou a strachem. Kdo má chuť, ten s ní souloží. Už se ani nebrání, chce zachránit holý život. Ústa ji zavázali šátkem, ruce spoutali. Na takové zrůdné milování se nezapomíná. Partyzáni jsou chlapi staří jako já. Utekli z lágru, toulali se po lese, skrývali se u našich lidí. Byli hubení, nemocní, vysílení, vděční za laskavý pohled a kus chleba. Dnes už se chovají jako páni. Oblečení do ukořistěných plášťů, revolvery za pasem, ověnění granáty, prst na spoušti samopalu nebo pušky, nevypadají příliš přátelsky. Od vesničanů žádají vodku. Děvčata a ženy se bojí vycházet do lesa.“ J. KAREN (ed), Kruh života a smrti, 4. díl, s. 137-138.

²⁶⁸⁰ „V téže době jsem dostal několik nabídek ke vstupu do KSČ, jediná to cesta pro partyzána. Když jsem poukázal na to, že moje činnost mě sotva kvalifikuje nazývat se partyzánem, bylo mi řečeno, že KSČ má své vlastní definice. Došel jsem k přesvědčení, že své místo nenajdu ve straně těch, kteří usilovali o moc všemi prostředky.“ B. ČELOVSKÝ, Šel jsem svou cestou, s. 60.

²⁶⁸¹ T. JAKL, Květen 1945 v českých zemích, s. 111-113.

²⁶⁸² L. CUHROVÁ, Záhadný výbuch muničního skladu v červenci 1945. Vzkaz z Ústí nad Labem do Postupimi?, Dějiny a současnost 27, 2005, č. 5, s. 7.

proto, že se někteří rabovači vydávali za policisty. Někde je odmítli do zóny přímo vpustit, jindy jim aspoň „dělali potíže“.²⁶⁸³

Osvoboditelé

„Před polednem přijel branou na první hradní nádvoří generál-poručík Bělov. Zůstal stát na prahu Hradu. Pak nám, kteří jsme mu podali hlášení, podal ruku. Stiskl ji pevně, upřímně, vojácky. Dlouho jsme pak vzpomínali na generálova slova, kterými se rozloučil s Hradem: „My, ruští lidé, nepřijeli jsme k vám, abychom měnili vaši řeč, kulturu a obyčeje, naopak chceme, abyste se cítili mnohem svobodnější a abyste vítězství, kterého jste dosáhli, pevně a odhodlaně bránili.“ Krásná slova. A tady na hradním nádvoří, před hlavní branou zněla jako přísaha, která nás všechny zavazuje.“²⁶⁸⁴

„Byl květen 1945, konec války. Ale v Praze se ještě bojovalo. Praha volala o pomoc. Dnem i nocí k nám spěchali stateční vojáci Rudé armády. Přijeli včas a Prahu zachránili. Lidé ověnčili vojáky květinami. Najednou se jeden z nich sklonil a vysadil Jendu k sobě na tank. Jmenoval se Nikolaj. Jenda s ním jezdil mnoho dní. Byli stále spolu. Nikolaj je veliký. Je silný. Je statečný a stále se na Jendu usmívá. Večer Nikolaj zpíval o své velké zemi. O řekách, o mamince. Jenda ho měl rád. V těch krásných dnech se Jendovi narodil bratříček. Dlouho se doma radili, jak se bude jmenovat. Toník? Karel? Pepa? „Ne, ne. Budeme mu říkat Nikolaj,“ prosil Jenda. Usmál se tatínek, maminka i babička. „Ať je to tedy Nikolka. Na památku, že nás osvobodili.“²⁶⁸⁵

„Ze zatáčky silnice ve vzdálenosti dvou set kroků se vynořila ruská pěší hlídka. Bylo to asi třicet ouřezků, každý nesl přes rameno pytel a v rukou samopal. Tři

---

²⁶⁸³ V. ŠIZLING, První dny osvobození na Vyšebrodsku, in: Českokrumlovsko 1918 – 1968, s. 84, 88.

²⁶⁸⁴ F. KRATOCHVÍL, Setkání na Pražském hradě, in: K. ŠTORKÁN (ed.), Cestou k barikádám, Praha 1955, s. 104-105.

²⁶⁸⁵ I. FABIÁNOVÁ – J. HŘEBEJKOVÁ – L. VEBEROVÁ, Slabikář, Praha 1985, s. 108-109.

*balancovali na bicyklech, soustředěně si hryzali spodní rty, hazardně a zarytě se potýkali s rovnováhou.*²⁶⁸⁶

Osvoboditelé vzbuzovali na českém území zasloužený kladný ohlas, který se mísil s reakcí na ukončení války.²⁶⁸⁷ V jižních a západních Čechách se setkala spojenecká vojska, a čeští lidé se tak setkali s Američany i Sověty.²⁶⁸⁸

---

²⁶⁸⁶ P. RYAN, *Jak jsem vyhrál válku*, Praha 1985, s. 247-248.

²⁶⁸⁷ „*Když přijeli Rusové, to si nikdo neumí představit, co to bylo za štěstí. Byli celí obalení šeríkem. To nikdo nepochopí. Po tolika letech přišel konec války. Šest roků to trvalo. Prokristapána.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 11. „*Poprvé jsem se setkal s Rusy. Byl jsem mladý, tak jsem vlezl na první tank, který do města jel. (...) Přijeli jsme do města. Zpozorovali tam několik německých vojáků, tak po nich šli. Tomu jednomu vzali nějaké cigarety nebo doutníky. Ten jeden přišel na ten tank a povídá: „Na, tadyhle.“ Vzal jsem si to a říkal jsem si, že jestli se tatínek vrátí z koncentráku, tak to bude první dárek pro něj. (...) Po válce jsem se shledal s celou rodinou. Tatínek se vrátil. Tu křivdu, kterou nám způsobili naši čeští lidé, jsme zapomněli, protože tatínek se nám vrátil. Nedělali jsme z toho žádné represe. Ani jsme nic nedělali proti chlapcům, kteří vstoupili do kuratoria a po válce vstupovali do Svazu mládeže. Nic jsem z toho nedělal. Přešel jsem to s nadhledem. Bylo to mimo mě a měl jsem vůči tomu takovou rezervu.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 16. „*Byli to obyčejní lidé, kteří byli ochotni se všelijak obětovat. Nebáli se. Oni také měli více válečných zkušeností než my.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Matřou ze dne 26. 4. 2004, s. 21. „*Na příjezd Rudé armády nikdy nezapomenu. Všechny silnice od Smidar ke Lhotě, k Janovicům, Kozojídkům a Starému Bydžovu byly plné ruských vojáků. Někteří šli pěšky, jiní se vezli na vozících tažených jedním koněm. Všichni byli ověnceni kyticemi šeríků a jiných květin, které právě rozkvétaly. Vracel jsem se ten den z Bydžova. Vinarská náves byla plná vojáků, koní, lehkých vozíků. V rybníku se plavili koně a koupali vojáci. Vrata na dvůr byla otevřená a u nás bylo plno vojáků. Myli se u pumpy, v umyvadlech a neckách, nosili vodu na vaření a pití. Ve světnici jich bylo také plno. Rozmlouvali s otcem, který jako bývalý ruský zajatec z I. Světové války znal jejich mateřštinu. Ten den jsem si připadal jako ve snu, když jsem viděl, jak ruští vojáci plaví v rybníku koně, koupou se, spí na vozících i vedle na trávě, hrají na „garmošky“, tančí kozáčky, baví se s našimi lidmi, pochodují po vesnici se zpěvem „Komandir geroj, geroj Čapájev...“ nebo se šťastným úsměvem volají: „Gitler kaput Sijčas charašo búdeť!“ L. NEZKUSIL, *Z deníku nuceně nasazeného*, s. 222. „*Tak Rusové, ne Němci, ale Rusové! Prudce otvírám dveře a v mžiku cítím studené ústí samopalů na hrudi. Nemohu však udělat ani krok. Světlo z chodby ozářilo vysokou statnou siluetu ruského vojáka. Bleskově přiskočí paní hostinská a rozsvítí světlo u nás v pokoji, což nikoho z nás nenapadlo. Samopal sklouzl k zemi a obrovitý voják s náramně hustým nahoru zakrouceným knírem se rozesmál: „Ó to děvčatka, to charašo!“ Čekal poschovávané Němčoury a zatím objevil tři v tu chvíli právě ubřečená děvčata. Úlevu vystřídala bezmezná radost. Konec strachu, konec nejistoty a definitivní konec války.**

Podotýkám, že ne od každého vojáka ve stejné uniformě se dalo očekávat stejné chování a jednání. Kupříkladu sovětští frontoví vojáci byli většinou disciplinovaní bojovníci, kteří udržovali pořádek a pokračovali směrem na západ v pronásledování německé armády. Vojáci, kteří přišli po nich a město okupovali, byli většinou neukáznění a krutí.²⁶⁸⁹

Při dlouhodobější společnosti sovětských osvoboditelů se začalo objevovat stále větší množství problémů, které mohly komplikovat anebo také značně

Obyčejná jednoduchá slova – a zvony nezvoní! Velká upřímná pusa do zdvižených vousů byla odměnou „našemu“ osvoboditeli. V okamžiku byla chodba i náš pokojík plný veselých hochů. Ač unavení a vyčerpaní, přišli pozdravit „české děvočky“, podarovali nás čokoládou, jablky a velitel nás osobně pozval na druhý den na snídani.“ S. ZVĚŘINOVÁ, Devatenáct nám bylo pryč, s. 80. „Dostali jsme s manželem byt. Jednu místnost. Pěknou místnost. Strýc byl truhlář, tak nám udělal nábyteček. Byla tam kuchyně. U toho domácího byli ubytováni dva Rusáci. Byli inteligentní. Já chodila (...) nakupovat. Dělal jsem sekanou. To bylo vždycky jisté. Ten domácí byl syn pekaře. Měli pekařství. Vonělo to tam, oni stáli na dvoře a vyhlíželi. Tu sekanou jsem jim nabídla. On řekl: „Ne.“ Mám prý hubeného muže, tak ať mu to dám, že to potřebuje. Že to spraví. Že přijedou a že budou mít dost. Byli slušní.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 15. „U nás na dvoře pili vodku, zajídali cibulí a chlebem, sháněli a vyměňovali „časy“ (hodinky), ale byli námi tak obdivováni jako osvoboditelé, že jsme je měli rádi takové, jací byli. A jací byli? Většinou ostríhaní dohola, osmahlí, často ušpinění, ale ukáznění. Tančili na návsi kozáčka a hráli na „garmošku“. Byli veselí a usměvaví - jako by ani neprošli tím hrozným peklem války, neviděli tolik mrtvých zkrvavených těl, jakoby neprošli zbořeninami měst a vesnic a jakoby chtěli zapomenout na šílenost celé té válečné vřavy.“ M. URBANOVÁ, Válečný život v Klokotech.

<http://www.senio.cz/index.php?w=art&id=1061&rub=93&s> ze dne 17. 7. 2005.

²⁶⁸⁸ „Já jsem viděl Rusy i Američany. To bylo v květnu tady na náměstí, protože sem přijeli i Američané. A přijeli sem i Rusové. Kontakty potom jsem měl samozřejmě s Rusy, protože ve Zlivi, tam co jsme bydleli na strážním domku, tam kilometr, jestli to tam trochu znáte, když končí les, jak se jede z Hluboké do Zlivi, tak tam začíná listnatý les. A ten listnatý les, to byl tábor sovětských vojáků. Bylo jich tam sedm tisíc. A kolem dokola všechny ty louky a pole byly plné koní. Poněvadž tenkrát to nebylo motorizované, všechno byly kobyly. Tam byly stovky koní. To si vzpomínám, že jsme měli hojnost masa, protože tatínek přinesl tak dvakrát týdně kus masa, protože vlak přešel kobylu. To tam bylo úplně běžné. Tam se toulalo tolik koní. Jel vlak, kobyla na kolejích, tak ji přešel. A jak byla solidarita mezi železničáři, strojuvůdce pokynul tatínkovi a ukazoval, že tam je kobyla. Tatínek vzal nůž a vždy přišel s kusem masa.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 11-12.

²⁶⁸⁹ M. GILBERT, Den, kdy skončila válka, s. 93; V. SMETANA, Starosti s osvoboditeli. Vojáci Rudé armády v Československu po skončení války, Dějiny a současnost 27, 2005, č. 5, s. 39.

zkomplikovaly vzájemné soužití. Někteří lidé k sobě museli vzít na byt sovětské vojáky.²⁶⁹⁰ V porovnání se západními vojáky byli ti sovětští většinou poměrně chudě ustrojeni.²⁶⁹¹

Mnoho sovětských vojáků se nechvalně zapsalo do paměti českých lidí i bývalých nasazenců tím, že rabovali a znásilňovali.²⁶⁹² Sověti si mnohdy počínali spíš jako dobyvatelé než jako osvoboditelé.²⁶⁹³

---

²⁶⁹⁰ „Když nás osvobodila Rudá armáda, tak Rusáci chodili po domech a nařizovali, kde kdo bude bydlet. Protože ta paní domácí i ten pán byli bezdětní... Bydleli na jedné straně a ta moje sestra na druhé. Bylo to rozdělené na půl. Dostali na byt asi dvě děvčata. Když se dozvěděli, že jsem švadlena, tak chtěli něco zašít a opravit. Nosili bílé límečky. Vyžadovali práci, abych jim pomohla nebo něco ušila. To víte, byli jsme rádi, že nás Rusáci přišli osvobodit, tak jim to člověk rád udělal. Bydleli tam. Večer byla venku veselice. Tam já jsem pochopitelně nebyla. Navazovaly se známosti, tak jak to chodilo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004, s. 15.

²⁶⁹¹ „Byli to chudinkové. Byli všelijak ustrojeni. Až se člověk divil, že to všechno vydrželi.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 11. „S Rusy jsme se chodili zase koupat za to neutrální pásmo. Rusové byli dobří. Byli to chudáci, takoví mladí kluci kolem osmnácti let. Byli ostříhaní úplně dohola. Když poprvé projížděli naší obcí, byli zaprášeni. Oni jezdili v nákladních autech. Seděli v nich, v rukou měli samopaly, byli chudáci úplně šediví od prachu. Ti tam byli nejdřív. Pak je nahradily okupační jednotky, které tvořily starší vojáci. Byli přísnější. Nechtěli nás pustit na tancovačky v západní zóně. Tak jsme se museli vykupovat cigaretami. Trvalo to několik týdnů nebo měsíců, než ty okupační armády odešly. U Ražic, tam byli Američani. Ti nedělali žádné cavyky. Kdo chtěl, mohl projít. Jeli jsme tenkrát do Vodňan s jedním sedlákem. Čičenice byly ruské, Vodňany byly americké. Šlo se přes závory. Pozdravili, zvedli závory.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004, s. 21.

²⁶⁹² „Někteří tihleti vojáci obyčejní, to víš, neměli ženskou jakou dobu, žrádlo a podobně. Tak vyrabovali, na co přišli.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 12. „Strýc měl krásnou dceru, bylo jí osmnáct let. Oni ji měli schovanou ve skříni. Někdo je udal. Dva tam přišli a holku zničili. (...) Ruští vojáci to byli. No co s ní dělali! Byla krasavice. (...) Teta byla Němka, strýc byl Čech. (...) Strýc sedl na kolo a jel do Benešova nad Černou, kde bylo velitelství. Přijel velitel, ty dva postavili na zahradu a odstřelili je.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 15. „Po půlnoci se zastavil u jednoho domu, požádal mne, bych mu podržel samopal, a vešel dovnitř. Když se vrátil, vše mi vysvětlil. Proč by ta „germánská čubka“, která pracovala v důstojnické kantýně, měla spát jenom s poručíkem. Její táta měl sice nějaké námítky, ale dceru neubráníl.“ B. ČELOVSKÝ, Šel jsem svou cestou, s. 61.

²⁶⁹³ „Celá rodina s nimi měla své zkušenosti. Sebrali nám všechna kola. Takže nic moc. Přepadli nás v noci, byli zřejmě v nějakém opojení a šli po kolech. (...) Těch případů bylo dost. Když přišli, lidé je vítali. Matka je tenkrát dokonce pozvala na buchtu. Když už se tu

Uvedené příklady by mohl někdo zkoušet zpochybnit a snažit se obviňovat pamětníky ze lži. Neurvalé chování sovětských vojáků se ale dá rekonstruovat i na základě archivního materiálu. Kupříkladu v Táboře se dne 18. května 1945 Místní národní výbor obrátil na zdejší posádkové velitelství, aby intervenovalo u Rudé armády v několika věcech – jednou z nich bylo zabavení dvou vozidel Jihočeské továrně na uzené zboží. Dalším případem „svérázného“ chování sovětských vojáků bylo nastěhování se několika vojáků do bytu Jaroslava Tikala. Nezvaní hosté mu zabrali celý byt. Dále stížnost poukázala na to, že rudoarmějci obsazují byty, které jim jsou nezodpovědnými a zlovolnými lidmi označeny schválně jako německé, ačkoliv tam žijí Češi. Místní národní výbor trvá na tom, aby se ubytování realizovalo kontrolovaně, pomocí československého posádkového velitelství. Sověti si z Čechů dělali také sluhy. V přilehlé obci Klokoty vyhlásili vojáci Rudé armády pracovní povinnost pro místní české obyvatelstvo a používali jej k mytí svých automobilů. Tito lidé pak chyběli při polních pracích. Proto národní výbor prosil, aby se k této činnosti využívalo jen německých válečných zajatců.²⁶⁹⁴

Nezřízené chování osvoboditelů utkvělo velice dobře v paměti navrátilších se lidí z „rajchu“.²⁶⁹⁵ Mnoho sovětských vojáků se na oslavu vítězství nezřízeně opilo, a pak chodili po domech a hledali oběti pro svůj sexuální apetit. Našli se stateční čeští nasazenci, kteří se dovedli postavit čelem rabující a znásilňující soldatesce.²⁶⁹⁶

---

usadili, tak už to takhle dopadlo. Dokonce nám prostřeleli strop.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004, s. 10.

²⁶⁹⁴ SOKA Tábor, Archiv města Tábora, inv. č. 1384, kart. 354.

²⁶⁹⁵ „*Na letišti něco hořelo. Byl tam nálet, tam to ti hloubkaři rozsekali. Bylo to nějak k ránu, kdy jsem se přes Mladé dostal do Pětidomí, kde jsem bydlel. Zabouchal jsem a tam táta s mámou. Táta potom zemřel v osmačtyřicátém, měl špatné srdce. Mámě cukala brada. O pražském povstání jsme slyšeli tady v rozhlasu. 9. přijela od Třeboně a Lišova první auta rudoarmějců. Měli harmoniky. Před nimi byli asi tři sta metrů Němci. Jedna kobyla měla něco s nohou, tak ji řezali. Za nimi byl nějaký desátník, odvedl ji na křižovatku... Nastalo rabování. V Divadelní ulici byla palírna, tak to tam vychlastali. Včetně policajtů. Vyžrali tam všeko.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 18.

²⁶⁹⁶ „*Na zamčené dveře začal někdo strašně bušit. Skoro to vypadalo, že je chce vyvrátit. Vlastimil se odhodlal sejít z prvního patra dolů a otevřel. Zhrozil se. Stál tam ruský voják v papaše, nůž mezi zuby (Gruzínek?), revolver u pasu, a volal „děvočky“.* Byl opilý a sotva se držel na nohou. Vlastimil se bál do něj strčit. Ze strachu (Dora byla první na ráně) zařval:

Česky, byť byly ze Sovětům spřáteleného národa, si musely dávat před vojáky Rudé armády dobrý pozor.²⁶⁹⁷ Řádění rudoarmějců nebylo nijak malé – například jen v samotném městě Brně požádalo o ošetření něco mezi dvěma až čtyřmi tisíci žen, které byly znásilněny.²⁶⁹⁸

Některé české ženy se staly obětí i fyzické inzultace.²⁶⁹⁹ Na druhou stranu je třeba říct, že pokud se do věci vložil nějaký sovětský velitel, byli jeho neukáznění vojáci velmi tvrdě potrestáni.²⁷⁰⁰

Leitmotivem v chování sovětských vojáků byla honba za co největším množstvím náramkových hodinek, které z jejich pohledu představovaly velký symbol bohatství.²⁷⁰¹

Je v této souvislosti zmínit názory samotného Stalina. Ten si po předchozích zkušenostech z Jugoslávie dobře uvědomoval, že přes všechna nejpřísnější opatření povede přítomnost sovětských vojáků k různým excesům, které mohou zhoršit vztahy s civilním obyvatelstvem. I československá delegace v čele s prezidentem Benešem byla Stalinem dokonce 28. března 1945 varována, že sověští vojáci nejsou žádní andělé. Vyslovil dokonce přání, aby se přátelství

„Ja eto skážu Stálinu.“ Voják se pousmál a šel dál. S třesoucíma se nohama vyšel Vlastimil nahoru do bytu.“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 36.

²⁶⁹⁷ *„My jsme se jich báli. Když viděli děvčata, tak to bylo hrozné. Museli jsme před nimi ukrývat sestru.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 9.

²⁶⁹⁸ V. SMETANA, Starosti s osvoboditeli. Vojáci Rudé armády v Československu po skončení války, Dějiny a současnost 27, 2005, č. 5, s. 39.

²⁶⁹⁹ *„Byly jsme na tancovačce, kde jich bylo plno. Šla jsem do kavárny, kde se tancovalo. Jedna holka nechtěla tancovat s Rusákem. Tak ji shodil na zem a tam ji zkopal. Víckrát jsem tam nešla. Bála jsem se. Někteří ruští vojáci byli dost hrubí.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Nováčkovou (rozenou Šimonovou) ze dne 20. 4. 2004, s. 6.

²⁷⁰⁰ *„Já na ně nemám negativní vzpomínky. To co jsme slyšeli, že měli s holkami, to bylo z doslechu. Sám osobní zkušenost negativní nemám. Víím, že mezi nimi, tak jako všude, byli slušní lidé i špatní lidé. Ale víím třeba, že přišel voják a začal v tom smyslu, že by si chtěl něco vzít. A otec to řekl důstojníkovi a vzpomínám si, že ten ho okamžitě seřval. Mám dojem, že ho i něčím přetáhl. Oni po této stránce udržovali morálku i pěstí. Ale sám zkušenost negativní nemám.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 12.

²⁷⁰¹ *„To byli většinou primitivové. Hlavně, že měli na ruku několik hodinek. A když jsem viděl ty pluky, které přicházely potom, jak byly ohadřené.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 20.

s Rudou armádou nezměnilo v rozčarování. O dva týdny později naznačil jugoslávské delegaci specifikum končící války, které podle jeho názoru spočívalo v tom, že každý na osvobozeném území určuje svůj vlastní společenský řád. Tedy že každý zavádí svůj vlastní systém tam, kam vstoupí jeho armáda.²⁷⁰²

Dalším podstatným jevem, který sehrál důležitou roli v chování rudoarmějců, bylo, že na přelomu let 1944 a 1945 začaly vysychat sovětské lidské zdroje. Většina rekonvalescentů a nově vycvičených vojáků musela být poslána do Polska, na berlínský směr útoku. Pro vojska 2. Ukrajinského frontu maršála Malinovského a 3. Ukrajinského frontu maršála Tolbuchina, která operovala na území Československa a Rakouska, bylo třeba hledat jiné zdroje posil. Stalin proto nechal probrat trestnice a pracovní tábory. Posily, které na začátku roku 1945 přicházely maršálu Malinovskému, byly ze značné části tvořeny právě odsouzcenci za kriminální činnost, kteří měli své zločiny „smýt krví“. Ti, co přežili poslední útočné operace na evropském válčišti, se pak nesmazatelným způsobem zapsali do paměti osvobozených obyvatel Československa a Rakouska.²⁷⁰³ Ale zločinů se dopouštěli i vojáci jiných frontů – třeba 1. Běloruského frontu maršála Žukova, který dobýval Berlín či 1. Ukrajinského frontu maršála Koněva.

Z dobytých území začali Sověti rozebírat celé továrny a odvážet je jako válečnou kořist do SSSR. K tomu používali nucené práce válečných zajatců, ale i zajatých civilistů.²⁷⁰⁴ Podle vzpomínek sovětského generála Štemenka se Sověti

---

²⁷⁰² S. KOKOŠKA, Praha v květnu 1945, s. 55-56.

²⁷⁰³ J. FIDLER, Stalinovi maršálové, s. 141-142.

²⁷⁰⁴ „Z domů, kolem kterých jsme procházeli, se ozýval nárek a volání o pomoc. Ženy a dívky byly znásilňovány i přímo před námi. Kdokoliv ze zajatců se jich chtěl zastat, byl okamžitě zastřelen. Vzápětí Rusové chytili prvního civilistu, kterého uviděli, většinou patnáctileté chlapce nebo starší muže schopné chůze, a zařadili je mezi nás – zajatce, aby jim souhlasil náš počet. Do zajetí se tak dostala i spousta nevojenských osob, které mezi námi z pohledu válečného práva neměly vůbec co dělat. Později po nich v sovětských zajateckých táborech pátral švýcarský Červený kříž a některé z nich osvobodil. Přes všechny útrapy jsme se dostali až k městu Štětín na Odře, které po válce připadlo Polsku. V té době jsme však o novém dělení Evropy a nových státních hranicích ještě nic nevěděli. Náš zajatecký tábor poblíž tohoto města byl zřízen asi dvě stě metrů od továrny na válečný materiál. Rusové se ji rozhodli celou přestěhovat do Sovětského svazu a demontovat jsme ji měli my. Bylo nás tam přiděleno celkem pět set zajatců. Do tábora jsem po všech dosavadních útrapách dorazil fyzicky úplně vyřízený. Ubytovali nás ve skladu. První noc jsme strávili na holé betonové zemi. Teprve až později nám umožnili zhotovit si alespoň dřevěné pryčny, ačkoliv příkrývky

snažili zajmout co nejvíce německých vojáků, kteří pro ně znamenali značnou posilu Západu v nadcházející konfrontaci. Svou roli tu mohla sehrát i snaha o zajištění velkého množství levných pracovních sil.²⁷⁰⁵

Armáda Spojených států byla jiná než vojsko SSSR. Bylo v ní také hodně česky mluvících Američanů.²⁷⁰⁶

Ale ani vztahy s tímto národem nebyly zcela bez poskvrny. Američané české lidi pobuřovali svou přílišnou shovívavostí vůči Němcům, zvláště když vojáci armády USA projevovali německým ženám více než přátelskou náklonnost.²⁷⁰⁷ Ty byly pro americké muže rozhodně dostupnější, jelikož jejich manželé padli nebo byli v zajetí. Nehledě na to, že hladová Němka si stykem s Američanem zcela určitě materiálně polepšila.

---

nám nedali ani v zimě. Druhý den ráno nás ruské stráže probudily kopanci a křikem a vyhnaly nás ven. Tam před nás předstoupil jeden straší zajatec v hodnosti feldwebela. Jak se záhy k našemu velkému překvapení ukázalo, byl to tlumočník, který uměl výborně rusky. Nebyl jen tlumočníkem, ale zároveň i zástupcem a mluvčím ruského velitele tábora kapitána Davidova. Vysvětlil nám náš úkol: budeme demontovat všechna zachovalá a funkční výrobní zařízení a nakládat je na železniční vagóny, které je postupně odvezou do Ruska. Pracovat budeme dvanáct hodin denně, v případě potřeby i déle nebo i v noci. Denní přiděl jídla byl stanoven na 300 g chleba, dvakrát denně černá káva nebo čaj a jednou denně teplé jídlo. Chleba jsme ale často nedostali, protože ruské stráže ho u místních obyvatel vyměnily za alkohol. A teplé jídlo? To většinou byla jen osolená voda a kdo měl štěstí, vylovil z ní kousek brambory. Životní podmínky v táboře byly velmi špatné: hlad, nemoci, zima, hygiena v podstatě žádná. Onemocněl jsem zde na zápal plic. Ošetřoval mě náš německý zdravotník, nedostudovaný lékař. Ačkoliv se snažil, bez léků toho sám moc nezmohl a na jeho provizorní táborové marodce byla vysoká úmrtnost. Rusové si však smrt německých zajatců nepřáli. Potřebovali nás živé. Měli v plánu poslat řadu z nás do pracovních táborů v Sovětském svazu.“ Vzpomínka Jana K., in: F. EMMERT (ed.), Češi ve Wehrmachtu, s. 98-99.

²⁷⁰⁵ T. JAKL, Květen 1945 v českých zemích, s. 60.

²⁷⁰⁶ „Lída, 17-letá Polka, propadla panice. – Pojdte pryč, nebo nás všechny postřílejí! – křičela. Z džípu, u kterého jsme blízko stáli, se ozval hlas: - Neboj se, maličká, teď se ti už nic nestane. – Česky! Zůstali jsme stát jako opaření. Ale jen chvíli. Vrhli jsme se k džípu. – Vy jste Čech? – Ptali jsme se důstojníka v hodnosti kapitána. – Ne, já jsem Američan, ale moji rodiče pocházejí z Čech a u nás doma se mluví česky. – To bylo radosti! Podaroval nás každého krabičkou kamelek, a vyptával se, jak to vypadá, co německá vojska.“ Vzpomínka Josefa Chotěnovského, in: J. KAREN (ed), Kruh života a smrti, 4. díl, s. 118.

²⁷⁰⁷ „Tam už byly plakáty americko-německé, české ne. „Zveme německé ženy na koupaliště.“ Tam bylo koupaliště Lido a ještě jedno, jak se jede na Cheb. (...) Tak oni si zvali německé ženy, protože hodně lidí zařvalo nebo bylo v zajetí. Takže tam se to pelešilo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 12.

Američané rozhodně nebyli „změkčili“, jak by se mohlo na první pohled zdát. To pocítili na sobě zajatí příslušníci SS, kteří nebyli stříleni jenom Sověty,²⁷⁰⁸ ale i vojáky armády USA.²⁷⁰⁹

Návraty domů po válce

Ne všem nasazencům se ale útěk z „rajchu“ zdařil. Někteří byli odsouzeni k tomu, aby strávili konec války v místě svého nasazení ukryti před vybuchujícími šrapnely a granáty. Tím byl každodenní život maximálně zkomplikován.²⁷¹⁰ Teprve když palba ustala, mohli mnozí z nich vylézt na denní světlo.²⁷¹¹

---

²⁷⁰⁸ Ke dni 11. května 1945 uvádí kronikář města Hluboká nad Vltavou dva případy zločinů ve smyslu mezinárodního práva. Píše: „*Za zmínku stojí případ nákladního auta od Týna nad Vltavou, obsazeného asi 30 esesmany. Auto zastaveno vojáky Rudé armády u židovského hřbitova. Esesmani donuceni vylézt a postříleni. V noci pak je zajištění zakopali vedle židovského hřbitova do společné jámy.*“ O několik řádek dále kronikář poznamenal: „*Při průchodu poražené německé armády zastřelen ruskou stráží Němec, který již nemohl dále, a pochován na místním hřbitově.*“ J. PECKA, *Váleční zajatci*, s. 45.

²⁷⁰⁹ To dokládá svědectví nasazence z pracovního praporu L 12 z konce dubna 1945 v obci Eberstetten u Pfaffenhofenu nedaleko Mnichova: „*Němečtí oficiři z naší kompanie se jim hned vzdali s velkou horlivostí s rukama vysoko nad hlavou. Američané vytáhli všechny německé vojáky ze stavení – bylo jich kolem 40, někteří už v civilu, prohledali je, odzbrojili a zjišťovali příslušníky zbraní SS. Poznali je, i když doklady zahodili, podle tetování na levé paži. Odvedli je za vesnici a všechny je samopalem ranou do týla bez soudu a bez milosti za naší přítomnosti zastřelili. Bylo jich 10 – esesáků – a starosta obce se musel postarat o jejich zakopání. Tyto americké první sledy byly neúprosné, teprve další jednotky okupační armády byly mírnější a všechny německé vojáky transportovaly do zajateckých táborů, kde po výsleších byli rozříděni dle odborností, protože někteří specialisté mohli být Američanům užiteční.*“ Vzpomínka S. M. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 18/99, s. 9.

²⁷¹⁰ „*Ve městě se rozhořely boje. Elektrický proud byl přerušen, plyn rovněž, voda netekla. Pod clonou kaťuší chodily sestry s kyblíkem daleko do zahrady, do studánky, která rychle vysychala. Denní příděl vody pro každého pacienta byla jedna sklenice. Mohl ji vypít, vyčistit si zuby, nebo si dát udělat klysmu, zcela dle libosti a víc ani kapku. Fronta se zastavila několik set metrů pod nemocnicí tvrdým odporem wehrmachtu.*“ L. SINKULOVÁ, *Byla jsem někdo jiný*, s. 320.

²⁷¹¹ „*A potom, ten konec, který jsme prožívali potom, když už se začalo válčit v Berlíně, tak to jsme byli ubytováni ve škole. Tam jsme byli dole ve sklepě. V pondělí v noci jsem odcházel... Ne, v neděli. V neděli v noci ve dvě hodiny jsem odcházel dolů do toho bunkru z místnosti. Z toho lágru. Neviděli jsme denní světlo do středy do odpoledne. Ve dne v noci dole. Já dneska nevím, kam se chodilo na WC, kam se chodilo pro vodu. Tohle mi úplně vypadlo.*

Z rozbitých měst se pak nuceně nasazení dělníci vydali na trnitou pouť domů.²⁷¹² V bývalé Říši nebyli nikdy vítanými hosty a navíc byli dalšími konzumenty, se kterými se muselo místní obyvatelstvo dělit o potraviny.²⁷¹³

Návrat těsně po válce byl velmi náročný, mnoho nasazenců se muselo dostávat domů svépomocí.²⁷¹⁴ Co se návratů do vlasti týče, v podstatě platila přímá

Nevím. Denní světlo jsme neviděli od dvou hodin v noci do středy do odpoledne.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 12.

²⁷¹² „Ten konec vypadal tak, že už jsme nikam nemohli. Ani jsme nemohli vycházet ven z baráku, tak jsme tam zůstali. Až když přilétli a začalo to okolo nás padat, tak jsme utekli do sklepa. Když třeba hodinu nebo dvě nebombardovali, tak jsme se do té své místnosti vrátili. Od neděle do středy jsme ze sklepa vůbec nevylezli ven. Ve středu, bylo 9:10, přišel sovětský voják, který nějak otevřel ty dveře u toho bunkru, kde jsme byli. Představte si, pistole měl v pouzdře za pasem a ruční baterku v ruce. Já to pamatuji, bylo to na prodej. Bylo to takové vajíčko, mačkal to a ono to svítilo. Vešel dovnitř, pistoli v pouzdře a volá: „Kto zděz?“ Byli jsme tam všechny různé národnosti. Jak už jsme potom nechodili do práce, tak tam byli i ti Poláci, Holanďané, Belgičané a Francouzi. Každý vykřikl svou národnost podle toho, ke kterému národu patřil. Pak přišel druhý, ale ten měl pistoli v ruce. Taky se ptal, kdo tam je. Ten první mu říkal, že jsou tam Češi, Poláci a další národnosti. Ten druhý schoval pistoli. Pak přišel třetí, který nesl v té beranici, kterou běžně nosili vojáci, cigarety. Každý z nich měl samopal na zádech. Ten první měl zastrčenou pistoli a v ruce baterku. Ten druhý pistoli a samopal. Třetí měl samopal na zádech a v beranici cigarety, které začal rozdávat. Ti chlapi nevěděli, kam jdou. A takhle je tam vezli. Ptali jsme se, zda můžeme jít domů. A co a jak. Řekli nám, že musíme ještě do odpoledne zůstat v krytu, protože oni tam ještě vyčišťují okolí. A až budou hotovi, že tak kolem čtrnácté hodiny pro nás přijdou, abychom byli připraveni. Že pro nás přijdou a že nás z toho krytu vyvedou ven. Opravdu, padlo čtrnáct hodin a přišli pro nás. Vyvedli nás na ulici, a ten jeden z nich povídá: „Zděz možno jechať.“ Já si říkal: „Do Budějovic je to 540 kilometrů vlakem. Jak půjdu domů?“ Šli jsme, celá ta skupina asi padesát nebo sedmdesát lidí. Začaly se dělat skupiny. My jsme se dali do party čtyři. Dva jsme byli od nás, jeden byl od Klatov a další byl z Prahy. My čtyři jsme se dali dohromady a „jechali“ jsme domů.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 15-16.

²⁷¹³ „Do vídeňských ulic se přiléval denně proud uprchlíků bez práce, bez přístřeší, bez chleba. Kdo by vydával potravinové lístky, když zaměstnavatel šel k čertu a město Vídeň nemělo chleba ani pro své. Auslendři se shlukovali, přespávali v parcích, v sutinách zbořených domů. Nepracovali, neměli pro koho, neodcházeli, neměli kudy. Vídeň byla auslendry přečpaná a začala k nim cítit zášť. Byli nuceně nasazeni, pravda, ale bylo i hodně dobrovolníků, začalo se pomlouvat. Pomáhali Hitlerovi vést válku, najednou věděli Vídeňáci. Hitler šel k čertu, ať jdou i jeho pomocníci. Vídeňáci byli ochotni jim dát politické rozhřešení, ale nikoli se s nimi dělit o chleba.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 370.

²⁷¹⁴ „No a vracel jsem se domů až v červenci. Protože z těch Drážďan to jsme jeli. Kus nás vedli Rusové na těch trénech (...) nebo s těmi auty. Někde Američané. Potom jsme přijeli už

úměrnost: čím dále od domova se nasazenec nacházel, tím hůř se dostával domů.²⁷¹⁵ Nejhůře na tom byli nasazenci na dalekém severu.²⁷¹⁶

Během cesty se navracející lidé museli víceméně spoléhat na pomoc ostatních lidí, které potkali.²⁷¹⁷ Někteří nasazenci nezaváhali a dokázali se vnutit na noc do nějaké německé usedlosti. Němci je sice nepřijímali s otevřenou náručí, ale byli

---

k nám za hranice, tam nás vzali Američané do těch Mariánských Lázní. A tam jsme přijeli, (...) to jsme měli roztrhané boty, montérky a tyhlety věci. O to všechno jsme přišli.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 4. *„Mi spolubydlící mě mezitím stačili okrást o všechny věci, které jsem měl v bytě schované. Už si nevzpomínám, co mi všechno vzali, ale vím že šlo převážně o oblečení a nějaké peníze. Nezbylo mi, než se ve špinavém oblečení vydat domů, do Trhových Svinů. Opatřil jsem si za tímto účelem kolo. To víte, válečná kořist...“* Vzpomínka Rudolfa Wortnera. Českobudějovické listy ze dne 26. 7. 2001, s. 15.

²⁷¹⁵ *„Každý koukal co nejdřív se dostat domů. Jenže ty podmínky tam nebyly. Já kdybych býval byl v těch Mariánských Lázních už tenkrát, když to prasklo, tak to bylo něco jiného. Jenže Drážďany, to bylo přece jenom kus, abych se dostal zpátky do těch Mariánských Lázní, protože tam jsem měl nějaké věci, ošacení.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 10.

²⁷¹⁶ *„Jásot, slzy, jsme svobodni a živi. Jestli to o nás doma alespoň ví? Zmocňujeme se zbrani a stěhujeme vojáky do našich zavšivených baráků, plných štěnic a sami se stěhujeme do vojenských „hotelů“ – neboť tak se cítíme ve srovnání s našimi brloly. Se svobodou však přichází i desorganizace. Lidé se neorganizovaně vydávají na cestu ke konečným stanicím železnic. Tisíce lidí v té době umírá a jsou zahrabáni ve společných hrobech daleko za polárním kruhem. I komanda organizace TODT se pomalu stahují k železnici a 26. srpna 1945 přijíždějí některá do Osla, kde byla ubytována ve škole. Deputace jde na naše vyslanectví. Zde zjišťují, že o nich nejsou žádné zprávy – nejsou žádné seznamy. Je jim však umožněno, aby podali svým rodinám prostřednictvím Londýna zprávy, že jsou živí a na cestě domů. Současně se objevili v Norsku i Finsku členové repatriačních komisí, ve kterých byli také Češi, příslušníci spojeneckých armád a dělali soupisy pro připravované transporty lodí z Osla do Brém. Náhoda však přihrála životní příležitost – přepravu této skupiny lidí třemi americkými vojenskými letadly do Bruselu. Po seznámení se kluků s letci v jedné hospůdce v Oslo jim tuto možnost letci nabídli s tím, že si musí zajistit celní odbavení a že musí být včas na letišti. Dále byli upozorněni, že každý z nich včetně zavazadla nesmí vážit více než 100 kg. Všichni jsme věděli, že se z Norska nesmí vyvážet rádia, zlato a kožešiny, ale nebrali jsme to do té doby vážně a tak si každý třetí Čech vezl domů liščí kožešinu.“* C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazeni III, s. 16-17.

²⁷¹⁷ *„Kus nás vzali Rusové. Oni taky nevěděli, když jsme byli takhle zbídačeli, jestli jsou to nějakí diverzanti, záškodníci nebo něco takového. Američani ti vůbec byli na to... No teď jsme šli pěšky, koukali jsme. Taky jsme pili normálně vodu z louží na polích, protože byla žízeň. Šlo se, nevím kolik kilometrů bez vody. Až potom nás naložili ti Američané, ti nám dali tohleto. My jsme se báli hodně se najíst, protože jsme třeba dva dny nejedli. Akorát jsme pili něco.“* Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 13.

rádi, že se do jejich domů dobývali celkem slušní lidé a ne sovětská soldateska. Je ale třeba doplnit, že i sovětské vojáky se zachovali vůči bývalým nasazencům solidárně a poskytovali jim potraviny.²⁷¹⁸

Před repatriací zpět do vlasti bylo třeba koncentrovat všechny zavlčené osoby na vytyčených místech. Ti pak většinou museli prožít několik naprosto prázdných dnů vyplněných bezduchým zahálením (které je psychicky velmi deptalo, poněvadž každý toužil dostat se domů co nejrychleji), než nastal vytoužený den návratu domů.²⁷¹⁹

Nikdo pravděpodobně nebyl nadšen z toho, že i při odchodu z bývalého „rajchu“ musel projít obludnou úřednickou mašinérií, podobně jako se tomu dělo před odjezdem...²⁷²⁰

---

²⁷¹⁸ „My čtyři, kteří jsme šli, jsme za den urazili vždy několik kilometrů. Vždycky jsme v takové větší obci, to byla taková, jak se potom říkalo středisková obec. Tak ten z těch Klatov uměl dobře německy, zašel vždycky do takového většího domu, který jsme si stihli očíhnout. Takovou solidní vilku. Šel vždy dovnitř a jednal s nimi dost natvrdo: „My jsme tady čtyři, my k vám jdeme přenocovat.“ Rovnou takhle. Ne žádné takové: „My bychom u vás chtěli přespat.“ „Necháte nás tu vyspat.“ Oni byli velmi vyplašení, nikdo neodmítl. „Jen pojedte dál.“ Ještě třeba vyšli, my jsme stáli u dveří a ten v předsíni s nimi vyjednával. A někde jsme zjistili, že ti obyvatelé domu odešli. Říkali třeba, že jdou chránit své ženy, které jsou kdesi ukryté, aby je nepřepadlo nepřátelské vojsko. A takové. Říkali: „My vás tu necháme samotné. Ale když někdo bude v noci klepat na dveře, tak jim otevřete. Protože jinak by nám rozbili byt. Vy se se Sověty domluvíte, snad nám byt nerozbijí.“ V noci nikdo nepřišel. Ptali se, kdy miníme odejít. Říkáme: „Kolem půl osmé bychom odešli.“ Oni kolem sedmé hodiny ráno přišli a my jsme jim předali v pořádku byt. Od těch Němců jsme se dozvěděli, kde mají Sověti kuchyni. Tam jsme si došli a oni nám dali své nádobí. Podobné, jako jsou dneska ty konvičky na obědy. Ešus se tomu říkalo. Dostali jsme guláš s chlebem. Jídla jsme si mohli vzít, kolik jsme chtěli.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 16.

²⁷¹⁹ „Přijala jsem s ulehčením zprávu, že čeští auslendiri se mohou soustředit v menšinové škole v Ottakringu a tam čekat na návrat. (...) Ve škole se snažili poctivě nás nasytit, ale nebylo čím. Demoralizace z bezmoci, z nicnedělání, z toho, že cesta domů se stále oddaluje, byla kořeněna ještě tím, že chleba definitivně došel. Rozdělili mezi nás nějakou zásobu hrachu. (...) Já jsem ležela a odpočívala, po dlouhé době bez fyzické námahy, s odlehčením od dvojí odpovědnosti, stále trochu v mlze. Dny prázdná v upřímné krajanské péči byly z nejhorších období mého vyhnanství. Zatměno ve vědomí, prodlužovalo se do nekonečna.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 388.

²⁷²⁰ „Už nám zbývalo každému jen třicet zrněk hrachu, když přišla zpráva, že ve Vídni byl ustanoven československý zastupitelský úřad, že se tam máme hlásit, budeme repatriováni. Uslyšeli jsme nové slovo, nevěděli jsme dosud, že za měsíc od konce války vyroste nový obludný aparát, kterým musíme projít na cestě domů, jako jsme prošli aparátem pracáků na cestě sem. Novorozené československé velvyslanectví bylo v barokním paláci s velkým

Někteří Češi se vrátili domů v repatričních vlacích, které pro ně připravily spojenecké orgány.²⁷²¹ Ale cesta zpátky nebyla nijak jednoduchá – někteří pasažéři vlaků prožívali frustraci z prožitých traumat, byli zamklí. Někde chyběly koleje, museli proto vystoupit a pokračovat dál pěšky.²⁷²²

čestným dvorem. Tam už se povalovali auslendři, mlčeli a mračili se, hladověli a čekali na repatriaci. Takhle si nikdo nepředstavoval vítězný návrat. (...) Nic se nedělo. Ti co čekali na odjezd už několik dnů, trousili se pryč a nadávali, že je to horší než na pracáku, že se nikoho neprosí o repatriaci, že si naleznou díru v hranicích sami. To ale možné nebylo. Hranice nebyly delimitovány, všude byly ještě zbytky armád a kolem Brna se prý ještě bojovalo. Jediná cesta byla vlakem z nádraží Stockerau, to bylo ale pobořeno a vlaky dosud nejezdily. Na nádvoří přibývali další a další, kluci z vídeňských závodů, z Wiener Neustadtu, ze zemědělství v Dolních Rakousích, už nebylo, kam hlavu složit. Jen vězni z koncentráků ve štráfatých hadrech šli bez zájmu o čestný dvůr a kartičky repatriantů, šli sami směrem k hranicím, s očima z onoho světa, bez zájmu o okolí, jen šli a šli, ploužili se krok co krok zvyklí jen vlastními silami urvat minuty a metry dělící život od smrti.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 389.

²⁷²¹ „Na ruské komandatuře se Vlastimil dozvěděl, že pojedou vlak s repatrianty do Prahy. Je třeba se dostavit na shromaždiště na louku, za poslední stanici rychlovlaku ve východní části Berlína. Když na tu louku dorazil, ruský velitel právě nařídil ji vyčistit od lidských výkalů. Zřejmě tam už někteří byli déle. Pro to čištění nedostali žádné nástroje, a tak posloužily větvičky z okolního křoví jako koště. Nikdo nevěděl, jak dlouho tam budou. Někteří spali venku, na holé zemi, někteří si vyhrabali jámy v podobě zemljanky. Situace dost deprimující, k tomu ještě strach před nočními mrazíky. Vlastimil zde náhodou narazil na tři české bohoslovce, kteří byli též nasazeni v Berlíně. Vzal je s sebou na průzkum okolí. Hned v prvním domě na okraji louky našli porozumění a dostali jednu místnost ve sklepě. Majitelé domku byli rádi, že našli slušné mladíky a mohli napsat na vchod „Obsazeno repatrianty“. Kdo ví, kdo je mohl ještě navštívit. (...) Dora s transportem jet nesměla, i kdyby se o to Vlastimil pokusil. Jeden repatriant si chtěl vzít s sebou svoji německou dívku, ale tu ruští organizátoři hrubě zahnali. (On sám při první zastávce vlaku vystoupil, skočil do rybníka a již nevyplul. Oživovací pokusy byly neúspěšné.) Dora přijela ještě jednou na kole, aby se rozloučila. Odjížděla smutně. Ani Vlastimilovi nebylo lehké u srdce. Dali si poslední polibek a řekli „na shledanou“. Nebylo jasné, zda si budou moci psát. Druhý den poté zabavili Rusové Němcům všechny bicykly. Konečně přijel vlak, který měl repatrianty odvézt. Byl to starší typ, kde se nastupovalo z venku zvlášť do každého kupé. Vlastimil dostal dvě kupé, jedno jako marodku. Tu vybavil léky, které před odjezdem vlaku vybral od repatriantů, a po cestě studoval jejich popis. Marodka pak sloužila i jako příjemné místo schůzek. Dny byly slunné, mnozí se opalovali na střeše vagonu. Občas mijeli německé repatrianty z východu, většinou ženy, kterým bylo horko a obnažily si horní polovinu těla. To byla pastva pro ty, co jeli na střeše.“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 36-37.

²⁷²² „Vlak se blížil k hranicím, všichni ztichli a za chvíli jsme byli na Moravě. Nemluvalo se ani o tom, že doma čekají třeshňové knedlíky s tvarohem, svičková, nemluvalo se o ničem. Jen k dívce s bríškem a bez hochy někdo prohodil, to bude mít maminka radost, ale okřikl ho.“

Spojenecké orgány označovaly všechny zavlečence, ať už šlo o vězně nebo nuceně nasazené jako, Displaced Persons (DP) - zavlečené osoby. V listopadu 1943 byla založena Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu (UNRRA), která měla těmto lidem pomáhat. Pro občany Československa měl tento problém řešit repatriční odbor ministerstva sociální péče, který spolupracoval s UNRRA a na podzim roku 1944 připravil i dohodu s Vrchním velitelstvím spojeneckých sil v Evropě.²⁷²³

Z území, které osvobodila angloamerická vojska, bylo k 3. 6. 1945 repatriováno na pět tisíc zavlečených lidí z Československa. K 5. 6. se jich tam nacházelo ještě 29 516. Přestože západní Spojenci trpěli nedostatkem dopravních prostředků, probíhala celá akce rychle a už v létě 1945 se naprostá většina vězňů a nasazenců vrátila zpět. Sověti neuzavřeli žádné dohody o repatriacích a odkázali zavlečence na místní sovětské úřady. Na československém území plnila důležitou úlohu při přijímání zavlečenců repatriční stanice v Plzni, která fungovala při přechodu z americké do sovětské zóny. Za pouhých sedm týdnů jí prošlo 45 650 lidí.²⁷²⁴

Sovětští vojáci zadržovali lidi, kteří se vraceli domů.²⁷²⁵ Cíl této snahy byl očividný: - pochytat německé vojáky, především tedy příslušníky SS prchající

Vlak kodrcal, zastavoval se, zase se rozjel, když už jsme nedoufali, kolem trati lány jetele s červenými kuličkami květů, natrhat jsme si mohli, jak jsme se ploužili. Asi deset kilometrů před Brnem se náš prvý vlak s českými repatrianty zastavil, dál už koleje nebyly, museli jsme pěšky.“ L. SINKULOVÁ, Byla jsem někdo jiný, s. 392.

²⁷²³ Z. KOKOŠKOVÁ – S. KOKOŠKA (edd.), Museli pracovat pro Říši, s. 83.

²⁷²⁴ Tamtéž, s. 84-85.

²⁷²⁵ „Pěšky jsme došli až do Drážďan, kde jsme na okraji města přenocovali. V Drážďanech byl jenom jediný most, jako směrem do Čech. Trvalo dlouho, než jsme se na něj dostali a mohli jsme ho překročit. Směrem k nám. Ten most byl strážěn sovětskými vojáky, kteří pouštěli lidi. Nevím, podle čeho určovali, koho pouštěli a koho ne. My jsme přicházeli na most. „Stát!“ Dál nás nepustili. Šlo nás 32 Čechů a dvě Ukrajinky. To byla děvčata, se kterými naši kluci chodili. Někteří naši prošli. Najednou řekl voják: „Dost! Konec!“ My jsem říkali, že jsme kamarádi a jsme Češi. „Ne!“ Asi sto nás vojáci sebrali a zavřeli do kasáren, kde jsme byli tři dny. V kasárnách jsme od nich fasovali maso a chleba, ale museli jsme si to uvařit sami. Dostali jsme třeba i koření, abychom si mohli udělat oběd. Od nich jsme ty tři dny stravu nedostali. Potom nám to přicházelo divné, tak jsme odešli. My čtyři jsme se sebrali a šli jsme pryč. (...) To nevíme. V kasárnách, která byla prázdná, nás byla asi stovka. Každý zapadl do místnosti. Byly tam i gauče, tak jsme si lehli. Ale když už jsme tam byli ty tři dny, tak jsme se domluvili: „Přece tu nebudeme. Půjdeme domů.“ Most byl otevřen, tak jsme přešli.

v civilním oblečení, ale také vlastní lidi, kteří se buď zapojili do aktivního odporu proti Stalinovi, nebo udělali tu chybu, že padli do německého zajetí.

Ne všichni nasazenci měli to štěstí, aby byli ze sovětské zóny odvezeni repatriačním vlakem. Někteří museli pochodovat domů pěšky.²⁷²⁶

Pochodovali jsme domů, až jsme se dostali do Ústí nad Labem. Viděli jsme, že jede vlak, tak jsme k němu doběhli. Tam byli čeští nádražáci. „Můžeme jet s vámi?“ „Jo, jo. Pojeďte.“ Nechali nás jet zadarmo. Dojeli jsme do Prahy. V Praze jsem zůstal jeden den u své sestřenice. Druhý den jsem jel domů, ale to už jsem si musel jízdenku koupit. Už za české peníze.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 17. „Byl to jejich nejjednodušší způsob, kterým se mohli jistit proti nějaké zradě. Mohl se vydávat za Čecha a přitom sympatizovat s Němci. Na to oni nedbali. Je na jejich straně, tak si ho musí zajistit, aby neprovedl nějakou neplechu. Rozumíte? Zcela logicky. Takhle jsme uvažovali a proto jsme se jim nechtěli dostat do rukou. (Osobně si myslím, že nasazeneц nemohl dopředu vědět, že ho Rudá armáda může zadržet. Vždyť v očích lidí bojovala i za obnovení ČSR, tak proč by Sověti zadržovali přátelské Čechy? Nejspíš jde o případ „zpětné projekce“, kdy pamětník posunul souslednost událostí, tedy posloupnost toho, o čem se lidé dozvěděli nejdřív. – pozn. T. K.) Věděli jsme, že bychom tam zakysli, tak jako tam zakyslo těch pár chlapců.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004, s. 15. „V Landsbergu se nás Čechů shromáždilo během několika dnů skoro 200, překvapivě tam bylo nejvíce italských vojáků, odvěčených po porážce Mussoliniho na práci do Německa. Tam jsme jedli první teplé jídlo, nějakou hustou polévku a kus chleba. Dál jsme nesměli, místní velitel, ruský kapitán nám vysvětlil, že nás Čechy musí zaregistrovat a prověřit (!), aby se mezi námi neskrývali česky mluvící vojáci Wehrmachtu, převlečení do civilu. To se asi ve 4 případech stalo, byli to Sudeťáci ze smíšených území ČSR.“ Vzpomínka V. K. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 24/02, s. 8.

²⁷²⁶ „Až kolem 25. června dal velitel souhlas k vytvoření oddílu, který směl pod vedením ruského seržanta s autem vydat na pochod směrem na jih. Žádné potraviny na cestu mimo bochničku chleba jsme nedostali. Úplavice se silně rozmohla a zpomalovala náš pochod. Stále jsme pátrali na polích a ve vesnicích po něčem k snědku. Za několik dnů jsme postoupili o málo kilometrů, více než polovina již trpěla úplavicí. V jedné poloprázdné vesnici jsme objevili německého sedláka s vychrtlým koníkem. Toho seržant přinutil zapřáhnout do žebříňáku a dal na něj naložit vážně nemocné, neschopné pochodu. Každou vesnici jsme prohledávali, nalezené brambory pekli při zastávkách na ohni a mastili nalezeným makovým olejem. Horší to bylo s pitnou vodou. Zakrátko postihla úplavice i ruského strážného, ani se všichni nevešli na povoz. Léky, hygiena, mýdlo, vše nulové. Desátý den pochodu asi 11. 7. jsme zjistili, že jsme dorazili ke hranici bývalé ČSR ve frýdlantském výběžku, v místě zvaném Závidov. Měli jsme ohromnou radost, ale posledních 13 km přes Habartice do města Frýdlantu bylo nejtrpěčích, vlekli jsme se tam půldruhého dne. Dorazili jsme k zámku a pak na místní nádraží, kde již byla zřízena záchytná stanice ČK. Mohli jsme se umýt, dostali jsme živočišné uhlí proti úplavici a teplé jídlo. Český velitel stanice nás mile překvapil sdělením, že příští den připojí k vlaku, který jednou denně jezdil do Liberce (23 km), dva nákladní vagony pro nás. Odtud už jezdí vlaky na Prahu.“ Vzpomínka V. K.

Leckterý bývalý nasazenec se po prodělané hladové, žíznivé a úmorné kalvárii doklopýtal domů, pozdravil se svou rodinou a krátce na to usnul tvrdým spánkem.²⁷²⁷ Dlouhodobé utrpení a stres se neblaze projevíly na jejich celkovém stavu.²⁷²⁸ Návraty domů byly nestejně. Někoho čekalo oslavné přijetí a radost.²⁷²⁹ Ale nejednoho člověka, který se vrátil domů, čekalo hořké zklamání.²⁷³⁰

Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 24/02, s. 9. „*Nikdo nás celou dobu nesvez, přestože kolem jezdila sovětská auta nebo i vozy s korbami. A nikdo nás nenaložil.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004, s. 16.

²⁷²⁷ „*Z těch Mariánských Lázní, tam přijel nějaký Sváťa Zevlů. On pocházel z Pětidomí u Budějovic. A ten tam ukradl motorku s „lodičkou“. Vojenskou, německou. Tak jsme si říkali, že bychom potřebovali nějakou vlaječku, aby nás kdekdo nestavěl. Tak jsme tam sehnali, já nevím už od koho, československou vlajku, takhle špičatou. Tak jsme ji na blatník přidrátováli dráty nahoru. A tak jsme jeli. On byl v Chebu, tenkrát dělal. A stavěl se v Mariánských Lázních. A já mu říkal: „Človče, já se nemůžu dostat domů.“ Protože vlaky nejezdily. Teď s penězi to bylo taky takové. A povídá: „Odkud jsi?“ Já povídám: „Z Poříčí.“ „To já tě vezmu, já jsem z Pětidomí.“ Tak mě naložil a jeli jsme. A mě začal bolet zub v Horažďovicích. Tam jsme přespali. Mě začal bolet tak zub, já nespál celou noc. To bylo ze soboty na neděli. Tak tam byl nějaký doktor, ten mi ho vytrhl, ten zub. A v neděli jsme pokračovali domu. A já potom z Plané jsem šel pěšky přes luka, a to je takových šest sedm kilometrů. Jsem šel pěšky. Potkával jsem známé lidi, zdravil jsem je. Vůbec mě nepoznali, nevěděli vůbec, kdo to je. Šel jsem domů, tam jsem se napil a dva dny jsem spal v pokoji na podlaze úplně vyřízený.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 13.*

²⁷²⁸ „*Když jsem se vrátil z reichu, měl jsem necelých 60 kg. Táta měl hned druhý den zvážit. Za týden už jsem měl svou původní váhu 75 kg. Ani jsem tak moc nejedl, ale hodně pil. Byl jsem po cestě vysušený. Druhý den mi začaly bolesti hlavy. Po cestě jsem nachladl a měl jsem zánět trojklanného nervu a dlouho mě to trápilo. Máti mi přinesla léky od MUDr. Motejla. Proti bolestem a na hlavu. Trochu mi to pomohlo.*“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 220.

²⁷²⁹ „*Když jsme se vraceli domů do Mladošovic, museli jsme jet přes les u Domanína. Když jsme do něj přijeli, otočila jsem se a uviděla dva kluky na kolech. Přestože byli ještě dost daleko, zdálo se mi, že jeden je můj bratr. Ovšem, bále jsem se o tom promluvit s ostatními i otočit se, zda je to opravdu on, protože jsem měla veliký strach, že to nebude pravda. A až za hodnou chvíli, když nás dojeli, jsme je viděli všichni a volali jsme na ně. Naložili jsme je i kola na bryčku a jeli domů. Přes celou vesnici jsem křičela: „Vezeme Jeníka, vezeme Jeníka...“ Lidé z vesnice se sbíhali a vítali ho a zvali ho na večer k muzice. Zahráli mu sólo.“ Vzpomínka Boženy Herdové. Českobudějovické listy ze dne 15. 5. 1999, s. 11.*

²⁷³⁰ „*Tím větší muselo být překvapení, když se vábnost změnila ve všednost a všednost v nově potíže, s nimiž nikdo nepočítal. Odtud ono zklamání a deziluze po návratu. Idealizoval si svůj národ, své přátele doma i své rodiče nebo partnery. Z dálky se mu jevíli jinak než zblízka. Leckterý navrátilce zjistil, že byl odepsán, že se o něho nikdo nezajímá, že překáží. Kolik*

Někteří nasazenci, kteří museli pracovat v odtrženém pohraničí, zde po skončení války zůstali. Původní německé vesnice byly buď vylidněné nebo jejich obyvatelé čekal odsun. Základem nového osídlení se kromě místních hraničářů ze smíšených česko-německých manželství stali i někteří bývalí nasazenci, kteří se rozhodli v pohraničí zůstat.²⁷³¹

Ne všichni nasazenci se ale chtěli vrátit domů. Je doloženo, že ještě v září roku 1947 se několik bývalých nasazenců potulovalo s ustupujícími banderovci²⁷³² po Moravě.²⁷³³ Domnívám se, že pravděpodobně šlo o lidi, kteří měli „máslo na hlavě“ z doby války – mohlo jít o české fašisty či jiná kolaborující individua.

Někteří bývalí nuceně nasazení se těsně po válce zapojili do probíhajících humanitárních akcí na pomoc lidem, kteří přežili nacistické koncentrační a vyhlazovací tábory, a pomohli jim nejen k návratu do vlasti, ale i do důstojnějšího života.²⁷³⁴

---

chlapců přijelo s představou svých dívek a nyní zjistili že jsou dávno vdané, že na ně zapoměly, že neměly jenom dost odvahy se k tomu přiznat, že se zklamaly, doufajíc nepřímě, že se partner nevrátí a tak se problém vyřeší. Některých se dokonce ti doma ptali: Jak to, že ses vrátil? Dokonce vznikalo i podezření, že ten, kdo se vrátil, asi dělal něco nečestného, protože přece pořádný člověk tam musel umřít. Takové šoky zažili hlavně ti, kteří byli v koncentráku, které málem obviňovali, že se něčím provinili. Ano, mnozí se zmocnili jejich majetku a nyní se jim nechtělo majetek vracet. Kolik mravní a charakterové bídy bylo náhle zjištěno! Něco se z dálky zdálo takové a ono to bylo jiné.“ J. HRBEK, Zdání a skutečnost, J. KAREN (ed), Kruh života a smrti, 4. díl, s. 203-204.

²⁷³¹ M. SECKÁ, Osídlování jihočeského pohraničí. Jihočeská vesnice v letech 1945 – 1960, in: A. KOMLOSYOVÁ – V. BŮŽEK – F. SVÁTEK (edd.), *Kultury na hranici*, s. 325.

²⁷³² Tak se běžně nazývali příslušníci Ukrajinské povstalecké armády – UPA, kteří bojovali za nezávislou Ukrajinu především proti Sovětům. Jejich pojmenování bylo odvozeno od jména jejich vůdce Stěpana Bandery. Při diverzních akcích na československo-polském pomezí se dostávali do střetu s jednotkami čs. armády a SNB. V létě 1947 zahájily zbytky banderovských rot přesun do Bavorska, kde sídlil jejich exilový štáb.

²⁷³³ J. FIALA, *Zpráva o akci B*, s. 167.

²⁷³⁴ „Jezdil jsem jako saniták pro lidi do koncentráku. Byl jsem zavřený na Velichovkách. Pak jsem přišel domů a tam nám říkali, abych jim jako saniták šel pomáhat. (...) Jezdil jsem s Červeným křížem. (...) To bylo už po válce.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004, s. 9. Milada Petříková pomáhala jako zdravotnice v evakuačním táboře, který byl zřízen v Suchém Vrbném u Českých Budějovic: „Každý den přijížděla auta a autobusy s vězni. Přivázeli třeba i některé ležící chudáky. Ty jsme pak myli. Chtěli jíst, ale doktoři nám říkali, co jim nemáme dávat. Nesměli dostávat omastek nebo něco takového. Bylo to dobře zorganizované. (...) Měli jsme pásky Červeného kříže. (...) Byla jsem tam asi tři nebo čtyři týdny. (...) Ti vězňové si nás vážili, protože jsme se

Osudy nuceně nasazených po válce, pohled zpátky a odškodnění

„Navzdory válečným výpadkům a demontážím byl stav reálného kapitálu v roce 1948 (na západě Německa) mnohem větší než o deset let dříve a tvořil podstatný základ hospodářského zázraku padesátých let. Nasazení nucených pracovníků se tedy mnoha podnikům skutečně vyplatilo.“²⁷³⁵

Jaké byly vůbec poválečné cesty osudu nyní již díkybohu bývalých nuceně nasazených? Muži museli nedlouho po skončení války nastoupit povinnou vojenskou službu, což znamenalo další odloučení od rodiny.²⁷³⁶ Většina mužů z nasazených ročníků měla vojnu zkrácenou na pět měsíců, jako náhradní záloha. Nešťastný ročník 1924 však musel už na celé dva roky. Branci, kteří měli doma velké hospodářství kolem dvaceti hektarů polností, byli povoláni taky na pět, někdy i na dva měsíce náhradní zálohy.²⁷³⁷

Je až pozoruhodné, kolik rysů měla společných povinná vojenská služba po válce a nucené nasazení v Říši. Na odchod z domova se povolánec, bývalý nasazenec, musel dobře připravit.²⁷³⁸

Život na vojně až příliš připomínal život na lágru – poloprázdná obývací místnost, poschod'ovité palandy.²⁷³⁹ Někteří důstojníci nezacházeli s vojáky

---

jim snažili všestranně vyhovět. Červený kříž se snažil dodat vše, co mohl. To sem ještě Američané nedávali potraviny. To přicházelo až později, ta UNRRA.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004, s. 12.

²⁷³⁵ M. SPOERER, Nucené práce pod hákovým křížem, s. 185.

²⁷³⁶ „Já jsem byl 1. 9. 1945, jsem šel na vojnu do Písku. (...) A říká se tam „Amerika“. (...) Tak tam byla „hranice“ a tam jsme vyměňovali za všelijaké ty německé odznaky, poněvadž já jich měl spoustu, jsme vyměňovali za balíčky UNRRA. Vyměňovali jsme ty unrácké balíčky, protože já tady těch odznaků měl. To jsem mohl rozdávat.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004, s. 21.

²⁷³⁷ J. A. ŠVEC, Moji synové, s. 88-89.

²⁷³⁸ „Dnešní den je vlastně posledním dnem na svobodě. Sháním poslední věci, jako pastu na zuby, krém na boty, matka snáší kdejaký hadr, knoflíky, jehlu, nitě a černá rakev kufru se pomalu plní.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 30. 9. 1947, (nestránkováno).

²⁷³⁹ „Já když jsem byl v roce 1946 na vojně v Jindřichově Hradci, tak tam v klášteře byly normální železné pryčny a na tom se spalo.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004, s. 4.

rozhodně v rukavičkách.²⁷⁴⁰ Vojáci mnohde potřebovali balíčky s potravinami, aby si vylepšili své mizerné stravování.²⁷⁴¹ I štěnice se mezi vojáky dostaly...²⁷⁴² Kdo vykonával vojnu daleko od domova a chtěl se dostat domů na dovolenou, tomu rodiče museli napsat fingovaný dopis.²⁷⁴³

Vojáci se museli věnovat také „nevojenské“ činnosti, jakou představovaly různé brigádnické výpomoci.²⁷⁴⁴

Poté, co skončila válka i vojenská služba a lidé už nemuseli povinně pracovat pro okupační moc ani „bránit vlast“, mohli se vrátit ke svému standardnímu životu a pokusit se dohonit to, co zameškali.²⁷⁴⁵

---

²⁷⁴⁰ „Tak např. včera večer se rozohnil podplukovník, že se po celodenní dřině a pochodu ozvalo mezi kluky reptání, že je na nich požadován vysilující výkon za nedostatečnou stravu. „To prý v koncentráku byli na tom mnohem hůř, nasekli trávu na louce, spařili a podávali jako špenát.“ Ale jak vidno s koncentrákem si v mnohém vojna nezádá.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 3. 6. 1948, (nestránkováno).

²⁷⁴¹ „Franta Sochorů se dopálil. Psal si domů o balík jsa na pokraji hladového zoufalství a matka mu poslala 100 Kčs, aby si něco koupil. Kdyby tak věděla v jaké pustině tu její Fanouš žije, byla by jistě aspoň bochník chleba poslala.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 6. 6. 1948, (nestránkováno).

²⁷⁴² „Chvíli bylo ticho, pojednou Venca zařval, vyskočil, rozsvítil světlo a zdvihl ruku, v níž mezi prsty držel maličké zvířátko. Byla to štěnice. Už delší dobu se projevovala obava nad jejich přítomností, a ta se dnes realizovala. Okamžitě byla mrška usmrcena a polozoufalý Venca se sklесlými rysy ve tváři usedl na kavalec. I mezi ostatními nastalo zděšení.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 21. 7. 1948, (nestránkováno).

²⁷⁴³ „Nemine dne, aby za podplukovníkem nepřišel nějaký kluk se žádostí o dovolenku s telegramem v ruce, že mu „uchořela“ matka, sestra, manželka, otec. Je to jediný způsob, jak se dostat na Slovensko domů. Pplk. řádí jako tygr, trne a prohlašuje, že jsme národem nemocných, že celé Slovensko je velkou nemocnicí.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 13. 11. 1948, (nestránkováno).

²⁷⁴⁴ „Na zítřek jsou projektovány brigády. Už měsíc nejsou volné. Ani do kostela kluci nemohou jít, třebaže jim to samotný předpis umožňuje. Místo volné nedělní chvíle dřou na polích na lnu, na stavbách, na cizím, zatímco doma stará mat', třeba vdova, nebo manželka s několika dětmi dřou a není starostí, kde jim hlava stojí. A odvolání není, právo neexistuje, porozumění marně hledáš.“ Archiv autora, Deník Miroslava Dědiče, zápis ze dne 13. 11. 1948, (nestránkováno).

²⁷⁴⁵ „Protože když skončila válka, tak jsme se potom setkali, protože jsme absolvovali jednoměsíční kurz závěrečný. Místo septimy a oktavy jsme měli měsíční závěrečný kurz a pak jsme prostě dostávali maturitní vysvědčení. Takže jsme se tam sešli všichni. Nikdo nechyběl, nikdo nezahynul ani nebyl zmrzačen. Takže v tomto smyslu nemohu říct. Taky to naše pracovní úsilí nesměřovalo k žádnému úrazu. To by se bylo muselo stát něco opravdu výjimečného.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2.

Lidé žili v euforii z ukončené války a ze zdánlivého návratu svobody, takže mnozí ani v podstatě nepostřehli, že se pomalu a jistě demokracie mění v její karikaturu. Lidé byli šťastní z ukončení války a snažili se osvobozené republice pomoci zvýšeným pracovním úsilím.²⁷⁴⁶

Nelze dobře sledovat cesty všech bývalých nasazenců. Každý se věnoval něčemu jinému. Někoho zavedly cesty osudu třeba do ozbrojených složek Československa – jako třeba Jana Mařhu, který se stal příslušníkem SNB, a pak se zúčastnil na Slovensku bojů proti ukrajinským nacionalistům – banderovcům. Dokonce spatřil jednoho z významnějších velitelů Ukrajinské povstalecké armády Burlaka.²⁷⁴⁷

Soustředme se nyní na současné důsledky prožitého nuceného nasazení. Je třeba ještě jednou zdůraznit, že ne každý nasazeneц si odvezl z Říše stejné zkušenosti. Někdo přečkal nucené nasazení v poměrně slušných podmínkách, většina lidí se ale měla velmi zle.²⁷⁴⁸ Bývalí nasazenci se domnívali a domnívají,

---

2004, s. 6. „*Pro mé vrstevníky v té době bylo dominantním studovat či dostudovat, rychle si odkroutit vojnu – částečně zkrácenou. Například u mne na 5 měsíců. V neposlední řadě bylo uzavírání sňatků. To se týkalo také mne, ještě během dostudování a stále šťastně – alespoň pro mne – trvá. Hlavním rysem oněch prvních tří poválečných let byl shon, práce a starosti. Jestliže se splnila touha po studiu na vysokých školách, prakticky se nedostavilo kouzlo samotného vysokoškolského studia. Častější termíny zkoušek, neoslabená přísnost zkoušejících, přednášky i v parném létě. Po skončení vysokoškolského studia bylo však poměrně dost volných míst k uplatnění získaných vědomostí.*“ O. RYDLO, Osvobození. <http://www.senio.cz/index.php?w=art&id=146&rub=43&s> ze dne 17. 7. 2005.

²⁷⁴⁶ „*Ale očekávaný čas míru a svobody nenastal. Demokracie byla v mnoha směrech omezena, retribuci, jež měla postihnout zrádce a kolaboranty z doby okupace, provázely excesy, msta a křivdy, proti nimž prakticky neexistovala obrana. Komunisté se plíživě, ale systematicky připravovali na převzetí moci a nastolení své diktatury, zatímco se na mezinárodním horizontu stále výrazněji rýsoval fenomén studené války. Vnitropolitické napětí se postupně zvyšovalo, ale trvalo nějaký čas, než se promítlo do každodenního života současníků, poznamenaného na jedné straně přetrvávajícím materiálním nedostatkem, na straně druhé pak válečnou euforií a optimismem. Charakteristickým jevem oné doby byly studentské brigády, pomáhající při obnově válkou narušeného hospodářství. Tak i Vlastimil strávil v létě 1946 několik týdnů na brigádě v uhelných dolech na Mostecku.*“ V. ČERMÁK, Pro Doru, s. 39.

²⁷⁴⁷ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Janem Mařhou ze dne 26. 4. 2004, s. 21.

²⁷⁴⁸ „*Všude byla nesouměřitelnost. Někdo to prošel úplně v pohodě a někdo měl smůlu, žil v nepohodě. Někdo utrpěl zranění, někdo zahynul.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 8. „*Každý to měl jiné. Někde to bylo krušné a*

že jejich úděl nemůže nikdo pochopit.²⁷⁴⁹ I kdo o této problematice píše a snaží se z odstupu let této době porozumět v celých souvislostech, je sám ochuzen o bezprostřední autentické „prožití“. Nucenou prací v Říši přišli nasazenci o několik krásných let svého života, které mohli smysluplněji využít, kdyby jen měli možnost.²⁷⁵⁰

Mnoho lidí se z „rajchu“ vrátilo s trvale podlomeným zdravím, o čemž svědčí vědecké studium vybraného vzorku z nich. Poškozené zdraví zahrnovalo výskyt tuberkulózy, stavy po neléčených angínách, po revmatické horečce, narušení trávicího traktu, předčasné stárnutí, postihující především srdce a koronární cévy, cévy mozkové a další nemoci.²⁷⁵¹

Někteří nasazenci si přivezli domů z Říše i „hmotné památky“ na toto nejtěžší období svého života.²⁷⁵²

To, co zůstalo všem, jsou příliš živé vzpomínky na tuto nelehkou dobu a na mládí, které se chtělo bavit a užívat obyčejného života, což mu bylo znemožněno.²⁷⁵³ Některé bývalé nasazence dodnes pronásledují noční můry.²⁷⁵⁴

---

někde to mohlo být volnější.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004, s. 8. „*Když hovořím s bývalými kamarády, rád přiznávám, že někteří z nás měli při svém totálním nasazení větší štěstí, než ti, kteří prožívali hotové peklo.*“ Dopis J. K. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 16/98, s. 8.

²⁷⁴⁹ „*To kdo nezažil, neviděl, tak tomu neuvěří.*“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 8.

²⁷⁵⁰ „*Můj nešťastný jednadvacátý ročník měl smůlu, že právě v době dospívání musel do té otrokářny, kde neviděl a nezažil nic dobrého. Denně strach z náletů, strach o život, nucená práce, která nikoho nebavila, hlad a to vše přispělo ke tvoření charakteru a rychlému unikání ze všednosti i za cenu laciného prožití chvilky štěstí.*“ A. POLANSKÝ, Více štěstí než rozumu, in: C. MOTL (ed.), Byli jsme totálně nasazeni I, s. 14.

²⁷⁵¹ Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 19/99, s. 10.

²⁷⁵² „*Já jsem si z totálního nasazení také přivezla památku. Je to střepina granátu, která mne zranila, když jsem běžela do krytu. To bylo vše, co jsem si 7. 12. 44 přivezla s posledním transportem z lágru v Lichtenfelde domů.*“ J. ŠŤASTNÁ, Se střepinou v těle, in: C. MOTL (ed.), Byli jsme totálně nasazeni I, s. 3.

²⁷⁵³ „*Dnes po tolika letech, které na nás zanechaly stopy, někomu chybí vlasy, někomu zuby, přibýly kilogramy, ale vzpomínky zůstaly u všech jistě živé.*“ V. VYHNÁLEK, Kynšperští havíři, in: C. MOTL (ed.), Byli jsme totálně nasazeni I, s. 15. „*Nucená práce v Německu byla pro nás nejen celoživotním zážitkem, ale i politickou školou. Poznali jsme, co to je válka, a proto většina nasazenců se stala později bojovníky za mír. Poznali jsme také, co to je*

A co zodpovědnost států, které profitovaly za války z nucené práce? Odškodnění obětí nucených prací a vězňů koncentračních bránilo velmi dlouhou dobu poválečné rozdělení světa. V šedesátých letech dvacátého století došlo k částečnému dílčímu odškodnění obětí nacismu ze strany SRN. Je také potřeba zdůraznit, že NDR až do roku 1990 prakticky odmítala zodpovědnost za podíl na válečném utrpení. K dohodám ohledně vyplácených částek ale došlo teprve až na sklonku devadesátých let – v roce 1998, kdy tehdejší německá vláda vyslovila všeobecný souhlas s podmínkami odškodnění. Významnou roli v procesu odškodnění sehrály americké advokátní kanceláře, které hrozily hromadnými žalobami proti německým koncernům, které hrozily přerůst v jejich otevřený bojkot. V únoru 1999 se spojilo dvanáct německých podniků v Nadační iniciativě německého hospodářství: Připomínka, odpovědnost, budoucnost, k níž do konce roku 2 000 přistoupilo více než 5 000 dalších podniků. V polovině prosince roku 1999 došlo v Berlíně k dohodě, podle níž měl německý stát a německé hospodářství vložit po pěti miliardách do fondu, který pak byl v červenci 2000 oficiálně založen.²⁷⁵⁵

---

utlačování a omezování jiných, a proto jsme i bojovníky za lepší a spravedlivější společnost u nás. Nejsme z těch, kteří by nenáviděli současné Němce za dřívější utrpení, chceme klid a mír pro všechny. Přesto na utrpené bezpráví se zapomenout nedá.“ Dopis D. B. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 21/00, s. 8. „*Taky si všímám, že paměť je v pokročilém věku protiva vrtošivá. Co bylo před padesáti-šedesáti léty, to vím přesně, ale co jsme měli včera k večeri, to jsem zapomněl. Inu, v mládí erotik, ve stáří sklerotik! Každý máme své vzpomínky na nucené nasazení, každý by o tom mohl napsat novelu, prózu, vzpomínku. Bylo nám tenkrát devatenáct nebo dvacet let, násilně nás vyhnali z domova a odvedli do daleké ciziny. Prožili jsme hrůzy války, nálety, bombardování, útisk, ponižování, hlad pokoření, stesk po domově, život na palandách špinavých lágrů. Byli jsme mladí – měli jsme přece nárok se radovat, veselit, zpívat, tancovat i milovat. To všechno nám ukradli.“* Dopis A. Š. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 24/02, s. 10.

²⁷⁵⁴ „*Stále se mi někdy v noci stává, že se hrůzou probudím ze spánku, celý zpocený.“* J. VÍTEK, O mém totálním nasazení za 2. světové války.

<http://www.senio.cz/index.php?w=art&id=1159&rub=22&s=&PHPSESSID=bc75912e4d9d0435085b8ac6def13c8a> ze dne 17. 7. 2005.

²⁷⁵⁵ M. SPOERER, Nucené práce pod hákovým křížem, s. 254-261.

Někteří nasazenci se poměrně skepticky vyjadřovali o procesu odškodnění, který se vlekl hrozně dlouho dobu. To je pak vedlo k logickému závěru, že se žádná platba reparací pravděpodobně vůbec neuskuteční.²⁷⁵⁶

Neustálé komplikace, které působily zpoždování výplat odškodnění obětem nuceného nasazení, byly mnohými bývalými nasazenci pochopeny jako schválnost, aby zodpovědná strana ušetřila peníze.²⁷⁵⁷

Je nad slunce jasné, že žádná finanční kompenzace za prožité příkoří nemůže být nikdy adekvátní náhradou utrpení a ztraceného času, který se už nedá vrátit ani ničím nahradit.²⁷⁵⁸

Je třeba doplnit, že do odškodňovacího procesu nebyli zahrnuti občané, kteří své nucené nasazení vykonávali na území Protektorátu Čechy a Morava.²⁷⁵⁹ Sice mnohdy také vykonávali těžkou práci, ale aspoň byli doma mezi svými lidmi, nemuseli se dennodenně živit německými blafy a letecká válka se Čechám a Moravě dlouho vyhýbala.

---

²⁷⁵⁶ „(...) Jestli Vám něco říká jméno Ptáčník, tak ten se mi taky upsal. A ještě mi tam napsal: „Já ti to rád podepišu, jestli ti vůbec něco dají. Já tomu moc nevěřím.“ Říkal jsem si, no sakra, Pražák, tak by měl vědět víc. Ale nakonec tu částku teda poslali. Tak, padesát let jsme byli živi bez toho, to je jedna věc. Mohli nám to dát, nemuseli nám to dát. Já už je neužiju, kdybych dostal sebevíc. Mladí to dostanou, mně o to nejde, já z důchodu vyžiju. To by nemělo smysl nadávat. Na koho? Tehdy se o to měli starat dřív, jenže Němci by to stejně nedali, protože měli svých starostí dost.“ Vzpomínka Jana Frouze, in: J. HAVLÍKOVÁ – L. VONDRYSKOVÁ (edd.), Místo určení: Sársko, s. 69-70. K možnému odškodnění se v roce 1999 skepticky vyjádřil také českobudějovický historik Karel Pletzer, který prožil dva a půl roku jako nuceně nasazený v Hermann Göring Werke v Linci: „Odškodnění jsem ale nikdy nečekal, a když nebude, taky se s tím snadno smírím.“ Českobudějovické listy ze dne 5. 5. 1999, s. 3.

²⁷⁵⁷ „To odškodnění je symbolické. Nám, kteří jsme to přežili, je přes osmdesát. Aby Němci ušetřili prachy, tak laborovali s termíny.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004, s. 8.

²⁷⁵⁸ „Přežil jsem to, teď jsme čekali na zbytek peněz. To nám po dlouhých tahanicích doplatili. Říkají tomu odškodnění, ale prosím vás, jaké odškodnění. Já jsem si válku nevymyslel, ani jsem tam nechtěl být, a kdybych spočítal tu měsíční mzdu, tak to by nemohli nikdy zaplatit. Plus ty útrapy, hlad a to všechno, co tam člověk zažil. To vám nikdo nemůže nahradit a zaplatit.“ Vzpomínka Ludvíka Brázdy, in: J. HAVLÍKOVÁ – L. VONDRYSKOVÁ (edd.), Místo určení: Sársko, s. 69.

²⁷⁵⁹ Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 20/00, s. 2.

Snaha o etablování se bývalých nasazenců z „rajchu“ jako skupiny občanů, jejichž hlas by neměl být opomíjen ani ignorován, vyústila v ustavení Svazu nuceně nasazených, který byl oficiálně založen 5. 5. 1990 v Moravských Budějovicích. Ten za čtrnáct let svého fungování odvedl velký kus práce nejen v oblasti procesu odškodnění, ale i v seznamování nejširší veřejnosti s problematikou nucených prací ve Třetí říši za 2. světové války. Ve své databázi svaz zaregistroval celkem 66 372 občanů, kteří byli oběťmi nucených prací. Během své existence uspořádal v České republice celkem jedenáct výstav o nuceném nasazení. Další tři výstavy byly uspořádány ve spolupráci s německými organizacemi v SRN. V naší zemi bylo také odhaleno deset pamětních desek na památku obětí nucených prací. V letech 1998 – 2000 přijaly ověřovací komise okresních organizací Svazu nuceně nasazených téměř 41 000 žádostí o odškodnění s příslušnými doklady o nuceném nasazení. Aktivní činnost svazu skončila dne 30. 6. 2004.²⁷⁶⁰ Sice dobře chápu, že udržet takovou organizaci v chodu zabere mnoho sil, které ubývají, ale mrzí mne, že nakonec celá věc skončila zánikem svazu. Tolik se toho ještě dalo na bázi této instituce vykonat. Domnívám se, že členství ve svazu by mohlo být také přenosné na rodinné příslušníky obětí, jako je to v případě členů ČSBS. Tím by se určitě dalo zajistit alespoň nějaké další fungování. Nezbyvá tedy než doufat, že v oblasti popularizace problematiky nucených prací vykoná velký kus práce Kancelář pro oběti nacismu.

Ukončení činnosti Svazu nuceně nasazených nevěnovala oficiální masmédiia vůbec žádnou pozornost. To jen dokazuje, že majoritní společnost byla informována o této problematice víceméně jen prostřednictvím referování o odškodnění obětí nucených prací, ale nikoliv o jejich samotném utrpení! Což je ovšem klíčové...

Bývalí nasazenci v sobě nosí dodnes smutek opomíjených obětí 2. světové války, o kterých se mezi obyčejnými lidmi mnoho neví, a když ano, tak

---

²⁷⁶⁰ Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 28/04, s. 3, 5.

maximálně právě jen v kontextu poměrně medializovaného procesu odškodnění.²⁷⁶¹

Většinová společnost byla o nuceném pracovním nasazení informována naprosto nedostatečně. Někteří lidé nedokázali ani rozlišit mezi lidmi, kteří se vydali do Říše pracovat koncem třicátých let a lidmi, kteří tam byli posláni na začátku čtyřicátých let z donucení. (Pomímám skutečnost, že „dobrovolníci“ nemohli později rozvázat pracovní smlouvu a vrátit se, tudíž se také stali nasazenci. To ale řadový občan ČR ani netuší...) Nelze se tedy divit tomu, že tuto skutečnost nasazenci nesou zvláště těžce.²⁷⁶²

Zkušenosti nuceně nasazených dodnes patří do rubriky stále aktuálních a velmi bolestných česko-německých vztahů. Jak již bylo popsáno výše, naprostá většina obyvatel někdejšího protektorátu se bezprostředně po válce dívala na všechny Němce spatra. Prožité válečné události a utrpení byly příliš živé na to, aby se vztahy mezi národy mohly normalizovat. Češi a Němci k sobě hledali cestu jen ztěží.²⁷⁶³

---

²⁷⁶¹ „Nemůžeme se nikdy vyrovnat se smrtí našich nuceně nasazených kamarádů. Nemůžeme se smířit s přezíráním a podceňováním problémů nuceně nasazených v historii druhé světové války, ale i v současnosti v otázkách odškodnění! Éra nuceného nasazení není dosud v osnovách škol novodobého dějepisu. Hluboce se nás dotýká tvrzení, že jsme byli na práci v Říši dobrovolně. Jsme oprávněně rozhořčeni, když představitelé Landsmanchaftu tvrdí, že není důkazných podnětů pro odškodnění, že není dost dokladů o nuceném nasazení Čechů na práce v Německu.“ C. MOTL – Z. MEDŘICKÝ (edd.), Byli jsme totálně nasazeni III, s. 43. „Naše vzpomínky jsou jen torzo dění z našeho nuceného nasazení v Německu nebo v Rakousku, o kterém dnešní mladá, ale i střední generace nic nebo moc neví.“ Dopis A. Š. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 24/02, s. 10.

²⁷⁶² Dopis K. J. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 16/98, s. 9.

²⁷⁶³ „Já jsem učil německé děti. (...) Ale když jsem tam nastoupil, tak samozřejmě odstup – distanc. Oni na nás vzpomínali v nedobré, protože tady po válce neměli žádný med. A já měl na ně zase vzpomínky z války. Tak existoval jistý odstup. Ale pak, velice brzy jsme se skamarádili. To byly děti jako všechny ostatní. Chudáci: táta v zajetí nebo mrtev, máma sama doma s několika dětmi. Kdyby nebylo toho systému, který je nutil... Politické systémy dělají z lidí buď slušné lidi anebo hovada.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004, s. 10.

Špatné zkušenosti s Němci, které nasazenci za války zažili, rozhodně nejsou nějakou mrtvou historií a přispívají k tomu, že se tito lidé z pochopitelných důvodů na Němce dívají dodnes skrz prsty.²⁷⁶⁴

Někteří bývalí nasazenci se po mnoha letech odhodlali k návratu na „místo činu“. Ale i po mnoha desítkách let se na bývalém místě svého nuceného nasazení dočkali rozčarování.²⁷⁶⁵

To co je téměř pro všechny mé současníky a příslušníky poválečných generací dávná historie, je pro pamětníky, kteří za války museli pracovat pro Říši, stále živé trauma, které přetrvává do konce jejich životů.²⁷⁶⁶

Proto je třeba soustavně pracovat s lidmi, kteří prožili velké utrpení, sbírat jejich vzpomínky, deníky a další materiály a tím také prakticky realizovat

---

²⁷⁶⁴ „Já bych řekl asi tolik, Němci, to je národ, který opravdu dovede držet dohromady. I když dvakrát za sebou prohráli světovou válku, tak dneska ukazují světu, jací oni jsou mocipáni.“ Archiv autora, Záznam rozhovoru s Ladislavem Borovkou ze dne 13. 2. 2004, s. 12. „Netušili jsme, že za 50 let po Německem prohrané válce budeme znovu stát před podobným nebezpečím útlaku a poněmčování. Ne sice prostředky vojenského násilí jako za protektorátu, nýbrž „demokratickou cestou“ ekonomické expanze a politikou revanšistických skupin požadujících zrušení tzv. Benešových dekretů a revizi výsledků druhé světové války.“ L. NEZKUSIL, Z deníku nuceně nasazeného, s. 170-171.

²⁷⁶⁵ „Po příjezdu do města jsem ihned poznal na dálku jeden z bývalých betonových bunkrů, který v době náletu byl právě často navštěvován našimi lidmi, kteří byli nasazeni na odklizení trosk po náletech. Udělal jsem si pár fotek na památku, a když jsem se chtěl pustit s okolo jdoucími lidmi do hovoru, vzpomínaje na doby válečné, nikdo se mnou nechtěl mluvit. Naopak nějaký chlap, co vyběhl ze žlutého Mercedesu, se začal durdit, cože tady hledám? Vzápětí kolem procházející žena, (možná jedna z válečných vdov), dost podrážděně na mne vyjela, že tady nemám co fotografovat. A tak jsem zjistil, že Němci jsou neradi, když se někdo hrabe v jejich minulosti. Apokalyptický charakter fašistického režimu, který chtěl nejdříve ovládnout Evropu a potom celý svět, prostě nelze zapomenout ani promlčet, byť se o to různí falzifikátoři dějin pokoušeli sebevíc.“ Z. FÁBERA, Znovu na místech totaleinsatzu, in: C. MOTL (ed.), Byli jsme totálně nasazeni I, s. 7. Někomu se podařilo navštívit dokonce ten samý závod, pro který za války pracoval – například několik bývalých nasazenců se vydalo nedlouho po listopadové revoluci roku 1989 do Vídně, kde navštívili továrnu Siemens. I když přijetí představiteli firmy bylo velice korektní a bývalým nasazencům byla umožněna prohlídka závodu, přesto bylo jasně cítit, že léta 1939 – 1945 by firma ze své historie nejraději úplně jednou provždy vytěsnila. Jihočeská pravda ze dne 23. 6. 1990, s. 3.

²⁷⁶⁶ „I když jsem cítil zadostiučinění za odplatu ukrutností spáchaných Němci během války, prožité peklo ve mně přežívá dodnes.“ Dopis E. D. Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války č. 16/98, s. 8.

intergenerační komunikaci mezi odcházející a nastupující generací.²⁷⁶⁷ Naprostá většina pamětníků touží sdělit svoje zážitky někomu, kdo jim bude bedlivě naslouchat...²⁷⁶⁸

---

²⁷⁶⁷ „Každý z nás - pamětníků - by proto měl předat nastupujícím generacím děti a vnoučat svou osobní výpověď a zkušenost jako nesmazatelnou stopu na léta dnes tak zamlčovaná, zkreslovaná a falšovaná.“ V. JURÁSEK, Byl jsem dětským otrokem třetí německé (nacistické) říše. <http://www.znoj-tyden.cz/kultura4504.htm> ze dne 17. 7. 2005. „Jestliže máme ještě nějakou naději, pak máme také povinnost tento úsek okupantského pokoření připomínat, stejně jako se připomínají vyhlazovací tábory s plynovými komorami, zavření vysokých škol, rušení a hanobení našich kulturních projevů jak v literatuře, tak ve výtvarném umění, ovládnutí a poněmčování našich ponechaných vzdělávacích institucí tj. základních, a středních apod. A je tu ještě jeden neblahý dopad německé okupace, který si sice nacisté určitě nepřáli, ale který je a byl realitou. Okupanti svým jednáním ovlivnili psychiku většiny našich spoluobčanů k sympatiím k „druhému mantinelu“, tj. ke komunismu. Snad není jen obrazný závěr tohoto příspěvku, jestliže si připomínáme, nebo my pamětníci - senioři si připomínáme, že nebyť u nás v letech 1939 - 1945 Hitlera, nebylo by u nás po druhé světové válce (nebo po odchodu Hitlera) ani Stalina.“ O. RYDLO, Vzpomínky na totální nasazení ročníku 21 v Německu za 2. světové války.

<http://www.senio.cz/index.php?w=art&id=138&rub=43&s> ze dne 17. 7. 2005.

²⁷⁶⁸ „To jsou vzpomínky, které ani po tolika letech nevymizí z paměti. A tak se jen tiše radují, že za uplynulých šedesát let nemusely moje děti ani vnuci prožít další válku „na vlastní kůži“, přes veškeré změny režimů...“ Vyprávění Hany Jančíkové, rozené Goldsteinové. <http://www.senio.cz/index.php?w=art&id=1144&rub=93&s> ze dne 17. 7. 2005.

Závěr

Druhá světová válka skončila před více než šedesáti lety. Přesto mezi námi stále žijí lidé, kteří ji prožili. Každým dnem jich je však méně a méně. I oni byli kdysi mladí, měli svá přání, tužby a plány o tom, jak prožijí svůj život. To všechno jim válka znemožnila. Jejich utrpení by nikdy nemělo být zapomenuto. K tomu by měla sloužit i tato práce.

Dovoluji si tvrdit, že v horizontu dvaceti let už nebude jediného pamětníka této zlomové a klíčové události dvacátého století, a nejstrašnější válka dějin se přesune za horizont soudobých dějin. Stále proto má smysl pracovat s lidmi, kteří mají živé a bolestné vzpomínky na tuto dobu. Má cenu zaznamenávat jejich svědectví pro další generace, které tak na základě výpovědi svědků mohou dobře pochopit, co že to vůbec byla 2. světová válka a co tehdy znamenalo „jít do rajchu“.

Dnes, na prahu nového tisíciletí, jsme o 2. světové válce velmi důkladně informováni prostřednictvím politických dějin a historie válečných operací. Všechna možná nakladatelství na nás chrlí paměti vojevůdců a politiků, syntetické práce o válce, knihy o jednotlivých bitvách, jednotkách a zbraních. I o životě v koncentračních táborech jsme již poučenější – historici se zabývají holocaustem, vycházejí i různé vzpomínky a memoáry bývalých vězňů. To je velmi záslužná činnost.

Je jen otázkou času, než se někdo rozhodne zmapovat každodenní život lidí za ostnatým drátem a za mřížemi. Bylo by záhodno posléze učinit srovnání životních podmínek všech lidí, kteří byli oběťmi nacionálně socialistického režimu. Materiálů a literatury ke koncentračním táborem je poměrně dost. Horší je to už s vězeňskými zařízeními. Ale myslím si, že tato tematika se dá dobře zachytit. Je ale také třeba pátrat u rodinných příslušníků bývalých vězňů a vyhledávat zapomenuté a polozapomenuté materiály.

Je s podivem, že jsme velmi málo nebo téměř vůbec informováni o „mlčící většině“ českých obyvatel za protektorátu. O tisících lidí, kteří statečně bojovali proti nacistům se zbraní v ruce, toho víme celkem dost. O milionech lidí, kteří náleželi k majoritě společnosti Protektorátu Čechy a Morava, nevíme takřka nic. Tito lidé se nijak zásadně ve své většině nesnažili nacistům škodit ani bojovat s nimi, z rasového hlediska byli „v pořádku“, většinou se výrazně neprojevovali,

chtěli pouze přežít válku v klidu a v skrytu srdce věřili v porážku Třetí říše. I nuceně nasazení civilní dělníci patřili k této kategorii. Nacisté z nich přesto udělali oběti tím, že je donutili k nedobrovolné práci pro svou veleříši.

Myslím, že majorita protektorátní společnosti by měla být největším předmětem zájmu historiků v blízké budoucnosti. Jako jeden z klíčů pro její poznání může posloužit i má diplomová práce. Nadále bude k tomuto tématu třeba čerpat i z archivů měst a ze vzpomínek pamětníků, pokud se podaří najít nějaké lidi, kteří budou moci k tématu co říci. Měly by se zkusit najít a vydat deníky lidí, kteří žili v protektorátu.²⁷⁶⁹ Komplexní zmapování by si zasloužily i první týdny míru, kdy panovalo bezvládí a převládaly vypjaté emoce.

Nebylo by jistě bez zajímavosti proniknout také do tajů nucené práce pod vládou komunistů ve všech jejích podobách. Důsledné pokrytí by potřebovalo komunistické vězeňství - i zde by se dalo jistě natočit množství cenných rozhovorů s pamětníky, které by následně byly převedeny do psané podoby a následně kriticky využity.

Je třeba se stále zabývat různými specifiky nedobrovolné práce a přinášet nové poznatky. Fenomén komplexně zpracovaných nucených prací českých lidí ve 20. století by si určitě zasloužil spatřit světlo světa. Tyto studie by se vztahovaly i k širšímu tématu dějin práce a dějin dělnictva, které bylo za minulého režimu velmi zprofanováno, ale dnes by bylo velmi vhodné se na dělníky podívat optikou prostou veškeré znásilňující ideologičnosti.

Myslím, že z toho, co jsem napsal až dosud, vyplývá jasný závěr: do historie vždycky patří morálka (ale ne falešné moralizování) a vynášení skutečné pravdy na světlo. Jen tak může člověk získat zdravý náhled na vlastní historii, kterou si bohužel většina lidí maluje na růžovo.

---

²⁷⁶⁹ Jediný mně známý deník z protektorátu je ten, který si psal PhDr. Miroslav Dědič. V elektronické formě ho mám ve svém archivu a silně uvažuji o jeho přepsání a o možnosti následného vydání, což by bylo více než třeba. Je to pro historika opravdový poklad, bez něhož se rozhodně žádný autor syntézy protektorátní každodennosti neobejde.

Historik musí vždycky stát na straně utlačovaných a obětí a zpravovat o jejich údělu ostatní. Bohužel se až příliš často stává, že pachatelům je popřáno daleko víc sluchu a zájmu než jejich obětem.²⁷⁷⁰ A to je velmi smutné.

---

²⁷⁷⁰ Mám na mysli všechny ty různé práce, které at' už přímo či nepřímo adorují SS nebo práce zkušeného falšovatele dějin 2. světové války Davida Irvinga, který bagatelizuje utrpení způsobené nacisty a popírá holocaust.

Zkratky a vysvětlivky

AEG	Algemeine Elektrizität Gessellschaft – Všeobecná elektrická společnost
AEL	Arbeiterziehungslager – pracovní výchovný tábor
A.G.	Aktiengesellschaft – akciová společnost
Angriff	útok – nacistické noviny
Appelplatz	apelplac – táborové shromaždiště
Arbeit	práce
Arbeitsbatallion	pracovní prapor
Arbeitsvorbereitung	příprava práce
Auschwitz	Osvětim
Ausländer	cizinec
Ausschuss	aušus - zmetek
Aussenlager	vnější tábor
Ausweiss	propustka
BBC	British Broadcasting Corporation – britská rozhlasová stanice
b. d.	bez data vydání
BDM	Bund Deutscher Mädels – Svaz německých dívek
BG	Bomber Group – bombardovací skupina
b. m.	bez místa vydání
BW	Bomber Wing – bombardovací křídlo
BV	Befristete Vorbeugungshäftling – vězeň v časově omezené preventivní vazbě
Betriebsbüro	provozní kancelář
Betriebsführer	vůdce podniku
Betriebsleiter	vedoucí provozu
Blöd	blbec
Blut und Boden	krev a půda – nacistická rasová teorie
Braut	nevěsta
Braütigam	ženich
Brigadeführer	generálmajor SS
CDU	Christlich-Demokratische Union – Křesťansko-demokratická unie
Czech Refugee Trust Fund	Český uprchlický fond
Čedok	Česká dopravní kancelář
Čeka	Všeruská mimořádná komise pro boj s kontrarevolucí a sabotáží, přeměněná později na GPU
ČMD	Českomoravské dráhy
ČMFÚ	Českomoravské filmové ústředí
ČNST	Český národně socialistický tábor
ČSBS	Český svaz bojovníků za svobodu
ČSR	Československo, Česko-Slovensko
ČSSR	Československá socialistická republika
DAF	Deutsche Arbeitsfront – Německá pracovní fronta
DAP	Deutsche Arbeiterpartei – Německá dělnická strana

DBH	Deutsche Bergwerks und hüttenbau – Německá báňská a hutní
DM	Deutsche Mark – německá marka
Dolmetsch	dolmeč - tlumočník
DRB	Deutsche Reichsbahn – Německé říšské dráhy
Dulag	Durchgangslager – Průchozí tábor
Durchlassschein	propustka
ed.	editoval
edd.	editovali
Expo	světová výstava
Feldwebel	rotmistr Wehrmachtu
flak	Fliegerabwehrkanone (Flugzeugabwehrkanone) – protiletadlové dělo
FFI	Forces Françaises de Intérieur – Francouzské vnitřní síly
FG	Fighter Group – stíhací skupina
Fleischmarken	potravinové lístky na maso
Freikorps	polovojenská organizace po 1. světové válce
Freiwillige Arbeitsdienst	Dobrovolná pracovní služba
Gauleiter	župní vedoucí NSDAP
Gefolgschaft	osazenstvo podniku, zaměstnanec v družstvu
Gemeinschaftswerke	zájmové společenství
GmbH	Gesellschaft mit begrenzten Haftung – společnost s ručením omezeným
GPU	Glavnoje političeskoje upravlenije – Hlavní politická správa, nástupce Čeky, předchůdce OGPU
Grenzschein	propustka pro přechod hranic
Gruppenführer	generálporučík SS
Gulag	Glavnoje Upravlevnije Ispravitelno Trudovych Lagerej – Hlavní správa táborů nucených prací
Hauptmann	kapitán Wehrmachtu
Hauptsturmführer	kapitán SS
Haupttruppführer	poručík u Todtovy organizace
Häftling	heftling – vězeň
Heilag	Heilunslager – lazaretní tábor
Hiwi, hiwsi	Hilfsfreiwillige – dobrovolné pomocné jednotky německé armády pro týlové zajištění
HJ	Hitlerjugend – Hitlerova mládež
HSLŠ	Hlinkova slovenská ľudová strana
Hurerei	vulgární výraz pro prostituci
IG Farben	Interessen Gemeinschaft Farbenindustrie A.G.
Ilag	Interniertenlager - Internační tábor
Interessengebiet	zájmový prostor
Jägerstab	bojový výbor Ministerstva válečného průmyslu
JČE	Jihočeské energetické závody
JG	Jagdgeschwader – stíhací eskadra
K	protektorátní koruna
KdF	Kraft durch Freude – Radostí k síle, součást DAF

KG	Kriegsgefanenen – váleční zajatci
KNV	Krajský národní výbor
Kominterna	Komunistická Internacionála
Kompanie	kompačka, rota
Komsomol	Komunustičeskij sojuz molod'oži – Komunistický svaz mládeže
Kriegsmarine	válečné námořnictvo
Kriegsmutter	válečná matka
Kriegsvater	válečný otec
Kriegs-Winterhilfswerk	válečná zimní pomoc
KS	Komunistická strana
KSČ	Komunistická strana Československa
KT	koncentrační tábor
Lager	lágr - tábor
Lagerführer	lágrfýrer, lágrfírer, lágrfíra – vedoucí tábora
Lagerstufen	stupeň vězně koncentračního tábora
Landesbautruppen	jednotky pozemních staveb
Landeswiederaufbau	znovuvýstavba země
LES	Lužnicko-elektrický svaz – předchůdce dnešního JČE
LTI	Lingua Tertii Imperii – jazyk Třetí říše
Luftwaffe	německé vojenské letectvo
Meister	mistr, praporčík u německé policie nebo Luftschutzu
MNO	Ministerstvo národní obrany
NATO	North Atlantic Treaty Organisation – Severoatlantická aliance
NDR	Německá demokratická republika
NEP	Novaja ekonomickaja politika – nová ekonomická politika
NKVD	Narodnyj komissariat Vnutrennych Děl - Zvláštní oddělení lidového komisariátu vnitra
NOÚZ	Národní odborová ústředna zaměstnanecká
NSHABO	Nazionalsozialistische Handels und Gewerbeorganisation – Národně socialistická obchodní a průmyslová organizace
NSBO	Nazionalsozialistische Betriebsorganisation – Národně socialistická podniková organizace
NSDAP	Nazionalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei – Nacionálně socialistická německá dělnická strana
NSKK	Nazionalsozialistisches Kraftfahrerkorps – Nacionálně socialistický motorizovaný sbor
Oberführer	brigádní generál SS
Obergruppenführer	generálplukovník SS
Obersturmführer	nadporučík SS
Oflag	Offizierlager – tábor pro důstojníky
OGPU	Objedinjonnoje gosudarstvennoje političeskoje upravlenije – pokračovatelka GPU, od roku 1934 přeměněna na NKVD

OKW	Oberkommando der Wehrmacht – Vrchní velení německých branných sil
ONV	Okresní národní výbor
Organisation Todt	Todtova organizace
Orpo	Ordnungspolizei – Pořádková policie
OSOŽ	Ozbrojená stráž ochrany železnic
Ostheer	vojsko bojující na východní frontě
P.	páter
Pioneer Corps	zákopnický sbor britské armády
pozn. T. K.	poznámka Tomáše Kadlece
PTP	Pomocné technické prapory
RAD	Reichsarbeitsdienst – Říšská pracovní služba
RAF	Royal Air Force – Britské královské letectvo
Rassenschande	rasová ostuda
Reichsführer	Říšský vůdce
Reichswehr	německá armáda v letech 1918 – 1935, předchůdkyně Wehrmachtu
Reinheitrasseamt	Úřad pro rasovou čistotu
RLM	Reichsluftfahrtministerium – Říšské ministerstvo letectví
RM	Reichsmark – říšská marka
ROA	Ruskaja Osvoboditelnaja Armija - Ruská osvobozenecká armáda
RSHA	Reichssicherheitshauptamt – Hlavní úřad říšské bezpečnosti
RuSHA	Rasse und Siedlungshauptamt – Rasový a osídlovací úřad
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci
SA	Sturmabteilung – Úderné oddíly NSDAP
SBS	Svaz bojovníků za svobodu
SdA	Schönheit der Arbeit – Krása práce, součást DAF
SDP	Sudetendeutsche Partei – Sudetoněmecká strana
SHAEF	Supreme Headquarter Allied Expeditionary Force – Vrchní velitelství spojeneckých expedičních sil v Evropě
SHF	Sudetendeutsche Heimat Front – Sudetoněmecká domovská fronta
Scharführer	rotný SS
Schreibstube	písárna
Schutzhaft	ochranná vazba
Sicherheitspolizei	Bezpečnostní policie
SKF	Svenska Kullagerfabriken – Švédská továrna na kuličková ložiska
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SNN	Svaz nuceně nasazených
SNR	Slovenská národní rada
SOS	Stráž obrany státu
SPB	Svaz protifašistických bojovníků

SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands – Sociálně demokratická strana Německa
SOA	Státní oblastní archiv
SOkA	Státní okresní archiv
SOPV	Svaz osvobozených politických vězňů
Sovnarkom	Rada lidových komisařů
SPFFBU	Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity
SRN	Spolková republika Německo
SS	Schutzstaffel – Ochranné oddíly NSDAP
SS – FHA	SS - Führungshauptamt – Administrativní a zásobovací oddělení všeobecných SS
SS – WVHA	SS - Wirtschafts Verwaltungshauptamt – Hlavní úřad SS pro ekonomické záležitosti
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
Staatsoper	Státní opera
Stalag	Stammlager – kmenový tábor
Stammanschaft	kmenové družstvo, stálá posádka
Standartenführer	plukovník SS
Steppenvolk	„lidé ze stepí“ – hanlivé označení lidí z východu
Straflager	trestní či kárný tábor
STW	Sudetendeutschen Treibstoffwerke – Sudetoněmecká výrobná pohonných hmot
SV	Sicherungsverwahrte – vězni v bezpečnostní vazbě
THW	Technisches Hilfswerk – Technická pomocná práce
TN (TENÖ)	Technische Nothilfe – Technická nouzová pomoc
TNP	Tábory nucené práce
Totenkopfverbände	svazy „umrlčích lebe“ SS k ostraze koncentračních táborů
Treuhänder	správce
Truppenamt	Vojenský úřad
UNRRA	United Nations Relief and Rehabilitation Administration – Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu
Unteroffizier	poddůstojník, četař Wehrmachtu
Untersturmführer	poručík SS
UPA	Ukrajinská povstalecká armáda
USA	United States of America – Spojené státy americké
USAAF	United States Army Air Force – Letectvo armády Spojených států amerických
USAF	United States Air Force – letecká armáda
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
Versorgungsamt	zásobovací úřad
Viet Minh	Národní fronta za osvobození Vietnamu
VOC	Vacuum Oil Company – rafinérská společnost, součást americké společnosti Standard Oil
Volksempfinden	lidský pocit
Volksgerichtshof	Lidový soudní dvůr
Volkssturm	nacistická domobrana

Vorarbeiter	předák
Völkische Beobachter	lidový pozorovatel - nacistické noviny
VŘSR	Velká říjnová socialistická revoluce
Wehrmacht	německá branná moc
Werkschutz	verkšuc - závodní stráž
Zentralstelle für jüdische Auswanderung	Ústředna pro židovské vystěhování
Zentralstelle für Regelung der Judenfrage	Ústřední úřad pro řízení židovské otázky
Zugwachmeister	revírní vrchní strážmistr, hodnost u německé policie
ZZ	Zvláštní zasazení, vzorové formace Kuratoria pro výchovu mládeže

Použité materiály

Nepublikované prameny

Archiv autora

Rozhovory

Záznam rozhovoru s Ladislavem Boroykou ze dne 13. 2. 2004.
Záznam rozhovoru s JUDr. Lumírem Čechem ze dne 17. 12. 2003.
Záznam rozhovoru s PhDr. Miroslavem Dědičem ze dne 11. 2. 2004.
Záznam rozhovoru s Jaroslavem Farským ze dne 2. 2. 2004.
Záznam rozhovoru s JUDr. Miroslavem Gründlem ze dne 9. 4. 2004.
Záznam rozhovoru s Karlem Jakešem ze dne 22. 3. 2004.
Záznam rozhovoru s Václavem Kadlecem ze dne 29. 11. 2003.
Záznam rozhovoru s Janem Kamlachem ze dne 23. 2. 2004.
Záznam rozhovoru s Václavem Kopencem ze dne 9. 3. 2004.
Záznam rozhovoru s Marií Kopřivovou (rozenou Bezděkovou) ze dne 8. 3. 2004.
Záznam rozhovoru s Dobroslavem Kozákem ze dne 19. 4. 2004.
Záznam rozhovoru s Marií Lustovou (rozenou Boublíkovou) ze dne 27. 4. 2004.
Záznam rozhovoru s Jiřím Maňákem ze dne 6. 4. 1989.²⁷⁷¹
Záznam rozhovoru s Janem Matřhou ze dne 26. 4. 2004.
Záznam rozhovoru s Oldřichem Mikulou ze dne 1. 3. 2004.
Záznam rozhovoru s Marií Nováčkovou (rozenou Šimonovou) ze dne 20. 4. 2004.
Záznam rozhovoru s Miladou Petříkovou (rozenou Jelínkovou) ze dne 2. 3. 2004.
Záznam rozhovoru s Jaroslavem Slancem ze dne 24. 2. 2004.
Záznam rozhovoru s Františkem Sovou ze dne 17. 3. 2004.
Záznam rozhovoru s Ing. Rudolfem Šindelářem ze dne 10. 12. 2003.
Záznam rozhovoru s Marií Traplovou (rozenou Šturmovou) ze dne 3. 2. 2004.

Dotazníky

Dotazník vyplněný Matějem Jirochem.
Dotazník vyplněný Janem Královcem.
Dotazník vyplněný Janem Pauerem.

Vzpomínky a memoáry

Českoslovenští interbrigadisté ve Francii.
NETOPIL, L., Od Anglie po Dunquerque.
TOMEK, Milý přítel.
Vzpomínky Jana Kotouse.
Životopis Jaroslava Farského.

---

²⁷⁷¹ Rozhovor s pamětníkem vedla Hana Šafránková – Jirmusová, přepis výpovědi provedl Tomáš Kadlec.

Jiné materiály

Deník Miroslava Dědiče (13. 3. 1939 – 11. 4. 1940, 28. 10. 1941 – 5. 2. 1942, 13. 11. 1942 – 22. 10. 1944).
Deník Miroslava Dědiče (26. 9. 1947 – 29. 9. 1949).
Korespondence Václava Kopence (3. 11. 1942 – 14. 11. 1944).
Korespondence Jana Matěhy (26. 11. 1942 – 23. 6. 1944).
Korespondence Františka Sovy (18. 2. 1942 – 26. 10. 1942).
Náhradní pracovní knížka Oldřich Mikuly.
Pracovní knížka Jaroslava Farského.
Pracovní knížka Dobroslava Kozáka.
Pracovní knížka Václava Soboty.
Pracovní knížka Františka Sovy.
Pracovní průkaz Václava Kadlece.
Dokumenty Václava Kopence.
Dokumenty Oldřicha Mikuly.
Dokumenty Milady Petříkové (rozené Jelínkové).
Dokumenty Františka Sovy.

Archivy

Státní oblastní archiv Plzeň

Internální tábor Mirošov

Státní oblastní archiv Třeboň

Mimořádný lidový soud České Budějovice
Mimořádný lidový soud Tábor
Policejní ředitelství České Budějovice
Pracovně výchovný tábor v Plané nad Lužnicí

Státní okresní archiv České Budějovice

Evidence obyvatelstva
Úřad práce v Českých Budějovicích – pobočka v Trhových Svinech
Úřad práce v Českých Budějovicích – pobočka Týn nad Vltavou

Státní okresní archiv Pelhřimov

Sbírka policejních přihlášek okresu Pelhřimov

Státní okresní archiv Strakonice

Okresní úřad ochrany práce Strakonice

Státní okresní archiv Tábor

Archiv města Tábora
Okresní úřad ochrany práce Tábor
Sbírka evidence obyvatelstva

Publikované prameny

Dokumenty

ČELOVSKÝ, B. (ed.), So oder so. Řešení české otázky podle německých dokumentů 1933 – 1945, Šenov u Ostravy 1997.

JUKL, M. (ed.), Ženevské úmluvy a dodatkové protokoly, Praha 1999.

LINHARTOVÁ, L. – MĚŠŤÁKOVÁ, V. – MILOTOVÁ, J. (edd.), Heydrichova okupační politika v dokumentech, Praha 1987.

Haagské úmluvy v systému mezinárodního humanitního práva I-II., Praha 1992 – 1993.

Seznam příslušníků gestapa v Čechách a na Moravě, b. m. b. d.

Seznam povolání pro včleňování do práce v Protektorátu Čechy a Morava, b. m. b. d.

ŠKARVAN, F. (ed.), Z projevů presidenta republiky Dr. Edvarda Beneše v letech 1945 -1946, Železný Brod 1946.

Ženevské konvence, Martin 1983.

Memoáry, vydané vzpomínky, beletrizované vzpomínky a beletrie

BARTOŠEK, K. (ed.), Český vězeň. Svědectví politických vězeňkyň a vězňů let padesátých, šedesátých a sedmdesátých, Praha-Litomyšl 2001.

BEER, F., ...a tys na Němce střílel, dědo?, Praha 1997.

BLÜMLOVÁ, D. (ed.), Válečný zápisník Rudolfa Hrubce. 15. III. 1939 – 21. III. 1941, Bernartice 2001.

Bojovali – zvítězili, Sborník vzpomínek starých komunistů z Jihočeského kraje, České Budějovice 1961.

ČELOVSKÝ, B., Nejlepší z nás. Dvě vzpomínky Bořivoje Čelovského, Šenov u Ostravy 2001.

ČELOVSKÝ, B., Šel jsem svou cestou, Opava 1996.

ČERMÁK, V., Pro Doru.... Příběh českého lékaře, Praha 2004.

ČERNÝ, J., Za dráty komunismu. 5 291 dnů na Borech, v Leopoldově, na Mírově, ve Valdicích, Praha – Litomyšl 2005.

ČERNÝ, V., Paměti II. (1938 – 1945). Křik koruny české – náš kulturní odboj za války, Brno 1992.

Českokrumlovsko 1918 – 1968. Sborník vzpomínek a článků, Český Krumlov 1968.

ČÍŽKOVSKÝ, Z., V Africe mi říkali Sípho. Životní příběh českého misionáře, Kostelní Vydří 2003.

DAVIS, G. J., Hitlerova dieta, Praha 2003.

DĚDIČ, M., Než roztály ledy, Praha 2002.

DĚDIČ, M., Omluvte mě, pane profesore. Příběh ze života českobudějovických studentů za války, Vimperk 1998.

EMMERT, F. (ed.), Češi ve Wehrmachtu. Zamlčované osudy, Praha 2005.

FAJTL, F. (ed.), Zdráhala, R., Válčil jsem v poušti, Praha 1990.

GRYGAR, J., Lágry byly náš svět, Frýdek-Místek 2001.

HARRIS, A., Bombardéry útočí, Brno 1994.

HAVLÍKOVÁ, J. – VONDRYSKOVÁ, L. (edd.), Místo určení: Sársko. Čeští nuceně nasazení vzpomínají, Praha 2004.

HOLÁ, V. (ed.), Bojovali jsme a zvítězili. Léta 1938 – 1945 ve vzpomínkách pamětníků, Praha 1979.

HOŘEC, P. (ed.), Marvan, J., Nejen o sobě, Praha 1991.

Jižní Čechy v boji proti okupantům. Sborník partyzánské skupiny Šumava II, Praha 1947.

JOHANIS, L., Šestý útvar, Kiel, Praha 1986.

KAPLICKÝ, V., Ďáblem posedlí. Kronika z let 1939 – 1945, Praha 1946.

KAREN, J. (ed.), Kruh života a smrti aneb evangelium podle sepsání nesvatého Jana Eliáše, 1.-4. díl, b. m. b. d.

KLEMPERER, V., Jazyk Třetí říše – LTI. Poznámky filologovy, Jinočany 2003.

KOČMAN, V., Boj bez slávy, Brno 1962.

KOSTA, J., Život mezi úzkostí a nadějí, Praha – Litomyšl 2002.

KUNDERA, L., Totální kuropění, Praha 1962.

Květen 1945 ve vzpomínkách. Sborníček prací členů národopisného kroužku při Jihočeském muzeu XXIII., České Budějovice 1973.

LANDIŠ, L. – HORA, F., Ohnivý koberec nad Hamburkem. Z historie protektorátního policejního praporu Čechy, Praha 2000.

LIŠKUTÍN, M. A., Bouřlivá oblaka, Praha 1992.

MOTL, C. (ed.), Byli jsme totálně nasazeni I. Almanach vzpomínek a dokumentů z 2. světové války, Praha 1991.

MOTL, C. – MEDŘICKÝ, Z. (edd.), Byli jsme totálně nasazeni II. Almanach vzpomínek a dokumentů z 2. světové války, Praha 1992.

MOTL, C. – MEDŘICKÝ, Z. (edd.), Byli jsme totálně nasazeni III. Almanach vzpomínek a dokumentů z 2. světové války, Praha 1993.

NEČAS, C. (ed.), Nemůžeme zapomenout. Našti bisteras. Nucená táborová koncentrace ve vyprávění romských pamětníků, Olomouc 1994.

NEUMAN, A., Jak jsem žil. Hrst vzpomínek a kus historie, Praha 1971.

NEZKUSIL, L., Z deníku nuceně nasazeného. Zápisky z doby nuceného nasazení v Říši od 23. 10. 1942 do 26. 4. 1945, Praha 2005.

ODVÁRKA, A., Zakázaná kniha. V říši zlomeného kříže, Sedlec-Prčice 1996.

OSOLSOBĚ, J., Zbylo nás devět, Praha 1990.

PATTON Jr., G. S., Válka mýma očima, Praha 1992.

PODMELE, L. (ed.), Byli jsme totálně nasazení IV. Almanach vzpomínek a dokumentů z 2. světové války. Škoda těch mladých let, Praha 1995.

PRŮŠA, S. (ed.), Strana nás vedla, České Budějovice 1981.

PTÁČNÍK, K., Ročník jedenadvacet, Praha 1978.

ROZBOŘIL, L., Z války do exilu, Praha 1994.

RYAN, P., Jak jsem vyhrál válku, Praha 1985.

SÍLOVÁ, Z., Radovan Lukavský, Praha 1999.

SINKULOVÁ, L., Byla jsem někdo jiný, Praha 1983.

SKÁLA, K. (ed.), Je nás pět a tři sta pět zároveň. Příběhy skautů z válečných let 1940 – 1945, Praha 1996.

SKORZENY, O., Mé velitelské operace. Nekonvenční bojové akce, Praha 1994.

SLAVÍČEK, A. (ed.), Kaufmannová, H., Léta 1938 – 1945. Válečné vzpomínky, Praha 1999.

SPEER, A., V srdci Třetí říše. Paměti Hitlerova architekta a ministra zbrojního průmyslu, Brno 1996.

SUVOROV, V., Den „M“. Jak J. V. Stalin chystal válku na východě v roce 1941, Brno 1996.

Svědkové zamlčené minulosti II., Praha 1997.

ŠIŠKA, A., KX-B neodpovídá, Praha 1991.

ŠTORKÁN, K. (ed.), Cestou k barikádám, Praha 1955.

ŠVEC, J. A., Moji synové. Kronika života Rudy Vandase, Písek 2002.

ŠVEC, J. A., Muzikantské humoresky z Písecka, Milevska a Táborska, Písek 2003.

- ŠVEC, J. A., Ukradené mládí, Písek 2001.
- TOMÁŠEK, D., Trináctý dopis. Osudy totálně nasazených Čechů, Třebíč 2000.
- TONDER, I. – SITENSKÝ, L., Na nebi i v pekle, Plzeň 1997.
- WAGNEROVÁ, A. (ed.), Odsunuté vzpomínky. Z vyprávění mých sudetoněmeckých generačních vrstevníků, Praha 1993.
- WIESNER, Z., Tenkrát v Berlíně aneb byli jsme při tom, Praha 1996.
- ZÁCHA, O., Vídeňská cela číslo 107, Olomouc 1997.
- ZIEGLER, M., Messerschmitt Me 163, Plzeň 1993.
- ZVĚŘINOVÁ, S., Devatenáct nám bylo pryč.... Totální nasazení dívčího ročníku 1924 trochu jinak, Praha 2001.

Literatura:

- Almanach 1919 – 1969. 50 let. Střední ekonomická škola v Táboře, Tábor 1969.
- Almanach k 125. výročí založení Střední zemědělské školy v Táboře, Tábor 1991.
- BAUER, F. – SVÁTEK, F. – ARNOT, M., Mein Kampf očima historiků, Praha 2005.
- BENEŠ, Z. a kol., Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848 – 1948, b. m. 2002.
- BORODZIEJ, W., Bez mýtů a zjednodušování. Německý vpád do Polska a druhá světová válka v polské historické reflexi, Dějiny a současnost 23, 2001, č. 4, s. 34-39.
- BOSÁK, F., Česká škola v době nacistického útlaku. Příspěvek k dějinám českého školství od Mnichova do osvobození, České Budějovice 1969.
- BOSÁK, F., Nacistická okupace a boj za osvobození v jižních Čechách, České Budějovice 1978.
- BRADLEY, J. F. N., Válka a mír po roce 1945, Praha 1994.
- BRANDES, D., Benešova politika v letech 1939 – 1945, Dějiny a současnost 25, 2003, č. 1, s. 36-38.
- BRANDES, D., Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939 – 1945, Praha 2000.

BRENNEROVÁ, CH., Mezi tradicí a revolucí. Kontinuita a změny v myšlení Edvarda Beneše po druhé světové válce, Dějiny a současnost 26, 2004, č. 6, s. 40-44.

BRENNEROVÁ, CH., Německé vzpomínání na minulost. Debaty o nacismu a druhé světové válce, Dějiny a současnost 27, 2005, č. 4, s. 14-18.

BRENNEROVÁ, CH., Politický diskurs české společnosti v letech 1945 – 1948, Dějiny a současnost 21, 1999, č. 3, s. 41-42.

BROFT, M., Osvobození Československa Sovětskou armádou, b. m. 1983.

BROWNING, CH. R., Obyčejní muži. 101. záložní policejní prapor a „konečné řešení“ v Polsku, Praha 2002.

BRÜTTING, G., Německá esa na střemhlavých bombardérech, Plzeň 1995.

BŘEZINOVÁ, H., Dánská diskuse o likvidacích udavačů za války, Dějiny a současnost 26, 2004, č. 2, s. 53-54.

BUBENÍČKOVÁ, R. – KUBÁTOVÁ, L. – MALÁ, I., Tábory utrpení a smrti, Praha 1969.

BUKEY, E. B., Hitlerovo Rakousko. Jedna říše, jeden národ, Praha 2002.

BURIÁNEK, F. – MERTLÍK, R. – PILAŘ, J. – STRNADEL, J. (edd.), 17. listopad. Almanach odboje československého studentstva v letech 1939 – 1945, Praha 1945.

CENEK, E. – ZIEGNER, V. (edd.), Válečné anekdoty 1939 – 1945. Smích v bodláci, Hořovice 1945.

Cestou k vítězství. Příspěvky k dějinám osvobození Československa a jižních Čech sovětskou armádou, České Budějovice 1985.

CÍLEK, R., Krvavá předehra. Španělsko, 1936 – 1939: občanská válka a zahraniční intervence, Praha 2004.

Církev v proměnách času. Sborník k 50. výročí spojení českobratrské církve evangelické, Praha 1969.

CÍSLER, J., Osvoboditelé 1945 – 1980, České Budějovice 1980.

CUHROVÁ, L., Záhadný výbuch muničního skladu v červenci 1945. Vzkaz z Ústí nad Labem do Postupimi?, Dějiny a současnost 27, 2005, č. 5, s. 7.

ČADA, V. a kol., Osvobození Československa Sovětskou armádou, Praha 1984.

ČEJKA, E., – RICHTER, K., Historické události – druhá světová válka. Datová příručka, Praha 1979.

ČELOVSKÝ, B., Zlaté děcka. Kronika klasy '42 na přívozkém gymnáziu, Ostrava 1992.

Českokrumlovsko 1918 – 1988. K 70. výročí vzniku Československa, Český Krumlov 1988.

Český antifašismus a odboj. Slovníková příručka, Praha 1988.

Češi a Němci. Dějiny – kultura – politika, Praha a Litomyšl 2002.

Dějiny obyvatelstva českých zemí, Praha 1998.

DOLEŽAL, J., Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie, Praha 1996.

DUFFACK, J. J., Dr. Joseph Goebbels. Poznání a propaganda. Komentovaný překlad vybraných projevů, Praha 2002.

ECKERTOVÁ, E., Kameny na prérii. Čeští vystěhovalci v Texasu, Praha 2004.

Encyklopedie Českých Budějovic, České Budějovice 1998.

FABIÁNOVÁ, I. – HŘEBEJKOVÁ, J. – VEBEROVÁ, E., Slabikář, Praha 1985.

FAJTL, F., Hrdina století. Příběh beznohého válečného stíhače RAF Douglase Badera, Praha 1994.

FÁROVÁ, A. – JELÍNEK, T. – CHOCHOLOVÁ, B., Zdeněk Tmej: Totaleinsatz, Praha 2001.

FARRINGTON, K., The Soldier's War, Leicester 1995.

Fašistické koncentrační tábory a věznice na území Československa za druhé světové války, Praha 1964.

FIALA, J., Zpráva o akci B, Praha 1994.

FIALA, P., 15. březen 1939 v Českých Budějovicích, Diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity, České Budějovice 2002.

FIDLER, J., Sokolovo 1943. Malý encyklopedický slovník, Praha 2004.

FIDLER, J., Stalinovi maršálové, Brno 1998.

FRIEDL, J., „Španěláci“ z tábora Gurs. Ke vstupu čs. interbrigadistů do naší armády ve Francii 1939-40. Historie a vojenství, 2000, č. 4, s. 806-827.

GEBHART, J. – KUKLÍK, J., Dramatické i všední dny protektorátu, Praha 1996.

GEBHART, J. – KUKLÍK, J., Druhá republika 1938 – 1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě, Praha – Litomyšl 2004.

GILBERT, M., Den, kdy skončila válka. Den vítězství 1945 v Evropě a ve světě, Praha 1999.

GROEHLER, O., Letecká válka 1939 – 1945, Praha 1981.

HALLA, M., K problematice divadelního života v Táboře v době meziválečné a válečné (1918 – 1939/1945), Diplomová práce Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity, České Budějovice 1997.

HÁJKOVÁ, A., Život po Neuengamme. Zapomenutý koncentrační tábor v Hamburku a Svaz bojovníků za svobodu 1945 – 2000. Dějiny a současnost 27, 2005, č. 3, s. 14-16.

HAMANNOVÁ, B., Hitlerova Vídeň. Diktátorova učednická léta, Praha 1999.

HAUNER, M., 1938: Co chtěl Churchill vědět od Beneše, Dějiny a současnost 25, 2003, č. 6, s. 49-50.

HILBERG, R., Pachatelé, oběti, diváci. Židovská katastrofa 1933 – 1945, Praha 2002.

HILGEMANN, W., Atlas zur deutschen Zeitgeschichte, München – Zürich 1986.

HEUMOS, P., K sociálním dějinám průmyslového dělnictva v Československu v letech 1945 – 1968, Dějiny a současnost 22, 2000, č. 4, s. 35-38.

Hmyz v domácnostech a boj proti němu, Neratovice 1987.

HOBSBAWM, E., Věk extrémů. Krátké 20. století 1914 – 1991, Praha 1998.

HODÍK, M., Encyklopedie pro milovníky Švejka s mnoha vyobrazeními, Praha 1998.

HODÍK, M., - LANDA, P., Encyklopedie pro milovníky Švejka s mnoha vyobrazeními II., Praha 1999.

HOJDAR, J., Planá nad Lužnicí, Planá nad Lužnicí 1989.

HOJDAR, J., Potomci Tábora, Tábor b. d.

HOLEČEK, V. (ed.), Památná místa boje československého lidu proti fašismu, Praha 1955.

HRBEK, J., Proč trvala válka až do roku 1945. Problémy spojenecké strategie, Dějiny a současnost 27, 2005, č. 5, s. 30-33.

HUGHES, M. – MANN, CH., Hitlerovo Německo. Život v období Třetí říše, Praha 2002.

CHALUPA, J., Zápisky o válce občanské. Studie o vybraných aspektech Španělské občanské války 1936 – 1939, Praha 2002.

CHMELA, L., Hospodářská okupace Československa. Její metody a důsledky. Znalecký posudek v procesu s K. H. Frankem, Praha 1946.

IGGERS, G. G., Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě, Praha 2002.

JAKL, T., Konec skupiny armád Střed, Dějiny a současnost 23, 2001, č. 2, s. 16-21.

JAKL, T., Květen 1945 v českých zemích. Pozemní operace vojsk Osy a Spojenců, Praha 2004.

JANÁK, J., Univerzitní profesor PhDr. František Mainuš, Dr.Sc., šedesátiletý, in: Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity 34, C 32, Brno 1985, s. 9-17.

JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z., Dějiny správy v českých zemích do roku 1945, Praha 1989.

JÍLEK, F., Čeština je jazyk vtipný, Praha 1958.

JIRÁSEK, Z. (ed.), Tábory nucené práce a další projevy mimosoudní perzekuce 1948 – 1954, Opava 1992.

Již nikdy Osvětim!, b. m. 1955.

JOHNSON, P., Dějiny 20. století, Praha 1991.

JOŽÁK, J., Místa bojů a vítězství. Výběr památných míst boje proti fašismu v českých zemích, Praha 1977.

JOŽÁK, J., Památná místa protifašistického boje Jihočeského kraje, Praha 1978.

KAISER, V., Každodenní život Němců v Ústí nad Labem a okolí za druhé světové války, Dějiny a současnost 23, 2001, č. 5, s. 37-43.

- KALOUSEK, M., Vládní vojsko 1939 – 1945. Vlastenci či zrádci?, Praha 2002.
- KÁRNÝ, M., „Konečné řešení“. Genocida českých židů v protektorátní politice, Praha 1991.
- KLIMEK, A., 30. 1. 1933. Nástup Hitlera k moci. Začátek konce Československa, Praha 2003.
- KLIMEŠ, I., Veit Harlan: Zlaté město, Dějiny a současnost 25, 2003, č. 5, s. 21-23.
- KNOTEK, J., Mladovožicko za druhé světové války (1939 – 1945), Diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity, České Budějovice 2004.
- KOCIÁN, J., Poválečný vývoj v Československu 1945 – 1948, Praha 1993.
- KOKOŠKA, S., Praha v květnu 1945. Historie jednoho povstání, Praha 2005.
- KOKOŠKOVÁ, Z. – KOKOŠKA, S. (edd.), Museli pracovat pro Říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války. Doprovodná publikace k výstavě, Praha 2004.
- KOKOŠKOVÁ, Z. – KOKOŠKA, S. – PAŽOUT, J. (edd.), Museli pracovat pro Říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války. Sborník ze semináře konaného ve Státním ústředním archivu v Praze dne 2. dubna 2004, Praha 2004.
- KOMLOSYOVÁ, A. – BŮŽEK, V. – SVÁTEK, F. (edd.), Kulty na hranici, Jižní Čechy – Jižní Morava – Waldviertl – Weinviertl, Vídeň 1995.
- KONEČNÝ, M., Kalendář dějin okupace, protifašistického boje a osvobození Táborska Sovětskou armádou, Praha 1984.
- KONEČNÝ, M., Táborská cesta smrti, Tábor 1985.
- KONEČNÝ, Z. – MAINUŠ, F., British Prisoners-of-war in Czechoslovakia and Upper Silesian Territory during the Second World War, in: Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity 15, C 13, Brno 1966, s. 147-162.
- KONEČNÝ, Z. – MAINUŠ, F., Pracovní nasazení Čechů v Německu před vypuknutím druhé světové války, in: Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity 18, C 16, Brno 1969, s. 121-142.
- KOROSTENSKI, J., Jaroslav Benda, České Budějovice 1983.
- KOVÁČ, D., Dějiny Slovenska, Praha 1998.

KRÁL, V., Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1938 – 1945 I-III, Praha 1957 – 1959.

KROPÁČ, F. – LOUDA, V. (edd.), Persekuce českého studentstva za okupace, Praha 1945.

KROUTVOR, J., Potíže s dějinami. Eseje, Praha 1990.

KŘEN, J., Bílá místa v našich dějinách?, Praha 1990.

KŘEN, J. – BROKLOVÁ, E. (edd.), Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století, Praha 1998.

KUČERA, J., Stíny minulosti. Češi, Postupim a sudetoněmecká otázka, Dějiny a současnost 27, 2005, č. 5, s. 40-43.

KUDRNA, L., Když nelétali. Život našich letců v Polsku, Francii a Británii za 2. světové války, Praha 2003.

KUKLÍK, J., Kontrapropaganda v ilegálním tisku v letech 1939-1941. Historie a vojenství, 2000, č. 1, s. 101-113.

KURAL, V., Češi, Němci a mnichovská křižovatka, Praha 2002.

KURAL, V., Místo společenství – konflikt! Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938 – 1945), Praha 1994.

KVAČEK, R., Předehra k tragédii, Praha 1980.

KVAČEK, R. – TOMÁŠEK, D., Causa Emil Hácha, Praha 1995.

KVAČEK, R. – TOMÁŠEK, D., Generál Alois Eliáš. Jeden český osud, Praha 1996.

Květen 1945 na stránkách Jihočeské pravdy. Excerpce článků z Jihočeské pravdy 1945 – 1973, České Budějovice 1975.

Květen 1945 v jižních Čechách. Upomínkový soubor dokumentárních fotografií, České Budějovice 1985.

LABISCH, A., Mocenský systém a lékařství. Výmarská republika a nacionální socialismus, Dějiny a současnost 23, 2001, č. 6, s. 22-26.

LAMB, R., Válka v Itálii 1943 – 1945, Plzeň 1996.

LAMING, T. – FLACK, J., 80 let vzdušných bojů, Praha 1996.

LAUERMAN, M., Avia Bk 534 u Luftwaffe, Praha 1990.

LINART, J., Protektorát a II. světová válka očima protektorátních obyvatel, Diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity, České Budějovice 2002.

LINDA, P., Patton byl váš nejlepší, Praha 1991.

MAINUŠ, F., Totálně nasazení (1939 – 1945), Praha 1974.

MAINUŠ, F., Totální nasazení. Češi na pracích v Německu 1939 – 1945, Brno 1970.

Malý breviář pivovarů, Praha 1992.

MAREK, J., Háchovi Melody Boys. Kronika českého vládního vojska v Itálii 1944 – 1945, Cheb 2003.

MAREK, J., Ukradený jeep. Velká hra o Prahu v květnu 1945, Praha 1995.

MARŠÁLEK, P., Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939 – 1945, Praha 2002.

MARŠÁLEK, Z., Úspěch nebo katastrofa? Varšavské povstání 1944, Dějiny a současnost 26, 2004, č. 5, s. 27-31.

MASSON, P., Historie německé armády 1939 – 1945, Praha 1995.

MELICHAR, V., Jak to bylo květnu 1945, Praha 1985.

MEZIHORÁK, F., Hry o Moravu. Separatisté, iredentisté a kolaboranti 1938 – 1945, Praha 1997.

MILOTOVÁ, J., Organizace nacistické propagandy a její působení v Protektorátu Čechy a Morava. Historie a vojenství, 2000, č. 1, s. 87-99.

MIKOLÁŠEK, F., Tenkrát byla válka. Bernartice 1938 – 1945, Bernartice 2002.

MIXA, R., Český jih pod botou fašismu, Praha 1955.

MLYNÁRIK, J., Osudy banderovců a tragédie řeckokatolické církve, Praha 2005.

MOULIS, M. (ed.), Češi v nacistických koncentračních táborech, káznicích a věznicích, Praha 1996.

MOULIS, M., Mládež proti okupantům, Praha 1966.

MOULIS, M., Neviditelná fronta, Praha 1970.

MOULIS, M. (ed.), Průvodce po nacistických koncentračních táborech, b. m. 1999.

MOULIS, M. – CHALOUPKOVÁ, M. – JOŽÁK, J., Odkaz pro budoucnost. 45 ročníků soutěží vzpomínek a historických prací, Praha 2000.

MOULIS, V., Evropa ve stínu Hitlera, Praha 1963.

NAĎ, M. (ed.), Přednášky pronesené na celostátním semináři konaném dne 31. ledna 1989 v Praze, Praha 1989.

NAKONEČNÝ, M., Vlajka. K historii a ideologii českého nacionalismu, Praha 2001.

NEDBÁLEK, F., Místa utrpení a vzdoru, Praha 1984.

NEILLANDS, R. – DE NORMAN, R., Den D 1944. Hlasy z Normandie, Ostrava 1994.

NĚMEČEK, J. – KUKLÍK, J., Zpráva o činnosti úřadu československého vojenského atašé v Paříži po 15. březnu 1939. Historie a vojenství, 2000, č. 4, s. 780-805.

„Nepřichází-li práce k Tobě...“. Různé podoby nucené práce ve studiích a dokumentech, Praha 2003.

NESVADBA, F., Osvobození Táborska sovětskou armádou, in: Revoluční Tábor. Dvě studie z dějin Tábora a Táborska ve 20. století, České Budějovice 1979.

NESVADBA, F., Pražská operace sovětské armády a osvobození jižních Čech v květnu 1945, České Budějovice 1975.

NEUTATZ, D., Nadšení nebo krize? Nálady sovětského obyvatelstva ve stalinských třicátých letech, Dějiny a současnost 22, 2000, č. 4, s. 26-30.

Osvoboditelé 1945 – 1975, Český Krumlov 1975.

PAJER, M., Křídla míří na Německo, Cheb 1994.

PAJER, M., Ve stínu slávy, Cheb 1992.

PASÁK, T., Český fašismus 1922 – 1945 a kolaborace 1939 – 1945, Praha 1999.

PIEKALKIEWICZ, J., Letecká válka 1939 – 1945, Plzeň 1995.

PECKA, E. – PECKA, J., Mládež v boji: Z dějin mládežnického hnutí v jižních Čechách I, (1900 – 1938), České Budějovice 1963.

PECKA, E. – PECKA, J., Mládež v boji: Z dějin mládežnického hnutí v jižních Čechách II., (1938 – 1945), České Budějovice 1967.

PECKA, J., Na demarkační čáře. Americká armáda v Čechách v roce 1945, Praha 1995.

PECKA, J., Tady skončila válka.... Historické reportáže o roce 1945. Křeč, Povídky – Praha 1975, České Budějovice 2005.

PECKA, J., Váleční zajatci na území Protektorátu Čechy a Morava, Praha 1995.

PEHR, M., Velmi slušná kampaň. Volby 1946 v heslech, karikaturách a obrazech, Dějiny a současnost 26, 2004, č. 2, s. 30-32.

PECHA, M. (ed.), Almanach střední průmyslové školy stavební v Českých Budějovicích k 75. výročí, České Budějovice 1985.

PECHA, M. – ŠMÍD, S. – VONDRA, V., Protifašistický odboj 1938 – 1945 na Českobudějovicku, České Budějovice 1986.

PECHA, M. – VONDRA, V., Českobudějovicko v době nacistické okupace a osvobození 1939 – 1945, České Budějovice 2004.

PERNES, J., Až na dno zrady. Emanuel Moravec, Praha 1997.

PEŠEK, J., 20. století – doba nucených migrací, vyhnání a transferů, Dějiny a současnost 24, 2002, č. 1, s. 42-47.

PETRÁŠ, J. (ed.), Činnost letectva nad územím jižních Čech v době 2. světové války, České Budějovice 1995.

POP, I., Podkarpatská Rus, Praha 2005.

PORTISCH, H. – RIFF, S., Österreich II, Die Wiedergeburt unseres Staates, Wien 1985.

PRICE, A., Poslední rok Luftwaffe, Plzeň 1995.

PROCHÁZKA, Z., Město Tachov, Domažlice 1997.

PRUDIL, M., Českokrumlovsko a Kaplicko v letech 1938 – 1941, Český Krumlov 1974.

PRŮCHA, V. a kol., Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992, 1. díl, období 1918 – 1945, Brno 2004.

PURVIS, T. L., Encyklopedie dějin USA, Praha 2004.

- RADOSTA, P., Protikomunistický odboj. Historický nástin, b. m. 1993.
- RAJLICH, J., Jindřichův Hradec. 24. 8. 1944, Praha – Litomyšl 1998.
- RAJLICH, J., Luftwaffe in detail. Air War over the Czech Lands, Praha 2000.
- RAJLICH, J., Mustangy nad protektorátem, Operace britského a amerického letectva nad českými zeměmi a německá obrana, Praha 1997.
- RAJLICH, J., Spitfire nad Evropou. Československý stíhač Otto Smik a jeho doba, Cheb 2004.
- RAJLICH, J., Tatraňští orli nad Kubání. Historie slovenské stíhací letky 13, Praha 2002.
- REICHEL, P., Svůdný klam Třetí říše. Fascinující a násilná tvář fašismu, Praha 2004.
- ROBEK, A., Lidé bez domova, Praha 1980.
- Rodinná encyklopedie světových dějin, Praha 2000.
- ROSENBERG, O. (ed.), Od ucha k uchu.... Šeptanda válečných anekdot z let 1939 – 1945, Praha 1945.
- ROUČKA, Z., Skončeno a podepsáno. Drama pražského povstání, Plzeň 2003.
- ŘEZNÍČEK, P., Ze vzpomínek některých příslušníků pomocných technických praporů. Hořká každodennost v táborech PTP, Diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity, České Budějovice 2001.
- SAK, R., Hnědá kolona dosud čeká, České Budějovice 1962.
- SCUTTTS, J., Mustangy stíhacích es 8. USAAF, Plzeň 1995.
- SEIBT, F., Ta stará ošklivá melodie. Několik ohlédnutí za německou historií 1900 – 1945, Praha 2002.
- Seznam prací doc. Dr. Zdeňka Konečného, in: Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity 18, C 16, Brno 1969, s. 170-175.
- SIMS, E. H., Duely na obloze, Plzeň 1993.
- SIMS, E. H., Stíhači, Plzeň 1994.
- SLÁDEK, M., Němci v Čechách. Německá menšina v českých zemích a Československu 1848 – 1946, Praha 2002.

SLÁDEK, O., Krycí heslo svoboda. Hnutí odporu v jižních Čechách, České Budějovice 1967.

Slovník cizích slov pro nové století, Litvínov 2003.

Slovník českých spisovatelů od roku 1945, 1.–2. díl, Praha 1998 – 1999.

SMETANA, V., Sféry vlivu: mýtus, či realita? Jak se za války dělila Evropa, Dějiny a současnost 27, 2005, č. 5, s. 34-37.

SMETANA, V., Starosti s osvoboditeli. Vojáci Rudé armády v Československu po skončení války, Dějiny a současnost 27, 2005, č. 5, s. 38-39.

SMETANA, V., Železná opona a první pohledy za ni, Dějiny a současnost 25, 2003, č. 1, s. 39-44.

SOMR, D., Svět války a válka v člověku. Bombardování Českých Budějovic ve dnech 23. a 24. března 1945, Diplomová práce Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity, České Budějovice 1996.

SPOERER, M., Nucené práce pod hákovým křížem. Zahraniční civilní pracovníci, váleční zajatci a vězni ve Třetí říši a v obsazené Evropě v letech 1939-1945, Praha 2005.

STANĚK, T., Odsun Němců z Československa 1945 – 1947, Praha 1991.

STANĚK, V. J., Velký obrazový atlas hmyzu, Praha 1970.

Statistisches Jahrbuch der Stadt Linz 1946, Linz 1947.

STELLNER, F. – POLÁČEK, J. a kol., Internet nejen pro historiky, Praha 2003.

ŠIŠKA, J. F., Nebe východní fronty, Olomouc 2001.

ŠIŠKA, J. F., Rudé hvězdy válečného nebe, Olomouc 1998.

ŠOLC, J., Padáky nad Slovenskem. 2. československá samostatná paradesantní brigáda v SSSR, Praha 1997.

Táborské popravisko. Svědectví fašistického běsnění, Tábor 1962.

Táborsko v odboji 1939 – 1945 I-II., Tábor 1970.

TEED, P., Moderní oxfordský slovník 20. století, Praha 1994.

TEJCHMAN, M., Druhá světová válka 1939 – 1945, Praha 1991.

TOMÁŠEK, D., Konfidenti, Praha 1991.

TOMEŠ, J., Odboj či přežití. Osudové dilema Jaroslava Krejčího, Dějiny a současnost 21, 1999, č. 3, s. 27-32.

Trhové Sviny v boji a svobodné práci, Trhové Sviny 1946.

USTOHAL, V., Tunely pro Messerschmitt, Tišnov 2003.

VÁLKA, Z., 17. 12. 1944. Největší letecká bitva nad protektorátem, Olomouc 2004.

VÁLKA, Z., Stíhací letadla 1939 – 1945. Itálie – Francie – SSSR – Československo – Polsko – Holandsko – Švédsko – Austrálie, Olomouc 1999.

VÁLKA, Z., Stíhací letadla 1939 – 1945. USA – Japonsko, Olomouc 1996.

VÁLKA, Z., Tajné zbraně Třetí říše I - II., Olomouc 2001-2002.

VANĚK, M., Diana. Továrna na smrt 1944 – 1945. Z historie železniční trati Brno – Havlíčkův Brod, Brno 2003.

VELECKÁ, H., Československý červený kříž v zahraničí v období druhé světové války. Historie a vojenství, 2000, č. 2, s. 378-405.

VELEŠÍK, V., Pracovně výchovný tábor v Plané nad Lužnicí v letech 1943 – 1945, in: Tábořský archiv 3, 1991, s. 69-83.

Velké finále. Kapitoly ze zákulisí konce druhé světové války v Evropě, Beroun 1995.

VESELÝ, K. (ed.), Z dějin jižních Čech za okupace. Studie a vzpomínky, České Budějovice b. d.

Vojenské dějiny Československa IV. 1939 – 1945, Praha 1988.

VOJTĚCH, J. (ed.), Anekdoty z protentokrátu, Praha 1975.

VONDRA, V. (ed.), Zliv. Minulost a přítomnost města a okolí, Zliv 1985.

WINTERS, S. B., Americkým očima. Okupace západních Čech v roce 1945, Dějiny a současnost 25, 2003, č. 6, s. 32-36.

ZAHRADNÍČEK, T., Tři léta v českém gulagu. Rozhovor s Jiřím Loewym o třídění uranu, muklovském divadle a socialistické soutěži v Jáchymově, Dějiny a současnost 27, 2005, č. 5, s. 25-27.

ZAHRADNÍK, J. – HOBERLANDTOVÁ, J., Náš hmyz, Praha 1987.

ZÁLOHA, J., Českokrumlovsko a Kaplicko v letech 1938 – 1941, Český Krumlov 1965.

ZILYNSKIJ, B., Český felčar a spoutaná lavina. Svědectví o ukrajinských dělnících v nacistickém Německu, Dějiny a současnost 28, 2006, č. 1, s. 24-27.

ZILYNSKIJ, B., Ukrajinské nacionalistické hnutí před rokem 1941, Dějiny a současnost 22, 2000, č. 5, s. 19-23.

ZIMMERMANN, V., Sudetští Němci v nacionálně socialistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v Říšské župě Sudety, Dějiny a současnost 22, 2000, č. 3, s. 25-26.

Periodika:

Českobudějovické listy, 1995, 1999, 2000, 2001, 2002, 2005.

Českokrumlovské listy, 1999.

Duch svobody, 1945.

Informační bulletin pro funkcionáře Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. svět. války, 1993 – 1996.

Informační zpravodaj Svazu nuceně nasazených čs. občanů za 2. světové války 1994 – 2004.

Jihočeská pravda, 1975, 1987, 1990.

Listy Jindřichohradecka, 1993.

Listy Strakonicka, 1994, 1995.

Mladá Fronta Dnes, 2005.

Národní osvobození, 2003.

Nový život, 1990.

Palcát, 1945, 1970.

Právo, 2005.

Táborské listy, 1995.

Internet

http://cs.wikipedia.org/wiki/Hlavn%C3%AD_strana

http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page

<http://farnostvevbityska.hyperlink.cz/slova/slova0010.html>

<http://members.tripod.com/~klempera/nzakony.htm>

<http://mujweb.cz/www/nesmrtelnost/vampyr.htm>

http://nekor.cz/cz/r-clanek.php?ic_clanku=53

<http://osvetim.valka.cz/>

<http://podesin.cz/zpravodaj0404/zpra0404.htm>

<http://zivotopisyonline.cz>

http://zpravodaj-vf.wz.cz/zpravodaj/Zpravodaj+04_02.htm

<http://www.ascene.de/articles/632.htm>

<http://www.b24.net/>

<http://www.cd rail.cz/CP1250/OCD/TCD1999/30malate.htm>

<http://www.cron.cz/plra/plra1.html>
<http://www.feldgrau.com/>
<http://www.holocaust.cz>
<http://www.holocaustchronicle.org>
<http://www.jicinsko.cz/lsk/02/lsk021-2.htm>
<http://www.jg52.de/15jg52.htm>
<http://www.kadel.cz/dchp/aktuality/inflisty/il0310.htm>
<http://www.kobyli.cz/historie4.html>
<http://www.merkki.com/>
http://www.palkovice.cz/listy/resouce/opl12_02.htm
<http://www.pisnickar.cz/>
<http://www.praha14.cz/MC/letci/janousek.html>
<http://www.radenin.taborsko.cz/>
<http://www.royalpioneercorps.co.uk>
<http://www.rozhlaz.cz/wwii/portal>
<http://www.senio.cz>
<http://www.solokapr.cz/old/Pages/zivotjakonadlani/2.html>
<http://www.stalag.moosburg.org/>
<http://www.sweb.cz/sovinec/franczajatci.htm>
<http://www.totalita.cz>
<http://www.usmbooks.com/soldaten.html>
<http://www.valka.cz>
http://www.vira.cz/knihovna/index3.php?sel_kap=672&sel_kniha=131
<http://www.volny.cz/mauthausen/>
<http://www.wartimemories.co.uk/main.html>
<http://www.web-birds.com>
http://www.zernovnik.webzdarma.cz/Brozura/druha_valka.htm
<http://www.znoj-tyden.cz/kultura4504.htm>

Přílohy